BIBL. NAZ.
Vitt. Emanuele III.
RACCOLTA
VILLAROSA
C
357(2
NAPOLI

Google

Racc. Vill. C.
357 (3)

Digitized by Google

60571 B

IO. GOTTLIEB

HEINECCII,

POTENT. PRVSSORVM REGIS
quondam a Conſil. Sanctior. Iur. ac Philoſoph.
in ill. Frideric. Profeſſoris publ. ord.

OPERVM

TOMVS TERTIVS,

QVI EXHIBET

ANTIQVITATES ROMANAS
IVRISPRVDENTIAM ILLVSTRANTES.

EDITIO OCTAVA,

PRIORIBVS MVLTO AVCTIOR ET CASTIGATIOR.

NEAPOLI MDCCLXVIIII.
IMPENSIS DONATI CAMPI.

SVPERIORVM FACVLTATE.

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III. NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

PRAEFATIO

PRIORI EDITIONI PRAEMISSA.

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

IO. GOTTL. HEINECCIVS IC.

QVANTVM vtilitatis in iuris prudentia noſtra Antiquitatum Romanarum adferat notitia, nemo, niſi qui nunquam eſt hiſce ſacris initiatus, ignorat. Equidem iam eo tempore, quo adhuc florebant res Romanae, vix quisquam praeclarum iureconſulti nomen tueri videbatur, qui erat ab hoc inſigni praeſtantiſſimoque praeſidio deſtitutus. *Plurima erat*, teſte CICERONE, (a) *in omni iure ciuili antiquitatis effigies, & priſca verborum vetuſtas, & actionum genera quaedam, quae maiorum conſuetudinem, vitamque declarabant.* Haec vero omnia quis quaeſo intelligat, niſi qui interiorem ſibi antiquitatis ſcientiam comparauerit? Hinc maxima plerum-

(a) CIC. *de Orat.* I. 43.

rumque ac praecipua veterum iureconſultorum laude ponebatur accuratior antiquitatum notitia, Plinivs, (*b*) ARISTONEM iure conſultum laudaturus, nihil in eo magis, quam illam priſci moris peritiam, admiratur. *Quam peritus*, inquit, *ille & priuati iuris & publici? Quantum rerum, quantum exemplorum, quantum* ANTIQVITATIS *tenet? Nihil eſt, quod diſcere velis, quod ille docere non poſſit. Mihi certe, quoties aliquid abditum quaero, inſtar theſauri eſt.* Idem reconditarum litterarum praeſidium etiam in ANTISTIO LABEONE celebrat Gellivs (*c*), ex quo diſcimus, *nihil eum ratum penſumque habuiſſe, niſi quod iuſtum ſanctumque eſſe, in Romanis* ANTIQVITATIBVS *legiſſet.* Quum ergo iam ii iureconſulti, qui florentem viderant rempublicam, hoc praeſidio carere haud poſſe viderentur: quid de noſtris dicamus temporibus, quibus ita exſtincta eſt Romana reſpublica, nullum vt exſtet, niſi in hominum memoria, veteris illius formæ veſtigium? Aliae hodie ſunt conſuetudines, alia religio, alii magiſtratus, alia iudicia, alia denique imperiorum & rerumpublicarum facies. Et tamen peregrinis adſtricti legibus viuimus, eaſque interpretari & obuenientibus hodie negotiis adplicare iubemur. Quis hoc praeſtiterit, niſi qui impreſſam animo circumferat veteris illius Romanae reipublicae effigiem, &, vt Ivstinianvs (*d*) alicubi monet, *nihil* ANTIQVITATIS *penitus ignoret?*

Equidem ſi cui hoc dubium videbitur, eum ego ad Gloſſatores remittam, ad id, inquam, hominum genus, cui, exſtincto litterarum lumine, tantum ſtatuebatur pretii, vt quaſi Atlantis humeris coelum, ita eorum auctoritate iurisprudentiae dignitas videretur ſuſtineri. Quid enim aliud eminentiſſima illa ingenia in tot

12.

(*b*) Plin. Epiſt. [illegible] XIII. 12.

(*c*) Gell. No[illegible]

(*d*) §. 1. *Inſt. de teſtam. ordin.*

tot ridiculos ac paene pueriles errores abripuit; quam antiquitatum Romanarum omniſque politioris litteraturae ignorantia? Fieri enim profecto haud poterat, *quin homines, eius reipublicae ignari, cuius leges & iura tractabant, tamquam illuni nocte ſine lumine oberrantes, ſaepe offenderent, ſaepe laberentur, ſaepe quouis potius, quam quo inſtituerant, peruenirent*, vt eleganter ait M. ANTONIVS MVRETVS (*e*). Non pudebat ergo tum legi *Fuſiae Caniniae* a *canina* inuidia (*f*); legi *Hortenſiae* a neſcio quo *Rege Hortenſio* (*g*) *calatis Comitiis* a Graeco καλὸς (*h*); quartae *Falcidiae* a *defalcando* (*i*); et libertis *orcinis* a neſcio quo Graeco *orcos*, quod *rectum* ſignificet (*k*), nomina arceſſere. Neque religio tum erat, ea quae de antiqua in ius vocatione in iure Romano repererant, ad hodiernam citationem; et quae de albis praetorum legerant, ad edicta iudicum noſtrorum referre. Quin, ne quid deeſſet ineptiarum, ex veteribus iſtis praeſidibus & praefectis praetorio imperii noſtri principes atque electores deriuare haud dubitabant. Quas ridiculas interpretationes ex craſſa antiquitatum Romanarum interiorisque litteraturae ignorantia ſubnatas, quum poſteri, nugis iſtis tamquam glebae adſcripti, tantum non conſecrarent: tantus ſenſim ſuccreuit errorum grauiſſimorum prouentus, vt exſtirpando huic luxurianti lolio, ne eminentiſſimorum quidem iureconſultorum ſufficeret diligentia. Enim-

(*e*) MVRET. *Part. I. Orat. XVII.*

(*f*) Gloſſa *ad princ. Inſt. de Lege Fuſ. Can. toll. edit. antiquiſſ. ex ſaeculo XV.* Quam legem Fuſiam Caniniam forte a quodam, qui Caninius nominabatur, inductam; vt in publiciana dicitur inſr. de *actionibus* §. *aliae*. Nam canis ſeruabat naturam, qui ſtat in palea, qui nec ſibi poteſt habere paleam, nec alii permittit accipere. Sic nec ſibi poterat tenere ſeruos, quod moriebatur; nec libertatem patiebatur iis dari. Vnde merito *caninia* dicitur, vt ſit conſequens nomen rei.

(*g*) Gloſſa *ad* §. 4. *Inſt. de Iure nat. gent. & ciu.* Sed hoc ſublatum eſt per legem, latam ab Hortenſio Rege.

(*h*) Gloſſa *ad* §. 1. *Inſt. de teſtam. ord. Calatis*, id eſt, bonis initiis vel conuenientibus; καλὸς enim bonum interpretatur.

(*i*) Gloſſa *ad princ. Inſt. de Lege Falcid.* Falcidia ſic dicta, quod vt falx foenum, ſic & lex legata reſecat.

(*k*) Gloſſa *ad* §. 2. *Inſt. de ſing. rel. per fideicom. rel.* Orcinus ſic dictus ab orco, quod eſt rectum, vnde orcinus, id eſt, directe manumiſſus, vel ab orco, id eſt, capio.

Enimuero, condonandum id forſan fuerit magis illis, qui tam infelici ſaeculo adoleuerant, ingeniis. Illud vix ferendum, quod in felici illa temporum reparatione, quum vbique feruerent elegantiorum litterarum ſtudia, non deeſſent, qui in illa gloſſatorum barbarie quaererent delicias, frugeque reperta, glande tamen veſci mallent. Nemo ignorat, quantum in iuriſprudentia repurganda illuſtrandaque deſudauerint praeſtantiſſima ſuperiorum temporum ingenia, ALCIATI, BVDAEI, CVIACII, BALDVINI, HOTOMANI, CHARONDAE, CONTII, BRISSONII, FABRI, AVGVSTINI, GIPHANII, PITHOEI, RAEVARDI, RITTERSHVSII, qui omnes cum iuris peritia admirabilem quamdam atque inuſitatam antiquitatis notitiam coniunxerant: ſed eorum tamen labores adeo ſorduerunt pleriſque, vt vir quidam doctiſſimus, qui Balduini opera coniunctim edere inſtituerat, non reperiret, qui ſumtus facere ſuſtineret. Si qui etiam, eorum excitati exemplo, eamdem docendi rationem ſequerentur in academiis, iis publico expoſitis odio, barbaroque *humaniſtarum* nomine traductis, tantum non aqua & igni interdicebatur (*l*). Certatim ergo tum iuuenes in Italiam, tamquam ad iuriſprudentiae mercatum quemdam confluebant, audituri ibi iureconſultos *magiſtraliter*, ſi Deo placet, docentes, (*m*) & redituri inde rabulae haud poſtremi, confidentes, acres, contentioſi, & quod palmarium tum videbatur, multarum legum, ſibi non intellectarum principia vno ſpiritu citare gnariſſimi.

Verum ſuppuduit demum iureconſultos tantae barbariei, Deuſque hanc eis mentem dedit, vt cum illo legum ſtudio praeter accuratiorem ratiocinandi artem alia-

(*l*) Exemplum eſt in MELCH. von OSSEN Teſtamento *Part. II. cap. VIII.* §. 1. *p.* 385. & §. 14. *p.* 403.

(*m*) Magiſtralem hanc docendi methodum luculenter ex Panciroli de *Clar. leg. Interpr. II.* 6. exponit THOMAS. *ad Melch. de Oſſen Teſtam. p.* 398.

aliaque praeſidia, etiam antiquitatum in primis Romanarum peritiam coniungerent. Viderunt poſtrema haec ſaecula iureconſultos humaniſſimos, MERILLIOS, GROTIOS, GOTHOFREDOS, AVERANIOS, VINNIOS, FREHEROS, HERALDOS, OISELIOS, BRVMMEROS, MENAGIOS, HVBEROS, SPANHEMIOS, BYNCKERSHOEKIOS, NOODTIOS, SCHVLTINGIOS, qui nihil fecerunt reliqui, vt legibus ex ipſa ſtatus Romani veterumque rituum contemplatione lucem ſuffunderent. Sed plerique tamen duntaxat ſingularia quaedam iuris noſtri capita illuſtranda ſuſceperunt, nemoque adhuc, quantum memini, exſtitit, qui per omnes iuris partes eundo hoc antiquitatis iter, vt CICERO (n) vocat, confecerit. Equidem IACOBVM GOTHOFREDVM iuſtum antiquitatum iuridicarum corpus meditatum eſſe, auctor eſt MORHOFIVS (o), id quod, ſi vidiſſet lucem, tamquam Phidiae aliquod ſignum omnium procul dubio cordatiorum admirationem meruiſſet. Verum inuiderunt nobis fata tam luculentum opus, neque quiſquam adhuc in tanti viri labores ſucceſſit.

Quum vero et ego, quantum vtilitatis haec antiquitatum notitia iuris Romani cultoribus adferat, experiendo didiciſſem, & olim ita ferente ſtudiorum meorum ratione, in peruoluendis melioris aetatis auctoribus indagandiſque antiquitatibus haud parum inſumſiſſem operae: facile a me impetraui, vt hac re cupidae legum iuuentutis ſtudia pro virili mea parte iuuare anniterer. Eo conſilio ſuperiore aeſtate in publicis, quas indixeram, praelectionibus ad ſingulos Inſtitutionum titulos ea explicaui, quae ex antiquitatibus ad intelligendam illam iuris materiam obſeruanda videbantur. Quum vero, auditorum memoriae con-

(n) CIC. *de Orat.* I, 60.

(o) MORHOF. *Polyhiſt.* Tom. III. Lib. VI. Sect. III. §. XI. p. 83.

conſulturus, breuiſſimis, quantum licebat, poſitionibus omnia concluſiſſem: dignae illae quibuſdam viſae ſunt, quas reuocarem ſub limam, & publicae luci exponerem. Et inde ſubnatum mihi eſt hoc antiquitatum Romanarum, quod nunc publici iuris facio, ſyntagma, interioris iuriſprudentiae ſtudioſis non ingratum, vt ſpero, futurum. Equidem et in antiquitatum ſtudio ſuauis nonnumquam latet inſania. Non ſunt hodienum, Damaſippi illius ſimiles de quo HORATIVS (*p*):

Inſanit veteres ſtatuas Damaſippus emendo.

Non deſunt, qui Protei baculum, aut Epicteti fictilem lucernam talentis coemerent, dummodo eſſent qui decipere vellent. Sed hos ego homines ſuauiter rideo, et ſi recte ab HENR. STEPHANO (*q*) obſeruatum, Graecos olim ſimplices homines ἀρχαίους & ἀρχαϊκούς; ſtultos vero κρόνους, κρονίους, κρονολήρους, & βεκκεσελήνους vocaſſe: nulli mihi magis hoc nomen mereri videntur, quam qui antiquitatis quiſquilias auro mercantur. Numquam mihi placuit antiquitatis ſtudium, niſi quod ſublimioribus ſcientiis lumen præferret. Non ergo vulgaria ac trita hic quaeres, non λεπτολογίας illas, quas plerumque in antiquitatum ſcriptoribus rident, quotquot ſunt cordatiores eruditi. Non hic de veterum calceis, non de eorumdem tricliniis, epulis, ianuis, ludis, haſtis, tibiis, coronis, laruis, thermis, torquibus, lucernis agitur: (cui enim non dictus Hylas?) ſed de iis, quae ad ſtatum reipublicae Romanae, ad legum origines & rationes, ad ritus, formulas, & ſollemnia populi Romani verba, ipſumque veterum iudiciorum ordinem pertinent, ſine quibus intelligi haud poſſunt leges Romanorum. In conſilium vbi-

(*p*) HORAT. *Sermon. II. 3. v. 64.*

(*q*) HENR. STEPH. *Apolog. Herodot.*

vbique adhibui auctores praeſtantiſſimos, quos omnes ipſe euolui, et, quantum licuit, bona fide citaui. In prioribus titulis multum me fateor profeciſſe ex illuſtris THOMASII diſſertationibus, quibus inſtitutiones illuſtrare coepit *(r)*, quae ſi omnes vidiſſent lucem, ſuperſedere potuiſſem hiſce lucubrationibus. Multum quoque adiumenti mihi attulerunt aeterna CVIACII, HOTOMANORVM, BRISSONII, BALDVINI, PET. FABRI, BRVMMERI, M. VERTRANII, MAVRI, SIGONII, SALMASII, IO. FRID. GRONOVII, EZECH. SPANHEMII, MENAGII, NOODTII, BYNCKERSHOECKII, PERIZONII, HVBERORVM, BVRMANNI, SCHVLTINGII, aliorumque doctiſſimorum virorum opera, quae diurna nocturnaque verſaui manu. Legem tamen hanc ego mihimet ipſe dixi, vt ſemper ad fontes recurrerem: eaque re factum eſt, vt haud pauca obſeruarem, quae aliis in mentem haud veniſſe arbitror. Quum vero in praelectionibus, quarum memini, publicis, ordinem Inſtitutionum ſequutus eſſem: nolui poſtea ab eodem recedere, ſed eumdem in toto opuſculo ſeruandum exiſtimaui, ea tamen lege, vt potiores, quae in pandectis occurrunt, materias iuſto loco atque ordine inſererem, multaque, quae in vtriſque deſiderantur, hinc inde ſupplerem. Sic quum verbi cauſſa diſtinctiones perſonarum omnes neque in Inſtitutionibus, neque in latiore Digeſtorum opere explicatae ſint: de illis accuratiſſime egi in adpendice libri primi, vbi ſimul dedi operam, vt quae a CAR. SIGONIO in libris *de antiquo iure ciuium Rom. Italiae & prouinciarum*, vt & EZECH. SPANHEMIO in *Orbe Romano* paullo prolixius traduntur, tanquam in nucleo exhiberem. Eadem cura et diuiſionem illam *rerum mancipi* & *nec*

(r) *De vſu practico Inſtitutionum*, in quibus tamen adhuc non longius, quam ad *Lib. I. Tit. XII.* progreſſus eſt.

mancipi, de qua altum eſt in iure noſtro ſilentium; expoſui *Libro II. Tit. I.* Multa quoque dicta inuenies de iurisdictione et imperio, de ordine iudiciorum, de feriis et dilationibus, de edendo, poſtulando, procuratoribus, de iure dotium, diuortiis, aliisque iuris capitibus, quae ſicco pede in Inſtitutionibus praetereunda putauit TRIBONIANVS. Vt paucis dicam, ita in hoc opere verſatus ſum, vt liceat mihi fructum vberrimum ad conſcientiam meam referre. Illud vnum doleo, inter concatenatos labores non licuiſſe mihi eſſe tam felici, vt paullo ſeueriore lima menda omnia tollerem. Ea TV, LECTOR BENEVOLE, tantiſper aequo animo feras, rogo, dum in calce poſterioris partis indicem eorum, in quibus operae aberrarunt, confecero. Interim fruere his, et ANTIQVITATES GERMANICAS, quae ad illuſtrandum ius Germanicum hodiernum faciunt, et quas ego iam a plurimis annis perpoliui, eadem methodo expoſitas, breui, ſi Deo viſum fuerit, exſpecta. VALE. Ex Academia Fridericiana, ipſis KAL. SEPT. clɔlɔccxviii.

PRAE-

Digitized by Google

PRAEFATIO

Sequentibus Editionibus adiuncta.

LECTORI BENEVOLO

S. P.

PRaeter ea, quæ olim huic libello verboſius praefatus ſum, iam quoque ſunt, LECTOR, quae paucis te volo. Qua occaſione ille mihi olim ſubitanea veluti opera natus ſit, ex vetere praefatione, ſi memineris, didiciſti. Fata tunc illi longe alia, quam quae expertus eſt, ominabar. Non dubitabam enim, quin, quum plerique alieno ab his ſtudiis animo eſſe ſoleant, libellus non niſi meis, quibus illum deſtinaueram, auditoribus vtilitatem aliquam adlaturus, adeoque extra academiae in qua tunc publice docendi munere fungebar, Halenſis pomoeria non multum conſequuturus eſſet celebritatis. Enimuero aliter accidit, ac quidem exiſtimaueram. Vix enim praelo exierat opuſculum, quum & exteri in ephemeridibus publicis inſtitutum meum probarent, & ipſum libellum commendarent vnice. Fuerunt etiam qui ſe eo non parum adiutos eſſe, litteris ad me datis, ſignificarent. Fuerunt, qui

Digitized by Google

illum in hac ac exteris academiis publice enarrarent, ſuiſque illuſtrarent interpretationibus. Fuerunt denique, vt fit, qui in libellis & ſchedis ſuis, mea, vel ſuppreſſo auctoris nomine, exſcriberent, vel cum honoris praefatione citarent, vel naeuos quoſdam, ſiue veros, ſiue ſibi ita viſos, candide indicarent; quibus ego me magis obſtrictum fateor, quam illis, qui mihi laudes, quas non agnoſco, admetiri non dubitarunt. Inter haec, omnia libelli exemplaria paucos intra annos diſtracta ſunt, meque iam monet bibliopola, in quem, diſſipato bibliopolio nouo, ius vendendi opuſculum, translatum eſt, vt ſi quid in ſcriniis eſſet, quod addendum putem, id ſecum communicare non dubitem, aſt ita tamen componam rationes, vt forma libri non multum immutetur. Statim ergo ſub incudem illum reuocaui, & nihil feci reliqui, vt multo concinnior emendatiorque prodiret in lucem. Quid praeſtiterim, paucis accipe. Naeuos, qui vel operarum incuria vel culpa mea, quamuis leuiſſima, priori editioni haeſerunt, ſeueriſſima cura ſuſtuli; Auctorum loca accuratiſſime citaui: quaedam non ſatis firmata, nouis nunc teſtimoniis ſtabiliui: Adieci hinc inde obſeruationes, quae deeſſe videbantur: quibuſdam, de quibus amplius deliberandum cenſui, induxi lituram. Mutaui etiam nonnunquam ſententiam, a nemine monitus, & ſolo veritatis ſtudio, quod rebus omnibus anteferre ſoleo, adductus. Quaedam amicorum, doctorumque virorum monitu correxi, ſi quando eos acu tetigiſſe deprehendi. Numquam enim mihi adeo placui, vt humani quidquam a me alienum ducerem. Denique quum a quibuſdam non ex merito vellicari me animaduerterem, operam etiam dedi, vt mea vindicarem modeſte. Exemplo eſſe poterunt, quae contra Virum Clariſſimum, B. BRANCHV, iureconſultum Lugdunenſem diſputaui.

Bis

Bis me Vir doctus erroris poſtulauit in elaboratiſſimis, quas euulgat, obſeruationibus iuris. Sed vtroque loco eum non errorem deprehendiſſe, ſed coniecturam coniecturae oppoſuiſſe animaduerti, & quidem parum veriſimilem veriſimillimae. Vnde quum non liceret mihi eſſe tam beato, vt ab eo proficerem, committendum mihi haud putaui, vt erraſſe me faterer, vbi ipſe errori propior videbatur. Denique, ne id ignores, indicem auxi quam maxime; inſertis iis, quae in noua hac editione acceſſerunt. Ita vere adfirmare poſſum, auctiorem emendatioremque proditurum eſſe libellum, ſi is, qui emendationi plagularum impreſſarum praefuerit, tantum induſtriae attulerit, quantum ego ad illius recognitionem attuli. Diligentiam enim operarum, quamuis exactiſſimam a bibliopola, viro integerrimo, ſtipulatus ſim, ipſe praeſtare nequeo, plus quam centum milliaribus Argentorato remotus. Haec ſunt, quae ſcire te volui, LECTOR, antequam te ipſius libri lectioni dares. Tu lucubratione, quam in tui gratiam ſuſtinui, vtere, fuere, et mihi, tua cauſa omnia volenti, et antiquitates Germanici iuris multo maiore ſtudio adornanti, et breui eidem praelo commiſſuro, faue. Halae Kal. Sextil. cIↄIↄccxxIII. Haec ante biennium. Iam ſcito, iterum diſtractis exemplaribus, me denuo libellum recognouiſſe, emendaſſe, nihilque feciſſe reliqui, vt prodiret & auctior & emaculatior. Eſt hoc ſtudium huiuſmodi, vt quotidie aliquid obſerues: nec quiſquam tam bene ſubducta ad ſcribendum ratione eſt, quin res, aetas, vſus ſemper aliquid adportet noui, aliquid moneat, vt illa, quae te ſcire credideras, neſcias, & quae tibi putaras prima, in experiundo repudies. Quod & mihi, quoties mea relego, euenit, euenietque fortaſſis & in poſterum, ſi me viuo libellus quartum

prae-

Digitized by Google

praela exercuerit. Sed haec Deo curae erunt, cui TE, LECTOR, aeque ac me ipſum meaque omnia commendo. Franequerae Friſiorum x. Kal. Febr. clↄ. Iↄcc xxvi.

OCTAVA hæc editio aucta eſt ſiue in Textu ſiue in Notis, vt apparebit multis in locis ſigno [ ] diſtinctis poſt Editionem Baſileenſem a. 1742.

Ad calcem Voluminis reiecimus Indicem Titulorum; nec non Materiarum.

IO. GOT.

Digitized by Google

IO. GOTTLIEB HEINECCII,
IVRISCONS.
ANTIQVITATES ROMANAE IVRISPRVDENTIAM ILLVSTRANTES

PROOEMIVM.

QVVM Iuſtinianus Imperator in Inſtitutionum prooemio ſuae potiſſimum collectionis texat hiſtoriam: facturi videbimur operae pretium, ſi et nos illius exemplo IVRIS ROMANI COLLECTIONES, tum ante Iuſtinianum, tum poſtea confectas, veluti per indicem recenſuerimus.

§. I.

Vrbem Romam principio reges habuere, qui manu initio omnia regere, poſtea vero et leges quaſdam curiatas ad populum ferre coeperunt. Tacit. *Annal. III.* 26. *L.* 2. §. 2. *D. de orig. iur.* Has leges regias, maxime ſacras, primus collegit C. Papiſius (*a*), non multo poſt

Legum regiarum collectio ſeu ius Papirianum.

(*a*) Pomponius *l.* 2. §. 2. *et* 36. *D. de O. I.* modo *Sextum*, modo *Publium*; Dionyſius vero Halicarnaſſeus, cui plurimum ea in re credendum, *Caium* appellat. [Meminit Dionyſ. Halic. *Lib. V. Cap. I.* & *Manii Papirii*, qui eodem fere tempore floruit. Sed is non fuit pontifex, ſed rex ſacrorum. Nec adſentimur Perizonio *Animadu. Hiſt. Cap. II. p.* 89. qui *Spurium* vocatum eſſe exiſtimat, non ob aliam rationem, quam quod hoc frequens Papiriorum praenomen fuerit]. Quum autem Cuiacius obſeruet, in codicibus MSC. legi VI. pro *Sextum*: non dubito, quin ex nota numerali Sexti praenomen ſibi finxerint

Digitized by Google

poſt exactos reges pontifex maximus, vt patet ex Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom. III. p.* 187. ex quo etiam diſcimus, C. Papiſium illum leges Numae, dudum abolitas, in lucem reuocaſſe. Et haec quidem collectio IVS CIVILE PAPIRIANVM (*b*) vocatur a Pomponio, L. 2. §. 2. *D. de orig. iur.* de eoque, tempore Caeſaris (vt eleganter obſeruauit V. C. Car. Andr. Duker. *de Latinit. vet. Iuriſconſ. p.* 156.) librum integrum compoſuit Granius Flaccus, laudatum in L. 144. *D. de verb. ſignif.* [Add. *Differt. noſtr. de iure Papiriano, in Opuſc. noſtr. minor.* *]

* Exſtat in Sylloge III. Opuſc. Miſcell.

rint ſcribae. Significare vero videtur numerus iſte, Papiſium, quem Dionyſius Halicarnaſſeus praecipue ſacras Numae leges collegiſſe refert, ſexto demum libro reliquas leges regias, veluti adpendicem, adieciſſe: Vnde ita forſan legenda verba Pomponii: *Quae omnes conſcriptae exſtant in libro ſexto* C. *Papiſii.* Bynkersh. *Praetermiſſa ad l.* 2. *D. de O. I. p.* 17.

(*b*) *Papiſii* olim dicti, qui poſtea *Papirii*, Cicero Lib. IX. *Epiſt. ad famil.* 21. Primus Appius Claudius, (ſiue Coecus, ſiue Centummanus, ſiue Craſſus), circa annum V. C. CCCCV. litteram R. reperit, ex eoque tempore dici coepit, *Papirius*, *Furius*, *Valerius* pro *Papiſio*, *Fuſio*, *Valeſio*. L. 2. §. 39. *D. de orig. iur.* et ibi Bynkershoeck. in *Praetermiſſis*. Petr. Faber *Semeſtr. I.* 11. *p.* 52.

§. II.

Eius interitus et reſtitutio.

Dudum vero, praeter pauciſſima fragmenta (*c*), Papiriana illa collectio periit. Et hinc renatis litteris de colligendis legibus regiis cogitarunt Valentinus Forſterus in *hiſtoria Iuris Romani, Lib.* 1. *Cap. VI. et ſequ.* [in cuius temeritatem grauiter animaduertit Chr. Ad. Rupert. *ad Pompon. Enchirid. Lib. III. Cap.* 1.] Fuluius Vrſinus, Ant. Auguſtinus, et Iuſtus Lipſius *de legibus regiis et decemuiralibus.* Pardulphus Prateius *in iuriſprudentia vetere Draconis et Solonis, cum Romano iure legum regiarum, et decemuiralium collata. Lugdun. MDLXIIII.* 8. idemque Franc. Modius, Steph. Vin. Pighius, Ant. Syluius, et, qui reliquis omnibus palmam praeripuit, Paulus Merula *de legibus Romanorum, Capite II. et ſequ.* Romuli leges ſingulari opuſculo collegit expoſuitque Franc. Balduinus (*d*), quod in *Iuriſpr. Rom. et Attic. Tom. I. p.* 15. cum aliis Balduini operibus relatum eſt.

(*c*) Fragmentum bene longum e iure Papiriano exſtat apud Macrob. *Saturn. III.* 11. Quamuis, quum illud non tam legum, quam commentarii, faciem prae ſe ferat, magis Granio Flacco, quam Papirio, videatur tribuendum. Forſan etiam huc pertinet *L.* 2. *D. de mort. infer.*

(*d*) Sequutus eſt Balduinus tabulam Capitolinam, cuius apographum a Io. Barth. Marliano acceperat. Sed eam genuinam, certe antiquam haud eſſe, vel primo intuitu adparet. Vid. Eric. Maurit. *Differt. de libris iur. comm. n.* 92. Schubart. *de Fatis Iuriſprud. Rom. Exerc.* I. 38. *p.* 64.

§. III.

Leges XII. Tabularum.

Eiectis regibus, leges quoque eorumdem exoleuiſſe (*e*), et ius maxime incertum eſſe coepiſſe, nouimus ex L. 2. §. 3. D. *de orig. iur.* Poſt diuturnas patriciorum plebiſque ſimultates, anno V. C. CCCI. tres legati in Graeciam miſſi, qui variarum ciuitatum leges deſcriberent. Poſtea decemuiri, legum ferendarum cauſſa creati, e moribus antiquis (*f*), et iure, quod legati attulerant, peregrino, et praecipue

cipue Attico (*g*), decem initio, ac paullo poſt duodecim tabulas compilarunt, quas deinde populus in comitiis centuriatis probauit. Liu. *Hiſt. III.* 31. 34. 37. 57. Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom. X. 676. p. 676.* Et hae ſunt illae tabulae, quas omnibus omnium philoſophorum bibliothecis anteponendas (*gg*) putabat Craſſus apud Ciceron. *de Orat. I,* 44. Hae ſunt illae tabulae, *fons vniuerſi publici priuatique iuris*. Liu. III. 34. Naeuis tamen eas non caruiſſe, oſtendere conati ſunt Phauorinus philoſophus apud Gell. *Noct. Att. XX.* 1. *et* Thomaſ. *de naeuis iuriſprud. Rom. Anteiuſtin. l.* 2. et *Diſſertat. annexa p.* 158. *ſeq.*

(*e*) Leges omnes regias ſemel ſimulque lege tribunicia abrogatas eſſe, vulgo colligunt ex *L.* 2. §. 3. *D. de orig. iur. Exactis regibus lege tribunicia, omnes leges hae exoleuerunt.* Ex hoc enim loco palam eſſe putant, lege quadam, vel a Iunio Bruto, Tribuno adhuc Celerum, lata vel tributim a populo ſcita, leges regias omnes fuiſſe proſcriptas. Vid. Ge. Eberlin. *de orig. iur. IIII.* 11. *p.* 22. Ge. Schubart. *de fat. iuriſpr. Rom. Exer. II.* 4. 118. At leges lege non exoleſcunt, ſed abrogantur: neque Pomponius ait leges regias lege illa tribunicia exoleuiſſe, ſed reges ipſos proſcriptos eſſe lege tribunicia. Rittershuſ. *ad Leg. XII. Tab. p.* 9. Bynckersh. *ibid. p.* 10. Tribunicia vero illa lex non alia eſt, quam Iunia *de imperio conſulari*, quippe quam Brutus, adhuc Tribunus Celerum, ad populum tulit. Exoleuerunt vero regiae leges deſuetudine, et quidem omnes. Nam ſi quae in vſu manſerant, eae non tamquam leges regiae, ſed tanquam mores patrii, poſtliminio in vſum reuocati, obſeruabantur, vt diſcimus ex Dionyſ. Halic. *Antiq. Rom. X. p.* 627.

(*f*) Multas leges regias in XII. Tabulas migraſſe, prolixe demonſtrant Iac. Cuiac. *Obſeruat. III.* 40. Guil. Maran. ad *l.* 2. *D. de orig. iur. p.* 107. 120. Et ſatis id conſtat exemplo patriae poteſtatis, de qua legem Romuli in quarta tabula exſtitiſſe, teſtatur Dionyſ. Halic. Ant. Rom. *II. p.* 97. qui etiam *Lib. X. p.* 681. obſeruat, XII. Tabulas *ἔκ τε τῶν ἑλληνικῶν νόμων, καὶ παρὰ τῶν σφίσιν αὐτοῖς ἀγράφων ἐθισμῶν, tum ex Graecorum legibus, tum ex ſuis moribus non ſcriptis*, eſſe compilatas. Sed et Liuius VI. 1. poſt incenſam a Gallis vrbem etiam leges regias cum XII. Tabulis conquiſitas fuiſſe, refert. Plura non addo de re certiſſima.

(*g*) Solonis leges adeo primas tulerunt, vt eas ſolas commemorent auctores quamplurimi. At Liu. III. 31. legatos illos *iuſſos eſſe* ait, *inclutas leges Solonis deſcribere, et aliarum Graeciae ciuitatum inſtituta, mores, iuraque noſcere*. Et Gell. *Noct. Attic. XX.* 1. duodecim tabulas *inquiſitis exploratiſque multarum vrbium legibus*, eleganti atque abſoluta breuitate verborum ſcriptas teſtatur. Tacitus denique *Annal. III.* 27. a decemuiris *quae vſquam egregia*, accita eſſe docet. De Lacedaemonum legibus vulgo hoc negant, ob teſtimonium Auguſtini *de Ciuit. Dei II.* 16. Sed illi opponi poſſent Symmachus *Epiſt. III.* 11. Ammian. Marcellin. *Hiſt. XVI.* 5. et Athenaeus *Deipnoſ. VI. p.* 273. qui Romanos *τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν* elegiſſe, ſanctiuſque ipſis Lacedaemoniis cuſtodiuiſſe, ſcripſit. Fortaſſe tutelam agnatorum legitimam Laconum moribus debent Romani. Sane enim Spartae eam tutelam vſitatam fuiſſe, patet ex Herodot. I. 65. Nec dubitandum, quin ex Charondae quoque legibus nonnulla adoptarint decemuiri, inprimis legem de ſupplicio falſi teſtis, ceu ex Ariſt. *Polit. II.* 10. docet Rittershuſius. Ab Aequis Faliſcis quoque decemuiros iura fetialia et nonnulla XII. Tabularum ſupplementa accepiſſe, putat Seruius *ad Virgil. Aen. VII. v.* 695. Sed erraſſe Seruium, palam eſt ex Liu. I. 32. vbi iura fetialia iam Ancum Marcium, deſumta a Faliſcis, Romanis tradidiſſe, legimus.

(*gg*) [At temporibus barbaris ſcriptae ſunt. Sed adhibitus eſt vir inſignis Hermodorus, qui Epheſo pulſus in Italia exulabat, vir rerum ciuilium longe peritiſſimus *l.* 2. §. 4. *D. de orig. iur.* Strabo *Lib. XIIII. p.* 951. *Hiſtor. noſtr. iur. ciuil. I.* 25.]

§. IIII.

Earum interitus et reſtauratio.

Quamuis vero hae leges decemuirales tabulis aeneis (*h*) inſcriberentur a Romanis, Dionyſ. Halicarn. *Ant. Rom. X. p.* 681. et loco vrbis celeberrimo, id eſt, pro roſtris, adfigerentur in perpetuam rei memoriam: (Liu. III. 57. Diodor. Sicul. *Biblioth. XII. p.* 87.) anno tamen V. C. CCCLXVIII. Gallicano incendio vna cum ipſa vrbe perierunt, reſtitutae paullatim, conquiſitis vndique fragmentis et apographis. Liu. VI. 1. Poſtea, vt eo minus eſſet eas amittendi periculum non ſolum aeri incidebantur, in quo, tertio ſaeculo Chriſtiano adhuc publice exſtabant teſte Cypriano *Epiſt. II.* 2. verum etiam pueris ipſis ab incunabulis ediſcendae proponebantur (*i*). Cicero *de legib. II.* 4. et 21. Verumtamen ne ſic quidem aetatem tulit nobiliſſimum illud legum decemuiralium corpus, quod iam inde a ſaeculo VI. periiſſe, non ſine ratione exiſtimamus (*k*).

(*h*) Pomponius *l.* 2. §. 4. *D. de orig. iur.* meminit tabularum *eborearum*, vel, vt alii legere malunt, *roborearum*, quod ſane conuenientius videtur priſcae Romanorum paupertati. Sed forſan hae leges in tabulis *roboreis* primum promulgatae, ac dein, vbi populus eas iure ſciuerat, vel eboreis, vel aeneis demum, inſcriptae ſunt. Sane Anci Marcii adhuc temporibus leges inſcribi conſueuerunt tabulis quernis, notatque Dionyſius Halicarn. *Lib. III. p.* 108. *χαλκαῖ γὰρ στῆλαι οὔπω τότε ἦσαν. Nondum enim tum erant columnae aereae*, Ge. Schubar. *de Fat. iurispr. Rom. Exerc. II.* 35.

(*i*) Pueris ediſcendae erant hae tabulae, iſque mos tamdiu durauit, donec lege Cornelia Praetores ex edictis perpetuis ius dicere iuberentur. Ex eo enim tempore iuris ſtudia non a legibus XII. tabularum, ſed a Praetoris edicto auſpicabantur adoleſcentes, ceu ex Cicer. *de legib. I.* 6. erudite oſtendit V. C. Iac. Perizonius *Diſſ. de Lege Vocon. p.* 193.

(*k*) Rittershuſius *ad XII. Tab. p.* 13. tabulas has periiſſe putat ſub irruptionem Gothorum. Aſt ſaeculo adhuc Iuſtiniani integri exſtiterunt Commentarii Caii, quibus integrum XII. tabularum textum inſertum fuiſſe, ex fragmentis, quae in digeſtis paſſim exſtant, ſatis intelligitur.

§. V.

Collectiones XII. Tabularum recentiores.

Poſt renatas litteras, collectis vndique fragmentis, reſtituere ea tentarunt Aymarus Riuallius, Io. Oldendorpius, Valentin. Forſterus, Ant. Auguſtinus, Fulu. Vrſinus, Franc. Balduinus, Ant. Contius, Franc. Hotomanus, Iac. Raeuardus, Cael. Calcagninus, Io. Criſpinus, Steph. Vin. Pighius, Theod. Marcilius, Fr. Pithoeus, Dionyſ. Gothofredus, Iuſtus Lipſius, Paulus Merula, Conr. Rittershuſius, Ludou. Charondas, Baſinſtochius, Pardulph. Prateius, Hadr. Turnebus, Iul. Pacius, Car. Sigonius, Ant. Clarus Syluius, Richardus Vitus, Ian. Vincentius Grauina, et, qui reliquis omnibus videtur praeferendus, Iac. Gothofredus, cuius abſolutiſſima collectio exſtat in *quatuor fontibus iur. ciuilis*, qui prodierunt *Geneuae MDCLIII.* 4. [et nuper cura V. C. Trotzii *in fol.* Attamen poſt huius quoque meſſem ſupereſſe ſpicilegia non contemnenda, oſtendit V. A. Euer. Otto *in praefat. Tom. III.* Theſaur. iur. ciu.]

§. VI.

Legis actiones earumque formulae et faſti.

Ex interpretatione XII. Tabularum Legis Actiones natae ſunt, id eſt, certi exercendi iuris ritus, certaeque verborum conceptiones et for-

Digitized by Google

et formulae, quibus neglectis, ſuſceptum quoduis ciuile negotium irritum habebatur. Quamuis enim actus legitimi nonnumquam in ſenſu latiore acciperentur pro omnibus actionibus, quae coram magiſtratu explicabantur, adeo, vt et lictores *lege agere* dicerentur: Schulting. *Iuriſpr. anteiuſt.* p. 85. 602. *ſequ.* ſtrictius tamen hic vocem accipimus partim pro formulis actionum, partim pro actibus voluntariae iurisdictionis, ſollemniter explicandis; partim pro actibus ſollemniter, non tamen in iure, peragendis. Hinc ACTIONES LEGIS ſunt manumiſſio, emancipatio, in iure ceſſio, adoptio, et ſimiles; ACTVS LEGITIMI, tutoris datio, mancipatio, hereditatis aditio et repudiatio, aliique plures. Horum omnium proprium erat, I. vt vel in iure, vel certe ſollemniter (*l*), fierent. II. vt nec diem, nec conditionem, admitterent. III. vt vno actu fierent, et iterari nequirent. IV. vt per procuratorem explicari non poſſent. Ian. Vinc. Grauina *de XII. Tab. LXXX.* p. 442. Briſſon. *Antiq. Rom. III.* 20. p. 76. Petr. Faber *Semeſtr. II.* 23. 24. *et ad L.* 77. *D. de reg. iur.* p. 344. *ſeq.* Iac. Raeuard. *de Auctorit. prudent. II.* p. 952. *ſequ.* Accedebant Faſti, ſeu conſignationes dierum faſtorum, nefaſtorum, interciſorum, quibus lege agere vel licebat, vel plane non, vel ex parte tantum licebat. Harum rerum omnium notitia initio penes ſolos patricios; et pontifices potiſſimum, erat, qui tamquam oracula adibantur a populo: neque e re ſua hi eſſe putabant, eas formulas et faſtos euulgari. Cicero *de Orat. I.* 41. et *pro Muraena XI.* Quinctilian. *Inſt. Orat. III.* 3. Pomponius *l.* 2. §. 6. *D. de orig. iur.*

(*l*) Omnes actiones legis et actus legitimos in iure factos putat Grauina, *l. c.* ſed id falſum de hereditatis aditione, repudiatione, aliiſque actibus legitimis, qui et extra ius recte explicabantur. Sollemniter tamen omnes fieri debebant.

§. VII.

Collectio earum in iure Flauiano.

Egregiam ergo plebi operam nauabat Cn. FLAVIVS, qui arcanas iſtas formulas, et faſtos pontificios (*m*) ab Appio Claudio (*n*) in librum collectos, anno circiter CCCXXXX. primus euulgauit. Vnde natum IVS FLAVIANVM, de quo Pompon. *l.* 2. §. 7. *D. de orig. iur.* Cicer. *de Orat. I.* 41. *pro Mur. XI. et ad Attic. Epiſt. VI.* 1. Liu. VIII I. 46. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII.* 1. Gel. *Noct. Att. VI.* 9. Valer. Max. II. 5. 2. Addunt Pomponius, et Plinius, Flauium eo beneficio aedilitatem a plebe meruiſſe. Sed conſtat ex Valerio Maximo, eum iam tum, quum iſta patriciorum arcana euulgaret, aedilem fuiſſe, et deinde praetorem factum, idque vel inde colligas, quod ipſe Pomponius faſtos illos *populo traditos*, id eſt vti ego ex Liuio, VIIII. 46. inter-

(*m*) Solos faſtos a Flauio cum plebe communicatos dicit Cicero *pro Muraena XII.* Sed formulas addunt reliqui auctores, vt puta, Valerius Maximus, Liuius, Gellius, Plinius, et ipſe Cicero *Epiſt. ad Attic. VI.* 1. An hi faſti ſint iidem cum illis apud Gruterum *Inſcr.* p. *CXXXIII.* nondum liquet.

(*n*) Non decemuiro illo, ceu exiſtimat Guido Panciroll. *Var. Lect. II.* 2. ſed Appio Claudio Caeco, cuius ſcriba fuerat Flauius. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII.* 1. Cicero *de Orat. I.* 41. Bynkersh. *in Praeterm.* p. 46.

terpretor, *in albo (o) propoſitos*, refert. [Antea vero erat Scriba aedilitius. Erant enim Scribae conſulares, praetorii, aedilitii, quaeſtorii, in certas decurias deſcripti. Lipſ. *ad Tacit. Annal. Lib. XIII. cap.* 27. Sigon. *de iure ciu. Rom. II.* 9. et nos ad Briſſon. *de verb. ſignif. p.* 1229. edit. nou.]

(o) In albis aliquid proponere, non Aedilium. priuatorum erat, ſed Praetorum atque.

§. VIII.

Et Ius Aelianum.

Quanto gratius hoc plebi fuit officium, tanto minus illud placuit patribus, qui nouas ſubinde excogitarunt formulas, eaſque ne in vulgus manarent, occultioribus quibusdam notis conſignarunt. Eas vero denuo euulgauit Sex. Aelius Q. F. P. N. Paetus Catus (p), anno circiter V. C. DLIII. vnde enatum IVS AELIANVM. *l.* 2. §. 7. *D. de orig. iur.* Cic. *pro Muraen. XI.* An hoc ius Aelianum idem ſit cum S. Aelii Tripartitis, nondum expeditum eſt. Negant Bertrand. *de Iuriſper. II. 4. p* 171. Guil. Grot. *Vit. Iurecon. I. 3. p.* 17. Mihi tamen ea de re dubitandum vix videtur ob L. 2. §. 38. *D. de orig. iur.* ex qua patet, in Tripartitis illis praeter XII. tabulas earumque interpretationem, *legis* etiam *actiones* occurriſſe. Vid. Beieri *Poſit. ad tit. D. de orig. iur. p. m.* 10.

(p) Sextum hunc Aelium ob iuriſprudentiam mirifice collaudant Cicero *in Brut. XX.* et *de legib. II.* 23. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII.* 11. et Ennius apud Cicer. *de Orat. I.* 45. cui vocatur *Egregie cordatus homo, Catus Aelius Sextus.* Conf. *l.* 1. *pr. C. de comm. ſeru. manum.* De gente Aelia egregie diſſerit Henr. Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſert. III. 9. p.* 419.

§. VIIII.

Vtriuſque interitus et reſtauratio.

Vtramque collectionem fata nobis inuiderunt. Formulas tamen actionum antiquas ſtupenda plane induſtria collegit Barn. Briſſon. libro *de formulis et ſollemnibus populi Romani verbis*, edito *Francof. MDCLXXXII.* [et nuper cura V. C. Franc. Car. Conradi *in fol.* 1735.] quo tamen non has tantum, ſed et alias, ſacras, militares, forenſes familiareſque formulas complexus eſt. [Nec minus egregiam hac in re operam iuris ſtudioſis nauauit Car. Sigon. *de Iudic. Lib. I. Cap. 9. ſequ.*]. Faſtorum exemplum non vnum exſtat in antiquis marmoribus, ex quibus quaedam aeterno inſcriptionum operi inſeruit Gruter. *p. CXXXIII.* et cum Petri Ciacconii aliorumque explanationibus recudenda curauit Io. Ge. Graeuius *Theſaur. Antiq. Rom. Tom. VIII.* Veterum denique notarum iuridicarum ſpecimina poſt Valerium Probum, Petrum Diaconum et Mangonem dedit Io. Nicolai in libro *de ſiglis veterum*, qui prodiit *Lugd. Batau. MDCCVI.* 4.

§. X.

Romana iuriſprudentia mole ſua laborat.

Ab iis temporibus multae ſubinde leges, multa quoque plebiſcita, multa edicta praetorum atque aedilium prodierunt, quibus acceſſerunt varia reſponſa prudentum, et ſub Imperatoribus ſenatusconſulta quam plurima, Edicta perpetua et Imperatorum reſcripta, adeo, vt in magnum

Digitized by Google

gnum *aliarum ſuper alias cumulatarum legum cumulum* excreſceret Romana iuriſprudentia. Liu. III. 34. [Status reipublicae Rom. poſt bellum Punicum III. corruptiſſimus fuit. Vellei. Paterc. *II.* 1. Fieri autem non poteſt, quin perturbatiſſimo reipublicae ſtatu plures leges ferantur: quemadmodum id indicium adfectae valetudinis luculentiſſimum eſt, ſi plurimis pharmacis vtantur homines. Iſocrat. *Areop. p.* 292.] Romanarum legum Senatuſque conſultorum hiſtoriam plures dederunt, in quibus eminent Paulus Manutius, Anton. Auguſtinus, Paulus Merula, Franc. Hotomanus, Ianus Vincent. Grauina: ſed hi omnes tamen in tanta meſſe haud leue aliis reliquerunt ſpicilegium.

§. XI.

In tanta legum Romanarum farragine haud pauci de vniuerſali quadam iuris Romani collectione cogitare coeperunt. Agitauerat hoc conſilium Cicero (q), cuius integrum ea de re librum laudat A. Gellius *Noct. Attic. I.* 22. Quinctilian. *Inſt. Orat. XII.* 3. Ipſe quoque luculentam illius operis σκιαγραφίαν ſub Craſſi perſona dederat libro *de Oratore I.* 42. Sed in ſpongiam incubuit hic Ciceronis Aiax. De Vniuerſali iuris Rom. collectione cogitat Cicero.

(q) Ciceronem non fuiſſe in Romana iuriſprudentia hoſpitem, vel ſcripta illius demonſtrant. Q. Scaeuolae Auguri ſe operam dediſſe, teſtatur ipſe *in Bruto, Cap. LXXXVIIII.* quamuis poſtea, eo mortuo et Q. Mucium Scaeuolam, pontificem, aliquandiu audierit. Idem *de Leg. I.* 4. Et in *orat. pro Muraena Cap. XIII.* minatur, ſe, ſibi homini occupato ſtomachum mouerint, triduo iureconſultum profeſſurum. Vnde et inter iure conſultos Ciceroni locum dedit Guil. Grot. *Vit. Iureconſult. I.* 9. *p.* 61. Sed an magnus in hac arte fuerit, adhuc ſub iudice lis eſt. Vid. Schulting. *Orat. de iuriſpr. Ciceronis*, et Bynkersh. *Praeterm. ad l.* 2. §. 38. *D. de O. I. p.* 85. *ſeq.*

§. XII.

Idem labor, teſte Suetonio *Iul. XXXXIIII.* Iuſium Caeſarem, idem et iam antea Cn. Pompeium exercuit, ſi vera refert Iſidorus Hiſp. *Orig. V.* 1. et, qui hunc exſcripſit, Gratianus *can.* 1. *diſtinct.* 7. Ita enim ibi Iſidorus: *Leges autem redigere in libros primus conſul Pompeius inſtituere voluit, ſed non perſeuerauit, obtrectatorum metu. Deinde Caeſar coepit id facere, ſed ante interfectus eſt* (qq). Sunt etiam, qui Conſtantinum M. de eiuſmodi corpore iuris compilando cogitaſſe ferunt: Beier. *Poſit. ad Digeſt. I.* 1. 146. ſed neſcio quo auctore. Id certius, horum omnium conſilia fuiſſe irrita. In primis dolendum, Caeſari, huic operi quam maxime pari, per fata non licuiſſe tam praeclare de Romana iuriſprudentia mereri. Huber. *Auſpic. domeſt. V. p.* 177. vt et Iul. Caeſar, et Cn. Pompeius et Conſtantinus M.

(qq) [Immo procul dubio falſa eſt haec Iſidori narratio, quia nemo veterum hoc adnotauit, Iſidorus vero demum Saeculo VII. floruit, tum quia Pompeius nec iuriſconſultus fuit, nec ſcribendo famam quaeſiuit, nec reipublicae conſtituendae cauſſa dictator creatus.]

§. XIII.

Edicta praetorum, Auguſto imperante, diligenter colligere interpre- Edicta Praetorum pri-

mum colle-
cta ab Ofilio.

pretarique coeperat C. Aulus Ofilius, Iureconſultus (r) *L.* 2. §. 44. *D. de orig. Iur. L.* 1. §. 2. *D. ne quis eum qui in ius vocabitur*. Sed priuatim ſuſceptum fuerat hoc opus, (quicquid hic obuertat Henr. Dodwell: *praelect. Cambden. p.* 780.) neque adeo publicam vmquam auctoritatem videtur obtinuiſſe. Menag. *Amoenit. Iur.* 447. *et p.* 98. Vnde eo facilius periit, poſtquam edictum Iuliani eius luminibus offecit.

(r) Iam ante C. Ofilium ad Edictum quaedam commentari coeperat Ser. Sulpicius, quae Bruto dedicarat, *L.* 2. §. 44. *D. de Orig. iur.* ex quo Sulpicii commentario fragmentum exſtat *l.* 5. §. 1. *D. de inſtitor. actione*. Sed breuiſſimum hoc opus fuiſſe, obſeruat Pomponius.

§. XIIII.

Edictum
perpetuum
Saluii Iulia-
ni.

Poſtea, Hadriano imperante, edicta praetorum in vnum codicem coaluere, vel ex multis potius edictum vnum, quod perpetuum vocabatur, concinnatum eſt, circa annum, (vti Ant. Pagi in *diſſ. Hypat. P. II. p.* 209. et in *Crit. Baron. p.* 128. *Tom. I.* computat,) CXXXII. Eutrop. *Hiſt. Rom. VIII.* 9. *L.* 10. *C. de condict. indebiti*. Auctor operis non Didius Iulianus, Imperator, ceu ex loco quodam Aurelii Victoris, male intellecto, coniecerat Hugo Grot. *Florum ſparſ. p.* 641. ſed Saluius Iulianus, Didii proauus, teſte Spartiano *vit. Iulian. I.* gente Africanus, Adrumeti natus, ceu colligitur ex Spartian. *Iulian. Cap. I.* et Grut. *Inſcript. p. CCCCLVIII* de quo iureconſulto praeter Bertrandum et Guil. Grotium, Aegid. Menag. *Amoen. iur. XXIIII.* et Henr. Dodwell. *Praelect. Cambden. VIII. p.* 333. [Singulari libello egimus de Saluio Iuliano, * cuius adhuc pleniorem hiſtoriam dedimus in *Hiſtoria* ** *Edictorum et Edicti perpetui Lib. II. cap.* 3.] Quamuis vero mirifice Iulianum collaudent veteres, adeo, vt eum vocent *virum ſapientiſſimum*, *Nou. LXXIIII. praef. pr. maximae exiſtimationis virum, et diſertiſſimum iuriſperitum*, *L.* 5. *C. de bonis quae lib. iuris ſublimiſſimum teſtem*, *ſummae auctoritatis hominem, et praetorii edicti ordinatorem*, *L.* 10. *C. de condict. indeb. ſummum auctorem iuris ſcientiae*, *L.* 15. *C. de vſufr. et habit.* et quae alia paſſim ſunt eius elogia: non tamen naeuis caruiſſe, aiunt, hoc edictum. Quaedam enim addidit de ſuo, quae praetor numquam edixerat *L.* 3. *D. de coni. cum emanc. lib.* Quaedam detraxit, veluti illa, quae de iureiurando, Veſtalibus et Flamini Diali remittendo, edixerat praetor. Gell. *Noct. Attic. X.* 15. Quaedam correxit pro lubitu *L.* 1. §. 1. *D. commod. L.* 1. *D. quod met. cauſſa*. Vid. Io. Bertrand. *de Iuriſperit. l.* 1. *p.* 31. Guil. Grot. *de Vit. Iureconſ. II.* 6. *p.* 127. Iac. Gothofred. *Manual. Iur. III. p.* 14. 15. Nihilominus tamen facile eum excuſat Hadriani Imp. auctoritas. Huius enim auſpiciis ſcripſit. Et laudi ſibi duxiſſe Hadrianum, ſi noua iura condidiſſe diceretur, quin ideo alterum Numam videri voluiſſe, ex Aurelio Victore Schotti praeclare obſeruauit Henr. Dodwell. *Praelect. Cambden. VII. p.* 294. Ceterum tantam hic Iuliani labor auctoritatem in foro obtinuit, vt Diocletianus et Maximianus Imperatores illud IVS PERPETVVM adpellare non dubitent, in *L.* 5. *C. de adpellat.* vnde

* Vid. Opuſc. Miſcell. Sylloges prioris Exercit. XXIIII.

** Reperietur in Tom. XI. huiuſce Edit.

vnde non mirum, quod ex eo tempore Furius Anthianus, Pomponius, Calliſtratus, Caius, Paullus, Vlpianus aliique clariſſimi iureconſulti, certatim ad Edictum perpetuum commentati ſint.

§. XV.

Edictum prouinciale.

Eodem exemplo etiam Edictum prouinciale neſcio (s) quis concinnauit, quod tamen ab edicto perpetuo praetoris parum diſcrepaſſe, immo cum illo vnum idemque fuiſſe videtur. Caii ſane fragmenta ex commentariis ad edictum prouinciale tantum non vbique fragmentis aliorum ex libris ad edictum praetoris reſpondent: adeo vt Gothofredus in ordinando edicto perpetuo etiam Caii fragmentis vti non dubitarit. Immo Caius promiſcue ſcripſit: AIT PROCONSVL, et: AIT PRAETOR. *L.* 4. *D. quod quisquis iur. L.* 1. §. 2. *D. quod cuiuſc. vniu. nom.* Ceterum hanc vtriuſque edicti ſimilitudinem nemo mirabitur, qui nouerit, iam olim proconſules vrbana edicta in iure dicundo plerumque eſſe ſequutos. Cicero in *Verr. I.* 46. et *ad Attic. Epiſt. VI.* 1. Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II. p.* 97.

(s) Eidem ergo Hadriano non male Dodvvell. *ad Spartian. Had. II. p.* 395. hoc edictum prouinciale tribuit Henr.

§. XVI.

Reſtitutio edicti perpetui.

Periit vtrumque edictum, magno iuriſprudentiae incommodo. Fragmenta tamen, hinc inde in Digeſtis reliqua, tamquam fractas e naufragio tabulas, collegerunt Eguinarius Baro in libris *Manualium* (t), Guil. Ranchinus, cuius labor ad edictum prodiit Pariſ. MDLXXXXVII. 8. recuſus in Io. Herm. Schminckii *Syntagm. critico. Marp.* CIƆ IƆ CCXVII. 4. et, qui in digerendo ordinandoque potius, quam concinnando edicto, omnium ſuperauit induſtriam, Iac. Gothofredus, cuius *Series librorum edicti perpetui* inter *quatuor fontes iuris ciuilis* exſtat.

(t) Parum honorifice de hac Eguinarii collectione ſeqtir Iac. Gothofr. in *Biblioth. Iur. I. p.* 46: vbi obſeruat, auctorem ſaepe data opera fingere edicta, quae numquam fuerint, multaque eo referre, quae ex iureconſultorum placitis, moribus antiquis, nouiſque principum inſtitutis deſcendant.

§. XVI.

Codices, in quibus collectae conſtitutiones principum.

Ex quo Imperatores non amplius ſenatus conſultis, ſed epiſtolis noua iura condere coeperant: intra ducentos annos in tantum cumulum haec excreuere Principum reſcripta, vt etiam de iis in codices (u) colligendis cogitarint Gregorius et Hermogenes, ſeu, vt aliis vocantur, Gregorianus et Hermogenianus, quorum codices, priuata auctoritate concinnati, etiam a Iuſtiniano celebrantur. *Conſt. ſumma reip.* §. 1. *de Iuſtin. cod. confirm.* (uu)

(u) *Codices* quum ſemper vocentur huiuſmodi Reſcriptorum principalium collectiones: obſeruandum, codices olim a voluminibus diſtinctos, atque ita adpellatos libros, quadrata vel quadrangula forma, (nam & triangularis formae mentio fit apud Dionyſ. Perieget. p. 36.) quamuis alias, vulgari vſu omnes libri vocentur codices. *l.* 52. *pr. D. de legat.* 3. Salmaſ. *de mod. Vſur. X. p.* 413. Schulting. ad *Paull. p.* 377.

(uu) [Ante hos tamen PAVLLVS Iu-

iuriſconſultos Libros VI. edidit conſtitutionum Imperialium. *L.* 113. *D. de condit. et demonſtr.* et PAPIRIVS IVSTVS libros XX. conſtitutionum *L.* 60. *D. de pactis*].

§. XVIII.

Codex Gregorianus.

Ad GREGORIANVM codicem quod attinet, eum recentiorem Hermogeniano credit Guido Pancirol. *de claris legum Interpret. I.* 65. 66. qui et auctorem eſſe ſuſpicatur Gregorium, ſub Valente et Gratiano praefectum annonae, Africaeque procoſ. cuius mentio fit *L.* 15. *C. Theod. de piſtorib.* At Gregorio alii hunc codicem tribuit Gothofredus *Proleg. Cod. Theod. I. p.* 183. qui ſub Conſtantino M. fuerit Praefectus praetorio, cuiuſque mentio fiat *L.* 3. *C. Theod. de annon.* et *L.* 2. *C. Theod. de contrah. emt.* vt et in *L.* 1. *C. de natural. lib.* Neutrum adeo certum atque expeditum videtur. Auguſtinus ſane *ad Pollent. II.* 8. auctorem non Gregorium vocat, ſed Gregorianum: eodemque modo eundem laudat Auctor *collationis legum Moſaicarum et Romanarum I.* 8. 9. et 10. *VI.* 4. 5. niſi vtrobique ſubintelligi oporteat *codicem*. Continuiſſe vero hic codex videtur conſtitutiones ab Hadriano vſque ad Diocletianum et Maximianum (*x*).

(*x*) In fragmentis ſane codicis Gregoriani, quae etiamnum exſtant, legimus conſtitutiones Antonini Caracallae et Seueri, Alexandri, Gordiani, Philipporum, Valeriani et Gallieni, Cari et Numeriani, immo et Diocletiani et Maximiani. Ex quo patet, erraſſe virum ſummum, Iac. Cuiacium, dum in *princ. paratitl. Codicis* Gregorianum codicem in Valeriani et Gallieni Conſtitutionibus deſiiſſe, ſcripſit.

§. XVIIII.

Codex Hermogenianus.

Nec certior auctor eſt codicis HERMOGENIANI. Eugenio Hermogeniano, qui, teſte Baronio, ſub Diocletiano, Praefectus praetorio fuit, atque ad ſenatum retulit de perſequutione Chriſtianorum, hanc compilationem tribuit Pancirolus *de clar. leg. Interpret. I.* 65. Alii Hermogenianum iureconſultum auctorem fuiſſe coniiciunt, quem ſub Conſtantino M. eiuſque liberis floruiſſe, erudite demonſtrat Aeg. Menag. *Amoen. Iur. XI.* Conf. Iac. Gothofred. *Prolegom. Cod. Theod. I. p.* 183. *ſeq.* Reineſ. *Epiſt. ad Rupert. LXVIIII. p.* 640. Conſtitutiones vero principum, quorum Gregorianus rationem habuerat, in Hermogeniano etiam codice fuiſſe recte exiſtimat Iac. Gothofredus, ſed ita, vt in nonnullis inter ſe diſſenſerint. Quamuis vero de diſſenſu eorum res certa ſit, neque dubitare nos ea de re patiatur Auctor *Collationis legum Moſaicarum* et *Rom. VI.* 5. qui vnam eamdemque Diocletiani et Maſſimiani Conſtitutionem in vtroque codice, eſt *aliis tamen diebus et conſulibus* lectam, teſtatur: nihil tamen eſt, quo certo demonſtres, Hermogenianum etiam ab Hadriani temporibus auſpicatum fuiſſe. In fragmentis ſane illius non niſi Diocletiani Conſtitutiones occurrunt (*xx*), ſi a tribus

(*xx*) [At plura ex vtroque codice fragmenta ſuperſunt in codice noſtro repetitae praelectionis, omnes nempe conſtitutiones ab Hadriano ad Conſtantinum M. *princ. Conſt. Haec quae neceſſario, de nouo Cod. fac.*]

bus primis diſceſſeris, quae Aurelio (y) neſcio cui tribuuntur. Sed, quum hanc inſcriptionem ſinceram haud eſſe vel primo intuitu pateat, nec ratio vlla adpareat, cur poſt Gregorianum actum agere voluerit Hermogenianus: non praeter rem ſuſpicari mihi videor, Codicem Hermogenianum non niſi ſupplementum aliquod Gregoriani fuiſſe, adeoque praeter ea, quae Gregorius omiſerat, ſuperiorum principum reſcripta, Diocletiani ſolum et Maximiani, vt et eius ſucceſſorum Conſtitutiones complexum eſſe, vſque ad quarti ſaeculi Chriſtiani initium (z).

(y) Nemo veterum Imperatorum ſolo Aurelii nomine dictus eſt. Vnde adparet Inſcriptionem harum conſtitutionum minus eſſe ſinceram. Sed certum eſt, has quoque conſtitutiones aut Diocletiani, aut Maximiani eſſe. Nam prior C. AVRELIVS VALERIVS DIOCLETIANVS vocatur in marmoribus apud Gruterum *Inſcript. p.* CCLXXVIIII. *et* MLXXVIIII. Poſterior vero M. AVRELIVS VALERIVS MAXIMIANVS non ſolum in numis, ſed et inſcriptionibus apud Gruter. *pag.* CLVIIII. *et* CCLXXVIIII. Accedit, quod haec conſtitutionum fragmenta in ſubſcriptione habeant Sirmium, ex qua Pannoniae vrbe quam plurimas horum Imperatorum Conſtitutiones emanaſſe patet ex L. 19. L. 24. L. 39. C. *de tranſact.* aliiſque plurimis. Vid. Schulting. *Iuriſpr. Anteiuſt. p.* 700.

(z) In Codice Iuſtinianeo conſtitutiones quaedam occurrunt, poſt Diocletianum ſcriptae, et anteriores tamen epocha Codicis Theodoſiani, qualis eſt *L. vlt. C. de tutor. et curat. qui ſatis non. ded.* edita anno CCCVI. et *L.* 1. C. *de feriis* priore illa paullulum antiquior. Hae, quum ex Codice Theodoſiano deſumtae non ſint, procul dubio ex alterutro horum codicum in corpus Iuſtinianeum migrarunt: Adeoque probabile eſt, Hermogenianum ſaltim Codicem pertigiſſe ad annum CCCVI. Schulting. *ibid.*

§. XX.

Cur hi Imperatorum gentilium conſtitutiones collegerint?

Vterque collector profano deorum cultui addictus fuiſſe videtur Gothofredo. De Hermogeniano ſane iureconſulto contra Io. Bertrandum (zz) id demonſtrarunt Aegid. Menag. *Amoenit. Iur. ciu. XI.* et Guil. Grot. *Vit. Iureconſ. vet. II.* 12. *p.* 178. Nec a veritate abludere videtur ſententia Gothofredi, hos Auctores ideo tantam operam in colligendis vetuſtiorum Principum epiſtolis poſuiſſe exiſtimantis, vt veteris iuriſprudentiae anteconſtantinianae, quae tum Conſtantini M. et ſucceſſorum conſtitutionibus quotidie euertebatur, faciem poſteritati contemplandam ſiſterent.

(zz) [Is enim Chriſtianum fuiſſe colligit ex *L.* 60. *D. de donat. inter vir. et uxor.* vbi diuortia ob ſacerdotia fieri dicuntur. Sed id apud ethnicos quoque fieri conſueuiſſe conſtat. vid. *obſeru. noſt. ad Briſſon. de verbor. ſignif. p.* 1216.]

§. XXI.

Codicis vtriuſque fragmenta.

Periit vterque codex, praeter fragmenta, quae initio Iac. Sichardus edidit cum *Codice Theodoſiano*, *Baſileae* MDXXVIII. *fol.* deinde Petrus Gregorius Tholoſanus *Lugduni* MDLXVI. et Iacobus Cuiacius, *Colon. Allobr.* MDLXXXVI. et eodem anno *Pariſiis*. Nouiſſima abſolutiſſimaque editio eſt Antonii Schultingii, cuius ſimul adnotationibus illuſtrata vtriuſque Codicis fragmenta prodierunt in *Iuriſprudentia vetere anteiuſtinianea p.* 683. *ſeq.* Lugd. Bat. MDCCXVII. 4. [ac rurſus Lipſiae MDCCXXXVII.]

§. XXII.

Codex Theodoſianus.

Quum vero hi codices et priuatim collecti eſſent, et gentilium tantum Imperatorum reſcripta complecterentur: Chriſtianorum quoque imperatorum a Conſtantino M. vſque ad ſuam aetatem conſtitutiones in vaſtum ſatis opus collegit THEODOSIVS IVNIOR Imp. (a) circa ann. CCCCXXXVIII. Vnde etiam hunc Codicem inſcriptum fuiſſe aiunt: *Nouas leges legitimorum Printipum*. Quod tamen non adeo certum, quum et Iuliani τοῦ παραβάτου conſtitutiones in hoc codice vtramque faciant paginam, et legitimi principes potius tyrannis opponendi, videantur. Iac. Gothofr. *Prolegom. ad Cod. Theod. I. et II.* [*Hiſtor. noſtr. iur. I. 379.*] * Exſtat etiamnum hic codex, qui poſt Sichardi, Tilii, Cuiacii, Puteani, Pithoei et Sirmondi curas luculento commentario Iac. Gothofredi, illuſtratus prodiit *Lugd.* cIↄ Iↄ CLXVIII. *fol. tom. VI.* [et Lipſiae cura V. C. Ritteri, 1743.]

* *Tom. I. huiuſce edit.*

(a) Cum hoc Theodoſiano Codice caue confundas *Alarici* Gothorum Regis *Codicem*. Aniani opera compilatum ex particulis codicis Theodoſiani, Gregoriani, Hermogeniani, itemque ex Inſtitutionibus Caii, et Sententiis Paulli, hinc inde tamen interpolatis manu eiuſdem Aniani. Nam et haec farrago ſaepe *Codicis Theodoſiani* vel *legis Romanae* nomine laudatur a medii aeui ſcriptoribus. Oiſelius *Proleg. ad Caii Inſt.* Iac. Sirmond. *Quaeſt. tripl. ad calcem Var. Opuſc. Tom. III.* Iac. Gothofred. *Proleg. Cod. Theodoſ. V.* Car. du Freſne *Gloſſar. Lat.* voce *Lex Romana Tom. II. p. 269.*

§. XXIII.

Naeui huius codicis.

Nec enim hic Theodoſianus etiam codex ſine naeuis eſt, quos accurate recenſet Gothofred. *Proleg. II. p.* 187. Imo nec integer ſatis ad nos peruenit. Nam CCCXX. circiter conſtitutiones occurrunt in Codice Iuſtinianeo, quas in Theodoſiano fruſtra quaeſiueris, quarumque indicem confecit Anton. Maruillius, editioni Gothofred. ſubiectum, ſub titulo *Supplementi Codicis Theodoſiani*, poſt Gloſſarium nomicum.

§. XXIIII.

Nouellae illi adiectae.

Adiectae etiam huic Codicis Theodoſiani editioni conſtitutiones *nouellae* Theodoſii, Valentiniani III. Marciani, Maiorani, Seueri et Anthemii, a Pithoeo primum vulgatae *Pariſ. MDXXXI.* nec non a Conr. Rittershuſio *Francoſ. MDCXV.*

§. XXV.

Collectio Iuſtiniani.

Quum ergo nemo ante haec tempora legibus compilatis feciſſet operae pretium, iuriſprudentiaque eſſet ὡς ἂν ἄχθος καμήλων πολλῶν, *multorum camelorum onus*, vt lepide ait Eunapius in *Vit. Aedeſii p.* 32. factum eſt, vt Iuſtinianus Imp. de noua vniuerſi iuris collectione cogitare coeperit, laudandus ſane hoc nomine, quod dignum perſona imperioque ſuo ceperit conſilium, felix quoque eo, quod opus a multis ante ſe fruſtra tentatum perfecit, ſed a multis reprehenſus, quod non prudentius hoc negotium conficiendum curauit, et in eo infeliciſſimus, quod in ea incidit tempora, quibus ob gliſcentem barbariem vix licebat orbi litterario magnum quid atque excellens a iureconſultis eius aetatis exſpectare.

§. XXVI.

§. XXVI.

Eſt hic princeps ancipitis admodum famae, et, ſi eius ingenium ex Procopii iudicio aeſtimes, laudibus, quas ei vulgus iureconſultorum admetitur, vix dignus. Fuiſſe enim dicitur varius in omni genere vitae, cleri pariter ac Theodorae, mulieris ſcenicae, quam vxorem duxerat, ludibrium, ad euertendas pretio leges paratiſſimus, ac prudentia denique legislatoria parum inſtructus. Sic eum deſcribunt fide Procopii *in Anecdotis (aa)* a Nic. Alemanno vulgatis, cui tamen ab Eichelio, Gabriele Triuorio, Io. Petr. Ludeuigio aliiſque acriter contradictum eſt. Huius Imperatoris genius.

(*aa*) [At homini illi eo minus tuto credere licet, quo maius odium prodit aduerſus Iuſtinianum et Theodoram, quoque magis in reliquis libris ſuis illos laudat. Immo aliquando res incredibiles narrat, animumque prodit ab omni fide abhorrentem. *Diſſert. noſtr. de philoſoph. ſemichriſt.* §. XXIII. in *Opuſc. Miſcell.* Sylloge I.]

§. XXVII.

Nec opera vſus dicitur virorum huic labori parium, ſed *Dorothei*, *Theophili*, aliorumque huius commatis iureconſultorum, et maxime *Triboniani*, cuius indolem poſt Suidam in voce *Tribonianus*, viuis coloribus depinxit Franc. Hotomanus in *Antitriboniano*, *cap. XI. et XII. p. 146. ſeq.* (*aaa*) Et ſane quum huius viri imprudentia et ſubleſta fides ex ipſis operibus elucere videatur, (quamuis et quaedam ei perperam vitio vertantur,) mirati olim ſumus, Io. Chifletium *de vtriuſque iuris architectis*, et Ianum Vincentium Grauinam *de ortu et progr. iur. ciuil. CXXXVII. p. 159. ſeq.* tanto molimine eius cauſſam egiſſe. At, re paullo accuratius expenſa, non magis eo nomine indignamur Triboniano, quam Iuliano. (§. XIIII.) Nihil enim illum, niſi ex praeſcripto principis, egiſſe, ſatis conſtat. ICtorum quorum opera vſus, indoles.

(*aaa*) [Sed hunc Hoſpitalio palpum obtrudere voluiſſe, et hinc nouam iuriſprudentiae ſectam inſtituere non dubitaſſe, oſtendimus *in praefat. praemiſſ. a Wiſſenbach. Emblem. Tribon.* Halae 1735. 8.

§. XXVIII.

Huius ergo viri opera, auſpiciiſque Iuſtiniani, A. C. DXXVIII. Id. Febr. primo loco prodiit CODEX IVSTINIANEVS, qui, quam parum diligenter fuerit a decemuiris huic operi praefectis collectus, vel inde patet, quod poſtea vna litura videretur inducendus (*b*). *Conſt. Haec quae fin. de nou. C. fac.* Codex Iuſtinianeus.

(*b*) Interim laudatur prior iſte Codex in Inſtitutionibus, in quibus adeo ad multas Conſtitutiones remittimur, quae in noſtro *Codice repetitae praelectionis* deſiderantur.

§. XXVIIII.

Deinde XVII. viris datum negotium, conficiendi PANDECTAS, vel DIGESTA (*c*), in quae Tribonianus eiuſque focii, quidquid ex veterum iuriſconſultorum ſcriptis excerpſerant, coniecerunt. Sed quam parum diligenter iſto quoque labore defuncti ſint, et breuitatem tem- Pandectae.

 porie

poris oſtendere, aiunt, (intra triennium enim tantum opus abſoluerunt,) et parum commodam excerpendi methodum et ordinem rerum perturbatiſſimum, ne ad edicti quidem perpetui ſeriem per omnia redactum (vid. Bynkersh. *Obſ. II.* 25.) et tot denique emblemata, quae iamdudum Pardulphus Prateius *in iuriſprudentia media*, et Iac. Wiſſenbachius *ſingulari tractatu* notarunt. Quamuis et hic aliquando iniuria fiat Triboniano, [quemadmodum eius cauſſam ſolide egit V. C. Io. Wybo, et nos egimus in *Deſenſione Iuſtin. Tribon. et corporis iur.* vid. *Opuſcul. noſtr. minor. p.* 218. *ſeq.* in Tom. VII. Geneu. Edit.]

(c) *Digeſtorum* vocabulum tam olim iureconſultis familiariſſimum fuit. Exſtiterunt *Digeſta* Iuliani, Alpheni Vari, Iuuentii Celſi, Vlpii Marcelli, Ceruidii Scaeuolae, Pauli. Ita vero vocati ſunt libri, in quibus deciſiones et diſputationes iuris continerentur, ac veluti digeſtae eſſent. Bertrand. *de Iurisp. I.* 1. Ita et pandectas ſcripſere Vlpianus, et Modeſtinus.

§. XXX.

Inſtitutiones. Tum porro ſequutae ſunt INSTITVTIONES, a Triboniano, Theophilo et Dorotheo, (tantillum ſcilicet compendium a tribus viris) conſcriptae. In iis et diuiſionem librorum, et materiarum ordinem aliquando auctorum ἀκρισίαν arguere, contendunt. In plerisque tamen ſequuti ſunt Caium (d), quem Imperator, vel potius Tribonianus, ideo *ſuum* vocat: Conf. de eo Caio Menag. *Amoenit. iur. p.* 464. Bertrand. *de Iuriſperit.* I. 29. Guil. Grot. *Vit. Iurecons. II.* 7.

(d) Exſtat etiamnum CAII *inſtitutionum* ſiue epitome, ſiue ἀποσπασμάτιον, ab Aniano Wiſigotho ſeruatum, atque hinc inde interpolatum quod cum aliis eius fragmentis luculentoque commentario edidit Iac. Oiſelius et ſuis, aliorumque adiectis notis, Ant. Schulting. *in iuriſprud. vetere anteiuſtinianea*, *Lugd. Bat.* 1717. 4. Saeculo tamen XI. integriores adhuc ſuperfuiſſe Caii inſtitutiones, ex Cyni loco memorabili oſtendit Bynkersh. *de reb. manc. cap.* 7. *p.* 107.

§. XXXI.

Codex repetitae praelectionis. Sed ne hic quidem ſubſtitit Iuſtiniani diligentia. Quum enim prior ille Codex parum placeret, et in multis pandectae ab eo diſcreparent: denuo V. viris eius emendationem commendauit. Vnde prodiit CODEX *repetitae praelectionis*, promulgatus anno DXXXIIII. XVI. Kal. Dec. qui etiamnum exſtat.

§. XXXII.

Nouellae. Denique Iuſtinianus, vt erat ad mutandum emendandumque ius procliuis, multa in ſuperioribus libris promulgata ipſe ſuſtulit et mutauit, editis ſubinde nouis conſtitutionibus, quas NOVELLAS adpellant. Nouem earum collectiones, vel, vt barbare vocantur, *collationes*, a cuiuſnam manu ſint, parum conſtat (e). Nec omnes Iuſtiniani, ſed quaedam etiam Tiberii Imp. ſunt: vti CLXI. CLXIII. CLXIIII.

quae-

(e) Ipſum enim Tribonianum, qui *Nouellarum* collectionem promiſit §. 4. *Conſt. de Emend. Cod.* auctorem haud eſſe, vel ex ſtilo adparet. Nec magis de Bergundione liquet.

quaedam etiam Iuſtini, vti CXVII. CXXXX. CXXXXIIII. CXXXXVIII. CXXXXVIIII. Id ſaltim vel ipſa verſio ineptiſſima indicat, eas collationes e barbaris ſaeculis eſſe. [Ineptum enim eſt, verba verbis reddere, vt fecit interpres, qui ſaepe tamen ſenſum optime adſequutus eſt. Cuiac. *Obſeru. VIII. 40.*] Vnde de Graeco reſtituendo textu iam dudum ſoliciti fuere eruditi (*f*). Nouellas CXXXXIIII. Graece edidit Greg. Haloander *Norib. MDXXXI. fol.* alias XXIII. e codice Fuggeriano extulit Henr. Scrimgerus Scotus, quae prodiere *ex Stephaniana MDLXXXVIII. fol.* Exſtant et verſiones Latinae cultiore ſtilo adornatae partim a Iuliano (*g*), Patricio et Anteceſſore Conſtantinopolitano; partim a Gr. Haloandro, quarum haec cum corpore iuris Haloandrino, illa e bibliotheca Pithoeorum prodiit *Baſ. 1576. f. et Pariſ. 1689. f.*

(*f*) Nec omnes tamen nouellae Graece conceptae. Vid. *Nou. 9. 11. 17. 23. 33. 34. 35. 41. 62. 65. 114. 138. 143. 150.* quae manifeſto Latine editae a Iuſtiniano.

(*g*) Ad hunc Iulianum pertinet epigramma Thaeteti, quod exſtat in *Antholog. IIII. 1.*

Τοῦτον Ἰουλιανὸν νομικῆς φάος, ἄστεα δισσὰ
Ῥώμη καὶ Βηρυτὸς, πάντα φύσει δύνανται.

Roma et Berytus, conſpecto hoc lumine legum,
Quantum, aiunt, virtus, ingeniumque poteſt!

Quod elogium ad Saluium Iulianum, Edicti perpetui conditorem, fruſtra retulerunt Alciat. *Diſpunct. II. 27.* et Bertrand. *de Iuris perit. I. 1. p. 30.* merito hinc notati a Menagio *Amoen. Iur. Ciuil. XXIIII.* et Guil. Grot. *vit. Iureconſ. II. 6. p. 122.*

§. XXXIII.

Authenticae.

AVTHENTICAE ex nouellis deſumtae adiectaeque codici iam ſaeculo VI. a Gregorio M. *Epiſt. XI. 54.* et Iuone Carnot. *Part. III. Cap. CLXXXV.* citantur. Vnde nec ab Irnerio ſolo ſunt, vt vulgo creditur, nec a Iureconſultis Papienſibus, qui tamen forſan eas auxerunt. Vid. Strauch. *Diſſ. Acad. IIII. Cap. 1. 2.* Beyer. *Poſit. Pandect. I. 2. p. 30. ſeq.* [V. Ill. Corn. van Bynkershoek *de auctorib. authent. Cap. II. ſequ.*]

§. XXXIIII.

Vſus iuris Iuſtinianei in occidente.

Poſt Iuſtiniani tempora in occidente non adeo magnum iuris Iuſtinianei vſum fuiſſe comperio. *Wiſigothi* Codicem Theodoſianum compilationi Iuſtinianeae praeferebant (*gg*). In *Italia*, quo Langobardorum arma non pertigerunt, *Codex* tantum et *Nouellae* in aliquo pretio erant. Poſtea a Francis permiſſum Italis, iure vel Langobardico vel Romano vel Francico vti. Demum ab Irnerii temporibus renatum eſt ſtudium iuris ciuilis in ſcholis Italicis. De quibus omnibus videndus Conring. *de origin. iur. cap. XX. ſeq.*

(*gg*) [Immo et Alaricianum, quem Alaricus rex ex Caii Inſtitutionibus, Paulli receptis ſententiis et fragmentis Codicum Hermogeniani et Gregoriani compilari iuſſit. Conring. *de orig. iur. Germ. Cap. IIII. et V.* Io. Selden. *Diſſ. ad Fletam. V. 2. ſequ.*]

§. XXXV.

In oriente ius Iuſtinianeum prim

At in oriente non ceſſatum a compilandi ſtudio, ſiue quod Imperatores Iuſtiniani gloriae inuiderent, ſiue quod eius compilationes, ob inſi-

ſchedis emiſit Car. Labbaeus Pariſ. cIↃ IↃcIx. Integra *βασιλικὰ* (i) Graeca et Latina debemus Car. Annib. Fabrotto, qui ea publicauit *Pariſ.* 1607. *f. Tom. VII.*

(i) Libri tamen XVIIII. XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIIII. XXXV. XXXVI. XXXVII. XXXVIII. XXXXIII. XXXXIIII. XXXXVIIII. et LVIIII. non ſunt authentici, ſed a Fabrotto ex Synopſi *βασιλικῶν*, et Theodoro Hermopolita, Conſtant. Harmenopulo et Cuiacii Commentariis vtcunque compilati. Forſan ii etiamnum in bibliotheca quadam latitant. Ita ominabar, ſecundam editionem quum pararem. Vatem me fuiſſe haud vanum, nuper demum intellexi Amſtelodami ex V. A. Corn. a Bynkershoek, qui ſe bonam horum partem a iuuene nobili, Pariſiis redeunte, nactum referebat. Gratulamur ſaeculo hunc theſaurum, maxime ſi obſtetricias viri doctiſſimi manus experietur.

§. XXXVIIII.

Succeſſere variae epitomae, quales ſunt I. *πρόχειρον μικρὸν* ab iisdem Imperatoribus confectum, quod et *ἐκλογῆς καὶ ἐπιδιορθώσεως* nomine venit (k). II. Index *νομικῶν κατὰ στοιχεῖον* per alphabeti ſeriem digeſtus, a Io. Sambuco Pannonio Tarenti repertus et ſub titulo *ἐκλογῆς βασιλικῆς* editus a Io. Leunclauio *Baſil.* 1576. Auctor fertur Romanus Lacapenus. Vid. Cuiac. *Obſ. XVIII.* 37. III. Mich. Attaliotae, iudicis et Procoſ. *πόνημα* ſeu *πραγματική* tempore Michaëlis Ducae compilata (l). IIII. Michaëlis Pſelli *ſynopſis*, qua ius compendiarium verſibus politicis complexus eſt (m). V. *πρόχειρον* Conſtantini Harmenopuli, qui circa annum cIↃ cccxLv. floruit (n) ex Baſilicis contractum, et nuncupatum *ἑξάβιβλον*. Ei non abſimile VI. Antiochi Balſamonis *πρόχειρον*, et ſi qua ſunt huius generis alia. Variae epitomae inde confectae.

(k) Eius titulos priores XXVIII. exhibet Io. Leunclau. *Iur. Graeco-Rom. Tom. II. p.* 79. Conf. Lambec. *Bibl. Vind. Lib. V. p.* 162. *et Lib. VI. p.* 23. 25.

(l) Edidit illud *πόνημα* ſub titulo *σύνοψις ὡσανεὶ συνόψεως* Io. Leunclau. *Tom. II. p.* 1.

(m) Prodiit ea ſynopſis cum illis quibuſdam Mich. Pſelli *opuſculis*, cura Franc. Boſqueti *Pariſ.* 1632. 8.

(n) Editus eſt Harmenopulus Graece et Latine cum notis Io. Merceri et Dionyſii Gothofredi *Gen.* 1587. 4.

§. XXXX.

Denique Turcae, capta Conſtantinopoli, et Graecorum imperio, et iuris Romani in oriente ſtudio finem fecerunt, dubiumque eſt, an in Turcicis dicaſteriis quaedam iuris Iuſtinianei reliquiae ſeruentur. Vid. Groeneweg. *ad prooem. Inſtit. num. I.* Feltmann. ad *L.* 2. §. 3. *D. de orig. iur.* Pagenſtech. *Sicilim. Manip.* 2. *p.* 105. [Io. Leunclau. *in praeſ. parat.* et Iſm. Bulliald. apud Menag. *Amoenit. iur. ciu. Cap. XXVI. p.* 150.] Leonis certe nouellas hodienum in Graecia non extra vſum eſſe, patet ex Chriſt. Angeli *de ſtatu eccl. Graecae p.* 112. *et* 115. et obſeruauit id Bynkersh. *obſ. IIII.* 1. *p.* 385. Finis iuris Iuſtinianei in Oriente.

§. XXXXI.

At in occidente a ſaeculo XII. magis magiſque in academias et fora irrepere coepit ius Iuſtinianeum, cuius tot ex eo tempore prodierunt editiones, gloſſae, commentarii, paratitla, ſyſtemata, compendia, Eius incrementum in occidente.

Digitized by Google

dia, vt eorum mole et multitudine laboremus. [Remanſiſſe tamen et antea iuris vſum in Italia, nec Irnerium ius Rom. reſtituiſſe, oſtendimus ex inſtituto in *Hiſtor. iur. ciuil. Lib. I.* §. *CCCCX. ſequ.*]

§. XXXXII.

Ratio veterum tractandi ius ciuile.

Quum Iuſtinianus §. 3. huius prooemii et §. 2. ſequentis tituli nonnulla quoque de docendae diſcendaeque iuriſprudentiae ratione moneat: licebit et nobis ea de re ex antiquitatibus diſſerere. Iuris ſcientiam olim in latenti habebant patricii (*o*), nec temere ſolebant quemquam, niſi ſui ordinis, hiſce ſacris initiare. Cicero *de offic. II.* 19. *Cum multa praeclara maiorum, tum quod optime conſtituti iuris ciuilis ſummo ſemper in honore fuit cognitio atque interpretatio. Quam quidem ante hanc confuſionem temporum in* POSSESSIONE SVA PRINCIPES *retinuerunt: nunc, vt honoris, vt omnis dignitatis gradus, ſic huius ſcientiae ſplendor deletus eſt.* Addi poterit eiusdem Ciceronis *Oratio pro Muraena XII.* et *de Oratore I.* 41. (*oo*) Et videtur ſane antiquiſſimis temporibus iuriſprudentia veluti traditione quadam conſeruata inter patricios, vſu magis, quam inſtitutione, addiſci conſueuiſſe. Quod non difficile erat in tanta Romanarum legum paucitate.

(*o*) Hinc eſt quod iureconſulti adpellantur *principes ciuitatis.* Cuiac. *ad* Pompon. L. 3. §. 35. D. *de Orig. iur. p.* 1188. *maximique viri*, Pompon. *d. L.* 2. §. 35. Hinc illa Mucii obiurgatio: *Turpe eſſe patricio et nobili, et cauſſas oranti, ius, in quo verſaretur, ignorare,* L. 2. §. 43. *eod.* Conf. G. Schubart. *de Fatis Iuriſp. Rom. Ex. I.* 16. *p.* 28.

(*oo*) [Oſtendit enim Cicero, ideo in latenti iuriſconſultos habuiſſe iuriſprudentiam, vti ipſi ciuium rebus intereſſent. Nec enim inſtituebatur actio, nec contrahebatur, nec teſtamentum fiebat ſine iureconſultorum conſilio Arrian. *Diſſert. Epictet. II.* 13. Cic. *de Orat. II.* 6.]

§. XXXXIII.

Methodus eorundem tradendi iuriſprudentiam.

Primus veterum hanc conſuetudinem migrauit Tiberius Coruncanius, primus e plebe Pontifex Maximus, anno V. C. IↃ. Is enim odio patriciorum iuris cognitionem, quam alii in latenti habuerant, paullo amplius diuulgauit, et diſcentibus ſe dare coepit. *L.* 2. §. 35. *D. de O. I.* Eius exemplum deinde ſequuti ſunt alii, veluti Q. Mucius Scaeuola, C. Aquillius Gallus, L. Lucilius Balbus, T. Iuuentius, Q. Cornelius Maximus, et in primis Seruius Sulpicius, quorum ex aedibus, tamquam ex equo Troiano, magna praeſtantiſſimorum iureconſultorum frequentia prodiit. Quum vero hi omnes ampliſſimos in vrbe honores geſſerint: facile eſt ad exiſtimandum, eos non ſcholas aperuiſſe, aut leui didactro inuitatos ſubſellia poſuiſſe diſcentibus. Sed ſolebant, quum de iure conſulentibus reſponderent, admittere iuuenes, qui audirent, notarentque reſponſa, rationemque tradendi atque interpretandi iuris, adeoque vna opera et conſulentibus, et diſcentibus ſatisfacere. Cicero in *Oratore ad Brut. XXXXI. Ius ciuile docere, ſemper pulcrum fuit, hominumque clariſſimorum diſcipulis floruerunt domus.* Et paucis interiectis: *Alteros reſpondentes audire ſat erat, vt ii qui docerent, nullum ſibi ad eam rem tempus* ipſi

Digitized by Google

ipſi ſeponerent, ſed eodem tempore et diſcentibus ſatisfacerent, et conſulentibus. Ac denique *in Bruto LXXXVIIII. Ego autem, iuris ciuilis ſtudio, multum operae dabam Q. Scaeuolae, P. F. qui quamquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat*. Ex quibus patet, vſu magis atque exercitatione, quam doctrina, veteres ad tantam de iure reſpondendi facultatem adſpiraſſe.

§. XXXXIIII.

Schola iuridica Romana.

Sub Imperatoribus publica Romae ſchola floruit, iuriſprudentiae etiam ſtudiis conſecrata, de qua infra dicemus *Lib. I. Tit. XXV. n. XX. ſeq.* Docuerunt in ea ſchola iureconſulti vel Anteceſſores duo, tempore Theodoſii iunioris *L. vn. C. Theod. de ſtud. lib. vrb. Rom. et Conſt.* Antea tamen eodem inſtituto, quo veteres erant vſi, iuuenes domi habuiſſe videntur Papinianus, de cuius diſcipulis Lamprid. *in Alex. Seu. LXVIII.* quamuis in quibusdam codicibus multi ab illis temporibus remotiores immiſceantur, Vlpianus, aliique iureconſulti egregii, quorum in digeſtis fragmenta exſtant.

§. XXXXV.

Methodus docendi in ſcholis iuridicis ante et poſt Iuſtinianum.

Denique a tertio ſaeculo tres praecipue ſcholae floruerunt iuridicae, ROMAE, CONSTANTINOPOLI, et BERYTI, hoc priuilegio munitae, vt non liceret alibi cuiquam ius docere, ceu infra docuimus *Lib. I. Tit. XXV. n. XX. ſeq.* In his ſcholis ea ſeruata methodus, vt primo anno non niſi ad limina legitimae ſcientiae admitterentur, dicti ideo DVPONDII, quaſi nullius pretii homines (*p*). Secundo anno Edicti audiebant interpretationem, vnde et EDICTALES cognominati. Tertio anno ad praelectiones in priores octo libros Reſponſorum Papiniani admittebantur, atque inde dicebantur PAPINIANISTAE, quo nomine adeo ſibi placebant iurium ſtudioſi, vt diem, quo eius doctrina primum fuerant initiati, feſtum ſollemnemque haberent. Bertrand. *de Iuriſperit. I. 2. p.* 38. Quarto anno Reſponſa Paulli in manibus erant, eaque tunc ipſi recitabant, et tum dicebantur λύται, quaſi ſoluendis quaeſtionibus idonei, vel vt ait Iuuenalis *Satyr. VIII. Qui iuris nodos legumque aenigmata ſoluunt*. Vnde errant, qui λύτας vertunt ſolutos: ſic enim dici debuiſſent λύτοι, vt recte obſeruat Turneb. *Aduerſ. VIII.* 19. Quinto anno, quo Conſtitutiones addebant, προλύται dicti. Sed mutauit nonnulla Iuſtinianus, qui primo anno IVSTINIANEOS *nouos* dici voluit: vel vti V. C. Ch. Gottl. Schwarz. *in Diſſ. an omnin Pand. exemplaria e Florentinis manarint?*

(*p*) Seneca *Controu. X. I. Itane peribunt decem iuuenes propter dupondios duos?* Hieronym. *ad Heluid. p. 12. Tom. VI. Op. Quis te, oro, dupondio ſuppubabat?* Et Petretron. *p. 13. dupondium* pro pretio viliſſimo accipit, vbi addendae virorum doctorum obſeruationes, et Cuiac. *Obſer. XII.* 40. Nemo non hic deprehendet ſpeciem quandam monſtri illius ſcholaſtici, quod recentiore aetate Penaliſmi nomine academias inuerſerat.

Digitized by Google

§. *XVI.* in ſuo codice reperit, IVSTINIANISTAS] ſecundo quosdam digeſtorum libros, quos ipſe praeſcribit, per viciſſitudinem interpretandos, audiebant, ſeruato EDICTALIVM cognomine. Tertio anno PAPINIANISTAS vocari conceſſit, ſed audire eos iuſſit libros digeſtorum XX. et XXI. Reliquos digeſtorum libros adiiciebant anno quarto, quo *λύται* dicti, quemadmodum quinto codicem iungebant, et *προλύται* nomen eo ipſo merebantur. Vid. Iuſtin. *Orat. ad Anteceſſores* §. 2. 3. 4. 5. et ibi interpretes.

LIB.

Google

L I B. I.

T I T. I.

DE IVSTITIA ET IVRE.

TItulo hoc inſtitutionum non inculcantur leges quaedam Romanae, ſed principia generalia, et quae ad ideam iuſtitiae et iuris concipiendam faciunt. Quum ergo in definitione IVSTITIAE et IVRIS a recentioris ſcholae placitis ſe procul ſeiunxerint veteres iureconſulti: ratio eius rei ex antiquitate erit reddenda.

§. I.

Iuriſconſulti operam dabant philoſophiae.

Iuriſconſulti, quod inter omnes conſtat, plerique cum legum ſtudio philoſophiam olim coniunxere, ex eiuſque principiis leges ſunt interpretati. Vnde Cicero *de Legib. I. 5. iuriſprudentiam non a praetoris edicto, vt plerique ſua aetate fecerint, neque e XII. Tabulis, ſed penitus ex intima* PHILOSOPHIA, *petendam*, putabat.

§. II.

Maxime Stoicae.

Quamuis vero non idem omnes ſectae nomen dederint, et Epicureae inprimis fauiſſe dicantur C. TREBATIVS TESTA (a), (*Cic. VII. Epiſt.* 12. *Gaſſend. de vit. et morib. Epic. Tom. V. op. p.* 188. Aegid. Menag. *Amoenit. iur. p.* 80.) ALFEN. VARVS, (*L. 76. D. de iudic.* et ibi interpretes) et alii: plerique tamen, veluti Scaeuola, Tubero, Rutilius, teſte Athenaeo, *Deipnoſ. VI.* 21. *p.* 274. ſtoicam philoſophiam maximi habebant, vel quia Zeno minime, vt aliae ſectae philoſophorum, a rebus gerendis auocabat, (Diog. Laert. VII. 122. et 130.) eaque ſecta *turbidos et negotiorum appetentes* facere videbatur; Tacit. *Ann. XIIII.* 57. vel quia iſti ſapientes philoſophiam practicam felicius, quam alii, excoluerant. Et hinc ſtoica philoſophia *ſumma* dicitur *ſapientia*. *L. 2. D. de leg.* (b). Multis id demonſtra-

(a) Diſſentit Schilter. *Manud. phil. mor. ad iuriſpr. l. 6. p. 7.* Sed Trebatius initio ſtoicus, poſtea Epicureus factus videtur. Cic. *Epiſt. VII.* 12.

(b) Fallitur ergo Paganin. Gaudent. *de ortu et prog. philoſ. ap. Rom. cap. XLIII. p.* 106. qui pleroſque ICtos cum Ariſtotele potius et Platone ſenſiſſe, putat. Conf. *obſ. Hal. VII. p.* 252.

runt Schilterus in *Manuductione philoſoph. moral. ad iuriſprud. Cap. I.* Vinc. Grauina *de ortu et progreſſu iur. ciuil. num. XXXXIIII. p.* 80. Em. Merill. *Obſeru. I.* 8. et ſingulari ac pereruditа oratione V. C. Euerardus Otto.

§. III.

Vnde multa in iure Stoica.

Hinc ſtequentiſſimae in iure noſtro I. *deriuationes nominum* ſatis contortae, quales ſtoicis erant ſollemnes, e. g. teſtamentum quaſi teſtatio mentis *pr. Inſt. de Teſtam. ord.* mutuum, quaſi quod ex meo fit tuum. *L.* 2. §. 2. *D. de reb. cred.* peculium, quaſi puſilla pecunia: Siue puſillum patrimonium, *L.* 5. §. 3. *D. de pecul.* diuortium, quaſi diuerſitas mentium, qua in diuerſas partes itur: *L.* 2. *pr. D. de diuort.* adgnati, quaſi a patre cognati: *L.* 7. *D. de legit. tut.* Vid Cuiac. *Obſ. XI.* 37. Em. Merill. *Obſeru. I.* 8. *ſeq.* Frequentiſſimae II. *definitiones* mere ſtoicae, qualis eſt etiam in hoc titulo definitio iuris naturae. Frequentiſſimae III. *diuiſiones ſtoicae*, qualem eſſe illam rerum corporalium et incorporalium, ex Sexti Empirici *VII. adu. Mathem.* et Senec. *Epiſt. LVIII.* obſeruauit Oiſelius *ad Caii Inſt. II.* 1. 1. *p. m.* 73. Frequentiſſimae denique IIII. *deciſiones* ex interioribus philoſophiae ſtoicae principiis deriuatae, quales collegerunt Vinc. Grauina *l. c.* Schilterus *l. c.* et V. C. Euerardus Otto *de philoſ. Stoica iureconſ.* [Eo vero in primis pertinent deciſiones de promiſſis, vi et metu extortis. *L.* 21. §. 5. *D. quod met. cauſſa,* et de *αὐτοχειρία. L. vlt.* §. 4. *D. de iis, qui ante ſent. mort.*]

§. IIII.

Aemulatio inter iureconſultos et philoſophos.

Quamuis vero philoſophiae amantiſſimi eſſent Romani Iureconſulti: ſemper tamen inter eos reliquoſque philoſophos *ἀπράκτους*, inprimis Epicureos, quaedam intercеſſiſſe videtur aemulatio. Eoque pertinere arbitramur verboſam illam Vlpiani declamationem de *vera non fucata iureconſultorum philoſophia. L.* 1. §. 1. *D. de iuſtit. et iure*, non abſimilis illis, quae Horatius *Lib. I. Epiſt. I.* canit: *Nunc agilis fio, et merſor* CIVILIBVS VNDIS, *Virtutis verae cuſtos rigiduſque ſacerdos.* Conf. Cic. *Epiſt. III.* 9. et 10. vbi Epicuri philoſophia *ἄπρακτος*, *aſtuta* vocatur. Locum praeclare explicari memini in Gundlingianis.

§. V.

Cur iureconſulti multa philoſophorum propria iuri adplicarint.

Et iſta quidem aemulatione factum eſt, vt iureconſulti ea, quae philoſophorum erant propria, ad ſe raperent, e. g. vt definitionem philoſophiae iuri ſuo adplicarent: §. 1. *Inſt. h. t.* vt loco iuridicae definitionis iuſtitiae darent mere moralem et philoſophicam: et denique ipſa illa iuris praecepta §. 3. *Inſt. h. t.* ex philoſophia morali ſtoicorum in ius transferrent. Conf. Schilter. *l. c.* Chriſt. Thomaſ. *Adnot. ad Inſt. h. t.* Ger. Noodt *Iul. Paull. X. p.* 365. et quae nos obſeruauimus in *Elem. Iuris ciuil. h. t.*

TIT

T I T. II.

DE IVRE NAT. GENT. ET CIVILI.

Agitur hoc titulo de *diuerſis ſpeciebus iuris*. Quum vero iam ſuperiore titulo, cur hanc potiſſimum de iure naturae et gentium ſibi ideam formarint, abunde explicatum ſit: iam ex antiquitate varia iuris ciuilis genera ſunt explicanda, docendumque quid LEX fuerit, quid PLEBISCITVM, quid PRAETORES et AEDILES, quid item IVRECONSVLTI ad locupletandum ius Romanum contulerint, quid denique IMPERATORES in legibus Romanis, earumque ferendarum ratione immutarint.

§. I.

Leges proprie ſic dictae a quibus latae?

LEX Romanis, libera adhuc republica, vocabatur, quam populus Romanus, ſuperiore magiſtratu rogante, conſtituebat (*a*). §. 4. *Inſt. h. t.* Eiuſmodi magiſtratus ſuperiores, quibus cum populo agendi ius eſſet, praeter Reges, Interreges, Dictatores, Conſules, erant Tribuni militum coſ. poteſtate, Cenſores, Praetores. Hinc non ignotae leges *Regiae*; non ignota lex Aemilia de cenſura a *Dictatore*; lex Aelia Sentia, a *Coſſ.*; lex Pinaria de ambitu a *Tribuno mil. coſ. pot.*; lex Caecilia de fullonibus a *cenſoribus* (*b*), (Plin. *Hiſt. Nat.* XXXV. 17.); lex Aurelia iudiciaria a *Praetore* (Epit. Liu: CXVII.) latae.

(*a*) Libera ergo republica ad legiſlationem omnes concurrebant, et hinc patet ratio, cur lex *communis reipublicae ſponſio* vocetur Vlpiano *l. 1. D. de Legib.*

(*b*) Alioquin non negatur, ſaepe etiam *leges cenſorias* adpellari Cenſorum edicta, quibus conditiones locationum publicarum proponebantur. Gell. XV. 11. Vid. Gundlingiana *Part. XVI. Obſ. 1. §. XXVI. p. 61.*

§. II.

Earum ſcriptio.

Ab his ergo magiſtratibus, lex, ſi qua opus videretur, primo domi *ſcribenda* erat. Quod fiebat adhibitis viris prudentibus et neceſſariis, cum quibus expendere ſolebant, an lex eſſet e republica, maiorumque moribus conueniret. Vnde plerumque additae formulae: SI QVID IVS NON FVIT ROGARI, EIVS HAC LEGE NIHIL ESSET ROGATVM: itemque: SI QVID CONTRA ALIAS LEGES EIVS LEGIS ERGO LATVM ESSET, VT EI, QVI EAM LEGEM ROGASSET, IMPVNE ESSET (*bb*), Cic. *ad Attic.* III. 23. Conf. Briſſon. *de Form.* II. *p.* 138.

(*bb*) [Non enim impune eſſe leges contra rempublicam ferre, ſuo malo experti ſunt Gracchi fratres. Appian. *de Bell. ciu. Lib.* I. Flor. *Lib. III. cap.* 14. *et* 15. item Apuleius et Liuius Druſus, de quibus idem Flor. *Lib. III. Cap.* 16. *et* 17.

§. III.

Communicatio cum ſenatu.

Scripta lex *communicabatur cum ſenatu*, ſine cuius auctoritate cum po-

populo agere nefas habebatur. Liu. I. 17. Plutarch. *in Coriolan. p.* 227. Quum vero Senatus nonnumquam difficilior eſſet in permittendis comitiis, lege Moenia cautum eſt, *vti*, *rogatore comitiorum iuſto poſtulante*, *patres ante inita ſuffragia fierent auctores eius rei*, *quam populus iuſſurus eſſet*. Cic. *in Bruto cap. XIIII.* In eamdem ſententiam legem tulit Q. Publilius Dictator apud Liu. VIII. 12. Et poſtea quum iſte mos deſuetudine obumbraretur, illum denuo in vſum reuocauit L. Cornelius Sulla. Vid. Appian. *de bello ciuil. I. p.* 650.

§. IIII.

Promulgatio.

Hinc porro legis ſequebatur *promulgatio*. Publice enim lex proponebatur, vt quilibet e populo eam legere, expendere, et, ferendane eſſet, an antiquanda, ſecum ſtatuere poſſet. Spacium promulgationis erat *trinundinum*, vt lex noua etiam a ruſtica plebe, quae ſingulis nundinis rure in vrbem veniebat, legi ponderarique poſſet. Cic. *pro domo cap. XVI.* et *Phil. V. cap.* 11. Manut. *de Leg. p.* 839. Addebatur edictum, vt populus in proximum trinundinum in campo Martio (*bbb*) conueniret. Gell. *Noct. Attic. XIII.* 14. Quum tamen ipſis nundinis cum populo agere haud liceret: comitia plerumque in ſequentem diem indicebantur. Macrob. *Saturn. I.* 16. Et his demum omnibus obſeruatis, magiſtratus quis POPVLVM IVRE ROGASSE, POPVLVSQVE IVRE SCIVISSE dicebatur. Cic. *Philipp. I.* 10. (*c*)

(*bbb*) [At ſaepe alibi comitia habita etiam in foro, comitio, immo et Capitolio. Quin et in caſtris lex lata eſt a Cn. Manlio A. V. C. CCCLXXXVIII. de vicefima manumiſſionis Liu. VII. 16.]

(*c*) Neque tamen promulgatio ſola faciebat legem, ſed populi ſuffragium. Sola lex Didia Licinia tanto ſtudio patrum lata eſt, vt SCto caueretur, vt eam promulgatam omnes ſeruarent. Macrob. II. 13.

§. V.

Recitatio per praeconem, nec non ſuaſio et diſſuaſio.

Lex ipſa ferebatur in *comitiis*, olim in curiatis poſtea et *centuriatis*, et *tributis*, ad quae vbi populus in *campum Martium* vel in comitium ad roſtra confluxiſſet, praeco primum legem *recitabat*; dein is plerumque, qui rogaturus erat, eandem *ſuadebat*, quod et alii faciebant nonnumquam. Nec deerant, qui *diſſuaderent*, id quod cum tribuni plebis, tum etiam priuati, ſi quibus a magiſtratu concio dabatur, facere poterant. Liu. XXXXV. 21. Nonnumquam et ii ipſi, qui legem rogaturi erant, eam diſſuadebant, ſi forte non ex ſua, ſed ſenatus ſententia, legem ferrent. Exemplum Piſonis conſulis refert Cic. *Epiſt. ad Att. I.* 14. cui cum fructu addes, quae nos nuper diſſeruimus in *Comment. ad Leg. Iul. et Papiam Lib. I. cap.* 4. *p.* 54. [Tom. VIII. huiuſce Edit.]

§. VI.

Auſpicia et ſortitio.

Auditis orationibus, praeſentibuſque ſacerdotibus et diuina exponentibus, (Dionyſ. X. *p.* 681.) *ſitella* vel *vrna* deferebatur, in quam coniiciebantur centuriarum nomina. Deinde ſortibus aequatis fiebat *ſortitio*, quaeque prima centuria, quae ſecunda, quae tertia de ſitella exiiſſet, ea eumdem in ſuffragiis locum atque ordinem obtinebat

Digitized by Google

bat (*d*). Quae prima ſorte exierat prima ferebat ſuffragia, atque inde PRAEROGATIVA, proxime ſequentes PRIMO VOCATAE vocabantur. Reliquae IVRE VOCATAE dicebantur, Aſcon. Paedian. in Cic. *diuinat.* *p. m.* 1819. Liu. X. 22. XXVII. 6. Exemplum eſt in lege Thoria apud Sigon. *de ant. iure Ital. II.* 2. *p.* 638.

(*d*) Sequiorum temporum eſt haec *ſortitio*. Sub Tullio enim Rege primae ad ſuffragium vocabantur maximi cenſus centuriae, in prima et ſecunda claſſe deſcripta, quae, quia reliquas numero ſuperabant, plerumque rem conficiebant, vt adeo raro vocarentur reliquae. Dionyſ. Hal. *Antiqu. Rom. VI. p.* 224. *ſeq. VII. p.* 460. Liu. I. 43.

§. VII.

Interim licebat iis, quorum intererat, legi *intercedere*. Faciebant id *Tribuni plebis* ſollemni illo VETO. Liu. VII. 17. XXVII. 6. XXXXV. 21. Faciebant et Conſules, vel intercedendo, Dionyſ. Hal. VIII. *p.* 557. vel comitiales dies eximendo, vel ſupplicationes decernendo, vel ferias Latinas indicendo. Cic. *ad Quint. Fratr. II. Ep.* 7. Faciebant idem et *augures et magiſtratus*, quorum erat, de coelo ſeruare. Qui ſi quidquam aduerſi viſum auditumque obnunciarent (*e*), comitia impediebantur, reque infecta diſcedebatur. Interceſſio facta a tribunis, auguribus, coſſ.

(*e*) E. g. ſi fulſiſſet de coelo, ſi tonaſſet, ſi bubo volaſſet a ſiniſtra, ſi aues triſte quid portendiſſent, ſi quis morbo comitiali repente correptus concidiſſet: de quo morbo Sammonicus Serenus *Cap. LVI.*

Et ſubiti ſpecies morbi, cui nomen ab illo eſt,
Quod fieri nobis ſuffragia iuſta recuſat.
Saepe etenim, membris acri languore caducis;
Concilium populi labes horrenda diremit.

longa enim eſt fabula, de qua Paul. Manut. *de Legib. p.* 848. Paul. Merula *de comit. III. p.* 17. *ſeq.* Struu. *Antiq. Rom. Synt. VI. p.* 269. Ceterum haec omnia ideo inuenta, vt magiſtratus, vel collegarum, vel populi, conſilia periculoſa bonis rationibus turbare poſſent. Dio Caſſ. *XXXIII. p.* 66. Cic. *de Leg. III.* 12.

§. VIII.

Si nihil ſiniſtri obnunciabatur: ipſa iam fiebat *rogatio*, ſollemni formula: VELITIS IVBEATIS QVIRITES HOC ITA VTI DIXI ITA VOS QVIRITES ROGO. Cic. *pro domo XVIII. ſeq.* (*f*) Tum addebatur: SI VOBIS VIDETVR, DISCEDITE QVIRITES. Quo facto, in ſuam quiſque centuriam tribumue diſcedebat, in qua erat ſuffragium laturus. Aſcon. Paedian. in Cic. *Orat. pro Corn. Balbo. p.* 1310. Rogatio.

(*f*) Notanda hic quaedam vocabula, quae ſubinde confundi ſolent ab iis, qui ſunt in Antiquitatibus Romanis hoſpites, Lex ROGATVR, dum fertur: ABROGATVR, dum tollitur; DEROGATVR eidem, dum quoddam eius caput aboletur: SVBROGATVR dum aliquid adiicitur, OBROGATVR denique, quoties aliquid in ea mutatur. Vlpian. *Fragm. I.* 3.

§. VIIII.

Facta diſceſſione ferebantur *ſuffragia*, olim quidem viua voce; poſt tabellariam vero legem *tabellis*, quarum alteri inſcriptum V. R. *vti rogas*, alteri A, id eſt *antiqua probo*. Cic. *Epiſt. ad Attic. I.* 14. Suffragia per tabellas lata.

Tulit

Tulit eiuſmodi legem tabellariam L. Caſſius [Longinus] Trib. pleb. C. Mario VI. et L. Valerio Flacco Coſſ. [A. V. C. DCXVI.] *de Legib. lib. III.* [*Cap. 16.*] ſed de iudiciis publicis. Vnde et in numis familiae Caſſiae egregium tabellariae iſtius legis monimentum occurrit. Vid. Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p. 67. edit. Patini*. De comitiis iam antea ſimilis exſtabat lex Gabinia. Cicer. *in Laelio cap. XII. Agrar. I. 2.*

§. X.

Modus et ordo ſuffragandi in pontibus.

Diſtribuebantur hae tabulae per *diribitores*, quibus nongenti *cuſtodes* adſtabant, daturi operam, ne qua fraus in diſtribuendis tabellis admitteretur. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII.* 11. Et exſtructi quidem in campo Martio erant *pontes* centum nongenti tres, totidem ſcilicet, quot numerabantur centuriae (*ff*). Hi nihil aliud erant, quam anguſtae quaedam ſubſtructiones, opere ſubitaneo, e tabulatis ſolo editis, adornatae, per quas iis, qui ſuffragia ferrent, viritim eſſet tranſeundum, His ergo in capite pontium miniſtrabantur binae iſtae tabellae, quarum alterutram deinde in extremo ponte *ciſtulae* immittebant. Plutarch. *in Mario p.* 407. Fiebat id ita, vt praeco ſingulas centurias, eo ordine, quo ſorte exiiſſent, ad ſuffragia vocaret. Quicunque vero ex ea centuria primus rogabatur, PRIMVS nuncupabatur. Cic. *pro Plancio XIIII.* Reuerſi e ponte intra *cancellos* concludebantur, quos *ouilia* vocat Lucanus, *Pharſal. II. v.* 197.

- - - *et miſerae maculauit ouilia Romae.*

Conf. Nic. Gruch. *de Comit. Rom. I. p.* 688. Omnia haec accurate depicta ſiſtit egregius P. Licinii Neruae numus, quem exhibent Fulu. Vrſin. *Famil. Rom. p.* 149. edit. Patin. et Ezech. Spanhem. *de vſu et praeſtant. numiſm. Diſſ. VI. p.* 579.

(*ff*) [Ex Plutarch. *Mario p.* 407. conſtat, actorem pontium fuiſſe C. Marium Trib. pl. eoque inuento obuiam itum in magiſtratibus creandis crimini ambitus. Saepe enim ſuffragantibus adſtabant candidati, et eblandiebantur ſuffragia. Hinc idem ait: C. *Marium hac lege de pontibus potentium opes, tum in ferendis ſuffragiis, tum in creandis magiſtratibus imminuiſſe.* Manut. *de Legib. p.* 809.]

§. XI.

Suffragiorum diremtio.

Latis hoc ordine ſuffragiis, *diremtio* fiebat. Numerabantur enim tabellae vtriuſque generis a ſingulis cuſtodibus, numeruſque earundem *punctis* (*g*) notabantur, Cic. *Philipp. II.* 33. et *pro Planc. XXII.* vt ea centuriarum ſententia renunciaretur, in quam plurima ſuffragia conueniſſent, et reticeretur illa, quae paribus eſſet diſtracta ſuffragiis. Si plures ſententiae legem probaſſent: SCITA vel PERLATA; ſin plures eandem reiciſſent, ANTIQVATA dicebatur. Manut. *de Legib. p.* 842.

(*g*) Inde nata phraſis: *omne punctum ferre*. Horat. Art. poet. *v.* 343.
Omne tulit punctum, qui miſcuit utile dulci.
De qua loquutione, ipſoque hoc ritu, conferri meretur Sauaro *ad* Sidon. *Carm. II.* 20. *et Epiſt. vlt.*

§. XII.

§. XII.

Legum confirmatio.

Perlatam legem primo *iureiurando* firmatam, deinde *aeri inciſam(gg) delatamque in aerarium* legimus. Manut. *de Legib. p.* 843. Vnde patet, quaenam ſint illa apud Ouid. *Metam. L.* 3.

– – – *Verba aere minacia fixo.*

Exſtant eius ritus veſtigia in *L.* 8. *pr. D. ad L. Iul. pecul.* Conf. Iuſt. Rycqu. *de Capitol. cap. XXX. p.* 374. *ſeq.*

(gg) [Antea et roboreis et eburneis tabulis vtebantur. Dionyſ. Halicarn. *Lib. III. p.* 108. Schubart. *de fat. iuriſpr. Rom. Exerc. II.* §. 35.]

§. XIII.

Earundem cognomina.

Nomina leges plerumque accipiebant ab vtroque conſule, e. g. lex *Aelia Sentia*, *Papia Poppaea*, *Fuſia Caninia*. Nonnunquam vnicum iis cognomen dabatur, ſi a dictatore, vel praetore, vel cenſore latae eſſent. Tales ſunt lex *Aemilia*, lex *Aurelia* et aliae. Immo et Pompeii, qui conſul ſine collega fuit, et C. Iulii Caeſaris, et Auguſti leges vnum nomen *Pompeiarum* et *Iuliarum* tulerunt. Addebantur interdum alia cognomina, a materia legis deſumta, veluti lex *Cornelia ſumtuaria*, lex *Gabinia tabellaria*, lex *Caſſia agraria*. [Aliquando et alia cognomina. Inter haec et legis *Saturae*, quae diuerſa capita complectebatur. Gronou. *ad Stat. Papin. p.* 64. itemque *Miſcellae*, *l.* 2. *l.* 3. *C. de viduit. indict.* vid. *Comm. noſtr. ad leg. Iul. et Pap. II.* 16. 3. *p.* 303. Tom. VIII. huiuſce Edit.]

§. XIIII.

Quo ſtilo conſignatae.

Quo *ſtilo* ſcribi concipique ſolitae ſint leges, ex multis antiquis monumentis adparet. Qualia ſunt leges antiquae apud Reineſ. *Inſcript. CCCCLXXIII.* vt et egregium fragmentum legis Seruiliae apud Car. Sigon. *de Iudic. II.* 27. *p.*422. nec non legis Thoriae apud eumdem *de Iure Ital. II. p.* 638. Adde Barn. Briſſon. *de Form. p.* 141. *ſeq.*

§. XV.

Plebiſcita.

Haec de legibus: Sequuntur PLEBISCITA, quae et ipſa LEGES vulgo vocantur, ceu exemplo legum Iciliae, Voconiae, Aquilliae, Cinciae aliarumque adparet, quamuis id more antiquo non fieret (*h*), teſte Gellio XV. 27. XX. 20.

(*h*) Primo, quum patricii plebiſcitis teneri nollent, *plebiſcita* vocabantur. Poſt leges Horatiam, Publiliam et Hortenſiam *leges* dicebantur, vel *leges tribuniciae*. Cic. *de leg. Agrar. II.* 8.

§. XVI.

Eorum differentia a legibus proprie ſic dictis.

Erant plebiſcita, quae plebs, plebeio magiſtratu interrogante conſtituebat. §. 4. *Inſt. de iure nat. gent. et ciu.* Ea quum eodem fere ritu, quo ipſae leges, conderentur; differentiae tantum legum et plebiſcitorum erunt notandae. *Lex* ergo a ſuperiore magiſtratu, *plebiſcitum* a plebeio, id eſt, tribuno plebis, rogabatur, et eo quidem, cui il-

illud e collegio ſorte vel reliquorum collegarum conſenſu (*hh*), obtigiſſet. Liu. III. 65. *Lex* ſuffragante vniuerſo populo, *plebiſcitum* ſuffragante plebe condebatur. Liu. II. 56. Dionyſ. Hal. VIIII. *p.* 598. Tribuni enim nec aduocare patricios, neque ad eos referre vlla de re poterant. Gell. *Noct. Attic. XV.* 27. *Leges* in campo Martio ferebantur et in comitio; *plebiſcita*, non in eo tantum, ſed et nonnumquam in circo Flaminio, aut in Capitolio, maxime vero in comitio, vbi ex *roſtris* tribuni ad plebem concionabantur (*i*). Docent id exempla apud Ciceronem *Epiſt. ad Attic. I.* 1. *ad familiar. VII.* 30. Plutarch. *in Gracch. p.* 832. Liu. III. 54. XXV. 3. XXXXV. 36. *Leges* in Comitiis centuriatis et tributis, *plebiſcita* in ſolis tributis condebantur, vbi non opus erat vel SCto vel auſpiciis. Dionyſ. Halic. VIIII. p. 598. et 605. Solebant tamen nonnumquam et Tribuni plebis aues conſulere, et de coelo ſeruare, quando legem erant interrogaturi. Exempla ſunt apud Plut. *in Gracchis p.* 832. et Cicer. *in Vatin. Cap. VII. Leges* plerumque tribuni plebis, *plebiſcita* patricii et poſtea magiſtratus diſſuadebant, quamuis eam facultatem coſſ. adimere conaretur Volero, tribunus plebis. Dionyſ. Hal. VIIII. *p.* 598. Sortitio etiam in plebiſcitis duplex fiebat, quarum altera, in qua tribu Latini ſuffragium ferrent, explorabatur, altera inter ipſas tribus fiebat ſortitio. Liu. XXV. 3. Quidquid ergo tributim plebs ita iuſſiſſet, id ratum habebatur, et deinde tabulis inſcriptum, aedilibus plebeiis in aliqua aede cuſtodiendum dabatur. *L.* 2. §. 21. *D. de orig. iur.*

(*hh*) [Vni enim e collegis fas erat, alterius rogationem interceſſione illa turbare. Quamuis ſaepe manu magis, quam auctoritate tribunitia res agerentur. Exemplum Cn. Octauii a Tib. Graccho e roſtris vi depulſi et metu mortis exterriti, vt magiſtratu ſe abdicaret, habet Flor. III. 14.]

(*i*) *Roſtra* inter praecipua tribuniciae poteſtatis inſignia ſunt. Hinc M. Lollius Palikanus, quum tribuniciam poteſtatem a Sulla abrogatam reſtituiſſet, roſtra in numis ſuis ſignari iuſſit. Vid. Fulu. Vrſin. *de famil. Rom. p.* 158. *edit. Patini*.

§. XVII.

Quos ea obligauerint.

Quamuis vero plebiſcita non ab vniuerſo populo, ſed a ſola plebe, conderentur: tamen non plebem tantum, ſed et patricios obligabant. Id quod poſt multas patriciorum tergiuerſationes cautum eſt lege primum Horatia, anno V. C. CCCVI. Liu. *Hiſt. III.* 55. Dionyſ. Hal. XI. p. 725. deinde Publilia, anno CCCCXIIII. lata a Q. Publilio dictatore, ac denique, quum plebs anno CCCCLXVI. in Ianiculum ſeceſſiſſet, lege Hortenſia, lata a Q. Hortenſio, dictatore. Gell. *Noct. Attic. XV.* 27. §. 4. *Inſt. de iur. nat. gent. et ciu.* [Non a rege, vti Accurſius *ad* §. 6. *Inſt. de iur. nat.* ſomniat, de quo iam in praefat. diximus. Adde Rupert. *ad Pompon. Enchirid. p.* 90.]

§. XVIII.

Ius honorarium.

Praeter leges et plebiſcita, etiam EDICTA praetorum atque aedilium (*k*) certam iuris ſpeciem, quam IUS HONORARIUM vocabant, con-

Digitized by Google

conſtituere coeperunt. Quare et de praetoribus atque aedilibus et vtrorumque edictis nonnulla monenda ſunt.

(*k*) Quin et cenſores edicta de locandis vectigalibus et operibus publicis propoſuiſſe, patet ex Gell. *Noct. Attic.* XV. 11. quae vocabantur etiam *leges cenſoriae*, ſed improprie. Vid. Gundlingiana XVI. *Obſ. I.* §. XVI. p. 61. ſeq. Cum his tamen non confundendae rogatae a cenſoribus, de quibus ſupra §. I.

§. XVIIII.

Praetoris origo.

Creari primum praetor coepit anno V. C. CCCLXXXVIII. quum paullo ante plebs obtinuiſſet, vt alter conſulum plebeius eſſet (*kk*). Male haec ſummae poteſtatis iactura habebat patricios: hinc dabant operam, vt penes conſules eo minus eſſet poteſtatis. Fraudibus itaque adorti plebem, facile id conſequebantur, vt redhoſtimenti loco e patriciis crearetur praetor, in quem deinde omnem, quae penes conſules adhuc fuerat, iuris dicundi poteſtatem transferebant. Liu. *Hiſt. VI. vlt. VII.* 1. Vnde fallit Pomponius, vel praecipuam ſaltim rationem diſſimulat, quando ideo creatum ait praetorem, *quia conſules auocarentur bellis finitimis, neque eſſet, qui in ciuitate ius reddere poſſet. L.* 2. §. 27. *D. de orig. iur.*

(*kk*) [At ante ipſos conſules praetores Romae fuiſſe contendit Iuſtinianus *Nou. XXV. praef.* Sed praetores vocabantur omnes magiſtratus, quaſi praeitores. Feſt. voce *Praetoriana porta*. Plin. *Hiſt. natur.* XVIII. 3.]

§. XX.

Variae in praetura mutationes.

Non diu tamen iſte honor patriciorum manſit proprius. Non multo poſt enim, anno V. C. CCCCXVI. primus e plebe praetor creatus eſt Q. Publilius Philo. Liu. *Hiſt. VIII.* 15. Sub belli deinde Punici primi tempora duo fieri coeperunt Praetores, quorum alter *vrbanam*, alter *peregrinam* ſortiebatur iuriſdictionem. Flor. *Epit. Liu. XVIIII.* Vnde hic vocatur PRAETOR QVI INTER CIVES ET PEREGRINOS IVS DICIT. apud Reineſ. *Inſcript. Claſſ. VII. n.* 10. et ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ apud Grut. *Inſcript. p. DIII.* Inſequentibus temporibus hic numerus non ſemel auctus eſt, ſiquidem initio quatuor, (Liu. XXIII. 30.) tum ſex, (Liu. XXXII. 27.) poſtea octo, mox decem, (Dio XXXXII. p. 209.) hinc porro duodecim, immo et quatuordecim, ac denique ſedecim, a Iulio Caeſare creati Praetores ius dixere, Dio *Lib. XXXXIII. p.* 237. et 239. Quo factum, vt patrem imitatus etiam Auguſtus ſedecim expleret numerum, mox ad XII. eundem reduceret, quem ſe non exceſſurum, Tiberius iureiurando pollicitus eſt. Dio Caſſ. *Lib. LVI. p.* 586. Tacit. *Annal. I.* 14. quamuis eius ſibi gratiam feciſſe videatur princeps parum religioſus, ſiquidem et illo imperante modo XV. modo XVI. Praetores creatos nouimus. Idem *Lib. LVIII. p.* 634. Claudius porro iuriſdictionem de fideicommiſſis, quotannis, et tantum in vrbe delegari magiſtratibus ſolitam, in perpetuum, atque etiam in prouinciis poteſtatibus demandauit. Sueton. *Claud. XXIII.* nouoſque creauit *praeto-*

Digitized by Google

res fideicommiſſarios (*I*) duos *L.* 2. *D. de orig. iur.* ex quibus tamen vnum detraxit Titus *d. l.* Acceſſit ſub Nerua *praetor fiſcalis*. *ibid.* nec non *praetor tutelaris* ſub M. Antonino Philoſopho, Iul. Capitolin. *vit. Marci Anton.* X. *L.* 6. §. 13. *D. de excuſ. tut.*

(*I*) In marmoribus etiam mentio fit PR. DE FIDEICOMMISS. apud Gruter. *Inſcript. p.* CCCLXXXXIII. 6. Illud addendum ex Quinctilian. *Inſtit. Orat.* III. 8. fideicommiſſariam iuriſdictionem ita diuiſam eſſe inter praetorem et conſules, vt ille ad certam ſummam, hi de maiore cognoſcerent. Vnde lucem capit locus Vlpiani *in Fragm.* XXV. 12. Videatur Cuiac. *Obſ.* XXI. 34. Merill. Obſ. V. 36. p. 112.

§. XXI.

Praetoris vrbani praerogatiua.

Ex his praetoribus iisdem, quibus Conſules, auſpiciis creatis vrbanus reliquos anteibat. Hinc conſulibus inſtar collegae erat, Gell. *Noct. Att.* XIII. 14. Plin. *paneg.* LXXVII. 4. iisque abſentibus, ſummum penes Praetorem erat in vrbe imperium, ceu patet ex Ciceron. *Epiſt. ad Fam.* X. 12. Liu. XXIIII. 9. Dio Caſſ. LVIII. p. 622. Vtebatur enim praetor, ſicuti conſules, praetexta, ſella curuli, miniſtris, ſcribis et accenſis. Cicero *de lege agrar. aduerſ. Rull.* II. 13. *Lictores* eum praeibant duo cum faſcibus. Quamuis enim de ſex lictoribus ſubinde loquantur Plutarchus, Polybius, Appianus, qui ideo etiam praeturam ἀρχὴν ἑξαπέλεκυν vocare ſolent: intelligendum tamen hoc non eſt de praetura vrbana, ceu ſuſpicatur Petr. Fab. *Semeſtr.* I. *p.* 169. ſed de prouinciali (*II*), vti obſeruatum eſt a Car. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom.* I. 20. *p.* 227. Non poſtremum vero praeturae inſigne erat haſta, quam decemuiri litibus iudicandis regere dicebantur. *L.* 2. §. 29. *D. de orig. iur.* Sueton. *Aug. Cap.* XXXVI.

(*II*) [In urbe itaque duo lictores, in prouinciis ſex anteibant praetores, illic cum faſcibus et ſecuribus, hic cum faſcibus tantum. Rem optime expoſuit Ez. Spanhem. *de vſu et praeſtant. num. Diſſert.* X. *Cap.* 3. §. 6. *p.* 116. *Tom.* II. Adde et tribunal, de cuius forma Vitruuius *Archit.* V. 1.]

§. XXII.

Praetoris iuriſdictio.

Totum praetoris munus tribus hiſce verbis continebatur, DO, DICO, ADDICO, Ouid. *Faſt.* I. *v.* 47. *ſeq.* Varro *de Lingu. Lat.* V. 4. *Dabat* enim Praetor actionem et exceptionem, dabat bonorum poſſeſſionem: *dabat* iudices, arbitros, recuperatores, *dabat* tutores ex lege Atilia. *Dicebat* viam in vindiciis: *dicebat* interdicendo, quoties de poſſeſſione agebatur, indicebat, aduocata concione, ferias, ſi quando terra in vrbe tremuiſſet. Gell. *Noct. Attic.* X. 24. Sueton. *Claud.* XXII. *Addicebat* denique, veluti facta in iure ceſſione, mancipatione, ceteris. [Sed an et in crimina animaduertit Praetor? Neganda videtur quaeſtio ob §. 10. 11. *Inſt. et L.* 1. *pr. D. de ſuſp. tutor.* Nec obſtat *L.* 1. §. *vlt. D. de aleator.* quia ibi lautumiae ſunt carcer. Noodt *ad Pand. p.* 259. Praetores tamen qui quaeſtionibus et prouinciis praefuerint, imperium merum habuiſſe, exiſtimat Io. Dan. Ableing *Diſſ. de praetor. Rom. Cap.* II. §. 16. Sed non id habuerunt tamquam praetores, ſed ex lege ſpeciali. *L.* 1. *pr. D. de offic. eius cui mand. iuriſd.*]

Digitized by Google

§. XXIII.

Mos autem erat, vt praetor, creatus centuriatis comitiis priuſquam ius diceret, EDICTO in albo (*m*) propoſito denunciaret, quomodo eo anno ius eſſet dicturus. At quis? Vrbanus tantum, an peregrinus etiam? De prouincialibus enim, nulla eſt dubitandi ratio. Praetori peregrino ſane hoc ius negant Hotoman. et V. C. Io. Ge. Schubart. *de Fat. Iuriſp. Rom. p.* 399. At eidem id vindicat V. C. Henr. Bern. Reinold. *Var. XXXVII. p.* 267. ob *legem* 9. §. 4. *D. de dol. mal.* vbi memorantur Labeonis *libri Praetoris peregrini*. Sed illis non tam videtur Labeo edictum Praetoris peregrini interpretatus, quam expoſuiſſe officium Praetoris peregrini, quemadmodum etiam de officio Praetoris vrbani egit in *libris Praetoris vrbani*, quorum mentio fit in *L.* 19. *D. de V. S.* Sane libros ad edictum ſingulares ſcripſiſſe Labeonem, et ab illis diuerſos, patet ex *L.* 1. §. 5. *D. de fugitiu.* et Gell. *Noct. Att.* IIII. 2. Certiora itaque ſunt teſtimonia Boethii *ad Cic. Topic.* et Theophili §. 7. *Inſt. de I. N. G. et C.* qui et Praetores peregrinos edicta propoſuiſſe, diſerte ſcribunt, eiuſque rei auctores procul dubio habent veteres et ſatis idoneos. Edicebant itaque omnes Praetores. Idque fiebat habita concione, dictoque in leges iureiurando (*n*), ceu adparet ex Ciceron. *de Finib. II.* 22. Erant vero praetorum edicta vel *generalia* vel *ſpecialia*. Illa, quam iuris dicundi rationem per annum ſequuturus eſſet praetor, indicabant, vnde et *leges annuae* dicuntur Cicer. *Verr. I.* 42. Haec, obuenientibus quibuſque negotiis, vel, vt *L.* 7. *pr. D. de iuriſd.* habet, *prout res incideret*, dabantur, ad ſimiles cauſas non extendenda. Vnde vberrimus natus eſt iniquarum ſententiarum prouentus, qui occaſionem edit edicto: QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTERVM STATVERIT, VT IPSE EODEM IVRE VTATVR. Exemplum reperies apud Tacit. *Annal. II.* 30. Quum vero generalia edicta ſubinde mutarentur, nec leuis inde naſceretur iuris confuſio: obuiam huic praetorum licentiae itum eſt lege Cornelia (*o*), lata A. V. C. IↃC. LXXXVII. a C. Cornelio tribuno plebis, C. Piſone et Man.

Edicta praetoria.

(*m*) *Album* quid fuerit, adhuc ſub iudice lis eſt. Theophilo §. 12. *Inſt. de action.* album eſt edictum, διὰ τὸ λευκοῖς γεγραμμένον γράμμασι, *Albis litteris ſcriptum*. Enimuero non ipſum edictum album vocabatur, ſed edictum in albo proponebatur. Accurſii ſententia, exiſtimantis, fuiſſe parietem dealbatum, pleriſque hodie vapulat. Sed videtur tamen idem colligi poſſe ex Plauto *Perſ. I. v.* 21. modo codices MSS. adducerent:

Nae iſti faxim nuſquam adpareant,
Qui hic ALBO PARIETE *aliena oppugnant bona.*

Et Suidas *voce* λεύκωμα album interpretatur *parietem, gypſo obductum, ad inſcriptionem ciuilium rerum aptum* Iac. Raeuard. *Protribun. VI. p.* 887.

(*n*) Praetores edicta ſcripturos etiam tribunos plebis adhibuiſſe in conſilium, patet ex Cic. *de Offic. III.* 20. [At non ſi ſcriberent edicta perpetua, ſed ſi quid obueniret, quod ad communem praetoris et tribunorum officium pertinebat.]

(*o*) Antea A. V. C. IↃ. LXXXXI. SC. ea de re factum, patet ex actis diurnis, quae in bibliotheca Iſ. Voſſii fuerunt, in quibus et haec exſtant:

HORA OCTAVA SENATVS COACTVS IN HOSTILIA.
Sc. FACTVM EST VTI PRAETORES EX SVIS
PERPETVIS EDICTIS IVS DICERENT.

Vid Dodvvel *ad Spartian. Hadr. p.* 333. et *in Adpend. p.* 665. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II.* 12. *p.* 97. Sed hoc SC. ſi genuinum eſt, mox procul dubio eluſit praetorum potentia, vt centum annis poſt, noua opus eſſet lege Cornelia.

Digitized by Google

Man. Glabrione coſſ. qua cautum eſt, vt praetores ex edictis perpetuis ius dicerent, neque per integrum annum quidquam in iis immutarent. Dio Caſſ. *Hiſt. XXXVI. p. 19.* Ex eo tempore paullo certius eſſe coepit ius praetorium (*p*), adeo, vt iam tempore Ciceronis plerique non, vt olim, a XII. Tabulis, ſed a praetoris edicto iuris diſciplinam auſpicarentur, ceu ex Cicer. *de Legib. I. 6.* obſeruat Iac. Perizon. *Diſſ. de Leg. Vocon. p. 193.* Quamuis vero poſt legem Corneliam praetori haud liceret edictum ſuum per annum mutare: nihil impediebat tamen, quo minus ſucceſſor anteceſſorum edicta, inito magiſtratu, vel augeret vel immutaret. Vnde, quae retinebat ſucceſſor, *edicti* TRALATITII; quae addebat vel immutabat, *edicti* NOVI nomine veniebant. Cic. *Verrin. I. 44.* Non prius ergo edictum vere perpetuum prodiit, quam temporibus Hadriani, de quo diximus in *prooem.* §. *XIII. et ſeq.*

(*p*) Vnde iam ante edictum perpetuum ad edictum commentari coeperunt iureconſulti, veluti Seru. Sulpicius, A. Ofilius et alii.

§. XXIIII.

Quibus artibus praetores ius immutauerint?

Quamuis vero praetores initio magiſtratus in leges iurarent, reuera tamen leges edictis ſuis euertebant ſub ſpecie aequitatis. Quod iam Dio Caſſ. *Hiſt. XXXVI. p. 10.* obſeruans: ὀ γαρ, inquit, οἱ στρατηγοὶ, πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ συμβόλαια διατεταγμένα ὑπ' ἰσάπαξ φῦν' ἐποίουν, ὅτι τὰ γραφέντα ἐπήρει, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν αὐτῷ πρός χάριν ἢ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰκὸς, ἐγίνετο. *Neque enim praetores id ius, quod ad contractus dirigendos poſitum erat, obſeruarant, neque ſcripto iuri ſteterant: ſed ſaepenumero ea variauerant, crebroque per gratiam et odium certorum hominum, veluti fieri adſolet, multa gerebantur.* Vtebantur hanc in rem variis artibus, veluti I. FICTIONIBVS, quando, verbi gratia, fingebant, rem vſucaptam, quae vſucapta haud eſſet, vel contra. §. 4. *et* 4. *Inſt. de actionib.* immo, quod magis ridiculum videri poſſet, quando fingebant, filiam patroni eſſe filium, cuius παλαιᾶς ὑποκρίσεως ἢ παραπρήσεως mentio fit in *Baſilic. Lib. XXXXVIIII. tit. I. p. 594. Tomo VI.* Addantur, quae diximus in *Comment. ad L. Iul. et Pap. Lib. II. cap. 22. p. 355.* [Huc pertinet etiam fictio negotii defunctorum geſti per curationem funeris. *L. 1. D. de relig. et ſumt. fun.* Virgil. *Aeneid. VI. v. 325.*] Vtebantur II. *nouis* NOMINIBVS, veluti quum *bonorum poſſeſſionem* darent iis, quibus leges *hereditatem* negabant. Vtebantur III. EXCEPTIONIBVS quibus actiones legibus datae eliderentur. Vtebantur IIII. RESTITVTIONIBVS *in integrum*, quibus non modo leges, ſed et res iudicatas reſciderunt praetores. Vt adeo vere ſumma penes Praetores eſſet non quidem leges ferendi, ſed euertendi poteſtas, quamuis edicta *adiuuandi*, *ſupplendi*, *corrigendique iuris ciuilis gratia* proponi, prae ſe ferrent. *L. 7. §. 1. D. de iuſt. et iur.* Thomaſ. *Naeu. Iuriſpr. Anteiuſt. I. 7. p. 31.* Ge. Beyer. *Poſit. Pandect. I. 2. p. 14.*

§. XXV.

§. XXV.

Aediles plebeii et curules.

Praetorum exemplo AEDILES quoque edicta ſua proponebant, quae et ipſa pertinebant ad ius honorarium. Erant aediles vel PLEBEII vel CVRVLES. Plutarch. *in Mario. p.* 408. Illorum duo vna cum tribunis plebis creari coeperunt anno V. C. CCLX. vt Tribunis eſſent ad manus, eorumque iuſſu cauſſas leuiores liteſque priuatas diiudicandas ſuſciperent, aedium ſacrarum, locorumque publicorum, et annonae, curam gererent, matronarum denique ciuiumque mores obſeruarent. Dionyſ. Halic. *Antiqu. Rom. VI. p.* 411. Curules vero, de quibus hic agimus, e patriciis initio legebantur. Quum enim diſcordia, de conſule plebeio creando inter plebem et patricios exorta, ſedata videretur, ludique ob eam rem decernerentur diis patriis, detrectantibus hanc curam aedilibus plebeiis, obtulerunt ſe bini iuuenes patricii, polliciti, ſe hoc munus ſuſcepturos. Collaudauit populus hoc de republica bene merendi ſtudium, et, denuo deluſus patriciorum artibus, hos patricios iuuenes aediles creauit, ſellamque curulem honoris cauſſa conceſſit, vnde et AEDILES CVRVLES dici conſueuerunt. Liu. *Hiſt. VI.* 42.

§. XXVI.

Penes hos ergo erat annonae (*q*) viarumque publicarum curatio, tutela vrbis, ludorum inſtitutio, de rebus venalibus promercalibuſque cognitio, et praecipue ſacrarum aedium cura, a qua et AEDILIVM nomen ſunt conſequuti. *L.* 2. §. 21. *D. de orig. iur.* Varro *de Lingua Lat. IIII. p.* 20. Cicero *Verrin. VII.* 14. Iisdem quoque demandata erat ἐπισκοπὴ in fornices, lupanaria, cauponas, ipſaſque mulieres, quae quaeſtum corpore faciebant, quae nomina ſolebant apud aediles profiteri, vt ſuo loco docebimus.

(*q*) Hanc annonae procurationem poſtea Iulius Caeſar demandauit duobus aliis Aedilibus, qui CEREALES vocabantur, Dio Caſſ. *Hiſt. XXXXIII. p.* 271. L. 2. §. 32. *D. de orig. iur.* pro quibus perperam *Praetores Cereales* ſibi fingunt Roſinus, Alex. ab Alexandro et Ian. Vinc. Grauina, quibus ſatisfecit V. C. Henr. Bern. Reinold. *Var. cap. III. p.* 27.

§. XXVII.

Edictum aedilitium.

De rebus hiſce ad iurisdictionem ſuam pertinentibus ipſi quoque, vt iam diximus, edicta proponebant, ad quae adludit ſuo more Plautus *Capt. IIII.* 2. *v.* 43.

Eugepe EDICTIONES AEDILITIAS *hic habet quidem*.

Et ex hoc quidem aedilitio edicto deſcendunt actiones contra venditores rerum vitioſarum, et eos qui beſtias feroces habent, vbi iter fit, veluti redhibitoria, quanti minoris, et aliae, quarum fragmenta tria etiamnum extant in pandectis. Primum ſcilicet *L.* 27. §. 28. *D. ad leg. Aquill.* alterum *L.* 1. §. 1. *et L.* 38. *pr. D. de aedil. edict.* tertium *L.* 40. §. 1. *et L.* 41. 42. *D. eod.* Fr. Pollet. *For. Rom. III.* 2. Barn. Briſſon. *de Formul. III. p* 289. Ceterum, de quibus edicebant aediles, de iisdem plerumque et praetores cognoſcere conſueuerant, et illis deficientibus, cauſſae ad hos transferebantur. De qua concurrente prae-

Digitized by Google

praetorum aediliumque iurisdictione (r), diſſerit Iac. Cuiac. *Obſeru. VIII.* 38.

(r) Ob hanc concurrentem iuriſdictionem factum videtur, vt et aediles haud raro PRAETORES dicantur. Sic Paullus *Recept. Sent. I.* 15. 2. aedilitium edictum diſerte tribuit Praetori. Quin et generale fuit hoc magiſtratuum nomen. Nam et conſules, procoſſ. praeſides, legati Caeſaris, dicti nonnunquam a praecundo PRAETORES. In notis quoque Valerii Probi exſtat PR. VIGILVM. id eſt, vti interpretantur, *Praetor Vigilum*, qui et *Praetor plebis* vocatur Iuſtiniano *Nou. XIII.* Quamuis nulla ſit ratio, cur apud Valerium Probum non potius legere malimus *praefectus* VIGILVM. Conf. Ger. Noodt. *Probabil. l. 6. p.* 16. 17.

§. XXVIII.

Reſponſa prudentum. Pergimus ad RESPONSA PRVDENTVM, quae et ipſa partem iuris conſtituebant. Dicebantur ea ſpeciatim IVS CIVILE, Cicer. *pro A. Caecina XXIII. L.* 2. §. 5. *D. de orig. iur.* non vero IVRISPRVDENTIA MEDIA: §. 3. *Inſt. de legit. agnat. ſucceſſ.* qua potius totius iuriſprudentiae Romanae periodus lege XII. tabularum iunior, Imperiali autem diſpoſitione anterior intelligitur. Addi tamen poteſt V.C. Iac. Perizon. *ad L. Vocon. p.* 198. Multa iuris capita poſt XII. Tab. per interpretationem inuexerunt ICti, ob eam rem IVRIS AVCTORES, *L.* 3. *D. ſi pars hered. pet. L.* 39. *D. de act. emt. L.* 17. *D. de iur. patr.* vt et IVRIS CONDITORES adpellati. *L.* 23. *C. de procurat.*

§. XXVIIII.

Iureconſultorum origo. Iureconſultis Romae originem dedit inſtitutum a Romulo IVS PATRONATVS. Patriciorum enim erat, parentum munere fungi erga plebeios, vnde et *patroni* dicebantur, quaſi patres, quemadmodum matronae quaſi matres ſunt. Optio ergo cuiuis erat e plebe, quem vellet, ſibi patronum legendi e patriciis. Hunc vero oportebat clientibus reſpondere de iure, cuius illi rudes erant, abſentium aeque ac praeſentium negotia curare, lites pro iis ſuſcipere, in ius vocatos defendere, et quietem eis pro virili parare a publicis priuatiſque negotiis. Viciſſim *plebeiorum* erat, patronos in elocandis filiis iuuare, captiuos vel ipſos, vel eorum filios, redimere, litium aeſtimationes et mulctas pro iis ſoluere, in magiſtratibus muneribuſque eos argento ſubleuare, et quae ſunt alia huius generis officia. Vnde et *clientes* dicti, quaſi *colentes* vel κλεῶντες. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p.* 84. Plutarch. *vit. Romuli p.* 24. *Tomo I. op.* Polyb. *Hiſt. I. p.* 459. Ea porro mutua obligatio tanta neceſſitudine ac fide adſtringebatur, vt proximum patrono locum ſecundum parentes concedat Cato *apud* Gell. *Noct. Att. V.* 13. [quin Romulus teſte Seruio *ad Virgil. Aen. VI. v.* 622. eum patronum *ſacrum eſſe* iuſſerit, qui quid in clientis fraudem egerit. *Sacrum* vero *eſſe* quid ſit, pluribus oſtendit Dionyſ. Halic. II. *p.* 84. Raeuard. *ad XII. Tab. Cap. IIII. p.* 22.] Nec priuati tantum, ſed et coloniae, vrbes ſociae, gentes amicae et deuictae, ſuos Romae patronos eligebant ex patriciis, et poſtea ſenatoriis familiis, quibus ſaepenumero ſenatus controuerſias illarum decidendas commiſit. Dionyſ. Halic. II. *p.* 85. Cicero *de Offic. I.* 11. Immo nullum temere erat

erat negotiatorum corpus, nullum artificum collegium, quod non patronum ſibi Romanam quamdam familiam adoptaſſet. Sic in marmore Surretino apud Reineſ. *Inſcript. Claſſe VI. n. 39. p. 412.*

FLAVIO FVRIO FAVSTO V. C. TRIBVNO
AB ORIGINE PATRONO
OB MERITA LABORVM SVORVM
VNIVERSVS ORDO ET POPVLVS SVRRETINORVM
STATVAM NOBILITATI EIVS
FACIENDAM CVRAVIMVS.

Ita et municipes Ciuilitani *L. ARCADIVM PROCVLVM V. C.* LIBEROS POSTEROSQVE EIVS SIBI POSTERISQVE SVIS PATRONOS COOPTAVERVNT. Gruter. *Inſcript. p.* CCCLXII. 1. Sic et alibi laudantur PATRONVS CAPVANORVM LONGE A MAIORIBVS ORIGINALIS, Idem *p.* CCCLVIIII. 1. SVESSIANORVM COMMVNIS AB ORIGINE PATRONVS, *p. MXXVII.* 3. PATRONI COLLEGIORVM CENTONARIORVM, Reineſ. *Claſſ. I.* 302. DENDROPHORORVM, Idem I. 183. FABRORVM, Idem II. 17. LENVNCVLORVM OSTIENSIVM, Idem I. 33. NEGOTIATORVM OLEARIORVM EX BAETICA, Idem VI. 123. PAGI TOLENTINES, Id. *Adpend. num. VIII.* Horum patronorum in eo conſiſtebat officium, vt coloniarum, vrbium, collegiorum, pagorum, negotia in ſenatu et vrbe ſeſe curaturos, reciperent. Quo officiorum genere ita plerumque aere emungebant clientes, vt legibus nouis opus eſſet ad hanc patronorum rapacitatem coercendam. *Tit. C. Theod. de patrocin. vicor. Lib. XI. tit.* 24. et *Cod. Iuſt. Lib. XI. tit.* 53. Liban. *Orat. περὶ τῶν προστασιῶν. p.* 14. *ſeq. edit.* Iac. Gothofr. Alia veteri iure gratuita erant inter patronos et clientes officia, et vt illi gratis plebeiorum curabant negotia, ita et hi pecunias ſine foenore credebant. Dionyſ. Halicarn. II. *p.* 48. [Add. Tacit. *Annal. VI.* 16.] Quum ergo initio e patriciis ſuis quiſque clientibus de iure reſponderet: poſtea omnibus conſulentibus promiſcue ſe dare coeperunt, et quidem mercede conducti: et inde obſoleuit antiquum illud ius patronatus, natique ſunt iureconſulti, qui iam reſpondebant de iure, cauſſaſque egerunt, atque adeo omnia, quae olim patronorum fuerant, in ſe transferebant officia. Vid. praeter Fr. Brummerum V. C. *ad Legem Cinciam*, Ge. Schubart. *de Fatis Iuriſpr. Rom. I.* 15. *p.* 29. Vnde facile reddi poterit ratio, cur plerique Iureconſulti veteres ordinis fuerint patricii? cur *patroni* dicti, qui cauſſas agebant; cur iureconſulti atque aduocati eos, a quibus adhibebantur in conſilium, *clientes* vocarint? Cur iure veteri et per legem Cinciam gratuitum eſſe oporteret aduocatorum officium? Brummer. *l. c. cap. III. vſque ad XI.*

§. XXX.

Quale ius iureconſulti condiderint.

Tria vero ſunt ſumma capita, quibus iuriſprudentiam locupletarunt iureconſulti: I. ACTIONES LEGIS, II. INTERPRETATIO legum, et III. NOVVM IVS quod interpretando inuexerunt, petitum plerumque ex mediis philoſophiae moralis principiis, et iuri XII. Tabularum veluti adpendicis loco adiectum, vt loquitur Iac. Raeuard. *de Auctorit. prudent. I. p.* 952. *Tomo I. op.*

Digitized by Google

§. XXXI.

Actiones legis a iureconſultis inuentae.

Actiones legis quid fuerint, iam ſupra eſt a nobis explicatum. Eas vero a iureconſultis maximam partem eſſe inuentas, adparet ex *L.* 2. §. 6. *D. de orig. iur.* Cicer. *pro Muraena XI. XII.* Et hinc eae ad ſingulare veluti iureconſultorum peculium (*s*) pertinebant, quod ſeruabant tanto diligentius, quanto magis hac arte plebem habebant ſibi obnoxiam. Cicero *l. r. de de Orat. I.* 41.

(*s*) Equidem penes Pontificum collegium fuiſſe legis actiones docet Pompon. *L.* 2. §. 6. *de orig. iur.* ſed caue cum vulgo exiſtimes, ad omnes legis actiones vniuerſamque interpretandi rationem hunc Pomponii locum pertinere. Aliud docet Cicero *de Legib. II.* 19. *Saepe ex patre audiui, pontificem neminem bonum eſſe, niſi qui ius ciuile cognoſſet.* [Totumne?] *Quid ita? Quid enim ad pontificem de iure parietum, aut aquarum, aut vllo ſimilium? Ergo quod cum religione coniunctum eſt. Id autem quantulum eſt? De ſacris, credo, de votis, de feriis, de ſepulcbris, et ſi quid eiuſmodi eſt.* Conferatur et *cap. XXI.* Quaecumque ergo cum religione coniuncta erant, ea demum erant cognitionis pontificiae. Hinc eorum erat, dies ſignare, et litigantibus iudicare, quibus diebus lege agere vel fas, vel nefas eſſet. *Liu. I.* 19. Cicero *pro Muraena XI.* reſpondere de iuribus domus, nam et domi ſacra priuata erant, in quibus quum conſtitutae quoque eſſent vxores et liberi, etiam nuptiae, adrogationes, adoptiones auctoribus fiebant pontificibus. Denique de omnibus rebus ſacris et religioſis iura interpretabantur Pontifices. Georg. Schubart. *de Fat. Iuriſpr. Rom. II.* 59. *ſequ. p.* 256.

§. XXXII.

Iidem leges interpretati ſunt I. ſcribendo docendoque.

Interpretari porro iuriſconſulti ſolebant leges, partim libris ſcriptis, partim editis reſponſis, partim diſputatione fori. Et initio quidem a docendo non modo, ſed et ſcribendo ſeſe abſtinebant, ne myſteria ſua cum plebe communicarent. Poſtea, vbi Cn. Flauius et Sex. Aelius horribile illud actionum ſecretum euulgarant, multi ſe ad ſcribendum commentandumque certatim contulerunt, quorum interpretationes ſenſim auctoritatem iuris vſu fori ſunt conſequutae. *L.* 2. §. 38. *ſeq. D. de orig. iur.* Vnde illud ius *ſine ſcripto venire*, ait Pomponius *L.* 2. §. 5. *D. eod.* ſiquidem libri iureconſultorum non eo ſine eoque inſtituto fuerant conſcripti, vt inſtar legum promulgarentur; ſed tantam auctoritatem eorum ſententiae tacito populi conſenſu erant conſequutae. At poſtquam Theodoſius [*L. vn. C. Th. de reſponſ. prud.*] quibusdam iureconſultorum libris legum accommodauit auctoritatem, et Iuſtinianus eorum loca in Pandectas relata ita promulgauit, vt *quidquid ibi ſcriptum eſt, hoc Iuſtiniani adpareret, et ex eius voluntate compoſitum* exiſtimaretur; *L.* 2. §. 10. *C. de vet. iur. enucl.* coeperunt eae iureconſultorum deciſiones iuri ſcripto accenſeri. Et huc referenda §. 3. *Inſt. h. t.* Ger. Noodt. *de pact. et tranſact. XVIIII. p.* 715.

§. XXXIII.

Vt et II. de iure reſpondendo.

Responsa iureconſulti vel partibus dabant conſulentibus, vel iudicibus, vel vtriſque; et tunc quidem vel ſcripto, vel verbis, quid ſibi videretur, exponebant. Solebant enim iureconſulti frequenter medio foro inambulare, veluti obuii et communes iis, qui haererent incerti, et remedium ſibi conſulendi ignorarent. Cicero *Topic. XVII.*

Pri-

Priuata iudicia maximarum quidem rerum in iureconſultorum mihi videntur eſſe prudentia. Nam et adſunt multum (in medio puta foro) *et adhibentur in conſilium* (a magiſtratibus,) *et patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus* (domi) *haſtas miniſtrant*. Vnde facile patet, cur et ADVOCATI dicti ſint. Deinde et domi ſuae ſibi conſtituere ſolebant ſolium, ex quo confluentibus ad ſe clientibus; tamquam ex tripode, reſponderent. Cicero *de Leg. I.* 3. Et ad hoc ſolium reſpicere arbitror eumdem Ciceronem, quando per iocum ſcribit: *C. Aquillium iureconſultum iuraſſe morbum, et illud ſuum* REGNVM IVDICIALE *oppoſuiſſe. Epiſt. ad Attic. I.* 1. Mane ergo quotidie ad aedes eorum ventitabant clientes, et veſtibula eorum maxima ſemper frequentia ciuium celebrabantur, vt non immerito iureconſulti domus totius oraculum ciuitatis videretur Ciceroni *de Orat. I.* 45. Quo pertinent illa Horatii *Serm. I.* 1. *v.* 9. 10.

Agricolam laudat iuris legumque peritus,
Sub galli cantum conſultor vbi OSTIA PVLSAT.

Et alibi *Epiſt.* 1. *v.* 103.

Romae dulce diu fuit, et ſollemne, recluſa
Mane domo vigilare, clienti promere iura.

Immo et Tibullus I. 4. quaſi amatorii iuris ſcientiam ſibi adrogans, ſeque ad priſcam iureconſultorum imitationem componens:

- - - *Me*, inquit, *qui ſpernentur; amantes*
Conſultent: cunctis ianua noſtra patet.
Tempus erit quum me Veneris praecepta ferentem
Deducat iuuenum ſedula turba domum.

Ge. Schubart *de fat. iuriſp. Rom. II.* 52. *p.* 265. Ceterum et hoc fiebat formulis quibusdam et verbis ſollemnioribus. Venia enim prius petebatur his verbis: LICET CONSVLERE? Adnuente iureconſulto, et reſpondente: CONSVLE, plerumque breuiſſime referebatur negotium, addita quaeſtione; QVAERO AN EXISTIMES? vel: ID IVS EST, NECNE? Reſpondebat Iureconſultus: SECVNDVM EA QVAE PROPONVNTVR, EXISTIMO, PLACET, PVTO, id ſemper dans operam, vt quam modeſtiſſime loqueretur. Horat. *Serm. II.* 3. *v.* 192. *ſeq.* Turneb. *Aduerſ. VII.* 10. Briſſon. *de Form. III. p.* 331. Franc. Duaren. *Diſp. Anniu. II.* 11. *p.* 1064. Ger. Noodt. *de dolo malo XII. p.* 507. *et de pact. et tranſact. p.* 733. Conſulebantur etiam nonnumquam iureconſulti a iudicibus, quibus vel abſentes ſcribebant, quid eſſet iuris, *L.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.* vel coram iura explicabant. Plerumque enim iudices in conſilium adhibebant aliquot iureconſultos, vt patet ex Gellii *Noct. Attic. XII.* 13. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. II.* 18. *de antiquo iure prouinc. II.* 5. *p.* 198.

§. XXXIIII.

Erant reſponſa illa breuiſſima, et nullis munita rationibus. Seneca *Epiſt. LXXXXIIII. Quid? quod etiam ſine probationibus monentis auctoritas prodeſt, ſic, quomodo iureconſultorum valent reſponſa, etiamſi* RATIO NON REDDITVR. Nonnumquam tamen et rationes quaſdam addebant, vel ex vſu fori, vel ex decretis denique ſe- Reſponſorum forma.

 ue-

uerioris philoſophiae depromtas. Hortled. *Diſſ. de vero ſenſu L. 20. D. de Legib. num. XXXXVIII.* D. Okel. *Diſſ. de iureconſulto rationali III. et VII. p.* 154. [Id in primis fiebat in reſponſis ſcriptis et epiſtolis. Solebant enim iuriſconſulti ſe inuicem conſulere, qui rationes ſibi reddi volebant. *L. 29. D. de ſtatulib.* De differentia *quaeſtionum* et *reſponſorum* vid. V. A. Eu. Otton. *in Papinian. Cap. XII.* §. 1. 2.]

§. XXXV.

Denique III. Diſputatione fori.

Pertinet etiam ad interpretationem DISPVTATIO FORI. Nonnumquam enim de grauibus perplexiſque quaeſtionibus diſſidentes iureconſulti, rationibus ſubductis, deciſionem communi ſuffragio inueniebant, adeoque prius in commune conſulebant, eaque dicebatur DISPVTATIO FORI, cuius meminit Pomponius *L. 2. §. 5. D. de orig. iur.* In dubium quidem id vocat Ge. Schubartus *de fat. iuriſprud. Rom. Ex. II.* 57. *p.* 292. ſed ſexcenta adſunt rei teſtimonia. Auguſtum ob quaeſtionem de codicillis, connocaſſe prudentes viros, interque eos Trebatium quoque, cuius tunc maxima erat auctoritas, notum eſt ex *pr. Inſt. de codicill.* Pari ratione diui fratres, quum quaeſtio eſſet de excluſione nepotis a bonis auiti liberti, *cum Maeciano, aliiſque amicis ſuis iuriſperitis adhibitis, rem plenius tractarunt*, teſte Vlpiano *L. 17. D. de iure patron.* Sed et Paullus ait „*quum de quodam quaereretur, an recte exheredatus videretur, Scaeuolam reſpondiſſe, non videri, et in* DISPVTANDO reſponſi ſui rationem eumdem Scaeuolam adieciſſe. L. 19. *D. de lib. et poſtum.* Nec alio videtur reſpexiſſe Aſconius Paedianus in Cicer. *Verrin. III. p.* 1849. quando ait: *Maleficia ſponte, et non* DISPVTATIONE IVRISCONSVLTORVM, *ſed naturali interpretatione, fugienda ſunt*. Denique eodem referenda illa veteris Scholiaſtae, qui explicaturus illa Iuuenalis *Sat. I. v.* 128.

- - - - - Iuriſque peritus Apollo.

addit *p. m.* 26. *Quia iuxta Apollinis templum iuriſconſulti ſedebant, et* TRACTABANT. Vbi tractare idem ac diſputare eſt. Plura dabit Iac. Raeuard. *de auctorit. prudent. XIIII. p.* 1031. Reperta vero eiuſmodi diſputatione definitio, quamuis non haberet vim iuris, niſi ſimul vſu recepta, magnae tamen auctoritatis habebatur, et, ſi vel vſus fori, vel noua auctoritas accederet, etiam ad ſimiles extendebatur caſus. Ger. Noodt. *ad Leg. Aquill. XV. p.* 106. *de Pact. et Tranſact. XVIIII. p.* 718. Et tum demum vocari ſolebat RECEPTA SENTENTIA, RECEPTVM IVS, RECEPTVS MOS, POST MVLTAS VARIATIONES RECEPTVM (t). *L. 115. §. 2. D. de verb. obl. L. 3. C. in quib. cauſſ. in integr. reſtit. neceſſ. non eſt. L. 41. D. de reb. credit.* RECEPTVM *enim*, inquit Feſtus, *dicitur, quidquid a pleriſque prudentibus adprobatum eſt*. Conſ. Barn. Briſſon. *de verb. ſignif. voce Receptum*. et Guil. Budaeus *in Comment. ad L. 11. §. 1. D. de verb. ſignif.* Quin et REGVLAE IVRIS, quarum toties ius noſtrum meminit, nihil aliud ſunt, quam breues quaedam poſitiones, quae rem fori

(t) Frequentiſſima in iure noſtro loquutio: *Poſt magnas varietates obtinuit. L. vlt. D. pro Legat. L. 32. D. de oblig. et act. L. 55. §. 1. D. de legat. 2.*

fori diſputatione definitam, et iureconſultorum conſenſu receptam conciſe enarrant. Raeuard. *de Auctorit. Prudent. V. Xp.* 1036. *ſeq. et Comment. ad L.* 1. 1. *de reg. iur. p.* 125.

§. XXXVI.

Tertium, quod iureconſultis ius Romanum debet, caput veluti adpendicem quamdam XII. Tabularum et reliquarum legum complectitur. Vbi enim deficere videbantur leges, et praetorum aediliumque edicta, ibi iureconſultorum erat, ius ex aequitate ſupplere. Hinc permulta nata ſunt in iureconſultorum ſcholis ac diſputationibus decreta, quae ex nulla ſcripta lege, nulloque edicto deſcenderunt. Sic adquiſitio, verbi gratia, per adrogationem inuenta fuerat a iureconſultis. *princ. Inſt. de adquiſit. per adrogat.* Eamdem originem fuiſſe nouimus codicillorum, exheredationis poſtumorum, differentiae inter exheredationem filiorum, filiarum et nepotum, ſtipulationis Aquillianae, regulae Catonianae (*tt*), actionis rei vxoriae, quaerelae inofficioſi teſtamenti, aliorumque huius generis capitum iuris. Luculentum hanc in rem exſtat teſtimonium Ciceronis in *orat. pro Muraena XII. Quum permulta praeclare legibus eſſent conſtituta, ea iureconſultorum ingeniis pleraque corrupta ac deprauata ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii maiores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt: hi inuenerunt genera tutorum, quae poteſtate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio ſenes ad coemtiones faciendas interimendorum ſacrorum cauſſa reperti ſunt. In omni denique iure ciuili aequitatem reliquerunt: verba ipſa tenuerunt.* Sic multa inuenere iureconſulti, multa diſputationibus ſuis ac reſponſis inuexerunt in forum, quae nec lege vlla, nec praetoris edicto conſtituta fuerant. Et haec decreta ob auctorum duntaxat celebritatem vim quamdam legum obtinuere, et poſtea rerum iudicatarum conſtantia firmius haeſerunt. Vid. Vinc. Grauina *de ortu et progr. iur. ciu.* §. *XXXXIII.*

Iureconſulti ius ſuppleuerunt.

(*tt*) [Addideramus in prioribus editionibus *ſubſtitutionis pupillaris, donationis inter virum et vxorem prohibitae*; ſed de his iam aliter ſentimus. Nam ſubſtitutio pupillaris vere eſt ex XII. Tabulis, lege: Paterfam. vti legaſſit, cet. Donationum inter viros et vxores prohibitio ex natura in manum conuentionis fluit.]

§. XXXVII.

Quantacunque vero eſſet veterum ICtorum auctoritas: iudices tamen non obligabant eorum reſponſa. Hinc Cicero *pro Mur. XIII. Iureconſultorum reſponſa et decreta ſaepe ab oratoribus dicundo euerti*, teſtatur. Et in *orat. pro A. Caecina XXIIII.* exemplum adducit Craſſi, qui in iudicio centumuirali obtinuerit, vt Scaeuolae reſponſa. *L.* 2. §. 47. *D. de or. iur.* (certe id non videbatur neceſſarium, et plerumque vtebantur verbis SVADEO, *L.* 3. §. 1. *D. de minorib. vig. quinque ann.* VIDETVR, PVTO, SENTIO, cet. Duaren. *Diſp. ann. II.* 11. *p.* 1064. vt ne iudici praeſcribere ſententiam viderentur. Immo ob eamdem cauſſam omnibus, quibus eſſet ſtudiorum fiducia,

Eorum auctoritas initio minor.

ducia,

ducia, de iure reſpondere licebat. *L.* 2. §. 47. *D. de orig. iuris* (u).

(u) Errat ergo Theophilus §. 8. *de iure nat. gent. et ciu.* vbi iureconſultos vocat σοφοὺς, οἷς τὸ νομοθετεῖν ἢ δῆμος ἢ σύγκλητος, ἢ βασιλεὺς ἐπέτρεψε *ſapientes, quibus iura condere aut populus, aut ſenatus, aut princeps conceſſit.* Numquam enim in libera republica vel populi, vel Senatus conceſſione, opus fuiſſe reſponſuris de iure, inter omnes conſtat.

§. XXXVIII.

Auguſtus quibusdam priuilegium dedit de iure reſpondendi.

Sed iſta mutauit Auguſtus, qui primus reſpondendi de iure facultatem certis tantum hominibus beneficii loco indulſit, adſtrinxitque iudices, vt ne ab eorum reſponſis diſcederent. §. 8. *Inſt. h. t. L.* 2. §. *vlt. D. de orig. iur.* Quamuis enim in dubium id vocet Iac. Gothofredus *in Comment. ad C. Theod. Lib. I. Tit.* 4. *p.* 32. 35. vbi hanc iureconſultis auctoritatem partim iam ante Auguſtum ſaluam fuiſſe, partim denique a Valentiniano III. Imp. ſtabilitam eſſe putat: ſatisfecit tamen eius argumentis Thomaſ. *de naeuis iuriſp. anteiuſt. II.* 2. *p.* 67.

§. XXXVIIII.

Ratio huius inſtituti.

Cauſſa huius ſanctionis non ea erat, quam prodit Pomponius *L.* 2. §. 47. *D. de orig. iur. vt maior eſſet iuris auctoritas*, nec ſolum, vt noua reſponſa vetus edictum et iudiciale praetoris regnum euerterent, ſeu acute coniecit V. A. Vlr. Huber. *Auſpic. domeſt. V. p.* 178. nec, vt plebs, otii delinita dulcedine, atrocem reip. memoriam exueret, quae eiusdem eſt Huberi ſententia: ſed partim, ne plebs innumeris implicita litibus, de excutiendo iugo conſilia conferret: (Thomaſ. *l. c. II. p.* 70.) partim vt eo ipſo Auguſtus legiſlatoriam poteſtatem callide ſibi vindicaret, legeſque priſtino reip. ſtatui adcommodatas, per iureconſultos paullatim corrigeret, et ad praeſentem reipublicae faciem detorqueret (x). Vnde et eam poteſtatem primo Ateio Capitoni, aliiſque ſuarum partium ICtis, conceſſiſſe videtur.

(x) Praecipua Auguſti cura fuit, *legum munia in ſe trahere.* Tacit. *Ann. I.* 3. Quum ergo nouis omnino legibus opus eſſet, nouo hoc ſtatu reip. plures quidem initio rogationes tulit ad populum, ſeruato veteri reip. more, et inde natae tot *leges Iuliae*, quarum pleraeque Auguſto debentur, itemque *Falcidia*, *Aelia Sentia*, *Fuſia Caninia*, *Papia Poppaea*, *Iulia et Titia*, et aliae: ſed non integrum tamen erat Auguſto, omnes antiquas leges eadem facilitate euertere, qua illas, ſub triumuiratu latas, *vno edicto*, aboleuerat. Tac. *Ann. III.* 28. Quum ergo refigi non poſſent leges antiquae, eaeque tamen non conuenire viderentur nouo iſti ſtatui reipublicae: illud vnum ſupererat, vt per interpretationem eae ad praeſentem reip. formam ſenſim deflecterentur. Iam magiſtratibus hoc permittere, non videbatur tutum: ſibi ſoli id vindicare, et inciuile, et inuidia plenum erat, et moleſtiſſimum. Reliqui ergo erant iureconſulti, tanto ad hoc negotium aptiores, quanto magis iam in vetere rep. poteſtas quaedam interpretandi penes iſtos fuerat. Quemadmodum vero hoc maximum erat Auguſti arcanum politicum, quod, priſcis vocabulis retentis, res nouas inueheret, *eadem magiſtratuum* rerumque *vocabula; nihil vſquam priſci atque integri moris* relinqueret: Tacit. *Annal. l.* 3. ita et iureconſultis, ſpecie antiqui moris, inſtrumentis nouae dominationis vſus eſt, ita ſcilicet leges interpretaturis, quemadmodum id ſuo expediret imperio. His praeſtructis, totius nouae conſtitutionis reddi poterit ratio. Promiſcuam iſtam reſpondendi licentiam ſuſtulit, eamque conceſſit paucis. Cur vero? niſi vt eos ſeligere poſſet, quos ſciret ſibi fore obnoxios? Iuſſit eos non priuatim, ſed

pu-

Digitized by Google

publica auctoritate, reſpondere. Quamobrem? vt ſegum interpretatio, ita penes ſe eſſet. Iudicibus eam legem dixit, ne ab iſtis reſponſis diſcederent. Quam ob cauſſam? ne, obſeruata legum antiquarum ruina, intercedere et Auguſti conſilium turbare conarentur. Signo opus erat non rationibus, Cur vero? vt ne per rationum infirmitatem palam fieret, id agi, vt leges antiquae euerterentur. Ceterum vera eſſe haec omnia, vel ex iis patet, quae inter eum Antiſtiumque Labeonem acta ſunt. Eminentiſſimi ea aetate ICti erant Antiſtius Labeo, et Ateius Capito, adeo vt non immerito *duo pacis decora* eos adpellet Tacitus *Ann. III.* 75. Quare operam dabat Auguſtus, vt hos potiſſimum ſibi conciliaret. Labeoni ergo conſulatum offerebat, hoc videlicet auctoramento calamum eius redditurus obnoxium. Sed *quum incorrupta libertate gauderet, ab ambitione bonorum vacuus*, Tacit. *Ann. l. c.* quumque *nihil ratum penſumque haberet, niſi quod iuſtum, ſanctumque eſſe, in Romanis antiquitatibus legiſſet:* Gell. *Noct. Attic. XIII.* 12. honorem iſtum plane reſpuit. Animaduertens vero Auguſtus, Labeonis ſibi operam parum vtilem futuram, Ateium Capitonem adortus, hunc modis omnibus ornare coepit, conſulemque creauit. Tacit. *Ann. III.* 75. Erat enim hic eo ingenio, *vt eius obſequium non poſſet non dominantibus magis probari*, iudice Tacito *Ann. III.* 75. Egregia ſane adulationis ſpecimina eum dediſſe, obſeruant Tacit. *III.* 70. Sueton. *de illuſtr. Gramm. XXII.* Ergo maximo hunc ſtudio ſibi adiungebat Auguſtus, vt eius opera in nouo dominatu vteretur. Haec hiſtoria egregie coniecturam noſtram firmat. Intelligimus enim inde, I. Auguſtum de iureconſultis primariis ſibi conciliandis magnopere laboraſſe. Quod ſane non feciſſet tantus princeps, niſi eorum operam perutilem ſibi in nouo principatu conſtituendo legibuſque ad praeſentem ſtatum flectendis, futuram, animaduertiſſet. II. Talibus iureconſultis amicis eum vti voluiſſe, quorum ſibi obſequium probaretur, id eſt Capitonis ſimilibus, qui non antiquo iuri mordicus inhaererent, ſed callide inſeruirent temporibus. Ex quo denique colligimus, III. non alia de cauſſa eum reſpondendi facultatem quibuſdam tantum iureconſultis dediſſe, quam vt eorum calamis vteretur, ad leges veteres et in libera republica receptas euertendas, et nouae imperii ſui formae tanto facilius adcommodandas. Plura de Auguſti prudentia νομοθετικῇ diximus in *Praef. Comment. ad L. Iul. et Pappiam* *, quam euoluiſſe non poenitebit.

* *Tom. VIII. huiuſce Edit.*

§. XXXX.

Sequentes imperatores, ſi a Caligula diſceſſeris, qui totum iureconſultorum ordinem aboliturum ſe minabatur, [*et mehercle effecturum, ne quis* (ita enim recte legit Ioſ. Scaliger) *reſpondere poſſit, praeter eum*,] teſte Suetonio *Calig. XXXIIII.* hoc Auguſti inſtitutum diligenter ſeruabant, ſaltem vſque ad Hadrianum. De Tiberio id patet ex *L.* 2. §. 46. *D. de orig. iur.* ex quo loco etiam adparet, Hadrianum iterum more maiorum vnicuique dediſſe facultatem reſpondendi, qui ſui haberent fiduciam. Rogatus enim a viris praetoriis, vt ſibi liceret reſpondere, reſcripſit, *hoc non peti, ſed praeſtari ſolere*. Itaque ab Hadriano ad Alex. Seuerum libera denuo eſſe coepit reſpondendi facultas. Dodw. *Prael. Cambden. VIIII.* 11. *p.* 355. Poſtea denuo reductum Auguſti inſtitutum, ceu patet exemplo Innocentii, iureconſulti, quem reſpondendi facultatem ab Imperatoribus accepiſſe, tradit Eunapius *in vita Chryſanthii p.* 286.

Idem placuit imperatoribus ſequentibus.

§. XXXXI.

Non poterat non hoc Auguſti priuilegium ſectas, ſummamque iuris incertitudinem inuehere. Hinc de remedio cogitarunt Valentinianus III. et Theodoſius iunior Imperatores, qui Papiniani tantum, Pauli, Caii, Vlpiani, et Modeſtini ſcripta iuſſerunt valere in iudiciis, et plura eorum praeualere paucioribus, ex paribus vero ea, inter quae Pa-

Valentiniani III. et Theodoſii conſtitutio de auctoritate iureconſultorum.

Papiniani eſſent teſtimonia: ſi ſententiae denique ſine Papiniano pares eſſent, iudicis arbitrio locum eſſe. *L. vn. C. Theod. Reſponſ. prudent. et ibi* Gothofredus. Addatur Thomaſ. *de Naeu. iuriſprud. anteiuſtin. II. 7. p.* 112. *ſequ.*

§. XXXXII.

Iuſtiniani inſtitutum. Denique et id incommodum viſum Iuſtiniano, qui Iureconſultorum ſententias hinc inde decerptas in pandectas recepit, corpuſque conficiendum curauit, aliquando non optime cohaerens, quippe e membris ſibi diſſimillimis compoſitum. *L. 1. §. 6. C. de vet. iure enucl.*

§. XXXXIII.

Facultas interpretandi iureconſultis adempta. Quin et omni interpretandi facultate interdixit iuriconſultis, eoſque ad conſcribendas metaphraſes et paratitla conficienda, condemnauit. §. 2. *Conſt. de concept. Digeſt. Paratitla* quid ſint, explicat Aeg. Monag. *Amoenit. iur. ciuil. Cap. XV.*

§. XXXXIIII.

Principes initio vetere ritu leges tulerunt. Reſtat, vt quas ſymbolas PRINCIPES, mutata reip. forma, ad ius Romanum contulerint, paucis dicamus. Initio Imperatores veterem leges ferendi morem aliquamdiu retinuerunt. Hoc enim ritu ſub Auguſto, centuriatis comitiis ad populum latae fuut leges *Iuliae*, *Aelia Sentia*, *Papia Poppaea*; ſub Tiberio *Iunia Norbana* Claudius quoque veteri ritu rogauit legem, vt Domitius in familiam Claudiam et nomen Neronis tranſiret. Tacit. *Annal. XII. 26.* (*xx*). Quin ne ſub Galba quidem plane exoleuiſſe veterem leges curiatas, ſaltim de adrogatione, ferendi ritum, patet ex Tacit. *Hiſt. I.* 15.

(xx) [At proprie haec non erant leges ſed adrogandi ritus. Adrogationes enim olim fiebant per legem curiatam. Gell. *Noct. Attic. Lib. V. cap.* 19.]

§. XXXXV.

Deinde vſi ſunt Senatuſconſultis. Quemadmodum vero habita illa ſub Imperatoribus comitia nonniſi quaedam priſtinae libertatis ſimulacra erant: ita Tiberius, princeps aſtutus, tyrannicisque artibus magis, quam quiſquam alius, inſtructus, nouum commentus eſt leges ferendi morem. Vt enim populo ius omne eriperet (*y*): comitia, magiſtratuum creandorum cauſſa habenda e campo tranſtulit in curiam, id eſt, et honorum conferendorum arbitrium non amplius populi ſuffragiis, ſed ſenatorum ſibi obnoxiorum ſententiis ſubiecit. Tacit. *Annal. I.* 5. Sueton. *Tiber. XXX.* Reſtituit populo comitia Caius Caligula. Dio Caſſ. LVIIII. *p.* 647. ſed illa paullo poſt ipſe iterum illi eripuit. Idem p. 665. Ex eo tempore rarius vel magiſtratus creati, vel leges latae populi ſuffragiis? aſt

eo

(*y*) Falluntur ergo, qui cum Pomponio *L. 2. §. 9. D. de orig. iur. et* Triboniano §. 5. *Inſt. h. t.* exiſtimant, ideo in curiae e campo translata eſſe comitia, *quia difficile eſſet, tantam populi multitudinem in vnum conuenire.* Quaſi difficilius id fuiſſet ſub Tiberio, quam libera republica, quando tota Italia ad comitia confluebat. Cic. *Orat. ad Quir. poſt. redit.*

eo frequentius prodierunt SENATVSCONSVLTA, quibus plerumque praemittebatur *oratio principis*, non quidem ſemper ab ipſo principe, ſed ſaepius (z) a *quaeſtoribus*, qui *candidati* vocabantur, recitata. Briſſon. *Antiqu. Rom. I.* 17. Vnde *oratione Principis cautum* dicitur, quod erat Senatus conſulto conſtitutum *L. pen. D. ad SC. Tertull. L. 8. pr. D. de tranſaction. L. 52. §. 10. D. pro ſoc. L. 60. pr. D. de ritu nupt. L. 32. pr. §. 1. ſeq. D. de don. int. vir. et vx. L. 1. L. 7. C. de praed. min. non al.*

(z) In marmoribus ſaepe legimus QVAESTOR KANDIDATVS, Reineſ. *Inſcr. II. 26. VI.* 4. ΤΑΜΙΑΣ ΚΑΝΔΙΔΑΤΟΣ, Gruter. *Inſcrip. p. cccxxv.* 2. Vocabantur ita, qui libris, epiſtolis et orationibus principum in Senatu praelegendis praeerant. *L. 1. D. de offic. Quaeſt.* Dio Caſſ. *LIIII. p.* 617. Tacit. *Annal. XVI.* 27. Suet. *in Tito. VI.* eoſque iam ab Auguſto adhibitos, conſtat ex Dione Caſſ. LIIII. *p.* 539. et Sueton. *Aug. LXV.* Ideo vero dicti videntur candidati, quia poſt quaeſturam ſtatim praetores fiebant, et inde regebant prouincias. Lamprid. *Vit. Alex. XXXXIII.* Vnde haec dignitas ingreſſus erat et quaſi primordium gerendorum honorum, et ſententiae in ſenatu dicendae, Immo recentiore aeuo ſaepe cum aliis dignitatibus coniungebatur haec quaeſtura. Sane Anicius Auchenius Baſſus in marmore Romano praeter hanc quaeſturam etiam alios geſſiſſe honores dicitur. Reineſ. *Inſcript. VI.* 4.

ANICIO. AVCHENIO. BASSO. V. C.
QVAESTORI. CANDIDATO.
VNO. EODEMQVE. TEMPORE.
PRAETORI. TVTELARI.
PROCONSVLI.
CAMPANIAE. PRAEFECTO. VRBI.
TRINI. MAGISTRATVS.
INSIGNIA. FACVNDIAE ET.
NATALIVM.
SPECIOSA. LVCE. VIRTVTIS.
ORNATI.

Talis etiam eſt Inſcriptio, poſita

M. NVMMIO. ALBINO. V. C.
QVAESTORI. CANDIDATO.
PRAETORI. VRBANO. COMITI.
DOMESTICO. ORDINIS. PRIMI.
ET.
CONSVLI. ORDINARIO. ITERVM.

Reineſ. *Inſcr. VII.* 132. Legendus de hac dignitate idem Reineſ. *Var.* III. 16. *p.* 600.

§. XXXXVI.

Equidem et libera republica fiebant SCta: ſed ea vim legum non habebant. Quamuis enim initio, pulſis regibus, ariſtocratiam meditarentur patres, et hinc apud Dionyſ. Halicarn. VI. p. 329. legem eſſe dicerent, iam inde ab vrbe condita, *quae omnia in ſenatus poteſtate ponat, praeter magiſtratuum creationem, legum lationem, et bellum inferendi deponendique arbitrium*: id tamen non perſuaſerunt plebi, libertatis popularis adpetentiſſimae. Vnde non erat penes Senatum poteſtas legiſlatoria: ſed quaedam tantum erant negotia, quae ſenatus populi iuſſu ad curam ſuam reuocauerat, vt puta, aerarium et pecunia publica, quae Senatus arbitrio diſpenſabatur: controuerſiae in Italia ſuſcitatae, publicaque obiurgatione vel grauiore decreto componendae: legationes aut ad indicendum bellum, aut alia grauiora negotia obeunda decernendae, aut exterorum excipiendae: prorogationes imperii et prouinciarum: conuocatio populi: ac denique indictio feriarum et ſupplicationum (zz). Haec enim omnia Senatus ſolius curationi ſuberant, niſi tribuniciis interceſſionibus res deuolueretur ad po- Differentia SC. in libera rep. et ſub Imperatoribus.

(zz) [Immo et cura religionis. Hinc quum Bacchi ſacra deteſtanda inueherentur in rempublicam, SCto grauiſſimo Marciano ea coercebat Senatus Liu. *XXXVIIII.* 8. *ſequ.*]

populum : ceu praeclare ſuo more docet Polyb. *Hiſt. VI.* 12. *ſeq.* et ex eo Zamoſc. *de Senatu Rom. II. p.* 174. *et ſeq.* De his ergo ſolis in libera republica SCa condebantur, vt recte obſeruatum a Bachouio *in τρόποις*, *p.* 38. *ſeq.* Sed maxime ſenatus poteſtas excellebat in trepidis rebus ac turbatis, quibus triſte illud fieri ſolebat ſenatuſconſultum . DARENT OPERAM CONSVLES , NE QVID RESPVBLICA DETRIMENTI CAPERET. Quod decretum ſummum ac latiſſimum in conſules transferebat imperium, vt ſuo iure poſſent exercitum parare, bellum gerere, coercere, etiam iniuſſu populi , vnde *extremum* et *vltimum* hoc *ſenatuſconſultum* vocatur. Liu. III. 4. Salluſt. *de bello Catilin. XXVIIII.* Cic. *Catilin. I.* 2. et *pro Milon. XXVI.* Caeſar. *de Bello Ciuili II.* 1. Barn. Briſſon. *de Form. II. p.* 212.

§. XXXXVII.

Fiebant SCta non niſi in ſacro auſpiciiſque dedicato loco (*a*). Romulus in templo Vulcani extra vrbem Senatum coegit . Plutarch. *Quaeſt. Rom. XXXXVII. p.* 276. Tullus Hoſtilius in curia Hoſtilia . Libera republica aedes Apollinis, Martis, Bellonae, Quirini , Caſtoris, Concordiae, Virtutis , Fidei, vt et curiae Hoſtilia , Pompeia , Iulia, ſenatui habendo inſeruiebant. Gell. *Noct. Attic. XIIII.* 7. Nam et in curiis templa erant per augures dedicata . Gell. *Noct. Att. VI.* 7. Ordinaria tamen ſenacula erant aedes Concordiae, aedes Bellonae, et locus ad portam Capenam . Feſt. *voce Senaculum p.* 431. Conueniebat Senatus ſtatis temporibus, hoc eſt, ſingulis Kalendis, Nonis et Idibus, exemtis tamen diebus comitialibus , (quibus conuenire nefas habebatur per legem Pupiam . Cicero *ad Fam. I.* 4.) nec non diebus atris, quibus ſenatum non niſi in rebus trepidis habere licebat . Dio Caſſ. XXXXV. *p.* 278. Et hi ordinarii conuentus *ſenatus* LEGITIMVS dicebantur. Si vero vel legatis vel aliis ob quamcumque cauſſam Senatus extra ordinem dabatur: ille vocari ſolebat INDICTVS. Fr. Hotom. *de Senatu V.* Et tunc quidem conuocabantur plerumque ſenatores per edictum, quo olim frequentes adeſſe iubebantur QVI PATRES , QVIQVE CONSCRIPTI : Liu. II. 1. poſtea vero edici coepit : QVI SENATORES , QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET. Feſt. *voce conſcripti* et *Senatores*, ibique Dacer. *p.* 496. Gell. *Noct. Attic.* XIIII. 18. Briſſon. *de Form. II. p.* 264.

(*a*) Immo et non niſi peractis ſacris, captiſque auguriis, fiebant. Appian. *de bello ciu. II. p.* 216. Exempla extant apud Liu. *XXII.* 11. *XXIIII.* 11. Non addicentibus auibus, negotium in alium diem differebatur . Cic. *Epiſt. X.* 12. Auguſtus hac moleſtia liberaturus ſenatores, inſtituit, *priuſquam conſideret quiſque, thure et mero ſupplicaret apud aram eius Dei, in cuius templo coiretur.* Sueton. *Auguſt. XXXV.*

§. XXXXVIII.

Relatio facta a Conſule, Dictatore, Praetore.

Frequens ſi aderat ſenatus, tum Conſul, quem penes faſces eo menſe erant, aut eo abſente Praetor, aut Dictator, ſi quis erat, aut Interrex aut Praefectus vrbi, ad ſenatum referebat. Gell. XIIII. 7. Si quando id recuſaret conſul: eas in ſe partes ſuſcipiebat aliquis tribu-

nus plebis, cui etiam ius erat, addere relationi conſulis, quod e re videbatur, aut nouam de integro ordiri. Paull. Manut. *de Senatu V. p.* 859. Relationibus plerumque praefari ſolebant ſolemni illa formula: QVOD BONVM FAVSTVM, FELIX, FORTVNATVM SIT. Sueton. *Calig. XV.* deinde addebant: REFERIMVS AD VOS, PATRES CONSCRIPTI: Briſſon. *de Form. II. p.* 165.

§. XXXXVIIII.

Finita relatione, ſententiam rogabantur ſenatores (*b*), non verbis precatiuis, qualibus in comitiis vtebantur rogatores, ſed imperatiuis; DIC, SP. POSTVMI, QVID CENSES? Liu. IIII. 8. vel QVID FIERI PLACET? QVID VOBIS VIDETVR? Briſſon. *de Form. II. p.* 165. Qua in re non idem ſemper, at plerumque is obſeruabatur ordo, vt ante comitia princeps ſenatus, poſt comitia vero conſules deſignati primo loco dicere iuberentur ſententias. Sequebantur eos viri conſulares, hos praetorii, tum aedilicii, quaeſtorii, ac denique tribunicii (*c*), inter quos tamen reliquos anteibat, quem conſul priorem rogaſſet, modo gradus magiſtratuum non turbarentur. Cic. *Phil. V.* 13. Solebant vero conſules, quem ordinem initio magiſtratus inſtituerant, eumdem per totum annum tenere, donec eum morem antiquum C. Iulius Caeſar migraret, Sueton. *Iul. XXI.* Immo Auguſtus omnem ordinem plane ſuſtulit, promiſcue perrogans ſententias, vt magis quiſque attenderet. Sueton. *Aug. XXXV.*

Rogatae ſententiae.

(*b*) Qui rogabant, CONSVLERE, nec non PERROGARE SENTENTIAS dicebantur. Liu. XXII. 60. XXVIIII. 19. Suet. *Aug.* XXXV.

(*c*) Tribuni plebis non erant olim ſenatores, nec ius iis erat dicendae in ſenatu ſententiae. Ante curiam itaque ſedebant in ſubſelliis, donec SCa ad ſe ferrentur, quae ipſi vel adprobabant deinde, vel reiiciebant. Val. Max. II. 2. 7. At etiam ſenatoria dignitas iuſque dicendi ſententiam iis data ſunt lege Atinia. Gell. *Noct. Att. XIIII. vlt.*

§. L.

Sententiam ſinguli dicebant ſtantes, formula vſi: QVOD C. PANSA VERBA FECIT DE — DE EA RE ITA CENSEO. Briſſon. *de Form. II. p.* 169. Integrae eiuſmodi ſenatorum ſententiae exſtant apud Ciceron. *Philipp. III.* 15. *V.* 4. *VIII.* 11. *VIIII.* 7. et apud Liuium paſſim. Nec licebat conſulibus interpellare dicentes, quamuis aliena multa immiſcerent, quod data opera nonnumquam faciebant, qui ſenatus conſultum fieri nollent (*d*). Quum enim ante et poſt occaſum ſolis illud fieri non poſſet: Gell. XIIII. 7. ſolebant *diem dicendo eximere*, vel

Eaedemque ordine dictae.

(*d*) Erant et aliae artes, quibus SCa impediebant Senatores. Poſtulare enim paterant, *vt conſulerentur ſinguli*, vel ſi tot non adeſſent ſenatores, quot praeſentibus licebat perſcribi SC. clamabant: *Numera. Senatum.* Feſtus *hac voce p.* 338. Coelius apud Cic. *Epiſt. VIII.* 11. SC. enim a iuſto paucioribus factum per INFREQVENTIAM FACTVM dicebantur, et irritum erat. Liu. XXXVIII. 44. Tempore Ciceronis ducenti ſenatores frequentem ſenatum conſtituere videbantur. Cicero *ad Q. Fratr. Epiſt. II.* 1. Poſtea cccc. quod ſublatum ab Auguſto. Dio Caſſ. *Lib.* LIIII. *p.* 545. qui tamen ſequente libro *p.* 550. eumdem Auguſtum ſenatorum numerum ſecundum ſingulas SCi formas definiuiſſe ait.

vel *noctem poſtulare*, vt ita re infecta diſcedendum eſſet Senatui. Cicero *Epiſt. ad Quint. Fratr. II.* 1. *Epiſt. ad Att. IIII.* 2. Gell. IIII. 10. Qui plura capita vna oratione complectebatur, is iubebatur DIVIDERE SENTENTIAM. Cic. *ad Famil. I.* 2. *pro Milon. VI.* Senec. *Epiſt. XXI.* Qui alterius ſententiam ſequebantur, ADSENTIRI ſe, vnico verbo aiebant. Et hoc erat *verbo adſentiri*, quod opponitur alteri muto adſenſui, quo quis *pedibus ibat in alterius ſententiam*. Vtramque loquutionem iungit Liu. XXVII. 34. *L. Veturius et Licinius cenſores eum tonderi et ſquallorem deponere, et in ſenatum venire, fungique aliis publicis muneribus, coëgerunt, ſed tum quoque aut verbo adſentiebatur, aut pedibus in ſententiam ibat*. Nonnumquam non omnino adſentiebatur quis ſententiis antea dictis, ſed aliquid praeterea addendum cenſebat, et tunc vtebatur formula: SERVILIO ADSENTIOR, ET HOC AMPLIVS CENSEO. Cicero *Philipp. XIII.* 21. (*e*)

(*e*) Aliquando etiam in altercationem abibant ſenatorum ſententiae. Cuius rei exempla collegit Briſſon. *de Form. II. p.* 184. *ſeq.*

§. LI.

Pronunciatio ſententiarum factaque diſceſſio. Dictis denique ſententiis, conſulis erat, vel pronunciare aliquam vel eas ſupprimere. Licebat ei in tanta varietate ſententiarum, earum auctores et principes edere, ſimulque iubere, vt quiſque ex pronunciatis ſententiis vnam amplecteretur. Et id ſibi vult ſollemnis illa loquutio: PRONVNCIARE SENTENTIAM, apud Ciceron. *ad Famil. X.* 12. *I.* 2. Formula, qua tunc vtebatur conſul, haec erat: QVI HAEC SENTITIS, IN HANC PARTEM, QVI ALIA OMNIA, IN ILLAM ITE, QVA SENTITIS. Quae verba, lege praeſcripta, explicat Plin. *Epiſt. VIII.* 14. His dictis ſenatores mutabant locum, et ſinguli eo diſcedebant, vbi recitata fuerat, quam probarent, ſententia. In quamcunque vero partem frequentior conceſſerat Senatus, de ea dicebat conſul: HAEC PARS MAIOR VIDETVR, et in eam ſententiam deinde conficiebatur Senatusconſultum. Briſſon. *de Form. II. p.* 184.

§. LII.

Senatusconſulta quotuplicia. Varro equidem apud Gellium *Noct. Attic. III.* 18. Senatusconſulta vel *per* DISCESSIONEM vel per exquiſitas ſingulorum SENTENTIAS facta ſcribit, quum contra Ateius Capito et Tubero nullum ſine diſceſſione SC. fieri potuiſſe, cenſerent. Sed ſalua res eſt. Ad omne SC. fiebat diſceſſio: ſed non ſemper ſinguli rogabantur ſententias, et hinc illa demum SCa, per diſceſſionem facta dicebantur, ad quae non ſingulorum fuerant exquiſitae ſententiae. Huber. *Digreſſ. I. p.* 87.

§. LIII.

Scripta Senatusconſ. Denique SC. ſollemniter ſcribebatur, ita, vt primo dies, deinde locus, vbi Senatus habitus, tum porro, qui ſcribendo adſuerint (*f*), poſtea

(*f*) Scribendo enim aderant aliquot Senatores. Nonnumquam ſi ſcribis publicis hoc committere nollent, ipſi viri ampliſſimi hanc in ſe operam ſuſcipiebant, idque SC. TACITVM vocabatur. Iul. Capitolin. *Gordian. XII.*

Digitized by Google

poſtea, quis ad ſenatum retulerit, et denique, quid placuerit ſenatui, referretur. Integra SC. verbis ſuis legitimis perſcripta exſtant *in L.20. §.6 D. de hered. petit.* (vbi tamen plura mendoſe ſcripta eſſe, animaduertimus,) et apud Ciceron. *ad Fam. VIII. 7.* Frontin. *de Aquaeduct. II.* Briſſon. *de Form. II. p.* 198. Omnium vero integerrimum eſt SC. Marcianum de Bacchanalibus, [primum a Gronouio cum Cicerone editum Lugd. Bat. 1692. deinde a Fabretto *Inſcr. antiqu. Cap. VI. p.* 427.] egregie illuſtratum a viro ampliſſimo, Corn. van Bynkerſh. *de relig. peregr. Diſſ. II. p.* 259. *Opuſc.*

§. LIIII.

Confirmata a tribunis et illata aedi Cereris.

Verum ne ſic quidem ratum erat SC. niſi Tribunis etiam placuiſſet, qui, eo perlecto et probe expenſo, litteram T, ſi e republica videretur, addebant. Valer. Maxim. II. 2. 7. Sin minus placeret: ſuo illo ſollemni VETO intercedebatur, moramque faciebant SCo, et tunc AVCTORITATES perſcribi ſolebant. Cicero *ad Attic. V.* 2. *ad Fam. VIII.* 7. id eſt, vt explicat Dio Caſſ. LV. p. 629. *οὐ μέντοι καὶ τέλος τι ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανεν, ἀλλὰ αὐκτώριτας ἐγίγνετο, non vim SC. obtinebat, ſed auctoritas ſenatus dicebatur.* Haec vero auctoritas non vim legis habebat, ſed efficiebat, vt eadem de re iterum referri poſſet ad Senatum. Coel. *apud* Cic. *Epiſt. VIII.*8. (ff) Poſtremo ſcriptum SC. in eadem Cereris, Liu. III. 55. vel in aerarium deferebatur. Sueton. *Auguſt. LXXXXV.* et tunc Senatus dimittebatur formula ſollemni: P. C. NEMO VOS TENET, vel NIHIL VOS MORAMVR. Cicero *ad Quint. Fratr. I.* 2.

(ff) [At aliquando tamen temporibus inſequentibus auctoritas dicebatur ipſum ſenatuſconſultum. Exempla dedit Iac. Gothofred. ad *L. 9. D. de leg. Rhod. de iact.* quamuis eam auctoritatem genuinam non eſſe oſtendat V. A. Corn. van Bynkerſh. *ad leg. Rhod. Cap. VIII.*]

§. LV.

Hoc ritu SCa etiam ſub Imperatoribus facta.

Eodem ritu et ſub Imperatoribus condita ſunt SCa, niſi quod princeps orationem praemitteret, et ſenatores plerumque pedibus irent in principis ſententiam. Quin eo prolapſa erat patrum adulatio, vt orationes principum non niſi adclamationibus exciperent. Plin. *Epiſt. IIII.* 9. et, ne periret eius adulationis memoria, in acta referebantur. Idem *Panegyr. LXXV.* Plura exempla occurrunt in ſcriptoribus hiſtoriae Auguſtae, quae collegit Briſſon. *de Form. II. p.* 187.

§. LVI.

Reſcripta principum.

Enimuero, haec ſenatuſconſulta non niſi ideo inuenerant Imperatores vt viderentur veterem ſenatus auctoritatem libertatemque reipublicae tueri. Itaque ea fictione tantiſper opus fuit, dum ſeruituti paullatim adſueuiſſent Romani. Hinc coeperunt ſenſim Imperatores reſcribere, editiſque conſtitutionibus leges veteres abrogare, nouas inducere, irrogare priuilegia, omniaque, vt paucis dicam pro lubitu decernere. Reſcriptis illis principum, vel ad libellos ſiue magiſtratuum, ſiue vniuerſitatum, ſiue priuatorum, reſpondebatur, et tunc iſta EPI-

Digitized by Google

ducia, de iure reſpondere licebat. *L.* 2. §. 47. *D. de orig. iuris* (u).

(u) Errat ergo Theophilus §. 8. *de iure nat. gent. et ciu.* vbi iureconſultos vocat σοφοὺς, ὅτι τὸ νομοθετεῖν ἢ δῆμος ἢ σύγκλητος, ἢ βασιλεὺς ἐπέτρεψε *ſapientes, quibus iura condere aut populus, aut ſenatus, aut princeps conceſſit.* Numquam enim in libera republica vel populi, vel Senatus conceſſione, opus fuiſſe reſponſuris de iure, inter omnes conſtat.

§. XXXVIII.

Auguſtus quibusdam priuilegium dedit de iure reſpondendi.

Sed iſta mutauit Auguſtus, qui primus reſpondendi de iure facultatem certis tantum hominibus beneficii loco indulſit, adſtrinxitque iudices, vt ne ab eorum reſponſis diſcederent. §. 8. *Inſt. h. t. L.* 2. §. *vlt. D. de orig. iur.* Quamuis enim in dubium id vocet Iac. Gothofredus *in Comment. ad C. Theod. Lib. I. Tit.* 4. *p.* 32. 35. vbi hanc iureconſultis auctoritatem partim iam ante Auguſtum ſaluam fuiſſe, partim denique a Valentiniano III. Imp. ſtabilitam eſſe putat: ſatiſfecit tamen eius argumentis Thomaſ. *de naeuis iuriſp. anteiuſt. II.* 2. *p.* 67.

§. XXXVIIII.

Ratio huius inſtituti.

Cauſſa huius ſanctionis non ea erat, quam prodit Pomponius *L.* 2. §. 47. *D. de orig. iur. vt maior eſſet iuris auctoritas*, nec ſolum, vt noua reſponſa vetus edictum et iudiciale praetoris regnum euerterent, seu acute coniecit V. A. Vlr. Huber. *Auſpic. domeſt. V. p.* 178. nec, vt plebs, otii delinita dulcedine, atrocem reip. memoriam exueret, quae eiusdem eſt Huberi ſententia: ſed partim, ne plebs innumeris implicita litibus, de excutiendo iugo conſilia conferret: (Thomaſ. *l. c. II. p.* 70.) partim vt eo ipſo Auguſtus legislatoriam poteſtatem callide ſibi vindicaret, legeſque priſtino reip. ſtatui adcommodatas, per iureconſultos paullatim corrigeret, et ad praeſentem reipublicae faciem detorqueret (x). Vnde et eam poteſtatem primo Ateio Capitoni, aliiſque ſuarum partium ICtis, conceſſiſſe videtur.

(x) Praecipua Auguſti cura fuit, *legum munia in ſe trahere.* Tacit. *Ann. I.* 3. Quum ergo nouis omnino legibus opus eſſet, nouo hoc ſtatu reip. plures quidem initio rogationes tulit ad populum, ſeruato veteri reip. more, et inde natae tot *leges Iuliae*, quarum pleraeque Auguſto debentur, itemque *Falcidia*, *Aelia Sentia*, *Fuſia Caninia*, *Papia Poppaea*, *Iulia et Titia*, et aliae: ſed non integrum tamen erat Auguſto, omnes antiquas leges eadem facilitate euertere, qua illas, ſub triumuiratu latas, *vno edicto*, aboleuerat. Tac. *Ann. III.* 28. Quum ergo refigi non poſſent leges antiquae, eaeque tamen non conuenire viderentur nouo iſti ſtatui reipublicae: illud vnum ſupererat, vt per interpretationem eae ad praeſentem reip. formam ſenſim deflecterentur. Iam magiſtratibus hoc permittere, non videbatur tutum: ſibi ſoli id vindicare, et inciuile, et inuidia plenum erat, et moleſtiſſimum. Reliqui ergo erant iureconſulti, tanto ad hoc negotium aptiores, quanto magis iam in vetere rep. poteſtas quaedam interpretandi penes iſtos fuerat. Quemadmodum vero hoc maximum erat Auguſti arcanum politicum, quod, priſcis vocabulis retentis, res nouas inueheret, *eadem magiſtratuum* rerumque *vocabula; nihil vſquam priſci atque integri moris* relinqueret: Tacit. *Annal. l.* 3. ita et iureconſultis, ſpecie antiqui moris, inſtrumentis nouae dominationis vſus eſt, ita ſcilicet leges interpretaturis, quemadmodum id ſuo expediret imperio. His praeſtructis, totius nouae conſtitutionis reddi poterit ratio. Promiſcuam iſtam reſpondendi licentiam ſuſtulit, eamque conceſſit paucis. Cur vero? niſi vt eos ſeligere poſſet, quos ſciret ſibi fore obnoxios? Iuſſit eos non priuatim, ſed pu-

publica auctoritate, reſpondere. Quamobrem? vt legum interpretatio, iſta penes ſe eſſet. Iudicibus eam legem dixit, ne ab iſtis reſponſis diſcederent. Quam ob cauſſam? ne, obſeruata legum antiquarum ruina, intercedere et Auguſti conſilium turbare conarentur. Signo opus erat non rationibus, Cur vero? vt ne per rationum infirmitatem palam fieret, id agi, vt leges antiquae euerterentur. Ceterum vera eſſe haec omnia, vel ex iis patet, quae inter eum Antiſtiumque Labeonem acta ſunt. Eminentiſſimi ea aetate ICti erant. Antiſtius Labeo, et Ateius Capito, adeo vt non immerito *duo pacis decora* eos adpellet Tacitus *Ann. III.* 75. Quare operam dabat Auguſtus, vt hos potiſſimum ſibi conciliaret. Labeoni ergo conſulatum offerebat, hoc videlicet auctoramento calamum eius redditurus obnoxium. Sed *quum incorrupta libertate gauderet, ab ambitione bonorum vacuus*, Tacit. *Ann. l. c.* quumque *nihil ratum penſumque haberet, niſi quod iuſtum, ſanctumque eſſe, in Romanis antiquitatibus legiſſet*: Gell. *Noct. Attic. XIII.* 12. honorem iſtum plane reſpuit. Animaduertens vero Auguſtus, Labeonis ſibi operam parum vtilem futuram, Ateium Capitonem adortus, hunc modis omnibus ornare coepit, conſulemque creauit. Tacit. *Ann. III.* 75. Erat enim hic eo ingenio, *vt eius obſequium non poſſet non dominantibus magis probari*, iudice Tacito *Ann. III.* 75. Egregia ſane adulationis ſpecimina eum dediſſe, obſeruant Tacit. *III.* 70. Sueton. *de illuſtr. Gramm. XXII.* Ergo maximo hunc ſtudio ſibi adiungebat Auguſtus, vt eius opera in nouo dominatu vteretur. Haec hiſtoria egregie coniecturam noſtram firmat. Intelligimus enim inde, I. Auguſtum de iureconſultis primariis ſibi conciliandis magnopere laboraſſe. Quod ſane non feciſſet tantus princeps, niſi eorum operam perutilem ſibi in nouo principatu conſtituendo legibuſque ad praeſentem ſtatum flectendis, futuram, animaduertiſſet. II. Talibus iureconſultis amicis eum vti voluiſſe, quorum ſibi obſequium probaretur, id eſt Capitonis ſimilibus, qui non antiquo iuri mordicus inhaererent, ſed callide inſeruirent temporibus. Ex quo denique colligimus, III. non alia de cauſſa eum reſpondendi facultatem quibuſdam tantum iureconſultis dediſſe, quam vt eorum calamis vteretur, ad leges veteres et in libera republica receptas euertendas, et nouae imperii ſui formae tanto facilius adcommodandas. Plura de Auguſti prudentia νομοθετικῇ diximus in *Praef. Comment. ad L. Iul. et Pappiam* *, quam euoluiſſe non poenitebit.

* *Tom. VIII. huiuſce Edit.*

§. XXXX.

Idem placuit imperatoribus ſequentibus.

Sequentes imperatores, ſi a Caligula diſceſſeris, qui totum iureconſultorum ordinem aboliturum ſe minabatur, [*et mehercle effecturum, ne quis* (ita enim recte legit Ioſ. Scaliger) *reſpondere poſſit, praeter eum*,] teſte Suetonio *Calig. XXXIIII.* hoc Auguſti inſtitutum diligenter ſeruabant, ſaltem vſque ad Hadrianum. De Tiberio id patet ex *L.* 2. §. 46. *D. de orig. iur.* ex quo loco etiam adparet, Hadrianum iterum more maiorum vnicuique dediſſe facultatem reſpondendi, qui ſui haberent fiduciam. Rogatus enim a viris praetoriis, vt ſibi liceret reſpondere, reſcripſit, *hoc non peti, ſed praeſtari ſolere*. Itaque ab Hadriano ad Alex. Seuerum libera denuo eſſe coepit reſpondendi facultas. Dodw. *Prael. Cambden. VIIII.* 11. *p.* 355. Poſtea denuo reductum Auguſti inſtitutum, ceu patet exemplo Innocentii, iureconſulti, quem reſpondendi facultatem ab Imperatoribus accepiſſe, tradit Eunapius *in vita Chryſanthii p.* 286.

§. XXXXI.

Valentiniani III. et Theodoſii conſtitutio de auctoritate iureconſultorum.

Non poterat non hoc Auguſti priuilegium ſectas, ſummamque iuris incertitudinem inuehere. Hinc de remedio cogitarunt Valentinianus III. et Theodoſius iunior Imperatores, qui Papiniani tantum, Paulli, Caii, Vlpiani, et Modeſtini ſcripta iuſſerunt valere in iudiciis, et plura eorum praeualere paucioribus, ex paribus vero ea, inter quae

Pa-

Papiniani eſſent teſtimonia: ſi ſententiae denique ſine Papiniano pares eſſent, iudicis arbitrio locum eſſe. *L. vn. C. Theod. Reſponſ. prudent. et ibi* Gothofredus. Addatur Thomaſ. *de Naeu. iuriſprud. anteiuſtin. II. 7. p. 112. ſequ.*

§. XXXXII.

Iuſtiniani inſtitutum.

Denique et id incommodum viſum Iuſtiniano, qui Iureconſultorum ſententias hinc inde decerptas in pandectas recepit, corpuſque conficiendum curauit, aliquando non optime cohaerens, quippe e membris ſibi diſſimillimis compoſitum. *L. 1. §. 6. C. de vet. iure enucl.*

§. XXXXIII.

Facultas interpretandi iureconſultis ademta.

Quin et omni interpretandi facultate interdixit iuriconſultis, eoſque ad conſcribendas metaphraſes et paratitla conficienda, condemnauit. §. 2. *Conſt. de concept. Digeſt. Paratitla* quid ſint, explicat Aeg. Menag. *Amoenit. iur. ciuil. Cap. XV.*

§. XXXXIIII.

Principes initio vetere ritu leges tulerunt.

Reſtat, vt quas ſymbolas PRINCIPES, mutata reip. forma, ad ius Romanum contulerint, paucis dicamus. Initio Imperatores veterem leges ferendi morem aliquamdiu retinuerunt. Hoc enim ritu ſub Auguſto, centuriatis comitiis ad populum latae ſunt leges *Iuliae*, *Aelia Sentia*, *Papia Poppaea*; ſub Tiberio *Iunia Norbana* Claudius quoque veteri ritu rogauit legem, vt Domitius in familiam Claudiam et nomen Neronis tranſiret. Tacit. *Annal. XII. 26.* (xx). Quin ne ſub Galba quidem plane exoleuiſſe veterem leges curiatas, ſaltim de adrogatione, ferendi ritum, patet ex Tacit. *Hiſt. I. 15.*

(xx) [At proprie haec non erant leges ſed adrogandi ritus. Adrogationes enim olim fiebant per legem curiatam. Gell. *Noct. Attic. Lib. V. cap. 19.*]

§. XXXXV.

Deinde vſi ſunt Senatuſconſultis.

Quemadmodum vero habita illa ſub Imperatoribus comitia nonniſi quaedam priſtinae libertatis ſimulacra erant: ita Tiberius, princeps aſtutus, tyrannicifque artibus magis, quam quiſquam alius, inſtructus, nouum commentus eſt leges ferendi morem. Vt enim populo ius omne eriperet (y): comitia, magiſtratuum creandorum cauſſa habenda e campo tranſtulit in curiam, id eſt, et honorum conferendorum arbitrium non amplius populi ſuffragiis, ſed ſenatorum ſibi obnoxiorum ſententiis ſubiecit. Tacit. *Annal. I. 5.* Sueton. *Tiber. XXX.* Reſtituit populo comitia Caius Caligula. Dio Caſſ. LVIII. *p.* 647. ſed illa paullo poſt ipſe iterum illi eripuit. Idem p. 665. Ex eo tempore rarius vel magiſtratus creati, vel leges latae populi ſuffragiis: aſt eo

(y) Falluntur ergo, qui cum Pomponio *L. 2. §. 9. D. de orig. iur. et* Triboniano §. 5. *Inſt. h. t.* exiſtimant, ideo in curiae e campo translata eſſe comitia, *quia difficile eſſet, tantam populi multitudinem in vnum conuenire*. Quaſi difficilius id fuiſſet ſub Tiberio, quam libera republica, quando tota Italia ad comitia confluebat. Cic. *Orat. ad Quirit. poſt. redit.*

Digitized by Google

eo frequentius prodierunt SENATVSCONSVLTA, quibus plerumque praemittebatur *oratio principis*, non quidem ſemper ab ipſo principe, ſed ſaepius (z) a *quaeſtoribus*, qui *candidati* vocabantur, recitata. Briſſon. *Antiqu. Rom. I.* 17. Vnde *oratione Principis cautum* dicitur, quod erat Senatus conſulto conſtitutum *L. pen. D. ad SC. Tertull. L.* 8. *pr. D. de tranſaction. L.* 52. §. 10. *D. pro ſoc. L.* 60. *pr. D. de ritu nupt. L.* 32. *pr.* §. 1. *ſeq. D. de don. int. vir. et vx. L.* 1. *L.* 7. *C. de praed. min. non al.*

(z) In marmoribus ſaepe legimus QVAESTOR KANDIDATVS, Reineſ. *Inſcr. II.* 26. *VI.* 4. ΤΑΜΙΑΣ ΚΑΝΔΙΔΑΤΟΣ, Gruter. *Inſcrip. p. ccccxxv.* 2. Vocabantur ita, qui libris, epiſtolis et orationibus principum in Senatu praelegendis praeerant. *L.* 1. *D. de offic. Quaeſt.* Dio Caſſ. *LIIII. p.* 617. Tacit. *Annal. XVI.* 27. Suet. *in Tito. VI.* eoſque iam ab Auguſto adhibitos, conſtat ex Dione Caſſ. *LIIII. p.* 539. et Sueton. *Aug. LXV.* Ideo vero dicti videntur candidati, quia poſt quaeſturam ſtatim praetores fiebant, et inde regebant prouincias. Lamprid. *Vit. Alex. XXXXIII.* Vnde haec dignitas ingreſſus erat et quaſi primordium gerendorum honorum, et ſententiae in ſenatu dicendae. Immo recentiore aeuo ſaepe cum aliis dignitatibus coniungebatur haec quaeſtura. Sane Anicius Auchenius Baſſus in marmore Romano praeter hanc quaeſturam etiam alios geſſiſſe honores dicitur. Reineſ. *Inſcript. VI.* 4.

ANICIO. AVCHENIO. BASSO. V. C.
QVAESTORI. CANDIDATO.
VNO. EODEMQVE. TEMPORE.
PRAETORI. TVTELARI.
PROCONSVLI.
CAMPANIAE. PRAEFECTO. VRBI.
TRINI. MAGISTRATVS.
INSIGNIA. FACVNDIAE ET.
NATALIVM.
SPECIOSA. LVCE. VIRTVTIS.
ORNATI.

Talis etiam eſt Inſcriptio, poſita

M. NVMMIO. ALBINO. V. C.
QVAESTORI. CANDIDATO.
PRAETORI. VRBANO. COMITI.
DOMESTICO. ORDINIS. PRIMI.
ET.
CONSVLI. ORDINARIO. ITERVM.

Reineſ. *Inſcr. VII.* 132. Legendus de hac dignitate idem Reineſ. *Var.* III. 16. *p.* 600.

§. XXXXVI.

Differentia SC. in libera rep. et ſub Imperatoribus.

Equidem et libera republica fiebant SCta: ſed ea vim legum non habebant. Quamuis enim initio, pulſis regibus, ariſtocratiam meditarentur patres, et hinc apud Dionyſ. Halicarn. VI. p. 329. legem eſſe dicerent, iam inde ab vrbe condita, *quae omnia in ſenatus poteſtate ponat, praeter magiſtratuum creationem, legum lationem, et bellum inferendi deponendique arbitrium*: id tamen non perſuaſerunt plebi, libertatis popularis adpetentiſſimae. Vnde non erat penes Senatum poteſtas legiſlatoria: ſed quaedam tantum erant negotia, quae ſenatus populi iuſſu ad curam ſuam reuocauerat, vt puta, aerarium et pecunia publica, quae Senatus arbitrio diſpenſabatur: controuerſiae in Italia ſuſcitatae, publicaque obiurgatione vel grauiore decreto componendae: legationes aut ad indicendum bellum, aut alia grauiora negotia obeunda decernendae, aut exterorum excipiendae: prorogationes imperii et prouinciarum: conuocatio populi: ac denique indictio feriarum et ſupplicationum (zz). Haec enim omnia Senatus ſolius curationi ſuberant, niſi tribuniciis intercellionibus res deuolueretur ad po-

(zz) [Immo et cura religionis. Hinc quum Bacchi ſacra deteſtanda inueherentur in rempublicam, SCto grauiſſimo Marciano ea coercebat Senatus Liu. *XXXVIIII.* 8. *ſequ.*]

populum : ceu praeclare ſuo more docet Polyb. *Hiſt. VI.* 12. *ſeq.* et ex eo Zamoſc. *de Senatu Rom. II. p.* 174. *et ſeq.* De his ergo ſolis in libera republica SCa condebantur, vt recte obſeruatum a Bachouio *in πρώτοις*, *p.* 38. *ſeq.* Sed maxime ſenatus poteſtas excellebat in trepidis rebus ac turbatis, quibus triſte illud fieri ſolebat ſenatuſconſultum. DARENT OPERAM CONSVLES, NE QVID RESPVBLICA DETRIMENTI CAPERET. Quod decretum ſummum ac latiſſimum in conſules transferebat imperium, vt ſuo iure poſſent exercitum parare, bellum gerere, coercere, etiam iniuſſu populi, vnde *extremum* et *vltimum* hoc *ſenatuſconſultum* vocatur. Liu. III. 4. Salluſt. *de bello Catilin. XXVIIII.* Cic. *Catilin. I.* 2. et *pro Milon. XXVI.* Caeſar. *de Bello Ciuili II.* 1. Barn. Briſſon. *de Form. II. p.* 212.

§. XXXXVII.

Fiebant SCta non niſi in ſacro auſpiciiſque dedicato loco *(a)*. Romulus in templo Vulcani extra vrbem Senatum coegit. Plutarch. *Quaeſt. Rom. XXXXVII. p.* 276. Tullus Hoſtilius in curia Hoſtilia. Libera republica aedes Apollinis, Martis, Bellonae, Quirini, Caſtoris, Concordiae, Virtutis, Fidei, vt et curiae Hoſtilia, Pompeia, Iulia, ſenatui habendo inſeruiebant. Gell. *Noct. Attic. XIIII.* 7. Nam et in curiis templa erant per augures dedicata. Gell. *Noct. Att. VI.* 7. Ordinaria tamen ſenacula erant aedes Concordiae, aedes Bellonae, et locus ad portam Capenam. Feſt. *voce Senaculum p.* 431. Conueniebat Senatus ſtatis temporibus, hoc eſt, ſingulis Kalendis, Nonis et Idibus, exemtis tamen diebus comitialibus, (quibus conuenire nefas habebatur per legem Pupiam. Cicero *ad Fam. I.* 4.) nec non diebus atris, quibus ſenatum non niſi in rebus trepidis habere licebat. Dio Caſſ. XXXXV. *p.* 278. Et hi ordinarii conuentus *ſenatus* LEGITIMVS dicebantur. Si vero vel legatis vel aliis ob quamcumque cauſſam Senatus extra ordinem dabatur: ille vocari ſolebat INDICTVS. Fr. Hotom. *de Senatu V.* Et tunc quidem conuocabantur plerumque ſenatores per edictum, quo olim frequentes adeſſe iubebantur QVI PATRES, QVIQVE CONSCRIPTI : Liu. II. 1. poſtea vero edici coepit : QVI SENATORES, QVIBVSQVE IN SENATV SENTENTIAM DICERE LICET. Feſt. *voce conſcripti* et *Senatores*, ibique Dacer. *p.* 496. Gell. *Noct. Attic. XIIII.* 18. Briſſon. *de Form. II. p.* 264.

(a) Immo et non niſi peractis ſacris, captiſque auguriis, fiebant. Appian. *de bello ciu. II. p.* 216. Exempla extant apud Liu. *XXII.* 11. *XXIIII.* 11. Non addicentibus auibus, negotium in alium diem differebatur. Cic. *Epiſt. X.* 12. Auguſtus hac moleſtia liberaturus ſenatores, inſtituit, *priuſquam conſideret quiſque, thure et mero ſupplicaret apud aram eius Dei, in cuius templo coiretur.* Sueton. *Auguſt. XXXV.*

§. XXXXVIII.

Relatio facta a Conſule, Dictatore, Praetore.

Frequens ſi aderat ſenatus, tum Conſul, quem penes faſces eo menſe erant, aut eo abſente Praetor, aut Dictator, ſi quis erat, aut Interrex aut Praefectus vrbi, ad ſenatum referebat. Gell. XIIII. 7. Si quando id recuſaret conſul: eas in ſe partes ſuſcipiebat aliquis tribu-

nus

tus plebis, cui etiam ius erat, addere relationi conſulis, quod e re videbatur, aut nouam de integro ordiri. Paull. Manut. *de Senatu V. p.* 859. Relationibus plerumque praefari ſolebant ſolemni illa formula: QVOD BONVM FAVSTVM, FELIX, FORTVNATVM SIT. Sueton. *Calig. XV.* deinde addebant: REFERIMVS AD VOS, PATRES CONSCRIPTI: Briſſon. *de Form. II. p.* 165.

§. XXXXVIIII.

Rogatae ſententiae.

Finita relatione, ſententiam rogabantur ſenatores (*b*), non verbis precatiuis, qualibus in comitiis vtebantur rogatores, ſed imperatiuis; DIC, SP. POSTVMI, QVID CENSES? Liu. IIII. 8. vel QVID FIERI PLACET? QVID VOBIS VIDETVR? Briſſon. *de Form. II. p.* 165 Qua in re non idem ſemper, at plerumque is obſeruabatur ordo, vt ante comitia princeps ſenatus, poſt comitia vero conſules deſignati primo loco dicere iuberentur ſententias. Sequebantur eos viri conſulares, hos praetorii, tum aedilicii, quaeſtorii, ac denique tribunicii (*c*), inter quos tamen reliquos anteibat, quem conſul priorem rogaſſet, modo gradus magiſtratuum non turbarentur. Cic. *Phil. V.* 13. Solebant vero conſules, quem ordinem initio magiſtratus inſtituerant, eumdem per totum annum tenere, donec eum morem antiquum C. Iulius Caeſar migraret, Sueton. *Iul. XXI.* Immo Auguſtus omnem ordinem plane ſuſtulit, promiſcue perrogans ſententias, vt magis quiſque attenderet. Sueton. *Aug. XXXV.*

(*b*) Qui rogabant, CONSVLERE, nec non PERROGARE SENTENTIAS dicebantur. Liu. XXII. 60. XXVIIII. 19. Suet. *Aug. XXXV.*

(*c*) Tribuni plebis non erant olim ſenatores, nec ius iis erat dicendae in ſenatu ſententiae. Ante curiam itaque ſedebant in ſubſelliis, donec SCa ad ſe ferrentur, quae ipſi vel adprobabant deinde, vel reiiciebant. Val. Max. II. 2. 7. At etiam ſenatoria dignitas iuſque dicendi ſententiam iis data ſunt lege Atinia. Gell. *Noct. Att. XIIII. vlt.*

§. L.

Eaedemque ordine dictae.

Sententiam ſinguli dicebant ſtantes, formula vſi: QVOD C. PANSA VERBA FECIT DE — DE EA RE ITA CENSEO. Briſſon. *de Form. II. p.* 169. Integrae eiuſmodi ſenatorum ſententiae exſtant apud Ciceron. *Philipp. III.* 15. *V.* 4. *VIII.* 11. *VIIII.* 7. et apud Liuium paſſim. Nec licebat conſulibus interpellare dicentes, quamuis aliena multa immiſcerent, quod data opera nonnumquam faciebant, qui ſenatus conſultum fieri nollent (*d*). Quum enim ante et poſt occaſum ſolis illud fieri non poſſet: Gell. XIIII. 7. ſolebant *diem dicendo eximere*,

(*d*) Erant et aliae artes, quibus SCa impediebant Senatores. Poſtulare enim poterant, *vt conſulerentur ſinguli*, vel ſi tot non adeſſent ſenatores, quot praeſentibus licebat perſcribi SC. clamabant: *Numera. Senatum*. Feſtus *hac voce p.* 338. Coelius apud Cic. *Epiſt. VIII.* 11. SC. enim a iuſto paucioribus factum per INFREQVENTIAM FACTVM dicebantur, et irritum erat. Liu. XXXVIII. 44. Tempore Ciceronis ducenti ſenatores frequentem ſenatum conſtituere videbantur. Cicero *ad Q. Fratr. Epiſt. II.* 1. Poſtea cccc. quod ſublatum ab Auguſto. Dio Caſſ. *Lib. LIIII. p.* 545. qui tamen ſequente libro *p.* 550. eumdem Auguſtum ſenatorum numerum ſecundum ſingulas SCi formas definiuiſſe ait.

Digitized by Google

vel *noctem poſtulare*, vt ita re infecta diſcedendum eſſet Senatui. Cicero *Epiſt. ad Quint. Fratr. II.* 1. *Epiſt. ad Att. IIII.* 2. Gell. IIII. 10. Qui plura capita vna oratione complectebatur, is iubebatur DIVIDERE SENTENTIAM. Cic. *ad Famil. I.* 2. *pro Milon. VI.* Senec. *Epiſt. XXI.* Qui alterius ſententiam ſequebantur, ADSENTIRI ſe, vnico verbo aiebant. Et hoc erat *verbo adſentiri*, quod opponitur alteri muto adſenſui, quo quis *pedibus ibat in alterius ſententiam*. Vtramque loquutionem iungit Liu. XXVII. 34. *L. Veturius et Licinius cenſores eum tonderi et ſquallorem deponere, et in ſenatum venire, fungique aliis publicis muneribus, coëgerunt, ſed tum quoque aut verbo adſentiebatur, aut pedibus in ſententiam ibat*. Nonnumquam non omnino adſentiebatur quis ſententiis antea dictis, ſed aliquid praeterea addendum cenſebat, et tunc vtebatur formula: SERVILIO ADSENTIOR, ET HOC AMPLIVS CENSEO. Cicero *Philipp. XIII.* 21. (e)

(e) Aliquando etiam in altercatione m abibant ſenatorum ſententiae. Cuius rei exempla collegit Briſſon. *de Form. II. p.* 184. *ſeq.*

§. LI.

Pronunciatio ſententiarum facta que diſceſſio. Dictis denique ſententiis, conſulis erat, vel pronunciare aliquam vel eas ſupprimere. Licebat ei in tanta varietate ſententiarum, earum auctores et principes edere, ſimulque iubere, vt quiſque ex pronunciatis ſententiis vnam amplecteretur. Et id ſibi vult ſollemnis illa loquutio: PRONVNCIARE SENTENTIAM, apud Ciceron. *ad Famil. X.* 12. *I.* 2. Formula, qua tunc vtebatur conſul, haec erat: QVI HAEC SENTITIS, IN HANC PARTEM, QVI ALIA OMNIA, IN ILLAM ITE, QVA SENTITIS. Quae verba, lege praeſcripta, explicat Plin. *Epiſt. VIII.* 14. His dictis ſenatores mutabant locum, et ſinguli eo diſcedebant, vbi recitata fuerat, quam probarent, ſententia. In quamcunque vero partem frequentior conceſſerat Senatus, de ea dicebat conſul: HAEC PARS MAIOR VIDETVR, et in eam ſententiam deinde conficiebatur Senatuſconſultum. Briſſon. *de Form. II. p.* 184.

§. LII.

Senatuſconſulta quotuplicia. Varro equidem apud Gellium *Noct. Attic. III.* 18. Senatuſconſulta vel *per* DISCESSIONEM vel per exquiſitas ſingulorum SENTENTIAS facta ſcribit, quum contra Ateius Capito et Tubero nullum ſine diſceſſione SC. fieri potuiſſe, cenſerent. Sed ſalua res eſt. Ad omne SC. fiebat diſceſſio: ſed non ſemper ſinguli rogabantur ſententias, et hinc illa demum SCa, per diſceſſionem facta dicebantur, ad quae non ſingulorum fuerant exquiſitae ſententiae. Huber. *Digreſſ. I. p.* 87.

§. LIII.

Scripta Senatuſconſ. Denique SC. ſollemniter ſcribebatur, ita, vt primo dies, deinde locus, vbi Senatus habitus, tum porro, qui ſcribendo adfuerint (f), poſtea

(f) Scribendo enim aderant aliquot Senatores. Nonnumquam ſi ſcribis publicis hoc committere nollent, ipſi viri ampliſſimi hanc in ſe operam ſuſcipiebant, idque SC. TACITVM vocabatur. Iul. Capitolin. *Gordian. XII.*

poſtea, quis ad ſenatum retulerit, et denique, quid placuerit ſenatui, referretur. Integra SC. verbis ſuis legitimis perſcripta exſtant *in L.20. §.6 D. de hered. petit.* (vbi tamen plura mendoſe ſcripta eſſe, animaduertimus,) et apud Ciceron. *ad Fam. VIII.* 7. Frontin. *de Aquaeduct. II.* Briſſon. *de Form. II. p.* 198. Omnium vero integerrimum eſt SC. Marcianum de Bacchanalibus, [primum a Gronouio cum Cicerone editum Lugd. Bat. 1692. deinde a Fabretto *Inſcr. antiqu. Cap. VI. p.* 427.] egregie illuſtratum a viro ampliſſimo, Corn. van Bynkersh. *de relig. peregr. Diſſ. II. p.* 259. *Opuſc.*

§. LIIII.

Confirmata a tribunis et illata aedi Cereris.

Verum ne ſic quidem ratum erat SC. niſi Tribunis etiam placuiſſet, qui, eo perlecto et probe expenſo, litteram T, ſi e republica videretur, addebant. Valer. Maxim. II. 2. 7. Sin minus placeret: ſuo illo ſollemni VETO intercedebatur, moramque faciebant SCo, et tunc AVCTORITATES perſcribi ſolebant. Cicero *ad Attic. V.* 2. *ad Fam. VIII.* 7. id eſt, vt explicat Dio Caſſ. LV. p. 629. *ὁ μέντοι καὶ τέλος τι ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανεν, ἀλλὰ αὐκτώριτας ἐγίγνετο, non vim SC. obtinebat, ſed auctoritas ſenatus dicebatur.* Haec vero auctoritas non vim legis habebat, ſed efficiebat, vt eadem de re iterum referri poſſet ad Senatum. Coel. *apud* Cic. *Epiſt. VIII.*8. (ff) Poſtremo ſcriptum SC. in eadem Cereris, Liu. III. 55. vel in aerarium deferebatur. Sueton. *Auguſt. LXXXXV.* et tunc Senatus dimittebatur formula ſollemni: P. C. NEMO VOS TENET, vel NIHIL VOS MORAMVR. Cicero *ad Quint. Fratr. I.* 2.

(ff) [At aliquando tamen temporibus inſequentibus auctoritas dicebatur ipſum ſenatuſconſultum. Exempla dedit Iac. Gothofred. ad *L.9. D. de leg. Rhod. de iact.* quamuis eam auctoritatem genuinam non eſſe oſtendat V. A. Corn. van Bynkersh. *ad leg. Rhod. Cap. VIII.*]

§. LV.

Hoc ritu SCa etiam ſub Imperatoribus facta.

Eodem ritu et ſub Imperatoribus condita ſunt SCa, niſi quod princeps orationem praemitteret, et ſenatores plerumque pedibus irent in principis ſententiam. Quin eo prolapſa erat patrum adulatio, vt orationes principum non niſi adclamationibus exciperent. Plin. *Epiſt. IIII.* 9. et, ne periret eius adulationis memoria, in acta referebantur. Idem *Panegyr. LXXV.* Plura exempla occurrunt in ſcriptoribus hiſtoriae Auguſtae, quae collegit Briſſon. *de Form. II. p.* 187.

§. LVI.

Reſcripta principum.

Enimuero, haec ſenatuſconſulta non niſi ideo inuenerant Imperatores vt viderentur veterem ſenatus auctoritatem libertatemque reipublicae tueri. Itaque ea fictione tantiſper opus fuit, dum ſeruituti paullatim adſueuiſſent Romani. Hinc coeperunt ſenſim Imperatores reſcribere, editiſque conſtitutionibus leges veteres abrogare, nouas inducere, irrogare priuilegia, omniaque, vt paucis dicam pro lubitu decernere. Reſcriptis illis principum, vel ad libellos ſiue magiſtratuum, ſiue vniuerſitatum, ſiue priuatorum, reſpondebatur, et tunc iſta EPI-

STOLAE ſeu LITTERAE, *L.* 3. §. 1. *D. de teſt.* *L.* 31. *D. de re iudic.* illa SANCTIONES PRAGMATICAE, *L.* 7. §. 1. *C. de diu. reſcript.* (Graecis enim πραγματικὰ dicuntur reſcripta, vti Latinis *facta*: Iul. Capitolin. *in Macrin. Cap. XIII.*) haec denique ADNOTATIONES vel SVBNOTATIONES dicebantur. *L. 6. ſequ. C. de prec. Imp. offer.* Libellorum integra exempla exſtant tum *L. 9. D. de lege Rhodia*, tum in marmore Romano apud Briſſon. *de Form. III. p.* 292. [et Gruter. *Inſcript. p. DCVII.*] Aliquando a principibus vel de plano decernebatur, vel ſententia cum plena cauſſae cognitione ferebatur. Illae dicebantur INTERLOQVVTIONES, qualis *L.* 13. *D. quod met. cauſſ.* haec DECRETA, quale exſtat *L.* 2. *D. de his quae in teſtam. del.* Denique aliquando nouum ius conſtituebatur, et tunc dici ſolebant EDICTA (*g*) vel CONSTITVTIONES. De quo diſcrimine plura diſſerunt iureconſulti.

(*g*) Id hic obſeruari iuuabit, artificioſe admodum Principes ſibi poteſtatem leges per edicta ferendi ſenſim vindicaſſe. Initio enim ea, quae SCis ſanxerat Senatus, edictis promulgabant, poſtea firmata ſatis auctoritate, etiam inconſulto Senatu quid fieri placeret, edicere coeperunt. V. C. Burmann. *de Vectig. pop. Rom. VIII. p.* 113.

§. LVII.

Primus reſcripſiſſe videtur [Veſpaſianus Imp.]

Primus ita reſcripſiſſe videtur Veſpaſianus, cuius edictum exſtat in *L.* 4. §. 6. *D. de legation.* At hic et ſucceſſores rarius id auſi videntur: multo frequentius vero Hadrianus. Nam praeterquam quod ſub eo principe noua quaedam forma iuri publico aeque ac priuato acceſſit in tantum, vt Latin. Pacatus *Panegyr. ad Theodoſ. Cap. XI.* eum legibus imbuiſſe rempublicam dicat; nullius ſane Principis antiquioris in Codice exſtant conſtitutiones, quam Hadriani, a cuius temporibus etiam Gregorium codicem ſuum orſum eſſe, iam ſupra oſtendimus. Plures etiam Hadriani Epiſtolae et ſententiae Graece etiamnum exſtant, collectae a Doſitheo Grammatico, ex quibus ſatis conſtat, quam rationem in reſcribendo reſpondendoque tenuerit Imperator. Eius deinde exemplum ſequuti ſunt Antonini, ceterique Imperatores omnes, quorum reſcripta quamplurima in codice Iuſtinianeo, Theodoſiano, vt et Gregoriani et Hermogeniani fragmentis exſtant.

§. LVIII.

Senatuſconſulta tamen etiam poſt Hadriani tempora facta.

Neque tamen ob reſcripta illa ſtatim deſierunt SCa fieri, quamuis illa ex eo tempore rariora eſſe coeperint. Sane ſub ipſo Hadriano, vt alia exempla praetermittamus, prodiere SC. Iuuentiana *L.* 20. §. 6. *D. de hered. pet. L. vlt. C. de ſeru. reipubl.* Apronianum, Vlp. *Fragm. XXIIII.* 8. *L.* 26. *D. ad SC. Trebell.* Tertullianum, §. 2. *Inſt. de SC. Tertull.* ſub M. Antonino Orficianum. Memoratur etiam Oratio M. Antonini et Commodi, *L.* 16. *D. de rit nupt. L.* 9. §. 3. *D. de iur. dot.* Orationes D. Seueri et Antonini Caracallae, L. 32. *pr. et* §. 19. *de don. int. vir. et vx.* Antonini Caracallae ſolius oratio *L.* 3. *D. de donat. int. vir. et vx.* Orationes vero principum pro SC. accipi, ſupra §. XXXXV. monuimus. Recentius, quod de iure priuato

ſtato agat, SC. mihi non ſuccurrit (*gg*). Et ſane, qui ex eo tempore demum plane deſiiſſe Senatuſconſulta, quibus noua iura conſtituebantur, exiſtimant, eis nos non inuiti noſtram adiungemus ſententiam.

(*gg*) [Alioquin enim multa SCa memorant ſcriptores hiſtoriae Auguſtae, ſed ad rempublicam pertinentia. Exemplum habes apud Vopiſcum *in Probo Cap. XI.* Non tamen valebat huiuſmodi SC. niſi lege Auguſta, id eſt, reſcripto firmatum. Simmach. *Epiſt. X.* 21.]

§. LVIIII.

Tranſitio ad materiam de priuilegiis et lege Regia.

Et hae ſunt leges proprie ſic dictae, quae Romae, cum libera adhuc republica, tum ſub Imperatoribus, viguerunt. Iam et de aliis quibusdam rebus, quarum obiter hoc titulo meminit Imperator, quaeque ex antiquitatibus lucem aliquam deſiderant, paucis agendum. Eodem enim, §. *6. h. t.* quo de Principum differit conſtitutionibus, etiam PRIVILEGIORVM, vt et LEGIS REGIAE, qua populus imperium omne in Principem tranſtulerit, facit mentionem. De vtriſque nonnulla monere operae fuerit pretium.

§. LX.

Priuilegia quid fuerint? cum odioſa,

Nonnumquam Imperatores quaedam ſtatuebant, quae ad perſonam ſingularem pertinebant, neque trahenda erant ad exemplum, quae ſiue poenam duriorem irrogarent, ſine quid alicui indulgerent ob meritum, PRIVILEGIA, adpellabantur, quaſi *priuae leges*, vt tradit Gell. *Noct. Att. X.* 20. Iſidor. *Orig. V.* 18. Et olim quidem priuilegii vocabulum fere ſemper in deteriorem partem acceptum videtur pro poena extraordinaria, quae certae perſonae tantum extra ordinem et exempli cauſſa infligebatur. Lex ſane ſacrata aeque ac decemuiralis dum PRIVILEGIA IRROGARI vetuit, poenas eiuſmodi duriores quibusdam hominibus extra ordinem infligi prohibuit, ceu vel ex verbo IRROGARI colligas, quod ad poenas pertinere nemo ignorat. Vid. Noodt. *ad Pandect. tit. de legibus ſenatuſc. et long. conſu. p.* 18. Enenckel. *de Priuil. iur. ciu. I.* 1. 2. *et* 3. qui etiam obſeruat Ciceronem vocem priuilegium plerumque in deteriorem; rarius in meliorem partem accipere. Aſt iam libera republica, ſaepius hanc legem migrabant tribuni plebis, et, quicumque e ciuibus ad maiorem potentiam adſpirauerant. In Milonis odium Pompeius, in Ciceronis Clodius multa ſtatuerat, quae a legibus abhorrebant, quaeque ipſe Cicero *priuilegia* vocat, in oratione *pro domo XVII.* Poſtea ſaepe eo iure vtebantur etiam Imperatores, eoque pertinet exemplum Hadriani, qui herae cuiusdam ſaeuitiam poena ſatis rigida relegationis in inſulam vindicauit. *L.* 2. *in fine D. de his qui ſui vel al. iur.* Id vero non mirum in herili imperandi ratione. Theodoſius tamen iuſſerat, vt ſi Imperator odioſum eiuſmodi priuilegium irrogaret, poena triginta dies differretur. *L.* 20. *C de poen.* Quam legem auctore Ambroſio, occaſione tumultus, in ludis Circenſibus Theſſalonicae excitati, latam, illuſtrat Ad. Rechenb. *Diſſert. Hiſt. polit. Tom. II. Diſſert. X.*

§. LXI.

Digitized by Google

§. LXI.

tum fauorabilia.

Aſt ſolebant tamen et beneficia vel certo ſtatui, vel hominum generi conceſſa, PRIVILEGIA vocari. Vnde ſaepe in iure noſtro occurrunt *priuilegia creditorum*, *pupillorum*, *militum*, *fiſci*, reliqua: quamuis ea a priuilegiis diſcernenda, et *beneficia* potius legum vel iura ſingularia dicenda exiſtiment, qui paullo accuratius rem expendunt. Cuiac. *Obſ. XV.* 8. Quin et ſingularibus hominibus conceſſa contra ius commune beneficia *priuilegia* audiunt, tum apud auctores, tum in iure noſtro, in quo etiam adpellantur *priuata priuilegia*. *L.* 4. *C. Theod. de itiner. mun.* vt et *perſonalia reſcripta L.* 5. *eod.* Talia priuilegia fuerunt leges de Menandro *L.* 5. §. *vlt. D. de captiu.* de Hoſtilio Mancino *L.* 17. *D. de legationibus*. Conſ. Iac. Gothofred. *ad XII. Tab. tab. VIIII. p.* 228. [nec non lex Manilia, quam Cicero ſingulari oratione ſuaſit.]

§. LXII.

Lex Regia qua poteſtas legiſlatoria translata in Principes.

Vere ergo extremis temporibus ſumma poteſtas legiſlatoria penes principes fuit, quibus eam delatam eſſe per LEGEM REGIAM, conſentiens eſt iureconſultorum opinio. Vlpianus *L.* 1. *pr. D. de conſtitut. princ. Quod principi placuit, legis habet vigorem: vtpote quum* LEGE, REGIA, *quae de imperio eius lata eſt, populus ei, et in eum, omne ſuum imperium et poteſtatem conferat*. Quae totidem verbis repetit Imperator §. 6. *Inſt. h. t.* Meminit quoque eiuſdem legis Alexander. Imperator *L.* 3. *C. de teſtam.* vbi ait: *Licet enim LEX IMPERII ſollemnibus iuris imperatorem ſoluerit: nihil tamen tam proprium imperii eſt, quam legibus viuere*. *Legem* enim *Imperii* hic eamdem eſſe ac legem regiam, iamdudum obſeruarunt eruditi. Sed et *L. vn.* §. 14. *C. de caduc. tollend.* AVGVSTVM PRIVILEGIVM adpellatur a Iuſtiniano.

§. LXIII.

Variae de hac lege ſententiae.

Aſt ea de lege dici non poteſt, quantae enatae ſint inter eruditos controuerſiae. Eam Hotomanus eamdem eſſe putat cum ea, quae de regno Romuli lata fuerit, quam REGIAM etiam vocat Liu. XXXXIIII. 6. Aſt eamdem in Triboniani cerebro fuiſſe natam ſuſpicabatur Mart. Schookius in *diatrib. de lege regia Triboniani*, quam repetitis curis auctiorem edidit ſub titulo *de quadruplici lege regia Francof.* 1668. 12. Quum enim Regium nomen peroſi ſint Romani, neque vmquam Auguſtus titulo tam inuidioſo ſe paſſus ſit ornari, nec veroſimile fiat, populum Romanum, qui Caeſare interfecto, feſſus ciuilibus diſcordiis, tolerabat magis monarchiam, quam perpetuam optabat, tam inimica libertati lege in ſeruitutem ſe ipſum addixiſſe: non abs re ſuſpicari ſibi videbatur Schookius, quidquid de lege regia in iure noſtro legitur, ex Triboniani natum eſſe ingenio. Nec multo aliter ſentiunt Connanus *Comment. I.* 16. 3. Vultei. *ad* §. 6. *Inſt. h. t.* Sed Hotomano iam Scipio Gentilis ſingulari *de lege regia* oratione; Schookio abunde ſatisfecit doctiſſ. Huberus *Digreſſ. I.* 16. *ſequ.*

§. LXIIII.

§. LXIIII.

Res ita ſe habet. Quum Auguſtus omnia inteſtinis, feſſa diſſidiis nomine principis in poteſtatem ſuam recepiſſet: Senatus aeque ac populus ei ſenſim plures honores decreuit, et modo hanc, modo illam *τῆς κυρίας* partem detulit. Sic anno V. C. IↃCCXXIV. ei conceſſa tribunicia poteſtas per omnem vitam; cautumque, vt ad Auguſtum prouocare ius eſſet, vtque ipſe in omnibus iudiciis ſuffragium Mineruae ferret. Dio Caſſ. *Hiſt. LI. p.* 513. Mox anno V. C. IↃCCXXVII. conſulatu ſeptimo, ſolutus eſt Auguſtus legibus, idque denuo repetitum anno V. C. IↃCCXXX. Dio LIII. *p.* 582. et LIIII. *p.* 591. Quod tamen non de omnibus omnino legibus, ſed de lege Cincia intelligendum eſſe, recte monet Ger. Noodt *de iure ſummi Imp. et leg. reg. p.* 777. Porro anno V. C. IↃCCXXXI. eidem, vndecimum conſuli, permiſſum eſt a ſenatu, vt proconſul ſemper eſſet, liceretque ei, quotieſcumque vellet, ad ſenatum referre, denique in prouinciis maior eſſet eius, quam proconſulum, auctoritas. Dio LIIII. *p.* 594. Quin anno IↃCCXXXV. facultatem ei dederunt, emendandi omnia ſuo arbitrio, ac leges, quas vellet, ferendi. Dio LIIII. *p.* 604. Vt alia praetermittam huius generis, quae ab aliis ac potiſſimum Io. Fridr. Gronouio *in Orat. de lege regia* collecta ſunt diligentius.

Quid de ea vero ſtatuendum.

§. LXV.

Haec itaque, aliaque SCa in gratiam Auguſti ſubinde facta, poſtea repeti conſueuerunt quotieſcumque noui Imperatores inchoabant imperium. Sic de Veſpaſiano Tacit. *Hiſt. IIII.* 3. *Tum Senatus omnia, principibus ſolita, Veſpaſiano decreuit.* Quae de lege regia recte interpretatur Pichena. Vnde adparet, quaecumque ſenſim Auguſto detulerat ſenatus, ea poſtea Tiberio, aliiſque principibus fuiſſe decreta. Omnia ergo illa SCa, non vno eodemque tempore facta, ſaepiuſque deinde repetita, ſimul ſumta, LEX IMPERII vocari conſueuerunt a iureconſultis, vt et LEX REGIA, exemplo, vt opinor, veterum Romanorum, qui, vrbe vix nata, Romulo ſupremam poteſtatem conceſſerant LEGE REGIA, cuius meminit Liu. XXXIIII. 6. Quamuis Huberus *Digr. l. c.* poſterius nomen Antoninorum demum temporibus, alii adhuc ſerius, inualuiſſe exiſtiment. Conf. Io. Fridr. Gronou. *Orat. de leg. regia*. Ian. Vinc. Grauina *de Orig. iur. ciu.* CXIIII. *p.* 139. *ſeq.*

Lex Regia repetita, quoties Princeps nouum auſpicabatur imperium.

§. LXVI.

Caue vero exiſtimes, hac ipſa *lege regia* in ſeruitutem ſe addixiſſe Romanos, ſeque omni omnino abdicaſſe imperio. Minime gentium. Quamuis enim id vulgo colligant ex Dione LIII. *p.* 582. *L.* 1. *D. de conſt. princ.* et *L.* 31. *D. de leg.* falſiſſimum tamen id eſſe, vniuerſa docet hiſtoria. Sane poſt omnia illa SC. in gratiam Auguſti facta, Caligulae Senatus vacationem legis Papiae Poppaeae caducariae dedit, teſte Dione LVIIII. 747. Quid vero opus erat hac indulgentia, ſi iam lege regia Imperatores legibus omnibus fuerint ſoluti? Ergo iis legibus ſoluti erant principes, quibus eos nominatim ſoluerat S. P. Q. R. vt paullo poſt ex fragmentis tabulae Capitolinae adparebit. Conf.

An, hac lege dominatus Imperatorum ſtabilitus?

Ger. Noodt *Diſſert. III. de iure ſummi Imp. et lege reg. p.* 778. et *Obſ. I.* 3. *p.* 411. *ſeq.* Ian. Vinc. Grauina *de orig. iur. ciu. l. c.*

§. LXVII.

Fragmentum legis Regiae.

Ceterum regiae illius legis, ſub auſpicia Imperii Veſpaſiani repetitae fragmentum bene longum ac egregium exſtat in tabula aenea Capitolina quam in Lateranenſi baſilica primus initio ſaeculi XVI. deſcripſit, et *Lib. II. de mirand. vet. Rom.* edidit Franc. de Albertinis, ex eo vero poſtea recuſam dedit Gruter. *Inſcript. p.CCLXXXXII.* cuius γνησιότητα in dubium a nonnullis vocatam Hotomanus, pluresque viri doctiſſimi, et nuper etiam clariſſima Romanae antiquitatis lumina Blanchinus, Fabrettus, nec non poſtea Iuſtus Eccardus, qui ipſe hoc monimentum deſcripſit et luculenta explicatione illuſtrauit, agnouerunt. Illorum epiſtolae hanc in rem ſcriptae exſtant apud Ian. Vincent. Grauin. *l. c. p.* 231. *ſequ.* Ipſum vero illud legis fragmentum ita ſe habet.

FOEDVSVE. CVM. QVIBVS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. EI. SENATVM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATVSCONSVLTA. PER. RELATIONEM. DISCESSIONEMQVE. FACERE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. DIVO. AVG. TI. IVLIO. CAESARI. AVG. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. CVM. EX. VOLVNTATE. AVCTORITATEVE. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. PRAESENTEVE. EO. SENATVS. HABEBITVR. OMNIVM. RERVM. IVS. PERINDE. HABEATVR. SERVETVR. AC. SI. E. LEGE. SENATVS. EDICTVS. ESSET. HABERETVRQVE.

VTIQVE. QVOS, MAGISTRATVM. POTESTATEM. IMPERIVM. CVRATIONEMVE. CVIVS. REI. PETENTES. SENATVI. POPVLOQVE. ROMANO. COMMENDAVERIT. QVIBVSQVE. SVFFRAGATIONEM. SVAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORVM. COMITIS. QVIBVSQVE. EXTRA. ORDINEM. RATIO HABEATVR.

VTIQVE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CVM. EX. REPVBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. TI. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO.

VTIQVE. QVAECVMQRE. EX. VSV. REIP. MAIESTATE. DIVINARVM. HVMANARVM. PVBLICARVM. PRI-

Digitized by Google

PRIVATARVMQVE. RERVM. ESSE. CENSEBIT. EI. AGERE. FACERE. IVS. POTESTASQVE. SIT. ITA. VTI. DIVO. AVG. TIBERIOQVE. IVLIO. CAESARI. AVG. TIBERIOQVE. CLAVDIO. CAESARI. AVG. GERMANICO. FVIT.

VTIQVE. QVIBVS. LEGIBVS. PLEBEIVE. SCITIS. SCRIPTVM. FVIT. NE. DIVVS. AVG. TIBERIVSQVE. IVLIVS. CAESAR. AVG. TIBERIVSQVE. CLAVDIVS. CAESAR. AVG. GERMANICVS. TENERENTVR. IIS. LEGIBVS. PLEBISQVE. SCITIS. IMP. CAESAR. VESPASIANVS. SOLVTVS. SIT. QVAEQVE. EX. QVAQVE. LEGE. ROGATIONE. DIVVM. AVG. TIBERIVMVE. IVLIVM. CAESAREM. AVG. TIBERIVMVE. CLAVDIVM. CAESAREM. AVG. GERMANICVM. FACERE. OPORTVIT. EA. OMNIA. IMP. CAESARI. VESPASIANO. AVG. FACERE. LICEAT.

VTIQVE. QVAECVNQVE. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATA. ACTA. GESTA. DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CAESARE. VESPASIANO. AVG. IVSSV. MANDATVVE. EIVS. A. QVOQVE. SVNT. EA. PERINDE. IVSTA. RATAQVE. SINT. AC. SI. POPVLI. PLEBISVE. IVSSV. ACTA. ESSENT.

SANCTIO.

SI. QVIS. HVIVSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSVS. LEGES. ROGATIONES. PLEBISVESCITA. SENATVSVE. CONSVLTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QVOD. EVM. EX. LEGE. ROGATIONEVE. PLEBISVESCITO. S. VE. C. FACERE. OPORTEBIT. NON. FECERIT. HVIVS. LEGIS. ERGO. ID. EI. NE. FRAVDI. ESTO. NEVE. QVID. OB. EAM. REM. POPVLO. DARE. DEBETO. NEVE. CVI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. IVDICATIO. ESTO. NEVE. QVIS. DE. EA. RE. APVD. SE. AGI. SINITO.

Hoc eſt monumenti illius quantiuis pretii fragmentum, ex quo ſatis adparet, quod ſupra oſtendimus [a], legem regiam ex multis SC. in honorem Auguſti, Tiberii, Claudii aliorumque Imperatorum factis, fuiſſe conflatam.

T I T. II.

DE IVRE PERSONARVM.

PRima apud Romanos hominum diuiſio erat in LIBEROS et SERVOS. Illi iterum vel INGENVI erant, vel LIBERTINI. Hoc titulo de libertate et ſeruitute, ſequentibus de ingenuis et libertinis agitur. Tametſi vero ſeruitus ſit iuris gentium: Romanorum tamen ſerui in pleriſque differebant a reliquarum gentium mancipiis, ceu Germanorum Romanorumque comparatione oſtendit Tacit. *de morib. Germ. XXV.*

§. I.

Serui fiebant captiuitate.

Obſeruandum ergo initio, Romanos captos bello hoſtes redegiſſe in ſeruitutem (a). Quemadmodum enim, qui, poſitis armis, vltro ſeſe debebant, ſub iugum mittebantur, ſaluaque retinebant ingenuitatis iura: (quem ritum accuratiſſime, vt ſolet, deſcribit Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. III. p.* 159.) ita capti in acie, vrbium expugnatione, ſub corona venibant. Gell. *Noct. Attic. VII.* 4. Illi DEDITITII, hi SERVI vocabantur, quod eſſent in bello ſeruati, itemque *mancipia*, quaſi manu capti. §. 3. *Inſt. h. t.*

(a) Ita agebatur cum hoſtibus. Excipiebantur ergo bella ciuilia, in quibus capti non in ſeruitutem redigebantur, *L.* 21. §. 1. *D. de capt. et poſtl.* ſed *proſcribebantur* a victoribus. Quam proſcriptionem, ita dictam a tabula, quae nomina proſcriptorum proponebantur, primus inuenit L. Sulla; Vellei. Paterc. *Hiſt. II.* 28.

§. II.

Et quia non pro perſonis, ſed pro rebus habebantur.

Redacti in hanc conditionem non pro perſonis, ſed pro rebus, immo pro nullis habebantur. Hinc non ſolum in iure rebus mancipi accenſebantur: Vlpian. *Fragm. XVIIII.* 1. ſed et Iuuen. *Sat. VI. v.* 241. adludens ad mores Romanorum ſcribere non dubitat: *O demens, ita ſeruus* HOMO *eſt?* ὑπερβολικῶς, vti ſolet, nec tamen ſine ratione. Quamuis enim ſerui eſſent *homines*, quamuis ratione ſtatus naturalis etiam *perſonae* dici poſſent: *L.* 22. *pr. D. de reg. iur.* non tamen erant *perſonae ciuiles*, et hinc dicuntur ἀπρόσωποι Theophilo *pr. Inſt. de ſtip. ſeru. perſonam legibus non habentes*, Caſſiod. *Var. VI.* 8. denique *ſine capite*, οἱ οὐδεμίαν πάλαι εἶχον κεφαλήν. Theoph. §. 4. *Inſt. de cap. demin.* Nihil ergo ſibi adquirebant: non matrimonia contrahebant, ſed in contubernio viuebant cum ancillis: nec gaudebant iure teſtamentifactionis et contractuum, nec vlla in perſonam ſeruilem cadebat obligatio, *L.* 22. *pr. D. de reg. iur.* Vnde *ſecundum genus hominum* vocantur a Floro *Hiſt. III.* 20.

§. III.

Etiam naſcebantur ex ancillis.

Ex quo ſequebatur, vt nec liberi ſeruarum melioris, quam mater, con-

conditionis haberentur. [*L. 19. L. 24. D. de ſtat. hom.*] Fructus enim, tamquam rerum acceſſiones, non ſecus ac ipſae res, ad dominos pertinere videbantur. Et eiuſmodi quidem ſerui, domi nati, *vernae* adpellabantur.

§. IIII.

Et erant in commercio.

Porro et hoc inde fluebat, ſeruos aeque ac alias res poſſe legari, donari, immo et vendi: vnde perpetua Romae erat ſeruorum nundinatio, quotidiana comparatio. *L. 44. princ. D. de vſurp. et vſucap.* Qui ſeruos vendebant, promittere tenebantur eorum ſanitatem. *L. 43. §. 1. D. de contr. emt. L. 16. §. 2. et L. 31. D. de euict.* [Add. Io. Frid. Gronou. *in Diatr. ad Stat. Papin. Cap. XXV. p.* 85.] Nonnumquam tamen mancipii ſanitatem explorabant accenſi gagatis lapidis odore, maxime ſi ſeruum morbo caduco laborare ſuſpicarentur. Apulei. *Apolog. p.* 303. Sed et nudos venum exponebant ſeruos, ne quod vitium corporis latitaret: Seneca filius *Epiſt. LXXXI.* et pater *Controu. I.* 2. Immo de animi vitiis caueri ſolebat in eiuſmodi venditionibus ſeruorum. Horat. *Serm. II. 3. v. 285. ſequ.* veluti, nec furem eſſe, nec fugitiuum, nec lenonem, noxis ſolutum eſſe, et quae ſunt huius generis alia. Singulorum enim ſeruorum titulos ſcribi iuſſerant aediles, vt quid cuique morbi vitiique eſſet, intelligeretur. Gell. *Noct. Attic. IIII.* 2. Seneca *Epiſt. XXXXVII.* Turneb. *Aduerſ. XXIII.* 2. quamuis poſtea ea omnia eſſent palam pronuncianda. *L. 1. §. 1. D. de Aedil. edict.* Ceterum ſerui, quorum nomine nihil promittebatur, *pileati* veniebant. Gell. *Noct. Att. VII.* 4. quemadmodum bello capti *ſub corona*. Varro *de re ruſt. II.* 10. trans mare aduecti, *cretatis* vel *gypſatis pedibus*, Plin. *Hiſt. Nat. XXXV. 17. et* 18. Tibull. III. 3. [Iuuen. I. *v.* 111.] Alia quae in ſeruorum venditionibus obſeruata ſunt, explicauit Briſſon. *de Form. VI. p.* 492. *ſequ.*

§. V.

Saepe et in poenam fiebant ſerui

Saepe et poenae loco in ſeruitutem detrudebantur facinoroſi, veluti I. qui cenſum vel militiam ſubterfugerant, quippe qui, bonis in aerarium redactis, virgis caeſi trans Tiberim venibant. Dionyſ. Halic. IIII. *p.* 221. Cic. *pro Caecin. XXIIII.* II. Damnati ad metalla vel beſtias, aliaque extrema ſupplicia. Hi enim ſerui poenae fingebantur. §. 3. *Inſt. quibus modis ius patr. pot. ſolu.* (*aa*) Vid. infra *Lib. I. Tit. XVI. §. V.* III. Liberti ingrati, quippe qui etiam in ſeruitutem reuocabantur. Suet. *Claud. XXV.* (*b*) IIII. Mulieres liberae, amore ſeruorum alienorum bacchantes, quam poenam tamen, earum commodo, ſuſtulit Iuſtinianus. *I. vnic. C. de SC. Claud. tollendo.* V. Qui ab alio adſerti, praeſtitaque cautione edictis citati, per annum ſe haud ſtitiſſent. *L. 1. §. 2. C. de adſert. toll.*

(*aa*) [Poena autem hic non ſunt furiae, vti Cortio *in vindic. Praetoris Rom.* viſum eſt, ſed ſupplicia capitalia, quibus ſubeſſe non poterant ciues Romani ob legem Porciam. Liu. X. 9. Gronou. *Obſeru. I. 8. p.* 77. *ſequ.*]

(*b*) Plura de huius iuris hiſtoria notabimus infra *Lib. I. Tit. VI. §. 9.*

Digitized by Google

§. VI.

Libertas non erat in commercio.

Quemadmodum vero nihil erat ſeruitute durius, nihil miſerabilius: ita tantus erat libertatis fauor, vt illa non crederetur eſſe in commercio, neque adeo liceret ingenuis, ſe ipſos addicere in ſeruitutem (*c*). Multo minus rata habebatur venditio, ſi quis extraneus (*d*) hominem liberum venumdediſſet. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I. 6.*

(*c*) Quod licebat Ebraeis; vt docet Selden. *de iure nat. et gent. VI. 7.* vt et Germanis, teſte Tac. *de mor. Germ. XXIIII.* non item fas erat Romanis. Vnde errat Raevard. *Conieſt. II. 8.* fingens Tuſcum vicum, vbi homines ſe ipſi vendiderint. Plautus equidem *Curcul. IIII. 1. v. 19.*

Sub veteribus, ibi ſunt, qui dant, quique accipiunt foenore:
Pone aedem Caſtoris, ibi ſunt, quibus credas male:
In Tuſco vico, vbi ſunt homines, qui ipſi ſeſe venditant.

Et Horat. *Serm. II. 3. v. 228.*

--- At Tuſci turba impia vici.

Sed ibi de improbis meretricibus et lenonibus ſermonem eſſe, iampridem obſeruarunt eruditi. Vid. Taubmann. *ad Plauti Curcul. l. c.*

(*d*) Patribus equidem licebat filios, quos habebant in poteſtate, ter venumdare: ſed ſaluo tamen ingenuitatis iure. Manumiſſi enim ex ea ſeruitute non libertini erant, ſed ingenui. Vid. infra *Lib. I. Tit. IIII. n. 1.*

§. VII.

Serui tamen fiebant, qui ſe pretii participandi cauſſa venumdari paſſi erant.

Aſt hinc mirae fraudes. Solebant enim adoleſcentes male feriati ſe ipſos aliis vendendos dare, pretii participandi cauſſa, ac deinde proclamare ad libertatem. Exemplum huiuſmodi fraudis in ſcenam produxit Plaut. *in Perſ I. 3. v. 55. III. 1. IIII. 3. v. 9.* Quare SCto demum cautum eſt (*e*), vt, qui eſſent [maiores XX. annis,] ſeque pretii participandi cauſſa venumdari ſiuiſſent, in ſeruitute manerent. *L. 1. L. 3. D. quibus ad libert. proclam. non licet.*

(*e*) SC. Claudiano hoc ius eſſe inueſtum neſcio quo auctore tradit Dionyſ. Gothofr. *ad §. 4. Inſt. h. t.*

§. VIII.

Varia ſeruorum miniſteria.

Quamuis vero in ſeruorum conditione nulla ſit differentia: §. 5. *Inſt. h. t.* reuera tamen ſi eos, tamquam familiae partem conſideres, diſcrimen haud vnum occurrit. Ratione *munerum* alii erant atrienſes, alii diſpenſatores, alii medici, topiarii, piſtores, capſarii vel *ἱματιοφύλακες*, ſcoparii, lecticarii, ſtructores, ſciſſores ſeu carptores, inſularii (*f*), et quae alia erant ſeruorum miniſteria: de quibus accurate actum a Laur. Pignorio *in libro de ſeruis eorumque apud veteres miniſteriis*, et Tito Popma in Tractatu de *operis ſeruorum* coniunctim editis *Amſtelod. MDCLIIXX.* 12. Ratione dominorum *priuati* alii erant,

(*f*) Et horum profecto diuerſiſſima erat in domo conditio. Nam ſeruorum quidam lautius habebantur in familia: alii contra neruis ac compedibus vincti ſeruiebant. Tales erant ianitores et oſtiarii, quos in catena fuiſſe, docet Sueton. *de clar. Rhet. III.* Sic et ruri quidam vincti faciebant opus. Columella *de re ruſt. I. vlt.* Plin. *Hiſt. Nat. XVIII. 3.* Seneca *de Benef. VII. 10.* Huc comparata erant ergaſtula domeſtica ſubterranea, quae diligenter exploranda eſſe a circumſpectis patribusfamilias, monet Columella *de re ruſt. 1. 8.* Conf. Barn. Briſſ. *Antiqu. Rom. II, 9.* Lipſ. *Elect. II. 15.*

Digitized by Google

erant, alii *publici* (*ff*). Illi priuatis ſeruiebant, hi ad publica adhibebantur miniſteria et potiſſimum magiſtratibus adparebant. Publici vel in poenam ſeruiebant, vel tamquam captiui redigebantur in ſeruitutem. Prior mos non caret exemplis, quamuis minus probaretur a recti exempli viris. Vid. Plin. *Epiſt. X.* 40. 41. Poſteriore conſuetudine nihil eſt frequentius. Et hi captiui, redacti in ſeruitutem, nomina plerumque accipiebant vel a prouinciis, vt *Brutiani*, *Cyprii*, vel a victoribus, a quibus in acie capti, veluti *Gelliani*, *Clodiani*. Lipſ. *Elect. I.* 12. et *Adnot. ad* Tacit. *Annal. II. p.* 95. Eorum alii erant tabelliones; alii actores, alii notarii populi Romani. Et longe tolerabilior erat eorum, quam priuatorum ſeruorum, conditio, ſiquidem et ante manumiſſionem iure gaudebant, pro parte dimidia teſtamentum faciendi. Vlpian. *Fragm. XX.* 16. P. Pithoeus *Schol. ad Collat. Leg. Moſ. et Rom.* 2. *p.* 752. edit. Ant. Schulting. Denique alii ſtatuliberi, qui deſtinatam in tempus vel conditionem habebant libertatem. *L.* 1. *D. de ſtatuliberis*. Sane et hi ſerui diſerte dicuntur. *L. 9. pr. et L. 29. pr. D. de ſtatulib. L.* 12. *§. vlt. D. famil. erciſc.* Sic et ſerui ruſtici et vrbani diſtinguuntur in *L. 99. D. de legat. III.* Vbi videndus Merill. *Obſ. III.* 5. *p.* 143. Alii denique adſcriptitii, vel glebae adſcripti. Quamuis enim et hi quibusdam ingenui videantur, ob *L. vn. C. de colon. Thrac.* eo quod iure connubii gauderent, et aliquid poſſent habere proprii: Thomaſ. *de vſu pract. diſtinct. inter liber. et ſeru. I.* 16. *ſequ.* erant tamen in commercio. *d. L. vn. C. eod.* L. 21. C. *de agric. et cenſit.* Vnde ſaepe ſerui vocantur in iure noſtro, nec a ſeruis differre, hinc inde dicuntur. *L.* 21. *fin. C. de agric. et cenſit. Nouell. CLXII. cap.* 3.

(*ff*) [Erant et *ſerui vicarii*, qui ſeruis ſeruiebant, Senec. *de tranquill. Cap. VIII. L.* 25. *D. commun. diuid. L.* 44. *D. de inſt. vel. inſtrum. leg.* immo et vicariorum vicarii. *L.* 25. *D. de pecul. legat.*]

TIT. IIII. et V.

DE INGENVIS ET LIBERTINIS.

Liberi homines ſubdiuiduntur in INGENVOS et LIBERTINOS. Vtrorumque conditio denuo ex antiquitatibus Romanis eruenda eſt.

§. I.

INGENVI erant Romanis, qui numquam iuſtam ſeruiuerant ſeruitutem. Iniuſte enim in ſeruitutem detruſi, impetrata libertate, non ad libertinorum, ſed ad ingenuorum ſtatum redibant. §. 1. *Inſt. h. t.* Idem obſeruandum de filiis, quos patres in ſeruitutem vendiderant, quod ter facere poterant ex inſtituto Romuli. Dionyſ. Hal. II. 28. Ingenui qui?

Nam

Digitized by Google

Nam et hi manumiſſi non libertini erant, ſed ingenui. Paull. *Recept. Sent.* I. 1. Et ita interpretanda *L. 2. pr. Cod. Theod. de liberali cauſſa*. vbi Conſtantinus M. negat, *libertatem*, id eſt, ingenuitatem, *filiis eripi poſſe a parentibus* (*a*). Ingenuos enim κατ' ἐξοχὴν dictos eſſe *liberos*, ex *L. 4. D. de iuſt. et iure* patet. Immo ne ciuitatis quidem iura penitus perimebantur hac venumdatione, Cic. *pro Caecin. LXXXXV.* nec iis iure poſtliminii opus erat, ſi manumitterentur. Idem *de Orat. I.* 181. Bynkerſh. [*de iure occid. liberos Cap. I.*] *p.* 149. *ſequ.* Denique et illi, qui ob aes alienum addicebantur creditoribus, itemque filii familias noxae dediti, ſeruiebant quidem, ſed manumiſſi ingenuitatis iura recuperabant. Quintilian. *Inſt. Orat. VIII.* 3. et Declam. *CCCXI.* Iac. Cuiac. *Obſeruat. XIII. 9.* (*aa*)

(*a*) [Quamuis enim iuſte in ſeruitute eſſent, quippe permittente lege venditi, non tamen erant in ſeruitute iuſta. Nec enim venumdatio liberi hominis erat iuſtus titulus, quo quis verum dominium conſequi poſſet, praeterquam ſi liber homo maior XX. annis pretii participandi cauſſa ſeſe venumdari paſſus eſſet.]

(*aa*) Signum ingenuitatis apud pueros et puellas erat bulla aurea, collo adpenſa, poſtea toga praetexta. Theodor. Marcil. *ad Perſ. Sat. V. v.* 35. *p.* 111.

§. II.

Et quinam libertini?

Si qui vero e iuſta ſeruitute erant manumiſſi, eos vocabant LIBERTINOS. Quamuis enim *libertini* vetuſtioribus auctoribus ſint libertorum liberi: Suet. *Claud. XIIII.* ſequiore tamen aeuo id maxime apud iureconſultos inualuit, vt et manumiſſi dicerentur libertini, Caſaub. *ad Suet. Aug. XXV.* Obſeruatur tamen differentia, vt ratione patronorum dicantur *liberti*, ratione ſtatus *libertini*. Oiſel. *ad Caii Inſt. I.* 1. *p.* 7.

§. III.

Ritus manumiſſionis per cenſum.

Manumiſſiones antiquitus fiebant ſollemniter I. CENSV, quando ſeruus iuſſu domini nomen ſuum in cenſum luſtralem conferebat. Vlpian. *Fragm. I. 8. p.* 564. Non ſine cauſſa vero Vlpianus meminit cenſus luſtralis. Non ſtatim enim, atque eum cenſeri iuſſerat dominus, plenam libertatem conſequebatur, ſed expectandum erat, dum luſtrum conderetur: interim enim domino poenitere licebat, ceu ex Cic. *de Orat. I. cap.* 40. oſtendit Lud. Charond. *adnot. ad Vlpian. l. c. p.* 564. *edit.* Schulting. Adde *Adpend. Lib. I.* §. 48.

§. IIII.

Manumiſſionis per vindictam origo.

Deinde quum Vindex vel Vindicius, Vitelliorum ſeruus, coniurationem Brutorum aliorumque iuuenum ad ſenatum detuliſſet, praemium ei decernebantur libertas et ciuitas. Vnde et II. ſollemni illi manumiſſioni, quae coram magiſtratu fiebat, VINDICTAE nomen inditum Liu. II. 5. *L. 2. §. 24. D. de orig. iur.*

§. V.

§. V.

Fiebat haec manumiſſio coram Conſule (*b*), Praetore, Procoſ. adhibito lictore, qui ſeruo percuſſo, addebat verba: HVNC HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO. Quo facto in girum actus ſeruus, inflicta alapa liber dimittebatur (*c*). Hinc Perſ. *Sat. V. v.* 75. de Dama ſeruo, in girum acto: Eiusdem ritus.

- - - Heu ſteriles veri, quibus vna Quirites
Vertigo facit: hic Dama eſt, non treſſis agaſo,
Vappa et lippus, et in tenui farragine mendax.
Verterit hunc dominus, momento turbinis exit
Marcus Dama.

Virga, qua ſeruus percutiebatur, [quamue *feſtucam* vocat Plaut. *Mil. glorioſ. IIII.* 1. 15.] *vindicta* vocata eſt, ab eodem, vt putatur, Vindicio. Et de ea idem Perſius *Satyr. V. v.* 88.

Vindicta poſtquam meus a Praetore receſſi.

Conf. Claud. *Paneg. de IIII. Conſ. Honorii v.* 612. De alapis in manumiſſione inflictis legi meretur Caſp. Barth. *ad* Briton. *Philipp. p.* 406. De formula manumittendi Feſt. voce *manumitti* et Briſſon. *de Form. VIII. p.* 724. Singulare eſt, quod notauit Appianus, *de bello ciu. Lib. IIII. p.* 669. Labeonem moriturum ſeruum quemdam, quem ſibi fidiſſimum putabat, in tabernaculo dextra adprehenſum circumegiſſe, moxque ei praebuiſſe iugulum. Ea ſane manumiſſio non fuit haec ſollemnis per vindictam peracta, quippe quam in iure fieri oportebat, ſed alia priuata, et mortis cauſſa facta, quae tantum libertatem Latinam tribuebat: vti rem recte explicat Merillius *Obſ. VII.* 14. *p.* 25.

(*b*) Et conſules quidem etiam ſequioris aeui ſtatim, vt conſulatum inierant, manumiſſiones ſolebant explicare ad renouandam manumiſſionis illius a Bruto factae memoriam. Id quod ex Caſſiodori *Var. VI.* 1. *p.* 227. Ammiani Marcell. *Hiſt. XXII.* 9. aliisque locis egregie demonſtrat P. Faber *Semeſtr. I. vlt. p.* 194. Pertinent huc illa Sidonii *Carm. II. ad Anthim. v.* 545.

Nam modo nos iam feſta vocant, et ad Vlpia poſcunt
Te fora, donabis quos libertate Quirites:
Quorum gaudentes exſpectant verbera malae.

Vt et illa Claudiani *Conſul. IIII. Honor. v.* 613.

Adſpice, mox laetum ſonuit clamore tribunal.
Te faſtos ineunte quater, ſollemnia ludit
Omnia libertas; deductum Vindice morem
Lex celebrat, famuluſque, iugo laxatus herili,
Ducitur, et grato remeat ſecurior ictu.

Vbi conferri merentur Caſp. Barthii *Adnot. p.* 706.

(*c*) Subſtituunt alii formulam: AIO TE LIBERVM MORE QVIRITIVM. Oiſel. *ad* Caii *Inſt. I.* 1. *p.* 11. 12. *edit.* Schulting. Initio ipſe dominus haec verba pronunciabat; poſtea tacente domino, lictor; vel ea [licet non dicantur,] vt dicta accipiebantur. *L.* 23. *D. de manum. vindict.*

§. VI.

Acceſſit porro III. ex legibus XII. Tabularum manumiſſio PER TESTAMENTVM, qua, ſi quibus libertas daretur verbis directis: DAVVS SERVVS MEVS LIBER ESTO; liberi eiuſmodi vocabantur *Orcini*, ſeu *Charonitae*, quaſi, qui nullum patronum, niſi in orco, haberent, Manumiſſio per teſtamentum.

Digitized by Google

Iac. Cuiac. *Obſ. III.* 23. Sin verbis precatiuis vſus eſſet teſtator : ROGO HEREDEM MEVM, VT DAVVM MANVMITTAT ; heres fiduciarius retinebat iura patronatus. Sin denique in certum diem vel ſub conditione cuidam daretur libertas : is *ſtatuliber* audiebat, nec plenam libertatem, niſi veniente die, vel exiſtente conditione, conſequebatur. *L.* 1. *pr. D. de ſtatulib.* Feſt. voce *ſtatuliber.*

§. VII.

Et in ſacroſanctis eccleſiis.

Et hi quidem ſunt antiquiſſimi manumittendi modi. Loco manumiſſionis per cenſum Imperatores Chriſtiani (*d*) introduxerunt aliud manumiſſionis genus, quod fiebat IN SS. ECCLESIIS, vt recitatis iuſſu domini tabulis, a clero ſignatis, ſeruus libertatem conſequeretur. Ita ritum exponunt Auguſtin. *Serm. V.* a Sirmondo edit. Papian. in *Reſponſ. III. p.* 829.

(*d*) Et quidem Conſtantinus M. ceu patet ex *L.* 1. *et* 2. *C. de his qui in eccl. manum.* Conf. Sozom. *Hiſt. eccl. l.* 9. Videtur tamen quibuſdam Conſtantinus exemplum gentilium ſequutus, qui et ipſi ſubinde vel in templis, ad aras Deorum, vel in publicis populi coetibus manumittebant, ceu obſeruat Iac. Gothofred. *ad L. vn. C. Theod. de manum. in SS. eccleſiis.*

§. VIII.

Nec non per epiſtolam, inter amicos, et per conuiuium.

Paullo ante ea tempora inualuerant manumiſſiones variae minus ſollemnes, quales I. PER EPISTOLAM *et* II. INTER AMICOS. Illa initio ſine omni ſollemnitate expediebatur, donec Iuſtinianus quinque teſtium exigeret ſubſcriptionem. *L. vn.* §. 1. *C. de Lat. libert. toll.* Haec ita fiebat, vt dominus ſeruum, praeſentibus quinque amicis, liberum eſſe iuberet. Sufficiebat etiam ad libertatem, ſi ſeruum dominus III. CONVIVIO adhiberet. Gloſſae nomicae Labbaei, *περ μίνσαν ἐλευθερία, ὅταν συνεστιαθῆναι μοι κελεύσω τὸν δοῦλον μου. Per menſam libertas eſt, ſi mecum epulari ſeruum iuſſero.* Indecorum ſcilicet olim habebatur, cum ſeruis vilibuſque hominibus adcumbere, iiſque non lecti, ſed ſubſellia, erant parata. Hinc paraſitus apud Plaut. *in Sticho. III.* 4. *v.* 32.

Haud poſtulo equidem, me in lecto accumbere:
Scis tu, me eſſe imi ſubſellii virum.

Et in eadem Comoedia ſerui duo: *V.* 4. *v.* 21.

- - - Potius in ſubſellio
Cynice accipiemur, quam in lectis.

Quod ſi ergo ſeruus iuberetur adcumbere, ſignum hoc erat datae libertatis. Plin. *Epiſt. VII.* 16. Quo et locus Luc. XII. 37. a nonnullis refertur. Sed et hic Iuſtinianus quinque amicorum, tamquam teſtium, exegit praeſentiam, *L. vn.* §. 2. *C. de Lat. lib. toll.* Sunt et alii modi innumerabiles Latinae libertatis, vti ait Iuſtinianus, *L. vn. C. de Latin. libert. toll.* Sic, impoſita puero bulla et praetexta, ille manumiſſus credebatur, Sueton. *de clar. Rhetor. cap. I.* Manumiſſus cenſebatur ſeruus, quem dominus actis interuenientibus filium vocauerat, quamuis id non ſufficeret ad adoptionem. §. 12. *Inſt. de adopt.* Item, ſi ancilla a domino matronali habitu donata fuiſſet, vel ſer-

Digitized by Google

ſeruus, domino volente, ſignaſſet tabulas. Quintilian. *decl. XXXIIII.* Immo et mortis cauſſa datam eſſe eiuſmodi libertatem, ex *L. 15. D. de manumiſſ.* probat Merill. *Obſ. LVII. cap. XIIII.*

§. VIIII.

Serui non-nunquam ipſo iure libertatem ſunt conſequuti.

Denique et ipſo iure, nolente licet domino, ſeruis nonnumquam libertatem competiiſſe, nouimus. Cauſſas a Iuſtiniano fere inuentas accurate recenſet Thomaſ. *Diſſ. de vſu pract. diſtinct. hom. in ingen. et libert. I. 12.*

§. X.

Libertinorum vnum initio genus.

Ceterum antiquiſſimis temporibus vna erat eademque omnium manumiſſorum libertas: ſiquidem manumiſſione non ſolum libertatem, ſed et ciuitatis iura conſequebantur, idque inſtituerat Seruius Tullius, qui et ipſe libertinae fuerat conditionis. Dionyſ. Halic. IIII. *p.* 126. Quam in rem Cicero *pro Corn. Balbo Cap. VIIII. Seruos denique quorum vis, fortuna et conditio infima eſt, bene de republica meritos, perſaepe libertate, id eſt,* CIVITATE, *publice donari, videbantur.* Ciuitatem ergo vna cum libertate conſequebantur ſerui, ſed ita, vt in quatuor vrbanas tribus, tamquam ignobiliores, deſcriberentur. Flor. *Epit. Liu. XX.*

§. XI.

Quod mutatum lege Aelia Sentia.

Enimuero quum ciuitas deinde tota ſceleſtiſſimorum hominum colluuie impleretur, nequiſſimique homunciones, a dominis manumiſſi, ciuium iura inuaderent: (Dionyſ. Halic. *l. c. p.* 228.) primum ſub Auguſto, lege Aelia Sentia cautum eſt, ne ſerui ſceleris cauſſa publice caeſi, vincti, aut torti, aut ſtigmate vſi (*e*), impetrata a dominis libertate, melioris eſſent conditionis, quam dedititii. Sueton. *Aug. LX.* Dio Caſſ. *LV. p.* 556. Vlp. *Fragm. I.* 11. Caius *Inſt. I.* 1. 3. *p.* 15.

(*e*) Solebant enim ſerui ob leuia crimina flagellis caedi, dominiſque reddi. *L.* 10. *princ. D. de poen. L. vlt. D. de iniur.* Paull. *Sent. Recept. V.* 4. 22. Nonnumquam etiam ea lege reddebantur dominis, vt aliquamdiu in vinculis haberentur. Paull. *l. c. et v.* 18. 1. Fugitiuis vero ſeruis epigramma in facie ſcribebatur, et talibus quidem plerumque litteris: F. H. E. L. T. *Fugitiuus hic eſt L. Titii.* Quibus de notis multa congeſſere Oiſel. ad Caii *Inſt. I.* 1. 3. *p.* 16. *ſequ.* Lipſ. *Elect. II.* 15. Rader. *ad* Martial. *Epigr. II.* 25. *et VIII.* 70. Rad. Forner. *Rer. Quotid. VI.* 26. Tit. Popma, *de operis ſeru.* Ioan. Rhod. *ad* Scribon. Largum *cap.* 231. Io. Nicol. *de Sigl. vet. XXV.* Stigmata eiuſmodi vultibus imprimi vetuit Conſtantinus *l.* 17. *C. de poen.* ex eoque tempore ſeruis fugitiuis circumdata collaria ferrea, vel laminae collis adpenſae, quibus epigrammata inſcripta. Delineatas eiuſmodi lamellas dedit Iac. Spon. *Miſcell. Erud. Antiq. p.* 300. 301.

§. XII.

Et poſtea lege Iunia Norbana.

Poſtea A. V. C. DCCLXXI. M. Iunio Silano et L. Iunio Norbano Balbo Coſſ. lata eſt lex Iunia Norbana, qua cautum, vt manumiſſi per epiſtolam aut inter amicos, aliiſque modis minus ſollemnibus, de quibus ſupra §. VIII. non ciuium, ſed Latinorum tantum iura conſequerentur. Vlpian. *Fragm. I.* 10. Cai. *Inſt. I.* 1. 2.

 et ibi

Digitized by Google

et ibi viri docti (ee). Hinc non deſunt exempla manumiſſionum per epiſtolam aut inter amicos, per vindictam deinde ideo confirmatarum, vt liberti iura ciuitatis conſequerentur. Plin. *Epiſt. VII.* 16. Nonnumquam et ab Imperatoribus Latini Iuniani iura Quiritium impetrabant. Plin. *Epiſt. X.* 4. Introducti ſubinde et alii modi, quibus iura Quiritium conſequerentur Latini Iuniani, veluti, ſi quis vxorem duxerat, teſtatione interpoſita, quod *liberorum quaerendorum cauſa* id fecerit, ex eoque matrimonio natus erat filius: ſi quis Romae triennium inter vigiles militauerat: ſi naue X. M. modiorum frumentum Romam deportauerat. Suet. *Claud. XVIIII.* ſi aedificium Romae conſtruxerat. Vid. Vlpian. *Fragm. III.* 2. *ſequ.*

(ee) [Immo et omnes, quos lex Aelia Sentia in libertate morari patiebatur, veluti qui minores XXX. annis teſtamento manumiſſi. Vlpian. *Fragm. I.* 12. in fraudem foeneratorum manumiſſi. *Fragm. vet. Iuriſconſ.* §. 16.]

§. XIII.

Hinc libertini, alii ciues, alii Latini Iuniani, alii deditiii.

Ex eo ergo tempore trium generum erant libertini. Alii enim fiebant CIVES ROMANI, alii ſola conſequebantur iura Latinorum, dicti hinc LATINI IVNIANI. Alii denique vtriuſque iuris expertes ad DEDITITIORVM tantum conditionem adſpirabant. Iac. Cuiac. *Obſ. IIII.* 5.

§. XIIII.

Quinam Latini Iuniani?

Iura ciuitatis quaenam fuerint, inter omnes conſtat, et infra oſtendetur accuratius. LATINI IVNIANI eiusdem erant conditionis cum Latinis, in colonias deductis. Vlpian. XVIIII. 4. *Fragm. Regul. ex vet. Iuriſconſ. VIII. p. m.* 805. quales coloniae paſſim in orbe Romano exſtabant, etiam aeuo Imperatorum. Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I.* 9. Libertate igitur gaudebant, participes erant commerciorum, et mancipationum cum ciuibus, Vlp. XVIIII. 4. et familiae emtores, et teſtes, et libripendes fieri, (Vlp. XX. 8.) quin et fideicommiſſum capere poterant. (Vlp. XXV. 6.) Sed tamen nec teſtari iis licebat (*f*), nec ex teſtamento quidquam capere, niſi intra centum dies cretionis iura Quiritium conſequerentur. Vlp. XVII. 1. Hinc vulgo dicitur, vixiſſe Latinos Iunianos vt liberos, deceſſiſſe vt ſeruos. *L. vn. C. de Lat. lib. toll.*

(*f*) Videntur tamen et Latini Iuniani teſtari potuiſſe, volentibus concedentibusque patronis. Nam et domini permittere poterant ipſis ſeruis teſtamenti factionem, ceu adparet ex Plin. *Epiſt. VIII.* 16.

§. XX.

Quales deditii?

DEDITITII vero vix vmbram libertatis conſequebantur. Nam et iuris commerciorum, mancipationumque erant expertes, et teſtamenti factione, tum actiua, tum paſſiua, plane carebant, et, quae miſerrima erat eorum conditio, nulla ipſis ſpes ſupererat, vllo modo ad ciuium Romanorum, vel Latinorum ſaltim, conditionem adſpirandi, Suet. *Aug.* XXXX. Caius *Inſt. I.* 1. 4. adeoque eiusdem erant condi-

Digitized by Google

ditionis cum populis dedititiis (*g*).

(*g*) Qui ſe, diuinaque et humana omnia dedebant, mittebantur ſub iugum, de quo ritu videndus Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. III. p.* 159. Qua formula deinde facta fuerit deditio; ex Liu. l. 38. oſtendit Barn. Briſſon. *de Form. IIII. p.* 354. Pet. Fab. *Semeſtr. I.* 7. *p.* 36. Effectus vero erat, vt populi eiuſmodi ingenuitatis quidem iura retinerent, at nullo modo ad ciuitatis commoda adſpirarent Conf. Car. Sigon. *de antiq. iur. Ital. l.* 1. *p.* 47.

§. XVI.

An ea differentia ſublata ab Antonino Caracalla?

Et haec differentia libertinorum fuit etiam ſub imperatoribus ſequentibus obſeruata. Quamuis enim Antoninus Caracalla in nota illa lege *in orbe Romano* 17. *D. de ſtat. hom.* ciuitatis iura cum omnibus, qui in orbe Romano viuerent, communicarit: id tamen beneficium non ad libertinos, ſed ad ingenuos tantum pertinuit, vt recte obſeruarunt Ez. Spanh. *Orb. Rom. II.* 5. Ant. Schulting. *ad* Caii *Inſt. I.* 1. 2. *p.* 13.

§. XVII.

Iuſtinianus eam primus ſuſtulit.

Primus Iuſtinia[illegible] diſcrimen iſtud ſuſtulit, *L. vn. C. de dedit. lib. toll. L. vn. C. de Lat. lib. toll.* quibus conſtitutionibus omnibus libertinis iura ciuitatis indulſit. Quinimmo, quae erat Imperatoris liberalitas, denique omne diſcrimen inter ingenuos et libertinos ſuſtulit, ſaluo tamen iure patronatus, omnibuſque libertis ius aureorum annulorum et natalium reſtitutionem (*h*) dedit. *Nou. LXXVIII.* Quam parum prudenter id conſilii ceperit Imperator; alii oſtenderunt. Vid. Wiſſenb. *ad Tit. C. de iure aur. annul. p.* 360. Thomaſ. *de vſu pract. diſt. hom. in ingen. et libertin. I.* 31. *ſeq. p.* 18.

(*h*) De iure aureorum annulorum et reſtitutione natalium a principe impetrari ſolitis vid. Lipſ. *Elect. II.* 8. Io. Kirchmann. *de annulis XV. XVI* Thomaſ. *de vſu pract. diſt. in ingen. et libert. l.* 26 27. *p.* 14. *ſeq.*

§. XVIII.

Inſignia libertinorum.

Certum inter inſignia libertinorum erat, quod veſte alba et annulo donarentur a patronis. Tertull. *de reſurr. cap. LVII.* et deinde pileati et capite raſo incederent. Et capillos quidem radere ſolebant in templo Feroniae (*i*). De quo ritu videndi Taubm. *ad Plaut. Amphitr. I.* 1. *extr.* Alex. ab Alex. *Genial. dier. IIII.* 20. Dalechamp. *ad Plin. II.* 55. Adſumebant etiam praenomen, nomenque patroni ſuo addebant. Vid. infra *Lib. III. Tit. VIII.* §. 1. Quo alludens Perſius *Sat. V. v.* 77.

Verterit hunc dominus: momento turbinis exit
MARCVS Dama.

Add. Arrian. *Diſſ. Epictet. II.* 1. Ceterum, quia, iam libertatem con-

(*i*) Qui mos ponendi capillos vtrum ad exemplum naufragorum introductus ſit, an ab Athenienſibus Romam manarit, diſputat Briſſon. *Ant. Form. I.* 11. *p.* 13.

conſequuti, non amplius pro rebus, ſed pro perſonis habebantur; hinc in iure noſtro qui ſtatum mutarunt, et vel ex ſeruis liberi, vel ex liberis ſerui facti, non iidem cenſentur, ſed vocantur *noui homines* *L.* 27. § 1. *D. de adim. vel transfer. leg.* Itemque *alii homines*. *L.* 98. §. 8. *de ſolution.*

TIT. VI.

QVI ET EX QVIBVS CAVSSIS MANVMITTERE NON POSSVNT.

LIcentia manumittendi reſtricta primum eſt per legem AELIAM SENTIAM, cuius adeo hiſtoria, occaſio, et materia ex antiquitate erunt explicandae.

§. I.

Lex Aelia Sentia quando lata.

Lata ea lex, imperante Auguſto, Sex. Aelio Cato *(a)*, (ita enim cognomen ex vetuſtis monimentis primus reſtituit Henr. Noriſ. *Cenot. Piſ. Diſſ. III. cap. VIIII.*) et C. Sentio Saturnino Coſſ. anno V. C. DCCLVII. Dio Caſſ. LV. *p.* 557. Vnde fallitur Mynſingerus *Comment. ad Inſtit. h. t.* dum mentionem huius legis fieri putat a Cicerone *in Topic. II.* Illa enim lex *Aelia Sentia*, cuius Cicero meminit, ſi genuina eſſet vulgaris lectio, a noſtra foret diuerſiſſima. Sed coniicit Noriſius, ab indocti ſcribae manu eſſe alterum *Sentia*, legem vero Aeliam in loco Ciceronis non aliam eſſe, quam *ius Aelianum*, vel Aelii *tripartita*, de quibus ſupra *in proem.* §. *VIII.*

(a) [Vulgo vocant *Catulum*. Sed numquam hoc fuit Aeliorum cognomen. Potius CATI dicti ſunt, quod cognomen primus ob inſignem prudentiam conſequutus eſt Sex. Aelius, iuris Aeliani auctor, quem et Ennius teſte Cicerone egregie cordatum hominem vocauit.]

§. II.

Ratio huius legis.

Occaſionem legi dedit nimia manumittendi facilitas, qua fiebat, vt vrbs peſſimorum viliſſimorumque ciuium colluuie adflueret. Quod quanto cum dedecore publico fuerit coniunctum, praeclare oſtendit Dionyſ. Halic. *Antiqu. Rom. IIII. p.* 228. *Talis eſt noſtro tempore confuſio, et ſic ad ſordes atque ignominiam degenerauit Romanorum probitas, vt nonnulli a latrociniis, parietum perfoſſionibus, proſtitutionibus, omnibuſque aliis ſceleribus, pecunia collecta, libertatem rediment, ſtatimque ſe Romanos faciant: alii conſcii dominis, et ſocii veneficiorum, homicidiorum, facinorum, tum contra Deos, tum contra rempublicam ſuſceptorum, eam ab illis gratiam recipiant: quidam ideo manumittantur, vt acceptum e publico frumentum menſtruum, et ſi qua alia liberalitatis in egenos ciues conferuntur a Principibus, dent his,*

Digitized by Google

bis, a quibus ſint facti liberi. Accedebant aliae cauſſae manumittendi parum honeſtae. Saepe domini ſeruos omnes manumittebant in fraudem creditorum. Tacit. *Ann. XV.* 55. Saepe ſerui a minoribus, quorum amores adiuuerant, libertatem ſibi loco mercedis ſtipulabantur. Cuius rei exempla multa in ſcenam producunt Terentius et Plautus.

§. III.

Plura huius legis capita.

Eam licentiam, quum indigna videretur Auguſti ſaeculo, lata hac lege coercendam putabat princeps prudentiſſimus. Qua de re Sueton. *Aug. XXXX. Manumittendi modum terminauit.* Et paucis interiectis: *Quum et de numero, et de conditione, ac differentia eorum, qui manumitterentur, curioſe cauiſſet: hoc quoque adiecit, ne vinctus vmquam tortuſque quis vllo libertatis genere ciuitatem adipiſceretur.* Prius Auguſtus lege Fuſia Caninia, poſterius Aelia Sentia praeſtitit. Quin tam neceſſariam tamque dignam ſaeculo ſuo hanc legem exiſtimabat Auguſtus, vt inter mandata extrema, quae Tiberio ſenatuique et populo Romano dederat, huius quoque legis commendaret cuſtodiam. Qua de re Dio Caſſ. *Hiſt. LVI. p.* 591. Καὶ τὸ τέταρτον ἐντολὰς καὶ ἐπισκήψεις τῷ Τιβερίῳ καὶ τῷ κοινῷ, ἄλλας τε, καὶ ὅπως μήτ᾽ ἀπελευθερῶσι πολλοὺς, ἵνα μὴ παντοδαποῦ ὄχλου τὴν πόλιν πληρώσωσι, μήτ᾽ ἂν ἐς πολιτείαν συχνοὺς ἐσγράφωσιν ἵνα πολὺ τὸ διάφορον αὐτοῖς πρὸς τὸ ὑπήκοον ᾖ. *Quarto mandata Tiberio, et reipublicae data, interque alia, ne multos manumitterent, ne promiſcua turba vrbs impleretur, neue multos iure ciuitatis donarent, quo magnum inter ipſos et ſubiectos diſcrimen remaneret.* Conſtabat vero ea lex capitibus quamplurimis, quae non niſi ſparſim ex auctoribus colligi poſſunt.

§. IIII.

De dedititiis.

Primo enim ſeruos flagitioſos, ſtigmate vſtos, tortos, et ad ferrum datos, vetuit fieri ciues Romanos, voluitque eos ad dedititiorum tantum conditionem redigi. Vlp. *Fragm. I.* 11. *p.* 566. Caius *Inſt. I.* 1. 3. de quo capite actum ad titulos antecedentes.

§. V.

De aetate dominorum manumittentium et ſeruorum manumittendorum.

Deinde et impedimentum ea lex excitauit ex aetate, tum ſeruorum, tum dominorum. Nam neque ſeruus triginta annis minor, vindicta manumiſſus, ciuis Romanus fiebat, nec dominus XX. annis minor manumittere poterat; niſi allegata probataque cauſſa apud conſilium. Suet. *Aug. XXXX.* Dio Caſſ. *LV. p.* 557. Vlpian. *Fragm. I.* 12. 13. Inter has cauſſas §. 5. *Inſt. h. t.* etiam refertur manumiſſio propter matrimonium. Sed haec non ex lege Aelia Sentia eſt, (tunc enim nondum ciuibus licebat ducere libertinas,) ſed ex SC. quodam *L.* 13. *fin. D. de manum. vind.* quod hanc manumiſſionem ex rationibus legis Iuliae et Papiae admiſit. Apud Gruterum *Inſcr. p. DCXXI.* nominatur PERSICVS. SERVVS. MANVMISSVS. AD CONSILIVM. Conſilium vero erat Romae confeſſus decemuirorum litibus iudicandis, id eſt, quinque Senatorum totidemque Romanorum equitum: in prouinciis

ciis XXV. recuperatorum, ciuium Romanorum. Vlp. *l. c.* Iac. Raeuard. *Protribun. XVIII. et XVIIII.* Ger. Noodt. *de iuriſd. et imp. L.* 12. Et tale eſt τὸ συμβόλιον, cuius mentio fit Actor. XXV. 12.

§. VI.

De manumiſſione in fraudem creditorum facta.

Porro hac lege vetabantur manumiſſiones, quae fierent in fraudem creditorum, i. e. quae obligatos ſeruos creditoribus dolo malo eximerent, partemque detraherent pignorum, aut portionem ſolutionis creditori aut hereditatis patrono imminuerent. Vlp. *l. c.* §. 14. Cai. *Inſt. I.* 1. 5. Intelligendum hoc caput eſſe de manumiſſionibus non minus inter viuos, quam vltima voluntate factis, egregie probat Schulting. *ad* Caii *Inſt. l. c. p.* 21. Vbi tamen fraudulentus animus non concurrebat: valebat manumiſſio inter viuos facta: Et huc pertinet exemplum apud Tacit. *Ann. XV.* 55. vbi Sceuinus libertatum et pecuniarum in ſeruos collatarum rationem hanc reddit, *quia tenui iam re familiari, et inſtantibus creditoribus, teſtamento diffideret.*

§. VII.

Contra dominos libertos inopes alere recuſantes.

Porro eadem lege adempta ſunt dominis iura patronatus, qui libertos inopes alere negligerent. *L.* 33. *D. de bon. libert. L.* 6. *D. de lib. agnoſc.*

§. VIII.

Contra dominos mercedem ſibi a libertis ſtipulantes.

Eadem lege iuribus patronatus excidebant, qui libertos ad mercedem operarum promittendam induxerant. *L. vlt.* §. 1. *D. qui et a quib. manum. liberi non fiunt.*

§. VIIII.

Contra libertos ingratos.

Prodita etiam hac lege eſt actio aduerſus libertos ingratos, non quidem, vt in ſeruitutem reuocarentur, (quod poſtea demum Claudius Imp. inuexit (aa), Sueton. *Claud. XXV.*) ſed vt in lautumias darentur ad perpetuas operas. Vid. Doſith. *Sent. et Epiſt. D. Hadriani III.* 3. *p. m.* 862. *ſeq.* Iac. Cuiac. *Obſ. X.* 33. Vinc. Grauina *de Leg. et SCtis p.* 528. *ſequ.*

(aa) Non videtur Claudius expreſſa quadam conſtitutione vel SCto definiuiſſe, in ſeruitutem libertos ob ingratitudinem a patronis reuocari poſſe, ſed extra ordinem quoſdam ingratos libertos ita mulctaſſe. Sane temporibus Neronis, quum ad Senatum referretur, vt liberti ingrati reuocarentur in ſeruitutem, id pleriſque diſplicuit, additumque nihil aliud laeſo patrono concedi, quam vt viceſimum vltra lapidem in ora Campaniae libertum poſſit relegare. Tacit. *Annal. XIII.* 26. Eoque iure vſi videntur Romani, donec Cómmodus Imperator, quod extra ordinem fecerat Claudius, edita conſtitutione induceret. *L. 6. D. de agnoſc. lib.* Conf. Iac. Raeuard. *Coniectan. I.* 11. *p.* 23. *ſeq.*

§. X.

Contra dominos libertos prohibentes vxores ducere.

Accedit et aliud caput, quo iure patronatus exuuntur, qui hac lege manumiſere, vt ne liberti vxores ducerent, aut liberos tollerent. *L. 6. D. de iur. patr.*

§. XI.

§. XI.

Et haec quidem ſunt potiora legis Aeliae Sentiae capita, quorum auctores et iura noſtra meminere (*b*). Sed quod ad caput tertium §. VI. a nobis recenſitum attinet, illi adiecta erat exceptio. Eo ipſo enim nihil admodum amittebant creditores. Sed dominus tantum id lucrabatur, vt ne bona ſuo nomine poſſiderentur a creditoribus, quippe quod veteribus ignominioſum videbatur. Cic. *pro P. Quinct. XV.* Confer infra *Lib. II. Tit. XVIII. XVIIII. num. XI.*

Cur licuerit dominis obaeratis ſeruum vnum heredem neceſſarium inſtituere.

(*b*) Aliud huius legis caput commemorat Iuſtin. *Nou. CXII.* 1. edit. Haloandr. de donatione facta inter virum et mulierem. Sed textum in mendo cubare, et pro lege *Sentia* legendum *Cincia*, iam monuit Gothofredus.

§. XII.

Scripſeramus haec olim. At poſtea maiora auſi, ipſius legis fragmenta non modo diligenter conquiſiuimus, verum etiam ea ſuo ordini ſuaeque integritati reſtituere conati ſumus, ductu praecipue VLPIANI, et Iulii PAVLLI, quorum ille quatuor, hic tribus libris hanc legem celeberrimam illuſtrauit. Huius diligentiae noſtrae vt fructum capiat lector, totam legem vna cum probationibus hic exhibemus:

Lex Aelia Sentia ordini et integritati ſuae reſtituta.

SEX. AELIVS. - - - CATVS. ET. C. SENTIVS. C. F. C. N. SATVRNINVS. COS. POPVLVM. IVRE. ROGARVNT. POPVLVSQVE. IVRE. SCIVIT. IN. FORO. PRO. ROSTRIS. - - - - TRIBVS - - - PRINCIPIVM. FVIT. PRO. TRIBV - - - PRIMVS. SCIVIT.

CAP. I. (*a*)

DE IIS, QVI MANVMISSI DEDITII FIVNT.

Qui ſeruus, quaeue ancilla, poenae cauſſa (b) *a domino* (c) VINCTVS VINCTAVE (d) *aut in cuſtodiam datus, dataue* (e), *quibuſue* ve-

PROBATIONES.

(*a*) Caput hoc primum fuit procul dubio, partim, quia praecipuum, partim, quod VLPIANVS *libro I. Comment. ad L. Ael. Sent.* de eo egit. *L.* 216. *D. de verb. ſignif.*

(*b*) Non ergo ob aliam cauſſam vinctus vinctaue, veluti ob furorem. Paull. *Rec. Sent. IIII.* 12. 7.

(*c*) Vel eius iuſſu a Procuratore. Paull. *ibid.* §. 8. non ſi ſolutum ſeruum dominus adprobet, antequam vinctum ſciret: Paull. *ibid.* nec ſi communi ſeruo vnus, altero non adprobante, inieciſſet vincula: Idem *ibid.* §. 5. nec ſi ſeruum oppignoratum vinciuerit creditor: *Id.* §. 6. *L.* 24. §. *vlt. D. de pignor. act.* nec ſi ſeruo, quem manumittere iuſſus erat, vincula iniecerat heres Paull. *ibid.* §. 4.

(*d*) Legitimum hoc fuiſſe vocabulum diſcimus ex VLPIAN. *Lib. I. L.* 216. *de verb. ſignif.* vbi id non intelligendum eſſe monet de eo, qui carceri mancipatus, ſed qui ibi vinculis conſtrictus fuit, quamuis alias, vbi de fauore vincti quaeritur, & in carcerem coniectus, pro vincto habeatur. *l.* 9. *D. ex quib. cauſſ. mai. XXV. ann. in int. reſt.*

(*e*) Ita Vlpianus *Fragm. tit. I.* 11. Sed

veſtigia ſcripta (f) *itemque, qui quaeue propter noxam tortus tortaue, nocens inuentus inuentaue* (g), *item qui quaeue, vt ferro, aut cum beſtiis depugnaret* (h), *damnatus, damnataue, alioue ſupplicio adfectus adſectaue* (i) *fuit: is eaue, quoquo modo* (l) *manumiſſus manumiſſaue, iuſtam libertatem non conſequitor* (m), *ſed dedititiorum numero eſto* (n).

Sed annon ſibi ipſe contrarius, quum paullo ante negare eum viderimus in cuſtodiam datum pro vincto haberi? Negamus, quia in *L. 216. D. de verb. ſignif.* de priuato carcere; qui non nocebat ſine vinculis: hic autem de carcere publico loquitur. Vid. Iac. Cuiac. *ad Vlp. l. c.*

(*f*) Vlp. *ibid.* §. 11. Cuiac. *Inſt. I.* 1. 3. nec opus videtur emendatione in textu Vlpiani, vbi pro *veſtigia* quidam reſcribi iubent *ſtigmata*.

(*g*) Vlpian. *ibid.* non ergo ſi tortus de nulla culpa fuerat confeſſus. Paull. *Rec. Sent. ibid.* §. 3.

(*h*) Ferro depugnant *gladiatores*, cum beſtiis *arenarii*. Cuiac. *ad Vlp. Fragm. tit. I.* 11. De vtriſque plura nos in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Lib. II. Cap.* 1. *et* 2.

(*i*) Immo et virgis caeſi publice. Cai. *Inſt. I.* 1. 3.

(*l*) Vlpian. *ibid.* Apud Suetonium *Aug. cap.* 40. eſt: *ne vllo libertatis genere ciuitatem adipiſcerentur*, id eſt, nec *cenſu*, nec *vindicta*, nec *teſtamento*.

(*m*) Suet. *Aug. cap.* 40. Vlp. *ibid.*

(*n*) Vlpian. *Fragm. I.* 11.

CAP. II. (*a*)

DE AETATE MANVMITTENDORVM PER VINDICTAM.

Minor XXX. annorum ſeruus ancillaue, cenſu (*b*) *vindictaue manumiſſus manumiſſaue, ciuitatis Romanae ius, niſi cauſſa apud conſilium probata, ne conſequitor.*

PROBATIONES.

(*a*) Caput hoc ſecundum fuit, quia et aetas pertinet ad qualitatem manumittendorum, de qua curioſe cauiſſe Auguſtum tradit Sueton. *l. c.* Meminit huius capitis Dio *LV. p.* 557. eiuſque ſententiam ſeruauit Vlpian. *Fragm. tit. I.* 12.

(*b*) *Cenſus* non meminit Vlpianus *l. c.* quia eius aetate ab vſu pridem receſſerat. Aſt *Fragm. Reg. vet. ICti* Pariatori LL. Moſ. et Rom. ſubiunctum §. 17. *Et qui in cenſum manumittitur, ſi XXX. annos habeat, ciuitate Romana potitur*. Ergo non minor XXX. annis.

CAP. III. (*a*)

DE AETATE ET CONDITIONE MANVMITTENDORVM PER TESTAMENTVM.

Minor XXX. annorum (*b*), *teſtamento manumiſſus manumiſſaue, quam-*

PROBATIONES.

(*a*) Hoc caput a priore ſeiungi non potuit. Hinc coniunxit etiam vtrumque Vlpian. *Fragm. I.* 12.

(*b*) Niſi libertas in hoc tempus data.

quamuis in libertate moretur, liber tamen et ciuis Romanus ne eſto (c).

ta. Hinc frequens in teſtamentis formula: LIBER ESTO, SI ANNORVM XXX. ERIT. L. 39. §. 2. *fam. erc.* L. 46. *de manum. teſt.* L. *vlt. D. de reb. dub.* L. 13. §. 5. *de ſtatulib.* item, QVVM PER LEGES LICEBIT, LIBER ESTO, L. 38. *de man. teſtam.*

(c) Serui itaque erant, quamuis in libertate morarentur, nec ſeruire eos pateretur Praetor. Poſt legem Iuniam Norbanam omnes iuſtam libertatem per manumiſſionem haud conſequuti, praeter dedititios, Latini erant, adeoque et hi eiuſdem conditionis cenſebantur. Vlp. *ib. et ad h. l.* V. C. Ant. Schultingius.

C A P. IIII. (a)

DE CONDITIONE EX HVIVS MODI PARENTIBVS NATORVM.

Ex his, qui quaeue iuſtam libertatem non conſequuntur, nati nataeue ciues Romani et in parentum poteſtate ne ſunto. Sin ciuis Romanus huiuſmodi mulierem, quaſi ciuem, per errorem duxerit, ſiue ciuis Romana per errorem ei, qui dedititiorum numero erit, nupta fuerit; cauſſa apud conſilium probata, ciuitas tam liberis, quam parentibus (b), *praeter eos, qui dedititiorum numero erunt, redditor, illique in patria poteſtate ſunto.*

P R O B A T I O N E S.

(a) Hoc quoque caput a ſuperioribus ſeiungi non potuit. Expreſſimus illud ex Vlpiani *Fragm. VII.* 44. Idem caput in mente habuit Caius *apud Pariat. LL. Moſ. et Rom. Tit. XVI.* dum ſcripſit: *idem iuris eſt de his, quorum nomine ex L. Aelia Sentia vel ex SC. poſt mortem patris, cauſſa probata, in poteſtate eius futuri eſſent.*

(b) Probanda ergo cauſſa erat viuis parentibus. At poſtea ex SCto etiam poſt mortem patris fieri poterat probatio. Cai. *ib.* Vnde miror, de ſententia huius SCti, et an eo diuerſum quid a Lege Aelia Sentia cautum ſit, diſputare ad Caii locum viros doctos.

C A P. V. (a)

DE MINORE XX. ANNIS MANVMITTENTE.

Minori XX. annis (b) *non aliter, quam per vindictam* (c), *cauſſa-*

L 2 *que*

P R O B A T I O N E S.

(a) Egere de hoc capite VLPIANVS *Lib. II. L.* 16. *D. de man. vind.* PAVLLVS *Lib. I. L.* 15. *de manum. vind.* Vnde id a ſuperioribus proximum locum tenuiſſe patet. Vti enim prima legis parte de conditione manumittendorum, ita ſecunda de manumittentibus actum. Sententiam capitis habemus apud Cai. *Inſt. I.* 1. 7. Vlpian. *Fragm. I.* 13. et in §. 5. *Inſt. qui ex quib. cauſſ. man. non poſſ.*

(b) Coeptum tamen annum XX. pro completo habitum, colligo ex L. 74. §. 1. *D. de SC. Treb.*

(c) At-

que apud conſilium probata (*d*), *manumittere ius eſto* (*e*).

(*c*) Attamen, qni vindicta poſſunt apud conſilium manumittere, poſſunt etiam heredem ſibi neceſſarium teſtamento ſcribere. PAVLL. *Lib. I. L.* 27. *D. de man. teſt.*

(*d*) Modo cauſſa ex affectu, non ex luxuria, deſcendat, VLP. *Lib. II. L.* 16. *pr. de man. vind.* Qualis eſt ſanguinis coniunctio. VLPIAN. *Lib. II. L.* 12. *eod.* item conditionis implementum. PAVLL. *Lib. I. L.* 15. *D. eod.* Aliae cauſſae recenſentur in *L.* 9. 11. 12. *ſequ. D. eod. et* §. 5. *Inſt. h. t.* Sunt tamen quaedam non ex hac lege, ſed ex SCtis, de quibus *L.* 13. *fin. L.* 4. *C. qui. man. non poſſ.* Add. Cuiac. *Obſ. XV.* 13.

(*e*) Quid ſi minor XX. annis ſeruum alii dederit, vt manumitteretur? Vid. L. 20. §. *vlt. D. de man. L.* 16. §. 1. *D. de man. vind.*

C A P. VI. (*a*)

DE FEMINA MANVMITTENTE.

Ne feminae, niſi auctoribus tutoribus ſuis (*b*), *libertatem ſeruis dare ius eſto* (*c*).

P R O B A T I O N E S.

(*a*) De hoc quoque capite egit PAVLLVS. *Lib. I. L.* 16. *D. de auct. tut.* Sententiam eius ſeruauit *Fragm. Vet. ICti poſt Pariat. LL. Moſ. et Rom.* §. 15.

(*b*) Etiamſi coeci ſint tutores. PAVLL. *Lib. I. L.* 16. *de auct. tut.* Si femina per epiſtolam manumittebat, diſputabatur, vtrum, dum ſcriberet illa epiſtolam, an tunc, quando eam ſeruus acceperit, interponenda ſit auctoritas? Vid. laudat. *Fragm.* §. 15.

(*c*) Niſi iure liberorum per legem Papiam Poppaeam tutela liberaretur. *Fragm. Vet. ICti* §. 15 Vlpian. *Fragm. II.* §. *vlt.* Addatur *Comment.* noſter *ad Leg. Iul. et Pap. Lib. II. cap.* 11. *p.* 233. *ſequ.*

C A P. VII. (*a*)

DE MANVMISSIONE IN FRAVDEM CREDITORVM.

Qui in fraudem (*b*) *creditorum manumiſit, nihil egiſſe cenſetor* (*c*), *et manumiſſus ſeruus ancillaue manento.*

P R O B A T I O N E S.

(*a*) De hoc quoque capite PAVLL. adhuc *Lib. I. Commentarii ſui* egit. Sententia extat apud Cai. *Inſt. l.* 1. 5. Vlpian. *Fragm. l.* 14. *in pr. Inſt. h. t. L.* 16. §. 2. *D. qui et a quib. man. lib.* L. 1. C. *qui man. non poſſ.*

(*b*) Quid vero eſt in fraudem manumittere? *L.* 10. *D. qui et quib. man. lib. non fiunt. L.* 79. *D. de regul. iur.* Hac lege nec miles ſolutus. *L.* 29. §. 1. *D. de teſt. mil.* L. 8. §. 1. *D. qui et ex quib. cauſſ. manum.* Non tamen legem violat, qui minor XX. annis heredem rogauit, vt ſeruum proprium manumitteret. L. 14. §. 1. *D. de fideic. libert.*

(*c*) Si id vrgeant creditores. Antea enim manumiſſus in eorum fraudem veluti ſtatuliber erat. *L.* 1. *pr. de ſtatulib.* Inde eſt, quod libertas huiuſmodi per Legem Aeliam Sentiam dicitur RESCINDI, *L.* 5. §. 2. *D. qui et a quib. manum.* RETRAHI. *L.* 45. §. 3. *de iure fiſc.* REVOCARI. *L.* 1. *C. qui manum. non poſſ.*

CAP.

CAP. VIII. (a)

DE SERVO NECESSARIO HEREDE INSTITVTO.

Attamen ei, qui ſoluendo non eſt (b), *vnum ſeruum, quem velit* (c), *per teſtamentum manumittere, et heredem inſtituere* (d) *ius eſto: et tunc manumiſſus liber hereſque neceſſarius eſto.*

PROBATIONES.

(a) Caput hoc a ſuperiore proximum fuiſſe, cum res ipſa, tum Paulli fragmenta ad caput ſequens adferenda docent.

(b) Etiam minori XX. annis. *L.* 27. *de man. teſt.* Quid ſi, qui ſoluendo eſt, neceſſarium heredem inſtituat, et is abſtineat, an libertates debentur? L. 32. *D. de manum. teſt.*

(c) Licet minorem XXX. annis: Vlpian. *Fragm. l.* 14. etiamſi in ea cauſſa ſit, vt dedititius fieri deberet. Vlp. *ibid.* Heres enim eſſe non poſſet, niſi iuſtam conſequutus libertatem. Aliud dicendum, ſi impedimentum non ex lege Aelia Sentia ſit, ſed ex alia lege, SCto vel conſtitutione Principis. *L.* 83. *pr. D. de her. inſt.*

(d) Quid ſi obaeratus ſeruum heredem neceſſarium inſtituerit, eique ſubſtituerit tamen liberum hominem? *L.* 57. *D. de her. inſt.*

CAP. VIIII. (a)

QVID SI IN FRAVDEM CREDITORVM PLVRES MANVMISSI?

SI. DVO. PLVRESVE. EX. EADEM. CAVSSA. HEREDES. SCRIPTI. ERVNT. VTI. QVISQVE. PRIMVS. SCRIPTVS. ERIT. LIBER. ET. HERES. ESTO (b).

PROBATIONES.

(a) Legitima haec fuiſſe huius capitis verba adparet ex *L.* 60. *D. de her. inſt.* SCti vero ad hanc legem facti meminit, *L.* 83. §. 1. *eod. tit.*

(b) Quid ſi duo Apollonii inſtituti? *L.* 42. *D. eod.* Paull. *Lib.* 1. *L.* 43. *eod.* Quid ſi primo loco ſeruum cum libertate inſtituerit, et eum ſubſtituerit, cui libertas debebatur ex fideicommiſſo? Paull. *Lib.* I. *L.* 55. *D. eod. tit.*

CAP. X. (a)

DE SERVO IN FRAVDEM FOENERATORVM MANVMISSO.

In fraudem foeneratorum manumiſſus, tametſi in libertate moretur, li-

PROBATIONES.

(a) Huius capitis ſolus meminit Auctor *Fragm. Vet. ICti* §. 16. *Obſtat enim libertati Lex Aelia Sentia, quae vetat ſeruum, foeneratorum cauſſa manumiſ-*

ſum

libertatem tamen iuſtam ne conſequitor (*b*).

ſum ciuem Rom. fieri, ſed Latinum. Niſi itaque dicere malimus auctorem huius fragmenti ius omnibus notum plane ignoraſſe!; dicendum ſane erit, legem Aeliam Sentiam diſtinxiſſe, in *creditorum* fraudem quis manumiſſus ſit, an in fraudem *foeneratorum*, in quorum odium lex paſſa eſt ſeruum, in eorum fraudem manumiſſum, in libertate morari.

(*b*) Atqui Latinum factum eſſe, ait Auctor fragmenti. Factus omnino, ſed demum ex *L. Iunia Norbana*, quae omnes Latinos fecit, quos iuſtam libertatem conſequi non patiebatur *L. Aelia Sentia*. Videantur, quae notauimus ad Cap. III.

C A P. XI. (*a*)

DE MERCEDE MANVMISSIONIS.

Si quis eum eamue, quem quamue manumiſſurus eſt, ad mercedem manumiſſionis praeſtandam obligauerit (*b*), *iuribus patronatus priuator.*

P R O B A T I O N E S.

(*a*) Hactenus de manumittendis et manumiſſionibus. Iam de prohibitis manumittendi conditionibus, de quibus PAVLLVM *Libro Commentr. II.* egiſſe, patet ex *L. 6. D. de iur. patr.* Ceterum ſententiam capitis ſeruat *L. vlt. D. qui et a quib. manum.*

(*b*) Non ergo prohibet Lex mercedem a liberto capere, ſed eum obligare. L. *vlt.* §. 1. *qui et a quib. manum.* Nec haec prohibitio pertinet ad ſpeciem ſi patronus ſibi operas centum aut in ſingulas quinos aureos ſtipulatus ſit. PAVLL. *Lib. II. L. 6.* §. 1. *D. de iur. patr.*

C A P. XII. (*a*)

DE IVREIVRANDO LIBERTORVM DE LIBERIS NON TOLLENDIS.

Qui libertum, vt ne vxorem ducat (*b*), *vel libertam, ne nubat, liberoſue tollat* (*c*), *iureiurando adiget* (*d*), *is quoque iuribus patronatus priuator* (*e*).

P R O B A T I O N E S.

(*a*) De hoc quoque capite egit PAVLL. *Lib. II. L. 6. D. de iur. patr.* Eius autem ſententiam habes in *L. 15. D. eod.*

(*b*) Nec tamen incidit in legem patronus, qui caſtratum iurare coegit vxorem non ducturum. PAVLL. *Lib. II. L. 6.* §. 2. *eod.* Incidit autem, qui adegit, ne intra certum tempus liberos tollat, neue aliam vxorem ducat, quam de qua patronus ſenſerit, vel non niſi collibertam, aut patrono cognatam L. 3. §. 5. *D. de ſuis et legit. hered.*

(*c*) Quid ſi patronus libertam adegerit, vt ſibi nuberet? PAVLL. *Lib. II. L. 6.* §. *vlt. de iur. patr.* vel ne illicite nuberet? L. 3. §. 5. *de ſuis et leg. her.* vel ne ea liberis impuberibus nuberet? *L. 13. qui et a quib. man.* Nullo horum caſuum patronus iure ſuo excidit. At excidit illo omnino, qui ipſe non ducturus adegit tamen libertam, ne alii quam ſibi nuberet. PAVLL. *Lib. II. L. 6.* §. 2. *de iur. patr.*

(*d*) Item

(*d*) Item qui iuſiurandum non prohibet. Exemplum vide apud PAVLL. *Lib. II. L. 6. §. 2. eod.*

(*e*) Immo et liberi eius *L. 15. eod.* Vnde nec ad legitimam hereditatem admittuntur. *L. 3. §. 5. de ſuis et leg. her.* Interim tamen ſalua per hanc legem manſit iuriſiurandi religio. Verum iuriſiurandi etiam huiuſmodi gratiam libertis libertabuſque fecit Lex Iulia et Pappia Poppaea. PAVLL. *Lib. II. L. 6. §. 4. de iur. patr.* Diximus ea de re plenius in *Comment. ad L. Iul. et Pap. L. II. cap. XVI.*

CAP. XIII. (*a*)

DE EO QVOD IN FRAVDEM PATRONI FACTVM.

Si quid dolo malo liberti factum erit (*b*), *quo minus, quam pars debita bonorum, ad patronum eiuſue liberos perueniat, id, quod in fraudem legis factum erit, nullum eſto: quod in fraudem patroni, reuocator* (*c*).

PROBATIONES.

(*a*) Egit de hoc capite PAVLL. *Libr. III. L. 11. ſi quid in fraud. patr.* Sequitur itaque vltima pars legis de patronorum libertorumque officiis.

(*b*) Non eſt dolus, ſi patronus conſentit. PAVLL. *Lib. III. L. 11. eod.* nec ſi libertus dotem dat filiae. *L. 1. §. 10. eod.* nec, ſi viuus amicis bene merentibus donauit. *L. 9. eod.* Alias nihil intereſt, quocunque modo fraus legi facta. *L. 4. pr. L. 1. §. 1. 3. 13. 18. ſeq. eod.*

(*c*) Quid ſi, quod in fraudem patroni alienatum, non exſtet? *L. vlt. eod.* Quid vero interſit inter alienare in fraudem legis, et patroni, fuſe PAVLLVS explicaſſe videtur *Lib. III.* eoque refero *L. 17. qui et a quib. man. L. 66. de verbor. oblig.*

CAP. XIIII. (*a*)

DE LIBERTIS INGRATIS.

Quem libertum libertamue patronus (*b*) *ingratum eſſe conuincet, is in lautumias detur* (*c*).

PROBATIONES.

(*a*) Egit de hoc capite VLPIAN. *Lib. IIII. L. 30. qui et a quib. man.* Sententiam eius debemus Doſith. *Sentent. Hadr. cap. III. §. 3. p. 862.* Conſ. Cuiac. *Obſ. X. 33.*

(*b*) Quis accuſare poſſit vel non poſſit libertum ingratum, fuſe docet Vlp. *Lib. IIII. L. 30. D. qui et a quib. man. L. 70. D. de verb. ſignif.*

(*c*) Doſith. *ibid.* qui tamen falli videtur, dum cognitionem hanc dat *ἐπάρχῳ τοῦ γαζοφυλακίου*: quam fuiſſe penes Praefectum vrbi patet ex *L. 1. §. 10. D. de off. Praef. vrb.*

CAP.

Digitized by Google

CAP. XV. (a)

DE PATRONI OFFICIO ERGA LIBERTVM.

Si qui patronus, ſi qua patrona, libertum libertamue inopem non alet, is eaue iuribus patronatus priuator (b).

PROBATIONES.

(a) De capite hoc habes teſtimonium Modeſtini. *L. 6. pr. de agn. et al. lib.* L. 33. *de bon. libert.* (b) *d. L. 6. et* 33.

§. XIII.

Denique obſeruandum, caput legis Aeliae Sentiae de manumiſſore minore XX. annis (§. V.) incaute ſuſtuliſſe Iuſtinianum, argumento vſum ſane perquam ridiculo, *quod libertas ſit res inaeſtimabilis.* §. 7. *Inſt. h. t.* Inaeſtimabilis enim non eſt ratione domini, ſed ſerui, qui ad illam adſpirat. *Conſ.* Thomaſ. *Diſſ. de vſu pract. doctr. de imped. manumiſſ.* 1. §. *XXXVIIII. ſequ.*

TIT. VII.

DE LEGE FVSIA CANINIA TOLLENDA.

AD coercendam manumittendi licentiam comparata etiam erat lex FVSIA CANINIA, de qua quum nihil dicat Imperator, niſi quod eam ſuſtulerit, res paullo altius ex antiquitatibus Romanis erit repetenda.

§. I.

Lex Fuſia Caninia quando et a quibus lata.

De genuina huius legis aetate mira eſt eruditorum diſſenſio. Sunt, qui latam hanc legem exiſtimant Q. Fuſio Caleno, et P. Vatinio Coſſ. anno V. C. DCCVI. et renouatam deinde ſub Auguſto, rogante C. Caninio Coſ. anno V. C. DCCLI. Vnde dicta etiam ſit ea lex Fuſia Caninia. Iac. Raeuard. *Coniect. II.* 1. Oiſel. *ad Cati Inſt. I.* 2. 1. *p. m.* 14. Sed quum Dionyſ. Halicarnaſſeus adhuc ſua aetate de nimia manumittendi licentia conqueratur, et Suetonius in *Aug. Cap. XXXX.* Auguſtum primum de numero manumiſſorum cauiſſe, dicat: credibile vix eſt, legem hanc eſſe tam vetuſtam. Praeterea vix in antiquitate occurrit exemplum legis, a duobus conſulibus diuerſorum annorum cognominatae. Hinc procul dubio lata haec lex Sex. Furio (a) Camillo et C. Caninio Gallo Coſſ. anno V.C. DCCLI. hoc

(a) Furii enim olim dicti *Fuſii*, *Prooem. I. not. b.* quemadmodum Papirii *Papiſii* Vid.

Digitized by Google

Hoc enim anno C. Caninium Gallum conſulem ſuffectum produnt *Annales* Steph. Vin. Pighii *Lib. XVIII. p.* 530. Onuphr. Panuin. *Faſt. II. p.* 185. Quin et ex numo eius conſulatum reſtituit Hub. Golz. *in Faſtis p. CCXXII.* Conf. Schulting. *ad Cai. Inſt. I.* 2. 1. *p.* 24. Ephr. Gerard. *Diſſ. de lege Fuſ. Canin.* §. *VII.*

§. II.

Cauſſa latae legis eadem fuit, quae Aeliae Sentiae, maxime vero, quod morientes domini ſaepenumero integras familias manumitterent, tantum, vt eo plures liberti pileati lecticam proſequerentur. Egregie hanc in rem Dionyſ. Halic. IIII. p. 228. *Scio*, inquit, *qui tota ſeruitia teſtamento libera eſſe iuberent, vt benignitatis laudem ferrent poſt mortem, et in funeris elatione lecticam eorum magna pileatorum proſequeretur frequentia. In qua pompa quidam erant, vt a ſcientibus audiui, recens dimiſſi e carcere, malefici, mille ſupplicia meriti. Iſtos impuros vrbis pileos plerique cum ſtomacho adſpectant et reſpuunt eorum conſuetudinem, indignum facinus clamitantes, populum, rerum dominum, et vſurpantem ſibi orbis imperium, talibus contaminari ciuibus.* De ea pompa funebri conferri etiam merentur Iac. Cuiac. *Obſ. III.* 23. Io. Kirchmann. *de Fun. Rom. II.* 7. Huic ergo licentiae manumittendi, qua populus rerum dominus contaminabatur, obuiam itum eſt hac lege Fuſia Caninia, qua certus numerus eſt conſtitutus, vltra quem non valeret manumiſſio. Et de ea lege etiam intelligendus Sueton. in *Aug. Cap. XXXX.* vbi vtramque legem; Fuſiam nimirum Caniniam et Aeliam Sentiam, ſub Auguſto conditas, coniungit. Ratio huius legis.

§. III.

Ipſam legis ſanctionem nobis ſeruarunt Vlpian. in *Fragm. I.* 24. Paull. *Sent. IIII.* 15. Cai. *Inſt. I.* 2. 1. E duobus ſcilicet vſque ad quinque ſeruis duo manumitti poterant; ex ſex et ſeptem, tres; ex octo et nouem, quatuor; e X. vſque ad XVII. quinque; ex XVIII. ad XX. ſex; ex XXI. ad XXIII. ſeptem; ex XXIIII. XXV. XXVI. octo; e XXVII. XXVIII. XXVIIII. nouem; e XXX. ad XXXXIIII. decem; e XXXXV. ad XXXXVII. vndecim; ab XXXXVIII. ad LI. duodecim; e LII. ad LV. tredecim; e LVI. ad LVIIII. quatuordecim; e LX. ad LXIII. quindecim; e LXIIII. ad LXVII. ſedecim; e LXVIII. ad LXXI. ſeptendecim; e LXXII. ad LXXV. octodecim; e LXXVI. ad LXXVIIII. nouendecim; ex LXXX. ad LXXXIII. viginti; ex LXXXXIIII. ad LXXXVII. viginti et vnus; ex LXXXVIII. ad LXXXI. viginti duo; ex LXXXXII. ad LXXXXV. viginti tres; ex LXXXXVI. ad C. viginti quatuor; ex C. ad CXXVIIII. viginti quinque; ex CXXX. ad CXXXIIII. viginti ſex; a CXXXV. ad CXXXX. viginti ſeptem; et ſic conſequenter pars quinta. Sed vltra centum manumittere nemo poterat, ſi familia vel XX. millibus ſeruorum conſtaret, quales Romae fuiſſe familias, teſtantur Sen. *de Tranq. anim. VIII.* Athen. *Diſpnoſ. VI. p.* 272. Legis materia.

§. IIII.

An ea ad manumiſſiones inter viuos pertinuerit?

Quemadmodum vero haec lex ad ſolas manumiſſiones teſtamentarias pertinebat: ita inter viuos integrae familiae manumitti poterant, niſi aliae leges obſtarent. Cai. *Inſt. I.* 1. 4. Neque etiam verendum erat tam facile, ne quis iuſto eſſet liberalior. Vnde mira fuit Taciti Imp. religio, qui *manumiſit*, *intra centum tamen*, *ne Caniniam tranſire videretur*. Vopiſc. *in Tacit. X.* quaſi Caninia ad manumiſſiones inter viuos pertinuiſſet.

§. V.

Quid factum, ſi plures manumiſſi quam lex permitteret.

Si plures, quam lex permiſerat, eſſent manumiſſi: illi tantum, qui priores erant nominati, aut certe deſcripti, libertatem conſequebantur. Si plures manumiſſi, nemo nominatus aut deſcriptus: omnes in ſeruili conditione permanebant. Quod et tunc eueniebat, ſi teſtator in fraudem legis nomina ſeruorum in orbe tereti aut διεξοδικῶς ſcripſiſſet. Cai. *Inſt. I.* 1. 2. quem ſcribendi modum exponit Merill. *Obſ. VII.* 40. [et rectius adhuc Schulting. *ad Cai. I.* 1. 2.]

§. VI.

An prudenter eam ſuſtulerit Iuſtinianus.

Enimuero hanc quoque legem, ſane vtiliſſimam ſuſtulit Iuſtinianus, quaſi illa eſſet libertati inuida, abſurdumque videretur, a viuis integras familias manumitti poſſe, non item a moribundis. Vid. *Inſt. h. t.* et ibi Vinnius.

T I T. VIII.

DE HIS, QVI SVI VEL ALIENI IVRIS SVNT.

Altera perſonarum diuiſio, cuius quidem mentio fit in Inſtitutionibus, ea eſt, qua aliae SVI IVRIS, aliae ALIENO IVRI SVBIECTAE dicuntur, qui nec patri, nec domino, ſubſunt, iique etiam *patresfamilias* in iure noſtro vocantur. Ergo qui alterutrius in poteſtate ſunt veluti *ſerui* et *filiifamilias*, alterius iuri ſubiecti dicuntur. De poteſtate dominica hoc titulo, de patria ſequente agitur.

§. I.

Poteſtas dominica in quo conſtiterit?

Poteſtas dominica duo potiſſimum iura complectebatur: alterum, quod domini per ſeruos adquirerent, alterum, quod iure vitae et necis in eos vterentur. De priore agitur ad *Tit. VIIII. Libri II.* De poſteriore iam nonnulla ex antiquitate monenda ſunt.

§. II.

Gaudebant domini iure vitae et necis.

Quum ius vitae et necis in ſeruos iuri naturae et gentium haud repugnet (*a*): non mirum profecto eſt, quod et Romae id dominis competeret, quibus ſerui non perſonarum, ſed rerum loco, eſſe videban-

bantur, vti ſupra monuimus. *Tit. III. §. II.* Conſ. Seneca *de Beneſ. III.* 23. §. 1. *Inſt. h. t.* Hinc et Hiſpo apud M. Senec. *Controu. X.* 4. *in ſeruum* NIHIL NON *domino licere*, ait.

(*a*) Dummodo non intelligas promiſcue in ſeruos ſaeuiendi licentiam, ſed tale ius vitae et necis, quali gaudet magiſtratus; nihil inuenies, quod iuri naturali repugnet. Vid. Senec. *de Clem. I.* 18. Thomaſ. *Fund. Iur. Nat. et Gent. III.* 4.

§. III.

Quo iure demum abuſi ſunt Romani.

Sed quo magis Romae a virtute deſcitum, eo durius immaniuſque cum ſeruis actum, in quos veluti per ludum et iocum ſaeuiebant domini truculentiſſimi. Vt enim non dicam de duriſſimis caſtigandi modis, vlmis, ſtimulis, laminis, crucibus, compedibus, neruis, catenis, carceribus, numellis, pedicis, boiis, tortoribus, ſuſpenſis e pede centupondiis, cet. de quibus Plaut. *Aſin. III.* 2. Io. Meurſ. *Auctar. philol. ad librum de gloria. XXII.* eo prolapſa demum fuit dominorum truculentia; vt exquiſitiſſimis ſeruorum ſuppliciis oculos paſcerent. Exempla exſtant apud Senecam *de Ira III.* 40. *de Clement. XVIII.* Plin. *Hiſt. Nat. VIIII.* 23. Iuuenal. *Sat. VI. v.* 218. *ſeq.* Tertull. *de pallio in fin.* Vulgare ſupplicium crux erat, in quam ob leuiſſima delicta ibant ſerui. Nota vox non feminae, ſed furiae, apud Iuuenal. *Sat. VI. v.* 219. *ſequ.*

Pone crucem ſeruo. Meruit quo crimine ſeruus
Supplicium? quis teſtis adeſt? quis detulit? Audi:
Nulla ſatis de vita hominis cunctatio longa eſt.
O demens, ita ſeruus homo eſt? Nil fecerit, eſto:
Sic volo, ſic iubeo, ſtet pro ratione voluntas.

Nec quidquam miſeros eripiebat cruciatibus, niſi ſe ad aras Deorum, vel principis reciperent ſtatuam, ſibique deprecatorem pararent. De quo ritu videndus Wowerus *ad Petron. p.* 148. Vnde reipublicae intererat, dominos in ſeruilia corpora impune ſaeuientes, latis legibus coerceri.

§. IIII.

Hinc Auguſtus ſaeuitiam dominorum compeſcuit.

Factum id primum ſub Auguſto, qui praefecto vrbi id dederat negotii, vt dominorum ſaeuitiam ac libidinem et in praebendo victu ſordes atque iniquitatem compeſceret; ſi recte diuinauit Lipſ. *ad Sen. de Beneſ. III.* 21. De ſeruorum ſane querelis Praefectum Vrbi cognouiſſe, ſatis patet ex Vlpiani *L.* 1. §. 1. 8. *D. de off. praef. vrb.* Tacit. *Annal. VI.* 11.

§. V.

Quod et factum SC. Claudiano et lege Petronia.

Deinde et Claudius Imperator dominorum, ſeruos aegrotos exponentium, vel plane necantium crudelitatem SCto coercuit, illoſque ſeruorum amiſſione, hos ordinaria homicidii poena mulctauit, Suet. *Claud. XXV.* Dio Caſſ. *Hiſt. LX. p.* 685. Porro non multo poſt lata *lex Petronia* anno V. C. DCCCXIIII. C. Petronio Sabino Turpilla-

piliano et C. Caeſonio Paeto Conſulibus (*b*), qua vetitum, vt ne liceret dominis ſeruos ſuo arbitrio ad beſtias depugnandas tradere, ſed cauſſa prius a iudice cognoſceretur. *L.* 11. §. 1. 2. *D. ad L. Corn. de ſicar.*

(*b*) In dubium tamen id vocat Petrus Faber *Semeſtr.* 11. *p.* 134. qui negat, hanc legem vocandam *Petroniam*, ſed dici eam mauult *Paetiniam*, latam quippe a Paetinio et Caſſio Aproniano Coſſ. A. V. C. DCCCLXXV. idque primo ideo, quia lex Petronia de longe alia re, puta de praeuaricatione et calumnia egerit. *L.* 16. *C. ad L. Iul. de adult.* Deinde quia de Hadriano referat Spartianus, eum ſeruos a dominis occidi vetuiſſe, eoſque damnari voluiſſe per iudices. Sed vt plures potuerunt eſſe leges Petroniae, ita in vna harum de ſeruis quaedam cauta eſſe patet ex *L.* 24. *D. de manumiſſ.* et Paull. *Sent.* *IIII.* 12. 5. Idem deinde Hadrianus confirmare potuit, et ſeuerius ſancire quod ab anteceſſoribus ſtatutum, in deſuetudinem venerat, aut obſoleuerat penitus. Semper ſane haec lex Petronia, numquam Paetinia vocatur. Immo non obſcurum eſt, diuerſas plane leges confundi a Petro Fabro. Prior enim de praeuaricatione dicitur *Iunia Petronia*; haec autem dicenda eſſet *Petronia Caeſonia*. De his Coſſ. vid. Henr. Noriſ. *Epiſt. Conſul. p.* 418.

§. VI.

Hadriani ſeueritas in dominos immanes.

Tum poſtea Hadrianus dominorum crudelitatem reſcriptis legibuſque quam plurimis inhibuit. Sic Vmbriciam matronam, quae leuiſſimis de cauſſis acerbius tractauerat ancillas, in quinquennium relegauit. *L.* 2. *in fin. D. h. t.* Idem et renouauit legem Petroniam, ergaſtula ſeruorum et libertorum ſuſtulit, et ſeruos, niſi cognita a iudicibus cauſſa, occidi vetuit. Spartian. *Hadr. XVIII. et ibi* Caſaub.

§. VII.

Conſtitutio D. Pii,

Succeſſit porro conſtitutio D. Pii, quae dominis in ſeruorum ſuorum vitam non plus poteſtatis conceſſit, quam in alienorum, poenam legis Corneliae minata iis, qui ſeruos ſine iuſta cauſſa occidiſſent. *L.* 1. §. 2. *L.* 2. *D. h. t.* Idem Imp. venire iuſſit ſeruos, qui acerbius tractati a dominis ad ſtatuas principum confugerant. §. 2. *Inſt. h. t. Collat. leg. Moſ. et Rom. III.* 2. *p.* 742.

§. VIII.

vt et Conſtantini M.

Poſtremo Conſtantinus M. ſanxit, vt, qui ſeruum ſuum occidiſſet caſtigando, poenam legis Corneliae de ſicariis non ſubiret. Sin tormentis aut deſtinato conſilio id fuiſſet factum, dominus ordinaria homicidii poena plecteretur. *L. vn. C. de emend. ſeru.* Iac. Gothofr. ad *L.* 1. *et* 2. *C. Theod. de emend. ſeru. Lib. VIIII.* 12.

* * * *
* * *
* *
*

VII.

TIT. VIIII.

DE PATRIA POTESTATE.

Alieno quoque iuri ſubiecti ſunt filii filiaeque familias, et hinc iam de PATRIA POTESTATE ex antiquitatibus agendum.

§. I.

Patria poteſtas, Romanorum aliis gentibus incognita.

Recte Imperator §. 2. *Inſt. h. t. Ius*, inquit, *poteſtatis, quod in liberos habemus, proprium eſt ciuium Romanorum. Nulli enim alii ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem, qualem nos habemus*. Quamuis enim apud Perſas (*a*) etiam parentes in liberos imperium ſatis durum et fere tyrannicum exercuerint, filiis ſuis tamquam ſeruis vſi, teſte Ariſt. *Eth. VIII.* 10. Romani tamen adeo gentes omnes reliquas hac in re ſuperarunt, vt patria eorum poteſtas melioribus auctoribus non immerito vocetur *patria maieſtas*. Val. Max. VII. 7. 5. Quintil. *Declam. CCCLXXV.* [conf. Theod. Marcil. *in interpretam. XII. Tabul. Cap. XXIIII.*] Erant enim liberi in DOMINIO iuris Quiritium, et hinc poterant vindicari. *L.* 1. §. 2. *D. de rei vind.* Iis ſurreptis locum habebat actio furti. *L.* 14. §. 13. et *L.* 38. *D. de furt.* Mancipabantur etiam tamquam res mancipi, Cai. *Inſt. I. 6.* 3. Bynkersh. *de iure occidendi liberos I. p.* 145. Immo durior quodammodo apud Romanos erat liberorum, quam ipſorum ſeruorum, conditio: certe non multo tolerabilior, vt fatentur Liban. *Declam. XXXVII.* Seneca *Contr. III. 9. et* 18. Lactant. *Diuin. Inſtit. IIII.* 3. Seruius *ad Virgil. Aeneid. XI. v.* 143. vnde et *ſeruire patri* dicuntur liberi. Lactant. *Diu. Inſt. IIII.* 3. Ger. Noodt *Probab. II. 9. p.* 61. Quae omnia ſatis euincunt, liberos ratione aliorum hominum fuiſſe *perſonas*; ratione ciuitatis *ciues*: at ratione patris *res*, aeque ac ſeruos. Vid. *Elem. Iur. Ciu. ſecund. ord. Inſt.* §. 135. *ſequ.*

(*a*) Etiam Athenienſibus ius vitae et necis in liberos fuiſſe conceſſum, ex Sex. Empir. *Pyrrh. Hypot. III.* probari poſſe exiſtimat Oiſelius *ad Cai. Inſt.* I. 2. 2. *p. m.* 31. qui ideo Romanam illam legem Athenis arceſſit. Sed nihil fuiſſe in Solonis legibus iuri iſti Romano ſimile, luculenter oſtendit Dionyſ. Halic. *II. p.* 69. vbi ex inſtituto vtriuſque gentis leges inter ſe contendit. Conf. Io. Meurſ. *in Solon. XXII. p.* 79. et *in Themid. Att. I.* 2. *et* 3. Huber. *Digreſſ. II.* 6. Thomaſ. *de vſu pract. doctr. de patria pot. I.* 13. 14.

§. II.

Eius auctor Romulus.

Auctorem huius iuris eſſe Romulum, teſtis locupletiſſimus eſt Dionyſ. Halic. II. p. 96. et hinc ipſe Papinianus apud auctorem *collat. leg. Moſ. et Rom. Tit. IIII.* 8. eius poteſtatis originem refert ad legem regiam. Nec obſtat, quod Vlpianus patriam poteſtatem MORIBVS receptam dicit, *L.* 8. *D. de his qui ſunt ſui vel alieni iur.* Reſpicit enim

Digitized by Google

enim eo ipſo ad XII. tabulas, in quas illud ius receptum, non tamquam lex regia, (leges enim regiae omnes ſtatim ab eiecto Tarquinio Superbo exoleuerant, *L.* 2. §. 3. *D. de orig. iur.*) ſed tamquam mos vetus. Non ferebat ſcilicet inſigne illud odium, quo Romani regium nomen proſequebantur, vt quidquam Regibus acceptum ferre vellent. Schulting. *ad Collat. leg. Moſ. et Rom.* IIII. 8. *p.* 749. *ſequ.*

§. III.

Eam patres perpetuo retinebant;

Primo ergo patria poteſtas non ſecus, ac dominorum; e Romuli inſtituto erat perpetua, durabatque per omnem patris vitam, nec quiſquam liberorum, viuo et inuito parente, ſui iuris fiebat, etiamſi tractaret rempublicam, magiſtratus gereret, ſummamque ſtudii erga patriam laudem eſſet commeritus. Dionyſ. Hal. II. p. 96. Attamen hoc ius patriae poteſtatis cedebat dignitati, immo interquieſcebat tantiſper, et conniuebat, vti docet Gell. *Noct. Att. II.* 2. Quo etiam referendae *L.* 13. §. 5. *et L.* 14. *pr. D. ad SC. Trebell.* quas egregie illuſtrat V. A. Corn. van Bynkerſh. *Obſ. I.* 18.

§. IIII.

Etiam in nepotes.

Deinde huic patris imperio non ſolum filii et filiae, ſed et illorum liberi et nepotes ſuberant, quamuis filii eſſent milites *L.* 7. *C. h. t.* Eam vero poteſtatem non vterque parens habebat, ſed ſolus pater, ideo *familiae princeps* vocatus ab Vlpiano *Fragm. IIII.* 1. quo defuncto demum liberi ſui iuris eſſe coeperunt.

§. V.

Complectebatur ius vitae et necis.

Denique iura ipſa, quae illa patria maieſtas complectebatur, plane erant ſingularia. Et I. quidem huc pertinet IVS VITAE ET NECIS. Licebat enim patri filium, tamquam rem ſuam, non ſolum exponere (*b*), in carcerem detrudere, flagris caedere, vinctum ablegare ad ope-

(*b*) *De partus expoſitione et nece apud veteres* eruditiſſimus exſtat commentarius Gerardi Noodtii, quem *Iulium Paullum* ipſe inſcripſit. Nos inde huius immanis conſuetudinis hiſtoriam quaſi per indicem, dabimus. Ex Romuli lege non licebat exponere maſculos, nec ex ſequiore ſexu filias primigenias, niſi ex quinque vicinorum ſententia monſtroſi, debiles, aut inſignes ad deformitatem eſſent iudicati. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p.* 88. Quae Romuli lex etiam in XII. tabulas cum aliis migrauit. Cic. *de legib. III.* 8. At vtraque lex adeo ſenſim exoleuit, vt etiam ſub Imperatoribus nihil eſſet ea expoſitione frequentius. Suet. *Octau. LXV. Calig. V.* Tacit. *Hiſt. V.* 5. Tertull. *ad nation. I.* 15. Idque nec SC. Planciano nec altero, quod ſub Hadriano prodiit; mutatum fuiſſe, docet Ger. Noodt *Iul. Paull. III. p.* 350. qui etiam *cap. IIII. V. VI.* obſeruat, ſub Diocletiano adhuc et Maximiano, immo et ſub Conſtantino licuiſſe infantes exponere: primoſque eam truculentiam inhibuiſſe Valentinum, Valentem et Gratianum, *L.* 2. *C. de infant. expoſit.* Sed huic ſententiae interceſſit Vir. illuſtr. Corn. van Bynkershoek in libello *de iur. occid. liberos*, vbi citius hoc cacoethes legibus vetitum ſtatuit, quumque multo poſt ſententiam ſuam tueretur laudatus Noodtius ſingulari Epiſt. ea de re nuper edita: ſequutae ſunt Bynkershoekii *Curae ſecundae*, id eſt, notae et ſtricturae ad illam amicam Noodtii Reſponſionem. Rem conficere videtur locus Tertull. *ad Nation. I.* 15.

operas ruſticas, ſed et quouis ſupplicio, ſi meruiſſet, necare. Dion. Hal. II. p. *96. 97.* Simplic. *Comment. ad* Epictet. *Enchir. XXXVII. L.* 11. *D. de liberis et poſtum. hered.* Vnde mirum eſt, Libanium *Decl. XXI.* hunc veteris iuris rigorem benigniore interpretatione emollire, patribuſque tantum concedere *τὴν ἀπειλὴν τεθνηκέναι*, *comminationem mortis*. Aliud enim docent tot exempla, ex quibus patet, patres domi, adhibitis in conſilium neceſſariis, viriſque principibus, liberorum cauſſas cognouiſſe (*c*), iiſque pro rei grauitate poenas et ſupplicia inflixiſſe. Val. Max. V. 2. Sen. *de Clem. I.* 15. Hunc in modum a patribus necati dicuntur Caſſius, Val. Max. *l. c.* (quamuis id argumentis ſolidis in dubium vocet Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. Lib. VIII.*) Fabii Eburni filius, apud Quinctil. *Declamat. III.* Scaurus apud Val. Max. *ibid.* Fuluius, apud Salluſt. *de bello Catil. XXXVIIII.* Titus vero Arrius eodem iure filium exſilio damnauit, apud Sen. *l. c.*

(*c*) Hinc pater adpellatur *iudex domeſticus* apud Senec. *Contron. II.* 3. *domeſticus magiſtratus* apud Senec. *de beneſ. III.* 11. *cenſor filii* apud Suet. *Claud. XVI.*

§. VI.

Eadem patria poteſtas complectebatur II. IVS *ter* VENVMDANDI FILIOS. Si enim prima vice venditus in ſeruitutem filius, manumiſſione libertatem recuperaſſet, iterum vendi poterat a patre. Iterum manumiſſus, denuo in poteſtatem patris recidebat, vendique adeo poterat tertium. Sed impetrata tertium libertate, e patria demum poteſtate exibat. Dionyſ. Halic. II. p. 97. Simplic. *comment. ad* Epictet. *Enchirid. XXXVII.* Et quamuis Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. III.* Aleander ad Caii *Inſt. I. 6. 3. p. m.* 56. et Iac. Gothofr. *ad LL. XII. Tab. IIII. p.* 202. erroris arguant Dionyſium, eamque Romuli legem de imaginaria illa trina venditione, quae in manumiſſione obſeruabatur, intelligendam arbitrentur: hos ipſos tamen in eo fugit ratio. Ritus enim ille imaginariae venditionis fuit legis actio. Legis vero actiones demum e XII. Tabulis natae ſunt. Ipſis quoque Aleandri et Gothofredi argumentis abunde ſatisfactum a Theod. Marcil. *Interp. XII. Tab. Cap. XXV.* Ant. Schulting. *ad Vlp. Fragm. X.* 1. *p.* 592. Bynkerſh. *de iure occ. lib. VI. p.* 177. et Cel. Thomaſio Diſſ. *de vſu pract. Tit. Inſt. de patr. pot. I.* Ceterum ea lex Romuli primum a Numa paullulum reſtricta eſt, negatumque patribus ius vendendi filios illos, quibus vxores ducere permiſiſſent. Dionyſ. Halic. II. p. 98. Poſtea ea in ipſas XII. tabulas migrauit, vbi his fere verbis legebatur: ENDO LIBERIS IVSTIS IVS VITAE NECIS VENVMDANDIQVE POTESTAS EI ESTO. SI PATER FILIVM TER VENVMDVIT, FILIVS A PATRE LIBER ESTO: Vlp. *Fragm. X.* 1. Iac. Gothofr. in *quat. font. iur. ciu. de LL. XII. Tab. IIII.*

Ius ter venumdandi liberos.

§. VII.

Denique et III. IVS ADQVIRENDI per liberos patria poteſtate continebatur Sex. Empir. *Pyrrh. hyp. III.* 24. *Legum Romanarum auctores*

Ius adquirendi per liberos.

res liberos in manu parentum ad inſtar ſeruorum eſſe voluerant, *neque ſuorum bonorum ipſos eſſe dominos*, *ſed parentes*, *donec manumittantur eo modo*, *quo mancipia ſolent*. Sed de hoc iure infra ad *Lib. II. Tit. VIIII.* dicemus.

§. VIII.

Ius vitae et necis quibus gradibus ol-ſolucrit?

In his omnibus vero ſenſim nonnulla mutata ſunt cultioribus reipubl. temporibus, maxime quum iſta domeſtica maieſtas ſtatui monarchico ſub Imperatoribus parum conſentanea videretur. Et primo quidem quod ad ius vitae et necis attinet, ea mutatio non facta iam ante exactos reges, vt viſum Raeuardo *ad XII. Tab. cap. III.* nec tempore Auguſti, ceu creditum Franc. Balduino *ad leg. Rom. XVII. p.* 24. nec denique ſub Diocletiani tempora, vti exiſtimarunt Theod. Marcil. *Interpretam. leg. XII. Tab. Cap. XXIIII.* vel ſub Conſtantini, vti credidit Giphan. *ad L. vlt. C. de patr. poteſt.* multo minus ſub Valentiniani, Valentis et Gratiani imperio quae Lipſii *Epiſt. ad Belg. I.* 85. ſententia eſt: ſed a temporibus Traiani, qui filium male contra pietatem a parente adfectum emancipanit, nec eo defuncto patri bonorum poſſeſſionem conceſſit. *L. vlt. D. ſi a parente quis manum. ſit*. Eius exemplum deinde ſequutus Hadrianus patrem, qui filium ob adulterii ſuſpicionem in venatione occiderat, in inſulam deportari iuſſit, quod latronis magis, quam patris iure eum interfecerit, parum memor, patriam poteſtatem in pietate, non in atrocitate conſiſtere debere. *L.* 5. *D. ad L. Pompei. de parricid.* Hinc ab Alexandri Seueri temporibus inualuit ſenſim mos, filios grauius delinquentes offerendi magiſtratibus, quibus tamen ipſi parentes praeſcribebant ſententiam, in filiis exſequendam. *L.* 13. §. *vlt. D. de re milit. L.* 3. *C. de patria pot. L.* 2. *D. ad leg. Corn. de ſicar.* et *L.* 11. *in fin. D. de lib. et poſt. hered. inſt.* vbi Paullus, eorum temporum iuriſconſultus, non *licèt*, inquit, occidere liberos, ſed *licebat*. Denique ne id quidem relictum parentibus, vt filios immorigeros abdicarent. *L.* 6. *C. de patr. pot.* Ergo totum illud ius vitae et necis quod patribus olim competierat, paullatim reſtrictum, demum a Conſtantino M. ſanctione poenali ſublatum *L. vn. C. de his qui par. vel lib.* totumque in magiſtratus translatum eſt per conſtitutionem Valentiniani, *L. vn. C. de emend. propinqu.* Thomaſii *Diſſ. de vſu pract. Tit. inſt. de patr. pot. L.* 22. *ſequ. p.* 9. *ſequ.*

§. VIIII.

Vt et trina liberorum venditio.

Multo minus trinam liberorum venditionem ſaluam eſſe paſſi ſunt imperatores. Hi enim, (non vt Balduinus putat, libera reſp.) id ius parentibus ademerunt. Primus, non Hadrianus, ſed vt videtur, Diocletianus liberos vllo titulo alienari vetuit, *L.* 1. *C. do patrib. qui fil. ſuos diſtrax.* Deinde Conſtantinus parentibus, cum extrema inopia conflictantibus, liberos ſanguinolentos (*d*) tantum vendere permiſit,

(*d*) Filii ſanguinolenti ſunt recens nati, et adhuc ab vtero rubentes. Eos enim vendi permiſerat Conſtantinus ob periculum expoſitionis. Fuſius hoc demonſtrat Huber. *Digreſſ. II.* 5. Solebant enim partus ſanguinolenti vel ad necem in

ſit, ea tamen lege, vt liceret et patri vendenti, et filio vendito aut cuicumque alii, pretio aut mancipio reddito, ad ingenuitatem prouocare. *L. 2. C. de patr. qui fil. diſtrax.* Immo ne et hac venditione ſanguinolentorum eſſet opus: paullo poſt idem imperator ſanxit, vt inopes parentes alimenta e publico acciperent *L. 1. et L. 2. C. Theod. de aliment. quae inop. parent. e publico petere debent Lib. XI. Tit. XXVII.*

in ſolitarium locum abiici, vel ad loca quaedam populi Romani publica deferri, et talis fuit lactaria columna, de qua Feſtus *p.* 303. *Lactaria columna in foro olitoris dicta, quod ibi infantes lacte alendos deferebant.* Conſ. Raeuard. *Coniect. l.* 17. *p.* 33.

§. X.

Quid circa adquiſitionem per liberos aliaque iura mutatum?

In tertio iure adquirendi per liberos quid mutatum ſit paullatim, infra ſuo loco, id eſt, *Lib. II. Tit. VIIII. n. II.* dicemus. Iam addimus, et alia parentum iura ſublata, vel imminuta, ſaltim fuiſſe. Sic ſane quum olim et filii filiaeque familias noxae dari poſſent a patre: id ius iis ademtum eſſe, docet Iuſtinianus. §. *vlt. Inſt. de nox. act.* Quam parum patris arbitrio relictum fuerit in exheredandis liberis, infra ad eum titulum explicabimus. Nec receptum amplius, vt patri filius ſit heres neceſſarius. Quae omnia olim aliter ſe habuiſſe, ſuis locis patebit.

TIT. X.

DE NVPTIIS.

Patria poteſtas adquiritur vel per iuſtas NVPTIAS, vel per LEGITIMATIONEM, vel per ADOPTIONEM. De nuptiis et legitimatione titulo hoc X. de adoptione ſequente agitur. Non abs re vero hic titulus in Pandectis inſcribitur *de ritu nuptiarum*, videaturque veteres ICti probe intellexiſſe, quantum interſit ſtudioſi iuris, ritus illos nuptiarum qui iura diuerſiſſima producebant, perſpectos habere. Hinc procul dubio illo titulo de ritibus nuptiarum accurate egerunt. Sed Tribonianus, retenta in pandectis veteri rubrica, rem ipſam omiſit, neque vllum titulo iſti inſeruit fragmentum, quod ad illuſtrandos illos veteres ritus faceret. Thomaſ. *de vſu pract. doctr. Inſt. de nuptiis. I. 1. p. 1.* Ergo ex antiquitatibus ſupplendus hiatus; quod iam ante nos fecerunt Barn. Briſſonius libris *de ritu nuptiarum et iure connubiorum*. Ant. et Franc. Hotomani *de vetere ritu nuptiarum*, et, qui fere omnium induſtriam ſuperauit, Thomaſius, laudata *diſſertatione*.

by Google

§. I.

Diuerſi nuptiarum ritus.

Fiebant nuptiae apud Romanos vel ita, vt VXOR CONVENIRET IN MANVM, et fieret MATERFAMILIAS, vel vt SINE IN MANVM CONVENTIONE dotalia conficeret inſtrumenta, et non materfamilias, ſed MATRONA haberetur. Gell. XVIII. 6. Prius non ſola fiebat CONFARREATIONE et COEMTIONE, ſed vſu, vt diſerte tradit Cicero *pro Flacco cap. XXXIIII.* Itaque tres iſtos modos diſtincte recenſent Arnob. *adu. gent. IIII. p.* 83. Seru. *ad Virg. Georg. I. v.* 31. Boet. *ad Cicer. Topic. III.* et e recentioribus Briſſonius, et Hotomanus, *libris laudatis*. Aſt non deſunt, qui confarreationem et coemtionem pro vno eodemque ritu habent.

§. II.

Confarreatio quid?

CONFARREATIO, a Romulo inuenta (*a*), fuit ritus nuptiarum antiquiſſimus, quo certis verbis, et teſtibus decem praeſentibus, et ſollemni facto ſacrificio, in quo panis quoque farreus adhibebatur, vxor conueniebat in manum mariti. Dionyſ. Halic. II. 95. Vlp. *Fragm. VIIII.* 1. *XI.* 13. *XXII.* 14.

(*a*) In dubium id vocat Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. XXI. p.* 95. ob locum Plinii *Hiſt. Nat. XVIII.* 2. in quo vſus farris in ſacrificiis a Numa demum inuentus dicitur. Sed falſum id eſſe, ex Catonis fragmento patet apud Seru. *ad Virg. Aeneid. X. v.* 541. qui refert, *Latini boues* IMMOLATOS, *priusquam aederentur, profugiſſe in ſiluam*. Quum vero *immolare* idem ſit, ac mola falſa e farre confecta inſpergere: Seru. *ad Aeneid. X. v.* 541. Heinſ. *epiſt. ad Balſac. p.* 185. facile patet, iam ante Romuli tempora farris vſum in Latio fuiſſe receptiſſimum.

§. III.

An ea ſolis Pontificibus et Flaminibus propria?

Erat vero hic ritus non pontificibus flaminibuſque proprius, vt nonnulli recentiorum exiſtimant. Boeth. *ad Cic. Topic. III.* Alex. ab Alex. *Genial. dier. II.* 5. Dalechamp. *ad Plin. Hiſt. Nat. XVIII.* 3. ſed ciuibus Romanis omnibus communis, quamuis in pontificum et flaminum matrimoniis neceſſarius videretur, ac proinde inter illos diutiſſime ſeruaretur. Praeterquam enim, quod id diſertis verbis teſtatur Dionyſ. Halic. *l. c.* ipſo ſane loco Tacit. *Ann. IIII.* 16. quo tamen inprimis nituntur diſſentientes, id non obſcure firmatur. Nihil enim rari aut inuſitati habuiſſet illa patrimorum et matrimorum inopia, de qua conqueritur Tacitus, ſi ſoli flamines ac Pontifices hoc ritu iniiſſent matrimonium.

§. IIII.

Eius effecta, I. ſacrorum communio.

Effecta confarreationis erant, I. ſacrorum communio. Dionyſ. Hal. II. p. 95. *γυναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱεροὺς, συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν.* *Mulierem nuptam, quae iuxta leges ſacras conuenerat cum viro, Romulus participem eſſe voluit omnium bonorum et ſacrorum*. Vnde Modeſtinus *L.* 1. *D. de ritu nupt. Nuptiae ſunt coniunctio maris ac feminae, conſortium omnis vitae*, DIVINI *et humani iuris communicatio*. Scilicet in ipſis veterum aedibus erant Dii Penates cuiuis familiae proprii, quo ipſo differebant

a La-

a Laribus, quippe qui erant communes omnibus. Illi in cubiculo, portico, atque atrio; hi etiam in compitis, viis, immo et in caſtris, et nauibus colebantur: vnde Lares *domeſtici*, *compitales*, *militares* et *marini*; Lares item *comitio potentes*, *publici*, *viales*, *ciuitatum*, *rurales*, in marmoribus et apud veteres auctores paſſim occurrunt. Grut. *Inſcript. p. LXXVIII.* 1. *p. CVI.* 12. *et* 4. *p. X.* 2. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I.* 240. 153. *et* 159. Deſid. Herald. *ad Tertull. Apol. I.* 25. Idem in *Aduerſ. I.* 7. Io. Meurſ. *Auctar. philol. ad libr. de Gloria II.* Vtriſque ſimulacra dedicata erant, caninis induta pellibus, Plutarch. *quaeſt. Rom. LI. pag.* 276. et arae poſitae ac foci, res in domo ſanctiſſimae, a quibus adeo nemo poterat ſine ingenti ſcelere abſtrahi. Cic. *pro domo I. et pro Rege Deiot. XV.* (b) Quemadmodum vero ad haec ſacra non niſi illi admittebantur, ad quos aliquando tranſitura eſſet ſacrorum hereditas; ita non arctior poterat eſſe coniunctio, quam qua quis in alterius gentem et ſacra tranſiret. Praeterea eiuſmodi ſacrorum communio reſcindi non poterat, niſi auctores fierent Pontifices, nec certior erat ſpes ſucceſſionis, quam quae ex illa ſacrorum μεθέξει naſcebatur. Et hinc patet ratio, cur in his nuptiis tam neceſſaria fuerit domum deductio, multis facta ſollemnitatibus, quas deſcribit Barn. Briſſon. *Antiqu. I.* 18. *et de Ritu nupt. p. m.* 223. Fixa enim erant Penatium ſacra, ac hereditaria; hinc nemo per confarreationem vxorem accipere poterat, niſi cui eſſet domus ac lararium, in quo vxor cum eo communibus ſacris frueretur.

(a) Et hinc etiam lucem accipit L. erit dicendi locus. 18. *D. de in ius vocando*; de qua infra.

§. V.

II. Liberi patrimi et matrimi.

Deinde et id ſingulare erat confarreationis effectum, II. quod ex confarreatis parentibus naſcerentur *patrimi* et *matrimi*, quorum magna erat in ſacris praerogatiua. Tacit. *Hiſt. IIII.* 53. Feſt. *voce Flamin. p.* 289. *et patrimus p.* 358. Sunt, qui patrimos et matrimos eos vocant pueros, quorum parentes eſſent ſuperſtites. Vid. Pith. *ad Collat. Leg. Moſ. et Rom. XVI.* 2. *p.* 790. *edit. Schulting.* Sed hi omnino opinione ſua falluntur. Quamuis enim et id requireretur in ſacris, boni ominis cauſſa, vt recte a Pithoeo obſeruatum eſt: *patrimi* tamen et *matrimi* proprie erant, confarreatis parentibus nati. Nec aliter Feſtus, qui falſo plerumque a diſſentientibus laudatur.

§. VI.

III. Vxor in manū conueniens, materfamilias in poteſtate mariti.

Adhaec id ſequebatur effectum, III. vt vxor, quae confarreatione in manum conuenerat, fieret MATERFAMILIAS, et filiae loco haberetur, adeoque eſſet heres ſua. Dionyſ. *l.* c. Vlp. *l.* c. Gell. XVIII. 6. Quaeri hic ſolet, an vxor, per confarreationem liberata patria poteſtate, in viri poteſtatem tranſierit? Affirmat Ant. Hotom. *de rit. nupt. XX. p.* 298. Sed negant alii. Thomaſius *Diſſ. alleg. I. p.* 22. Verum licebit hic cum Hotomano facere. Auctores ſane omnes fatentur, I. vxorem conueniſſe *in manum*. *Manum* vero in iure ſigni-

 ficare

ficare poteſtatem, tralatitium eſt. Immo II. Gellius *Noct. Att. XVIII.* 6. multo diſertius vxorem eiuſmodi *in mancipio* fuiſſe ſtatuit. In mancipio vero eſſe procul dubio includit poteſtatem. Vlp. *Fragm. X. rubr.* et ibi Schulting. et *Tit. XX.* 18. *XXIIII.* 23.) immo et ipſum dominium iuris Quiritium. Bynkerſh. *de iure occid. lib. Cap. I.* Idemque ſibi volunt-auctores, quando vxorem marito SERVIRE dicunt. Virg. *Aen. IIII. v.* 103.

- - - Liceat Phrygio ſeruire marito.

ad quae verba videndus Seruius: nec non quando mariti ab vxoribus vocantur DOMINI. Seru. *ad Virgil. Aen. IIII.*

- - - Connubia noſtra

Reppulit, ac DOMINVM *Aenean in regna recepit.*

Add. Non. Marcell. *cap. IIII. n.* 121. III. Obſeruauimus, confarreatas vxores in ſacris mariti fuiſſe. Sacrorum vero communio coniuncta erat cum poteſtate. Vnde formulae: *in parentum ſacris eſſe conſtitutum, in gentem et ſacra alicuius tranſire, ſacris paternis abſolui cet.* Vid. Barn. Briſſon. *de verb. ſign. p.* 1216. *edit. noſtr.* Accedit IIII. quod Vlpianus *in manum conuentionem* inter genera capitis deminutionis refert. *Tit. XI.* 13. Quomodo vero capite deminuta dici potuiſſet vxor, ſi vel ſui iuris, vel in patria poteſtate manſiſſet? Nec V. id omittendum, vxores antiquiſſimis temporibus adſumſiſſe nomina maritorum, tamquam filias. Qui mos etiam ſub Imperatoribus, quum iam obſoleuiſſet confarreationis ritus, manſit. Hinc in lapidibus occurrunt ANTONIA DRVSI, DOMITIA BIBVLI, MESSALINA NERONIS, DOMITIA DOMITIANI, Rupert. *Epiſt. XXXXI. ad Reineſ. lap.* 156. 235. 237. Gruter. *Inſcr. p. DLXXXIIII.* 11. *p. DCXVIII.* 9. *p. DCCCLXXVIIII.* 7. *(bb)*. Plura exempla dabit V. C. Iac. Perizon. *Diſſert. de diuina conſtit. Deut. XXV.* 5. 6. Praeterea VI. reipſa poteſtatem ſummam in vxores, non ſecus ac in filias, exercebant mariti. Quidquid adquirebat vxor, marito adquirebat. *Omnia enim, quae eius erant viri fiebant dotis nomine.* Cic. *Topic. IIII.* *(c)* Ius quoque vitae et necis competiiſſe maritis in vxores adulteras, vinoſas, aliiſque ſe ſceleribus polluentes, notum eſt ex Dionyſ. Hal. II. p. 96. Gell. II. 23. ex quibus patet maritos domi ſuae tamquam iudices de vxorum criminibus cognouiſſe. Exempla vide apud Plin. *Hiſt. Nat. XIIII.* 13. Manſit etiam ſub Imperatoribus priſtini moris veſtigium, teſte Sueton. *Tiber. XXXV.* Tacit. *Ann. II.* 1. *XIII.* 32. Denique VII. ex inſigni loco Caii apud *Pariatorem LL. Moſ. et Rom. tit. XVI.* patet, *ſororis loco liberis fuiſſe matrem aut nouercam, quae per in manum conuentionem apud patrem eorum* IVS FILIAE *conſequuta ſit.* Quare negandum haud videtur, vxores, quae confarreatione in manum venerant, in poteſtate maritorum fuiſſe. Ger. Noodt *Probab. II.* 9. *p.* 64.

§. VII.

(bb) [Quin Reineſ. *Inſcr. Cl. I. inſcr.* 18. *et Cl. VI. inſcr.* 2. collegit exempla vxorum, tum quae maritorum nomina adſumſerunt, tum quae paterna retinuerunt, quarum illae in manum conuenerant, hae non conuenerant.]

(c) Hinc et peculium habebant matres familias, tamquam filiae et ſeruae. Vid. Plaut. *Caſin. II.* 2. 26.

§. VII.

IV. Bona vxoris ad maritum delata.

Quartum effectum erat, IIII. quod maritus bona omnia vxoris nomine dotis acciperet. Cic. *Topic. IIII.* et id quidem procul dubio, quia illa erat in mariti poteſtate, ceu paullo ante diximus. Vnde Terent. *Andr. I. 5.*

Te iſti virum do, amicum, tutorem, patrem;
BONA *noſtra haec tibi* COMMITTO, *et tuae mando fidei:*
Hanc mihi in manum dat.

Ex quo facile patet, quaenam ſit dotis dominii origo, de qua infra *Lib. II. Tit. VIII.* dicendum erit pluribus.

§. VIII.

V. Coniugium eiuſmodi ſola diffarreatione ſolubile.

Quintum effectum erat V. quod connubium eiuſmodi diſſolui non poſſet, niſi DIFFARREATIONE, quae, quum teſte Feſto, voce *diffarreatio*, eſſet genus ſacrificii, procul dubio non niſi auctoritate pontificum fiebat, et hinc erat rariſſima, et difficillima, in qua teſte Plutarcho, [*Quaeſt. Rom. p. 276.*] multa triſtia ac abominanda fieri ſolebant. Quare primis reip. temporibus extitiſſe negant diuortii exemplum vſque ad annum V. C. DXX. Dionyſ. II. p. 96. Plut. in *Romul. p. 39.* et in *Numa p. 77.* Valer. Max. II. 1. Gell. IIII. 3.

§. VIIII.

Confarreationis ritus cur obſoleuerit?

Enimuero hic ritus confarreationis ob incuriam virorum et feminarum, difficultateſque caerimoniarum, ſtudium item conſeruandae patriae poteſtatis, impenſarum magnitudinem, et maxime denique ob gratiſſimam diuortiorum licentiam, ita ſenſim obſoleuit, vt Tiberii tempore non amplius reperiri poſſent tres flaminei candidati, confarreatis prognati parentibus. Tacit. *Annal. IIII. 16.*

§. X.

Coemtio an a confarreatione diuerſa?

Diutius paullo viguit ſecundus nuptiarum ritus, videlicet COEMTIO (*d*). Et ſane videtur coemtio et in confarreatione fuiſſe adhibita, tamquam ritus acceſſorius. Aſt poſtremis temporibus Romani, neglecto primario confarreationis ritu, ſolum acceſſorium, id eſt, coemtionem, retinuerunt, et inde factum, vt multis ſecundus hic modus ab illo primo non videatur diſcrepare. Cicero certe *pro Flacco XXXIIII.* modos recenſens, quibus in manum conueniatur, confarreationis plane non meminit, ſed coemtionis et vſus, eam haud omiſſurus, ſi reipſa eo tempore inter confarreationem et coemtionem quaedam fuiſſet differentia.

(*d*) Immo ſollemnis hic ritus fuit gentibus tantum non omnibus. De Ebraeis vid. Gen. XXXI. 14. XXXIIII. 12. I. Samuel. XVIII. 24. De Graecis Euripid. *in Medea. v. 232.* Ariſtot. *Polit. II.* 8. De Germanis Tacit. *de mor. Germ. XVIII.* Conferri meretur Gundl. *diſſ. de coemt. vx. VIII. cap. I.*

§. XI.

Ritus iſte coemendi?

Fiebat COEMTIO non ſolum a ſponſo, ſed et a ſponſa. De illo marmor vetuſtum luculenter teſtatur, quod ita ſe habet: PVBL. CLAVD.

CLAVD. QVAEST. AER. ANTONINAM VOLVMNIAM VIRGINEM VOLENT. AVSPIC. A PARENTIBVS SVIS COEMPT. ET. FAC. IIII. IN DOM. DVXIT. De hac Nonius *de propriet. ſerm. XII.* 50. ita refert: *Veteri lege Romana aſſes tres ad maritum venient ſolebat adſerre, atque vnum, quem in manu tenebat, tamquam emendi cauſa, marito dare; alterum, quem in pede habebat, in foco Larium familiarium ponere; tertium, in ſacciperio quem condiderat, compito vicinali ſolere reſonare* (e). Primo ergo aſſe fiebat coemtio viri more Quiritium, id eſt, per aes et libram, adhibitis quibuſdam verbis ſollemnibus. Seru. *ad Virg. Aeneid. IIII. v.* 211. Petr. Fab. *ad L. 16. de Reg. Iur. p. 97. ſequ.* Secundo vxor ſibi veluti coemebat Lares et Deos penates, vt ſacrorum fieret particeps. Tertio ſibi veluti aditum patefaciebat in mariti domum. Nam ſponſa domum deducenda in horto aliquamdiu commorabatur, donec diruta maceria in domum mariti tranſiret. Et hanc maceriam Nonius vocat *compitum vicinale*, ceu poſt Perrenon. *Animaduerſ. I. 6.* docuit Gudling. *ibid. I.* 14. etiam huc referunt reſponſum Ceruidii Scaeuolae *L. 66. §. 1. D. de donat. inter vir. et vxor.* et verba Terentii *Adelph. V. 7. Atque hanc in horto maceriam iube dirui, Quantum poteſt: huc transfer, vnam fac domum. Traduce et matrem, et familiam omnem ad nos.* Ceterum quaenam fuerint illa verba coemtionis ſollemnia, non conſtat. Neceſſaria ea fuiſſe, docet Cicero *de Orat. I.* 56. ſed qualia fuerint, non commemorat. Boethius *ad Cic. Top. III.* ait, quaeſiuiſſe virum, *an mulier ſibi materfamilias eſſe vellet?* hanc reſpondiſſe, *ſe velle* (ee). Eodem modo et interrogaſſe matremfamilias, et reſpondiſſe virum. Quae ſi recte ſe habent, coemtio illa procul dubio interueniente ſtipulatione facta eſt. Sed haec forte Boethius ſine auctore. Cicero *pro Muraena XII.* ait, mulieres in ſollemnibus iſtis verbis *Caias* eſſe vocatas. Et hinc procul dubio ad illam formulam reſpicit: VBI TV CAIVS, IBI EGO CAIA, cuius meminit Plutarchus *Quaeſt. Rom. p.* 620.

(e) Quid ſit *in compito vicinali reſonare*, paullo obſcurius videtur. Sed ſalua res eſt. In compitis etiam erant aediculae Laribus ſacrae. Ouid. Faſt. II. v. 616.

- - - - qui compita ſeruant
Et vigilant noſtra ſemper in vrbe Lares.

Conf. Suet. *Aug. XXI.* Loco *reſonare*, lege *reſignare*, et ſenſus erit planiſſimus ſponſam tertium aſſem, quem in ſacciperio condiderat, ante Lares compitales reſignare, et ibi deponere ſueuiſſe.

(ee) [Haec quidem vera ſunt, ſed dubito, an haec verba ad coemtionem vxorum pertinuerint. Potius analogia ſuadet vt exiſtimemus, formulam fuiſſe: HANC EGO MVLIEREM MEAM ESSE AIO. Ea enim erat ſollemnis formula in omnibus mancipationibus.]

§. XII.

Effecta coemtionis. Effecta coemtionis, [niſi quod ex his nuptiis non naſcerentur patrimi et matrimi,] erant eadem, quae confarreationis. Nam et hoc modo in manum conueniebant vxores, et MATRES FAMILIAS vocabantur. Huber. *Digreſſ. Part. II. 1.* 17. *p.* 528. Thomaſ. *diſſ. de vſu pract. doctr. Inſt. de nupt. I, 7. p.* 26. 28. Vnde ſimul ratio reddi poterit, cur concubina apud Gruterum *Inſcr. p.* IↃCCC. 21. vocetur

Digitized by Google

tur VXOR GRATVITA, vtpote quae coemta non eſſet, nec aqua aut igne accepta.

§. XIII.

Quo ritu eiuſmodi nuptiae diſſolutae?

Quemadmodum vero nuptiae confarreationis ritu contractae diffarreatione; ita factae per coemtionem *remancipatione* diſſoluebantur, ceu ex Feſto erudite probat Raeuardus *ad leg. XII. Tab. p.* 98.

§. XIIII.

Vſus, qualis nuptiarum ritus.

Tertius modus contrahendi matrimonium erat VSVS; qui in eo conſtitit, quod ſine confarreatione et coemtione maritus vxorem vſucaperet. Si enim haec auctore tutore cum viro conſueuerat annum vnum, nec ante finem anni vſurpatum iuerat; id eſt, tribus noctibus a viro non abfuerat; videbatur tunc vſucapta et poſſeſſione quaeſita. Gell. III. 2. Quemadmodum itaque vſucapio eſt modus adquirendi dominium iuris Quiritium: ita dubitari nequit, quin et vſu vxor conuenerit in manum et veluti in dominium Quiritarium mariti, vel eiusdem poteſtatem redacta ſit. Cic. *pro Flacc. cap. XXXIIII.* Petr. Pith. *ad Pariat. LL. Moſ. et Rom. tit. XVI.* Si itaque vxor nollet in manum conuenire: inſtrumenta quidem dotalia conficiebantur, et domum deducebantur, ſed dabat illa operam, vt ſaltim tres noctes a marito abeſſet. Sic enim per vſurpationem interrumpebatur ſingulis annis vſucapio, adeoque vxor vel in poteſtate patris, vel in tutela agnatorum manebat, ſine quorum auctoritate in manum conuenire non poterat. Cic. *pro Flacc. ibid.* Contracto ſine vno horum rituum matrimonio, vxor non conueniebat in manum mariti, neque adeo fiebat materfamilias, ſed MATRONA. Gell. XVIII. 6. Et hinc neque ſuccedebat ab inteſtato marito, neque hic vxoris bona omnia dotis nomine accipiebat. Vocabatur tamen vterque coniux ad bonorum poſſeſſionem edicto: VNDE VIR ET VXOR.

§. XV.

Requiſita iuſtarum nuptiarum pubertas. II. conſenſus patrum.

Requiſita iuſtarum nuptiarum praeter I. *pubertatem* et *viri potentiam*, de cuius examine ad *Lib. I. Tit. XXII.* dicemus, erant II. *conſenſus patrum*, quorum in poteſtate erant ſponſi. Quamuis enim pater filiam elocatam reuocare, nuptiaſque rite contractas ſoluere non poſſet: (ceu ex Plutarchi *Numa*, Dionyſio Halicarnaſſeo, Paulli *Sent. II.* 19. Vlpiani *L.* 1. §. *vlt. de liberis exhibendis* accurate demonſtrat Thomaſ. *de vſu pract. doctr. Inſt. de nupt. I.* 13. *p.* 48. 49.) poterat tamen id facere, ſi filia eo inuito cuidam nupſiſſet, ceu contra Raeuardum *Var. VI.* 16. Cuiac. *Obſ. III.* 5. idem demonſtrat Thomaſius *l. c.* Sin filia patria poteſtate ſiue per emancipationem, ſiue patris mortem exiiſſet, ſub perpetua degebat tutela, adeoque et tutorum auctoritas adhibenda erat. Cicero *pro Flacco XXXV.* Auctoritatem vero expreſſam eſſe, et praecedere nuptias debuiſſe, aeque ac iuſſum, notum eſt ex ICtis. Nec obſtat *L.* 25. §. 4. *D. de adquir. hered.* quam accurate explicauimus et a Iac. Gothofredi correctione vindicauimus in *Element. iur. ciu.* §. 250.

§. LXVI.

III. Ciuitas Romana.

Requirebatur etiam III. vt vterque contrahentium eſſet et liber, et *ciuis Romanus*. Inter ſeruos enim et ſeruas, liberoſque et ſeruas non connubium erat, ſed CONTVBERNIVM. Cum Latino etiam vel Latina, peregrino vel peregrina, non erant iuſtae nuptiae, niſi conceſſum eſſet (*f*) Vlp. *Fragm. V.* 4. *et* 5. Paull. *Sent. II.* 19. 6. Vnde notum, quantum inuidiae Antonio nuptiae cum Cleopatra conflauerint. Sed poſt conſtitutionem Antonini Caracallae promiſcua fuere inter gentes connubia, et ita intelligendus Prudent. *adu. Symmach. II. v. 612.*

Diſtantes regione plagae, diuiſaque ponto
Littora conueniunt, nunc per vadimonia ad vnum
Et commune forum: nunc per commercia et artes
Ad caetum celebrem: nunc per genialia fulcra
Externi ad IVS CONNVBII. *Nam ſanguine miſto*
Texitur alterius ex gentibus vna propago.

Et Rutilius Numatianus *Itiner. v.* 63. *ſeq.*

Feciſti patriam diuerſis gentibus vnam,
Profuit iniuſtis, te dominante, capi.
Dumque offers victis proprii CONSORTIA *iuris,*
Vrbem feciſti, qui prius orbis erat.

(*f*) Concedebat olim eiuſmodi nuptias populus, lege ſingulari, vt docent exempla apud Liuium *Hiſt. XXXVIII.* 36. *XXXXIII.* 3. Poſtea imperatores talia dabant priuilegia. Exempla hinc inde in marmoribus ſunt, apud Gruter. *pag. DLXXII.* 2. *DLXXIIII.* 5. *DLXXV.* 1. Iac. Spon. *Miſcell. erudit. Antiqu. p. CCXXXXIIII.* vbi militibus, QVI PEREGRINAE CONDITIONIS PROBATI ERANT, datur CONNVBIVM CVM VXORIBVS, QVAS TVM HABVISSENT. Conf. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II.* 22. De reliquis prohibitionibus dicemus infra, vbi de iure Quiritium et ciuitatis in Adpendice agemus.

§. XVII.

IIII. Graduum prohibitorum obſeruatio.

Accedit IIII. conſideratio *graduum cognationis*, tamquam quartum iuſtarum nuptiarum requiſitum. Quae graduum (*g*) prohibitio quo vſque extendatur ICti oſtendunt, et maxime illuſtr. Thomaſ. *diſſ. al. leg. I.* 18. *ſequ. p.* 59. *ſequ.*

(*g*) *Graduum* equidem computationem ad ſolam doctrinam de ſucceſſione pertinere, putant. Vid. illuſtris Thomaſ. *l. c. p. 65.* ſed et veteres ICti gradus numerarunt in doctrina de nuptiis. Exemplum Vlpiani eſt in *Collat. Leg. Moſ. et Rom. VI.* 2.

§. XVIII.

V. Monogamia.

Denique V. *polygamia* erat apud Romanos prohibita, quem lege ſtabilire, auctore, vt putabatur, Caeſare, conabatur Helius Caecina, Tribunus plebis: ſed ea lex ne promulgata quidem, nedum perlata fuit. Sueton. *Iul. LII.* Primus Romanorum Antonius, quod antea inauditum, duas in matrimonio vxores habuit, teſte Plutarcho *in vit. Anton. p.* 957. Poſtea et Valentinianus ſenior lege ſanxerat, vt liceret cuiuis viro duas vxores ducere. Socrat. *Hiſt. eccl. IIII.* 30. Niceph. *Hiſt. eccl. II.* 33. [Add. Tillemont. *Hiſtor. Imper. Tom. V. Part.*

Part. 1. *p.* 345.] Sed nec ea quidem conſtitutio, amoliendae facti proprii turpitudini inſeruitura, valuit apud poſteros. Briſſon. *de iure connub. p.* 292.

ADPENDIX HVIVS TITVLI DE LEGITIMATIONE.

Alter modus conſtituendi patriam poteſtatem eſt LEGITIMATIO, de qua quum Imperator tantum §. 13. *h. t.* aliqua commemoret, licebit et nobis eam doctrinam huic titulo tamquam adpendicem ſubnectere.

§. XVIIII.

Liberi ex iuſtis nuptiis nati, in patria erant poteſtate, et hinc vocabantur LEGITIMI. Nec minus adoptiui in adoptantis poteſtatem redigebantur. Reliqui omnes ILLEGITIMI dicebantur, et a priſcis Romanis duabus litteris SP. ſignari ſolebant, quia erant *ſine patre filii*. Plutarch. *Quaeſt. Rom. p.* 316. Cai. *Inſt. I.* 4. 8. *p.* 41. Vlpian. *Fragm. IIII.* 2. *p.*576. Conf. tamen Aegid. Menag. *Amoen. iur. ciuil. XXXVIIII. p.* 358. Exemplum elegans huius moris exſtat apud Gruter. *Inſcript. p. CCCCXXXIIII.* 4. Quinam liberi legitimi, et ſpurii.

C. MAMERCO. S. P. F.
IANVARIO. Q. AED. PRAET. IIVIR. Q. ET.
P. PACCIVS. IANVARIVS. FILIO. NATVRALI. ET. MAMERCIA. GRAPTE.
MATER. INFELICISS. FILIO. ET. COGNATAE. PIISSIMIS. FECERVNT.

Hic enim C. *Mamercius Ianuarius*, *Paccii Ianuarii* non ſpurius, ſed filius naturalis, et in dignitate conſtitutus adpellatur, S. P. F. id eſt, *ſine patre filius*. Quod monimentum plane egregium accurate enucleauimus in *Comm. ad L. Iul. et Pap Lib. II. Cap. IIII. p.* 169. *ſequ.* Aliud eiuſdem generis exemplum eſt apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VIIII.* 4. Poſtea vulgo quaeſiti *ſpurii* dici coeperunt.

§. XX.

Erant illegitimi quatuor generum. Alii enim NATVRALES ex *concubina* vel vidua aut virgine ſtuprata; alii SPVRII ex *meretrice*; alii ex ADVLTERA; alii denique ex INCESTVOSIS amplexibus fuerant nati. Franc. Hotoman. *de ſpur. et legitim. II. p.* 474. Illegitimorum diuerſa genera.

§. XXI.

Nulli horum erant infames, aſt leuis tamen notae macula ſpurios adſpergebat vulgus, multoque magis adulterinos et inceſtuoſos; ſaltim poſtre- An ſpurii infames, vel leuis notae

macula notati? poſtremis temporibus reip. Vid. Zach. Hub. *Caſ. enucl. Quaeſt. III.* §. *VIII.* Naturales participes quidem erant omnium iurium, honorumque capaces, ceu contra Iac. Gothofredum luculenter oſtendit Thomaſ. *de vſu pract. doctrinae Inſt. de legitimat. I.* 3. *p.* 3. *ſequ.* et ex inſcriptione paullo ante adlata patet, in qua C. *Mamercius Ianuarius*, quamuis S. P. FILIVS, tamen in colonia ſua *Quaeſtor*, *Aedilis*, *Praetor*, *et Duumuir Quinquennalis iterum* fuiſſe dicitur: iuribus tamen agnationis (*a*) carebant, neque in patria poteſtate erant, tamquam legitimo parente deſtituti. Franc. Hotom. *l. c. III.* Strauch. *Exerc. IIII.* 3.

(*a*) Vnde nec gentile patris nomen ferebant ſpurii, vt contra ſententiam Robortelli *Emend. I.* 20. recte oſtendit Car. Sigon. *Emendat.* II. 7. Sane tamquam ſingulare quid de Caeſare refert Sueton. *Iul. LII.* quod natum e Cleopatra filium *adpellari nomine ſuo paſſus ſit*. Et Dio Caſſ. L. *p.* 419. addit, inter alia, quae Octauianus Caeſar obiecerit Antonio, etiam hoc fuiſſe maxime ὅτι τὸν Καισαρίωνα ἐπωνόμαζεν οὕτω, καὶ ἐς τὸ τῶν Καισάρων γένος ἦγε, *quod Caeſarionis nomen filio Cleopatrae indidiſſet, et eum in Caeſaris genus retuliſſet*. Interim quamuis aliquando cognomen patris adoptarant filii naturales, vti paullo ante *Ianuarius*, nomen tamen gentile a matre mutuabant. Ita Mamercius Ianuarius dictus a nomine matris Mamerciae Graptae, et a cognomine patris P. Paccii Ianuarii. Similia exempla ex Grut. *Inſcr. p. DCXXXXI.* 9. et *p. DCLXXXIIII.* aduximus in *Comment.** *ad L. Iul. et Pap. Lib. II. cap. IIII. p.* 170. *ſequ.* Ad ſpurios autem haec non pertinere, vel inde patet, quo eorum incentus eſt pater.

* *Tom. VIII. huiuſce Edit.*

§. XXII.

Legitimatio quando inventa? Quum ergo vetere iure Romano nulla eſſet legis actio prodita, qua illegitimi liberi in patriam poteſtatem redacti, iurium iſtorum agnationis fierent participes, niſi adrogatio, in qua ipſos illegitimos auctores fieri oportebat. Herald. *Obſ. ad ius Att. et Rom. VI.* 10. ſaeculo demum quarto iuuenta eſt LEGITIMATIO (*b*). Quod tamen beneficium non ad omnes in vniuerſum ſpurios, ſed natos tantum e concubinis pertinebat. Huber. *Praelect. ad Inſt. h. t. p.* 28.

(*b*) Non ergo legitimatia eſt actus legitimus, vt recte oſtendit Vlr. Huber. *Digreſſ.* II. 12. Nec ante Conſtantinum Romae recepta, quamuis viri docti id colligant ex *L. vlt. D. de adopt.* et *L.* 57. *§.* 1. *D. de rit. nupt.* Nam vt prior lex, vel ipſa teſte publica, de adrogatione loquitur: ita poſterior erat lege ſolutio, vel priuilegium, quod ad exemplum non trahebatur.

§. XXIII.

Conſtantinus M. auctor legitimationis I. per ſubſequens matrimonium. Et primus quidem Conſtantinus M. Imp. inuenit legitimationem I. PER SVBSEQVENS MATRIMONIVM. Meminit eius conſtitutionis Zeno Imp. *L.* 5. *C. de natur. lib. et* Iuſtinianus *Nou. LXXXVIIII. princ.* Sed quum ipſa non tulerit aetatem, obſcura nobis eſt legislatoris ſententia. Id ſaltim certum, non voluiſſe Conſtantinum M. conſtitutionem ſuam ad eos, qui in poſterum ex concubinis naſciturι eſſent, porrigi, ſed eum ante illum conſtitutionem natis duntaxat id beneficium indulſiſſe, non alio conſilio, quam vt parentes, in concubinatu viuentes, hoc priuilegio pelliceret ad iuſtum ineundum matrimonium, adeoque his cuniculis concubinatum ſubrueret. Vid. Def.

He-

Herald. *Rer. Quotid. I.* 4. 2. et quae nos diſſeruimus in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Lib. II. Cap. V. p.* 173. *ſequ. edit. Genev.*

§. XXIIII.

Theodoſius inuentor legitimationis II. per oblationem curiae.

Deinde et Theodoſius iunior addidit legitimationem II. PER OBLATIONES CVRIAE. *L.* 3. 4. *C. de nat. lib.* Quum enim adeo omnes abhorrerent a decurionum munere, vt iam Traiani temporibus multi inuiti fierent decuriones, Plin. *Epiſt.* X. 114. et ſaepe Chriſtiani poenae loco curiis addicerentur, Barn. Briſſon. *Antiqu. Select.* IIII. 18. ac proinde adfugientibus decurionibus, curiae paene exhauſtae eſſent: Iac. Gothofr. *ad Tit. C. Theod. de decur.* priuilegio adiiciendi videbantur homines ad id munus eo lubentius ſuſpiciendum. Hinc conſtitutione cautum, vt, ſi quis curiae offerret filiam naturalem, ita vt ille in ordinem decurionum aliquando recipi ſe pateretur, haec decurioni nuberet: eo ipſo illi non amplius naturales, ſed legitimati haberentur. Interim ſoli patri hi fiebant liberi, non agnatis reliquis agnati. *L.* 9. *C. de natur. lib.* In cauſſam tanti decurionatus odii inquirit Thomas *diſſ. alleg.* I. 8. *p.* 21. *ſequ.* vbi ſolide oſtendit, homines voluptae, ambitione et auaritia in tranſuerſum actos, dignitatibus aulicis, militiaque palatinae et ordinibus ſacris, quam muneribus eiuſmodi, laborioſis, et ob onera curiarum, ſumtuſque, in ſpectacula impendendos, non admodum pinguibus, inhiare maluiſſe. Sed proprior ratio reddi poteſt, ab ipſa curialium conditione depromta. Non enim putandum eſt, curiae oblatos confeſtim factos eſſe dacuriones. Sed curiae adſcribebantur, eique ſeruiebant periculo ſuarum facultatum *L.* 4. *C. de nat. lib. L.* 50. *L.* 55. *L.* 64. *C. de decur.* Hinc nec militiae nomen dare, nec ruri extra municipium viuere poterant, curiae quippe, tamquam glebae adſcripti, *L.* 17. *C. eod. L. vn. C. ſi curial. relict. civ.* Quae omnia luculenter oſtendit V. C. Em. Merill. *Obſ. VII.* 26. *p.* 106. Quum itaque curiae oblati quodammodo eſſent adſcriptitiae conditionis, nec alterius iis eſſet ſpes honoris, quam decurionatus, ſane parum lucroſi: non profecto mirandum, tam paucis ſaliuam moniſſe ſplendidam illam curialium miſeriam, vt et liberi illegitimi priuilegio eſſent adiiciendi ad ſuſpiendum aliquando decurionatum.

§. XXV.

Zenonis Anaſtaſii et Iuſtiniani conſtitutiones de primo modo legitimandi.

Sequentes Imperatores duo iſta legitimationis genera aliquamdiu retinuerunt, variiſque ea legibus explicarunt. Sic Zeno Imperator ſanxit, vt ſi pater, nulla legitima ſobole alia ſuperſtite, concubinam vxorem duxerit, liberi vtriuſque ſexum ſtatim poſt nuptias, in patria poteſtate eſſent, et ſiue ſoli, ſiue cum fratibus poſtea natis patri ex teſtamento, vel ab inteſtato, ſuccederect. Attamen eam coſtitutionem ipſe quoque, exemplo Conſtantini, valere tantum voluint ratione liberorem ante hanc legem ex concubinis ingenuis natorum; eos vero, qui poteſt ex conbubinatu prodituri eſſent, tanti beneficii noluit eſſe participes. *L.* 5. *C. de natur. lib.* Sed et Anaſtaſius cnm omnibus etiam poſtea naſcituri hoc beneficium communicauit. *L.* 6. *C. eod.* Id vero reſtringis Iuſtinus Imp. *L.* 7. *C. eod.* poſteaque ſuo more interum la-

tius porrexit Iuſtinianus. *L.* 10. *et* 11. *C. eod.* Conf. §. 2. *Inſt. de hered. quae ab inteſt. Nouell. XII.* 4. *XVIII.* 11. *LXXIIII.* Quamuis vero his fere omnibus locis Iuſtinianus exigat inſtrumenta dotalia vel nuptialia: ea tamen non ad ſubſtantiam huius legitimationis pertinere, ſed pro eorum temporum conditione tantum ſignum fuiſſe legitimi connubii, iam alio loco oſtendimus, et pridem demonſtrauit Cuiac. *Obſ. Lib. XIII. Cap.* 4.

§. XXVI.

Leonis, Anthemii et Iuſtiniani Conſtitutiones de modo ſecundo.

Eodem modo et alterum legitimandi modum, per oblationem curiae, variis conſtitutionibus illuſtrarunt Imperatores, e. g. Leo et Anthemius. *L.* 4. *C. de natur. lib.* et Iuſtinianus *L.* 9. *C. eod. Nou. LXXXVIIII. cap.* 11. *ſeq.*

§. XXVII.

Legitimatio III. per adrogationem inuenta ab Anaſtaſio.

Acceſſit tertius modus legitimandi III. PER ADROGATIONEM, ab Anaſtaſio inuentus *L.* 6. *C. de nat. lib.* Quum enim naturales liberi non eſſent in patria poteſtate, ſed ſui iuris: poterant profecto a parente naturali adrogari. *L. vlt. D. de adopt.* Facta vero ea adrogatione legitimi cenſebantur. Sed eum modum non ſine ratione ſuſtulit Iuſtinus *L.* 7. *C. de nat. lib.* adprobante id Iuſtiniano *Nou. LXXXVIIII.* 7. *Nou. LXXIIII.* 3.

§. XXVIII.

Legitimatio IIII. per reſcriptum principis et V. per teſtamentum inuenta a Iuſtiniano.

Denique Iuſtinianus adiecit IIII. *legitimationem* PER RESCRIPTVM PRINCIPIS, *Nou.LXXXVIIII.*9. *LXXIIII.* 2. ac poſtremo *legitimationem* V. PER TESTAMENTVM *Nou. LXXIIII.* 2. 1. *LXXXVIII.* 10. Qua ipſa tamen tutum inuentum legitimationis eum deſtruxiſſe, obſeruat Thomaſius *de vſu pract. doctr. de legitim.* I. 12. *p.* 44.

TIT. XI.

DE ADOPTIONIBVS.

TErtius modus conſtituendi patriam poteſtatem erat ADOPTIO, quae, quum fuerit actio legis, certis formulis, ac ſollemnitatibus peragenda: genuina eius ratio ex antiquitatibus pernoſcenda erit.

§. I.

Adoptionis Romae tam frequentis cauſſa prima.

Cur inuenta a Romanis ſit ADOPTIO, et cur ea Romae frequentius, quam vſquam terrarum, ſit vſurpata, paullo altius eſt repetendum, quum alias vniuerſa huius inſtituti ratio ſatis intelligi nequeat. Obſeruauimus iam ſupra, (*Lib. I. Tit. X.* §. 4.) Romanas familias habuiſſe ſua ſacra priuata, ſuos focos, et aras domeſticas, ſuas porro ferias, de quibus conferri merentur Macrob. *Saturn. I.* 16. Iac. Gutherr. *de iure Pontif. II.* 5. Vinc. Grauina *ad XII. Tab. n. LXXVI. p.* 416. *ſequ.* De iis ſacris quum eſſet lege decemuirali conſtitutum: SACRA PRIVATA PERPETVO MANENTO: omnia ſane agebant Romani,

Digitized by Google

mani, ne ſacra illa gentilitia interirent (*a*). Quare Clodium etiam hoc nomine grauiter reprehendit Cicero, *pro Domo XII.* quod effecerit, *vt ſacra Clodiae gentis interirent*. Hinc, ſi qui ex iuſtis vxoribus liberos haud ſuſtuliſſent, ii adoptabant extraneos, qui tunc *in ſacra et gentem tranſire dicebantur*. Briſſon. *de verb. ſignif.* [*p.* 2216. *edit. noſtr.*] Conf. Vopiſc. *Valerian.* XIIII.

(*a*) Aliquando tamen id agebant, vt ſacra priuata interimerentur, eamque in rem ICti inuenerant ſenes ſacra coementes. Excogitauerant enim eam rationem, vt heres ſenibus venderet ea bona, quae qui haberent, ſacris adſtringerentur, venditione imaginaria per aes et libram addita ſtipulatione vel fiducia, vt ſenes illa bona venditori vel heredi non vt hereditatem, ſed vt res ſingulares, ſacris liberas, redderent. Rem ex loco obſcuro Cic. *pro Mur. cap.* XII. explicauit et in lucem protraxit V. C. Io. Fr. Gronou. *de pecun. vet.* IIII. 7. quem deinde ſequutus Io. Ge. Graeuius *Not. ad* Cic. *l. c.* vterque monuit, perperam cum his ſenibus ad interimenda ſacra adhibitis confundi, ſenes coemtionales apud Plaut. *Bacchid.* IIII. 9. et Cicer. *ad Famil. Epiſt.* VII. 29. quum hi fuerint mancipia reiicula et veterana, quae quod non adeo facile emtorem inuenirent, vel plura ſimul vendebantur, vel tamquam mantiſſa, adiiciebantur melioribus. Iidem monuerunt, nihil hos ſenes coemtionales facere ad coemtionem nuptialem. Ad quam quum nos eam retulerimus in prioribus editionibus, hic errorem noſtrum fateri ac emendare non dubitamus.

§. II.

Cauſſa ſecunda.

Deinde altera acceſſit ratio, poenae nimirum orbitati, praemiaque τῇ πολυπαιδίᾳ propoſita, qualia et ante legem Papiam Poppaeam in libera republica fuiſſe, patet ex Dione Caſſ. LVI. p. 576. Ne ergo parentes ἄπαιδες, aut orbi, vel praemiis iſtis exciderent, vel poenas darent: alios adoptabant, idque iam ſua aetate reprehendit P. Scipio, cenſor, in oratione apud Gell. *Noct. Att.* V. 19. Quin adeo fraudulenter poſtea hac in re egerunt Romani, vt quum per legem Papiam trium liberorum parentes reliquis in honorum petitione praeferrentur, ii, quibus iſte liberorum numerus deerat, per adoptionem ſibi tot quaererent liberos, eosdemque deinde, ne oneri eſſent, vbi honoribus potiti erant, ſtatim emanciparent. Vnde, condito denique SCto cautum eſt, *ne ſimulata adoptio in vlla parte muneris iuuaret*. Tacit. *Annal.* XV. 19. Vlpian. *L.* 2. §. 2. *D. de vac. et excuſat. munerum*. Add. *Comment.* noſtr. *ad L. Iul. et Pap. lib.* II. *Cap.* 7. *p.* 201. *ſeq.*

§. III.

Cauſſa tertia.

Accedebat tertia ratio aeque fraudulenta. Si quis enim patricii ordinis tribuniciam poteſtatem ambiret, vt voti fieret compos, plebeio cuidam ſe adoptandum dabat. Exemplum huiuſmodi fraudulentae adoptionis praebuit P. Clodius, cuius de abſurda adoptione videri poſſunt Suet. *Tiber.* II. Dio Caſſ. XXXVIII. *p.* 65. Cic. *orat. pro domo XIII.* Simile dedit Dolabella, qui ob eamdem cauſſam in gentem Liuiam plebeiam tranſiit. Dio Caſſ. XXXXII. *p.* 198. Et hae ſunt verae illae ac genuinae cauſſae, cur tam frequentes eſſent Romae adoptiones.

§. IIII.

§. IIII.

Adoptio quotuplex?

Erant vero adoptiones deorum generum. Aliae ADROGATIONES; aliae ADOPTIONES ſtrictiore ſenſu dicebantur. Vlpian. *Fragm. VIII.* 1. *ſequ.* Illis homines ſui iuris, his liberi alieni in alterius poteſtatem, gentem, nomen et ſacra tranſibant.

§. V.

Adrogatio quid?

Antiquiſſima fuiſſe videtur ABROGATIO, non ab interrogatione patris et filii adoptiui ita dicta, vt putat Cai. *Inſt. I.* 5. 1. *L.* 2. *pr. D. de adopt.* ſed a *rogatione* ad populum lata. Fiebat enim adrogatio in comitiis curiatis, auctoritate pontificum, teſte Gell. *Noct. Att. V.* 19. Adſtipulatur huic Gellii etymologiae Menag. *Amoen. iur. cap. XXXVIIII. p.* 259. eamque ipſa vocabuli analogia confirmat, quamuis Caii cauſſam agat Cuiac. *Obſ. VIIII.* 37.

§. VI.

Cur ea peracta in Comitiis curiatis?

Cur in comitiis curiatis de adrogatione, tamquam de publica populi cauſſa, actum ſit, eius rei hanc rationem adſignat. Vinc. Grauina *ad XII. Tab. num. LXXXV. p.* 451. quod interfuerit populi, fraudes, ſupra numeris II. et III. relatas, prohiberi. Sed prius procul dubio adrogationes in comitiis factae ſunt, quam fraudum iſtarum exſtarent exempla. Melior ratio videtur, quia arrogati ſperabant hereditatem: De hereditate vero in alios transferenda ſolum populum cognouiſſe, vel inde patet, quod et teſtamenta olim in comitiis calatis fierent (*b*). Accedit, quod per adrogationem caput e talibus cenſualibus eximeretur; et in alterius redigeretur poteſtatem; id quod, inconſulte populo fieri, iniquum videbatur. Hinc in legibus Decemuiralibus Tab. VIIII. erat lex: DE CAPITE CIVIS, NISI PER MAXIMVM COMITIATVM NE FERVNTO. Cic. *de Legib. III. Cap.* 4. in qua lege, capitis adpellatione, non modo vitam, ſed et libertatem, ciuitatem, familiaeque ius exaudiri debere, eleganter demonſtrat in Notis Iac. Gothofred. p. 230. Hinc ergo in comitiis res erat explicanda, et quidem in curiatis. Gell. V. 19. Et hinc adrogatio fieri dicebatur *lege curiata*, Tacit. *Hiſt. I.* 15. κατὰ νόμον κυριάτον, Appian. *de Bell. Ciu. III. p.* 586. κατὰ νόμον τὸν φρατριατικὸν. Dio Caſſ. *Lib. XXXXV. p.* 272.

(*b*) [Immo intererat populi, ſe inſcio non fieri adrogationes, quia hereditatem vacantem parens omnium populus capiebat. Tacit. *Annal. III.* 28 *L.* 1. *L.* 4. *C. de bon. vac.*]

§. VII.

Cur auctoritate pontificum fuerit opus?

Pontificum vero auctoritate opus videbatur, non ob iurisiurandi religionem; quo adrogatio ab omni calumnia et fraude pura praeſtaretur, vt coniicit idem Vinc. Grauina *l. c. p.* 452. ſed quia adoptiui, relictis ſacris familiae, in alterius gentis ſacra tranſibant. Cicero *pro domo XIII. Quid ſacra Clodiae gentis? Cur intereunt, quod in te eſt? Quae omnis NOTIO PONTIFICVM, quum adoptarere, eſſe debuit.*

§. VIII.

§. VIII.

In quid inquiſiuerint pontifices?

Diſpiciebant ergo Pontifices, an adoptans ea eſſet aetate, vt alterum filium habere poſſet? an nulla ei ſpes prolis ſupereſſet? an, coniugio inito, foecunditatem fuerit expertus? quae cauſſa ſit adoptionis? Gell. *Noct. Attic. V.* 19. Cic. *pro domo X. et XIII.* Vlpian. *L.* 15. §. 2. 3. *et L.* 17. *princ. D. de adopt.* Neque enim facile permittebatur iis, qui iam liberos procreauerant, vt alios vel adrogarent, quippe quod ne in Imperatoribus quidem, reprehenſione carebat. Perizon. *Animadu. cap. III. p.* 125. Deinde, ne pro monſtro eſſet, patrem filio vel natu minorem vel aequalem eſſe, ſed adoptio naturam imitaretur; merito diſquirebatur, an adoptaturus ſaltim plena pubertate filium anrecdderet? *L.* 40. §. 1. *D. de adopt.* Et hinc veteres rident adoptionem Alexandri Imp. ab Elagabalo factam, quum ille duodecim, hic quatuordecim circiter annorum eſſet. Herodian. *Hiſt. V.* Praecipue autem prouidendum ſibi exiſtimabant, ne adoptio vel adrogatio filio eſſet exitio, aut ei aliquid adferret detrimenti (c). Et inde eſt, quod tutori fas non eſſet, pupillum adrogare, *L.* 17. *pr. D. eod.* niſi quod cognati a tutore propinquo. *L.* 17. §. 1. *D. eod.* et priuigni a tutore vitrico ex reſcripto Antonini Pii poſſent adrogari. *L.* 32. §. 1. *D. eod.* Exemplum Voconii Romani, a vitrico adoptati, eſt apud Plin. *Epiſt. X.* 3. Eumdem tamen vitricum et tutorem fuiſſe priuigni ſui, quod ſuſpicatur Cuiac. *Obſ. II.* 38. ex iſto quidem loco non conſtat.

(c) [Immo et id in diſquiſitionem veniebat, an et aliquis poſſet filium in poteſtate habere. Recentius enim eſt priuilegium mulieribus datum §. 10. *Inſt. h. t.* Nec ad exemplum trahi poteſt exemplum Valeriae Aug. Candidianum adoptatis ob ſterilitatem. Lactant. *de mort. perſequut. Cap. L.*]

§. VIIII.

Quaeſtiones patri et filio propoſitae?

Quum vero ii tantum adrogarentur, qui ſui iuris erant, oportebat eos ipſos auctores fieri *l. c.* Interrogabatur ergo is, qui adrogabat, velletne eum, quem adoptaturus eſſet, iuſtum ſibi filium eſſe? et viciſſim is, qui adrogabatur, an id fieri pateretur, auctorque eſſet? *L.* 2. *pr. D. de adopt.* Formulam prodit Cicero *pro domo XXVIIII. Credo, enim, quamquam in illa adoptione legitime factum eſt nihil, tamen te eſſe interrogatum:* AVCTORNE ESSES, VT IN TE P. FONTEIVS VITAE NECISQVE POTESTATEM HABERET, VTI IN FILIO? Neque tamen has interrogationes et reſponſiones ſtipulationes fuiſſe, recte notat Cuiac. *Obſ. VIIII.* 37.

§. X.

Rogatio ad populum lata.

Cauſſa cognita, in comitiis curiatis ſequebatur ſollemnis rogatio: VELITIS IVBEATIS, QVIRITES, VTI L. VALERIVS L. TITIO TAM IVRE LEGEQVE FILIVS SIBI SIET, QVAM SI EX EO PATRE, MATREQVE FAMILIAS EIVS, NATVS ESSET: VTRIQVE EI VITAE NECISQVE IN EO POTESTAS SIET: HAEC ITA, VTI DIXI, ITA VOS, QVIRITES, ROGO. Gell. *Noct. Att. V.* 19. Hinc adnuente populo et XXX. curiis in ſuffragia miſſis ita iubentibus perfecta erat adrogatio. Cic. *pro domo*, *ibid.*

§. XI.

§. XI.

Effecta adrogationis.

Adrogati ergo tam iure legeque filii erant eius, qui adoptauerat, ac ſi ex eo patre, matreque familias eius, eſſent nati. Hinc adrogati aeque, ac adoptiui, fiebant adgnati ratione familiae adoptantis, non tamen cognati eius vxori. *L.* 23. *pr. D. de adopt.* Quare adoptionem ſequebatur hereditas nominis, pecuniae, ſacrorum, teſte Cicerone *pro domo* XIII. vbi exagitatur Clodius a Fonteio adoptatus, quod in ea adoptione nihil legitime factum ſit, ſiquidem *neque Fonteius eſſet, quod eſſe debebat, neque Clodius patris adoptiui heres, neque, amiſſis ſacris paternis, in adoptiua peruenerit*. Immo, quemadmodum patricii, adoptati a plebeiis, ad plebem tranſibant: ita plebeii, adoptati a patriciis, horum conſequebantur nobilitatem ac priuilegia. Quod tametſi neget Io. Coraſius *ad L.* 35. *D. de adopt.* (*d*) tamen demonſtratur exemplo Cn. Cornelii Coſſi, qui ex Licinia, plebeia familia, adoptatus in patriciam Corneliam, tribunus militum conſulari poteſtate fuit, ad quam dignitatem anno demum ſequente plebeiis via patuit, teſte Liuio V. 12. Demonſtratur idem exemplo Liuiae quam Tacitus *Annal. V.* 1. NOBILITATIS *per Claudiam ſamiliam* et ADOPTIONE *Liuiorum Iuliorumque clariſſimae* fuiſſe ait, et Auguſti de quo Ouidius *Faſt. IIII. v.* 21.

Hic ad te magna deſcendit origine menſis.
Et ſit ADOPTIVA NOBILITATE *tuus.*

Conf. Huber. *Digreſſ. Iuſtin. II.* 24. Iac. Perizon. *Diſſert. ad Conſtit. diuin. Deut. XXV.* 5. 6. *p.* 83. *ſeq. Comm.* noſtrum *ad L. Pap. Lib. II. cap. I. p.* 113.

(*d*) [Coraſio fraudi fuit *L.* 6. §. 1. *D. de Senator.* vbi negatur, ſenatoris filium eſſe deſinere, qui a plebeio ſit adoptatus. Quamuis enim ſenatoria dignitas adrogatione et adoptione non amitteretur: ea tamen illa adquirebatur. L. 5. *L.* 6. *pr. D. eod.* Et alia eſt dignitas ſenatoria, et alia nobilitas, tam gentis, quam imaginum.]

§. XII.

Cur quidam nec adrogare nec adrogari potuerint?

Et hinc facile reddi poterit ratio, I. cur ſoli ciues Romani adrogare potuerint? Soli enim participes erant comitiorum. II. Cur caelibes adrogare nequiuerint? Erat enim adrogatio in ſolatium orborum, non caelibum, inuenta. Cic. *pro domo cap. XIII. L.* 15. §. 2. *D. de adopt.* III. Cur ſenibus tantum ſexaginta minimum annorum adrogare licuerit, *d. L.* 15. §. 2. *D. de adopt.* Sperari enim antehac poterat proles. IIII. Cur nec muti et ſurdi adrogarent: nec V. feminae? Neque enim illi iure comitiorum gaudebant: et feminae praeterea neminem poterant habere in poteſtaae. Quare parum legibus conſentanea erat adoptio Candidiani, de qua Lactant. *de Mort. Perſequut. Cap. L. Idem Candidianum, quem Valeria, ex concubina genitum, ob ſterilitatem adoptauerat, necari iuſſit.* Sed quid ſibi non permittebant eius aeui principes? VI. Cur porro nec pupillus, nec femina, nec peregrinus, nec mutus vel ſurdus adrogari potuerint? Pupilli enim ipſis auctores fieri non poterant, cum reliquis nulla erat comitiorum communio. Gell. *Noct. Att. V.* 19. VII. Cur denique adrogatio Romae tantum fieri

ſieri potuerint. Vlp. *Fragm. VIII.* 4. Romae enim, non alibi, curiata comitia haberi poterant. Liu. V. 52.

§. XIII.

Quam diu vetus iſte adrogandi ritus obtinuerit?

Haec adrogatio, per populum in comitiis facta, ſatis diu, id eſt, ſtante libera republica, obtinuit. Nam ita ſua memoria a Cn. Aufidio Oreſten, a M. Pupio Piſonem, a P. Fonteio Clodium adrogatum ſcribit. Cic. *pro domo cap. XIII.* Quin et Auguſtus Agrippam et Tiberium adoptauit in foro lege curiata. Suet. *Aug.* LXV. Et Neronis adoptionem, quamuis Patres cenſuerint, populus tamen, (lege procul dubio curiata) iuſſit. Tacit. *Ann.* XII. 25. Poſtea Imperatores, legibus quippe ſoluti, veteres adrogationis ritus ſaepius neglexerunt. Vid. Tacit. *Hiſt.* I. 14. 17. Spartian. *Hadr.* III. IIII. XXIIII. *in Ael. Ver.* III. Iul. Capitolin. *Antonin.* IIII.) Manſit tamen ad Galbam vſque vetus ſollemnitas inter priuatos. Hinc Galba: *Si te priuatus, lege curiata, apud Pontifices, vt moris eſt, adoptarem.* Tacit. *Hiſt. I.* 15.

§. XIIII.

Adrogatio ſtrictius dicta cur et quando inuenta?

Haec de *adrogatione*. Quum vero hic adoptandi modus ad homines tantum ſui iuris pertineret: inuenta et alia actio legis, qua liberi, in ſacris paternis conſtituti, cuiuſcumque ſexus et aetatis, in aliam familiam tranſirent, iſque modus dictus ADOPTIO ſenſu ſtrictiore. Eum iam in libera republica obtinuiſſe, conſtat ex Cicerone *de finib. I.* 7. Valer. Max. VII. 7. 2. Dione Caſſ. XXXVIIII. *p.* 98.

§. XV.

Adoptandi ritus per aes et libram.

Erat haec ADOPTIO actio legis, et hinc inter praeſentes, adhibitis certis ſollemnitatibus, peragenda apud Praetorem aut Praeſidem (e),

(e) A principibus, quos multa ſibi in adrogationibus indulſiſſe probat Dodvvell. *praelect. XVIII. ad Spartian. p.* 553. et domi adoptari poterat per aes et libram. Suet. *Aug. LXIIII. Caium et Lucium adoptauit* DOMI, *per aes et libram, emtos a patre Agrippa.* Fortaſſis et priuatis idem licebat, ſi ad eos venire vellent magiſtratus. Adoptio enim erat actus voluntariae iurisdictionis, quales actus nec tribunal, nec locum certum, requirunt. L. 36. *pr. D. de adoption.* Et tunc adoptioni ſollemnitas aut in cubiculo, aut in atrio, coram lecto geniali perficiebatur. Quod patet ex loco Plin. *Paneg. VIII. Itaque non tuo in* CVBICVLO, *ſed in templo; nec ante* GENIALEM TORVM, *ſed ante puluinar Iouis optimi maximi, adoptio peracta eſt.* Erant vero geniales lecti, qui in nuptiis ſternebantur in honorem genii, vnde et geniales adpellati. Feſtus voce, *genialis, p.* 292. Et hinc etiam *lecti aduerſi* dicebantur, quia in atrio ex aduerſo ianuae erant collocati. Lipſ. *Elect. I.* 17. Scaliger ad Feſt. voce *Putus p.* 243. Torrent. *ad* Horat. *Epiſt. I.* 4. *v.* 87. Non tamen inde collegerim, in adoptione matremfamilias partum ſimulaſſe, qualem ritum inter barbaros receptum fuiſſe, docet locus Diod. Sic. *Biblioth. IIII. p.* 244. *Illam adoptionem* (Herculis) *hoc modo factam perhibent, Iunonem, lectum ingreſſa, Herculem corpori ſuo admotum, vt verum imitaretur partum,* μιμουμένην τὴν ἀληθινὴν γένεσιν, *ſubter veſtes ad terram demiſiſſe, quem in hoc vſque tempus adoptionis ritum* BARBARI *obſeruant.* Exemplum eiuſmodi adoptionis obſeruare mihi videor Geneſ. XXX. 3. vbi adoptionis quamdam ſpeciem etiam deprehendit V. C. Io. Clericus in *Not. ad Pentat. p.* 222.

aut quemcunque magiſtratum, apud quem erat legis actio. Vlpian. *Fragm. VIII.* 1. L. 4. *D. de adopt.* Gell. *Noct. Att. V.* 19. Ritus adoptandi conſiſtebat in trina venditione, adhibito aere et libra. Scilicet, praeſentibus patre naturali et adoptiuo, filioque adoptando, nec non libripende, anteſtato, et quinque teſtibus, primo pater filium patri adoptiuo mancipabat, verbis: MANCVPO TIBI HVNC FILIVM, QVI MEVS EST. Tum pater adoptiuus, aes tenens, ſimulque adprehendens filium adoptiuum; HVNC EGO HOMINEM, inquit, IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC AERE, HAC AENEAQVE LIBRA. Tum aere, ſeu vt olim vocabatur, *rauduſculo*, id eſt, ſeſtertio numo percutiebat libram, illudque aes dabat patri naturali, quaſi pretii loco. Caius *apud* Boeth. *Comment. in Cicer. Topic. III.* Ant. Schulting. *Iuriſp. vet. anteiuſt. p.* 54. Ea mancipatio ter erat repetenda (*f*). Quo facto, pater naturalis in iure cedebat filium, et tum adoptio erat perfecta. Gell. *l. c. Adoptantur autem, quum a parente, in cuius poteſtate ſunt, tertia mancipatione in iure ceduntur, atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio eſt, vindicantur.* Et hoc quidem ritu per aes et libram adoptauit Auguſtus Caium et Lucium. Suet. *Aug. Cap. LXIIII.*

p. 222. Apud Romanos vero nihil horum inuenimus, nec poterat ibi hic ritus obſeruari, partim quod matres neminem haberent in poteſtate, partim quod adoptio non tribueret iura cognationis. Diſſentit tamen vir doctiſſimus, Euerardus Otto *in Papiniano*, qui ſane eruditiſſime hanc cauſſam egit, *Cap. VII. p.* 103. *ſequ.* et multo maiore cum adparatu *in Iuriſprudentia Symbolica, Exerc. III. Cap.* 4. *et ſequ.*

(*f*) Si ſcilicet filii loco deberet eſſe adoptiuus. Nam ſi quis in locum nepotis adoptaretur, vnica mancipatione actus abſoluebatur. Vlp. *Fragm. XII.* id quod etiam deinde in feminis obſeruatum. Cuiac. *Enarrat. ad d. L. vlt. C. de adopt.*

§. XVI.

Qui potuerint adoptare et adoptari?

Quandoquidem ergo haec adoptio non in comitiis, ſed coram magiſtratu, fiebat: factum eſt inde, vt et ſexaginariis minores adoptare poſſent, nec maſuli ſolum, ſed et feminae, adoptarentur. Cai. *Inſt.* I. 5. 2. Gell. *V.* 19.

§. XVII.

Adrogatio per Reſcriptum principis.

Et id quidem in antiqua illa liberaque republica obtinuit. Poſtea variae ſenſim acciderunt mutationes. Et primo quidem, comitiis ceſſantibus, Principes reſcriptis ſuis adrogationes ſolebant concedere pariter, et confirmare. [Cuiac. *Obſeru. XII.* 15.] Quod vel ideo iure facere poterant, quia ſimul erant Pontifices maximi, quorum erat, de adrogationibus diſpicere. Raeuard. *de auctor. prudent. VI.* Factum id eſſe exemplo Galbae, qui primus veterem ritum neglexit, non abs re ſuſpicatur Ant. Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm. VIII.* 2. *p.* 589. Certe iam Antonini Pii tempore adrogationes factas eſſe auctoritate principum, patet ex *L.* 38. *D. h. t.* Hac vero mutatione ſemel admiſſa, etiam feminae (*L.* 21. *D. h. t.*) et pupilli (*g*) (Vlp. *Fragm. VIII.* 5.) et quidem plures ſimul, (*L.* 15. §. 3. *D. h. t.*) poterant ad-

Digitized by Google

adrogari. Sed non ſine cauſſae cognitione, et obſeruatis requiſitis quam plurimis. Deſierunt etiam antiquae ſollemnitates et formulae, quas tamen nouo edicto, neſcio an actum agens, ſuſtulit Iuſtinianus, *L. vlt. C. de adopt.*

(g) Multa requiſita hic erant obſeruanda. Inquirebatur in adrogationis rationem, ne qua turpis cauſſa ſubeſſet. *L. 17. pr. D. h. t.* Expendebantur facultates tum arrogantis tum arrogandi, eiuſque ſimul vita anteacta curioſe excutiebatur, *L. 17. pr. D. h. t.* Exigebatur cautio, bona ſalua fore proximis agnatis, ſi pupillus intra pubertatis annos deceſſiſſet, L. 18. 19. 20. *h. t.* Aſrogator porro emancipare non poterat adrogatum, niſi cauſſa cognita, et redditis, quae habuerat, bonis, inſuperque quartam bonorum ſuorum relicta. *L. vlt. D. ſi quid in fraud. patr.* Idque etiam in exheredatione erat obſeruandum. *L. 8. §. 15. D. de inoff. teſt.* Quae omnia ab Antonino ſic inuenta videntur, vt ſenſim in deſuetudinem iret adrogatio impuberum. Vid. Vlpian. *Fragm. VIII. 2.* Thomaſ. *diſſ. de vſu pract. tit. Inſt. de adopt. 1. 18. p. 84.*

§. XVIII.

Adoptio per teſtamentum.

Erat et modus ADOPTANDI per TESTAMENTVM, non ab Imperatoribus demum, vt vulgo putant, inuentus, ſed iam tum libera adhuc republica receptus. Iam ab antiquiſſimis enim temporibus ſollemne erat Romanis, heredes ſuos non in bona tantum, ſed et nomen adſciſcere. *Adſciſcere* autem erat vocabulum adoptionis, de quo Io. Fridr. Gronou. *Diatr. ad Stat. p. 26.* Cicero *de offic. III.* 18. Baſilii meminit, qui M. Satrium, ſororis filium, nomen ſuum ferre voluerit, eumque fecerit heredem. Et *in Bruto cap.* LVIII. laudat Craſſum, Liciniae filium, Craſſi teſtamento adoptatum. Atticum quoque teſtamento morientis Caecilii fuiſſe adoptatum, adparet ex Corn. Nep. *Attic. V.* Et Caeſar ita inſtituerat Octauium, Suet. *Iul.* LXXXIII. Appian. *Bell. Ciuil. III. p.* 518. qui etiam, cognita auunculi nece, ſtatim Caeſaris nomen adſumſit. Dio XXXXV. *p.* 271. Qua de re etiam Ouid. *Metamorph. XV. fab.* 51. *v.* 74.

Vt Deus accedat coelo, templiſque colatur,
Tu facies natuſque tuus, qui NOMINIS HERES,
Impoſitum feret vnus onus.

Eodem exemplo Auguſtus Liuiam et Tiberium, heredes teſtamento ſcriptos, nomen ſuum ferre iuſſit. Suet. *Octau. CI.* Ex eo tempore frequentiſſima occurrunt eiuſmodi adoptionum exempla. Ita enim a M. Gallio Senatore teſtamento adoptatus eſt Tiberius. Sueton. *Tiber. VI.* a Galba iam ante ſollemniorem arrogationem Piſo Frugi. Idem *in Galba XVII.* Conf. Tacit. *Ann. V.* 1. ab aliis alii. *L. 7. in fine et L. 63. §. 20. D. ad SC. Trebell.* Sed ea heredis inſtitutio proprie adoptio dici vix poterat, quum nemo ea redigeretur in patriam poteſtatem. Cuiac. *Obſ. VII.* 7. Nominis heredes erant: ſed eos liberti paterni et alia familiae iura non ſequebantur, quod tamen in aliis adoptionibus fiebat. Cuiac. *Obſ. VII.* 1. Vnde mirum non eſt, quod adoptio per teſtamentum facta nonnumquam repetita, et more maiorum vel lege curiata, vel per aes et libram iterum facta legitur. Auguſtus ſane teſtamento adoptatus a Caeſare, eam adoptionem lege curiata confirmandam curauit, vt auctoritate legis accederent, quae

 teſta-

teſtamento nactus non erat. Appian. *Bell. Ciuil. III. p.* 586. Et Tiberius, licet teſtamento nomen Auguſti ferre iuſſus, ab eodem tamen poſt Caii et Lucii Caeſarum mortem rite adrogatus fertur. Sueton. *Tiber. XV.* Immo quum libera republica mulieres adoptare nondum poſſent: ſolebant eae tamen iam eo tempore heredes ea lege inſtituere, vt nomen ſuum ferrent. Exemplum eſt apud Ciceron. *Epiſt. ad Att. VII.* 8. quod ſane cum aliis argumento eſt, non veram fuiſſe hanc adoptionem, ſed adoptionis ſimulacrum quoddam, quod praeter nomen et hereditatem nihil iuris in adoptiuum deuoluit. Plura de hac adoptione per teſtamentum dabunt Briſſ. *de Form. VII. p.* 601. Huber. *Digreſſ. I.* 2. 23. 2. et huius filius ampliſſimus Zach. Huber. *Diſſert. Iurid. et philol. V.* 2.

§. XVIIII.

Adoptiui olim in poteſtatem et gentem alienam tranſibant.

Ceterum PATRIA POTESTAS olim erat effectum adoptionis etiam ſtricte ſic dictae. Vnde et adoptiui cognomini ſuo, leuiter inflexo, illius gentis, cuius in ſacra tranſierant, nomen adiiciebant, quamuis id non ſemper, nec eodem modo factum eſſe animaduertamus, quum aliquando patris naturalis et adoptiui nomen promiſcue ferrent. Perizon. *Diſſ. I. p.* 97. et *Animadu. Hiſtor. p.* 131. Spanhem. *de vſu et praeſtant. numiſ. Tom. II. p.* 77. Quum Scipio Africanus minor ex Aemilia gente in Corneliam per adrogationem tranſiiſſet: vocatus eſt *P. Cornelius Scipio Aemilianus*. Et qui antea C. Octauius erat, adoptatus a Caeſare, dictus eſt *C. Iulius Caeſar Octauianus*. Dio Caſſ. XXXXVI. *p.* 322. Solebant tamen etiam naturalis patris nomen nonnumquam ſuo adſcribere, honoris cauſſa, immo eumdem adhuc patris vocabulo dignari in ſermone familiari. Terent. *Adelph. V.* 7. *v.* 3. Exempla collegit. V. C. Iac. Perizon. *Diſſert. ad diuin. Conſtit. Deut. XXV.* 5. *p.* 89.

§. XX.

Iuſtiniani mutatio.

At extremis temporibus Iuſtinianus totum illum adoptionis ritum turbauit, iubens adoptatum ab alio, quam adſcendente, non tranſire in alienam familiam et poteſtatem, et tamen ius ſucceſſionis ab inteſtato conſequi. *L.* 10. *princ.* §. 1. 2. *C. h. t.* Quo ipſo in eam conditionem redacti ſunt patres adoptiui, vt ſine ſumma imprudentia adoptare non poſſent. De qua mutatione vid. Thomaſ. *Diſſ. alleg. I.* 26. *p.* 40. *ſequ.*

* * * *
* * *
* *
*

Digitized by Google

T I T. XII.

QVIBVS MODIS IVS PATRIAE POT. SOLVITVR.

PAtriam poteſtatem ordinarie fuiſſe perpetuam, iam ſupra TIT. VIIII. ex Dionyſio Halicarnaſſeo oſtendimus. Nihilominus tamen proditi erant quidam modi, ſoluendi patriam poteſtatem, de quibus eſt hoc titulo agendum.

§. I.

Patria poteſtas ſoluebatur I. morte naturali?

Et primo quidem MORS, quum omnia iura perſonalia tollat, non poterat non et liberos patria poteſtate liberare. Neque tamen morte aui nepotes liberabantur, ſi pater eſſet ſuperſtes, ſed tunc in huius poteſtatem recidebant; niſi is forte antea ab auo eſſet emancipatus. Vid. Caii *Inſt. I. 6. princ.* (a) Quia enim patria poteſtas erat dominium Quiritarium, (vid. ſupra *Tit. VIIII.* §. 1.) non poterat non illud iure hereditario ab auo in patrem deuolui.

(a) Poterat enim quis filium emancipare et nepotes in poteſtate retinere, vel hos e ſacris dimittere, retento in poteſtate ſua filio, quod ſollicite monetur, §. 7. *Inſt. h. t.*

§. II.

Et II. ciuili.

Quum vero ex principiis iuris Romani et ii, qui CAPITIS DEMINVTIONEM, vel maximam, vel mediam, fuerant paſſi, ciuiliter mortui viderentur: *L. 63. §. fin. D. pro ſocio* factum eſt, vt vel patre, vel filio capite deminuto, patria poteſtas ſolueretur. Erat enim haec propria ciuium Romanorum. Maxima vero capitis deminutio ſeruos, media *ἀπόλιδας* efficiebat. Atqui ſerui et peregrini nec habere, nec eſſe poterant in patria poteſtate. Plin. *Epiſt. X. 6.*

§. III.

Quae tamen iure poſtlim. et reſtitutione tollebatur.

Hinc captiuitate, ſeruitute poenae, aquae et ignis interdictione, deportatione, ſiue patris ſiue filii, poteſtas patria ceſſabat (b). Priori tamen caſu illa poſtliminio, (Caii *Inſt. I. 6. 3.*) poſterioribus reſtitutione plenaria poterat recuperari. *L. 1. C. de ſent. paſſ.* Ant. Schult. *ad* Caii *Inſt. I.* §. 1. *p.* 47.

(b) Ergo durante captiuitate ius patriae poteſtatis non *in ſuſpenſo* erat, vt loquitur Vlp. *Fragm. X. 4.* §. 5. *Inſt. h. t.* ſed plane perimebatur; et poſtliminii demum iure recuperabatur, quia fingebatur, poſtliminio reuerſum numquam in captiuitate fuiſſe *d.* §. 5. *Inſt. h. t.* L. 16. *D. de capt. et poſtlim.* Hinc captiuo patre, liberi vix valide nuptias contrahere, teſtari, hereditates adire poterant. Vbi vero pater poſtliminio patriam poteſtatem receperat, filii ex nuptiis illis procreati in poteſtatem aui veniebant, bona a filiis adquiſita eius erant, teſtamentaque eorum nulla erant, at nuptias tamen reſcindere pater non poterat. Thomaſ. *diſſ. ad h. t. l.* 5. *p.* 5. *ſeq.*

§. IIII.

§. IIII.

Nec non III. adoptione.

Exſpirabat etiam poteſtas patria ADOPTIONE : non quod filius ſui iuris fieret, ſed quod in aliam gentem aliaque ſacra tranſiret. Vid. ſupra *Tit. XI. 19.*

§. V.

Et IIII. emancipatione.

Sed praecipuus modus, quo patria poteſtas quam ſollemniſſime ſoluebatur, erat EMANCIPATIO, quae ob triplicem, quae ſubinde facta eſt, mutationem, in VETEREM, vel *legitimam*, ANASTASIANAM, et IVSTINIANEAM diuiditur. §. *6. Inſt. h. t.*

§. VI.

Cur dicta emancipatio?

VETVS illa erat actus legitimus, et hinc certis adhibitis formulis et ſollemnitatibus, coram eo magiſtratu, apud quem erat legis actio, explicanda. Quum vero leges Romuli ac Decemuirorum ter venumdandi filios poteſtatem indulſiſſent patribus : ſtatuiſſentque ſimul, vt tertium manumiſſus filius ſui iuris fieret (*ſupra Tit. VIIII. §. 6.*) commodiſſimum viſum eſt Romanis, trina venditione imaginaria liberos e poteſtate dimitti. Quum vero omnes venditiones rerum mancipi per mancipationem fierent, id eſt, adhibito aere et libra : Vid. Aleand. et Schulting. *ad* Caii *Inſt. I. 6. 3. p. 31. ſequ.* conſequens erat, vt et illa liberorum, quamuis imaginaria, venditio eodem ritu fieret. Et hinc dicta eſt EMANCIPATIO, de cuius vocabuli vſu et ſignificatione conferendi Barn. Briſſon. *de verb. ſignif.* et Io. Frid. Gronou. *ad Senec. Epiſt. XXXXV. p. 27.*

§. VII.

Emancipationis veteris ritus Teſtes praeſentes. Libripens. Anteſtatus.

Quoties ergo fiebat emancipatio, adhibendi erant non minus quam quinque teſtes Romani ciues (*c*), et puberes, et praeterea alius eiusdem conditionis, qui libram teneret aeneam, vnde et LIBRIPENS adpellabatur, nec non alius qui ANTESTATVS audiebat. Fit eius mentio etiam a Priſciano *Lib. VIII. apud Putſch. p. 792.* vbi verba Liuii: *Impubes* LIBRIPENS *eſſe non poteſt*, *neque* ANTESTARI: nec non in marmore apud Gruter. *p. MLXXXI.* vbi narratur, donationem et mancipationem factam LIBRIPENDE CLAVDIO DATIVO, ANTESTATO CORNELIO VICTORE. Ex quo lapide adparet, diuerſum a *libripende* fuiſſe *anteſtatum*. Quum vero ANTESTARI fuerit, *tactis auriculis alterum teſtem aduocare*, et dicere : MEMENTO, QVOD ET MIHI IN ILLA CAVSSA TESTIS ERIS : Horat. *Serm. I. 9. v. 76.* et ibi Acron et Porphyr. *in Schol.* isque ritus non ſolum in ius vocationi, ſed et mancipationibus accederet (*d*) : non abs re ſuſpicantur viri docti, ANTESTATVM vocatum, qui teſtes conuocabat, eorumque fidem, tacta auricula (*e*), obteſtabatur. Merill. *Obſeru. VIII. 37.* Fr. Brummer. *de Leg. Cinc. XIII. XIIII.*

(*c*) Ita Caius apud Boeth. *Comment. ad Top. Cic. III.* ſed tamen et *Latinos Iunianos* teſtes admitti conſueuiſſe, docet Vlpian. *Fragm. XX. 8.*

(*d*) Certe etiam in teſtamentis, quae fiebant aere et libra, adhibitas fuiſſe *ὤτων ἐπιψαύσεις, aurium tactiones*, patet ex Clem. Alex. *Strom. V. p. 575.* Conf. Brumm. *de Lege Cinc. XIII. XIIII.*

(*e*) [Seru. *ad Eclog. VI. v. 3. Aures me-*

memorie ſacrae, *id eſt*, *Mineruae*. Cui ideo aures argenteas ex voto ſoluit quidam apud Gruter. *Inſcr. p. m. LXI*. 1. Eo adludere Trebatium *L*. 21. *pr. D. de furt*. cenſet V. A. Eu. Otto *de iuriſpr. ſymbol. Ex. II. Cap*. 3. *p*. 144.]

§. VIII.

Praeſentem porro adeſſe oportebat non ſolum patrem *naturalem*, ſed et emtorem filii, quem Caius PATREM FIDVCIARIVM vocat (*f*). Hic enim non idem videtur fuiſſe, ac anteſtatus, quum et ceteroquin emtor in mancipationibus ab anteſtato differret. Dictus autem pater *fiduciarius* a contractus FIDVCIAE qui in tertia mancipatione interponebatur, vel ex nouis legibus tacite interpoſitus cenſebatur. §. *vlt. Inſt. de legit. agn. ſucceſſ*. FIDVCIAM *autem* (inquit Boeth. *Comment. ad Cicer. Topic. IIII*.) *accipit*, *cuicumque res aliqua mancipatur*, *vt remancipet*. IIII. Pater naturalis. V. Pater fiduciarius.

(*f*) Vix nomen hoc quadrat emtori filii. Mancipatione enim emtor non fiebat pater, ſed dominus. Fiducia quoque in tertia demum mancipatione contrahebatur. Tunc ergo demum emtor iſte fiduciarius vocari coepit. Sed Anianus fortaſſis hic Caium turbauit. Vid. Schulting. *ad* Gai. *Inſt. l. 9. p*. 55. [Iam vero aliter ſentio. Potuit dici pater quia naturalis illi filium in iure cedebat: potuit dici fiduciarius per [illegible], quia tertiae venditioni accedebat fiducia. Vocabulum antiquitatem redolet, vt non temere ab Aniano profectum videri poſſit.]

§. VIIII.

His ergo praeſentibus, naturalis pater filium ſuum emtori mancipabat, id eſt, manu tradebat additis verbis: MANCVPO TIBI HVNC FILIVM, QVI MEVS EST. At ille contra ea, HVNC EGO HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, ISQVE MIHI EMTVS EST HOC AERE, HAC AENEAQVE LIBRA: ſtatimque percuſſa libra, ſeſtertium numum (*g*) dicis cauſſa tradebat, ei, a quo filium acceperat, quem deinde ſollemniter manumittebat emtor. Quandoquidem vero ex principiis iuris Romani filius, ſemel iterumque manumiſſus, in poteſtatem patris recidebat: Dionyſ. Hal. *II. p. 96*. non poterat non imaginaria iſta venditio ter repeti. Vbi poſtrema fiebat mancipatio, contractus fiduciae accedebat, paterque naturalis haec verba addebat: EGO VERO HVNC FILIVM MEVM TIBI MANCVPO, ET CONDITIONE, VT MIHI REMANCVPES, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER. Cic. *de officiis III*. 15. *ad famil. Epiſt. VII*. 12. Sigon. *de iudic. I*. 5. Ille contra ſtatim, recepto ſeſtertio, filium patri naturali remancipabat. Quod ideo a Romanis excogitatum fuerat, vt ne, ſi a fiduciario manumitteretur, hic iura patronatus retineret, et naturalem patrem heredita-te

VI. Trinae mancipationes.

VII. Additum pactum fiducium.

(*g*) Apud Caium eſt: *Vnum aut duos numos*. Id vero procul dubio ab Aniano eſt. Id mancipationibus ſemper requirebatur *numus unus*, *quatuor aſſium*, id eſt, ſeſtertius. Teſtes ſunt inſcriptiones apud Gruterum, et Spon. *Miſcell. p. CCLXXXXII*. in quibus ſemper in mancipationibus mentio fit SESTERTII NVMI VNIVS. Teſtantur veteres auctores, veluti Vitruu. *Architect. I*. 4. *Numo ſeſtertio mancipio dedit*. Teſtatur ipſum ius noſtrum *L. vlt. C. de donat*. vbi conferri merentur Cuiac. *Obſ. X*. 37. *XVIIII*. 31. Ant. Auguſtin. *Emend. II*. 7. Fridr. Brummer. *de Leg. Cinc. XIIII*.

te excluderet. Cai. *Inſt. I. 6. p. m.* 59. Remancipatum ergo ſibi filium pater naturalis denique manumittebat, et quidem ordinario vindictae ritu, additis alapis. Vnde emancipatio olim *μεθ' ὕβρεων καὶ ῥαπισμάτων* cum *iniuriis et alapis* facta dicitur. *Nou. LXXXI. praef.* Horum rituum omnium notitiam debemus Caio *Inſt. I. 6.* 3. ſed peſſime habito ab Aniano, vnde pleraque ex doctorum virorum notis, et maxime Fr. Brummeri victuro opere *de lege Cincia*, vel emendanda, vel ſupplenda fuerunt.

§. X.

Circumſtantiae temporis.

Poterant porro trinae iſtae mancipationes vel eodem die, iiſdemque teſtibus, vel interiectis aliquot diebus, aliiſque adhibitis teſtibus, ſeorſum fieri. Paull. *Recept. Sent. I.* 25. 2.

§. XI.

Vnica mancipatio ſufficiebat in emancipatione filiae et nepotum.

Opus quoque his ſollemnitatibus ter repetitis erat duntaxat in emancipatione filii, quum filiae et nepotes vnica tantum mancipatione patria poteſtate exirent. Addebatur tamen et hic fiducia de remancipatione, vt ne pater naturalis ſpem ſucceſſionis ab inteſtato amitteret. Cai. *Inſt. l. c.* Vlpian. *Fragm. X.* 1.

§. XII.

Emancipatio Anaſtaſiana.

Et haec eſt vetus illa ac ſollemnis emancipatio, quae vt aliae formulae ac ſollemnitates, diſplicere poſteritati coepit. Quare ANASTASIVS Imperator nouum inuenit emancipandi modum, qui ſolum Principis reſcriptum iudici inſinuandum exigeret, et omnia tamen veteris emancipationis effecta haberet. *L.* 5. *C. de emanc. lib.* [Quemadmodum enim per reſcriptum principis quis redigi poterat in patriam poteſtatem, *L. vlt. D. de adopt.* reſcripto merito et ea ſoluebatur. *L.* 35. *D. de regul. iur.*]

§. XIII.

Emancipatio noua vel Iuſtinianea.

Deinde IVSTINIANVS, et has aboliturus ambages, Anaſtaſianam quidem emancipationem non ſuſtulit, ſed tamen patribus permiſit, vt ſtatim adirent magiſtratum competentem, et coram eo, conſentiente filio, filium ſe e poteſtate dimiſſuros eſſe, oſtenderent. *L. vlt. C. de emancip. lib.* Idque hac fiebat formula: HVNC SVI IVRIS ESSE PATIOR, MEAQVE MANV MITTO. Harmenop. *Prompt. I.* 17. 8. Sed poſterioribus his ſpeciebus nome EMANCIPATIONIS vis quadrare, ſatis adparet.

§. XIIII.

Dignitas olim non ſoluebat patriam poteſtatem.

Poſtremus modus quo patria poteſtas ſoluebatur, erat DIGNITAS. Et quamuis Dionyſius Halic. II. *p. 96.* nullam dignitatem patria poteſtate liberaſſe contendat: iam ab antiquiſſimis tamen temporibus Flamines Diales et Virgines Veſtales patria poteſtate liberabantur. Vlpian. *Fragm. X.* 5. Gell. *Noct. Attic. I.* 12. Id quod tamen non tam ob dignitatem, quam ideo potius factum videtur, quia tum Flamines Diales, tum Veſtales virgines a pontificibus manu capiebantur. Quum ergo capti ex principiis iuris Romani capite deminui dicerentur, et hinc iure patriae poteſtatis exirent: mirum non eſt, vtrum-

que

que etiam hoc ſacerdotium eam poteſtatem ſoluiſſe. De ritu capiendi Veſtales vid. Dionyſ. *Hal. II. 68.* apud quem, quod obiter moneo, verbum αἱρεμένων Sylburgius parum accurate vertit *optandi*, quum vertendum fuiſſet *capiendi*. Gell. I. 12. Lipſ. *de Veſta et Veſtal.* V. Flaminis Dialis capti meminit Liu. XXVII. vbi conſ. Iac. Guther. *de vet. iur. Pontif. I.* 32. Quin et flaminicae, id eſt, vxores flaminum Dialium patria poteſtate exibant, quod SCto demum coarctatum tempore Tiberii. Tacit. *Annal. IIII.* 16.

§. XV.

Iuſtinianus tamen p. p. exire voluit Patricios,

At Iuſtinianus poſtea et *Patriciatus* dignitatem immunem eſſe iuſſit a patrio imperio. *L. fin. C. de conſul.* §. 4. *Inſt. h. t.* Ante Iuſtinianum enim patriciatum a patria poteſtate non liberaſſe, idque fruſtra ex Caſſiodori *Var. VI.* 2. colligi contra Vinn. *ad* §. 4. *Inſt. h. t.* et Bachou. *in Diſp. ad Treutl. Vol. II. Diſp.* 2. *th. vlt.* accurate euicit V. C. Reinold. *Var. Cap. XVIIII.* Caue vero hic intelligas antiquos illos patricios quos in libera republica plebeiis oppoſitos conſtat. Conſtantinus enim Magnus praecipuos rerum adminiſtros vocare ſolebat patricios, vt ſe quaſi principum patres eſſe meminiſſent. Ii ipſos Praefectos Praetorio ordine anteibant. Zoſim. *Hiſt. II.* 40. nec minor, quam horum in imperio erat auctoritas. Quemadmodum enim Praefecti proponebant Edicta, quae deinde in vnum corpus collecta τῶν ἐπαρχικῶν nomine veniebant: ita idem ius erat Patriciis, quorum edicta collecta τὰ Ῥωμαϊκὰ dicebantur, ſicuti ipſorum principum βασιλικά. Vid. Cuiac. *Obſ. VI.* 10. Vnde parum accurate Dionyſ. Gothofred. in *Nomenclatore Graecar. iur. diction. ad Harmenopul. p.* 447. Ῥωμαϊκὰ τῷ μαγίστρῳ λεγόμενα, *conſtitutiones Romani Imp. aut potius Commentarius magiſtri ad Romani Conſtitutiones, aut certe liber a magiſtro, Romani nomine, compoſitus ſuiſque titulis diſtinctus, aut potius aliud* Ῥωμαϊκά, *aliud* τὰ τῷ μαγίστρῳ λεγόμενα. Vbi ſane dum plures coniecturas repraeſentat, a re plane aberrat vir doctiſſimus. Ceterum et poſteris ea dignitas ſumma ſemper et ſplendidiſſima viſa eſt. Vid. Caſſiodor. *Var. VI.* 2.

§. XVI.

Epiſcopos.

Idem beneficium deinde Iuſtinianus cum Epiſcopis, quin et cum aliis; qui magiſtratuum honoratiorum dignitate pollerent, veluti cum *Conſularibus, Praefectis Praetorio, et Vrbi, Magiſtris militum* et *patronis fiſci* communicauit. Nouell. LXXXI.

§. XVII.

De cauſſis emancipandi neceſſariis.

Accedebant quaedam cauſſae, ob quas parentes etiam inuiti cogerentur liberos e poteſtate dimittere, de quibus paſſim iureconſulti. Conſ. Thomaſ. *Diſſert. de vſu pract. huius tit. I.* 15. 16. et quae nos diximus in *Elem. Iur. Ciu.* §. 198.

TIT. XIII. VSQVE AD XV.

ET

TIT. XVII. VSQVE AD XX.

DE TVTELIS, TESTAMENTARIA, LEGITIMA; DATIVA.

SEquitur tertia perſonarum diuiſio, aut ſubdiuiſio potius perſonarum ſui iuris. Harum enim *quaedam* in TVTELA, *aliae* in CVRATIONE ſunt, *quaedam* NEVTRO IVRE *tenentur. princ. Inſt. h. t.* Ipſa tutela curaque eorum, qui per aetatem vel imbecillitatem intellectus ſe ipſi defendere nequeunt, eſt iuris gentium, et hinc apud omnes peraeque gentes recepta. Vid. Selden. *de vxore Hebr. II. 3.* Puſend. *Iur. Nat. et Gent. IIII. 4.* Sed Romani in multis a ſimplicitate iſta iuris naturalis deflexerunt. Vnde apud eos alia tutela IMPVBERVM, alia curatio MINORVM, aliorumque, qui rebus ſuis ipſi ſupereſſe non poterant, alia tutela FEMINARVM. De omnibus ex antiquitatibus Romanis nonnulla monenda.

§. I.

Tit. XIII. Tutela Romae antiquiſſima.

* TVTELA IMPVBERVM tam antiqua eſt, vt et ſub Regibus eius exemplum reperiamus. Ancum enim Marcium filiis tutorem dediſſe L. Tarquinium Priſcum, patet ex Liu. I. 46. Quum ergo Tarquinius nec agnatus fuerit, nec eo tempore leges de tutela datiua exſtarent, adeoque ea tutela procul dubio teſtamentaria (*a*) fuerit: ſequitur, vt haec ſit reliquis antiquior.

(*a*) [Teſtamentifactio et ante Romam conditam in Italia viguit. Sic Proca, rex Albanus, Numitori filio, qui ſtirpis maximus erat, regnum vetuſtum Siluiae gentis legaſſe dicitur Liuio I. 3. Exemplum Lucumonis in Tuſcia, temporibus Romuli vel Numae viuentis et teſtamento praetereuntis poſtumum nepotem, habet idem I. 34.

§. II.

Tit. XIIII. Lex XII. Tabularum de tutela teſtamentaria.

Certe et legibus XII. Tabularum ea tutelae ſpecies firmata eſt, proſpectumque, vt patri de liberorum tutela in teſtamento diſponendi facultas eſſet. Legitima verba ex Auctore ad Herennium, Cicerone, Vlpiano et Paullo ita reſtituit Iac. Gothofredus *de Leg. XII. Tab. V.* 1. PATER FAMILIAS, VTI LEGASSIT SVPER PECVNIAE (*b*), TVTELAEVE SVAE REI, ITA IVS ESTO. *Legare* hic non ſolum ſingulas res teſtamento relinquere, ſed et omne teſtamentarium negotium denotat,

(*b*) [Additur ab aliis FAMILIAE. 50. Vnde *familiae emtor*, Vlpian. II. 50. Auct. ad Herenn. I. Cic. *de Inuent.* II. et *familiam erciſcere*].

notat, idemque adeo eſt, ac *teſtari*, ſeu *teſtamento ſtatuere*; vel *decernere*. Eſt enim *legare*, ceu ſyllabae primae quantitas docet, a Graeco veſtuto λήχειν vel λήγειν, vnde futurum, λήξω, quod verbo λαγχάνω tribuunt grammatici, λῆξις *hereditas* et ληξίαρχος *magiſtratus Athenienſium*. In primis autem LEGARE Latinis erat legis modo diſponere, mandare, legem dicere rebus ſuis, νομοθετεῖν, ceu infra *ad titulum de legatis* docebimus. *Super pecuniae tutelaeue* ἀρχαϊκῶς dicitur. Non enim raro antiqui exemplo Graecorum, caſum ſecundum pro ſexto adhibebant. Sic in marmore Salernitanorum, apud Grut. *Inſcr. p. CCCXXXXIII.* 2.

ACERRIO. FIRMEO. LEONTIO. PRIMARIO. VIRO. ET. EDITORI. MVNERIS. SVI. CVM. FERARVM. LIBYCARVM. QVI. VIXIT. ANN. XXX. DIGNISSIMO. FILIO.

CONSACRABERVNT.

Pecunia porro non ſolum numos, ſed et omnem ſubſtantiam teſtatoris, immo et iura, complectitur. *Quidquid enim homines poſſident in terra, quorum domini ſunt*, PECVNIA *vocatur, ſeruus ſit, vas, ager, arbor, pecus: quidquid horum eſt*, PECVNIA *vocatur*, inquit Auguſtin. *De Doctrin. Chriſt. VI. p:* 585. *Tom. VI. op.* plane iuridice, vti patet ex *L. 222. D. de verb. ſignif.* Denique SVAE REI dum additur, id ſane referendum ad ipſos liberos (*c*), qui iure veteri erant in dominio Quiritario, adeoque RES MANCIPI. (*Lib. II. Tit. I. §. XV.*) Senſus ergo eſt, quamcunque legem paterfamilias in teſtamento ſuo dixerit, et quocumque modo diſpoſuerit, et de rebus ſuis, et de ipſis bonis ac facultatibus eorum, (ſcilicet per ſubſtitutionem pupillarem) ita ratum poſt mortem futurum. Quum enim antea ſub regibus, calatis comitiis teſtamenta fierent, adeoque heredum tutorumque inſtitutio a populi magis arbitrio, quam voluntate teſtatoris, penderet: mutatum id eſt lege decemuirali, permiſſumque patrifamilias cuiuis, de tutela pecuniaque ſuae rei, id eſt, liberorum ſuorum, liberrime diſponere.

(*c*) Vnde non eſt, quod lectionem hanc ſollicitet V. C. Gerard. Noodt *Obſ. II. 19.* vbi legi iubet; *Super tutela pecuniaue ſua* additque *tutelam ſuam* idem eſſe ac tutelam eius, qui ſuus teſtatori heres ſit. Nemo enim temere ita loqueretur. Nec obſtat, tutelam non habere locum in liberis, dum ſunt *res ſuae*, id eſt, in priuata poteſtate conſtituti. Legat enim pater de tutela ſuae rei, ſed in eum caſum, quo liberi futuri ſint capita libera.

§. III.

Si quis ergo paterfamilias liberis, quos in poteſtate habebat, ſiue liberos, ſiue ſeruos ſuos, hos tamen cum libertate, tutores dederat (*d*): ii ſine ſatiſdatione atque inquiſitione admittebantur, ipſoſque ex-

Tutelae teſtamentariae indoles.

(*d*) Formulas quibus in teſtamentis vſi Romani, ſi tutores dare vellent, colligit Briſſon. *de Form. VII. pag.* 616.

excludebant legitimos, dummodo eſſent ciues. Nam Latini Iuniani, quamuis cum iis eſſet teſtamenti factio: tutores tamen dari non poterant per legem Iuniam. Vlpian. *Fragm. XI.* 16. Quia vero fundamentum huius tutelae teſtamentariae erat patria poteſtas: conſequens erat, vt et nepotibus, qui in patris poteſtatem defuncto auo non eſſent recaſuri, et exheredatis impuberibus tutores teſtamento conſtitui poſſent. Vid. *L.* 4. *et* 26. §. 2. *et L.* 31. *D. de teſt. tut.* Et inde ſimul patet ratio, cur mater tutores teſtamento dare non poſſet *L.* 2. *D. de teſt. tut.* quamuis tutor ab ea datus confirmari ſoleret cum inquiſitione, modo ea pupillum ſimul heredem inſtituiſſet. *L.* 4. *D. de teſt. tut. L.* 4. *D. de conf. tut. L.* 7. §. 1. *L.* 8. *D. eod.* Quae confirmatio et aliis caſibus quibus tutoris dationi vitii quid ineſſe videbatur, accedere ſolebat, ceu ICti pluribus docent in libellis ſuis.

§. IIII.

Tit. XV. Lex XII. Tabul. de Tutela agnatorum legitima.

Quum vero contingere poſſet, vt inteſtatus, ſaltim quod ad tutelam, decederet pater familias: iisdem legibus decemuiralibus fuerat conſtitutum: AST SI INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM NANCITOR. Gothofred. *ad XII. Tab. V.* 4. Et ab hac lege LEGITIMA dicta eſt tutela, ad quam agnati ab ipſa lege vocabantur.

§. V.

Origo huius tutelae.

Quaenam ſit huius LEGITIMAE TVTELAE origo, eruditis nondum liquet. Veteres legiſlatores mirifice hic diſcreparunt. Solon adgnatos a tutela prohibuerat, veritus procul dubio, ne hereditatem capere mallent, quam exſpectare. Hic potius cognatis credidit pupillos, nec proximis tamen ſemper, ſed quoſcumque Archontes idoneos iudicaſſent. Diog. Laert. I. 56. Petit. *de leg. Attic. VI.* 7. Charondas contra, feiuncta educationis bonorumque cura, illam penes cognatos, hanc penes adgnatos eſſe voluit, quum nec illi tollendi e medio pupilli, nec hi diſſipandarum facultatum vllam haberent cauſſam. Diod. Sic. *Biblioth. XII. p.* 81. Denique Lycurgus adgnatos proximos ad tutelam vocauit, forſan quod, in tanta Spartanorum continentia et paupertate non admodum metuerentur inſidiae. Exemplum ſane legitimae adgnatorum tutelae Spartae receptae, eſt apud Herodot. I. *p.* 16. vbi ipſe Lycurgus dicitur *ἐπιτροπεύσας Λεωβώτεω, ἀδελφιδέου μὲν ἑωυτοῦ, βασιλεύοντος δὲ Σπαρτιητέων. Tutor, et idem patruus Leoboti Spartiatarum Regis.* Add. Crag. *de Rep. Lac. II.* 11. Spartanos ergo imitati videntur decemuiri. Lacedaemoniorum ſane non minus, quam aliorum Graecorum, inſtituta quaedam in XII. tabulas migraſſe, iamdudum obſeruarunt Athenaeus VI. *p.* 273. Symmach. *Epiſt. III.* 11. Ammian. Marcellin. XVI. 5.

§. VI.

Tutela legitima occaſionem dedit fraudibus heredipetarum.

Satiſne vero prudenter eam Spartanorum legem ciuitate donarint decemuiri, alii viderint. Non ſane tanta erat Romanorum, quanta Laconum, continentia; non idem vtrobique diuitiarum contemtus. Hinc tot iniquiſſimi heredipetae, quorum characterem egregie ex-

expreſſerunt Perſ. *Sat. II. v.* 12. 13. Horat. *Serm. II.* 5. Iuuenal. *Sat. V. v.* 98. *VI. v.* 38. *XII. v.* 93. Martial. *Epig. VI.* 63. *VIII.* 17. Thomaſ. *Diſſert. de iniuſto iure heredipet.* §. *XIIII. ſequ.* Bynkersh. *de capt. inſtit. p.* 303. *ſequ.* An religioni ſibi duxerint homines tam lucri cupidi, pupillum, cuius proximi heredes erant interimere? [conf. §. 3. *Inſt. de pup. ſubſtit.* Sueton. *Galb. cap. VIIII.*] Vnde mirum eſt, legiſlatoriam decemuirorum prudentiam hac in re quoſdam tantopere admirari.

§. VII.

In iisdem porro XII. tabulis erat conſtitutum. SI LIBERTVS INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, AST PATRONVS PATRONIVE LIBERI ESCINT, EX EA FAMILIA IN EAM FAMILIAM PROXIMO PECVNIA DVITOR. Gothofr. *ad XII. Tab. VI.* 2. Et ex hac quidem lege, defuncto ſine prole liberto, patronus (*e*), vel, hoc praemortuo, eiusdem liberi in capita, ſuccedebant ab inteſtato, remotioreſque excludebant. *L.* 23. §. 1. *D. de bon. libert.* Vlpian. *Fragm. XXVIIII.* 1. Quum ergo iam dudum Romae valuiſſet regula: *Vbi ſucceſſionis emolumentum, ibi et tutelae onus eſſe debere*: aequum viſum eſt iureconſultis, vt etiam in tutela patronorum eſſent liberti eorumque liberi. *L.* 3. *pr. et* §. 1. *D. de legit. tut.* Et hinc nata legitima PATRONORVM TVTELA, quam *per conſequentiam ex lege duodecim tabularum introductam*, recte ait Vlpian. *Fragm. XI.* 3.

Tit. XVII. Origo legitimae patronorum tutelae.

(*e*) [Quippe proximus veluti agnatus, vti diſerte monet conſtitutio Graeca Iuſtiniani, quam ex Baſilicis reſtituit Cuiac. *Obſeru. XX.* 34. quia agnati videntur libertorum, qui illos manumiſerunt.]

§. VIII.

Diximus ſupra Tit. XII. §. VIIII. patrem naturalem, emancipantem liberos, vltimae mancipationi addidiſſe pactum *fiduciae*: EGO VERO HVNC FILIVM MEVM TIBI MANCVPO, EA CONDITIONE, VT MIHI REMANCVPES, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER. Diximus etiam, tunc emtorem, ſeu patrem fiduciarium, filium ſibi mancipatum patri naturali remancipaſſe, a quo demum fuerit per vindictam manumiſſus. Diximus denique id ideo factum eſſe, vt pater naturalis iura patronatus, coniunctamque cum iis ſpem ſuccedendi ab inteſtato, retineret. Vid. ſupra *Lib. I. Tit. XII.* 8. §. 9. Quum ergo penes patrem, tamquam patronum, ſpes remaneret ſucceſſionis: ex prudentum interpretatione deferenda etiam ei videbatur tutela legitima, ſi filius emancipatus adhuc eſſet impubes. Mortuo porro patre, fratres illius emancipati natu maiores, ſi eſſent maiorennes, ad tutelam vocabantur. Quum vero hi non eſſent fratris emancipati heredes ab inteſtato, tutela illa non poterat dici adgnati. Vocata ergo eſt FIDVCIARIA, ab illo pacto fiduciae, quod in emancipatione interceſſerat. Quamuis ex Vlpiano pateat, olim non legitimam fratrum, ſed ipſam parentum tutelam dictam eſſe *fiduciariam*: idque vel ideo concinnius ſit vocabulum, quod pactum illud fiduciae non frater, ſed pater emancipans interponeret.

Tit. XVIII. Origo legitimae parentum tutelae,

Tit. XVIIII. vt et tutelae fiduciariae.

Digitized by Google

neret. Ita tamen et Modeſtinus hanc tutelam vocat *L.* 4. *D. de legit. tut.* niſi et eam in legem falcem immiſit Tribonianus, [quod tamen ſuſpicari ſuperuacuum. Vere enim filius fit fratris tutor, ob pactum fiduciae a patre interpoſitum, *d. L.* 4.] Vid. Ant. Schulting. *ad Vlpian. Fragm.* XI. 5. *p.* 595. Huber. *Digreſſ. I.* 1. 4.

§. VIIII.

TIT. XX. Lex Atilia de tutore datiuo quando lata.

Enimuero, quum non deeſſent caſus, quibus et teſtamentarii, et legitimi tutores, deficerent: viſum eſt Romanis, noua lege cauere, vt impuberibus tunc tutores a magiſtratibus DARENTVR. Factum ergo ea de re plebiſcitum, quod LEGIS ATILIAE (*f*) nomine in iure laudatur. Tempus huius legis latae incertum eſt, niſi quod eam ante annum ab V. C. DLXVII. conditam doceri poſſit ex Liuio XXXVIIII. 6. Vid. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 13. Inuenimus ſane, *Atilium Longum*, Trib. plebis fuiſſe anno V. C. CCCVIIII. *L. Atilium* anno CCCXXXXIII. Liu. VIIII 30. ſed neutrum hanc legem tuliſſe veroſimile eſt; quoniam tunc nondum erat Praetor vrbanus. Annum V. C. CCCCLX. quo praetor fuit M. Atilius Regulus, huic legi adſignat Steph. Vin. Pigh. *in Annal. ad ann.* CCCCLX. ſed et hunc non magis auctorem legis eſſe arbitramur: maxime, quum Praetores plebiſcita ferre non ſolerent. Procul dubio lata eſt anno CCCCXXXXIII. a L. Atilio Regulo, Trib. pleb. cuius meminit Liu. VIIII. 30.

(*f*) ATILIA, non ATTILIA dicitur haec gens apud Liuium, Tacitum, Ciceronem, et maxime in numis et marmoribus. Vid. Fulu. Vrſin. *de famil. Romanorum ex numiſm. p.* 42. *edit. Patini*. Erat ea gens Romae nobiliſſima in tres potiſſimum diuiſa familias, quarum vna *Regulorum*, altera *Serranorum*, tertia *Calatinorum* cognomen ferebat. Gentis totius ſeriem accurate dedit Iac. Perizon. *Animadu. Hiſt. Cap. I. p.* 26.

§. X.

Quid ea lege ſancitum?

Hac vero lege cautum eſt, vt pupillis, et feminis, quibus nec teſtamentarius, nec legitimus tutor eſſet, tutor daretur a praetore et maiore parte tribunorum plebis (*g*). Exemplum eſt apud Liu. XXXVIIII. 9. vbi Fecennia Hiſpala *poſt patroni mortem, quia nullius in manu eſſet, tutorem a* TRIBVNIS *et* PRAETORE *petiiſſe* dicitur. Dictus eiuſmodi tutor *Atilianus*, nec non *datiuus*, a formula, qua vti Praetores ſolebant: DO TE TVTOREM. Briſſon. *de Form. V. p.* 408.

(*g*) Id vero ideo videtur ſancitum, quia aliquando vna cum praetore edicta conſcribebant tribuni, aut certe hi a praetoribus in conſilium adhibebantur. Vid. Cic. *de offic.* III. 20. Ceterum hic id ſingulare eſt, quod plura Tribunorum plebis ſuffragia vincerent pauciora, quum alias ſingulis eſſet ius intercedendi turbandique reliquorum decreta. Obſeruatum id iam a Fr. Hotomano, et Arn. Vinnio *ad pr. Inſt. de Atil. tut.*

§. XI.

Lex Iulia et Titia.

Sed quum ea lex Romae tantum haberet locum: (Vlpian. *Fragm.* XI. 18.) anno V. C. DCCXXII. Auguſto III. et M. Titio M. F. Ruſo

Digitized by Google

Ruſo Coſſ. lata eſt lex Iulia et Titia. Henr. Valeſ. *ad Excerpt. Peireſcian. p.* 61. Tacit. *Ann. III.* 25. Quia enim antea diu in ſola Sicilia fuerat moribus receptum, vt praetores *τοῖς ὀρφανοῖς καὶ γυναιξὶν ἐρήμοις συγγενῶν*, *pupillis et feminis adgnatorum cura deſtitutis*, tutores darent; Diodor. Sic. *in Excerpt. Peireſc. p.* 397. factum eſt, vt illud ius hac lege etiam cum aliis prouinciis communicaretur, iuberenturque praeſides etiam in prouinciis tutores dare. Vlpian. *Fragm. l. c.*

§. XII.

Tutoris datio conſulibus SCto Claudiano iniuncta.

Sed tamen haec tutoris datio non vnam poſtea ſubiit mutationem. Quum enim tribuni et praetores negligentius forſan eo munere fungerentur: ſancitum eſt *SCto Claudiano*, *vt pupillis extra ordinem tutores a conſulibus darentur*. Suet. *Claud. XXIII.* Hinc ad Traiani vſque tempora tutores a conſulibus datos legimus apud Plin. *Epiſt. VIIII.* 13. Horum vero, ſimul erat inquirere in tutoris conditionem, atque indolem, ne quid res pupilli detrimenti caperet. §. 3. *Inſt. h. t.* Quaeſtiones in iſta inquiſitione propoſitas recenſet Iac. Cuiac. *in Papinian. ad L.* 5. *C. de conſ. tut.*

§. XIII.

Praetor tutelaris factus ab Antonino.

Mox tamen et conſulares iſtae tutelae diſplicuerunt. Vnde ius dandi tutores praetoribus conſtitutione reſtituit M. Antoninus Imp. ita tamen, vt ſingularem faceret *Praetorem*, quem ab officio *tutelarem* vel *pupillarem* adpellabat (*b*). Iul. Capitolin. *vit. Marci Cap. X.* §. 3. *Inſt. h. t.* Haec Praetura ſatis diu Romae manſit. Nam ANICII ACHENII BASSI, PRAETORIS TVTELARIS mentio fit in marmore apud Reineſ. *Inſcr. VI.* 4. Alia monimenta, in quibus hic Praetor laudatur, collegit Ioſ. Caſtalio *Var. Lect. XX.*

(*b*) [De officio praetoris tutelaris ſingularem librum ſcripſerat Vlpianus, quem citat Modeſtinus *L. 6. §. 13. D. de excuſat.* Exſtant ex eo tria fragmenta *L. 3. 5. 9. D. eod. tit.* nec non Paullus ex quo nullae leges deſumtae.]

§. XIIII.

Praefectus et Praetor quando tutores dederint?

Paullo poſt moribus inualuit, vt Romae praefectus vrbi et praetor ſecundum ſuam iuriſdictionem; in prouinciis vero Praeſides, immo et Legati Procoſſ. ex ſpeciali lege, id eſt, ex Oratione D. Marci tutores ex inquiſitione darent, [Schulting. *in πρωτ.* I. 16. *p.* 149.] qui tamen etiam inferiori magiſtratui vel ipſi ciuitatis defenſori id negotii dare poterant, ſi non adeo magnae eſſent pupillorum facultates. §. 4. *Inſt. de Atil. tut. L.* 1. *pr.* §. 1. *L.* 3. *L.* 19. *pr.* §. 1. *D. de tut. et cur. dat.* Erant autem *Defenſores ciuitatum*, qui et ἔκδικοι, et *Vindices* adpellati, ſimiles tribunis plebis Rom. eorumque erat plebis iura aduerſus magiſtratus tueri. *L. vn. C. de off. iurid. Alex.* Vnde eos cum *τοποτηρηταῖς*, *ſeruatoribus locorum*, *locorum iudicibus*, *vicariis* qui iuris dicundi cauſſa a Praefectis praet. mittebantur, non con-

Digitized by Google

confundendos monet Cuiac. *Obſeru. VIII.* 14. (*i*) Quae loca cum *L.* 8. *D. de tut. et curat. datis ab his*, diligenter, vt ſolet, contendit Ger. Noodt *de Iuriſd. II.* 8. *p.* 162.

(*i*) Obſeruata tamen differentia, vt, ſi Praeſides ipſi tutores darent, id fieret cum inquiſitione: ſin, magiſtratus municipales, cum ſatiſdatione. Qua de re infra.

§. XV.

Iuſtiniani noua Conſtitutio.

Denique Iuſtinianus ſanxit, ſi pupilli vel adulti facultates vſque ad D. ſolidos valeant, vt Defenſores ciuitatum vna cum epiſcopo, vel alii magiſtratus, etiam non exſpectata Praeſidis iuſſione, vel Iuridicus Alexandrinus (*k*) tutores vel curatores darent, *L.* 30. *C. de Epiſc. aud.* §. 5. *Inſt. de Atil. tut.*

(*k*) [Suberat hic praefecto auguſtali Aegypti. Strabo *Lib. XVII. p.* 1147. qui et obſeruat, eum non Alexandriae, ſed vniuerſae Aegypto ius dixiſſe. Hinc iuridicus Aegypti Gruter. *Inſcr. pag. CCCLXXIII.* 4. habuit legis actionem, L. 1. *D. de offic. iurid.* tutoris dationem. L. 2. *D. eod.* et donatio apud eum inſinuari poterat. *L. vn.* C. *eod. tit.* Conf. Reineſ. *Inſcr. XI.* 26.]

§. XVI.

Tutelae mulierum origo.

Haec tralatitia ſunt. Antiquitatum vero ſtudioſis porro eſt obſeruandum, non ſolum *pupillos* tutelae, iure veteri Romano, ſubſuiſſe, ſed et FEMINAS. Et Athenis quidem idem fieri conſueuerat, vbi noti mulierum tutores, quos *κυρίους* adpellabant. Vid. Guil. Budaei *Comment. Graec. Lingu. p.* 44. 45. Pfeiffer. *Antiqu. Graec. IIII.* 5. *p.* 616. Salmaſ. *de mod. vſurar. IIII. p.* 165. Sane enim in negotiis omnibus a feminis Graecis adhibendi erant tutores, Cic. *pro Flacc. XXX.* [*Diſſert. noſtr. de marito tut. vel curat. legit. I.* 8. *ſequ.* *] adeo vt contrahere non poſſent ſine illis *πέρα μεδίμνου κριθῶν*, *vltra modium hordei*, ceu teſtantur Dio Chryſoſt. *Orat. LXXV.* et alii veteres quos excitarunt Meurſ. *Them. Att. II.* 9. et Salmaſ. *de mod. vſur. cap. X. p.* 425. Nec agere vel conueniri Athenis poterat mulier ſine tutore, et hinc illa vox praeconis in iudiciis Atticis: *ἡ δεῖνα καὶ ὁ κύριος*, *Citatur haec mulier*, *eiuſque tutor* V. C. Eu. Otto *Diſſ. IIII. cap. I.* §. 6. Inde itaque eſt, quod nonnulli iſtam mulierum tutelam e iure Attico in Romanum permanaſſe exiſtimant. Schilter. *Exerc. ad Pand. XXXVIII.* 227. *p.* 691. Vinc. Grauina *de leg. et ſenatuſconſ. p.* 550. Sed praeterquam quod illam tutelam plane diuerſam a Romana fuiſſe, probatur a Meurſio *Attic. Lect. III.* 24. videtur etiam Romana propter infirmitatem conſilii iam inde ab ipſa vrbis origine recepta. Quamis enim id non ſequatur ex loco Plutarchi *in Numa p.* 66. vbi Veſtalibus id priuilegii conceſſiſſe Numa dicitur, vt a tutela eſſent immunes, (ex quo loco alias colligunt, mulieres iam tum ab eo tempore ſub tutela fuiſſe (*l*)) certius tamen id colli-

* In Opuſ. Miſcel. Sylloge prima Diſſer. XXV.

(*l*) Id priuilegium Veſtalibus non conceſſit Numa, quidquid dicat *Plutarchus*. Ius enim trium liberorum, quod ibidem ait Veſtalibus conceſſum, Numae

colligere licet ex loco Catonis apud Liu. XXXIIII. 2. *Maiores noſtri nullam, ne priuatam quidem rem, agere feminas ſine auctore voluerunt, in manu eſſe parentum, fratrum, virorum*. Adde et alterum locum Ciceron. (m) *pro Muraena XII.*

mae temporibus erat incognitum. Praeterea ad Auguſtum hoc Veſtalium priuilegium refert Dio. Caſſ. *Lib. LVI. p.* 578. Iuſt. Lipſ. *de Veſta et Veſtal.* XII. Sed adde tamen, quae ſcripſimus in *Comment. ad L. Iul. et Pap. Lib. I. cap. 2. p.* 27. vbi Plutarchi locum vna littera mutata ita emendauimus: Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκαν (pro ἀπέδωκεν) ἱεραῖς παρθένοις, ὧν ἐστι καὶ τὸ διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, καὶ τἆλλα πράττειν ἄνευ προστάτου, διάγουσας, ὥσπερ αἱ τρίπαιδες. *Tribuerunt (non Numa ſed Romani) Veſtalibus ingentes honores, inter quos teſtamenta vel ſuperſtite patre nuncupandi ius, et ſine tutore liberum ſuarum rerum arbitrium, vt, quibus tres ſunt liberi.* Multa enim Plutarchum data occaſione per πρόληψιν referre ſolere, ibidem oſtendimus.

(m) Verba Ciceronis ſunt: *Nam quum permulta praeclare legibus eſſent conſtituta, ea iureconſultorum ingeniis pleraque corrupta ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii maiores in* TVTORVM *poteſtate eſſe voluerunt; hi inuenerunt genera tutorum, quae poteſtate mulierum continerentur*. Locus hic ab ipſis interpretibus parum intellectus eſt. Fr. Sylu. *p. m.* 635. ait, iureconſultos inueniſſe tutelas, quibus non mulieres ſub tutorum, ſed hi ſub mulierum poteſtate eſſent: Sed haec numeris Platonicis obſcuriora. Phil. Melanchth. *p.* 672. et Io. Benignus *p.* 744. intelligunt tutelam maternam liberorum. Sed ea non eſt illorum temporum, vt patet ex Nou. CXVIII. 5. Ioach. Camerarius *p.* 700. plane ἀτυχεῖ. Sed certiſſimum eſt, intelligi tutores, ab ipſis mulieribus electos, Mulieres conuentione in manum liberabantur a tutelae, et filiarum familias loco habebantur, quum ergo paterfamilias iure poſſet teſtari de tutela: factum eſt, vt et morientes mariti teſtamentis de tutelae vxorum diſponerent, et ita quidem diſponerent, vt iis darent optionem, quem vellent, tutorem ſibi eligendi. Exemplum praeclarum eſt apud Liuium XXXVIIII. 19. Hoc quum contra veteres leges inuexiſſent iureconſulti, *inuenerunt genera tutorum, quae poteſtate*, id eſt, optione *mulierem continerentur*.

§. XVII.

Erat vero haec mulierum tutela vel PVPILLARIS, vel PERPETVA, Boeth. *in Topica Cic. IIII.* quarum hanc illi praeferebant veteres, teſte Gellio *Noct. Att. V.* 13. *Pupillarem* pubertas finiebat; *perpetua* ne maiorennitate quidem exſpirabat. *Pupillarum* tutores et gerebant, et auctoritatem interponebant. *Adultarum* vero negotiis tutores tantum auctoritatem interponebant, non vero gerebant. Hinc verbi cauſſa recte mulieri adultae poterat ſolui. Cic. *Topic. XI.* At auctoritate tutorum opus erat, ſi illa lege aut legitimo iudicio agere vellet, ſi ſe obligaret, ſi negotium ciuile gereret, ſi rem mancipi alienaret. Cic. *pro A. Caecin. cap. XXV.* Vlpian. *Fragm. XI.* 25. 27. Quin et nuptias contrahere, vel in manum conuenire ſine tutorum auctoritate non poterat. Cic. *pro Flacc. cap. XXXIIII.*

Ea vel pupillaris vel perpetua.

§. XVIII.

Erat porro perpetua illa tutela mulierum vel TESTAMENTARIA, vel LEGITIMA, vel PRAETORIA. Iſta erat in poteſtate mariti, qui moriens vxori, quae in manu conuenerat, tamquam filiaefamilias, tutorem dabat teſtamento. Id quod non ſolum ex loco Ciceronis paullo obſcuriore *pro Mur. cap. XII.* ſed et ex hoc teſtimonio clariſſimo Liuii XXXVIIII. 19. patet, vbi Hiſpalae Fecenniae. SC. data dici-

Perpetua vel teſtamentaria, vel legitima, vel praetoria.

tur *gentis enuptio*, et TVTORIS OPTIO, *quaſi* ei VIR TESTAMENTO DEDISSET. Vid. *Comm. ad* L. *Iul. et Pap. Lib.* II. *Cap. XI. p.*237. Illa erat ordinaria; haec a praetore vrbano et tribunis plebis dabatur, ſi femina cum tutore legitimo lege aut legitimo iudicio agere vellet, vt eo auctore ageret, vel tutorem legitimum non haberet, vel is pupillus eſſet. Nam et pupillis tutelam legitimam iure veteri delatam eſſe, iam Cuiac. *Obſ. XVII.* 28. demonſtrauit. Vlpian. *Fragm. XI.* 24. Quum vero legitima tutela, quaſi res iure Quiritium propria in iure poſſit cedi: is, cui tunc cedebatur, vocabatur *tutor ceſſicius* (n), cuius adminiſtratio tamen ceſſabat: ſimul ac legitimus qui ceſſerat, vel obiiſſet, vel capite eſſet deminutus. Vlpian. *Fragm. XI.* 7. Fiebat autem illa ceſſio, ne agnatus eo onere perpetuo obrueretur, et quidem plerumque alteri agnato, ſi recte coniecit Iac. Gothofred. *ad L.* 2. *C. Theod. de tutorib. et curat. creand.*

(n) Eſt quidem apud Vlpian. *Fragm. XI.* 7. vox *ceſſicus*, ſed procul dubio legendum *ceſſitius*, quemadmodum et tutela ibidem vocatur *ceſſicia*. Vid. Io. van der Water *Obſeru. III.* 2.

§. XVIIII.

An mariti tutores vxorum? Quaeri etiam ſolet, an et mariti tutelam vxorum ſuſcipere potuerint? Adfirmat Scipio Gentilis ad *Apuleii Apolog. n.* 1020. Sed Domitiana erit quaeſtio, ſiue proponatur de iis, quae in manum conuenerant, ſiue de illis, quae tantum erant in matrimonio. Illae non erant in tutela, ſed in manu et mancipio maritorum, adeoque non magis poterant tutores habere, quam filiaefamilias, quum non eſſent capita libera. (Vide ſupra *Lib. I. Tit. X.* §. *VI.*) Hae ſui iuris et rerum ſuarum dominae erant, aſt in tutela non maritorum, ſed agnatorum, viuebant, quia ſine horum auctoritate nihil poterat de tutela legitima deminui, vt paullo poſt demonſtrabimus. Hinc apud Gruter. *Inſcript. p. CLII.* 2. occurrit monimentum, quod mulier fecit SIBI, CONIVGI, ET TVTORI SVO. Si vxores in tutela maritorum eſſe dicerentur: procul dubio id intelligendum eſſet improprie de iis, quae in manum conuenerant, quemadmodum et hodie nonnumquam parentes a ICtis ſatis inconcinne naturales filiorum tutores adpellantur. Ex loco ſane Ciceronis *pro Flacco XXXIIII.* (o) maritalis iſta tutela fruſtra colligi videtur a Schiltero *Exerc. XXXVII.* 229. Immo poſterioribus temporibus tantum abeſt, vt maritus eſſe poſſet vxoris tutor, vt ne curationem quidem minorennis vel furioſae ſuſcipere poſſet. Ora-

(o) Locus Ciceronis eſt: *In manum*, inquit, *conuenerat, Nunc audio. Sed quaero, vſu, an coemtione? vſu non potuit. nihil enim poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate deminui. Coemtione? Omnibus ergo auctoribus? In quibus certe Flaccum fuiſſe, non dices. Relinquitur illud, quod vociferare non deſiſtis, non debuiſſe, quum praetor eſſet, ſuum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis.* Hic ſane nihil habetur de tutela vxorum in maritos translata. Nec colligi id poteſt ex verbis; *nihil poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate deminui.* De tutela enim legitima non deminuitur aliquid ita, vt maritus loco agnatorum tutor fiat, ſed vt vxor in manum conueniat, adeoque tutela ei plane non opus ſit, vel vt marito dotem ſine auctoritate tutorum conſtituat.

Orationem D. Marci factumque eam in rem SC. huic curationi obſtitiſſe, nouimus ex *L. 14. D. de cur. fur. L. 4. et L. 17. C. de excuſ. tut.* [*L. 2. C. qui dare tutor. Diſſ. noſtr. de marito legit. vxor. tut. I. 4. 18. ſequ.* quae extat in Opuſc. miſcell. Sylloge I. p. 189.]

§. XX.

A tutela non nullae priuilegio liberatae.

Sed obſoleuit ſenſim iſta mulierum tutela: Et primo quidem priuilegium illuſtrioribus quibusdam feminis conceſſum, vt ſine tutorum auctoritate res ſuas gererent. Virginibus Veſtalibus eam libertatem indulſerat non Numa (vt ex Plutarcho *in Numa p. 66.* colligunt) ſed Auguſtus, Dio Caſſ. *Lib. LVI. p.* 578. quo imperante etiam Octauiae et Liuiae idem beneficium praeſtitit Senatus. Dio Caſſ. *XXXXVIIII. p.* 414.

§. XXI.

Legis Papiae Poppaeae ſanctio de tutela mulierum.

Neque tamen eo ipſo plane ſublata tutela mulierum: ſiquidem lege Papia Poppaea cauerat Auguſtus, vt a Praetore vrbis tutor daretur ei mulieri virginiue, quam ex hac ipſa lege nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam, promittendamue, ſi legitimum tutorem pupillum haberet. Vid. *Comm.* noſtr. *ad L. Iul. et Pap. Lib. II. Cap. 13. p.* 253. *ſequ.* Immo poſtea et Senatus cenſuit in prouinciis a praeſidibus ex eadem cauſſa dandos eſſe tutores, Vlpian. *Fragm. XI.* 20.

§. XXII.

Priuilegium indultum mulieribus, quae ter quaterue pepererant.

Eadem tamen lege Papia Poppaea inuectum eſt ius trium et quatuor liberorum, quod etiam a tutela liberabat ingenuas, quae ter; libertinas, quae quater pepeiſſent. Dio *Lib. LVI. p.* 578. Vlpian. *Fragm. XXVIIII.* 2. et 3. *Fragm. regul. ex veteri ICto* ſubiectum *Collat. Legum Moſ. et Rom. n. XV. p. m.* 807. Id vero ius quum ſaepius etiam ſteriles et orbi vtriuſque ſexus beneficio Principis impetrarent: Dio Caſſ. *LV. p.* 549. Plin. *Epiſt. II.* 13. *VII.* 26. *X.* 95. Paull. *Sent. IIII.* 9. 26. facile patet, rariores ex eo tempore factas eſſe mulierum tutelas.

§. XXIII.

An SC. Claudianum tutelas mulierum ſuſtulerit?

Succeſſit SCtum Claudianum, quo tamen non omnis in vniuerſum ſublata eſt tutela mulierum, ceu viſum eſt Iac. Cuiacio *ad L. vn. C. vbi tutor. vel curat.* et Marco Vertran. Mauro *de iure trium liber. XXXI.* ſed tantum *ceſſitia*. Nolebat enim Claudius tutelas mulierum aliis cedi, id quod antea fieri conſueuerat; ſed oportebat proximos adgnatos eas ipſas adminiſtrare. Et ita intelligenda eſſe verba Vlpiani *Fragm. XI.* 8. erudite docet Ant. Schultingius *in Adnot. p.* 596. *ſequ.*

§. XXIIII.

Quamdiu durauerit?

Manſit ergo ea mulierum tutela ſub Antoninis, quorum temporibus exemplum exſtat Pudentillae, vxoris Apuleii, quae, tutore auctore, praedium emerat. Apulei. *Apol. II. p.* 327. Manſit tempore Vlpiani, quem ad Alexandri Seueri tempora vixiſſe conſtat. Manſit ſub ipſo Conſtantino, ceu adparet ex *L. 2. C. Theod. de tut. creand.*

Manſit denique ſub Leone Imp. cuius conſtitutionem de tutela mulierum *L. 3. C. de legit. tut.* a Triboniani interpolationibus vindicauit Schilter. *Exerc. XXXII.* 239. Senſim tamen ex eo tempore obſoleuit, adeo, vt Iuſtiniani temporibus illius nec vola nec veſtigium ſupereſſet. Vnde et multa in Pandectis et Codice latent fragmenta, quae, quum de tutela mulierum loquerentur, a Triboniano in ſenſum prorſus alium detorta videntur.

T I T. XVI.

DE CAPITIS DEMINVTIONE.

QVia adgnationis ius capitis deminutione perimitur, et proinde etiam tutela legitima morte illa ciuili perit: viſum eſt Triboniano, doctrinam illam de CAPITIS DEMINVTIONE loco licet plane alieno interſerere, eumque ſubiicere *titulo XV. de legitima agnatorum tutela*. Nos, quum omnes tutelarum ſpecies coniunxerimus, iam et de capitis deminutione agemus, non quod eum ordinem putemus concinnum, ſed quia Iuſtiniani Inſtitutiones ſequi conſtituimus.

§. I.

Origo capitis deminutionis quae? Origo CAPITIS DEMINVTIONIS, quam nemo adhuc pro dignitate expoſuit, a cenſibus Romanis videtur repetenda. Notum eſt, Seruium Tullium Regem vniuerſum populum Romanum in ſex claſſes et CLXXXXIII. centurias deſcripſiſſe, in quibus conſtituendis non regionum vrbis, aut communium ſacrorum, ſed opum et facultatum iniit rationem. Vnde in *primam* claſſem coniecit qui CM. aeris, aut maiorem cenſum haberent; in *ſecundam*, qui infra centum millia vſque ad LXXV. millia poſſiderent. *Tertiae* claſſis L. millium cenſum eſſe voluit, *quartae* XXV. millium, *quintae* XI. millium. In *ſextam* denique claſſem coniecti egeni et tenues, qui vel *proletarii* dicti, vel *capite cenſi*. Illi quod propaganda tantum alendaque prole rempublicam iuuarent, hi quod praeter caput et nomen nihil admodum in cenſu profiterentur, id nomen adepti ſunt, Liu. I. 42. *ſequ.* Dionyſ. Halicarn. *Antiq. Roman. IIII.* 22. Gell. *Noct. Attic. XVI.* 10. Quemadmodum ergo *capite cenſi* dicebantur, qui ſaltim iure libertatis et ciuitatis gaudebant, adeoque in cenſuales tabulas referri poterant: [Taubm. *ad Plaut. Captiu. Prolog. v.* 15.] ita ſerui, peregrini, filiifamilias, *capite deſtitui* dicebantur, quod non poſſent in cenſum ſuo nomine referri. De ſeruis certe reliqua eſt in iure noſtro phraſis, eos *caput non habere* §. 4. *Inſt. h. t.* Et filiis familias opponi *libera capita*, ex *L. 1. D. de tutel.* Gell. *V.* 30. Vlpian. *Fragm. XI.* 5. conſtat. Sed et *capitalis* poena Romanis dicebatur, non tantum illa, quae vltimum inferebat ſupplicium, ſed quae cenſu eximebat, adeoque vel libertatem, vel ciuitatem perimebat. Barn. Briſſon.

de

Digitized by Google

de Verb. ſignif. voce *capitalis*. Qui ergo in tabulas cenſuales referebantur, omnes dicebantur CAPITA, nihilque apud Liuium frequentius eſt loquutione *Fuerunt cenſa ciuium* CAPITA *centum triginta duo millia, quadraginta nouem*. Liu. III. 24. *Cenſa* CAPITVM *millia ducenta ſexaginta duo, trecenta viginti duo*, Liu. X. 47. et alibi paſſim. Quoties vero quis quacumque de cauſſa e tabulis cenſualibus delebatur; toties *caput de ciuitate dicebatur eximi*, vt loquitur ICtus *L. 2. D. de publ. iud.* et inde eiuſmodi ſtatus mutatio CAPITIS DEMINVTIO adpellabatur. Hinc recte Claudius apud Liu. XXXXV. 15. contendit, *mouere omnibus tribubus, nihil aliud eſſe, quam libertatem ciuitatemque eripere*, et CENSV EXCLVDERE.

§. II.

Hanc capitis deminutionem iureconſulti in MAXIMAM, MEDIAM et MINIMAM diuidunt, (*a*) pro triplici hominis ſtatu, qui Romae poterat mutari. et quotuplex?

(*a*) Equidem nonnumquam veteres duplicem tantum faciunt capitis deminutionem, MAIOREM et MINOREM: *L. 1. §. 4. D. de ſuis et legit. hered. L. 5. §. 3. D. de extraord. cogn.* Sed in verbis eſſe differentiam, in re nullam, luculenter oſtendit Ger. Noodt *Obſ. II. 22. p. 468. ſequ.*

§. III.

Qui non ciuitatis tantum, ſed et ipſius libertatis fecerat iacturam: is deminutionem capitis MAXIMAM dicebatur paſſus. *§. 1. Inſt. h. t.* Et hoc quidem contingebat, I. *incenſis*, id eſt, iis, qui cenſum vel militiam ſubterfugerant, quos iam Seru. Tullius vinctos et caeſos trans Tiberim venumdari iuſſerat (*b*). Dionyſ. Halic. IIII. *p.* 221. Cic. *pro A. Caecina XXIIII.* Vlpian. *Fragm. XI.* 11. Id quod per fictionem quamdam contigiſſe, quum alias libertas adimi nemini poſſet, egregie docet Ger. Noodt *Probab. III. 12. p.* 85. Maximam patiebantur I. incenſi.

(*b*) Quando itaque Liu. I. 44. ait: *Cenſu perfecto, quem maturauerat metu legis, de incenſis latae, cum vinculorum minis mortiſque edixit, vt omnes ciues Romani, equites peditesque in ſuis quiſque centuriis in campo Martio adeſſent*: procul dubio intelligit mortem iſtam ciuilem. Non enim credibile eſt, acrioris ſupplicii metu luſtrum, quam ipſum cenſum, maturaſſe Seruium.

§. IIII.

Deinde maximam iſtam capitis deminutionem patiebantur II. *capti ab hoſtibus*. Nam et hi, quum eſſent in ſeruitutem detruſi, omnia et libertatis, et ciuitatis, ipſaque adgnationis iura amittebant. Poterant tamen ab his priſtina iura recuperari *iure poſtliminii*, ſi in ciuitatem reuertiſſent. Cic. *in Top. VIII.* Fingebatur enim tunc eos, qui capti fuerant, ſemper in ciuitate fuiſſe. *§. 5. Inſt. quib. modis patr. pot. ſolu.* (*c*) POSTLIMINIVM vero id ius adpellabatur, non ideo, quod capti- II. Capti ab hoſtibus.

(*c*) [Huic fictioni opponitur altera legis Corneliae, qua fingebatur apud hoſtes mortuus, in ciuitate deceſſiſſe. De quibus fictionibus praeter Alteſerram erudite egit Cuiac. ad *Iuliani Digeſt. p.* 293. Tom. VI. Oper.]

captiuus ex hoſtico ad *limina* vel fines imperii reuertiſſet, vt ait Tribonianus *d.* §. 5. *Inſt.* quamuis eam ἐτυμότητα erudite defendat Menag. *Amoen. Iur. Ciu. Cap. XXXVIIII. p.* 327. ſed a limine, aedium parte. Reverſi enim ex captiuitate, non per limen admittebantur in aedes, ſi iam diem eos obiiſſe nunciatum fuerat, quia id mali ominis putabatur, ſed poſt limen per tegulas et impluuium intro ſe ipſos demittebant, teſte Plutarch. *Quaeſt. Rom. V.*

§. V.

III. Serui poenae. Eiuſdem conditionis habebantur III. *ſerui poenae*. Quicumque enim atroci ſententia ad extremum ſupplicium veluti ad ignem, ad metalla, beſtiaſue depugnandas fuerant damnati, libertatis ſimul ac ciuitatis iura amittebant. Hinc Tertullianus *Apolog. Cap. XXVII. Vice rebellantium ergaſtulorum, ceu carcerum vel metallorum, vel hoc genus* POENALIS SERVITVTIS *erumpunt aduerſum nos*. Et Plinius *Epiſt. X:* 40. refert. *Nicomediae et Niceae quoſdam, qui vel in opus damnati, vel in ludum, ſimiliaque his genera poenarum*, PVBLICORVM SERVORVM *officio miniſterioque defunctos*. Quaedam alia de hac ſeruitute habent Cuiac. *Obſeru. XV.* 22. et Gothofr. Arnold. *Hiſt. Criſt. damnat. ad metall.* §. *VIII.* apud Thomaſ. *Hiſt. Sap. et Stultit. Tom. III.* 1693. *p.* 130. Eam quoque ſeruitutem per fictionem natam docet Ger. Noodt. *Probab. III.* 12. *p.* 86. Capitali enim ſupplicio veteri iure nemo ciuium plecti poterat. Commiſſo vero flagitio, quod morte expiandum videbatur, Quaeſitores non ciuem capitis damnabant, (nec enim fas erat,) ſed ciuem eſſe negabant, ſeuumque vocabant poenae, vt vitam non tamquam ciuis amitteret, ſed tamquam ſeruus. *L.* 29. *D. de poen. L.* 6. §. 6. *D. de iniuſto rupto, irrito facto teſtam.* Attamen hi quoque priſtina iura recuperabant, ſi per omnia in integrum, principali indulgentia, reſtituerentur. Paull. *Recept. Sent. IIII.* 8. 24. Poſtea vero hanc ſeruitutem poenae, quatenus cognatorum intereſſe viſum, aboleuit Iuſtinianus. *Nou. XXII.* 8.

§. VI.

IIII. Liberti ingrati. Porro hanc miſeram conditionem ſubibant IIII. *liberti ingrati*, quos Claudius Imp. reuocabat in ſeruitutem, qua de re dictum ſupra, ad *Lib. I. Tit. VI.* §. 9.

§. VII.

V. Qui ſe venumdari paſſi. Nec minus libertatem amittebant V. *maiores XX. annis*, qui ſe pretii participandi cauſſa venumdari paſſi fuerant, de quibus itidem iam dictum *Lib. I. Tit. III.* §. 7. 8.

§. VIII.

VI. Mulieres ſeruili amore bachantes. Nec melioris conditionis erant VI. ingenuae mulieres, quae in ſerui alieni amplexus ruebant. (*d*) Quod ſi enim domino inuito, et hoc

(*d*) Tales mulieres notat Petron. *Satyr. p.* 127. *Quaedam feminae ſordibus calent, nec libidinem concitant, niſi aut ſeruos viderint, aut ſtatores altius cinctos. Harena aliquas accendit, aut perfuſus puluere mulio, aut hiſtrio, ſcenae oſtentatione traductus. Ex hac nota domina eſt mea.*

hoc, vel pupilli tutore, vel procuratore domini, ter denunciante, in eodem contubernio perſeueraſſent; *ancillae*; ſiue, illo conſentiente, *libertae* efficiebantur, decreto et adiudicatione praetoris. Vid. Paull. *Sent. Rec. II. 21. A. 1. p. m.* 305. Tertull. *ad vxor. II.* 8. Auctor huius iuris Claudius Imperator fuit, vt patet ex Tacito *Ann. XII.* 53. ex quo ſimul diſcimus, Pallantis liberti id eſſe inuentum, cui ideo inſignia praetoria et centies quinquagies ſeſtertium decreuit Senatus. Plin. *Hiſt. Nat. XXXV. cap. penult.* et alter Plinius *Epiſt. VIII.* 5. Denique ſenatusconſultum illud in vſum reuocauit Veſpaſianus, ſi ita intelligendus locus Suet. *Veſp. XI.* (*e*) Aſt hanc quoque poenam ſuſtulit non Alexander Seuerus, vti viſum eſt Strauchio *Diſſ. Iuſt. XI.* 39. (nam *L.* 3. *C. de lib. cauſſ.* de maribus ſeruarum; non de feminis ſeruorum amore calentibus agit,) ſed Iuſtinianus *L. vn. C. de SC. Claud. toll.* parum certe prudenter, ſiquidem ingenuis mulieribus viam eo ipſo ad impares et impudicas valde coniunctiones muniuit. Cuiac. *Obſ. XXI.* 16.

(*e*) Niſi forte dicere malis, Veſpaſianum ea de re ad ſenatum retuliſſe, non tamquam imperatorem, ſed tamquam conſulem, aut, ſi mauis, ſenatorem laticlauium. Conſulatum ſane geſſit ſub Claudio, Suet. *Veſp. Cap. IIII.* fortean cum Barea Sorano, quem eo ipſo anno V. C. IↃCCCV. quo SC. illud factum, Coſ. deſignatum fuiſſe refert Tacit. *Ann. XII.* 53. Et hinc facile conciliari poterunt Tacitus et Suetonius, quorum ille Claudio, hic Veſpaſiano hoc SC. tribuit. Ingenioſa haec eſt obſeruatio Petri Fabri *Semeſtr. l.* 25. *p.* 40. *ſequ.* vti pleraque, quae faber ille edolauit.

§. VIIII.

Mediam patiebantur

MINORE ſiue MEDIA capitis deminutione ciuitatis tantum iura, ſalua libertate, perimebantur, adeoque ii, qui erant in hanc conditionem delapſi, *ad peregrinitatem redigebantur* (*f*). §. 2. *Inſt. h. t.* Et huius quidem conditionis habebantur I. *exſules*, quibus aqua et igne fuerat interdictum. Magna ſcilicet Romae erat inter *exſilium* et *relegationem* differentia (*g*). Illa iura ciuitati petimebat, quum relegatus ea ſalua haberet. Hinc Ouid. *Triſt. II. v.* 137.

I. Exſules.

Quippe RELEGATVS, *non* EXSVL, *dicor in illo,*
Parcaque fortunae ſunt tibi verba meae.

Quam differentiam alibi ita deſcribit: *Triſt. V. eleg.* 11. *v.* 21.

Nec vitam, nec opes, ius nec mihi ciuis ademit,
Nil niſi me patriis iuſſit abeſſe focis.
Ipſe RELEGATI, *non* EXSVLIS, *vtitur in me*
Nomine

Conf. *L.* 2. *D. de publ. iudic.* Ad exſilium quod attinet, ciues ad illud adigebantur AQVAE ET IGNIS INTERDICTIONE, qui ritus paullo altius videtur repetendus.

(*f*) Vnde nec toga amplius iis licebat vti. Plin. *Epiſt. IIII.* 11. Suet. *Claud. XV.* De ipſa peregrinitatis conditione conf. Briſſ. *Ant. Select. l.* 13. 15.

(*g*) [Antiquiſſima inter gentes poena, vt quis communione patriae, ciuitatis, ſacrorum priuaretur. De eius origine, quae ad ipſa Caini tempora refertur, erudite egit Eu. Feith. *Antiquit. Homeric. II.* 9.]

§. X.

Digitized by Google

§. X.

Quid aquae et ignis interdictio? Antiquiſſimum hoc erat iuris Romani principium, neminem poſſe inuitum iura ciuitatis amittere. Cicero *pro Domo XXVIIII. Hoc iuris a maioribus proditum eſt, vt nemo ciuis Romanus aut libertatem, aut ciuitatem, poſſit amittere, niſi ipſe* AVCTOR *factus ſit* (*h*). Idem iuris publici axioma multis verbis inculcat Cic. *pro A. Caecin. c. XXXIII.* docetque ideo Aretinorum proſcriptionem, Sulla viuo, irritam fuiſſe, quod contenderat Cicero, *ciuitatem adimi non potuiſſe*. Quamuis itaque ciuitatis iuribus nemo inuitus priuaretur: attamen ea ſtatim amittebantur, ſimul ac quis in aliam ſe ciuitatem adſcribi paſſus eſſet, quum ex veteri iure duarum ciuitatum ciuis nemo eſſe poſſet. Idem *pro domo Cap. LXXXI.* Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. I. 1. 6. p.* 11. [qui tamen id ſub imperatoribus, et quidem iam ſub Traiano mutatum eſſe docet *ibid. p.* 21.] Vnde notum eſt ex Nepote *Att. III.* noluiſſe Atticum Athenis ciuitatis iura ſuſcipere, ne Romanam ciuitatem amitteret. Quod ſi ergo quemquam e ciuitate eiectum vellent Romani: eum non vi expellebant, quod ex principio ſupra adlato fieri non poterat, ſed illi tecto, aqua, et igne interdicebant: Quibus neceſſariis vitae ſubſidiis ademtis, vltro exſilium eligere cogebatur damnatus. Quum itaque a nemine recipi poſſet, neceſſario in aliquam ciuitatem exteram ſe conſerebat, eoque demum facto, ciuitatis iura amittebat. Hinc denuo Cicero *pro domo XXX. Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc ciuitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc eſt, mutandi, ſoli cauſa, venerant. Id autem vt eſſet faciundum, non ademtione ciuitatis, ſed tecti, et aquae et ignis interdictione faciebant*. Ergo ſi accurate loqui velis, non aquae et ignis interdictione eximebatur caput de ciuitate, vt ait Paullus *L. 2. D. de iudic. publ.* (poterat enim, ſi vellet, in ciuitate mori,) ſed adſcriptione in aliam ciuitatem, in quam exſul diſceſſerat. Barn. Briſſon. *Ant. Rom. III. 5. p.* 58. Quae obſeruatio, ne cui ſola λογομαχία videatur, tanti profecto momenti eſt, vt Cicero oratione laudata neget, ſe aquae et ignis interdictione ciuitatis iura amiſiſſe, quia nulli ſe populo adiunxiſſet, ſed delituiſſet apud amicos. Addantur Vlr. Huber. *Digreſſ. I. 3. 8. p.* 192. *ſequ.*

(*h*) [Contra et licebat de capite ius dicentibus *ſolum vertere*, ſibique ipſis exſilii poenam irrogare. Idque fecerunt P. Corn. Scipio Africanus, qui Linternum, T. Annius Milo, qui Maſſiliam ſponte exulatum abiit. Plutarch. *in vit. Scip.* Aſcon. Paed. *in arg. orat. pro Milone*. Cic. *pro Caecina cap. XXXIIII.*]

§. XI.

Deportati. Deinde huic aquae et ignis interdictioni addebatur (*i*) DEPORTATIO, qua

(*i*) Non enim *deportato* in locum illius aquae et ignis interdictionis ſucceſſit, vt ICti aiunt, L. 2. §. 1. *D. de poen. L. 3. D. ad Leg. Iul. pecul.* Manſit potius illa antiqua aquae et ignis interdictio etiam poſt inuentam deportationem. Tacit. *Ann. VI.* 30. Adiecere tantum Imperatores, vt exſules iſti non, vbi liberet, ſed in certa quadam inſula, viuerent. Huber. *Digreſſ. I. 3. 6. pag.* 195.

qua ipſa quoque iura ciuitatis eodem modo amittebantur. Auctor illius inſtituti Auguſtus, (*k*) cui, ab exſulibus hinc inde diſperſis periculum imperio ſuo metuenti, Liuia ſuaſerat, vt illos patria extorres inſulis includeret. Ita enim apud Dionem Caſſ. LV. *p.* 562. Liuia: *τί γὰρ ἂν ἀδικήσειέ τις, ἐς νῆσον κατακλεισθεὶς, ἢ καὶ ἐν ἀγρῷ πόλει τινί; οὐχ ὅπως ἄνευ πλήθους οἰκετῶν ἢ χρημάτων, ἀλλὰ καὶ μετὰ φρουρᾶς ἄν; ὧν γε καὶ τούτου δέοιτο. Quid enim mali fecerit is, qui in inſulam concluſus, aut in agro, vel in vrbe aliqua, non modo ſine copia ſeruorum, et pecuniarum, ſed etiam ſub cuſtodia, ſi hoc res exigeret, haberetur?* Ex eo tempore inualuit deportatio, quam denuo conſtitutione quadam firmauit Auguſtus, apud eumdem Dion. Caſſ. LVI. *p.* 587. Et hinc poſtea nihil fuit iſta id inſulas deportatione frequentius. (*l*) Tac. *Ann. III.* 68. *VI.* 30. *IIII.* 21. *IIII.* 13. Fiebat vero deportatio ita, vt rei compedibus vincti impoſitique nauibus, ſeruis publicis, qui eos deportarent, traderentur. Oiſel. *ad Caii Inſt. I.* 6. 1. *p. m.* 47. Moleſta imprimis erat vel relegatio vel deportatio in Gypſum, Aegypti inſulam, in quam tempore Iuſtiniani et Iuridicus Alexandriae et Praeſes Thebaidos relegare poterant, Cuiac. *Obſ. XX.* 31. itemque in Gyaros, ſumo notabiles, Arrian. *Diſſ. Epict. I.* 25. *et II.* 6. Steph. *de vrbib. p.* 280. et Oaſin inter Aegyptum et Cyrenas, muſcis et culicibus famoſam: de quibus locis Cuiac. *Obſ. VIII.* 27. Omnes autem exſules teſte Lactantio *Diu. Inſt. II. perinde habebantur, ac ſi eſſent, qui eam ſententiam exceperant, morte multati.* Vnde et diem quo ab exſilio quis redierat, NATALEM vocabant, tamquam quo vitam primum recepiſſent; Cic. *poſt Redit. in Senat. cap. XI.* Itemque *alterius vitae initium.* Id. *Epiſt. ad Att. IIII.* 1. Quin Cotta ab exſilio reuocatus ſe bis genitum vocat in oratione apud Salluſt. in *Fragm. p.* 500. Ita et Athenienſes patriae reſtitutos exſules *δευτεροπότμους*, quaſi *ſecunda fata orſos*, adpellaſſe; obſeruat vir, cui haec debemus, doctiſſimus, Io. Fridr. Gronou. in *Diatrib. ad Stat. Papin. Cap. XII. p.* 69.

(*k*) Non Iulius Caeſar, ceu *ex* Suet. *Iul. LXVI.* probare ſatagit Oiſel. *ad Caii Inſt. I.* 6. 1: *p. m.* 47. Supplicium enim, quod militibus minatur Caeſar, non fuit deportatio, (non enim eos in certam inſulam miſſum iri ait,) ſed poena quadam extraordinaria. Haec enim ſunt Caeſaris verba: *Deſinant quidam quaerere vltra, aut opinari, mihique, qui compertum habeo, credant; aut quidem vetuſtiſſimae naui impoſitos, quocumque vento, in quaſcumque terras iubeo auehi.* Frequentatum poſtea hoc ſupplicium inflictumque delatoribus a Tito, Suet. *Tit. cap.* 8. et Traiano: Plin. *Paneg. cap.* 34. immo et Chriſtianis a tyrannis, ceu docuit Caſaub. *ad Suet. Iul. p.* 92.

(*l*) Diſtinguenda tamen haec deportatio a *relegatione in inſulam*, qualis fuit illa, quam paſſus eſt Ouidius, in Pontum relegatus. Conf. *L.* 7. *D. ſi quis caution. in iudicio ſiſtendi cauſſa fact. non obtemp.* Suet. *Tiber.* I. Huic opponitur *lata fuga*, cuius mentio fit L. 5. *D. de interd. relegatis et deport.* Ammian. Marcell. XVIIII. 12. vt Iulio Capitol. *vit. Marci Anton. XXVI.* et Vulcatio Gall. *vit. Auid. Caſſii* VIIII. vocatur: *exſilium et libera vagandi poteſtas.*

§. XII.

MINIMA denique capitis deminutio iura familiae atque adgnationis tollebat. Cum enim cenſus fieret ſecundum facultates, vt ſupra dictum, Minima capitis deminutio.

ctum, patriis facultatibus cum iure familiae amiſſis, aut in alium translatis, capitis quaedam deminuto fieri credebatur. Id vero factum eſſe *in manum conuentione*, *adoptione*, *et emancipatione*, ex iure notum eſt, quamuis de emancipatione; an ea inter capitis deminutiones referenda ſit; ſubdubitent ICti tum veteres, tum recentiores. Paullus ſane non ideo capite deminui putabat, quod ex patria poteſtate exirent: (ita enim potius fiebant capita libera,) ſed quod emancipatio vetere ritu fieri haud poſſet, niſi *deducerentur in imaginariam ſeruilem cauſſam*. *L.* 3. §. 1. *D. de cap. minut.* Attamen ne ſic quidem omnia in aprico ſunt. Si enim ob hanc cauſſam emancipatio eſt ſpecies capitis deminutionis: cur non maxima potius, quam minima vocatûr? Vid. Huber. *Digreſſ. III.* 6. Thomaſ. *Schol. et nou. addit. ad* Huberi *praelect. Inſt. p.* 47. [Immo cur eius adhuc meminit Iuſtinianus §. 3. *Inſt. h. t.* quum iam pridem vetus illa emancipatio ſublata eſſet ab Anaſtaſio *L.* 5. *C. de emanc.* ſed dubiae fidei ſunt verba *d.* §. 3. quae ideo vncinulis includuntur in quibusdam editionibus.]

T I T. XXI.

DE AVCTORITATE TVTORVM.

Tutorum erat AVCTORITATEM interponere, quemadmodum curatorum, CONSENSVM commodare. De qua TVTORVM AVCTORITATE quum ſingulari titulo agat Imperator: de ea quoque nonnulla ex antiquitatibus Romanis videntur ádnotanda.

§. I.

Origo auctoritatis tutoris.

Antiquiſſimum hoc erat iuris Romani principium, *aliena agere poſſe neminem*, *princ. Inſt. de iis per quos ag. poſſ.* neque *promittere*, *tertium quid facturum daturumue*. §. 3. *Inſt. de inutil. ſtipul.* Ergo nec tutor pupilli nomine quidquam aut agere aut promittere poterat. Quum tamen lubrica pupillorum aetas conſiliique infirmitas non paterentur, pupillis liberam permitti rerum ſuarum adminiſtrationem: tutoribus plus poteſtatis concedendum diſtinguendumque exiſtimabant Romani, infanſne eſſet pupillus, an iſtos infantiae annos ſuperarit. Si infans eſſet, tutor omnia agebat, non pupilli, ſed ſuo nomine. Proſpiciebat pupillo eiuſque matri de alimentis et cultu exhibitionis. *L.* 13. §. 2. *D. de adminiſtr. et peric. tut.* Pupillo herede cum cretione inſtituto, bonorum poſſeſſionem petebat, *L.* 11. *h. t.* hereditatem enim cernere et adire pupilli nomine non poterat, quia cretio et aditio erant actus legitimi. *L.* 4. 5. *C. de iure delib.* Iac. Gothofr. *Comm. ad C. Theod. tit. de cretione p.* 330. Denique bonorum pupilli curam ita gerebat, vt *loco domini* haberetur. *L.* 27. *D. h. t.* Et id quidem tutoris munus, quo tum perſonae pupilli, tum

Quando tutor dictus adminiſtrare et gerere.

bo-

bonorum eiuſdem curam gerebat, vocabatur GESTIO vel ADMINISTRATIO. Cic. *Top. Cap. XI.* Quamuis tam late plerumque hoc vocabulum accipiatur a iureconſultis, vt et *auctoritatem* complectatur.

§. II.

Quando interponere auctoritatem.

Sin infantiae annos ſuperaſſet pupillus, ipſe omnes actiones legis, omneſque contractus, poterat explicare, ita tamen, vt tutor praeſens, perfecto negotio, ſtatim AVCTOR fieret, et hinc iſta ſollemnis adprobatio vocabatur AVCTORITAS. Quemadmodum enim populus iubebat, Senatus AVCTOR fiebat: Liu. I. 17. ita pupillus agebat et contrahebat, tutor interponebat AVCTORITATEM, ſine qua validum haud erat negotium, ſi quando deterior eo ipſo fieret pupilli conditio. *princ. Inſt. h. t.* aut ſi adeunda eſſet hereditas, aut petenda bonorum poſſeſſio, aut ſuſcipienda ex fideicommiſſo hereditas. §. 1. *Inſt. h. t.* Ad ea enim, quae ſollemnitatem iuris deſiderabant, explicanda, tutore auctore opus eſſe, ait Paullus *L. 19. D. de auct. tut.*

§. III.

Interponebatur ea ſollemni formula.

Non ergo auctoritas erat nuda adprobatio nec iuſſus, ſed actus legitimus et ſollemnis, certaque formula explicandus. Vnde et conditionem non admittere dicitur *L. 8. D. h. t.* Procul dubio, vbi pupillus verbi cauſſa in cretione hereditatis verba legitima pronunciauerat, interrogabatur tutor: AVCTORNE ESSET, VT PVPILLVS HEREDITATEM ADIRET CERNERETQVE? eoque adfirmante, rata erat pupilli actio. Sane eodem modo auctor fiebat, qui adrogabatur ab alio. Cic. *Orat. pro dom. XXVIIII.* Et interrogationis hoc in negotio factae diſerte meminit Paullus *L. 3. de auct. et conſenſu tut. et curat.* [forte et Terent. *Eunuch. II. 3.*] quamuis eam non exiſtimet abſolute neceſſariam. Interponebatur vero auctoritas ſtatim in ipſo negotio: ſed ita tamen, vt non prius auctor fieret tutor, quam pupillus id egiſſet; a quo ſubſtantiam capiebat negotium. Et hinc eſt, quod *auctoritas* PERFECTO NEGOTIO *interponi* dicitur in *L. 25. §. 4. D. de adquir. hered.* vbi praeter neceſſitatem reſcribi: *prouecto negotio*; contra Iac. Gothofredum *Comm. ad L. 29. D. de R. I.* docuimus in *Elem. iur. ciuil.* [*ſec. ord. Inſt.*] §. 250. Diſputauit de eadem quaeſtione Cuiac. *Obſ. XIII. 31.*

§. IIII.

Quid conſenſus curatoris?

Vnde ſimul adparet, quid interfuerit diſcriminis, inter CONSENSVM curatoris, et tutoris AVCTORITATEM. Sine hac actus erat nullus, ſine illo reſcindendus. Illa interponenda erat ſtatim a tutore praeſente, §. 2. *Inſt. h. t.* quod eſſet actus legitimus, qui non admittebat procuratorem, conditionem et diem. Hic interiecto demum tempore accedere poterat.

§. V.

Quid tutor praetorianus?

Si negotium inter tutorem et pupillum, vel mulierem intercederet: auctoritatem adhibere non poterat tutor. Nullus enim tutor poterat in rem ſuam auctor fieri. *L. 1. pr. D. h. t.* Solebat ergo tunc a praetore alius tutor dari, qui *praetorianus* vel *praetorius* vocabatur.

S 2 ideo,

ideo, quod a ſolo Praetore, non adhibita in conſilium maiore parte Tribunorum plebis, dabatur. Meminit eius ipſe Imperator §. 3. *Inſt. h. t.* multoque luculentius Vlpianus *Fragm. XI.* 24. *Moribus tutor datur mulieri, pupilloue, qui cum tutore ſuo lege aut legitimo iudicio agere vult, vt auctore eo agat: (ipſe enim tutor in rem ſuam auctor fieri non poteſt,) qui praetorianus tutor dicitur, quia a praetore vrbis dari conſueuit.* Vnde inter Triboniani emblemata, [quamuis neceſſaria, propter receptum a Iuſtiniano principium, tutorem habenti tutorem non dari,] referunt tutoris in curatorem mutationem, *L.* 3. §. 2. *L.* 4. *et* 5. *D. de tutel. L.*24. *D. de teſtam. tutel. L.*9. §. 4. *D. de tutel. et. ration. diſtrah. L.* 1. 2. 3. *vlt. C. de in lit. dand. tut. vel curat.* ceu iam obſeruauit Hub. Giph. *ad* §. *vlt. Inſt. h. t.*

§. VI.

Is poſtea mutatus in curatorem. Nimirum poſtea inualuit, vt loco tutoris praetorii adiungeretur curator, quoad actio illa duraret, vel etiam perpetuus. *Nou. LXXII.* 2. Quamuis id contingat paullo rarius, quia iure nouiſſimo pupilli debitor vel creditor, vel is, quem cum pupillo litem habiturum ſuſpicio eſt, tutor fieri non poteſt. *Nou. LXXII.* 1. *Nou. LXXXXIIII.* et *Auth. Minoris debitor C. qui dari tut.*

TIT. XXII.

QVIBVS MODIS TVTELA FINITVR.

Quibus modis finiatur tutela, ſatis accurate ad hunc titulum docent Interpretes. Et de morte quidem, et capitis deminutione nullum eſt dubium: at de pubertate et aliis nonnullis modis, quibus tutelam olim finitam conſtat, nonnulla ex antiquitatibus monenda videntur.

§. I.

Locus Inſtitutionum de ritu antiquo aeſtimandi pubertatem. Ad PVBERTATEM quod attinet, ipſe Tribonianus hoc titulo antiquitatum Romanarum prae ſe fert notitiam, dum obſeruat, veteres pubertatem non ſolum ex annis, ſed ex habitu corporis in maſculis voluiſſe aeſtimari. [V. Illuſtr. a Ludewig. *Diſſ. de aetate puber. et maior. Cap. IIII.* §. 14. *p.* 80.] Quod quum Iuſtinianus indignum iudicarit caſtitate ſuorum temporum, ſtatuiſſe eum, ſancta promulgata conſtitutione, vt maſculi completo anno aetatis XIIII. puberes, feminae duodecimo viripotentes haberentur. *princ. Inſt. h. t.* (a)

(a) Ipſa illa ſancta Iuſtiniani conſtitutio exſtat. *L. vlt. C. quando tut. eſſe deſ.* INDECORAM OBSERVATIONEM *in examinanda marium pubertate reſecantes, iubemus, quemadmodum feminae poſt impletos XII. annos omni modo pubeſcere iudicantur, ita et mares poſt exceſſum quatuordecim annorum puberes exiſtimentur,* INDAGATIONE CORPORIS INHONESTA *ceſſante.*

§. II.

§. II.

Iam diu ante Iuſtinianum certi anni pubertatis praefiniti.

Sed Tribonianum hic antiquitatis prodere ignorantiam, multi exiſtimant. Neque enim Iuſtinianus primus iſtos pubertatis terminos fixit, iam dudum quippe in iure receptos. Sane duodecim annorum puellas iam viripotentes eſſe Auguſtus lege Papia Poppaea cenſuerat, vt patet ex Dione Caſſ. *Lib. LIIII. p. 532.* δώδεκα καὶ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἴσον πλήρη νομίζεται. *Duodecim annos puellis ad nuptias ſufficere ſtatuit.* Adde ſis *Comm.* noſtrum *ad L. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. cap. V. p. 177. ſequ.* Quatuordecim vero anni ad pubertatem maſculorum iam ſecundo poſt Chriſtum ſaeculo requirebantur etiam ex mente Proculeianorum. Tertull. *de veland. virg. XI. et de Anima XXXVIII.* Macrob. *Saturnal. VII. 7.* et *in Somn. Scipion. I. 6.* (*b*)

(*b*) Quin et leges id docere poterant Tribonianum, veluti L. 2. *princ. D. de vulg. et pupill. ſubſt.* L. 5. *D. qui teſtam. fac. poſſ.* L. 4. *C. eod.* ex quibus patet, ſaltim Vlpiani et Diocletiani temporibus eosdem pubertatis annos fuiſſe definitos. Neque tamen dubito, quin olim antiquiſſimis reip. temporibus quinto decimo demum aetatis anno exacto puberes habiti ſint adoleſcentes. Tunc enim eos togam virilem ſumſiſſe, non anno XVII. vt vulgo exiſtimant, nec anno XIIII. vt viſum Lipſio *ad Tac. p. 312.* docet Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſ. II. 4.*

§. III.

Numquam veteres pubertatem inſpectione corporis explorarunt.

Deinde nec alterum videtur per omnia verum eſſe, quod veteres Romani maſculorum pubertatem *indecora obſeruatione, inhoneſtaque indagatione explorarint*, vt loquitur Imperator *L. vlt. C. quando tut. eſſe deſ.* Nulla enim iſtius indecorae inſpectionis vel vola vel veſtigium apud antiquos occurrit. Et quamuis Huberus *Digreſſ III. 14. p. 310.* et vir ampliſſimus, Corn. van Bynkersh. *Obſeru. III. 24.* excuſadum putent Iuſtinianum, credantque, ſi non in quaeſtione de finienda tutela, at certe in nuptiis nonnumquam iſti inſpectioni locum fuiſſe, tamen ne id quidem ſatis, vt opinior, excuſat Imperatorem. Non enim quaeſtionem de viri potentia, qualis aliquando in nuptiis occurrit, tractat in *d. L. vlt.* quippe ad quam definiendam ſola aetas parum faceret, ſed quaeſtionem de tutela finienda. Nec veroſimile eſt, Triboniano Imperatoris ſui conſtitutiones tam fuiſſe parum familiares, vt ſanctam illam, quam tantopere laudat, legem in Inſtitutionibus aeque, ac Codice, ad materiam de tutela fuiſſet relaturus, ſi illa de ſingulari tantum caſu nuptiali egiſſet. Quare adhuc probabile videbitur pleriſque, Tribonianum hic cum laruis pugnaſſe, ritumque aboleuiſſe, qui numquam Romanis in mentem venerit. Vid. Iac. Raeuard. *Varior. IIII. 10. p. 667. Tom. I. Operum.*

§. IIII.

[Origo huius erroris.]

Vt ergo adpareat, quid in errorem induxerit Iuſtinianum: ſciendum eſt, non conueniſſe inter antiquos Iureconſultos, quos pubertati terminos figerent. Quum plerique in ſtoicorum ſcholis profeciſſent, hi vero adoleſcentum pubertatem XIIII. puellarum viri potentiam XII. annis aeſtimarent: (Plut. *Placit. Philoſ. V. 24.*) eamdem ſententiam plerique ICti, et inprimis Proculeiani, amplectebantur. Sed aliud longe

ge videbatur Caſſio Longino, cuius ſectarii non annis, ſed habitu corporis, aeſtimandam eſſe puberiatem arbitrabantur. Denique Priſcus Iauolenus quaſi conciliaturus vtramque ſententiam, eum demum puberem eſſe dicebat; in quem et numerus annorum, et habitus corporis concurreret. Diſerte Vlpian. *Fragm. XI. 28. Puberem autem Caſſiani quidem eum eſſe dicunt, qui* HABITV CORPORIS *pubes adparet, id eſt qui generare poteſt; Proculeiani autem eum, qui quatuordecim annos expleuit. Verum Priſcus eum puberem eſſe, in quem vtrumque concurrit, et* HABITVS CORPORIS, *et numerus annorum*. Eamdem controuerſiam ICtorum, ſententiamque Priſci Iauoleni, in animo habuit Seruius, qui ad illa Virgilii *Aen. VII. v. 53.*

Iam matura viro, iam plenis nubilis annis,

addit: *Non eſt iteratum ſed* SECVNDVM IVS *dictum, in quo et* ANNORVM *ratione, et ex* HABITV CORPOIS *aetas probatur*. Idem ad Virgil. *Eclog. VIII. v. 34. Bene cum annis iungit,* HABITVM CORPORIS, *nam et* IN IVRE *pubertas* EX VTROQVE *colligitur*. Ex quibus patet, Seruium in Priſci diſceſſiſſe ſententiam. Denique Iſidorus *Orig. XI.* 2. Caſſianorum ſententiam amplexus: *Quidam*, inquit, *ex annis, pubertatem aeſtimant, id eſt, eum puberem eſſe, qui quatuordecim annos expleuerit, quamuis tardiſſime pubeſcat. Certiſſimum autem, puberem eſſe, qui* EX HABITV CORPORIS *pubertatem oſtendat, et generare iam poſſit*. In tanta ergo iureconſultorum incertitudine ex ſententia Em. Merillii *Obſ. V. 16.* ſaepe parentes teſtamentis ſolebant definire annum, quo puberes haberi deberent liberi, modo annum decimum quartum, vt *L.* 49. *D. de legat.* 1. modo decimum octauum, vt *L.* 101. §. 1. *D. de cond. et demonſtr.* modo decimum ſextum, vt *L.* 34. §. 2. *D. de legat.* 3. Vnde lux adfulget loco Paulli Gal. IIII. 2. vbi heres tutoribus ſubeſſe dicitur *ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός*. Quum vero Iuſtinianus, aut Tribonianus potius, animaduerteret, pubertatem nonnullos HABITV CORPORIS aeſtimari velle: facile ſibi perſuaſit etiam vſu receptam olim fuiſſe hanc Caſſianorum vel Priſci ſententiam, quum tamen multa huius generis diſputarint veteres ICti, quae in forum numquam admiſſa conſtat, quaeque ad ius conſtituendum magis, quam conſtitutum, pertinuerunt. Fingamus itaque, Caſſianos cenſuiſſe pubertatem aeſtimandam eſſe *φυσικῶς*, ex inſpectione *τῶν αἰδοίων*, quum tamen *habitus corporis* et alio modo naturalem generandi facultatem prodat: non tamen vllo veterum teſtimonio conſtat, id in foro eſſe frequentatum, vel vllum iudicem vmquam fuiſſe tam Caſſii, vel Priſci ſententiae addictum, adoleſcentem, qui curatorem peteret, veſtibus ſpoliari inſpicique nudum iuſſerit. At credidit id tamen Iuſtinianus, et hinc rem conſtitutione aboleuit, quam nemo veterum in foris Romanorum deprehendit (*c*).

(*c*) Interim non nego Graecis eiuſmodi inſpectionem vſitatam fuiſſe, de qua Scholiaſtes et Florens Criſtianus ad Ariſtophan. *in Veſp. v.* 578. nec non Gundlingiana *Part. XXIIII.* 2. §. *VII. p.* 347. *ſeq.* Sed nondum demonſtratum de exploratione pubertatis quidquam cautum fuiſſe in XII. tabulis, vt veroſimile fiat, hunc ritum Athenis Romam migraſſe.

§. V.

Finiebatur etiam tutele feminarum conuentione in manum

Feminarum tutela perpetua non pubertate, ſed aliis quibusdam modis finiebatur, veluti CONVENTIONE IN MANVM. Quum enim ea, ceu ſupra diximus, eſſet capititis deminutio, qua in manum et poteſtatem mariti redigebantur mulieres: non poterat non tutela finiri, dummodo omnes tutores fierent auctores. Cicero *pro Flacco XXXIIII.* Boeth. *ad Topica Cic. III.*

§. VI.

Vt et iura trium liberorum.

Finiebatur etiam mulierum tutela IVRE TRIVM vel QVATVOR LIBERORVM, ceu ſupra LIB. I. TIT. XIII. §. 22. obſeruauimus. Nam conſtat ex Vlpian. *Fragm. XXVIII.* 3. ingenuis feminis *tribus*; libertabus opus fuiſſe *quatuor liberis*, ſi tutela exire vellent:

TIT. XXIII.

DE CVRATORIBVS.

QVemadmodum *tutores* perſonis, ita CVRATORES rebus dabantur, quorum origo erit ex antiquitatibus repetenda.

§. I.

Curatores quotuplices?

Curatores aut LEGITIMI erant, aut HONORARII. Illi legibus XII. Tabularum, hi edicto praetoris debebant originem. Vlpian. *Fragm. XII.* 1. *Teſtamentarii* non erant, quia Lex XII. Tabularum patri familias *de tutela*, non autem *de curatione* legare vel teſtamento diſponere permiſerat. [Nec pater teſtari poterat ſuper tutela vel familia liberorum, in eum caſum quo ipſi liberi teſtamentum condere poſſent. Simile quid in ſubſtitutione pupillari animaduertimus. *L.* 7 *L.* 14. *D. de vulg. et pup. ſubſtit.*]

§. II.

Curatio furioſorum et prodigorum.

Ex legibus XII. Tabularum (*a*) curatores accipiebant FVRIOSI et PRODIGI. Quam legem decemuiralem ex Cicer. *Quaeſt. Tuſc. III.* 11. et *de Inuent. II.* 59. ita reſtituit Gothofredus *ad XII. Tab. Tab. V.* SI FVRIOSVS AVT PRODIGVS EXSISTAT, AST EI CVSTOS NEC ESCIT,

(*a*) Veroſimile tamen eſt, eum morem iam ante leges XII. Tabularum Romae viguiſſe. Moribus ſane iſta furioſorum prodigorumque curatio tribuitur. L. 1. *D. de curat. furioſ.* et apud Paull. *Recept. Sent. III.* 4. Quod quum intelligi haud poſſit de moribus, poſt ea tempora demum receptis: (Siquidem Vlp. *de L.* 1. *de cur. furioſ.* hanc curationem quidem ex XII. Tabulis acceſſit, ſed initium tamen eiuſdem tribuit moribus,) procul dubio iam ſub regibus furioſis dati ſunt curatores. Eſt ea ſententia Iac. Cuiacii, Iac. Gothofredi, alliorumque virorum doctorum, quam male impugnat V. C. Ian. a Coſta *ad* §. 1. *Inſt. de I. N. G. et C. et* §. 3. *Inſt. h. t.* Vid. Schulting. *ad Paull. l. c. p.* 341.

ESCIT, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO PECVNIAVE EIVS POTESTAS ESTO. Quamuis adhuc quaeri poſſit, vtrum ex verbis Decemuirorum, an ex eorumdem interpretatione nata ſit prodigorum curatio.

§. III.

Prodigis curator datus poſt interdictionem bonorum.

Quum vero initio et prodigi et furioſi ipſo iure adgnatorum gentiliumque curationi ſubeſſent: *L.* 1. *pr. D. de cur. furioſ.* prodigi poſtea tum demum curatorem accipiebant, ſi poſtulantibus adgnatis (Vid. Valer. Max. VIII. 6.) iis a praetore interpoſita ſententia bonis eſſet interdictum. *L.* 1. *D. de cur. furioſ.* Vlp. *Fragm. XII.* 2. Vnde Horatius *Sat. II.* 3.

- - - *Interdicto huic omne adimat ius*
Praetor, et ad ſanos abeat tutela propinquos.

Ex quo ſimul patet ratio, cur furor contractus ſtatim ab initio reddiderit irritos, quamuis furioſus adgnatorum curationem nondum ſubiiſſent, prodigus vero, priuſquam ei eſſet bonis interdictum, valide contraxerit.

§. IIII.

Formula interdicendi bonis.

Formulam, qua bonis interdicebat praetor, ſeruauit nobis Paullus. *Recept. Sent. III.* 4. *A.* 7. QVANDO TIBI BONA PATERNA AVITAQVE NEQVITIA TVA DISPERDIS, LIBEROSQVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCIS: OB EAM REM TIBI EA RE (*b*) COMMERCIOQVE INTERDICO. Quo facto ſtatim agnatorum, aut, hiſce deficientibus, gentilium (*c*) curationi committebatur prodigus. Exempla ſunt apud M. Senec. *Controu. III. praef.* Val. Max. III. 5. VIII. 6. Dion. Caſſ. LXII. *p.* 618.

(*b*) Legunt nonnulli AERE. Cuiac. *ad Paull. l. c.* Iac. Menard. *ad Cicer. Act. Verrin. V.* ſed nihil hic mutandum eſſe, docent V. A. Cornel. van Bynkersh. *Obſ. III.* 21. Schulting. *ad Paull. l. c. p.* 342.

(*c*) Qui ſint adgnati, qui gentiles, infra Lib. III. Tit. II. explicabitur. Iam nota originem adagii, quod in homines ſtultos dicitur; *Ad adgnatos et gentiles.* Vid. Varr. *de re ruſt. I.* 2. Columell. X. 1. Horat. *Sat. II.* 3.

§. V.

Quomodo haec curatio finita?

Aſt tum furioſus tum prodigus, recepta mentis vitaeque ſanitate, curatione liberabatur, quamuis et hic prodigo decreto Praetoris eſſet opus. Paull. *Sent. III.* 4. *A.* 12. *p.* 343. *et ibi* Schulting. *L.* 1. *D. de cur. furioſ.* Henr. Bern. Reinold. *Var. cap. XXXXI. p.* 291.

§. VI.

Origo curationis minorum.

Quum ergo initio furioſis ac prodigis tantum obtruderentur curatores: factum inde eſt, vt cum aliquo famae detrimento coniuncta videretur curatio. Iniquum enim habetur, *ingenuis hominibus non eſſe liberam rerum ſuarum alienationem. L.* 2. *D. ſi a parente quis manumiſſ.* Ergo praeter furioſos et prodigos nemo inuitus accipiebat curatorem, et ne minor quidem, quamuis infirmum eſſet in tam lubrica aetate conſilium, cuiuſquam curationi ſuberat, antequam *lex Laetoria* ea in re adoleſcentibus proſpiceret. Quando lata ſit ea lex nondum conſtat. Antiquiſſimam eſſe, vel ex eo patet, quod iam Plautus

Pſeu-

Digitized by Google

Pſeudol. I. 3. *v.* 68. eius meminit ſub nomine legis *quinaeuicennariae.* Quum ergo M. Laetorius Plancianus an. V. C. CCCCLXXXX. tribunus plebis fuerit, et poſtea anno CCCCLXXXXVII. praeturam geſſerit: veriſimillimum eſt, hoc anno latam eſſe legem Laetoriam. Vid. Gundling. *Pand. Lib. IIII. Tit. IIII. §. V.* Ceterum hac lege cauebatur, vt adoleſcentibus viginti quinque annis minoribus, (eum enim minorennitatis terminum haec lex finiuerat: *L.* 2. *C. Theod. de donat.*) petentibus curatores, cauſſa cognita, darentur. Iul. Capit. *Vit. Marci Ant. XI.* Deinde et eadem lege vindicabatur circumſcriptio adoloſcentum, reſciſſis verſutorum hominum fraudibus, qui lucrum aliena ex imbecillitate captabant. Cic. *de Offic. III.* 15. Sed et ſtipulationes ab adoleſcentibus, et actiones creditorum aduerſus minores hac lege Laetoria ſublatae ſunt. Vnde Suetonius *in libris praetorum* apud Priſcian. *Lib. XVIII. Laetoria, quae vetat minorem annis XXV. ſtipulari.* Et apud Plautum *l. c.* Callidorus adoleſcens:

> *Perii, an non tum lex me perdit quinauicennaria?*
> *Metuunt credere omnes.*

Denique et reſtitui haec lex minores laeſos voluit, ſed non niſi dolo aliorum circumuentos. Cic. *de offic. III.* 15. Quod beneficium poſtea praetorem latius interpretatum nouimus.

§. VII.

Ea demum edicto Praetoris inducta.

Ex eo ergo tempore, quum quibuſdam tantum minoribus, petentibus puta ac cauſſam probantibus, curatores darentur, adeoque exiſtimatia adoleſcentum ea curatorum datione etiam poſt legem Laetoriam laedi videretur: poſtea edixit Preetor, ſe non modo in integrum reſtituturum minores (*d*), *quoties lubricò aetatis capti eſſent*: (quod beneficium TVTELA MINORVM dicitur, *L.* 1. *pr. D. de min.*) ſed et curatores iisdem daturum, dummodo eos a ſe peterent. *L.* 13. §. 2. *D. de tut. et curat. dat.* Vnde proprie curatio minorum ſine cauſſae cognitione data ex edicto Praetoris deriuanda eſt. Videtur ſane iam ab illo tempore frequentior fuiſſe minorum curatio, nec finita tutela vlli temere minori permiſſa adminiſtratio bonorum, niſi curatoribus conſtitutis. Huc enim pertinent illa Mecaenatis apud Dion. Caſſ. *Lib. LII. p.* 479. vbi inconueniens eſſe ait, minores viginti quinque annorum adoleſcentes ſenatores legi. πῶς γὰρ οὐκ αἰσχρὸν καὶ σφαλερόν ἐστι, τὰ μὲν οἰκεῖα μηδενὶ πρὸ ταύτης ἐπιτρέπεσθαι, τὰ δὲ δημόσια καὶ νεωτέροις παισὶν ἐγχειρίζεσθαι; *Quomodo enim non turpe et noxium ſit, quum nemini ante id aetatis ſuorum bonorum adminiſtrationem concedatis, iis, qui eam nondum attingerit, rempublicam vos credere?* Idem Praetor etiam cu-

(*d*) Talis reſtitutionis ſi iam mentio fit apud Terent. *Phorm. II.* 4. ſatis adparet, iam ſaeculo ab V. C. ſexto praetorem id ius condidiſſe. Sed vereor, ne ibi Terentius potius de reſtitutione patris, quo abſente filius vxorem duxerat, quam filii, qui ſe a Phormione ad id coactum dicebat, loquatur. Verba Comici ſunt *v.* 10.

> *Sic hoc videtur, quod* TE ABSENTE *hic filius*
> *Egit, reſtitui in integrum aequum eſt et bonum,*
> *Et id impetrabis.*

curatores dabat libertinis prodigis, itemque ingenuis, qui ex teſtamento parentis heredes facti, male diſſipabant bona. His enim curator ex lege dari non poterat, ſed iis, qui ab inteſtato heredes facti eſſent (e) patri. Vlpian. *Fragm. XII.* 13.

(e) Lex ergo XII. Tabularum de prodigorum curatione intelligenda tantum de illis prodigis, qui iure ciuili ab inteſtato parenti erant heredes. Vid. Iac. Gothofred. *ad XII. Tab. probat. Tab. V. p.* 98.

§. VIII.

Quid M. Antoninus ſanxerit?

Demum et M. Antoninus Philoſophus ſtatuit, vt omnes minores, ſalua exiſtimatione, acciperent curatores, cauſſa non cognita. Iul. Capitolin. *in vita Marci XI. De curatoribus vero, quum ante non niſi ex lege Laetoria, vel propter laſciuiam, vel propter dementiam, darentur, ita ſtatuit, vt omnes adulti curatores acciperent, cauſſis non redditis.* Iuuabit hunc locum a plerisque male intellectum, et qui me quoque huc vſque decepit, expendere paullo accuratius. Pauciſſimi enim, ſi nonnulli, vident, quid ſanxerit Marcus Antoninus, et qua in re eius conſtitutio a lege Laetoria diſcreparit. Lege XII. Tabularum ſoli furioſi et prodigi accipiebant curatores. Hinc ignominioſa quodammodo erat curatio, et proinde inuitis minoribus curatores non obtrudebat lex Laetoria, ſed petentibus eos cauſſa cognita dari iubebat. Quamuis enim vulgo ex loco hoc Iulii Capitolini colligant, lege Laetoria tantum *adoleſcentibus dementibus et laſciuis*, datos eſſe curatores, vti ipſe quoque in antecedentibus editionibus ſcripſeram: facile tamen patet, ita nihil noui ſanxiſſe legem Laetoriam, quum iam pridem furioſis et prodigis proſpectum eſſet XII. tabulis, nec dubitari poſſet, quin adoleſcentibus laſciuis et dementibus huiuſmodi curatores dari deberent, quum et maiores XXV. annis in curatione ſint, ſi dementes vel laſciui eſſe viderentur. Itaque non eſt hic ſenſus Iulii Capitolini. Potius inter ſe contendit iura de curatione, ante Antoninum recepta, et quae ab iſto Imperatore ſint inuecta. *Antea*, inquit, curatorum non niſi tria genera erant, *quum nonniſi ex lege Laetoria* minoribus petentibus, et cauſſam probantibus, *vel* ſecundo *propter laſciuiam* prodigis, quibus Praetor bonis interdixerat, *vel propter dementiam* furioſis et mente captis curatores *darentur*. Quid vero Marcus Antoninus? Is *ita ſtatuit*, vt non ſolum petentes, *ſed omnes adulti curatores acciperent, etiam non redditis cauſſis*. Ex hac demum paraphraſi perſpicue patet, quid lex Laetoria, quid M. Antoninus Imp. iuſſerit, quidque ſibi velit Iulius Capitolinus. [Quam ſi vidiſſet quidam, non dixiſſet, ſat ſcio, me non inſpexiſſe locum Capitolini in Marco.]

§. VIIII.

An ex eo tempore curatores inuitis adoleſcentibus dati?

Nimirum lex Laetoria dare voluerat curatores adoleſcentulis petentibus et cauſſam probantibus: Praetor ſe petentibus curatores promiſerat daturum, etiamſi cuſſa non reddita. Marcus denique Antoninus ſtatuit, vt et omnes acciperent, nec cauſſae redderentur. *Atqui*, inquies, adhuc Iuſtiniani aeuo *inuiti adoleſcentes curatores non accipiebant.* §. 2. *Inſt. h. t.* An itaque cum Raeuardo *Var. I.* 17. inſcitiae arguemus

mus Tribonianum, ius antiquum pro nouo et recepto obtrudentem? An cum Vulteio ad *d.* §. 2. *Inſt. h. t.* eum locum de curatore in litem interpretabimur? Neutrum ego facere auſim. Vtrumque enim verum videtur, non inuitos accepiſſe. Prius non ſolum Iuſtinianus dicit, ſed et alii ICti, Antonino iuniores confirmant. *L.* 13. §. *vlt. D. de tut. et cur. dat. L.* 2. §. *pen. et vlt. D. qui pet. tut.* Poſterius ex verbis Iulii Capitolini clarum eſt. Seruauit itaque Marcus Antoninus vetus illud principium, curatorem dari oportere non inuitis, ſed petentibus: at inuenit tamen modum, quo omnes petere cogerentur. Non prius rerum ſuarum adminiſtrationem a tutoribus recipiebant adoleſcentuli, quam petitis conſtitutiſque curatoribus (*f*). Luculenter id patet ex *L.* 33. §. 1. *D. de admin. et per. tut. L.* 28. §. 1. *eod. L.* 31. *eod. L.* 1. §. *vlt. D. de min.* Sunt, qui nobis obuertunt exempla adoleſcentum, qui ſine curatorum auxilio res ſuas dicuntur adminiſtraſſe. *L.* 7. §. 2. *D. de min. L.* 3. *C. de in teſt.* Verum ea loca non ad ius, ſed ad factum pertinere, nemo non videt. Nam et impuberes aliquando negligentia eorum, qui tutores petere debuiſſent, ſine cuſtodibus erant, vti ex toto *titulo D. qui pet. tut. vel cur.* colligimus: nec tamen inde ſequitur, vt in arbitrio impuberum fuiſſe, exiſtimemus, ſine tutoribus agere mallent, an cuſtodibus ſubeſſe. Sed plura hanc in rem habes in *Elem.* noſtris *iur. ciu.* §. 271. *ſeq.* et in *Additionibus noſtris ad* Vinn. §. 2. *Inſt. h. t. p.* 116. *ſequ.*

(*f*) [Erat et aliud modus cogendi adoleſcentes, vt curatores peterent, quod nimirum iis actio et exceptio in foro denegaretur. Neque enim ſtare in iudicio poterant ſine curatore. L. 1. §. 2. *D. de admin. et per. tut. L.* 1. 2. 3. *C. qui legit. perſ. ſtand. in indic.*]

§. X.

Cura minorum quando finita?

Finiebatur curatio minorum anno aetatis XXV. circumacto, *L.* 3. §. 3. *D. de minor.* Quum enim longiſſimum vitae humanae tempus centum annis circumſcriberent iureconſulti: *L.* 76. *D. de iudic. L.* 56. *D. de vſufr.* eo in quatuor aetates diuiſo, iuuentuti XXV. annos putabant adſignandos, vti acute coniicit Gundlingius *ib.* §. IIII. Id quod eadem lege Laetoria factum eſſe, non modo inde patet, quod *Quinauicennaria* a Plauto dicitur, verum etiam ex *L.* 2. *C. Theod. de donat.* manifeſtum eſt. Nonnumquam tamen iuuenes impetrabant *veniam aetatis*, quod beneficium Principes dabant adoleſcentibus XX. puellis XVIII. annorum, ſi frugi eſſe probarentur, *L.* 2. *C. de his qui ven. aet.*

§. XI.

Quid Actor et adiutor?

Ipſe tutor, ſi valetudine impeditus negotia pupilli maxime in iudicio gerere non poſſet, nec curatorem, nec procuratorem conſtituere poterat. Hunc enim ſolus conſtituebat dominus. *L.* 1. *pr. D. de procur.* Quare noua inuenienda erant nomina. Rogatu ergo tutoris eiuſque periculo Praetor ei ſubſtituebat alium, qui, ſi ad agendum eſſet datus, ACTOR; ſin ad alia negotia, ADIVTOR vocabatur. *L.* 24. *D. de adminiſtr. tut. et L.* 13. *D. de tutel.* Actores, non vt Theophilus exi-

Digitized by Google

exiſtimat, ideo dicti ſunt, quod *ad acta* conſtituerentur, ſed ab *agendo*, vnde et *πραγματευταὶ* dicuntur Graecis. Translatum vero hoc nomen eſt ad vicariam tutelam ex inſtitutis veterum domeſticis. Domi enim e ſeruis quemquam praeficere ſolebant rei familiari, qui et ipſe ACTOR, vel *πραγματευτὴς* nec non *διοικητὴς πάσης οἰκίας* vocabatur. *L.* 8. *pr. D. fam. erciſc. L.* 40. §. 7. *D. de ſtatu lib. L.* 41. §. 14. *D. de fideicomm. libert.* [Reineſ. *Inſcript. XI.* 65. *p.* 631. *et Epiſt. ad Rupert. p.* 235. *ſequ.*] Et talem ſe eſſe ſimulabat Leonidas apud Plaut. *Aſin. II. v.* 53.

> *Nam ſi ſciet noſter ſenex, fidem huic non eſſe habitam,*
> *Succenſeat, cui omnium rerum ipſus ſummam credidit.*

Talis quoque eſt, quem deſcribit Lucas *cap. XII.* 44. Add. Raeuard. *Var. Lect. V.* 20. et Wower. *ad Petron. p.* 149. qui *actores*, et *diſpenſatores*, vel *arcarios* accurate diſtinguit. Sed et in fundos mitti ſolebant ſerui, qui ceteris tamquam vicarii dominorum, imperarent, fundumque domino colerent, et hi ipſi etiam dicti *actores L.* 32. *D. de pign.* Plin. *Epiſt. III.* 19. Paull. *Rec. Sent. III.* 56. 47. 48. Quemadmodum ergo qui in aedibus vice domini rem familiarem curabat, ACTOR dici conſueuerat: ita idem nomen conuenire eis viſum eſt, qui pro tutore agerent. Vid. Melch. Goldaſt. *Adnot. ad* Doſithei *ſentent. et Epiſt. Hadr. III.* 10. *p.* 868. *edit.* Cl. Schultingii.

T I T. XXIIII.

DE SATISDATIONE TVTORVM VEL CVRATORVM.

DE SATISDATIONE tutorum et curatorum iure antiquo nihil fuerat proditum: vnde et nullum huius rei veſtigium in vniuerſa antiquitate extat. Quum tamen pupilli magnum inde caperent detrimentum: de ſatisdatione quoque cauere coeperunt leges, de eaque paucis hic eſt agendum.

§. I.

Satisdationis huius origo. Satisdatio haec inuenta eſt a Praetoribus, quorum in edicto legebatur: REM PVPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE, TVTOREM VEL CVRATOREM SATISDARE IVBEBO. arg. *rubr. D. rem pupill. ſalu. fore L.* 5. §. 1. *D. de legit. tut.* Cauebant vero ex eo tempore non tutores teſtamentarii, quippe quorum fidem ipſe teſtator probauerat, niſi vnus reliquis vellet in adminiſtratione praeferri: *pr. Inſt. L.* 17. *pr. D. de teſt. tut.* nec ex datiuis, qui a magiſtratibus maioribus cum inquiſitione erant dati: ſed partim legitimi, partim e datiuis illi, qui a duumuiris, aliiſque minoribus poteſtatibus fuerant dati.

Digitized by Google

dati. *L. vlt. C. de magiſtr. conu.* Et huc pertinet formula : TVTOREM DO, SI SATISDEDERIS. Briſſon. *de Form. V. p.* 408.

§. II.

Confirmauit id SCto quodam Traianus, qui et actionem dedit contra duumuiros, ſi vel non exegiſſent a tutoribus et curatoribus cautionem, vel minus idoneos admiſiſſent fideiuſſores. Qua de re Diocleт. et Maximianus Auguſti *L. 5. C. de magiſtr. conu. In magiſtratus municipales, tutorum nominatores, ſi, adminiſtrationis finito tempore, non fuerint ſoluendo, nec ex cautione fideiuſſionis ſolidum exigi poſſit, pupillis quondam in ſubſidium indemnitatis nomine actionem vtilem competere ex SC. quod auctore diuo Traiano, Parente noſtro, factum eſt, conſtitit.* Eam actionem deinde D. Pius etiam ad ipſos magiſtratuum heredes extendit, ſi culpa magiſtratuum lata interceſſiſſet. *L. 6. D. de magiſtr. conuen. L. 2. C. eod.* Senatuſconſulta ſub Traiano et Antonino ea de re facta.

§. III.

Ipſa ſatisdatio fiebat oblatis fideiuſſoribus, (nec enim alia poterat eſſe cautio praetoria. *L. 7. D. de ſtipul. praet.*) a quibus vel ipſe pupillus, ſi fari poſſet, vel ſi non poſſet, ſeruus ſiue proprius, ſiue publicus, vel tabularius ſtipulabatur, REM PVPILLI SALVAM FORE. Vlpian. *L. 2. D. rem pup. ſalu. fore : Si pupillus abſens ſit, vel fari non poſſit, ſeruus eius ſtipulabitur : ſi ſeruum non habeat, emendus ei ſeruus eſt : ſed ſi non ſit, vnde ematur, aut non ſit expedita emtio: profecto dicemus, ſeruum publicum apud praetorem ſtipulari debere.* Solebat et praetor nonnumquam dare, cui fideiuſſores ſtipularentur. L. 3. *eod.* Nimirum ſeruus proprius ſtipulatione ſua domino, id eſt, pupillo adquirebat. §. 1. *Inſt. de ſtip. ſeru.* Nec minus publicus ſeruus recte ſtipulabatur pupillo, quia erat in dominio reip. Publico vero nomine et alteri ſtipulari licebat. *L. 3. D. de praetor. ſtip.* L. 1. §. 4. *D. vt legator.* Iac. Gothofr. *Comment. ad tit. de reg. iur. p.* 322. Dicitur eiuſmodi ſtipulatio facta τῷ πεβυλαρίῳ apud Theop. §. 3. *Inſt. de adopt.* Quam loquutionem eleganter explicat Amaya *ad L. 3. C. de tab. ſcrib. logograph.* Formula ſtipulationis procul dubio fuit : FIDE TVA PROMITTIS, REM PVPILLO SALVAM FORE ? FIDE MEA PROMITTO ? Quomodo ſatisdatum.

* * * *
* * *
*

TIT.

T I X. XXV.

DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM VEL CVRATORVM.

TVtela iure Romano erat munus publicum. *princ. Inſt. h. t.* Quemadmodum vero alia munera, excuſationibus prolatis, amoliri a ſe poterant ciues et municipes: ita etiam proditae fuerunt EXCVSATIONES, quibus tutelam et curationem poſſent recuſare. Immo et cauſſae erant, propter quas arcebantur a tutela etiam illi, qui eam non recuſarant, quas ipſas quoque excuſationibus tutorum et curatorum accenſent ICti, quibus EXCVSARI dicuntur, etiam qui non admittuntur vel prohibentur *L.* 1. §. 3. *D. de poſtul.* Propria itaque ICtis eſt haec vocabuli notio, et tam ab vſu remota, vt Graeci, quum verba παραιτεῖσθαι, ἀπολογεῖσθαι, προφασίζεσθαι illam non exhaurire animaduerterent, verbum Latinum ἐξκουσσεύειν adoptare non dubitarint. Harmenop. *Promtuar. II.* 5. *6. I.* 30. 80. Add. V. A. Corn. van Bynkersh *Obſ. IIII.* 11. *p.* 385. *ſequ.* et *Elem.* noſtra *iur. ciu. ſec. ord. Inſtit.* §. 288. Ex quo ſimul patet, in *L.* 11. *D. de decurion.* non eſſe quod pro EXCVSARE reſcribamus EXCVRIARE cum Cuiac. *Obſ. XXVI.* 38. Vnde iam excuſationes merito in VOLVNTARIAS, NECESSARIAS et MIXTAS diſtinguuntur.

§. I.

Excuſabat I. numerus liberorum.

Prima cauſſa, eaque VOLVNTARIA, eſt NVMERVS LIBERORVM, quorum *tres* Romae excuſant, in Italia *quatuor*, et in prouinciis *quinque*. *pr. Inſt. h. t.* Hoc quum ad famoſum illud ius trium, quatuor et quinque liberorum pertineat, quale illud fuerit, ex antiquitatibus Romanis erit paullo altius repetendum.

§. II.

Cur Romani a nuptiis et procreatione liberorum abhorruerint?

Plurimi Romanorum, dici non poteſt, quantum a nuptiis abhorruerint. Cauſſae huius rei variae, amores furtiui (*a*), luxuria matronarum, de qua eleganter Plaut. *Mil. Glorioſ. III.* 1. *v.* 92. *ſequ.* [et Iuuen. *Sat. VI. v.* 25.] et praecipue illa orbitatis praemia, quae toties celebrant veteres. Colebantur eiuſmodi μισογάμοι ab omnibus, viaque ipſis ad honores et commoda patebat nemine illis negante ſuffragium, ob hereditatem, quam quiſque ſpe deuorauerat. Vnde lepide

(*a*) Hanc cauſſam ipſe obſeruat Auguſtus Imp. apud Dion. Caſſ. LVI. p. 576. vbi inuectus in caelibes: Οὐ γὰρ δὴ δήπου μοναυλίᾳ χαίρετε, ἵν' ἄνευ γυναικῶν διάγητε. οὐδ᾽ ἔστιν, ὅστις ὑμῶν ἢ σιτεῖται μόνος ἢ καθεύδει μόνος, ἀλλ' ἐξουσίαν καὶ ὑβρίζειν, καὶ ἀσελγαίνειν ἔχειν ἐθέλετε. *Neque adeo vos ſolitudo viuendi capit, vt abſque mulieribus degatis, ac non quilibet veſtrum menſae lectique ſociam babeat, ſed licentiam libidini ac laſciuiae veſtrae quaeritis.*

Digitized by Google

pide ſenex ille Periplectomenes apud Plaut. *Milit. III.* 1. *v.* 111. *ſequ.*

Quando habebo multos cognatos, quid opus mihi ſit liberis?
Nunc bene viuo, ac fortunate, atque vt volo, atque animo vt lubet.
Mea bona morte cognatis dicam, inter eos partiar.
Illi apud me edunt, me curant, viſunt, quid agam? ecquid velim?
Priuſquam lucet, adſunt, rogitant, noctu vt ſomnum ceperim?
Eos pro liberis habeo; quin mihi mittunt numera;
Sacrificant: dant inde partem maiorem mihi, quam ſibi:
Adducunt ad exta: me ad ſe ad prandium, ad coenam, vocant:
Ille miſerrimum ſe retur, minimum qui miſit mihi.
Illi inter ſe certant donis: ego hoc muſſito mecum:
Bona mea inhiant, certatim mittunt dona et munera.

[Quin et ſecuri ſibi videbantur caelibes et orbi. Hinc Caeſellius iuriſconſultus apud Valer. Max. VI. 2. 12. ait; ſenectutem et orbitatem ſibi natura dicaciori et faceto magnam praebere licentiam.] Sed et de ſuo tempore conqueritur Plin. *Hiſt. Nat. XIIII. prooem. coepiſſe orbitatem in auctoritate ſumma et potentia eſſe, captationem in quaeſtu maximo.* Et Seneca *Conſolat. ad Marciam XVIIII. In ciuitate noſtra plus gratiae orbitas confert, quam eripit. Adeoque ſenectutem ſolitudo, quae ſolebat deſtruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorum ſimulent, et liberos eiurent, et orbitatem manu faciant.* Addi merentur Petron. *Satyr. p.* 106. vbi Romanorum mores ſub Crotoniatarum nomine ſale ſatyrico defricat, vt et Tacitus *Annal. XIII.* 52. *de moribus Germ. XX.* Ammian. Marcellin. XIIII. 19. Denique et erant, qui philoſophiae cauſſa abſtinebant a matrimonio, exemplo veterum, Thaletis, Pythagorae, Democriti, Platonis, Zenonis Cittiei, Epicuri. Ita ſane et recentiores in orbe Romano philoſophi ſibi putabant faciundum, veluti Apollonius Tyanenſis, Epictetus, Plotinus, Porphyrius, Proclus. Vid. Philoſtrat. *Vit. Apollon. I.* 10. Marin. *vit. Procli Cap. XVII. p.* 59. et ibi Cl. Fabric. Quae quum ita ſe haberent, non mirum profecto eſt, adeo abhorruiſſe Romanos a nuptiis quaerendiſque liberis, vt praemiis eſſent ad coniungia ineunda inuitandi. Fuſius haec illuſtrauimus in *Comment. ad L. Iul. et Pap. Lib. I. cap. II. p.* 35. *ſequ.*

§. III.

Poenae caelibatus et praemia foecunditatis in libera rep.

Equidem iam libera republica et poenas caelibatus, et foecunditatis praemia fuiſſe, certiſſimum eſt. Legum eiuſmodi et a ſenatu et a populo conditarum meminit ipſe Auguſtus oratione ad caelibes apud Dion. Caſſ. *Hiſt. LVI. p.* 576. Solebant et cenſores dare operam ne caelibes eſſent in vrbe, atque hinc mulctam exigere ab iis, qui, nulla ducta vxore, ad ſenectutem perueniſſent. Ea mulcta dicebatur *aes vxorium*. Feſtus *voce vxorium. p.* 478. Vxorium *pependiſſe dicitur, qui, quod vxorem non habuerit, aes populo dedit.* Qua in re rigida inprimis ac ſeuera fuit cenſura M. Furii Camilli et M. Poſtumii Albini Re-

Regillenſis, anno V. C. CCCL. de qua Plutarch. *vit. Camilli p.* 129. et Valer. Max. II. *9.* 1. Ita et anno IↃCXXII. Q. Caecilius Metellus Macedonicus omnes vxores ducere coegit liberorum quaerendorum cauſſa, et tum habuit orationem, cuius partem ſeruauit Gellius *Noct. Attic. I. 6.* quaeque digna viſa Auguſto, quam in ſenatu repeteret, quum ſuaderet Legem Iuliam de maritandis ordinibus. Suet. *Aug. Cap.* LXXXVIIII. Nonnumquam cenſores caelibes etiam in quatuor tribus vrbanas, ceteris inhoneſtiores, maritos et parentes in ruſticas, tamquam nobiliores, deſcribebant. Liu. XXXXV. 15. Nec poenis tantum, ſed et praemiis propoſitis, ea in re vtebantur veteres, et in primis honoribus ciues inuitabant ad ducendas vxores, ceu patet ex inſigni oratione P. Scipionis, Cenſoris, anno V. C. IↃLIIII. apud Gell. *Noct. Att. V. 19.* vbi etiam ille prauus mos reprehenditur, *quod filius adoptiuus patri adoptatori inter PRAEMIA patrum prodeſſet.*

§. IIII.

Praemia πολυπαιδίας a Iulio Caeſare propoſita.

At paullo poſt tamen et Iulio Caeſari legibus promouenda viſa eſt πολυπαιδία ciuium. Iam in conſulatu, quem cum Bibulo geſſit, agrum Campanum diuiſit extra ſortem XX. millibus ciuium, quibus terni pluresue liberi eſſent. Suet. *Iul. XX.* Appian. *de bello ciuil. II. p.* 433. Poſtea, vbi bellum ciuile detonuerat, acto cenſu, tantam deprehendit in vrbe ſolitudinem, vt teſte Appiano *de Bello ciu. II. p.* 492. dimidio minus capitum cenſeretur, quam ante bellum ciuile. Vnde denuo praemia proponenda exiſtimabat iis, quibus plures eſſent liberi. Dio Caſſ. *Hiſt.* XXXXIII. *p.* 216. Suet. *Iul. Cap.* XXXXII. Sed eo paullo poſt interfecto, non diu admodum leges iſtae ſaluberrimae viguerunt.

§. V.

Prima Auguſti rogatio de poenis caelibatus et praemiis πολυπαιδίας.

At multo magis haec cura Auguſti ſubiit animum, qui tamen non niſi poſt multa molimina ſolitudini iſti inuenit remedium. Primum id egit anno V. C. DCCXXV. quo cenſum cum Agrippa, tamquam Praefectus morum, egit. Grut. *Inſcript. p. CCXXX.* Nam ex eo demum tempore ſexto inito conſulatu potentiae ſecurus, quae in triumuiratu iuſſa fuerant, aboleuit, deditque iura, queis pace et principe vterentur. *Arctiora ex eo vincula, inditi cuſtodes et lege Pappaea praemiis inducti.* Tacit. *Annal.* III. 28. Ex quibus tamen verbis Lipſ. *in Excurſ. ad* Tac. *Ann. Lib.* III. *litt. C.* male colligit, iam ſexto illo conſulatu Auguſtum rogationem ad populum tuliſſe. Incertum enim hoc eſſe oſtendimus in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Lib.* I. *Cap.* III. *pag.* 41. Saltim, ſi quid ſexto conſulatu egit Auguſtus, tum quidem nihil profeciſſe videtur.

§. VI.

Lex Iulia de maritandis ordinibus.

Decennio poſt A. V. C. DCCXXXVI. denuo eamdem rem egit, lata celeberrima illa lege IVLIA *de maritandis ordinibus*, qua et innuptis arctiores poenas ſtatuit, et nuptiis liberorumque procreationi propoſuit praemia. Dio Caſſ. *Hiſt.* LIIII. *p.* 531. *ſequ.* Dici non poteſt, quantis cum difficultatibus tunc colluctandum fuerit Auguſto. Quam-

Quamuis enim orationem Metelli, de qua ſupra, in Senatu haberet: Suet. *Aug.* LXXXXVIIII. *Epit. Liu.* LVIIII. magno tamen patrum conſenſu ei declamatum eſt, teſte Dione Caſſio *Lib.* LVI. *p.* 532. At ſequutum tamen SC. de ferenda lege, de quo Horat. *Epod.* XVIII. *v.* 17.

Diua; producas ſobolem, Patrumque
Proſperes decreta ſuper iugandis
Feminis, prolixis nouae feraci
LEGE MARITA.

Sed licet tum Auguſtus tam certus eſſet de ſucceſſu huius rogationis, vt legis huius in anteceſſum meminerit in luculenta Inſcriptione apud Grut. *p.* CCCXXVIII. 1. quam nos ſuppleuimus illuſtrauimuſque *in Comment. ad L. Iul. et Pap. ibid. p.* 43. *ſequ.* legem tamen perferre ne tum quidem potuit, prae tumultu recuſantium. Sueton. *Aug.* XXXIIII. Eoque reſpicit Propertius II. 7.

Gauiſa eſt certe SVBLATA *Cynthia* LEGE,
Qua quondam edicta, flemus vterque diu,
Ne nos diuideret.

Repetitis tamen aliquoties rogationibus, ita demum perlata eſt, vt ademta, lenitaue parte poenarum, auctiſque praemiis, vacatio triennii concederetur. Sueton. *Aug.* XXXIIII. Triennio vero illo circumacto, denuo biennii data eſt vacatio, adeoque lex illa de maritandis ordinibus demum anno DCCLVII. Sex. Aelio Cato et C. Sentio Saturnino Coſſ. perlata, annoque DCCLXII. in legem Papiam Poppaeam transfuſa, vires ſuas exſerere coepit. Dio LVI. *p.* 578.

§. VII.

Nimirum vicerat caelibatus orbitatiſque amor, adeo, vt A. V. C. DCCLX. equites Romani magnopere de abroganda hac lege laborarent. Paullo poſt Auguſtus inſignes illas habuit orationes tam ad caelibes, quam ad coniuges, quas ſeruauit Dio Caſſ. LVI. *p.* 573. *ſequ.* Suet. *Aug. XXXV.* Denique anno V. C. DCCLXIII. ferri iuſſit LEGEM PAPIAM POPPAEAM, quae in iure noſtro etiam LEX IVLIA et PAPIA adpellatur, quia in eam Iuliae iſtae rogationes pleraeque confluxerant. Tulerunt hanc legem ad populum M. Papius Mutilus et Q. Poppaeus ſecundus, conſules ſuffecti (*b*) quorum neuter vel vxorem habebat, vel liberos, Dio Caſſ. LVI. *p.* 578. ex quo, quam fuerit haec lex neceſſaria, facile intelliges. In ea capita haud pauca agebant de praemiis *πολυπαιδίας*. Sic e pluribus candidatis praeferebatur is, qui plures ſuſtuliſſet liberos. Tacit. *Annal. XV.* 19. Plin. *Epiſt.*

Lex Papia Poppaea et praemia *πολυπαιδίας*.

(*b*) In pleriſque faſtis hoc par conſulum deſideratur. Sed rem expediunt fragmenta Capitolina apud Pighium *Annal. p. XVIIII.* In quibus huius anni conſules ita recenſentur: C. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SABINVS. Q. SVLPICIVS Q. F. Q. N. CAMERINVS. EX. K. IVL. M. PAPIVS. M. F. M. N. MVTILVS. Q. POPPAEVS. Q. F. Q. N. SECVNDVS. Exſtant quoque vtriuſque numi apud Golzium *in Faſt. p.* CCX*XVIIII. ſequ.* vbi tamen Poppaeus non *Secundus* ſed SECVNDINVS cognominatur. De gente Papia videndus Patin. *de famil. Rom.* p. CCCXXVIIII. et de vtraque *Comment. noſtr. ad L. Iul. et Pap. Lib.* I. *Cap.* IIII.

Digitized by Google

Epiſt. VII. 16. E conſulibus quoque prior ſumebat faſces, qui collegam liberorum multitudine anteibat. Gell. *Noct. Att. II.* 15. Latini porro ob filium filiamue anniculum anniculamue, Latinae vero ob ternos partus ius Quiritium conſequebantur. Vlp. *Fragm. III.* 1. Liberti ob multitudinem liberorum ab operis, ingenuae et libertae a tutela liberabantur, *L.* 37. *D. de oper. libert.* Plut. *in Numa p. 66.* Dio *Hiſt. LVI. p.* 578. *Fragm. Regul. ex vetere ICto. §. VI.* Vlp. *Fragm. XXVIIII.* 2. 3. Iuuabant etiam liberi in hereditatibus et ſolidi capacitate. Vlpian. *Fragm. tit. XV. XVI.* Immo et honoratior in theatro locus dabatur iis, qui plures haberent liberos. Gothofred. *ad Leg. Pap. Popp. cap. VII. ſequ. p.* 286. Inprimis vero hac lege fuerat cautum, vt qui ſecundum hanc legem liberos tres, Romae natos, ſuperſtites; qui quatuor in Italia, qui quinque in prouinciis haberet, omnium munerum perſonalium immunitatem haberet *pr. Inſtit. h. t. L.* 1. *C. et vlt. qui num. lib. L.* 18. *D. de excuſ. tut.*

§. VIII.

Ius liberorum trium, quatuor, quinque.

Hinc ergo natum famoſum illud ius trium, quatuor et quinque liberorum, quod tamen et liberis orbi, immo et ſteriles nonnumquam, beneficio principum, obtinebant. Exempla ſunt apud Plin. *Epiſt. II.* 13. *VII.* 16. *X.* 95. immo et in inſcriptionibus, veluti in illa apud Grut. *p.* MLXXXI. vbi laudatur STATIA IRENE, IVS LIBERORVM HABENS, et in aliis, in quibus litterae I. L. H. id eſt, IVS LIBERORVM HABENS. Brummer. *de Lege Cinc. XIIII.* Apud eumdem Grut. *p.* CCCXXII. 8. mentio fit Albiae Flaminicae; CVI IMP. IIS COMMVNE (*c*) LIBERORVM CONCESSIT. et p DCXXXI. 2. Perſicus libertinus ſepulcrum ſe condidiſſe teſtatur C. CORNELIO. PERSICO F. HABENTI EQVVM PVBLICVM, et CORNELIAE, ZOZIMAE, MATRI EIVS, HABENTI IVS QVATVOR LIBEROR. BENEFICIO CAESAR. Plura de hoc iure commentatus eſt M. Vertranius Maurus ſingulari libro *de trium liberorum iure* (*d*), in quo tamen multa potius, quam bona et ſolida, reperies.

(*c*) Legendum forſan IVS COMMVNIVM LIBERORVM, ob quod ſolidum capiebant inter ſe coniuges, Vlp. *Fragm. XVI.* 1.

(*d*) Librum hunc fruſtra a ſe bibliothecis quaeſitum; ait Brummer. *ad Leg. Cinc. XIIII.* Sed facile eum reperire potuiſſet in *Tractatu Tractatuum Tomo VIII.* nec ignotum eſt, eum nuper *Theſauri iur ciu. Tomo. III. p.* 965. inſertum eſſe.

§. VIIII.

Profeſſio liberorum apud praefectum aerarii.

Quinam liberi profuerint ad capienda πολυτεκνίας praemia, de eo copioſe ſatis diſputant iuriſconſulti: Nos addimus, ne fraus legi fieret, cautum fuiſſe a Marco Antonino, Imperatore (*e*), vt profeſſio libe-

(*e*) Ita rem refert Iul. Capitolinus. *Vit. Marc. Ant. Cap. VIIII.* Sed tamen iam ante ea tempora clarorum virorum ortus in acta publica referebantur, vt ex Sueton. *Tiber. V. et Calig. VIII.* patet. Iuuenal. *Sat. IIII. v.* 82. *ſequ.* Fortaſſis ab omnibus et ob liberales cauſſas id fieri iuſſit Antoninus, quod antea [illegible]

liberorum intra diem tricelim—
rumque exemplum tabularum doſieret apud praefectum aerarii , alte-
retur : id quod idem Imperator etiam ierum apud aerarium adſerua-
Capitolin. *vit. Marc. Anton. VIIII.* Et huc yneiis fieri iuſſit . Iul.
diani , de quo idem Iul. Capitolin. *Gord. IIII.* m—exemplum Gor-
adulteri excuſatio apud Iuuenal. *Sat. VIIII. v. 84. ſequ.* —ido illa

Tollis enim , et LIBRIS AVCTORVM *ſpargere gaudes*
Argumenta viri : foribus ſuſpende coronas ,
Iam pater es , dedimus , quod famae opponere poſſis ,
Iura parentis habes , propter me ſcriberis heres .

Adde Briſſon. *Antiqu. Rom. I. 5. p. 7.*

illuſtriores tantum familiae facere con- *nis* diſcrimine , quarum mentio fit in
ſueuerant , Plura nos in *Comment. ad L. 6. C. de fid. inſtr.* et *L. vlt. C. ſine*
L. Iul. et Pap. Lib. II. Cap. VIIII. p. 213. *cenſu vel reliqu.*
vbi et de *natalis* et *cenſualis profeſſio.*

§. X.

Voluntariis porro excuſationibus accenſenda II. ADMINISTRATIO REI Fiſci et aera-
FISCALIS . Libera republica , reditus omnes publici influebant in aera- rii vt et ra-
rium. At ſub Imperatoribus ſeparatae erant rationes *fiſci* atque *aerarii* tionis Caeſa-
τὸ βασιλικὸν , καὶ τὸ ταμιεῖον . Hoc ad populum , ille ad Principem ris differen-
pertinebat . Hinc ſaepe cum in iure , tum apud auctores iungun- tia.
tur *iura fiſci et populi* . Paull. *Sent. Recept. V. 12. L. 1. D. de bon.*
damn. Lamprid. *Alex. Seu. XII.* Hanc differentiam primus Auguſtus ,
vel certe Tiberius , reperit . Sane ſub Tiberio diuerſum a fiſco fuiſſe
aerarium patet ex Tacit. *ann. VI. 2.* A fiſco iterum diſtincta erat
ratio Caeſaris , id eſt , priuatum Principis patrimonium , de quo *L. 6.*
§. vlt. D. de iure fiſci . Vnde toties memorantur PROCVRATORES
HEREDITATVM PRIVATI PATRIMONII , et ſimiles , apud Fabrett.
Inſcr. cap. III. et Phil. a Turre *in Monim. Vet. Ant. Cap. VI.* Vt
iam non commemorem , quae ex Gruteri et Reineſii Theſauris eam
in rem depromi poſſent . Aſt ſeneſcente iam ſub principibus imperio ,
nullum erat amplius inter fiſcum et aerarium diſcrimen, niſi quod pu-
blica pecunia *ſacrarum largitionum* ; priuatum Principis patrimonium
priuatarum rerum nomine veniret . Vnde tituli *C. de comit. ſacr. larg.*
et de com. rer. priuat. Iam Dioni ſane *Lib. LIII. p. 511.* vix liquet ,
quid inter Auguſti et publicum interſit aerarium , et Gloſſae recen-
tiores promiſcue ſcribunt : Ταμεῖον , *fiſcus* , *aerarium* . Pauciſſimi ſane
Principes Heluium Pertinacem imitabantur , qui Imperatoriis poſſeſ-
ſionibus nomen ſuum inſcribi prohibebat , non eſſe illas dictitans im-
perantium proprias , ſed communes Romanorum et publicas . Hero-
dian. *Hiſt. II. 4.*

§. XI.

Aerario initio praeerant Quaeſtores , quos Tacitus Annal. XI. 22. Aerario qui
et Vlpianus , *L. vn. pr. D. de off. quaeſt.* Gracchani Iunii auctorita- praefuerint?
te , paene tam antiquos faciunt , quam ipſam vrbem . Sed eoſdem a
Valerio Poplicola demum creatos , ſcribit Plutarchus *vit. Valer. Popl.*
p. 103. Immo Pomponius eos ipſis Tribunis plebis Aedilibuſque re-

cen-

. . *g. iur.* Sed quemadmodum de centiores facit. *L.* 2. §. 22. *D.* amus: ita Vlpiano facile conciliabis Pomponio hic non multu-iam ſub regibus fuiſſe, Valerium vero il- Plutarchum, ſi Q. u Tarquinio Superbo abrogatum, reſtituiſſe reipu- lum magiſtris. Quod et Tacitus *l. c.* non obſcure indicat, qui ſimul .nonet, conſulibus initio manſiſſe poteſtatem quaeſtores deligendi, donec eum quoque honorem populus mandarit. Initio duo creati, vt rem militarem comitarentur: dein duo additi, qui Romae curarent, mox duplicatus numerus, ſtipendiaria iam Italia, et accedentibus prouinciarum vectigalibus. Poſt lege Sullae viginti creati, ſupplendo Senatui, cui ille Dictator iudicia tradiderat. Prolixe haec omnia Tacitus *l. c.* His ergo aerarii potiſſimum cura demandata fuerat a populo. Aſcon. Paedian. *in Verrin. II. p.* 1839. Aſt A. V. C. IƆCCVIIII. aerarii adminiſtratio, iubente Caeſare, a Quaeſtoribus ad Aediles translata. Dio Caſſ. XXXXIII. *p.* 237. Auguſtus, vbi aerarium militare inſtituerat, eius curam demandabat viris praetoriis, quos primum a Senatu lectos, deinde ſorte ductos, ac demum ab ipſo Imperatore nominatos, conſtat. Suet. *Aug. XXXV.* Quaeſtoribus porro curam aerarii Saturni reddidit Claudius. Suet. *Claud. XXIIII.* Denique adminiſtratio aerarii iuſſu Neronis fuit penes Praefectos aerario, (f) qui tamen etiam de cauſſis fiſcalibus iudicabant. Gell. XIII. 24. Tacit. XIII. 28. Iac. Guther. *de offic. Dom. Aug.* III. 32. Quum vero ab Auguſti temporibus duplex eſſet aerarium, *Saturni* alterum, ita dictum a templo Opis et Saturni, in quo cuſtodiebatur, alterum *militare*: duo quoque erant Praefecti aerario, vel diuerſa ſaltim officia, vni aliquando perſonae demandata. Exemplum ſuppeditat marmor apud Gruter. *p. MXXVIII.* 5.

(f) Quum vero ex lege Papia in aerarium et paullo poſt in fiſcum etiam influerent vicefimae hereditatum: iis adminiſtrandis praefuerunt PROCVRATORES XX. HEREDITATIVM et PROMAGISTRI XX. HEREDITATIVM, quorum mentio fit in marmoribus apud Gruter. p. CCCCXXXVII. 7. CCCCXXXVI. 5. CCCCLIIII. 8.

§. XII.

Qui fiſco et patrimonio Caeſarum?

Fiſco praeerant Procuratores, Aduocati, Patroni fiſci, quorum paſſim in iure noſtro mentio fit. Sunt etiam PRAEFECTI FISCI GERM. CAES. IMP. apud Grut. *Inſcript. p.* CCCCLXXXXVIII. 10. A COMMENTARIIS FISCI ASIATICI, apud Reinet. *Inſcr. VIIII.* 33. PROCVRATORES FISCI ASIATICI apud eumdem *Claſſ. VIIII.* 60. Immo creare Nerua coepit *Praetorem fiſcalem*, qui de rebus fiſcalibus ius diceret. *L.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* Patrimonia Principum Procuratores Caeſarum adminiſtrabant. Denique poſtremis temporibus fiſcum Comes ſacrarum largitionum; patrimonium principis Comes rerum priuatarum adminiſtrabat, de quibus videndi Gutherius *de offic. Dom. Aug.* *III.* 1. 16. 26. 32. et qui egregia multa hanc in rem collegit Gundlingius *Diſſ. de principe herede cap. IIII.*

§. XIII.

Digitized by Google

§. XIII.

Quicumque ergo res fiſcales adminiſtrabant, excuſari poterant a tutela, non tam quia bona eorum fiſco obligata erant, vt pleriſque videtur: quam quod priuilegio ſe poſſent defendere. Hinc dicitur, *excuſari eos poſſe* §. 1. *Inſt. h. t.* eos *vacationem habere* L. 10. C. *h. t.* *priuilegio defendi*, *L. vlt. C. qui dari tut. poſſ.* Vnde patet, non *neceſſariam* fuiſſe hanc excuſationem, ſed *voluntariam*. Thomaſ. *Not. ad Inſt. h. t. p.* 110. — Rei fiſcalis adminiſtratio excuſationem dedit voluntariam.

§. XIIII.

Eadem de cauſſa excuſantur III. QVI CVM POTESTATE SVNT. Poteſtas vero diuerſimode accipitur ab antiquis. Nonnumquam magiſtratibus vrbanis opponuntur poteſtates in prouinciis, apud Sueton. *Claud. XXIII. Iuriſdictionem de fideicommiſſis quotannis, et tantum in vrbe, delegari magiſtratibus ſolitam, in perpetuum; atque etiam per prouincias poteſtatibus demandauit*. Nonnumquam etiam in ipſa vrbe a magiſtratibus ſeiungebantur poteſtates. In vrbe enim erant, qui ius dicerent quamuis non eſſent magiſtratus ordinarii, veluti *Praefectus annonae, praefectus vigilum*, quos magiſtratus, ideo eſſe negat Pomponius, *L.* 2. §. 33. *D. de orig. iur.* etiam hi dicebantur habere poteſtatem. Porro poteſtas diſtinguitur aliquando ab imperio, adeoque tribuitur iis magiſtratibus, qui neque vocationem neque prehenſionem habebant, veluti Quaeſtoribus. Vid. infra *Lib. IIII. Tit. VI.* §. 5. Nulla harum ſignificationum hic inuenit locum. Cum poteſtate enim hic eſſe dicuntur, quicumque ſunt cum imperio, id eſt, magiſtratus maiores, vel maioribus auſpiciis, et lege curiata creati. Gell. *Noct. Att. XIII.* 14. *L.* 1. *pr. D. ſi quis ius dicenti non obtemp.* Huber. *Praelect. ad Inſtit. L.* 25. 4. Vnde ne Aedilitas quidem excuſabat. *L.* 17. §. 4. *D. h. t.* Nam Aediles nec coercere poterant, nec iubere in carcerem duci, nec prehenſionem habebant, ſed ipſi in ius vocabantur. Gell. *Noct. Att. XIII.* 15. Poſtremo tamen participes huius beneficii generatim facti ſunt Senatores, *L.* 15. §. 3. *h. t.* immo et ἄρχοντες τῶν πόλεων, id eſt, Duumuiri. *L.* 6. §. 16. *h. t.* — Poteſtas quae a tutela excuſat, quid?

§. XV.

De V. PAVPERTATE: VI. TRIVM TVTELARVM ONERE, vt et VII. IMPERITIA LITTERARVM nihil eſt, quod ex antiquitate monendum ſit. Aſt quum VIII. et PROFESSIO LIBERALIVM ARTIVM excuſarit, huius quae fuerit Romae conditio, oſtendendum erit paullo accuratius. — De aliis excuſandi cauſſis.

§. XVI.

Grammatici, quos initio LITTERATOS, vel LITTERATORES adpellabant (*ff*), ſerius Romae docuerunt. Ludimagiſtris, qui primis litterarum elementis imbuebant pueros, ſemper quidem procul dubio vſi fuerant Romani: ſed ab his diuerſi grammatici erant, id eſt, poetarum interpretes. Suet. *l. c.* Vnde et in iure noſtro a ludi litterarii magiſtris — Profeſſio artis Grammaticae.

(*ff*) Teſte Sueton. *De Illuſtr. Gramm.* Iſ. Caſaub. *p. m.* 732. IIII. vbi erudita ſunt, quae adnotauit

ſtris diſcernuntur. *L. 1. pr. et §. 6. D. de extraord. cognit.* Grammaticam olim Romae ne in vſu quidem, nedum in honore fuiſſe, rudi ſcilicet ac bellicoſa tum ciuitate, docet Sueton. *de Illuſt. Gramm. I.* ex qua etiam diſcimus, mediocre eius exſtitiſſe initium, profitentibus eam artem non niſi ſemigraecis, immo et libertinae conditionis hominibus. Sane L. TITINIVS L. L. AMASON GRAMMATICVS memoratur apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I. 228. pag. 216.* M. POMPILIVS M. L. FORTVNATVS GRAM. apud Gruter. *Inſcr. p. MXXXV. 6.* vt alia iam exempla praetermittam, quae et ipſe Suetonius ſuggerit. Primus hoc ſtudium in vrbem intulerat Crates Malleotes, qui miſſus ad Senatum ab Attalo Rege, inter ſecundum et tertium bellum Punicum, quum fracto crure decumberet, adſidue diſſerendo, Romana ingenia excitauit. Sequuti eum ſunt alii, praecipue poſt Q. Metelli tempora, poſt quae adeo ſenſim creuit grammatices honor, vt ne clariſſimi quidem viri ab ea ſe abſtinerent, et aliquando ſuper viginti celebres ſcholae in vrbe florerent. Suet. *de illuſtr. Gramm. III.* Sed plerique docebant priuatim, aut certe magno virorum illuſtrium aere conducti. Primus centena in annum ſeſtertia accepit Verrius Flaccus ſub Auguſto et Tiberio, Suet. *de Gramm. XVII.* Poſtea ſenſim inualuit, vt et Grammatici publicis inuitati ſtipendiis docerent. Aeſ. Spartian. *Vit. Hadr. XVII.* adeo vt ſtipendium eorum ordinarium temporibus Luciani eſſent μύριαι δραχμαὶ, id eſt, ſeſtertia quadraginta, aurei quadringenti, vel mille coronati monetae Belgicae. Vid. Gronou. *de pecun. vet. LIIII. cap. XI. p. 729.* Immo et annona iis quotannis coepit diſtribui, quam aliquoties iis deminutam reſtitutamque eſſe, patet ex Symmachi *Epiſt. I. 33.* Caſſiodor. *Epiſt. VIIII. 21.* vt et *L. 11. C. Theod. de Medic. et Profeſſor. Lib. XIII. Tit. III.*

§. XVII.

Profeſſio rhetorices. Serius multo, immo et difficilius Romae recepti ſunt rhetores, quippe quos anno V. C. IↃLXXXXII. C. Fanniano Strabone et M. Valerio Meſſala Coſſ. SCto; deinde anno V. C. IↃCLXI, a C. Domitio Ahenobarbo et L. Licinio Craſſo cenſorio edicto, vrbe expulſos eſſe conſtat. Suet. *de clar. Rhet. I.* Poſtea et rhetoricam priuatim docere coeperunt plures, quorum aliquot recenſet Sueton. *de clar. Rhet. III.* Primus vt diſerte notat Euſeb. *in Chron. n. MMCIIII.* publice Romae docuit, ſalariumque e fiſco accepit Quinctilianus, idque ſub Domitiano. At iam Veſpaſianum Latinis Graeciſque rhetoribus annua centena, id eſt, aureos mille e fiſco conſtituiſſe, tradit Sueton. *Veſp. XVIII.* Poſteriores Imperatores ea in re modo liberaliores, modo tenaciores fuerunt. Sub Marco enim rhetorum ſtipendium fuere drachmarum decem millia, Lucian. *Eunuch. p. 161. T. IIII.* id eſt, aurei CCCXXXIII. et regales IIII. ceu rationes init Theod. Marcil. *ad Suet. Veſp. cap. 18.* vel CCCC. vti Gronouius. Tatianus qui ſub Commodo floruit, ſexcentos aureos philoſophis ſcribit datoſi, ex quo et ſalaria rhetorum ſexcentorum aureorum fuiſſe videntur. Theod. Marcil. *ad Suet. Veſp. l. c.* Immo Eumenius rhetor liberalitate principis ſalarium ſexcentorum millium nummum ſeſe accipere gloriatur, in *Orat. pro*

Digitized by Google

pro reſtaur. ſchol. XI. qui ex Gronouii calculo conficiunt XXXXV. millia florenorum Hollandicorum.

§. XVIII.

Profeſſio philoſophiae.

Eadem paene Romae philoſophorum fata fuerunt. Ii quoque cum Rhetoribus pulſi A. V. C. DLXXXXII. Idem ſaepius factum, cum antea, tempore Catonis, tum etiam ſub Domitiano, Suet. *Domit. Cap. X.* ſua quo Epictetus quoque Roma excedere iuſſus eſt. Interea tamen ſemper priuatim floruit philoſophiae ſtudium. Primus philoſophis ſtipendia et honores conceſſit Antoninus Pius. Iul. Capitolin. *Vit. Anton. XI.* [Herodian. *Hiſtor. I. 2.*] vt et poſt eum D. Marcus, qui, vti ipſe ſerio philoſophabatur, ita omnis generis doctoribus annuam mercedem conſtituebat. Xiphilin. LXXI. *p.* 815. Hoc quoque ſalarium annuum ordinarie DC. aureorum fuiſſe, ex Tatiano colligimus cum Caſaub. *Not. ad Sueton. Veſp. cap.* 19. At nonnullis tamen minus datum eſt. Luciani enim tempore ſingula philoſophorum genera acceperunt decem millia drachmarum, id eſt, CCCC. aureos, Lucian. *Eunuch. p. 161. Tomo IIII.* Tantumdem datum fuit Theodoro Sophiſtae apud Philoſtr. *Vit. Sophiſt. L. II. Cap. 1. p. 566. edit. Olear.* Tantumdem deſtinatum etiam Chreſto, apud eumdem *L. II. Cap.* 11. §. 1. *p.* 591.

§. XVIIII.

Profeſſio medicinae.

Medicina Romae ſero coli, et in aliquo pretio haberi coepit. Seruos ac libertos artem hanc feciſſe, negat quidem Carolus Sponius *dans les recherches d'antiquité Diſſert. XXVII.* ſed eum artis ſuae amore falli, ſatis patet ex Sueton. *Calig. VIII.* Quinctil. *Inſt. VII.* 2. Senec. *de Benef. III.* 24. Varr. *de re ruſt. I.* 16. Ipſi lapides nobis plura exempla ſeruant. Apud Reineſium *Inſcr. Claſſ. XI.* 8. eſt Q. CLODIVS, Q. L. NIGER, MEDICVS OCVLARIS. Apud Grut. *p. MCXI. 6.* Fabret. *Inſcr. cap. IIII. p.* 300. Spon. *Miſc. Erud. Ant. p.* 143. et Maluaſ. *Marm. Felſin. p.* 219. TIBERIVS (ALLVSTRIVS,) TI. CAES. AVG. SER. CELADIANVS MEDICVS OCVLARIVS: Alia marmora, quae Gruterianus Index in titulo: *officia domus auguſtae et priuatae*, facile vnicuique ſuggeret, hic praetermittimus. Immo et ſeruas et libertas feciſſe medicinam, patet ex marmoribus apud Gruter. *Inſcr. p.* DCXXXVI. vbi occurrit IVLIA Q. L. SABINA, MEDICA, MINVCIA. C. L. ASTE, MEDICA, SENTIA ELIS, MEDICA. Tales etiam erant obſtetrices, quae medicamenta dare ſolebant, *L. 9. pr. D. ad L. Anquil.* veluti SVAVITAS; L. AGREPINAE, OBSTETRIX, apud Gruter. *Inſcr. p.* CCXXXVI. 4. Ceterum primus medicos ciuitate donauit Iulius Caeſar. Suet. *Iul. XXXXII.* Auguſtus vero Antonii Muſae, liberti, opera e graui ac periculoſo morbo reſtitutus, Muſae ius aureorum anulorum, vniuerſo medicorum ordini immunitatem dedit. Dio Caſſ. LII. *p.* 517. Hinc multis Veſpaſiani, Hadriani, aliorumque reſcriptis firmatum eſt illud priuilegium *L. vlt.* §. 30. *D. de mun. et hon.* Poſteà quum nimis multi medicinam profeſſi immunitate fruerentur, certum definiri numerum placuit. *L. 6. §. 2. D. de excuſat.* Alexander porro medicos annonam addidit. Lamprid. *Alex. XXXXII.* Poſteriores vero Imperatores eorum im-

Digitized by Google

immunitatem auxerunt plurimis conſtitutionibus, quae exſtant in C. *Theod. tit. de medic. et profeſſ.* Briſſon. *Ant. Sel. II.* 3. qui etiam ſequente capite oſtendit *χειρουργοὺς* ſimul fuiſſe pleroſque medicos. Hinc et *vulnerarii*, vel *vulnerum medici* vocantur. Plin. *Hiſt. Nat. XXVIIII.* 1. nec non *medici chirurgi* in Marmore hoc apud Manut. *Orthogr.* 243.

CARESTAE CONSERVAE. ET. CONIVGI.
GELADIVS. ANTINOVS. DRVSI. MEDICVS CHIRVRG.
BENE. MERENTI. FECIT. EA. VIXIT. ANN. XVII.

Apud Grut. *Inſcr. p.* CCCC. 7. laudatur MEDICVS CLINICVS CHIRVRGVS. OCVLARIVS. Celebres etiam fuere *iatraliptae*, ſeu medici vnguentarii, de quibus Plin. *Hiſt. Nat. XXVIIII.* 1. [Add. Aegid. Menag. *Amoenit. iur. ciuil. Cap. XXXV.* et V. C. Lampii *Diſſert. de priuileg. medicorum cap. I.* Barn. Briſſon. *de verbor. ſignific. p.* 810. *edit. nou.*]

§. XX.

Profeſſio iuriſprudentiae.

Iuriſprudentiae ſtudium Romae ſemper floruit. Primus tamen illud publice profeſſus eſt Tiberius Coruncanius. *L.* 2. §. 35. *D. de orig. iur.* Quem deinde alii ſequuti ſunt, qui vero, vt Cicero ait *in Bruto XXXX. nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſepombant, ſed eodem tempore et diſcentibus ſatisfaciebant, et conſulentibus.* Sic verbi gratia Q. Scaeuola, *quamquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat.* Cic. *Brut. LXXXVIIII.* Vid. ſupra *Prooem. n:* 42.43. Neque tamen certi quidem atque ordinarii erant iuris profeſſores, ſed, vt quiſque ſtudiorum ſuorum habebat fiduciam, ita conſulentibus aeque, ac diſcentibus, ſe videtur dediſſe. Poſtremo et iureconſulti publice, certo ſtipendo conducti, Romae docere coeperunt, eaque ſchola iuridica Romana, in occidente vnica tam frequens fuit, vt ex omni occidente eo iuuenes confluerent. Sic Rutil. Numat. *in itinerat. Lib. I. v.* 109.

Facundus iuuenis, Gallorum nuper ab aruis
Miſſus, Romani diſcere iura fori.

Conſtantius in *Vita S. Germani Cap. III. Vt in eum profectio litterarum plena conflueret: poſt auditoria Gallicana intra vrbem Romam* IVRIS *ſcientiam plenitudini perfectionis adiecit.* Plura de hac ſchola Romana iuridica dabunt Io. Sauaro *ad Sidon. Apollin. Epiſt. I.* 9. vbi Sidonius Romam *domicilium legum* vocat, Franc. Iuret. *ad Symmach. Epiſt. VIIII.* 83. et Dadin. Alteſerra *Rer. Aquit. III.* 5.

§. XXI.

Qualis fuerit Romae ſchola publica.

Florentiſſima ergo Romae fuit ſchola, in auditorio Capitolino, in qua Theodoſii et Valentiniani aeuo docuerunt Rhetores Latini tres, Grammatici Latini decem, Sophiſtae Graeci quinque, Grammatici Graeci decem, Philoſophus vnus, iurium profeſſores duo. Conring. *Antiqu. Acad. Diſſert. I. pag.* 22.

§. XXII.

Quales ſcholae per prouincias.

In prouinciis quoque floruerunt ſcholae, Auguſtoduni, Burdegalae, Tholoſae, Narbonae, Mediolani, Carthagine, et in pleriſque ciuitati-

bus

Digitized by Google

bus honoratioribus, in quibus tamen non niſi rhetores et grammatici vtriuſque linguae docuiſſe videntur. Conring. *l. c. pag. 16. ſequ.* In oriente alia quodammodo fuit ſcholarum conditio. Alexandriae enim iam inde ab Antoninorum aetate floruit ſchola *ἰατροσοφιστῶν*, id eſt, medicorum, tantae celebritatis, vt ad commendationem medici illud ſatis eſſe videretur, ſi fuiſſet Alexandriae aliquamdiu commoratus. Ammian. Marcellin. *Hiſt. XXII.* 16. Conrinn. *Medicin. Hermet. VIIII.* Beryti vero et Conſtantinopoli etiam ius ciuile traditum. Et Beryti quidem iam ſaeculo tertio exeunte ſtudia iuridica floruerunt, *L.* 1. *C. qui aetat. vel profeſſ. ſe excuſ.* eamdemque ſcholam eodem ſaeculo medio, obſeruante Menagio *Amoenit. iur. XXIIII.* magnopere celebrauit *Gregor. Thaumaturg. Paneg Origen. p.* 186. Tanta ſane huius ſcholae fuit celebritas, vt eam *μητέρα τῶν νόμων*, *matrem legum* adpellare non dubitet Eunap. *vit. Proaereſ. p.* 150. *ὦ ἕδος χαρίτων*, *Gratiarum ſedem* Ioannes in *Anthol. Lib. I. cap. 68. epigr. 29. πόλιν ῥωμαϊκωτέραν, καὶ τῶν νόμων τούτων παιδευτήριον*, *ciuitatem plane Romanam*, *et legum Romanarum Gymnaſium*, Gregorius Thaumaturg. *l. c. δίκης πέδον ἄστυ θεμίστων*, *iuris domicilium et vrbem iureconſultorum*, Non. *in Dionyſiac. Lib. XXXXI. v.* 145. *Legum* denique *nutricem* Iuſtinianus. *Conſtit. omnem* §. 7. *ad Anteceſſ.* Beryto euocari conſueuiſſe iuris peritos, qui adſiderent magiſtratibus, vt ſine fauore et odio cognoſcerent, ex vetere chirographo obſeruat Iac. Gothofred. ad *L.* 1. *C. Theod. de adſeſſ. domeſt.* docebant ibi Anteceſſores quatuor, ceu ex d. *Conſt. omnem, ad Anteceſſores* colligit Menag. *Amoen. Iur. Cap. XXIIII. p.* 134. Sed vrbs, quae in iure noſtro *pulcherrima* et *ſplendidiſſima*, immo *metropolis* vocatur, paullo poſt Iuſtiniani tempora terrae motu euerſa eſt. Agath. II. *p.* 285. Quam ruinam epigrammate non vno defleri videas in *Anthol. I. 68. Epigr. 19. et ſequ.* Conſtantinopoli iuris profeſſores duos reliquis addidit Theodoſius, philoſophiae vero doctorem adiecit Iuſtinianus, vt adeo ſchola Conſtantinopolitana Romae illi per omnia fuerit ſimilis. Conring. *Antiq. Acad. Diſſ. I. p.* 21. *ſequ.* Alibi, quam Romae, Conſtantinopoli et Beryti ius Romanum doceri, et maxime Alexandrinos et Caeſarienſes anteceſſores iuris habere, vetuerat Iuſtinianus. *Conſt. Omnem* §. 7. *ad Anteceſſores*. Et tamen paullo poſt ſe legalium ſtudiorum cauſſa Alexandriae commoratum eſſe, teſtatur Agathias *Lib. II. p.* 48.

§. XXIII.

Immunitas a tutelis profeſſoribus conceſſa.

Omnes ergo Grammatici, rhetores et medici Romae docentes, aut in patria has artes exercentes, qui intra numerum erant, a tutela et cura habebant vacationem §. 14. *Inſt. h. t. L. 6.* §. 1. *D. h. t. et tit. C. de profeſſ. et medic.* Iiſdem et philoſophi accenſentur, *L.* 6. §. 5. *D. h. t.* nec non iureconſulti Romae docentes. *L.* 6. §. 12. *D. eod.* immo omnes vbique artium profeſſores, *L. 6. C. de profeſſ. et med.* Minus vero eo priuilegio gaudebant hydraulae, poetae, aliique quibus nulli in ſcholis publicis erat locus. Vinn. *Comm. ad* §. 16. *Inſt. h. t. p.* 139. [multo minus mechanici et ludorum magiſtri, qui a profeſſoribus diſerte diſcernuntur. L. 1. *pr. et* §. 6. *D. de extraord. cognit.*]

Digitized by Google

T I X. XXVI.

DE SVSPECTIS TVTORIBVS VEL CVRATORIBVS.

NOn ſolum *excuſari*, ſed et *remoueri* a tutela et curatione nonnulli poterant, ſi vel doloſe vel ſegniter pupillorum minorumque res adminiſtrare et curare dicerentur, vel vlla malae fidei in eos caderet ſuſpicio. Tales dicebantur SVSPECTI, et de his ad hunc titulum agendum.

§. I.

Suſpecti crimen e XII. Tabulis.

SVSPECTI crimen ex lege XII. Tabularum deſcendere, ipſe agnoſcit Imperator *princ. Inſt. h. t.* vt et Vlpianus *L.* 1. §. 2. *D. de ſuſp. tut.* nec obſcure id teſtatur Cic. *de offic. III.* 15. In iis tabulis ex Iac. Gothofredi ſententia, cautum fuerat: SI TVTOR DOLO MALO GERIT, VITVPERATO, QVANDOQVE FINITA TVTELA ESCIT, FVRTVM DVPLIONE LVITO. Quamuis vero *ſuſpecti* vocabulum in hac lege, ſi ita concepta fuit, non occurrat: praecipue tamen veteribus *ſuſpicio* eſſe dicebatur, vbi dolus malus videbatur metuendus. Hinc Terentius *Eunuch. III.* 3.

- - - Iam tum erat ſuſpicio,
Dolo malo haec fieri omnia.

Quum ergo de eo tutore in lege ageretur, qui minus ex fide tutelam gereret: iureconſulti eum vocarunt SVSPECTVM, quemadmodum et actionem ipſam *crimen ſuſpecti* (*a*) adpellabant. *princ. Inſt. h. t.* Quamuis autem ex XII. Tabulis ſit hoc crimen: Decemuiri tamen illud, ſicut et alia iura, ab Athenienſibus acceperant, apud quos nota erat *ἡ τῆς ἐπιτροπῆς γραφή*, quam cuiuis inſtituere licebat aduerſus tutorem qui pupillum vlla adfecerat iniuria. Iul. Pollux *Lib. VIII. cap. VI. Segm.* 35.

(*a*) Crimen hic eſt idem ac accuſatio, quare et Theophilus κατηγορίαν vertit. Vid. Briſſon. *de Verb. ſign.* voce *crimen p.* 276.

§. II.

Quinam ſuſpecti fieri potuerint? quinam poſtulari?

Suſpecti poſtulari poterant omnes tutores, ſiue dati ex lege Atilia, ſiue teſtamentarii, ſiue legitimi. *L.* 1. §. 5. *D. h. t.* Immo et patroni huic iudicio erant obnoxii, ita tamen, vt eorum famae parceretur. *L.* 1. §. 5. *D.* §. 2. *Inſt. h. t. L.* 9. *D. de obſequ. par. et patr.* id quod etiam in adgnatis obſeruari, ipſius pupilli videbatur intereſſe: vnde et his potius curator adiungi ſolebat. *L.* 9. *D. h. t.* Praeterea et omnes poſtulare ſuſpectos poterant promiſcue, vnde et *quaſi publica* erat haec accuſatio. §. 3. *Inſt. h. t. L.* 1. §. 6. *D. h. t.* Quamuis enim vere publicum non eſſet hoc iudicium, quum cauſſa ne quidem criminalis haberetur, et hinc apud magiſtratus qui iuriſdictione tantum

Digitized by Google

tum gaudebant, e. g. apud Praetorem inſtitueretur: in multis tamen imitabatur iudicia publica. Praeterquam enim quod cuiuis e populo accuſandi ius eſſet; vocabula etiam eiuſmodi adhibebantur, quorum alias in publicis tantum iudiciis erat vſus, vt puta, *crimen*, *accuſatio*, quae omnia κατ᾽ ἀναλογίαν in hac cauſſa vſurpantur. Huber. *Praelect. ad Inſt. I. 26.*

§ III.

Suſpectis interdicebatur adminiſtratione. Eorumdem remotio et infamia.

Suſpectis hac actione factis, primo omni adminiſtratione tutelae interdicebatur, et interim dabatur curator. *L. 7. C. h. t.* Deinde, ſi eos vel dolo malo, vel culpa ſua, parum diligenter tutelam geſſiſſe, adpareret, remouebantur; ab eaque interdictione et poena nec promiſſa ſatisdatio liberabat. §. 12. *Inſt. h. t.* Praeterea et infamis erat tutor: quotieſcumque doli culpaeue latae fuerat conuictus. §. *6. eod.* Commune id hoc iudicium habet cum omnibus reliquis, quae occaſione tutelae oriuntur, veluti actionibus *tutelae* et *de diſtrahendis rationibus*. Hinc *turpe tutelae iudicium* memorat Cicero *de Orat. I. 26.* et *pro A. Caecina III.* Idem *pro Q. Roſcio Comoedo VI. Si qua ſunt priuata iudicia ſummae exiſtimationis, et paene dicam capitis, tria haec ſunt fiduciae, tutelae, ſocietatis. Aeque enim perfidioſum et nefarium eſt, fidem frangere, quae continet vitam, et pupillum fraudare, qui in tutelam peruenit; et ſocium fallere, qui ſe in negotio coniunxit.*

§. IIII.

Poena tutorum quorumdam extraordinaria.

Nonnumquam etiam, ſi dolum inſignem aliaque delicta interueniſſe, adpareret, tutores tam nefarii ad praefectos vrbi remittebantur, extra ordinem puniendi: §. 10. *Inſt. h. t.* maxime ſi libertus tutor filios vel nepotes patroni fraudaſſet. §. 11. *eod.* Quum enim merum in vrbe imperium non eſſet penes Praefectum vrbi, cuius erat, animaduertere in crimina, quae intra vrbem, vel centeſimum milliare extra eam, committerentur: Tacit. *Annal. VI.* 11. Dio Caſſ. *LII. p.* 480. Suet. *Aug. XXXVII. L.* 1. *princ.* §. 3. 4. 10. *D. de offic. praef. vrb.* oportebat omnino praetorem reos animaduerſione vel ſupplicio dignos ad Praefectum vrbi remittere. Qua remiſſione opus non erat in prouinciis (*b*) vbi Procoſſ. et Praeſides et iuriſdictione et imperio mero gaudebant. Inſigne huius ſeueritatis exemplum ſtatuit Galba, Luſitaniae praeſes, qui tutorem, quod pupillum, cui ſubſtitutus erat, necaſſet, in crucem ſuſtulit, et quum ſe ciuem eſſe clamaret, ei crucem dealbatam et ceteris altiorem ſtatui iuſſit. Sueton. *Galb. VIIII.*

(*b*) Praeterquam ſi quid contingeret in municipio. Tunc enim ea iuris municipalis ratio erat, vt reus mortis ad praeſidem remitteretur. Et ita locum Ioannis XVIII. 31. explicat Huber. *diſſert. l. 3. ſequ.*

§. V.

Actio de diſtrahendis rationibus.

Ceterum ab hoc iudicio diuerſa erat actio *de diſtrahendis rationibus*, quae finita demum tutela contra tutorem, qui furtim aliquid ſubtraxerat, dabatur in duplum, *L. 55. §. 1. D. de adm. et peric. tut.* quo pertinent vltima legis XII. Tabularum, verba: QVANDOQVE FINITA TVTELA ESCIT, FVRTVM DVPLIONE LVITO. Sed de ea actione ſatis multa notant doctores, nihil vt a nobis iam addendum videatur.

Digitized by Google

ADPENDIX LIBRI I.

DE IVRE ANTIQVO CIVIVM ROM. LATINORVM, ITALIAE, PROVINCIARVM, NEC NON CONDITIONE PEREGRINORVM.

Liber primus Inſtitutionum totus agit de diuiſionibus perſonarum, ratione ſtatus. Quum vero perſonarum ſtatus maxime triplex in iure Romano traderetur, LIBERTATIS puta, CIVITATIS, et FAMILIAE: Tribonianus non niſi eas attulit diuiſiones perſonarum, quae ad libertatis familiaeque ſtatum pertinere videbantur. De ciuitatis ſtatu nihil diſſeruit, forſan, quod ea, quae huc pertinent, iura tantum non omnia euerterat Antonini Caracallae conſtitutio, de iure ciuitatis cum omnibus orbis Romani incolis communicando *L. 17. D. de ſtatu hom.* Aſt quamuis excuſari mereatur Tribonianus: nos tamen forſan non aeque videremur excuſandi, ſi tam praeclaram antiquitatum Romanarum partem, quae tot iuris noſtri veterumque auctorum locis tam egregiam lucem accendit, intactam plane praetermitteremus. Iuuabit itaque poſt Car. Sigonii, Ez. Spanhemii, aliorumque luculentiſſimas commentationes (*a*) ea de IVRE CIVIVM ROMANORVM, LATINORVM, ITALORVM, PROVINCIALIVM, deque ſtatu et conditione PEREGRINORVM hic coniunctim exhibere, quae ad illuſtrandum ius Romanum quam maxime facere videbuntur.

(*a*) Haud pauci de hac re egregios ediderunt commentarios. Caroli Sigonii et Ez. Spanhemii aeterna atque eximia opera nemini ignota ſunt. His addendi Alex. ab Alex. *Genial. Dier. IIII.* 10. Omuphr. Panuin. *de Imp. Rom. V.* Selden. *de Synedr. II. p. 62.* Henr. Dodwell. *Praelect. Cambden. p. 194.* Petr. Ioſ. Cantelius *de Rep. Rom. p. 208.* et alii.

§. I.

Digitized by Google

§. I.

In Romano imperio alii erant ciues, alii Italici, alii prouinciales.

Ex quo Roma initio per Latium, tum per Italiam, ac denique per vniuerſum paene terrarum orbem arma victricia circumtulit: quadripartita eſſe coepit hominum huic imperio ſubiectorum differentia. Alio enim iure CIVES, alio LATINI, alio ITALICI, alio denique PROVINCIALES vtebantur. Priores tres gradus coniungit Claudius Imp. apud Tacit. *Annal. XI. 24. Omnia P. C. quae nunc vetuſtiſſima creduntur, noua fuere: plebeii magiſtratus poſt patricios,* LATINI *poſt plebeios, ceterarum* ITALIAE *gentium poſt Latinos.* Habes hic CIVES, ex quibus patricii, et plebeii magiſtratus creati: habes LATINOS, et ITALICOS, ita coniunctos, vt intelligas, *ciuitatem iure Latii*, hoc *iure Italico* praeſtitiſſe. Omnium poſtremae conditionis erant PROVINCIALES, quos ideo Italicis poſtponit Suet. *Veſp. VIIII. Ordines exhauſtos ſuppleuit, honeſtiſſimo quoque* ITALICORVM *ac* PROVINCIALIVM *adlecto.*

§. II.

Peregrini qui fuerint?

Quicunque ciuitatis iure non fruebantur, ii veteribus HOSTES, et paullo poſt inflexa in deterius huius vocabuli ſignificatione PEREGRINI vocabantur. Cic. *de offic. I. 12.* Feſtus *voce hoſtis. p. 297.*

C A P. I.

DE IVRE QVIRITIVM ET CIVITATIS.

§. III.

Olim omnes, qui Romam commigrarunt, promiſcue ciues facti.

Ac primo quidem, quum noua vrbs non admodum adflueret ciuibus, promiſcue iura ciuitatis impetrabant, quicumque vel in vrbe, vel in agro Romano Lares figere conſtituerant. Liu. I. 8. Immo tantum erat Romuli ſtudium amplificandi ciuitatem, vt et hoſtes deuictos plerumque in vrbem transferret, agroque adſignato, in curias adſcriberet. Hunc in modum ciuitatis iura communicauit cum Caeninenſibus, Camerinis, Antemnatibus, Cruſtuminis, ac poſtremo etiam cum Sabinis. Dionyſ. Halic. *Antiquit. Rom. II. p. 103. et 111.* Liu. I. 13. Vnde Claudius apud Tacit. *Annal. XI. 24. At conditor noſter, Romulus, tantum ſapientia valuit, vt pleroſque populos eodem die hoſtes, dein ciues habuerit.* Sequuti ſunt hoc exemplum ceteri Reges, qui Albanos, alioſque populos deuictos Romam transtulerunt, ac ciuitatis fecerunt participes. Liu. I. 29. 33. Qua de re Cicero *pro Cornel. Balbo XXXI. Illud vero ſine omni dubitatione maxime noſtrum fundauit imperium, et populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator huius vrbis, Romulus, foedere Sabino docuit, etiam hoſtibus recipiendis augeri ciuitatem oportere.* Sic initio, vt recte obſeruat Dionyſius IIII. *p. 256.* ἅπασι τοῖς ξένοις ἐπιτρέψαι τῆς πόλεως μετέχειν, *quoslibet exteros admittebant ad ius ciuitatis*, ne iis quidem excluſis, qui e iuſta ſeruitute fuerant manumiſſi. Hos enim omnes e Ser. Tullii inſtituto ciues Romanos factos, et in quatuor vrbanas ciuium Romanorum tribus deſcriptos eſſe, ex eodem adparet Dionyſio,

ſio. Non ſegnius aliquamdiu, libera iam republica, prouiderunt Romani, vt ciuitatis iura cum quamplurimis communicarentur, maxime poſt captam et incenſam a Gallis vrbem, quam vt tanto ſplendidius inſtaurarent, nouos et peregrinos ciues adſciuerunt ex Veientibus, Capenatibus et Faliſcis, iiſque agri partem adſignarunt, teſte Liuio VI. 4. Et ſane prudenter id prouiſum a Romanis. Quum enim Romanae reipublicae ſalus in armorum vi poſita videretur, quae nulla eſſe poterat ſine numeroſa ciuium multitudine, merito de augendo ciuium numero quam maxime fuere ſolliciti, vt luculenter oſtendit Dionyſ. Halicarnaſſ. II. *p.* 89. *et* III. *p.* 148.

§. IIII.

Poſtea et aliis, qui in oppidis ſuis manebant, ius ciuitatis datum.

Poſtea factum eſt, vt praeter eos, qui domicilium in vrbe vel agro Romano conſtituerant, quiue in vrbanas vel ruſticas tribus fuerant deſcripti, etiam peregrinis aliorum oppidorum, et qui in iis remanebant, incolis, aut victis etiam, nec tamen in vrbem abductis hoſtibus, modo ſingulis, modo vniuerſis, ius Romanae ciuitatis Senatus populique iudicio atque auctoritate deferretur. Sic Dionyſius Halic. II. *p.* 89. obſeruat, Romanos captas vrbes non exſcidiſſe, ſed in aliis miſiſſe colonos, *ἐνίοις δὲ καὶ πολιτείας μεταδιδόναι*, *aliis ciuitatem dediſſe*. Quo pertinent etiam illa Liuii *XXVI.* 24. *Iam inde a maioribus traditum morem colendi ſocios, ex quibus alios in ciuitatem, atque aequum ſecum ius recepiſſent.* Quicumque ergo adepti Romanae ciuitatis iura in oppidis ſuis manebant, ii MVNICIPES dicebantur: Simul ac vero Romae fortunarum ſuarum ſedem collocabant: CIVES INGENVI erant, ceu eos vocat Cicero *in Bruto Cap.* LXXV. Sic M. Porcius Cato, quamdiu Tuſculi eſt commoratus, municeps fuit: vbi Romam commigrauit, ciuis Romanus, quamuis iam ante iure ciuitatis Romanae etiam in municipio ſuo frueretur. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 1. *p.* 16. Ex quo patet, alios fuiſſe *ciues* INGENVOS, vel optimo iure ciues, alios MVNICIPES. Illi Romae domicilium, tribum et honorum petitionem fuerant conſequuti: his tametſi tribum atque honorum petitionem adepti eſſent, tamen domicilio carebant.

Vnde alii ciues ingenui, alii municipes.

§. V.

Municipum duplex erat patria, ſed Roma tamen patria maior.

Illi, (tametſi alias ciuis Romanus plurium ciuitatum ciuis eſſe haud poſſet,) tum in municipio ſuo, tum Romae magiſtratus recte gerebant, ideo quod non tam duarum diuerſarum ciuitatum, etſi aliqua inter eas priuati iuris eſſet varietas, quam vnius, ciues cenſerentur. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 6. *p.* 35. *ſequ.* Duplex ergo municipibus erat patria: altera in qua nati; altera, qua excepti erant, quamuis haec veluti maior eſſet, et illa in hac contineri videretur, vt praeclare oſtendit Cicero *de Leg. II.* 2. quem locum totum adſcribere licebit. Interrogauerat Atticus, cur Cicero Arpinum *germanam patriam ſuam* adpellarit? Cui Cicero: *Ego mehercule et Catoni et omnibus municipibus duas eſſe cenſeo patrias: vnam* NATVRAE, *alteram* CIVITATIS: *vt ille Cato, quum eſſet Tuſculi natus, in populi Rom. ciuitatem ſuſceptus eſt. Itaque quum ortu Tuſculanus eſſet, ciui-*

Digitized by Google

ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris. Et quibuſdam interiectis: *Sic nos et eam patriam ducimus, vbi nati, et illam, qua excepti ſumus. Sed neceſſe eſt, caritate eam praeſtare, qua reip. nomen vniuerſae ciuitatis eſt: pro qua mori et cui nos totos dedere, et in qua omnia ponere, et quaſi conſecrare debemus. Dulcis autem non multo ſecus eſt, quae genuit, quam illa, quae excepit. Itaque hanc meam eſſe patriam, prorſus numquam negabo, dum illa ſit* MAIOR, *et haec in ea contineatur*. Hinc ſaepe fiebat, vt vnus idemque et Romae et in municipio ſuo ſummos honores gereret. Ita Milo, dum iam Romae conſulatum petebat, Dictator erat Lanuuii in patria naturali. Cicero *pro Milone XXXVII.* Et Ciceronis filius Aedilis apud municipes ſuos Arpinates patris voluntate factus eſt, teſte eodem Cicerone *Epiſt. ad Fam. XIII.* 11. Immo ipſe Hadrianus iam Imperator veteri ritu in patria ſua Quinquennalem ſe creari paſſus eſt. Spartian. *vit. Hadr. XX.* Inter municipes tamen et ciues ingenuos aliquam fuiſſe priuati iuris varietatem, paullo poſt docebimus.

§. VI.

Poſtea, vbi maior paullatim dignatio Romanae ciuitatis eſſe coepit: ius ciuitatis parcius datum, et vix cum quibuſdam Latii populis vel ad augendam rem Romanam, vel honoris cauſſa communicatum eſt. Liu. VIII. 13. et 14. Eius beneficii Latinorum populis ac Hernicis dati primus auctor Sp. Caſſius, tertium Conſul circa annum V. C. CCLXVII. Dionyſ. Hal. VIII. *p.* 538. *ſeq.* Aſt quum conſul ille popularis, et de adfectata tyrannide ſuſpectus, tam late hoc populi Romani beneficium interpretaretur, vt Latinis et Hernicis cum iure ciuitatis etiam ius ſuffragii datum contenderet; ſolebant deinde Romanum ius ciuitatis ita dare, vt pro diuerſo ſociorum in populum Romanum ſtudio, modo ius ſuffragii ſimul concederent, modo illud diſertis verbis exciperent. Primi ſine iure ſuffragii ciuitatem acceperunt Caerites (*b*). Strabo *Geogr. V. p.* 222. Gell. *Noct. Att. XVI.* 13. Mox et Campanis equitibus, Fundanis et Formianis eadem lege data ciuitatis iura. Liu. VIII. 14. nec non Acerranis, Liu. VIII. 17. Anagninis, Liu. VIIII. 43. aliiſque pluribus, de quibus accurate Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I. cap.* 7. *p.* 39. Contra ea Lanuuini, Aricini, Nomentani, Pedani, aliique in ciuitatem ita accepti ſunt, vt et iure ferendi ſuffragii, et capiendi in vrbe muneris gauderent: vnde et eiuſmodi oppida veluti κατ' ἐξοχὴν MVNICIPIA, dicta, vt docet Vlpian. *L.* 1. §. 1. *D. ad municip.*

Hinc porro ciuitate donati etiam Latini quidam, ſed non eodem iure.

(*b*) Inde factum, vt cenſores eos, quos ſuffragii iure priuabant, *in Caeritum tabulas referre* dicerentur. Gell. *l. c.* Aſcon. Paedian. *in* Cicer. *Diuinat. pag.* 1759. De his intelligendus Horatius *Epiſt. I.* 6. *v.* 62.

----- Caerite cera
Digni, remigium vitioſum Ithacenſis
Vlyſſis.

§. VII.

Inualuit praeterea, vt etiam a *iure Latii* via pateret ad iura ciuitatis iis omnibus, qui in patria, Latio donata, magiſtratus geſſerant

Qui in Latinis ciuitatibus magi-

ſtratus fiebant ciues.

rent. Appian. *de Bell. Ciuil. II. pag.* 443. Strabo *IIII. pag.* 187. Quod ius Traiani adhuc aeuo valuit, vt patet ex verbis Plinii *Paneg. XXXVII. His quoque, quibus per Latium ciuitas Romana patuiſſet*.

§. VIII.

Ciuitatem quoque impetrabant Latini, ſi ſtirpem domi reliquiſſent, aut aliquem accuſaſſent repetundarum.

Poſtremis reipublicae temporibus latius paullatim diffuſum eſt illud Romanae ciuitatis beneficium. Quum enim paullo ante quibuſdam tantum Latii vrbibus ius ciuitatis Romanae ſummi benefici loco concederetur: lata deinde lex eſt, vt e ſociis ac Latini nominis promiſcue, qui ſtirpem ex ſe domi reliquerant, ciues Romani fierent. Liu. XXXXI. 8. Acceſſit altera lex anno IↃCLXIII. a Seruilio Glaucia, de repetundis, vt Latinis eſſet ius ciuitatis conſequendae in illius ciuis ſeu ſenatoris locum, qui accuſatus ab iis repetundarum, a Romanis fuiſſet damnatus. Cic. *pro Balbo XXIIII.*

§. VIIII.

Ciuitas cum omnibus Latinis et Italis communicata legibus Iulia et Plotia.

Primus L. Iulius Caeſar, (*c*) occiſo iam, vt videtur, collega P. Rutilio Lupo anno V. C. IↃCLXIII. lata lege Iulia, ciuitatem ſociis ac Latini nominis dedit, qui flagrante bello Italico in fide manſerant. Appian. *Bell. Ciu. I. p.* 379. Cic. *pro Balbo XII.* Vell. Paterc. II. 16. 17. Poſtea confecto triſti illo bello ſociali, vel anno V. C. IↃCLXV. Cn. Pompeio Strabone et L. Porcio Catone conſulibus, vt patet ex Aſcon. Paedian. *ad Orat. Cic. pro C. Cornel.* vel ſequente anno IↃCLXVI. L. Cornelio Sulla et Q. Pompeio Ruſo Coſſ. (*d*) lata lege Plotia a M. Plautio Siluano et C. Papirio Carbone Tribunis plebis ciuitas communicata cum omnibus ſociis Latini nominis, immo et peregrinis illis, *qui foederatis ciuitatibus adſcripti fuiſſent, ſi tum quum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent, et ſi ſexaginta diebus apud Praetorem eſſent profeſſi*. Cicero *Archia Poeta VII.* Poſtremi arma poſuerant Lucani et Samnites, ſed et hos tamen ciuitate donari placuit A. V. C. IↃCLXX. Flor. *Epit. Liu LXXXIIII.* ex quo loco etiam conſtat, nouis his ciuibus per vniuerſam Italiam ius ſuffragii fuiſſe datum. Et initio quidem in octo nouas, id eſt, poſtremas tribus vrbanas conlecti fuerant; Vellei. II. 20. poſtea in veteres XXX. poſt irritos P. Sulpicii Tribuni plebis et C. Marii conatus translati ſunt a C. Cinna conſule. Appian. *de Bello ciu. I. p.* 380. Epit. Liu. XXX. Ex quo tempore aequo per omnia iure vſi ſunt ciues

(*c*) Non leuiter errat editor Ciceronis orationum Pariſienſis nouiſſimus, qui hanc legem Iuliam latam putat à Sex. Iulio Caeſare, conſule A. V. C. DCLXII. Multoque grauior error eſt Ant. Auguſtini *de Leg. et SC. pag.* 120. *T. 1. Theſ. Ant. Rom.* qui Caeſarem Dictatorem huius legis auctorem fingit. Sex. Iulio Caeſari tribuere videtur Appianus *de Bello Ciu. I. p.* 379. Sed quum Sex. Iulius Caeſar anno V. C. DLXIII. cum L. Marcio Philippo; L. Iulius Caeſar vero anno ſequente cum P. Rutilio Lupo conſulatum geſſerit: vero ſimilius eſt, hunc legem tuliſſe, et quidem collega Rutilio iam occiſo. Vnde ſimul patet, cur a ſolo Iulio lex nomen acceperit, nulla collegae facta mentione. Vid. Schwarz. *de Iure Ital.* §. *III.* Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. I.* 1. 13. *p.* 13.

(*d*) Minime vero ſubſequente Cinnae conſulatu, vt tradit Flor. Epit. Liu. *Lib. LXXX.*

ues Romani veteres et noui per vniuerſum Latium et Italiam, adeo vt et ius petendi honores habuerint, (Cic. *pro Sulla VI. VII.*) et ius cenſus, (Onuphr. Panu. *ad faſt. conſul. anno* IↃCLXVIII. ius ſacrorum publicorum. Noris *Cenotaph. Piſ. Diſſ. I. cap.* 5. *p.* 72. Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 40. *p.* 59. *ſequ.*

§. X.

Paullo poſt et Gallis ciſalpinis ciuitas data.

Italia tunc a ſupero mari Arimino et Ancona, ſeu Rubicone fluuio: ab inferiore Luca terminabatur: reliquum tractum ad Alpes vſque Galli Ciſalpini et Veneti inſederant. Galli porro in Ciſpadanos et Tranſpadanos diuidebantur. Priores ciuitate donati Ciſpadani, vtpote Italiae propiores. Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 11. *p.* 61. Poſtea et Tranſpadani ciuitatis iura obtinuerunt vna cum Venetis. Nam quum antea Latii ius impetraſſent a Pompeio Strabone: (Aſcon. Pedian. *in Ciceron. Piſon. p.* 262.) ipſum ciuitatis ius eis dedit C. Iulius Caeſar anno V. C. IↃCCVII. Dio Caſſ. *Hiſt. XXXXI. p.* 118. Vnde non mirum Galliam hanc Ciſalpinam ab eo tempore TOGATAM dici coepiſſe. Tam pleno enim iure fuerant ciuitatis iura conſequuti, vt et ad ſuffragia ferenda petendoſque honores, non minus, ac reliqui ciues, admitterentur. Sueton. *Caeſ. VIIII.* Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 13. *p.* 76.

§. XI.

Vt et aliis quibusdam gentibus.

Extremis reipublicae temporibus non intra Alpes ſtetit datae ciuitatis Romanae beneficium: ſed et cum multis aliis gentibus eſt communicatum. Exemplo eſſe poſſunt vniuerſi Gaditani in vlteriore Hiſpania, quos ſecundo conſulatu ciuitate donauit Caeſar. Dio Caſſ. *Hiſt. XXXXI. p.* 164. Idem pro lubitu deinde quaſdam alias ciuitates Hiſpaniae hoc ingente beneficio ornauit, Dio Caſſ. *XXXXIII. p.* 233. Quemadmodum et medicis, aliiſque ea iura conceſſit. Suet. *Caeſ. XXXXII.* immo et Siculis omnibus ciuitatem, inaudito exemplo, teſtamento legauerat, quod legatum lata lege confirmauit Antonius. Cic. *Epiſt. ad Fam. XIIII.* 12. *Philipp. I.* 24. Verum tamen ea lex Antonii non valuiſſe videtur. Sane ſub Auguſto adhuc pleraſque Siciliae ciuitates Latini iuris fuiſſe, diſcimus ex Plin. *Hiſt. Nat. III.* 8.

§. XII.

Auguſtus parce ciuitatem, ſed quibusdam tamen dedit.

Sub Imperatoribus multo magis prolati ſunt Romanae ciuitatis fines. Auguſtus, equidem teſte Suetonio *Aug. XXXX. ciuitatem parciſſime dedit, adfirmans, ſe facilius paſſurum fiſco detrahi aliquid, quam ciuitatis Romanae vulgari honorem.* Idem leges haud paucas dedit, quibus aditus ſordidis hominibus intercluderetur ad ciuitatem. Quales praecipue ſunt lex Aelia Sentia, et Fuſia Caninia, de quibus ſupra ſuo loco actum. Vid. Suet. *Aug. XXXX.* Immo inter extrema mandata eius, Tiberio et S. P. Q. R. data etiam hoc erat, μήτ' ἐς τὴν πολιτείαν συχνοὺς ἐσγράφωσιν, ἵνα πολὺ διάφορον αὐτοῖς πρὸς τὸ ὑπήκοον ᾖ. *Ne multos iure ciuitatis donarent, quo magnum inter ipſos et ſubiectos diſcrimen remaneret.* Dio Caſſ. LVI. *p.* 591. Quibuſdam

tamen Auguſtum iura ciuitatis dediſſe, patet, ex Sueton. *Aug.* XXXXVII. Idque inprimis etiam diſcimus ex eius numis, in quibus laudantur Hiſpaniae municipia, de quibus Io. Vaillantius *de Colon. num.* et Ez. Spanh. *Diſſ. de praeſt. numiſm. V. p.* 768. *et Orb. Rom. I.* 2. 18. *p.* 47. *ſequ.* Eadem liberalitate etiam Tiberius et Caius Caligula ciuitatem quibuſdam dederunt, ceu ex numis et inſcriptionibus idem docuit Ez. Spanhemius.

§. XIII.

Liberalior ea in re Claudius.

Claudius Imperator varie ſe geſſit in concedenda negandaue ciuitate. Quoſdam, ciuitatem Romanam vſurpantes, in campo Eſquilino ſecuri percuſſit. Suet. *Claud. XXV.* Idem tamen Latinis, naues mercaturae cauſſa fabricantibus, ius Quiritium dedit. Suet. *ibid.* XVIIII. Vlpian. *Fragm. III.* 1. et 6. Quin non ſolum Galliae Comatae primoribus; ſed et vniuerſae Galliae Comatae, ius ferendi ſuffragia, petendique honores dedit. Qua de re Tacit. *XI.* 24. Senec. *de Beneſ. VI.* 19. Immo multis eum confertim iura ciuitatis ac ſine diſcrimine dediſſe, ac venalia prope illa eius libertos habuiſſe, teſtatur Dio Caſſ. *Lib. LX. p* 676. Vnde lucem capit vox illa Tribuni militum *Actor. XXII.* 28. *ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. Ego vero magno aere hanc ciuitatem comparaui*, quam egregie illuſtrat Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 16. *p.* 94. *ſequ.*

§. XIIII.

Quibusnam Nero, Galba, Otho, Vitellius, et Veſpaſiani ciuitatem dederint?

Nero, poſtquam in muſicis et curulibus apud olympiam agonibus victor fuerat a iudicibus proclamatus, vniuerſam Achaiam libertate, iudices ciuitate Romana, et pecunia grandi, donauit, quod beneficium etiam iis, qui pyrrhichiam ſaltauerant, conceſſit. Suet. *Ner. XII.* Galba *ciuitatem Romanam raro dedit*, teſte Suet. *Galb.* VIII. dedit tamen Bargiaſenſibus, Laccobrigenſibus, Deobrigenſibus et Talabrigenſibus, immo et Veſontinis, et Clunienſibus, ſi fides numis ſub Galba cuſis, in quibus haec oppida Hiſpaniae et Galliae MVNICIPIA dicuntur. Claud. Chifflet. *Veſont. I.* 28. Harduin. *Num. Vrb. p.* 120. Vaillant. *de colon. T. I. p.* 105. De Othone conſtat, eum, praeter quaſdam alias largitiones, Lingonibus vniuerſis ciuitatem Romanam dediſſe. Tacit. *Hiſt. I.* 78. Veſpaſianum Stobienſes (*e*) in Macedonia ciuitate donaſſe, conſtat ex numo apud Spanhem. *Diſſ. de num. prou.* 676. et Plin. *Hiſt. Nat. IIII.* 10. Sed et filii ſaepe ius ciuitatis veteranis, liberis, poſteriſque eorum dederunt, vt patet ex marmoribus apud Gruter. *Inſcr. p.* DLXXIII. 2. *p.* DLXXIIII. 5. 6. et *p.* DLXXV. 1.

(*e*) Eos tamen ſua aetate iuris Italici fuiſſe, tradit Vlp. *L.* 8. §. 8. *D. de cenſib.*

§. XV.

Traiani et Hadriani in danda ciuitate liberalitas.

Hiſpaniae potiſſimum Traianus fauit, ipſe Hiſpanus. Vnde, in eius numis occurrunt municipia, Italicenſe, Inlipenſe, Albenſe, Vrgaonenſe. Quibus ex marmore apud Gruter. *Inſcr. p.* CLXII. 3. addendi Icaeditani, Lancienſes oppidani, Talori, Interamnienſes, Colarni,

Lan-

Digitized by Google

Lancienſes Tranſcudani, Arabi, Meidubrigenſes, Arabrigenſes, Banienſes, Paeſures, quos omnes a Traiano demum ciuitate donatos, non vana diuinatione, coniicit Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 18. *p.* 108. *ſequ.* Idem Princeps ſingulis quibuſdam ſubinde ciuitatis iura dedit, rogatu amicorum, vt patet ex Plin. *Epiſt.* X. 22. 6. 107. 108. Quin quum viceſimas hereditatum, antea pendere cogerentur noui ciues: eos hoc onere primum Nerua, deinde et Traianus liberauit. Quod Principis beneficium collaudat Plin. *Paneg. XXXVII.* Hadrianus, ſequutus Traianum, *Latium multis ciuitatibus dedit, tributa multis remiſit*, vt loquitur Spartian. *Vit. Hadrian. XXI.* Aſt datae ab eo ciuitatis in numis et lapidibus nulla vſquam fit mentio, niſi quod in marmore ſub eo legatur MVNICIPES MVNICIPI T. AELI. HADRIANI. AVG. CIVILITANI. Grut. *Inſcr. p. CCCLXII.* 1. Vnde Ciuilitanos ab eo ciuitate donatos, colligit Spanh. *ibid. p.* 109. Sunt equidem, qui Hadrianum auctorem putant celeberrimae illius conſtitutionis de ciuitate cum vniuerſo orbe Romano communicata, *L.* 17. *D. de ſtatu hom.* quos in eum errorem induxit Chryſoſtom. *ad Act. Apoſt. XXV. p.* 875. *Tomo IIII. edit. Sauil.* Sed hos rationem fugere, paullo poſt clariſſime adparebit.

An Hadrianus auctor conſtitutionis, qua ciuitas cum orbe Romano communicata?

§. XVI.

Aeque fallitur Iuſtinianus Imperator, qui celebrem illam conſtitutionem Antonino Pio tribuit *Nou. LXXVIII.* 5. quamuis eum ante Spanhemium tantum non omnes caeca fide ſequuti ſint. (*f*) Aſt quamquam amplificatum eſſe ab Antonino ciuium numerum, vel ex numo praecipuae raritatis conſtat, in quo AMPLIATOR CIVIVM dicitur: diſcrimen tamen ciuium, Latinorum, Italicorum, prouincialium, etiam poſt Antonini Pii tempora ſuperfuiſſe, cum ex aliis locis adparet, tum ex Inſcriptione apud Gruter. *p.* CCCCVIII. 1. ex qua ſimul diſcimus, Antoninum Carnis et Catalis propter aedilitatis gradum apud Tergeſtanos geſtum, iura ciuitatis Romanae dediſſe.

An ea Conſtitutio tribuenda Antonino Imperatori?

(*f*) Contrarium tamen ante Spanhemium obſeruarunt Weſembec. *Paratit. ad tit. D. de ſtatu hom. num.* 5. Petit. *Leg. Attic. p.* 136. Valeſ. *in Not. ad Excerpta Dionis p.* 108. Claud. Salmaſ. *de modo vſur. cap. XVIII. p.* 854. *ſequ.* Rupert. *ad L.* 2. *D. de orig. iur. c.* 1. *p.* 17. 18.

§. XVII.

Non minus errant, qui cum Aurelio Victore *in vita Marci Cap. XVI.* M. Antoninum huius conſtitutionis auctorem faciunt, in quam ſententiam etiam Caſaub. *ad* Spartian. *Hadr. XXI.* paullo videtur procliuior. Nam ſuperfuiſſe ſub hoc principe inter ciues et peregrinos diſcrimen, patet ex celeberrima Lugdunenſium Epiſtola apud Euſeb. *Hiſt. Eccl. V.* 1. vbi aiunt ὅσοι μὲν ἐδόκουν πολιτείαν ῥωμαίων ἐσχηκέναι, τούτων ἀπέτεμνε τὰς κεφαλάς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἔπεμπον εἰς θηρία. *Quicumque Romani ciues reperti ſunt, capite truncati, reliqui traditi beſtiis.* Atqui ſcripſerunt haec Lugdunenſes extremis Marci Imperatoris annis: adeoque inde recte colligi videtur, M. Antoninum non ſuſtuliſſe illud diſcrimen, quod inter ciues ac peregrinos interceſſit. Illud tamen certiſſimum eſt, tam liberalem in dando ciuitatis iure fuiſſe M. Antoninum,

An eam Marcus Imper. ediderit?

ninum, vt Ariſtides Rhetor. *Orat. in Rom. p.* 372. ſcribere non vereatur, ξένον δὲ οὐδένα, ὅστις ἀρχῆς ἢ πίστεως ἄξιος, *nec peregrinum cenſeri quemquam, qui magiſtratu vel fide dignus ſit*, τὸ Ῥωμαίων οὐ πόλεως, ἀλλὰ γένους ὄνομα κοινοῦ τινος εἶναι, *Romanum non vrbis alicuius, ſed communis cuiuſdam generis nomen eſſe*: et quae ſunt huius generis alia. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II. Cap.* 2. *p.* 129. *ſequ.*

§. XVIII.

An ea tribui poſſit Commodo, Pertinaci Iuliano, Peſcennio, Seuero?

Non minus liberaliter iura ciuitatis Romanae plurimis dediſſe videntur Commodus, Pertinax, Didius Iulianus, Peſcennius Niger, Seuerus. Sed nec hos tamen diſcrimen illud ſuſtuliſſe luculenter oſtendit Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 3. *p.* 129. *ſequ.*

§. XVIIII.

Verus auctor eſt Caracalla.

Verus ergo famoſae illius conſtitutionis auctor eſt Antoninus Caracalla, qui primus edixit, vt, *in orbe Romano qui eſſent, omnes ciues efficerentur*. *L.* 17. *D. de ſtatu hom.* Occaſionem datae huius legis docent *Excerpta Dionis Valeſiana p.* 745. Iam pridem Auguſtus viceſimam hereditatum induxerat, locupletando aerario militari, quod vectigal ex hereditatibus dependebatur; de quo iam pridem luculenter egerunt Valeſius ad illum Dionis locum. Salmaſ. *de modo vſur.* XVIIII. Petr. Burmannus *de Vectigal. populi Romani* XI. et iam ante hos Iac. Cuiac. *Obſeru.* V. 16. XI. 24. Pendebant iſtud vectigal ex Auguſti inſtituto heredes extranei, Romani ciues, qui hereditatem adibant, niſi vel pauperes eſſent hereditates, vel ipſi heredes adgnationis iure ex lege XII. Tabularum hereditates ſortirentur. Dio Caſſ. LV. *p.* 565. Poſtea mitiores principes quibusdam cognatis viceſimae vacationem ſubinde dederunt. Plin. *Paneg.* XXVII. Aſt Caracalla, quum largitionibus ſtupendis eluuionem fiſco intuliſſet, duplicato illo onere, decimam loco viceſimae induxit, cuius decimae praeter Excerpta Dionis meminit etiam Vlpianus *apud Auctorem Collat. Leg. Moſ. et Rom. XVI. fin.* Vt ergo vectigal illud a quamplurimis dependeretur, omnibus qui in orbe Romano erant, ciuitatem dedit, λόγῳ μὲν τιμῶν, ἔργῳ δὲ, ὅπως πλείω αὐτῷ καὶ ἐκ τοῦ τοιούτου προσίῃ, διὰ τὸ τοὺς ξένους τὰ πολλὰ αὐτῶν μὴ συντελεῖν, *ſpecie quidem honorem eis tribuens, ſed reuera vt fiſcum ſuum augeret: quippe quum peregrini pleraque horum vectigalium non penderent*: vt ait Dio in *Excerpt. Valeſ. p.* 745. Ceterum quamuis ſucceſſor Caracallae, Macrinus, decimam illam, ciuibus tam moleſtam, aboleret: ius tamen ciuitatis orbi Romano ſemel datum non ademit, vnde ſenſim exoleuit in orbe Romano antiquum illud inter ciues et peregrinos diſcrimen.

§. XX.

Conſtitutio ea ad ingenuos, non item ad libertinos pertinuit.

Illud adhuc monendum, ad ſolos ingenuos pertinuiſſe Antonini Caracallae conſtitutionem, non ad libertinae conditionis homines. *Nou.* LXXVIII. 5. Vnde etiam poſt eam conſtitutionem ſaluum manſit diſcrimen inter libertinos ciues, Latinos Iunianos, et dedititios,

cen

ſeu ex Saluiani *aduerſus auarit. libro* III. 7. animaduerterunt Iac. Cuiac. *Obſeru.* IIII. 3. et Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 5. *p.* 147. *ſequ.*

§. XXI.

Aſt cum his quoque ciuitatem communicauit Iuſtinianus.

Expoſuimus hactenus, duce eruditiſſimo Spanhemio, datae ciuitatis Romanae hiſtoriam, oſtendimuſque, ita paullatim gradum eſſe factum, vt ciuitas primum omnibus, qui Romae aut in agro Romano domicilium conſtituerent, deinde aliquot in Latio municipiis, tum toti Latio, mox vniuerſae Italiae, aliquot porro extra Italiam vel priuatis, vel oppidis, vel prouinciis, et poſtremo omnibus in orbe Romano ingenuis daretur. Iuſtinianus tamen, vt fuit admodum liberalis, ſublato illo libertinorum diſcrimine, *titulis C. de Lat. et dedit. lib. toll.* et Nouella LXXVIII. 2. 5. ad ipſos quoque libertinae conditionis homines hoc beneficium protulit, adeoque omnes in orbe Romano viuentes aequo iure agere voluit.

§. XXII.

Iura ciuitatis ſenſim cepere incrementa.

Proximum eſt, vt ipſa iura ciuitatis paullo accuratius exponamus. Et de his quidem obſeruandum, ea ſenſim magis magiſque aucta fuiſſe atque amplificata. Iam ſub regibus ciues gaudebant libertate, iure connubiorum, patrio, legitimi dominii, teſtamenti, forſan et nexus atque vſucapionis. Ius quoque iisdem erat ſuffragia ferendi in creandis magiſtratibus, ferendis legibus, bellis decernendis. Pulſis poſtea regibus, abdicatoque regibus imperio, paullatim prouocatio conceſſa ad populum: magiſtratus, connubia, ſacerdotia cum plebe communicata: adeoque optimo iure ciues eſſe coeperunt Romani. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap. I. p.* 4. 5.

§. XXIII.

Aliud fuit ius Quiritium, aliud ius ciuitatis.

Duobus vero maxime ſummis capitibus conſiſtit ciuitas Romana, quorum alterum IVS QVIRITIVM, alterum IVS CIVITATIS adpellatum eſt. Quamuis enim haec promiſcue nonnumquam ponant auctores veteres, veluti Vlpianus: *Fragm.* III. 1. et 4. attamen, qui accuratius loquuntur, haec cum cura diſtinguunt. Plinius *Epiſt.* X. 32. *Ago gratias, Domine, quod et* IVS QVIRITIVM *libertis neceſſariae mihi ſeminae, et* CIVITATEM ROMANAM *Harpocrati, iatraliptae meo, ſine mora indulſiſti. Et Epiſt.* X. 4. *Quare rogo, des ei* CIVITATEM ROMANAM: *eſt enim peregrinae conditionis, manumiſſus a peregrina. Idem rogo des* IVS QVIRITIVM *libertis Antoniae Maximillae.* Manifeſto hic diſtinguuntur *ius Quiritium et ciuitas Romana,* inter quae hoc intereſt, quod illud ad ea, quae iuris ſunt priuati, pertinet; haec ea, quae iuris publici ſunt, continent. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 9. *p.* 57. Carol. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 6. *ſequ. et de antiquo iure Ital.* II. 3. Quod quum non animaduertant viri quidam eruditiſſimi, in eum prolapſi ſunt errorem, vt ius Quiritium in iſtis Plinii locis vel idem eſſe cum iure Latii exiſtiment, vel illud cum ipſis iuribus ciuitatis confundant, a quo lapſu nec ipſe V. C. Chriſtophorus Cellarius ſibi ſatis cauit *in Adnotationibus*

Digitized by Google

nibus ſuis ad Plinium. [In alia tamen omnia nuper iuit Franc. Car. Conradi in *Diſſ. de iure Quiritium a ciuitate Romana non diuerſo*. Helmſtad. 1742.]

§. XXIIII.

Quae iura vtrumque complexum ſit?

Nonnulla, quae tum ad ius Quiritium, tum ad ciuitatem Romanam pertinent, ſummatim his verbis complectitur Cicero *Orat. II. de Leg. Agrar. XVIIII. Retinete iſtam poſſeſſionem gratiae, libertatis, ſuffragiorum, dignitatis, vrbis, fori, ludorum, feſtorum dierum, ceterorum omnium commodorum*. Aſt ſi accuratius ſingulas vtriuſque iuris partes conſideres: ius ciuitatis in iure cenſus, militiae, tributorum, vectigalium, ſuffragiorum, honorum et ſacrorum, ius Quiritium in iure libertatis, gentis, connubiorum, patrio, legitimi dominii, hereditatis atque vſucapionis fuit ſitum. Car. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. I. 13.* Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I. 1. 2. p. 4.* De ſingulis nunc paullo diſtinctius agendum, ordiendumque a iure Quiritium.

§. XXV.

Ciues Romani erant liberi a poteſtate dominica.

Primo ergo omnes ciues Romani erant LIBERI: eaque LIBERTAS eos non ſolum a dominorum poteſtate, ſed et a tyrranorum imperio, magiſtratuum potentia, libidine creditorum, ciuiumque potentia tutos praeſtabat (g). Nullus ergo ciuis Romanus ſeruus fieri poterat, nec ingenuitatem aut libertatem amittere, niſi aut captiuitate, aut doloſa venditione, aut iis modis, de quibus ſupra *Lib. I. Tit. III. n. 5. ſequ. et Tit. XVI. num. 3. ſequ.* actum eſt: quamuis et in his plerumque fictionem quamdam adhibitam eſſe, obſeruet Ger. Noodt *Probab. III. 12. p. 85. Hoc* enim *iuris erat a maioribus proditum, vt nemo ciuis Romanus, aut LIBERTATEM, aut ciuitatem, poſſet amittere, niſi ipſe auctor factus eſſet*: inquit Cicero *pro domo XXVIIII.* Sed de ingenuorum libertinorumque conditione ſatis ſuperque ſuis locis dictum eſt, nihil vt hic addendum a nobis videatur, praeter id vnicum, quod eadem libertas ciues immunes a verberibus tormentiſque praeſtiterit. Quum enim ſeruilis iſta poena videretur, non poterat maior ciui Romano iniuria fieri, quam ſi quis verberibus diriſque quaeſtionibus in eius corpus ſaeuiiſſet. Exemplum eſt apud Aſcon. Paedian. *in Ciceron. orat. Cornelian. p. 1308.*

(g) Caue ergo confundas libertatem iuris gentium cum libertate iuris Quiritium, quae nulli competit niſi ciuibus Romanis. Cic. *pro Caecin. XXXIII. Qui enim poteſt iure Quiritium liber eſſe is, qui in numero Quiritium non eſt?* Hinc tribubus omnibus moti libertatem dicebantur amittere, etiamſi haud fierent ſerui. Liu. XXXXV. 15. Immo hinc intelligenda L. 5. §. 3. *D. de extraord. cognit.* vbi media capitis deminutione, et ſpeciatim aquae ac ignis interdictione, etiam libertas amitti dicitur, quod de libertate iuris gentium falſum; de libertate iuris Quiritium veriſſimum eſt. Conſ. Ger. Noodt *Obſ. II. 21. p. 469.*

§. XXVI.

Liberi quoque a dominatu tyrannorum.

Nec minus immunes erant ciues Romani ab impotente regum dominatione. Lege enim Tribunicia, lata a Iunio Bruto, Tribuno Celerum, ac paullo poſt primo Conſule, fuerat cautum, vt nemo Romae

Digitized by Google

Romae regnaret, obſtrictis ſimul iureiurando ciuibus; eos neminem paſſuros Romae regnare. Dionyſ. Halic. IIII. *p.*276. V. *p.*277. Liu. I. *vlt.* II. 1. Qua lege tribunicia, quum omni tyrannidi via occluſa eſſet: mirum profecto non eſt, gentem Iuniam praecipue de ea eſſe gloriatam, numiſque ſuis caput Libertatis praetuliſſe, cum inſcriptione LIBERTAS. Car. Patin. *Famil. Rom. p.* 139. Acceſſit poſtea eodem anno Lex Valeria, qua cautum, vt indicta cauſſa interficeretur, qui regni occupandi iniiſſet conſilia, idque impune ferret percuſſor, ſi indicia ſceleris demonſtraſſet. Plutarch. *Vit. Poplic. p.*103. Liu. II. 8. Pro his legibus dici non poteſt, quanta certamina per quingentos annos adierit populus Romanus, quamuis impedire haud potuerit, quo minus eae demum a L. Sulla, ac deinde a Iulio Caeſare conuellerentur, ab Auguſto vero eiuſque ſucceſſoribus penitus exſtinguerentur, ſiquidem hi, adſpernati in ſpeciem regium nomen, titulo Principum omnia magiſtratuum legumque munia ad ſe traxerunt. Tacit. *Annal. I.* 1.

§. XXVII.

Liberi a licentia magiſtratuum.

Eadem porro libertas ciues immunes praeſtabat a duriore magiſtratuum imperio. Latae hanc in rem fuerant leges Valeriae a P. Valerio Poplicola conſule, de quibus Liuius II. 8. *Latae deinde leges non ſolum, quae regni ſuſpicione conſulem abſoluerunt, ſed quae adeo in contrarium verterunt, vt popularem etiam facerent; inde cognomen factum Poplicolae eſt.* Paullo diſtinctius rem referunt Plutarch. *Vit. Poplic. p.* 102. *ſeq.* & Dionyſ. Halic. *V. p.* 292. ex quibus conſtat prima lege fuiſſe cautum, NE QVIS ROMAE MAGISTRATVM GERERET INIVSSV POPVLI: QVI SECVS FAXIT, EIVS CAPVT SACRVM ESSET: altera prouocationem conceſſam a magiſtratibus ad populum, neque permiſſum cuiquam, ſupplicio extremo, aut flagris, aut mulcta animaduertere in prouocantem, donec populus ea de re iuiſſet in ſuffragia. Poſterior lex quum omnium minime placeret patriciis, quippe fundamenta, ἀριστοκρατίας, quam adfectabant, penitus ſubuertens, variis artibus aliquamdiu eluſa, atque hinc relatione non vna reſtituenda viſa eſt: Retulerunt ergo eamdem A. V. C. CCCIV. L. Valerius Poplicola Potitus, & M. Horatius Barbatus Coſſ. teſte Liuio III. 55. Retulit tertium alter M. Valerius Coruus anno V. C. CCCCLII. Qua de re idem Liuius X. 9. *Tertium ea lex tum poſt Reges exactos lata eſt, ſemper ab eadem familia. Cauſſam renouandae ſaepius non aliam fuiſſe reor, quam quod plus paucorum opes, quam libertas plebis poterant.* Quum ne ſic quidem conſultum populo videretur, ſemper in contrarium nitentibus patribus: quartum de prouocatione populum rogauit M. Porcius Laeca, qui etiam grauiore poena animaduertendum ſtatuit in eos, qui ciuem Romanum vel verberaſſent vel necaſſent. Liu. X. 9. Cuius legis *Porciae* inſigne monimentum exſtat numus gentis Porciae, in quo vir paludatus, medius inter togatum prouocantem & lictorem virgas minantem, conſpicitur, addita inſcriptione: PROVOCO. Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 229. *edit. Patin.* Porciam legem, quum et ipſa vetuſtate obſoleuiſſet, denuo in vſum reuocauit C. Sempronius Gracchus, ceu ex fragmento orationis Gracchanae apud Gellium *Noct. Attic. X.* 3. acute colligit Car. Sigonius *de antiquo iure ciu. Rom.*

Digitized by Google

Rom. I. 6. Sed nec *leges ſacratae* hic praetermittendae, latae anno V. C. CCLX. Sp. Caſſio Viſcellino et poſtumo Cominio Aurunco II. Coſſ. quum plebs, pertaeſa vſurariae iniquitatis, in montem ſacrum ſeceſſiſſet. Pace enim facta hac lege, vt plebi ſui eſſent magiſtratus, quibus auxiliatio aduerſus conſules eſſet, neue cui patrum capere eum magiſtratum liceret, Liu. II. 33. Brutus, primus tribunus plebis, leges tulit, primo vt ne parricida eſſet, qui eum, qui plebiſcito ſacer ſit, occiderit. Dionyſ. Halicarn. VI. *p.* 410. deinde, vt tribuni plebis ſacroſancti haberentur, eoſque qui violarint, ſacri eſſent. Id. *ibid.* Tertia lex iuſſit tribunos plebis non niſi e plebe creari. Acceſſere duae aliae leges, ne de capite ciuis Romani niſi comitiis centuriatis, agi poſſet, neue priuilegia irrogarentur. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I. 6. p.* 84. Eaeque leges omnes dictae ſunt *ſacratae*, non modo quia ciues per omnia ſacra iurarant, vtique ſe his legibus ſempiternis vſuros, addita imprecatione, vt earum obſeruatoribus ſuperi et inferi eſſent propitii, tranſgreſſoribus vero contraria omnia acciderent: Dionyſ. Hal. VI. *p.* 410. verum etiam, quod loco poenae adiectum eſſet, eos, qui ſecus feciſſent, cum pecunia familiaque Deo alicui ſacros futuros (*b*) Feſt. voce *Sacratae*. Omnes enim leges huiuſmodi ſanctione poenali munitas, SACRATAS dici conſueuiſſe, obſeruat Iac. Perizon. *Animad. Hiſt. p.* 418. *ſequ.*

(*b*) De hac poena Dionyſ. Halic. II. Ἔθος γὰρ Ῥωμαίοις, ὅσους ἐβούλοντο νηποινὶ τεθνάναι, τὰ τούτων σώματα θεῶν ὁτῳδή τινι, μάλιστα δὲ τοῖς καταχθονίοις, κατονομάζειν. *Mos erat Romanis, quos vellent impune occidi, eorum corpora deuouere Deo cuipiam, praecipue Diis inferis.* Feſtus *voce ſacrae*; *Homo* ſacer *is eſt, quem populus iudicauit ob maleficium, neque fas eſt eum immolari: ſed qui occidit, parricidii non damnatur: Ex quo quiuis homo malus atque improbus* ſacer *adpellari ſolet.* De hoc ſupplicio quaedam habet Raeuard. *ad XII. Tab. Cap. IIII. pag.* 22.

§. XXVIII.

Remedia aduerſus magiſtratuum inſolentiam.

Hiſce legibus ſatis tuti erant ciues Romani ab omni magiſtratuum tyrannide. Primo enim, ſi quid contra leges auderent magiſtratus, maximum cuique remedium erat in prouocatione ad populum. Deinde de capite ciuis Romani non niſi vniuerſus populus in comitiis centuriatis iudicabat, et tunc facile erat, vel innocentibus ſe a calumniatorum artibus defendere, vel poenam meritis promiſſa barba, lacrymis, cultuque triſtiore populum ad miſericordiam flectere, eoque modo effugere periculum. Denique nulli magiſtratui licebat ciuem Romanum vel verberibus, vel ſupplicio adficere. Immaniſſimas etiam eorum ſententias vox illa quiritantium compeſcebat. CIVIS ROMANVS SVM. Saepe eo reſpicit Cicero *in orat. adu. Verrem V.* 54. *Plagis confectum, dico, a lictoribus tuis ciuem Romanum ante oculos tuos concidiſſe. Ob quam cauſſam? Dii immortales, tametſi iniuriam facio communi cauſſae et IVRI CIVITATIS. Quaſi enim poſſit eſſe vlla cauſſa, cur hoc cuiquam ciui Romano iure accidat.* Ex eadem *Oratione V.* 57. *Ceruices in carcere frangebantur indigniſſime ciuium Romanorum, vt etiam illa comploratio:* CIVIS ROMANVS SVM, *quae ſaepe multis in vltimis terris*

Digitized by Google

vis opem inter barbaros et ſalutem tulit, ea mortem iis acerbiorem, et ſupplicium maturius, ferret. Plura eius generis exſtant apud Ciceronem *Verrin. V. 62. ſeqq.* Nec ignota ſunt exempla Paulli Apoſtoli *Act. XXII. 24.* et martyrum Galliae apud Euſeb. *Hiſt Eccleſ. V. 1.* qui ſe illa voce CIVIS ROMANVS SVM, a virgarum ignominia, vel ab extremo ſupplicio eripuerunt.

§. XXVIIII.

Tribunorum plebis auxilium.

Sed non ſolum in legibus Romanis ciuibus maximum praeſidium erat poſitum aduerſus magiſtratuum inſolentiam: verum etiam in tribunicia poteſtate. Si quis enim eorum libertatem violare non vereretur: tribunos plebis adpellabant, qui ipſis omnem ferebant operam, neque patiebantur, ciui cuiquam fieri vllam iniuriam. Plena eiuſmodi exemplorum eſt Romana hiſtoria, et quamuis negari haud poſſit, iſta poteſtate non ſemel abuſos eſſe tribunos plebis; ſaepe tamen etiam inſignia iuſtitiae atque aequitatis ſpecimina edebant, qualia ſunt, quae Valer. Max. *Lib. VI. Cap. V.* refert quamplurima.

§. XXX.

Libertas ciuium Rom. a ſaeuitia creditorum.

Porro et aduerſus creditorum ſaeuitiam tuti erant ciues Romani. Immanis erat lex XII. Tabularum, quae ciues Romanos obaeratos creditoribus addicebat, a quibus et vinciri, et eorum corpus, id eſt, bona ſecari, et in partes diuidi poterant (i), Gell. *Noct. Attic. XX. 1.* Et quamuis ſerui haud fierent hunc in modum addicti et nexi: in ſeruitute tamen erant, ſeruiſque ipſis tractabantur durius. Aſt contra hanc immanitatem auxilio ciuibus fuit lex Poetelia, qua cautum eſt, anno V. C. CCCCXXVII. C. Poetelio L. Papirio Coſſ. *ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec poenam lueret, in compedibus, aut in neruo teneretur: pecuniae creditae bona debitoris, non corpus, obnoxium eſſet*. Liu. VIII. 28. Varro *de Lingua Lat. VI. 5. p. 58*. Succeſſit ergo ex eo tempore in addictionis illius locum poſſeſſio et venditio bonorum, de qua nos alibi ex inſtituto egimus. Qua de re Tertullianus *Apol. IIII. Sed et iudicatos in partes ſecari a creditoribus, leges erant: conſenſu tamen publico crudelitas poſtea eraſa eſt, et in pudoris notam capitis poena conuerſa eſt*, BONORVM *adhibita* PROSCRIPTIONE, *ſuffundere maluit hominis ſanguinem, quam effundere*. Quin acceſſit demum beneficium ceſſionis bonorum ex lege Iulia, de quo plura iureconſulti, et nos infra *Lib. III. Tit. XXX. §. VIII.*

(i) Dicemus ea de re infra *Lib. III. Tit. XXX §. IIII.*

§. XXXI.

Libertas ſuffragandi data per leges tabellarias.

Poſtremo et hoc ad libertatem ciuium quam maxime pertinebat, quod libere, vt vellent, darent ſuffragia. Quamuis haec libertas magis ad ius publicum videatur referenda. Id eis attulere leges tabellariae ſeu de tabellis, quas Cicero ideo *Agrar. II. 2. vindices tacitae libertatis*, et *in Cornel. I. p. 331. principium iuſtae libertatis* adpellat. Quum enim antea viua voce in comitiis ſuffragia ferrentur, idque non

Digitized by Google

numquam cum periculo videretur coniunctum: primus A. Gabinius Trib. pleb. A. V. C. DCVIIII. lege cauit, vt populus non voce, ſed tabella, ſuffragium ferret, ne quis inſpiceret tabellam, ne rogaret, ne adpellaret. Cic. *de Leg.* III. 16. Succeſſit biennio poſt altera lex tabellaria, lata a L. Caſſio, Tribuno plebis, M. Aemilio Lepido Porcino, et C. Hoſtilio Mancino Coſſ. vt et iudices et populus ſententias non voce dicerent, ſed tabellis ferrent, excepto iudicio perduellionis. Cic. *de Amicit.* XII. *de Leg.* III. 16. Aſcon. Paedian. *in Cornelianam p.* 1313. *et Verrinam II. p.* 1820. Cuius legis inſigne monimentum eſt numus gentis Caſſiae, in quo ciuis occurrit, tabellam littera A. notatam ciſtae immittens, cum lemmate LONGINVS III. V. et Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 67. Eodem pertinuit tertia lex Papiria, lata a C. Papirio Carbone, tribuno pleb. A. V. C. IↃCXXI. P. Popillio Laenate et P. Rupilio Nepote Coſſ. qua cautum denuo, vt in iubendis legibus vetandiſque populus tabella ſuffragia ferret. Cic. *de Leg.* III. 16. Succeſſit quarta anno V. C. IↃCXXX. a Coelio Caldo Tribuno plebis lata, vt etiam in perduellionis iudicio, quod Caſſia lege exceptum erat, populus non voce, ſed tabella ſententiam ferret. Cic. *de Leg.* III. 16. Quam ipſam quoque legem egregie illuſtrat numus apud Patin. *de Famil. Rom. p.* 79. quo praeter alia litterae L. D. in tabella conſpiciuntur. Significant illae LIBERO, DAMNO. Haec enim verba loco Caſſianorum ABSOLVO, CONDEMNO in crimine perduellionis adhibita eſſe diſcimus ex Caeſare *de Bello ciuili* III. 83. ex quo loco patet, tertiam quoque tunc adhibitam eſſe tabellam, quam imponebant vrnae, qui pecunia mulctandum reum iudicabant. Quae omnia eo pertinebant, vt tanto maiore cum libertate ſuum quiſque ferre ſuffragium. Vnde denuo Cicero *pro Planc.* VI. *Populo grata eſt* TABELLA, *quae frontes aperit hominum, mentes tegit, datque eam libertatem, vt, quod velint faciat, promittant autem, quod rogantur.*

§. XXXII.

Ius gentilitatis. Sequitur alterum, quod ad iura Quiritium pertinuit, IVS GENTILITATIS. Diuiſerat Romulus ciues in duas gentes, quarum vnam *patres*, alteram *plebem*, nominauit. Illos ex iis adlegerat, qui in ciuitate genere, virtute, atque opibus antecellebant; plebis nomine reliquos omnes adpellauerat. Quemadmodum vero e plebe *plebeii*, ita ex patribus *patricii* naſcebantur. Vtroſque inter ſe deuinxerat inſtituto iure illo patronatus, de quo ſupra plura diximus. Ad iura vtriuſque gentis quod attinet: de illis praecipue obſeruandum quod plebis iura quiſque cum ipſa ciuitate impetrarit; patricius autem, niſi lege ad populum lata, nemo fieri potuerit. Bis patricios legit Romulus, ſemel ex Albanis, ac deinde ex Sabinis. Dionyſ. Halicarn. *Ant. Rom.* II. *p.* 111. Eumdem morem poſtea ſequuti ceteri reges, qui ſubinde ex gentibus deuictis, ac in ciuitatem receptis, patriciorum numerum ſuppleuerunt. Idem *Ant. Rom.* III. *p.* 199. *et* IIII. *p.* 280. Suet. *Aug.* II. Libera republica L. Iunius Brutus, primus Coſ. legit. Liu. II. 2. Sexennio poſt Appius Claudius

e Sa-

Digitized by Google

e Sabinis Romam commigrans, lege conſulari, patricius factus eſt. Dionyſ. Halic. V. *p.* 308. Liu. IIII. 3. et X. 8. Poſtremo C. Iulius Caeſar lege Caſſia, et Auguſtus lege Saenia, (*k*) ac denique Claudius Imp. patricios, iam magna ex parte exſtinctos, ſuppleuerunt. Tacit. *Annal. XI.* 25. Suet. *Iul. XXXXI.* Ceterum ad gentilitatis iura pertinebat, quod ſoli patricii auſpicia ex inſtituto Romuli haberent. Liu. VI. 42. Id quod tamen de auium duntaxat inſpectione et tripudio, intelligendum, ſiquidem de coelo ſeruare etiam plebeiis licebat. Cic. *in Vatin. cap. VII.* Quum enim, fatente Cic. *de Diuin. II.* 36. hanc auium reliquorumque ſignorum obſeruationem retinerent Romani *tantum ad opinionem vulgi*, *et ad magnas vtilitates reipublicae*, id eſt, ad plebem deludendam, continendamque in officio: periculoſum videbatur, plebeios ad haec myſteria admittere, quibus ius magiſtratus et ſacerdotia capiendi erat ademtum. Nimirum et hoc iure ex inſtituto Romuli gaudebant patres, vt ſoli Senatum, ſacerdotia, magiſtratus, iudicia ac totam denique remp. tenerent. Sed paullo poſt omnia paullatim cum plebe communicata ſunt, niſi quod interreges, flamines Diales, Martialis et Quirinalis, Rex Sacrificulus et Salii, ad extrema vſque reipublicae tempora ex patriciis lecti ſunt: quemadmodum et comitia tributa, tribunicia poteſtas (*l*) et Aedilitas plebeia perpetuo in poſſeſſione plebis permanſerunt. Reliqua, quae hac de re dici poſſent, a Carolo Sigonio explicata ſunt *Libro I. de Ant. iure ciu. Rom. Cap. VII.*

(*k*) Sed quaenam illa lex Saenia? In priore editione de Sentia ſuſpicatus ſum. Sed errorem ademit Lipſ. *ad* Tacit. *p.* 285. Obſeruat ille ex Dione, Auguſtum patricios ſuppleuiſſe τῆς βουλῆς ἐπιτρεψάσης τοῦτο ποιῆσαι, *iubente Senatu*, et quidem anno V. C. IↃCCXXV. Atqui conſul ſuffectus in faſtis adparet L. SAENIVS. Nam in fragmento veterum faſtorum apud Grut. *p.* CCLXXXXVIIII. ita legimus:

IMP. CAES. IIII. M. LICINIVS.
K. IVL. C. ANTISTIVS. BELLVM. ALEXANDR.
EID. SEPT. M. TVLLIVS. K. NOV. L. SAENIVS.

Quis ergo dubitarit, ab eo SCtum tuliſſe nomen? Tacitus ergo pro SC. *legem Saeniam* dixit.

(*l*) Semel tamen duos patricios inter tribunos fuiſſe, refert Liu. III. 65.

§. XXXIII.

Ius connubiorum inter ſolos ciues, nec omnes tamen promiſcue fuit.

Pars haud poſtrema iuris Quiritium fuit IVS CONNVBIORVM, de quo quum titulo de nuptiis vberius actum ſit, iam pauca quaedam addemus. Romani ea in re ab inſtitutis plerarumque gentium diſceſſerunt, quod ne iis quidem, qui eiuſdem ciuitatis erat, connubii ius promiſcue darent. Praeterquam enim, quod lege XII. Tabularum vetita eſſent inter patricios et plebeios connubia: Dionyſ. Halic. X. *p.* 674. Liu. IIII. 4. etiam, ſublata illa lege, ſaepe inter ipſos vicinarum regionum, aut eorum, qui ſub eodem gentis nomine vulgo continebantur, populorum ciues prohibita ſunt connubia. Sic inter Latinos connubia commerciaque nulla eſſe patiebantur Romani. Liu. VIII. 14. Idem de tribus Hernicorum populis patet ex eodem Liu. VIIII. 43. Deuicta Macedonia, et in quatuor regiones diuiſa, id etiam edixerant decem legati, *neque connubium, neque commercium agrorum aedificiorumque, inter ſe placere cuiquam extra fines regionis ſuae eſſe.*

 Liu.

Liu. XXXXV. 29. Quod callido conſilio inuenerant Romani, ne mutuis adfinitatibus et commerciis iuncti inter ſe, ac colligati, eo promtius aduerſus rempublicam conſociarentur. Immo ne cum omnibus quidem ciuibus Romanis connubil ius erat ciuibus. Libertinas, quamuis ciues, duci olim haud potuiſſe ab ingenuis ciuibus, patet exemplo Hiſpalae Fecenniae, cui haec poteſtas SC. data eſt. Liu. XXXVIII. 6. Sic et Campani, qui pridem ciuitatis iura fuerant conſequuti, poſtea demum impetrarunt, *vt ſibi* CIVES *Romanas ducere vxores liceret, et ſi qui prius duxiſſent, vt habere eas, et ante eam diem nati iuſti ſibi liberi heredeſque eſſent*. Liu. *XXXVIII*. 36. Qua de re plura diſſerit Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 22. *p.* 357.

§. XXXIIII.

Cum peregrinis et barbaris nullum connubium.

Quum itaque ne inter omnes quidem eiuſdem ciuitatis ius connubii eſſet: multo magis cum aliis, ciuitatis Romanae exſortibus, connubia erant interdicta. Vnde Seneca de *Benef. IIII.* 35. *Permiſi tibi filiam in matrimonium, poſtea peregrinus adparuiſti: non eſt mihi cum externo connubium.* Solebat tamen etiam peregrinis primum a populo, poſtea a ſenatu, ac demum a principe concedi ius connubii, per modum lege ſolutionis vel priuilegii. Qua de re fuſius diximus in *Comment. ad L. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. cap. XVIII. p.* 321. *ſequ.* Adde ſupra *Libro I. Tit. X. n.* 15. Si quis vero, non impetrato illo beneficio, peregrinam duxiſſet: nati ex eiuſmodi nuptiis liberi, tamquam hybridae, ac nouum genus hominum, habebantur, neque multo melioris, quam ſerui, erant conditionis, ceu patet exemplo militum Romanorum, qui Hiſpanas mulieres duxerant, apud Liu. XXXXIII. 3. Ex quo vero cum omnibus in orbe Romano ciuitas fuerat a Caracalla communicata: promiſcua quidem inter eos eſſe coeperunt connubia, ſed prohibita tamen matrimonia cum barbaris. *L. vn. C. Theod. de nupt. gentil. Lib. III. Tit.* 14. Quam tamen Valentiniani Senioris legem non diu valuiſſe, multis exemplis docent Iac. Gothofredus *in Commentario ad illam legem*, *p.* 306. *Tom. I.* et, qui plura addidit, Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 22. *p.* 368. *ſequ.*

§. XXXV.

Lex Papia Poppaea de connubio Senatorum cum libertinis.

Alia quaedam de prohibitis inter ciues nuptiis ſtatuit Auguſtus lege Papia Poppaea, cuius primo capite prohibitae nuptiae inter ſenatorem eiuſue filios nepoteſue et libertinas, lenas, a lenone manumiſſas, eaſque, quae artem ludicram exercuiſſent, vel filias eorum, qui eiuſmodi artem feciſſent. *L.* 44. *pr. D. de rit. nupt.* Dio Caſſ. LIIII. *p.* 531. Quum enim iam M. Antonio hoc vitio datum fuerit, quod libertini factus eſſet gener: Cic. *Philipp. II.* 2. multo minus dignum videbatur ſaeculi Auguſtaei felicitate, ſenatorium ſanguinem ipſarum libertinarum, lenarum, ac meretricum commixtione contaminari. Scenicas vero vxores, praeter artis infamiam, etiam id indi-

dignas ſenatoriis nuptiis reddebat (*m*), quod pleraeque ſimul turpiſſimis ſe libidinibus in ipſa ſcena proſtituerent, quemadmodum ex Plauti *prologo Caſin.* oſtendit Lipſius *Elector.* I. 11. Rem omnem accuratius expoſuimus in *Comment. ad L. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. Cap. I.*

(*m*) Eam legem latius interpretatus D. Marcus, nuptias Senatorum cum feminis eiuſmodi non ſolum iniuſtas, verum etiam irritas, eſſe iuſſit, cuius SC. mentio fit. L. 16. *D. de ſponſal.* Et hinc inter Senatorem et eiuſmodi perſonas nuptiae eſſe negantur, L. 42. §. 1. *D. de ritu nupt.* adeo, vt hae ne quidem vxores fiant. L. 34. §. 3. *eod.* ſed ſtatim ſint dimittendae, L. 43. §. 10. *D. eod.* Quae omnia ex hoc SCto eſſe, ſatis conſtat. Poſtea Conſtantinus M. hanc legem non ſolum a ſenatoribus, ſed et ab aliis viris perfectiſſimis ſeruari voluit. L. 1. C. *de natur. lib.* (Falſo enim in textu legitur *ſenatores, ſeu* PRAEFECTI pro PERFECTI.) Quam legem per omnia firmauit Marcianus Imp. L. 7. C. *de inceſt. et inutil. nupt. Nou. Marcian. poſt. Cod. Th. Tit. IIII.* Aſt ſublata demum illa eſt per L. 23. C. *de nupt.* non a Iuſtiniano quidem, vt inſcriptio prae ſe fert, ſed a Iuſtino, quem Iuſtinianus, tum adhuc Nobiliſſimus Caeſar, ad edendam iſtam conſtitutionem induxerat, qui ipſe cum Theodora, muliere ſcenica, et parum integrae famae, nuptias adfectabat. Procop. *Anecdot.* p. 45. et ibi Nic. Alamannus. Ipſe Iuſtinianus paullo poſt ea de re aliquoties tum ad SS. Epiſcopos, tum ad magiſtratus, reſcripſit. L. 33. C. *de epiſc. audient. Nouell. LXXXVIIII.* 15. *CXVII.* 6. *LXXVIII.* 3. *LI.* Vid. Nic. Alamann. *Not. ad Procop. Anecdot.* 41. et *Comment.* noſtr. *ad L. Iul. et Pap. Lib. II. Cap. II.*

§. XXXVI.

Ad reliquos quod attinet ingenuos, licebat iis libertinas vxores ducere per legem Papiam Poppaeam. L. 22. *D. de ritu nupt.* L. 15. *C. de nupt.* Quod ideo receptum, quia tum maior erat libertinarum, quam ingenuarum, copia. Dio Caſſ. *Hiſt. LIIII. p.* 531. Quo fit, vt et vetera marmora ſaepe meminerint coniugii ciuium cum libertabus. Reineſ. *Inſcr. p.* IↃCCLIX. 131. Libertinas ducere olim non licuit: at permiſit lex Papia Poppaea.

D. M.
C. SALVIVS. RESTITVTVS. FECIT. SIBI. ET.
SALVIAE. NYMPHIDIAE.
LIBERTAE. SVAE. ET. CONIVGI.
OPTIMAE. B. M. DE. SE. ET.
NICERO. L. L. Q. S. P. Q. S.

Et alibi p. IↃCCLX.

D. M.
SEPTIMIAE.
TYCHAE. QVAE.
VIXIT. ANNIS.
XXXVI. SEPTI
MIVS. IVLIA
NVS. CONIV
GI. ET. LIBERT.
KARISSIMAE.

Adde *p.* IↃCCLXXII. Grut. *Inſcr. p.* IↃLXVII. 8. IↃCCCCXXXV. 4. IↃCCCCXL. 4. IↃCCCCLVII. 7. in quibus ſaepe laudantur LIBERTAE. ET CONIVGES. OPTIMAE. BENEQVE. MERENTES. KARISSIMAE. FI- DE.

Digitized by Google

retur, *L.* 144. *de V. S.* tamen haec coniunctio dici non poterat *legitima*, quia lex concubinas habere permittebat, non tamen initam cum iis conſuetudinem eadem effecta habere patiebatur, quae tribuit matrimonio. Id quod contra Cuiacium recte docuit Em. Meril. *Obſ. III.* 15. et *Variant. Cuiac. I.* 34.

§. XXXVIIII.

Quae concubinae eſſe potuerint?

In concubinatu vero eſſe poterat, quaecumque non poterat eſſe vxor, vel in quam ſtuprum non committebatur, L. 1. §. 1. *D. de concub.* Quod tamen recte intelligendum. Non enim quas honeſtas, et ius illud, quod impreſſum mentibus noſtris circumferimus, a toro virorum arcebat, cum iis concubinatum inire licebat, vti ſibi perſuaſit Cuiacius *Obſ. V.* 6. ſed cum illis tantum quae per leges mere ciuiles vxores eſſe non poterant. Hinc fas erat ingenuo concubinam habere, iudicio publice damnatam, *L.* 1. §. 2. *D. de concub.* ancillam, *L.* 38. *pr. D. de reb. auct. iud. poſſ.* mulierem prouincialem, in qua quis officium adminiſtrabat, *L.* 5. *D. de concub.* etiam ſenem, et cuiuſcumque aetatis, modo poſſet virilis patientiae legem accipere, L. 1. §. 4. *eod.* At non poterat quis in concubinatu habere feminam quamcumque, ſi haberet iuſtam vxorem. Paull. *Rec. Sent. II.* 20. 1. *L. vlt.* §. 2. *de diuort.* Multo minus plures ſimul concubinas habere licebat, quia ſemper infamis Romanis videbatur vita, *inter ſtupra concubinarum, et oſcula* vel *mollia concubinarum et ſpadonum agmina*, transſacta, qualem in Sophonio Tigellino et Fabio Valente reprehendit Tacit. *Hiſt. I.* 72. *III.* 20. in Commodo Imperatore Ael. Spartian. *Vit. Comm. Cap. V.* Et Iuſtinianus mulieres, quae vni viro corpora praebent, eodem tempore, non *concubinas*, ſed πορνευομένας dicendas, indignaſque concubinarum iuribus iudicat *Nou. XVIII. cap.* 5. Minime omnium inter eas perſonas honeſtus erat concubinatus, quas ſanguinis propinquitas vel adfinitas a matrimonio arcebat, vt paſſim docet Vlpianus *L.* 1. §. 3. *D. de concub. L.* 56. *D. de R. N.*

§. XXXX.

An et ingenuae honeſtae?

Sed adiecimus tamen, ne tunc quidem locum concubinatui fuiſſe, ſi femina eſſet talis, vt in eam ſtuprum committeretur. Stuprum vero committitur in virginem vel viduam ingenuam, vitaeque integram: *L.* 6. §. 1. *D. ad L. Iul. de adul.* non autem in obſcuro loco natam, ludionis, lenonis, arenarii filiam, vel quae quaeſtum corpore fecerat. *L.* 3. *pr. D. de concub.* Vnde et Ouidio *de arte amandi I. v.* 30. amplexus huiuſmodi mulicularum ſunt *Venus tuta et conceſſa furta*, quia qui cum tali femina rem habuerat, ſtupri reus haud erat ex Lege Iulia de adulteriis. Hae ergo et in concubinatu eſſe poterant: non feminae ingenuae et honeſtiores. Hinc, ſi hae cum viris eſſent: aut vxores praeſumebantur, aut ſtupri reus vterque erat; ſi ſe negaret viuere in matrimonio, nec tamen mulier teſtationem interpoſuiſſet, ſe ſua ſponte in concubinatu viuere. *L.* 3. *pr. D. de concub.* Cui legi male vulgo obuerti *L.* 24. *D. de R. N.* et *L.* 31. *pr. D. de donat.* ſatis perſpicue oſtendimus in *Comment. ad Leg. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. cap. IIII. p.* 172. *ſequ.*

§. XXXXI.

§. XXXXI.

Quamuis autem et licita nec inhoneſta Romanis videretur haec conſuetudo, ac vere inaequale eſſet matrimonium: *L. 3. C. de natur. lib.* tamen nec ipſae concubinae vxorum dignitate et iuribus fruebautur, nec liberi inde nati legitimi erant, ſed naturales, quorum de conditione ſupra *Tit. X.* quaedam notauimus. Hinc et ii fere, qui iam ex iuſto matrimonio liberos procrearant, patriaeque et Priamo fecerant ſatis: concubinam ſolebant in lectum adſciſcere, ne liberis inducerent nouercam, ſpemque hereditatis iis nihil tale meritis, interuerterent. Sic Veſpaſianus Imp. poſt vxoris exceſſum Caenidem, Antoniae libertam reuocauit in contubernium, et paene iuſtae vxoris loco, id eſt, in concubinatu habuit. *Suet. Veſp. III.* Idem fecit Antoninus Pius, Iul. Capitol. *Vit. Anton. cap. VIII.* idem et Marcus Antoninus, recti exempli imperator, qui, amiſſa vxore, concubinam ſibi adſciuit, procuratoris ſui filiam, *ne tot liberis nouercam ſuperduceret*, Id. *Vit. Marci cap. XXVIIII.*

Quinam concubinas adſciuerint?

§. XXXXII.

Talis vtique fuit veterum Romanorum Concubinatus. Vnde ii cum laruis pugnant, qui audito concubinae vocabulo, ſtatim ſibi aut proſtibulum aliquod aut plane pellicem, animo concipiunt. Id vero non magis verum eſt, quam ſi quis idem iudicium ferendum putaret de vxoribus *ad morganaticam*, quas Principes et viri illuſtres ea lege adſumunt in torum, vt nec ipſae mariti dignitate, nec liberi reliquorum liberorum iuribus, fruantur. *II. Feud. 29.* His vxoribus per omnia fere ſimiles erant concubinae Romanorum, poſtquam *mos et lex maculoſum edomuerat nefas*, et Auguſtus concubinatum a pellicatu ſecreuerat.

Fuere concubinae ſimiles vxoribus ad morganaticam.

§. XXXXIII.

At iſte concubinatus paullatim euanuit, poſtquam Chriſtiana pietate indignus videri coepit. Primus eum ſubruere conatus eſt Conſtantinus M. ſed ita, vt obliqua quaſi via procederet, nec, ſe id agere, prae ſe ferret. Quum enim ita inoleuiſſet iſta conſuetudo, vt impar ſibi prope videretur ei abolendae; id agebat potiſſimum, vt ciues vxores, quam concubinas, habere mallent. Hinc primo liberis naturalibus quidquam relinqui vetuit, ceu colligimus ex *L. 1. C. Theod. de natur. lib.* Deinde ideo adinuenit legitimationem per ſubſequens matrimonium, non in futurum tamen valituram, ne parentibus occaſio deeſſet ſignandi tabulas et concubinas iuſtis ſibi nuptiis iungendi. Deſ. Herald. *Rer. Quotid. I. 4. 1.* Denique ne viri dignitatibus fulgentes, alios exemplo corrumperent duriſſimam illam *L. 2. C. de nat. lib.* edidit, qua concubinas a viris illuſtribus, clariſſimis, ſpectabilibus, perfectiſſimis, haberi vetuit. Nec ſucceſſus forſan defuiſſet illis Conſtantini M. conſiliis, ſi ſucceſſoribus iſta potuiſſet probare. Sed hi facilius tulerunt concubinatum, adeo, vt nulla eorum conſtitutio, iſti coniunctioni oppoſita, in codicem relata ſit a Iuſtiniano, ſed hic ipſe potius concubinatum adhuc *licitam* vocarit *conſuetudinem L. 5. C. ad SC. Orphit.* in eaque *caſte viui poſſe* ſcripſerit. *Nou. XVIII. cap. 5.* Primus ergo in Oriente eum ſubruiſſe videtur Leo Sapiens. *Nouel. Leon.*

Quando legibus interdictus concubinatus?

Digitized by Google

Tom. III. huiuſce Edit. LXXXXI. In Occidente eum multo diutius manſiſſe, ſatis oſtendunt leges veteres Francorum, Langobardorum, Germanorum de quibus fuſius a nobis actum in *Elementis iuris Germanici*.

§. XXXXIIII.

Leges Romuli et XII. Tabularum de diuortiis.

In titulo de nuptiis accuratius egimus de diuerſis ritibus nuptiarum per CONFARREATIONEM, COEMTIONEM et VSVM, deque poteſtate maritorum in vxores; de quibus multa potius, quam optima, collegit Carolus Sigonius *de antiquo iure ciu. Rom. I.* Quare de DIVORTIIS tantum nonnulla adiiciemus, maxime quum eam doctrinam in Inſtitutionibus ſuis praetermiſerit Iuſtinianus. Diuortium maritis quidem permiſerat Romulus, at non vxoribus, vt tradit Plutarch. *Vit. Romuli p.* 39. Sed nec illis quidem, eodem teſte Plutarcho, ſine cauſſa ſontica licebat vxoribus mittere nuncium, verum ſi conſtaret, eas aut ſtuprum eſſe paſſas, aut venenum paraſſe, aut liberos clauesue ſubieciſſe. Forſan et temulentia inter cauſſas diuortii ſonticas fuit, quippe quam maritus, cauſſa cum cognatis cognita, ſeuere vindicare in vxore conſueuerat. Dionyſ. Halic. II. *p.* 96. Eadem lex deinde migraſſe videtur in duodecim tabulas, ſecundum quas addita cauſſa, iuſtum fieri potuiſſe diuortium, colligitur ex *L.* 43. *D. ad L. Iul. de adult.* et praecipue ex loco Ciceronis *Philipp. II.* 28. *Nolite, nolite quaerere: frugi factus eſt: mimam illam ſuam ſuas res ſibi habere iuſſit, ex XII. Tabulis cauſſam addidit, exegit.* Quamuis enim hoc *cauſſam addidit* ſuſpectum videatur P. Victorio *Var. Lect. II.* 2. et Mur. *Var. Lect. V.* 8. et quidem ob locum Nonii IIII. 152. in quo legitur: *claues ademit, foraſque exegit*: Grammaticos tamen ſaepe ex auctoribus fragmenta non integri ſenſus exſcribere, et hinc emendationem auctorum ex fragmentis illis periculoſam ſemper eſſe, prudenter monuit eruditiſſimus Perizonius *Animadu. Hiſt. cap. VIIII. p.* 371. *ſequ.* Vtcumque ſe res habeat, videtur ſane lex XII. Tabularum non promiſcue, ac ſine cauſſa conceſſiſſe repudium, ſiquidem veteres auctores ſaepe eiuſmodi cauſſarum meminerunt (*q*). Naeuius apud Feſtum *voce ſonticum. p.* 441.

Sonticam eſſe oportet cauſſam, quamobrem perdas mulierem.

Et Varro apud Non. II. 73. *Betere eſt ire. Varro* τῦ πατρὸς τὸ παιδίον: *A ſe, annos multos quod parere non poſſet, eam betere foras iuſſit.* Si ſine iuſta et ſontica cauſſa factum a marito erat diuortium, Romulus teſte Plutarcho ſanxerat, τῆς ὀσίας αὐτῦ τὸ μὲν τῆς γυναικὸς εἶναι, τὸ δὲ τῆς Δημητρὸς ἱερὸν, *vt eius bona partim cederent vxori, partim Cereri ſacra eſſent. Vit. Romul. p.* 39.

(*q*) Non ſolebat antiquitus vxori dari repudium, niſi cauſſa cognita in concilio cognatorum. Val. Maxim. II. 1. 4. et 8. Quin iusiurandum praeſtari ſolebat iubentibus cenſoribus, diuortium ex iuſta cauſſa eſſe factum. Gell. XVII. 21. Solebant praeterea iſtae cauſſae ipſumque factum diuortium in acta referri. Seneca *de Benef. III.* 16. *Quia vero nulla ſine diuortio acta ſunt, quod ſaepe audiebant, facere didicerunt.* Adde Lipſ. *ad Tacit. Ann. V. p.* 231.

§. XXXXV.

§. XXXXV.

Aſt quamuis diuortia viris permitterent leges: non tamen vllum Romae exſtitit exemplum ante annum ab V. C. circiter quingenteſimum, quo primus vxorem ob ſterilitatem dimiſit Sp. Caruilius Ruga. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p.* 96. Plutarch. *Romul. p.* 39. et *in Numa. p.* 77. Valer. Max. II. 1. 4. Gell. *Noct. Att. IIII.* 3. Aſt poſtea frequentiſſima Romae fuere diuortia, et quidem non ſolum ob cauſſas alicuius momenti, veluti ſterilitatem. *L.* 60. *L.* 62. *D. de donat. int. vir. et vx.* Suet. *Ner. cap.* XXXV. ſimultates cum ſocru, Sueton. *Aug. cap.* LXII. morum peruerſitatem. Idem *ibid. cap.* LXII. impudicitiam, Plutarch. *in vit. Caton. p.* 770. *et Pompei. p.* 623. Sueton. *Vit. Claud. cap.* VII. XXVI. verum etiam ob cauſſas leuiſſimas. Facile enim, vel ob leuem tantum ſuſpicionem, domo eiiciebatur vxor, quamuis innocentiſſima. Papiriam ſane quum dimitteret Paullus Aemilius, mirantibus amicis, et cauſſam quaerentibus, nullam certam attulit, ſed ſe tamen ab ea laeſum, ſignificauit. Plutarch. *Vit. L. Paulli p.* 357. *Tom. I.* Nonnumquam cauſſa interferebatur quidem, ſed leuis, et quae vix mereri videbatur tantam animaduerſionem. Sic C. Sulpicius Gallus extruſit vxorem, quod foris nudo capite verſata eſſet: Q. Antiſtius Vetus, quod cum libertina vulgari ſecreto collocuta: P. Sempronius Sophus, quod ludos ſpectaſſet, ſe ignorante. Val. Max. VI. 3. 10. *ſequ.* Cicero ipſe, (at quam honeſtatis ſtudioſus?) Terentiam ob aes alienum noua dote exſoluendum: et Publiliam, quod Tulliae morte laetari viſa eſſet, domo exegit. Plutarch. *Vit. Ciceron. p.* 881. *Tomo I.* Alii propter ſenectutem abiiciebant vxores: *L.* 62. *de don. inter vir. et vx.* alii quia iam cum alia fuerat tranſactum. Quo pertinent illa Iuuenalis *Sat. VI. v.* 147.

— — Exi

Ocius, et propera, ſicco venit altera naſo.

Immo quum dimiſſa ob mores grauiores vxore, maritus dotem lucraretur: fiebat aliquando, vt viri data opera male moratas domum ducerent, dummodo bene dotatae eſſent. Sic C. Titinnius, Minturnenſis, Fanniam vxorem impudicam de induſtria duxerat, vt eo crimine repudiatam dote ſpoliaret. Quod exemplum, latamque a C. Mario ſententiam referunt Plutarch. *in vita Marii p.* 247. et Valer. Max. VIII. 2. 3. Denique etiam nonnumquam bona gratia a ſe inuicem diſcedebant coniuges, et tunc plerumque vxor non ſolum dotem recipiebat, ſed et dona, et munera, a marito data, lucrabatur. Vnde Ouid. *de Remed. Amoris, v.* 669. *ſequ.*

Tutius eſt, aptumque magis, DISCEDERE PACE,
Quam petere a thalamis litigioſa fora.
Munera, quae dederas, habeat ſine lite iubeto,
Eſſe ſolent magno damna minora bono.

Diuortiorum origo et frequentia ſequiore aeuo.

§. XXXXVI.

Ceterum quum olim maritis tantum ius eſſet dimittendi vxores, ceu ex Romuli lege obſeruat Plutarchus *in Vita Romuli p.* 39. idque ius

Etiam vxoribus licuit a viris diuertere.

ius adhuc vigeret temporibus Plauti, ceu ex eius *Mercat. Act. IIII. Scen. 6.* conſtat: poſtea etiam vxores coeperunt a viris diuertere, idque tam frequenter, vt grauiter ſcribat Seneca *de Benef. III.* 16. *Numquid iam vlla repudio erubeſcit, poſtquam illuſtres quaedam et nobiles feminae non conſulum numero, ſed maritorum, annos ſuos computant, et exeunt matrimonii cauſſa, nubunt repudii?* Et Iuuenal. *Sat. VI. v.* 20.

- - - Sic fiunt octo mariti
Quinque per auctumnos.

Et Martialis. *Epigr. VI.* 7.

Aut minus, aut certe non plus, triceſima lux eſt,
Et nubit decimo iam Theleſina viro.
Quae nubit toties, non nubit, adultera lege eſt,
Offendar moecha ſimpliciore minus.

Nec grauioribus opus erat cauſſis, ſi vxor a marito, quam ſi hic ab illa, ſeſe ſeiungeret. Saepius enim et mulieres ſine cauſſa diuertebant a viris. Exemplum habes in Ciceronis *Epiſt. ad Fam. VIII.* 7. vbi Coelius ad Ciceronem: *Paulla Valeria, ſoror Triarii, diuortium ſine cauſſa, quo die vir e prouincia venturus erat, fecit. Nuptura eſt D. Bruto*. Soli libertae non licebat per legem Papiam Poppaeam a patrono diſcedere, cui erat matrimonio copulata, ceu ipſa legitima verba docent, quae ſeruauit Vlpianus *L. vlt. D. de diuort.* quaeque diligentius interpretati ſumus in *Comment. ad L. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. Cap. XII. p.* 244.

§. XXXXVII.

Sollemnitates in diuortiis olim obſeruatae.

Fiebat olim diuortium non ſine ſollemnitate. Quemadmodum enim vxores in manum conueniebant per *confarreationem*: ita ſeiungebantur alio ſacrificio, quod DIFFARREATIO adpellabatur. Feſt. *voce diffarreatio p.* 280. DIFFARREATIO *genus ſacrificii, quo inter virum et mulierem fiebat diſſolutio. Dicta diffarreatio, quia fiebat farreo libo adhibito*. In vſu erat ſacrificium adhuc Plutarchi aetate, quoties inter flaminem Dialem et flaminicam fiebat diſcidium nuptiarum. Quum enim antea flaminibus nefas eſſet, vxores a ſe dimittere: reſcripto id primus permiſit Domitianus, teſte eodem Plutarch. *Quaeſt. R. p. 276. Tom. II.* Qui et haec addit: *οἱ δὲ ἱερεῖς παραγινόμενοι τῇ τοῦ γάμου διαλύσει, πολλὰ φρικώδη καὶ ἀλλόκοτα, καὶ σκυθρωπὰ δρῶντες. At ſacerdotes reliqui, qui interfuerunt, quum eiuſmodi matrimonium diſſolueretur, multa horrenda, inaudita et triſtia fecerunt*. Vnde patet, triſte admodum ac mali ominis fuiſſe hoc diffarreationis ſacrificium, in quo multos ritus ac caeremonias triſtiores adhiberi oportuerit. *Coemtione* contractae nuptiae REMANCIPATIONE ſolutae videntur Iac. Raeuardo, *de Leg. XII. Tab. XXII. p. 99. ſeq. Tomo I. Oper.* Praeterquam enim quod nihil tam naturale eſt, quam vnumquodque eo modo diſſolui, quo colligatum eſt, *L. 35. D. de reg. iur.* omniaque, quae in iure contrahuntur, contrario iure pereunt: *L. 100. D. eod.* remancipationis diſertis verbis meminit Feſtus *voce remancipatam p.* 403. *Remancipatam Gallus Aelius eſſe ait, quae manci-*

cipata ſit ab eo, cui in manum conuenerat. Ita ſane Catonem Vticenſem vxorem Marciam, praeſentem deſpondiſſe Hortenſio, refert Plutarch. *in Catone p.* 771. *Tom. I.* Et Tiberium Neronem Liuiam vxorem etiam praegnantem Auguſto ceſſiſſe, ex Tacit. *Ann. V.* 1. et Dionis *Lib. XXXXVIII. p.* 383. nouimus: Id quod remancipationis ritu factum eſſe, non dubitauerim. Conueniſſe enim Liuiam in manum, ex verbis Dionis, colligas: *ἐξέδωκε δὲ αὐτὴν αὐτὸς ὁ ἀνὴρ, ὥσπερ, ὡς πατήρ. Elocauit ille ipſa maritus, tanquam filiam.* Vſu denique quaeſita vxor, ſi vellet a viro diuertere, vſurpatione reſcindebat matrimonium, ſi, nondum circumacto anno, a viro trinoctium abfuiſſet. Gell. *Noct. Att. III.* 2. Macrob. *Saturn. I.* 3.

§. XXXXVIII.

Ritus ſequiore aeuo vſitati.

At poſtea inualuit, vt, paucioribus adhibitis caerimoniis, quae *legitimae obſeruationis* vocabulo veniunt in *L.* 35. *D. de don. int. vir. et vxor.* diſſoluerentur matrimonia, quas ſummatim recenſebimus. Primo confringebantur tabulae dotales, vt patet ex Tacito *Ann. XI.* 30. et Scholiaſta Iuuenalis *ad Sat. VIIII. v.* 75. Deinde adimebantur claues. Quemadmodum enim nouae nuptae, ingreſſae domum mariti, claues in ſignum communicati cum ea dominii tradebantur: Barn. Briſſon. *de ritu nupt. pag.* 232. ita, clauibus ademtis, dirimebantur connubia. Cic. *Philipp. II.* 28. Petr. Victor. *Var. Lect. II.* 2. Tum porro dicebantur ſollemnia verba. His enim omnino opus fuiſſe, vel inde patet, quod Cicero *de Orat. I.* 40. ait: *Certis quibusdam VERBIS, non nouis nuptiis, fieri cum ſuperiore diuortium.* Verba vero illa haec erant: RES TVAS TIBI HABETO. Vel TVAS RES TIBI AGITO, *L.* 2. § 1. *D. de diuort.* Barn. Briſſ. *de Form.* VIII. *p.* 722. eaque pronunciare ſolebat libertus. *L.* 9. *D. de diuort.* Iuuenal. *Sat. VI. v.* 145.

Collige ſarcinulas, dicet LIBERTVS, *et* EXI:
Iam grauis, es nobis, et ſaepe emungeris, EXI
Ocyus, et propera, ſicco venit altera naſo.

Solebant ergo nuncium mittere coniugi, eaque ſpeciatim dicebatur renunciatio matrimonii. Immo et libellus dabatur, cui eadem procul dubio verba inſcripta. Quo libello iam oblato, locus quidem erat poenitentiae, ſi coniux repudiatus conſentiret: *L.* 7. *D. de diuort.* non ſi huic placeret conditio. Tunc enim diſſolutum cenſebatur matrimonium, libello etiam nondum tradito. *L.* 6. *C. de repud.* Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom.* I. 9. *p.* 132. Denique Auguſtus, (qui et alias diuortiis modum impoſuit, teſte Sueton. *Octau.* XXXIIII.) lege Iulia de adulteriis cauit, vt diuortium fieret, adhibitis praeter libertum ſeptem teſtibus, ciuibus Romanis, puberibus: alias pro irrito haberetur. *L.* 9. *D. de diuort.* Barn. Briſſon. *ad Leg. Iul. de adult.* XXVIII. *p.* 123.

§. XXXXVIIII.

Quid repudium?

Sed haec omnia ad *diuortium* inter coniuges pertinent. Latius patebat REPVDIVM, quod etiam ſponſus ſponſae, vel haec illi dare ſolebat. Paullus *L.* 191. *D. de verb. ſignif. Inter diuortium et repudium*

hoc

hoc intereſt, quod repudiari etiam futurum matrimonium poteſt: non recte autem ſponſa diuortiſſe dicitur. Et Modeſtinus *L.* 101. §. 1. *D. eod. Diuortium inter virum et vxorem fieri dicitur; repudium vero ſponſae remitti videtur: quod et in vxoris perſonam non abſurde cadit.* In repudio ſponſae mittendo ſollemnia erant verba: TVA CONDITIONE NON VTOR. *L.* 2. §. 2. *D. de diuort. et repud.* Tantum autem abeſt, vt hic cauſſa aliqua ſontica opus eſſet, vt ex ſponſalibus, quantumuis ſtipulatione firmatis nulla oriretur ciuilis actio, ſed infinita eſſet repudiorum licentia. *L.* 1. *C. de ſponſal. L.* 2. §. 1. 2. *D. de diuort.* L. 2. *C. de repud. L.* 2. *C. de inutil. ſtipul.* Nec contrarium euincitur ex loco Ser. Sulpicii apud Gell. *Noct. Att. IIII.* 4. Actio enim illa ex ſponſo, cuius ibi meminit Sulpicius, non ad Romanos ſed ad Latii incolas, pertinebat. Attamen et ab orbis Romani incolis certas repudii cauſſas obſeruari voluerunt Theodoſius et Valentin. *L.* 8. *C. de repud.* et Iuſtinianus *L.* 10. 11. *C. eod.*

§. L.

Ius patrium, legitimi dominii, teſtamenti, hereditatis, vſucapionis.

Sufficiant haec de tertio iure Quiritium, id eſt, de iure connubiorum. Quartum fuit PATRIVM, de quo tamen vix eſt, quod hic addamus, quum ſupra *Lib. I. Tit. VIIII.* de patria poteſtate, ciuibus Romanis propria, accurate nos agere meminerimus, quemadmodum et de adoptione, legitimatione, emancipatione, aliiſque, quae huc pertinent, vberius ſuis locis diſſeruimus. Idem de quinto dicendum. Quot modis enim iure Quiritium rerum adquiratur DOMINIVM, et quaenam fuerint eius dominii effecta, ſtatim dicemus *Lib. II. Tit. I.* De ſexto quoque, id eſt, de iure TESTAMENTORVM plenius agemus *Lib. II. Tit. X. ſeq.* De ſeptimo, ſeu de iure HEREDITATVM LEGITIMARVM *Lib III. Tit. I.* et ſequentibus. De octauo denique, id eſt, de VSVCAPIONE *Lib. II. Tit. VI.* plura monebimus, nihil vt hic de illis addendum praeterea videatur. Progrediemur ergo ad ea iura ciuium Romanorum, quae ad ius publicum potius ſpectant, et κατ' ἐξοχὴν CIVITATIS iura adpellantur.

§. LI.

Ius cenſus.

Prima ciuium Romanorum praerogatiua, quae ad ius publicum pertinet, eſt IVS CENSVS. Cenſus qualis Romae fuerit, et a quonam ſit inſtitutus, diximus ſupra, vbi de capitis deminutione actum eſt. Auctor nimirum huius moris Seruius Tullius, Rex, qui primus iuſſit ciues omnes in ſua quemque claſſe et centuria, dato iureiurando, apud eum, penes quem ius eſſet cenſendi populi, nomina ſua, vxorum, liberorum, libertorum, ſeruorumque ſuorum profiteri, praetereaque aetatem omnium, regionem quam habitarent, et fortunarum ſuarum aeſtimationem deferre. Hoc autem ius cenſendi primum regum, deinde conſulum et dictatorum, poſtremo cenſorum fuit. Quae omnia ideo inſtituta ſunt, vt de ciuium, qui arma ferre poſſent, numero pecuniaeque magnitudine, qua belli ſumtus ſuſtinentur, et totius reip. viribus tanto certius conſtaret. Vnde de Seruio Tullio Florus I. 9. *Ab hoc populus Romanus relatus in cenſum, digeſtus in claſſes, curiis atque collegiis diſtributus, vt omnia patrimonii, dignitatis, aetatis, artium, offi-*

officiorumque diſcrimina in tabulas referrentur, ac ſic maxima ciuitas minimae domus diligentia contineretur.

§. LII.

Cenſu etiam ius ciuitatis adquiri potuit.

Quicumque iure nomina dabant cenſoribus, eaque inſcribenda curabant tabulis cenſualibus, eo ipſo ius ciuitatis conſequebantur adeo vt et ſerui, non modo manumiſſi, verum etiam ciues viderentur, ſi nomina conſentiente domino, profiterentur apud cenſores, ac deinde luſtro intereſſent. Vlp. *Framg. I.* 8. Cic. *de Orat. I.* 40. Aſt adultiore iam ciuitate, non promiſcue omnibus licuit in tabulas cenſuales irrepere. Quum enim plerique ſocii ac Latini nominis hoc modo ius ciuitatis furtim conſequi ſtuderent, nominibuſque tabulis cenſualibus inſcriptis, deinde Romam comigrarent: conqueſti ſunt anno V.C. DLXIIII. M. Aemilio et C. Flaminio Coſſ. legati ſociorum Latini nominis, *magnam multitudinem ciuium ſuorum Romam commigraſſe, et ibi cenſos eſſe.* Quo intellecto Senatus Q. Terentio Culleoni, Praetori negotium dabat, *vt eos conquireret, et quem C. Claudio et M. Liuio Cenſoribus, poſtue eos Cenſores, ipſum parentemue eius apud ſe cenſum eſſe, probaſſent, vt redire eo cogeret, vbi cenſi eſſent.* Liu. XXXVIIII. 3. Quamuis ergo tunc ea conquiſitione duodecim millia Latinorum domos redire cogerentur: paullo poſt tamen A. V. C. DLXXVI. iterum auditae ſunt legationes ſociorum et Latini nominis, conquerentium, *ciues ſuos Romae cenſos pleroſque eo demigrare. Quod ſi permittatur, perpaucis luſtris futurum, vt deſerta oppida, deſerti agri, nullum militem dare poſſent.* Re vero expenſa paullo accuratius, prodiit edictum, *qui ſocii ac nominis Latini ipſi maioreſque ipſorum, M. Claudio, T. Quinctio cenſoribus, poſteaque, apud ſocios ac cominis Latini cenſi eſſent, vt omnes in ſuam quiſque ciuitatem, ante Kal. Non. redirent.* Liu. XXXXI. 12. 13. *ſequ.* Id ius aliquamdiu viguit, ſiquidem et L. Poſtumium Conſulem anno V. C. DLXXX. pro concione legimus edixiſſe, *vt, qui ſocium Latini nominis ex edicto* C. *Claudii Coſſ. redire in ciuitates ſuas debuiſſent, ne quis eorum Romae ſed omnes in ciuitatibus ſuis cenſerentur,* Liu. XXXXII. 10. Quum ne ſic quidem fraudes iſtae impedirentur: in eamdem ſententiam anno IↃCLVIII. a L. Licinio Craſſo et Q. Mucio Scaeuola coſſ. lata eſt lex *Licinia* et *Mucia*, vt ſocii et latini nominis in ſuae quiſque ciuitatis ius redigerentur. (*r*) Verum ea lege ita alienati ſunt animi principum Italicorum po-

(*r*) Exſtitit etiam in eamdem rem lex quaedam Papia, cuius diſertis verbis meminit Cicero *pro Balbo XXIII.* Valer. Max. III. 4. 5. Vnde fallitur Steph. Vin. Pighius, in *Obſeruat. ad Valer. Max. I. 6.* qui hanc legem plane explodendam putat. Nec minus errat Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. III.* 1. qui eamdem confundit cum lege Papia *de peregrinis*, de qua infra agemus. Hac enim lege non omnes peregrini eiiciebantur, ſed ſocii et Latini nominis, qui Romam commigrauerant, domum redire iubebantur, ceu exemplis a Valerio Maximo et Cicerone adlatis patet. Quum vero lex Claudia prima fuiſſe videatur, qua ea de re actum eſt, eaque lata ſit anno IↃLXXVI. poſt legem vero Liciniam Muciam, latam anno IↃCLVIII. ſtatim bellum Marſicum exarſerit, quo compoſito dataque Latinis ciuitate lege

poribus ab vſu receſſerat: (*s*) teſte Cenſorino *de die Nat. Cap.* XVIII. Aſt non ideo etiam cenſus Romae, et in prouinciis obſoleuit, qualem etiam Vlpiani tempore, licet ſine luſtro, conditum, ex multis iuris noſtri locis diſcimus.

(*s*) Luſtralem tamen cenſum Romae egit Decius Imp. vt auctor eſt Trebell. Pollio *Valerian.* I. et II. Sed vltimum, ac longo repetitum interuallo fuiſſe illud exemplum, notat illic Iſ. Caſaubonus.

§. LIIII.

Quid luſtrum?

Quum vero olim cenſui Romae accedere conſueuerit *luſtrum*: id quoque, quale fuerit, ex antiquitatibus Romanis videtur explicandum. Peracto ſcilicet cenſu, populus iubebatur armatus adeſſe in campo Martio, vbi luſtrabatur, ſue, oue et tauro, quae animalia ter circum exercitum agebantur ab iis, quibus eſſent fauſta nomina, Cic. *de Diuin. I.* 45. ac dein immolabantur Marti. Liu. I. 44. Varro *de re Ruſt. II.* 1. Dionyſ. Halicarn. *Ant. Rom. IIII. p.* 225. Vnde et ſollemne iſtud ſacrificium dictum SVOVETAVRILIA, a ſue, oue et tauro, vel, vt alii malunt, SOLITAVRILIA; Sed priorem vocis formam confirmat apud Gruter. *Inſcr. p.* CXXI. 1. HVIVS OPER. PERFECTI. CAVSSA. LVSTRVM. MISSVM. SVOVETAVRILIB. MAIORIBVS. Huius luſtri quam maxime habebant rationem iureconſulti, quum pleriſque non a cenſu, ſed a luſtro potius, iura nouorum ciuium Romanorum initium capere viderentur. Cicer. *de Orat. I.* 40. Hinc vetus fragmentum iureconſulti apud Pithoeum: *Magna tamen diſſenſio inter prudentes, vtrum eo tempore vires accipiant omnia, in quo luſtrum conditur? Exiſtimant enim cenſum deſcendere ad diem luſtri, non luſtrum decurrere ad diem cenſus. Propterea quaeſitum eſt, quia omnia cenſu aguntur, luſtro confirmantur.* Adde Cuiac. *Obſeru.* III. 22.

§. LV.

Poena incenſorum.

Quemadmodum vero cenſus proprium ius erat ciuium Romanorum: ita et grauiter animaduertebatur in eos, qui illum ſubterfugiſſent, quippe quos, publicatis bonis, verberatos veniiſſe, tradunt Dionyſ. Hal. IIII. *p.* 221. Cic. *pro A. Caecin.* XXIIII. Vlpian. *Fragm.* XI. 11. Qua in re fictionem quamdam interceſſiſſe, ſupra diximus, ad titulum *de capitis deminutione*.

§. LVI.

Ius militiae antiquum.

Alterum ius ciuitatis Romanae erat IVS MILITIAE. Quum enim Romana militia lecta partim legionibus, partim auxiliis conſtaret: in legiones nemo iure adlegebatur, niſi ciuis Romanus. Immo ne ciues quidem omnes idonei videbantur legionarii: ſed oportebat hos eſſe ingenuos, et in quinque claſſibus cenſos. Vnde excludebantur libertini, capite cenſi, hiſtriones, ex qua hominum colluuie, non niſi cogente neceſſitate, et in re trepida, legebantur milites, vt ſatis accurate docent Iuſt. Lipſ. *de Milit. Rom. I.* 2. *p.* 14. Carol. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 15. *p.* 172. *ſequ.* vbi etiam rationem habendi delectum ex Polybio egregie explicant. Alii erant ſocii, qui olim

ex Italis et ſociis Latini nominis, et poſteaquam hi ius ciuitatis impetrarant, e prouincialibus et exercitibus regum, ſociorum populi Romani arceſſebantur. Si qui ex aliis gentibus adſciſcerentur, ii leuioris armaturae milites dicebantur, Vid. Sauil. *de Milit. Rom. p.* 234. *ſequ.* Ciues ſacramento militari adſtricti, (cuius formula eſt apud Gell. XVI. 4. vbi addendus Lipſ. *de Milit. Rom. I.* 5. *p.* 45. *ſequ.*) tamdiu militabant, donec vel miſſionem ſiue HONESTAM, ſiue CAVSSARIAM impetrarent, vel IGNOMINIAE cauſſa ab exercitu abeſſe iuberentur. Iſta miſſio dabatur iis, qui vel legitima confecerant ſtipendia, vel maiores erant quinquaginta annis. Illa ob morbum adfectamque valetudinem: haec ob crimina admiſſa dabatur: de quibus omnibus Sigon. *l. c. pag.* 18. ipſique ICti ad *tit. D. de re militari.*

§. LVII.

Quid in his mutatum ſub Imperatoribus.

Enimuero haec omnia mutata ſunt, ex quo rempublicam inuaſerant principes. Iam Auguſtus non ciuibus modo, verum etiam Latinis et Italis, neceſſitatem militiae remiſerat, inuenta militia mercenaria, Herodian. *Hiſt. II.* 11. et ideo pleraſque legiones conſcripſerat e prouincialibus; praetorianas, et quae ad vrbis adhibebantur cuſtodiam, ex Italis. Schel. *Not. ad* Hygin. *de caſtramet. pag.* 13. Idque eo magis inualuit poſt datam ab Antonino Caracalla orbi Romano ciuitatem. Ex eo enim tempore, quae antea legiones ex Romanis tantum ciuibus, vel vrbanis, vel Italiam prouinciaſue habitantibus, conſtabant, eae ex prouincialibus plerumque deligebantur: quae auxilia vero e ſociis olim ſeu prouincialibus arceſſebantur, ea e nationibus barbaris, quae vel pretio, vel ſponte, in eam ſe militiam dabant, conſcribebantur. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II.* 21. *p.* 349. Immo adeo a veteri inſtituto deſciuerant Romani principes, vt poſtremis temporibus integras legiones e barbaris conſcriberent. Talis eſt *legio Ziannorum* apud Ammian. Marcell. XXVI. 1. *legio Gruthungorum* apud Claudian. *in Eutrop.* IIII. 58. Immo talis magna pars exercitus Theodoſiani, de cuius conditione et laxa diſciplina queritur Zoſim. *Hiſt. IIII.* 30. *et* 31. Quo magis mirandum, proſtituta barbaris militia, libertinae tamen conditionis homines tam ſeuere ab omni, etiam palatina militia excluſiſſe Valentinianum III. Imp. *L.* 3. *C. Theod. de libert.*

§. LVIII.

Ius tributorum.

Sequitur tertium, quod ad ciuitatem Romanam pertinuit, IVS TRIBVTORVM ET VECTIGALIVM. *Tributum* erat pecunia, populo imperata, quae tributim a ſingulis exigebatur. Quae vero pecunia alio quocumque nomine pendenda erat, *vectigal* ſolebat adpellari. Varro *de Lingu. Lat. IIII.* 16. *p.* 29. Sam. Petit. *Var. Lect. II.* 1. Tributorum tria genera erant, vnum, quod *in capita*, alterum quod *ex cenſu* conferebatur, tertium, quod imperatum extra ordinem, adeoque *temerarium* dictum. Tributum *in capita*, (quod poſtea etiam *tributum capitis*, *capitulare*, vt et *pecunia pro capitibus*, dici coepit, teſte Lindenbrogio *ad* Ammian. Marcell. *p.* 50.) ſub primis Romanorum Regibus in vſu fuit, adeo vt quum regi opus eſſet pecunia, aequo pau-

peres

peres ac diuites onere premerentur. Dionyſ. Halic. IIII. *p.* 223. Inuento autem cenſu, tributum illud capitis deſiit, ciueſque coeperunt tributa conferre pro ſuo quiſque cenſu, qua de re Liuius I. 43. *Quadrifariam enim vrbe diuiſa, regionibus collibuſque, quae habitantur partes, tribus eas adpellauit, vt ego arbitror, a tributo, nam eius quoque aequaliter ex cenſu conferendi ab eodem inita ratio eſt.* Tarquinius Superbus veterem tributa exhigendi rationem reſtituit; auxitque in tantum, vt pro ſuo quiſque capite decem penderet denarios. Dionyſ. Halic. IIII. *p.* 245. Eiurato regno, Valerius Poplicola Seruii inſtitutum reuocaſſe, eumque in finem Quaeſtores creaſſe, videtur. Immo pauperes, aliquamdiu tributorum onere ſunt exſoluti, donec decreuit Senatus anno V. C. CCCXXXXVIIII. vt plebi, quae eo vſque ſuis ſumtibus militauerat, ſtipendinm quotannis ex aerario ſolueretur. Hoc enim facto coacti ſunt omnes, tributum ex cenſu quotannis in ſtipendium militare conferre. Liu. IIII. 59. 60. Hinc magna ſubinde certamina inter patres et plebem de conferendis tributis, quae ſepe a Tribunis impedita, ſaepe a Senatu remiſſa, nec raro ob neceſſitatem reipublicae aucta ſunt, vt refert Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 16. *p.* 197. *ſequ.* Quin indicta ſaepe tributa temeraria, propter periculi magnitudinem, veluti poſt vrbem a Gallis captam, item bello Punico ſecundo, Valerio Lenino et M. Claudio Marcello coſſ. quando ipſae matronae aurum et ornamenta ſua conferre non dubitabant. Feſt. *voce tributum p.* 468. Liu. XXVI. 36. Poſtremo annua tributa plane remiſſa ſunt A. V. C. IↃLXXXVI. poſtquam L. Paullus e praeda Macedonica incredibilem vim auri intulerat in aerarium: Cic. *de Offic. II.* 22. Plin. *Hiſt. Nat. XXX.* 3. idque ad conſulatum vſque Hirtii et Panſae manſiſſe, tradit Plutarchus *Vit. Paull. p.* 275. *Tom. I.* Poſt ea tempora tributi collati frequentiſſima fit mentio, et ſub Imperatoribus eo res rediit, vt multa inuenirentur noua tributa locupletando aerario, et non ſolum prouinciis a populo *ſtipendia*, a principe *tributa* imponerentur, Theoph. §. 40. *Inſt. de rer. diuiſ.* Cuiac. *Obſ. VII.* 3. verum etiam durior ſub inde hac in re fieret conditio ciuium Romanorum.

§. LVIIII.

Diuerſa a tributis erant VECTIGALIA, Cuiac. *Obſ. VII.* quae vel *portorii*, vel *decumarum* et *ſcripturae*, vel *ſalis* vel *viceſimae* nomine exigebantur. *Portoria* pecuniae erant, quae portitoribus pendebantur, id eſt, iis, qui mercedes pro mercibus in portum vel per pontem deuehendis exigebant. Hirt. *Bell. Alex. XIII. L.* 60. §. 8. *D. locat. conduct.* Iul. Caeſ. *Bell. Gall. III. princ.* Sed illa, portoria lege lata, ciuibus in vrbe ac per Italiam remiſit Q. Metellus Nepos, Dio Caſſ. *XXXVII. p.* 53. Poſtea tamen peregrinarum mercium portoria denuo inſtituit Iul. Caeſar, teſte Sueton. *Iul. XXXXIII.* Eaque diutiſſime exacta ſunt ſub Imperatoribus ſequentibus, quippe quae primum penitus remiſiſſe legimus Heluium Pertinacem. Herodian. *Hiſt. II.* 4. quamuis illa reſtituta eſſe a ſucceſſoribus, ex *L.* 21. *pr. D. de don. int. vir. et vx.* intelligamus.

Ius vectigalium, qualia erant portoria.

§. LX.

Decumae et ſcriptura.

Decumae exigebantur a ciuibus Romanis, vel Latini nominis ſociis, qui in Italia, aut extra illam publicos agros arabant. Id enim fiebat ea lege, vt frumenti decimas penderent. Sin vero quis ſiluis vel paſcuis publicis hoc modo frueretur; pecunia, quae inde ad rempublicam redibat, *Scriptura* adpellari conſueuit. Solebant ſcilicet Romani agros, hoſtibus bello ademtos, ſi culti eſſent, ciuibus; ſin inculti, Italicis hominibus per cenſores locare, ea lege, vt decimam frumenti, quinctam reliquarum frugum praeſtarent; e paſcuis vero certum penderent ſtipendium. Poſtea quum diuites pleraque ad ſe rapuiſſent; A. V. C. CCCLXXVII. a C. Licinio Stolone lata eſt lex, *ne quis plus quam quingenta iugera agri*, *centum pecoris maioris capita*, *quingenta minoris poſſideret*. Liu. VI. 35. VII. 16. Aurel. Victor. *de vir. illuſtr. XX.* ſed quam parum ea lex valuerit, vel inde patet, quod non multo poſt ipſe ille Licinius Stolo a M. Popillio Laenate ex ſua lege X. millibus aeris eſt damnatus, quod M. iugerum agri cum filio poſſideret, emancipandoque filium fraudem legi feciſſet. Liu. VII. 16. Hinc eamdem legem poſtea A. V. C. IƆCXX. retulit Tiber. Sempronius Gracchus Trib. pl. cuiuis tamen ſanctionem mox eluſit Senatuſconſultum, quo agri vendi iuſſi ſunt: vnde denuo diuitibus ceſſerunt ſolis. Quare denique Sp. Thorius, Trib. pl. lege lata ſanxit, ne agri amplius diuenderentur, ſed poſſeſſores in iis relicti, vectigalia pro iis penderent, eaque pecunia plebi diſtribuerent. Cuius legis fragmenta ex antiqua tabula aenea edidit Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. II.* 2. *p.* 638. Denique alius tribunus totum illud vectigal noua lege ſuſtulit. Appian. *de Bello ciu.* 1. *p.* 366. Quumque ſolus supereſſet ager Campanus: eum quoque diuiſit Iul. Caeſar Conſul. Suet. *Iul. XX.* Vnde ex eo tempore conqueſtus eſt Cicero, *Epiſt. ad Att. II.* 16. *Portoriis Italiae ſublatis*, *agro Campano diuiſo*, *vectigal nullum ſupereſſe domeſticum*, *praeter viceſimam*.

§. LXI.

Annonae ſalariae.

Tertium vectigalis genus ex ſale redibat. Inſtituerunt enim Romani poſt exactos ſtatim Reges, vt ſal non a priuatis venderetur, ſed minoris e publico acciperetur. Liu. II. 9. Bello autem Punico ſecundo, vectigal nouum a cenſoribus Claudio Nerone et Liuio Salinatore, maxime tamen ab hoc, inſtitutum ex ſalaria annona, (*t*) vt teſtatur Liu. XXVIIII. 37. Sal enim hi cenſores ſextante Romae; pluris in conciliabulis; et alibi alio pretio praebendum locauerunt, eoque nouo vectigali locupletarunt aerarium. Sed et hoc vectigal demum ab vſu receſſit, vt patet ex verbis Ciceronis paullo ante relatis, quamuis, quo tempore id factum, haud adeo liquidum ſit. Sigon. *de antiquo iure Ciu. Rom. I.* 16. *p.* 207.

(*t*) Et inde alteri Cenſori Salinatoris cognomen haeſit. Errat ergo Bulenger. *de Vectigal. P. R. XV.* qui Salinatorem non introduxiſſe, ſed reſtituiſſe hoc vectigal exiſtimat. Vid. V. C. Burmann. *de Vectigal. P. R. VI. p.* 116.

§. LXII.

§. LXII.

Vicefimae.

Diutius Romae in vſu fuit quartum genus vectigalis, quod *viceſima* dictum. Eius origo referenda in annum V. C. CCCLXXXXVIII. quo *Cn. Manlius legem nouo exemplo ad Sutrium in caſtris tributim de viceſima eorum, qui manumittuntur, tulit. Patres, quia ea lege haud paruum vectigal inopi aerario eſſet, auctores fuerunt.* Liu. VII. 16. Quoties ergo ſeruus manumittebatur, vel herus, vel libertus pendebat viceſimam. Arrian. *Diſſ. Epictet. II.* 1. Ὅταν ἐν στρέψῃ τις ἐπ', στρατηγοῦ τὸν αὐτοῦ δοῦλον οὐδὲν ἐποίησεν. ἐποίησε, τί; ἔστρεψε τὸν αὐτοῦ δοῦλον ἐπὶ στρατηγοῦ, ἄλλο οὐδέν; ναί. καὶ εἰκοστὴν αὐτοῦ δοῦναι ὀφείλει. *Quando quis ſeruum ſuum apud Praetorem vertit, num iſta vertigine nihil egit? Enimuero egit aliquid. Quid autem? Seruum ſuum vertit apud Praetorem. Numquid praeterea? Immo et viceſima ſoluenda erit.* Similis eſt locus apud eumdem Arrian. *Diſſ. Epictet. Lib. II. Cap. I. Lib. III. Cap. XXVI.* Tardius tamen ab Auguſto id etiam ad ſeruos venales prolatum videtur, pro quibus viceſima quinta (*u*) pendenda erat ab emtore, ſi Tacito *Annal.* XIII. 31. fidem habemus. Aurum viceſimarium in ſanctiore aerario (*x*) ad vltimos reip. caſus ſeruari conſueuit. Liu. XXVII. 10.

(*u*) Tacit. *Ann. XIII.* 31. huius viceſimae quintae meminit: Sed ex Dionis *Hiſt. LV. p.* 569. conſtat, Auguſtum, auctorem huius vectigalis non quintam et viceſimam, ſed quinquageſimam τὸ τέλος τῆς πεντηκοστῆς a ſeruis venalibus exegiſſe. Alterutrum ergo erraſſe dixeris, niſi forte aliquis ex Auguſti ſucceſſoribus hoc vectigal auxerit.

(*x*) Huic vectigali colligendo praefectus aliquis fuit, qui adpellabatur *Viceſimarius*, vel εἰκοστώνης: ſi ſequamur emendationem in verbis fragmenti Traguriani Petronii, quam repraeſentat V. C. Burmann. *de Vectig. P. R. X. p.* 192.

§. LXIII.

Noua vectigalia ab Imperatoribus inuenta.

Oppreſſa per Principes republica, multa noua inuenta ſunt vectigalia, quibus locupletaretur aerarium. Vnde de Auguſto Sueton. XXXXVIIII. *Aerarium militare cum vectigalibus nouis inſtituit.* Talis erat centeſima rerum venalium, quam A. V. C. IↃCCLVIIII. inſtituerat Auguſtus, teſte Dione Caſſ. LV. p. 569. Quamuis enim ibi tantum quinquageſimae mancipiorum venalium meminerit Dio; fieri tamen potuit, vt reliquarum rerum venalium centeſimam inſtituerit. Eius enim mentionem facit Tacitus, additque, hanc centeſimam Tiberium primum firmaſſe, Tacit. *Annal. I.* 78. poſtea, vt populo aliquid daret, ducenteſimam induxiſſe. Id. *Annal. II.* 42. denique quum iterum in vſum reuocaſſet centeſimam, eamdem Italis remiſiſſe Caium Caligulam. Dio Caſſ. LVIIII. p. 647. Ex quo loco patet, in Suetonii *Cal. XVI.* auctore Caſaubono, reſcribendum eſſe: *Centeſimam auctionum Italiae remiſit*, quum vulgo ibi legatur *ducenteſimam*. Ceterum non aliud hoc erat vectigal, quam centeſimus rerum in auctione venalium numus, qui inferebatur aerario militari, vt recte docet Lipſ. ad Tacit. *Annal. II. p.* 104. *ſequ.* Saepiſſime tamen illius vectigalis quantitas videtur vel aucta, vel imminuta. Nam et quinquageſimae fit mentio. Immo Theodoſius et Valentin. Auguſti

ſti conſtituerunt, vt nundinis quibuſque ex qualibet negotiatione mercium fiſco in ſingulos ſolidos venditor dimidiam ſiliquam, et ſimiliter emtor dimidiam inferret. Idque eſt vectigal SILIQVATICVM, de quo Caſſiod. *Var. IIII.19. Id rebus omnibus nundinandis prouidam definiuiſſe antiquitatem*, ait. Ipſam conſtitutionem Theodoſianam quum iam pridem in lucem protraxerit Cuiac. *Obſ. XVI.* 22. mirandum ſane eſt, virum doctiſſimum, Guid. Pancirol. *Theſaur. Var. Lect.* III. 31. p. 494. exiſtimare, ſiliquaticum in' fructibus conſtitiſſe, e. g. ſiliquis, ſimilibuſque, eoſque fructus loco numorum fuiſſe praeſtandos. Siliqua hic eſt viceſima quarta pars ſolidi aurei, ſeu eiuſdem ſemiuncia. Gronou. *de Pec. Vet. Lib.* IIII. *Cap. XVIII.* adeoque ſatis grande hoc vectigal fuiſſe animaduertimus. Eſt et vectigal QVADRAGESIMAE, ſiue litium, ſiue portorii loco ſoluendum, cuius meminere Quinctilian. *Declam. XXV.* Symmach. *Epiſt. V.* 62. 65. immo et Suet. *Veſpaſ. Cap.* 1. Ei praefectum legimus QVINCTIONEM, AVG. LIB. TABVLARIVM XXXX. GALLIAR. apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* VIIII. 36. Paullo obſcurius eſt vectigal *anſariae*, vt in L. 1. C. *Hermog. de iure fiſci* vocatur, vel *anſarii* et *fouencularii*, vel *foricularii*, quorum meminit elegans marmor Romanum apud Grut. *Inſcr. p. CLXXXXV*IIII. 6.

IMP. CAESAR. M. AVRELIVS. ANTONINVS. AVG.
GERMANICVS. SARMAT. ET. IMP. CAESAR. L. AVRELIVS.
COMMODVS. AVG. GERMANICVS. SARMATIC.
HOS. LIMITES. CONSTITVI. IVSSERVNT.
PROPTER. CONTROVERSIAS. QVAE. INTER. MERCATORES. ET.
MANCIPES. ORTAE. ERANT. VTI. FINEM. DEMONSTRARENT.
VECTIGALI. FORICVLARI. ET. ANSARII.
PROMERCALIVM. SECVNDVM. VETEREM. LEGEM. SEMEL.
DVMTAXAT. EXIGVNT.

Diſſerit de his vectigalibus Iac. Cuiac. *Obſ.* XIIII. 3. ſed ita, vt lectores non multum reddat certiores, itemque V. C. Petrus Burmannus *de vectig. pop. Rom. Cap. V. p* 73. *ſequ. edit. nou.* Mirum eſt vectigal pro *vmbra platani* exactum, de quo Plin. *Hiſt. Nat. XII.* 1. multoque mirabilius τὸ ἀερικὸν, quod pro caeli aërifque vſu pendebatur, de quo quaedam haud protrita habet idem laudatus Cuiac. *Obſ. X.* 7. Buleng. *de vectigal. pop. Rom. Cap.* XVII. et Burmann. *Cap.* XII. *p.* 209. *ed. nou.* Denique etiam nouis illis vectigalibus vel maxime accenſenda viceſima hereditatum, de qua iam ante §. XVIIII. aliquid notauimus.

§. LXIIII.

Ius ſuffragiorum. Pergimus ad ius SVFFRAGIORVM, quod et ipſum ad iura ciuium Romanorum pertinuit. Comitia Romulus inſtituerat, ciuibuſque libera permiſerat ſuffragia, quoties vel lex ferenda, vel creandus magiſtratus, vel bellum denique decernendum videretur. Dionyſ. Halic. II. p. 87. Quum vero initio curiatim ſuffragia ferrentur in comitiis curiatis: poſtea centuriata comitia inuenit Ser. Tullius, quibus id conſequutus eſt,

Digitized by Google

eſt, vt ditiorum praeualerent ſuffragia, quum in comitiis curiatis turba egenorum ciuium optimates et ditiores facile numero ſuffragiorum obrueret. Dionyſ. Halic. IIII. *p.* 224. *ſequ.* Et ex eo tempore fere dicis tantum et auſpiciorum cauſſa rogationes curiatim perlatae, et denique ipſa illa comitia adumbrata ſunt per XXX. lictores. Cic. *de leg. agrar.* II. 12. Qua de re tamen haud leuis fuit virorum doctiſſimorum altercatio, Nicolai ſcilicet Grucchii et C. Sigonii, quorum ſcripta eriſtica repetita editione vulgauit vir de his litteris immortaliter meritus, Io. Georg. Graeuius *Tomo I. Theſ. Ant. Rom.* (*y*). Denique etiam tributa inuenta ſunt comitia, quibus populus per tribus, quarum demum XXXV. erant ferebat ſuffragia, eaque coeperunt A. V. C. CCLXIII. A. Sempronio, M. Minucio Coſſ. Quemadmodum vero centuriata comitia non niſi a maioribus, ita tributa a minoribus aeque ac maioribus magiſtratibus haberi poterant: In his ſuffragium ferebant omnes, qui erant tribubus adſcripti, praeter impuberes, aerarios, et ſexagenarios, quos depontanos ideo dictos, alibi obſeruauimus. Aliquando vnus idemque ciuis in duplici tribu ferebat ſuffragia, ſi ſe dediſſet alteri in adoptionem. Tunc enim et patris naturalis tribum retinebat, et tribui patris adoptiui adſcribebatur. Hinc Auguſtus in lapide Brixienſi apud Grut. *p.* CCXXVI. vocatur C. IVLIVS, C. F. FAB. SCAPT. CAESAR. AVGVSTVS, quia tribui Fabiae et Scaptiae erat adſcriptus. Suet. *Aug. Cap. XXXX.* et ibi Torrent. De his comitiis plura Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 17. *p.* 212.

(*y*) Quaeſtio inter hos viros doctiſſimos fuit de lege curiata. Nic. Grucchius exiſtimat, patricios magiſtratus olim binis comitiis eſſe creatos, centuriatis et curiatis: plebeios iisdem binis, tributis et curiatis: denique, quum obſoleuiſſent curiata comitia, magiſtratus omnes binis comitiis creatos, centuriatis et tributis. Negat id Car. Sigonius, magiſtratus tantum vnius generis comitiis creatos exiſtimans, Conſules nimirum centuriatis, alios magiſtratus patricios curiatis, ita tamen, vt deinde iterum de iisdem magiſtratibus iudicatum ſit, populuſque priora comitia reprehendere potuerit. Ergo de conſulibus bis putat comitiis, ſed non aliis quam centuriatis, iudicatum, de aliis quoque bis, ſed non niſi curiatis. Ab eruditorum vero ſenatu iam pridem ſecundum Grucchium fuit iudicatum, vti obſeruat V. C. Io. Graeuius *praefat. T. I. Antiqu. Rom.* [In hunc locum conſuli meretur docti cuiusdam Iuriſconſulti Neapolitani Annotatio quae extat in vltima *Ciceronis* Editione *Geneuenſi* Tom. VI. qui prodiit hoc An. 1745.]

§. LXV.

Illud ſub Imperator. mutatum.

Sed illud ſuffragiorum ius primus imminuit Iul. Caeſar, dictator perpetuus, comitia cum populo ita partitus, vt, exceptis conſulatus competitoribus, de cetero numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet, pronunciarentur, pro altera parte, quos ipſe dediſſet. Sueton. *Iul. Cap. XXXXI.* Auguſtus equidem populo reſtituit ſuffragia, reducto priſtino comitiorum iure, et multiplici poena coercito ambitu: Sueton. *Aug. Cap. XXXX.* aſt ſub Tiberio denuo ademtum fuit populo ius ſuffragiorum, et ad ſolum Principem ac Senatum traductum, ſeu, vt ea de re Tacitus *Ann.* I. 15. *tunc primum e campo comitia ad patres translata.* Dio Caſſ. *Hiſt.* LVIII. *p.* 633.

Digitized by Google

633. *ſequ.* Reddita quidem eſſe populo a Caio illa ſuffragiorum iura; tradit idem Dio *Hiſt.* LVIIII. *p.* 648. ſed Suetonius *Calig. Cap.* XVI. tantum *tentaſſe eum*, ait, *comitiorum more aduocato*, *ſuffragia populo reddere*. Certe nec ſub eius ſucceſſoribus in ferendis legibus aliiſque rebus maioribus populi ſuffragia valuiſſe, iamdudum obſeruarunt viri docti (z), Iuſtus Lipſ. *Excurſ. ad Tacit. Annal. I* 15. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II.* 20. *p.* 336. Vnde et leges illas de ambitu ſuo aeuo obſoleuiſſe fatetur Modeſtinus *L.* I. *D. ad Leg. Iul. de ambitu: quia ad curam principis magiſtratuum creatio pertineat, non ad populi fauorem.*

(z) Retenta quidem aliquamdiu ſunt comitia; ſed dicis cauſſa, et tamquam priſcae libertatis ſimulacra. Solebant enim magiſtratus, a Principe vel Senatu deſignati, in campum Martium prodire cum neceſſariis, ibique coram populo, more veteri congregato a praecone pronunciari. Qua de re Dio Caſſ. LVIII. *p.* 634. qui, vbi de perpetuo Tiberii in creandis conſulibus modo egiſſet, ſtatim addit, *καὶ μετὰ τοῦτο ἐς τὸν δῆμον, καὶ ἐς τὸ πλῆθος, αὐτοὶ καὶ οἱ προσήκοντες ἀπαντῶ, τῆς ἀρχαίας ὁσίας ἕνεκα, καθάπερ καὶ νῦν, ὥστε ἐν εἰκόνι δοκεῖν γίγνεται, ἐσιόντες ἀπεδείκνυντο. Deinde ad populum et plebem hi ſuis quique cum neceſſariis dicis cauſſa, ſicuti nunc etiam, vt imago quaedam priſci ritus exhiberi videretur, prodeuntes renunciabantur.* Et hinc intelligitur, quaenam ſint illa *comitia conſularia*, quorum ſub Imperatoribus etiam fit mentio apud Sueton. *Vitell. XI. Veſp. V. Domitian. X.* Add. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. II.* 20. *p.* 338.

§. LXVI.

Ius honorum et quidem ſacerdotiorum.

Quintum ius ciuium Romanorum fuit ius HONORVM, ſiue magiſtratuum, ſiue ſacerdotiorum, quippe quos nemo niſi ciuis Romanus gerere poterat. Si quis enim, ciuitatis expers, honores ad ſe rapuiſſet: re comperta, honorum gradum cum toto ciuitatis iure amittebat, vt docet exemplum M. Perpennae, apud Valer. Max. III. 4. 5. (a) Honores partim in ſacerdotiis, partim in magiſtratibus, erant poſiti. Vtrique ex inſtituto Romuli proprii erant patriciorum, quia voluerat Romulus *ἱερᾶσθαι τοὺς εὐπατρίδας καὶ ἄρχειν, vt et ſacra curarent, et magiſtratus gererent patricii.* Dionyſ. Hal. II. *p.* 87. Eiectis regibus, poſt multas lites cum ſacerdotia, tum magiſtratus, ſenſim coeperunt cum plebe communicari. Et ſacerdotia quidem patriciis eripuit Lex Ogulnia, de qua fuſius Liu. X. 6. Manſerunt tamen patricii in poſſeſſione aliquot ſacerdotiorum, quae numquam a plebeiis ſunt geſta, veluti Regis ſacrorum, Flaminum maiorum, Saliorum Palatinorum, Potitorum, Pinariorum, Lupercorum, Curionum: non autem Virginum Veſtalium, vti ſibi perſuaſit Paull. Merula *de Leg. Rom. II.* 11. Virgines enim Veſtae etiam ex gentibus Manilia, Terentia, Coelia, plebeiis captas eſſe, ex marmoribus apud Grut. *Inſcr. p.* CCCX. 2. 5. CCCXII. 3. patet. Quin Dio Caſſ. *Lib. LIIII p.* 563. refert, demum in Veſtae atrium admiſſas, *καὶ ἐξ ἀπελευθέρων γεγεννημένας, ex liber-*

(a) Non tamen acta eiuſmodi magiſtratus, iure haud facti, reſcindebantur, vt patet exemplo Barbarii Philippi Praetoris *L.* 3. *D. de offic. Praetor.* De quo memorabili exemplo exſtat ſingularis viri eximii, Iac. Gothofredi Diſſertatio, quam *de Electione Magiſtratus inhabilis* inſcripſit.

Digitized by Google

bertinis parentibus natas. Id quod lege quadam Papia inuectum eſſe, ex Gellii *Noct. Att. I.* 12. docuimus in *Comment. ad Leg. Iul et Pap. Popp. Lib. I. Cap. I. p.* 2. *ſequ.* Reliqui etiam ſacerdotes partim e patriciis; partim e plebeiis creati ſunt. Cic. *pro domo XIIII.* Et primis quidem temporibus Rex ſacrificulus centuriatis, flamines curiatis creati, reliqui ſacerdotes a collegis cooptati. Liu. XXXX. 42. Poſtea C. Licinius Craſſus Trib. pl. legem tulit, qua cooptatio collegiorum ad populi beneficium tranſlata, quam tamen diſſuaſit Laelius. Cic. *Lael. XXV.* Poſt hunc etiam Cn. Domitius Ahenobarbus Trib. pl. anno IↃCL. ius ſubrogandorum ſacerdotum a collegiis ad populum tranſtulit, ita quidem, vt qui a tribubus eſſet electus, is a collegio cooptaretur, vti docent Suet. *Neron.* II. Cic. *Agrar.* II. 7. Collegiis arbitrium cooptandi denuo reſtituit L. Sulla: Aſcon. Paedian. *in Cic. Diuin. Verr. p.* 1759. aſt anno IↃCLXXXVIIII. legem Domitiam reduxit T. Atius Labienus: Dio XXXVII. *p.* 46. eamdem abrogauit M. Antoninus teſte Dione Caſſ. XXXXIIII. *p.* 269. ac tertia vice reſtituit Panſa, vt patet ex Cic. *Epiſt. ad Brut. V.* Adde Manut. *de Legibus II.*

§. LXVII.

Et magiſtratuum.

Idem paene de magiſtratibus obſeruandum. Omnes initio penes patricios erant ex inſtituto Romuli. Dionyſ. Hal. II. *p.* 83. Eiectis regibus, idem aliquamdiu placuit. At paullo poſt Tribunos ac Aediles plebis plebs extorſit, qui non poterant per legem ſacratam, niſi e plebe, creari. Liu. IIII. 25. Deinde et Conſulum alter plebeius creari coepit, primuſque e plebe conſul factus eſt L. Sextius, anno CCCLXXXVIIII. Liu. VI. *extr.* Immo aliquando vterque conſulum plebeius fuit, quod quando primum contigerit, patet ex Liu. XXVII. 31. Quumque in redhoſtimentum communicati ſecum conſulatus plebs nouos magiſtratus patricios, puta praeturam et Aedilitatem curulem, concederet patribus: paullo poſt hi quoque communes patriciis et plebeiis eſſe coeperunt, primuſque e plebe praetor creatus eſt P. Publilius Philo. Liu. VIII. 15. Aediles autem, verecundia impoſita ſenatui, ſtatim ſequente anno, alternis vicibus ex plebe creari, et poſtea id promiſcuum eſſe coepit. Liu. VII. 1. Poſtremo omnes omnino magiſtratus cum plebeiis ſunt communicati, veluti Dictatura, Liu. VII. 17. Cenſura, Liu. VII. 22. Quaeſtura, Liu. IIII. 43. et 54. adeoque omnes honores patuere plebeiis, praeterquam dignitas Interregis, quam tamquam propriam poſſeſſionem ſemper retinuerunt patricii, Cic. *pro domo XIIII.*

§. LXVIII.

Quomodo ſacerdotes adlecti ſub Imperatoribus.

Sub Imperatoribus alia plane coepit eſſe rerum facies. Nam quod ad ſacerdotia attinet, ius ea conferendi ad ſe rapiebant Principes, ſiquidem Senatus, teſte Dione Caſſio *Hiſt. LI. p.* 457. inter alia Auguſto id quoque conceſſerat, vt ſacerdotes, quotcumque vellet, neglecto etiam numero antiquitus recepto, conſtitueret. Videtur tamen Auguſtus, vti erat ciuiliſſimus, aliquando rem ad Senatum retuliſſe. Vnde Druſus Germanicus in vetere numo dicitur SACERD. COOPT. IN OMNI COL. SVPRA NVMER. S. C. Eodem modo et aliae dignitates ſaepe vel

ex SCto, vel ſolis principum codicillis datae ſunt. Teſtis eſt *vetus Inſcr.* apud Gruter. *p.* CCC.

LATERANO. ET. RVFINO. COS.
SVPER. NVMERVM.
COOPTATVS. EX. S. C. M. AVRELIVS. ANTONINVS.
CAES. DESTINATVS.

§. LXVIIII.

Quomodo creati magiſtratus?

Ad magiſtratus denique quod attinet, eos, quoque ſuo arbitrio creabant Principes, eaque dignitate non ſolum Romanos, ſed et exteros, ornabant; qualis procul dubio fuit ille Herodes, Atticus, bis Conſul, de quo copioſius agit Ez. Spanh. *Orb. Rom. II.* 20. *p.* 341. Talis etiam Soaemus, Rex Armeniae, qui a Vologaeſo pulſus Romam confugerat, mutatoque nomine dictus N. Aurelius Soaemus, Conſulque ordinarius fuit anno V. C. DCCCCXV. cum L. Papirio Aeliano Phot. *bibliotb. Cod.* LXXXXIIII. Reineſ. *Comm. ad Inſcr. p.* 219. Mitto Dionem Caſſium, Polemonem, alioſque conſules peregrinos. In primis vero poſt conſtitutionem illam Antonini Caracallae adeo promiſcue ad ſummos honores euecti ſunt Romani, Itali et exteri, vt ne barbaris quidem ac peregrinis, qui orbem Romanum iam ab aliquo tempore compleuerant, via ad honores intercluſa videretur. Vnde vti Roma *βαρβάρων οἰκητήριον*, *barbarorum domicilium* dicitur Zoſimo IIII. 59. ita non mirum eſt, ibi conſulares faſces aliaſque dignitates demum et cum barbaris et peregrinis eſſe communicatas. Nazar. in *Panegyr. Conſtant. Aug.* dicto: *Senſiſti Roma tandem te arcem omnium gentium et terrarum eſſe reginam, quum ex omnibus prouinciis optimates viros curiae tuae pignoraueris, vt Senatus dignitas non nomine, quam re, eſſet illuſtrior, quum ex totius orbis flore conſtaret.* Ariſtides *de Roma p.* 372. Ξένος δ' οὐδεὶς, ὅστις ἀρχῆς ἢ πίστεως ἄξιος ἀνήρ. *Peregrinus habetur nemo, qui vir ſit dignus magiſtratu aut fide.* Denique Rutilius Numatian. Itiner. I. v. 13.

Relligioſa patet peregrinae curia laudi,
Nec putat externos, quos decet eſſe ſuos.
Ordinis imperia collegarumque fruuntur:
Et partem Genii, quem venerantur, habent.

Vid. Spanhem. *Orb. Rom. II.* 20. *p.* 344. *ſequ.*

§. LXX.

Ius ſacrorum, tum publicorum,

Vltimum eſto IVS SACRORVM, quod et ipſum iuribus ciuitatis Romanae adnumerandum eſt. Sacra Romanorum omnia aut *publica* erant, aut *priuata*. Publica, cenſente Feſto *voce publica pag.* 385. erant ea, *quae publico ſumtu pro populo fiebant*: priuata, *quae pro ſingulis hominibus et familiis*. Tam neceſſarium enim videbatur, ſacra publica, ſumptibus publicis peragi, vt, Theodoſio Magno negante,

te; ſe impenſas in ſacrificia Romanorum ſuperſtitioſiſſima facturum, reſponderet Senatus, *μὴ κατὰ θεσμὸν πράττεται τὰ πλημμελα, μὴ δημοσίου τοῦ δαπανήματος ὄντος*, *non rite fieri ſacrificia*, *niſi publico fierent ſumtu*. Zoſim. *Hiſt. IIII*. 59. Publicum totius vrbis ſocum Veſtales ſanctiſſime obſeruabant: publicos curiarum ſocos triginta cum ſuis curialibus curiones, pagorum ipſi ſingulorum pagorum ſacerdotes. Priuatim ſuos quiſque Lares familiares domi colebat. Quin et ſacerdotes familias aluiſſe, qui ſacris iſtis priuatis praeeſſent, ſatis adparet ex marmore apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. V*. 53. in quo memoratur L. POLITICENVS. L. F. PHILIPPICVS. SACERDOS. SERG. FAM. Dii neque noui neque exteri adſciſci poterant a Romanis, niſi publica auctoritate, quemadmodum Aeſculapium ex Epidauro, Cybelen a Phrygia publico decreto accitos, et quaſi ciuitate donatos eſſe conſtat. Petr. Faber *Semeſt. III*. 1. Bynkerſh. *de Relig. peregr. Diſſ. II. p*. 246. *ſequ*. Hinc ſi quis priuato arbitrio peregrina ſacra induxerat: Senatus ea publica auctoritate damnabat. Quale quid refert Liu. IIII. 30. XXV. 1. XXXVIIII. 16. Valer. Max. I. 3. Integrum SC. Marcianum, Bacchanalibus oppoſitum, edidit Raph. Fabret. *Inſcr. cap. VI. p*. CCCCXXVII. et luculento commentario illuſtrauit laudatus Bynkerſh. *ibid*. At ſub Imperatoribus omnis exterarum gentium ſuperſtitio Romam confluxit veluti Sacra Iſidis, Abnubidis, Mithrae, Dei Elagabali, taurobolia, criobolia, aegobolia, et innumera alia, de quibus iam ab aliis actum. Ab his omnibus abhorruerant Romani tempore liberae reip. et ſacra patria adeo ſibi propria ſeruauerant, vt vel ideo municipes non viderentur optimo iure ciues eſſe, quia non iiſdem ac ii, qui Romam incolebant, Diis ſacriſque vterentur (*b*) Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. I*. 8. *pag*. 116.

(*b*) Ea tamen ſacra municipalia ne tunc quidem deſerebant municipes, quando Romam commigrauerant. Feſtus *municipalia p*. 324. *Municipalia ſacra dicta ſunt ea, quae initio habebant ante ciuitatem Romanam acceptam, quae obſeruare eos voluerunt pontifices, et eo more facere, quo adſueuiſſent antiquitus*. Vnde de ſe et Arpino municipio ſuo loquens Cicero *de Leg. II*. 2. *Hic gens, hic ſacra, hic maiorum multa veſtigia*. Quemadmodum ergo municipes Romam commigrantes ſeruabant ſacra municipalia: ita et coloniae retinebant ſacra populi Romani; ceu erudite probat Henr. Noriſius *Cenotaph. Piſan. Diſſ. I. Cap*. 5. *p*. 72.

§. LXXI.

Sed erant praeter haec ſacra publica quaedam gentium propria, vel, vt Liu. V. 52. vocantur, *gentilitia*, a quibuslibet familiis ex vſu domeſticae celebritatis obſeruanda, vt ait Macrobius *Saturn. I*. 16. Ea adeo vnius gentis erant, vt nemo illorum eſſet particeps, niſi qui vel natura, vel pontificum auctoritate, in patrisfamilias manu ac poteſtate eſſet, quales erant vxores, quae in manum conuenerant, liberique, tum naturales, tum adoptiui. Colebantur vero domi Penates, iiſque etiam anniuerſaria ſacra ab vniuerſa gente fiebant, ne feruente quidem bello intermittenda, vt patet ex Liu. V. 52. Quale in gente Fabia erat ſacrificium ſtatum, in monte Quirinali quotannis peragendum, de quo Liu. V. 46. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom.* tum priuatorum.

 VIIII.

VIIII. p. 577. Simile gentis Claudiae ſollemne memorat Dionyſ. Hal. XI. *696*. gentium Aemiliae, Iuliae, Corneliae, Macrobius *Saturn. I.* 16. gentis Seruiliae Plinius *Hiſt. Nat. XXXIIII.* 13. Atque inde intelligitur, quid ſibi velit Cicero *de Haruſp. Reſp. XXVII.* quando in poſteros transferri ait *parentum nomen*, *ſacra*, *memoriam*, *gentem*.

§. LXXII.

Ciuitatum duarum vel plurium ciuis nemo eſſe poterat.

Haec ſunt illa iura Quiritium ciuiumque Romanorum, quae omnes, qui optimo iure ciues erant, conſequebantur. Illud vnum addendum videtur, fuiſſe quaedam iuriſprudentiae Romanorum publicae principia, aliis ciuitatibus incognita. Tale erat illud, I. quod vetere iure (*c*) nemo poſſet ſimul Romae, alteriuſque ciuitatis ciuis eſſe. Cic. *pro Corn. Balbo XXVIII. Duarum ciuitatum ciuis eſſe noſtro iure ciuili nemo poteſt: non eſſe huius ciuitatis ciuis, qui ſe alii ciuitati dicauit, poteſt.* Et in oratione *pro A. Caecina XXXVI. Nam quum ex noſtro iure duarum ciuitatum nemo eſſe poſſit, tum amittitur haec ciuitas denique, quum is, qui profugit, receptus eſt in exſilium, hoc eſt, aliam ciuitatem.* Hoc ſecus fuiſſe in Graecia, vbi multarum iidem homines ciuitatum eſſe potuerint, idem obſeruauit Cicero *pro Archia V.* Idque cum ex aliis exemplis patet, quae colligit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I. 6. p.* 25. tum maxime ex marmore illo apud Reineſ. *Inſcr. p.* IϽCVII.

C. CALPVRNIVS. ASCLEPIADES.
PRVSA. AD. OLYMPVM. MEDICVS.
PARENTIBVS. ET. SIBI. EI. FRATRIB.
CIVITATES. VII. A. DIVO. TRAIANO.
IMPETRAVIT.

At Romae hoc, vt dixi, nemini licebat, ſiquidem ciuitatem is amittebat ſtatim, qui alteri ſe ciuitati adſcribi paſſus erat. Hinc de T. Pomponio Attico Cornel. Nepos *in vita eius III. Athenis autem ſic ſe gerebat, vt communis infimis, par principibus videretur. Quo factum eſt, vt huic omnes honores, quos poſſent, publice haberent, ciuemque facere ſtuderent. Quo beneficio ille vti noluit* (*d*): *quod nonnulli ita interpretantur, amitti ciuitatem Romanam, alia adſcita.* Atque hinc intelligitur, qui factum ſit, vt ii, quibus aqua et igni fuerat interdictum, tum demum ciuitatem Romanam amitterent, quum in eam ciuitatem eſſent recepti, quo vertendi, id eſt, mutandi ſoli cauſa veniſſent, Cic. *pro Domo* LXXVIII. Qua de re diximus ſupra *Lib. I. Tit. XVI.* §. *X.*

§. LXXIII.

(*c*) Aliud iure nouo. Nam ſaepe quibusdam ciuibus Romanis concedebant Imperatores, vt alterius quoque ciuitatis ius haberent. Sic Dionis Chryſoſtomi auus ab Imperatore ἅμα τῆς Ῥωμαίων πολιτείας, καὶ τῆς Ἀπαμέων ἔτυχεν, *ſimul Romanam et Apamenſem ciuitatem obtinuerat*. Dio Chryſoſt. *Orat. XXXXI. p.* 500.

(*d*) Hinc de ſolo domicilio Athenis conſtituto intelligendus eſt Cicero, quoties hunc T. Pomponium *ciuem Atticum* adpellat, quod facit *Epiſt. ad Attic. I. 16. II. 1.* vbi Demoſthenem *Attici ciuem* vocat.

§. LXXIII.

Accedit et alterum iuris publici principium, II. quod ciuitatem nemo amittere poſſet, niſi ipſe auctor factus: Cic. *pro Domo* LXXVIII. de quo iure eodem loco diximus, et ex Ger. Noodt addidimus, fictionem ſemper interceſſiſſe, ſi quando vel poenae loco, vel ob aliam cauſſam (*e*), quibuſdam ius ciuitatis adimeretur. Hinc ad artes Sullae tyrannicas pertinet, quod municipiis quibuſdam ciuitatem, lege centuriatis comitiis lata, eripuit. Cic. *pro Domo* LXXVIIII. Salluſt. *Fragm. Hiſt. I.* Sed quod ſemel tentauerat Sulla, ſaepius deinde factitabant Imperatores et quotcumque principatum Romae adſectabant. Sic Antonium agros, ciuitatem, immunitates, alioſque id genus honores priuatis et regibus ademiſſe, tradit Dio Caſſ. *Hiſt. XXXXV. p.* 282. Auguſtus quoque, confectis bellis, libertatem ac ius ciuitatis aliis dedit, aliis ademit, teſtem eodem Dione *Hiſt. LIIII. p.* 538. Et Claudius ciuitatis iure priuauit legatum, Lycium origine, quia Latine interrogatus, quod quaeſitum eſſet, haud intellexerat: Dio Caſſ. *Hiſt. LX. p. 676.*

Ciuitatem inuitus nemo amittebat.

(*e*) Tribus ex cauſſis amitti videbatur ciuitas, *exſilio*, illo ſcilicet, quo bona venibant et aqua, et igni interdicebatur, *poſtliminio*, et *reiectione ciuitatis*. Cic. *pro Balbo XXVIII. XXVIIII.* Pompon. *L.* 3. §. 3. *D. de capt. et poſtlim.*

CAP. II.

DE IVRE LATII.

§ LXXIIII.

Sufficere haec dicta arbitramur de iuribus ciuium Romanorum. Proximum eſt, vt de IVRE LATII diſſeramus, quod proxime acceſſiſſe ad ciuitatis Romanae praerogatiuam, iam ſupra diximus. Idque vel inde patet, quod Dionyſ. Halic. VIII. p. 540. eos *μετέχοντας τῆς ἰσοπολιτείας*, *participes iuris, quod ciuitatem quaſi aequat*, eleganter adpellat. Multa vero Latinorum fuere nomina. Dicti enim ſunt *ſocii* (*f*), *ſocii Latini*, *ſocii nominis Latini*, *ſocii nomenque Latinum*, *ſocii ab nomine Latino*, *ſocii ac Latium*, vti productis ex Liuio, Salluſtio, Valerio Maximo, teſtimoniis oſtendit Car. Sigon. *de ant. iure Ital. I. p.* 473.

Varia Latinorum nomina.

(*f*) Saepe tamen confunduntur nomina, vt et Italici iuris homines ſociorum et Latinorum, et Latini Italicorum nomine veniant. Quando itidem recte monuit Car. Sigon. *l. c. p.* 474. Id quum non attenderent recentiores quidam ſcriptores, ceteroquin eruditiſſimi: mirum in modum totam hanc differentiam Latinorum ac Italorum peruerterunt. Exemplo eſſe poteſt Harduin. *Not. et Emendat. ad Plin. p.* 389. *Tom. I.*

§. LXXV.

Latini ergo vel ſocii Latini nominis, temporibus antiquiſſimis erant *Latii*

Qui et quales fuerint?

Latii incolae, *populi Romani foederati*, *Iure Latii donati*, vt eos definit Sigon. *de iure Ital. I. 2. p.* 476. *Latii incolae* dicuntur, vt a reliquis Italis, *populi Rom. foederati*, vt a Latii incolis, qui tamen Latii iure haud fruebantur, ſecernerentur.

§. LXXVI.

Foedera cum populis Latii antiquiſſima.

LATIVM olim duplex erat, VETVS et NOVVM. Vetus a Tiberi ad Circeios, nouum a Circeiis ad Lirim et Sinueſſam vſque productum eſt. Paullo latius vtriuſque Latii terminos profert Seruius ad Virg. *Aeneid. I. v. 6. Latium duplex eſt*, *vnum a Tiberi ad Fundos*, *aliud inde vſque ad Vulturnum fluuium*. Sed errorem huius Grammatici iam alii oſtenderunt. Latium ergo vetus Tiberi, Aniene, Vſente, fluuiis, marique Tyrrheno concludebatur, illudque inſederant *Albani*, *Rutuli*, *et Aequi*. Nouum, quod ab Vſente fluuio ad Lirim protenditur, Oſcis, Auſonibus, Volſcis, praebuit ſedes. Plin. *Hiſt. Nat. III.* 5. Strabo *Geogr. V. p.* 231. Ex his primi foedus cum Romanis Albani iam ipſius Romuli tempore fecerant, quo cautum fuerat, vt ne bellum inter ſe gererent ſociae ciuitates, alioquin, quae bellum intuliſſet prior, alterius iudicium ac mulctam ſubiret, Dionyſ. Halic. III. *p.* 138. Addit Strabo *Geogr. IIII. p.* 165. tam arctam fuiſſe inter hos populos neceſſitudinem, vt, quum proprium vterque regem haberet, connubia tamen, et ſacra, et cetera iura ciuilia, communia haberent. Victis poſtea a Tullo Hoſtilio Albanis, ex foedere impetratum eſt, vt iuuentutem in armis haberent, vtendam a Rege Romanorum, quum res poſtularet. Liu. I. 26. Diruta paullo poſt Alba, legatos Romani miſerunt ad triginta vrbes, quae in Albanorum fuerant ditione, poſtularuntque, vt et ipſi dicto eſſent audientes. Abnuentibus his, nouum exarſit bellum, quo in quintum annum populationibus magis, quam iuſtis praeliis, extracto, pax demum facta, foeduſque renouatum eſt. Dionyſ. Halic. III. *p.* 175. Rege hoc morte intercepto, plerique Latini ſoluta eſſe Regis obitu foedera dicebant. Vnde maiore conatu domiti a Tarquinio Priſco, eas pacis conditiones acceperunt, vt agros ſuos ac leges haberent, ac ſocii populi Romani dicerentur illi quidem, ſed ad regis tamen Romani mandata armati praeſto eſſent. Dionyſ. Halic. III. *p.* 191. firmauit id foedus Tarquinius Superbus, Liu. I. 52. qui, vt tanto ſanctiore vinculo ſibi conglutinaret hos ſocios, primus ferias Latinas, Romanis cum Latii populis communes, inſtituit. Dionyſ. Halic. IIII. *p.* 250.

§. LXXVII.

Ea deinde ſaepius repetita.

Exactis regibus nouum ſtatim bellum coortum eſt cum Latinis, qui a Romanis denuo deſciuerant. Cum his tamen, ab A. Poſtumio Dictatore victis ad lacum Regillum, denuo foedus percuſſum A. V. C. CCLX. Sp. Caſſio Vicellino et Poſtumo Cominio Auruncolo II. Coſſ. iis legibus, *vt inter Romanos Latinaſue ciuitates omnes aeterna pax eſſet*, *neque ipſae inter ſe bellarent*, *neque hoſtibus tutos tranſitus praeberent*, *ſed bello oppreſſis opem pro virili ferrent*, *ſpoliorum ac praedae partem aequalem haberent*: *priuatarum litium iudicia illi*,

qui-

quibus mandata cognitio fuerit, intra decem dies peragerent: hiſque legibus nihil addi denique poſſet, niſi ſi Romanis, Latiniſque ita placuiſſet. Hanc enim foederis formulam (*g*) nobis ſeruauit Dionyſ. Halic. VI. *p.* 115. quocum iungendi ſunt Liu. II. 22. et Cic. *pro Corn. Balbo XXI.* Et hoc eſt foedus illud Latinorum, quod ceteris firmius manſit. Quamuis enim ſubinde rebellarint Latini, veluti A. V. C. CCCLXVI. et CCCIIII. ſaepe tamen victi, ſaepe reducti ad officium, poſtremo illius foederis leges, quod cum Latinis omnibus Sp. Caſſio et Poſtumo Cominio Coſſ. initum fuerat, recuperarunt (*h*), vt patet ex Cic. *pro Corn. Balbo XXIII.*

(*g*) Pluribus tamen aliis capitibus illud conſtitiſſe vel ex Feſto adparet, qui *voce nancitor*. *p.* 327. etiam haec foederis verba allegat: PEQVVNIAM QVI NANCITVR, HABETO, ET SI QVID PIGNORIS NANCISCITVR, SIBI HABETO.

(*h*) Poſtremo enim bello a Q. Publicio Philone Coſ. ad internecionem caeſi, pleriſque iuribus fuerant ſpoliati, ex eoque tempore etiam concilium Latinorum ad lucem Ferentinae conuocari deſierat, ceu ex Cincianis Commentariis obſeruat Feſt. *voce praetor. p.* 376.

§. LXXVIII.

Foedus cum Volſcis et Aequis.

His antiqui Latii populis acceſſere deinde Volſci et Aequi, *Latinorum*, iudice Floro *Hiſt. Rom.* I. 11. *peruicaciſſimi, et quotidiani prope Romanorum hoſtes*. Volſcis, ſi Dionyſ. Halic. III. *p.* 181. credimus, Ancus; ſin Liuio I. 53. Tarquinius Superbus primus bellum intulit, quit et Aequos adgreſſus eſt. Poſtea ab A. V. C. CCLVIII. variis ac paene anniuerſaliis praeliis attriti, demum A. V. C. CCLXXXIIII. Antium, maritimum oppidum, amiſerunt, annoque inſequente iis legibus impetrarunt pacem, vt legibus ſuis vtentes, priuatis ſtipendiis pro Romanis iuſſi militarent. Dionyſ. Halic. VIIII. *p.* 616. Aſt ſtatim ad arma redierunt Aequi et Volſci. Vnde aliquoties fuſi fugatique, quin et ſub iugum aliquando miſſi ſunt, donec A. V. C. CCCCXXXXVIIII. a P. Sempronio Sopho conſule paene deleti et ad internecionem caeſi ſunt. Tamen et hi poſtremo propter cognationem in Latii iura adſciti ſunt, vt patet ex Cic. *pro Balbo XIII.* quamuis, quo id tempore factum ſit, nondum mihi liqueat.

§. LXXVIIII.

Item cum Hernicis.

Idem dicendum de Hernicis, quos primus Tarquinius Superbus ſocietate deuinxerat, Latinarumque feriarum fecerat participes. Dionyſ. IIII. *p.* 152. Dein A. V. C. CCLXVIII. bello petiti a Sp. Caſſio, tertium Conſule, quum victi pacem petiiſſent, eaſdem conditiones, quas Latini, quin ciuitatem ſine ſuffragio impetrarunt. Quo fit, vt ſaepe a Latinis ſeiungantur, neque adeo eos in Latinorum corpore fuiſſe, ex Liuio et Dionyſio euincit Car. Sigon. *de ant. iur. Ital.* I. 6. *p.* 107. Poſtea anno CCCLXXXXI. nouum cum Hernicis bellum exarſit: eoque finito, tertium, cuius omnes huius gentis ciuitates erant participes, praeter Alatrinates, Ferentinates et Verulanos: Liu. III. 42. Tribus illis, quia ciuitati Romani *ἀυτονομίαν* praeferebant, ſuae leges redditae, A. V. C. CCCCXXXXVII. Anagninis, et qui

qui arma Romanis intulerant, *ciuitas ſine ſuffragii latione data, concilia connubiaque ademta, et magiſtratibus, praeterquam ſacrorum curatione, interdictum.* Liu. VIIII. 43. Sed Hernicos iſtos αὐτονόμους poſtremo iura Latii habuiſſe, vel inde patet, quod Ferentinates Latinis adiungit Liuius XXXIIII. 42.

§. LXXX.

Cum incolis Latii noui.

Latium nouum quando dici coeperit, quandoque Oſcis et Auſonibus ius Latii datum ſit, non magis certum eſt. Sigonius exiſtimat, his populis, ad internecionem deletis, Liu. VIII. 25. in hanc regionem Latinorum gentem eſſe immiſſam; atque inde Latium nouum adpellatum: id quod ipſe inter Tarentinum Punicumque bellum factum conicit. Sed quemadmodum id nullo teſtimonio comprobari poteſt: ita certiſſimum eſt, nouum hoc Latium iura Latii veteris eſſe conſequutum, ſiquidem Appianus *de Bello ciuil. I. p.* 374. Latinos, quos ab Italis ſeiungit, ad Lirim vſque in populi Romani fide manſiſſe ſcribit.

§. LXXXI.

Latini demum ciuitate donati.

Et hae ſunt illae gentes, quibus ius Latii antiquiſſimis temporibus datum eſt. Hoc iure contenti fuerunt vſque ad bellum illud ſociale vel Marſicum, quo confecto A.V. C. IↃCLXIII. lege Iulia, et proxime inſequente lege Plotia omnes ſocii ac Latini nominis immo et Itali ciuitate Romana donati ſunt, ceu ſupra §. *VIIII.* obſeruauimus.

§. LXXXII.

Ius Latii deinde aliis populis et ciuitatibus datum.

At quamuis Latini in ciuitatis Romanae iura tranſiiſſent, non ipſum tamen ideo exſpirabat ius Latii, quippe quod ab eo tempore cum multis ciuitatibus, tum et coloniis, extra Italiam, conceſſum legimus. Sic Nemauſenſibus ius Latii datum eſſe, patet ex Strabone IIII. *p.* 157. Nobocomenſibus idem ius dederat vel Iul. Caeſar, vt tradit Appian. *Bell. ciuil. II. p.* 443. vel Pompeius Strabo, vt mauult Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap. II. pag.* 62. Is enim Pompeius omnibus Gallis Traſpadanis ius Latii conceſſerat, teſte Aſcon. Paedian. *in Cicer. aduerſ. Piſon. p.* 2062. Eodem exemplo Nero natione Alpium maritimarum, vniuerſam Hiſpaniam Veſpaſianus, multas alias ciuitates Hadrianus in ius Latii tranſtulerunt. Tacit. *Annal. XV.* 31. Plin. *Hiſt. Nat. III.* 3. Spartian. *Hadr. XXI.* De coloniis Latinis paullo poſt erit dicendi locus.

§. LXXXIII.

Latini Iuniani libertinae conditionis.

Nouum Latinorum genus repertum ſub Tiberio, lata lege Iunia Norbana, qua cautum, vt modis minus ſollemnibus manumiſſi non iura ciuitatis Romanae, ſed Latii tantum, conſequerentur. Vnde hi libertini dicti LATINI IVNIANI, vt diſtinguerentur a *Latinis colonariis* (*i*) quibus ceteroquin, quod ad ius ciuile attinet, adſimilaban-

(*i*) Perſpicue itaque fallitur V. C. Claudius Salmaſius, dum Latinas colonias e libertinis conſtitiſſe exiſtimat. *de modo vſur. XVIIII. p.* 878. *ſequ.* Alii profecto erant Latini *libertini vel Iuniani*, alii Latini *colonarii*, quippe ingenui, et honorum in ſuis coloniis capaces. Vid. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. I.* 8. *p.* 47.

labantur. *L. vn. C. de Lat. libert. toll. Fragm. Iureconſ. vet. Pithoeanum* apud Cl. Schulting. *Iuriſp. vet. anteiuſt. p.* 805. Sed quemadmodum Latinos colonarios vna cum ingenuis omnibus ciuitate Romana donauerat Antoninus Caracalla, celeberrima illa ac ſaepe a nobis citata conſtitutione: ita Iunianam etiam libertinorum Latinitatem ſuſtulit Iuſtinianus *d. L. vn. C. de Lat. libert. toll.*

§. LXXXIIII.

Latini fuere ciuibus deteriores.

Iam vt ad iura Latii perueniamus: ea, licet proxime ad ciuitatem Romanam accederent, non eadem tamen fuerunt ac iura ciuium Romanorum. Quod adeo verum eſt, vt Boethius *in Top. Cic. II.* ſcribat, eos mediam pati capitis deminutionem, qui ciues Romani in Latinas colonias mitti ſe paterentur. Operae itaque pretium fuerit, quid inter ciues Romanos Latinoſque, quod tam ad ius priuatum, quam ad publicum attinet, interfuerit, paullo adcuratius diſquirere.

§. LXXXV.

Non gaudebant libertate iuris Quiritium

Vidimus ſupra, qualis fuerit ciuium Romanorum LIBERTAS, Latini et ipſi quidem gaudebant libertate, ſed iuris gentium, non illa iuris Quiritium, quam ſupra deſcripſimus. Saltim quod Lex Porcia ſanxerat de ciuium libertate a verberibus, non aeque valuit in Latinis. Quum enim Nouocomenſes, iure Latii donati a Q. Pompeio Strabone, paullo poſt a Caeſare ciuitatis iura eſſent conſequuti: M. Marcellus Conſul Nouocomenſem quemdam, in Caeſaris contumeliam, virgis caedi iuſſit, tamquam peregrinum, vt ſcribit Appianus *de Bello ciu. II. pag.* 443. et quidem Latinum. Ad Latinitatem enim quod attinet, ſtatus controuerſiam Nouocomenſibus mouere haud potuiſſet Marcellus, quippe quam dudum ante Caeſarem fuerant a Pompeio Strabone conſequuti. Aſcon. Paedian. *in Piſonian. p.* 2062. Simile quid obſeruat Diodor. Sic. *in Excerpt. Peireſcian. p.* 273. vbi de Clodio: *τὺς μὲν πολιτικὺς τοῖς πατρίοις ἔθεσιν ἐκόλαζεν ἀπαραιτήτως, τὺς δὲ συμμάχυς ῥαβδίοις ἱμάστιγυ. In Romanos quidem more maiorum animaduertit citra ſpem veniae: ſocios autem virgis cecidit.* Et Salluſt. *de Bell. Iugurt. Cap. LXVIIII.* referens, Turpillium, praefectum, Vaccae oppido impoſitum, a Metello *verberatum, capitis poenam ſoluiſſe*, ne cui id mirum videatur, ſtatim ſubiungit: *Nam is ciuis ex Latio erat.* Ex quo ſane patet, non aeque ad Latinos, ac ad ciues, pertinuiſſe libertatem illam, quae ex lege Porcia deſcendebat. (k)

(k) Erroris me hic arguit V. C. Chriſt. Gottl. Schwarzius in erudita *de iure Italiae* Diſſertatione *p.* 16. exiſtimans etiam Latinis et Italis hanc libertatem competiiſſe, idque probat ex Gell. *Noct. Att. X.* 3. vbi Gracchum in oratione quadam conqueſtum ait, *M. Marium et quosdam ex municipiis Italicis honeſtos viros virgis per iniuriam caeſos a magiſtratibus populi Rom.* Sed Gellius manifeſto loquitur de municipiis Italiae, adeoque de vrbibus, non Latini iuris, ſed ciuitatem Romanam conſequutis, qualia poſt legem Iuliam erant omnes, ante legem Iuliam quamplurimae.

§. LXXXVI.

Nec iure connubii cum ciuibus.

Ad CONNVBII ius quod attinet, illud Latini populi ne inter ſe quidem promiſcue habebant ex foedere antiquo, nedum cum ciuibus Romanis. Prius diſcimus ex Liu. VIII. 14. VIIII. 43. ex quibus locis patet, nemini Latinorum et Hernicorum licuiſſe extra fines regionis ſuae vxores ducere: poſterius vel inde colligimus, quod ne iis quidem, qui ſine ſuffragii iure ciuitate fuerant donati, cum ciuibus Romanis ius eſſet connubii. Campani ſane, qui pridem ciuitatem ſine ſuffragii latione fuerant conſequuti, poſtea demum impetrauerunt, *vt ſibi ciues Romanas ducere vxores liceret, et, ſi qui prius duxiſſent, vt habere eas, et ante eam diem nati vt iuſti ſibi liberi heredeſque eſſent*. Liu. XXXVIII. 36. Quanto minus ergo Latinis hoc ius connubiorum fuiſſe, credas? Et certe clariſſime Vlpianus: *Fragm. V.* 4. *Connubium habent ciues Romani cum ciuibus Romanis: cum* LATINIS *autem et peregrinis ita, ſi conceſſum ſit*. Sic et ipſum ius ſponſaliorum nuptiarumque aliud fuiſſe Latinis, aliud ciuibus Romanis, adparet ex Gell. *Noct. Att. IIII.* 4. vbi ex Cn. Sulpicio docet, ſponſum Latinum agere potuiſſe ex ſponſu in id, quantum intererat, eam vxorem non datam: quum contra ciuibus Romanis, vt ſupra diximus, infinita eſſet repudiorum liceatia *L.* 1. *C. de ſponſal.*

§. LXXXVII.

An habuerint ius patrium, legitimi dominii, teſtamenti factionis.

Quale fuerit apud Latinos ius PATRIAE POTESTATIS in tanto veterum ſilentio non conſtat. Id ſaltim certum videtur, *nullos fuiſſe homines*, (adeoque nec Latinos,) *qui talem habuerint in liberos poteſtatem, qualem Romani habebant*. §. 2. *Inſt. de patr. pot.* Nec omittendum videtur, paullo plus in Latio poteſtatis fuiſſe matri, quam Romae. Id enim non obſcure patet ex controuerſia Ardeenſi apud Liu. IIII. 9. Latini Iuniani habebant ius MANCIPATIONIS, Vlp. *Fragm. XVIIII.* 4. adeoque etiam colonarii Latini, quibus aequati illi erant lege Iunia Norbana. *Vetus Fragm. Iurec. apud Pith. n. VIII.* An vero etiam veteres Latini eodem iure vſi ſint, nondum conſtat. Porro TESTAMENTVM non faciebant Latini: ſaltim iure Romano Vlp. XX. 14. (nam alioquin et extra Romam Italos iam inde ab antiquiſſimis temporibus teſtamenta condidiſſe, ſatis conſtat Liu. I. 3. I. 34.). Iidem Latini nec ex ciuis Romani teſtamento quidquam capiebant, niſi intra dies cretionis ciuitatis Romanae iura impetraſſent. Vlpian. XXII. 3. Haec ſunt, quae veteres nos docent: plura, quum muta hic ſint antiqua moninenta, addere non licebit.

§. LXXXVIII.

Suis vtebantur legibus, niſi fundi facti.

Suis ergo, ceu ex his patet, legibus vtebantur Latini, nec iuris Quiritium fiebant participes (*l*). Licebat tamen iis, ſi vellent, leges Ro-

(*l*) Quaeri ſolet an omnes quibus ius ſuffragii datum, legibus ſuis ſpoliati, et, vt *populi fundi* fierent, coacti ſint? Adfirmat Sigon. *de antiquo iure Ital. II.* 7. Sed quid dicemus de Puteolis, quod *municipium quum illuſtre* fuerit, teſte Cicerone *pro Coel. XI.* ſuo tamen iure libertateque vti dicitur eidem *Agrar. II.* 32. Conf. Schwartz, *de iure Ital.* §. *V. p.* 14. *ſeq.*

Romanorum in ſuas ciuitates recipere, vel; vt veteres loquuntur: poterant populi FVNDI fieri. Qua de re Cicero *pro Balbo VIII. Sed totum hoc, iudices, in ea fuit poſitum ſemper ratione atque ſententia, vt, quum iuſſiſſet populus Romanus aliquid, ſi id adſciuiſſent ſocii populi ac Latini, et ſi ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tamquam in fundo reſediſſet, vt tum lege eadem populus is teneretur, non* VT DE NOSTRO IVRE ALIQVID MINVERETVR, *ſed vt illi populi aut iure eo, quod a nobis eſſet conſtitutum, aut aliquo commodo et beneficio vterentur. Tulit apud maiores noſtros legem C. Furius de teſtamentis, tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus; innumerabiles aliae leges de iure ciuili ſunt latae, quas Latini voluerunt, adſciuerunt*. Quicumque ergo populi leges Romanas adſciſcebant, et iis ſubſcribebant, illiſque in ciuitatibus ſuis vtebantur, ii FVNDI dici ſolebant, non a ſtatu quodam, vel conditione, quemadmodum dici ſolent populi *foederati*, vel *liberi*, ſed a facto, quod ſcilicet legibus populi Rom. ſubſcripſiſſent. *Fundus* enim *auctor* eſt, vel *ſubſcriptor*. Gell. *Noct. Att. XVIIII. 8. Haec ego dixi non vt huius ſententiae legiſque* FVNDVS *ſubſcriptorque fierem*. Feſtus: FVNDVS *dicitur populus eſſe rei, quam alienat, hoc eſt auctor*. Plaut. *in Trinum. V. 1. v. 6*.

> *Nunc mihi is propere conueniendus eſt, vt quae cum eius filio*
> *Egi, ei rei,* FVNDVS *pater ſit potior*.

Add. Turneb. *Aduerſ. IIII. 12.* Hotoman. *Obſ. II. 5.* Participes itaque iuris Romanorum priuati fiebant iſti populi, quod leges Romanas adſciuiſſent, et vt apud ſe valerent, auctores facti fuiſſent. Nec tamen eo ipſo iura Quiritium conſequebantur: (nihil enim de iure Romanorum, voluntaria iſta legum Romanarum receptione, poterat minui,) ſed inter ſe tantum iis legibus, quibus Romani ciues vtebantur. Verbi cauſſa, Latini tunc inter ſe poterant teſtari ſecundum leges Romanas, id enim licebat populis fundis. Sed non ideo quidquam ex teſtamento ciuis Romani capiebant. Id enim pertinebat ad ius Quiritium. Multo minus haec legum Romanarum receptio ad ius publicum pertinebat. Vnde Cicero *ibidem*: *De noſtra vero rep. de noſtro imperio, de noſtris bellis, de victoria, de ſalute, fundos populos fieri noluerunt*. Quae ſi obſeruaueris, facile carebis ſpinoſis illis Sigonii, Nic. Rigaltii, Iſm. Bulialdi, Henr. Valeſii, aliorumque diſputationibus *de populis fundis* (m), quippe quibus res, in ſe clariſſima, obſcurari fere magis, quam illuſtrari videtur. Pleniora bonae frugis ſunt, quae ad illam pro Balbo orationem commentatus eſt V. C. Io. Georg. Graeuius.

(m) Trigam illam diſſertationum *de populis fundis*, quae primum Diuione coniunctum prodiit, CIƆIƆCLVI. iterum edidit I. Ge. Graeuius V. C. *Theſ. Ant. Rom. I. II. p. 1915.*

§. LXXXVIIII.

Quemadmodum ergo iure priuato diuerſo admodum vſi ſunt Quirites et Latini: ita, quod ad ius publicum attinet, paullo propius ab illorum praerogatiuis abfuerunt. Conſiſtebant ciuitatis iura in cenſu, mi- Erat Latinis ius cenſus,

militia, tributis, ſuffragiis, honoribus, et ſacris. Latinos Romae CENSOS eſſe, nuſquam lego, niſi furtim aliquando in tabulas cenſuales irreperent, quod deinde lege Claudia, Papia, et Licinia Mutia vetitum eſſe, ſupra obſeruauimus §. LII. At ex Liu. XXXXI. 13. conſtat, Latinos in ciuitatibus ſuis eſſe cenſos. Veroſimile itaque eſt, in Latii ciuitatibus non minus ac Romae cenſum fuiſſe actum a magiſtratibus, tabulaſque cenſuales deinde Romam miſſas. Id enim etiam in coloniis fieri ſolitum, nemo ignorat.

§. LXXXX.

Vt et ius militiae inter ſocios.

Porro et MILITIAE iure, ſed paullo adſtrictiore, gaudebant Latini. Primo enim ne pro ſe quidem tuendis arma expedire poterant, iniuſſu populi Romani, vt teſtatur Liu. III. 19. Deinde militabant quidem cum Romanis, verum non vt legionarii, ſed tamquam ſocii, vt accurate ex Polybio docet Lipſ. *de milit. Rom. I. 6. p.* 48. Vnde minus rem acu tetigit Car. Sigon. *de ant. iur. Ital. I.* 4. *p.* 494. qui Latinos inter auxilia ponit, quae Varro *de Lingu. Lat. IIII. 16. p. 16.* ex *alienigenis*; Feſtus *p. 256.* ex *ſociis exterarum nationum* conſtitiſſe, ait. Tum demum ergo hi eſſet coeperunt ſocii et auxiliares, quum Latini et Itali ciuitate donati, legionariae militiae praerogatiuam conſequerentur. Id porro addendum, ſociis et Latini nominis ſemper triplicem equitum, aliquando et peditum numerum imperaſſe Romanos. Sic apud Liu. III. 22. duae partes ſociorum in exercitu, tertia ciuium erat. Idem XXI. 17. refert, quatuor et viginti peditum Romanorum millia fuiſſe ſcripta mille et octingentos equites *e* ſociorum quadraginta quatuor peditum, et quatuor equitum. Alia exempla ſunt apud Liu. XXXVI. 12. XXXV. 2. et alibi paſſim. Vnde non iniuria queruntur apud Velleium Patere. *Hiſt. II.* 15. *per omnes annos, atque omnia bella duplici numero ſe militum equitumque fungi, neque in eius ciuitatis, ius recipi, quae per eos in id ipſum perueniſſet faſtigium, per quod homines eiusdem et gentis et ſanguinis, vt externos alienoſque faſtidire poſſet.* Denique obſeruandum, Latinos, quemadmodum legionis ius haud habebant, ita nec eodem modo, quo milites Romanos fuiſſe caſtigatos. Nam et virgis caedebantur, quas quum a Latinorum militum corpore, lege auctoritate Senatus lata, remouere tentaret, M. Liuius Druſus, Tribunus plebis: eam legem numquam obſeruarunt Imperatores, qui remoto virgarum metu, in officio ſe continere exercitum poſſe negabant. C. Sigon. *de antiquo iure Ital. I. 4. p.* 496. Exemplum Turpillii eſt apud Salluſt. *de Bello Iugurth. LXVIIII. Iuſſus a Metello cauſſam dicere, poſtquam parum ſe purgat, condemnatus, verberatuſque, capitis poenas ſoluit. Nam is ciuis ex Latio erat.*

§. LXXXXI.

Latini an tributarii?

De TRIBVTIS Latinorum nihil reperio, niſi quod duriora ea in re fuiſſe videtur Latinorum, quam ciuium, conditio. Quamuis enim eos ab exteris non magis, quam ciues ſuos, tributis vectigalibuſque onerari Romani paterentur, atque hinc in Ambracenſium foedere cauiſſent,

vt

vt Ambracenſes portoria, qui vellent, caperent, modo eorum ciues Roman. et Latini ſocii immunes eſſent: Liu. XXXVIII. 44. ipſi tamen Romani a Latinis tributa et vectigalia exigebant, adeo vt eos *ſtipendiarios* adpellet Liuius VIII. 8. et apud Appian. *de Bell. ciu. I. p.* 353. de ſociis dicatur, eos *militando et tributa conferendo grauatos eſſe*. Vnde non temere colligas, tolerabiliorem quidem hac in re, quam Italorum et prouincialium, duriorem tamen, quam ciuium, fuiſſe Latinorum conditionem.

§. LXXXXII.

An ius habuerint ſuffragii?

Illud vero praeſtantiſſimum erat ius quorumdam Latinorum, quod iure SVFFRAGII gauderent ex foedere, quo eos obſtrinxerat Caſſius. Sane Hernicos et Latinos ad ferenda ſuffragia fuiſſe euocatos, adparet ex Liuio XXV. 3. et Dionyſ. Halic. VIII. pag. 540. Attamen ne in eo quidem aequo cum ciuibus iure gaudebant. Nam primo non erant certae tribui adſcripti, atque inde ſortiri ſolebant, vbi ferrent ſuffragia. Qua de re Liuius XXV. 3. *Teſtibus datis, tribuni populum ſubmouerunt, ſitellaque adlata eſt, vt ſortirentur, vbi Latini ſuffragium ferrent*. Deinde hoc ius ſuffragiorum erat veluti praecarium. Quotieſcumque enim liberet, edicere poterant conſules, vt Latini vrbe exirent. Fecit id ſane Virginius Conſul, Caſſii collega, apud Dionyſ. Halic. VIII. p. 540. Fecit et C. Fannius, qui Latinos, ſuffragii cauſſa in vrbem accitos, ex SC. excedere iuſſit. Cic. *Brut. Cap. XXVI.* Nec plura exempla tamen ſuccurrunt. Vnde Cicero *pro P. Sextio XIII. Nihil acerbius ſocii Latini ferre ſoliti ſunt, quam id, quod perraro accidit, a conſulibus iuberi ex vrbe exire.*

§. LXXXXIII.

Item ius petendi honores.

Gaudebant etiam iure aliquo HONORVM, ſed non optimo, quaſi ciues Romani. In eo tamen prouincialibus erant feliciores, quod non Romanis praetoribus, proconſulibuſque parerent, ſed ſuis magiſtratibus. Vnde de Nemauſo, iure Latii donata, Strabo *Geogr. IIII. p.* 87. ſcribit: *Ea de cauſſa populus ille Romanis praetoribus non paruit.* Melior quoque in eo erat illorum conditio, quam Italorum, quod, magiſtratibus in patria geſtis, ius ciuitatis Romanae conſequerentur, qua de re ſupra diximus §. VII. Aſt honores in vrbe petere haud poterant, ante ciuitatem lege Iulia datam. Hinc quum bello Punico II. Sp. Caruilius ſuaſiſſet, vt ex ſingulis populis Latinorum binis ſenatoribus, ſi patres cenſuiſſent, ciuitas, adeoque etiam ius capeſſendorum magiſtratuum daretur: eius rei, vt alienae, mentio ſuppreſſa eſt. Liu. XXIII. 22. Nec felicius proceſſere Latinorum conſilia, quum alterum conſulem ex ſua gente creandum vrgerent. Liu. VIII. 4. Vnde de magiſtratibus patriis, non vrbanis, intelligendus eſt Aſconius Paedianus, quando de Gallis Tranſpadanis Latii iure donatis a Q. Pompeio Strabone, ait: *habuiſſe eos ius, quod ceterae Latinae coloniae, id eſt, vt* PETENDI MAGISTRATVS GRATIA, *ciuitatem Romanam adipiſcerentur*. Aſcon. *prooem. in Piſonian. p.* 2062. Dicere enim procul dubio voluit, *vt geſti magiſtratus gratia ciuitatem Roma-*

Digitized by Google

manam adipiſcerentur. Illud enim ius Latinis fuiſſe ſupra §. VII. demonſtratum eſt.

§. LXXXXIIII.

Et ius ſacrorum.

Denique quod ad ius SACRORVM attinet, ciuibus Romanis et publica ſacra, et propria, fuerunt. At communia quoque nonnulla erant ciuibus cum Latinis, et talia erant Sacra Dianae, quae exemplo ciuitatum Aſiae, auctore Seru. Tullio, Romae in fano, communibus ſumtibus exſtructo, faciebant cum Romanis Latini. Liu. I. 15. Tales quoque feriae Latinae, quas inſtituerat Tarquinius Superbus. Singulis enim annis conueniebant quadraginta ſeptem Latii populi in monte excelſo, Albae imminente, ſacra facientes Ioui Latiali, epuliſque et ludis vacantes. Conſtitutum quoque erat, quid quiſque populus praeberet: hic agnos, ille caſeos, iſte lactis modum, et quam portionem recipere deberet. Communis victima taurus erat, de quo cuilibet populo portio ſua fuerat conſtituta. Et huic ſactificio praeerant Romani. Dionyſ. Halic. *Antiqu. Rom. I. p.* 250. Initio quidem ex inſtituto Tarquinii vnico die haec ſacra peragebantur: aſt, pulſis regibus, additus a populo alter: acceſſit dein tertius poſt foedus cum Latinis a Sp. Caſſio ictum: quartus ob plebis, quae ſeceſſerat, reditum adiectus. Acceſſerunt quoque ſacrificia et ludi, quibus Senatus aediles praefecerat. Dionyſ. *Antiqu. Rom. IIII. p.* 415. Immo et viſcerationes, de quibus in actis diurnis apud Reineſ. IIII. 5. PRID. KAL. APRIL. FERIAE. LATINAE. CELEBRATAE. ET SACRIFICATVM. IN MONTE. ALBANO. ET. DATA. VISCERATIO. Viſcerationes autem erant diſtributiones carnis, panis, olei, vini, cruſtuli, mulſi et ſimilium, viritim factae, de quibus Reineſ. *in Comm. ad Inſcr. p.* 146. Tanti vero hae feriae erant Romanis, vt conſules in prouincia paludati proficiſci non poſſent, niſi indictis prius hiſce feriis. Liu. XXI. vlt. XXII. 1. Inſtaurandae quoque erant a Pontificibus, ſi vel vlla caerimonia neglecta, aut quidquam praeter ius factum eſſet. Cuius rei exempla ſunt apud Liu. XXXII. 1. XXXVIII. 3. XXXX. 45. XXXXI. 16. Interea, dum magiſtratus Romani feriis illis intereſſent, Praefecti feriarum Latinarum (*n*) vſque ad eorum reditum imperium in vrbe tenebantur Iul. Capitolin. *Antonin. IIII.* Tacit. *Annal. VI.* 11. Ex quibus locis etiam patet, ferias iſtas Latinas, poſt ciuitatem quoque Latinis datam, immo adhuc ſub Imperatoribus fuiſſe celebratas. Cum Lanuuinis in ſpecie Romani communia habebant templum, ſacra, locum, *Iunonis Soſpitae Lanuuinae*, Liu. VIII. 14. de qua nos plura diximus in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Cap. I. 4. p.* 57. Praeter haec ſacra cum Romanis communia ſinguli fere Latini populi et patria numina colebant, qualia erant *Feronia* apud Terracinos: Plin. *Hiſt.* II. 55. Sil. Ital. *Lib. XIII. v.* 83.

(*n*) Sunt qui hos non praefectos feriarum Latinarum, ſed praefectos vrbi feriarum Latinarum cauſſa, dictos putant, veluti Caſaub. *ad Iul. Capitol. Marc. Anton. IIII.* Ampl. Bynkersh. *in praetermiſſ. ad L. 2. D. de orig. iur. p.* 54. Et id quidem verum omnino eſt: ſed exſtant tamen marmora apud Smetium p. XXXXI. 5. et p. LXVIIII. 1. Grut. p. CCCXIII. 9. et CCCLVI. 1. in quibus vocantur PRAEF. FER. LATIN.

v. 83. *ſequ. Iupiter Anxur*, Iupiter *Lanuuius*, Liu. XXXII. 9. *Anguia* vel *Anguitia* Marſorum et Marruuiorum, Seru. *ad Virgil. Aen. Lib. VIII.* et alia.

§. LXXXXV.

Caeterum an principia illa iuris publici, quae §. LXXII. explicauimus, apud Latinos quoque habuerint locum, merito dubites. Sane enim, quum Romani duarum ciuitatum ciues eſſe non poſſent, licebat tamen iis, relicta ciuitate Romana, in aliam ſe recipere, aliuſque ius ciuitatis adſumere. Sic, ſi noluiſſet T. Pomponius Atticus ciuis Romanus manere, liberum ipſi omnino fuiſſet, ciuitatis Athenienſis iura adſciſcere. Aſt Latini, furtim irrepſerant in tabulas cenſuales Romanorum, vindicari a magiſtratibus ſuis poterant et reuocari, non ſecus, ac ſi eſſent glebae adſcripti. Sic M. Craſſus iudicio repetitus eſt a Mamertinis, procul dubio tum adhuc Latinae conditionis. Cicero *pro Balbo XXII.* M. Perpenna a Sabellis. Val. Max. III. 4. 5. Vid. *Comment. noſt. ad L. Iul. et Pap. Popp. I.* 1. 2. Et haec ſufficiant de Latii iure. Dicendum iam porro de iure Italico.

Latini, ſi furtim in cenſum irrepſiſſent, repeti poterant a magiſtratibus.

CAP. III.

DE IVRE ITALICO.

§. LXXXXVI.

Italia Romanis dicebatur, quidquid praeter Latium inter vtrumque mare ad Rubiconem vſque fluuium procurrit. Reliquum enim terrae tractum vſque ad Alpes Galli, Ligures, Veneti, Carni, occupauerant. Ceterum Italiam inter ſe diuiſerant populi quamplurimi, et maxime Hetruſci, Lucani, Brutii, Epizephyrii, Locri, Calabri, Meſſapii, Sallentini, Apuli, Hirpini, Ferentani, Picentes, Senones, Vmbri, Sabini, Marſi, Veſtini, Marrucini, Peligni et Samnites, qui diuerſis bellis perdomiti, foedere non vno in ſocietatem a populo Romano accepti ſunt. Bella cum tot populis geſta accurate recenſet Car. Sigonius *de antiquo iure Ital. I.* 8. *ſequ.* Sed quibus annis ſingula icta ſint foedera, quibus quique conditionibus populi in ſocietatem recepti ſint, in tanto veterum ſilentio obſcurum eſt. Illud certum, et a V. C. Chriſt. Gottl. Schwarzio *in Diſſ. de iure Ital.* recte obſeruatum eſt, diſtinguendas eſſe varias iuris Italici periodos. Poſt prima enim illa et antiquiſſima foedera plures Italici populi ad Hannibalem defecerant, quorum alii vltro ad officium redierunt, alii armis recepti ſunt. Hinc anno V. C. IƆL. P. Sulpicius Galba Dictator Italiam peragrauit, et cognitis ſingulorum ciuitatum cauſſis, aliis, et in his nominatim Brutiis, Picentinis et Lucanis durius iugum impoſuit, aliis priſtina iura reſtituit. Gell. *Noct. Att. X.* 3. Poſtea anno V. C. IƆCLXIIII. Itali iura ciuitatis impetrarunt legibus Iulia et Plotia. Vid. ſupra §. VIIII. Ex eo Sulla id ius iis haud parum imminuit, quia Itali partes aduerſas ſequuti fuerant. Quamuis hanc legem non adeo diu valuiſſe, teſtetur

Italia quam late patuerit?

ſtetur Cicero *pro Domo XXX.* Varia hinc porro Italis indulſit Auguſtus, *excogitato nouo genere ſuffragiorum, quae de magiſtratibus vrbicis decuriones colonici in ſua quiſque colonia ferrent, et ſub diem comitiorum obſignata Romam mitterent*. Suet. *Aug. XXXVI.* Idem Imperator etiam militiae neceſſitatem remiſit Italis. Herodian. *Hiſt. II.* 11. Hadrianus per omnem Italiam quatuor CONSVLARES iudices conſtituerat. Spartian. *Hadrian. XXII.* Hinc CONSVLARES CAMPANIAE ſunt ap. Grut. p. CCCCXXXXIIII. 2. p. CCCCLXXI. 8. ΑΝΘΥΠΑΤΟΣ ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ apud eumdem p. MLXXXX. 20. qui et PROCOS. vocatur in marmore Reineſ. *Claſſ. VI.* 4. Conſularem per Tuſciam et Flaminiam fuiſſe patrem ſuum, narrat Rutil. Numat. *Itiner. I. v.* 575. 593. Horum in locum IVRIDICOS ſuffecit Marcus Antoninus. Iul. Capitolin. *Marc. XI.* Sequente tempore Italia aliquando ſubfuit CORRECTORIBVS et PRAEFECTO PRAETORIO: V. C. Euer. Otto *de Aedil. munic. XII.* Denique poſt Conſtantinum M. diuiſo ſaepe imperio, Conſulares Italie iterum memorantur, ab Ammiano, Symmacho et Caſſiodoro, quos aliquando et MODERATORVM, RECTORVM et PRAESVLVM nominibus venire, obſeruat Thom. Reineſ. *Comm. ad Inſcr. p.* 397. Et ab eo tempore immunitas Italis paene ademta, et tributa iis grauiſſima indicta ſunt. Schwarz. *l. c. §. XII. p.* 36. qui etiam obſeruauit, veſtigia iuris Italici tantum non omnia ſuſtuliſſe Iuſtinianum, id quod verum eſſe, vel ex *L. vn. C. de vſucap. transf. L. 1. C. de annal. exc. Ital. et princip. Inſt. quibus alienare licet vel non.* ſatis adparet.

§. LXXXXVII.

Ius Italicum.

Non multo certius videtur, qua in re ipſum ius Italicum fuerit poſitum. Multa Itali cum ſociis Latini nominis habuere communia. Non magis gauiſi ſunt iure Quiritium, quam Latini; aſt vſi tamen ſunt iuribus nexus et mancipationum, annalis exceptionis, iure capiendi, aliiſque quibuſdam beneficiis, ſi recte coniecit Henr. Noris *de Epoch. Syro-Maced. IIII. p.* 428. Saltim in his omnibus eos melioris fuiſſe conditionis, quam Latinos, non temere crediderim. Eadem vtriſque fuit cenſus, eadem tributorum et vectigalium ratio, niſi quod Itali paullo durius habiti videntur. A Neapolitanis certe, Rheginis et Tarentinis Romani ſtipendium et naues ex foedere exegerunt. Immo ex Ciceronis *Verrin. III.* 11. patet, partem Italiae haud minimam vectigalem fuiſſe (*o*). Porro Itali non minus quam Latini militiae iure obſtricti fuerunt Romanis, tantaque ſubinde miſerunt auxilia, vt L. Aemilio Papo, C. Atilio Regulo Coſſ. nunciato Gallico tumultu, equitum LXXX. millia, peditumque DCCM. armaſſe eos, tradat Plinius *Hiſt. Nat. III.* 20. Denique in eo quoque par fuit Latinorum Italorumque conditio, quod vtrique non Romanis proconſulibus aut praetoribus, ſed ſuis magiſtratibus (*p*) parerent. Aſt in hoc inferio-

(*o*) Aſt remiſſum poſtea eſſe Italis tributum, diximus ſupra §. LVIIII. Hinc poſtremis reip. temporibus ius Italicum praecipue in immunitate a cenſu capitis et ſoli conſtitit. Vid. L. 8. §. 7. *D. de cenſ.*

(*p*) Attamen etiam hac in re melior aliquanto fuit Latinorum conditio.

Digitized by Google

ſeriores fuere Latinis, quod non-gauderent iure ſuffragii, ad quod tum demum adſpirarunt, quum lege Iulia primum, ac deinde Plotia, ciuitate Romana eſſent donati. Qua de re ſupra §. *VIIII.* egimus. Porro nec ea praerogatiua gauiſi ſunt Itali, vt, qui vel ſtirpem ex ſe domi reliquiſſent, vel magiſtratus geſſiſſent in patria, ciues Romani fierent. Poſtremo neque communia ſacra habuerunt Itali, adeoque his rebus omnibus Latinis fuerunt deteriores. Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. I.* 22. Speciatim quaedam de Italorum iuribus diximus *Lib. I. Tit. XXV.* §. *I. ſeq. Lib. II. Tit. I.* §. *XV. Lib. II. Tit. VI.* §. *II. Lib. II. Tit. VIII.* §. *VIIII.*

tio. Quum enim Latini numquam ſubeſſent Romanis magiſtratibus: Italia in grauioribus bellis extra ordinem nonnumquam Proconſulibus decreta eſt. Atque ita intelligendus Appianus *de Bell. Ciuil. I. p.* 374. ἦσαν γάρ, ὡς ἔοικε, τότε καὶ τῆς Ἰταλίας ἄρχοντες ἀνθύπατοι κατὰ μέρη. *Adparet enim, tunc quoque regiones Italiae diſtributas eſſe proconſulibus*: Extra ordinem ſcilicet, ſi ſeditionis eſſet periculum. Sic belli Marſici tempore Picenis cum imperio praefuit Q. Seruilius, legatumque is habuit Fonteium, ceu ex eodem diſcimus Appiano. *l. c.*

§. LXXXXVIII.

Quemadmodum vero, communicata cum Latinis ciuitate, non ideo ſtatim exſpirauit ius Latii: ita et ius Italicum, etiam ex eo tempore, quo Itali ciuitate donati ſunt, non deſiit, ſed ad multas alias ciuitates prouinciales porrectum eſt. Sic Foroauguſtanis in Hiſpania ius Italiae datum, ſcribit Plin. *Hiſt. Nat. III.* 3. Alias iuris Italici colonias recenſent Vlpianus, Celſus, Caius, Paullus iureconſulti in L. 1. *L. 6. L. 7. L. 8. D. de cenſib.* de quibus nos infra agemus accuratius. Ceterum vel ideo hoc obſeruandum eſt, vt intelligamus, quid in iure noſtro ſit SOLVM ITALICVM, cuius hinc inde ſit mentio, veluti *pr. Inſt. de vſucap.* et apud Vlpian. *Fragm. XVIIII.* 1. Non enim in ſola Italia id quaerendum eſt, ſed et in prouinciis omnibus, et ciuitatibus ac coloniis illis, quibus datum fuerat ius Italicum, qui agri etiam *cenſui cenſendo* dicuntur. Cic. *pro Flacco XXXII.* Cenſui enim cenſendo dicebantur agri, qui venire emique poterant iure ciuili. Feſt. *hac voce*. Iure ciuili vel Quiritium venibant tantum res mancipi. In rerum autem mancipi numero erant tantum praedia ſoli Italici. Vid. Io. Georg. Graeu. *ad Cic. ibid.* et V. C. Schulting. *Adnot. ad Vlpian. p.* 619.

Italia ciuitate donata, multis exteris datum ius Italicum.

CAP. IIII.

DE IVRE PROVINCIARVM.

§. LXXXXVIIII.

Quid prouincia?

Duriſſimae in orbe Romano conditionis erant prouinciae, quo nomine adpellatas conſtat omnes illas regiones quas vel armis deuictas, vel alio modo redactas in poteſtatem, magiſtratibus ſuis adminiſtrandas

Digitized by Google

ſubiiciebant Romani. Feſtus *voce prouinciae*. *p.* 384. Prouinciae *adpellabantur, quod populus Romanus eas prouicit, id eſt, ante vicit*. Iſidor. *Orig. XIIII.* 5. Prouiuciae *ex cauſſa vocabulum acceperunt. Principatus namque gentium, quae ad alios Reges pertinebant, quum in ius ſuum Romani vincendo redigerent, procul poſitas regiones prouincias adpellarunt.*

§. C.

Quomodo regio redacta in prouinciae formam?

Leges, quas a victore populo eiuſmodi regiones accipiebant, PROVINCIAE FORMA vel FORMVLA dicebantur. Cuius rei haec obſeruata eſt ratio. Senatus, acceptis ab Imperaore de ſuperatis hoſtibus, et regione in poteſtatem populi Rom. redacta, litteris, (ſolebant enim, qui res laetas nunciabant, Romam nuncios cum haſtis laureatis, litteriſue lauro inuolutis, mittere, Gronou. *Diatr. ad Statium Cap. XXXXVI. p.* 310. vel ſub Imperatoribus ipſas pugnarum victoriarumque picturas in vrbem perferendas dare. Herodian. *Hiſt. III. 9. VII. 2.*) inprimis conſulebant, quas leges victis dari placeret. Facto SC. Imperatorem, quid viſum ſit Senatui admonebant, ſimulque decem legatos Senatores mittebant, quorum de ſententia Imperator de hoſtili regione ſtateret. Tum Imperator, adhibitis in conſilium legatis, victis certas leges praeſcripſit, et ciuitates, bene de populo Romano meritas, ſuis legibus vti iuſſit, reliquum terrae tractum legibus magiſtratibuſque ſpoliauit, et hic tunc dicebatur in prouinciae formam redactus. Quidquid vero hunc in modum de conſilii ſententia ſtatuerat Imperator, id in concione, facto antea per praeconem ſilentio, publicae pronunciari mandabat; eoque facto, Romam, relicto aliquo praefecto prouinciae, decedebat. Hunc in modum Aſiam redactam in formam prouinciae, conſtat ex Strabone. Alia exempla exſtant apud Liu. XXXIII. 19. Appian. *in Libyc. p.* 84. et alibi paſſim. Sed deſiit hic mos, ex quo Principes omnia pacis bellique negotia ſuo arbritrio gerere coepernut.

§. CI.

Prouiuciae ſuis legibus non vtebantur: ſed datis a victore.

Quamuis vero non vna eademque eſſet omnium prouinciarum conditio: illud tamen commune erat omnibus, quod nec ſuis legibus (q) magiſtratibuſque vterentur, ea populo Romano penderet vectigalia. Non vtebantur, inquam, ſuis legibus; ſed iis, quibus Romani eos vti iubebant, quaeqůe trium plerumque generum erant. *Primo* enim ipſe victor de decem legatorum ſententia certas leges dabat prouincialibus, quas deinde in iure dicundo obſeruari a magiſtratibus oportebat: *deinde* leges nouas aliqnando ferebant Romani, quibus et prouinciales obſequerentur, qualem ſupra eſſe vidimus legem Italiam et Titiam: *poſtremo*, ipſi, qui cum imperio praeerant prouincii, edicta proponebant, quibus modum, quem in iure dicundo eſſent obſeruaturi, denunciabant. Nulla regio in prouinciae formam redigebantur, cui non

(q) Attamen patriam religionem pleriſque relinquebant, ceu exemplo Aegyptiorum patet, de quibus Tertull. *Apol. XXXIIII.* et Iudaeorum de quibus Philo. *legat. ad Caium Imp. p.* 664. Coitiones tamen religionis cauſſa inſtitutas ſaepe prohibitas fuiſſe, ſi e republica videretur, docet Ampl. Bynkersh. *de rel. peregr. Diſſ. II. p.* 250.

non certas leges daret victor de ſententia legatorum. Siculis quales datae fuerint leges, oſtendit Cicero *Verrin. II. 13. Siculi hoc iure ſunt, vt quod ciuis cum ciue agat, domi certet ſuis legibus: quod Siculus cum Siculo non eiuſdem ciuitates, vt de eo Praetor iudices ex P. Rupilii decreto, quod is* DE DECEM LEGATORVM SENTENTIA *ſtuit, quam legem Siculi Rupilium vocant, ſortiatur. Quod priuatus a populo petit, aut populus a priuato, ſenatus ex aliqua ciuitate, qui iudicet, datur, quum alternae ciuitates reiectae ſunt. Quod ciuis Romanus a Siculo petit, Siculus iudex datur; quod Siculus a ciue Romano, ciuis Romanus datur. Ceterarum rerum ſelecti iudices ex ciuium Romanorum conuentu proponi ſolent. Inter aratores et decumanos lege frumentaria: quam Hieronicam adpellant, iudicia fiunt.* Einſmodi quoque leges, Macedonibus a L. Paullo de conſilii ſententia datas, recenſet Liu. XXXXV. 29. Achaeis praeſcriptas Pauſan. VII. *p.* 427. *ſequ.*

§. CII.

Accedebant his deinde leges quaedam a Romanis latae, quas in prouinciis obſeruari oportebat. Sic quum lex Atilia de dando tutore tanttum in vrbe valerent: lege Iulia et Titia eadem, vti paullo ante diximus. etiam ad prouincias porre eſt. *princip. Inſt. de Atilian. tut.* Quum ex lege Iulia de maritandis ordinibus tutor dandus eſſet ei mulieri virginique, quam ex hac ipſa lege nubere opertebat, ad dotem dandam, dicendam, promttendamue; factum paullo poſt eſt SC. quo cautum, vt etiam in prouinciae ſimiliter a Praeſidibus ex eadem cauſſa tutores darentur. Vlpian. *Fragm. XI.* I. Similiae exempla ſuppeditabunt *L.* 19. *D. de ritu nupt.* (quam vterius expoſuimus in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Lib. I. Cap. V. p.* 64. *et Lib. II. Cap. XXI. pag.* 334. *ſequ.*) et *L.* 5. *pr. D. de manumiſſ.* Huc pertinent tot reſcripta Principum ad prouinciarum Praeſides, quibus vel noua iura dant prouinnciis, vel dubia et ambigua decidunt, ceu ex Pandectis noſtris ac vtroque Codice ſatis adparet. *L.* 14. *D. de off. praef. L.* 14. *ad SC. Turpillian. L.* 1. *D. de abigeis.* L. 12. *D. de cuſtod. reor.* Vt et alii, quas S.P.Q.R. iis dabat.

§. CIII.

At praecipue ius in prouinciis proficiſcebatur ex edictis proconſulum, et reliquorum magiſtratuum, quae ſimul ac in prouincias ituri erant, componere, ad dein publice proponere ſolebant. Hoc edictum tribus plerumque partibus conſtabant. Nam primo multa ex anteceſſorum edictis transferebant in ſua, eaque pars edictum *tralatitium* vocabatur: deinde multa noua addebant ipſi, quae ad adminiſtrationem prouinciae, ſumtus, et rationes ciuitatum, pactiones cum publicanis, vſuras, ſyngraphas, hereditatem, poſſeſſiones, aliaque huius generis pertinebant: poſtremo etiam pleraque transferebantur ex edictis vrbanis, quaecunque ſcilicet de iure dicundo, ſeu de vſitatis priuatorum cauſſis, et controuerſiis agebant, modo concinna eſſent conditioni prouincialium. Vnde *edictum tralatitium* et ea pars vocatur apud Ciceron. *ad Att. V.* Diſcimus haec omnia ex Cicer. *Epiſt. ad Famil. III.* 8. qui Proconſul in Ciliciam iturus: *Romae*, inquit, *compoſui edictum, nihil addi-* Nec non edictis Procoſ.

di, niſi quod publicani me rogarunt, quum Samum ad me veniſſent, vt de tuo edicto totidem verbis transferrem in meum. (Habes ergo partem edicti tralatitiam.) *Diligentiſſime ſcriptum caput eſt, quod pertinet ad minuendos ſumtus ciuitatum, quo in capite ſunt quaedam noua, ſalutaria ciuitatibus, quibus ego magnopere delector.* (En alteram edicti partem in qua noua quaedam addiderat Cicero.) In tertia parte, quae fuerint ſcripta, ipſe quoque oſtendit *Epiſt. ad Attic. VI.* 1. vbi et de reliquis capitibus agit diſtinctius; *Breue autem edictum eſt, propter hanc meam* διαίρεσιν, *quod duobus generibus edicendum putaui: quorum vnum eſt prouinciale, in quo eſt de rationibus ciuitatum, de aere alieno, de vſura, de ſyngraphis: in eodem omnia de publicanis: alterum, quod ſine edicto ſatis commode transſigi non poteſt, de hereditatum poſſeſſionibus, de bonis poſſidendis, magiſtris faciundis, vendendis, quae ex edicto et poſtulari et fieri ſolent. Tertius de reliquo iure dicundo* ἄγραφον *reliqui. Dixi, me de eo genere mea decreta ad edicta vrbana accomodaturum.* Ex quibus patet, quod ſupra iam obſeruauimus, ſimillima quidem inter ſe fuiſſe edicta vrbana et prouincialia: ſed tamen non ſtatim idem obtinuiſſe in prouincia, quod Romae fuerat vel lege, vel moribus, receptum. Vid. Ger. Noodt. *Obſeru. II.* 5. *p.* 444.

§. CIIII.

Sub imperatoribus multa hac in re mutata.

Sed in his non vna contigit mutatio, ex quo ad principes deuoluta eſt reſpublica. Primo enim, quod iam ſupra obſeruauimus, etiam prouinciale edictum concinnatum eſt perpetuum, quum antea non modo ſingularum prouinciarum edicta inter ſe diſcreparent, aliudque eſſet edictum *Cilicium*, aliud *Sicilienſe*, aliud *Aſiaticum*, cet. ſed et ſucceſſores anteceſſorum edicta, praetorum vrbanorum exemplo, ſaepiſſime mutarent. Vid. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 8. *p.* 181. *ſequ.* Deinde, communicata cum vniuerſo orbe Romano ciuitate, leges etiam Romanae prouinciis omnibus traditae ſunt, eademque iura Romae fuerunt; ac in prouinciis. Hinc de ſuo aeuo Gregorius Thaumaturg. *in Paneg. Origen. p.* 47. Οἱ θαυμαστοὶ ἡμῶν τῶν σοφῶν νόμοι, εἰς νῦν τὰ πάντων τῶν ὑπὸ ῥωμαίων ἀρχὴν ἀνθρώπων κατευθύνονται πράγματα. *Mirificae ſapientum noſtrorum leges, quibus omnium nunc qui Romano imperio parent, hominum res reguntur.* Rutil. Numatian. *Itin.* 1. *v.* 63. ad Roman.

> *Feciſti patriam diuerſis gentibus vnam,*
> *Profuit iniuſtis, te dominante, capi.*
> *Dumque offers victis proprii conſortia iuris,*
> *Vrbem feciſti, quod prius orbis erat.*

Plura eiuſmodi teſtimonia collegerunt Iuretus ad Symmach. *Epiſt. V.* 44. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 7. *p.* 169. *ſequ.* qui etiam erudite obſeruat, poſt ea quoque tempora multis ciuitatibus αὐτονομίαν relictam fuiſſe ab Imperatoribus.

§. CV.

Prouinciae parebant

Alterum, quod commune fuit omnibus prouinciis, in eo poſitum eſt,

eſt, quod illae non ſuis, vt ſocii et Latini nominis, ſed Romanis magiſtratibus, parent. Duo vero in ſingulas prouincias magiſtratus mitti ſolebant, quorum alter generali nomine *Praeſes* dicitur. *L.* 1. *et* 11. *D. de offic. praeſ.* alter *Quaeſtor* adpellabatur. Praeſidum officio initio functi ſunt Praetores. Hinc quum initio duo in vrbe Praetores eſſent, quorum alter ciuibus ius dicebat, alter peregrinis: Sicilia in prouinciae formam redacta, tertius: quum deinde Sardinia accederet, quartus, quumque et Hiſpaniarum duae prouinciae eſſent conſtitutae, quintus et ſextus additi ſunt, qui inter ſe prouincias ſortiri ſolebant. Liu. XXVII. 36. et XXXIIII. 55. Poſtea coeperunt et conſulibus, ſi quando grauius immineret bellum, prouinciae decerni, vnde aliae prouinciae *praetoriae* erant, aliae *conſulares*, Liu. VIII. 22. XXXXV. 17. ex quibus locis patet, Coſſ. tunc vel inter ſe comparaſſe prouincias, vel ſortitos eſſe. Conf. Liu. XXXIIII. 35. Solebant tamen aliquando prouinciae nec comparari, nec ſorte, ſed iudicio ſenatus populiue, decerni conſulibus, ceu docent exempla apud Liu. XXXVII. 1. XXX. 27. XXXV. 20. Nonnumquam vtriſque prorogari ſolebat imperium; et tunc *Propraetores* vel *Proconſules* dicebantur (r), quorum illi ſex lictoribus, totidemque ſecuribus, hi duodecim vtebantur. Qua de re Appianus *Syriac. p.* 95. Ἐφ' ἅπαντας περιέπεμπον στρατηγὺς ἐπὶ τῇ στρατιᾷ ὓς αὐτοὶ καλοῦσιν ἑξαπελέκεας, ὅτι τῶν ὑπάτων δώδεκα πελέκεσι, καὶ δώδεκα ῥάβδοις, ὥσπερ οἱ πάλαι βασιλεῖς, χρωμένων, τὸ ἥμισυ τῆς ἀξιώσεως ἐστὶ τοῖς δὲ τοῖ στρατηγοῖς καὶ τὰ ἡμίσεια παράσημα. *Ad omnes miſerunt propraetores cum ſenis ſecuribus, quia conſules duodenis ſecuribus totidemque faſcibus, vt olim Reges, vtuntur. Praetores autem, vt inſignia conſulum dimidiata, ita dignitatis quoque ac poteſtatis habent dimidium.* Add. Plutarch. *vit. Paulli. p.* 256.

vel Propraetor. vel Procoſ.

(r) Ita ſeſe res habuit; temporibus antiquiſſimis: primuſque Coſſ. cui ita prorogatum imperium, eſt Q. Publilius Philo. Liu. VIII. 26. Idem poſtea saepius factum eſſe docent exempla apud Liu. XXIIII. 13. XXXV. 1. et alibi. Deinde et ii procoſſ. dici coeperunt et praetores, qui nullis antea geſtis magiſtratibus, ad bellum gerendum miſſi ſunt in prouinciam. Qualis procoſ. fuit P. Cornelius Scipio, Liu. XXVI. 19. Propraetor C. Octauius Cic. *Philipp. XI.* 19. Suet. *Octau. X.* Poſtea inualuit, vt quotannis, antequam noui Coſſ. et Praetores deſignarentur, prouinciae duae conſulibus, et reliquae Praetoribus futuris decernerentur, quas illi deſignati vel ſortirentur, vel inter ſe compararent, vt finito magiſtratu in eas proficiſcerentur. Sigon. *de ant. iur. prou. II.* 1. *p.* 125.

§. CVI.

Poſtquam prouincias cum Senatu diuiſit Auguſtus, alia ſenſim in vſu eſſe coeperunt nomina. Nam quos Senatus mittebat Praeſides, ii *procoſſ.* veteri vocabulo adpellati: quos Imperatores, ii varii deinde nominibus nuncupati, *Legati Augg. pro conſule*, vel *pro praetore*, *Praefecti Auguſtales*, *Legati Caeſarum*, *Praeſides*, *Procuratores Caeſarum*, *Conſulares*, *Correctores*, *Iuridici*, quales aliquando in Italia et Alexandriae, Sex. Rufo *Romani iudices*, Straboni *Libro XIII.* Δικαιοδόται dicti, quin in minores quaſdam prouincias *Praetores Caeſarum* fuere, vel *Rationales*, et *Catholici* de quibus praeter ea, quae diximus

Noua magiſtratuum prouincialium nomina ſub Imperatoribus.

mus *in Pand. P. I.* §. 231. legi merentur Dio Caſſ. LIII. *p.* 504. *ſequ.* Guido Panciroll. *notit. Imp. Orient. CLV.* Iac. Guther. *de offic. Dom. Aug. I. ſequ.* Aliis etiam ſub Imperatoribus vti coeperunt inſignibus. Conſulares faſces, praeſides praeterea vexilla habuere, quae vultum principis praeferebant. *L.* 1. *C.Theod. de conſul. et praeſid. et ibi Iac. Gothofr.*

§. CVII.

Quis eiuſmodi magiſtratus conſtituerit?

Imperium praeſidibus initio lege curiata dabat populus: Cic. *de lege Agrar. II.* 12. prouincias ipſas decernebat Senatus, cuius etiam erat, ſtatuere, quas conſulares, quas praetorias eſſe vellet, quamuis plerumque eam teneret rationem, vt eas, in quibus tumultuari, aut quas ab hoſtibus vicinis tentari intelligeret, Conſulibus; quietas vero et pacificas Praetoribus decerneret, qui deinde eas inter ſe vel ſortiebantur, vel comparabant. Sigon. *l. c. II.* 1. *p.* 125. Id ius deinde veluti poſtliminio recepit Senatus, lege Sempronia, de prouinciis decernendis, lata a C. Sempronio Graccho, Q. Caecilio et T. Quinctio Coſſ. anno V. C. DCXXX. Cic. *p o domo ſua Cap. VIIII. de prouinc. conſul. c.* 11. *Agrar. II.* 12. quum L. Calpurnius Piſo Trib. plebis paullo ante anno DCIII. noua quaedam lege ſua inuexiſſet. Extremis reip. temporibus, et labente vetere diſciplina, multa contra morem maiorum excogitarunt Sulla, Marius, Pompeius, Craſſus, Caeſar, Antonius, quae accurate ſatis refert Sigon. *l. c.* donec Auguſtus, vt dixi, prouincias cum Senatu populoque Romano partiretur (*s*). Dio Caſſ. *l. c.*

(*s*) Hinc diſcrimen inter prouincias *populares* vel *publicas* et *Caeſarum*. Sed ſaepe harum prouinciarum facta eſt permutatio. Publicas pleraſque ad ſe rapuit Claudius, quas deinde Senatui ſua imperii initio reſtituit Neru. *Ann. XIII.* 4. Sub Traiano etiam Bithynia cum aliis a Senatu ad Imperatores translata eſt. H. Noris *Cenotaph. Piſan. p.* 207. Poſtremo omnes prouincias ad ſe rapuere Principes, nihilque Senatui reliquum fuit, vltimis imperii temporibus.

§. CVIII.

Quomodo ornati?

Ituris in prouincias Praeſidibus mandata dabat Senatus, quantum pecuniae, quantum exercitum habiturus ſit, quod ſtipendium eum dare, quantum viaticum capere oporteret; et hoc SC. praeſides, ipſaeque prouinciae, ORNARI dicebantur. De quo ritu plura tradunt Iſ. Caſaubonus et Torrent. *ad Suet. Caeſ. XVII.* Sigon. *de ant. iure prouinc. II.* 1. *p.* 142. *ſequ.*

§. CVIIII.

Quo comitatu vſi ſint?

In comitatu Praeſidum erant legati, tribuni militum, centuriones, praefecti, decuriones, militarium operum rationumque auditores: praeterea vero ſcribae, accenſi, praecones, lictores, interpretes, tabellarii, aruſpices, cubularii, medici, et, quae quotidianae vitae prope ſocia fuit, inuentum cohors praetoria, et quaſi praetoria dicta eſt, in quem numerum etiam contubernales referendi. Sigon. *l. c. Cap. II. p.* 149. Legatos Praeſidi aut Senatus dabat, aut huius permiſſu adſciſcebat Praeſes, aut plebs, lata lege, extra ordinem deſignabat. Cic. *Va-*

Vatin. XV. Nep. *Attic. VI.* Et hi ſunt *τοῦ ἡγεμόνος πεμπόμενοι*, de quibus 1. *Petr. II.* 14. Numerus eorum non vnus idemque ſemper fuit. Q. Cicero tres ſecum legatos duxit in Aſiam. Marco fratri in Ciliciam eunti quatuor, Q. Pompeio quindecim adſuerunt. Quamuis vero et ipſi legati lictoribus, er faſcibus vterentur: Liu. XVIIII. 9. non tamen niſi mandatam iurisdictionem habebant, quae quanta eſſe potuerit, ex *tit. de officio eius, cui mand. iurisdictio* conſtat, et egregie, ſuo more, diſquirit Ger. Noodt *de Iurisd. II. p.*161. Vnde Caeſar *de Bell. Ciu. III.* 51. *Aliae ſunt legati partes, aliae imperatoris: alter omnia agere ad praeſcriptum, alter libere ad ſummam rerum conſulere debet*. Idum *de Bello Ciu. II.* 17. *officium legati fiduciariam* dicit *operam obtinere*. Reliquorum, qui in comitatu praeſidum fuere, veluti tribunorum, centuriorum, praefectorum, ſcribarum, medicorum, accenſorum, aruſpicum, praeconum, (Vid. Liu. XXXXII. 49. Cic. *Verrin. II.* 10.) et huius generis aliorum miniſtrorum, quaenam fuerint officia, ex ipſa veteris rei militaris ac iudiciorum ratione facile colligitur. De ſolis contubernalibus apdendum, fuiſſe ita adpellatos adoleſcentes, qui percipiendae rei militaris et prouinciae cognoſcendae cauſſa praeſides in prouinciam erant ſequuti. Cic. *pro Coel. XXX.* et *pro Planc. XI.* Ex toto vero illo prouinciali comitatu, libera adhuc republica, exſulabant feminae, quas ab Auguſti demum temporibus (*t*) duci coepiſſe in prouincias, palam eſt. Hinc M. Seneca *Controu. Lib. IIII.* laudat Flaminium, quod exiturus in prouinciam, vxorem a porta dimiſerit. Aſt poſtquam Auguſtus, quibuſdam, quamuis grauate, id conceſſerat, ſenſim obſoleuit illa maiorum diſciplina. Hinc et fruſtra fuit ſub Tiberio Caecina, qui morem veterem reuocandum ſuadebat. Tacit. *Annal. III.* 33. *Inter quae Seuerus Caecina cenſuit, ne quem magiſtratum, cui prouincia obueniſſent, vxor comitaretur*. Et paucis interiectis: *Haud enim fruſtra placitum olim, ne feminae in ſocios aut gentes externas traherentur. Ineſſe mulierum comitatui, quae pacem luxu, bellum formidine morentur*. Sed, vt dixi nihil profecit Caecina, Valerio Meſſalino et Druſo ei grauiter occlamantibus. Hinc, ſaepe vxores cum magiſtratibus ex eo tempore in prouinciis haeſiſſe legimus, veluti vxorem Pilati, *Matth. XXVII.* 19. Druſſillam Felicis, *Act. XXIIII.* 24. vxorem Plinii, ceu ex eius *Epiſtolarum Libro X.* 121. diſcimus. Nondum tamen res ordinaria, nec promiſcua omnibus licentia. Id enim ſi fuiſſet, non ſanciuiſſet Alexander Seuerus, *vt Praeſidibus, qui vxores non haberent, ſingulas concubinas, quod ſine his eſſe non poſſent, in prouincias ducere liceret*. Lampric. *Vit: Alex. Cap.* XXXXII.

(*t*) De ipſo quidem Auguſto Sueton. *Octau. XXIIII. Diſciplinam ſeueriſſime rexit, ne Legatorum quidem cuiquam, niſi grauate, hibernisque demum menſibus, permiſit vxorem interuiſere*. Tiberium quoque ſimile quid ſanxiſſe, patet ex *L.* 12. *D. de off. procoſ.* Sed non diu haec antiquae diſciplinae manſit cuſtodia, ex quo ipſe Auguſtus Liuiam, Germanicus Agrippinam in prouincias duxerat. Cautum tamen fuerat SC. anno V. C. IƆCCLXXII. Cotta et Meſſala Coſſ. vt ſi vxor aliquid deliquerit in comitatu Praeſidis, ab ipſo marito ratio et vindicta exigeretur. L. 4. §. 2. *D. de offic. procoſ.*

§. CX.

Quomodo profecti ſint in prouinciam?

Profecturi in prouincias Praeſides, nuncupatis in Capitolio pro republica votis, atque inde demum paludamento, lictoribus, reliquiſque adſumtis imperii inſignibus, ad portam vrbis ibant, et ſi quidem nonnulla ſupereſſent negotia, extra vrbem aliquamdiu morabantur, quum intra vrbem cum imperio eſſe haud poſſent: ſin vero omnia parata eſſent, ſalutantibus amicis, et officii cauſſa aliquantum proſequentibus, iter in prouinciam ingrediebantur. Liu. XXXXII. 49. XXXXV. 39. Cic. *Verr. V.* 13. Vbi attingerant prouinciam: certiorem de aduentu ſuo faciebant deceſſorem, vt cum eo congredientes de ſtatu prouinciae cognoſcerent. Quo facto intra triginta dies illi diſcedendum erat, id quod lege Cornelia, a L. Cornelio Sulla lata, fuiſſe ſtatutum, patet ex Cic. *Epiſt. ad Fam. III.* 6. Immo et antequam prouinciam ingrediebantur, edicto de aduentu ſuo monebant prouinciales, continente commendationem aliquam ſui, et maxime deprecante, ne publice vel priuatim ſibi occurreretur, ſiquidem id melius in ſua quiſque patria facere poſſet. *L.* 4. §. 3. 4. *D. de offic. procoſ.* vbi et alia, a Procoſ. in prouinciae ingreſſu obſeruanda, habentur.

§. CXI.

Officia praeſidum.

Quum vero duo eſſent Praeſidum munera, quorum alterum IVRISDICTIONE, alterum continebatur IMPERIO: ſolebant illi ita partiri annum, vt aeſtatem fere rei militari, hiemem iuri dicundo impenderent. Cic. *Epiſt. ad Att. V.* 14. Et ita quidem libera adhuc rep. ſe res omnino habebat. Auguſtus autem cum populo partitus prouincias, ſuos quidem Praeſides mittebat ita, vt et legionibus praeeſſent, Dio Caſſ. LIII. *p.* 504. non autem vllam partem imperii militaris concedebat Proconſulibus a Senatu in prouinciam miſſis, niſi quod aliquando extra ordinem legiones ducere iuberentur. Lipſ. *Exceſſ. ad Tacit. Ann. I. litt. M.* Vtrique tamen ius ſumma auctoritate dicebant. Cauſſae, quae in litem deducuntur, vel publicae ſunt, vel priuatae. Priuatarum cauſſarum cognitio vel domeſtica erat, vel popularis. Domeſtica intra praetorium et in cubiculo querelis prouincialium audiendis, miniſtrante cubiculario, explicabatur: popularis in baſilica ac pro tribunali, ſcribis, accenſis, praeconibus, lictoribus adparentibus. Cic. ad *Q. Fratr. I.* 1. *Conſtare inter omnes video, facillimos eſſe aditus ad te, patere aures tuas querelis omnium, nullius inopiam ac ſolitudinem, non modo illo populari acceſſu ac tribunali, ſed ne domo quidem tua ac cubiculo eſſe excluſam*. Vt autem hanc poteſtatem eo commodius exercerent praeſides: ſimul ac venerant in prouinciam, conuentum vel forum in certum diem certumque locum indicebant prouincialibus. Et eiuſmodi conuentus deinde vel plures vno loco, vel ſingulos ſingulis locis agebant, ita, vt intra annum omnem prouinciam percurrerent. Sigon. *de antiquo iure prou. II.* 5. *p.* 184. Ius eodem ordine dicebant, quo Romae Praetores, adeoque omnia obſeruabant, quae infra *Libro* IIII. de Romanorum iudiciis dicemus. Id modo addimus, quemadmodum Romae Praetori in conſilio erant *Decemuiri litibus iudicandis*: ita a praeſidibus eorum loco adhi-

adhibitos fuiſſe viginti Recuperatores, ciues Romanos: Vlpian. *Fragm. I.* 13. Theoph. 4. *Inſt. qui et ex quib. cauſſ. manum. non licet.* Commiſſae Praeſidibus erant etiam quaeſtiones de criminibus, in quibus eamdem denuo rationem tenebant Praeſides, quam in vrbe Praefecti Praetorio. Habebant enim ius gladii. *L. 6. pr. L. 11. ff. de off. procoſ. L. 6.* §. 8. *L.* 13. *ſeq. L. 21. D. de off. praeſid.* Neque tamen iis erat ius deportandi in inſulam, *L.* 2. §. 1. *D. de poen. L. 6.* §. 1. *D. de interd. et releg.* neque liberam mortis facultatem concedendi, *L.* 8. §. 1. *D. de poen.* neque ius publicandi bona poſt conſtitutionem Theodoſii et Valentiniani, *L. vn. C. Th. ne ſin. iuſſ. princ. cert. iud. lic. confiſc.* Cuius rei ratio non alia fuiſſe videtur, quam quod hae poenae fere perſonis honeſtioribus, et in dignitate conſtitutis irrogari ſolerent, vbi in plebeios gladio animaduertebatur. *L.* 27. §. 1. 2. *de poen.* Vid. Vlr. Hub. *Digreſſ. III.* 7. Praeterea etiam rei frumentariae, omniſque in vniuerſum prouinciae curatio penes Praeſides erat, ceu prolixe docet Sigon. II. 5. et *6. pag.* 207. *ſeq.*

§. CXII.

Quaeſtores prouinciales.

Praeter Praeſidem, in vnaquaque prouincia etiam QVAESTOR erat, alter magiſtratus, qui poteſtatem non a Praeſide, ſed ab ipſo populo accipere ſolebat. Vnde et ipſe lictoribus ac ſcribis vſus eſt. Cic. *pro Planc.* XXXXI. Lecti enim a populo Quaeſtores ſortiebantur prouincias, eorumque duo vrbanas, reliqui prouinciales Quaeſturas obtinebant. Cic. *Verr. I.* 13. *Epiſt. ad Q. Fratr. I.* 1. Mortuo in prouincia Quaeſtore, alii interim hoc munus demandabat Praeſes, qui *Proquaeſtor* adpellabatur. Cic. *Verrin. III.* 15. Inſtituerant autem veteres Romani, vt inter Praeſidem et quaeſtorem eadem intercederet neceſſitudo, quae inter parentem et filium. Cic. *Diuinat. in Verr. XIIII. pro Plancio XI.*

§. CXIII.

Eorum officium.

Ceterum hi Quaeſtores curabant pecuniam publicam, quae aut ex aerario depromta, in vſus prouinciae expendenda, aut in prouincia exacta, eſſet in aerarium referenda. Illa pecunia *attributa*, haec *vectigalis* dicebatur. Vtramque in tabulas referebant Quaeſtores, et deinde vbi prouinciis decederent, rationes accepti expenſique reddebant, et reſidua inferebant aerario. Nonnumquam Quaeſtoribus Praeſides etiam partem iuriſdictionis imperiique demandabant, cuius rei exemplum eſt apud Caeſarem *de Bello Gall. VI. 6. Caeſar, partitis copiis cum C. Fabio legato, et M. Craſſo Quaeſtore, hoſtes adiit tripartito.* Add. Cic. *Verrin. I.* 13.

§. CXIIII.

Tributa, quae exigebantur a prouincialibus.

Haec de magiſtratibus prouinciarum: proximum eſt vt de tertio, quod commune habuerunt prouinciae, agamus, de tributis puta et vectigalibus, quibus quam maxime prouinciae premebantur. Romani enim, quum bello aliquem populum viciſſent, duabus maxime rationibus cum eo agebant. Aut enim victoriae praemium annuum ei ſtipendium vel tributum imperabant, vnde *cenſus capitis*: aut victos exuebant agris, eoſque vel in publicum reip. patrimonium redigebant, vel colonos ex

vrbe eo deducebant, vel eos victis reddebant, et ex eorum prouentu aliquam partem reipublicae tribui iubebant: qui *cenſus ſoli* dicebatur. Cic. *Verrin.* III. 6. V. 5. Petr. Burmann. *de Vectig. pop. Rom. I.* Prioris generis populi *tributarii* vel *ſtipendiarii* vocabantur: poſteriores *vectigales*, quamuis non tam anxie ſemper diſcrimen inter tributum et vectigal fuerint ab auctoribus obſeruatum. Cuiac. *Obſ. VII.* 4. Stipendiaria prouincia fuit Gallia comata, de qua Sueton. *Iul. XV. Omnem Galliam, quae a ſaltu Pyrenaeo Alpibuſque et monte Gebenna, fluminibuſque Rheno et Rhodano continentur, patetque circuitu ad his tricies centum millia paſſuum, praeter ſocias ac bene meritas ciuitates, in prouinciae formam redegit, eique quadringenties in ſingulos annos ſtipendii nomine impoſuit.*

§. CXV.

Vt et vectigalia et ſpeciatim Decumae.

Aliae prouinciae erant vectigales, eaeque ex agris ſuis *decumas*, ex paſcuis *ſcripturam*, et ex portubus, qui mercibus inuehendis et euehendis patebant, *portorium*, pendebant, de quibus iam ſupra diximus §. *LIII. ſequ.* Sic *decumas* dabant Sicilia, Cicer. *Verr. III.* 6. Sardinia, Liu. XXXXII. 1. Africa, Gruter. *Inſcript. p.* IƆXII. Aſia, Cicer. *Epiſt. ad Attic. V.* 13. Syria, Cic. *Agrar.* II. 19. Aegyptus, Plin. *Paneg.XXX*. Nonumquam loco decimae, ſi minus fertilis eſſet prouincia, viceſima exigebatur, veluti ab Hiſpanis. Liu. XXXXIII. 2. Saepe etiam, ſi quando publica neceſſitas et anguſtia temporum id exigerent, prouinciis alterae imperabantur decumae vltra debitas, quo caſu tamen pecunia pro illis ſolebantur aratoribus. Cic.*Verrin.* III. 13. vnde etiam *frumentum emtum*, item *decumanum* vel *imperatum* dicebantur. Inter quae quid interſit, docet laudatus Burmann. *de Vectigal.* II. Exempla huius rei plura occurrunt apud Liu. XXXVI. 2. XXXVII. 2. et 15. XXXXII. 31. Quum vero, libera adhuc republica, hae decumae non in pecunia, ſed in frumento a ſingulis ſoluerentur aratoribus: poſtea ſub Imperatoribus confectus eſt *canon frumentarius* dictus, quo, quid quaeuis prouincia quotannis praeſtare deberet, erat comprehenſum, cuius meminit Spartian. *Seuer.* VIII. Lamprid. *Flagab.*XXXVII. conf. Iac. Gohofred.*ad Tit. C.Theod. de Can. Frum. V. R.* Ceterum frumentum hoc, ſiue per decumas, ſiue ſecundum canonem exactum, tum Romae, tum in prouinciis, in publicis condebatur horreis, vnde poſtea per curatores annonae populo et militibus diſtribuebatur. Buleng. *de Vect. pop.Rom.*VIII. Caſaub. *ad* Lamprid. *Alex. Seu.* XXXVIIII. Lipſ. *Elect. I.* 8. Iac. Gothofr. *ad tit. C. Theod. de re milit. et ad tit. de erogat. mil.* Talia erant horrea *Galbiana*, Grut. *p.* LXXV. 1. Reineſ. *Inſcr. claſſ.* VI. 126. itemque *Seiana*, *Puppiana*, et ſimilia, de quibus erudite diſſerit Reineſ. *Var. Lect.* III. 12. *p.* 545. *ſequ.* Non ſolum vero frumenti, ſed et vini oleique, praeſtabantur decumae, quae et ipſae Romam ad populi vſus mittebantur, vt docet Burmann. *de Vectig. Pop. Rom. II. et III.*

§. CXVI.

Scriptura.

Non minus pingue vectigal ex paſcuis prouincialibus redibat et ſaltibus. Tales enim non ſolum in Italia erant, ſed et in prouinciis. Vnde mo-

magiſtrorum ſcripturae in Aſia et Sicilia meminit Cic. *ad Att. V.* 15. *Verrin. V.* 70. Scriptura vero dicebatur hoc vectigal, quia paſtores oportebat apud publicanum numerum pecudum, quas in paſcua publica immittere vellent, profiteri: quem publicanus in tabulis ſuis adnotabat, et ſcribebat, ex qua ſcriptura poſtea ratio inter paſtorem et publicanum conficiebatur. Feſtus *voce Scripturarius p.* 429. Sed hoc genus vectigalium ſub Imperatoribus aliam induiſſe faciem, et praeter penſiones ex paſcuis dominicis, etiam certum numerum pecudum ex gregibus praeſtandum fuiſſe a prouincialibus, ex Caſſiodor. *Var. XI.* 39. *L.* 3. *C. Theod. de ſuar. pecuar.* Vopiſc. *Prob. XV.* demonſtrat V. C. Burmannus *de Vectig. pop. Rom.* IIII.

§. CXVII.

Soluebant prouinciae etiam portoria. De Sicilia id certum eſt ex Cic. *Verr. II.* 72. *ſequ.* de Aſia ex eiuſdem *Agrar.* II. 29. de Britannia ex Tacit. *Vit. Agric.* XXXI. Nec tantum de mercibus in portum deuehendis dabatur portorium, verum etiam pro itineribus. Sueton. *Vitell.* XIIII. maxime pro cadauere, quod non niſi permiſſu maximi Pontificis vel principis transferri in alium locum poterat. *L.* 37. *D. de relig. et ſumt. fun.* Suſtuliſſe ea vectigalia dicitur Pertinax apud Herodian. *Hiſt.* II. 4. Sed reſtituta eadem eſſe oportet a ſequentibus Imperatoribus, ſiquidem adhuc illorum mentionem facit Vlpianus *L.* 21. *D. de donat. inter vir. et vxor.* Vectigal tamen pro cadauere transferendo ſublatum eſt conſtitutione, quae eſt in *L. vlt. C. de relig.* quam ex Graecis reſtituit Iac. Cuiac. *Obſ.* XI. 21. Plura de portoriis dabit V. C. Petr. Burm. *de Vectig. pop. Rom. XI.* Portoria.

§. CXVIII.

Praeter haec et alia erant vectigalia, quae in quibuſdam prouinciis exigebantur. Et ferrriis argentariiſque, immo et aurifodinis vectigalia magna dare cogebantur Hiſpani. Liu. XXXIIII. 21. Strab. *Geogr.* III. Africam e marmoribus ſoluiſſe vectigalia conſtat ex *L.* 1. *C. Theod. de metall.* Macedonia etiam, Illyricum, Thracia, Britannia, Sardinia ex metallis vectigalia pendebant. Petr. Burmann. *de Vectig. VI.* Poteſtas enim indagand. metalla etiam priuatis erat, antequam illis eam ademerat Tiberius. Sueton. *Tiber. XXXXVIIII. Plurimis etiam ciuitatibus et priuatis veteres immunitates, et ius metallorum, ac vectigalia adempta.* Reſtituerunt deinde iiſdem hoc beneficium ſequentes principes, ſed ea lege, vt certum inde *canonem metallicum* ſoluerent, de quo agit *L.* 4. *C. Theod. de Metallar. et ibi.* Iac. Gothofredus. Eiuſdem generis fuit ex cotibus prouentus in Creta inſula, de quo Plin. *Hiſt. Nat. XXXVI.* 22. *L.* 15. *D. de public. et vectigal.* Meurſ. *Cret. Lib. I. Cap. XII. p.* 48. *Lib. II. Cap. VI. p.* 116. Vectigalis picariarum mentio fit in *L.* 17. §. 1. *D. de V. S.* A vectigalia etiam liberae non fuerunt ſalinae, quales in Macedonia aliiſque prouinciis fuiſſe, patet ex Liu. XXXXV. 29. Plin. *Hiſt. Nat.* XXXI. 7. I. Maccab. X. 29. *L.* 4. §. 7. *D. de cenſib.* De eo quoque vectigali pluribus agit Petr. Burmann. *de Vectigal. P. R. VI.* Alia vectigalium genera.

CAP. V.

DE MVNICIPIIS, COLONIIS, PRAEFECTVRIS, CIVITATIBVS FOEDERATIS.

§. CXVIIII.

Cur hic agatur de municipiis, coloniis, cet.

Quid interfuerit inter iura ciuitatis, Latii, Italiae, et prouinciarum, ſatis adhuc videtur a nobis explicatum. At non omnes in Latio ciuitates iure Latii, nec omnes in Italia, iure Italico, aut in prouinciis iure prouinciarum vſae ſunt; ſed aliae MVNICIPIORVM, aliae COLONIARVM, aliae PRAEFECTVRARVM, aliae aliis nominibus ſunt inſignitae, de quibus ſingulis paullo diſtinctius agendum.

§. CXX.

Quid municipia?

MVNICIPES erant *ciues Romani, in municipiis legibus ſuis et ſuo iure vtentes, muneris tantum cum populo Romano participes, a quo munere capeſſendo adpellati videntur, nullis aliis neceſſitatibus, neque vlla lege, quam in quam populus eorum fundus factus eſſet*. Gell. *Noct. Att. XVI.* 13. Erant ergo I. *ciues Romani*, adeoque multis iuribus ac priuilegiis, quae ſolis ciuibus Romanis propria erant, gaudebant (u), ſed non tamen erant *ciues ingenui*, vt Romae habitantes vocat Cicero in *Bruto Cap. LXXV.* neque iure optimo ciuitatis gaudebant, niſi Romae conſtituiſſent domicilium. II. *Suis legibus et ſuo iure vtebantur*, id eſt, propriis ſuis legibus atque inſtitutis, quae leges municipales dicuntur, *L.* 3. §. 4 *D. quod vi aut clam. L.* 3. §. 5. *D. de ſepulcr. viol.* regebantur, neque cogebantur Romanas leges recipere, niſi id ſua ſponte vellent, quo caſu *fundi facti* eiuſmodi populi dicebantur. Cic. *pro Balbo XX.* Non ergo ius ſuum vel *αὐτονομίαν* amittebant municipes, iure ſuffragii donati, ceu exiſtimat Sigonius, *de ant. iure Ital. II.* 7. ſed tantum foedus, id eſt, non amplius foederati Pop. Rom. erant, ſed ciues. Et ita intelligendus locus Ciceronis *pro Balbo Cap. VIII. In quo magna contentio Heracleinſium et Neapolitanorum fuit, quum magna pars in iis ciuitatibus* FOEDERIS SVI (x) *libertatem ciuitati anteferret*. III. *Muneris cum populo Romano erant participes*. Idque praecipue intelligendum de muneribus militaribus. *L.* 18. *D. de Verb. ſign.* Gaudebant enim municipia iure legionis, adeoque participes erant munerum militarium, vnde et dicti videntur municipes.

§. CXXI.

(u) Hinc et lupam cum puerulis ſolent in numis ſignare. Vaillant. *de Numiſm. aen. Imp. in Municip. et Colon. T. II. p.* 113.

(x) Ita editiones Ciceronis priores, et ad veterum librorum fidem adornatae. Aſt Paull. Manutius et poſtea Iſm. Bullialdus *de populis fundis p.* 1. 936. *Tom. II. Theſ. Ant. Rom. Graev.* legerunt *iuris ſui libertatem* pro *foederis ſui libertatem*, quae lectio etiam editori Pariſienſi Orationum Ciceronis, quae in vſum Delphini prodierunt, placuit. Sed antiquam lectionem erudite defendunt H. Valeſ. in eodem *Theſ. Ant. Rom. Tomo II. p.* 1947.

Digitized by Google

§. CXXI.

Ea vel Italica vel Prouincialia?

Municipia eiuſmodi initio non niſi intra Italiam olim reperiebantur, eoque nomine ante leges Iuliam et Plotiam celebrantur Caerites, Tuſculani, Lanuuini, Arcini, Nomentani, Pedani, Fundani, Formiani, Campani, Equites, Cumani, Sueſſulani, Acerrani, Priuernates, Anagnini, Arpinates, Trebulani, Sabini, aliique plures, de quibus Onuphr. Panuin. *de Rep. Rom. III. p.* 354. Car. Sigon. *de Ant. iure Ital. II.* 9. Poſtea vbi extra Italiam arma victricia extulere Romani, etiam in prouinciis ciuitas non vna municipiorum iuribus donata eſt. Sic in Boetica Plinius *Hiſt. Nat. III.* 2. *ſequ.* numerat municipia VIII. in citerione Hiſpania XIII. in Sardinia II. in Luſitania vnum. Eodem pertinent tot numi, in quibus ciuitates prouinciales, ciuitate donatae αὐτονομίαν ſuam celebrant (y), de quibus Henr. Noriſ. *de Epoch. Syro-Maced. III. p.* 352.

(y) In numis aeneis Imperatorum, a municipiis et coloniis cuſis, quos collegit Io. Foy Vaillantius, occurrunt municipia varia, veluti *Aelium Collutanum* in Numidia T. I. *p.* 169. 198. 210. T. *II. p.* 31. 64. 79. *Bilbilis* in Hiſpania T. *I. p.* 12. 95. 100. *Calagurris* in eadem T. I. *p.* 22. 70. *Caſcantum* in eadem. *T. I. p.* 71. *Clunia* in eadem. *T.* I. *p.* 72. *Ergauica* in eadem. *T. I. p.* 35. 76. 103. *Graccuris* in eadem. *T. I. p.* 79. *Ilerda* itidem Hiſpanica. *T. I. p.* 36. *Ilergauonia* ibidem *T. I. p.* 77. *Italica* ibidem. *T. I. p.* 37. 51. 78. 92. 96. *Oſca* ibidem. *T. I. p.* 38. 78. 95. 103. *Oſicerda* ibidem: *T. I. p.* 80. *Stobienſe* in Macedonia *T. I. p.* 132. 135. 143. 149. *T. II. p.* 15. 22. 43. 59. quod tamen tempore Vlpiani Iuris Italici fuit. L. 8. §. 8. *D. de cenſib. Tarraco* in Hiſpania Tarraconenſi. *T. I. p.* 47. 53. 83. *Vtica* Iulia *T. I. p.* 86.

§. CXXII.

Triplex municipiorum genus.

Sed non vna tamen erat municipiorum conditio. Tria eorum genera diſtinguit Feſtus voce *Municipium p.* 324. quem locum a multis laudatum, a paucis intellectum, primus accurate expoſuit Ez. Spanhemius *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 12. §. 70. *Primo* ergo ex Feſti ſententia, *municipium id genus hominum dicitur, qui quum Romam veniſſent, neque ciues Romani eſſent, participes tamen fuerunt omnium rerum, ad munus fungendum vna cum Romanis ciuibus, praeterquam de ſuffragio ferendo, aut magiſtratu capiendo*. Hi ergo, dum in patria manſerunt, peregrini habiti: Romam commigrantes iura ciuitatis, ſed non optimo iure conſequuti ſunt, excluſi quippe a ſuffragii latione et petitione honorum. *Deinde* et id hominum genus dicebantur municipes, *quorum ciuitas vniuerſa in ciuitatem Romanam venit*. Et hi quidem veri ciues Romani erant, ipſaque iura ſuffragiorum ac honorum habebant. Vnde et certae tribui Galeriae adſcriptos fuiſſe docet Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſ. I.* 1. Tertium denique municipum genus ab eodem Feſto memoratur, *qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vt municipes eſſent ſuae cuiuſque ciuitatis et coloniae*: vel, vt paullo ante dixerat, *qui ea conditione ciues Romani fuiſſent, vt ſemper rempublicam a populo Romano ſuperatam haberent*. Atque hic in populi Romani leges et iura fundi non erant facti, nec ſe iisdem obſtrinxerant. Et in his tertii generis municipiis ciues non gaudebant iure hono-

honorum et ſuffragiorum. Vnde nec tribui erant adſcripti, nec participes ſacrorum curialium habebantur, ſed ſua illis erant ſacra municipalia, de quibus Feſtus *l. c.*

§. CXXIII.

Res publicae municipiorum.

Illud adhuc obſeruandum, in municipiis plerisque eam fuiſſe inſtitutam reipublicae formam, quae imaginem quamdam ſpeciemque reip. Romanae referret. Quemadmodum Romae ſenatus, ita in municipiis decurionum erat collegium (z), quod AMPLISSIMVM ORDINEM, apud Cic. *pro Caelio XI.* NOBILISSIMVM ORDINEM, in lapide apud Gruter. p. CCCXXI. 7. ORDINEM SPLENDIDISSIMVM in alio p. CCLXXV. 2. VIROS PERFECTISSIMOS ET PRINCIPALES et ORDINEM SPLENDIDISSIMVM p. CCCLXIII. 2. ORDINEM SANCTISSIMVM p. CCCLXXXXIII. 5. ac denique CONSCRIPTOS p. CCCCLVI. 1. vocari animaduertimus. Quemadmodum porro Romae erant bini conſules: ita in municipiis Duumuiri, qui ſummo loco ciuitatibus praeerant, et ad conſulum exemplum pro faſcibus bacillis vtebantur. Lipſ. *Elect. I.* 23. Sed nonnumquam tamen et faſcium vſum adfectabant. Cicero *Agrar.* II. 34. de L. Conſidio et S. Saltio Capuae duumuiris: *Anteibant lictores, non cum bacillis,* (ceu alias in municipiis fieri ſolebat,) *ſed, vt hic praetoribus anteeunt; cum faſcibus duobus.* Quin aliquando hi duumuiri conſulum adfectabant nomen. Quamuis enim id negent Velſer. *Rer. Auguſtan. V.* 272. et Reineſ. *Var.* III. 16. Capuanos tamen magiſtratus ſuos vocaſſe coſſ. obſeruat Cic. *pro Piſ. XI.* Alia exempla ſeſe offerunt apud Plin. *Hiſt. Nat.* VII. 43. Phil. a Turre *de colon. Foroiul. p.* CCCLX. Gruter. *Inſcr. p.* CCCLI. 5. Henr. Noriſ. *Cenotaph. Piſ. Diſſ.* I. 3. Fabret. *Inſcr.* X. 439. Sic et Graece ὕπατοι et διϋπατοι duumuiri dicti. Olear. *ad Philoſtrat. vit. Herod. p.* 546. Conf. Euerard. Otton. *Diſſ. de conſul. extr. Romam. Cap. II.* In municipiis porro erant Dictatores, (Cic. *pro Milon. X.*) Aediles (Sueton. *de clar. Rhet. VI.*) Quaeſtores, Cenſores, qui et *quinquennales* dicebantur. Cic. *Verr. II.* 52. Liu. XXVIIII. 15. Gruter. *p.* CCCLXVI. 2. CCCCXXXII. 5. immo et praetores Liu. *Epitom.* LXXIII. Plin. *Hiſt. Nat.* XVII. 11. Spon. *p.* CLXXXII. Quatuoruiri, Decem primi, et alii, de quibus Car. Sigon. *de antiquo iure Ital.* II. 8. et omnium accuratiſſime Henr. Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſ. I.* 3. Porro quemadmodum Romae leges ferebantur: ita et in municipiis, idque eadem fere ratione vtrobique factum eſſe, patet ex loco Cic. *de Leg. III.* 16. *Et auus quidem noſter ſingulari virtute in hoc municipio, quoad vixit, reſtitit M. Gratidio, cuius in matrimonio foro-*

(z) Hi ita dicti videntur Velſero *Rer. Auguſt. V. p.* 74. a decuriis, in quas fuerint deſcripti. Habebant hi ſuum cenſum, non ſecus ac Romani ſenatores, qui erat centum millium. Plin. *Epiſt. I.* 19. Quemadmodum etiam Romae iis, qui non fuerant magiſtratus, nec triumphauerant, ornamenta aliquando conſularia, praetoria, triumphalia dari ſolebant: Ita et in marmoribus municipiorum frequenter mentio fit ornamentorum Duumuiralium, Aedilitiorum, Quateruiralium, Decurionalium, veluti apud Spon. *Miſcell. Erud. Ant. p. CLXIII.* EXORNATO ORNAMENTIS DECVRIONALIBVS. Inter ornamenta haec erat praetexta, decurionibus permiſſa. Liu. XXXIIII. 7.

Digitized by Google

ſororem, auiam noſtram, habebat, ferenti legem tabellariam. Denique et Flamines ſuos habebant, non ſecus ac Romani, quorum meminit Cic. *pro Milon. X.* et publica vectigalia, quibus ſumtus in republica neceſſarii ſuſtinebantur: *L. 17. §. 1. D. de Verb. ſign.* vt adeo in omnibus videantur municipes ſe ad Romanae reip. formam, quantum fieri poterat, compoſuiſſe.

§. CXXIIII.

Coloniae quid? et cur deductae?

Haec de municipii, pergendum ad COLONIAS. Ita vocabantur oppida, in quae populus Romanus ciues ſuos ad incolendum deduxerat, vel, vt Gellius *Noct. Att.* XVI. 13. ait, *ciuitates, ex ciuitate Romana quodammodo propagatae*. Solebant enim Romani ex Romuli inſtituto non ſeruitute mulctare oppida bello capta, ſed ſaepe in ea colonos ex vrbe deducere, qui locis iſtis loco praeſidii eſſent. Dionyſ. Halic. VII. 439. Appian. *de Bello ciuili* I. *p.* 604. Et profecto vtiliſſimum erat hoc inſtitutum, tum ad coercendos veteres populos, tum ad reprimendas hoſtium incurſiones. Praeterea hoc pacto vrbana faex et ſentina exhauriebatur, multiſque ſeditionibus ſubtrahebatur fomentum. Immo et iuculentum hoc erat medium praemiis adficiendi veteranos, iiſque certos agros, e quibus alerentur, adſignandi. Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. II.* 2. *p.* 625.

§. CXXV.

Modus deducendi colonias.

Coloniae deductionem praecedebant leges agrariae, quibus et ager, quem diuidi vellet populus, definiebatur, et quibus hominibus, quam multis, per quos, et quomodo, eſſet diuidendus, praeſcribi ſolebat. De quibus legibus agrariis accuratiſſime ſuo more egit Car. Sigon. *l. c.* Lata eiusmodi lege, deducebatur colonia modo per *triumuiros*, Liu. IIII. 11. VIII. 16. modo per *decemuiros*. Cic. *Agrar. II.* 35. quamuis et *quinqueuirorum, ſeptemuirorum, vigintiuirorum coloniae deducendae* hinc inde fiat mentio, quos omnes decurionibus, auguribus, pontificibus, adparitoribus, ſcribis, librariis, praeconibus, architectis, mulis, tabernaculis, ſupellectile, ianitoribus, ſtipatoribus corporis magnifice ornatos, poteſtatem in certos annos accepiſſe, nec obſcure indicat Cic. *Agrar. II.* 12. 13. 35. Hi ergo ita conſtituti ornatique nouos colonis in agros, lege definitos, ſub vexillo, quaſi exercitum quemdam, educebant. Cic. *Phil. II.* 40. Appian. *de Bell. ciu. III. p.* 552. *ſequ.* Plutarch. Gracch. *p.* 839. *Tom. I.* Vbi ac deſtinatum peruenerant locum, nouam vrbem et agrum (*a*) aratro circumſcribebant, eo more, quem paullo poſt ſequentis libri titulo primo explicabimus, ſinguliſque colonis agri partem adſignabant: Liu. IIII. 47. XXXVII. 57. Omnia vero fiebant auſpicato, et factis ſacrificiis, additaque luſtratione, ex Cic. *Philipp. II.* 40. *Agrar. II.* 12. adparet, ex quo etiam con-

(*a*) De vrbe res certa eſt ex locis Varronis, Plutarchi, aliorumque, paullo poſt *Lib. II. Tit. I. n.* 9. adferendis. Agros quoque vomere circumſcriptos, patet ex loco Cicer. *Philipp. II.* 40. *Caſilinum coloniam dedixiſti, quo erat paucis annis ante deducta, vt vexillum tolleres, et aratrum circumduceres, cuius quidem vomere portam Capuae paene peſtrinxiſti, vt florentis coloniae territorium minueretur*.

conſtat, nefas fuiſſe, coloniam iterum eo deducere, quo antea deducta fuerat.

§. CXXVI.

Coloniae quotuplices?

Ceterum, vt municipia, ita coloniae non erant vnius generis. Aliae erant CIVIVM ROMANORVM, aliae LATINI, aliae ITALICI Iuris. Aliae porro TOGATAE vel plebeiae, aliae MILITARES dicebantur. Et has ſignis quibuſdam in numis diſcerni, obſeruant eruditi. Coloniae enim plebeiae aratro, militares ſigno militari plerumque denotantur: Quae aratrum et ſigna iungunt, indicant, primam deductionem e ciuibus, ſupplementum e veteranis militibus fuiſſe, vt notat Raph. Fabret. *ad column. Traian. p. 10. ſequ.* Addunt alii alia ſigna, veluti Strauch. *de Beryt. Cap. II. 11.* quod coloniae Italici iuris praetulerint in numis virum ritu Gabino cinctum, et bouem agentem. Add. Io. Harduinus *Antirrhet. pag.* 136. quod Italici et Latini iuris coloniae, (quas pro iiſdem habet) nullis ſignis in numis diſtinguantur. Sed haec omnia plerumque falſa eſſe, iam alii docuerunt. Vid. Ez. Spanhem. *de Vſu et Praeſt. numiſm. Tom. II. pag. 602. et Orb. Rom. Exerc. II. Cap. 19. p. 332.* Nos ea, quae certiora ſunt, conſectantes de coloniarum generibus ſingulis diſtincte agemus.

§. CXXVII.

Quid coloniae ciuium Romanorum?

Coloniae CIVIVM ROMANORVM erant, quas potiore iure, quam Latii, deducebant Romani. Diſcrimen hoc tangit Liu. XXXVIIII. vbi de colonia Aquileiam deducenda agit. *Illud agitabant*, inquit, *vt colonia Aquileiam deduceretur, nec ſatis conſtabat, an* CIVIVM ROMANORVM *deduci placeret: poſtremo* LATINAM *potius* COLONIAM *deducendam, patres cenſuerunt.* Vtrum iſtae ciuium Romanorum coloniae omnia ciuitatis Romanae iura retinuerint, at eadem amiſerint, adhuc diſputant eruditi. Car. Sigonius *de ant. iure Ital.* III. 3. iis tantum iura Quiritium tribuit, veluti libertatis, gentilitatis, connubii, patriae poteſtatis, legitimi dominii, nexus, vſucapionis, et ſi qua ſunt huius generis alia: adimit vero ipſis iura ciuitatis publica, veluti cenſus, tributorum, veſtigalium, ſuffragii, honorum et ſimilia: At Manutius *de ciuitate Romana* eos ius quoque ferendi ſuffragii magiſtratuumque Romae gerendorum retinuiſſe contendit, cuius ſententiam etiam ex numis adſtruxiſſe ſibi videtur Io. Harduin. *Antirrhet. p.* 136. Et certe ciues ſaepe vocantur eiuſmodi coloni apud Liu. VIII. 14. VI. 22. Ipſi quoque Latini, qui nomina in coloniam Romanam dederant, ciues Romani dicuntur facti, Liu. XXXIIII. 24. Romae porro cenſi leguntur huius generis coloni apud Liu. XXVIIII. 37. Vnde non abſurde colligas, omnia iura ciuitatis Romanae retinuiſſe ciues colonos. Sed potiorem tamen hac in re eſſe Sigonii ſententiam, luculenter oſtendit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap. 19. p. 329. ſequ.* Nihil enim clarius eſt loco Dionis XXXXIII. *p.* 233. vbi Caeſarem, ait, aliis immunitatem, aliis agros, πολιτείαν δέ σοι, καὶ ἄλλοις ἀποίκοις τῶν ῥωμαίων νομίζεσθαι, *aliis ciuitatem, aliis autem vt ius haberent coloniarum Romanarum, dediſſe*: vbi ius ciuitatis Romanae a iure coloniarum ciuium Romanorum manifeſto ſeiungitur.

gitur. Vt adeo admodum veroſimile ſit, colonias illas ciuium Romanorum iura ſuffragii, gerendorumque Romae magiſtratuum omnino amiſiſſe.

§. CXXVIII.

Durior longe conditio erat coloniarum LATINARVM, quippe quae ne iura quidem Quiritium habebant. Quod adeo verum eſt, vt ciues Romani, qui nomina in huiuſmodi coloniam dederant, capitis deminutionem mediam paterentur. Cic. *pro A. Caecina XXXIII. Certe quaeri hoc ſolere, me non praeterit, (vt ex me ea, quae tibi in mentem non veniunt, audias,) quemadmodum, ſi ciuitatis adimi non poſſet, in colonias Latinas ſaepe ciues noſtri profecti ſint? Aut ſua voluntate, aut legis multa profecti ſunt: quam multam ſi ſufferre voluiſſent, tum manere in ciuitate potuiſſent.* Add. *pro Domo XXX.* Boeth. *in Topic.* Ciceron. II. *p.* 780. Quod vero Salmaſius cum aliis viris doctis autumat, colonias Latinas ex meris libertinis conſtitiſſe, illud dudum eſt a viris doctis exploſum. Plura de coloniis Latinis dabunt Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I. Cap.* 8. *p.* 46. *ſequ.* Sigon. *de antiquo iure Ital. II.* 2. *p.* 661. Quid coloniae Latinae.

§. CXXVIIII.

Coloniarum ITALICI IVRIS iam ſupra meminimus. Eae procul dubio deterioris adhuc erant conditionis, quam Latinae, paullo melioris tamen, quam prouinciales. Diſcrimen inter vtraſque maxime in immunitate a tributis conſtitit, ſeu immunitate a cenſu capitis et ſoli. Donat. *ad* Suet. *Aug. XXXX.* Gothofr. *ad Cod. Theodoſ. Tom. V. p.* 222. 223. Quamquam enim et prouinciales coloniae nonnumquam immunes erant a tributis, vt conſtat exemplo coloniae Caeſarienſis primae Flauiae *L. vlt.* §. 7. *D. de Cenſib.* et Plin. *Hiſt. Nat. III.* 3. *et* 11. colonias et ciuitates immunes ab iis, quae iuris erant Italici, diſtinguit: tamen ex *L. vlt.* §. 5. *D. de cenſ.* ſatis patet, non in leuatione cenſus, ſed immunitate a cenſu capitis et ſoli, illud ius conſtitiſſe. Forma vero cenſionis quae fuerit, et cur ea fuerit inſtituta, ſatis adparet ex *L.* 4. *D. de cenſib.* cui addendus Iac. Guther. *de offic. Dom. Aug. III.* 9. *p.* 591. Quid coloniae iuris Italici et prouinciales?

§. CXXX.

Coloniae MILITARES ex militibus veteranis: quemadmodum PLEBEIAE ex ciuibus, vel, vt poſteriore aeuo dicebantur, ex *paganis* vel *priuatis*, (nam et hi militibus opponi ſolebant, *L.* 19. *C. de pact. L.* 2. *C. Theod. et L.* 1. *C. Iuſtin. de falſ. mon. L.* 5. *C. ad L. Iul. maieſt.*) ducebantur. Illae ideo inuentae, vt veterani milites ſtipendiorum diuturnitate feſſi, praemium aliquando laborum caperent. Auctor huius inſtituti L. Sulla, quem deinde Iulius Caeſar, Auguſtus, aliique ſunt imitati. De coloniis militaribus a Sulla et Caeſare deductis, teſtatur Appian. *de Bello Ciu. III. p.* 552. *Epit. Liu. LXXXVIIII.* de aliis ab Auguſto miſſis Hyginus *de Caſtramet.* et, qui hic diligentiſſime omnia exſequutus eſt, Sigon. *de antiquo iure Ital. III.* 4. *p.* 776. *ſequ.* Ceterum in eiuſmodi colonias integrae legiones cum centurionibus ac Tribunis ſuis deducebantur. Hyginus: *Multis legionibus contigit bellum feliciter tranſigere, et ad laborioſam agriculturae re-* Quid coloniae militares?

requiem primo tirocinii gradu peruenire. Nam cum ſignis et aquila et primis ordinibus ac Tribunis deducebantur. Sed ab vſo receſſit hic mos tempore Neronis, de quo Tacit. *Annal. XIIII. Non enim vt olim, vniuerſae legiones deducebantur cum Tribunis et centurionibus, et ſui cuiuſque ordinis militibus, vt conſenſu et caritate remp. efficerent: ſed ignoti inter ſe, diuerſis manipulis, ſine rectore, ſine adfectibus mutuis, quaſi ex alio genere mortalium repente in vnum collecti, numerus magis, quam colonia.*

§. CXXXI.

Reſp. coloniarum. Ad rempublicam coloniarum quod attinet, in eo potiſſimum inter colonias et municipia erat diſcrimen, quod haec ſuis legibus atque inſtitutis: illae dato a Romanis iure vtebantur. Gell. *Noct. Att. XVI.* 12. *Coloniarum alia neceſſitudo eſt*, (quam municipiorum) *non enim veniunt extrinſecus in ciuitatem, nec ſuis radicibus nituntur, ſed ex ciuitatibus quaſi propagatae ſunt, et iura inſtitutaque omnia populi Romani, non ſui arbitrii, habent.* Iis ergo legibus viuebant coloni, quas dederant Romani, et inprimis decemuiri, vel triumuiri coloniarum deducendarum. Quare merito apud eumdem Gellium miratur Hadrianus Imp. Italicenſes, et quaedam item alia municipia antiqua, quum ſuis moribus legibuſque vti poſſent, in ius coloniarium mutari geſtiuiſſent. Ceterum iisdem paene, quibus municipia, etiam coloniae gaudebant magiſtratibus. Publicum habebant decurionum conſilium, nihilque in lapidibus frequentius eſt ſiglis DEC. COL. quemadmodum in iiſdem marmoribus etiam SENATORES COLONIARVM occurrunt apud Reineſ. *Inſcript. pag. CXXXII.* Erant et in coloniis Duumuiri, Aediles, Quaeſtores, Cenſores. Erant ſacerdotes, augures, pontifices. Cic. *Agrar. II.* 13. Vt adeo non abs re Gellius *l. c.* colonias *quaſi effigies paruas, et ſimulacra maieſtatis populi Romani* adpellet. Addatur Car. Sigon. *de ant. iure Ital. II. 4. p. 666. ſequ.*

§. CXXXII.

Quid praefecturae? Proximae ſunt PRAEFECTVRAE, quarum longe durior, quam coloniarum, erat conditio. Vnde et eae demum ciuitates in praefecturae formam redigebantur, quae iniquae ingrataeque erga populum Romanum fuerant, fidemque ſemel atque iterum feſellerant. Vti vel ex earum origine apud Liu. I. 38. iuncto loco Dionyſ. *Hal.* III. *p.* 187. adparet. Parum vero a prouinciarum forma differebat forma praefecturarum. Quaemadmodum enim in illam quotannis praeſides, ita in praefecturas *praefecti* mittebantur, qui tamen eatenus a praeſidibus differebant, quod illi a populo, vel a Senatu, libera adhuc republica, deligerentur: hi partim a populo, partim a paetore. Feſt. voce *praefecturae p.* 374. Praefecturae ergo neque iure ciuitatis, neque Latii, neque Italico gaudebant, ſed priuatum eorum ius omne ab edictis praefectorum, publicum a Senatu Romano proficiſcebatur, qui iis pro lubitu tributa, vectigalia, militiam imperabat. Fuere tamen praefecturae aliae aliis liberiores. Quemadmodum enim Capua in praefecturae formam redacta, nullum in vrbe remanebat corpus ciuitatis, nullus Senatus, nec plebis concilium, nec magiſtratus, teſte Liuio XXVI. 16.

16. ita in aliis praefecturis, Feſto auctore, fuit *quaedam reſpublica*, *quamuis magiſtratus ſuos non haberent*. Sane fuit in reliquis praefecturis Senatus ſimulacrum, qui conuentus dici ſolebat, qualem etiam poſtea, patrono Cicerone, Capuani impetrarunt. Cicer. *pro Sext. IIII.* fuit ordo equeſtris, fuere, qui publicam rem curarent, Aediles et Quaeſtores. Sed his omnibus praeerant, qui iuris dicundi cauſſa Roma mittebantur, praefecti, quos Feſtus (dummodo non in mendo cubet locus) *Sexuiros* et *Quatuoruiros;* Horatius vero *Serm. I. 5. v. 35. Praetores*, adpellat, vbi de Praefectura Fundana:

> *Fundos, Aufidio Luſco praetore, libenter*
> *Linquimus, inſani ridentes praemia ſcribae,*
> *Praetextam, et latum clauum, prunaeque catillum.*

Praefecturas huiuſmodi, in quas populi ſuffragiis Praefecti mittebantur, Feſtus recenſet Capuam, Cumas, Caſilinum, Vulturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Sueſſulam, Atellam, Calatiam: Contra Praetor praefectos, teſte eodem, mittebat Fundos, Formias, Caeren, Venafrum, Allicas, Priuernum, Anagniam, Fruſinonem, Reaten, Saturniam, Nurſiam, Arpinum: quamquam pleraeque poſtremis temporibus ad coloniarum vel municipiorum conditionem peruenerunt. Vid. Car. Sigon. *de ant. iure Ital. II. 10. ſequ.*

§. CXXXIII.

Reliquae ciuitates, quae neque municipia, neque coloniae, neque praefecturae, erant, ciuitates FOEDERATAE dicebantur. Erant enim liberae, niſi quod ex foedere quaedam debebant Romanis. Talis ciuitas foederata erat Capua, antequam in praefecturae formam redigeretur, item Tarentum, Tibur, Praeneſte, Neapolis, quae licet foedere obſtrictae Romanis, adeo tamen rempublicam ſuam habebant, vt et ii, quibus aqua et igni interdictum, ciuitatem Romanam amiſiſſe viderentur, ſimul ac in eiuſmodi ciuitatem fuiſſent recepti. Forma reip. varia erat, ſiquidem aliae dictatoribus et conſulibus, aliae aliis magiſtratibus parebant, ceu luculenter idem oſtendit Sigon. *l. c. II. 14.* **Ciuitates foederatae?**

CAP. VI.

DE STATV PEREGRINORVM.

§. CXXXIIII.

Omnes, qui non erant ciues, veteribus Romanis PEREGRINI dicebatur, ſiue Latini eſſent, ſiue Italici iuris; ſiue in prouincia, ſiue in praefectura aliqua morarentur. Schilter. *Diſſert. de iure peregrin. n. VIIII.* Hinc et in Latini iuris hominibus τῆς ξενίας σύμβολα, *ſigna peregrinitatis* reperit Appian. *de Bell. ciu. II. p.* 443. Et legem Men- **Qui peregrini dicti?**

ſiam, dum peregrinorum meminit, etiam ad Latinos pertinere, contra M. Vertran. Maurum demonſtrauimus in *Comment. ad L. Iul. et Pap. II. 9. p. 226.* Neque tamen negauerim, Latinos, quippe ciuibus Romanis propiores, aliquando a peregrinis ſeiungi, veluti apud Vlpian. *Fragm. V.* 4. *XVIIII.* 4. Poſtea vbi Antoninus Caracalla ciuitatem cum omnibus, qui in orbe Romano viuebant, ingenuis communicauerat: ſoli libertini Latinae et dedititiae conditionis peregrinis accenſet Vlpianus *Fragm. XX.* 14. De reliquis omnibus Romani orbis incolis ait Auguſtin. *in Pſalm. LVIII. Part.* 1. *ſub fin. Quiſnam non cognoſcit, gentes ſubiectas imperio Romano? quae quidem erant, quando omnes Romani facti ſunt, et omnes Romani dicuntur.* Quod adeo verum eſt, vt et vniuerſum Romanum imperium *Romania* adpellatum ſit, vt pluribus veterum teſtimoniis demonſtrant Caſaubon. ad Lamprid. *Alex. Sev. V.* Iuſtell. ad *Can. Eccl. vniu.* IIII. *p.* 95. *Tom.* I. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap. 6. p.* 167. Ex quo vero Iuſtinianus etiam libertinos ciuitatis Romanae fecit participes: exoleuit paene peregrinorum nomen, totiuſque orbis incolae in *Romanos et Barbaros* diuiſi ſunt, quos ſolos vna cum ſeruis in *ea vnica totius mundi ciuitate peregrinari*, dicit Sidonius *Epiſt.* I. 6. Quemadmodum ergo omnes Romani Imperii prouinciae *Romaniae* vocabulo veniebant, ita reliquae terrae dicebantur ἡ βάρβαρος, vel *barbaricum*, eadem forma, qua veteres dicere ſolebant *hoſticum*, *pacatum*, *Vindelicum*, *Noricum*, *Celticum*, *Geticum*, ceu praeclare docuit Io. Frids. Gronou. *Obſ. II.* 3. *p.* 233.

§. CXXXV.

Peregrinis in vrbe praetor ſingularis ius dicebat.

Libera adhuc republica paullo durior erat peregrinorum conditio. Verſari quidem in vrbe poterant, ſed ita, vt ſeiuncta a ciuibus eſſet in peregrinos iuriſdictio. Praeter vrbanum enim Praetorem alius quoque erat, peregrinus dictus, qui iuri inter peregrinos et ciues dicundo praeerat. *L.* 2. §. 28. *D. de orig. iur.* Creatus primum eſt A. V. C. IↃX. vt auctor eſt Flor. *Epit. Liu.* XVIIII. Inter vrbanum vero et peregrinum Praetorem cum aliae, tum hac quoque erant differentiae, quod ille hoc erat honoratior, quod apud illum lege agi poterat, apud hunc non poterat, vt erudite oſtendit Franc. Hotoman. *de Magiſtr. Rom. p.* 121. Eumdem edictum in albo proponere conſueuiſſe, quod negat idem Hotomanus, ſupra ſuo loco a nobis demonſtratum eſt.

§. CXXXVI.

Saepe ex vrbe expellebantur.

Deinde in vrbe quidem habitabant peregrini: ſed veluti precario. Vnde ſaepe magiſtratuum arbitrio vrbe expulſi ſunt. Sic iam anno V. C. IↃCXXVII. peregrinos omnes vrbe excedere iuſſerat M. Iunius Pennus, Tribunus plebis, cuius legis mentio fit apud Ciceron. *de Offic.* III. 11. *in Brut.* XXVIII. et Feſt. *voce reſpubl. p.* 407. Similem legem A. V. C. IↃCLXXXVIII. L. Cotta et L. Torquato Coſſ. tulit, non Aemilius quidam Papus (*b*), nec, vt Ant. Au-

(*b*) Ita exiſtimauerat neſcio quis, *Nomin. Rom. p.* 1426. edit. Gothofr., quem erudite refellit Car. Sigon. *de*

Auguſtino viſum, Papirius quidam, ſed C. Papius Celſus, qui omnes peregrinos, exceptis iis, qui Italiam incolebant, et Glaucippo neſcio quo, vrbe exeſſe iuſſit, Dio Caſſ. XXXVI. *p.* 33. Cic. *de Offic. III.* 11. *Agrar. I.* 4. *pro Archia V.* (*c*) Idem deinde factitarunt Imperatores, quoties arctior annona incolarum numerum imminui ſuaderet. Auguſtum magna aliquando ſterilitate ac difficili remedio venalitias et laniſtarum familias, peregrinoſque, omnes, exceptis medicis eſt praeceptoribus, patremque ſeruitiorum vrbe expuliſſe, auctor et Sueton. *Aug. XXXXII.* Idem ſuo tempore factum, conqueritur Ambroſ. *de Offic.* III. 7. Sed poſterius hoc exemplum de barbaris, Romae commorantibus, videtur intelligendum. Nati enim in orbe Romano tantum abeſt, vt Roma exſularint, vt maximam plebis Romanae partem conſtituerent ſub Imperatoribus, maxime ex quo tempore omnes, qui in orbe Romano viuebant, ciues eſſe iuſſerat Antoninus Caracalla. Iam ſub Domitiano ea de colluuie conqueritur Iuuenal. *Sat. III.* v. 58.

> *Quae nunc diuitibus gens acceptiſſima noſtris,*
> *Et quos praecipue fugiam, properabo fateri,*
> *Nec pudor obſtabit: non poſſum ferre, Quirites,*
> *Graecam vrbem, quamuis quota portio faecis Achaei?*
> *Iam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes,*
> *Et linguam, et mores, et cum tibicine chordas*
> *Obliquas, nec non gentilia tympana ſecum*
> *Vexit; et ad circum iuſſas proſtare paullas.*

Et Herodianus *Hiſt. I.* 12. referens peſtilentiam ſub Commodo Romanum orbem deuaſtaſſe, eam potiſſimum addit in ciuitatem Romanam ſaeuiiſſe, *πολυάνθρωπόν τε οὖσαν, καὶ τοὺς πανταχόθεν ὑποδεχομένην, quae et per ſe populo abundarit, et aduenas toto orbe confluentes exceperit.* Idem *Lib. VII. cap.* 7. populi Romani indolem, qualis ſub Maximino Imperatore fuerit, deſcripturus: *Καὶ πάντες μὲν*, inquit, *ὄχλοι κοῦφοι πρὸς τὰ καινοτομούμενα, ὁ δὲ Ῥωμαίων δῆμος ἐν πλήθει μεγίστῳ καὶ ποικίλῳ συγκλύδων τε ἀνθρώπων πολὺ καὶ ῥᾷδιον ἔχει τὸ τῆς γνώμης εὐκίνητον. Nam etſi vbique vulgus ſemper ad res nouas leuiſſimum: tamen Romana plebs in primis, quae ex magna variaque etiam peregrinorum multitudine conſtat, longe ceteris mobilior eſt.* Et ſane tot Romae Syri, Phoenices, Aegyptii, Afri, Graeci, Aſiatici non modo inter plebeios erant, ſed et ſummis fulgebant honoribus, vt nihil fere Romani ſanguinis Romae ſupereſſe videretur, et vrbem incolis priuaturus fuiſſet, qui iuſſiſſet vrbe excedere peregrinos.

(*c*) Monimentum huius legis Papiae egregium exſtat in numis L. Papii, Celſi, C. illius Papii legislatoris agnati, in quibus tabella conſpicitur, cum litteris PAPI, quam de lege hac Papia interpretantur Ez. Spanh. *de Vſu et Praeſt. Numiſm. VI. p.* 180. Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 196. Adde, quae de hac lege diximus plenius in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Popp. L.* 1. 3.

§. CXXXVII.

§. CXXXVII.

Iure Quiritium et ciuitatis carebant peregrini.

Quod ad iura peregrinorum attinet: paucis omnia compleƈtemur, ſi eos tum iuribus Quiritium, tum iure publico ciuitatis, plane caruiſſe dixerimus. Non ergo liberi erant iure Quiritium ita, vt flagris virgiſque caedi non poſſent.. Neque erat ipſis ius connubii cum ciuibus, Vlpian. *Fragm. V.* 4. (quamuis eſſet ius matrimonii, quod vocabulum iuris gentium eſſe docuimus in *Elem. Iur. Ciu. ſec. ord. Inſtit.* §. CL.) neque ius patriae poteſtatis, *L.* 3. *D. de his qui ſunt ſui vel alieni iur.* neque iura patronatus *L.* 10. §. 2. *D. de in ius voc. Plin. Epiſt. X.* 12. neque teſtamenti faƈtio, (*d*) aut ius ex teſtamento quidquam capiundi. *L.* 1. *pr. D. ad L. Falc.* Vlpian. *Fragm. XX.* 14. *L.* 1. *C. de her. inſt. L.* 6. §. 2. *D. eod.* Immo nec teſtibus eis eſſe licebat in teſtamento ciuis. *L.* 30. *C. Theod. de haeret.* Denique nec ius habebant legitimi dominii, nexus, mancipii, (quamuis reƈte ab iis iniri et explicari poſſent contraƈtus et negotia iuris gentium, (quibus etiam acceptilatio, non quidem ratione originis, ſed ratione vſus accenſetur. *L.* 8. §. 4. *D. de acceptilat.*) nec ius vſucapionis, de quo iam in XII. Tabulis fuerat cautum: ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO. Vid. infra *Lib. II. Tit. VI.* Quum ergo ius Quiritium nullo modo haberent: facile patet, eos multo minus gauiſos iuribus cenſus, legionis, tributorum, ſuffragii, petendorum honorum, aliiſque huius generis.

(*d*) Hinc mortuo peregrino, bona aut tamquam vacantia in fiſcum cogebantur, aut priuato adquirebantur, ſi peregrinus ſe ad aliquem veluti patronum adplicuiſſet, eique in clientelam dediſſet. Tunc enim, illo mortuo, patronus IVRE ADPLICATIONIS in iſtius peregrini bona ſuccedebat. Cic. *de Orat. I.* 39.

§. CXXXVIII.

Exceptiones quaedam huius regulae.

Sed quamquis haec omnia reƈte ſe habeant: non vnam tamen admittunt exceptionem. Primo enim, vt ſupra diximus, haud paullo melior erat conditio Latinorum et Italorum, qui tamen et ipſi peregrinis ante legem Iuliam accenſebantur. Deinde multis peregrinis concedebantur quaedam iura Quiritium, vel beneficio populi, vel clementia Principum. Sic iam ſupra obſeruauimus, datum eſſe quibusdam peregrinis ius connubii, patriae poteſtatis, teſtamenti faƈtionis. Et hoc eſt celebre illud ius, vtendi toga, cuius mentio fit *L.* 32. *D. de iure fiſc.* Accedit tertio, quod licet iure Quiritium teſtari haud poſſent peregrini, liceret tamen eis *aduerſus ciuitatis ſuae leges teſtari* (*e*), vti ait Vlpianus *Fragm. XX.* 14. Vbi *aduerſus* idem eſſe ac *ſecundum*, iam pridem obſeruarunt eruditi. Quarto, multa etiam in fraudem legum commodumque peregrinorum fuerant inuenta. Sic tametſi nihil ex teſtamento capere poſſet peregrinus: reƈte tamen et iure aliquamdiu

(*e*) Hinc et ii, quibus aqua et igni interdiƈtum fuerat, quamuis ad peregrinitatem eſſent redaƈti, teſtari tamen poterant, ſecundum leges videlicet ciuitatis, in quam iuerant recepti, et ſub Tiberio adhuc exemplum eiuſmodi teſtamenti memoratur apud Tacit. *Annal. IIII.* 43. Sed hic ipſe Princeps eiuſmodi exſulum teſtamenta primus prohibuit, teſte Dione Caſſ. *Hiſt. LVII. p.* 618.

Digitized by Google

diu capiebat per fideicommiſſum: §. 1. *Inſt. de fideicomm. hered.* quamuis poſtea omnia fideicommiſſa in fraudem legum relicta, irrita eſſe iuſſerit SC. Plancianum, *L.* 59. §. 1. *D. ad L. Falc.* Vlp. *Fragm. XXV.* 17. quod ſub tempora Veſpaſiani, M. Plancio Varro Coſ. ad Senatum referente, conditum eſſe, coniecimus in *Comm. ad* L. *Iul. et Pap. Popp. II.* 6. *p.* 192. *ſequ.* Denique multa ſenſim ſub Imperatoribus mutata ſunt, quae antiqui Romani in peregrinorum odium conſtituerant. Sic quum *caſtra olim eos, quos ad labores et pericula accipiebant, faſtidioſe legerent;* vt ait Seneca *Epiſt. XXXXIIII.* poſtea etiam prouincialibus, ac denique ipſis barbaris, locus non ſolum inter auxilia et ſocios, ſed in ipſa legione, conceſſus eſt, vt iam ſupra eſt a nobis obſeruatum.

§. CXXXVIIII.

Quum ergo tanta eſſet inter ciues et peregrinos differentia; haud ſane mirandum eſt, etiam externis quibusdam ſignis ſecretos illos voluiſſe Romanos. Ciues incedebant togati, qui togae amictus tam proprius iis erat, vt et *togati* pro Romanis, quemadmodum *palliati* pro Graecis, dicantur. Sicuti ergo dedecori hoc erat Romanis, ſi palliati incederent: Cic. *pro C. Rabirio cap. VIIII.* ita peregrinis togae vſu legibus fuerat interdictum. Sueton. *Claud.* XXV. Plin. *Epiſt. IIII.* 11. *VII.* 3. adeoque ſpeciali conceſſione opus erat peregrinis, qui togati incedere vellent. *L.* 32. *D. de iure fiſci* (*f*). Erat vero toga amictus exterior, laneus, ſemicircularis tunicae ſuperiniectus, apertus, et ad talos vſque defluens, quem pluribus deſcribunt A. Ruben. *de Re Veſt. I. 6. p.* 39. Io. Bapt. Donius *de vtraque penula.* Car. Sigon. *de Iudic. III.* 18. Ceterum quamuis communis hic eſſet ciuium habitus: ordines tamen inſignibus quibuſdam diſtinguebantur. Magiſtratus enim toga praetexta, ſenatores lato clauo, equites anguſto clauo vti ſolebant. Enimuero exoleuit ſenſim ipſos inter Romanos togae vſus, (*g*) magiſque placuere tunicae et birri, vt magno eruditionis adparatu oſtendit Claud. Salmaſ. *Adnot. ad* Tertullian. *de Pallio p.* 79.

Peregrinis non erat ius togae.

(*f*) Gloſſae ergo figmentum eſt, in ea lege *togam* accipi pro munere aduocati. Vid. Schilter. *diſſ. de iure peregrin. n. XXVII.*

(*g*) De Auguſto Sueton. *Aug. XXXX. Etiam habitum cultumque priſtinum reducere ſtuduit. At viſa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus et clamitans: En ait,*

Romanos rerum dominos, gentemque togatam!

Vnde patet, iam ipſis Auguſti temporibus togae vſum exoleſcere coepiſſe.

§. CXXXX.

Sic et nominibus diſcernebantur ciues et peregrini: ſiquidem illi etiam praenominibus, hi ſolis nominibus vtebantur, neque prius praenomina accipiebant, quam eſſent in ciuitatem adſciti. Cic. *Epiſt. ad Famil. XIII.* 36. *Cum Demetrio Mega mihi vetuſtum hoſpitium eſt:* fa-

Nec praenomina habebant.

ſamiliaritas autem tanta, quanta cum Siculo nullo. Ei Dolabella, rogatu meo, ciuitatem a Caeſare impetrauit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur. Ex quo loco etiam adparet, ipſa gentilia etiam nomina, vt et cognomina eorum adſciuiſſe peregrinos, a quibus vel quorum ope fuerant ciuitate donati, vel alio adfecti beneficio. Id quod etiam ex praecedente epiſtola diſcimus, vbi de Philoxeno, qui poſtea C. Auianus dictus eſt: *Nomen autem Auiani*, inquit, *conſequutus eſt, quod homine nullo plus eſt vſus, quam Flacco Auiano, meo, quemadmodum te ſcire arbitror, ſamiliariſſimo.* Sed ne nimium excreſcat haec adpendix, hic quidem ei colophonem imponere viſum eſt.

LIBRI II.

TIT. I.

DE RERVM DIVISIONE, ET ADQVIRENDO IPSARVM DOMINIO.

QVum ſuperiore libro de iure perſonarum expoſuerit Iuſtinianus: hoc ſecundo, Caium ſequutus ducem, DE REBVS agit. Quare, rerum diuiſiones paullo accuratius ac diſtinctius ex antiquitatibus Romanis proponere, atque hinc inde illuſtrare iuuabit. Ceterum res et pecunia quomodo differant in iure noſtro, ex *L.* 5. *pr.. D. de verb. ſign.* ſatis notum eſt.

§. I.

Prima rerum diuiſio.

Summa rerum diuiſio, vt recte obſeruat Caius, *L.* 1. *D. de diuiſ. rer.* (*a*) in duos articulos deducitur. Aliae enim erant DIVINI IVRIS, aliae HVMANI. Illae iterum in SACRAS et RELIGIOSAS diuidebantur. SANCTAE enim, quae addi ſolent, tantum *quodammodo diuini iuris* habebantur, *vt diligentius vrbs religione, quam moenibus, cingeretur*. Cicero *de Nat. Deor. III.* 40.

(*a*) In Aniani compilatione, in qua ea lex aliter legitur, totum hoc Caii fragmentum interpolatum eſſe, vnicuique patet. Aleand. *Not. ad Caii Inſtit. II.* 1. 1.

§. II.

Res ſacrae;

Res SACRAE dicebantur, quae publico ciuitatis inſtituto auctoritate Pontificum erant ſollemniter conſecratae. Feſt. *voce ſacer. p.* 417. quales erant arae, aedes, donaria (*b*), et quidquid fuerat Diis conſecratum.

(*b*) Aliae erant res *ſacro commendatae*, vt vocat Cicero *de Leg. II.* 9. Hae enim non conſecratae erant Dis, ſed tantum ſecuritatis cauſſa in templis depoſitae. Cic. *de Leg. II.* 16. Sane in templis et delubris ſecuritatis cauſſa deponi ſolebant res pretioſiſſimae. In templo Saturni et Opis adſeruabantur

tum. Et quidem vni Deo publice conſecratae aedes, *fana*; pluribus ſimul, tanquam *συμβώμοις* dedicatae *delubra* dicebantur. Iſ. Voſſ. *ad Pomp. Mel. II.* 3. *p.* 147. Publice, inquam, conſecratae. Nam vel Senatus auctoritas, vel populi iuſſus, vel principis decretum accederet, oportebat. Priuata enim auctoritate nihil fiebat ſacrum (*c*). Vid. Guther. *de iure pontif. III.* 12. Templa ſacra fiebant *inauguratione*, dum augures ſpatium ſollemniter capiebant. Tacit. *Hiſt. IIII.* 83. Id enim dicebatur *inaugurari*. Cic. *pro Domo LIII.* Quaecumque vero loca non erant inaugurata, ea non *templa* dicebantur, ſed *aedes ſacrae*. Gell. *Noct. Att. XIIII.* 1. Sequebatur II. *luſtratio areae*, quae fiebat a militibus, quibus fauſta erant nomina, felicibus ramis; quibus ſuccedebant virgines Veſtales cum pueris puelliſque patrimis et matrimis, quae aqua e riuis, fontibus amnibuſque hauſta, vniuerſam aream perluebant. Denique et magiſtratus aderant, qui, praeeunte Pontifice ſuouetaurilibus luſtrabant ſpatium, et ſuper caeſpitem reddebant exta, ac denique precati Deos, vt ſuas ſedes diuina ope attollerent, fundamenta ſollemniter iaciebant, iniecto ingente ſaxo. Tacit. *Hiſt. IIII.* 83. Lapis eiuſmodi dicebatur *auſpicalis*, qualis deſcribitur apud Grut. *Inſcript. p.* XXXVIIII. 5. Abſoluta aede, etiam III. *dedicatione* opus erat, peragenda a magiſtratu maiore, qui praeeunte Pontifice ſollemne carmen recitabat (*d*), poſtem manu tenens (*e*), Liu. II. 8. Cicero *pro domo XXXXVII.* Valer. Max. V. 10. Grut. *Inſcript. p.* XXIII. 12. Formulas, vt ſolet, magno ſtudio collegit Barn. Briſſon. *de Formul. I. p.* 124. Vt vel vnam exempli cauſſa proferamus, Ioui Feretrio templum his verbis dedicauit Romulus: IVPITER FERETRI, HAEC TIBI VICTOR ROMVLVS REX ARMA FERO, TEMPLVMQVE IIS REGIONIBVS, QVAS MODO ANIMO METATVS SVM, DEDICO, SEDEM OPIMIS SPOLIIS, QVAE, REGIBVS DVCIBVSQVE HOSTIVM CAESIS ME AVCTOREM SEQVENTES POSTERI FERENT. Liu. I. 10. Solebant denique dedicationi IIII. *leges* quaedam adiici, quales hinc inde in vetuſtis marmoribus leguntur, recenſitae ab eodem Briſ-

tur leges, SCta, pacta, foedera et pecuniae publicae. Seuerus Imp. pecunias ſuas et theſauros in templis repoſuerat. Herodian. *Hiſt. IIII.* 4. Quin immo in pacis templum, omnium opulentiſſimum et egregie munitum vniuerſas ferme ſuas diuitias congregaſſe, refert idem auctor. *Lib. I. Cap. XVIIII.* Vnde et templa cuſtodiis militaribus cincta fuiſſe, obſeruat Lipſ. *Not. ad Tacit. Annal. Lib. I. p.* 17.

(*c*) [Alia erant ſacra priuata, alia priuata auctoritate inſtituta. Illa licita erant, (*Lib. I. Tit. X.* §. 4.) haec vero ideo prohibita, ne religiones peregrinae introducerentur. Bynkersh. *de relig. peregr.* Idem apud Athenienſes obtinebat, vbi capitale erat myſteria domi facere. Corn. Nep. *Alcibiad. Cap. II.*]

(*d*) Ab his ſollemnibus verbis templa etiam FANA dicta ſunt. Feſt. *voce fanum. p.* 287. *Fanum a fano dictum, ſiue a fando, eo quod, dum Pontifex dedicat, certa verba* FATVR. Ita et Varro *de Lingua Lat. V. p.* 38. Argutiora enim ſunt illa Iſ. Voſſii *ad Pompon. Mel. p.* 147. fanum deriuantis, a Graeco *ναὸς*, *ναFὸς*, vnde tranſpoſitione Aeolica factum *fanus* vel *fanum*. Plutarchus *in Poplic. p.* 104. ſollemne iſtud carmen vocat *κατευχομένας ἐπὶ τῇ καθιερώσει φωνὰς*, *legitima dedicationis verba*.

(*e*) Vnde et *manu conſecrationes fieri* dicebantur. Cicero *de Leg. II.* 11. Et Ouid. *Faſt. I. v.* 403.

Sacra vocant auguſta patres: auguſta vocantur
Templa ſacerdotum rite dicata manu.

Briſſon. *Form. I. p.* 125. Accedebant demum epulae et ſportularum diſtributiones, vel a priuatis factae, quarum meminit marmor apud Reineſ. *Claſſ. I.* 99. Quibus omnibus rite peractis, ita occupaſſe locum credebatur religio, vt numquam eſſe poſſet in dominio priuati, etiamſi aedes eſſent dirutae aut vetuſtate collipſae. Plin. *Epiſt. X.* 76. *L. 6.* §. 3. *D. h. t. L.* 73. *D. de contrah. emt.* Vnde Macrobio *Saturn.* III. 3. ſacra *Deorum haberi*, id eſt, in Deorum dominio eſſe, ait. Sacrae tamen res eſſe deſinebant exauguratione, quae fiebat per euocationem ſacrorum, *L. 9. D. h. t.* quo de ritu videndi Macrob. *Saturn.* III. 8. Iac. Raeuard. *coniectan. II*, 17. Briſſon. *de Form. I. p.* 54. 63. 64. [Io. Guil. de Berger. et Henr. de Cocceii in Diſſertationibus *de euocatione ſacrorum*.] Captae quoque ab hoſtibus res ſacrae eſſe deſinebant, liberatae tamen, quaſi poſtliminii iure priſtinam recuperabant ſanctimoniam. *L. 36. D. de relig. et ſumt. fun.* Vnde facile patet, cur Romani hoſtes DIVINA HVMANAQVE omnia dedere iuberent. Liu. I. 38.

§ III.

Res religioſae.

RELIGIOSAE res non minus, ac ſacrae, iuris Pontificii erant, vt patet ex fragmento Ciceronis apud Nonium Marcell. II. p. 805. *p.* 582. Vnde etiam *ſanctae* aliquando dicuntur, tamquam ſanctione a Pontificibus munitae. Gell. *Noct. Att. IIII.* 9. Statim vero locus fiebat religioſus, ſi quis mortuum in locum ſuum intuliſſet. *L. 6.* §. 4. *D. h. t.* ſiue id liberi hominis eſſet cadauer, ſiue ſerui. *L. 2. D. de relig. et ſumt. fun.* Vnde et diui fratres cenotaphium religioſum eſſe negant, *L. 7. D. de rer. diuiſ.* quamuis aliud viſum fuerit Marciano in *L. 6.* §. *vlt. D. eod.* vbi conferendus Ampl. Bynkerſh. *Obſ.* I. 5. Ante reſcriptum illud cenotaphium religioſum habitum eſſe, [quia et iſtud Diis Manibus dedicari ſolebat, Henr. Noriſ. *de Cenotaph. Piſan. III.* 2. *ſequ.*] vel ex illis Virgilii *Aen.* III. *v.* 303. patet:

> - - - *Maneſque vocabat*
> *Hectoreum ad* TVMVLVM, *viridi quem caeſpite* INANEM
> *Et geminas, lacrymis cauſſam, ſacrauerat aras.*

Religioſa eiuſmodi loca ſemper erant extra vrbem (*f*), in agris, et maxime propter vias publicas. Vnde tam frequens *viatorum* mentio fit in antiquis monimentis.

(*f*) Non licebat enim per Leges XII. Tabularum mortuum intra vrbem ſepelire. Cicero *de Leg. II.* 23. Quam legem firmarunt Hadrianus *L.* 3. §. 6. *D. de ſepulcr. viol.* et Diocletianus et Maximianus, Augg. L. 12. C. *de religioſ.*

§. IIII.

Qualia Romae ſepulcra fuerint?

RELIGIOSA habebantur ſepulcra, quia dedicata erant *Dis Manibus.* Haec qualia apud Romanos fuerint, paullo accuratius eſt explicandum. Vnuſquiſque ſepulcrum ſibi in ſuo aliquo fundo deligere ſolebat. Bene tamen de republica meritis locus publice dari, Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VI.*

32. pauperibus et minus locupletibus indulgentia Pontificum attribui ſolebat. Idem *Inſcr. Claſſ. XVII.* 1. Aliquando plebem ſibi conciliaturi, praedium aliquod ſepulcris pauperum deſtinabant, veluti Baebius Gemellius Saſſinas, qui in monimento apud Reineſ. *Claſſ. VII.* 20. *municipibus ſingulis incoliſque loca ſepulturae dat, circa ſuum praedium, extra qui ſibi laqueo manus intulerint* (g), *et qui quaeſtum turpem profeſſi ſint*. Ditiores plerumque eo loco exſtruebant pyramidem, columnam aliamue molem ſplendidam, e marmore plerumque ſolido, vnde et *Domus marmorea* pro ſepulcro dicitur. Tibull. III. 2. Et quamuis, quantum ſumtuum ſepulcris impendi poſſent, Edicto Aedilium expreſſum eſſet, teſte Cicerone *Philipp. VIIII. 7. Epiſt. ad Attic. XII.* 35. 36. Reineſ. *Inſcr. II.* 73. tanta tamen, gliſcente luxu ea in re Romanorum magnificentia eluxit, vt eam non ſine ſtupore in marmoribus et monimentis intueamur. In ipſis ſepulcris ſpecus ſubterranea dicebatur HYPOGAEVM, vbi locus erat certo ollarum vel vrnarum numero deſtinatus, qui OLLARIVM vocabatur, Grut. *Inſcript. pag.* DCCCCXXXV. 9. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. XI.* 100. vel SCHOLA OLLARVM Reineſ. *Claſſ. XVI.* 53. Ius enim ſepulcrorum erat diuerſum. Alia plures, alia pauciores vrnas habere poterant. In inſcriptione Reineſiana *Claſſ. XVI.* 60. ſunt OLLAE SINGVLARES PERPETVAE V. In aliis monimentis numerantur XV. Id. *Inſcr. Claſſ. XVI.* 53. in aliis XXIIII. Id. *Claſſ. XIIII.* 145. in aliis XXVIIII. Id. *Claſſ. I.* 240. Loculi vero ad recipiendas has ollas cinerarias comparati, COLVMBARIA vocantur in marmoribus, quorum multa attulit, ipſamque columbariorum formam oculis ſubiecit Fabrett. *Inſcr. Cap. I. pag.* 10. *ſequ.* vbi et Reineſium notat, *Claſſ. VII. Inſcr.* 21. *columbarium* columbarum latibulum interpretantem. Sed ita ſe res habebat, quamdiu corpora cremari ſolebant, id quod et poſt Antoninorum tempora factum eſſe, ex monimentis paene innumeris patet. Exoleſcente paullatim eo ritu, arcas loco ollarum conſtituebant in hypogaeis, vel marmoreas, vel ex lapide Tiburtino, Grut. *Inſcr.* p. MCVIII. 6. vel fictiles. Id. *Inſcr.* p. DCCCCIII. 12. vel ex Aſſio lapide, cuius ea vis erat, vt cadauera ſtatim conſumeret. Qui lapis quum frequentiſſime his vſibus inſeruiret, factum eſt, vt arcae illae dictae ſint *ſarcophagi*, ceu iam vidit Cuiac. *Obſ. XXI.* 13. Quemadmodum ergo in aliis monimentis legimus, ibi ſita eſſe OSSA, Grut. *Inſcr.* p. DXXXVII. 7. p. DCCCLXII. 3. vel CINERES: Id. p. DCLXXXXVI. 5. ita in aliis verba occurrunt: CORPVS. INTEGRVM. CONDITVM. SARCOPHGO. A Id. p. DCLXXXVIII. 10. p. CCLXXXVIIII. 8. In eodem porro HYPOGAEO, vbi oſſa, cineres, cadauera requieſcebant, erant *lampadaria*, vel lychnuchi, quorum mentio fit apud Dion. Caſſ. *in Domitian. vit. p.* 763. et apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I.* 240. et *Claſſ. XI.* 100. eorumque cura, niſi ita comparata eſſet, vt perpetuo lucerent, demandari ſolebat libertis vel ſeruis. Supra hypogaeum erant caenacula.

(g) [Turpe hoc propricidii genus Virgil. *Aeneid. XII. v.* 601.

Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.

vbi Seruius obſeruat, hanc mortem tam infamem habitam vt non lugendi quidem eſſent ſuſpendioſi. L. 11. §. 1. *D. de his, qui not. infam.*]

la. Grut. p. DCXXXX. 2. armaria, Grut. p. CCCLXXXIII. 4. arae, Grut. p. DCCVI. 13. p. DCCVIII. 4. p. DCCXXI. 8. p. DCCCVII. 12. immo et ſigna et ſimulacra deorum, et genii familiae, qualia deſcribuntur in marmore apud Reineſ. *Inſcr. I.* 240. Vnde facile patet, cur ibi et aeditui fuerint, qualis ille AEDITVVS SEPVL. SERG. FAMILIAE, qui AEDITVAVIT ANN. XII. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. V.* 53. itemque cur itum, ambitum, aditum ſepulcris ſuis ſtipulati ſint veteres, ad coronandum, ſacrificandum, veſcendum, quales formulae ſunt apud Grut. p. DLX. 5. p. DCCCLXIIII. 2. p. DCLXII. 5. p. MLXXXI. 1. cur item et eam legem ſepulcris additam reperiamus, vt, ſi quis ibi furtum feciſſet, perinde obligatus ſit, ac ſi ſacrilegium commiſiſſet. Grut. p. MLXXVI. 10. itemque, vt qui ibi minxerit, aut cacauerit, Deos ſuperos et inferos iratos habeat. Fabrett. *ibid. p.* 110. Denique vt hanc deſcriptionem ſepulcrorum abſoluamus, et extra ea quaedam fuiſſe, obſeruamus, quae ad illa referebantur, veluti *hortos*, *aedificia*, *tabernas*, *macerias*, *ſcalaria*, et inprimis *vſtrina*, quamuis ea monimentis ſuis adplicari, quidam vetuerint. Grut. *Inſcr.* p. DCLVI. 3. p. DCCLV. 4. p. MXXXXIIII. 7. 8. [Menken. *Diſſ. de conſecrat. Augg. et Augg.*]

§. V.

Iam ergo non eſt quod miremur, religioſa habita fuiſſe ſepulcra quaelibet. Dedicata enim erant Diis Manibus vel Diis inferis. Diſcimus hoc ex ipſis monimentis, in quibus frequentiſſimae ſunt formulae; D. M. vel D. M. S. id eſt, DIS MANIBVS SACRVM. vel DIS. INFERIS. MANIBVS. SACRVM. Iac. Guther. *de iure Manium III.* 1. Immo et propter eoſdem Manes conſecrata dicebantur ſepulcra. Grut. *Inſcr.* p. IↃCCCLXVII. 5. **Cur illa religioſa habita ſint!**

HAEC. AEDIFICIA. PROPRIA.
COMPARATA. FACTA.
DICATAQ. SVNT. MONIMENTI.
SIVE. SEPVLCRVM. EST. ET.
OLLARVM. QVAE. IN. HIS. AEDIFICIIS.
INSVNT. ET. CONSACRATAE. SVNT.
RELIGIONISQVE. EARVM. CAVSSA.

Conſecrationis ſepulcri mentio etiam fit apud eumdem Gruter. pag. DCCCLXII. 5. et p. DCCCVII. 12. Nec raro monimenta LOCA SACRA adpellantur, apud Grut. p. DCCC. 9. p. DCCCCXXXIIII. 4. p. DCCCCLVI. 8. Nec ipſum tantum ſpacium, quo cadauer concludebatur, occupare videbatur religio, ſed et aliquam vicinae areae partem, cuius ambitum non ſolum in monimentis deſignabant, hoc modo IN FR. P. X. IN AGR. P. XX. id eſt, *in frontem pedes* X. *in agrum pedes* XX. Horat. *Serm. I.* 8. *v.* 12. ſed et maceriis muriſque includebant, vt erudite docet Briſſon. *Antiqu. Rom. III.* 15. *et* 16. *p.* 36. *ſequ.* Exempla ſunt apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* VIII. 75. XII. 37. 69. 70. Ceterum ob hanc religionem corpora ſemel illata ſepulcro tolli non poterant, niſi impetrata a Pontificibus vel Principe

venia

venia *L.* 8. *et* 38. *pr. D. L.* 14. *C. de religioſ.* vel in prouinciis a Praeſide *L.* 1. *C. de religioſ.* Exemplum exſtat apud Gruter. *Inſcr.* p. IƆLXXVIII. vbi RELLIQVIAE. TRAIECTAE dicuntur III. NON. FEBR. EX. PROMISS. COLLEGII. PONTIFICVM. PIACVLO. FACTO. Immo ne refici quidem monimentum poterat, ſine permiſſu Pontificum, niſi id ita fieri poſſet, ne reliquiae tangerentur, *L.* 44. §. 1. *D. de religioſ.* Id quod etiam ex marmore conſtat apud Grut. p. IƆXVIII. 4. Immo nec corpus in alia arca poterat collocari, niſi volente principe. Grut. p. DCVII. 1.

§. VI.

An ſepulcra vendi potuerint.

Multo minus ergo ſepulcra erant in commercio vel dominio, L. 12. §. 1. *D. de religioſ.* quamuis ipſum ius inferendi mortuum in alium transferri quocumque titulo poſſet. *L.* 14. *C. de legat.* [Quamuis enim exemplum exſtet venditi ſepulcri vel monumenti apud Gruter. p. MLXXXI. nondum tamen eo illatum eſſe mortuum, docet Brummer. *ad Leg. Cinc. Cap. XIIII. n.* 3. *p.* 214.] Si locus religioſus aedificiis iunctus erat, vendi non poterat cum aedificiis: at aedificia ſeorſim vendi poterant, licet coniuncta eſſent loco religioſo, id quod ex inſigni ſententia lata a Senecione Subpraefecto Claſſis Miſenenſis, et a ſe in lucem protracta probat Iac. Cuiac. *Obſ.* XVIII. 32. Attamen id vix intelligendum putauerim de vineis, aedificiis, agris, quae nonnumquam ſepulcris adnecti ſolebant ad eorum tutelam. Cuius rei permulta exempla ſunt apud Grut *Inſcr. p.* DCCXVII. 7. *p.* DCCCII. 8. *p.* CCXXVII. 5. *p.* DCCLIII. 4. *p.* DCXXIII. 8. *p.* DCXXXVI. 12. *p.* CCCLXXXXVIIII. 1. et Reineſ. *Inſcr.* VI. 112. Quum vero nihilominus ius inferendi quodammodo in commercio eſſet: facile intelligimus, cur cauerint veteres in monimentis ſuis, *ne ſepulcrum mutaretur, neue veniret, neue donaretur, neue pignori obligaretur, neue de nomine exiret familiae, nec vllo modo abalienaretur.* Grut. *Inſcr. p.* DCCCLXII. 5. DCCCVIIII. 2. comminati etiam poenam, fiſco inferendam, iis qui ſecus facturi eſſent. Grut. *p.* DCCCLXI. 13. Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* I. 43. Selden. *de Synedr. Ebr.* I. 5. Aliquando tamen et diuiſa ſepulcra legimus, eoque pertinet formula: IN PARTE DIMIDIA SVA, apud Gruter. *Inſcr. p.* DCCLXXII. 14. *p.* DCCLXXII. 1. *p.* DCCCCXXXXVI. 5. et Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* VIIII. 38. 39.

§. VII.

Erant vel familiaria, vel hereditaria, vel neutrius iuris.

Ceterum ſepulcra vel FAMILIARIA erant, vel HEREDITARIA. *L.* 6. *L.* 7. *D. de religioſ. et ſumt. fun.* quibus tamen nos addimus tertium genus eorum, quae NEVTRIVS IVRIS erant. FAMILIARIA vniuerſae familiae patebant, non autem heredibus extraneis. Vnde Formulae in vetuſtis marmoribus: HOC MONIMENTVM EXTERVM NON SEQVETVR, NISI DE NOMINE VTRORVMQVE. POST OBITVM NOSTRVM CORPVS EXTRANEVM INFERRE NE LICEAT. NE DE FAMILIA EXEAT, aliaeque ſimiles. Grut. *Inſcript. p.* DLXXXXIIII. 2. p. DXXIII. 5. p. DCCCLXXXI. 9. Aliquando et libertis et libertabus ſimul ius inferendi indulgebatur, maxime ſi ad exſtruendum tuendumque ſepulcrum aliquid contuliſſent, cuius rei exempla ſunt apud Grut. *Inſcr.* *pag.*

Digitized by Google

pag. DCCCCXXXXV. 10. *p.* DCCCCLIIII. 2. vel ſi in nomine patronorum permanſiſſent, ceu cauetur apud eumdem *Inſcript.* pag. DCXXXVIII. 4. Si qui tamen ex libertis libertabuſque male de patronis meruerant: iis locum denegare ſolebant in ſepulcro familiae. Sic apud Grut. *Inſcr. p.* DCCCXXXXIIII. 4. aliquis monimentum poſuit SIBI ET SVIS, LIBERTIS LIBERTABVSQVE POSTERISQVE EORVM, EXCEPTO HERMETE LIB. QVEM VERO PROPTER DELICTA SVA ADITVM, AMBITVM, VLLVMVE ACCESSVM HABERE IN HOC MONVMENTO, vetat. Alibi p. DCCCLXII. 5. excipitur SECVNDINA LIBERTA, IMPIA ADVERSVS CAECILIANVM FELICEM PATRONVM SVVM. Alia et a familiaribus diuerſa erant ſepulcra HEREDITARIA, quae omnes heredes, etiam extraneos ſequebantur. Id quod indicare ſolebant formulis: H. M. H. S. id eſt, HOC MONIMENTVM HEREDES SEQVITVR. Vel: HVIVS MONVMENTI VEL SEPVLCRI IVS AD HEREDES EIVS PERTINET PRO PORTIONIBVS, QVA QVIS TESTAMENTO EIVS SCRIPTVS EST. Grut. p. DCCCLXVI. 7. p DCCCLXXI. 8. Denique quaedam ſepulcra NEVTRIVS IVRIS, et nec *familiaria*, nec hereditaria eſſe diximus. Modo enim ſibi tantum conditorium parabant, modo ſibi et coniugi, modo ſibi et ſuis, qui in poteſtate futuri ſunt. Gruter. *Inſcr.* p. DCCCCLXXXXIII. 4. modo diſerte cauebant, ne quos inferri liceret, niſi quorum nomina ſcripta ſint, et quibus conditor eius ſepulcri diſerte cauerit. Grut. p. DCCCCLXXXX. 2.

§. VIII.

Diuini quodammodo iuris habebantur etiam *res* SANCTAE, quales erant muri, non modo Romani, ſed et omnes circa alia oppida: Feſt. *voce religioſus*. *L.* 8. §. 2. *D. h. t.* et ex Caii ſententia, etiam portae. Aſt Plutarcus *Quaeſt. Rom. XXVI.* muros quidem, non vero portas, ſanctos eſſe ait. Quam controuerſiam facile et ſine pulueris iactu, componas. Sancta res dicitur vel ob *ſanctionem*, qua res ita munita eſt, vt violari impune haud poſſit, Feſt. *voce ſanctum. pag.* 423. Marcianus *L.* 8. *D. h. t.* vbi etiam obſeruat, dictum *ſanctum* eſſe a ſagminibus herbis, quas ſignum fuiſſe inuiolabilitatis inter omnes conſtat. Conf. Feſt. *voce ſagminia*. Et hoc ſenſu etiam portae erant ſanctae, ſiquidem et haſce violantibus capitale propoſitum erat ſupplicium: *L.* 2. *et* 3. *D. ne quid in loco ſacro fiat.* Vel ſancta dicuntur, quae per ſolemnes quaſdam caerimonias dedicabantur, et hoc ſenſu ſola moenia ac pomoeria non item portae, ſancta habebantur, quia per has res etiam impurae ferri vehique ſolebant. Res ſanctae.

§. VIIII.

Quoties aut vrbs noua exſtruenda, aut colonia condenda erat toties conditor vel triumuir coloniae deducendae, cinctu Gabino ornatus, aratro aptabat aeneum vomerem, iunctiſque bobus, mare et femina, ipſe circum lineamenta profundum ducebat ſulcum. Sequebantur coloni, et exciſas aratro glebas intro vertebant. Vbi portam eſſe volebant, vomere exemto, atque aratro ſublato, relinquebant ſpacium. Ducto ſulco, cum boues illi, tum aliae victimae immolabantur Dis medioxumis, Ritus in condendis vrbibus et exſtruendis moenibus adhibiti.

xumis, et tum demum exſtruendis muris admouebantur manus: Plut. *Rom. Quaeſt. XXIIII. et vit. Romuli p.* 23. Dion. *Hal. I. p.* 75. Hinc in numis coloniarum fere ſemper conſpiciuntur iuncti boues, acti a viro cinctu Gabino ornato (*b*). Vid. Ezech. Spanh. *de vſu et praeſt. num. Diſſert. VIIII. p.* 777. Vaillant. *de numis aeneis colon. Latini iuris. Pariſ.* MDCLXXXXV. *fol.* Adhibebantur et alia quaedam boni ominis cauſſa, vt Feſtus docet voce *Quadrata p.* 389. quae tamen, qualia fuerint, hodie ignoramus. [Polenta muros et pomoeria deſcripſiſſe Graecos, patet ex Curtio IIII. 8. 6.] Iam vero ex his facile reddideris rationem, cur moenia, non autem portae, ſancta viſa ſint. Eae enim auſpicato non ſignabantur aratro, quia per illas cadauera aliaque impura euehenda erant: et hinc quoque ſacrae hoc quidem ſenſu non videbantur. Plutarch. *Quaeſt. Rom.* XXVI.

(*b*) Hinc vrbes dictae ab *vrbo*. *Vrbare* enim veteribus erat aratro definire: *Vrbum* vero dicebatur curuatura, quod ea in vrbe condenda adhiberi conſueuerat. Varro *de Lingua Lat. IIII.* 32. *p.* 24. Pompon. *L.* 239. §. 6. *D. de verb. ſignif.* Conf. Iac. Raeuard. *Coniect. II.* 7. *p.* 49.

§. X.

Dedicatio moenium. Perfecta moenia etiam dedicari ſollemniter ſolebant. Idque adparet ex Inſcriptione apud Grut. p. CCXVI. 2. COLONIA, AVGVSTA. VERONA. NOVA. GALLIENIANA. VALERIANO II. ET. LVCILLO. COSS. MVRI. VERONENSIVM. FABRICATI. EX. DIE. III. NON. APRILIVM. DEDICATI. PRID. NON. DECEMBRIS. Facta ergo hac dedicatione ſancta habebantur moenia, ac proinde nec refici poterant ſine Principum, tamquam Pontificum Maximorum, auctoritate, nec quidquam iis ſuperimponi. *L.* 8. §. 2. *L.* 9. *fin. D. h. t.*

§. XI.

Cur ſanctitas tributa moenibus? Si vero paullo accuratius rem conſideres, facile adparebit, non aliam ob cauſſam hac ſanctitatis opinione imbutos eſſe homines, niſi vt ciues pro moenibus, tamquam pro re ſancta, Diiſque dedicata tanto fortius pugnarent. Idque etiam obſeruat M. Terentius Varro *apud Plutarch. Quaeſt. Rom. XXVII.*

§. XII.

Res humani iuris quotuplices? Res humani iuris vel in NVLLIVS, vel in PRIVATORVM *quorumdam* erant PATRIMONIO. In nullius patrimonio erant, res *communes*, *publicae*, (*i*) *vniuerſitatis*, et quae *κατ᾽ ἐξοχὴν nullius* eſſe dicebatur, hereditas iacens.

(*i*) Tribonianus *princ. Inſt. h. t.* res communes a publicis ſeiungit; quidam veterum iureconſultorum communia et publica pro iiſdem habebant, vt vel ex Marciano L. 2. *D. de rerum diuiſ.* patet, vbi res publicae omittuntur. Pari quoque ſenſu veteres res communes et publicas vocaſſe, luculenter oſtendit Ger. Noodt. *Probabil. I.* 7. *p.* 10. *ſequ.* Liceat itaque hic, vbi Antiquitates tradimus, loqui cum veteribus, ſentire alias cum Iuſtiniano, cuius doctrinam alibi fuſius atque accuratius expoſuimus.

§. XIII.

§. XIII.

Res communis, vel publicae.

Commvnes, veteribus dictae etiam PVBLICAE habebantur, quarum dominium nemo ita poterat occupare, vt excluderet alios. Tales erant aer, aqua profluens, mare eiuſque litora. Vnde Virgil. *Aeneid. VII. v.* 229.

- - - Lituſque rogamus
Innocuum, et cunctis auramque vndamque patentem.

Et Prudent. *adu. Symmachum II. v.* 798.

Nunc adſunt homini data munera legibus iſdem,
Queis conceſſa ſemel: fons liquitur, amnis inundat,
Veliuolum ratibus mare ſinditur, influit imber,
Aura volat tenuis, vegetatur mobilis aer.
Et res natura fit PVBLICA *promtaque cunctis,*
Dum ſeruant elementa ſuum famulantia curſum.

Idem exiſtimandum de fluminibus, portubus, ripis, quae et ipſa eatenus communia vel publica habebantur, vt liceret in iis piſcari, alligare naues, aliaque huiuſmodi facere. Sed ea omnia de innoxio viſu intelligenda, neque eo extendenda ſunt, vt in mare, flumina, portus, nullum fuiſſe principum vel reip. imperium exiſtimemus. Alia omnia oſtendunt [Boeclerus *in Diſſ. Minos maris dominus*, et] Iac. Gothofredus *Diſſert. de Imperio maris*, quae cum aliis eius opuſculis iuridicis, politicis, hiſtoricis, criticis prodiit Geneu. MDLIIII. 4°. Nota illa Oppiani *Halieut. III. v.* 4. *ſequ.* vbi poeta ad ad Antoninum Caracallam:

- - - Σοῖς μὲν γὰρ ὑπὸ σκήπτροισι θάλασσα
Εἰλεῖται καὶ φῦλα ποσειδάωνος ἐναύλων.
- - - Tuis enim ſub ſceptris mare
Voluitur, et greges Neptuni incolarum.

Idem de iure piſcandi ſtatuendum eſt. Tantum enim abeſt, vt illud ſemper commune fuerit, dominioque exemtum, vt potius, qui longo tempore in diuerticulo fluminis ſolus piſcatus fuerat, poſſet alios ob eo iure excludere. *L. 7. D. de diuerſ. temp. praeſcr.*

§. XIIII.

Cur eiuſmodi res iureconſulti vocarint publicas et communes.

Ceterum eas res communes et publicas dixere veteres, ex ſententia Stoicorum, quorum principia iureconſultis fere omnibus erant in deliciis. Stoicos enim veluti regnum quoddam generis humani, vel vniuerſalem omnium Deorum hominumque rempublicam, ſtatuiſſe, nemo ingnorat, idque luculenter docent Cicero *de Finib. III.* 19. *ſequ.* M. Antonin. *εἰς ἑαυτὸν II.* 16. *III.* 11. *IIII.* 3. *VI.* 44. *XII.* 36. Arrian. *Diſſert. Epictet. I.* 12. *IIII.* 24. Senec. *de Beneſ. IIII.* 28. Addantur Thom. Gataker. *Adnot. ad M. Anton. p.* 75. Thom. Stanley. *Hiſt. Philoſ. Part. VII. P.* 1. *Cap* 13. *p.* 614. Quum ergo etiam iureconſulti hanc philoſophiam ſequerentur, duplicemque adeo ſibi conciperent rempublicam, maiorem vnam, quae erat omnium Deorum hominumque, alteram minorem, vnuſcuiuſque populi aut ciuitatis: conſequens erat,

vt bona, ſiue publica, ſiue communia dupliciter acciperent, nonnullaque omni iure, alia tantum iure gentium communia adpellarent, quae tamen in iure ciuili Romanorum eſſent in reipublicae domino. Quae omnia tam praecare explicantur ab humaniſſimo iureconſulto, Gerardo Noodtio, *Probabil. I. 8. p. 21. ſequ.* vt otium nobis feciſſe videatur.

§. XV.

Res vniuerſitatis. Res VNIVERSITATIS erant, quarum dominium vniuerſitas, vſum ſinguli ex vniuerſitate habebant, vt ſtadia, theatra, balnea, curiae. *§. 6. Inſt. h. t. Vniuerſitas* vero vocabatur vnaquaeque ciuilis ſocietas, excepta familia liberaque republica. Adeoque omnes ἑταιρίαι et ſocietates, omnes tribus, omnia corpora opificum, *vniuerſitates* erant. Huber. *Praelect. ad Inſt. II. 8.* Poſtquam vero in monarciam degenerauerat reſpublica, inuiſae fuerint principibus, omnes ſodalitates et ἑταιρίαι, nec aliae ius vniuerſitatis, arcae communis, et collegii habebant, quam quae ſingulari Principum priuilegio erant munitae. Quare non raro in Inſcriptionibus legimus: Q. E. S. C. L. *Quibus ex SC. coire licet*, vel ſimilia. Vid. Plin. *Epiſt. X. 93. et 94. tit. C. de colleg. et corpor.* Cuiac. *Obſeru. VII. 30. et Diſſ. noſtr. de Colleg. et Corp. Opif. Cap. I.*

§. XVI.

Res nullius. NVLLIVS denique erant, quae nullum reipſa agnoſcunt dominum, quamuis ſua natura in dominio eſſe poſſint. Tales ſunt res hereditariae, antequam aliquis heres exſiſtit *L. 1. pr. D. de diuiſ. rer.* Per fictionem tamen quamdam hereditas iacens defuncti perſonam repraeſentare, eiuſque iu dominio eſſe, dicitur. *L. 31. §. 1. D. de her. inſt. L. 61. pr. D. de adquir. rer. dom.* Nonnumquam et perſonam heredis ſperati ſuſtinet. L. 24. *D. de nouat. L. 26. D. de ſtipul. ſeru. L. 1. §. 1. D. ſi is qui teſt. lib. L. 68. D. de furt.*

§. XVII.

Res priuatae vel mancipi vel nec mancipi. Quae in priuatorum dominio erant, dicebantur RES PRIVATAE. Feſtus *voce priuos p. 378. Priuos priuaſque antiqui dicebant pro ſingulis: ob quam cauſſam et priuata dicuntur, quae vniuſcuiuſque ſunt, hinc eſt priuilegium.* Add. Non. Marcell. *de Diff. Verb. II. 694.* Res illae priuatae apud veteres vel MANCIPI erant, vel NEC MANCIPI (*k*). Apud veteres dico. Iuſtinianus enim hanc differentiam ſuſtulit, quum tamen eius veſtigia quaedam reliquerit in *L. 32. §. 1. D. de vſurp. et vſuc.* in *L. 68. D. de furt.* Vid. Merill. *Obſ. VIII. 38. p. 132.* Res MANCIPI dicebantur, quae certo ritu inter ſolus ciues Romanos ita vendi alienarique poterant, vt emtor manu eas caperet, (vnde et ipſe MANCEPS, et res MANCIPI vel MANCVPI adpel-

(*k*) In vniuerſo corpore Iuſtinianeo nulla fit huius diſtinctionis mentio, quod eam ſuſtuliſſet Iuſtinianus. *L. vn. C. de iure Quirit. tollend.* Hothom. *Antitribonian. V. p. 113. ſequ.* Fundamentum eius procul dubio fuit rerum pretium. Res enim pretioſiſſimae antiquis videbantur fundi, ſerui, pecudes, non niſi cum ſollicitudine quadam et ſollemnitate alienandae. Binkersh. *de reb. mancipi et nec manci p. 109.*

Digitized by Google

pellabantur,) et venditor earum euictionem praeſtare. Nec MANCIPI res erant, quae non poterant iſto ritu alienari: vnde et periculum rei penes emtorem erat. Plaut. in *Perſ. IIII.* 3. *v.* 55.

Ac ſuo periculo is emat, qui eam mercabitur,
MANCVPIO *neque promittet, neque quiſquam dabit.*

Et paullo inferius: *v.* 61.

- - - *Nihil mihi opus eſt litibus,*
Niſi MANCIPIO *accipio, quid eo mihi opus mercimonio?*

Vnde et diſtingui ſolent *mancipium* et *vſus*. Lucret. *III. v.* 985.

Vitaque mancipio nulli datur, omnibus vſu.

vt et *mancipium* et *fructus*, κτῆσις καὶ χρῆσις. Cicer. Epiſt. *ad Fam. VII.* 29. 31. (*l*)

(*l*) Mancipi non indeclinabile eſt, *gramm. III.* 46. Salmaſ. *de vſur. VIII.* vt vulgo docent Lexicographi, ſed Iac. Perizon. *ad* Sanctii *Mineru. IIII.* contractum ex *mancipii* Voſſ. *de art.* 4. 14.

§. XVIII.

Quaenam res mancipi fuerint?

MANCIPI res habebantur I. *praedia in Italico ſolo*, Vlpian. *Fragm. XVIIII.* 1. adeoque et in prouinciis, ſi quando locis erat datum ius Italicum, quales ciuitates permultae recenſentur in *tit. D. de cenſ.* Adde Henr. Noriſ. *de Epochis Syro-Maced. IIII. p.* 427. idque non modo de ruſticis intelligendum, verum etiam de vrbanis. Cicer. *de Orat. I.* 39. *ſequ.* et *de offic. III.* 6. Sed eiuſmodi praedia ruſtica mancipi erant ſuo iure, vrbana iure fundi per acceſſionem, ex mente ampliſſimi viri Bynkersh. *de reb. mancipi et nec mancipi p.* 111. quamuis in alia omnia eat ICtus pereruditus, Chriſt. Waechtl. in *Act. Erud. ſuppl. VII. ſect.* 7. *p.* 301. Eiuſmodi loca dicebantur *agri cenſui cenſendo*. Feſt. *voce cenſui*. *p.* 265. Cic. *pro Flacc. XXXII.* et ibi Io. Ge. Graeuius. Reliqua in prouinciis praedia poſſeſſiones vocabantur, et vſu tantum tenebantur, non mancipio. Feſt. *voce poſſeſſio p.* 372. Porro rebus mancipi accenſebantur II. *iura praediorum ruſticorum*, veluti, actus, via, aquaeductus. De ſeruitutibus vrbanis tacet Vlpianus. Vnde eae accenſentur rebus nec mancipi, diſſentiente iterum viro laudatiſſimo Chriſt. Waechtlero. *ibid. p.* 300. *ſequ.* Nec tamen ratio deeſt iis, qui iura praediorum vrbanorum mancipi fuiſſe negant. Quum enim praedia ruſtica ipſo iure eſſent mancipi: ideo et tales erant ſeruitutes, iis inhaerentes per acceſſionem. Aliud de praediis vrbanis, quae per acceſſionem tantum erant mancipi, adeoque hanc qualitatem cum ſeruitutibus communicare non poterant, quia non datur acceſſionis acceſſio. Bynkersh. *ibid. p.* 130. III. *ſerui* mancipio dati, IIII. *quadrupedes*, quae dorſo colloue domantur, veluti boues, muli, aſini, equi, non beſtiae, quamuis dorſo colloue domentur, vt puta elephanti et cameli. V. *Hereditas*, ſeu familia, ſiquidem et ipſa per aes et libram mancipabatur. Gell. *Noct. Att. XV.* 26. §. 1. *Inſt. de teſt. ord.* Ergo et VI. *filii familias* Bynkersh. *de iure occid. lib. I. p.* 145. VII. *Margaritae*. Nam et has in mancipiatum venire, aut Plin. *Hiſt. Nat.* VIIII. 35. Atqui et monimenta ſeu ſepulchra mancipata,

cipata , ſeu per aes et libram tranſlata , legimus in marmore Gruteriano p. MLXXXI. 1. ſicut columbarium apud Reineſ. *Claſſ.* VII. 21. An ergo et haec res mancipi ſunt? Ipſa ſepulchra in ſe neque mancipi neque nec mancipi habebantur , quia non erant in commercio. At ius ſepeliendi erat ius praedii ruſtici , (quia ſepulcra non in aedibus , ſed in agris exſtrui ſolebant ,) et hinc omnino in alium transferebatur per aes et libram . [Add. Brummer. *ad Leg. Cinc. XIIII. a.* 3. *p.* 214.] Hunc rerum mancipi catalogum nobis ſuppeditant veteres . Ceterae res NEC MANCIPI dicebantur , teſte Vlpiano *Fragm.* XVIIII. 1.

§. XVIIII.

Res mancipi alienatae mancipatione.

Fiebat vero rerum mancipi alienatio praecipue MANCIPATIONE , vnde haec propria ſpecies alienationis rerum mancipi eſſe dicitur. Vlpian. *XVIIII.* 3. Cic. *Topic. X.* Quamuis enim res mancipi etiam tradi poſſint ſine mancipatione : tamen tunc tantum in bonis erant accipientis , non in dominio Quiritario . Vlp. I. *16.* adeoque res mancipi eſſe deſinebant niſi per modum adquirendi iuris ciuilis acceſſiſſet dominium Quiritarium. Quo pertinent verba Horatii *Epiſt.* II. *v.* 158.

Si proprium eſt, quod quis libra mercatus et aere eſt,
Quaedam, conſultis ſi credas, mancipat vſus.

Loquitur ſane Horatius de rebus mancipi, quae ex ſententia iureconſultorum etiam vſucapione poſſent adquiri . Conſ. Ant. Sculting. ad Vlp. *Fragm. XVIIII. 3. p.* 620.

§. XX.

Mancipatio quomodo facta? et differentia nexi et mancipii.

MANCIPATIO vero erat actus legitimus, quo res mancipi more ſollemni tradebantur. Bynkerſh. *de reb. manc. I. p.* 105. In eo adhibendi erant quinque teſtes, ciues Romani , puberes , cum libripende et anteſtato. Ritus et formulas iam ſupra *Lib. I. Tit. XII. num. 6. 7. 9.* deſcripſimus. Id modo addendum, vna mancipatione hic totum actum abſolui conſueuiſſe, quia ad patris tantum priuilegium id pertinebat , vt filius non niſi ter emancipatus, et manumiſſus , eius poteſtate et dominio exiret . Iungitur ſaepe mancipio *nexus* , vel *traditio nexu* . De ea Varro *de Lingu. Lat. VI.* 5. *p.* 58. NEXVM *Manilius ſcribit , omne , quod per libram et aes geritur , in quo ſint mancipi . Mucius Scaeuola , quae per aes et libram fiant , vt obligentur , praeterquam quae mancipio dentur. Hoc verius eſſe, ipſum verbum oſtendit, de quo quaeritur. Nam idem , quod obligatur per libram , neque ſuum ſit , inde nexum dictum.* Sed quum haec ſint obſcuriſſima , audiamus ea interpretantem virum doctiſſimum , Io. Fridr. Gronouium in *Epiſt.* CCCII. *ad Claud. Salmaſ.* quae in clariſſimorum Virorum Epiſtolis , a celeberrimo Burmanno editis Tomo II. p. 549. habetur . *De loco Varronis, quando ſic illudere mihi voluiſti, vt ſententiam meam quaereres , ludibrium debere tibi pergam . Puto ergo falli Varronem , non tantum in ridicula illa origine τοῦ* NEXI , *ſed et quod ceu diuerſas ponit ſententias Manilii et Scaeuolae , quarum vtraque vera eſt , nec inter ſe*

pu-

pugnant. Sane et Cicero diſtinguit ea, quae tenentur IVRE NEXI *et* IVRE MANCIPII. (Cic. *Epiſt. ad Fam.* VII. 36.) *Nempe quae habeo* IVRE MANCIPII, *eorum ſum dominus: quae* IVRE NEXI, *in ea habeo obligationem. Ita ſibi non contradicunt Manilius et Scaeuola: Nam Manilius requirit, vt quae nexa ſint, eadem quoque ſint mancipi, hoc eſt, talia, quorum commercium ſit, et quae mancipari poſſint. Scaeuola dixit, nexum eſſe, quod per aes et libram geritur, praeterquam quae dantur mancipio. Et haec enim per aes et libram geruntur, ſed plus dant iuris, quam nexa. Non negat itaque Scaeuola, neceſſe eſſe, vt aliquid quod per aes et libram geratur, ſit nexum, id eſſe rem mancipi: ſed dicit aliud eſſe tenere aliquid iure nexi, aliud iure mancipii, quamuis vtrumque per aes et libram geratur, ſeu omne id nexum eſſe, quod per aes et libram geritur, ſi non mancipio detur. Ita negatione vnius ſpeciei, definit alteram, quod non negat Manilius. Quod* MANCIPIO *datur, eius ſio dominus: quod* NEXVM *eſt, eius proprie non ſum dominus, ſed habeo tantum in id obligationem. Et ita quoque* NEXVS *differt a* SERVO, *etſi obligatus eſt ad ſeruiles operas praeſtandas.* NEXVM *habeo iure nexi; non mancipii: at* SERVOS *habeo iure mancipii. Sic quod mihi pignoris loco datum eſt, habeo iure nexi; illud etiam ſi penes me ſit, non tamen eſt meum. Logica haec etymologia eſt, non grammatica. Videntur omnia quidem mancipia etiam eſſe generali vocis notione nexa, aut quae habebo iure mancipii, eadem me habere iure nexi: ſed non contra aut reciproce. Ita Cicero quum dicit abalienationem eſſe traditionem alteri nexu, ſine dubio generaliter vocem accipit, vt etiam, quae mancipio dantur, comprehendat. Sed ad vtrumque requiritur, vt ſint res illae, quae ſiue iure nexi, ſiue iure mancipii tenentur, res mancipi, quod volebat Manilius. Nec aduerſatur, quod liber homo, qui non eſt mancipi, oberatus poteſt fieri. Reuera enim liberi hominis commercium non eſt, ideoque non poteſt eſſe mancipi: ſed vt fiat nexus, fit ex diſpoſitione legis; quae oberatos necti iuſſit et ad refrenandam indiligentiam quorumdam patrumfamilias hoc introduxit. Ita etiamſi liberi hominis commercium non ſit, idque leges ſciuerint, homo tamen maior XX. annis, quum ad pretium participandum venumdari ſe patitur, fit mancipi, et ſeruus, etiam diſpoſitione legis, quae vnicuique fauori pro ſe introducto renunciare licere, et hoc modo laſciuiam fraudatorum coercere voluit.* Hactenus locus Gronouii, prolixus ille quidem, ſed quem ideo totum hic adſcribere non piguit, quod eum vnum viderim, in quo diſcrimen *mancipii* et *nexi* perſpicue exponitur. Res eo redit. Omnis abalienatio rerum mancipi fiebat per aes et libram vel mancipationem: ſed duplici fine, vt aut dominium iuris Quiritium transferretur, aut res illa tantum obligaretur, e. g. vt aliquis in ea ius pignoris vel ſimile haberet. Priore caſu res dicebatur MANCIPIO dari; poſteriore IVRE NEXI transferri. Hinc recte Feſtus *in voce nexum:* NEXVM *eſt, quod per aes et libram geritur*, (hoc enim commune habent nexum et mancipium,) *nexum aes dicebatur pecunia, quae per nexum* OBLIGATVR. (In hoc enim differunt nexus et mancipium.) Recte etiam Salmaſius *de mod. Vſur. Cap. XVIII. p.* 839, *nexum eſſe obligationem et ne-*

et nexos obligatos docet, quamuis quum epiſtola Gronouii anno MDCXXXVII. ſcripta; Salmaſii autem liber demum MDCXXXVIIII. editus ſit, rectius feciſſet, ſi eum, qui omnia planius ſcripſerat, vel honoris cauſſa nominaſſet.

§. XXI.

Modi adquirendi iuris gentium.

Quemadmodum vero mancipatio propria rerum mancipi erat: ita et alii erant adquirendi modi, quorum quidam e IVRE GENTIVM, quidam e IVRE CIVILI deſcendebant. Ad prius genus pertinent OCCVPATIO, ACCESSIO, TRADITIO; de quibus copioſe hoc titulo agit Imperator. Nos id modo addimus, ſi duo rem inuenerant, quorum alter adprehenderat, alter eam adpreſſendi viderat, communem eam rem vtriuſque eſſe viſam. Vnde ſollemnis formula IN COMMVNE, (m) ſimilis quodammodo hodiernae: *Halbe part.* Seneca *Epiſt. CXVII. Quoties aliquid inueni, non exſpecto, donec dicas:* IN COMMVNE; *ipſe dico* Phaedr. *Fab. V. 7.*

Inuenit caluus forte in triuio pectinem.
Acceſſit alter, aeque defectus pilis,
Heia, inquit, EST COMMVNE, *quodcumque eſt lucri.*

Adde Plaut. *Rudent. IIII. 3. v. 76.* vbi poeta fori Romani argutias hac in re in riſum deducit:

- - - Omitte vidulum.
GR. *Numquam hercle hinc hodie ramento fies fortunatior.*
TR. *Non probare pernegando mihi potes, niſi* PARS DATVR.
Aut ad arbitrum reditur, aut ſequeſtro ponitur.
GR. *Quemne ego excepi e mari?* TR. *At ego inſpectaui e littore.*
GR. *Meo laboro, opera, rete et horia?* TR. *Num qui minus, Si veniat nunc dominus, cuius eſt, ego, qui inſpectaui procul, Te hunc habere, fur ſum, quam tu?* GR. *Nihilo.* TR. *Mane maſtigia.*
Quo argumento ſocius non ſum, et fur ſum, fac dum ex te ſciam.
GR. *Neſcio neque ego iſtas leges veſtras vrbanas ſcio,*
Niſi quia hunc meum eſſe dico. TR. *Et ego item aio eſſe meum.*

Praeclarus ſane locus, quo non ſolum hic veterum ritus, ſed et complura iuris noſtri loca lucem haud mediocrem capiunt. Ger. Noodt. *Probab. II. 6. p. 54. ſequ.*

(*m*) Sic et Graeci id, quod ab altero inueniri videbant, in commune poſcere ſolebant formula: *κοινὸς Ἑρμῆς*, vel *κοινὸν τῷ Ἑρμῇ*, de qua formula Eraſm. *in Adag. Chil. II. Cent. 1. n. 85.*

§. XXII.

Modi adquirendi iuris ciuilis.

Modi adquirendi CIVILES complures ſunt. Tres recenſet Aleander ad Caii *Inſt. I. 6. 3. mancipationem* puta, *in iure ceſſionem*, et *vſucapionem*, ſed deceptus male intellecto loco Vlpiani *Fragm. I. 16.* in quo ſeruus, quem ciuis Romanus a ciue Romano emerit, quique ei traditus ſit tantum in bonis eius eſſe dicitur, *niſi ſit mancipatu ei, nec*

in

in iure ceſſus, *nec ab ipſe anno poſſeſſus*. Sane enim Vlpianus hic non recenſere voluit modos adquirendi iuris Quiritium, neque negat, tem aliis quoque modis tranſire poſſe in dominium Quiritarium. Sex modorum meminit Varro *de re Ruſt. II.* 10. *Sex enim fere res in emtionibus dominium legitimum perficere* ait ac deinde huc refert HEREDITATEM, MANCIPATIONEM, IN IVRE CESSIONEM, VSVCAPIONEM, SVB CORONA EMTIONEM, AVCTIONEM. Et hac in re Varronem ſequitur *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 11. Sed nec Varronem modos omnes recenſere voluiſſe, quum ex particula FERE, qua vtitur, tum praecipue patet ex Vlpian. *Fragm. XVIIII.* 2. vbi et *adiudicationem*, et *legem* memorat iuriſconſultus. Iſdem vero haud immerito adieceris *adrogationem*, *donationem*, et modum, quem *SC. Claudianum* iuduxit. Quae quum ita ſint, duodecim erunt modi adquirendi iuris Quiritium, *I.* HEREDITAS, *II.* MANCIPATIO, *III.* IN IVRE CESSIO, *IIII.* VSVCAPIO, *V.* SVB CORONA EMTIO, *VI.* AVCTIO, *VII.* TRADITIO, *VIII.* ADIVDICATIO, *VIIII.* LEX, *X.* ADROGATIO, *XI.* CONATIO, *XII.* MODVS ADQVIRENDI EX SC. CLAVDIANO. De primo modo infra *Lib. II. Tit. XVIIII.* de quarto *Libro II. Tit. VI.* de decimo *Lib. III. Tit. XI.* de vndecimo *Lib. II. Tit. VII.* de vltimo *Lib. III. Tit. XIII.* agemus. De ſecundo modo iam diximus ſupra *n. XVI. XVII.* Ergo reſtant *in iure ceſſio*, *ſub corona emtio*, *auctio*, *traditio*, *adiudicatio*, *et lex*, de quibus nonnulla ex antiquitatibus erunt monenda.

§. XXIII.

Quid in iure ceſſio?

IN IVRE CEDEBANTVR res tum mancipi, tum nec mancipi non modo corporales, ſed et incorporales, et tunc requirebatur tres perſonae, quarum vna *cedebat*. altera *vindicabat*, tertia *addicebat*. Vlp. *Fragm.* XVIIII. 9. Cedebat dominus, vindicabat is, cui cedebatur, addicebant Praetor vel praeſes prouinciae: Vindicabat primo rem is, cui iila ceeebatur, et ita quidem, vt eam tenens diceret: HANC EGO REM EX IVRE QVIRITIVM MEAM ESSE, AIO. Tum interrogabat Praetor vel Praeſes, an alter contra vindicaret? Solebant enim olim poſſeſſores in conteſtanda rei vindicatione non ſolum negare intertionem auctoris, ſed et ipſi rem adſerere: veluti aud Plautum *Rud. IIII.* 3. *v.* 86. vbi altero dicente HAEC MEVM ESSE DICO, ſtatim alter ſubiicit: ET EGO ITEM AIO ESSE MEVM. Cic. *pro Muraena* XII. et infra *Libro IIII. Tit. VI. n.* 24. [Henr. de Berger. *Diſſ. de contravindicatione*.] Quaerebat ergo Praetor vel Praeſes, vtrum contra vindicaret, an auctor fieret? Qno procul dubio pertinet formula apud Valerium Probum: A. F. A. *An ſis auctor?* Negante domino, vel tacente, Praetor rem addicebat vindicanti, hac fere vſus formula: QVANDO TV NEGAS, HANC EGO REM PRAESENTI ET VINDICANTI ADDICO. Cai. *Inſtit.* II. 1. 6. Boeth. *Comment. ad* Cic. *Topic. Lib.* III.

§. XXIIII.

Quid ſub corona emtio?

EMTIO SVB CORONA quid fuerit, oſtendendum paullo accuratius. Victis hoſtibus praeda venibat, et in his etiam captiui, et in ſeruitutem

Digitized by Google

tutem detruſi. Hi ergo ſub corona venire dicebantur, non quod milites eos cuſtodiae cauſſa circumſtarent, eaque militum cuſtodia *corona* vocaretur, ſed quod ipſi captiui venales ſtarent coronati, ceu ex Caelio Sabino et Catone docet Gell. VII. 4. ex quo etiam diſcimus, eos ſeruos, quorum nomine nihil praeſtabat venditor, pileatos venire conſueuiſſe. Res ex innumeris Liuii, Caeſaris, aliorumque hiſtoricorum teſtimoniis nota eſt. Vt pauca ſuggeram, ea reperies apud Liuium LIII. 4. Caeſarem *de Bello Gall.III.* 74. Fiorum *Hiſt.*IIII. 12. Iam id modo obſerua, mancipia ſub coronis emta ſtatim in dominio iuris Quiritium eſſe coepiſſe, adeoque emtorem ſecurum fuiſſe contra quoslibet, vt etiam patet ex Varrone *de re ruſt.* II. 10. Cuius locum et ad reliquos adquirendi modos recta intelligendos vtiliſſimum adſcribere iuuabit: *In emtionibus dominium legitimum ſex fere res perficiunt, ſi hereditatem iuſtam adiit, ſi, vt debuit, mancipio ab eo accepit, a quo iure ciuili potuit: aut ſi in iure ceſſit, cui potuit cedere, et id vbi oportuit: aut ſi vſucepit: aut ſi e praeda ſub corona amit, tumue, cum in bonis ſectionem cuius publice venit.*

§. XXV.

Quid auctio? AVCTIONE adquirebantur quaecumque publice, proclamante praecone, praeſente atque addicente magiſtratu, ſub haſta emebantur. Feſtus voce *Haſtae*. *Haſtae ſubiiciebantur ea, quae publice venumdabant, quia ſignum praecipuum eſt haſta*. Et Cic. *Philipp.* II. 16. *Haſta poſita pro aede Iouis Statoris: bona Cn. Pompeii Magni voci acerbiſſimae ſubiecta Praeconis*. Hanc haſtam publicam fugiebant viri honeſti, quia et proſcriptorum bona ibi venibant. Sic Atticus ad haſtam publicam numquam acceſſit. Nepos *Attic.* VI. Ceterum, quum res ei addici ſoleret, qui plurimum augeret, factum eſt, vt ipſum illlud venditionis genus *auctio*, iſque a quo quis emerat, *auctor*, et ius denique auctione quaeſitum *auctoritas* adpellaretur. Quod vocabulum deinde ad dominium quodcumque prolatum eſt, ita vt omne dominii ius quocumque titulo adquiſitum, vocaretur *auctoritas*, vt praeclare obſeruauit Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 11. *p.* 149. Plura dicemus infra *Lib. II. Tit. XVIII. XVIIII.* §. *XI.*

§. XXVI.

Quid traditio? TRADITIONE adquirebantur ſolae res nec mancipi, quippe quarum dominia adprehendebantur, ſimul ac ex iuſta cauſſa fuerant traditae. Vlpian. *Fragm.XVIIII.* Nec referebat, mobiles res eſſent, an immobiles: vt adeo manifeſto errent, qui traditionem ad res mobiles tantum pertinuiſſe exiſtimat. Vid. V. C. Schulting. *ad Vlpian. l. c.* 622. De traditione vera et ficta egregia quaedam obſeruat Ger. Noodt *Probab.II. 6. p. 56. ſequ.* Non multum diuerſa a traditione erat ceſſio vacuae poſſeſſionis, quae et mancipationibus nonnumquam accedebat, vt patet ex Grut. *Inſcript. pag.* CIƆLXXXI. vbi Statia Irene, mancipans monimentum Licinio Timotheo, addit: EIQVE VACVAM. (*n*) POS-

(*n*) Ita legendum eſſe pro INQVE *ad Leg. Cinc. XIII.* VACVAM, recte monet Fr. Brummer.

Digitized by Google

POSSESSIONEM . MONVMENTI . S. S. CESSIT. Qua de re plura obſeruauit Fr. Brummer. *ad Leg. Cinc.* XIII. [Add. van Bynkersh. *de reb. mancipi Cap. VIIII. p.* 132.

§. XXVII.

Quid adiudicatio?

ADIVDICATIONE dominium rerum tum mancipi, tum nec mancipi adquirebatur, in tribus illis iudiciis *familiae erciſcundae*, *communi diuidundo*; *finibus regundis*. §. *vlt. Inſt. de off. iud.* Quoties enim iudex vni ex heredibus, vel ſociis, vel vicinis, rem adiudicabat, ſtatim haec ſine traditione in illius tranſibat dominium. Vlpianus *Fragm.* XVIIII. 16. Vnde adiudicatio traditioni atque vſucapioni aequiparatur, *L. 6.* §. 3. *D. de ſtatuliber.* Praeter tria vero illa iudicia nullus erat caſus, in quo dominium adquireretur, iudicis ſententia, quippe quae ius non dat, ſed declarat, id cuiquam competere. *L.* 8. §. 4. *D. ſi ſeruit. vindic.* Vnde et actio iudicati non in rem eſt, ſed in perſonam. V. C. Ortw. Weſtenb. *de Clauſſ. obl. Diſſ. VI.* 8. *ſequ.*

§. XXVIII.

Quod dominium ex lege?

LEGE denique adquirebatur dominium rei ſingularis, ſiue mancipi eſſet, ſiue nec mancipi, quoties lex quaedam dominium alicui addiceret. Sic legatum ex lege XII. Tabularum ſtatim erat in dominio legatarii. Vlpian. XVIIII. 17. L. 120. *D. de verb. ſignif. L.* 47. §. *vlt. D. de pecul.* Eodem modo adquirebantur bona caduca atque ereptitia ſiue a fiſco, ſiue a priuatis. Nam et his nonnumquam concedebantur caduca. Cuiac. *ad Nouell. I.* Scip. Gentil. *de iure adcreſcendi. X.*

§. XXVIIII.

Diſtinctio inter dominium Quiritarium et bonitarium.

Quidquid tali modo fuerat adquiſitum id IN DOMINIO QVIRITARIO, reliqua IN BONIS *eſſe* dicebantur. Vlpian. *Fragm. I.* 16. Theophil. *Inſt. ad* §. *fin. tit. de libertin.* qui dominium Quiritarium eleganter *ἔννομον* vel *legitimum*, bonitarium *φυσικὸν* vel *naturale* vocat. Quod diſcrimen in eo maxime erat poſitum, quod domini Quiritarii re vſucapta vacui eſſent a litibus, vnde et optimo iure poſſidere dicebantur; quod ſecus ſe habebat in dominis bonitariis. Vid. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 11. *p.* 150. Barn. Briſſon. *Antiqu. Rom. IIII.* 22. *p.* 78. Bynkershoeck. *de reb. manc. VIIII. p.* 131. Enimuero ſuſtulit illud diſcrimen Iuſtinianus *L. vn. C. de nudo iure Quirit. tollendo et L. vn. C. de vſuc. transf. et de ſublata diff. rer. manc. et nec mancipi*. Vnde et in toto iure noſtro nullum eius expreſſum ſupereſt veſtigium, quamuis aliqua Tribonianus paullo obſcuriora paſſim reliquiſſe videatur.

* * *
* *
*

Digitized by Google

T I T. II.

DE REBVS CORPORALIBVS ET INCORPORALIBVS.

NOuam rerum diuiſionem hoc titulo ſubiungit Imperator CORPORALES enim aliae ſunt, aliae INCORPORALES, de quibus pauciora dici poſſunt ex antiquitatibus.

§. I.

Stoica definitio rerum corporalium et incorporalium.

Philoſophiae ſtoicae deditos fuiſſe pleroſque Romanorum iureconſultos, iam ſupra eſt obſeruatum. Atqui Stoici non minus, quam reliqui philoſophi, res omnes in corporales atque incorporales diſtinguere, illaſque definire ſolebant, quod poſſent tangi. Seneca *Epiſt. LVIII. Quidquid eſt, aut corporale eſt, aut incorporale*. Idem *Epiſt. CVI. Numquid eſt dubium, an id, quo quid* TANGI *poteſt, corpus ſit?* Lactant. *Inſt. Diuin. VII.* 12. *Solidum et comprehenſibile corpus eſt, et oculis et manu videtur et tangitur*. Ex Epicureis Lucretius I. *v.* 306.

Tangere enim et tangi, niſi corpus, nulla poteſt res.

§. II.

Incorporales res magis non exſiſtere, quam exſiſtere putabant Stoici.

Iidem e ſtoa philoſophi res incorporales magis illis, quae non ſunt, quam, quae ſunt, accenſendas eſſe arbitrabantur, Cicero *Topic. V. Definitionum duo ſunt genera prima; Vnum earum rerum, quae ſunt, alterum earum rerum, quae intelliguntur. Eſſe ea dico, quae cerni tangiue poſſunt, vt fundum, aedes, parietem, ſtillicidium, mancipium, pecudem, ſupellectilem, penus, et cetera. Non eſſe rurſus ea dico, quae tangi demonſtratiue non poſſunt, vt ſi vſucapionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias, quarum rerum nullum ſubeſt quaſi corpus, eſt tamen quaedam conformatio inſignita et impreſſa intelligentiae, quam notionem voco*. Tertullian. *de Carne Chriſti Cap. XI.* plane στοϊκῶς: *Omne quod eſt, corpus eſt ſui generis: nihil eſt incorporale, niſi quod non eſt.* Ex quo ſane loco patet, veteres res ſolas corporeas exſiſtere, incorporeas tantum intelligi exiſtimaſſe.

§. III.

Iureconſulti definitiones ſtoicas adoptabant.

In his ombibus ergo philoſophos ſequebantur iureconſulti, qui et ipſi res in CORPORALES et INCORPORALES diuidebant, iiſdem adoptatis definitionibus, corporales tangi poſſe, incorporales non poſſe, dicebant. Cai. *Inſt. II.* 1. 2. quamuis qui elegantius loquuntur, auctores, illas RES, has IVRA adpellare malint. Quinctil. *Inſt. Orat. V.* 10. Et ſane ſic res multo dilucidior, faciliuſque intelligitur, cur pecunia, quae manibus tangi poteſt, pro diuerſa σχέσει modo *corporalibus* rebus accenſeatur

§. IV.

§. vn. Inſt. h. t. modo opponatur corporibus *L. 46. D. de condict. indeb. L. 5. princ. D. de impenſ. in res. dot. L. vlt. D. de adim. legat.* Prout ſcilicet vel res ipſa, vel ius ſeu [illegible], conſideratur, ita vel corporalibus vel incorporalibus rebus adnumeratur pecunia. [Eodem modo ſtillicidium rebus corporalibus accenſetur a Cicer. *Topic. Cap. V.* incorporalibus, nempe ſeruitutibus, a iureconſultis.

§. IIII.

Eodem ex fonte, id eſt, ex philoſophia ſtoica, manauit, quod res incorporales a iureconſultis magis iis, quae non ſunt, quam quae ſunt, adnumerantur. Paullus ſane *L. 1. D. de vſu et vſufr. leg.* ſeruitutes ***neque ex bonis***, ***neque extra bona eſſe*** contendit, quod ex principiis illis ſtoicorum, quae paullo ante declarauimus, explicandum eſſe, erudite docet Ger. Noodt. *Probabil. II. 2. p. 48. ſequ.*

Res incorporales et ipſi exſiſtere quodammodo negabant.

T I T. III.

DE SERVITVTIBVS RVSTICORVM ATQVE VRBANORVM PRAEDIORVM.

INcorporalia ſunt omnia iura, atque adeo etiam SERVITVTES. Hae vel PERSONALES ſunt, vel REALES, ſeu PRAEDIALES. Seruiunt enim non modo praedia ruſticis atque vrbanis praediis verum etiam praedia et res perſonis, conſtituto in illis vſufructu, vſu vel habitatione vel in ſeruo operis. De illis titulo III. De his tit. IIII. et V. agitur.

§. I.

SERVITVS REALIS inhaeret praediis, iiſdemque praeſtatur. A praedio dominante illae ſeruitutes a iureconſultis in VRBANORVM ac RVSTICORVM PRAEDIORVM diuiduntur. Sed caue hic reſpicias ad locum. Praedia enim non e loco, ſed ab vſu cognominabantur. Nam eodem modo et *vrbana mancipia* ruſticis non loco, ſed opere, ſeiungebantur. L. *99. pr. D. de legat. 3. L. 166. pr. D. de V. S.* Et Labeo ſupellectilem et penum *ruſticam* non loco ſed genere vſus, diſtinguendam putat. *L. 4. §. 5. D. de penu leg. L. 12. D. de ſupell. legat.* Immo et veſtes, quibus ruri vtebantur, ab vſu *ruſticas*, quibus in vrbe *vrbanas* vocatas eſſe, ex loco elegante Titinnii demonſtrat Merill. *Obſ.* III. 5. Non ergo recte diſcrimen ſeruitutum ruſticorum vrbanorumque praediorum deſumitur ex *L. 3. D. de ſeruit.* vbi Paullus *ſeruitutes praediorum alias in* SOLO, *alias in* SVPERFICIE *conſiſtere*, ait. Quamuis enim id verum ſit, non tamen ibi id agit iureconſultus, vt diſcrimen ſeruitutum ruſticorum vrbanorumque praediorum oſtendat. Praeterea illud diſcrimen non ad praedia dominantia pertinet, a quibus alio-

Quaenam praedia ruſtica et vrbana.

alioquin ſeruitutes diuerſam denominationem ſortiuntur, ſed ad ſeruientia. Immo ne probari quidem poteſt, ſeruitutes vrbanorum praediorum tantum [illegible] ſuperficie, ruſticorum tantum in ſolo conſiſtere. Sane enim Vlpian[illegible] L. 11. §. 1. *D. de Publ. in rem actione* ſeruitutem vrbani praedii eſſe dicit, ſi per domum quis ſuam paſſus ſit aquaeductum tranſduci: et ea tamen ſeruitus in ſolo conſiſtit. Contra ſi quis horto olitorio alterius deberet ſeruitutem altius non tollendi, ea procul dubio foret ſeruitus praedii ruſtici, quum tamen conſiſtat in ſuperficie, ceu recte animaduertit Merill. *Obſ. I.* 32. Nec magis rem videntur acu tetigiſſe, qui praedia ruſtica omnes fundos et areas; vrbana omnia aedificia exiſtimant. VRBANA enim erant et fundi voluptatis cauſſa culti, veluti horti modo eorum plurima pars non eſſet in reditu, quales ſunt horti vinearii et olitorii: *L.* 198. *D. de V. S.* et omnia aedificia habitationi deſtinata, etiamſi in villis extructa. §. 1. *Inſt. de ſeruit. L.* 1. *D. commun. praed. L.* 198. *D. de verbor. ſignif.* Veteres nimirum villam plerumque in tres diuidebant partes, quarum vnam *vrbanam*, alteram *ruſticam*, tertiam *fructuariam* adpellabant. *Vrbanae* dicebantur aedes vel habitationibus, vel voluptatis cauſſa conditae, vbicumque ſitae; *ruſticae* complectebantur tecta, villico et reliquae familiae, vt et armentis et equis deſtinata: *fructuariae* denique conſtabant horreis et cellis, quibus omnium generum fructus recondebantur. Varro *de re ruſt. Lib. I. Cap. XIII.* Columella *de re ruſt. I.* 6. Vrbanum in villis aedificium etiam praetorium dicitur apud Pallad. I. 8. Sueton. *Calig. Cap.* XXXVII. *L.* 2. *D. de ſeru. praed. ruſtic. L.* 198. *D. de verb. ſignif.* Et ex eo iam ſatis manifeſtum eſt, aedificia etiam ab vſu in praedia *ruſtica* ac *vrbana* diuidi ſolita eſſe.

§. II.

Seruitutes praediorum vrbanorum.

Praediis his vrbanis variae praeſtabantur ſeruitutes, quales erat *oneris ferendi*, *tigni immittendi*, *ſtillicidii*, *fluminis*, *cloacae*, *altius tollendi vel non tollendi*, *luminum*, *et aliae.* §. 1. *Inſt. h. t.* Cai. *Inſt II.* 1. 3.

§. III.

Seruitus oneris ferendi.

Sic vicinae aedes tenebantur nonnumquam vicinarum onus ferre, vel alienum aedificium columna vel pariete ſuo ſuſtinere, columnamque et parietem praeterea ex pacto reficere. Haec erat SERVITVS ONERIS. Non ergo ideo a domino praedii ſeruientis reficienda erat columna ſeruiens, quod hoc naturae huius ſeruitutis ineſſet: ſed quod ea lex, id eſt, ſtipulatio in conſtituenda ſeruitute eſſet interpoſita: PARIES ONERI FERVNDO VTI NVNC EST, ITA SIT. *L.* 33. *D. de ſeru. praed. vrb.* Nam id ſibi diſerte a vicino ſolebant ſtipulari, VT REFICERET LAPIDE QVADRATO, vel LAPIDE STRVCTILI, vel quouis alio opere. *L.* 6. §. 5. *D. ſi ſeru. vind.* Quamuis vero hanc pactionem contra naturam ſeruitutum eſſe iudicet Gallus Aquillius, quippe quae praedii ſeruientis domino neceſſitatem aliquid faciendi imponat: *L.* 15. §. 1. *D. de ſeruitutibus*, eualuit tamen Seruii ſententia, qui hanc conditionem in hac ſeruitute admiſit, quia ſeruientis praedii dominus facere nihil cogatur, ſed parietem vel co-

Digitized by Google

columnam derelinquere poſſit, ceu patet ex *L. 6. §. 2. D. ſi ſeruit. vindic.*

§. IIII.

Seruitus tigni immittendi.

Si cuius paries non tam onus vicini ferre teneretur, quam pati dominus, vt tignum immitteretur ſuo parieti, erat haec SERVITVS TIGNI IMMITTENDI. Erat vero tignum omnis materies, quae ad tectum, vel aedificium exſtruendum erat idonea, et alterius parieti immitti poterat, veluti trabs, lapis, ferrum. *L. 1. §. 1. D. de tigno iunct.* Quamuis enim architecti ſtrictiore vſi vocabuli ſignificatione tignum pro trabibus in contignatione accipiant: Vitruu. X. 5. aliter tamen loquebantur ICti ob exemplum in lege XII. tabularum exſtans, vbi *tigni adpellatione omne genus materiae, ex qua aedificia conſtant, ſignificatur. L. 62. D. de V. S.* Quod vt intelligatur rectius, obſeruandum erit, veteres Romanos incendiorum metu aedes aedibus ita vicinas eſſe iuſſiſſe, vt ſpatium quoddam vel interſtitium relinqueretur, quod *ambitus* dicitur in legibus XII. Tabularum. Varro *de Lingu. Lat. IIII. 4. pag. 6.* AMBITVS, *iter, quod circumeundo teritur. Nam ambitus circuitus: ab eoque XII. tabularum interpretes ambitum parietis circumitum eſſe deſcribunt.* Feſtus *voce ambitus pag.* 250. AMBITVS *proprie dicitur inter vicinorum aedificia locus duorum pedum et ſemipedis, ad circumeundi facultatem relictus.* Et paucis interiectis: AMBITVS *proprie dicitur circumitus aedificiorum, patens in latitudinem pedes duos et ſemiſſem, in longitudinem idem, quod aedificium.* Cuiac. *Obſ.* XVIIII. 21. Et huc pertinet Inſcriptio vetus Romana in Sadoleti hortis effoſſa:

INTER DVOS
PARIETES,
AMBITVS. PRIVAT.
FLAV. SABINI.

Briſſon. *Antiqu. Select. I.* 2. Non ergo licebat antiquis aedes iungere ſine interſtitio; neque adeo tunc facile locum inueniebat ſeruitus tigni immittendi. Poſtea vero aucto ciuium numero, quum pomoeria ſubinde prolata, verum etiam omnes areae aedibus occupatae ſunt, adeo vt non niſi inter quaſdam interſtitium relinqueretur. Quaecumque vero aedificia communi pariete concludebantur, circuituque publico aut priuato cingebantur, ea dicebantur INSVLAE. Feſt. voce *Inſulae. L. 2. §. 14. D. ne quid in loco publ.* Iis inſulis vel potius inquilinis aedium vna inſula comprehenſarum, non modo ſingulares erant GENII: Reineſ. *Claſſ. I.* 138. ſed et cuſtodiendis iisdem praepoſiti erant ſerui, quos INSVLARIOS dici, animaduertimus, in *L. 166. pr. D. de V. S.* et *l. 16. §. 1. D. de vſu et habitat.* itemque apud Grut. pag. CCXXIIII. 4. Porro ambitus iſti inſularum dicebantur *angiportus*. Et quia per illos compendii cauſſa iri ſolebat, hinc Feſto angiportus eſt *iter compendiarium in oppido*. Nihil tamen in illis agi poterat, Varro de *Lingua Lat. V. 5. p.* 37. immo ne peruii quidem ſemper erant, vt ex Terent. *Adelph.* IIII. 2. patet. Sed haec angiporta vt dixi rariora erant, poſtquam aucta vrbe omnes areae aedificiis occupabantur. Hinc eſt, quod Seneca *controu.* II. conqueritur *tantas ſuo tem-*

Digitized by Google

tempore fuiſſe viarum anguſtias, vt neque aduerſus ignem praeſidium, neque ex ruinis vllam in partem effugium fuerit. [Add. Iuuenal. *Sat. III. v.* 268.] Ex quo ergo propius ſibi inuicem iungi coeperant aedes: ſeruitutes illae tum oneris ferendi, tum immittendi tigna, in vſu eſſe coeperunt, ad id quippe comparatae, vt arearum ſpacium lucriſacerent, quod nouis muris, columnis ac parietibus extruendis occupandum fuiſſet. Primus Nero veterum aedificandi morem reſtituit, conſtituitque, vt ne communione parietum, ſed propriis quaeque domus muris, ambirentur. Tacit. *Annal. XV.* 42. Poſtea Antoninus et Verus Auguſti reſcripſerunt, *in area, quae nulli ſeruitutem debet, poſſe dominum vel alium eius voluntate aedificare, intermiſſo legitimo ſpatio a vicina inſula*, *L.* 14. *D. de ſeruit. vrb. praed.* adeoque ex eo tempore denuo aedes ſibi propius iungi coeperunt, communique pariete concludi, ita tamen vt inſularum maneret circuitus. Denique et Conſtantinus M. et ſequentes Imperatores conſtitutionibus quibuſdam definire coeperunt, quantum aedes priuatae ab horreo, quantum a loco publico abeſſe deberent. *L.* 4. *et L.* 46. *Cod. Teod. de oper. publ. L.* 9. *et L.* 11. *C. de aedificiis priuat.* Addantur Barn. Briſſon. *Antiqu. Rom. Select. I.* 2. *p.* 4. Cuiac. *Obſeru. I.* 4. *p.* 3.

§. V.

Seruitutes ſtillicidii et fluminis.

Seruitutes STILLICIDII et FLVMINIS aquae pluuiae cauſſa erant conſtitutae. Tenebatur enim vicinus aquam iſtam vel in vicini hortum areamue immittere, vel ex alieno tecto in ſuam aream recipere, ſi ab eo ſtipulatus erat vicinus: FLVMINA STILLICIDIA, VTI NVNC SVNT, VT ITA FLVANT CADANTQVE. Briſſon. *Antiqu. Rom. Select. I. p.* 22. *Stillicidium* vero et *flumen* quomodo differant, docet Varro *de Lingu. Lat. IIII.* 5. *p.* 8. *Fluuius, quod fluit, item flumen: a quo praediorum vrbanorum ſcribitur: Stillicidia fluminaque, vt ita fluant, cadantque. Inter haec hoc intereſt, quod ſtillicidium, eo quod ſtillatim cadat: flumen, quod fluat continue*. Sane quum aedes Romanorum pleraeque tecto decliui carerent: non poterant non canales vel aluei plures in ſuprema ſuperficie eſſe, per quos aqua pluuia defluerct, aut certe tegulas oportebat tecto imponi, quae imbres exceptas in terram dimitterent. Vid. Guil. Philandr. *ad Vitruu. Archit. VII.* 11. Illud ergo *flumen*, hoc dictum eſt *ſtillicidium*.

§. VI.

Seruitus cloacae.

CLOACAE Romae dicebantur concamerationes ſubterraneae, ſtupendi operis, per quas ſordes vrbe eductae in Tiberim exonerabantur (*a*): eaque vel PVBLICAE erant, vel PRIVATAE. *L.* 1. §. 9. *D. de cloac.* PVBLICAS duxit Tarquinius Priſcus, teſtibus Liuio *Hiſt. I.* 32. et Dion. Halic. *Ant. Rom. III. p.* 200. eaſque tam ſplendidas fuiſſe, ait Caſſiodor. *Var. III.* 30. *tantumque viſentibus contuliſſe ſtuporem, vt aliarum quoque ciuitatum potuerint miracula ſuperare*. Meretur illa tota

(*a*) Hinc Feſtus *voce cloacae p.* 268. *cloacale flumen* Cato dixit, pro cloa dictas illas exiſtimat a *conluendo*, et earum omnium conluuie.

Digitized by Google

tota Caſſiodori deſcriptio legi, eique addi idem Caſſiod. *Var. VIII.* 29. 30. et Plin. *Hiſt. Nat.* XXXVI. 15. Purgandarum earum cauſſa non ſolum tributum inferebatur, quod *cloacarium* dicitur *L.* 27. §. 3. *D. de vſufruct. L.* 39. §. 5. *D. de legat.* 1. verum etiam ii, qui ad poenam fuerant damnati, eidem operi adhibebantur. Traian. Imp. *ad Plin. Epiſt. X.* 41. Et tamen auctor eſt Dion. Halicar. *Lib. III.* p. 200. *aliquando* neglectas cloacas, nec *amplius tranſmittentes aquam a cenſoribus mille talenti purgandas reficiendaſque locatas eſſe.* Quod operis illius magnitudinem ſatis ſuperque demonſtrat. Sed et interdictum proditum erat: QVOD IN CLOACA PVBLICA FACTVM, SIVE IMMISSVM HABES, QVO VSVS EIVS DETERIOR SIT, FIAT, RESTITVAS: ITEM NE QVID FIAT, IMMITTATVRVE, INTERDICAM. *L.* 1. §. 15. *ſeqq. D. de cloac.* Quin vt illae cauernae eo rectius conſeruarentur: ſingulares iis praefecti erant magiſtratus, qui CVRATORES CLOACARVM Vrbis vocantur apud Grut. *Inſcript. p.* CLXXXXVII. *p.* CLXXXXVIII. 2. 3. 4. 5. CCLII. 1. Aſt quum publicae iſtae cloacae initio per publicum eſſent ductae: poſt incendium Gallicanum, mutato vicorum aediumque ſitu, illae paſſim ſubierunt tecta. Qua de re Liuius *Hiſt. V. fin. Feſtinatio curam exemit vicos dirigendi, dum, omiſſo ſui alienique diſcrimine, in vacuo aedificant. Ea eſt cauſſa, vt veteres cloacae, primum, per publicum ductae, nunc priuata paſſim ſubiant tecta, formaque vrbis ſit occupatae magis, quam diuiſae, ſimilis.* Hae publicae cloacae. PRIVATAE erant, quae ex priuatis quibuſque aedibus in publicas illas immittebantur. Quandoquidem ergo publicae illae, vt iam ex Liuio demonſtrauimus, paſſim ſubierunt tecta priuata: opus nonnumquam erat ſeruitute CLOACAE, et vicinus a vicino ſtipulabatur, vt liceret ſibi priuatam cloacam per eius fundum deductam in cloacas publicas immittere. *L.* 7. *D. de ſeruit. L.* 1. §. 4. *D. de cloac.*

§. VII.

Seruitus non altius tollendi.

Antiquiſſimis porro temporibus ſuas quiſque aedes in infinitum tollere poterat, idque etiam eſt libertatis naturalis, *L.* 9. *et L.* 24. *D. de ſe u. vrb. praed. L.* 26. *D. de damn. infect.* dummodo nihil in alienum immittatur. *L.* 8. §. 5. *D. ſi ſeru. vindic.* Hinc tam ſtupenda aedium altitudo, vt vix ſine periculo per viam publicam ire ambulare liceret. Iuuenal. *Sat. III. v.* 6.

Nam quid tam miſerum, tam ſolum vidimus, vt non
Deterius credas? horrere incendia, lapſus
Tectorum adſiduos, ac mille pericula ſaeua
Vrbis.

Enimuero quum id proſpectui luminibuſque officeret, aerque liberior hoc ipſo viciniis interciperetur: ſaepe alter ab altero ſtipulabatur, ne altius tolleret. Atque inde naſcebatur ſeruitus ALTIVS NON TOLLENDI. At poſtea certus quidam aedium altitudini modus lege ſtatutus eſt. Sane iam libera et florente republica ea de re fuiſſe rogitatum, docet Rutilii neſcio cuius oratio de modo aedificiorum, quam ab Auguſto recitatam eſſe in ſenatu, vt eam rem non a ſe primo animaduerſam, ſed antiquis iam curae fuiſſe, oſtenderet, diſcimus ex Sueton.

ton. *Aug.* LXXXVIIII. Sed et ipſe Auguſtus, vt crebris ruinis ſubueniret, lege lata ſtatuit, vt ne quis ſeptuaginta pedibus tolleret altius. Strabo *Geogr. V. p.* 162. πρὸς δὲ τὰς συμπτώσεις τὰ ὕψη τῶν καινῶν οἰκοδομημάτων καθελών, καὶ κωλύσας ἐξαίρειν ποδῶν ὁ τὸ πρὸς ταῖς ὁδοῖς ταῖς δημοσίαις. *Ruinis quoque ſubuenturus, nimiam aedificiorum altitudinem ſuſtulit, vetuitque ad vicos publicos altius ſeptuaginta pedibus tollere.* Incenſa deinde vrbe, etiam Nero aedificiorum altitudinem cohibuit, teſte Tacito *Ann. XV.* 43. quamuis quem ea in re modum ſeruarit, non ſit memoriae proditum. Denique et Traianus aedium altitudinem ſexaginta pedes ſuperare vetuit, ob ruinas faciles, et ſumtus, ſi quid tale contingeret, exitioſus. Aurel. Victor. *Epit. vit. Traian. XIII.* Et ſane haec quoque altitudo eſt maxima, vnde non mirum, de ea conqueri Senecam *Controu. II.* 9. quamuis eam ipſa neceſſitate ciuiumque frequentia excuſari exiſtimet Vitruu. *Architect. II.* 9. Vtcumque ſe res habeat, ſane et poſteris placuit is aedificiorum modus, inde ad illum reſpiciunt Imperatores Seuerus et Antoninus *L.* 1. *C. de aedific. priu.* Quin et Conſtantinopoli eiuſmodi legem obſeruatam eſſe, docet Iac. Oiſel. ad Caii Inſtit. II. 1. 3. Quemadmodum ergo, quae ſit non altius tollendi ſeruitus, ex ipſo vocabulo iiſque, quae dicta hactenus ſunt, ſatis intelligitur: ita eo obſcurior eſt ſeruitus ei oppoſita ALTIVS TOLLENDI. Quamuis enim vulgo ſeruitutem altius tollendi explicent ex conſtitutione Zenonis L. 12. §. 2. *C. de aedific. priuat.* de eo caſu, ſi quis a vicino impetrauerit libertatem aedes ſuas altius, quam leges ferant, tollendi: tamen huius ſeruitutis iam ante Zenonem mentio fit a Caio *L.* 2. *D. de ſeru. vrb. praed.* nec veroſimile eſt, ante hanc conſtitutionem licuiſſe priuatis pactis reſtringere leges publicas. Itaque non abſurda eſt ſententia eorum, qui hic putant de eo caſu actum, vbi vicinus pati teneretur, vt vicinus ὑπερῷον vel caenaculum imponere poſſet aedibus eius A. A. Pagenſtech. *Sicilim. Manip. III. p.* 70. (*b*) Quamquam nec id dubio caret, ſi illud ὑπερῷον vel caenaculum maneat aedificantis. Nam tunc non differet haec ſeruitus a ſeruitute oneris ferendi, vti recte vidit Sam. Stryck. ὁ μακαρίτης. *Vſ. Digeſt. VIII.* 2. 7. Fuſius ea de re alibi erit dicendi locus.

(*b*) Mos iſte, alterius aedibus ſuperimponendi coenacula et ὑπερῷα non ignotus fuit antiquis, cum aliis gentibus, tum maxime Romanis, Pompon. Mela *Lib. II. Cap.* 7. *Arados etiam in Phoenicia eſt parua, et quantum patet, tota oppidum, frequens tamen, quia etiam ſuper aliena tecta ſedem ponere licet:* vbi legendus Iſ. Voſſius *p.* 203. De Romanis porro vrbem ex ruinis inſtaurantibus Dionyſ. Halic. *Lib. X. p.* 659. refert, lege perlata plebeios conueniſſe et ibi aedificare coepiſſe, locum, quantum quiſque potuerit, occupantes. Hinc porro addit: Εἰσὶ δὲ καὶ σύνδυο καὶ σύντρεις καὶ ἔτι πλείους, συνιόντες οἰκίαν κατασκευάζοντο μίαν, ἑτέρων μὲν τὰ κατώγεια λαγχανόντων, ἑτέρων δὲ τὰ ὑπερῷα. *Nonnulli etiam duo ſimul, vel tres, pluresue, vnas aedes collatis impendiis exſtruxerunt, aliis inferiores earum partes, aliis ſuperiores ſibi capientibus.* At de ſua aetate Pomponius L. 25. *pr. D. de ſeru. pr. vrban.* Hoc, inquit, *quod dictum eſt de immiſſu, locum habet ex aedificio alto in aliud. Aliter enim ſupra alienum aedificium ſuperius habere nemo poteſt.*

§. VIII.

Digitized by Google

§. VIII.

Multum porro intereſſe videbatur veterum, ita clauſas habere areas, vt remotis arbitris verſari iis poſſet familia. Vnde et Druſo promittebat architectus, ita ſe aedificaturum domum, vt procul ab omnium arbitrio, atque adſpectu in ea habitaret. Vellei. Patercul. *Hiſt. II.* 14. Licebat enim cuiuis, in pariete ſuo feneſtras, quot vellet aperire, ſed et alteri licebat feneſtris vicini in aream ſuam apertis obſtruere. Quod ſi itaque aliquis feneſtras in alieno vel communi pariete apertas habere vellet, opus erat ſeruitute LVMINVM, Sin impedire vellet alter, ne vicinus feneſtras in ſuo pariete opertas obſtrueret, ſtipulabatur a vicino: LVMINA VTI NVNC SVNT, ITA SINT, Briſſon. *Antiqu. Rom. l.* 19. *p.* 21. Vtque inde naſcebatur ſeruitus NE LVMINIBVS OFFICIATVR. Nonnumquam etiam paciſcebantur, ius ne eſſet vicino, ſe inuitis altius aedificare, atque ita officere, luminibus, de qua ſeruitute L. 3. *D. ſeru. vrb. praed.* Immo vt proſpicere liceret, et, ne proſpectui officeretur, interpoſita ſtipulatione cauebant *L.* 14. *et L.* 16. *D. eod.* Seruitus luminum, et ne luminibus officiatur.

§. VIIII.

Seruitutes praediorum ruſticorum quatuor recenſet Imperator *pr. Inſt. h. t.* ITER, ACTVM, VIAM, AQVAEDVCTVM, ſed §. 2. adiicit, AQVAE HAVSTVM, PECORIS AD AQVAM ADPVLSVM, IVS PASCENDI, CALCIS COQVENDAE, ARENAE FODIENDAE. Nos praecipua tantum conſectabimur. Seruitutes praediorum ruſticorum.

§. X.

ITER ab *eundo*, ACTVM ab *agendo*, VIAM a *vehendo* dictam eſſe, obſeruat Varro *de Lingua Lat. IIII.* 4. *p.* 7. Ergo ITER eſt ius eundi ambulandi hominis, non etiam agendi pecus, aut ducendi vehiculum *L.* 1. *D. de ſeru. ruſt. praed.* quamuis et equo vehi et ſella geſtari liceret ei, cui iter debebatur. *L.* 12. *D. eod.* ACTVS erat ius et eundi et agendi vel iumentum vel vehiculum, non tamen onuſtum, *L.* 1. *et L.* 11. *D. eod.* (c) VIA denique ius et eundi et agendi et vehicula onuſta per alterius fundum ducendi complectebatur. *L.* 7. *D. eod.* Adeoque tertia ſeruitus primam et ſecundam ſecunda etiam primam in ſe continebat, adeo, vt diuidi non poſſent, et hinc ſi quis iter et actum acceptum tuliſſet, perimeretur etiam viae obligatio. *L.* 13. §. 1. *D. de acceptilat.* Nonnumquam tamen iter et actum ſimul ſibi ſtipulabantur, vt patet ex Grut. *Inſcr. p. CCI.* 3. Iter, actus via.

PER. HANC.
VIAM. FVNDO.
C. MARCI. CL.
PHILERONIS.
ITER. ACTVS.
DEBETVR.

Cuius rei rationem reddit Cuiac. *Obſ. XXII.* 35. quod viae iter et actus *propalam* ineſt, actui autem iter tantum *tacite*, et per conſe-

 quen-

(c) Intelligendum hic eſſe non plau-, currum truſatilem, praeclare obſeruatum, oneribus trahendis aptum, ſed Bynkersh. *Obſ. IIII.* 7. *p.* 365.

quentiam. Vnde non mirum, ſaepe ſibi homines actum et iter ſimul ſtipulatos. Ex eodem vero lapide etiam patet, ſeruitutes has non hominum, ſed praediorum eſſe, quod et ius noſtrum inculcat. *L.* 20. §. *vlt. D. de ſeru. praed. ruſt. L.* 86. *D. de verb. ſignif.* vbi addi meretur Ger. Noodt. *Probab.* I. 2. *p.* 4. *ſequ.*

§. XI.

Viae et actus latitudo.

VIAE latitudo in porrectum octo pedum erat, in anfractum ſedecim. *L* 8. *D. de ſeru. praed. ruſt.* Varro *de Lingu. Lat. VI.* 2. *p.* 48. Ex quibus locis diſcimus, hunc viae modum ex legibus XII. Tabularum eſſe, quibus cautum fuerat: VIA IN PORRECTO VIII. P. IN AMFRACTO XVI. P. LATA ESTO. Gothofred. *ad XII. Tab. Tab. VIII.* ACTVS latitudo quatuor pedum erat, teſte eodem Varrone *de Lingu. Lat. IIII.* 4. *p.* 6. et Feſto *voce actus p.* 243. Itineris latitudo parum comperta eſt. Potuiſſe tamen pro paciſcentium arbitrio vel latiorem vel anguſtiorem conſtitui viam vel actum, patet ex *L.* 23. *pr. D. eod.* adeoque idem de itinere dici poſſe videtur.

§. XII.

Seruitus aquae ductus.

AQVAEDVCTVS erat ius aquam ducendi per alterius praedium, quod vel riuis per canales ſtructiles, vel fiſtulis plumbeis, vel tubulis fictilibus fiebat, teſte Vitruu. *Architect. VIII.* 7. quibus tamen et canales ligneos addit Palladius VIIII. 11. Erant iſti aquaeductus vel PVBLICI vel PRIVATI. In illis exſtruendis tam ſplendidi tamque magnifici erant Romani, vt pauca, quae hinc inde ſuperſunt, rudera poſteris ſint admirationi. Solebant enim exſtruere fornices, et veluti pontes per quos aqua tamquam flumen aliquod in vrbem duceretur, ceu docet aqua Traiana depicta in numo apud Vaillant. *Num. Imp. p.* 47. De eiuſmodi Aquaeductibus Rutil. Numatian. *Itin. I. v.* 97.

Quid loquar aërio pendentes fornice riuos,
Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas?
Hos potius dicas creuiſſe in ſidera montes,
Quale giganteum Graecia laudat opus.
Intercepta tuis conduntur flumina muris,
Conſumunt totos celſa lauacra lacus.

Tales erant Romae aqua Claudia, Curtia, Traiana, [Marcia, Patin. *numiſm. fam. p.* 166.] aliaeque plures, quarum paſſim in Marmoribus fit mentio. Et ſane his aquis non ſolum ad neceſſitatem vtebantur, ſed et ad voluptatem et luxuriam, ad quam in primis comparata erant *Nymphaea*, quorum veſtigia ſunt in *L.* 5. *L.* 6. *C. de aquaeduct.* nec non apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* I. 260. et Ioſeph. *de Bell. Iud.* I. 16. Erant haec aedificia publica ambitioſi operis, in quibus aquae corriuatae ſpectantium delectationi ac refrigerationi miris modis ſaliebant. Vid. Pancirol. *Theſaur. Var. Lect.* I. 5. Haec publicis ſumtibus ſolebant exſtrui. Sed nec magis ſumtibus pepercerunt priuati, qui ſaepe aquam per omnia cubicula et triclinia ducebant, immo

Digitized by Google

immo et euripos in his effodiebant, in quibus piſces inter coenandum caperent. Inſignia huius luxuriae exempla exſtant apud Senecam *Nat. Quaeſt. III. 17. et praefat. lib. I. de Tranquill. animi*. Plin. *Epiſt. V. 6.* (*d*) Quum ergo aquam ſaepe procul et per alienos fundos, duci oporteret: occaſionem id dedit ſeruituti aquaeductus, de qua plura dabunt iureconſulti.

(*d*) Huc pertinent etiam, riui aquae fluentis, parietibus inducti, de quibus Emund. Merill. *Variant. III. 1.* et Ger. Noodt. *de Vſufr. l. 12. p. 565.*

§. XIII.

Reliquae ſeruitutes facile vel ex ipſis nominibus intelliguntur, et paſſim de iis copioſe agunt interpretes, quibus addendi Iac. Cuiac. *Obſeru.* XXII. 35. Aeg. Menag. *Amoenit. iur. ciuil.* XXXVI. Vlr. Hub. *Digreſſ. II. 12. ſequ.* Corn. van Bynkershoeck. *Obſeru.* IIII. 7. [Barn. Briſſon. *Antiq. Select.* IIII. 5.] De reliquis ſeruitutibus remiſſiue.

TIT. IIII. et *V.*

DE VSVFRVCTV, VSV ET HABITATIONE.

HAe ſeruitutes, de quibus adhuc actum, reales ſunt: perſonales vero VSVSFRVCTVS, VSVS, HABITATIO, OPERAE SERVORVM, de quibus his titulis agit Imperator. Nos poſt eruditiſſimas M. Aurelii Galuani et Ger. Noodtii commentationes pauca tantum monebimus.

§. I.

Ad vocabulum quod attinet: ab *vtendo* et *fruendo* dictus eſt VSVSFRVCTVS. *Vti* re, vt erudite oſtendit Ger. Noodt *de vſufr. I. 1. p. 526.* eſt, eamdem adhibere ad vitae neceſſitatem; ſed quatenus ſufficit, et vt ſalua maneat eius ſubſtantia. Vnde propria vſus tria ſunt, primum, vt vtentis neceſſitate finiatur; alterum, ne rei conditio mutetur: poſtremum, vt ne res vtendo conſumatur, aut pereat. Primum Horatius ſignificat *Epiſt. II. 2. v. 190.* Quid veteribus fuerit vti?

Vtar, et ex modico, quantum res poſcit, aceruo
Tollam.

Secundum patet ex L. 15. §. 1. *et* 5. *D. de vſufr.* Tertium notat Donatus *in Terent. prolog. Andr.* VTIMVR *fructibus rei, quae ab amantibus ſaluo vſu nobis ſubminiſtrantur;* ABVTIMVR, *quando deperdimus rem et fructum, vſui eſt ager, domus: abuſui vinum, oleum et cetera huiuſmodi.*

§. II.

Quid frui? FRVI latius patet, ac vti: quemadmodum vel ex Seneca patet *de vita beata cap. X.* vbi philoſophus: *Tu*, inquit, *voluptatem complecteris: ego compeſco, tu voluptate* FRVERIS: *ego* VTOR. *Fructus* ergo non vtentis neceſſitate neque rei conditione circumſcribitur: ſed qualemcumque praeſentem vtilitatem, commoditatem, oblectationemue, quae ex rei eiuſue occaſione percipi poteſt, complectitur, prorſuſque adeo neque finem habet, neque modum, ceu egregie oſtendit Auguſtinus *de Doctrina Chriſt. Lib. I. cap.* III. Ger. Noodt I. 1. *p.* 526. *ſequ.*

§. III.

Quid vſuſfructus? Vſuſfructus ergo neque merum fructum, neque merum vſum continet, ſed ex vtroque colligitur. Ex *vſu* enim id habet, quod ſaluam relinquit ſubſtantiam: ex *fructu* vero quod non ſola neceſſitate finitur. Adeoque eſt *ius vtendi fruendi rebus alienis, ſalua earum ſubſtantia. L. 1. D. de vſuſr.*

§. IIII.

Quid vſus? Poterat ergo vſus quidem legari ſine fructu, ſed non fructus ſine vſu. *L.* 14. §. 1. *D. de vſu et habit.* Non enim debet, cui plus licet, quod minus eſt, non licere. *L.* 21. *D. de reg. iur.* At vſus, ſine fructu legatus, ſola vtentis neceſſitate finitur, ſaluamque eſſe oportet non ſolum rei ſubſtantiam, ſed et conditionem. *L.* 12. §. 1. *D. de vſu et habit.* Minus ergo continet vſus, quam vſuſfructus, et hinc ille nec pro parte legari poteſt, quod poteſt vſuſfructus. *L.* 19. *D. eod.* nec etiam res, vſui conceſſa, vel donatione, vel locatione, vel vllo alio titulo, in alterum transferri, quod itidem poterat vſuſfructus. §. 1. *Inſt. eod.* L. 12. §. 2. *L.* 38. *ſeq. L.* 67. *D. de vſuſruct.*

§. V.

Quid habitatio? Parum ab vſu differt HABITATIO, ſed differt tamen. Nam I. aliquid amplius habitationi ineſt quam vſui: ſiquidem is, cui debetur habitatio, totam domum non ſolum inhabitare, ſed et locare, vel gratis concedere poteſt. *L.* 13. *C. de vſuſr.* quae ſecus ſe habent, ſi ſolus vſus aedium legatus ſit. II. Habitatio non amittitur non vtendo, neque III. capitis deminutione, perinde vt vſus, perimitur, vt ex *L.* 10. *pr. D. de vſu et habit.* a ſe ingenioſe emendata, oſtendit Ger. Noodt. *Prob. III.* 7. *p.* 79.

§. VI.

Origo horum iurium. Ceterum haec omnia originem debere videntur vltimis voluntatibus. Quum enim morientes alicui bene cuperent, neque tamen eius heredibus conſultum vellent: excogitarunt ius illud vtendi fruendi, a dominio et proprietate ſeiunctum, vt moriente legatario, rei legatae vſuſfructus cum proprietate conſolidaretur. Poſtea etiam aliis modis, veluti ſtipulatione, quam tamen ſequabatur traditio, nec non iudiciis diuiſoriis, immo etiam lege, conſtituebatur vſuſfructus, vt accurate docet Ger. Noodt *de Vſuſr. II.* 1. *ſequ. p.* 601. *ſequ.*

§. VII.

§. VII.

Et initio quidem vſusfructus in ſolis conſtituebatur corporibus non fungibilibus, poſtea SC. prodiit, quod etiam in quantitatibus, et iuribus, vel, vt dilucidius loquamur, in rebus fungibilibus, quaſi vſumfructum conſtituère permittebat, dummodo caueret fructuarius, ſe finito vſufructu tantumdem reſtituturum. Qua de re Vlpianus *Fragm. XXIIII. 26. et 27. Vſusfructus iure ciuili legari poteſt earum rerum quarum ſalua ſubſtantia vtendi fruendi poteſt eſſe facultas, et tam ſingularum rerum, quam plurium, id eſt, partis. Senatusconſulto cautum eſt: vt etiam, ſi earum rerum, quae in abuſu continentur; vt puta vini, olei, tritici vſusfructus legatus ſit, legatario res tradantur, cautionibus interpoſitis, de reſtituendis eis, quum vſusfructus ad legatarium pertinere deſierit*: Eiusdem SC. mentio fit *L. 1. D. de vſufr. ear. rerum. L. 24. de vſufr. leg. L. vlt. vſufr. quemadm. caueat. L. 69. ad L. Falcid. L. 1. C. de vſufr.* Quando illud factum ſit non liquet. Sane non adſcendit ad tempora Ciceronis, quibus, ceu ex *Topic. cap. III.* patet, corporum tantum, non item quantitatum et iurium, erat vſusfructus. Quum vero illud SC. iam interpretati ſint Maſſurius Sabinus, Nerua, Caſſius, et Proculus, ceu colligi poteſt ex *L. 5. §. 1. et L. 3. D. de vſufr. ear. rer.* quos omnes ſub Tiberio floruiſſe conſtat: hoc quoque, vel certe Auguſto imperante, SC. factum eſſe oportet. Vid. Marc. Aurel. Galuan. *de vſufr. cap. III.* Ger. Noodt *de vſufr. II. 20. p. 589.* Schulting. *Iuriſp. vet. Anteiuſtin. p. 658.*

Vſusfructus quantitatum et iurium SC. introductus.

§. VIII.

Ceterum ita conſtitutus vſusfructus, finiebatur vel tempore, ad quod fuerat conſtitutus, vel morte fructuarii, vel capitis deminutione, vel non vtendo per conſtitutum tempus, vel facta in iure ceſſione, vel conſolidatione, vel mutatione denique aut interitu rei fructuariae, de quibus omnibus plenius iureconſulti, inprimis Ger. Noodt *de vſufr. II. 5. ſequ.* Eadem omnia locum quoque habebant in vſufructu ciuitati legato. Mori enim et ciuitas videbatur, ſimulac interiiſſet, veluti abſorpta terrae motu, vel inundatione. Capite minui, ſi in eam induceretur aratrum. *L. 21. D. quib. modis vſusfructus vel vſus amitt.* Quemadmodum enim aratrum adhibebatur in condendis vrbibus, eo fine, vt vbi ſulcum duxiſſent Triumuiri coloniae deducendae, muri exſtruerentur, et eos quodammodo religio occuparet: (Vid. *Lib. II. Tit. I. §. 6.*) ita aratrum toti areae vrbis inductum, eam reddebat ſacram, vt habitari a nullo mortalium poſſet. Hinc Zonar. *Tomo II. Annal.* refert. Carthaginis aream Senatum Romanum ſacraſſe, et decreuiſſe, ἐπάρατον, τὸ ἐπ' αὐτὴν κατοικῆσαι τινα. *Execrabile fore, ibi quemquam habitare*. Pertinet huc locus Horat. *Lib. I. Carm. Od. 16. u. 17.*

Quibus modis finitur vſusfructus.

Irae Thyeſten exitio graui
Strauere, et altis vrbibus vltimae
Stetere cauſſae, cur perirent,
Funditus imprimeretque muris

Ho-

Digitized by Google

Hoſtile aratrum exercitus inſolens.

Ad quae verba Scholiaſtes: *Condendis atque euertendis ciuitatibus. Haec conſuetudo fuit, vt* ARATRO *fierent: vt de condenda Virgilius:*

Interea Aeneas vrbem deſignat ARATRO.

Item Cicero de euertenda in Philippicis: Vt vexillum tolleret, et ARATRVM *circumduceret*. Plura de eo ritu habent P. Faber *Semeſtr. I.* 8. Iac. Raeuard. *Coniectan. II.* 7. Quod ſi neutrum horum contingeret, vſusfructus ſaeculo circumacto finiebatur. *L.* 56. *de vſufr. L.* 8. *de vſufr. leg.* P. Fab. *Semeſtr. l. c.* Ger. Noodt *de vſufr. II.* 6. *p.* 614.

TIT. VI.

DE VSVCAPIONIBVS ET LONGI TEMPORIS PRAESCRIPTIONIBVS.

MOdis adquirendi rerum dominium, iure ciuili inuentis, accenſenda etiam eſt VSVCAPIO, de qua hoc titulo agit Imperator. Nos rem ex antiquitate explicabimus.

§. I.

Vſucapio e iure Attico eſt. Vſucapionem, quae et *vſus auctoritas* dicta veteribus, ex iure Attico ad Romanos fluxiſſe, admodum fit veroſimile. Plato certe, qui in pleriſque talibus ius Atticum ſequi ſolet, vſucapionem quoque admittit in ſua republica. Vid. Plat. *de Leg. XII. p.* 691. Sed non niſi mobilium, quibus ſi quis aperte intra vrbem per annum, ruri per quinquennium vſus ſit, vſucapionem completam eſſe iuſſerat. Porro ſi ruri occulte res haberetur, vſque ad decennium vindicari eam poſſe volebat, ſin extra territorium, aduerſus poſſeſſorem aeternam auctoritatem fore denunciabat. Et ad leges Atticas procul dubio reſpicit Iſocrates, *in Archid. p.* 239. quando ſub perſona Archidami ait: *ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἐκεῖνο ὑμᾶς λέληθεν, ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας, καὶ τὰς κοινάς, ἢν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας ἅπαντες εἶναι νομίζουσιν. Sed nec illud vos praeterit, poſſeſſiones ſiue priuatas, ſiue publicas praeſcriptione longi temporis et confirmari, et patrimonii loco habendas, perſuaſum eſſe omnibus.*

§. II.

Lex XII. Tab. de vſucapionis tempore. Romam eam inuexerunt leges decemuirales, in quibus ita cautum legimus: VSVS AVCTORITAS FVNDI BIENNII, CETERARVM RERVM ANNVVS VSVS ESTO. Goth. *ad Leg. XII. Tab. Tab. VI.* Res ergo immobiles Romae biennio, mobiles anno vſucapiebantur. Quum vero eo tempore, quo XII. Tabulae condebantur, intra Italiam conſiſteret Ro-

Romana potentia, factum eſt, vt vſucapionem non niſi in fundis Italicis vel Italici iuris, adeoque in rebus tantum mancipi haberet locum. Fundorum vero prouincialium proprietatem numquam adquirebat priuatus, ſed populus (*a*), adeoque in iis non procedebat vsucapio. Qua de re eleganter Theophilus in §. 40. *Inſt. de rer. diuiſ.* Οἱ τὰ στιπενδιάρια καὶ τριβουτάρια ἔχοντες πάλαι κατὰ συγχώρησιν δήμου ἢ βασιλέως, οὐκ ἦσαν δεσπόται. Ἡ γὰρ δεσποτεία αὐτῶν ἢ παρὰ τῷ δήμῳ, ἢ παρὰ τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' εἶχον τὴν ἐπ' αὐτοῖς χρῆσιν, καὶ ἐπικαρπίαν, καὶ πληρεστάτην, κατοχὴν ὥστε δύνασθαι καὶ ἐφ' ἑτέρους μεταφέρειν, καὶ κληρονόμοις παραπέμπειν. Τῶν γὰρ Ἰταλικῶν ἀγρῶν ἤτοι οἰκιῶν οἱ δεσπόται τὴν δεσποτείαν εἶχον. *Qui olim ex conceſſione populi vel Principis ſtipendiaria vel tributaria praedia habebant, domini non erant: nam dominium illorum erat aut apud populum aut apud principem, ſed vſum et fructum eorum habebant, et pleniſſimam poſſeſſionem, ita vt et transferre poſſent in alios, et ad heredes transmittere. Italicorum autem fundorum domuumque domini dominium habebant.* Itaque non magis vſucapione adquiri poterat praedii prouincialis dominium quam rei commodatae, aut praedii fructuarii. Ian. Vinc. Grauin. *de Leg. XII. Tabular. p.* 317. Res mobiles omnes vſucapi poterant, mancipi aeque ac nec mancipi. Atque ita intelligenda illa Vlpiani *Fragm. XVIIII.* 8. *Vſucapione dominia adipiſcimur tam mancipi rerum, quam nec mancipi* Cuiac. Paratit. *ad tit. C. de vſucap. transf.*

(*a*) Quamuis enim praedia eiuſmodi ſub conditione annuae praeſtationis vel prouincialibus, vel ipſis ciuibus concederentur; ſupremum tamen et directum dominium erat penes populum. Hinc vocabantur praedia ſtipendiaria et tributaria. Theophil. *in* §. 40. *Inſt. de rer. diuiſ.* Vid. Bynkersh. *de rebus manc. et nec mancipi VIIII. p.* 130. *ſequ.*

§. III.

Iisdem legibus decemuiralibus denegatum fuerat peregrinis ius vſucapiendi, eamque in rem ita cautum: ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVCTORITAS ESTO. Cicero *de Offic. I.* 12. Hoſtis tum erat peregrinus, ceu poſt Ciceronem etiam Caius docet *L.* 234. *pr. D. de verbor. ſignif.* Et hoc ſenſu Ennius de Scipione Africano apud Stephan. *in Fragm. vet. poet. p.* 507. **Vt et de vſucapione peregrinis deneganda.**

(Hic eſt ille ſitus,) cui nemo ciuis, neque hoſtis,
Quiuit pro factis reddere operae pretium.

Quum ergo vſucapio eſſet modus adquirendi iuris ciuilis: non magis communis ea cum ciuibus erat peregrinis, quam mancipatio aut in iure ceſſio. Videtur tamen poſtea hoc ius communicatum eſſe cum Latinis Iunianis, iiſque peregrinis, quibus commercium datum erat. Nam hos etiam mancipationis ius habuiſſe, patet ex Vlpiani *Fragm. XVIIII.* 4. Poſt conſtitutionem Antonini Caracallae, ciuitatemque cum omnibus ingenuis communicatam non ſuperſuit Latinitatis illius vſus, ſuperfuit tamen diſcrimen inter fundos Italici

Digitized by Google

lici ſoli et prouinciales, quod demum ſuſtulit Iuſtinianus. *L. vn. C. de vſucap. transf.* Ezech. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II. Cap.* 25. *p.* 399. *ſequ.*

§. IIII.

Lex Atinia de vſucapione rerum furtiuarum.

Quod vero Lex XII. Tabularum rerum furtiuarum vſucapionem inhibuit, id de ipſo tantum fure videtur intellectum, vſque ad legem ATINIAM, qua primum cautum, *vt quod ſubreptum eſſet, eius rei aeterna eſſet auctoritas, niſi ſi in eius, cui ſubreptum eſſet, poteſtatem reuertiſſet*. Ita Gell. *Noct. Att. XVII.* 7. Paullus *L.* 4. §. 6. *D. de vſurp. et vſucap.* Iulianus *L.* 33. *pr. D. eod.* Incerta eſt legis aetas, niſi quod ante Scaeuolam, Brutum, et Manilium, vt et P. Nigidium latam fuiſſe ex Gellio conſtat. Praeterea iam Cic. in *Verr. I. Cap.* 42. eius meminit. Vnde non admodum a veritate abludere videtur coniectura Steph. Vin. Pighii, *Annal. Tit. II. p.* 255. legem hanc A. V. C. IƆLVI. Caio Cornelio Cethego et Q. Minutio Rufo Coſſ. a C. Atinio Labeone Tribuno plebis latam, exiſtimantis. Exſtat Andr. Puluaei *liber ſingularis ad legem Atiniam, ſeu de rei furtiuae prohibita alienatione*, qui editus Venetiis, MDLXXXV. poſtea in *Oceano Iuris* vel *tractatu tractatuum T. XVII. Vol. XXIIII. p.* 216. ac denique in *Theſauro iur. ciuil. Tom. IIII. p.* 327. locum obtinuit.

§. V.

Leges Iulia et Plautia de vſucapione rerum vi poſſeſſarum.

Sequutae ſunt leges IVLIA et PLAVTIA (*b*) de vſucapionibus, aut potius de vi publica et priuata, quibus ad res vi poſſeſſas prolatum eſt, quod de furtiuis ſtatuerat lex Atinia. Cautum enim his legibus fuerat, vt res vi poſſeſſae vſucapi haud poſſent, longo quantumuis tempore, niſi reditu ad verum dominum vitium exuiſſent. *L.* 33. §. 2. *D. de vſurp. et vſucap.* Legis PLAVTIAE vel PLOTIAE iam meminerunt Caelius ad Ciceronem *Epiſt. ad Fam. VIII.* 8. et ipſe Cic. *ad Att. Epiſt. IIII.* 16. *pro Caecin. cap. XXVI. pro Milon. XIII.* nec non Salluſt. *de Bello Catilin. cap. XXXI.* eaque lata eſt A. V. C. IƆCLXIIII. Cn. Pompeio Strabone et L. Porcio Catone Coſſ. a M. Plautio Tribuno plebis, vt luculenter oſtendit Steph. Vin. Pigh. *Ann. Tom. III. p.* 228. Iulia vero, vt obſeruat Hotomanus *de legib. p.* 77. non alia eſt, ac illa, quam de vi publica, et priuata tulit Auguſtus. Et quia in illam procul dubio et Plautia migrauit, inualuit, vt iuncto nomine diceretur Iulia et Plotia, quemadmodum *Iuliae et Papiae* vocabulum duas diuerſas leges coniungit.

(*b*) Iura noſtra de his legibus tamquam de vna loquuntur. Legem *Plautiam* et *Iuliam* commemorant Iulianus d. L. 33. §. 2. *D. de vſurp. et vſuc.* et Tribonianus §. 2. *Inſt. h. t.* Sed diuerſas fuiſſe leges *Iuliam* et *Plautiam* vel *Plotiam*, hancque illa multo eſſe antiquiorem certiſſimum eſt, ac paullo poſt demonſtrabitur.

§. VI.

Lex Scribonia de ſeruitutibus non vſucapiendis.

His attexenda lex SCRIBONIA, quae et ipſa ad vſucapionem pertinuit. Eam aliqui Coelio Curioni, tribuno plebis: alii, et in his Galuan. *de vſufr. cap. XII.* L. Scribonio Liboni, qui anno IƆCCXXI. cum

cum M. Antonio conſulatum geſſit; alii denique, et maxime Raeuardus *ad Leg. Scribon. I. p.* 794. huius nepoti L. Scribonio Liboni tribuunt, quem Tiberii temporibus, anno V. C. DCCLXVIIII. cum Siſenna Tauro conſulem fuiſſe, ex Dione Caſſ. LVII. p. 601. adparet. Legis ſenſus vt eo expeditior ſit, notandum eſt antiquiſſimis temporibus ſeruitutes vſucapi haud potuiſſe. Quum enim poſſeſſionem requireret vſucapio L. 25. *D. de vſurp.* quae in ſeruitutibus, vtpote rebus incorporalibus, locum non habere videbatur. *L.* 32. *in fin. D. de ſeru. vrb. praed.* et *L.* 43. *D. de adquir. rer. dom.* factum eſt, vt nec vſucapi poſſe crederentur, maxime quum in duodecim tabulis nihil eſſet de rerum incorporalium vſucapione ſtatutum, *L.* 14. *pr. D. de ſeruitut.* et praeterea vſucapio ſit modus adquirendi dominium, ſeruitutis autem dominium nullum eſſe poſſet. Aſt licet non eſſet ſeruitutum poſſeſſio: erat tamen earumdem vſus, quem deinde prudentes quaſi pro poſſeſſione acceperunt, adeoque interpretatione ſua etiam ſeruitutum, ſaltim ruſticarum, vſucapionem inuexerunt. Clariſſime hoc elucet ex verbis Ciceronis *pro A. Caecin. XXVI. Aquaeductus, hauſtus, iter, actus, a patre; ſed rata auctoritas harum rerum omnium a iure ciuili ſumitur.* Quum vero haec quaſi vſucapio ſeruitutum, a prudentibus inuecta, a veteris iuriſprudentiae principiis videretur abhorrere: lata demum eſt lex Scribonia, qua ſeruitutum vſucapio penitus ſublata eſt. *L.* 4. *§. vlt. D. de vſurp. et vſuc.* Neque dubium eſt, quin ea lex ad omnes in vniuerſum ſeruitutes pertinuerit; ſiquidem hoc ius vſitatum fuiſſe generaliter, ſcribit Vlpianus. *L.* 10. *§.* 1. *D. de vſurp. et vſucap.* Attamen etiam poſt hanc legem is, qui longo tempore non vi, nec clam, nec precario vſus erat ſeruitute, vtili actione a praetore adiuuabatur. *L.* 10. *pr. D. ſi ſeruit. vind.* Demum et Iuſtinianus legem Scriboniam ſatis aperte ſuſtulit, et ſeruitutum quoque, omniumque rerum incorporalium praeſcriptionem admiſit. *L. vlt. C. de praeſcript. long. temp.* Conf. Raeuard. *l. c.* Ant. Sculting. *Iuriſp. vet. anteiuſt. p.* 256. *ſequ.*

§. VII.

Hactenus de VSVCAPIONE, cui leges decemuirales, vt dixi in rebus mobilibus anni, in fundis biennii ſpatium praefinierant. Quandoquidem enim tunc ciuitate agriſque perpetuo ciues detinebantur, rariuſque relicto natali ſolo Italia egredi conſueuerant: tam breue temporis ſpatium rebus vſu adquirendis habita inter praeſentes et abſentes nulla diſtinctione, ſufficere credebatur. Iac. Raeuard. *Tribon. IIII. p.* 772. Quum vero ſenſim Romani longe lateque proferrent imperii fines; partim edictis, partim principum conſtitutionibus, in eius, quod lege antiqua rebus immobilibus vſu adquirendis datum fuerat, ſpatii locum eatenus longius temporis interuallum ſurrogari coepit, vt vbi vſucapio ceſſaret, veluti in praediis prouincialibus, praeſcriptione ſaltim longi temporis hoc ius poſſet adquiri. §. 2. *Inſt. de vſuc.* Vnde res immobiles prouinciales non biennio, ſed longo tempore vſu adquirebantur, id eſt, vt Paullus *Rec. Sent. V.* 2. 3. interpretatur, *inter preſentes decennii, inter abſentes vicennii ſpatio continuo.* Quum uero anti-

Longa poſſeſſione capio rerum immobilium inuenta.

antiqua illa ac decemuiralis adquiſitio vſucapio diceretur: noua haec dicta eſt LONGA POSSESSIONE CAPIO, *L.* 4. *in fin. D. pro emt. L. vlt. D. eod.* vel LONGAE POSSESSIONIS PRAEROGATIVA. *L.* 5. *D. de itin. actuque priu.*

§. VIII.

Differentiae inter vſucapionem et longa poſſeſſione capionem.

Qua in re ergo ab vſucapione diſtincta fuerit illa longa poſſeſſione capio, luculenter ſuo more oſtendit Iac. Raeuard. *Tribon. VIII. ſeq. p.* 776. Illa ciuilis erat, haec partim ciuilis, partim honoraria. Illa exiguo; haec longiore tempore conſtabat. In illa nulla abſentiae praeſentiaeue ratio habebatur; in hac multum intererat, praeſentium an abſentium ius in immobilibus excludendum eſſet. In illa tempus ſemper certum erat: in hac nonnumquam incertum, quoties ſcilicet quis titulum probare non poterat. Tunc enim requirebatur vetuſtas, cuius origo excederet memoriam; eaque legis vicem tenebat, teſte Vlpiano *L.* 1. *fin. D. de aqua et aqu. pluu. arcend.* Denique quum vſucapio rerum immobilium tantum in Italico ſolo procederet, *princip. Inſt. de vſucap.* longa poſſeſſione fundi tam prouinciales, quam Italici iuris, capi poterant, vt erudite demonſtrat Theophil. *pr. Inſt. h. t.* et Iac. Raeuard. *Tribon. X. p.* 781. *ſequ.*

§. VIIII.

Iuſtiniani conſtitutio.

Sed Iuſtinianus *L. vn. C. de vſucap. transf.* vſucapionem rerum immobilium et longi temporis praeſcriptionem in vnam veluti maſſam conflauit, reſque mobiles triennio, immobiles inter praeſentes decennio, inter abſentes vicennio vſucapi voluit. Negat Raeuardus, eius rei iuſtam rationem habuiſſe Imperatorem, quia haec omnia, quae de vſucapione rerum immobilium ſanxit, iamdudum ante eius tempora Praetorum edictis Principumque conſtitutionibus fuerint inuecta. Quare et hic Iuſtiniani prudentiam legislatoriam requirit in *Tribon. X. p.* 781. Sed ea de re alibi erit dicendi locus.

§. X.

Quid vſurpatio?

Ceterum quum tempus in vſucapionibus deberet eſſe continuum: interruptio illius dicebatur VSVRPATIO, *L.* 2. *et L.* 5. *D. de vſurp.* et de hac re egit Appii Claudii liber de vſurpationibus, cuius meminit Pompon. *L.* 2. §. 36. *D. de orig. iur.* Sunt tamen et aliae huius vocis ſignificationes. Sic vſurpari dicitur ſeruitus, quae vtendo retinetur. *L.* 6. §. 1. *L.* 8. *fin. L.* 9. *L.* 16. *D. quemadm. ſeru. amit.* Immo et vſurpata dicitur ſeruitus, quae amiſſa, vſu iterum adquiſita eſt *L.* 40. §. 1. *D. ex quib. cauſſis mai.* Reliqua, quae ad hunc titulum pertinent, a doctoribus plenius ſolent inculcari.

* *
*

TIT.

Digitized by Google

T I T. VII.

DE DONATIONIBVS.

INter modos adquirendi iuris gentium etiam DONATIO eſt, quam tamen modis adquirendi ciuilibus accenſuit Caius, quia eius temporibus ex lege Cincia non valebat donatio, niſi ſollemniter et per mancipationem facta. Frid. Brummer. *ad leg. Cinc. cap. XIII.* Quod quamuis mutatum eſſet tempore Iuſtiniani: noluit tamen Tribonianus Caii ordinem turbare. Plura hanc in rem diximus in *Additionibus ad Vinn. p.* 253. Quum ergo ritus nonnulli obſeruati ſint in donationibus: ii paullo accuratius videntur ex antiquitatibus Romanis explicandi.

§. I.

Donationes quotuplices.

DONATIONES veteri iure in varia genera diſpeſcebantur. Aliae erant SIMPLICES, aliae REMVNERATORIAE. Illae iterum vel *mortis cauſſa* vel *inter viuos* fiebant; ad poſterius genus etiam donationes *propter nuptias* referendae.

§. II

Differentia doni et muneris.

DONATIONES, quae ob cauſſam fiebant, MVNERA; reliquae generatim DONA (a) adpellatae ſunt. Corn. Fronto *de Differ. verb. p.* 1331. MVNVS, *quod amicus vel cliens, vel libertus officii cauſſa mittunt. Poſſunt et illa nihilominus* DONA *dici, quae donant pauperibus diuites vel potentes. Illud quoque donum putandum eſt, quod militibus donatur in caſtris, vt corona vallaris.* Clarius Vlpianus *L.* 194. *D. de verb. ſign. Inter* DONVM *et* MVNVS *hoc intereſt, quod inter genus et ſpeciem: nam genus eſſe* donum, *Labeo a donando dictum:* munus *ſpeciem. Nam* munus *eſſe donum cum cauſſa, vt puta natalitium, nuptialitium.* Et Marcianus *L.* 214. *D. eod.* MVNVS *proprie eſt, quod neceſſarie obimus, lege, more, imperioue eius, qui iubendi habet poteſtatem.* DONA *autem proprie ſunt quae nulla neceſſitate iuris, officii, ſed ſponte praeſtantur, quae ſi non praeſtetur nulla reprehentio eſt, et ſi praeſtentur, plerumque laus ineſt.* Vbi adde, quae notat Io. Goeddeus.

(a) Vix ergo locum habet obſeruatio Agraetii apud Dionyſ. Gothofr. *Vet. Gramm. p.* 1348. *Donum dantis eſt, munus accipientis: illud a dando, hoc a muniendo vel mouendo dicitur.*

§. III.

Dona et munera Romae frequentiſſima.

Et initio quidem et munera, et dona, rara admodum erant in tanta veterum paupertate, etiam inter cognatos et perſonas coniunctas, vt patet ex *Excerpt. Peireſcian. p.* 154. vbi Polybius, de rebus, Aemiliae matri a P. Scipione donatis, agens: τοῦτο δὲ, inquit, πανταχῇ, μὲν ἂν εἰκότως φαίνοιτο καλὸν, ἐν δὲ Ῥώμῃ καὶ θαυμαστὸν, ἁπλῶς γὰρ οὐδεὶς οὐδενὶ δίδωσι τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων ἑκὼν οὐδέν. *Atque id, quum*

quum vbique praeclarum, tum Romae admirabile videatur eſſe, qua in vrbe nemo quidquam ſponte alteri de ſuo donat. Poſtea, creſcente luxuria, nihil fuit Romanis in donando magnificentius. Munera et dona patronis mittebant clientes et liberti, dominis ſerui, principibus et magiſtratibus ciues, amicis amici, cognatis cognati (*b*), et quidem variis occaſionibus, quarum praecipuas hic conſiderare operae fuerit pretium.

(*b*) De clientum liberalitate erga patronos iam ſupra Cornelium Frontonem audiuimus. De donis et munuſculis, quae liberti praeter operas debebant, videndi ſunt Caius *Inſt. II. 9. 4.* Quinctil. *Declam. vlt.* Nec ſeruos ab illo donandi onere immunes fuiſſe, docet Terent. *Phorm. I. 1. v. 5. ſequ.* vbi Dauus:

Nam herilem filium eius duxiſſe audio,
Vxorem, ei credo, munus hoc corraditur.
Quam inique comparatum eſt, hi qui minus habent,
Vt ſemper aliquid addant ditioribus?
Quod ille unciatim vix de demenſo ſuo,
Suum defraudans genium, comparſit miſer,
Id illa vniuerſum accipiet, haud exiſtimans,
Quanto labore partum. Porro autem Geta
Ferietur alio munere, vbi erit puero natalis dies,
Vbi initiabunt: omne hoc mater auferet.
Puer cauſſa erit mittundi.

Imperatoribus miſſa eſſe munera, inprimis Kalendis Ianuariis, patet exemplo Auguſti, apud Sueton. *Octau. LVII.* Tiberius vero eum donandi morem edicto inhibuit, ſtrenaſque oblatas reſpuit. Dio Caſſ. LVII. p. 613. Caligula eas ſe recepturum, edixit, Suet. *Calig. XXXXII.* Claudius eas denuo edicto ſuſtulit. Dio Caſſ. LX. p. 659. Poſtea vix quiſquam Imperatorum eiuſmodi munuſcula reſpuit. Magiſtratus prouinciales dona et munera non poterant iure recipere; permittebantur tamen iis xeniola modo vetus illud obſeruarent: Οὔτε πάντα, οὔτε πάντοτε, οὔτε παρὰ πάντων. *Neque omnia, neque omni tempore, neque ab omnibus.* L. 6. §. 3. *D. de off. procoſ.* L. 18. *D. de off. praeſid.* Vnde mira continentia Ciceronis, qui in prouincia etiam xeniola illa reſpuit. Cicero *ad Attic. Epiſt. V.* 10.

§. IIII.

Dona et munera Romae frequentiſſima.

Praecipue donis et muneribus celebrabantur Kalendae Ianuariae in quibus ſtrenae mittebantur vel munuſcula, dulcia praeſertim boni ominis cauſſa, veluti caricae, id eſt, ficus in Caria prouenientes, quarum optimae erant Cauniae, Gronou. *Diatr. in Stat. Papin. Cap. XIIII. p.* 77. caryotides, mella, huiuſque generis alia, vt a rebus dulcibus dulces anni dies auſpicarentur. Quam in rem egregia multa habet Ioſ. Scalig. *ad Tibull. Lib. I.* Martialis *Epigr. VIII.* 33. *v.* 11.

Hoc linitur ſputo Iani caryota Kalendis,
Quae fert cum paruo ſordidus aſſe cliens.

Et *Epigr. XIII.* 27.

Aurea porrigitur Iani caryota Kalendis,
Sed tamen hoc munus pauperis eſſe ſolet.

Ditiores aurum et argentum mittebant, praecipue Imperatoribus, vt Auguſto apud Sueton. *Octau. LVI.* Theodoſio et Arcadio apud Symmach. *Epiſt. X.* 28. Sed et aliis occaſionibus, veluti ob victoriam, quinquennalia, decennalia, cet. Imperatoribus offerebantur dona. Et tale

tale eſt *aurum oblatitium*, de quo *L.* 5. *L.* 9. *L.* 14. *C. Theod. de ſenat. Lib. VI. tit.* 2. id eſt, aurum a Senatoribus et viris clariſſimis ſponte promiſſum. Decuriones enim et curiales iis occaſionibus offerebant aurum coronarium, de quo integer titulus eſt in codice Theod. puta *Libro XII. Tit. XIII.* ad quem praeclare docet Gothofredus, iam libera rep. parta victoria ducibus triumphaturis offerri conſueuiſſe coronas, aliaque munera, ad ornandum triumphum, et inde ortum eſſe *aurum coronarium*, quod a bonis principibus ſaepe remiſſum, a malis reuocatum eſſe, copioſe oſtendit. Vide eius *Comment. ad Cod. Theod. Tom. IIII. p.* 602. Nec Kalendis tantum Ianuariis, ſed et diebus proxime inſequentibus, ſtrenas mittebant. Et inde eſt, quod Feſtus *voce ſtrena p.* 447. hoc munus ita dictum putat, a numero, veluti TRENAM, vel *trinam*, quippe quo *ſignificatum ſit*, *alterum tertiumque venturum ſimilis commodi*. Sed ſuſtulit et illam donandi licentiam Tiberius, edictoque cauit, ne ſtrenarum commercia vltra Kalendas Ianuarias exercerentur. Sueton. *Tiber.* XXXIIII.

§. V.

Porro viri Saturnalibus, feminae matronalibus, id eſt, Kal. Martiis ſtrenas atque apophoreta dabant et accipiebant. Apophoretorum in Saturnalibus (*c*) exempla ſunt apud Sueton. *Octau. LXXV. Veſp. Cap.* XIIII. et Martial. *Epigrammatum libro* XIIII. qui totus huc pertinet. De matronalibus Tibullus *Eleg.* III. *v.* 1. **Apophoreta Saturnalia et matronalia.**

Martis Romani feſtae venere Kalendae:
Exoriens noſtris hinc fuit annus auis.
Et vaga tunc, certa diſcurrunt vndique pompa
Perque vias vrbis, munera, perque domos.

Et Martialis *Epigr. X.* 24.

Natales mihi Martiae Kalendae,
Lux formoſior omnibus Kalendis,
Qua mittunt mihi munus et puellae
Quinquageſima liba.

Et *Epigr. V.* 84. *v.* 10.

Scis certe, puto, veſtra iam venire
Saturnalia, Martias Kalendas,
Tunc reddam tibi, Galla, quod dediſti.

Vnde eſt, quod Kalendas has Martias Calendas *femineas* adpellat Iuuenal. *Sat. VIIII. v.* 53. [lucemque capit *L.* 31. §. 8. *D. de donat. int. vir. et vxor.*] Quum vero multi Saturnalibus auidius a clientibus exigerent munera: Publicia lex lata eſt a Publicio Tribuno plebis, vt non niſi cerei ditioribus mitterentur. Macrob. *Saturn. I.* 7. Quae lex eadem videtur, cum illa, qua vetitum ne quis in pecuniam luderet,

(*c*) Haec apophoreta dicta etiam *ſigillaria*, a ſigillis vel paruis imaginibus, quibus pro ſe et ſuis piaculum Saturno faciebant. Macrob. *Sat. I.* 13. Sueton. *Claud. I.* Spartian. *Hadr. XVII.* Alias ipſa Saturnalium dierum adpendix dici conſueuit *ſigil-*

quibusdam cognatis, *ſed ſi plus donatum ſit, donationem non reſcindit*. Vnde colligit vir doctiſſimus, donationem ex hac lege pro parte, qua modum excedebat, fuiſſe reſciſſam. Enimuero ſic perfecta fuiſſet lex Cincia. Rectius itaque dixeris, ex lege Cincia donationem etiam immodicam ipſo iure valuiſſe, exceptionem tamen datam fuiſſe ei, qui conueniebatur ex ſua liberalitate vltra modum a lege definitum, *L.* 21. §. 1. *L.* 24. *D. de donat. L.* 5. §. 2. *et* 5. *D. de doli mal. et met. excep.* quae exceptio etiam fideiuſſori proderat. *L.* 14. *D. de donat.* Prodita quoque fuiſſe videtur actio reſciſſoria, qua reſcindebatur, quod fuerat vltra modum donatum. L. 21. §. 1. *D. eod.* Quibus remediis non fuiſſet opus, ſi ipſa lege Cincia irritum fuiſſet, quod erat vltra modum legitimum donatum.' Vid. Ant. Schulting. *ad Vlpian. l. c. p. m.* 562.

§. XIII.

Caput tertium eiuſdem legis.

Alio huius legis capite cautum fuerat, vt in donatione, quibusque perſonis facta, mancipatio traditioue interueniret, exceptis donationibus conditionalibus et mortis cauſſa factis. Brummerus *ad Leg. Cinc. XIV.* Exempla exſtant in marmoribus Gruterianis, quae egregie illuſtrat idem Brummerus.

§. XIIII.

Variae horum capitum relationes et mutationes.

Acceſſerunt poſtea varia SC. variaeque conſtitutiones, quibus legi Cinciae ſubinde vel obrogatum, vel derogatum eſt. Sic poſtea inualuit, vt inter perſonas coniunctas donatio valeret, quibuſcumque verbis facta, etiamſi nulla interceſſiſſet mancipatio. Paull. *Sent. Recep. IV.* 1. 11. *&* *V.* 11. 4. idque introductum eſt conſtitutione D. Pii, cuius mentio fit *L.* 4. *C. Theod. de donat.* Sane ante haec tempora etiam cognati, perſonaeque coniunctae in donationibus ius commune, hoc eſt, legem Cinciam ſequebantur, vt patet exemplo matris Voconii Romani, quae donationem ſeſtertii quadringenties, non prius legitime peregiſſe videbatur, quam fundos emancipaſſet, teſte Plin. *Epiſt. X.* 3. Brummer. *ad L. Cinc. XIII.* Idem D. Pius primus vetuit, ne poſſet donatarius vlterius conueniri, quam in quantum facere poſſet. *l.* 20. *l.* 41. §. *vlt. D. de re iud. l.* 28. *D. de R. I.* Sic & miles donare non poterat *focariae*, *l.* 2. *C. de donat. int. vir. & vx.* immo nec heredem illam inſtituere, vt vulgo colligunt ex *l.* 14. *D. de his quae vt indign.* Aliud tamen adparet ex marmore apud Grut. *Inſcr. p.* MCVII. 3. D. M. M. AVREL. VITALIS. MILITIS. CL. PR. ANTONINIAN. RAVENN. NATIONE. PANN. III. PROVIDENTIA. STIP. XXVIII. VALERIA. FAVSTINA. FOCARIA. ET. HERES. EIVS. BENEMERENTI. POSVIT. immo & ex *l.* 13. §. 2. *D. de teſtam. milit.* & *l.* 5. *C. eod. tit.* Conf. Merill. *Obſeru. Lib. VIII.* 32. *p.* 124. Ipſine legi Cinciae, an Principum conſtitutionibus id debeatur, quod ei, qui aliquem a latronibus, vel hoſtibus eripuerat, in infinitum donare liceret, dummodo donatio, & non merces laboris adpellaretur, non facile dixeris. Extat eiusmodi exceptio apud Paullum *Recept. Sent. V.* 11. 6. & verbis neſcio cur immutatis *l. penult.* §. *vlt. D. de donat.*

§. XV.

In donationibus res

Inualuerat etiam, vt donatio fieri non poſſet verbis generalibus, ſed ſingulae res, quas quis eſſet donaturus, enumerari deberent. *L.* 1.

ſingulae nominari debebant.

Cod. Hermog. de donat. Ex quo textu patet, aeuo adhuc Diocletiani hoc ius obtinuiſſe. Ita enim ibi Diocletianus et Maxim. Auguſti: *Non eſt iuris incerti*, (in emancipatum donatione aliquid transferri non poſſe;) *ſi generaliter eidem partem tertiam bonorum donaſti, quia generaliter bonorum portio donari non poteſt, quum ſingulae res nominari debeant, quae donatione, mancipatione, vel in iure ceſſione transferuntur.* Scilicet quia in donatione requirebatur mancipatio: haec fieri non aliter poterat, niſi per adprehenſionem rei. Vnde Vlpian. *Fragm. XIX. 6. Res mobiles non plures mancipari poſſunt, quam quae manu capi poſſunt: immobiles autem etiam plures ſimul.* At ſecus tamen ſe res habebat inter patrem & filium ſuum, cui partem bonorum donare licebat. Idque patet ex inſcriptione apud Gruterum, p. IↃCCCLXXX. 3. qua pater liberis omnibus bonis cedit:

MARVLLO ANTIOCHENO.
HELENAE. TERTVLLIANAE. P. MARVL. PAT.
VIVENS. BONIS. CESSIT.
PARTE. SIBI. QVOAD. VIXER. RETENTA.

Vid. V. C. Schulting. *Not. ad Cod. Hermog. p. m. 713. ſequ.*

§. XVI.

Donatio facta a parentibus.

Quae filiis ſuis donabant parentes, magis deſtinata videbantur voluntate paterna, quam donata. *L. 11. C. h. t.* Hinc requirebatur, vt pater in ea voluntate perſeuerans deceſſiſſet. Paull. *Rec. Sent. V. 11. 3.* Tamen ne ſic quidem rata erat donatio, ita vt res donata poſſet a filio vſucapi, niſi eadem res arbitrio familiae erciſcundae eſſet adiudicata. *L. 18. C. famil. erciſc.* Vnde & parentes praelegare ea ſolebant liberis, quae viui donauerant. Vid. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII. 2.* At nouiſſimo iure id quoque mutatum eſt. *L. 25. C. de donat. inter vir. & vx.*

§. XVII.

Inſinuatio ad acta introducta a Conſtantino Chloro, poſtea ſubinde mutata.

Aliam mutationem ius iſtud ſubiit tempore Conſtantini Chlori, qui omnes donationes in ſcriptis fieri, actiſque inſinuari iuſſit. Eius deinde conſtitutionem firmauit filius Conſtantinus Magnus. *L. 1. C. Theod. de ſponſal.* Poſtea Theodoſius & Valentinianus, non modo ſcripturam remiſerunt, ſed et inſinuationem, ſi donum ducentos aureos non excederet. *L. 29. C. h. t.* Iidem principes etiam ſecundum caput legis CINCIAE de certa donationis ſumma ſuſtuliſſe dicuntur (g) Aſt Iuſtinianus ſummam actis inſinuandam primo ad trecentos, mox ad quingentos aureos auxit, exceptis quibusdam donationum ſpeciebus, *L. 34. l. 36. C. eod.* Conf. Brummer. *ad Leg. Cinc. XII. ſequ.* inter quas et remuneratoriam eſſe, docet Cuiac. *Obſ. XXVII. 40.* Videtur tamen etiam Iuſtini tempore ſaepe ſcriptura adhibita, vt docet frag-

(g) Ita Brummerus V. C. *ad Leg. Cinc. XIII.* qui id colligit ex *L. vlt. C. Theod. de ſponſ.* Sed ibi tantum de donatione propter nuptias agitur, oſtenditurque, quaenam ſit inſinuanda.

ſragmentum vetuſtae donationis, Iuſtini aeuo, Maximo conſulatum gerente, factae, quod recenſet Barn. Briſſon. *de Formul. VI. p.* 558.

§. XVIII.

Donatio propter nuptias.

Ad donationes propter nuptias quod attinet, earum naturam ſatis accurate exponit Imperator §. 3. *Inſt. h. t.* Alias quidem inter virum et vxorem conſtante matrimonio donatio non valebat, niſi certis ex cauſſis, veluti mortis cauſſa, ſerui manumittendi gratia etc. rator (*h*), prohibitionem conſtitutione ſua firmauerat Antoninus Impemulieri donare permiſerat, vt vir ab uxore auor, qui tamen et ideo equo publico (*k*), ſimiliue honore ornaretur. Vlpian. *Fragm.* ... 1. Paull. *Recept. Sent. II.* 23. Quod, vel ideo prouiſum, aiunt, vt ne coniuges ob mutuum amorem ſe inuicem ſpoliarent, vt ait Vlpianus *L.* 1. *D. de donat. inter vir. et vxor.* vel, ne bonorum, quae inter eos quaſi communia eſſe debebant, ſocietas leuiſſimi munuſculi acceptatione tolleretur, vt exiſtimat Plutarch. *Quaeſt. Rom. p.* 265. (*l*) et *Coniugal. precept. p.* 143. *Tom. II. Operum*. Sed haec omnia intelligenda de donationibus ſtante matrimonio factis. Alia erat ratio donationis propter nuptias, id eſt, conſtitutionis pecuniae, qua mulieri praeſtabatur ſecuritas dotis, vt, ſi de hac periclitaretur, aliquid vice dotis diſſipatae haberet §. 3. *Inſt. de donat.* Ea quum initio donatio ante nuptias vocaretur, eo quod tantum ante matrimonium impletum fieret; poſtea D. Iuſtini conſtitutione permiſſum eſt, vt tam ante, quam poſt nuptias conſtitui vel augeri poſſet, quumque iam nomen antiquum inconcinnum videretur, Iuſtiniani iuſſu *donatio propter nuptias* vocari coepit §. 3. *Inſt. h. t. l. vlt. C. de donat. propter nupt.* Græcis eſt ἀντιφέρνα, ad quam proxime accedunt θεώρητρον et ὑπόβολον, quorum hoc eſt, quod ob dotis quantitatem, quum ſoluto matrimonio dos repetitur, huic ſubiicitur, et veluti ſub dote, quae in maiorem quantitatem excreſcit, tamquam minus & infirmius ponitur: Harmenop. IV. 10. 1. illud autem quod virgini, non viduae datur; διὰ τὴν τιμὴν τῆς παρθενίας: *in honorem virginitatis*. Id. *Promtuar.*

(*h*) Lex haec eſt ex Caii Commentariis ad Edictum deſumta, adeoque intelligi non poteſt Antoninus Caracalla, vt exiſtimat Lud. Charondas *ad Vlpiani l. c.* cuius ad tempora Caius non peruenit, ſed Antoninus Pius. Vid. Guil. Grot. *de vit. Iureconſ.* II. 7.

(*i*) Id eſt, dignitate ſenatoria, cuius inſigne erat latus clauus. Vid. *Graeu. Praef. Tomi VI. Theſaur. Antiq. Rom.*

(*k*) Id eſt, dignitate equeſtri. Ita explicat etiam Caius *L.* 42. *D. de donat. inter vir. et vx.*

(*l*) Rationes alias ſuppeditant, *L.* 2. *et L.* 3. *eod.* Sed nulla tamen harum genuina eſſe et ad prohibitionis huius originem pertinere videtur. Vera cauſſa ex principiis iuriſprudentiae veteris deriuanda, ſecundum quae vir et vxor pro vna perſona habebantur, non ſecus ac pater et filia familias. Quemadmodum ergo inter hos donatio non valebat, niſi pater donans in ea voluntate perſeuerans deceſſiſſet: ita non magis valida erat donatio inter virum et vxorem, quae in manum conuenerat. Barn. Briſſon. *de Ritu Nuptiar. p.* 214. Poſtea quum raro vxores in manum conuenirent, et tamen poſteriores Imperatores ius vetus conſtitutionibus ſuis firmarent: ICti alias rationes excogitandas putarunt, quamuis ſibi ipſi non ſatis conſtent. [Rad. Forner. *rer. quotid. III.* 23. *p.* 218.]

tuar. V. 5. 7. Vnde hoc cum veterum *ἀνακαλυπτήριον* non male comparat Dionyſ. Gothofredus. Similis quoque eſt theoretro Germanorum *morgengaba* vti et *ὑποβολὴν incrementum dotis*, ibidem paſſim receptum. Erat autem *theoretri* quantitas in ſingulas libras dotis ſemiaureus: Harmenop. *ib.* §. 9. et *hypoboli* apud veteres dotis dimidia pars, poſtea pro libra librae triens. Idem §. 4. Videtur res pactis definita, eoque pertinera puto *inſtrumenta ὑποβολικά*, vel, vt ibi codices habent, *hyperbolica*, apud Sidon. Apollin. *Epiſt. VII.* 2. & [illegible] *ὑπόβολον*, *pactum hypobolum*. apud H[illegible]

§. XVIIII.

Donatio mortis cauſſa. Quemadmodum vero donationes inter viuos ſua natura erant irreuocabiles, niſi ob certas cauſſas, quas iureconſulti exponunt: ita ſemper reuocari poterant donationes, MORTIS CAVSSA factae, morte non ſequuta. Sed et hic ad formulas erat reſpiciendum. Poterat enim etiam ſic mortis cauſſa donari: VT NVLLO CASV EIVS REPETITIO ESSET, id eſt, ne ſi conualuiſſet quidem donator, & tunc credebatur inter viuos donatum. *l.* 27. *D. de mort. cauſſ. don.* Plures formulas, in huiusmodi donationibus vſurpatas, accurate ſuo more collegit Barn. Briſſon. *de Form. VII. p.* 690.

§. XX.

Leges adiectae donationibus. Poſtremo et hoc monendum videtur, donationibus conſueuiſſe varias conditiones ac leges adiici, vt non modo ex multis iuris noſtri fragmentis conſtat, quae idem colligit Briſſon. *de Form.* IIII. *p.* 557. verum etiam ex Plauti *Aſin. IIII.* 1. vbi ſcitum et elegans exſtat ſyngraphi inter adoleſcentem, amicam, et lenonem conſcripti exemplum, in quo plurimae leges viginti minarum donationi adiiciuntur. Immo et lapides exſtant, in quibus curiis, vel integris corporibus, donationes fiunt, certis adiectis legibus, veluti VT QVOTANNIS NATALI SVO SPORTVLAE VIRITIM DIVIDANTVR, vel VT. LARGIVS. ROSAE. ET. ESCAE. PATRONO. SVO. ET. QVANDOQVE. SIBI. PONERENTVR. et quae ſunt huius generis aliae. Briſſon. *ibidem.*

T I T. VIII.

QVIBVS ALIENARE LICET, VEL NON.

Coniunctim hoc titulo exhibet Imperator quae dici poterant de iis, quae vel non alienari poterant a dominis, vel poterant a non dominis. Nos ſingula ex antiquitatibus Romanis illuſtrabimus.

§. I.

Fundus dotalis aliena- A marito alienari non poterat fundus dotalis, quamuis alias eius

eſſet

Digitized by Google

eſſet dominus, *pr. Inſt. h. t.* Ad quae rectius intelligenda monere nonnulla licebit de dotium origine et natura, maxime quum haec materia in Inſtitutionibus plane praetermiſſa ſit a Triboniano. ri non poterat a marito.

§. II.

Dotes quo fine olim inter mortales conſtitutae ſint, a nemine, quod ſciam, accuratius oſtenſum eſt, quam a Iac. Perizonio, V. C. *in Differt. ad Leg. Vocon. p.* 113. *ſequ.* Quemadmodum ſcilicet filii apud pleraſque gentes in domo paterna manebant, domini ac heredes omnium, quae parentes reliquiſſent, bonorum futuri: ita filiae contra per nuptias in perpetuum dimittebantur e domo paterna, atque hinc innuptae debebant ex bonis paternis ali, nuptae vero inſtrui dote, ne plane exſortes eſſent paternae hereditatis. Apud pleraſque tamen gentes dotem maritus vxori, non vxor marito offerebat. Iſta ſane conſuetudo viguit inter Germanos, teſte Tacito *de Mor. Germ. Cap. XVIII.* Aſſyrios, teſte Aelian. *Hiſt. Var. IIII.* 1. Babylonios, teſte Herodot. I. 196. et Armenios, ceu patet ex *Nou. XXI.* [Hebraeos. Selden. *vx. Hebr. Lib. II. Cap. II. p.* 96.] Sed diutiſſime permanſit apud Germanos, eiusdemque originis gentes, ceu ex multis medii aeui teſtimoniis et diplomatibus alio loco probauimus. Dotium origo et natura apud alias gentes.

§. III.

Communis hic mos erat omnibus fere gentibus, praeterquam Romanis, qui dotem dabant filiabus (*a*), etiamſi easdem ad aequas hereditatis partes admitterent. Tam neceſſariae enim Romanis videbantur dotes, vt vel his ſolis ſe a concubinis ſeiungerent matronae. Hinc apud Plaut. *Trin. III.* 2. *v.* 63. adoleſcens: vt et apud Romanos

Sed vt inops, infamis ne ſim, ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam ſororem in concubinatum tibi
Sic ſine dote dediſſe magis, quam in matrimonium.

Conf. Id. *Act. III. Scen. III. v.* 3. et *L.* 1. *D. ſolut. matrim.* vbi Pomponius *publice intereſſe*, ait, *dotes mulieribus conſeruari, quum dotatas eſſe feminas, ad ſobolem procreandam, replendamque liberis ciuitatem quam maxime ſit neceſſarium*: nec non Paullus *L.* 2. *D. de iur. dot.* qui *reipublicae intereſſe*, ait, *mulieres dotes ſaluas habere, propter quas nubere poſſint.* Poſtea tamen, lata lege Voconia, Romanae quoque mulieres contentae eſſe iuſſae ſunt dote ſua, nec hereditates adfectare. Eae dotes fuere luculentiſſimae. L. Paullo vxor ſecunda attulerat dotem XXV. talentorum. *Excerpt. Peireſc. ex Polyb. p.* 99. Africanos quoque maior vtrique filiae dotis nomine promiſerat L. talenta. *Ibid. p.* 155. (*b*) Non ſemper tamen dos in

(*a*) Dos illa Romanarum mulierum veluti complementum pretii erat, quo mulieres ſibi viros coemebant, et hinc Tacitus tamquam rem a Romanis moribus diuerſiſſimam notat, quod apud Germanos ſoli viri ſibi coemerint vxores, non vxores viros. Vid. Tacit. *de moribus Germ. XVIIII.*

(*b*) Plerumque tamen dos illuſtrium feminarum erant *decies centena*, id eſt,

in numerata pecunia conſtabat, ſed et in fundis et praediis, tam vrbanis, quam ruſticis, *L.* 13. *L.* 14. §. 1. *D. de fund. dotal.* immo et in ſeruis vel ancillis, *L.* 9. *C. de rei vind.* aliiſque, quae aeſtimationem admittebant, et vſui eſſe poterant marito ad ferenda matrimonii onera.

eſt, *decies centum millia ſeſtertium*. Martial. *Epigr. XI.* 24.

> *Nubere Sila mihi, nulla non lege parata eſt,*
> *Sed Silam nulla ducere lege volo.*
> *Quum tamen inſtaret: decies mihi dotis in auro*
> *Sponſa dabis? dixit: Quid minus eſſe poteſt?*

Hartalum quoque Auguſtus, promiſſa decies ſeſtertii cenſu, quem fortaſſis vxor in dotem non datura ſit, illexit ad ducendam vxorem procreandoſque liberos. Tacit. *Annal. II.* 37. Eamdem dotem Flauiae, Athenagorae filiae dedit Seuerus. *L.* 5. §. 1. *D. de vſur. et fruct.* Adde Iuuenal. *Sat. VI. et. X. v.* 335. Martial. *Epigr. II.* 65. Senec. *conſolat. ad Helu. Cap. XII.*

§. IIII.

Ea vel dabatur,

Triplex vero erat dotem conſtituendi ratio. Aut enim DABATVR, aut PROMITTEBATVR, aut DICEBATVR, Vlpian. *Fragm. VI.* 1. Quae ſaepe coniunguntur in iure veteri, quamuis a Triboniano ſollemnia haec vocabula paſſim ſublata, aliaque repoſita ſint, vti obſeruat Cuiac. *Obſ. XI.* 29. et *Papin. Quaeſt. Lib. XI. ad L.* 7. §. 1. *D. ſolut. matr.* DARI dos dicebatur, ſi praeſens offerretur marito, idque plerumque fiebat eo ritu, vt pecunia illa dotalis conſignata pridie nuptiarum apud auſpices deponeretur, in craſtino nuptiarum viro tradenda. De Meſſalina Sueton. *Claud. XXVI. Meſſalinam, quum comperiſſet, ſuper flagitia atque dedecora C. Silio etiam nupſiſſe, dote inter auſpices conſignata, ſupplicio adfecit.* Et Iuuenalis *Sat. X. v.* 333. de eadem Meſſalina:

> *- - - Dudum ſedet illa parato*
> *Flammeolo, Tyriuſque palam genialis in hortis*
> *Sternitur, et* RITV *decies centena* DABVNTVR
> ANTIQVO, *venit cum* SIGNATORIBVS *auſpex.*

§. V.

vel promittebatur.

DOS PROMITTEBATVR interpoſita ſtipulatione, dummodo *perſona interrogata reſponderet, et ſtipulato promitteret*, vt ait Caius *Inſtit. II.* 9. 3. Exemplum eiuſmodi ſtipulationis eſt apud Plautum *Trinum. V.* 2. *v.* 34. *ſequ.*

> - - - LY. *Sponden' ergo tuam gnatam vxorem mihi?*
> CA. *Spondeo, et mille auri Philippum dotis.* LY. *Dotem nihil moror.*
> CA. *Si illa tibi placet, placenda dos quoque eſt, quam dat tibi.*
> CH. *Poſtremo, quod vis, non duces, niſi illud, quod non vis, feres.*
> CH. *Ius hic orat.* LY. *Impetrabit, te aduocato atque arbitro.*

Iſtac

Digitized by Google

Iſtac lege, (cum iſta dote,) filiam tuam ſponden' mihi vxorem dare?

Ch. *Spondeo*. Ca. *Et ego ſpondeo idem hoc*.

Illud addo, dotem promiſſam ſolui conſueuiſſe tribus penſionibus, annua, bima, trima die, vt docent exempla apud Cicer. *Epiſt. VI.* 18. *et ad Attic. XI.* 4. 23. *et vlt.* [Vlpian. *Fragm. VIII.* 16] et in *Excerptis Peireſcianis p.* 157. vbi id fieri oportuiſſe ait Polybius *κατὰ τοὺς Ῥωμαίων νόμους*, *ſecundum Romanorum leges*. Quem locum a Salmaſio mirifice perturbatum egregie illuſtrat Ger. Noodt *de Foen. et Vſur. III.* 6.

§. VI.

Dotis denique DICTIO fiebat verbis quibusdam ſollemnibus, (*c*) vt recte notarunt Cuiacius *ad Vlpian. Fragm. VI.* 1. Barn. Briſſon. *de Form. VI. p.* 543. Aſt docet tamen Caius *Inſtit.* ibid. *obligationem hanc et nulla praecedente interrogatione contrahi potuiſſe*. Videtur ergo haec dotis dictio in eo conſtitiſſe, quod dotem dicturus ſummam nominaret, ſponſus eamdem, ſtipulatione haud interpoſita, acciperet. Exemplum eſt apud Terent. *Andr. V.* 4. *v.* 47. vbi Chremes: (vel dicebatur.)

- - - Dos, Pamphile, eſt
Talenta quindecim. Pa. *Accipio*.

Ea enim verba ſollemnia vt legitima fuiſſe, obſeruat Donatus Scholiaſtes, his verbis: *Ille niſi dixiſſet*: ACCIPIO, *dos non eſſet*. Vnde facile patet, hanc ſollemnem fuiſſe dotem conſtituendi formulam, a *datione* ac *promiſſione dotis* diuerſiſſimam. Add. Sidon. Apollin. *Epiſt. I.* 11. Tales formulae dotem dicendi occurrunt etiam in iure noſtro. *L.* 25. *L.* 44. §. 1. *L.* 46. §. 1. *L.* 57. *princ. D. de iure dot.*

(*c*) Negant hoc Cl. Salmaſ. *de mod. vſur. XVI.* et Oiſel. *ad* Caii *Inſt. l. c.* Sed non ſequitur, vt ideo, quod nulla interceſſerit ſtipulatio, verba quoque ſollemnia adhibita fuiſſe negemus. Erant etiam praeter ſtipulationes multae aliae formulae ſollemnes. Sane ſollemnium verborum in dotis dictione obſeruandorum meminit L. 3. C. *Theod. de inceſt. nupt.* et dictio dotis a datione minus ſollemni diſtinguitur in *L. vlt. C. Theod. de dotib.*

§. VII.

Dicere vero dotem poterat ipſa mulier, vel eius debitor, pater, auus, aliique per virilem ſexum cognatione iuncti. *Dare* autem et *promittere* licebat omnibus, etiamſi nulla propinquitate coniunctis. Vlpian. *Fragm. VI.* 2. et Paullus *L.* 41. *D. de iure dot.* Ipſa vero mulier nihil in his poterat ſine auctoritate tutorum. Cicero *pro Flacco XXXIIII. XXXV. Dotem Valeria pecuniam ſuam dixerat. Nihil iſtorum explicari poteſt, niſi oſtenderis, illam in tutela Flacci non fuiſſe. Si fuit, quaecunque ſine hoc auctore eſt dicta dos, nulla eſt*. Addatur Cicero ibid. cap. XXV. Vlpian. *Fragm. XI.* 27. Hinc ſi nullus erat mulieri tutor: dandus erat a Praetore vrbano ex lege Papia Poppaea, ad dotem dandam, dicendam, promittendamue. Vlpianus (Qui dare, promittere, dicere dotem potuerint?)

Fragm.

Fragm. XI. 20. De eo tutore plura diximus in *Comment. ad L. Iul. et Pap. Popp. Lib. II. Cap. XIII. p.* 253. *ſequ.* vbi et oſtendimus, tutorem mulieri ob dotem, vel pupillo ob litem cum tutore datum, ideo *Praetorianum*, vel *praetorium* adpellatum eſſe, quia hic non dabatur ſuffragante maiore parte tribunorum plebis vti alii tutores ex lege Atilia dati, ſed a ſolo praetore. Add. Vlpian. *Fragm. XI.* 24.

§. VIII.

Quid dos profectitia, aduentitia, receptitia?

Quaecumque pater genero vel eius patri ad ferenda matrimonii onera dederat, ea dotis *profectitiae* nomine veniebant. Quae alius quicumque obtulerat, dos *aduentitia* vocabatur. Ac olim quidem profectitia aeque ac aduentitia dos marito cedebat: (vid. ſupra Lib. I. Tit. X. §. VII.) Poſtea quum raro vxores in manum conuenirent, et frequentiſſima contra eſſent diuortia, diſtingui inter profectitiam et aduentitiam coepit. Profectitia, mortua in matrimonio muliere, ad patrem tota reuertebatur, ſiue eſſet filia familias, ſiue ſui iuris. *L.* 59. *D. ſol. matr.* liberis tamen relictis, in ſingulos quintae partes manebant penes virum, quemadmodum et praemortuo patre, dos profectitia tota penes virum remanebat. Vlpian. *Fragm. VI.* 4. Aduentitia dos ſemper penes maritum remanebat. *(d)* Cuiac. *Obſeru. IX.* 4. praeterquam ſi is, qui dederat, vt ſibi redderetur, eſſet ſtipulatus: quae dos ſpecialiter *receptitia* dicebatur. Vlp. *l. c. n.* 5. Quae tamen omnia iure nouo mutata eſſe, *ex l. 6. D. de iur. dot. l.* 12. *pr. l.* 26. §. 2. *D. de pact. dot. l.* 5. *D. de diuort. L.* 48. *L.* 59. *D. ſolut. matr. L. vn.* §. 6. *C. de rei vx. act.* ſatis conſtat.

(d) Exemplum tamen Auguſti, qui marito dotem aduentitiam abiudicauit, exſtat apud Valer. Max. VII. 7. 4. Sed tum Auguſtus facti indignitate motus, magis ex aequo et bono, quam ex iuris rigore vel fori vſu, decreuit, vt obſeruat Ant. Schulting. *ad Vlpian. Fragm. VI.* 5. *p.* 582.

§. VIIII.

Alienatio fundi dotalis Italici lege Iulia prohibita.

Quum vero frequentiſſima eſſent apud Romanos diuortia, adeoque verendum videretur, ne, diſſipata dote, vxores domo extruderentur: non modo repudiatae conceſſum, vt dotem actione rei vxoriae repeteret, quam in actionem ex ſtipulatu conuertit Iuſtinianus, *L. vn.* §. 14. *C. de rei vxor. act. in exſtipul.* verum etiam cautum eſt ſub Auguſti imperio, ne maritus fundum Italicum dotalem, vxore vel ins uita, alienaret, vel conſentiente, obligaret. Ex qua lege iſtud iumanarit, dubium viſum eſt viris doctis. Legi Iuliae et Papiae illud tribuit Iac. Gothofredus *ad L. Iul. & Pap. Cap. XX. ſequ.* ſed argumentis admodum incertis, et quae ipſe poſtea deſerit p. 335. Magis probabile eſt, eſſe hoc caput legis Iuliae de adulteriis, cui etiam illud inſerit Barn. Briſſon. *ad L. Iul. de adult. XXIX. p.* 123. Nam huic legi iſtud caput diſerte tribuit Paullus *Recept. Sent.* II. 21. [Add. Io. Guil. Hoffmanni *Comm. ad L. Iuliam de adulter. Cap.* VIII. §. 7. *p.* 163. *ſequ.*] Et caput legis Iuliae de dote ſoluto matrimonio repetenda plane aliud, et ab hoc diuerſiſſimum fuiſſe, demon-

monſtrauimus in *Comm. ad L. Iul. et Pap. Popp. II. 19. p. 327.* Cur vero ad ſola praedia Italica haec lex pertinuerit, facile patet. Sola praedia Italica poterant vſucapi, non item prouincialia, vt ſupra oſtenſum. Hinc non neceſſe erat, vt viro alienatione praedii dotalis prouincialis interdiceretur, quum hoc ab vxore, ſoluto matrimonio, facile poſſet vindicari, nullaque ei opponi poſſet exceptio vſucapionis. Ex quo vero Iuſtinianus vſucapionis ius etiam ad praedia prouincialia protulit: non potuit non etiam praediorum dotalium in prouinciis ſitorum alienationem inhibere. *L. vn.* §. 15. *C. de rei vx. act.* qua etiam maritum fundum dotalem, conſentiente vxore, alienare vetuit.

§. X.

Alienare pignus poterat creditor, et quomodo.

Vidimus maritum, licet dominum, praedia dotalia alienare haud potuiſſe: ſecus in pignore ſe res habebat, quod alienari poterat a creditore, non ſoluente debitore, etiamſi ille non eſſet dominus. §. 1. *Inſt. h. t.* Et quidem, ſi ea lege traditum fuerat pignus, vt a creditore diſtraheretur, non opus erat vlla denunciatione: *L. 4. princ. D. de pign. act.* nec exigebatur denunciatio, ſi certo die ſoluenda erat pecunia, et pignus ſimpliciter datum eſſet, modo non, antequam dies venerat, vendidiſſet, ſiquidem tunc furti ſe obligabat. *L. 73. D. de furt.* At poſtea tamen & hoc caſu requiri coepit vna denunciatio, et mora biennii. *L. 5. C. de diſtr. pign. l. vlt.* §. 1. *C. de iur. dom. imp.* Reliquis caſibus trina requirebatur denunciatio, vt debitor vel pignus lueret, vel ſciret, illud diſtractum iri. Paull. *Recept. Sent.* II. 5. 1. Iuſtinianus vero veteres ambages nouis, iisque multo longioribus commutauit, et trinam quidem denunciationem plerisque caſibus ſuſtulit, vnicamque ſufficere voluit: addidit tamen, vt facta denunciatione, elapſoque poſt eam triennio, pignus creditori adiudicaretur, dato inſuper debitori biennio, intra quod rem ſuam poſſet recuperare. *L. vlt.* §. 3. *C. de iure domin. impetr.*

§. XI.

De alienatione rerum pupillarium remiſſiue.

Pupillos pupillasue alienare haud poſſe, niſi auctoribus tutoribus, vel ius naturae ſuadet. Et quid Romae hac in re vſitatum fuerit, iam ſupra ad titulum *de auctoritate tutorum* dicere occupauimus.

T I T. VIIII.

PER QVAS PERSONAS CVIQVE ADQVIRITVR.

QVicumque erant alieni iuris, ii non ſibi adquirebant, ſed iis, quorum in poteſtate erant. Quia enim & ſerui omnino, et liberi ratione patris in claſſe rerum eſſe cenſebantur; nihil magis vi-

Digitized by Google

debatur rationi conſentaneum, quam vnumquemque per rem ſuam adquirere. Vid. *Elem noſtra iur. ciu. ſec. ord. Inſtit. Lib. II.* §. 470. Ea de re hoc demum titulo agit Tribonianus.

§. I.

Adquaeſtus per liberos. Et liberi quidem, quum ex Romuli inſtituto non multo melioris eſſent conditionis, quam ſerui, inſtar horum quoque non ſibi adquirebant, ſed patri, qui liberam habebat rerum omnium, quas liberi quocumque titulo adquiſiuerant, diſpoſitionem, adeo vt eas alteri ex liberis, immo et extraneis, donare poſſent. Vid. Sext. Empir. *Pyrrhon. hypot. III.* 24. Adde Senec. *de Beneſ. VII.* 4. Dionyſ. Hal. *Ant. Rom. VIII.* vbi hic auctor πολιτικώτατος: *Romanis*, inquit, *filiis nihil proprii eſt viuis patribus, ſed et pecunias, et corpora liberorum, patribus ad eorum arbitrium tradidit lex Romuli*. Et Arrian. Diſſ. Epictet. II. 10. Υἱοῦ τὸ πρόσωπον ἐπαγγελία τί; πάντα τὰ αὐτοῦ ἡγεῖσθαι τοῦ πατρός. *Filii officium eſt, vt, quae habet, omnia patris eſſe ducat.* Add. Sueton. *Tiber. XV.*

§. II.

Mutatio huius iuris. Poſtea tamen filiis conceſſum tamquam peculium, quidquid militiae labore erant lucrati. Et id quidem eodem tempore factum videtur, quo ipſa libera teſtamentifactio conceſſa eſt militibus. Id primo ſub Iulio Caeſare factum ad tempus; poſtea id ius auctum a Tito, Domitiano, Nerua, et Traiano, Imperatoribus: vti teſtatur Vlpianus *L. 1. pr. de teſt. milit.* Sane ſub Claudio et Nerone non ignotum fuiſſe peculium militare, docet Iuuenal. *Sat. vlt. v.* 52.

> *- - - Nam quae ſunt parta labore*
> *Militiae, placuit non eſſe in corpore cenſus,*
> *Omne tenet cuius regimen pater.*

Quem locum fruſtra ſollicitauit P. Pithoeus. Additum poſtea et *quaſi caſtrenſe peculium*, (*a*) permiſſumque liberis, quidquid artibus liberalibus adquiſiuerint, ſeparatum habere a rationibus paternis. §. *vlt. Inſt. de milit. teſt.* Excepit etiam Conſtantinus M. (*b*) bona materna, quorum vſufructum tantum patribus conceſſit. *L. 1. C. de bon. mat.* Vnde multo magis rationi videbatur conſentaneum, bona materni generis, ad liberos pertinere, et ita ſtatuerunt Gratianus, Valen-

(*a*) Fit illius mentio etiam in Digeſtis *L. 1. §. 15. de collat. L. 3. §. 5. de b. n. poſſeſſ. L. 7. §. vlt. de donat. L. 16. §. 12. ad SC. Trebell.* quae loca omnia a Triboniano interpolata eſſe putat Fr. Balduin. *Iuſtinian. III.* Sed Iac. Gothofr. *ad L. 3. C. Theod. de poſtul. Tom. I. p. 143. ſequ.* de omnibus id adfirmare non audet, quia, quamuis aduocatis primus hoc priuilegium tribuerit Theodoſius iunior et Valentinianus III. tamen ante ea tempora peculium quaſi caſtrenſe habuerint praecincti, vel adminiſtratores prouinciarum. Hieronym. *ad Nepotian. Cap.* 17. Abſoluit etiam Tribonianum V. C. Ant. Schulting. *ad Paull. Rec. Sent. V. 9. 4. p.* 470. ob *L. 8. D. pro ſoc.* vbi locum habere haud potuit interpolatio.

(*b*) Iam ante Conſtantinum M. notabilem quamdam exceptionem introduxit Hadrianus. quae exſtat *L. 50. D. ad Senatuſc. Trebell.* alteramque Antoninus Pius, quae eſt in *L. 52. D. de adquir. vel omitt. hered.* Vid. Ger. Noodt *de vſuſructu II. 4. p.* 608.

lentinianus et Theodoſius. *L. 6. C. Theod. eod.* Porro idem ad lucra nuptialia et ſponſalitia porrectum eſt a Theodoſio et Valentiniano, itemque a Leone, et Anthimio. *L. 1. L. 4. L. 5. C. de bon. quae liber.* Denique Iuſtinianus haec generatim ad omnia bona liberorum aduentitia produxit, quorum dominium penes liberos, vſumfructum penes parentes eſſe iuſſit. *L. 6. C. de bon. quae liber.* Reliqua, quae vel a patre vel eius contemplatione, ad filium perueniebant, patri adquirebantur. Quo etiam pertinuiſſe, quae filius accipiebat, congiaria, oſtendit Cuiac. *Obſ. XXI. 7.*

§. III.

Adquaeſtus per ſeruos.

Simile quid in ſeruo obſeruatur, qui nihil habebat proprii, niſi quod dominus habere ei permitteret, idque itidem vocabatur *peculium*. Solebant iſtud de demenſo ſuo vnciatim comparcere ſerui, ac eo deinde ita negotiari, vt lucrum inde qualecumque ad ſe rediret. Demenſi loco ſingulis menſibus accipiebant ſerui quinque modios et quinque denarios, idque vocabatur *menſtruum*. Sen. *Epiſt. LXXXI.* Lipſ. *Elect. I. 8.* Talia etiam erant *annua*, quae dabantur ſeruis publicis. Plin. *Epiſt. X. 40.* Lipſ. *Elect. I. 22. p. 125.* Quidquid ergo de hiſce menſtruis annuiſque ſtipendiis deparſerant, id peculii loco erat. Apud Terent. *Phorm. I. 1. v. 5.* ſeruus conſerui fortunam dolens:

Quod ille vnciatim vix de demenſo ſuo,
Suum defraudans genium, comparſit miſer,
Id illa vniuerſum accipiet, haud exiſtimans,
Quanto labore partum.

Eam deinde pecuniam, permittente domino, vel foenore locabant, vel inde ſibi emebant ſeruulum, cuius ex operis lucrarentur. Talis ſeruus ſerui vocabatur *vicarius*, et pertinebat ad peculium. Immo ſi his quoque ſeruis vicariis aliquid peculii eſſet, et hi ſeruulos haberent: erant hi vicariorum vicarii, quorum mentio fit in *L. 25. D. de pecul. leg.* Haec ſunt ſeruorum peculia, ſin quae quid iuris fuerit domino, iureconſulti docere ſolent.

§. IIII.

Adquaeſtus per matremfamilias.

Addi perſonis, per quas adquiritur, veteri iure oportebat etiam matresfamilias, quae et ipſae olim in manu vel poteſtate maritorum erant, adeoque omnia maritis adquirebant. Sed de his harumque peculio dictum eſt ſupra *Lib. I. Tit. X. §. VI.* Iam addo, inde natam eſſe praeſumtionem, quod quidquid habet vxor, id mariti eſſe intelligatur. *L. 51. D. de donat. inter vir. et vx.* cuius legis ſenſum plane exprimere videntur illa Plauti Caſin. II. 2. v. 25. vbi Murrina:

Ita eſt. vnde ea tibi eſt?
Nam PECVLII *probam nihil habere addecet*
Clam virum et quod habet partum, ei haud commodum eſt,

 Quin

Digitized by Google

Quin aut viro ſubtraxerit, aut ſtupro inuenerit.
Hoc viri eſſe cenſeo omne, quidquid eſt.

§. V.

Adquaeſtus per perſonas liberas.

Solebant nonnumquam et liberae perſonae in ſeruitute eſſe, quamuis non eſſent ſeruilis conditionis. Et hae quoque adquirebant poſſeſſoribus, ex operis ſuis, quamdiu bona fide eas in ſeruitute tenebant. Alias per extraneam perſonam nihil adquiri poterat, ſi diſceſſeris a procuratoribus, quos ipſe excipit Imperator. §. 5. *Inſt. h. t.* qui tamen ſi in iudicio aliorum cauſſas agerent, domini litis eſſe fingebantur, de quo dominio litis vide Boehmeri *diſſ. ſing.* et Chriſt. Gothofr. Hoffm. *diſſ. de procurat. cap.* 1. 7. *et ſequ.*

§. VI.

Quid iuris poſt emancipationem liberorum.

Tollebatur iſtud ius parentum et dominorum emancipatione et manumiſſione. Sed emancipatorum liberorum, antiquo iure parentes tertiam peculii aduentitii partem propriam ſibi retinebant, ex conſtitutione vero Iuſtiniani dimidii peculii vſumfructum, tamquam pretium emancipationis. *L. 6. §. 3. C. de bon. quae lib.*

T I T. X. XI. XII.

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS, TESTAMENTIS MILITARIBVS, ET QVI TESTARI NON POSSVNT.

SEquuntur iam vltimae voluntates, quibus vel vniuerſitatem adquirimus, ſeu vt Ambroſ. *Lib. I. de Caino et Abele* loquitur, *bonorum hereditatem*, vel res ſingulas. Ad prius potiſſimum genus teſtamenta pertinent, quorum antiquiſſimam rationem hic expendemus, maxime quum ipſe Imperator moneat, *nihil hic antiquitatis nos penitus ignorare debere*, §. 1. *Inſt. de teſt. ordin.*

§. I.

Teſtamenta quotuplicia.

Duorum generum apud Romanos fuiſſe teſtamenta, quorum altero IN PACE, altero IN PROCINCTV vſi ſint, recte docuit Iuſtinianus: §. 1. *Inſt. de teſtam. ord.* quamuis ſatis incommode ipſa teſtamenta haec *procincta* vocet, quae veteres, et ipſe Theophilus, rectius IN PROCINCTV, vel, vti in vetere Gloſſa eſt, ENDO PROCINCTV, adpellitant. Vtraque ſunt antiquiſſima, et iam ante leges XII. tabularum Romae inualuerant. Sane teſtamenta IN PROCINCTV facta ſunt iam tempore M. Coriolani, qui ante decemuiros vixit. Plutarch. *Coriolan. p.* 198. Teſtamenti vero in pace iam ſub regibus facti, idem meminiſſe

miniſſe videtur Plutarchus in Romulo, vbi Tarrutius, Anci Marci temporibus, Laurentiam dicitur τελευτήσας ἀπολῦψαι κληρονόμον, quae phraſis alias hereditatem teſtamento delatam denotat. Perizon. *ad Leg. Vocon. p.* 134. Fallitur ergo Deſid. Herald. *Rer. quotid. cap. vlt.* §. 4. *et* 9. falluntur et alii interpretes, qui haec teſtamentorum genera demum in XII. Tabulis exemplo iuris Attici recepta fuiſſe putant.

§. II.

Teſtamenta in comitiis calatis facta.

Teſtamenta IN PACE fiebant in comitiis calatis, id eſt, quae pro collegio pontificum, aut regis flaminumue inaugurandorum cauſſa habebantur, et diuidebantur in *curiata* per lictorem curiatum calata, et *centuriata*, per cornicinem. Lael. Felix apud Gell. *Noct. Att.* XV. 27. In his ergo et teſtamenta fiebant per modum legis, et praemiſſa procul dubio ſollemni rogatione, qualem in adrogatione factam obſeruat Gell. *Noct. Att. V.* 14. VELITIS IVBEATIS, QVIRITES, VTI L. TITIVS L. VALERIO TAM IVRE LEGEQVE HERES SIBI SIT, QVAM SI EIVS FILIVS FAMILIAS, PROXIMVSVE ADGNATVS ESSET. HAEC ITA VT DIXI, ITA VOS QVIRITES ROGO. Vnde recte obſeruauit illuſtris Thomaſ. *Diſſ. de prim. init. ſucceſſ. teſtam.* §. XII. heredes hoc modo inſtitutos legitimos potius fuiſſe, quam teſtamentarios. Scilicet exiſtimabant Romani, legem non niſi noua lege tolli poſſe, adeoque et nemini licere leges de hereditatibus inteſtatorum migrare, aliumque inſtituere heredem, niſi noua lege in comitiis calatis condita. V. A. Bynkersh. *Obſ.* II. 2. p. 113. Ex quo fundamento etiam pacta ſucceſſoria irrita putabant, quia *priuatorum cautio legum auctoritate non cenſebatur*, *L. vlt. D. de ſuis et legit. hered.* neque *ius publicum priuatorum pactis mutari poterat*. *L.* 38. *D. de pact.* Haec certa ſunt: reliqua, quae refert Theophilus *ad* §. 1. *Inſt. h. t.* de populo bis in anno huius rei cauſſa conuocato, ab eruditis vocantur in dubium (*a*). Probabile vero eſt, ideo electa eſſe comitia calata, vt notio pontificum interueniret, ſine quorum auctoritate facta priuata ad heredem tranſire non potuiſſent. Vnde etiam auctores eos fieri oportebat in arrogationibus. Cic. *pro Domo cap. XIII.*

(*a*) Maxime ob locum Gellii *Noct. Att. XV.* 27. *In libro Laelii Felicis ad Q. Mucium primo ſcriptum eſt, Labeonem ſcribere, calata comitia eſſe, quae pro collegio pontificum habentur, aut regis aut flaminum inaugurandorum cauſſa, eorum autem alia eſſe curiata, alia centuriata: curiata per lictorem curiatim calari, id eſt, conuocari, centuriata per cornicinem. Iisdem comitiis quae calata adpellari diximus, et teſtamenta fieri ſolebant.* Inde ergo patet, populum non teſtamentorum cauſſa calatum, ſed teſtamenti factionem fuiſſe comitiorum veluti adpendicem. Thomaſ. *Diſſert. cit.* §. *XVI.*

§. III.

Teſtamenta in procinctu.

Teſtamenta IN PROCINCTV fiebant a militibus, in cinctu Gabino (vid. Seru. *ad Virgil. Aen. VII. v.* 612.) ad praelium ituris. Vellei. Paterc. II. 5. In procinctu enim ſtantes vel cinctu Gabino, et ſcutis manus inſerentes, ſagaque accingentes, ſimul etiam tribus aut qua-

Digitized by Google

tuor (*b*) audientibus, heredem ſuum nuncupabant. Plutarc. *in Coriolano p.* 198. Vnde ignorantiam antiquitatum produnt, qui huius generis teſtamenta ob militum ſimplicitatem inuenta putant *arg. princ. Inſt. de milit. teſtam.* Nimirum lecta erat antiqua militia ex ciuibus, et quidem non ex vltima faece plebis, ſed ex flore delibato ciuium. Quare potius ad pelliciendos in militiam animos inuentum eſt hoc teſtandi priuilegium: immo et religionis cauſſa admiſſum, et hinc abolitum, ſimul ac bella auſpicato geri deſierant. Cic. *de Nat. Deor.* II. 3. Cinctum enim Gabinum ſumebant. Liu. VIII. 9. 10. X. 7. 28. Hinc eodem induebantur milites, in rebus trepidis, quaſi deuoti Dis Manibus. Vltima vero horum deuotorum voluntas quum pro lege eſſet, Liu. X. 29. *iunct.* XXVI. 11. etiam teſtamenta militum in procinctu facta rata eſſe iubebantur, tacito populi ſuffragio, tamquam *νόμοι ἄγραφοι*, quaemadmodum teſtamenta in comitiis calatis condita tamquam *νόμοι ἔγγραφοι* valebant. Hinc facile redd deris rationem, cur tam raro, et non niſi in extremo rerum diſcrimine, huiuſmodi teſtamenta condita. Vid. Vellei. II. 5. Plutarch. *in Coriol. p.* 217. Extra periculum enim et cinctum Gabinum milites teſtabantur iure ordinario, Caeſar *de B. G. I.* 39. Flor. III. 10.

(*b*) In Plurarchi textu eſt : τριῶ, alias ſaepe, pro disiunctiua ponitur, καὶ τεττάρων, qui conficiunt ſeptem, aut pro καὶ legendum ᾗ. ſed aut particula coniunctiua hic, vt

§. IIII.

An haec rata fuerint poſt periculum?

Quum vero non niſi praeſentiſſimo mortis periculo in procinctu fierent teſtamenta: Vellei. Paterc. *Hiſt.* II. 5. Cic. *de Orat. I.* 53. veroſimile eſt, defunctis periculo teſtatoribus, teſtamenta illa euanuiſſe, inſtar donationum mortis cauſſa, licet verbis diſertis haud reuocata. Thomaſ. *Diſſ. laudata* §. XXVII.

§. V.

Teſtamentifactio per Leg. XII. Tab. introducta.

Ceterum teſtamenta, in calatis comitiis facta, exoleuiſſe videntur, latis legibus XII. Tabularum. Iis enim quum fuiſſet cautum: PATER FAMILIAS VTI LEGASSIT SVPER FAMILIAE PECVNIAE TVTELAEVE SVAE REI, ITA IVS ESTO: Vlpian. *Fragm. XI.* 14. *L.* 53. *pr. D. de V. S. pr. Inſt. de L. Falc. Nou. XXII. cap.* 2. Cic. *de Inuent. II.* 50. Auct. ad Herenn. I. 13. latiſſima profecto omnibus facta fuerat teſtandi facultas. Quumque ciues iam ſuo arbitrio poſſent de bonis diſponere: quis, quaeſo, adeo deſipuiſſet, vt mallet in comitiis calatis, auctore populo, collegioque pontificum teſtari? Ergo tum demum videntur teſtamenta proprie ſic dicta, exemplo iuris Attici, inualuiſſe (*c*).

(*c*) Leges enim Solonis Athenienſibus, non exſtantibus liberis, conceſſiſſe liberam teſtandi facultatem, conſtat ex Plutarch. *Solon. p.* 90. et Demoſth. *Orat. in Steph. II. p.* 983. Exempla teſtamentorum Atticorum haud pauca exſtant apud Diog. Laertium. Adde Pfeifferi *Antiqu. Graec. IIII.* 63. *p.* 770. *ſequ.* Quin in teſtamentorum vi atque auctoritate Graeciae populos alioquin inter ſe moribus et inſtitutis diſſidentes conueniſſe, Iſocrates in *Aegenetico* tradit.

§. VI.

§. VI.

Teſtamentorum forma.

Quemadmodum vero ICti eodem fere tempore legis actiones componebant: *L.* 2. §. 6. *D. de O. I.* ita et teſtamentis certam quamdam formam dabant, inueniebantque TESTAMENTVM PER AES ET LIBRAM, cuius meminit Imperator, §. 2. *Inſt. de teſtam. ordin.* vel *per familiae emtionem*, vti vocatur §. *eod.* Quum enim ex iuris Romani principiis leges de ſucceſſione inteſtatorum non niſi alia lege tolli poſſent, et tamen decemuiri liberam cuiuis patriſamilias teſtamentifactionem conceſſiſſent: inueniendus erat color, quo iuris analogia ſeruaretur. Itaque fingebant, hereditatem non tam per vltimam voluntatem, quam per venditionem et mancipationem transferri. [Bynkersh. *de reb. manc. Cap.* 1. *p.* 105.] Vnde errat Balduin. *ad XII. Tab. XXVIIII. p.* 119. *edit. Baſil.* qui ipſum ritum mancipationis vel *aeris* et *librae*, in teſtamentis eiuſmodi adhibendum, duodecim tabulis praeſcriptum putat (*d*). Vid. Thomaſ. *Diſſ. cal.* §. XXXIII. *ſequ.*

(*d*) Exſtitit equidem in XII. Tabulis lex: QVI SE SINIT TESTARIER. LIBRIPENSVE FVERIT, NI TESTIMONIVM FARIATVR, IMPROBVS INTESTABILISQVE ESTO. Gell. *Noct. Att. XV.* 13. *VI.* 7. Sed ea non ad teſtamenta pertinuit, verum ad eos, qui in mancipatione quacumque vel teſtes adhibiti vel libripendes, poſtea teſtimonium ferre de eo, cui interfuerant, detrectabant. Vid. Iac. Gothofr. XII. *Tab. Tab. VII. p.* 221. Idemque ſentiendum de altero capite: QVI NEXVM FACIT MANCIPIVMQVE VTI LINGVA NVNCVPASSIT, ITA IVS ESTO. Feſtus *voce nuncupata*. Nam hoc quoque caput ad mancipationem, non ad teſtamentum, pertinet, vt contra Franc. Hotomanum docuit Iac. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. VI. p.* 210.

§. VII.

Teſtamentum per aes et libram.

In teſtamento vero, quod per aes et libram fiebat, duae res agebantur; nam et FAMILIAE MANCIPATIO *fiebat et* NVNCVPATIO TESTAMENTI. Conſtituebantur ſcilicet *familiae emtor*, *anteſtatus* et *libripens*, cum *quinque teſtibus* ciuibus Romanis, quibus praeſentibus more maiorum fiebat mancipatio vel imaginaria venditio hereditatis. Quinctilian. *Declam. CCCVIII. Non dixerim*, inquit, *teſtamentum, cui libripens deeſt, et familiae emtor, et caetera iure neceſſaria*. Perfecta rite mancipatione teſtator tabulas tenens: HAEC, inquit, VTI IN HIS TABVLIS CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR, ITAQVE VOS, QVIRITES, TESTIMONIVM PRAEBITOTE. Vlpian. *Fragm. XX.* 9. Iſidor. *Orig. IIII.* 24. Tum vltimis verbis accedebat anteſtatio, aureſque teſtium tangebantur, vt docet Clem. Alex. *Strom. V. p.* 574. in teſtamenti factione ſui temporis memorans *ζυγὰ καὶ ἀσσάρια, χειρισμοὺς τε καὶ τὰς τῶν ὤτων ἐπιψαύσεις*, *libras, aſſes, mancipationes, et attrectationes aurium*. Teſtium vero nec ſcriptio requirebatur, nec ſubſignatio, quam primus exegit Praetor. §. 2. *Inſt. de teſt. ord.*

§. VIII.

Teſtamentis conficiendis adhibiti iureconſulti.

Ipſis concipiendis conſignandiſque tabulis plerumque adhibebant iureconſultum, ne quidquam, quod ad earum ſollemnitates pertinet, prae-

Digitized by Google

praetermitteretur. Docet id Arrian. *Diſſert. Epict.* II. 13. Νομικὸς καὶ ἐξηγεῖται τὰ νόμιμα, ἀλλὰ διαθήκην μὲν ὁ γράφει, μὴ εἰδὼς, πῶς δεῖ γράφειν, ἢ παραλαβὼν τὸν εἰδότα. *Iureconſultus ei leges enarrat. Atqui teſtamentum nemo ſcribit, niſi aut ipſe ſciat, quomodo ſcribendum ſit, aut eius rei peritum adhibeat.* Cicero *de Orat.* II. 6. Scaeuolae illudens: *Nam ſi nullum erit teſtamentum recte factum, niſi quod tu ſcripſeris, omnis ad te ciues cum tabulis veniemus, omnium teſtamenta tu ſcribes vnus.* Add. Suet. *Ner. XXXII.* vbi *ſtudioſis iuris*, id eſt, ICtis, ſub Nerone id *haud impune fuiſſe*, dicitur, *ſi teſtamenta ſcripſiſſent aut dictaſſent*, in quibus principi nihil fuerit relictum. Nonnumquam tamen teſtatores non adhibito iureconſulto, voluntatem ſuam, quam poterant, clariſſime exprimebant. Cuius rei elegans exemplum eſt in *L. Lucius Titius* 88. §. 11. *D. de legat.* 2. Vbi teſtator: *Lucius*, inquit, *Titius hoc meum teſtamentum ſcripſi ſine vllo iuriſperito, rationem animi mei potius ſequutus, quam nimiam, et miſeram diligentiam: et ſi minus aliquid legitime, minuſue perite fecero, pro iure legitimo haberi debet hominis ſani voluntas.* Quo caſu petita inteſtati bonorum poſſeſſione, heredes ſcripti portiones ſuas ex fideicommiſſo petere poterant.

§. VIIII.

Scribendis vero liberti ſerui amici. Quaedam teſtamenta holographa. Scribendo nonnumquam ſerui vel liberti, nonnumquam amici, adhibebantur; aliquando etiam ipſi teſtatores teſtamenta ſua integra conſcribebant, *L.* 28. §. 1. *C. h. t.* quae tunc vocabantur *holographa*. Teſtamentorum a ſeruis et libertis ſcriptorum exempla ſunt in *L.* 1. §. 8. *L.* 15. *princ. D. ad L. Cornel. de falſ.* nec non apud Suet. *Aug. Cap. CI. Tiber. cap. vlt.* De amicis, teſtamenta ſcribentibus, videndus Plin. *Epiſt. VI.* 22. De holographis agit Iſidorus *Orig. V.* 24. Teſtamenti alieni ſcriptor *teſtamentarius* in iure noſtro vocatur, de quo vocabulo Briſſon. *de Form. VII. p.* 587. et *de Verb. ſignif. hac voce.* Ceterum vel ſub Nerone, vel ſub Claudio, vt ne quis alieni teſtamenti ſcriptor legatum ſibi adſcriberet, cautum eſt. Suet. *Ner. XVII. L.* 1. §. 7. *L.* 6. *pr. L.* 14. *pr.* §. 2. *L.* 15. *pr. D. ad L. Corn. de falſ. Pariat. Leg. Moſ. et Rom. VIII.* 9.

§. X.

Conſcribenda erant lingua Latina. In teſtamentis ſemper vtebantur lingua latina (*e*), ac proinde legatum, Graece ſcriptum, haud valebat, teſte Vlp. *Fragm. XXV.* 9. Secus ſe res habebat in fideicommiſſis, quae et Graece relinqui poterant, immo et Punice, et quacumque alia lingua. Quae enim iuris gentium erant, et alia lingua; quae iuris ciuilis, Latina duntaxat poterant explicari. *L.* 8. §. 4. *D. de acceptilat.*

(*e*) Plura teſtamenta Romanorum integra ex vetuſtis lapidibus aliiſque monimentis collegit Barn. Briſſon. *de Form. VII. p.* 677. *ſequ.* et Mabillon *in adpend. de re diplom.* qui tamen et teſtamentum Iulii Caeſaris, manifeſto ſuppoſititium, retulit. *Lib.* V. *Tab.* I. *num.* III.

§. XI.

§. XI.

Saepe plures tabulae eodem exemplo factae.

Plerumque plures tabulae eodem exemplo conficiebantur *L. vlt. D. de his quae teſt. L. 1. §. 5. D. de bon. poſſ. ſec. tab.* Quem morem etiam Auguſtus obſeruauit, teſte Suet. *Oct Cap, CI.* et Tiberius, teſte eodem in *Tiber. cap. vlt.* Tabulas has vel priuatim apud amicum, vel in aede ſacra apud virgines Veſtales, vel aedituos, deponebant. *L. 1. §. 2. D. de bon. poſſ. ſec. tab. L. 3. §. 2. D. de tab. exhib.* Lipſ. ad Tacit. Ann. I. p. 17. Virgini Veſtali maxime teſtamentum ſuum commendauerat Iulius Caeſar. Suet. *Iul. LXXXIII.* cuius exemplum ſequutus etiam Auguſtus. Id. *Octau. CI.* Conf. Tac. *Annal. I. 8.*

§. XII.

Teſtamenta quomodo ſcripta.

Scribebantur fere teſtamenta in ceris, quae ligneis tabulis erant infuſae. Vnde in formula nuncupationis dicitur: *vti in his tabulis, ceriſue ſcripta ſunt*, quemadmodum et alias loquebantur veteres. Liu. I. 24. Vtrumque iungebatur euitandae captionis ergo. Proprie enim non inſcribebatur tabulis, ſed ceris. V. A. Corn. van Bynkershoeck. *Obſ. III.* 21. Schulting. *Iuriſprud. Antiqu. p. 629.* Male ergo Cl. Salmaſius per ceras intelligit ceras exteriores, quibus ſigna impreſſa erant, negatque ceratarum tabularum mentionem facere in ſcriptis ſuis iureconſultos (*f*). Salmaſius *de ſubſcrib. et ſign. teſtam. XVIIII. XX, XXVI.*

(*f*) Quamuis enim earum vſus reperta papyro, rarior fuerit; aliquem tamen adhuc fuiſſe tempore Conſtantini M. immo et Theodoſii, ex Themiſt. *Orat. XVI. et XVIII.* patet, vbi mentio fit πινακιδίῳ καὶ τῷ σιδήρῳ. Occurrunt etiam cerati codicilli. *L. 52. D. de legat. 3.* et ligneae tabulae *L. 1. D. de bon. poſſeſſ. contra tab.* Adde Schulting. ad Vlpian. *Fragm. XX. 9. p. 629.*

§. XIII.

Teſtamentum praetorium.

Aliud poſtea teſtamentorum genus ſenſim inualuit, quia Praetor inſuper habitis illis ſollemnitatibus, mancipatione ſcilicet et nuncupatione, ſola exigebat ſeptem teſtium ſignacula. Septem, inquam, teſtium, vt ſcilicet praeter quinque illos, quos exiebat ius ciuile, etiam eſſent qui emtorem familiae et libripendem referrent. Vid. §. 1. *Inſt. h. t. et ibi interpretes.* Ceterum ſatis antiquum eſt hoc teſtamentum Praetorium, iam Ciceroni *in Verr. I.* 45. memoratum. Ibi enim Verres Praetor edixiſſe dicitur: SI DE HEREDITATE AMBIGATVR, ET TABVLAE TESTAMENTI NON MINVS MVLTIS SIGNIS, QVAM E LEGE OPORTEAT, AD ME PROFERENTVR, SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI POSSESSIONEM HEREDITATIS DABO. Et, ne quis hoc edictum a Verre primum inuentum exiſtimet, ſtatim addit Cicero: *Hoc tralatitium eſt*, id eſt edictum vetus, et ex anteriorum Praetorum albis in illud Verrinum translatum.

§. XIIII.

Noua teſtandi ratio per conſtitutiones introducta.

Manſit antiqua teſtandi ratio per aes et libram diutiſſime, adeo vt Vlpianus ſcribat *Fragm. XX. 2. Illis duobus teſtamentis* (in comitiis calatis, et in procinctu) *abolitis, hodie ſolum in vſu eſt, quod* PER AES

AES *et* LIBRAM *fit*, *id eſt*, *per mancipationem imaginariam*. Vnum itaque memorat teſtandi modum. Quamuis enim et Praetoria teſtamenta tunc frequentarentur: ea tamen non niſi improprie hoc nomen ſuſtinebant quum ex eis non hereditas, ſed bonorum poſſeſſio daretur. *L.* 7. *L.* 9. *D. de bon. poſſ. ſec tab.* Denique quum et conſtitutionibus quaedam nouae inueherentur obſeruationes: in vnum conflari coeperunt ritus, ex iure ciuili, praetorio et conſtitutionibus principum nati, id quod temporibus Theodoſii iunioris factum eſſe, non ſine apparatu docet Iac. Gothofredus *ad L.* 1. *C. Theod. de teſtament. et codicill. Tom. I. p.* 334. *ſequ.* Ex eo itaque inualuit, vt teſtamenta I. vno contextu. II. praeſentibus ſeptem teſtibus, III. iisdemque ſubſcribentibus et IIII. annulo ſignantibus, fierent, et V. a teſtatore ipſo vel ſcriberentur vel ſubſcriberentur. §. 3. *Inſt. h. t.* Quibus ſextam ſollemnitatem addiderat Iuſtinianus, vt per manus teſtatoris et teſtium nomen heredis exprimeretur. §. 4. *Inſt. h. t.* Eam vero ipſe iterum ſuſtulit. *Nou. CXVIIII.* 9. Vt adeo parum diuturna fuerit huius ſubtilitatis obſeruatio.

§. XV.

Cur quidam teſtes eſſe non potuerint?

His praemiſſis, et maxime ſi obſeruaueris, teſtamenta olim in comitiis calatis facta eſſe, facile patet, cur quidam teſtes eſſe non potuerint, veluti mulieres, impuberes, ſerui, furioſi, ſurdi, muti. Nam nullus horum admittebatur ad comitia. Thomaſ. *not. ad. Inſt. h. t.* Et hinc etiam nullam cum iis eſſe teſtamenti factionem, dicitur.

§. XVI.

Teſtamentum militare.

Ad TESTAMENTVM MILITARE quod attinet, quo ritu illud antiquiſſimis temporibus in procinctu factum ſit, iam ſupra (§. III.) diximus. Vbi etiam, illud cum auſpiciis euanuiſſe, ex Cicerone obſeruauimus. Sub Imperatoribus (*g*), quum loco militiae lectae placeret mercenaria: eo quoque inter alia priuilegio ornati ſunt milites, vt quomodocumque facta ab iis teſtamenta valerent, etiam ſine legitima obſeruatione. Vlp. *Fragm. XXIII.* 10. Hinc et ratum erat militare teſtamentum, ſi praeſentibus commilitonibus aliquot, heredem nuncupaſſet; vel ſi eius nomen gladio in arena, litteris ſanguine rutilantibus in vagina ſcripſiſſet. *L.* 15. *C. de teſt. milit.* Ita vero demum valebat teſtamentum, ſi teſtator vel in caſtris mortuus eſſet, vel poſt miſſionem intra annum. Vlpian. *ibid.* Neque opus tamen erat, vt in acie extremoque periculo fierent teſtamenta, donec Iuſtinianus in expeditione et caſtris tantum conſtitutis militibus ſollemnitates remitteret. Sibi ſane hanc militaris teſtamenti reſtrictionem diſertis verbis tribuit Iuſtinianus. *pr. Inſt. h. t.* L. 17. C. *eod.* (*h*).

(*g*) Quia teſtamenta in procinctu facta iam Ciceronis tempore exoleuerant: militaria teſtamenta, de quibus in iure noſtro agitur, ex conſtitutionibus Principum deriuanda ſunt. Vlp. *Fragm. XXIII.* 10. et quidem primum ex edicto Caeſaris, hinc Titi, poſtea Domitiani, mox Neruae, ac poſtremo Traiani. *L.* 1. *pr. D. h. t.*

(*h*) Tribonianiſmum ergo eſſe oportet, quod *L.* 1. *et* 15. *C. de milit. teſt.* huius coarctati priuilegii mentio fit. Vid. Giphan. ad L. 1. C. *eod.* Donell. *Comm. VI.* 28.

§. XVII.

§. XVII.

Diſtinctio inter paganos et milites.

Nihil horum licebat *paganis*. Ita enim ſub Imperatoribus dici coeperant, quicumque non erant milites. Suet. *Aug. XXVII. Galb. XVIIII.* Plin. *Epiſt. VII:* 25. *X.* 18. Tacit. *Hiſt. I.* 35. *II.* 14. 88. *III.* 43. et 77. Eaque adpellatione nihil eſt in iure frequentius. Ratio videtur, quia milites emeriti impetrata miſſione ab imperatoribus in pagis ad colendos agros, ſibi donatos, collocabantur. [Quo in primis pertinebant fundi limitrophi, de quibus ſingulari *tit. LVIIII. Cod. Lib. XI.* Conf. Iac. Gothofred. *Tom. II. Cod. Theod. p* 234. et Gundlingiana *Part. I. Diſſ.* 1.] Vnde pagani, qui non amplius erant milites, et producto vocis vſu, omnes ἀπόλεμοι καὶ ἀστράτευτοι, qui et *priuati* ſaepiſſime adpellantur.

§. XVIII.

Quinam teſtari non poterant.

Immo inter paganos ne poterant quidem omnes teſtari. Cuius rei in promtu eſt ratio. Non peregrinis hoc licebat, quia teſtamenti factio ad iura Quiritium pertinebat. Non filiisfamilias, quia nihil habebant, de quo teſtarentur, praeter peculia caſtrenſe et quaſi caſtrenſe, in quibus pro patribusfamilias erant. Nec filiifam. participes erant iuris comitiorum, niſi magiſtratum gererent. Vlpian. *Fragm. XX.* 10. vt taceam Legem XII. Tabularum non filiisfam. ſed patribusfamilias liberam feciſſe teſtandi facultatem (*i*). Non impuberibus, quia iis nec in comitiis locus erat, nec in militia (*k*). Non furioſis, quia nullum iis erat animi iudicium. Hinc ſi dilucida erant furoris interualla, interea, dum furor remiſerat, poterant teſtari. *L. 9. C. qui teſt. fac. poſſ.* Non prodigis porro, quia vetere iure furioſis aequiparabantur. *L.* 12. *in fine D. de tut. et curat. dat.* Non ſurdis et mutis, quia et hi nec rogationem audire, nec ſuffragium dare in comitiis poterant, immo nec teſtes rogare, pronunciata ſollemni formula: *Vos Quirites teſtimonium praebitote.* Apulei. *de aſino aur.* II. Vlpian. *Fragm. XX.* 9. Cuiac. *Obſ. VI.* 37. Quod ſecus erat in caecis. Denique nec captis ab hoſte, deportatiſue in inſulam, vt et quamcumque capitis deminutionem vel maximam, vel mediam, paſſis teſtari licebat, amiſſo quippe iure ciuitatis, quum teſtamentifactio eſſet ciuium Romanorum propria. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 12. *p.* 153.

(*i*) Vnde Iuuenal. *Sat. XVI.*
Solis praeterea teſtandi militibus ius,
Viuo patre, datur.
Exceptum tamen peculium caſtrenſe et quaſi caſtrenſe per conſtitutiones principum.

(*k*) Auguſtum etiam impuberes Tribunos militum feciſſe, probant ex Sueton. *Aug.* XXXVIII. Vnde et tribunis militum impuberibus factam eſſe teſtandi poteſtatem ex *L. 4. C. de teſt. milit.* obſeruat Aleander *ad* Cai. *Inſt. II.* 3. 3. Sed nec Suetonius, nec dicta lex loquitur de impuberibus. Vid. notas Graeuii, Rubenii, Caſaub. ad Suet. et Schult. *ad* Caii *inſt. l. c. p.* 45.

§. XVIIII.

An feminis olim teſtari licuerit?

Feminae olim in comitiis calatis plane teſtari non poterant, quia nullus iis acceſſus erat ad comitia. Poſtea permiſſa iis teſtamenti factio, ſi eſſent ſui iuris, ſed non niſi auctoribus tutoribus. Vlpian. *Fragm. XX.* 15. Cic. *pro A. Caecin. VI.* Hinc earum teſtamenta

Digitized by Google

non poterant eſſe arcana, ſed magno periculo ſubiiciebant, feminas, ceu diſcimus ex *L.* 77. §. 24. *D. de legat.* 2. Ex qua lege inferri haud poteſt, feminas non niſi nuncupatiua teſtamenta condidiſſe, quamuis id intulerit Merill. *Obſ. II.* 1. *p.* 69. *et IIII.* 39. *p.* 55. Tabularum enim a feminis ſcriptarum exempla habemus apud Val. Max. VII. 8. 2. Suet. *Galb. V.* Plin. *Epiſt. II.* 20. Heredum quoque a feminis ſcriptorum mentio fit *L.*19. *D. de inoff. teſt. L.*37. §. 6. *D. de legat.* 3. *L.* 3. *C. de inoff. teſt. L.* 33. *D. de vulg. et pup. ſubſt.* Vid. *Comment. noſtr. ad L. Iul. et Pap. II.* 11. *p.* 240. *ſequ.* Feminae, quae in manum conuenerant, capite deminutae et filiarum familias loco erant, neque adeo teſtari poterant, vt recte docent M. Aur. Galuan. *de vſufr. VIIII. vlt.* et V. C. Ant. Schult. *ad Vlpian. p.* 632. Vnde errant Cuiac. *Obſ. VII.* 11. et Aleander *ad Caii Inſt. II.* 2. 1. qui matribusfamilias, ſi in manum conueniſſent, teſtandi fuiſſe facultatem, exiſtimant.

§. XX.

Ius exheredandi olim liberrimum.

Ad exheredationem quod attinet, liberum olim erat, ex XII. Tabulis, filios vti occidere, ita exheredare, *L.* 11. *in fine D. de liber. et poſtum.* immo et praeterire, idque adhuc tempore Ciceronis obſeruabatur, vt patet ex libro *de Orat. I.* 38. Poſtea filii, in poteſtate conſtituti, aut inſtituendi, aut nominatim exheredandi erant. *pr. Inſt. de exh. lib. L.* 30. *D. de lib. et poſt.* Itaque ex eo tempore filios ſuos exheredare quidem licebat, at nominatim (*l*). Idemque obſeruandum erat in adoptiuo, quamdiu in poteſtate erat, itemque in poſtumo, non item in poſtuma. Filiae enim poſtumae, nepotes et pronepotes, exheredari poterant inter ceteros, immo et praeteriri, dummodo poſtumae legatum relinqueretur, ne per obliuionem videretur praeterita. Vlp. *Fragm. XXII.* 21. *ſequ.*

(*l*) Non requirebatur tamen praeciſe nomen proprium, ſed et ſufficiebat deſcriptio, vel demonſtratio, e. g. *filius meus exheres eſto*, dummodo vnus eſſet filius: aut cum elogio vel conuicio: *non nominandus, non filius meus, latro, gladiator*, *L.* 1. 2. *et* 3. *D. de lib. et poſtum.* Conf. Aleand. et Oiſel. *ad* Caii *Inſt. II.* 3. *princ.* Barn. Briſſon. *de Form. VIII. p.* 605.

§. XXI.

Poſtea reſtrictum per querelam inofficioſi teſtamenti.

Aſt quum parentes abuti coepiſſent hac exheredandi licentia, veluti Tettius, qui in gratiam nouercae filium infantem exheredabat: Valer. Max. VII. 7. Reineſ. *ad Inſcr. Claſſ. I.* 10. *p.* 24. factum eſt, vt leges querelam inofficioſi teſtamenti concederent liberis, iniuſte exheredatis. Et de ea iudicabant Centumuiri. Valer. Max. VII. 7. Quinctil. *Inſt.* IIII. 7. Plin. *Epiſt.* IIII. 8. Qua de re plura ad titulum XVIII.

§. XXII.

Noua Iuſtiniani conſtitutio.

Sed Iuſtiniano minus e republica viſum eſt, tantam rem eſſe arbitrariam. Hinc certas tantum ob cauſſas ratam eſſe iuſſit exheredationem, quas recenſuit Nou. CXV. et de quibus plura tradunt Iureconſulti.

§. XXIII.

§. XXIII.

Addimus ſub finem, diſtinguendam ab exheredatione eſſe ABDICATIONEM, qua parentes liberos degeneres, et ſe indignos, e conſpectu ſuo protinus abire iubebant. Exempla ſunt apud Val. Max. V. 8. 3. et 4. Vnde recte quidem Hotoman. in *partit. iur. X.* 10. ſtatuit, abdicationem non fuiſſe modum ſoluendi patriam poteſtatem: in eo tamen ipſi adſentiri nolim, quod Graecis tantum nota fuerit, qui liberos per praecones e familia eiicere ſolebant, idque vocabant ἀπειπεῖν vel ἀποκηρύττειν vel ἐκκηρύσσειν. Nec probabile eſt, Quinctilianum, dum huius abdicationis toties meminit, exempla tantum puerilium exercitationum ex Graecorum ſcholis proferre voluiſſe. Graecum enim hunc ritum etiam inter Romanos ſenſim inoleuiſſe, quamuis eum leges Romanae haud probarent, adparet ex *L. 6. C. de patr. poteſt.* 'Abdicatio diſcernenda ab exheredatione.

TIT. XIIII.

DE HEREDIBVS INSTITVENDIS.

Satis ſuccincte hanc materiam tractauit Tribonianus, quum latius multo patuerint veteres illae de heredum inſtitutione leges. Iuuabit ergo, quae deſunt, ex antiquitatibus Romanis ſupplere.

§. I.

Nihil intererat, liberumne quis hominem, an ſeruulum, heredem inſtitueret. Nam et ſerui heredes eſſe poterant, ſiue alieni, ſiue proprii. Illi, quia hereditatem adquirebant dominis adire iubentibus: hi, quia libertatem ſimul conſequebantur, et ſic fiebant hereditatis capaces. Hinc eſt, quod ſerui proprii non niſi data ſimul libertate, inſtitui poſſent, donec Iuſtinianus, Iureconſultos quoſdam ſequutus, inſtitutionem ſerui proprii, etiam ſine expreſſa libertatis datione, valere voluit, *L. pen. C. de neceſſ. ſeru. hered. inſtit.* Etiam ſerui inſtitui poterant heredes.

§. II.

Inſtitui tamen non poterant I. *peregrini*, qui plane nihil ex teſtamento ciuis Romani capiebant. Cic. *pro A. Caecina XXXV.* nec II. *caelibes*, per legem Papiam Poppaeam. Dio Caſſ. LIIII. *p.* 531. Sozom. *Hiſt. eccl. I.* 9. Quae caelibatus poena a Conſtantino demum M. ſublata eſt. Sozom. *ibid. L. vn. C. Theod. de infirm. poen. caelib.* nec III. *Orbi*, id eſt, parentes, qui ſterile matrimonium fuerant experti. Hi enim inter ſe decimam tantum, non ſolidum, capiebant (a). Sin vero ex priore matrimonio ſupereſſent liberi, totidem de- Qui heredes inſtitui non potuerint?

(a) Per legem Papiam Poppeam, nomine dicitur *lex decimaria* L. 2. C. cuius caput ea de re agens ſingulari *Theod. de iure liberor.* Praeterdecimam ta-

decimas capere poterant, quot ſuſtulerant liberos. Vlpian. *Fragm.* XIII. 1. Ex teſtamento extranei non niſi ſemiſſem capere poterant. Vid. *Comm. noſtr. ad L. Iul. et Pap. II.* 21. *p.* 343. Excipiebantur porro IIII. *vniuerſitates*, quas quidquam capere potuiſſe negant Plin. *Epiſt. V.* 7. Vlpian. *Fragm.* XXII. 5. Quod ideo receptum videtur, quoniam vniuerſitates hereditatem cernere non poterant. Capere tamen iis licebat fideicommiſſo, Vlp. *l. c.* idque conceſſerat *SC. Apronianum*, cuius originem non cum Cuiacio *ad Vlp. ibid.* ad tempora D. Marci, ſed cum Ant. Auguſtino *de Legib. et SCt.* ad Hadriani imperium referimus, ſub quo occurrit conſul Apronius. A. C. CXVII. et CXXIII. Vid. Schulting. *ad Vlpian. Fragm.* XXII. 5. *p.* 635. Videtur tamen tempore D. Marci id, quod ciuitatibus conceſſum fuerat SC. Aproniano, etiam ad collegia fuiſſe productum, idque adparet ex *L.* 20. *D. de reb. dub.* Immo et alio SC. conceſſum eſt, vt municipia heredes inſtitui poſſent a libertis ſuis. Vlpian. *L.* 1. §. 1. *D. de libert. vniu.* Erant vero liberti vniuerſitatum ſerui publici manumiſſi. Hinc apud Gruter. p. LXXXIII. 13. ISID. REG. PVBLICIVS EVTYCHES MVN. TAB. LIB. Porro V. nec mulieres heredes in parte quantacumque inſtitui poterant poſt Legem Voconiam. Cic. *Verrin.* I. 43. Eas enim capere potuiſſe *δύο ἥμισυ μυριάδας ἴσως*, XXV. *millia nummum*, ex Dione Caſſ. *Lib. LVI. p.* 578. patet. Male haec verba Dionis habita ſunt ab interpretibus, quorum plerique crediderunt, legem Voconiam prohibuiſſe, ne quis, qui centum millia HS in bonis haberet, plus quam quadrantem bonorum, id eſt, XXV. millia HS ſeminae relinqueret. Vidit eum errorem Bachouius *ad Inſt. h. t.* Sed eo ſe ne ipſe quidem expedire potuit. Felicius V. C. Iac. Perizonius *de Leg. Vocon. p.* 144. *ſequ.* docuit, in textu Dionis intelligendas eſſe drachmas, quas ſemper in animo habent Graeci Scriptores, quoties de Romana pecunia loquuntur. Gronou. de *Pecun. vet.* III. 16. Itaque per hanc legem mulieri non licuit relinquere vltra XXV. millia drachmarum, ſeu CM ſeſtertium, antequam lex illa Voconia per opulentiam ciuitatis ſubuerteretur. Gell. *Noct. Att.* XX. 1.

tamen etiam vſumfructum tertiae partis bonorum, et dotem praelegatam, et ſi liberos habebant, eiuſdem partis proprietatem capere poterant. Vlpian. *Fragm. XV.* Add. *Comm. noſtr. ad L. Iul. et Pap. Popp. II.* 14. *p.* 259. [*Tom. VIII. huiuſce Edit.*]

§. III.

Vniuerſitates quaedam heredes ſcribi poterant. Dum vero vniuerſitates heredes inſtitui potuiſſe negauimus, intelligendum id eſt de municipiis et collegiis, Romanorum imperio ſubiectis, non de ciuitatibus, *αὐτονόμοις*, quae iure ſuo legibuſque vtebantur. Sic apud Tacit. *Annal.* IIII. 43. Vulcatius Moſchus, exſul, bona ſua reliquit Maſſilienſibus. Quod exemplum fruſtra Plinio et Vlpiano opponit Muretus *ad Tacit. ibid.* Erant enim Maſſilienſes *αὐτονόμοι* et liberi, teſte Strabone *Geogr. IIII. p.* 197. *ſequ.* conf. Grot. *de iure belli et pac.* I. 3. 12. Poſtremo etiam vniuerſitates heredes inſtitui poterant. *L.* 12. *C. de her. inſt.* iiſque legare etiam Paulli temporibus licebat. *L.* 122. *princ. D. de legat.* 1.

§. IIII.

§. IIII.

Heredes quoque inſtitui non poterant VI. Dii *(b)*. Quod ideo procul dubio inductum; ne bona ciuium vſibus ſubtracta ſacerdotum luxuriae ſeruirent, quamuis et altera ciuilis ratio accederet, quod Dii hereditatem cernere, atque adire non poſſent. Coeperunt tamen Romani Principes Diis quibusdam, vt hereditatum capaces eſſent, ius liberorum dare, ridicula profecto liberalitate. Dio Caſſ. LV. p. 549. Tale ius, teſte Vlpiano *Fragm.* XXV. 6. impetrauerant Iupiter Tarpeius, de quo Petr. Fab. *Semeſtr.* III. 4. Iuſt. Rycqu. *de Capitol. Rom.* XVIII. XVIIII. XX. Apollo Didymaeus, (qui et Branchides vel Branchiades, Pompon. Mel. *de Sit. Orb.* I. 17. et ibi Iſaac. Voſſ. p. 83.) Mileti cultus, quae vrbs etiam in numis ſuis praefert ΔΙΔΥΜΕΑ ΜΙΛΗΣΙΩΝ, apud Patin. *Numiſ. Imp. aer. p.* 73. Conſ. V. C. Burmanni *Iou. καταβάτου p.* 100. Mars in Gallia, de quo Caeſar *de Bell. Gall.* VI. 17. Minerua Milienſis, vel vt alii *(c)* legunt, Ilienſis, de qua L. Holſtenius *ad Steph. voce ἴλιον*. Hercules Gaditanus, de quo Iuſtin. *Hiſt.* XXXXIIII. 5. Appian. *Punic. p.* 256. Diana Epheſia, de qua legi merentur Iac. Menetreii *Symbolica Dianae Epheſ. ſtatua* et L. Holſten. *Epiſt. de fulcris ſeu verubus Dianae Epheſiae Dianae ſimulacro adpoſitis*, apud Gronou. *Theſ. Ant. Graec. Tomo* VII. Mater Deorum Sipelenſis, vel, vt alii legere iubent, Sipylenſis, vel Sipylene. Sane ΜΗΤΗΡ ΣΙΠΥΛΗΝΗ legitur in *Marmoribus Arundellianis*. *p.* 11. et 12. Th. Reineſ. *inſcript. Claſſ. I. n.* 53. Iac. Spon. *Miſcell. p.* 350. Ita enim dicta a Sipylo monte, ceu adparet ex marmore Smyrnenſi, quod commentario illuſtrauit. Car. Patinus Patau. CIƆIƆCLXXXV. 40. De ea Diua videndus Heinſ. *ad Prudent. περὶ στέφαν. X. v.* 196. Marq. Gud. *ad Phaedr. Fab. III.* 20. Denique Coeleſtis Salinenſis Carthaginis, de qua vt et reliquis copioſiſſime Schulting. *Iuriſpr. antiq. p.* 636. *ſequ.*

(b) Hoc quoque obſeruat Vlpian. *Fragm.* XXV. 6. quem locum minus accurate P. Faber *Semeſtr. III.* 1. de religionibus priuatis non ſuſcipiendis, diſlue praeter Senatus auctoritatem non colendis, interpretatur. Vid. Schulting. *Iuriſpr. anteiuſtin. p.* 635.

(c) Veluti Hadr. Turneb. *Aduerſ. VII.* 21. Cuiac. *Obſeru.* X. 5. licet diſſentiant P. Fab. *Semeſtr. III.* 4. et Rad. Forner. *Rer. Quotid. II.* 8. qui Melienſem legi iubet.

§. V.

Ceterum hereditatem veteres ſemper vt ASSEM conſiderabant, eiuſque adeo duodecim concipiebant vncias. Erat enim AS quidquid ad μονάδα atque vnitatis rationem poterat reduci, quaſi εἷς. Salmaſ. *de vſur. p.* 536. Idem *de modo vſur. p.* 261. Fluxit *aſſis* vox a Doribus, Siculis, et Tarentinis, a quibus et ipſum grauis ponderis numum, et pleraſque rei pecuniariae adpellationes Romani acceperant. Nam ex Dorico αἷς Tarentini et Siculi fecerunt ἂς: inde Romani vtrumque vocabulum *aes* et *as* habuerunt. Quorum vocabulorum eadem erat ſignificatio, quia primus as ex aere fuerat percuſſus. Conf. Scalig. in Varr. *de Lat. Lingu. IIII. p.* 69. Porro quum ἂς a Siculis etiam

λίτρα

Qui Dii potuerint inſtitui heredes?

As hereditarius.

λίτρα diceretur: factum eſt, et vt Romani *aſſem* vocarent *libram* (*d*). Et quum duodecima pars τῆς λίτρας Siculis eſſe οὐγκία, idem nomen etiam placebat Romanis. Praeclarus hanc in rem locus eſt Iulii Pollucis *Lib. VIIII. cap. 6. ſegm.* 80. Ἀλλὰ μέντοι παρ᾽ αὐτῷ (Ἀριστοτέλει) τις ἂν ἐν τῇ ἱμεραίων πολιτείᾳ καὶ ἄλλα εὕροι Σικελικῶν νομισμάτων ὀνόματα, οἷον οὐγκίον, ὅπερ δύναται χαλκὸν ἕνα. *Ceterum apud eundem* (Ariſtotelem) *in Himereorum Politia etiam alia inueniet Siculorum nomina, vtpote* VNCIAM, *quae valet aereum vnum.* Hinc Romani omne totum *aſſem*, vocabant; idque diuidebant in duodecim vncias, quaſi id demum eſſet perfectum, quod XII. partibus vel vnciis conſtaret. Eleganter Balbus *de Aſſe* apud I. F. Gronou. *de Pec. Vet. p.* 883. *Quidquid vnum eſt, et quod ex integrorum diuiſione remanet, aſſem ratiocinatores vocant.* Exemplum eſt non modo in hereditate, verum etiam in vſuris, de quarum computandi ratione per vncias poſt Salmaſium egregie commentati ſunt Io. Frider. Gronou. in *Diſſert. tribus de Centeſima et aſſe vnciario*, et Ger. Noodt *de Foen. et vſuris II.* 2.

(*d*) Aſſes enim erant librales vſque ad bellum Punicum primum. Poſtea aſſes ſextantarii cudi coeperunt. Plin. *Hiſt. Nat.* XXXIII. 13. Vnde errat Feſtus *voce ſextantarii aſſes*, dum hanc mutationem demum a bello Punico ſecundo factam exiſtimat. Vid. Io. Harduin. *Not. ad* Plin. *l. c.*

§. VI.

Eius partes. Hinc facile explicantur nomina, quibus hereditatis partes deſignare ſolent iureconſulti. Quum enim AS integrum bonorum corpus ſignificet, in duodecim vncias diuiſum: vndecim vnciae vocabantur DEVNX, quaſi *vncia vna demta* (*e*). Pari ratione *decem vnciae* vocabantur DEXTANS, quaſi *deſextans*, hoc eſt, demta ſexta parte, nec non DECVNX, quaſi *decem vnciae*. *Nouem vnciae* DODRANS, quaſi *dequadrans*, id eſt, demto *quadrante; octo vnciae* BES, ſiue a veteri *des*, vt Varro coniicit, ſiue quaſi *bis triens*, vt Feſtus mauult. Balbus *ibid.* potius *beſſis* dicendum eſſe, monet quam *bes* vel *des*: *quoniam binas ex tribus aſſis partes ſibi vindicet.* Qua de re pluribus inter ſe diſceptant Scaliger, Salmaſius, Voſſius. Conf. Ian. Vinc. Grau. *ad XII. Tab. p.* 338. *ſequ. Septem vnciae* dicebantur SEPTVNX, cuius nominis ratio per ſe patet. *Sex vnciae* SEMIS, quaſi *ſemias; quinde vnciae* QVINCVNX; *quatuor vnciae* TRIENS, id eſt, tertia pars aſſis: *tres vnciae* QVADRANS, id eſt, quarta pars aſſis; *duae vnciae* SEXTANS, quaſi ſexta pars aſſis. Quae vero de partitione harum vnciarum in iure inculcantur, de iis copioſe diſſerunt doctores, et inprimis Gu. Budaeus *de aſſe*. Sunt tamen et alia vocabula iuris eodem pertinentia. Nam duplicatus as erat DVPONDIVS, quemadmodum vnum pondus ASSIPONDIVM vocabatur. Dimidia pars vnciae eſt SEMVNCIA, tertia DVELLA, vel BINAE SEXTVLAE, pars eiuſdem quarta SICILICVM, vel vti Balbus p. 886. ſcribit, SICILIQVVS, *L.* 21. §. 2. *D. de ann. legat.*

pars

(*e*) De enim in compoſitione tollit, *vndeuiginti*, *duodeuiginti*. vt patet exemplis, *demens*, *deſtruere*,

Digitized by Google

pars ſexta SEXTVLA, quam minimam aeris partem vocat Varro *de Ling. Lat. Lib. IIII. p.* 40. *edit. Scalig.* et tamen octaua etiam pars vnciae vocatur DRACHMA, duodecima HEMISESCLA, vel DIMIDIA SEXTVLA, ſexta decima TREMISSIS, quarta et viceſima SCRVPVLVS. Ita Balbus *de Aſſe p.* 886. Add. Voluſ. Maecian. *de Aſſe* apud eumdem Gronou. p. 874. ſequ.

T I T. XV. XVI.

DE VVLGARI ET PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

De ſubſtitutionibus vix eſt, quod ex antiquitate moneamus, quod non iam a iureconſultis ſit explicatum. Quare pauci tantum de origine ſubſtitutionum, et quibuſdam earum circumſtantiis, dicemus.

§. I.

Subſtitutionum origo.

Multum intererat Romanorum, ne teſtamenta deſtituerentur, tum ob conditiones varias, quibus plerumque ab herede ſatisfactum cupiebant, tum maxime ob ſacra priuata, quae interire nolebant.

§. II.

Heredes ſecundi.

Ne ergo deeſſet heres, ei vel eis, quem quoſue inſtituerant, ſubſtituere ſolebant alios, ad quos in caſum deficientium priorum bona deuoluerentur (a), eoſque vocabant HEREDES SECVNDOS, Cic. *de Inuent. II.* 21. *pro A. Cluent. XI.* Grut. *Inſcr. p. DXXVIIII.* 3. *p. DLVIIII.* 7. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VIII.* 13. 14. 15. Rem ita deſcribit Appianus *de bello ciuili Lib. II. p.* 518. Ἔθος Ῥωμαίοις παραγράφειν τοῖς κληρονόμοις ἑτέρους, εἰ μὴ κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι. *Mos eſt Romanis, heredibus ſubſtituere alios, ſi priores heredes non fierent.* Porro et his heredibus nonnumquam ſubſtituebantur, qui tertio vel vlteriore gradu ſuccederent. Sic Auguſtus teſtamento ſuo primo locó Tiberium et Liuiam, ſecundo nepotes pronepoteſque, tertio primores ciuitatis ſcripſerat. Tacit. *Ann. I.* 9. Suet. *Aug. cap.* CI. Meminit quoque *tertiorum heredum* Suet. *Claud. VI.*

(a) Subſtitutio ergo vulgaris e XII. Tabulis eſt, at conſequens ampliſſimae poteſtatis de rebus ſuis diſponendi: pupillaris moribus inducta dicitur *L.* 2. *D. h. t.* Cuiac. *Obſ.* VII. 6. Enimuero et haec in legibus XII. tabularum omnino reperit fundamentum. Pater enim familias ea lege etiam de PECVNIA SVAE REI legare poterat. Suis rebus etiam accenſebantur filii familias, quippe qui, tamquam res mancipi, in dominio iuris Quiritium erant. Binkershoeck *de iure occid. lib. I. p.* 145. Ergo rationi conſentaneum videbatur, patrem de pecunia filii ſui, qui ipſe per aetatem teſtari non poſſet, teſtari, adeoque eidem ſubſtituere pupillariter poſſe.

§. III.

Formula ſubſtituendi vulgariter.

Formula vulgariter ſubſtituendi eſt apud Caium *Inſt. II.* 4. 1. ILLE HERES MIHI ESTO, QVOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIT, ILLVM SVBSTITVI, AD QVEM HEREDITAS MEA DEBEAT PERTINERE. Videtur tamen haec formula ab Aniani manu eſſe, obſeruante Aleandro *ad Caium ibid.* Certe non fuit perpetua, ceu ex plurimis pandectarum locis patet, quos colligit Briſſon. *de Form. VI. p.* 607.

§. IIII.

Subſtitutio pupillaris eiuſque formula.

Haec vulgaris ſubſtitutio. Pupillaris quaſi duplex teſtamentum complectebatur, ſiquidem prius ſibi paterfamilias, deinde filio impuberi, heredem inſtituebat, in eum caſum, ſi hic infra pubertatem deceſſiſſet. *L.* 2. §. 4. *D. de vulg. et pupill. ſubſt. L.* 20. *D. eod.* §. 2. *Inſt. h. t.* Quamuis enim et hic diſſentirent Proculeiani et Sabiniani, quorum illi id adfirmare, hi negare ſolebant: Merill. *Obſ.* III. 12. poſteris tamen Proculi doctrina conſtanter placuit. Recepta hic erat formula: ILLE FILIVS, SI INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, ILLVM SVBSTITVO. Cai. *Inſt.* II. 4. 2. Cuiuſmodi ſubſtitutionem ita deſcribit Horat. *Serm. II.* 5. *v.* 45.

Si cui praeterea validus male filius, in re
Praeclara ſublatus, aletur; nec manifeſtum
Caelibis obſequium nudet te, leniter in ſpem
Arrepe officioſus, vt et ſcribare ſecundus
Heres, et, ſi quis caſus puerum egerit Orco,
In vacuum venias.

§. V.

Cautela in ſubſtitutione pupillari obſeruata.

Inprimis vero id accurate obſeruatum legimus, quod parentibus de liberorum ſalute ſollicitis commendat Iuſtinianus §. 3. *Inſt. de pupill. ſubſt.* vt ſubſtitutionem pupillarem in ima parte tabularum ſcriberent, eamque ſeparatim ſignarent (*b*), ne ſubſtitutus heres pupillo ſtrueret inſidias, malletque rapere hereditatem, quam incerta ſpe exſpectare. Sic Horat. *Sat. II.* 5. *v.* 53.

- - - Quid prima ſecundo
Cera velit verſu.

Ad quae verba videnda virorum doctorum *ſcholia*. Eamdem cautionem nonnumquam in vulgari ſubſtitutione adhibebant. Et huc quoque pertinent illa Suet. *Caeſ. LXXXIII. Nouiſſimo teſtamento tres inſtituit heredes ſororum nepotes, C. Octauium ex dodrante, et L. Pinarium et Q. Paedium ex quadrante, reliquos in* IMA CERA. *C. Octauium etiam in familiam nomenque adoptauit.* Conf. Salmaſ. *de mod. vſurar. cap. XI.* Cai. *Inſt. II.* 4. 2. ibi Oiſelius.

(*b*) Vnde et tabulae ſecundae adpellatae vltimi illi verſus, qui ſubſtitutionem pupillarem complectebantur. Vid. Barn. Briſſon. *Sel. Ant. Rom. III.* 12. *p.* 54.

TIT.

Digitized by Google

T I T. XVII. XVIII. XVIIII.

QVIBVS MODIS TESTAMENTA INFIRMANTVR. DE QVERELA INOFFICIOSI, ET HEREDVM QVALITATE, ET DIFFERENTIA.

De modis, quibus teſtamenta infirmantur, paullo accuratius dicere poterat Iuſtinianus. Nos ne actum agamus, pauca ab eo omiſſa ſupplebimus.

§. I.

Quemadmodum iureconſulti rebus omnibus nomina ſua tribuebant: ita et modos infirmandi teſtamenta accurate ſuis diſtinguebant vocabulis. Sic quae ab initio inualida erant teſtamenta ob perſonarum vel voluntatis vitium ea NVLLA eſſe dicebant. Alia ſunt INIVSTA, ſiue non iure facta, in quibus ſcilicet non obſeruata ſunt ſollemnia iuris extrema. *L. 1. D. de iniuſt. rupt. irr. fact. teſt.* Teſtamenta nulla et iniuſta.

§. II.

Ex poſt facto infirmabatur teſtamentum iure vel *praetorio* vel *ciuili*. Priori caſu dicebatur BONORVM POSSESSIO CONTRA TABVLAS DARI, de qua ſuo loco. Poſteriore teſtamenta vel RVMPI vel IRRITA FIERI, vel DESTITVI, vel RESCINDI, ferebantur. Infirmata ex poſt facto.

§. III.

RVMPEBANTVR teſtamenta partim adgnatione heredis ſui, vel certe quaſi adgnatione, de qua Hub. *Praelect. II. 17. p. 189.* partim nouo teſtamento, ſollemniter facto. *L. 2. D. eod.* partim inciſione, deletione, cancellatione. *tit. de his quae in teſt. delent.* Rupta.

§. IIII.

IRRITVM FIEBAT TESTAMENTVM capitis deminutione, maxima, media, ac minima. *Maxima* enim ſeruum faciebat, *media* peregrinum, *minima* filium familias. Quum vero nullus horum teſtari poſſet: facile patet, ſic rem incidiſſe in caſum, a quo incipere non poſſet. DESTITVTVM denique dictum eſſe teſtamentum, ex quo nullus heres erat, vel dupondii ſciunt. Irrita et destituta.

§. V.

Denique RESCINDI teſtamentum dicebatur per QVERELAM INOFFICIOSI. Eius originem diu ignoratam, ex antiquitatis parietinis reſtituere iuuabit. Franc. Duarenus *ad h. t. Cap. II.* eam a pricipibus inuentam putat. Sed ante principes eam notam fuiſſe, patet ex Valer. Max. VII. 7. 2. Nec felicius eam ex praetoris edicto deriuat Reſciſſa per querelam inofficioſi, cuius quae origo?

Digitized by Google

Pithoeus *ad collat. leg. Moſ. et Rom. XVI.* 3. Nam haec actio non, vt aliae praetoriae rei perſequutoriae, ad actum reſcindendum comparatae, annalis eſt, verum quinquennium durat. Nec praetor vmquam exheredatis ſuccurrit, vti ait Vlpianus *L.* 8. *pr. D. de bon. poſſeſſ. contra tab.* Nec denique locus Paulli *Rec. Sent. IIII.* 8. 5. ex quo id collegerat Pithoeus, hoc dicit, vbi tantum *actionis Praetoriae*, non querelae inofficioſi, fit mentio. Veriorem ergo originem ſibi inuenire viſus eſt Cuiac. *Obſ. II.* 21. *XVII.* 17. Docet enim ex inſcriptione *L.* 4. *D. de inoffic. teſt.* querelam hanc introductam eſſe lege GLICIA, quam lectionem etiam Codicis Florentini tuetur auctoritas. Et nihil ſane Gliciis Romae eſt celebrius. Frequenter eorum meminere Tacitus, Suetonius, Florus, Liuius, quin et marmora Capitolina, in quibus A. V. C. IↃIIII. laudatur.

M. CLAVDIVS C. F. GLICIA. QVI.
SCRIBA. FVERAT. DICTATOR.
COACT. ABDIC. SINE. MAG. EQV.

Steph. Vinand. Pigh. *Annal. Tom. II. p.* 50. Grut. *Inſcr. p. CCLXXXX.* 11. Vnde inuidia ſtimulatus videri poterat Hotomanus, qui *Diſp. de quarta legit. cap.* I. ne Cuiacio gloriam detectae legis tribuat, legem plane nullam agnoſcit Gliciam, querelamque inofficioſi ex moribus magis, et conſilio iureconſultorum, quam ex certa aliqua lege fluxiſſe contendit. Cum Cuiacio ſane faciunt recentiores paene omnes, et in his Ant. Auguſtin. *de Leg. et SC. in lege Glicia*, et Ian. Vinc. Grauina *de Leg. et SC. LXXX. p.* 649. *ſequ.* Sed negari nequit, Hotomani ſententiam Cuiaciana eſſe veroſimiliorem. Gliciorum enim nomen, familiae, non gentile eſt. Leges vero a cognominibus cognominatae non deſinebant in IA ſed in ANA, verbi cauſa lex Iunia Norbana. Sigon. *de Nom. propr. p. m.* 1426. Ergo haec lex aut *Claudia* dicenda fuiſſet, aut *Gliciana*, non Glicia. Quare nihil dici poteſt veroſimilius, quam quod moribus et iureconſultorum auctoritate inualuerit haec querela, et quidem libera adhuc republica. Meminerunt enim illius Cic. *adu. Verr. I.* 32. et Valer. Max. VII. 7. 5. ex quo conſtat, iam ad C. Calpurnium Piſonem hanc querelam fuiſſe delatam. Atqui praeturam hic Calpurnius geſſit anno V. C. IↃCLXXXII. Scilicet liberrima olim erat patribusfam. teſtandi exheredandique facultas. Quum vero ea abuterentur homines maxime blanditiis nouercalibus deliniti: ICti de remedio cogitare coeperunt, quo iniuſte exheredatis ſuccurreretur. Quod non obſcure innuit Pomponius, dum latiſſimam illam poteſtatem teſtatorum *coanguſtatam* fuiſſe ait *interpretatione iura conſtituentium*. *L.* 120. D. *de verb. ſignif.* Iam quamuis ICtis nouas leges condere vel veteres euertere haud liceret: tamen quum ex iuris principis furioſi condere non poſſent teſtamentum; non alio ac commodiore colore iniuſte exheredatis ſuccurrere poterant, quam ſi fingerent, parentem liberos iniuſte exheredantem ſanae ac integrae mentis haud fuiſſe, idque inde demonſtrarent, quod liberos bene de ſe meritos ſine iuſta cauſſa vel praeterierint vel exheredes ſcripſerint. Bynkersh.

Digitized by Google

kersh. *Obſ. II. 12. p. 153.* Πῶς γὰρ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν μανίαν, τὸ χαλεπαίνειν οὕτως κατὰ τῆς φύσεως; *Cur enim furorem non diceremus, ita naturae ſuccenſere?* inquit interpres *Baſilic. XXXVIIII.* 1. Ceterum hanc actionem vocabant QVERELAM, εὐφημίας ἕνεκα. Cognati enim non ſe inuicem accuſare, ſed inter ſe *conqueri* dicebantur. Voſſ. *Inſt. Orat. I. 6.* 2. Neque tamen ſemper eo nomine veniſſe hoc remedium animaduertimus, ſed illud aliquando actio, *L. 12. §. vlt. L. 15. §. 2. D. L. 25. L. 27. C. de inoffic. teſt.* aliquando accuſatio adpellatur, *vt L. 6. §. vlt. L. 17. L. 22. D. eod. tit.* Vocabant eamdem querelam INOFFICIOSI, quia quemadmodum *beneficia aliorum ſunt*, ita *officia eorum, quos neceſſitudo ſuſcitat, et opem ferre iubet.* Seneca *de Benefic. III.* 8. Contra officium ergo teſtamenti videbantur, qui proximos vel praeterierant, vel exheredes iuſte ſcripſerant.

§. VI.

Eiusdem natura.

Ceterum hac querela, teſtamento, ceteroquin ſollemniter facto, obiiciebatur dementia furorue teſtatoris. Non enim tanta inhumanitas cadere videbatur in ſani capitis hominem, vt ſine cauſſa exheredes ſcriberet filios. Inſtituebatur ea in iudicio centumuirali ſeu quadruplici; vt patet ex Plin. *Epiſt.* IIII. 24. Vnde et ipſa haec querela aliquando *iudicii centumuiralis* nomine venit. *L. 13. D. de inoff. teſt.* Add. *L. 17. D. eod.* Valer. Max. VII. 7. 1. et 2. et VII. 8. 1.

§. VII.

Origo legitimae portionis.

Ceterum ceſſabat querela, relicta legitima, ſeu certa et legibus definita bonorum portione. Ea olim ſemper erat hereditatis quadrans. *L. 8. §. 6. et 8. D. de inoff. teſt. L. 2. C. de inoffic. donat.* Quae quarta quando et qua occaſione inoleuerit, incompertum ſibi eſſe fatetur Iac. Cuiac. *Obſeru.* II. 21. III. 8. vbi tamen eamdem a Marco Imp. inuentam ſuſpicatur, deceptus loco Nicephori. At inter primos Ian. a Coſta *princ. Inſt. de inoff. teſt.* et Claud. Chiffl. *de legit. port.* [*Tom. V. Theſ. iur. ciu. p. 721.*] nec non poſt hos Ant. Schultingius *Iuriſpr. Anteiuſt. p.* 381. docuerunt, legitimam illam portionem ex legis Falcidiae rationibus prudentum interpretatione eſſe inductam. Sane heredibus, quibus inofficioſi querela competit, QVARTAM FALCIDIAM deberi, diſertis verbis dicunt Paullus *Recept. Sent. IV.* 5. 5. et Vlpianus *L. 8. §. 9. et 14. D. de inoffic. teſtam.* Abſolute quoque illam portionem QVARTAM vocat Plin. *Epiſt.* V. 1. et FALCIDIAM Iuſtinianus. *L. 31. C. de inoff. teſtam.* Vnde patet, ſatis antiquam et forſan Auguſti temporibus aequalem (*a*) eſſe legitimam illam portionem.

(*a*) Auguſti enim temporibus latam eſſe legem Falcidiam, oſtendemus infra *Lib. II. Tit. XX. ſequ. §. XVIIII.* Occaſionem forſan dedit T. Tettius Vibo, qui filium infantem exheredauerat. Val. Max. VII. 7. 3. Reineſ. *Inſcript. Claſſe XXIII.* 1.

§. VIIII.

§. VIII.

Inuecta a Iuſtiniano mutatio?

Sed auxit illam portionem Iuſtinianus per *Nou. XCII.* et *Nouell. XVIII.* 1. vbi legitimam portionem, ſi liberi quatuor, vel pauciores eſſent, trientem: ſin quinque vel plures, ſemiſſem eſſe iuſſit.

§. VIIII.

Quibus caſibus haec querela locum habuerit, vel non habuerit?

Competebat porro haec querela non modo liberis aduerſus parentes, ſed et his aduerſus liberos. Sane et matrum teſtamenta hac querela impugnata, legimus, iam ante SC. Orphitianum, apud Plin. *Epiſt.* 1. Valer. Max. VII. 7. 4. Quod eo minus mirandum, quia ex eodem Valerio Max. *Lib. VII. Cap.* 7. *exemplo* 2. conſtat, etiam filios in adoptionem datos patrum naturalium teſtamenta impugnaſſe. Poſtea id remedium ad ſolos parentes, liberos, fratres reſtrictum, *l.* 1. *D. h. t.* Immo iure nouo ceſſabat haec querela etiam in fratribus et ſororibus, niſi turpis inſtituta eſſet perſona: *L.* 27. *C. h. t.* ceſſabat etiam contra teſtamentum militis: *L. vlt.* §. 1. *C. eod.* ceſſabat denique praeſcriptione quinquennii, *L.* 8. §. *vlt. D. eod.* de quibus omnibus plenius agunt iureconſulti.

§. X.

Heredes quotuplices?

Pergimus ad heredum qualitatem et differentiam. Erant illi vel NECESSARII, vel SVI et NECESSARII, vel EXTRANEI ac VOLVNTARII. *pr. Inſt. de hered. qual.*

§. XI.

Heredes neceſſarii.

NECESSARII erant, qui cogebantur eſſe heredes etiam inuiti. Tales erant ſerui, quibus pro libertate data, id iugum imponebant leges, vt heredes eſſe cogerentur, quo ſubhaſtatio bonorum non fieret nomine dominorum, ſi forte aes alienum aliter diſſolui non poſſet, ſed ſub eorum nomine. Infamiae enim quid habere videbatur illa ſubhaſtatio, quam hoc ordine factam nouimus. Proponebatur edictum a Praetore, quo creditoribus poſſeſſio bonorum dabatur. Qui vbi triginta dies a die deſerti vadimonii poſſederant: eiuſdem Praetoris iuſſu creari ſolebat Magiſter, ad bona diſtrahenda. Cic. *ad Attic. VI.* 1. Quinctilian. *Inſt. Orat. VI.* 4. *L. vlt. D. de curat. bon. dand.* Tum fiebat praeſcriptio in celeberrimis vrbis locis: ITA ILLE DEBITOR NOSTER IN EIVSMODI CAVSSA EST, VT BONA EIVS DIVENDI DEBEANT, QVICVMQVE EMERE VOLET, ADESTO. Theoph. *pr. Inſt. de ſucceſſ. ſubl. quae fieb. per bon. vendit. Idque* eſt illud *triſte carmen magiſtri*, de quo Cicero *de Orator. I.* 59. vel *libellus*, *bonis alicuius ſuſpenſus*, apud Senecam *de benefic. IV.* 12. Paucis diebus poſt denuo adeundus erat praetor, vt liceret legem bonorum vendendorum facere, atque inde ita v. c. praeſcribebant: HAEC QVICVMQVE EMERIT, CREDITORIBVS IN DIMIDIAM PARTEM EORVM, QVAE IPSIS DEBENTVR, RESPONDERE DEBET. Theophil. *ibid.* Interea aderant bonorum emtores, qui totam maſſam bonorum emebant, vocati etiam *ſectores*. de quibus Cic. *pro Roſc. Amer. VI.* Scilicet ſectores vocabantur, *qui ſpem lucri ſui ſequuti, bona condemnatorum ſemel auctionabantur, pro-*

que

Digitized by Google

que iis pecunias penſitabant ſingulis, ac deinde pro compendio ſuo ſingulas quasque res populo vendebant. Aſcon. Paed. *in Verr. III. pag.* 1845. Nonnumquam, ſi deeſſet ſector, auctio fiebat, eaque indicebatur acerba voce praeconis, cuius formula, ſed ioeoſa, eſt apud Plaut. *Menaechm. V. 9. v. vlt.* Qua de re Cicero *Epiſt. ad Attic. VI.* 1. Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. I.* 11. *p.* 149. et *de Iudic. I.* 18. *p.* 449. *ſequ.* Ne ergo haec infamia in defuncti domini manes redundaret: ab obaeratis ſeruus inſtituebatur heres, et is cogebatur hereditatem adire, atque hinc dici ſolebat HERES NECESSARIVS.

§. XII.

Svt et NECESSARII erant liberi, NECESSARII, quia et ipſi heredes eſſe cogebantur: SVI, quia iam viuis parentibus quaſi domini habebantur, §. 2. *Inſt. h. t.* §. 3. *Inſt. de hered. quae ab inteſt. L.* 11. *D. de lib. et poſtum.* Vnde et *particeps patris* eleganter dicitur filiusfamil. apud Terent. *Heauton. Act.* 1. *ſcen.* 1. *v.* 97. Sui et neceſſarii.

Nec fas eſſe, vlla me voluptate hic frui,
Niſi vbi ille huc ſaluus redierit meus particeps.

Quia tamen durum videbatur, ob defuncti parentis infortunium liberos ſuperſtites quaſi infamiam contrahere: praetor ipſis poſtea conceſſerat beneficium abſtinendi. *L.* 11. *L.* 12. *L.* 57. §. 1. *D. de adquir. hered. L.* 71. §. 9. *eod.* ex quo loco, id beneficium iam ante Sabini tempora liberis datum fuiſſe, adparet.

§. XIII.

Denique EXTRANEI erant, qui nec neceſſarii erant nec ſui. His ergo liberum erat, vel adire hereditatem, vel repudiare, ſi magis expedire videretur, vnde et VOLVNTARII dicti. Adquirebatur ſcilicet hereditas *cretione*, ſi Charondae credimus, *aditione*, *pro herede geſtione*, *immiſtione*, *agnitione*. Charond. *ad Vlp. Fragm. XXII.* 27. qui tamen fallitur, dum immixtionem huc refert, quum ea ad heredes ſuos pertineat, quos ipſo iure heredes eſſe, diximus. Quamuis autem *cretio* et *aditio* ſemper eſſent coniunctae: tamen ideo non illa erant ſynonyma, vti ſibi perſuaſit Donell. *Comm. iur. ciu.* VII. 8. ſed actus diuerſi. Idque vel inde patet, quod ſequiore aeuo hereditas etiam ſine cretione adiretur, quale priuilegium matri, patruis, aliisque cognatis tribuerat Conſtantinus *L.* 1. *et* 2. *C. Theod. de legit. heredit.* Extranei.

§. XIIII.

Cretio erat actus eorum, qui cum cretione erant heredes inſtituti. Vlpian. *Fragm. XXII.* 25. Cum cretione dicebatur inſtitutus, cui teſtator iniunxerat, vt hereditatem cerneret. Ea cretio erat vel PERFECTA vel IMPERFECTA. Nam ſi ſcripſerat teſtator; TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. Vlp. *l. c.* §. 27. haec formula pertinebat ad *cretionem perfectam*. Sin vltima Cretio hereditatis quid et quotuplex.

verba

verba eſſent omiſſa : dicebatur heres inſtitutus cum *cretione imperfecta*, itemque, ſi loco exheredationis adiectum eſſet, SI NON CREVERIS, TVNC MAEVIVS HERES ESTO. Vlp. *ibid.* §. 34. Erat quoque cretio vel VVLGARIS vel CONTINVA. *Vulgaris*, in qua adiiciebantur verba: QVIBVS SCIERIS POTERISQVE. *Continua*, in qua non adiiciebantur, Vlp. *Fragm. ibid.* §. 31. 32. Ceterum horum verborum ea erat vis, et poteſtas, vt in cretione vulgari dies tantum vtiles, in continua omnes numerarentur. Schulting. *ad Vlpian. ibid. p.* 644. Cernere vero hereditatem, non erat facere, vt viderent, aliquem eſſe heredem, ceu interpretatur Varro *de lingua Lat. V.* 8. *p.* 43. *edit. Gothofr.* ſed decernere, ſe heredem eſſe velle, ceu ipſe Varro *Lib. VI.* 5. *p.* 57. rectius atque accuratius docet. Cuiac. *Obſ.* VII. 18. Iac. Perizon. *Not. ad Sanct. Mineru.* VIIII. 15. Fiebat iſta cretio intra certos dies, praeſentibus teſtibus. Cicero ad *Att.* XIII. 44. Sic centum dierum meminit Vlpian. *ibid.* et ius noſtrum *l.* 22. §. 1. *D. quando dies leg. ced. L.* 3. §. 8. *D. de minorib. L.* 2. §. *vlt. D. de ſuis et legit. hered.* quae loca veterem ritum cretionis redolere videntur, ſexaginta dierum Cicero *Epiſt. ad Attic.* XIII. 44. In ipſo actu dicenda ab herede erant verba cretionis: QVVM ME MAEVIVS HEREDEM INSTITVERIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQVE. Vlp. *ibid.* §. 28. Barn. Briſſoni *de Form. VII. p.* 600. *et* 601. Et hinc CRETIONIS SOLEMNITAS, *L. vn. C. Theod. de cret. et bonor. poſſeſſ.* SCRVPVLOSA SOLEMNITAS, *l.* 8. *C. Theod. de matern. bon.* CRETIONIS COMMENTVM. *l.* 1. *C. Theod. eod.* CRETIONEM DICERE. *l.* 5. *C. Theodoſ. eod. tit.*

§. XV.

An aliis ſollemnitatibus opus fuerit adituris hereditatem?

Dictis cretionis verbis, heres dicebatur *hereditatem adiiſſe*. Nec aliis ritibus quam illa teſtatione mentis, facta videtur hereditatis aditio, quamuis quibuſdam caſibus aditio et ſine cretione fieri poſſet. Sunt equidem, qui aditas hereditates exiſtimant percuſſione digitorum: Cuiac. *Obſ.* VII. 18. Merill. *Obſ.* IV. 34. quod ſignum dominii apud veteres fuiſſe, putant. Alii etiam ſaltationem addunt, quaſi laetitiae ſignum. Ant. Dadin. Alteſerra *de fiction. iur. tract.* III. 19. Sed vtrumque ritum collegere ex male intellecto loco Ciceronis *de offic.* III. 19. ad quem addendae eruditae obſeruationes Io. Ge. Graeuii. Addunt alii Ambroſ. *de offic.* III. 2. Sed et hic Ciceronem non intellectum manifeſto exſcripſit.

§. XVI.

Quid pro herede geſtio?

Qui ſine cretione heredes erant ſcripti. ii etiam (*b*) ſine aditione ſola, PRO HEREDE GESTIONE heredes fieri poterant. Pro herede vero gerebat, qui rebus hereditariis, tamquam dominus, vtebatur, veluti qui auctionem rerum hereditariarum faciebat, ſeruis hereditariis cibaria dabat. etc. Vlpian. *Fragm.* XXII. 26.

(*b*) Addidi τὸ *etiam*, quia et hi cernere poterant hereditatem, ſi volebant, nec tamen cogebantur. Pett. Fabr. *Semeſtr. II.* 21. Aneran. *Interp. iur. II.* 12. 15. *p.* 151.

§. XVII.

Digitized by Google

§. XVII.

Immixtio ad neceſſarios et ſuos heredes pertinebat. Agnitionem, ſublata cretione ſollemni aiunt inualuiſſe. §. *vlt. Inſt. de hered. qual. et different.* §. *vlt. Inſt. de bon. poſſ.* Sed ſic ea vel ab aditione non differt, vel ad bonorum poſſeſſionem potius, quam ad hereditatem, pertinet. Suſtulit vero cretionem in bonis maternis Conſtantinus, *L.* 1. *C. Theod. de matern. bon.* nec non Conſtantius, *l. L.* 4. *C. Theod. eod.* et Valentinianus *L. vn. C. Theod. de cretione.* Poſtea eamdem penitus aboleuit non Arcadius, vt in *L.* 17. *C. de iure delib.* dicitur, ſed Iuſtinianus, inuento beneficio inuentarii, (de quo *L. fin. C. de iure delib. Nou. I.* 2. 1.) Quilibet enim tuto adire ex eo potuit hereditatem, quum eo ipſo bona heredis et defuncti ſeparentur, omnisque impediatur actionum confuſio. **Quid immixtio et agnitio?**

TIT. XX-XXII.

DE LEGATIS, EORVMQVE ADEMTIONE, ET TRANSLATIONE, ET LEGE FALCIDIA.

Hactenus Imperator de vniuerſalibus adquiſitionibus egit, ad easque etiam plures, qui infra ſequentur, tituli pertinent. Placuit tamen illi, interferere hic ſingularum rerum adquiſitionem, quae per legata fit. An ſatis concinne, alii videant. Nos pauca ad hos quoque titulos delibabimus.

§. I.

Legatvm eſt donatio, quae legis modo, id eſt imperatiue, teſtamento relinquitur. **Legatum quid?** Vlp. *Fragm. XXIV.* 1. *Legis modo* inquit Vlpianus, quia veluti legem teſtator dicit heredi, quid ab eo praeſtari velit, vnde et graecis legare, eſt νομοθετεῖν (a) *Nouell. XXII.* 2. Io. Chryſoſt. *Homil. I. ad Act. Apoſt. p.* 615. Quin et ipſum verbum legare nihil ſignificat aliud, quam mandare et veluti legem dicere. Ita Plaut. *Caſin. I.* 1. *v.* 12.

Quin potius quod tibi LEGATVM EST *negotium*
Id curas?

Hinc legati dicuntur a *legando*, quia cum mandatis mittuntur, non quia publice leguntur, ceu coniicit Varro *de Lingu. Lat. VI.* 16. *n.* 7. Nec aliam ob cauſſam relegati adpellantur, quam quia *lege*, a populo vel principe lata, ciuitate exeſſe iubentur. *Imperatiue* ergo fie-

(a) Hinc teſtatores plane more legiſlatorum loquebantur. Hi verbis imperatiuis vti ſolebant: iisdem vtebantur teſtatores: PRAECIPITO, SVMITO cet. Legiſlatorum formula erat DAMNAS ESTO, *L.* 2. *pr. L.* 27. §. 5. *D. ad* L. *Aquil.* Eadem vero etiam teſtatoribus ſollemnis erat.

λίτρα diceretur: ſactum eſt, et vt Romani *aſſem* vocarent *libram* (*d*). Et quum duodecima pars τῆς λίτρας Siculis eſſe οὐγκία, idem nomen etiam placebat Romanis. Praeclarus hanc in rem locus eſt Iulii Pollucis *Lib. VIIII. cap. 6. ſegm.* 80. Ἀλλὰ μέντοι παρ' αὐτῷ (Ἀριστοτέλει) πῶς ἂν ἐν τῇ Ἱμεραίων πολιτείᾳ καὶ ἄλλα εὕροι Σικελικῶν νομισμάτων ὀνόματα, οἷον οὐγκίον, ὅπερ δύναται χαλκῶν ἕνα. *Ceterum apud eundem* (Ariſtotelem) *in Himereorum Politia etiam alia inueniet Siculorum nomina, vtpote* VNCIAM, *quae valet aereum vnum*. Hinc Romani omne totum *aſſem*, vocabant; idque diuidebant in duodecim vncias, quaſi id demum eſſet perfectum, quod XII. partibus vel vnciis conſtaret. Eleganter Balbus *de Aſſe* apud I. F. Gronou. *de Pec. Vet. p.* 883. *Quidquid vnum eſt, et quod ex integrorum diuiſione remanet, aſſem ratiocinatores vocant*. Exemplum eſt non modo in hereditate, verum etiam in vſuris, de quarum computandi ratione per vncias poſt Salmaſium egregie commentati ſunt Io. Frider. Gronou. in *Diſſert. tribus de Centeſima et aſſe vnciario*, et Ger. Noodt *de Foen. et vſuris II.* 2.

(*d*) Aſſes enim erant librales vſque ad bellum Punicum primum. Poſtea aſſes ſextantarii cudi coeperunt. Plin, *Hiſt. Nat. XXXIII.* 13. Vnde errat Feſtus *voce ſextantarii aſſes*, dum hanc mutationem demum a bello Punico ſecundo factam exiſtimat. Vid. Io. Harduin. *Not. ad* Plin. *l. c.*

§. VI.

Eius partes. Hinc facile explicantur nomina, quibus hereditatis partes deſignare ſolent iureconſulti. Quum enim AS integrum bonorum corpus ſignificet, in duodecim vncias diuiſum: vndecim vnciae vocabantur DEVNX, quaſi *vncia vna demta* (*e*). Pari ratione *decem vnciae* vocabantur DEXTANS, quaſi *deſextans*, hoc eſt, demta ſexta parte, nec non DECVNX, quaſi *decem vnciae*. *Nouem vnciae* DODRANS, quaſi *dequadrans*, id eſt, demto *quadrante; octo vnciae* BES, ſiue a veteri *des*, vt Varro coniicit, ſiue quaſi *bis triens*, vt Feſtus mauult. Balbus *ibid.* potius *beſſis* dicendum eſſe, monet quam *bes* vel *des*: *quoniam binas ex tribus aſſis partes ſibi vindicet*. Qua de re pluribus inter ſe diſceptant Scaliger, Salmaſius, Voſſius. Conf. Ian. Vinc. Grau. *ad XII. Tab. p.* 338. *ſequ. Septem vnciae* dicebantur SEPTVNX, cuius nominis ratio per ſe patet. *Sex vnciae* SEMIS, quaſi *ſemias; quinde vnciae* QVINCVNX; *quatuor vnciae* TRIENS, id eſt, tertia pars aſſis; *tres vnciae* QVADRANS, id eſt, quarta pars aſſis; *duae vnciae* SEXTANS, quaſi ſexta pars aſſis. Quae vero de partitione harum vnciarum in iure inculcantur, de iis copioſe diſſerunt doctores, et inprimis Gu. Budaeus *de aſſe*. Sunt tamen et alia vocabula iuris eodem pertinentia. Nam duplicatus as erat DVPONDIVS, quemadmodum vnum pondus ASSIPONDIVM vocabatur. Dimidia pars vnciae eſt SEMVNCIA, tertia DVELLA, vel BINAE SEXTVLAE, pars eiuſdem quarta SICILICVM, vel vti Balbus p. 886. ſcribit, SICILIQVVS, *L.* 21. §. 2. *D. de ann. legat.*

pars

(*e*) De enim in compoſitione tollit, vt patet exemplis, *demere*, *deſtruere*, *vndeuiginti*, *duodeuiginti*.

Digitized by Google

pars ſexta SEXTVLA, quam minimam aeris partem vocat Varro *de Ling. Lat. Lib. IIII. p.* 40. *edit. Scalig.* et tamen octaua etiam pars vnciae vocatur DRACHMA, duodecima HEMISESCLA, vel DIMIDIA SEXTVLA, ſexta decima TREMISSIS, quarta et viceſima SCRVPVLVS. Ita Balbus *de Aſſe p.* 886. Add. Voluſ. Maecian. *de Aſſe* apud eumdem Gronou. p. 874. ſequ.

T I T. XV. XVI.

DE VVLGARI ET PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

DE ſubſtitutionibus vix eſt, quod ex antiquitate moneamus, quod non iam a iureconſultis ſit explicatum. Quare paucis tantum de origine ſubſtitutionum, et quibuſdam earum circumſtantiis, dicemus.

§. I.

Multum intererat Romanorum, ne teſtamenta deſtituerentur, tum ob conditiones varias, quibus plerumque ab herede ſatisfactum cupiebant, tum maxime ob ſacra priuata, quae interire nolebant. **Subſtitutionum origo.**

§. II.

Ne ergo deeſſet heres, ei vel eis, quem quoſue inſtituerant, ſubſtituere ſolebant alios, ad quos in caſum deficientium priorum bona deuoluerentur (*a*), eoſque vocabant HEREDES SECVNDOS, Cic. *de Inuent. II.* 21. *pro A. Cluent. XI.* Grut. *Inſcr. p. DXXVIIII.* 3. *p. DLVIIII.* 7. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VIII.* 13. 14. 15. Rem ita deſcribit Appianus *de bello ciuili Lib. II. p.* 518. Ἔθος Ῥωμαίοις παραγράφειν τοῖς κληρονόμοις ἑτέρους, εἰ μὴ κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι. *Mos eſt Romanis, heredibus ſubſtituere alios, ſi priores heredes non fierent.* Porro et his heredibus nonnumquam ſubſtituebantur, qui tertio vel vlteriore gradu ſuccederent. Sic Auguſtus teſtamento ſuo primo loco Tiberium et Liuiam, ſecundo nepotes proneporeſque, tertio primores ciuitatis ſcripſerat. Tacit. *Ann. I.* 9. Suet. *Aug. cap.* CI. Meminit quoque *tertiorum heredum* Suet. *Claud. VI.* **Heredes ſecundi.**

(*a*) Subſtitutio ergo vulgaris e XII. Tabulis eſt, at conſequens ampliſſimae poteſtatis de rebus ſuis diſponendi: pupillaris moribus inducta dicitur L. 2. *D. h. t.* Cuiac. *Obſ.* VII. 6. Enimuero et haec in legibus XII. tabularum omnino reperit fundamentum. Pater enim familias ea lege etiam de PECVNIA SVAE REI legare poterat. Suis rebus etiam accenſebantur filii familias, quippe qui, tamquam res mancipi, in dominio iuris Quiritium erant. Binkershoeck *de iure occid. lib. I. p.* 145. Ergo rationi conſentaneum videbatur, patrem de pecunia filii ſui, qui ipſe per aetatem teſtari non poſſet, teſtari, adeoque eidem ſubſtituere pupillariter poſſe.

§. III.

§. III.

Formula ſubſtituendi vulgariter.

Formula vulgariter ſubſtituendi eſt apud Caium *Inſt. II.* 4. 1. ILLE HERES MIHI ESTO, QVOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIT, ILLVM SVBSTITVI, AD QVEM HEREDITAS MEA DEBEAT PERTINERE. Videtur tamen haec formula ab Aniani manu eſſe, obſeruante Aleandro *ad Caium ibid.* Certe non fuit perpetua, ceu ex plurimis pandectarum locis patet, quos colligit Briſſon. *de Form. VI. p.* 607.

§. IIII.

Subſtitutio pupillaris eiuſque formula.

Haec vulgaris ſubſtitutio. Pupillaris quaſi duplex teſtamentum complectebatur, ſiquidem prius ſibi paterfamilias, deinde filio impuberi, heredem inſtituebat, in eum caſum, ſi hic infra pubertatem deceſſiſſet. *L.* 2. §. 4. *D. de vulg. et pupill. ſubſt. L.* 20. *D. eod.* §. 2. *Inſt. h. t.* Quamuis enim et hic diſſentirent Proculeiani et Sabiniani, quorum illi id adfirmare, hi negare ſolebant: Merill. *Obſ.* III. 12. poſteris tamen Proculi doctrina conſtanter placuit. Recepta hic erat formula: ILLE FILIVS, SI INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, ILLVM SVBSTITVO. Cai. *Inſt.* II. 4. 2. Cuiuſmodi ſubſtitutionem ita deſcribit Horat. *Serm. II.* 5. *v.* 45.

Si cui praeterea validus male filius, in re
Praeclara ſublatus, aletur; nec manifeſtum
Caelibis obſequium nudet te, leniter in ſpem
Arrepe officioſus, vt et ſcribare ſecundus
Heres, et, ſi quis caſus puerum egerit Orco,
In vacuum venias.

§. V.

Cautela in ſubſtitutione pupillari obſeruata.

Inprimis vero id accurate obſeruatum legimus, quod parentibus de liberorum ſalute ſollicitis commendat Iuſtinianus §. 3. *Inſt. de pupill. ſubſt.* vt ſubſtitutionem pupillarem in ima parte tabularum ſcriberent, eamque ſeparatim ſignarent (*b*), ne ſubſtitutus heres pupillo ſtrueret inſidias, malletque rapere hereditatem, quam incerta ſpe exſpectare. Sic Horat. *Sat. II.* 5. *v.* 53.

- - - Quid prima ſecundo
Cera velit verſu.

Ad quae verba videnda virorum doctorum *ſcholia*. Eamdem cautionem nonnumquam in vulgari ſubſtitutione adhibebant. Et huc quoque pertinent illa Suet. *Caeſ. LXXXIII. Nouiſſimo teſtamento tres inſtituit heredes ſororum nepotes, C. Octauium ex dodrante, et L. Pinarium et Q. Paedium ex quadrante, reliquos in* IMA CERA. *C. Octauium etiam in familiam nomenque adoptauit.* Conf. Salmaſ. *de mod. vſurar. cap. XI.* Cai. *Inſt. II.* 4. 2. ibi Oiſelius.

(*b*) Vnde et tabulae ſecundae adpellatae vltimi illi verſus, qui ſubſtitutionem pupillarem complectebantur. Vid. Barn. Briſſon. *Sel. Ant. Rom. III.* 12. *p.* 54.

TIT.

Digitized by Google

T I T. XVII. XVIII. XVIIII.

QVIBVS MODIS TESTAMENTA INFIRMANTVR. DE QVERELA INOFFICIOSI, ET HEREDVM QVALITATE, ET DIFFERENTIA.

De modis, quibus teſtamenta infirmantur, paullo accuratius dicere poterat Iuſtinianus. Nos ne actum agamus, pauca ab eo omiſſa ſupplebimus.

§. I.

Quemadmodum iureconſulti rebus omnibus nomina ſua tribuebant: ita et modos infirmandi teſtamenta accurate ſuis diſtinguebant vocabulis. Sic quae ab initio inualida erant teſtamenta ob perſonarum vel voluntatis vitium ea NVLLA eſſe dicebant. Alia ſunt INIVSTA, ſiue non iure facta, in quibus ſcilicet non obſeruata ſunt ſollemnia iuris extrema. *L.* 1. *D. de iniuſt. rupt. irr. fact. teſt.* — Teſtamenta nulla et iniuſta.

§. II.

Ex poſt facto infirmabatur teſtamentum iure vel *praetorio* vel *ciuili*. Priori caſu dicebatur BONORVM POSSESSIO CONTRA TABVLAS DARI, de qua ſuo loco. Poſteriore teſtamenta vel RVMPI vel IRRITA FIERI, vel DESTITVI, vel RESCINDI, ferebantur. — Infirmata ex poſt facto.

§. III.

RVMPEBANTVR teſtamenta partim adgnatione heredis ſui, vel certe quaſi adgnatione, de qua Hub. *Praelect. II.* 17. *p.* 189. partim nouo teſtamento, ſollemniter facto. *L.* 2. *D. eod.* partim inciſione, deletione, cancellatione. *tit. de his quae in teſt. delent.* — Rupta.

§. IIII.

IRRITVM FIEBAT TESTAMENTVM capitis deminutione, maxima, media, ac minima. *Maxima* enim ſeruum faciebat, *media* peregrinum, *minima* filium familias. Quum vero nullus horum teſtari poſſet: facile patet, ſic rem incidiſſe in caſum, a quo incipere non poſſet. DESTITVTVM denique dictum eſſe teſtamentum, ex quo nullus heres erat, vel dupondii ſciunt. — Irrita et deſtituta.

§. V.

Denique RESCINDI teſtamentum dicebatur per QVERELAM INOFFICIOSI. Eius originem diu ignoratam, ex antiquitatis parietinis reſtituere iuuabit. Franc. Duarenus *ad h. t. Cap. II.* eam a pricipibus inuentam putat. Sed ante principes eam notam fuiſſe, patet ex Valer. Max. VII. 7. 2. Nec felicius eam ex praetoris edicto deriuat — Reſciſſa per querelam inofficioſi, cuius quae origo?

Digitized by Google

Pithoeus *ad collat. leg. Moſ. et Rom. XVI.* 3. Nam haec actio non, vt aliae praetoriae rei perſequutoriae, ad actum reſcindendum comparatae, annalis eſt, verum quinquennium durat. Nec praetor vmquam exheredatis ſuccurrit, vti ait Vlpianus *L.* 8. *pr. D. de bon. poſſeſſ. contra tab.* Nec denique locus Paulli *Rec. Sent. IIII.* 8. 5. ex quo id collegerat Pithoeus, hoc dicit, vbi tantum *actionis Praetoriae*, non querelae inofficioſi, fit mentio. Veriorem ergo originem ſibi inuenire viſus eſt Cuiac. *Obſ. II.* 21. *XVII.* 17. Docet enim ex inſcriptione *L.* 4. *D. de inoffic. teſt.* querelam hanc introductam eſſe lege GLICIA, quam lectionem etiam Codicis Florentini tuetur auctoritas. Et nihil ſane Gliciis Romae eſt celebrius. Frequenter eorum meminere Tacitus, Suetonius, Florus, Liuius, quin et marmora Capitolina, in quibus A. V. C. IↃIIII. laudatur.

M. CLAVDIVS C. F. GLICIA. QVI.
SCRIBA. FVERAT. DICTATOR.
COACT. ABDIC. SINE. MAG. EQV.

Steph. Vinand. Pigh. *Annal. Tom. II. p.* 50. Grut. *Inſcr. p. CCLXXXX.* 21. Vnde inuidia ſtimulatus videri poterat Hotomanus, qui *Diſp. de quarta legit. cap.* I. ne Cuiacio gloriam detectae legis tribuat, legem plane nullam agnoſcit Gliciam, querelamque inofficioſi ex moribus magis, et conſilio iureconſultorum, quam ex certa aliqua lege fluxiſſe contendit. Cum Cuiacio ſane faciunt recentiores paene omnes, et in his Ant. Auguſtin. *de Leg. et SC. in lege Glicia*, et Ian. Vinc. Grauina *de Leg. et SC. LXXX. p.* 649. *ſequ.* Sed negari nequit, Hotomani ſententiam Cuiaciana eſſe veroſimiliorem. Gliciorum enim nomen, familiae, non gentile eſt. Leges vero a cognominibus cognominatae non deſinebant in IA ſed in ANA, verbi cauſa lex Iunia Norbana. Sigon. *de Nom. propr. p. m.*1426. Ergo haec lex aut *Claudia* dicenda fuiſſet, aut *Gliciana*, non Glicia. Quare nihil dici poteſt veroſimilius, quam quod moribus et iureconſultorum auctoritate inualuerit haec querela, et quidem libera adhuc republica. Meminerunt enim illius Cic. *adu. Verr. I.* 32. et Valer. Max. VII. 7. 5. ex quo conſtat, iam ad C. Calpurnium Piſonem hanc querelam fuiſſe delatam. Atqui praeturam hic Calpurnius geſſit anno V. C. IↃCLXXXII. Scilicet liberrima olim erat patribusfam. teſtandi exheredandique facultas. Quum vero ea abuterentur homines maxime blanditiis nouercalibus deliniti: ICti de remedio cogitare coeperunt, quo iniuſte exheredatis ſuccurreretur. Quod non obſcure innuit Pomponius, dum latiſſimam illam poteſtatem teſtatorum *coanguſtatam* fuiſſe ait *interpretatione iura conſtituentium*. *L.*120. D. *de verb. ſignif.* Iam quamuis ICtis nouas leges condere vel veteres euertere haud liceret: tamen quum ex iuris principis furioſi condere non poſſent teſtamentum; non alio ac commodiore colore iniuſte exheredatis ſuccurrere poterant, quam ſi fingerent, parentem liberos iniuſte exheredantem ſanae ac integrae mentis haud fuiſſe, idque inde demonſtrarent, quod liberos bene de ſe meritos ſine iuſta cauſſa vel praeterierint vel exheredes ſcripſerint. Bynkersh.

kerſh. *Obſ. II.* 12. *p.* 153. Πῶς γὰρ οὐκ ἐστιν εἰπεῖν μανίαν, τὸ χαλεπαίνειν οὕτως κατὰ τῆς φύσεως; *Cur enim furorem non diceremus, ita naturae ſuccenſere?* inquit interpres *Baſilic. XXXVIIII.* 1. Ceterum hanc actionem vocabant QVERELAM, εὐφημίας ἕνεκα. Cognati enim non ſe inuicem accuſare, ſed inter ſe *conqueri* dicebantur. Voſſ. *Inſt. Orat.* I. 6. 2. Neque tamen ſemper eo nomine veniſſe hoc remedium animaduertimus, ſed illud aliquando actio, *L.* 12. §. *vlt. L.* 15. §. 2. *D. L.* 25. *L.* 27. *C. de inoffic. teſt.* aliquando accuſatio adpellatur, *vt L.* 6. §. *vlt. L.* 17. *L.* 22. *D. eod. tit.* Vocabant eamdem querelam INOFFICIOSI, quia quemadmodum *beneficia aliorum ſunt*, ita *officia eorum, quos neceſſitudo ſuſcitat, et opem ferre iubet.* Seneca *de Benefic. III.* 8. Contra officium ergo teſtamenti videbantur, qui proximos vel praeterierant, vel exheredes iuſte ſcripſerant.

§. VI.

Eiusdem natura.

Ceterum hac querela, teſtamento, ceteroquin ſollemniter facto, obiiciebatur dementia furorue teſtatoris. Non enim tanta inhumanitas cadere videbatur in ſani capitis hominem, vt ſine cauſſa exheredes ſcriberet filios. Inſtituebatur ea in iudicio centumuirali ſeu quadruplici; vt patet ex Plin. *Epiſt.* IIII. 24. Vnde et ipſa haec querela aliquando *iudicii centumuiralis* nomine venit. *L.* 13. *D. de inoff. teſt.* Add. *L.* 17. *D. eod.* Valer. Max. VII. 7. 1. et 2. et VII. 8. 1.

§. VII.

Origo legitimae portionis.

Ceterum ceſſabat querela, relicta legitima, ſeu certa et legibus definita bonorum portione. Ea olim ſemper erat hereditatis quadrans. *L.* 8. §. *6. et* 8. *D. de inoff. teſt. L.* 2. *C. de inoffic. donat.* Quae quarta quando et qua occaſione inoleuerit, incompertum ſibi eſſe fatetur Iac. Cuiac. *Obſeru.* II. 21. III. 8. vbi tamen eamdem a Marco Imp. inuentam ſuſpicatur, deceptus loco Nicephori. At inter primos Ian. a Coſta *princ. Inſt. de inoff. teſt.* et Claud. Chiffl. *de legit. port.* [*Tom. V. Theſ. iur. ciu. p.* 721.] nec non poſt hos Ant. Schultingius *Iurispr. Anteiuſt. p.* 381. docuerunt, legitimam illam portionem ex legis Falcidiae rationibus prudentum interpretatione eſſe inductam. Sane heredibus, quibus inofficioſi querela competit, QVARTAM FALCIDIAM deberi, diſertis verbis dicunt Paullus *Recept. Sent. IV.* 5. 5. et Vlpianus *L.* 8. §. *9. et* 14. *D. de inoffic. teſtam.* Abſolute quoque illam portionem QVARTAM vocat Plin. *Epiſt.* V. 1. et FALCIDIAM Iuſtinianus. *L.* 31. *C. de inoff. teſtam.* Vnde patet, ſatis antiquam et forſan Auguſti temporibus aequalem (*a*) eſſe legitimam illam portionem.

(*a*) Auguſti enim temporibus latam eſſe legem Falcidiam, oſtendemus infra *Lib. II. Tit. XX. ſequ.* §. *XVIIII.* Occaſionem forſan dedit T. Tettius Vibo, qui filium infantem exheredauerat. Val. Max. VII. 7. 3. Reineſ. *Inſcript. Claſſe XXIII.* 1.

§. VIII.

§. VIII.

Inuecta a Iuſtiniano mutatio? — Sed auxit illam portionem Iuſtinianus per *Nou. XCII.* et *Nouell. XVIII.* 1. vbi legitimam portionem, ſi liberi quatuor, vel pauciores eſſent, trientem: ſin quinque vel plures, ſemiſſem eſſe iuſſit.

§. VIIII.

Quibus caſibus haec querela locum habuerit, vel non habuerit? — Competebat porro haec querela non modo liberis aduerſus parentes, ſed et his aduerſus liberos. Sane et matrum teſtamenta hac querela impugnata, legimus, iam ante SC. Orphitianum, apud Plin. *Epiſt.* 1. Valer. Max. VII. 7. 4. Quod eo minus mirandum, quia ex eodem Valerio Max. *Lib. VII. Cap.* 7. *exemplo* 2. conſtat, etiam filios in adoptionem datos patrum naturalium teſtamenta impugnaſſe. Poſtea id remedium ad ſolos parentes, liberos, fratres reſtrictum, *l.* 1. *D. h. t.* Immo iure nouo ceſſabat haec querela etiam in fratribus et ſororibus, niſi turpis inſtituta eſſet perſona: *L.* 27. *C. h. t.* ceſſabat etiam contra teſtamentum militis: *L. vlt.* §. 1. *C. eod.* ceſſabat denique praeſcriptione quinquennii, *L.* 8. §. *vlt. D. eod.* de quibus omnibus plenius agunt iureconſulti.

§. X.

Heredes quotuplices? — Pergimus ad heredum qualitatem et differentiam. Erant illi vel NECESSARII, vel SVI ET NECESSARII, vel EXTRANEI AC VOLVNTARII. *pr. Inſt. de hered. qual.*

§. XI.

Heredes neceſſarii. — NECESSARII erant, qui cogebantur eſſe heredes etiam inuiti. Tales erant ſerui, quibus pro libertate data, id iugum imponebant leges, vt heredes eſſe cogerentur, quo ſubhaſtatio bonorum non fieret nomine dominorum, ſi forte aes alienum aliter diſſolui non poſſet, ſed ſub eorum nomine. Infamiae enim quid habere videbatur illa ſubhaſtatio, quam hoc ordine factam nouimus. Proponebatur edictum a Praetore, quo creditoribus poſſeſſio bonorum dabatur. Qui vbi triginta dies a die deſerti vadimonii poſſederant: eiuſdem Praetoris iuſſu creari ſolebat Magiſter, ad bona diſtrahenda. Cic. *ad Attic. VI.* 1. Quinctilian. *Inſt. Orat. VI.* 4. *L. vlt. D. de curat. bon. dand.* Tum fiebat praeſcriptio in celeberrimis vrbis locis: ITA ILLE DEBITOR NOSTER IN EIVSMODI CAVSSA EST, VT BONA EIVS DIVENDI DEBEANT, QVICVMQVE EMERE VOLET, ADESTO. Theoph. *pr. Inſt. de ſucceſſ. ſubl. quae fieb. per bon. vendit. Idque* eſt illud *triſte carmen magiſtri*, de quo Cicero *de Orator.* I. 59. vel *libellus, bonis alicuius ſuſpenſus*, apud Senecam *de benefic. IV.* 12. Paucis diebus poſt denuo adeundus erat praetor, vt liceret legem bonorum vendendorum facere, atque inde ita v. c. praeſcribebant: HAEC QVICVMQVE EMERIT. CREDITORIBVS IN DIMIDIAM PARTEM EORVM, QVAE IPSIS DEBENTVR, RESPONDERE DEBET. Theophil. *ibid.* Interea aderant bonorum emtores, qui totam maſſam bonorum emebant, vocati etiam *ſectores*. de quibus Cic. *pro Roſc. Amer. VI.* Scilicet ſectores vocabantur, *qui ſpem lucri ſui ſequuti, bona condemnatorum ſemel auctionabantur, pro-*

que

Digitized by Google

que iis pecunias penſitabant ſingulis, ac deinde pro compendio ſuo ſingulas quasque res populo vendebant. Aſcon. Paed. *in Verr. III. pag.* 1845. Nonnumquam, ſi deeſſet ſector, auctio fiebat, eaque indicebatur acerba voce praeconis, cuius formula, ſed ioeoſa, eſt apud Plaut. *Menaechm. V. 9. v. vlt.* Qua de re Cicero *Epiſt. ad Attic. VI.* 1. Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. I. 11. p.* 149. et *de Iudic. I. 18. p.* 449. *ſequ.* Ne ergo haec infamia in defuncti domini manes redundaret: ab obaeratis ſeruus inſtituebatur herès, et is cogebatur hereditatem adire, atque hinc dici ſolebat HERES NECESSARIVS.

§. XII.

SVI et NECESSARII erant liberi, NECESSARII, quia et ipſi heredes eſſe cogebantur: SVI, quia iam viuis parentibus quaſi domini habebantur, §. 2. *Inſt. h. t.* §. 3. *Inſt. de hered. quae ab inteſt. L.* 11. *D. de lib. et poſtum.* Vnde et *particeps patris* eleganter dicitur filiusfamil. apud Terent. *Heauton. Act.* 1. *ſcen.* 1. *v.* 97. Sui et neceſſarii.

> *Nec fas eſſe, vlla me voluptate hic frui,*
> *Niſi vbi ille huc ſaluus redierit meus particeps.*

Quia tamen durum videbatur, ob defuncti parentis infortunium liberos ſuperſtites quaſi infamiam contrahere: praetor ipſis poſtea conceſſerat beneficium abſtinendi. *L.* 11. *L.* 12. *L.* 57. §. 1. *D. de adquir. hered. L.* 71. §. 9. *eod.* ex quo loco, id beneficium iam ante Sabini tempora liberis datum fuiſſe, adparet.

§. XIII.

Denique EXTRANEI erant, qui nec neceſſarii erant nec ſui. His ergo liberum erat, vel adire hereditatem, vel repudiare, ſi magis expedire videretur, vnde et VOLVNTARII dicti. Adquirebatur ſcilicet hereditas *cretione*, ſi Charondae credimus, *aditione*, *pro herede geſtione*, *immiſtione*, *agnitione*. Charond. *ad Vlp. Fragm. XXII.* 27. qui tamen fallitur, dum immixtionem huc refert, quum ea ad heredes ſuos pertineat, quos ipſo iure heredes eſſe, diximus. Quamuis autem *cretio* et *aditio* ſemper eſſent coniunctae: tamen ideo non illa erant ſynonyma, vti ſibi perſuaſit Donell. *Comm. iur. ciu.* VII. 8. ſed actus diuerſi. Idque vel inde patet, quod ſequiore aeuo hereditas etiam ſine cretione adiretur, quale priuilegium matri, patruis, aliisque cognatis tribuerat Conſtantinus *L.* 1. *et* 2. *C. Theod. de legit. heredit.* Extranei.

§. XIIII.

CRETIO erat actus eorum, qui cum cretione erant heredes inſtituti. Vlpian. *Fragm. XXII.* 25. Cum cretione dicebatur inſtitutus, cui teſtator iniunxerat, vt hereditatem cerneret. Ea cretio erat vel PERFECTA vel IMPERFECTA. Nam ſi ſcripſerat teſtator: TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. Vlp. *l. c.* §. 27. haec formula pertinebat ad *cretionem perfectam*. Sin vltima Cretio hereditatis quid et quotuplex.

verba

Digitized by Google

decimas capere poterant, quot ſuſtulerant liberos. Vlpian. *Fragm.* XIII. 1. Ex teſtamento extranei non niſi ſemiſſem capere poterant. Vid. *Comm. noſtr. ad L. Iul. et Pap. II.* 21. *p.* 343. Excipiebantur porro IIII. *vniuerſitates*, quas quidquam capere potuiſſe negant Plin. *Epiſt. V.* 7. Vlpian. *Fragm.* XXII. 5. Quod ideo receptum videtur, quoniam vniuerſitates hereditatem cernere non poterant. Capere tamen iis licebat fideicommiſſo, Vlp. *l. c.* idque conceſſerat *SC. Apronianum*, cuius originem non cum Cuiacio *ad Vlp. ibid.* ad tempora D. Marci, ſed cum Ant. Auguſtino *de Legib. et SCt.* ad Hadriani imperium referimus, ſub quo occurrit conſul Apronius. A. C. CXVII. et CXXIII. Vid. Schulting. *ad Vlpian. Fragm.* XXII. 5. *p.* 635. Videtur tamen tempore D. Marci id, quod ciuitatibus conceſſum fuerat SC. Aproniano, etiam ad collegia fuiſſe productum, idque adparet ex *L.* 20. *D. de reb. dub.* Immo et alio SC. conceſſum eſt, vt municipia heredes inſtitui poſſent a libertis ſuis. Vlpian. *L.* 1. §. 1. *D. de libert. vniu.* Erant vero liberti vniuerſitatum ſerui publici manumiſſi. Hinc apud Gruter. p. LXXXIII. 13. ISID. REG. PVBLICIVS EVTYCHES MVN. TAB. LIB. Porro V. nec mulieres heredes in parte quantacumque inſtitui poterant poſt Legem Voconiam. Cic. *Verrin.* I. 43. Eas enim capere potuiſſe *δύο ἥμισυ μυριάδας οὐσίας*, XXV. *millia nummum*, ex Dione Caſſ. *Lib. LVI. p.* 578. patet. Male haec verba Dionis habita ſunt ab interpretibus, quorum plerique crediderunt, legem Voconiam prohibuiſſe, ne quis, qui centum millia HS in bonis haberet, plus quam quadrantem bonorum, id eſt, XXV. millia HS feminae relinqueret. Vidit eum errorem Bachouius *ad Inſt. h. t.* Sed eo ſe ne ipſe quidem expedire potuit. Felicius V. C. Iac. Perizonius *de Leg. Vocon. p.* 144. *ſequ.* docuit, in textu Dionis intelligendas eſſe drachmas, quas ſemper in animo habent Graeci Scriptores, quoties de Romana pecunia loquuntur. Gronou. de *Pecun. vet.* III. 16. Itaque per hanc legem mulieri non licuit relinquere vltra XXV. millia drachmarum, ſeu CM ſeſtertium, antequam lex illa Voconia per opulentiam ciuitatis ſubuerteretur. Gell. *Noct. Att. XX.* 1.

tamen etiam vſumfructum tertiae partis bonorum, et dotem praelegatam, et ſi liberos habebant, eiusdem partis proprietatem capere poterant. Vlpian. *Fragm. XV.* Add. *Comm. noſtr. ad L. Iul. et Pap. Popp. II.* 14. *p.* 259. [*Tom. VIII. huiuſce Edit.*]

§. III.

Vniuerſitates quaedam heredes ſcribi poterant.

Dum vero vniuerſitates heredes inſtitui potuiſſe negauimus, intelligendum id eſt de municipiis et collegiis, Romanorum imperio ſubiectis, non de ciuitatibus, *αὐτονόμοις*, quae iure ſuo legibusque vtebantur. Sic apud Tacit. *Annal.* IIII. 43. Vulcatius Moſchus, exſul, bona ſua reliquit Maſſilienſibus. Quod exemplum fruſtra Plinio et Vlpiano opponit Muretus *ad Tacit. ibid.* Erant enim Maſſilienſes *αὐτόνομοι* et liberi, teſte Strabone *Geogr. IIII. p.* 197. *ſequ.* conf. Grot. *de iure belli et pac.* I. 3. 12. Poſtremo etiam vniuerſitates heredes inſtitui poterant. *L.* 12. *C. de her. inſt.* iiſque legare etiam Paulli temporibus licebat. *L.* 122. *princ. D. de legat.* 1.

§. IIII.

Digitized by Google

§. IIII.

Qui Dii potuerint inſtitui heredes?

Heredes quoque inſtitui non poterant VI. Dii (*b*). Quod ideo procul dubio inductum; ne bona ciuium vſibus ſubtracta ſacerdotum luxuriae ſeruirent, quamuis et altera ciuilis ratio accederet, quod Dii hereditatem cernere, atque adire non poſſent. Coeperunt tamen Romani Principes Diis quibusdam, vt hereditatum capaces eſſent, ius liberorum dare, ridicula profectò liberalitate. Dio Caſſ. LV. p. 549. Tale ius, teſte Vlpiano *Fragm.* XXV. 6. impetrauerant Iupiter Tarpeius, de quo Petr. Fab. *Semeſtr.* III. 4. Iuſt. Rycqu. *de Capitol. Rom.* XVIII. XVIIII. XX. Apollo Didymaeus, (qui et Branchides vel Branchiades, Pompon. Mel. *de Sit. Orb.* I. 17. et ibi Iſaac. Voſſ. p. 83.) Mileti cultus, quae vrbs etiam in numis ſuis praefert ΔΙΔΥΜΕΑ ΜΙΛΗΣΙΩΝ, apud Patin. *Numiſ. Imp. aer. p.* 73. Conf. V. C. Burmanni *Iou. καταβάτην p.* 100. Mars in Gallia, de quo Caeſar *de Bell. Gall.* VI. 17. Minerua Milienſis, vel vt alii (*c*) legunt, Ilienſis, de qua L. Holſtenius *ad Steph. voce* ἴλιον. Hercules Gaditanus, de quo Iuſtin. *Hiſt.* XXXXIIII. 5. Appian. *Punic. p.* 256. Diana Epheſia, de qua legi merentur Iac. Menetreii *Symbolica Dianae Epheſ. ſtatua* et L. Holſten. *Epiſt. de fulcris ſeu verubus Dianae Epheſiae Dianae ſimulacro adpoſitis*, apud Gronou. *Theſ. Ant. Graec. Tomo* VII. Mater Deorum Sipelenſis, vel, vt alii legere iubent, Sipylenſis, vel Sipylene. Sane ΜΗΤΗΡ ΣΙΠΥΛΗΝΗ legitur in *Marmoribus Arundellianis*. *p.* 11. et 12. Th. Reineſ. *inſcript. Claſſ. I. n.* 53. Iac. Spon. *Miſcell. p.* 350. Ita enim dicta a Sipylo monte, ceu adparet ex marmore Smyrnenſi, quod commentario illuſtrauit. Car. Patinus Patau. CIↃIↃCLXXXV. 40. De ea Diua videndus Heinſ. *ad Prudent.* περὶ στεφ. *X. v.* 196. Marq. Gud. *ad Phaedr. Fab. III.* 20. Denique Coeleſtis Salinenſis Carthaginis, de qua vt et reliquis copioſiſſime Schulting. *Iuriſpr. antiq. p.* 636. *ſequ.*

(*b*) Hoc quoque obſeruat Vlpian. *Fragm.* XXV. 6. quem locum minus accurate P. Faber *Semeſtr. III.* 1. de religionibus priuatis non ſuſcipiendis, diiſue praeter Senatus auctoritatem non colendis, interpretatur. Vid. Schulting. *Iuriſpr. anteiuſtin. p.* 635.

(*c*) Veluti Hadr. Turneb. *Aduerſ. VII.* 21. Cuiac. *Obſeru. X.* 5. licet diſſentiant P. Fab. *Semeſtr. III.* 4. et Rad. Forner. *Rer. Quotid. II.* 8. qui Melienſem legi iubet.

§. V.

As hereditarius.

Ceterum hereditatem veteres ſemper vt ASSEM conſiderabant, eiuſque adeo duodecim concipiebant vncias. Erat enim AS quidquid ad μονάδα atque vnitatis rationem poterat reduci, quaſi εἷς. Salmaſ. *de vſur. p.* 536. Idem *de modo vſur. p.* 261. Fluxit *aſſis* vox a Doribus, Siculis, et Tarentinis, a quibus et ipſum grauis ponderis numum, et pleraſque rei pecuniariae adpellationes Romani acceperant. Nam ex Dorico αἶς Tarentini et Siculi fecerunt ἄς: inde Romani vtrumque vocabulum *aes* et *as* habuerunt. Quorum vocabulorum eadem erat ſignificatio, quia primus as ex aere fuerat percuſſus. Conf. Scalig. in Varr. *de Lat. Lingu. IIII. p.* 69. Porro quum ἄς a Siculis etiam

λίτρα

λίτρα diceretur: factum eſt, et vt Romani *aſſem* vocarent *libram* (*d*). Et quum duodecima pars τῆς λίτρας Siculis eſſe οὐγκία, idem nomen etiam placebat Romanis. Praeclarus hanc in rem locus eſt Iulii Pollucis *Lib. VIIII. cap. 6. ſegm.* 80. Ἀλλὰ μέντοι παρ᾽ αὐτῷ (Ἀριστοτέλει) τις ἂν ἐν τῇ ἱμεραίων πολιτείᾳ καὶ ἄλλα εὕροι Σικελικῶν νομισμάτων ὀνόματα, οἷον οὐγκίαν, ὅπερ δύναται χαλκοῦν ἕνα. *Ceterum apud eundem*(Ariſtotelem) *in Himereorum Politia etiam alia inueniet Siculorum nomina, vtpote* VNCIAM, *quae valet aereum vnum.* Hinc Romani omne totum *aſſem*, vocabant; idque diuidebant in duodecim vncias, quaſi id demum eſſet perfectum, quod XII. partibus vel vnciis conſtaret. Eleganter Balbus *de Aſſe* apud I. F. Gronou. *de Pec. Vet. p.* 883. *Quidquid vnum eſt, et quod ex integrorum diuiſione remanet, aſſem ratiocinatores vocant.* Exemplum eſt non modo in hereditate, verum etiam in vſuris, de quarum computandi ratione per vncias poſt Salmaſium egregie commentati ſunt Io. Frider. Gronou. in *Diſſert. tribus de Centeſima et aſſe vnciario*, et Ger. Noodt *de Foen. et vſuris II.* 2.

(*d*) Aſſes enim erant librales vſque ad bellum Punicum primum. Poſtea aſſes ſextantarii cudi coeperunt. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII.* 13. Vnde errat Feſtus *voce ſextantarii aſſes*, dum hanc mutationem demum a bello Punico ſecundo factam exiſtimat. Vid. Io. Harduin. *Not. ad* Plin. *l. c.*

§. VI.

Eius partes. Hinc facile explicantur nomina, quibus hereditatis partes deſignare ſolent iureconſulti. Quum enim AS integrum bonorum corpus ſignificet, in duodecim vncias diuiſum: vndecim vnciae vocabantur DEVNX, quaſi *vncia vna demta* (*e*). Pari ratione *decem vnciae* vocabantur DEXTANS, quaſi *deſextans*, hoc eſt, demta ſexta parte, nec non DECVNX, quaſi *decem vnciae*. *Nouem vnciae* DODRANS, quaſi *dequadrans*, id eſt, demto *quadrante*; *octo vnciae* BES, ſiue a veteri *des*, vt Varro coniicit, ſiue quaſi *bis triens*, vt Feſtus mauult. Balbus *ibid.* potius *beſſis* dicendum eſſe, monet quam *bes* vel *des*: *quoniam binas ex tribus aſſis partes ſibi vindicet.* Qua de re pluribus inter ſe diſceptant Scaliger, Salmaſius, Voſſius. Conf. Ian. Vinc. Grau. *ad XII. Tab. p.* 338. *ſequ. Septem vnciae* dicebantur SEPTVNX, cuius nominis ratio per ſe patet. *Sex vnciae* SEMIS, quaſi *ſemias*; *quinde vnciae* QVINCVNX; *quatuor vnciae* TRIENS, id eſt, tertia pars aſſis: *tres vnciae* QVADRANS, id eſt, quarta pars aſſis; *duae vnciae* SEXTANS, quaſi ſexta pars aſſis. Quae vero de partitione harum vnciarum in iure inculcantur, de iis copioſe diſſerunt doctores, et inprimis Gu. Budaeus *de aſſe*. Sunt tamen et alia vocabula iuris eodem pertinentia. Nam duplicatus as erat DVPONDIVS, quemadmodum vnum pondus ASSIPONDIVM vocabatur. Dimidia pars vnciae eſt SEMVNCIA, tertia DVELLA, vel BINAE SEXTVLAE, pars eiuſdem quarta SICILICVM, vel vti Balbus p. 886. ſcribit, SICILIQVVS, *L.* 21. §. 2. *D. de ann. legat.*

pars

(*e*) De enim in compoſitione tollit, vt patet exemplis, *demens*, *deſtruere*, *vndeuiginti*, *duodeuiginti*.

pars ſexta SEXTVLA, quam minimam aeris partem vocat Varro *de Ling. Lat. Lib. IIII. p.* 40. *edit. Scalig.* et tamen octaua etiam pars vnciae vocatur DRACHMA, duodecima HEMISESCLA, vel DIMIDIA SEXTVLA, ſexta decima TREMISSIS, quarta et viceſima SCRVPVLVS. Ita Balbus *de Aſſe p.* 886. Add. Voluſ. Maecian. *de Aſſe* apud eumdem Gronou. p. 874. ſequ.

T I T. XV. XVI.

DE VVLGARI ET PVPILLARI SVBSTITVTIONE.

DE ſubſtitutionibus vix eſt, quod ex antiquitate moneamus, quod non iam a iureconſultis ſit explicatum. Quare paucis tantum de origine ſubſtitutionum, et quibuſdam earum circumſtantiis, dicemus.

§. I.

Multum intererat Romanorum, ne teſtamenta deſtituerentur, tum ob conditiones varias, quibus plerumque ab herede ſatisfactum cupiebant, tum maxime ob ſacra priuata, quae interire nolebant. Subſtitutionum origo.

§. II.

Ne ergo deeſſet heres, ei vel eis, quem quoſue inſtituerant, ſubſtituere ſolebant alios, ad quos in caſum deficientium priorum bona deuoluerentur (*a*), eoſque vocabant HEREDES SECVNDOS, Cic. *de Invent. II.* 21. *pro A. Cluent. XI.* Grut. *Inſcr. p. DXXVIIII.* 3. *p. DLVIIII.* 7. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VIII.* 13. 14. 15. Rem ita deſcribit Appianus *de bello ciuili Lib. II. p.* 518. Ἔθος Ῥωμαίοις παραγράφειν τοῖς κληρονόμοις ἑτέρους, εἰ μὴ κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι. *Mos eſt Romanis, heredibus ſubſtituere alios, ſi priores heredes non fierent.* Porro et his heredibus nonnumquam ſubſtituebantur, qui tertio vel vlteriore gradu ſuccederent. Sic Auguſtus teſtamento ſuo primo loco Tiberium et Liuiam, ſecundo nepotes proncpoteſque, tertio primores ciuitatis ſcripſerat. Tacit. *Ann. I.* 9. Suet. *Aug. cap.* CI. Meminit quoque *tertiorum heredum* Suet. *Claud. VI.* Heredes ſecundi.

(*a*) Subſtitutio ergo vulgaris e XII. Tabulis eſt, at conſequens ampliſſimae poteſtatis de rebus ſuis diſponendi: pupillaris moribus inducta dicitur L. 2. *D. h. t.* Cuiac. *Obſ.* VII. 6. Enimuero et haec in legibus XII. tabularum omnino reperit fundamentum. Pater enim familias ea lege etiam de PECVNIA SVAE REI legare poterat. Suis rebus etiam accenſebantur filii familias, quippe qui, tamquam res mancipi, in dominio iuris Quiritium erant. Binkershoeck *de iure occid. lib. I. p.* 145. Ergo rationi conſentaneum videbatur, patrem de pecunia filii ſui, qui ipſe per aetatem teſtari non poſſet, teſtari, adeoque eidem ſubſtituere pupillariter poſſe.

Digitized by Google

§. III.

Formula ſubſtituendi vulgariter.

Formula vulgariter ſubſtituendi eſt apud Caium *Inſt. II.* 4. 1. ILLE HERES MIHI ESTO, QVOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLVERIT, ILLVM SVBSTITVI, AD QVEM HEREDITAS MEA DEBEAT PERTINERE. Videtur tamen haec formula ab Aniani manu eſſe, obſeruante Aleandro *ad Caium ibid.* Certe non fuit perpetua, ceu ex plurimis pandectarum locis patet, quos colligit Briſſon. *de Form. VI. p.* 607.

§. IIII.

Subſtitutio pupillaris eiuſque formula.

Haec vulgaris ſubſtitutio. Pupillaris quaſi duplex teſtamentum complectebatur, ſiquidem prius ſibi paterfamilias, deinde filio impuberi, heredem inſtituebat, in eum caſum, ſi hic infra pubertatem deceſſiſſet. *L.* 2. §. 4. *D. de vulg. et pupill. ſubſt. L.* 20. *D. eod.* §. 2. *Inſt. h. t.* Quamuis enim et hic diſſentirent Proculeiani et Sabiniani, quorum illi id adfirmare, hi negare ſolebant: Merill. *Obſ.* III. 12. poſteris tamen Proculi doctrina conſtanter placuit. Recepta hic erat formula: ILLE FILIVS, SI INTRA PVBERTATEM DECESSERIT, ILLVM SVBSTITVO. Cai. *Inſt.* II. 4. 2. Cuiuſmodi ſubſtitutionem ita deſcribit Horat. *Serm. II.* 5. *v.* 45.

Si cui praeterea validus male filius, in re
Praeclara ſublatus, aletur; nec manifeſtum
Caelibis obſequium nudet te, leniter in ſpem
Arrepe officioſus, vt et ſcribare ſecundus
Heres, et, ſi quis caſus puerum egerit Orco,
In vacuum venias.

§. V.

Cautela in ſubſtitutione pupillari obſeruata.

Inprimis vero id accurate obſeruatum legimus, quod parentibus de liberorum ſalute ſollicitis commendat Iuſtinianus §. 3. *Inſt. de pupill. ſubſt.* vt ſubſtitutionem pupillarem in ima parte tabularum ſcriberent, eamque ſeparatim ſignarent (*b*), ne ſubſtitutus heres pupillo ſtrueret inſidias, malletque rapere hereditatem, quam incerta ſpe exſpectare. Sic Horat. *Sat. II.* 5. *v.* 53.

- - - *Quid prima ſecundo*
Cera velit verſu.

Ad quae verba videnda virorum doctorum *ſcholia*. Eamdem cautionem nonnumquam in vulgari ſubſtitutione adhibebant. Et huc quoque pertinent illa Suet. *Caeſ. LXXXIII. Nouiſſimo teſtamento tres inſtituit heredes ſororum nepotes, C. Octauium ex dodrante, et L. Pinarium et Q. Paedium ex quadrante, reliquos in* IMA CERA. *C. Octauium etiam in familiam nomenque adoptauit.* Conf. Salmaſ. *de mod. vſurar. cap. XI.* Cai. *Inſt. II.* 4. 2. ibi Oiſelius.

(*b*) Vnde et tabulae ſecundae adpellatae vltimi illi verſus, qui ſubſtitutionem pupillarem complectebantur. Vid. Barn. Briſſon. *Sel. Ant. Rom. III.* 12. *p.* 54.

TIT.

Digitized by Google

T I T. XVII. XVIII. XVIIII.

QVIBVS MODIS TESTAMENTA INFIRMANTVR. DE QVERELA INOFFICIOSI, ET HEREDVM QVALITATE, ET DIFFERENTIA.

De modis, quibus teſtamenta infirmantur, paullo accuratius dicere poterat Iuſtinianus. Nos ne actum agamus, pauca ab eo omiſſa ſupplebimus.

§. I.

Quemadmodum iureconſulti rebus omnibus nomina ſua tribuebant: ita et modos infirmandi teſtamenta accurate ſuis diſtinguebant vocabulis. Sic quae ab initio inualida erant teſtamenta ob perſonarum vel voluntatis vitium ea NVLLA eſſe dicebant. Alia ſunt INIVSTA, ſive non iure facta, in quibus ſcilicet non obſeruata ſunt ſollemnia iuris extrema. *L. 1. D. de iniuſt. rupt. irr. fact. teſt.* Teſtamenta nulla et iniuſta.

§. II.

Ex poſt facto infirmabatur teſtamentum iure vel *praetorio* vel *ciuili*. Priori caſu dicebatur BONORVM POSSESSIO CONTRA TABVLAS DARI, de qua ſuo loco. Poſteriore teſtamenta vel RVMPI vel IRRITA FIERI, vel DESTITVI, vel RESCINDI, ferebantur. Infirmata ex poſt facto.

§. III.

RVMPEBANTVR teſtamenta partim adgnatione heredis ſui, vel certe quaſi adgnatione, de qua Hub. *Praelect. II.* 17. *p.* 189. partim nouo teſtamento, ſollemniter facto. *L.* 2. *D. eod.* partim inciſione, deletione, cancellatione. *tit. de his quae in teſt. delent.* Rupta.

§. IIII.

IRRITVM FIEBAT TESTAMENTVM capitis deminutione, maxima, media, ac minima. *Maxima* enim ſeruum faciebat, *media* peregrinum, *minima* filium familias. Quum vero nullus horum teſtari poſſet: facile patet, ſic rem incidiſſe in caſum, a quo incipere non poſſet. DESTITVTVM denique dictum eſſe teſtamentum, ex quo nullus heres erat, vel dupondii ſciunt. Irrita et deſtituta.

§. V.

Denique RESCINDI teſtamentum dicebatur per QVERELAM INOFFICIOSI. Eius originem diu ignoratam, ex antiquitatis parietinis reſtituere iuuabit. Franc. Duarenus *ad h. t. Cap. II.* eam a pricipibus inuentam putat. Sed ante principes eam notam fuiſſe, patet ex Valer. Max. VII. 7. 2. Nec felicius eam ex praetoris edicto deriuat Reſciſſa per querelam inofficioſi, cuius quae origo?

 Pi-

Pithoeus *ad collat. leg. Moſ. et Rom. XVI.* 3. Nam haec actio non, vt aliae praetoriae rei perſequutoriae, ad actum reſcindendum comparatae, annalis eſt, verum quinquennium durat. Nec praetor vmquam exheredatis ſuccurrit, vti ait Vlpianus *L.* 8. *pr. D. de bon. poſſeſſ. contra tab.* Nec denique locus Paulli *Rec. Sent. IIII.* 8. 5. ex quo id collegerat Pithoeus, hoc dicit, vbi tantum *actionis Praetoriae*, non querelae inofficioſi, fit mentio. Veriorem ergo originem ſibi inuenire viſus eſt Cuiac. *Obſ. II.* 21. *XVII.* 17. Docet enim ex inſcriptione *L.* 4. *D. de inoffic. teſt.* querelam hanc introductam eſſe lege GLICIA, quam lectionem etiam Codicis Florentini tuetur auctoritas. Et nihil ſane Gliciis Romae eſt celebrius. Frequenter eorum meminere Tacitus, Suetonius, Florus, Liuius, quin et marmora Capitolina, in quibus A. V. C. IↃIIII. laudatur.

M. CLAVDIVS C. F. GLICIA. QVI.
SCRIBA. FVERAT. DICTATOR.
COACT. ABDIC. SINE. MAG. EQV.

Steph. Vinand. Pigh. *Annal. Tom. II. p.* 50. Grut. *Inſcr. p. CCLXXXX.* 11. Vnde inuidia ſtimulatus videri poterat Hotomanus, qui *Diſp. de quarta legit. cap.* I. ne Cuiacio gloriam detectae legis tribuat, legem plane nullam agnoſcit Gliciam, querelamque inofficioſi ex moribus magis, et conſilio iureconſultorum, quam ex certa aliqua lege fluxiſſe contendit. Cum Cuiacio ſane faciunt recentiores paene omnes, et in his Ant. Auguſtin. *de Leg. et SC. in lege Glicia*, et Ian. Vinc. Grauina *de Leg. et SC. LXXX. p.* 649. *ſequ.* Sed negari nequit, Hotomani ſententiam Cuiaciana eſſe veroſimiliorem. Gliciorum enim nomen, familiae, non gentile eſt. Leges vero a cognominibus cognominatae non deſinebant in IA ſed in ANA, verbi cauſa lex Iunia Norbana. Sigon. *de Nom. propr. p. m.*1426. Ergo haec lex aut *Claudia* dicenda fuiſſet, aut *Gliciana*, non Glicia. Quare nihil dici poteſt veroſimilius, quam quod moribus et iureconſultorum auctoritate inualuerit haec querela, et quidem libera adhuc republica. Meminerunt enim illius Cic. *adu. Verr. I.* 32. et Valer. Max. VII. 7. 5. ex quo conſtat, iam ad C. Calpurnium Piſonem hanc querelam fuiſſe delatam. Atqui praeturam hic Calpurnius geſſit anno V. C. IↃCLXXXII. Scilicet liberrima olim erat patribusfam. teſtandi exheredandique facultas. Quum vero ea abuterentur homines maxime blanditiis nouercalibus deliniti: ICti de remedio cogitare coeperunt, quo iniuſte exheredatis ſuccurreretur. Quod non obſcure innuit Pomponius, dum latiſſimam illam poteſtatem teſtatorum *coanguſtatam* fuiſſe ait *interpretatione iura conſtituentium*. *L.*120. D. *de verb. ſignif.* Iam quamuis ICtis nouas leges condere vel veteres euertere haud liceret: tamen quum ex iuris principiis furioſi condere non poſſent teſtamentum; non alio ac commodiore colore iniuſte exheredatis ſuccurrere poterant, quam ſi fingerent, parentem liberos iniuſte exheredantem ſanae ac integrae mentis haud fuiſſe, idque inde demonſtrarent, quod liberos bene de ſe meritos ſine iuſta cauſſa vel praeterierint vel exheredes ſcripſerint. Bynkersh.

kersh. *Obſ. II.* 12. *p.* 153. Πῶς γὰρ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν μανίαν, τὸ χαλεπαίνειν ἀνόμως κατὰ τῆς φύσεως; *Cur enim furorem non diceremus, ita naturae ſuccenſere?* inquit interpres *Baſilic. XXXVIIII.* 1. Ceterum hanc actionem vocabant QVERELAM, εὐφημίας ἕνεκα. Cognati enim non ſe inuicem accuſare, ſed inter ſe *conqueri* dicebantur. Voſſ. *Inſt. Orat.* I. 6. 2. Neque tamen ſemper eo nomine veniſſe hoc remedium animaduertimus, ſed illud aliquando actio, *L.* 12. §. *vlt. L.* 15. §. 2. *D. L.* 25. *L.* 27. *C. de inoffic. teſt.* aliquando accuſatio adpellatur, *vt L.* 6. §. *vlt. L.* 17. *L.* 22. *D. eod. tit.* Vocabant eamdem querelam INOFFICIOSI, quia quemadmodum *beneficia aliorum ſunt*, ita *officia eorum, quos neceſſitudo ſuſcitat, et opem ferre iubet.* Seneca *de Benefic. III.* 8. Contra officium ergo teſtamenti videbantur, qui proximos vel praeterierant, vel exheredes iuſte ſcripſerant.

§. VI.

Ceterum hac querela, teſtamento, ceteroquin ſollemniter facto, obiiciebatur dementia furorue teſtatoris. Non enim tanta inhumanitas cadere videbatur in ſani capitis hominem, vt ſine cauſſa exheredes ſcriberet filios. Inſtituebatur ea in iudicio centumuirali ſeu quadruplici; vt patet ex Plin. *Epiſt.* IIII. 24. Vnde et ipſa haec querela aliquando *iudicii centumuiralis* nomine venit. *L.* 13. *D. de inoff. teſt.* Add. *L.* 17. *D. eod.* Valer. Max. VII. 7. 1. et 2. et VII. 8. 1. Eiusdem natura.

§. VII.

Ceterum ceſſabat querela, relicta legitima, ſeu certa et legibus definita bonorum portione. Ea olim ſemper erat hereditatis quadrans. *L.* 8. §. *6. et* 8. *D. de inoff. teſt. L.* 2. *C. de inoffic. donat.* Quae quarta quando et qua occaſione inoleuerit, incompertum ſibi eſſe fatetur Iac. Cuiac. *Obſeru.* II. 21. III. 8. vbi tamen eamdem a Marco Imp. inuentam ſuſpicatur, deceptus loco Nicephori. At inter primos Ian. a Coſta *princ. Inſt. de inoff. teſt.* et Claud. Chiffl. *de legit. port.* [*Tom. V. Theſ. iur. ciu. p.* 721.] nec non poſt hos Ant. Schultingius *Iuriſpr. Anteiuſt. p.* 381. docuerunt, legitimam illam portionem ex legis Falcidiae rationibus prudentum interpretatione eſſe inductam. Sane heredibus, quibus inofficioſi querela competit, QVARTAM FALCIDIAM deberi, diſertis verbis dicunt Paullus *Recept. Sent. IV.* 5. 5. et Vlpianus *L.* 8. §. *9. et* 14. *D. de inoffic. teſtam.* Abſolute quoque illam portionem QVARTAM vocat Plin. *Epiſt.* V. 1. et FALCIDIAM Iuſtinianus. *L.* 31. *C. de inoff. teſtam.* Vnde patet, ſatis antiquam et forſan Auguſti temporibus aequalem (a) eſſe legitimam illam portionem. Origo legitimae portionis.

(a) Auguſti enim temporibus latam eſſe legem Falcidiam, oſtendemus infra *Lib. II. Tit. XX. ſequ.* §. *XVIIII.* Occaſionem forſan dedit T. Tettius Vibo, qui filium infantem exheredauerat. Val. Max. VII. 7. 3. Reineſ. *Inſcript. Claſſe XXIII.* 1.

§. VIIII.

que iis pecunias penſitabant ſingulis, ac deinde pro compendio ſuo ſingulas quasque res populo vendebant. Aſcon. Paed. *in Verr. III. pag.* 1845. Nonnumquam, ſi deeſſet ſector, auctio fiebat, eaque indicebatur acerba voce praeconis, cuius formula, ſed ioeoſa, eſt apud Plaut. *Menaechm. V. 9. v. vlt.* Qua de re Cicero *Epiſt. ad Attic. VI.* 1. Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. I.* 11. *p.* 149. et *de Iudic. I.* 18. *p.* 449. *ſequ.* Ne ergo haec infamia in defuncti domini manes redundaret: ab obaeratis ſeruus inſtituebatur herès, et is cogebatur hereditatem adire, atque hinc dici ſolebat HERES NECESSARIVS.

§. XII.

Sui et neceſſarii.

SVI et NECESSARII erant liberi, NECESSARII, quia et ipſi heredes eſſe cogebantur: SVI, quia iam viuis parentibus quaſi domini habebantur, §. 2. *Inſt. h. t.* §. 3. *Inſt. de hered. quae ab inteſt. L.* 11. *D. de lib. et poſtum.* Vnde et *particeps patris* eleganter dicitur filiusfamil. apud Terent. *Heauton. Act.* 1. *ſcen.* 1. *v.* 97.

> *Nec fas eſſe, vlla me voluptate hic frui,*
> *Niſi vbi ille huc ſaluus redierit meus particeps.*

Quia tamen durum videbatur, ob defuncti parentis infortunium liberos ſuperſtites quaſi infamiam contrahere: praetor ipſis poſtea conceſſerat beneficium abſtinendi. *L.* 11. *L.* 12. *L.* 57. §. 1. *D. de adquir. hered. L.* 71. §. 9. *eod.* ex quo loco, id beneficium iam ante Sabini tempora liberis datum fuiſſe, adparet.

§. XIII.

Extranei.

Denique EXTRANEI erant, qui nec neceſſarii erant nec ſui. His ergo liberum erat, vel adire hereditatem, vel repudiare, ſi magis expedire videretur, vnde et VOLVNTARII dicti. Adquirebatur ſcilicet hereditas *cretione*, ſi Charondae credimus, *aditione*, *pro herede geſtione*, *immiſtione*, *agnitione*. Charond. *ad Vlp. Fragm. XXII.* 27. qui tamen fallitur, dum immixtionem huc refert, quum ea ad heredes ſuos pertineat, quos ipſo iure heredes eſſe, diximus. Quamuis autem *cretio* et *aditio* ſemper eſſent coniunctae: tamen ideo non illa erant ſynonyma, vti ſibi perſuaſit Donell. *Comm. iur. ciu.* VII. 8. ſed actus diuerſi. Idque vel inde patet, quod ſequiore aeuo hereditas etiam ſine cretione adiretur, quale priuilegium matri, patruis, aliisque cognatis tribuerat Conſtantinus *L.* 1. *et* 2. *C. Theod. de legit. heredit.*

§. XIIII.

Cretio hereditatis quid et quotuplex.

CRETIO erat actus eorum, qui cum cretione erant heredes inſtituti. Vlpian. *Fragm. XXII.* 25. Cum cretione dicebatur inſtitutus, cui teſtator iniunxerat, vt hereditatem cerneret. Ea cretio erat vel PERFECTA vel IMPERFECTA. Nam ſi ſcripſerat teſtator; TITIVS HERES ESTO, CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. Vlp. *l. c.* §. 27. haec formula pertinebat ad *cretionem perfectam*. Sin vltima verba

Digitized by Google

verba eſſent omiſſa: dicebatur heres inſtitutus cum *cretione imperfecta*, itemque, ſi loco exheredationis adiectum eſſet, SI NON CREVERIS, TVNC MAEVIVS HERES ESTO. Vlp. *ibid.* §. 34. Erat quoque cretio vel VVLGARIS vel CONTINVA. *Vulgaris*, in qua adiiciebantur verba: QVIBVS SCIERIS POTERISQVE. *Continua*, in qua non adiiciebantur, Vlp. *Fragm. ibid.* §. 31. 32. Ceterum horum verborum ea erat vis, et poteſtas, vt in cretione vulgari dies tantum vtiles, in continua omnes numerarentur. Schulting. *ad Vlpian. ibid. p.* 644. Cernere vero hereditatem, non erat facere, vt viderent, aliquem eſſe heredem, ceu interpretatur Varro *de lingua Lat. V.* 8. *p.* 43. *edit. Gothofr.* ſed decernere, ſe heredem eſſe velle, ceu ipſe Varro *Lib. VI.* 5. *p.* 57. rectius atque accuratius docet. Cuiac. *Obſ.* VII. 18. Iac. Perizon. *Not. ad Sanct. Mineru.* VIIII. 15. Fiebat iſta cretio intra certos dies, praeſentibus teſtibus. Cicero ad *Att.* XIII. 44. Sic centum dierum meminit Vlpian. *ibid.* et ius noſtrum *l.* 22. §. 1. *D. quando dies leg. ced. L.* 3. §. 8. *D. de minorib. L.* 2. §. *vlt. D. de ſuis et legit. hered.* quae loca veterem ritum cretionis redolere videntur, ſexaginta dierum Cicero *Epiſt. ad Attic.* XIII. 44. In ipſo actu dicenda ab herede erant verba cretionis: QVVM ME MAEVIVS HEREDEM INSTITVERIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQVE. Vlp. *ibid.* §. 28. Barn. Briſſoni *de Form. VII. p.* 600. *et* 601. Et hinc CRETIONIS SOLEMNITAS, *L. vn. C. Theod. de cret. et bonor. poſſeſſ.* SCRVPVLOSA SOLEMNITAS, *l.* 8. *C. Theod. de matern. bon.* CRETIONIS COMMENTVM. *l.* 1. *C. Theod. eod.* CRETIONEM DICERE. *l.* 5. *C. Theodoſ. eod. tit.*

§. XV.

An aliis ſollemnitatibus opus fuerit adituris hereditatem?

Dictis cretionis verbis, heres dicebatur *hereditatem adiiſſe*. Nec aliis ritibus quam illa teſtatione mentis, facta videtur hereditaris aditio, quamuis quibuſdam caſibus aditio et ſine cretione fieri poſſet. Sunt equidem, qui aditas hereditates exiſtimant percuſſione digitorum: Cuiac. *Obſ.* VII. 18. Merill. *Obſ.* IV. 34. quod ſignum dominii apud veteres fuiſſe, putant. Alii etiam ſaltationem addunt, quaſi laetitiae ſignum. Ant. Dadin. Alteſerra *de fiction. iur. tract.* III. 19. Sed vtrumque ritum collegere ex male intellecto loco Ciceronis *de offic.* III. 19. ad quem addendae eruditae obſeruationes Io. Ge. Graeuii. Addunt alii Ambroſ. *de offic.* III. 2. Sed et hic Ciceronem non intellectum manifeſto exſcripſit.

§. XVI.

Quid pro herede geſtio?

Qui ſine cretione heredes erant ſcripti. ii etiam (*b*) ſine aditione ſola, PRO HEREDE GESTIONE heredes fieri poterant. Pro herede vero gerebat, qui rebus hereditariis, tamquam dominus, vtebatur, veluti qui auctionem rerum hereditariarum faciebat, ſeruis hereditariis cibaria dabat. etc. Vlpian. *Fragm.* XXII. 26.

(*b*) Addidi τὸ *etiam*, quia et hi cernere poterant hareditatem, ſi volebant, nec tamen cogebantur. Pett. Fabr. *Semeſtr. II.* 21. Aneran. *Interp. iur. II.* 12. 15. *p.* 151.

§. XVII.

§. XVII.

Quid immixtio et agnitio?

IMMIXTIO ad neceſſarios et ſuos heredes pertinebat. AGNITIONEM, ſublata cretione ſollemni aiunt inualuiſſe. §. *vlt. Inſt. de hered. qual. et different.* §. *vlt. Inſt. de bon. poſſ.* Sed ſic ea vel ab aditione non differt, vel ad bonorum poſſeſſionem potius, quam ad hereditatem, pertinet. Suſtulit vero cretionem in bonis maternis Conſtantinus, *L. 1. C. Theod. de matern. bon.* nec non Conſtantius, *l. L. 4. C. Theod. eod.* et Valentinianus *L. vn. C. Theod. de cretione*. Poſtea eamdem penitus aboleuit non Arcadius, vt in *L. 17. C. de iure delib.* dicitur, ſed Iuſtinianus, inuento beneficio inuentarii, (de quo *L. fin. C. de iure delib. Nou. I. 2. 1.*) Quilibet enim tuto adire ex eo potuit hereditatem, quum eo ipſo bona heredis et defuncti ſeparentur, omnisque impediatur actionum confuſio.

T I T. XX-XXII.

DE LEGATIS, EORVMQVE ADEMTIONE, ET TRANSLATIONE, ET LEGE FALCIDIA.

HActenus Imperator de vniuerſalibus adquiſitionibus egit, ad eaſque etiam plures, qui infra ſequentur, tituli pertinent. Placuit tamen illi, interferere hic ſingularum rerum adquiſitionem, quae per legata fit. An ſatis concinne, alii videant. Nos pauca ad hos quoque titulos delibabimus.

§. I.

Legatum quid?

LEGATVM eſt donatio, quae legis modo, id eſt imperatiue, teſtamento relinquitur. Vlp. *Fragm. XXIV. 1. Legis modo* inquit Vlpianus, quia veluti legem teſtator dicit heredi, quid ab eo praeſtari velit, vnde et graecis legare, eſt *νομοθετεῖν* (a) *Nouell. XXII.* 2. Io. Chryſoſt. *Homil. I. ad Act. Apoſt. p.* 615. Quin et ipſum verbum LEGARE nihil ſignificat aliud, quam mandare et veluti legem dicere. Ita Plaut. *Caſin. I. 1. v.* 12.

> *Quin potius quod tibi* LEGATVM EST *negotium*
> *Id curas?*

Hinc LEGATI dicuntur a *legando*, quia cum mandatis mittuntur, non quia publice leguntur, ceu coniicit Varro *de Lingu. Lat. VI. 16. n.* 7. Nec aliam ob cauſſam RELEGATI adpellantur, quam quia *lege*, a populo vel principe lata, ciuitate exeſſe iubentur. *Imperatiue* ergo fie-

(a) Hinc teſtatores plane more legislatorum loquebantur. Hi verbis imperatiuis vti ſolebant: iisdem vtebantur teſtatores: PRAECIPITO, SVMITO cet. Legislatorum formula erat DAMNAS ESTO, *L. 2. pr. L. 27. §. 5. D. ad L. Aquil.* Eadem vero etiam teſtatoribus ſollemnis erat.

ri debebat haec donatio, id eſt, *verbis directis*. *L.* 2. *C. commun. de legat. L.* 15. *C. de teſtam.* Scholiaſt. Horat. *ad Satyr. II.* 1. 9. Verba enim precaria non erant valida ex legibus XII. tabularum, ſed ex voluntate tantum heredum deſcendebant. Denique *teſtamento* relinquenda erant legata, non codicillo, antequam ſcilicet Iuſtinianus legatorum fideique commiſſorum naturam exaequaſſet.

§. II.

Legata quotuplicia?

Legatorum genera erant quatuor, VINDICATIONIS, DAMNATIONIS, SINENDI MODO, et PRAECEPTIONIS. Caius *Inſt. II.* 5. 1. Vlpian. *Fragm.* XXIIII. 2. Paull. *Sent. Recept. III.* 7. (*b*) Quorum differentiam licet ſuſtulerit Iuſtinianus, dum legatorum omnium, quibuſcumque tandem relicta ſint verbis, eamdem naturam eſſe voluit: *L.* 2. *C. comm. de legat.* olim tamen permultum intererat inter haec legatorum genera, quae a iureconſultis diſputatione fori inducta eſſe, non abs re exiſtimat V. C. Schultingius *ad Vlp. l. c. p.* 649.

(*b*) Ant. Faber *Coniect. VI.* 1. quatuor ſpecies ad duas reuocat, *vindicationis* et *damnationis*, cui tamen reſpondit Oſw. Hillig. *Donell. enucl. Lib. VIII. p. III.*

§. III.

Legatum per vindicationem.

Per VINDICATIONEM his verbis legabant: DO, LEGO, SVMITO, HABETO. Vlpian. *ibid.* §. 3. quibus Caius *Inſt. II.* 5. addit formulas: ILLAM REM TIBI PRAESVME, VINDICA. Tunc vero legatum erat in legatarii arbitrio, idque ipſe ſibi, adita hereditate, ſtatim capere vel rei vindicatione petere poterat. Tale erat illud apud Virgil. *Aeneid. V. v.* 533.

SVME, *pater*, (*nam te voluit rex magnus Olympi*
Talibus auſpiciis exſortem dicere honorem,)
Ipſius Anchiſae longaeui hoc munus HABEBIS.

Ad quae verba Seruius, Scholiaſtes: *Sume*, inquit, *percipe*. *Nam verbum eſt iureconſultorum, quo vtuntur, quoties legatum non ab herede datur, ſed eſt in accipientis arbitrio, id eſt, vindicationis, vel optionis*.

§. IIII.

Legatum per damnationem.

Per DAMNATIONEM legabatur his verbis (*c*): HERES MEVS DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, HEREDEM MEVM DARE IVBEO. Vlpian. *ibid.* §. IV. Vim verborum illorum, quibus, ceu ex *L.* 2. *pr. et L.*27. §. 5. *D. ad L. Aquil.* adparet, etiam legiſlatores vtebantur, idem explicat Seruius ad Virgil. *Aeneid. XII. v.* 727. *In iure quum dicitur* DAMNAS ESTO, *hoc eſt*, *damnatus es*, *vt des*, *hoc eſt*, *damno te*, *vt des*, *neque alias libereris*. Perinde ergo hic heres erat obligatus, ac ſi vel a iudice, vel ab ipſo legiſlatore, eſſet damnatus. Vnde et lis inficiando creſcebat in duplum. Paull. *Recept. Sent. I.* 19. 1.

(*c*) Dicebatur enim tunc res *optimo iure* legata. Vlpian. *Fragm. XXIIII.* 11.

§. V.

Digitized by Google

§. V.

Legatum ſinendi modo.

Sinendi modo ita legabatur: heres mevs damnas esto ſinere l. titivm svmere illam rem, ſibiqve habere. Vlpian. *Fragm. XXIV.* 5. Cai. *Inſt. II.* 5. 9. Heres ergo damnabatur quidem, vt aliquid ſumi pateretur, ſed legatario ſimul permittebatur, vt aliquid ſumere poſſet.

§. VI.

Legatum per praeceptionem.

Denique per praeceptionem legabant his verbis: l. titivs illam rem praecipito. Vlpian. *Fragm. XXVI.* 6. vel vt in notis Magnonis eſt: p. s. t. q. h. praecipito svmito, tibiqve habeto. Res hoc modo legata *praelegatum* vocabatur, vel *praecipuum.* Feſt. *voce excipuum. p.* 284. idque relinquebatur vni ex coheredibus. Exempla ſunt apud Valer. Max. VII. 8. 4. Plin. *Epiſt. V.* 7. Sidon. *Epiſt. VI.* 12.

§. VII.

Differentia horum legatorum.

Differentia inter hos legandi modos non vna erat. Per vindicationem legari poterant res, quae tempore mortis et facti teſtamenti teſtatoris ex iure Quiritium fuerant (*d*). Quod ſi tamen res quae non vtroque tempore in dominio teſtatoris erat, ita legaretur: S. C. Neronianum huiuſmodi legatum eatenus ſuſtinebat, vt in legatum damnationis infleсteretur. Vlpian. *Fragm. XXIV.* 11. Per damnationem res omnes legari poterant, etiam alienae, dummodo tales eſſent, vt dari poſſent. Vlpian. *Fragm. l. c.* §. 8. Ca. *Inſt. II.* 5. 6. sinendi modo legabantur res propriae teſtatoris et heredis. Vlp. *ibid.* §. 10. non alienae, vti viſum Caio. Denique per praeceptionem relinquebantur eaedem, quae per vindicationem. Vlp. *Fragm.* XXIIII. 11. Si coniunctim vna res legata fuerat pluribus per vindicationem: pars deficiens ceteris collegatariis adcreſcebat: ſin vero per damnationem, pars deficiens penes heredem manebat. Oiſel. *ad Cai. Inſt. II.* 5. 4. Legatum *vindicationis* poterat repudiari: *L.* 7. *L.* 44. §. 1. *L.* 86. §. 2. *D. de legat.* 1. non aeque legatum damnationis. Plures differentias dedit Merill. *Obſ. VI.* 32.

(*d*) Si res legata pondere, menſura, numero conſtabat, ſufficiebat, ſi tempore mortis iure Quiritium teſtatoris eſſet. Ratio vero, ob quam hic exigebatur dominium Quiritium, haec erat, quia legatario eiuſmodi concedebatur rei vindicatio, quae olim inſtituebatur hac formula. HANC EGO REM EX IVRE QVIRITIVM MEAM ESSE AIO. Cicero *pro Mur.* XII. Hac vero formula vtique vti haud potuiſſet legatarius, niſi res legata teſtatoris fuiſſet ex iure Quiritium. Vid. V. C. Schulting. *Iuriſpr. anteiuſt. p.* 651.

§. VIII.

Ea ſublata eſt a Iuſtiniano.

Suſtulit hanc differentiam, ceu ſupra diximus, Iuſtinianus (*e*), ita

(*e*) Primo SC. Neroniano non quidem ſublata, quae inter formulas legandi erat differentia, ſed tamen conſtitutum, vt ſi alio modo aliquid relictum eſſet, ſaltim valeret, tanquam ſi eſſet per damnationem relictum. Vlp. *Fragm.* XXIIII. 11. Poſtea Conſtantinus M. verborum quidem; at non actionum differentiam ſuſtulit. *L.* 15. *C. de teſt. L.* 21. *C. h. t.* Denique et hanc aboleuit Iuſtinianus. Vid. Ian. a Coſta ad *Inſt.* §. 2. *h. t.*

tamen ſuſtulit, vt non ſatis caute plures leges, quae ad iſtud diſcrimen pertinent, pandectis inſeri permiſerit. Vid. M. Aurel. Galuan. *de Vſufr.* XL. *vlt.* V. C. Schulting. *Iuriſpr. ant. p.* 849. Merill. *Obſ. VI.* 33.

§. VIIII.

Legata pars hereditatis. Porro non modo ſingulae res legari poterant, ſed vniuerſarum quoque pars, vt puta: MAEVIVS HERES CVM TITIO HEREIDTATEM MEAM PARTITO, DIVIDITO. Quo caſu dimidia pars bonorum legata videbatur. Poterat et alia pars, veluti tertia, quarta, quinta, legari, quae ſpecies PARTITIO adpellabatur. Vlp. *Fragm. XXIV.* 25. §. 5. *Inſt. de fideicomm. hered.* Cicero *pro Caecin. IV. et V.*

§. X.

A quo et quibus legari potuerit. Legari non poterat a legatario, nec legatum dabatur, niſi extraneo. Non autem filiofamilias heredi inſtituto, vel ſeruo proprio, nec ei, qui in heredis poteſtate mancipioue erat, niſi ſub conditione. Vlpian. *Fragm. XXIV.* 20. *ſeq.* Legari etiam olim non poterat ciuitatibus, poſtea poterat ciuitatibus illis, quae ſub imperio Populi Romani erant, idque primum a Nerua introductum, ac poſtea ſub Hadriano SCo diligentius cautum fuerat. Vlp. *Fragm. XXIIII.* 28. Quod deinde D. Marcus etiam ad collegia, *L.* 20. *D. de reb. dub.* immo et ad vicos extendit. *L.* 73. §. 1. *D. de legat. I.* Vid. Merill. *Variant. ex Cuiac. II.* 14. V. C. Schulting. *Iuriſprud. Ant. p.* 659.

§. XI.

Legata poenea nomine relicta. Anceps quoque inter eruditos quaeſtio eſt de legatis POENAE NOMINE RELICTIS. Iuſtinianus enim haec ita definit §. *vlt. Inſt. de legat. Poenae nomine legari videtur, quod coercendi heredis cauſſa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti ſi quis ita ſcripſerit*: HERES MEVS, SI FILIAM SVAM IN MATRIMONIVM TITIO COLLOCAVERIT, *vel ex diuerſo*, SI NON COLLOCAVERIT, DATO DECEM AVREOS SEIO. Addit Iuſtinianus, eiuſmodi legata veteri iure prohibita fuiſſe, (idque etiam conſtat ex Iul. Capitolin. *Anton. Pio VIII. Ael. Helu. Pertin.* VII.) ſe vero ea rata eſſe iuſſiſſe, dummodo nihil impoſſibile, vel legibus interdictum, vel alias probroſum, fuerit heredi iniunctum.

§. XII.

Dubia aduerſus hanc doctrinam. Sed animaduertit ampliſſimus Bynkershoekius, hac admiſſa definitione, vix ſupereſſe diſcrimen inter legata conditionata, et poenae nomine relicta. Legislatorum inſtar erant morientes, et ſi in tabulis ſcripſerant: LEGO SEIO CENTVM, SI FILIAM TITIO VXOREM DEDERIT, rata erat haec vltima voluntas. Cur quaeſo legatum poenae nomine relictum illicitum fuiſſet habitum, ſi ſcriptum eſſet in tabulis: HERES, SI FILIAM TITIO VXOREM DEDERIT, SEIO DECEM AVREOS DATO. Quid, quaeſo, inter vtramque formulam intereſt? Bynkersh. *de legat. poenae nomine relict. III. p.* 361. *ſequ.*

Digitized by Google

§. XIII.

Clariſſimi Bynkershoekii ſententia.

Exiſtimat ergo vir laudatiſſimus, Tribonianum, quid veteribus legata poenae nomine relicta fuerint, non ſatis intellexiſſe. Nam ex *L. 1. D. de his quae poenae cauſſ. relinquuntur*, adparere, ea legata poenae nomine viſa relinqui, quibus teſtator heredem ad probroſum aliquid faciendum cogere voluerit. Bynkershi *ib. cap.* IIII. Quae ſi ita ſunt, Iuſtinianus profecto nihil noui ſtatuit, dum, quae veteres tamquam regulam poſuerant, ipſe loco exceptionis habuit, regulam fingens, veteribus incognitam.

§. XIV.

Eius illuſtratio.

Sed non eſt fortaſſis, quod Iuſtinianum plane deſeramus, quippe cuius definitionem etiam Vlpianus agnouit. *Fragm. XXIIII.* 17. Scilicet ſaepe heredem legatis, non niſi vexandi cauſſa, onerabant teſtatores, iiſque illum ad aliquid faciendum omittendumque adigebant, nulla alia adducti ratione, quam ſtolida voluntate. Tale erat teſtamentum Staberi, de quo Horat. *Satir. II.* 3. *v.* 84. *ſequ.*

Heredes Staberi ſummam incidere ſepulcro,
Ni ſic feciſſent, gladiatorum dare centum
Damnauit populo paria, atque epulum arbitrio Arri,
Frumenti, quantum metit Africa.

Quum ergo diſputarent veteres, an legata eiuſmodi valerent, quibus heres ad aliquid ſine ratione contra animi ſententiam faciendum omittendumque cogeretur: Iuſtinianus has tricas ſuſtulit, iuſſitque, haec legata rata eſſe, exceptis iis, quae vel impoſſibilia eſſent, vel legibus interdicta, vel alias aperte probroſa. Vid. Gundlingii *Diſſ. de principe hered. VI.* 32. *p.* 78.

§. XV.

Lex Furia teſtamentaria.

Quemadmodum vero legibus XII. Tabularum tantum quiſque legare poterat, quantum volebat: ita inde fiebat, vt plures hereditatem tot legatis exhauſtam adire nollent. Hinc primo lata LEX FVRIA teſtamentaria a C. Furio, Tribuno plebis (*f*), qua cautum, ne cui liceret vltra mille aſſes (*g*) vel legare, vel mortis cauſſa donare, praeterquam cognatis, certiſque perſonis, quales erant e. g. cognati manumiſſoris. Vlp. *Fragm. XXVIII.* 7. Si quis alius vltra hanc ſummam legatum acceperat: non reſcindebatur quidem legatum, ſed legatarius tamen quadruplum reddere cogebatur. Vnde haec lex *minus quam perfecta* dicitur Vlpiano *Fragm. I.* 2. Confer Cuiac. *Obſeru. XX.* 31.

(*f*) Vir doctus Guid. Pancirol. *Theſaur. Var. Lect. II.* 278. eamdem hanc legem putat cum Fuſia Caninia. Qua in re eum perſpicue errare, vel inde patet, quod haec Lex fuit Voconia antiquior: Fuſiam autem Caniniam demum ſub Auguſto latam, ſupra demonſtrauimus.

(*g*) Cuiacius *Obſ.* XVIIII. 31. ſubſtituit *mille aeris* quomodo et Varro *de L. L. lib.* VIII. dicit, *mille aeris legaſſe*. Sed *as* et *aes* olim promiſcue dicebatur. Pondus vero aſſium pro temporum ratione varium fuiſſe, docet Plin. *Hiſt. Nat.* XXXIII. 3.

§. XVI.

Digitized by Google

§. XVI.

Lex Voconia.

Mox vero hanc legem eluſit Romanorum calliditas. Coeperunt enim vni quidem non vltra mille aſſes legare, ſed tamen tot ſcribere legatarios, vt et ſic penes heredem nihil, aut parum remaneret. Hinc poſtea LEX VOCONIA, a Q. Voconio Saxa, A. V. C. IↃLXXXXIIII. Caepione et Philippo Coſſ. lata eſt, ex qua lege non ſolum femina, heres inſtitui haud poterat, niſi in certa bonorum parte: ſed et illud cautum fuerat, ne quis cenſus plus vlli legaret, quam ad heredem heredesue perueniret. Cic. *Verr.* I. 43.

§. XVII.

Eius oblitteratio.

Enimuero etiam Voconia illa lex oblitterata demum eſt per opulentiam ciuitatis: Gell. *Noct. Att. XX.* 1. nec, *ſufficiens ad rei conſummationem viſa eſt. pr. Inſt. de L. Falcid.* Ergo nouiſſime demum lata eſt LEX FALCIDIA.

§. XVIII.

Lex Falcidia.

Eſt et hoc plebiſcitum, quod tulit P. Falcidius Trib. pleb. (*h*) temporibus triumuirorum Cn. Domitio M. F. Caluino, et C. Aſinio Pollione Coſſ. (*i*) anno ab V. C. IↃCCXIIII. vt teſtantur Dio Caſſ. XXXXVIII. *p.* 377. Euſeb. *Chron. num. M. DCCCCLXXXVIII.* et Iſidor. *Etymol. V.* 15. Breuiſſime Dio: καὶ ὁ νόμος φαλκίδιος ὠνομασμένος, (πλεῖστην καὶ νῦν ἐπ' ἰσχὺν ἐς τὰς τῶν κλήρων διαδοχὰς ὡς ἐς τινὰ τὸ τέταρτον αἱ καταλειφθείσης οἱ οὐσίας ἂν γέ τι βαρύνηται, λαβόντα τὸ λοιπὸν ἀφεῖναι, ἔχων,) ὑπὸ τοῦ πουβλίου φαλκιδίου δημαρχοῦντος ἐτέθη. *Lex etiam Falcidia a P. Falcidio Tribuno plebis lata, quae nunc quoque plurimum valet in hereditatibus adeundis: ea autem permittit, vt heres, ſi adire hereditatem grauetur, quadrante accepto, reliquum dimittat.* Sed non videtur tamen vir doctiſſimus vim legis ſatis percepiſſe. Ea enim non permittit heredi, quadrante accepto, hereditatem repudiare, ſed teſtatorem obſtringit, vt quartam heredi ſaluam relinquat, idque ſi non fecerit, heredi poteſtatem facit, tantum detrahendi legatariis, quantum deſit quartae ſuae.

(*h*) Ridiculus ergo Gloſſatorum error eſt, qui Falcidiam hanc legem dictam volunt ἀπὸ τῆ φάλκης, ὃ δηλοῖ δρεπάνην, id eſt, *a falce* vel *defalcando*. Vid. Scholiaſt. in Harmenopul. *Promptuar. V.* 9. Eumdem tamen errorem etiam Latini Gloſſatores errarunt, ceu in praefatione obſeruauimus.

(*i*) Non anno IↃCCXIII. P. Seruilio Iſaurico iterum et L. Antonio Coſſ. vt tradit Aleander *ad Cai. Inſt. II.* 6. 1. *p.* 121.

§. XVIIII.

Eius capita et legitima verba.

Lex, cuius ipſa legitima verba ſuperſunt *L.* 1. *D. ad* L. *Falcid* pluribus conſtitit capitibus (*k*), quorum priore libera permittitur legandi facultas his verbis: QVI CIVES ROMANI SVNT, QVI EORVM,

POST

(*k*) Magna cura ea capita collegit illuſtrauitque Franciſc. Balduinus, et cum lege Voconia, Iulia, Papia Poppaea, Rhodia, Aquilia edidit, *Baſ.* 1559. 8. [nec non V. C. Iac. Voorda, cuius in hanc legem Commentarius Franequerae prodiit.]

Digitized by Google

POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACERE VOLET, VT EAM PECVNIAM, QVASQVE RES, QVIBVSQVE DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO. (VT HAC LEGE SEQVENTE LICEBIT (l). Secundo capite modus legatorum conſtituitur: QVICVMQVE CIVIS ROMANVS POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACIET, IS QVANTAM CVIQVE CIVI ROMANO PECVNIAM IVRE PVBLICO DARE LEGARE VOLET, IVS POTESTASQVE ESTO, DVM ITA DETVR LEGETVR, NE MINVS, QVAM PARTEM QVARTAM HEREDITATIS EO TESTAMENTO HEREDES CAPIANT. EIS, QVIBVS QVID ITA DATVM LEGATVMQVE ERIT, PECVNIAM SINE FRAVDE SVA CAPERE LICETO: ISQVE HERES, QVI EAM PECVNIAM DARE IVSSVS DAMNATVS ERIT, EAM PECVNIAM DEBETO DARE, QVAM DAMNATVS EST. Ex his ergo ſatis conſtat de vera legis Falcidiae ſententia, meritoque pro inepti leguleii additamento reputanda ſunt illa apud Hieronym. *in Chron. C. Falcidius tribunus plebis, legem tulit, ne quis teſtamento plus legaret, quam vt quarta pars apud heredes ſupereſſet*, SI HEREDES QVATVOR AVT MINVS ESSENT: SIN AVTEM PLVS QVATVOR; TVNC II SEMISSEM RETINERENT (m). Vid. A. Cont. *Lect. Subceſ.* I. 3.

(l) Adduntur in vulgatis editionibus verba VT HAC LEGE SEQVENTI LICEBIT: ſed ea [illegible], vt obſeruauit Cuiac. *ad C. ad L. Falc.*

(m) Haec enim ex recentiſſimo Graecorum iure eſſe, erudite demonſtrauit Oiſel. *ad Caii inſt. II. 6. 1. p. m.* 120.

§. XX.

Relationes et mutationes huius legis. Ceterum deductio quartae, quam lex haec falcidia permiſit, imperante Veſpaſiano ad fideicommiſſa vniuerſalia primum producta eſt SC. Pegaſiano; [*Tit. XXIII.* §. *6.*] deinde etiam ad ſingularia §. 5. *Inſt. de fideic. hered.* immo et ad fideicommiſſa, ab inteſtato relicta, quod a D. Pio factum refert Paullus ICtus *L.* 18. *D. ad L. Falcid.* ac denique ad donationes mortis cauſſa ex conſtitutione Seueri. *L.* 5. *C. eod. L.* 2. *C. de donat. mort. cauſſ.* Id quod tamen ab inteſtato admittendum haud videtur Cuiacio *Obſ.* III. 17. quia mortis cauſſa donationes ab inteſtato factae legatis non aequiparentur. *L.* 20. §. 1. *D. de mort. cauſſ. don.* Verum legis Falcidiae vires maxime eliſit IVSTINIANVS, permiſſa facultate teſtatoribus, vtiliter prohibendi Falcidiae detractionem, quum antea huiuſcemodi voluntati, quantumuis expreſſae, heredes minime parere cogerentur. Vid. Vinc. Grauina *de Leg. et SC. Rom. LXXVII. p.* 637.

§. XXI.

Concluſio tituli. Quae alias de ſenſu legis Falcidiae caſibuſque eo pertinentibus diſputari ſolent, ea a Doctoribus dudum ſunt occupata, nec tam ad antiquitates, quam ipſam iurisprudentiam pertinere videntur.

Digitized by Google

T I T. XXIII-XXV.

DE FIDEICOMMISSIS VNIVERSALIBVS ET SINGVLARIBVS, ET DE CODICILLIS.

HActenus de hereditatibus et legatis, quae verbis directis relinquuntur: iam etiam DE FIDEICOMMISSIS agendum, propter quae quum codicilli reperti ſint, eadem opera etiam de codicillorum origine ac iure erit diſſerendum.

§. I.

Fideicommiſſa veteri iure inualitia.

Vetere iure Romano non ratae erant vltimae voluntates, niſi verbis imperatiuis conceptae. Lex enim XII. Tabular. ea ſolum confirmabat, quae quis *legaſſit*. LEGARE vero erat veluti *legem dicere*, atque adeo teſtatoris non erat, vti verbis precatiuis, ſed directis et imperatiuis (*a*). Hinc inter ea, quae ex XII. tabulis erant licita, *L.* 120. *D. de verb. ſignif.* non referuntur fideicommiſſa, et id ſibi volunt verba Vlpiani *Fragm. XXV.* 1. *Fideicommiſſum eſt, quod non ciuilibus verbis, ſed precatiuis, relinquitur: nec ex rigore iuris ciuilis proficiſcitur, ſed ex voluntate datur relinquentis.*

(*a*) Vide ſupra *Lib. II. Tit. XX-XXII.* §. 1.

§. II.

Quibus formulis relicta.

Relinquebantur ergo fideicommiſſa verbis precatiuis, vel ad heredem fiduciarium, vel ad eum, cui relinquebantur, directis. Paull. *Sent. IIII.* 1. 5. *et* 6. Magis enim hic voluntas ſpectanda videbatur, quam verba, *L.* 16. *C. de fideic.* nec proinde tam quaerendum, quocum quis loqueretur, quam in quem voluntatis dirigeretur intentio. *L.* 77. §. 26. *D. de legat.* 2. Hinc paſſim in iure noſtro formulae ocurrunt: FIDEI TVAE COMMITTO, PETO, C. SEII, CONTENTVS SIS ILLA RE, VOLO TIBI ILLVD PRAESTARI. ROGO, PETO, VOLO, MANDO (*b*). DEPRECOR. CVPIO, INIVNGO, DESIDERO, IMPERO. cet. Et quamuis Paullus *l. c.* excludat verba RELINQVO et COMMENTO, quae ipſe nullam fideicommiſſi actionem parere exiſtimat: hae tamen formulae etiam, vt et aliae omnes, idoneae viſae ſunt poſt *L.* 2. *C. commun. de legat. et fideicomm.* Vid. Cuiac. *ad Paull. ibid. p. m.* 285. *ſequ.* Barn. Briſſon. *Form. VII. p.* 668. *ſequ.*

(*b*) Immo et IVBEO, quod precatiuum eſſe negat Alciatus. Vid. *L.* 28. §. *vlt. D. de libert. leg.*

§. III.

§. III.

Fideicommiſſorum natura ante Auguſti tempora.

Quod ſi ergo verbis eiuſmodi precatiuis aliquid eſſet relictum: heredis erat arbitrium, velletne illud praeſtare, an nollet. Nullo enim iuris vinculo, ſed tantum pudore et fide eorum, qui rogati erant, continebantur fideicommiſſa. §. 1. *Inſt. h. t.* Saepius tamen veteres heredum fidei committebant, ſiue clam, ſiue verbis in teſtamento expreſſis, maxime ſi iis quidquam relinquere cuperent, qui per leges erant incapaces. Cuius rei exempla ſunt apud Ciceronem *de Finib. II.* 58. Quinctilian. *Declam. CCCXXIIII.* et Valer. Max. IIII. 2. 7. qui refert, Q. Pompeium Ruſum exſulem, quum ex teſtamento ciuis Romani nihil capere potuiſſet, tamen bona cuiusdam accepiſſe, qui matri praedia ſua fideicommiſerat, vt haec illa filio Pompeio reſtitueret. Sed eiuſmodi fideicommiſſa, vt dixi non neceſſario praeſtabantur, poteratque adeo hereditas ab herede fiduciario impune retineri. Quamobrem et hereditatem, ex fideicommiſſo reſtitutam, fiduciarii veluti liberalitati imputabant. Et ita ego interpretor verba in marmore apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. II.* 73. L. CESTIVS QVA EX PARTE AD EVM HEREDITAS M. AGRIPPAE MVNERE PERVENIT.

§. IIII.

Auguſti ea de re conſtitutio.

Primus rem mutauit, et fideicommiſſa, quorum antea mos inter exempla probitatis et perfidiae fluctuauerat, et exemplo, et ſeueritate, ſtabiliuit Auguſtus. De quo ipſe Imperator noſter, §. 1. *Inſt. h. t. Poſtea D. Auguſtus primus ſemel iterumque, gratia perſonarum motus, vel ob inſignem quorumdam perfidiam, iuſſit conſulibus auctoritatem ſuam interponere. Quod quia iuſtum videbatur, et populare erat, paullatim conuerſum eſt in adſiduam iuriſdictionem, tantuſque eorum fauor factus eſt, vt paullatim etiam praetor proprius crearetur, qui de fideicommiſſis ius diceret, quem* FIDEICOMMISSARIVM *adpellant.* Ex hoc ergo loco patet, I. primum Auguſtum fidei ſuae commiſſa praeſtitiſſe, gratia perſonarum motum. Perſonae vero illae procul dubio fuerunt L. Lentulus, et eius heres fideicommiſſarius. Nam *ex illius perſona etiam fideicommiſſa coepiſſe* dicuntur. *pr. Inſt. de codicill.* Diſcimus deinde, II. Auguſtum negotium dediſſe Conſulibus cognoſcendi de fideicommiſſis, nominatoſque heredes ad reſtituendas hereditates compellendi. Quae iuriſdictio Coſſ. tantum delegata erat a Principe, nec ad prouincias pertinebat, vbi fideicommiſſa exſequutionem nullam habebant, antequam Claudius id negotium Praeſidibus daret. Sueton. *Claud. cap.* XXIII. Praeterea ex eo loco intelligimus, III. Praetorem fideicommiſſarium (c) ideo poſtea creatum, vt tanto accuratius de fideicommiſſis ius diceretur. In quo tamen, neſcio, an Imperator fallatur. Conſtat enim primo ex Suet. *Claud. XIII.* Claudium Imperatorem non vnum, ſed duos conſtituiſſe praetores fideicommiſſarios, qui praeter morem non darent iudices pedaneos, ſed ipſi cognoſcerent, et ferrent ſententias, quamuis poſtea

(c) Vocatur et PR. DE FIDEICOMMISS. in *Inſcriptionibus* Gruteri pag. CCCLXXXIII. 6.

vnum horum Praetorum detraxerit Traianus *L.* 2. §. 32. *D. de Orig. iur.* Deinde et conſtitutis iam praetoribus fideicommiſſariis, conſules concurrentem iuriſdictionem cum iis exercebant: Vlpian. *Fragm. XXV.* 12. ita quidem, vt apud conſules de maioribus; apud praetores fideicommiſſarios de minoribus ſummis ageretur. Quinctilian. *Inſt. Orat. III.* 6. Conf. Cuiac. *Obſ. XXI.* 34. Merill. *Obſ. VI.* 36. Immo nonnumquam ipſi Imperatores de fideicommiſſis cognoſcebant: quale quid de Commodo Imperatore refert Papinianus, *L.* 26. *D. de probat.*

§. V.

Senatuſconſultum Trebellianum. Quum ergo ſemel fiduciarii eſſent certa iuris neceſſitate obſtricti, neque amplius fideicommiſſorum reſtitutio ex heredum voluntate penderet; factum eſt, vt ſaepe in hunc onus omne obligationum, commodum vero in fideicommiſſarium transferretur. Cuius rei cauſſa quum haud raro teſtamenta deſtituerentur: imperante Nerone VIII. Kal. Sept. L. Annaeo Seneca et Trebellio Maximo Coſſ. ſuffectis, factum eſt SCtum, vt reſtituta ex teſtamento vniuerſa hereditate, actiones omnes, quae heredi et in heredem competebant, ſimul cum hereditatis commodo tranſirent in eum, cui reſtitueretur hereditas. §. 4. *Inſt. h. t.* Non vero directe actiones ab herede remouebantur, ſed vtiles tantum fideicommiſſario, et in eum, dabantur a Praetore, adeoque heres, conuentus a creditoribus ex SC. Trebelliano habebat exceptionem. *L.* 1. §. 4. *D. ad SC. Treb. L.* 1. §. 8. *D. quand. de pecul. act. annal. eſt.*

§. VI.

Senatus conſultum Pegaſianum. Quoniam vero ſic etiam heredes rogati, inutilem moleſtiam refugientes, repudiabant hereditatem, ex qua nihil ad eos commodi eſſet rediturum: ſub Veſpaſiano, Pegaſo et Puſione Coſſ. SC. conditum eſt, quo permittebatur heredi fiduciario detrahere quartam ex bonis fidei ſuae commiſſis. Adeoque hoc SC. legem Falcidiam, quae ad legata tantum pertinebat, ad fideicommiſſa etiam vniuerſalia protulit. §. 5. *Inſt. h. t.* Grauina *de Leg. et SC. LXXVIII. p.* 639. [Conf. Cl. Iacob. Voorda *ad Leg. Falcid. Cap. VI. p.* 83.]

§. VII.

Stipulationes neceſſariae inter heredem et fideicommiſſarium; et nouum ius a Iuſtiniano introductum. Nihil tamen hoc SC. fuerat de actionibus hereditariis cautum, ſed poſt illud ipſe heres onera hereditaria ſuſtinebat. *d.* §. 5. *Inſt. h. t.* Opus ergo erat certis ſtipulationibus, inter heredem et fideicommiſſarium interponendis, vt lucrum et damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune eſſet. Quae ſtipulationes partis et pro parte dicebantur. Vlpian. *Fragm. XXV.* 15. Hinc quoties heredi fiduciario quarta ex teſtamento erat ſalua, toties hereditatem reſtituebat ex SC. Trebelliano. Sin plus dodrante eſſet reſtituendum, quartam ex SC. Pegaſiano detrahebat, et de obligationibus ſibi cauebat interpoſitis ſtipulationibus. §. 6. *Inſt. h. t.* Aſt quum ſtipulationes illae multis viderentur captioſae: placuit Iuſtiniano, exploſo SC. Pegaſiano, Trebelliano omnem auctoritatem praeſtare, vel potius ex duobus facere vnicum, idque Trebelliani nomine inſignire, ita quidem, vt

quar-

Digitized by Google

quartam heres ſemper haberet ſaluam, actionesque inter eum et fideicommiſſarium pro rata diuiderentur, heredi vero ſimul adeundi hereditatem imponeretur neceſſitas. §. 7. *Inſt. h. t.* Immo iure nouiſſimo, ſi heres adire quartaque contentus eſſe nollet, deficientibus coheredibus aut ſubſtitutis, ipſe fideicommiſſarius adire poteſt per *Nouell. I. cap. I.* §. 1.

§. VIII.

Ad fideicommiſſa pertinet quoque SC. APRONIANVM. Nec municipia enim olim, nec municipes, heredes inſtitui poterant, quoniam incertum corpus erat, vt neque cernere vniuerſi, neque pro herede gerere poſſent. Vlpian. *Fragm. XXII.* 5. Plin. *Epiſt. V.* 7. Fideicommiſſaria tamen hereditas municipibus reſtituenda erat per SC. Aproníanum cuius de aetate iam *Lib. II. Tit. XIIII.* §. 2. diſſeruimus. **Senatus conſultum Aponianum.**

§. VIIII.

Haec de FIDEICOMMISSIS *vniuerſalibus*. Ad SINGVLARIA quod attinet, magna olim erat inter ea et legata differentia. In legatis rigor iuris, in fideicommiſſis fauor voluntatis regnabat. *L. pen. D. de legat.* I. Fideicommiſſum ad eum, cui aliquid dimiſſum erat, poterat peruenire, herede licet mortuo, ſi talis erat conditio teſtamenti: legatum ita relinqui non poterat. Fideicommiſſum codicillis, etiamſi per teſtamentum non eſſent confirmati, relinquere licebat: legatum codicillis relictum non valebat, niſi illi eſſent teſtamento confirmati. A legatario legatum alteri relinqui non poterat; fideicommiſſum poterat. Per legatum ſeruo alieno directa libertas non dabatur; per fideicommiſſum recte dabatur. Fideicommiſſis tardius, quam ſcriptum erat, ſolutis, vſurae et fructus debebantur, legatorum non vſura, ſed duplum debebatur, ſi inficiaretur heres (*d*). Haec omnia tradit Caius *Inſt. II.* 7. 8. **Differentia inter legata et fideicommiſſa ſingularia.**

(*d*) Vltimam hanc differentiam, ex qua ſe expedire haud poſſunt Aleander et Oiſel. *ad Cai. l. c.* accurate explicant atque illuſtrant V. C. Schulting. *Iuriſpr. Antiq. p. m.* 130. Gerard. Noodt *de foenor. et vſur. III.* 7.

§. X.

At Iuſtinianus, ne quid antiqui iuris integrum relinqueret, legata et fideicommiſſa per omnia, quod ad effectum attinet, exaequauit. §. 3. *Inſt. de legat. L.* 2. *C. comm. de leg.* **Eam ſuſtulit Iuſtinianus.**

§. XI.

Quemadmodum fideicommiſſa eludendis legibus fuerant reperta: ita declinandae iuris teſtamentarii ſubtilitati acceptus eſt vſus CODICILLORVM. CODICILLORVM vero voce nihil denotabant aliud, quam ſcripturam quamdam ad alios miſſam. Hinc ſaepe codicillos pro epiſtolis ponit Cicero *Epiſt. ad Fam.* IIII. 12. *VI.* 18. *ad Attic. XII.* 8. *ad Quint. Fratr. II.* 10. Praecipue tamen id nomen tribuebatur epiſtolis, ad praeſentes miſſis. Vnde Seneca *Epiſt. LV. Video te, mi* **Codicillorum nomen et natura.**

Digitized by Google

Lucili, *quum maxime audio*, *adeo tecum ſum*, *vt dubitem*, *an incipiam non epiſtolas*, *ſed* codicillos, *tibi ſcribere*. Vnde recte colligas, codicillos, quos deinde Imperatores, tamquam vltimae voluntatis genus, adprobarunt, nihil aliud fuiſſe, quam *epiſtolas ſcriptas ad heredes de eo*, *quod poſt mortem ſuam ſcribentes ab heredibus fieri vellent* (e). Boehmer. *Diſſ. de Codicill. ſine teſtib. valid. Cap. I.* §. 3. 4. *p.* 5. 6.

(e) Hinc codicilli etiam *Epiſtolae* vocantur. *L.* 89. *pr. D. de legat. II. L.*41. §. 1. *D. de legat.* 3. Et quamuis vulgo differentiam ſtatuant inter codicillos et epiſtolas fideicommiſſarias, vt facit Petr. Muller. *ad Struu. Ex. XXIIII.*68. non opus tamen eſſe hac ſubtilitate praeclare euicit laudatiſſimus Boehmerus *Diſſ. laudata l.* 7. *et* 8.

§. XII.

Eorumdem origo. Primus eiuſmodi codicillos ad Auguſtum ſcripſerat L. Lentulus, (quem anno V. C. IↃCCLI. cum M. Valerio Meſſalino Conſulem fuiſſe, ex Reineſii *Inſcr. Claſſ. X. n.* 3. *p.* 597. diſcimus,) qui Romae fecerat teſtamentum, et Auguſtum filiamque heredem inſtituerat, deinde decedens in Africa, ſcripſerat codicillos, quibus aliquid ab heredibus fieri petierat. Quamuis vero ante ea tempora inauditum eſſet, per epiſtolam vel codicillos heredi aliquid iniungi, quod ei neceſſitatem imponeret, vltimam illam defuncti voluntatem implendi: parebat tamen Auguſtus Lentuli codicillis, ipſaque filia eius exemplo rubore ſuffuſa ex iis legata praeſtabat. Quod principis exemplum facile imitati ſunt alii. Quare Auguſtus, conuocatis ſapientibus viris; interque eos C. Trebatio Teſta, cuius tum auctoritas maxima erat, quaeſiuit, an poſſit recipi, nec abhorreret a iuris ratione codicillorum inſtitutum magnopere probante, Auguſtus auctoritatem illi accommodauit. Poſt quae tempora, quum et Antiſtius Labeo (qui tamen *nihil*, *niſi quod iuſtum ſanctumque eſſe in Romanis antiquitatibus legiſſet*, *ratum penſumque habere ſolebat*, Gell. *Noct. Att.*XIII. 12. ac proinde magna apud omnes auctoritate, teſte Tac. *Annal.* III. 75. erat,) codicillos feciſſet: iam nemini dubium erat, quin iure optimo codicilli admitterentur. Ita rem refert Iuſtinianus ipſe *princ. Inſt. h. t.*

§. XIII.

Formulae codicillorum. Non aliter vero concipi ſolebant codicilli ac epiſtolae. Hinc praemittebatur ſollemnis illa, qua epiſtolas auſpicari ſolebant, ſalutatio: *L. Titius heredibus primis et ſubſtitutis ſalutem. L.* 56. *D. de fideic. libert. l.*27. §. 2. *et* 3. *D. de leg.* 3. *l.*30. §. 1. *de adim. vel transf. leg.* Nec tamen ſemper ad heredes, ſed et nonnumquam ad ipſos fideicommiſſarios verba dirigebantur. Cuius rei exemplum exſtat *L.* 75. *pr. D. de leg.* 2. Integras formulas Latinas aeque ac Graecas magno ſtudio collegerunt Barn. Briſſon. *de Form.* VIII. *p.* 686. *ſequ.* et Guido Pancirol. *Theſaur. Var. Lect.* I. 29.

§. XIIII.

Codicilli teſtamento confirmati. Confirmati tamen codicilli eſſe debebant teſtamento, ne heredi neceſſitas

ceſſitas imponeretur praeſtandi, quod erat rogatus. Hinc teſtamentis inſeri ſolebat formula: *Si quos codicillos reliquero, valere volo. L. 56. pr. D. de fideic. libert.* Alias vltimam defuncti voluntatem implere non debebat heres, niſi vltro vellet. Quod facere ſe ſolere, ait Plinius *Epiſt.* II. 16. Sed poſtea per Seueri et Antonini conſtitutionem illa codicillos confirmandi neceſſitas remiſſa eſt, modo adpareret, teſtatorem a voluntate, quam in codicillis expreſſerat, non receſſiſſe. Ant. Faber *Coniect. XV.* 16.

§. XV.

Ex his ergo facile adparet, in codicillis non magis, quam in epiſtolis, deſideratam eſſe vllam ſollemnitatem. §. 3. *Inſt. h. t.* Non ergo teſtibus opus erat in codicillis teſtamento confirmatis, qui omnem virtutem atque efficaciam ſuam a teſtamento mutuabantur, vt recte animaduertunt Bachou. *ad tit. Inſt. de fideicommiſſ. hered.* §. *vlt. et* Boehm. *Diſſ. eadem*, L. 10. Sane in Digeſtis numquam exiguntur teſtes, immo alia omnia elucent ex *L.* 8. §. 2. *D. de iure codicill.* et *l.* 89. *pr. D. de legat.* 2. Quin nec in codicillis ab inteſtato neceſſarios viſos eſſe teſtes, erudite probat laudatiſſimus Boehmerus *Diſſ. ead.* I. 23. *p.* 22. Sollemnitatibus an opus fuerit in codicillis?

§. XVI.

Sed et hanc antiqui iuris ſimplicitatem ſenſim peruertit ſequentium Imperatorum νομοθεσία. Hac permiſſum, vt codicilli etiam nuncupatione, ſine vlla ſcriptura, fierent. *L.* 8. §. 3. *C. de SS. Eccleſ. L.* 3. *pr. C. de bon. libert.* Id quod tamen a codicillorum indole plane abhorret. Hinc ex eo tempore etiam teſtibus opus viſum eſt, quos in codicillis ab inteſtato primum exegit Conſtantinus M. vel, vt alii malunt, Conſtantius. (*f*) *L.* 1. *C. Theod. de teſtam. et codicill.* Poſtea Theodoſius vulgo dicitur generatim in omnibus codicillis teſtes deſideraſſe, ob *L. vlt.* §. *vlt. C. de codicill.* Sed iam Iacobus Gothofredus animaduertit, comma vltimum illius legis non eſſe Theodoſii, verum a Triboniano adſutum, quod etiam ex *L.* 7. *C. Theod. de teſtam. & codicill.* clariſſime patet. An teſtes etiam in codicillis, teſtamento confirmatis, exegerit Iuſtinianus, adhuc ſub iudice lis eſt. Plerique adfirmant ob *L.* 28. §. 1. *C. de teſtam. L. vlt. C. de codicillis*: Sed non contemnendis rationibus id negat laudatus Boehmerus. *Diſſ. ead.* I. 27. *ſequ. p.* 26. *ſequ.* Ius nouum ſenſim introductum.

(*f*) Vulgo iam Diocletiani tempore teſtes adhibendos fuiſſe codicillis, colligunt ex *L.* 22. C. *de fideicomm.* Sed conferatur Boehm. *Diſſ. ead.* I. 25. *p.* 24.

* * *
* *
*

LIBER III.

TIT. I.

DE HEREDITATIBVS, QVAE AB INTESTATO DEFERVNTVR.

QVam libera et lata fuerit Romanorum de facultatibus ſuis diſponendi facultas, ex iis, quae adhuc dicta a nobis ſunt, ſatis intelligitur. Si quis vero eo arbitrio non eſſet vſus: bona deuoluebantur ad proximas neceſſitudines, eaeque HEREDITATES vocabantur LEGITIMAE L. 1. 2. 3. *D. de petit. heredit. L.* 1. §. 8 *D. ad SC. Tertyll.* nec non HEREDITATES INTESTATORVM. *Auct. Collat. Leg. Moſ. et Rom. XVI.* Quum ergo antiquum ſuccedendi ordinem totum immutarint leges recentiores, et maxime *Nouella* CXVIII. operae pretium facturi videbimur, ſi antiquitates Romanas hic rimemur paullo accuratius.

§. I.

Primi omnium ſuccedebant heredes ſui.

Veteres Romani in ſucceſſione inteſtatorum non id agebant, vt heredes eſſent, quos defunctus reliquis cariores habuiſſe videretur, (quod principium poſtea Iuſtiniano placuit) ſed vt facultates penes familiam manerent, nec ad alias gentes peruenirent. Itaque non alios ad inteſtatorum hereditatem vocabant, quam qui eiuſdem eſſent gentis et familiae. V. A. Bynkershoeck. *Obſ. II.* 1. Et hinc eſt, quod huiuſmodi hereditates REDIRE dicerentur: Terent. *Andr. XI.* 5. *v.* 4. *Eius morte ad me lege* REDIERVNT *bona*. Ad quae verba adpoſite Donatur: *Hic ius tractauit, dicendo* REDIERVNT *quia in familiam redeunt, ſi non eſt heres de proximo, aut ex teſtamento*. Primo omnium vero inteſtatorum hereditas deferebatur HEREDIBVS SVIS, idque ex legibus XII. Tabularum eſt (*a*), in quibus ita fuerat cautum: AST SI INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Paull. *L.* 9. §. 2. *D. de liber. et poſthum.*

(*a*) Immo et iam antea ſub regibus heredes ſuos ab inteſtato primos omnium ſucceſſiſſe, exiſtimat Schulting. *ad* Vlpian. *Fragm. p.* 665. eaque in re diſceſſionem facit a Galuano *de Vſufruct. VIII. ſequ.* qui hanc legem ex inſtitutis Solonis deriuare mauult.

Digitized by Google

bum. Vlp. *Fragm. XXVI.* 1. Iac. Gothofr. *Leg. XII. Tab. Tab. V.* 2. Non ergo ſingulare fuit in XII. Tabulis caput de ſucceſſione ſuorum, nec proprie dici poteſt, eos ad ſucceſſionem lege vocari, quia per ſe et ipſo iure heredes erant, et ius ſui heredis eos dominos quodammodo faciebat, etiam viuo parente: §. 2. *Inſt. de hered. qual. et differ. L.* 11. *D. de lib. et poſtum.* adeo, vt eorum ſucceſſio non tam hereditas eſſe videretur quam continuatio dominii. Cuiac. *Obſ. XXV.* 14. Iac. Gothofr. *ad Leg. XII. Tab. Tab. V.* Ant. Fab. *de Error. pragmat. Dec. III. err.* 1. (*b*).

(*b*) Praecipue huc facit locus Plauti *Trinum. II.* 2. apud quem Lyſiteles patri interroganti, num de ſuo amico ſubuenire vellet, reſpondet:

- - - De meo.
Nam quod tuum eſt, meum eſt:
omne meum eſt autem tuum.

§. II.

Quinam dicti heredes ſui?

Vocabantur vero heredes SVI, in poteſtate defuncti conſtituti, quique proximum poteſtatis locum obtinebant. Tales erant et filii, et filiae. Neque enim decemuiri ea in re ſequuti erant ius Atticum, quod primo ordine filios, et poſt eos demum filias ad hereditatem paternam admittebat: Iſaeus *Orat. VIIII.* Sed ab initio vrbis filii et filiae aequo iure heredes ſui erant. Periz. *de L. Vocon. p.* 133. Porro ſui heredes erant nepotes et neptes ex filiis maſculis, quos in poteſtate auus habebat, dummodo in poteſtatem patris non eſſent recaſuri. Cai. *Inſt. II.* 3. 6. Paull. *Recept. Sent. IIII.* 8. 4. *ſequ.* Vlp. *Fragm. XXII.* 14. Nec intererat, naturales eſſent hi liberi, an adoptiui. Immo et vxor, quae in manu erat mariti, et nurus, quae in manu erat filii, quem quis in poteſtate habebat, inter ſuos heredes referebantur. teſte Vlpiano *Fragm. XXII.* 14. et Caio *apud Auctorem Collat. Leg. Moſaic. et Rom. Tit. XVI.* 2. Gell. *Noct. Att. XVIII.* 6. Dionyſ. Halic. II. *p.* 95. (*c*). Idem ius ſequiore aeuo conſequebantur liberi, ſiue per ſubſequens matrimonium, ſiue per curiae dationem, ſiue per reſcriptum principis legitimati, modo hi poſtremi in hunc finem legitimati eſſent, vt ſuccederent. §. 2. *Inſt. h. t.*

(*c*) Conf. ſupra *Lib.* 1. *Tit. X. n.* 4. 6. et Pith. *ad Collat. Leg. Rom. et Moſaic. p. m.* 790.

§. III.

Suis etiam accenſebantur poſtumi, reuerſi ex captiuitate, bis mancipati, per errorem ex impari connubio procreati.

Quin et *poſt mortem patris nati, vel reuerſi ab hoſtibus, aut ex primo ſecundoue mancipio manumiſſi, cuiuſue erroris cauſſa probata, licet non eſſent in poteſtate ſui tamen patri heredes efficiebantur,* vt tradit Paull. *Recept. Sent. IIII.* 8. 7. Quem locum vt intelligamus, ſciendum eſt, loqui eum I. de *poſtumis*: nam et hi ſui heredes erant, quia ſi viuo parente nati eſſent, in eius poteſtate fuiſſent futuri. II. De *reuerſis ex captiuitate*, qui vt omnia iura, ita et ciuitatem ac ſuitatem poſtliminio recipiebant. §. 4. *Inſt. h. t.* (*d*) III. De *filiis ex primo vel*

(*d*) Sin in captiuitate obiiſſent, fingebantur ante mortem deceſſiſſe ex lege Cornelia. Vlpian. *Fragm. XXIII.* 5.

vel ſecundo mancipio manumiſſis. Si enim filiusfamilias emancipandi gratia alicui fuerat mancipatus, ac in huius mancipio ad tempus manſerat: (quod poterat fieri,) amittebat iura ſuitatis. Ex primo vero et ſecundo mancipio manumiſſus, eadem recipiebat, ſiquidem non niſi ter venditus, et ter manumiſſus, a patria poteſtate liberabatur. Quemadmodum ergo primum et ſecundum manumiſſus, ſi tertia mancipatio non acceſſiſſet, teſtamentum patris rumpebat: Vlpian. *Fragm.* XXIII.3. ita idem et ab inteſtato ſuccedendi ius recuperabat. Cai. *Inſt.* II. 8. 1. Denique et IIII. de iis loquitur Paullus, *quorum erroris cauſſa fuerat probata*. Per errorem ſcilicet nonnumquam contrahebatur matrimonium inter diſparis conditionis perſonas, veluti ſi ciuis Romanus peregrinam aut Latinam, aut dedititiam duxiſſet, quam ciuem exiſtimarat, aut ſi ciuis Romana per errorem nupſiſſet peregrino, vel Latino, vel dedititio. Quotieſcumque id fuerat factum, ceſſabat ſuitas, ſiquidem liberi ex eiuſmodi nuptiis procreati in poteſtate haud erant. Aſt ſi erroris cauſſa probata erat, parentes ipſi aeque ac liberi eorumdem et ciuitatis, et familiae iura, adipiſcebantur. Vlp. *Fragm.* VII. 4. Add. *Comment. noſtr. ad L. Iul. et Pap. Popp.* II. 1, *p.* 117.

§. IIII.

Quomodo heredes ſui ſucceſſerint?

Hi ergo heredes ſui omnes quidem hereditatem partiebantur, ſed ita, vt filii filiaeque in capita: remotiores in ſtirpes, hoc eſt, in patris ſui locum portionemque, ſuccederent. §. 6. *Inſt. h. t.* Nec vllam inter filios filiaſque, nepotes nepteſque intercedebat diſcrimen, quippe qui aequis portionibus, nullaque habita ſexus ratione, defunctorum hereditates conſequebantur, erudite docet Iac. Perizon. *Diſſ. de Lege Vocon. p.* 133. *ſequ.* Aſt has quidem feminarum hereditates demum coercuit lex Voconia, qua praeter alia fuerat cautum, ne femina ad vllam defunctorum ſucceſſionem admitteretur. Perizon. *l. c. p.* 135. Eaque lex etiam ad heredes ſuas et conſanguineas pertinebat, adeo, vt neque vnicam filiam heredem inſtituere liceret: Auguſtin. *de Ciuit. Dei* III. 21. immo ne fidei quidem commiſſam hereditatem reſtituere ei feminae, cui deſtinata erat a teſtatore. Cicero *de Finib.* II. 17. Nec enim tantum ad teſtamenta haec lex pertinebat; verum etiam ad hereditates ab inteſtato, vt luculenter idem demonſtrauit Perizonius *p.* 105. *ſequ.* Hinc, quum Polybius *Excerpt. de virt. et vit. p.* 1462. retuliſſet, Scipionem Africanum hereditatem maternam permiſiſſe ſororibus, ſtatim addit, *ἧς ὀυδὲν ἀυταῖς προσῆκε κατὰ τὺς νόμυς*, *ex qua nihil ad ipſas ſecundum leges pertinebat*. Vbi per *νόμυς*, *leges* intelligenda lex Voconia. Ex quo vero lex illa Voconia oblitterata eſt per opulentiam ciuitatis: (Gell. *Noct. Att.* XX. 1.) manſi tamen mos, vt feminae ad hereditates legitimas ſaltim vltra conſanguineas non admitterentur. Quod inſtitutum ex ratione legis Voconiae deriuat. Paull. *Recept. Sent.* IIII. 8. 12.

§. V.

Inter ſuas heredes erant etiam

Ad vxores quod attinet, eae, ſi in manu eſſent, inter ſuas fuiſſe heredes, adeoque marito ſucceſſiſſe, iam ſupra §. II. obſeruauimus,

idque

Idque diſerte tradit Dionyſ. Hal. II. p. 95. vbi eas dicit fuiſſe *κοινωνοὺς ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν, principes omnium bonorum pariter, ac ſacrorum*. Idque firmatur exemplo Laurentiae, quae mortuo marito Tarrutio, admodum lucuplete, omnium bonorum eius facta eſt compos. Macrob. *Saturn.* I. 10. Plut. *Quaeſt. Rom. XXXV.* Quamuis, vtrum ex teſtamento, an ab inteſtato ſucceſſerit, nondum liqueat. Aſt poſtea et id mutatum, forſan quod rarius vxores in manum conuenire coepiſſent. Vnde inualuit, vt denique vxores non niſi ex edicto Praetoris VNDE VIR ET VXOR ad bonorum poſſeſſionem vocarentur. Qua de re infra erit agendum. Vxores, quae in manum conuenerant.

§. VI.

Tollebatur illud ius ſuitatis cum maiore ac media capitis deminutione, tum etiam emancipatione. Hinc emancipati omni hereditate excidebant, nec vllum erat medium iure ciuili proditum, ad aliquam paternarum facultatum partem conſequendam. §. 9. *Inſt. h. t.* Immo nec emancipatorum filii, ſi eſſent poſt emancipationem concepti, ſuorum heredum loco erant auo, §. 9. *Inſt. quib. mod. ius patr. pot. ſolu.* adeoque nec hi vllam auilae hereditatis partem ſortiebantur quemadmodum nec adoptati a filio emancipato. Paull. *Recept. Sent.* IIII. 8. 12. Ius ſuitatis quo pacto ſublatum.

§. VII.

Conſuluit tamen emancipatis Praetor, naturali aequitate motus: ſiquidem edicto VNDE LIBERI eis dedit bonorum poſſeſſionem, non ſecus, ac ſi tempore mortis in poteſtate parentis fuiſſent. *tit. D. unde liberi.* Quo beneficio etiam emancipatorum liberi fruebantur: non vero eorum adoptiui, qui ne quidem tanquam quaſi cognati bonorum poſſeſſionem petere poterant. Paull. *Recept. Sent. VI. 6.* 12. Nec eodem Praetoris edicto vocabantur ipſi emancipati, ſi ſe aliis in adoptionem dediſſent, niſi ante mortem patris iterum fuiſſent emancipati. Tunc enim ius Praetorium verſus ſuum parentem recuperabant. Vlpian. *Fragm. XXVIII.* 8. §. 10. 11. *Inſt. h. t.* Emancipatis ſuccurrebat Praetore.

§. VIII.

Aſt omnia haec ius recentius correxit, quippe quo et emancipati ad parentum ſucceſſionem vocantur, *Nou.* CXVIII. 1. (collatis tamen bonis antea acceptis,) et ipſi, qui ſe in adoptionem aliis dederunt, per *L. pen. C. de adopt.* Ius recentius, quo diſcrimen inter ſuos et emancipatos ſublatum.

§. VIIII.

Quae de nepotum neptiumque ſucceſſione ſupra diximus, ea ad eos demum eaſue pertinent, qui quaeue ex virili ſexu deſcendebant. Nam qui ex filiabus nati fuerant, nepotes, aut ex neptibus pronepotes, ii non vna cum filiis et filiabus nepotibuſque ex filiis ad ſucceſſionem vocabantur, ſed poſt adgnatorum lineam inter cognatos connumerari conſueuerant. §. 15. *Inſt. h. t.* Paull. *Recept. Sent.* IIII. 8. 10. Aſt hoc quoque mutandum putarunt Valentinianus, Theodoſius et Arcadius Impp. *L.* 9. *C. de ſuis et legit. lib.* qui iuſſerunt nepotes ex filia auo materno auiaeque vna cum defuncti filiis ac filiabus ſuccedere; ita tamen, vt duas tantum partes maternae portionis acciperent, Nepotes ex filiabus inter cognatos ſuccedebant.

 tertia

tertia penes filios filiasque maneret. Sed et id denique mutauit in *Nouella* CXVIII. 1. Iuſtinianus (*e*).

(*e*) Vocat id ius barbarum *principio Nouellae* XXI. quum tamen et Deus filios filiabus in hereditate praeferendos ſanxerit. Num. XXVII. 8. Conf. Iac. Perizon. *ad L. Vocon. p.* 109. Selden. *de Succeſſ. Hebr. I. pag.* 2.

§. X.

Heredes ſui ſuccedebant etiam ignorantes.

Id adhuc videtur monendum, ſuos heredes, quia ipſo iure tales erant, etiam ignorantes eſſe hereditatem conſequutos, veluti furioſos. infantes, peregrinantes, nec tutoris auctoritate pupillo, nec furioſis conſenſu curatoris fuiſſe opus, niſi forte ſoluendo haud eſſet hereditas. Paull. *Recept. Sent. IIII.* 8. 5. et *6*.

TIT. II.

DE LEGITIMA ADGNATORVM SVCCESSIONE.

Deficientibus heredibus ſuis, lex duodecim Tabularum ad ſuperiorem titulum §. I. relata, ad ſucceſſionem vocabat proximos ADGNATOS, et his quoque deficientibus GENTILES. Vnde de legitima ADGNATORVM GENTILIVMQVE SVCCESSIONE ad hunc titulum erit agendum.

§. I.

Adgnati quinam dicti.

Adgnatos definiunt iureconſulti, *cognatos*, *per virilis ſexus perſonas cognatione coniunctos*, ſiue naturale ſit id vinculum, ſiue ciuile, quale eſt adoptio. Nam et per adoptionem quis adgnationis iura conſequitur. §. 2. *Inſt. h. t.* Dictos vero ita putant, quaſi *a patre cognatos*, §. 1. *Inſt. de legit. adgn. tutela* §. 1. *Inſt. h. t.* eamque etiam LEGITIMAM COGNATIONEM vocant Cai. *Inſt. II.* 8. 3. *L.* 12. §. *vlt. D. de rit. nupt.* (*a*). Sed quamuis ea omnia recte ſe habeant, ſi adgnati opponantur *cognatis:* minus tamen ſufficit definitio, ſi adgnati diſtinguendi ſint a *gentilibus*. Nam et hi ſunt cognati, per virilis ſexus *perſonas cognatione coniuncti*, tamen in legibus XII. Tabularum ab adgnatis ſeiunguntur. Quare paullo accuratius ex antiquitatibus Romanis quinam adgnati, quinam gentiles, quinam cognati denique dicti ſint, erit indagandum.

(*a*) Alias tamen *legitima cognatio* ea eſt, quae adoptione conſtat, adeoque opponitur *naturali*. L. 4. §. 2. *D. de gradib. et affin.* Conf. Briſſon. *de Verb. Sign. Lib. X.* voce *legitimae cognationes*.

§. II.

Romanorum gentes.

Romanorum multae erant GENTES, *patriciae* partim, partim *plebeiae*

Digitized by Google

beiae (*b*), quas accurate deſcripſerunt Glandorpius, Ant. Auguſtinus, Fuluius Vrſinus, et, qui huius opus multis additamentis locupletarunt, Car. Patinus et Vaillantius. Singulae gentes nominibus ſuis diſtinguebantur, et hinc gens alia dicta eſt *Cornelia*, alia *Sempronia*, alia *Tullia*, alia *Cincia*, et ſic porro. Quemadmodum vero fieri ſolet, vt gens vna in varias ſtirpes ac familias abeat: ita et Romae vnius gentis plures fuere familiae, quae et ipſae cognominibus ſuis diſcernebantur. Feſtus *p.* 229. GENS *adpellatur*, *quae ex multis familiis conficitur*. Sic e Cornelia gente natae ſunt familiae *Scipionum*, *Lentulorum*, *Sullarum*, *Cinnarum*, *Coſſorum*, *Dolabellarum*. Denique, quum et familiae denuo in nouas ſtirpes abirent, factum eſt, vt et hae *agnominibus* ſecernerentur. Sic gens *Virginia* in plures familias abiit: hinc cognomina *Tricoſtorum*, *Rufforum*, cet. Tricoſtis iterum in diuerſas ſtirpes diuiſis, nata inde ſunt agnomina *Rutilorum*, et *Caelimontanorum*. Et inde eſt, quod Romani tot vſi ſint nominibus, quorum primum, quod perſonae proprium erat, *praenomen* (*c*); ſecundum, quod vniuerſae genti commune, *nomen*; tertium quod familiam ex ea gente notabat, *cognomen*; et quartum denique, quod ſtirpem plerumque eius familiae, vel aliquam rem geſtam, vel ſatum habitumue corporis, aut animi, indicabat, *agnomen* dicebatur. Sic in nomine A. VIRGINIVS TRICOSTVS CAELIMONTANVS, *Aulus* erat *praenomen*, huic viro *proprium*: *Virginius nomen* gentilitium: *Tricoſtus cognomen*, familiam illam gentis Virginiae, ex qua Aulus prodierat, deſignans: denique *Caelimontanus agnomen*, quod certam illius familiae ſtirpem denotabat. Vid. Car. Sigon. *de Nom. Rom. p.* 1403. *et* 1427. *edit. Dionyſ. Gothofr.* Iam facile ergo patet, quinam fuerint ADGNATI, quinam GENTILES dicti? Quicumque ex eadem ſtirpe familiaque prodierant, vocabantur adgnati. Sic P. Cornelio Scipioni omnes Scipiones erant adgnati. Quicumque vero ex eadem Cornelia gente deſcenderant, veluti Lentuli, Coſſi, Cinnae, Sullae, Dolabellae, ei erant gentiles. Hinc Cicero *in Topic. VI.* GENTILES *ſunt*, *qui inter ſe eiuſdem nominis ſunt*, *qui ab ingenuis oriundi ſunt*, *quorum maiorum nemo ſeruitutem ſeruiuit*, *qui capite non ſunt deminuti*. Et Feſtus voce *Gentilis p.* 292. GENTILIS *dicitur*, *et ex eodem genere ortus*, *et is*, *qui ſimili nomine adpellatur*, *vt ait Cincius*. *Gentiles mihi ſunt*, *qui meo nomine adpellantur*. Adparet ergo, gentiles

Quinam adgnati? quinam gentiles?

eſſe

(*b*) Equidem antiquiſſimis reipublicae temporibus ſoli patricii gentem habere dicebantur. P. Decius apud Liuium X. 6. *Semper iſta audita ſunt eadem*, *vos ſolos gentem habere*. Hinc etiam patricii alii *maiorum*, alii *minorum gentium* dicebantur. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. l.* 7. *p.* 109. At poſtremo quum honores, auſpicia, connubia, cum plebe communicarentur: etiam gentilia iura acceperunt plebeii. Vnde aliae gentes patriciae, aliae plebeiae.

(*c*) Singulare id fuit in gente Sulpicia, quod duplici ſaepe praenomine vſa ſit, altero communi *Seruius*, altero proprio ſingulis: e. g. *Caius*; Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 268. quamuis errare videatur vir doctiſſimus, quum id ſemper in gente Sulpicia, obſeruatum eſſe, exiſtimat. Nam celeberrimus iureconſultus vno plerumque *Seruii* cognomine vſus eſt, nec duo habuiſſe videtur viris doctiſſimis, et maxime V. C. Euer. Ottoni *in vita Serui Sulpicii Cap. I.* §. 4. *Tomo V. Theſaur. iur. p.* 1561.

Digitized by Google

eſſe omnes, qui eodem nomine vtuntur. Quod vero Cicero addit, *qui ab ingenuis oriundi ſunt, quorum maiorum nemo ſeruitutem ſeruiuit*, inde factum eſt, quod et liberti patronorum nomina aeque, ac cognomina, adſumebant, qui tamen ideo non erant gentiles. Sic *P. Terentius Afer* non fuit Terentiorum gentilis, quia ipſe non erat ingenuus, quemadmodum & *Tiro* non ideo erat M. Tullii adgnatus, quia et ipſe id cognomen adſumſerat. Denique idem Cicero addit, gentiles non debere eſſe *capite deminutos*. Capitis enim deminutio, etiam minima, ceu ſupra dictum, familiae iura perimebat.

§. III.

Lex XII. Tabularum de ſucceſſione adgnatorum. Iam vt ad ipſam adgnatorum ſucceſſionem veniamus: de ea ita cautum fuerat in legibus XII. Tabularum. AST SI INTESTATVS MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, ADGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO. Non ergo vocabantur adgnati, niſi deficientibus heredibus ſuis (*d*). Nec omnibus ſimul adgnatis lex dabat hereditatem, ſed ei tantum, qui tunc, quum certum eſſet, aliquem inteſtato deceſſiſſe, proximo gradu erat. Qua in re adeo legis litterae inhaerebant iuris interpretes, vt ſi proximus adgnatus omiſiſſet, vel ante aditam hereditatem deceſſiſſet, non daretur ad hereditatem acceſſus remotioribus (*e*). §. 7. *Inſt. h. t.* Cai. *Inſt. II.* 8. 4. Paull. *Recept. Sent. IIII.* 8. 23. Vlpian. *Fragm. XXV.* 5. Fabrott. *ad Theoph.* §. 7. *de legit. adgn. ſucc.*

(*d*) Et ita quidem deficientibus, vt ne ſpes quidem ſupereſſet. Nam *quamdiu ſuus heres ſperatur heres fieri poſſe, tamdiu locus adgnatis non eſt, veluti, ſi vxor praegnans, aut filius apud hoſtes ſit*. Vlp. *Fragm. XXV.* 3.

(*e*) Exiſtimant quidem Alexander et Iac. Oiſel. *ad* Caium ibid. adgnatum remotiorem iure ciuili excluſum, a Praetore vocatum edicto *vnde cognati*: ſed id quidem non fiebat, niſi ſimul eſſet proximus adgnatus. Adgnato enim proximo non veniente, ſucceſſiue cognati vocabantur, vt recte obſeruat Schulting. *Iuriſpr. ant. p.* 139.

§. IIII.

Plures eiuſdem gradus adgnati ſuccedebant in capita. Sin plures eiuſdem gradus eſſent adgnati, omnes ſuccedebant in capita, ſiue maſculi eſſent, ſiue mulieres. Neque enim XII. Tabulae vllum inter ſexus hac in re ſtatuerant diſcrimen, vt recte animaduertit IVSTINIANVS *Inſt. h. t.* et Paull. *Rec. Sent. IIII.* 8. 22. Poſtea autem excluſae ſunt adgnatae omnes, praeterquam ſorores. Vnde Paullus *Recept. Sent. IIII.* 8. 22. *Feminae ad hereditates legitimas vltra conſanguineas ſucceſſiones non admittuntur.* Add. Vlpian. *Fragm. XXV.* 6. Quam mutationem iuriſprudentiae mediae adſcribit Imperator *d.* §. 3. Paullus vero id iure ciuili *Voconiana ratione* introductum eſſe, dicit. Quod quomodo ſit intelligendum, erudite exponunt Perizon. *Diſſ. de lege Vocon. p.* 106. *ſequ.* Schulting. *Iuriſp. antiqu. p.* 412. Tamen et his conſuluit Praetor, edicto *vnde cognati* eas ad ſucceſſionem vocans. *d.* §. 3. *h. t.*

§. V.

Quo iure ſucceſſerint patres e- Non adgnationis, ſed patronatus iure etiam ſuccedebant patres liberis emancipatis, quos contracta fiducia emancipauerant, §. 8. *Inſt. h. t.*

h. t. Quod eleganter explicat Caius *Inſt.* I. 6. 3. *Tamen quum tertio mancipatus fuerit filius a patre naturali fiduciario patri, hoc agere debet naturalis pater, vt ei a fiduciario patre remancipetur, et a naturali patre manumittatur: vt, ſi filius ille mortuus fuerit, ei in hereditate naturalis pater, non fiduciarius, ſuccedat.* Succedebat ergo pater filiis emancipatis, tamquam patronus, vel manumiſſor, ſi interpoſuiſſet illam fiduciam. Sin eam omiſiſſet, ſuccedebat eodem iure pater fiduciarius. Praetor tamen deinde, aequitate naturali motus, patrem naturalem vocauit ad bonorum poſſeſſionem edicto *vnde decem perſonas.* §. 1. *et* 2. *Inſt. de bon. poſſ.* — mancipatis liberis?

§. VI.

Mutationes nouo iure inuectae.

Sed haec omnia denuo matauit ius recentius a Iuſtiniano maxime introductum. Nam primo conuſa ſunt adgnationibus et cognationis iura. *Nou. CXVIII.* 4. Deinde et remotiores adgnati, propioribus hereditatem repudiantibus, vocati poſtea ſunt per conſtitutionem, cuius meminit Imperator. §. 7. *Inſt. h. t.* Porro ad adgnatas quod attinet, iis idem ius dedit Iuſtinianus, quo adgnati gaudebant, quamuis illae haud eſſent conſanguineae. *L. pen. C. de legit. hered.* Denique et fiducia non amplius opus erat, poſtquam Iuſtinianus, edita conſtitutione, voluit, vt emancipationes ſemper, interpoſita fiducia factae, fingerentur. §. 9. *Inſt. h. t.* Immo omnem, quae inter ſuos et emancipatos intercedebat, differentiam ratione ſucceſſionis plane ſuſtulit idem Iuſtinianus *Nou. CXVIII.* 2.

§. VII.

Succeſſio gentilium.

Deficientibus adgnatis, ex legibus XII. Tabularum vocabantur GENTILES. Ita enim Decemuiri: SI ADGNATVS NEC ESCIT, GENTILES FAMILIAM HABENTO. Vlp. *Fragm.* XXV. 1. Proceſſit ergo lex XII. Tabularum a domo ad familiam, a familia ad gentem, ex ea procul dubio ratione, vt ne bona, ſi cognati ſuccederent, in aliam gentem trasferrentur. Bynkerſh. *Obſ. II.* 1. Meminit huius gentilium ſucceſſionis adhuc Cic. *de Orat.* I. 38. vnde colligas, eius tempore gentilitias ſucceſſiones nondum in deſuetudinem abiiſſe, quemadmodum et de Caeſare refert Sueton. *Iul.* I. eum a Sulla *vxoris dote, et gentilitiis hereditatibus, mulctatum.* Sed eas procul dubio aboleuit Praetoris edictum, quo et cognati ſuccedere iuſſi ſunt. Sane ſua iam aetate obſoleuiſſe illam gentilium ſucceſſionem, teſtantur Vlpian. ibid. et Caius apud *Auct. Collat. Leg. Moſ. et Rom. XVI.* 2.

* *
*

TIT.

TIT. III.

DE SENATVSCONSVLTO TERTVLLIANO.

QVum matres liberos non haberent in poteſtate, nec agnatis poſſent accenſeri, niſi conueniſſent in manum: conſequens erat ex iuris Romani principiis, vt nec mutua eſſet inter matres liberoſque ſucceſſio. At poſtea hoc viſum eſt ab aequitate pietateque abhorrere. Vnde vtriſque conſultum eſt a poſterioribus legiſlatoribus, et maxime duobus SCtis, de quibus hoc, et inſequente titulo, vberius agendum.

§. I.

Primus Praetor liberos ad matris, et hanc ad illorum ſucceſſionem vocauit.

Ac primum quidem Praetor, naturalem ſequutus aequitatem, matres ad liberorum, liberoſque ad matrum ſucceſſionem vocauit edicto *vnde cognati. princ. Inſt. h. t.*

§. II.

Poſtea et Claudius matribus hoc beneficium indulſit.

Poſtea et Claudius Imperator, miſertus materni luctus, in ſolatium amiſſorum filiorum legitimas matribus detulit eorum hereditates §. 1. *Inſt. h. t.* Quo vulgo referunt locum Suetonii in *Claud. XVIIII. Naues mercaturae cauſſa fabricantibus magna commoda conſtituit, pro conditione cuiuſque: ciui vacationem legis Papiae Poppaeae, Latinae ius Quiritium, feminis ius quatuor liberorum*. Sed locus hic referri non poteſt ad ius ſuccedendi, matribus trium quatuorue liberorum in bonis filiorum datum, quum id demum Hadriani temporibus inductum ſit: ſed ad liberationem a tutela, mulieribus eiuſmodi conceſſum, teſte Vlpiano *Fragm.* XXVII I. 3. Schulting. *Adnot. ad h. L. p.* 677. Probabile eſt, quod obſeruauit Cuiac. *Not. poſterior. ad* §. 1. *Inſt. h. t.* et cum eo Ianus a Coſta, perſonale magis fuiſſe illud Claudii beneficium, quam ius omnibus commune mulieribus.

§. III.

Senatuſconſulti Tertulliani hiſtoria.

Tandem aſperam illam iuris ciuilis ſubtilitatem plane ſuſtulit SC. TERTVLLIANVM, cuius de aetate in tanta faſtorum conſularium obſcuritate vix licet certi quidquam ſtatuere. Diui Hadriani temporibus illud factum eſſe dicitur. §. 2. *Inſt. h. t.* Sed quia, imperante Hadriano, nullus in faſtis occurrit Tertullius conſul, quum contra ſub Antonino anno Chriſti CLVIII. memoretur *Tertullus et Sacerdos Coſſ.* dudum ſuſpicatus eſt Cuiacius in *Not. priorib. ad Inſt. h. t.* (a) in illo inſtitutionum paragrapho intelligendum eſſe Antoninum Pium, qui et ipſe aliquando ductum ex adoptione nomen *Hadriani* prae ſe tulerit. Vid. *L.* 37. *D. de iudic. iunct. L.* 5. §. 1. *D. ad L. Iul. de vi publ. L.* 91. *D. ad L. Falcid. iunct. L.* 93. *D. eod. L.* 58. §. 3. *D. ad*

(a) Ita etiam Hotom. *de Leg. p. m.* LXXXIII. *p.* 655. *ſequ.* 657. Vinc. Grauina *de Legib. et SC.*

ad SC. Trebell. (*b*). Sed dubito, an haec omnia rem conficiant. Nullus ſub Hadriano in faſtis occurrit Tertullus conſul: ſed quis neſcit, plures vno anno ſuffectos fuiſſe, quorum rarius meminerint faſti conſulares? Sane in ipſo iure noſtro laudantur *Tertullus et Maximus Coſſ. L.* 29. §. 5. *D. ad leg. Iul. de adult.* quorum nec faſti faciunt mentionem, nec annus ipſe certus eſt. Rariſſimum deinde hoc, quod Hadriani et Antonini nomina confundantur: nec temere vnus pro altero videtur intelligendus. Iuuare Cuiacium videri poſſet Zonaras XII. *p.* 593. qui ait legem eſſe Antonini Pii, qua ſtatutum ſit, vt liberis inteſtato mortuis, parentes ſuccederent, ac liberi, ſi ipſi liberis carerent, parentibus partem legitimam relinquerent. Sed ea omnia falſa eſſe, nemo hiſtoriae iuris paullo peritior, poteſt ignorare (*c*). Nam et patri multo ante Pii tempora ſucceſſio ab inteſtato data eſt etiam in bonis filiis emancipati, eique iam antea competit querela inofficioſi, et ius quoque quartae ad excludendam inofficioſi querelam antiquum eſſe, iam ſupra obſeruauimus ad *Lib. II. Tit. XVIII. XVIIII.* §. 7.

(*b*) Addit Cuiacius aliud exemplum, epiſtolam nimirum D. Hadriani de beneficio diuiſionis fideiuſſoribus conceſſo: §. 4. *Inſt. de fideiuſſ. L.* 26. *D. de fideiuſſ.* Nam et hanc D. Pii eſſe exiſtimat, ob *L.* 49. §. 1. *D. de fideiuſſ.* Sed falſum id eſſe, vel inde intelligitur, quod illa D. Hadriani Epiſtola edicto perpetuo fuit comprehenſa. Paull. *Recept. Sent. I.* 21. 1. adeoque eam iam ante Antonini Pii imperium exſtitiſſe oportet.

(*c*) Idem ſentiendum de narratione Chronici Paſchalis *ad an. CLXXVI.* vbi tum conſtitutum eſſe ait auctor, vt ab inteſtato pater liberis ſuccederet, ac filio ingrato τριούγκιον relinqueretur ex bonis paternis. Sed quam raro hiſtorici recentiores ea, quae ad ius pertinent, accurate exponant, iam a Iac. Gothofredo oſtenſum eſt *ad L.* 1. *C. Theod. de infirm. poen. coelib. et orbit.*

§. IIII.

Quare tutiſſimum videtur, ſtatuere, SC. Tertullianum omnino Hadriani temporibus fuiſſe confectum, conſulum vero ſuffectorum, ſub quibus id factum, periiſſe memoriam, nec adeo certum annum ei facile poſſe adſignari. Id modo exploratum videtur, Tertullianum SC. Orphitiano eſſe antiquius, priuſque matribus de bonis liberorum quam liberis de bonis maternis fuiſſe proſpectum. Cuius rei rationem, quam ſeſe ignorare fatetur Vinnius *ad princ. Inſt. de SC. Orphit.* hanc eſſe ſuſpicatur V. C. Ant. Schultingius *ad Vlp. Fragm. XXVI.* 8. *p.* 669. quod mater, ſi voluerit, pietatis officio per teſtamentum potuerit ſatisfacere, id quod per aetatem ſaepe non licuerit liberis. Quia ergo ſaepius liberorum hereditate exciderint matres, quam materna liberi: mirum haud eſſe putat laudatiſſimus Scultingius, quod prius de matrum, quam de liberorum, ſucceſſione cogitarit Senatus. **Eius aetas.**

§. V.

Ceterum SC. illo Tertulliano cautum eſt, vt mater ingenua trium, libertina quatuor liberorum ius habens, ad bona filiorum filiarumue admitteretur inteſtato mortuorum, licet ea in poteſtate parentis eſſet, ita tamen, vt ſi alieno iuri ſubiecta eſſet, iuſſu eius adiret hereditatem, cuius iuri eſſet ſubiecta. §. 2. *Inſt. h. t.* **Eiusdem materia.**

§. VI.

§. VI.

Quae matres ex hoc SC. ſucceſſerint liberis?

Indulgetur ergo id beneficium matri, non item auiae, ceu diſertis verbis tradit Iuſtinianus. §. *eod.* Neque omnes matres eo beneficio gauiſae ſunt: ſed quae ius liberorum habebant, de quo ſupra ad LIB. I. TIT. XXV. §. 2. *ſequ.* egimus. Et ingenuis quidem matribus tribus; Latinis, ius Quiritium conſequutis totidem; libertinis quatuor liberis opus erat, ſi vellent ſuccedere in bonis liberorum. Iul. Paull. *Recept.* IV. 9. 1. 7. *et* 8. Porro hos liberos fuiſſe oportebat viuos (*d*), et quidem vel ſeptimo pleno, vel decimo menſe natos, ſiquidem immaturi non proderant, quemadmodum nec tergemini vno partu editi (*e*), nec monſtroſi aut prodigioſi (*f*), nec abortus abactique infantes proficiebant. Paull. *loc. cit.* §. 1. *ſeq.* Defectus tamen omnes, quin et ipſam orbitatem ſupplebat beneficium principis, quo etiam ius liberorum conſequebantur eae, quae nunquam peperiſſent: de quo ſupra LIB. I. TIT. XXV. *n.* 8. diximus.

(*d*) Mortui enim non proderant, vt nec in lege Papia Poppaea. *L.* 129. *D. de V. S.*

(*e*) Niſi per interualla infantes excluſi: qualia exempla ſunt *L.* 3. *D. ſi pars hered. pet.* et apud Plin. *Hiſt. Nat.* VII. 11.

(*f*) Secus ac in lege Papia Poppaea; ſecundum quam etiam monſtruoſi partus numerum liberorum ſupplebant. *L.* 135. *D. de V. S.* Iac. Gothofr. *ad L. Pap. c. XII.* Sed in promtu cauſſa eſt, ſiquidem in lege Papia de damno vitando in SC. Tertulliano de captando lucro agebatur.

§. VII.

Quinam matribus praelati?

Obſeruandum etiam eſt, anteferre hoc SC. matri liberos defuncti, omnesque, qui ei heredum ſuorum loco ſunt, ſiue primi gradus ſiue vlterioris, quin et emancipatos, quippe quos et Praetor ante matrem ad bonorum poſſeſſionem vocabat. Praeferebatur etiam pater, ad quem ipſa lege hereditas bonorumue poſſeſſio edicto *vnde legitimi*, vel *vnde decem perſonae* pertinebat. Denique et frater conſanguineus matri praeferebatur, quin et adoptiuus. *L.* 1. §. *vlt. D. de ſuis et legit. hered.* Soror vero conſanguinea non excludebat matrem, ſed ſimul cum ea adibat hereditatem pro dimidia, ſi filia deceſſiſſet: aſt, ſi filius, pro virili. *l.* 2. *C. Th. de ſec. nupt.* Quae omnia breuiter, aſt accurate, complexus eſt Vlpian. *Fragm. XXVI.* 8.

§. VIII.

Mutationes iure nouo inuectae.

Sed haec omnia ſuo more immutauit Iuſtinianus. Nam praeterquam quod trium quatuorue liberorum ius noluit amplius a matribus deſiderari, fratres etiam tam conſanguineos quam vterinos matres excludere vetuit. *Nou.* CXVIII. 2. Quae omnia a doctoribus vberius ad hunc titulum ipſamque Nouellam iſtam ſolent explicari.

TIT.

Digitized by Google

T I T. IIII.

DE SC. ORPHITIANO.

QVemadmodum matribus conſultum fuerat SC. Tertulliano, ita liberi ad ſucceſſionem in bonis maternis vocantur SC. ORPHITIANO (*a*), de quo hoc titulo diſſerendum.

(*a*) Alterius SC. Orphitiani, quod ad manumiſſiones pertinuit, meminit Paullus *Recept. Sent.* IIII. 14. 1. quod idem eſſe cum hoc, putat Guid. Ranchin. *de Succeſſ. ab inteſt.* §. *V.* 1. diuerſum a noſtro mauult Schulting. *Iuriſp. ant. p.* 427. cuius ſententia videtur veroſimillima, quia vix intelligas, quid commune inter ſe habeat manumiſſio, et ſucceſſio liberorum in bonis maternis.

§. I.

Ex legibus XII. Tabularum materis inteſtatae hereditas non pertinebat ad liberos.

Ex legibus XII. Tabularum ad liberos matris inteſtatae hereditas haud pertinebat, quia feminae ſuos heredes non habebant. Vlpian. *Fragm. XXVI.* 7. Immo nec locus erat bonorum poſſeſſioni *vnde liberi* ad obtinenda bona materna: ſiquidem haec tantum ſuis dabatur, vel iis, qui ſui manſiſſent, niſi fuiſſent emancipati. *L.* 1. §. 6. *D. vnde liberi.*

§. II.

Poterant tamen liberi vti querela inofficioſi.

Poterat tamen contingere, vt liberis liceret maternam petere hereditatem, aut querelam inſtituere inofficioſi teſtamenti, etiam antequam liberi SC. Orphitiano ad ſucceſſionem in maternis bonis vocarentur. Quando enim matres a patribus fuerant emancipatae, adeoque nullos habebant adgnatos, liberis ab inteſtato competebat bonorum poſſeſſio, *vnde cognati*: qua impetrata, omnino teſtamentum matris poterant impugnare, quemadmodum idem licebat aliis, quibus haec bonorum poſſeſſio fuerat data. *L. 6. pr. D. de inoffic. teſt.* Sin in manum conueniſſent matres, liberis ſuis erant loco conſanguinearum, et hinc etiam hoc caſu liberi tanquam proximi heredes ab inteſtato, hereditate adita, procul dubio poterant materna teſtamenta querela inofficioſi impugnare, arg. *l.* 7. *D. eod.* Et talia fuere exempla querelae inofficioſi aduerſus matrum teſtamenta motae, ante SC. Orphitianum, quorum meminit Valer. Max. VII. 8. 2, VII. 7. 4. Plin. *Epiſt. V.* 1. Vid. Schulting. *Iuriſp. ant. p.* 688.

§. III.

SC. Orphitiani hiſtoria.

Sed praecipue liberis conſultum eſt SC. ORPHITIANO, facto Rufo et Orphito Coſſ. *princ. Inſt. h. t.* Atqui Iulianus Rufus et Gauius Orphitus (*b*), vel, vt in faſtis Hub. Golzii *ad ann.* IↃCCCCXXX. vocantur, Vettius Rufus et Cornelius Scipio Orphitus, faſces tenuere anno V. C. IↃCCCCXXXI. Chriſti CLXXVII. teſte Henr. Noriſ. *Epiſt. Conſul. p.* 462. *Tom. XI. Theſ. Ant. Rom.* Vnde conſtat, eodem

(*b*) *Orphitianum* an *Orphicianum* ſcribendum ſit, nondum conſtat *Orphitorium* cognomen in antiquitate notiſſimum. Tamen et Q. ORPHICI mentio ſit in Inſcriptione apud Gruter. p. IↃLXXV. 1.

eodem anno prodiiſſe illud SC. Anteceſſit illud Imperatorum Antonini et Commodi Oratio, in Senatu recitata, cuius meminit Vlpian. *Fragm.* XXVI. 7. Qua de re Iul. Capitolin. *vit. Marci Anton.* XI. *M. Antoninus etiam leges addidit de viceſima hereditatum, de tutelis liberorum, de bonis maternis, et item de filiorum ſucceſſionibus pro parte materna.* Vltima enim lex non alia eſt, quam SC. Orphitianum, quod et alias ſoli M. Antonino tribuitur. *l. 9. D. ad SConſ. Tertull. et Orphit. L. 6. D. eod. L.* 230. *D. de verbor. ſignif.*

§. IIII.

Eius materia.

Ceterum hoc SC. data eſt tam filio, quam filiae, legitima matris hereditas, etiamſi alieno iuri ſubiecti ſubiectaeue eſſent, ita, vt praeferrentur conſanguineis et adgnatis defunctae matris. *pr. Inſt. h. t.* Liberis vero omnibus hoc conceſſum beneficium, etiam vulgo quaeſitis, quippe quorum mater incerta eſſe haud poteſt. §. 3. *Inſt. eod.* Paull. *Recept. Sent.* IIII. 10. 1. Nec capitis deminutione perimebantur iſtae ſucceſſiones. §. 2. *Inſt. eod.* Quod tamen de minima intelligendum. Nam ad filiam, quae vel ancilla, vel liberta ex SC. Claudiano fuerat facta, non magis, quam ad Latinos et peregrinos, legitima illa matris inteſtatae hereditas pertinebat. Paull. *ibid.* §. 2. 3.

§. V.

Quo pacto liberi ex hoc SC. matris heredes facti?

Quamuis vero liberi patri ipſo iure heredes eſſent: (vide ſupra *Lib. III. Tit. I.* §. 1.) matris tamen illi heredes fiebant non ipſo iure, ſed vel aditione hereditatis ſimplici, vel bonorum poſſeſſionis petitione, vel cretionis ſollemnitate. Paull. *Recept. Sent. IIII.* 10. 4. *& ibi* Cuiac. immo et pro herede geſtione maternam hereditatem adquirere potuiſſe filium, ex *L.* 3. *C. ad SC. Orph.* patet.

§. VI.

Mutationes nouo iure inuectae.

At ne hoc quidem SC. mutatione caruit. Primo enim conſtitutionibus illud ad nepotes etiam et pronepotes prolatum eſt. §. 1. *Inſt. h. t. L.* 11. *C. de ſuis & legit. lib.* Deinde et vulgo quaeſitos eo tantum caſu matribus ſuccedere paſſus eſt Iuſtinianus, ſi haec non ſit illuſtris, nec alios liberos habeat legitimos. L. *pen. C. ad SC. Orph.* Denique vſus huius SC. plane obſoleuit, ex quo per *Nou.* CXVIII. 1. liberi matri patrique eodem iure ſuccedere coeperunt.

* * *
* *
*

TIT.

Digitized by Google

TIT. V.

DE SVCCESSIONE COGNATORVM.

DEficientibus ſuis et adgnatis proxime ad ſucceſſionem vocabantur COGNATI, cuius iuris originem ad hunc titulum ex antiquitatibus repetere iuuabit.

§. I.

Leges XII. Tabularum nullam habebant cognatorum rationem, quidquid in contrarium nitatur M. Vertran. Maurus *de iure liber.* XXVII. Quamuis enim apud Paullum *Recept. Sent. IV.* 8. 22. legamus: *Ceterum lex XII. Tabularum nulla diſcretione ſexus cognatos admittit*: recte tamen Rittershuſius *ad h. t.* et Iac. Gothofr. *ad LL. XII. Tab. Tab V.* obſeruarunt, in mendo cubare illum Paulli locum, legendumque eſſe non *cognatos*, ſed *adgnatos*. Sane praeter heredes ſuos, adgnatos, et gentiles, nullus iure decemuirali ſuccedendi ordo proditus legitur. An cognatos ad ſucceſſionem vocarit Lex XII. Tabularum.

§. II.

Tota ergo illa ſuccedendi ratio e iure praetorio deſcendit, quo bonorum poſſeſſio ex edicto VNDE COGNATI promittebatur cognatis, ſi ſui heredes adgnati deficerent, ceu obſeruat ipſe Imperator *princ. Inſt. h. t.* Cognatorum ſucceſſio ex iure praetorio eſt.

§. III.

COGNATI quinam vocentur, notum eſt, ſcilicet qui propinquitate ſanguinis etiam per feminas coniunguntur. *l. vlt.* §. 2. *D. de gradib.* Per adoptiones contingebat adgnatio ciuilis, quae tamen non cognationis, ſed adgnationis iura tribuebat. *L.* 4. §. 2. *D. de gradib.* Sed et vulgo quaeſiti, qui nullos adgnatos habebant, cognatos tamen ſuos habere poterant: non vero ſerui ſaltim ratione ſucceſſionis, quia ſeruilium cognationum in ſucceſſionibus nulla habebatur ratio, *l.* 1. §. 2. *D. vnde cognati* adeo, vt ne per manumiſſionem quidem cognationem reciperent. *l.* 7. *D. eod.* Quinam cognati?

§. IIII.

Cognatorum loco etiam habebantur adgnati, minimam capitis deminutionem paſſi, exceptis fratribus et ſororibus emancipatis non tamen etiam liberis eorum, qui vna cum fratribus, in poteſtate retentis, ſuccedebant pro portionibus dimidiis (*a*). §. 1. *Inſt. h. t.* ibique Theophilus. Iis etiam accenſi adgnati capite deminuti.

(*a*) Hoc tamen non ex Praetoris edicto eſt, ſed ex lege Anaſtaſiana, cuius mentio fit *L.* 4. *C. de legit. tutor. L. vlt. de legit. hered.*

§. V.

Quamuis vero etiam cognati gradu tantum proximi ad ſucceſſionem vocarentur: non vltra ſeptimum tamen gradum hoc Praetoris beneficium ſeſe porrigebat, ſiquidem e ſeptimo gradu vocabantur ſo- Ad quotum gradum ſucceſſerint cognati?

brino ſobrinaue nati nataeue, §. *vlt. Inſt. h. t.* quum adgnati non ſolum ad decimum vſque gradum, ſed in infinitum, vocarentur. Franc. Duaren. *Comment. ad tit. vnde cognati. p.* 580.

§. VI.

Ius nouum. Sed et haec omnia mutauit iuriſprudentia Iuſtinianea. Ex quo enim per *Nou.* CXVIII. 4. cognati adgnatis per omnia ſunt aequiparati: iſto Praetoris beneficio non amplius opus fuit: nec ad ſeptimum admitti coeperunt, ſed in infinitum, cognati aeque, atque adgnati, ad-

TIT. VI.

DE GRADIBVS COGNATIONVM.

QVum *ςέμματα* COGNATIONVM in quaeſtionibus de ſucceſſione ſoleant numerari: operae pretium ſe facturum credidit Tribonianus, ſi de gradibus cognationis ſingulari titulo ageret.

§. I.

Gradus vnde dicti? GRADVS vero dictos docet Paullus *l.* 10. §. 10. *D. h. t. a ſimilitudine ſcalarum, locorumque procliuium, quos ita ingredimur, vt a proximo in proximum, id eſt, in eum, qui quaſi ex eo naſcitur, tranſeamus.* Tota illa lex prolixiſſima decerpta eſt ex Paulli *libro ſingulari, de gradibus, et adfinibus et nominibus eorum*, quem libellum Paulli, lege iſta non multo prolixiorem, integrum in amici cuiuſdam ſui bibliotheca exſtitiſſe, refert Cuiac. *Obſ. IV.* 40.

§. II.

Lineae quid et quotuplices? LINEAS concipiebant duas, DIRECTAM alteram, alteram TRANSVERSAM, quarum illa genitores et genitos, haec e latere iunctos, comprehendit. Illa iterum in SVPERIOREM et INFERIOREM diſtinguebatur. In his vero lineis ita numerabant perſonas, vt ſemper generata perſona nouum gradum adiiceret. *princ. et* §. 7. *Inſt. h. t.*

§. II.

Linea directa ſuperior. In linea directa ſuperiore, primo gradu erant *pater* et *mater*: ſecundo *auus* et *auia*: tertio *proauus* et *proauia*: quarto *abauus* et *abauia*: quinto *atauus* & *atauia*: ſexto *tritauus* et *tritauia*: ſeptimo et reliquis gradibus propria nomina deficiunt, iique communi vocabulo

Inferior. *maiores* adpellantur. *l.* 10. §. 7. *D. h. t.* In linea inferiore, primo gradu erant *filii* et *filiae*; ſecundo *nepotes* et *neptes*: tertio *pronepotes*: quarto *abnepotes* et *abneptes*: quinto *atnepotes* et *atneptes*: ſexto *tri-*

Digitized by Google

trinepotes et *trineptes*; ſeptimo gradu denuo nomina cognationum propria exſpirant, et remotiores deſcendentes *poſteri* vel *poſteriores* dicuntur. *d. l.* 10. §. 7. *eod.* Denique in linea transuerſa numerabantur SECVNDO grado *fratres* et *ſorores*: TERTIO *fratris ſororisque filii* et *filiae*, (a) *patruus*, *amita*, *auunculus* et *matertera*: QVARTO *fratris* et *ſororum nepotes*, *neptes*, *fratres patrueles*, *ſorores patrueles*, *conſobrini* et *conſobrinae*, *amitini* et *amitinae*, *patruus magnus* et *amita magna*, *auunculus magnus*, et *matertera magna*: QVINTO, *fratris* et *ſororis pronepotes* et *proneptes*, *fratris patruelis*, *ſororis patruelis*, *amitini*, *amitinae*, *conſobrinorum conſobrinarumue filii*, *filiae*, *propior ſobrino ſobrina*, (b) *propatruus*, *proamita*, *proauunculus*, *promatertera*. SEXTO *fratrum ſororumque abnepotes* et *abneptes*, *fratris patruelis*, *ſororis patruelis*, *amitini*, *amitinae*, *conſobrinae nepos*, *neptis*: *patrui magni*, *amitae magnae*, *auunculi magni*, *materterae magnae nepos*, *neptis*: *propatrui*, *proamitae*, *proauunculi*, *promaterterae filii*, *filiae*, *abpatruus*, *abamita*, *abauunculus*, *abmatertera*. Reliqui gradus denuo propriis nominibus deſtituuntur. §. 7. *Inſt. h. t.* Paull. *Recept. Sent. IIII.* 11. 1. *ſequ.* Tranſverſa.

(a) Propriis nominibus et hae cognationes deſtituuntur. Vid. Plaut. *Poenul. V.* 2. Paull. *L.* 10. §. 14. *D. de grad.* Vulgo tamen vocantur *nepotes*. Vid. Caſaub. *ad Spartian. Hadrian. II.*

(b) Id eſt patrui magni, amitae magnae, auunculi magni et materterae magnae filii filiae. Conf. Theod. Rick. *ad* Tacit. *Annal.* XII. 64.

§. IIII.

Quum vero haec omnia difficilius concipiantur: in ſchemate quodam veteres iureconſulti ſolebant rem omnem ob oculos ponere. Quale etiam Inſtitutionibus ſuis inſeruerat Iuſtinianus, ſecundum §. *vlt. Inſt. h. t.* et in paraphraſi Theophilus, quod tamen vtrumque periit. At plura tamen eiuſmodi ſchemata antiqua ſuperſunt. Tria elegantiſſima dedit Iſidorus Hiſpalenſis *Orig. IX.* 7. *p.* 1059. *ſequ. edit. Dionyſ. Gothofr.* quorum primum ſcalarum, alterum arboris, tertium rotae refert imaginem. Alia huius generis in ſcriniis ſuis habuit Cuiacius, quorum vnum, codici cuidam Theodoſiano praemiſſum, edidit *Lib. VI. Obſ. Cap. XI. p. m.* 268. quod licet non niſi adgnatos compleſtatur, dignum tamen videtur, quod et hic ponatur ob oculos, vt modus ille veterum delineandi gradus adgnationis eo rectius intelligatur. Schema graduum cognationis.

T I T. VII.

DE SERVILI COGNATIONE.

Cum Vinnius, tum ceteri fere omnes, notant, in pleriſque MSC. et in Graeca paraphraſi hunc locum nullam nouam inſcriptionem

nem habere, ſed cohaerere titulo praecedenti. Nos tamen inſuper habita illa *κρίσει*, pauca tantum delibabimus, quae ad antiquitates facere videbuntur.

§. I.

Nulla cognatio ſeruilis.

SERVORVM nulla olim cognatio intelligebatur in cauſſa ſucceſſionis. Quamuis enim in nuptiis contrahendis etiam iure antiquo ſeruilis cognationis ratio haberetur, eaque nuptiis eſſet impedimento, ſi forte pater et filia, frater et ſoror eſſent manumiſſi: §. 10. *Inſt. de nupt. L.* 14. §. 2. 3. *D. ritu nupt.* in ſucceſſionibus tamen naturalis illa ſeruorum cognatio inſuper habita eſt. *L. vlt.* §. 5. *D. de grad. et adfinit.*

§. II.

Libertis ſuccedebant ſui, et deinde patroni ex lege XII. Tabularum.

Neque id ſolum de ſeruis ipſis nondum manumiſſis intelligendum, qui nec ſucceſſorem habere, nec alteri ſuccedere poterant: *L.* 4. *C. comm. de ſucceſſ.* ſed et de LIBERTINIS. Nam et his defunctis ſui tantum heredes, non vero adgnati vlli aut cognati, ad ſucceſſionem vocabantur. Deficientibus ſuis, proximi heredes erant patroni, de quibus in lege XII. Tabularum fuerat cautum: SI LIBERTVS INTESTATO MORITVR, CVI SVVS HERES NEC ESCIT, AST PATRONVS, PATRONIVE LIBERI ESCINT, EX EA FAMILIA IN EAM FAMILIAM PROXIMO PECVNIA DVITOR. Iac. Gothofr. *Leg. XII. Tab. Tab. V.* De qua lege titulo ſequente agemus.

§. III.

Iuſtiniani conſtitutio deperdita.

Id vero quum inhumanum videretur humaniſſimo Imperatori, Iuſtiniano: antiquum illud ius conſtitutione ſua correxit, voluitque, ſi quis in ſeruili conſtitutus conſortio, liberum (*a*) vel liberos habuerit, ſiue ex libera, ſiue ex ſeruilis conditionis muliere: vel contra ſerua mulier ex libero vel ſeruo habuerit liberos cuiuſcumque ſexus, et ad libertatem his peruenientibus, ii qui ex ſeruili ventre nati ſunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberae erant, ipſi in ſeruitute eos habuerint, et poſtea ad libertatem peruenerint, vt hi omnes ad ſucceſſionem patris vel matris veniant, patronatus iure hac in parte ſopito *pr. Inſt. h. t.*

(*a*) Ita ipſe Imperator *princ. h. t.* Victor eodem vocabulo, numero ſingulari vſus eſt: *Nerua Traianum in liberi locum adoptauit.* Sed et Aurelius loquitur, quemadmodum et alibi. *L.* 35. *C. de inoff. teſt.*

§. IIII.

Eam reſtituit Cuiacius

Non exſtat quidem amplius illa Iuſtiniani conſtitutio, cum ipſo ſcilicet priore codice intercepta: epitomen tamen eius, in membranis quibuſdam Latine expreſſam, exhibet Cuiacius *Obſ. XX.* 34. vbi et ex Baſilicis conſtitutionem Graecam recenſet, quam ipſe integram hanc eſſe Iuſtiniani conſtitutionem, exiſtimat. Graece ſane illam ſcriptam, ſatis patet ex §. 3. *Inſt. de ſucceſſ. libert.*

TIT.

Digitized by Google

T I T. VIII.

DE SVCCESSIONE LIBERTORVM.

Libertini apud Romanos ſaepe erant opulentiſſimi, et hinc multum referebat, quis eorum in bona ſuccederet. Quamuis vero omnes libertini, vt ſupra obſeruauimus, initio eſſent ciues Romani: alia tamen iam olim erat ſucceſſio libertorum, alia ingenuorum; ceu ex ſequentibus patebit.

§. I.

Patroni ſuccedebant libertis deficientibus ſuis.

Quemadmodum ingenuis primo loco heredes ſui, ſecundo adgnati ſuccedebant: ita ad libertorvm ſucceſſionem primo loco heredes ſui, ſecundo patroni patronorumue liberi vocabantur. Legem ipſam decemuiralem §. II. ad ſuperiorem titulum adduximus. Conf. Vlp. *Fragm. XXVII.* 1. et *XXVIIII.* 1. Patroni enim, vt recte obſeruat Arn. Vinn. *ad princ. Inſt. h. t.* eodem apud Romanos iure cenſebantur, ac adgnati, quod et Iuſtinianus obſeruans in Conſtitutione Graeca apud Cuiac. *Obſ. XX.* 34. Δοκοῦσι δὲ inquit, ΣΤΓΓΕΝΕΙΣ εἶναι τῶν ἐλευθερουμένων οἱ ἐλευθερῶντες αὐτούς. *Videntur enim adgnati libertinorum, qui illos manumiſerunt.* Vnde et patronorum nomina liberti adſumebant, tamquam filii, teſte Lactant. *Diu. Inſt. IIII.* 3. Sic Pompeii M. libertus Pompeius Leneus dictus, Plin. *Hiſt. Nat. XXV.* 5. Ciceronis alter Laurea Tullius, Plin. *Hiſt. Nat. XXXI.* 2. alter Tullius Tiro, cuius frequens mentio in Epiſtolis ad familiares (a). Quin ſaepe ea conditione legatum patroni libertis relinquebant, vt ne de nomine ſuo exirent. Vid. *L.* 94. *D. de legat.* 3. *L.* 88. §. 6. *de legat.* 2. *L.* 108. *D. de condit. et demonſtr.* Quare non mirum eſt, in libertorum ſucceſſionibus eumdem locum tenuiſſe patronos, quem in ingenuorum hereditatibus adgnati tenebant.

(a) Conſtat hoc ex ipſo iure noſtro. *Vid. L.* 77. §. 15. *D. de legat.* 2. *L.* 38. §. 2. *et L.* 94. *D. de leg.* 3. Dionyſ. Gothofred. *ad L.* 108. *D. de cond. et demonſtr.* Car. Sigon. *de Nomin. Rom. p.* 1418. qui etiam ex Plinio et Quinctiliano obſeruat, libertos nomen patroni, ſeruos praenomen heri adſumſiſſe, dictos quippe *Lucipores*, *Marcipores*, *Publipores*, quaſi Lucii, Marci, Publii pueros. Ceterum praeter hos patronos libertini ſibi etiam alios eligebant, quorum ſe tutelae credebant, dicti hinc eorum *clientes*. Vid. Caſaub. *ad Sueton. Iul. II.*

§. II.

Legitima illa ſucceſſio qualis?

Succedere ergo liberto non poterat patronus, ſi illi eſſent heredes ſui, quales erant liberi non naturales tantum, ſed etiam adoptiui, vt et vxor, quae in manum conuenerat. His vero deficientibus, licebat quidem liberto, teſtamento facto patronum praeterire: ſi vero inteſtatus deceſſiſſet, patroni patroniue liberi ad ſucceſſionem vocabantur, hereditate in capita diuiſa, et gradibus remotioribus excluſis. Hinc ſi patronus ſuperſtes eſſet et alterius patroni filius: ad ſolum patronum ſu-

Digitized by Google

hereditas deuoluebatur. Patroni quoque nepotes ſuccedere non poterant, ſi alterius patroni ſupereſſet filius. Et ſic de reliquis caſibus ſtatuendum. Vlpian. *ibid.* Paull. *Rec. Sent. III.* 2. 1. *ſequ. L.* 23. §. 1. *D. de bon. libert.*

§. III.

Eadem mutata a Praetoribus, tum reſtricta, libertorum teſtamenti factione.

Sed iniqua poſtea haec teſtandi libertas viſa eſt Praetoribus, qui ne patroni (*b*) libertorum hereditatibus fraudarentur, edicto illis conſulendum putabant. Illo libertus, facto teſtamento decedens, liberis ſuis et naturalibus haud relictis, iubebatur patrono eiuſue liberis dimidiam bonorum partem relinquere: ſi nihil, aut minus certe parte dimidia, reliquerat: dabatur patrono contra tabulas, partis dimidiae bonorum poſſeſſio (*c*). Vlpian. *ibid.* Suet. *Neron. XXXII.* Dio Caſſ. LI. *p.* 454.

(*b*) Totum illud beneficium ad patronos, non item ad patronas pertinuit, quum tamen inter eos haud diſtinxiſſent Leges XII. Tabularum. Vlpian. XXVIIII. 4. et 5.

(*c*) Non dabatur haec bonorum poſſeſſio, niſi hereditas eſſet data, aut bonorum poſſeſſio petita, quod ſecus fiebat in bonorum poſſeſſione, quae liberis contra tabulas dabatur. Latius haec exſequitur Ant. Faber *Error. pragm. decad. L. err. 7. n. 6. ſequ.*

§. IIII.

Tum excluſis quibusdam heredibus ſuis.

Quod ſi vero inteſtatus deceſſerat libertus, relicto herede ſuo, ſed adoptiuo tantum, vel vxore, quae in manum conuenerat: dabatur denuo patrono contra hos ſuos heredes, partis dimidiae bonorum poſſeſſio. Vlpian. *l. c.* Soli ergo patronum excludebant naturales liberi, ſiue ſui, ſiue emancipati, ſiue in adoptionem dati, ſi modo ex vlla parte ſcripti heredes erant, vel bonorum poſſeſſionem contra tabulas petierant. Nam alias exheredati videbantur, adeoque patronum excludere non poterant. §. 1. *Inſt. h. t.*

§. V.

In libertae bona ſemper ſuccedebat patronus.

Aſt haec omnia de libertorum tantum bonis edixerat Praetor. *In bonis libertae*, inquit Vlpianus, *patrono nihil iuris ex edicto datur. Fragm. XXVIIII.* 2. Quod non ita intelligendum, ac ſi patronis Praetor hic ſuccurrere noluerit, ſed quod non opus hac in re fuerit Praetoris beneficio. Libertae enim nullos habebant heredes ſuos, qui patronum excluderent. Quumque patroni legitimi eſſent earum tutores: conſequens erat, vt nec teſtari, nec in manum conuenire ſine eorum auctoritate poſſent. Vlpian. *Fragm. XI.* 27. Itaque inteſtatis mortuis, ſemper hereditas ad patronos pertinebat, neque contingebat, vt hi bonis earum exciderent.

§. VI.

Lex tamen Papia quibusdam libertabus conceſſit teſtamenti factionem.

Aſt lege Papia Poppaea, quae varia foecunditati praemia propoſuit, etiam libertabus quodammodo facultas data eſt, patronos hereditate excludendi. Ea enim lex tutela liberauit libertas, quae vel quatuor liberos eſſent enixae, Vlp. *Fragm. XXVIIII.* 3. vel certe ius quatuor liberorum beneficio principum impetraſſent, cuius rei exemplum exſtat apud Suet. *Claud. XVIIII.* nec non apud Grut. *Inſcr. p. DCXXXI.*

2. vbi

Digitized by Google

2. vbi mentio fit Corneliae Zoſimae HABENTIS. IVS. QVATVOR. LIBERORVM. BENEFICIO. CAESAR. Conſequens ergo erat, vt hae libertae et libere ſine auctoritate patronorum teſtarentur, et patronos hereditate excluderent. Ne tamen id fraudi eſſet patronis, eadem lege cautum eſt, vt pro numero liberorum, libertae ſuperſtitum, patrono virilis pars deberetur. Vlpian. *ibid.* Add. *Comment. noſt. ad* L. *Iul. et Pap. Popp. II.* 11. *p.* 242.

§. VII.

Eiusdem legis caput de bonis liberti centenarii.

Eadem lege etiam de bonis libertorum nonnulla ſtatuta ſunt, quae nobis ſeruauit Iuſtinianus §. 2. *Inſt. h. t.* Cautum eſt enim, vt ex bonis liberti eius, qui ſeſtertium CM. patrimonium reliquerat, et pauciores quam tres liberos, (ſiue is teſtamento facto, ſiue inteſtatus mortuus erat,) virilis pars patrono, eiuſue liberis maſculis, deberetur, ſin tres liberos haberet, patrono in eius hereditate nihil iuris eſſet. Sin non haberet ſeſtertium centum, liberam libertus haberet teſtandi facultatem, et ſi libertus liberos non haberet, iure antiquo patroni eorumue liberi maſculi ab inteſtato ſuccederent: ſin relictis liberis decederet, patronus ius nullum in eius bonis haberet. Nam ſumma haec pro Auguſtei aeui opulentia minor procul dubio videbatur, quam vt eius rationem haberent leges. Perizon. *Diſſ. de Lege Vocon. p.* 171. Conf. Iac. Gothofr. *ad Leg. Pap. Popp. XXV. p.* 296. et *Comment. noſt. II.* 22. *p.* 350. *ſequ.*

§. VIII.

Aliud eiuſdem legis caput de ſucceſſione patronae.

Denique quum beneficium Praetoris, quod §. III. et IIII. deſcripſimus, ad ſolos patronos, non item patronas, pertineret; eadem lex Papia Poppaea patronae ingenuae duos, libertinae tres liberos enixae, id iuris dedit, quod patronus habebat ex edicto, vt ſcilicet poſſet bonorum poſſeſſionem contra tabulas liberti, aut ab inteſtato contra heredes non naturales petere. Vlpian. *Fragm. XXVIIII.* 5. 6. Vid. *Comm. noſtr. ad Leg. Iul. et Pap. Poppaeam II.* 22. *p.* 357. Eadem lex Papia liberis patronae ingenuae, trium liberorum iure honoratae, idem ius conceſſit, quod ipſi patronae tribuerat. Vlp. *ibid. n.* 7. Add. *Comm. noſtr. II.* 22. *p.* 338.

§. VIIII.

Qualis fuerit ſucceſſio in bonis deditiorum et Latinorum.

Omnes vero hae leges non niſi de libertis, ciuibus Romanis, loquuntur. Tempore enim conſcriptarum XII. Tabularum, vti et libera republica, omnes libertini ad ciuitatem Romanam adſpirabant. Poſtea ſub Auguſto, quo imperante etiam lex Papia Poppaea lata eſt, libertini quidam dedititiae conditionis eſſe coeperunt, quemadmodum ſub Tiberio Iuniani Latini orti ſunt: (Vide ſupra *ad Lib. I. Tit. IIII. V.* §. 11. *ſequ.*) at ne Latini quidem, nedum dedititii, habebant teſtamenti factionem, *L.* 1. *pr. D. de ſuis et legit. hered.* ſed bona eorum, tamquam ſeruorum peculia, manumiſſores retinebant. §. 4. *Inſt. h. t.* Porro SC. Largiano (*d*) cautum, vt liberi manumiſſoris,

non

(*d*) Videtur id SC. conditum anno V. C. IDCCXCIIII. Ti. Claudio Druſi F. Caeſ. Aug. et A. Caecina Largo Coſſ. Quod vero Largianum, non Clau-

Digitized by Google

non nominatim exheredes ſcripti, extraneis heredibus in bonis Latinorum praeferrentur. *L. vn. C. de Lat. lib. toll.* Immo et D. Traianus edixit, vt liberti Latini, qui inuito vel ignorante patrono ad ciuitatis iura feſtinaſſent, ex beneficio principis, viui quidem ciues Romani haberentur, at morerentur tamen Latini. §. 4. *Inſt. h. t. L. vn. princ. et §. vlt. C. de Lat. lib. toll.* Quare in eo puriſſima erat Latinorum dedititiorumque conditio, nec poterat vllo caſu patronus libertorum eiuſmodi hereditate priuari.

dianum dictum id SC. inde eſſe videtur, quod Claudius Caeſar hunc conſulatum per duos tantum menſes geſſit, collegae vero Largo magiſtratum in annum totum prorogauit, teſte Dione Caſſio LX. p. 671.

§. X.

Nouum ius a Iuſtiniano inuectum.

Verum Iuſtinianus nullam hic antiqui iuris vel volam, vel veſtigium reliquit. In conſtitutione enim, quam *ſuperiore titulo* §. IIII. allegauimus, quaeque in Baſilicis exſtat *Tom. VI. p. 595.* iuſſit, vt ſi libertus, vel liberta, minores centenariis eſſent, id eſt, minus, quam centum aureorum, haberent ſubſtantiam (e), nullum locum haberet patronus in eorum ſucceſſione, dummodo teſtamentum fecerint. Sin inteſtati deceſſerint, nullis liberis relictis, patronatus ius ex lege, XII. Tabularum integrum maneret. In maiorum centenariis bona, ſi liberos haberent heredes vel bonorum poſſeſſores, nihil iuris patrono eſſet: ſin ſine liberis deceſſerint inteſtati, ad omnem hereditatem patroni patronaeue vocarentur; ſin vero fecerint teſtamentum, patronoſque aut patronas praeterierint, hi per bonorum poſſeſſionem tertiam bonorum partem, (non vt antea dimidiam,) conſequerentur, ita, vt eam portionem ſine onere haberent, et ne legata quidem aut fideicommiſſa liberis liberti libertaeue praeſtare cogerentur. Ius porro illud ſuccedendi in bonis libertorum Iuſtinianus etiam ad collaterales patronorum cognatoſque vſque ad quintum gradum extendit §. 3. *Inſt. h. t.* Denique ſublata Latinitatis et dedititiorum conditione, omnibus promiſcue libertinis teſtandi ius indulſit. *L. vn. C. de Lat. lib. toll. et L. vn. C. de ded. lib. toll.* adeoque patronis vel ius ſuum, vel ſaltim partem ſperatae hereditatis non exiguam ademit.

(e) Pro mille enim ſeſtertiis Lege Papia Poppaea definitis Imperator vnum aureum ſubſtituit, et quidem tamquam interpres. (*Vid. §. 3. Inſt. h. t.*) Sed haec interpretatio hiſtoriae plane repugnat. Aureus enim, qualis Iuſtiniani aeuo in vſu fuit, vix centum ſeſtertiis reſpondit. Siquidem adhuc Vlpiani aeuo dena tantum ſeſtertia centum aureos conficiebant. Hinc aduocatorum honorarium denis ſeſtertiis definitum dicitur apud Tacit. *Ann. XI. 7.* centum aureis apud Vlpian. *L. 1. §. 12. D. de extraord. cognit.* Vid. Gronou. *de Pecun. vet.* I. 5. Sed ſaepius in Pandectis ex CM. ſeſtertium Tribonianus exſculpſit C. aureos. Vid. Cuiac. *Obſeru.* XVIIII. 31. et *ad* L. 10. *D. de dolo malo.*

TIT.

T I T. VIIII.

DE ADSIGNATIONE LIBERTORVM.

ADSIGNATIO LIBERTORVM veluti exceptio erat legum de ſucceſſione libertorum. Nam quod generaliter ſuperiore titulo definitum eſt, patroni liberos, mortuo parente, aequis portionibus in bonis libertorum ſuccedere, id hanc habere exceptionem intelligitur, niſi vni ex liberis libertum adſignauerit patronus. Quae ADSIGNATIO qualis fuerit, ad hunc titulum docendum eſt.

§. I.

Satis opima olim erant iura patronatus. Praeter ſpem enim ſucceſſionis, cum iſto iure coniunctam, de qua titulo praecedente actum, patrono debebantur operae, dona, munera. Vid. Iac. Oiſel. *ad Caii Inſt. II. 9. 4. p. m.* 156. Immo libertus, non minus, quam filius, alere tenebatur patronum, pro modo facultatum, ſi is ad egeſtatem vergeret. Paull. *Recept. Sent.* II. 32. 1. *L.* 5. §. 18. et *L. vlt. D. de agnoſc. et alend. lib.* Vnde opulenti liberti veluti pars quaedam erant patrimonii, et iure is locuples videbatur, cui plures eſſent liberti locupletiores.

Iura patronatus in quonam conſtiterint?

§. II.

Quemadmodum igitur parentes liberis certam bonorum portionem ſolebant dare, ita et iisdem poterant adſignare libertos. ADSIGNARE vero LIBERTVM erat teſtificari, cuius ex liberis libertum parens eſſe velit. *L.* 107. *D. de verb. ſignif.* Ea adſignatio non ſolum teſtamento et codicillis fiebat, ſed et per modum contractus, aut donationis inter viuos vel mortis cauſſa, quibuſcumque verbis, epiſtola, chirographo, pure, ſub conditione, immo et ſolo nutu. *L.* 1. §. 3. *et L.* 7. *D. de adſign. lib.* Dabatur tamen ea adſignandi facultas tantum ei, qui duos pluresue liberos in poteſtate habebat. §. 2. *Inſt. h. t.* Quod ſi is, cui adſignatus erat libertus, emancipatus fuiſſet, euaneſcebat adſignatio *L.* 1. *fin. D. eod.* §. 2. *Inſt. h. t.* Cui non opponenda *L.* 9. *D. h. t.* vbi Modeſtinus et emancipato libertum adſignari poſſe ſtatuit. Poteſt enim pater et emancipato adſignare, ſi velit. At ſi ſuo adſignarit, eumque poſtea emanciparit, mutaſſe videtur ſententiam. Merill. *Obſ. VII.* 13.

Adſignatio libertorum qualis?

§. III.

De hac ergo libertorum adſignatione prodiit SC. CLAVDIANVM anno V. C. IↃCCLXXXXIIX. Velleio Ruſo et P. Oſtorio Scapula Coſſ. ſuffectis (a), cuius ipſa legitima verba nobis ſeruauit Vlpianus

De ea SC. Claudianum.

 L. I.

(a) In §. 3. *Inſt. h. t.* hi Coſſ. vocantur Sabellius Rufus et Aſterius Scapula: in *L.* 1. *pr. D. eod.* Velleius Ruſus et Oſterius Scapula, quomodo etiam ap.

L. I. *pr. D. h. t.* SI QVI DVOS PLVRESVE LIBEROS, IVSTIS NVPTIIS QVAESITOS, IN POTESTATE HABERET, DE LIBERTO LIBERTAVE SVA SIGNIFICASSET, CVIVS EX LIBERIS SVIS EVM LIBERTVM EAMVE LIBERTAM ESSE VELLET, IS EAVE QVANDOQVE IS, QVI EVM EAMVE MANVMISIT INTER VIVOS VEL TESTAMENTO, IN CIVITATE ESSE DESISSET, SOLVS EI PATRONVS SOLAVE PATRONA ESSET, PERINDE, ATQVE SI AB EO EAVE LIBERTATEM CONSEQVVTVS CONSEQVVTAVE ESSET, VTIQVE SI EX LIBERIS QVIS IN CIVITATE ESSE DESISSET, NEQVE EI LIBERI VLLI ESSENT, CETERIS EIVS LIBERIS, QVI MANVMISIT, PERINDE OMNIA IVRA SERVENTVR, AC SI NIHIL DE EO LIBERTO, EAVE LIBERTA, IS PARENS SIGNIFICASSET.

ap. Hub. Golzium *in Faſtis p.* 230. legitur. Genuina nomina reſtituiſſe ſibi videtur Pigh. *Annal. Lib. XVIII. pag.* 576. *Tom.* III. vbi alterum coſſ. *P. Suilium Rufum*; alterum *P. Oſtorium Scapulam* vocat. Ceterum alias nomina *Aſterius*, *Haſterius*, *Oſterius*, *Auſterius*, *Auſterus* ſaepe confundi, docuit V. A. Bynkersh. *Obſ.* III. 7. *p.* 242.

§. IIII.

Eius explicatio.

Ex hoc ergo SC. quiſque libertum vni ex liberis in poteſtate conſtitutis pro arbitrio adſignabat. Quo facto, non omnes patroni liberi, ſed is, cui adſignatus libertus fuerat, ad ſucceſſionem vocabatur. Quod ius etiam tum ſaluum erat illi, cui libertus adſignatus, ſi patronus mediam capitis deminutionem fuiſſet paſſus. Eo vero, cui libertus adſignatus fuerat, ita capite deminuto, reliquis liberis iura patronatus ſalua erant, perinde ac ſi nihil patronus de adſignatione liberti ſignificaſſet. Vinc. Grauina *de Leg. et SC. LXXXII. p.* 625. Arn. Vinn. *Comment. ad Inſt. h. t.*

T I T. X.

DE BONORVM POSSESSIONIBVS.

DIximus ſupra ad *Lib. I. Tit. II.* §. 24. Praetores id praecipue egiſſe, vt leges ſub ſpecie aequitatis edictis ſuis euerterent, eumque in finem noua commentos eſſe vocabula. Huius rei ſpecimen hic titulus dabit. Saepe enim vbi HEREDITATEM negabant leges, Praetores dabant BONORVM POSSESSIONEM, quum tamen inter ea vocabula, quod ad effectum attinet, parum differentiae eſſet.

§. I.

§. I.

Quid bonorum poſſeſſio, quid poſſeſſio bonorum?

Quum hic in vocabulis luſerit Praetor, de ipſo illo vocabulo praetorio nonnulla praemittenda ſunt. Notandum ergo, plerumque differre BONORVM POSSESSIONEM, et POSSESSIONEM BONORVM. Illa enim hereditatem praetoriam, haec illam poſſeſſionem, in quam creditores, legatarii aliiue immittebantur, denotat (*a*). Briſſon. *de Verb. ſignif. p. m.* 2. Non obſeruarunt tamen illud diſcrimen Macer *L.* 4. §. *vlt. D. de offic. eius cui mand. iuriſd.* et Paullus *L.* 35. *pr. D. de oblig. et action.* Vocabatur etiam praetoria iſta hereditas abſolute POSSESSIO, et Graecis διαδοχὴ, vel διακατοχή. Vnde Vlpianus *Titulum XXVIII. Fragmentorum* inſcribit *de poſſeſſionibus dandis*. Ad quam rubricam quidem obſeruat V. C. Schultingius p. 671. vocabulum *poſſeſſionis* ſimpliciter hoc ſenſu non ſolere vſurpari: ſed aliud euincunt *L.* 12. *D. de Carbon. edict. l.* 77. §. 31. *D. de legat.* 2. Aliquando et *hereditatis poſſeſſionem* apud veteres legi, iam obſeruauit Cuiac. *Obſ. IIII.* 16.

(*a*) Vtrumque vocabulum accurate diſtinxit Imperator. §. 4. *Inſt. h. t.*

§. II.

Quid ſit bonorum poſſeſſio?

Vlpiano *L.* 3. §. 2. *D. de bon. poſſeſſ.* BONORVM POSSESSIO eſt *ius perſequendi retinendiue patrimonii, ſiue rei, quae cuiuſque, quum moritur, fuit*. Sed quum paullo obſcurior ea ſit definitio: rectius dixeris, eſſe hereditatem, perſonis quibuſdam, iure ciuili inhabilibus, edicto arbitrioque (*b*) praetoris delatam. Vnde et Graeci eam ſaepius vocant πραιτωρίαν διαδοχήν, vel, vti in Gloſſis eſt, ὑπαρχόντων διακατοχήν.

(*b*) In praetoris fuiſſe poteſtate, velletne bonorum poſſeſſionem dare, nec ne, ſatis euincunt exempla, quibus praetor bonorum poſſeſſionem certis perſonis negauit, quas tamen edicto ſuo non exceperat. Sane Q. Metellus, Praetor, Vecilio, lenoni, bonorum Iuuentii poſſeſſionem ſecundum tabulas dare recuſabat, tantum quod leno eſſet. Val. Max. VII. 7. 7. Nonnunquam tamen et conſules intercedebant. Sic quum Genucius, Matris magnae Gallus, a Cn. Oreſte, Praetore, bonorum poſſeſſionem ſecundum tabulas impetraſſet: Mamercus Aemilius Lepidus Coſ. Praetoriam iurisdictionem abrogare non dubitauit non aliam ob cauſſam, quam quia Genucius amputatis genitalibus nec vir eſſet, nec mulier. Val. Max. VII. 7. 6.

§. III.

Quotuplex

Ceterum varie diuiduntur BONORVM POSSESSIONES. Aliae ORDINARIAE ſunt, a praetore introductae: *L.* 3. §. *vlt. de Carbon. edict.* aliae EXTRAORDINARIAE, quae ex legibus, SC. conſtitutionibus principum, vel iure nouo deſcendunt. §. 3. *Inſt. h. t.* De bonorum poſſeſſionibus extraordinariis, quae ex Conſtitutionibus Principum natae ſunt, conſulendus eſt Cuiac. *Obſ. X.* 14I. Ordinariae vel EDICTALES erant, vbi nulla opus erat cauſſae cognitione, *L.* 30. §. 1. *D. de adquir. hered. L.* 1. §. 4. *D. ſi tabulae teſt. nullae extab.* vel

DECRETALES, quae cognitionem (*c*) decretumque deſiderabant. *L.* 1. §. 7. *D. de ſucceſſ. edict.* *L.* 2. §. 1. *D. quis ordo in poſſeſſ. ſeruetur.* *L.* 2. §. 11. *D. ad SC. Tertull. et Orphit.* Vtraque vel EX TESTAMENTO dabatur, vel AB INTESTATO. Si ex teſtamento, tum vel CONTRA TABVLAS, id eſt, contra teſtamentum, ſiue *contra lignum*, dabatur, eaque Craecis *ἐναντίωσις κατὰ διαθήκης* dicitur; vel SECVNDVM TABVLAS: *princ. Inſt. h. t.* aut, ſi ſine ſcripto teſtamentum conditum, tum vel SECVNDVM NVNCVPATIONEM, vel CONTRA EAMDEM bonorum poſſeſſio competebat. *L. vlt. C. de bonor. poſſ. ſecund. tab.* *L.* 1. *C. de bon. poſſ. contra tab.* Ab inteſtato vero dabatur vel ius legitimum habentibus, vel non habentibus propter capitis deminutionem. Denique bonorum poſſeſſio aut CVM RE dabatur, aut SINE RE. *Cum re*, ſi is, qui acceperat, cum effectu bona retinebat; *ſine re*, quum alius iure ciuili euincere hereditatem poterat. Sic verbi cauſſa, ſi ſuus heres inteſtato erat; bonorum poſſeſſio alii data erat ſine re, ſiquidem ſuo heredi euincere hereditatem iure legitimo licebat. Vlp. *Fragm.* XXVIII. 13. XXIII. 6.

(*c*) Equidem bonorum poſſeſſiones aliae de plano, aliae pro tribunali petebantur. *L.* 2. §. 1. *D. quis ordo in bon. poſſeſſ.* Aſt dari aliter non poterant, quae exigebant decretum, quam pro tribunali: quia neque decretum de plano interponi, nec cauſſae cognitio alibi, quam pro tribunali, fiebat *L.* 3. §. *ſi cauſſa* 8. *D. de bon. poſſeſſ.*

§. IIII.

Bonorum poſſeſſio contra tabulas.

Quod ad bonorum poſſeſſiones attinet, quae ex teſtamento deſcendunt, eae, vt dixi, vel ſecundum tabulas dabantur, vel contra tabulas. CONTRA TABVLAS bonorum poſſeſſio erat omnium prima, de qua edixerat Ptaetor, vnde et *ex prima parte vel ex primo edicto* bonorum poſſeſſio dari dicebatur, quoties dabatur contra tabulas. *L.* 4. *et L.* 12. *D. de edict. Carbon. et L.* 2. *D. de bon. liber.* Quem ordinem ab aequitate etiam atque etiam commendat Vlp. *L.* 2. *pr. D. de bon. poſſ. ſec. tab.*

§. V.

Cui data ſit?

Dabatur autem ea bonorum poſſeſſio liberis emancipatis, a patre teſtamento praeteritis, non autem ſuis, qui praeteriti teſtamentum nullum dicunt: *L.* 1. *D. de iniuſt. rupt. irr. fact. teſt.* niſi hoc remedio vti malint, quod ipſis licet iure nouo. *L.* 2. *C. de bon. poſſ. contra tab.* Proprie tamen haec bonorum poſſeſſio, vti dixi, ad ſolos emancipatos pertinet. Quamuis enim iis non debetur legitima hereditas: praetor tamen, naturalem ſequutus aequitatem, hos quoque ad bonorum poſſeſſionem vocabat. *L.* 1. §. *vlt. D. quis ordo in bon. poſſeſſ.* Eadem parte edicti vocabat adoptiuos, non vero in adoptionem datos. Vlpian. *Fragm.* XXVIII. 3. Hos enim, quia in aliam familiam, aliaque ſacra tranſierant, non iuuabat Praetor, niſi eo caſu, ſi ipſi a patre naturali heredes inſtituti eſſent, et alii liberi praeteriti. Tunc enim, his bonorum poſſeſſionem petentibus, illi quoque vna admittebantur. *L.* 8. §. 11. *D. de bon. poſſeſſ. contr. tab.* *L.* 1. §. 12. *D. de ventr. in poſſ. mitt.* Alias nihil intererat, ſiue emancipati na-

Digitized by Google

naturales eſſent, ſiue adoptiui, ſiue nati, ſiue poſtumi, ſiue primi, ſiue vlteriorum graduum. *L.* 1. *pr. L.* 3. *pr.* §. 1. *et ſeq. D. de bon. poſſ. contra tab.* Ceterum emancipati, imperrata contra tabulas bonorum poſſeſſione, cauere debebant fratribus, qui in poteſtate manſerant, et bona, quae moriente patre habuerant, ſe collaturos. Paull. *Sent. V.* 9. 4. Vlpian. *Fragm.* XXVIII.

§. VI.

Bonorum poſſeſſio ſecundum tabulas.

SECVNDVM TABVLAS dabatur bonorum poſſeſſio iis, quibus, licet teſtamento ſcriptis heredibus, ſubtilitas aliqua iuris ciuilis obſtabat. Quod ſi enim eorum, quibus contra tabulas competebat bonorum poſſeſſio, aut eſſet, aut peteret nemo *(d)*: praetor ſcriptos heredes admittebat, dummodo teſtamentum non minus, quam ſeptem teſtium ciuium Romanorum ſignis eſſet ſignatum, Vlpian. *Fragm.* XXVII. 6. Eam enim ſolam ſollemnitatem in teſtamentis requirebat Praetor. Vnde in edicto ſuo Verres apud Cic. *Verr.* I. 45. SI DE HEREDITATE AMBIGITVR, ET TABVLAE TESTAMENTI, OBSIGNATAE NON MINVS MVLTIS SIGIS, QVAM E LEGE OPORTEAT, AD ME PROFERENTVR: SECVNDVM TABVLAS TESTAMENTI POTISSIMVM HEREDITATEM DABO. Ex quo loco ſimul diſcimus, hanc bonorum poſſeſſionem ſatis antiquam eſſe, maxime, quum Cicero eo loco obſeruet, id edictum *tralatitium* eſſe.

(*d*) Praetor enim nulli legitimo heredi ius ſuum adimere poterat. Quare haec bonorum poſſeſſio *ſecundum tabulas* non ſemper dabatur cum re, obſtanre iure ciuili. Vlpian. *Fragm.* XXIII. 6.

§. VII.

Ordo bonorum poſſeſſionis ab inteſtato.

INTESTATI dabatur bonorum poſſeſſio, ſi tabulae nullae exſtarent, per octo gradus (*e*). Primus dictus eſt VNDE LIBERI. Dabatur ea bonorum poſſeſſio liberis, non ſolum emancipatis, et adoptiuis, ſed et ſuis, quos confirmandi iuris ciuilis cauſſa vocabat, non vero in adoptionem datis, Vlpian. *Fragm. XXVIII.* 8. Secundus VNDE LEGITIMI. Hac edicti parte vocabat praetor ad bonorum poſſeſſionem, QVEM DEFVNCTO HEREDEM ESSE OPORTERET, SI INTESTATVS MORTVVS ESSET (*f*). Tales erant adgnati quibus ex lege XII. Tabularum hereditas debebatur. Nec non omnes reliqui, quos vel lex alia, vel SC. heredes faciebat. *L.* 2. §. 4. *L.* 3. *D. unde legit.* His vetere iure etiam extraneus manumiſſor accenſebatur. Si quis enim, filium emancipaturus, extraneo cuidam illum imaginaria venditione ter mancipauerat, et hic extraneus eumdem manumiſerat, non interpoſita a patre naturali fiducia de remancipatione: extraneus adquirebat ſibi ius patronatus, adeoque adgnati loco erat. Vid. ſupra *Lib. I. Tit.*

(*e*) Vlpianus *Fragm.* XXVIII. 7. tantum ſeptem numerat gradus, omittitque gradum tertium.

(*f*) Legitima haec ſunt edicti verba, quae ſeruauit Iulianus *L.* 1. *et* 4. *D. vnde legitimi*, vnde et haec bonorum poſſeſſio vocatur TVM QVEM HEREDEM, a vocabulis initialibus. *L. vn.* §. *vlt. D. vt ex legib.*

Tit. XII. §. *9. et Lib. III. Tit. VIII.* §. 1. Attamen huic extraneo manumiſſori praetor praeferebat decem perſonas. Et haec eſt origo tertii gradus VNDE DECEM PERSONAE. Tales erant pater, mater, auus, auia, tam paterni quam materni, filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio quam ex filia, frater ſororue, conſanguinei vel vterini, §. 1. *Inſt. h. t.* Vlp. apud *Auct. Collat. Leg. Moſ. et Rom. XVI.* 9. (*g*). Et ex hoc capite profecta eſt bonorum poſſeſſio, de qua Valer. Max. VII. 7. 5. Quartus gradus erat VNDE COGNATI. Quamuis enim hos non vocarent leges XII. Tabularum: *L.* 1. *pr. D. vnde cogn.* proximos tamen eorum vocabat praetor, iiſque etiam accenſebat adgnatos capite minutos. Vlp. *Fragm.* XXVIII. 9. Quinto TANQVAM EX FAMILIA (*h*), vocabantur adgnati patronorum, quibus alias ex legibus XII. Tabularum non debebatur ſucceſſio in bonis libertorum; Vlp. *Fragm.* XXVIII. 7. Sextus PRO PATRONIS inſcribebatur. Quamuis enim ſatis hactenus cautum videretur patronis, eorumque liberis, qui erant in familia: denuo tamen eos vocandos cenſuit praetor, ſi forte tempore vel repudiatione factum eſſet, quo minur ex praecedentibus partibus edicti venire poſſent. Quin eadem edicti parte vocabantur etiam liberi patronorum emancipati, et in adoptionem dati, nec non patronorum parentes, quorum omnium nulla in iure ciuili habita fuerat ratio. Vid. Theoph. *ad* §. 1. *Inſt. h. t.* Schulting. *Iuriſpr. vet. Anteiuſt. p. 673.* Vnde non eſt, quod mirentur Fr. Hotomanus, Bachouius, Arn. Vinnius, aliique viri doctiſſimi, toties in edicto praetoris patronos ad bonorum poſſeſſionem vocari. Septimus gradus eſt VNDE VIR ET VXOR. Quamuis enim praetoris beneficio olim opus haud eſſet coniugibus, quum nuptiae fierent vel per confarreationem, vel per coemtionem, vel per vſum, ſiquidem tunc vir omnia vxoris bona dotis nomine capiebat, vxor vero marito erat heres ſua: (vide ſupra *Lib. I. Tit. X.* §. *6. 7.*) magnus tamen erat illius vſus ex quo rariores eſſe coeperant illi nuptiarum ritus. Ceterum ex hoc edicto vir vxori inteſtatae, et vxor viro inteſtato, ſuccedebat, ſi nemo eſſet, qui ex anterioribus gradibus ad bonorum poſſeſſionem vocaretur. Theophil. *ad* §. 1. *Inſt. h. t.* Octauo denique loco vocabantur COGNATI MANVMISSORIS. Vocari enim ad bona filii emancipati manumiſſorem patrem, eiuſque adgnatos et cognatos, nec non patronum patroni, etiamſi is ipſe libertinus eſſet, tradit Imperator in ſaepius laudata conſtitutione de ſucceſſione libertorum, quae exſtat in Baſilicis *Tom. VI. p. 395.*

§. VIII.

(*g*) In Fragmentis Vlp. omiſſus eſt ille bonorum poſſeſſionis gradus VNDE DECEM PERSONAE, quia forſan ordinarie tum emancipatio fiebat contracta fiducia, adeoque hoc edictum haud magni vſus eſſet. In pandectis vero altum de hac bonorum poſſeſſione ſilentium eſt, quia ea ob conſtitutionem Iuſtiniani, de qua §. 2. *Inſt. h. t.* euanuerat.

(*h*) Vel potius TVM QVEM EX FAMILIA. Omnia enim haec genera bonorum poſſeſſionum nomina a vocibus initialibus capitum edicti ſortita ſunt; Cuiac. *ad Vlp. Fragm.* XXVIII. 7. Ian. a Coſta *ad* §. 2. *Inſt. h. t. et* §. 4. *Inſt. quib. mod. tut. fin.*

Digitized by Google

§. VIII.

Bona caduca. Eo vſque praetoris beneficium porrigebatur. Si nemo eſſet, ad quem bonorum pertineret poſſeſſio, aut ſi quis eſſet quidem, ſed ius ſuum omiſiſſet, vel capere non poſſet, vel ante apertum teſtamentum deceſſiſſet, ex lege Papia Poppaea bona omnia, tamquam caduca, quaſi caduca, ereptitia, vacantia, populo deferebantur, adeoque ſuccedebat aerarium. Vlp. *Fragm. XXVIII.* 7. *L.* 12. *L.* 13. *pr. et L.* 15. §. 3. *D. de iure fiſci*. Tacit. *Annal. III.* 28. Poſtea huiuſmodi bona ex parte non populus, ſed fiſcus occupabat, praecipue tempore Hadriani. *L.* 20. §. 6. *D. de hered. petit.* Denique Antoninus Baſſianus Caracalla (*i*) omnia caduca fiſco vindicauit. Vlpian. *Fragm.* XVII. 2.

(*i*) Hunc enim ab Vlpiano plerumque indigitari, quoties vel Imperatoris abſolute meminit, vel Antonini, luculenter poſt Ezech. Spanhemium, oſtendit V. C. Schulting. *Iuriſpr. vet. Anteiuſt. pag.* 617.

§. VIIII.

Quid ſi bonorum poſſeſſio non petita. Quum vero plures gradus ſucceſſionis introduxiſſet praetor, eoſque per ordinem diſpoſuiſſet, in vnaquaque vero ſpecie ſucceſſionis plures ſaepe exſtarent diſparis gradus perſonae: ne actiones creditorum differrentur, ſed haberent quos conuenirent, et ne facile in poſſeſſionem bonorum defuncti mitterentur, petendae bonorum poſſeſſioni certum tempus praefiniuerat, et parentibus quidem liberiſque annum, ceteris centum dies vtiles. Vlpian. *Fragm.* XXVIII. 10. §. 4. 6. *Inſt. h. t.* An dies, quibus pater ſciuerat, bonorum poſſeſſionem competere, etiam filio cedant, diſputant Cuiac. *Obſ.* XIV. 8. et Merill. V. 2. Intra hos dies ſi quis non petierat, ad bonorum poſſeſſionem ſequens gradus admittebatur, perinde ac ſi ſuperiores non eſſent. §. 5. *Inſt. h. t.* Vlpian. *ibid.* §. 11. Quae omnia ex SVCCESSORIO EDICTO proficiſcuntur, de quo ſingularis exſtat in pandectis titulus.

§. X.

Quomodo petita? Ceterum vetus petitio, poſtulatio, vel agnitio bonorum poſſeſſionis ſollemnis erat, vt patet ex *L.* 1. *C. comm. de ſucceſſ.* adeoque fieri debebat conceptis verbis ac formulis, quae quales fuerint, hodie vix liquet, ſiquidem nec Briſſonius eas reſtituere potuit. Nec apud quemuis magiſtratum peti poterat bonorum poſſeſſio, ſed in vrbe apud praetorem, in prouincia apud praeſidem. *L.* 2. §. 1. *ſeq. D. quis ordo in bon. poſſeſſ.* Aſt formulas aeque, ac illam praetores et praeſides adeundi neceſſitatem ſuſtulere poſteriores Imperatores, §. *vlt. Inſt. h. t.* inprimis Conſtantinus, qui, excluſis inanibus verborum captionibus, conceſſit, vt quilibet iudex vel magiſtratus, etiam municipalis, poſſet adiri, atque apud hunc, interpoſita qualicunque voluntatis teſtatione, bonorum poſſeſſio peti. *L. vlt. C. qui admitt. ad bon. poſſeſſ.*

§. XI.

Quomodo data? Quemadmodum vero heredes praetorii bonorum poſſeſſionem PETERE et POSTVLARE dicebantur: ita praetor eamdem DABAT, et tum bo-

Digitized by Google

bonorum poſſeſſio ACCIPI et AGNOSCI dicebatur. In danda bonorum poſſeſſione formula vtebatur Praetor: BONORVM POSSESSIONEM DO. Aſt ſi decreto interpoſito daret, dicebat: IN BONA IRE IVBEO; Valer. Max. VII. 7. Formulae IN POSSESSIONEM ESSE IVBEO: alia erat ratio, quae tunc locum habebat, quando praetor in poſſeſſionem mittebat rei ſeruandae cauſſa, vel legatorum ſeruandorum gratia, ſiue quod reus neque poteſtatem ſui faceret, neque defenderetur. Adeoque haec ſollemnia verba ad poſſeſſionem potius bonorum, quam ad bonorum poſſeſſionem videntur pertinuiſſe. Briſſ. *Form. V. p.* 408.

§. XII.

Ius nouum. Et hoc quidem fuit ius antiquum bonorum poſſeſſionis. At Iuſtinianus hic quoque multa ſuo more mutauit. Nam ex inteſtati bonorum poſſeſſionibus tertiam, quintam et octauam ſpeciem plane ſuſtulit; reliquas in pandectas referri iuſſit, mox et illas inutiles redditurus, inducta per Nouellam CXVIII. noua ab inteſtato ſuccedendi ratione. §. 2. 3. *Inſt. h. t.*

TIT. XI.

DE ADQVISITIONE PER ADROGATIONEM.

PLures ſunt modi adquirendi per vniuerſitatem. Caius *Inſt. II.* 2. *princ.* eo refert *hereditatem*, *emtionem* (per quam non cum Contio mulieris in manum conuentionem, nec cum Aleandro emtionem familiae, ſed emtionem bonorum debitoris intelligimus. Vid. Iac. Oiſel. *ad* Caii *Inſt. l. c. p. m.* 92.) et *adrogationem*. Sed recte A. Contius *Diſp. Iur. ciu. I.* 12. alios quoſdam addit adquirendi modos, veluti *bonorum poſſeſſionem*, *addictionem bonorum*, *libertatum conſeruandarum cauſſa*, et eam, quae fiebat *redacta libera muliere in ſeruitutem ex SC. Claudiano*. Quum ergo de *hereditatibus* et *bonorum poſſeſſionibus* ſatis prolixe adhuc egerit Imperator, *emtio* vero *bonorum* quae iam Iuſtiniani aeuo ab vſu receſſerat, itidem ſupra ſatis explicata ſit: nunc reliquas adquiſitionum, quae per vniuerſitatem fiunt, ſpecies exſequemur, et hoc quidem titulo de *adquiſitione per* ADROGATIONEM; ſequente XII. de *bonorum addictione*, *quae fit libertatis conſeruandae cauſſa*; et titulo denique XIII. de *SCto Claudiano* agemus.

§. I.

Omnia bona et iura adrogati tranſibant ad adrogatorem. Quid ADROGATIO ſit, et quo ritu, quaque ſollemnitate fieri debuerit, iam ſupra *Libro I. Tit. XI. §. V. ſequ.* dicere occupauimus. Vbi etiam §. VI. VII. et XVIII. obſeruatum eſt, adrogatum tranſiſſe in alia ſacra, aliamque familiam, adeoque adrogatorem adrogatum in poteſtate habuiſſe. Gell. *Noct. Attic. V.* 19. Quum itaque patria

tria poteſtas etiam illud ius complecteretur, vt quidquid adquirerent filii, non ſibi, ſed patri adquirerent: (vid. ſupra *Lib. I. Tit. VIIII.* §. 7.) conſequens erat, vt et adrogati bona vniuerſa et iura adquireret adrogator. Vnde omnia, quae adrogati fuerant, tacito iure ad eum tranſire dicuntur, qui adrogauit. *L. 15. pr. D. de adopt.* Cum eapite ergo etiam fortunae eius in familiam et domum adrogatoris transferebantur, adeo, vt et actiones et nomina tranſirent ſine ceſſione. §. 1. *Inſt. h. t.* Attamen filius, ſtricto iure, manebat debitor, adeoque adrogator ex debito filii directe conueniri non poterat. §. *vlt. Inſt. h. t. l. pen. C. ne vx. pro marit.*

§. II.

Excepta tamen erant ea iura, quae capitis deminutione perimi ſolebant. Talia erant operarum officialium obligationes, ius adgnationis, vſus et vſusfructus. Haec quum capitis deminutione perire poſſent, *L. 7. D. de cap. demin. L. 1. D. quibus mod. vſusfr. amittatur.* Paull. *Recept. Sent. III. 6. 39.* omnes vero, qui ſe adrogari ſinunt, capitis deminutionem paterentur: non poterant profecto cum reliquis iuribus ad adrogatorem tranſire. §. 1. *Inſt. h. t.* Exceptis iis, quae capitis deminutione perimebantur.

§. III.

Sed et haec ſuſtulit Iuſtinianus. Adrogatoribus enim non omnium bonorum adquiſitionem, ſed vſumfructum tantum, dominio adrogatis integro ſeruato, conceſſit. Mortuo autem filio adrogato, in adoptiua familia, etiam dominium rerum eius ad adrogatorem tranſire voluit, niſi ſupereſſent aliae perſonae, quae patrem in iis, quae adquiri non poſſent, ex conſtitutione antecedant. §. 2. *Inſt. h. t.* Idem etiam Iuſtinianus conſultiſſima ratione ſanxit, vt adrogator ex filii adrogati contractibus conueniretur, et, ſi ille hunc defendere nollet, creditoribus bona filii, quorum pater adrogator vſumfructum habiturus fuiſſet, poſſidere permitteret. §. *vlt. Inſt. h. t.* Ius nouum.

T I T. XII.

DE EO CVI LIBERTATIS CAVSSA BONA ADDICVNTVR.

BONORVM ADDICTIO libertatum conſeruandarum cauſſa tota ita comparata eſt, vt ſine antiquitatum cognitione intelligi nequeat. Aſt antiquorum mores, in venditione bonorum obſeruati, aliaque, ad quae hoc titulo adluditur, iam alio loco expoſita ſunt, ad quae hic licebit lectorem remittere.

§. I.

Saepe fiebat, vt obaeratus quiſquam facto teſtamento, heredem inſti- Caſus hoc titulo ſup-

ponendus. ſtitueret extraneum, ſimulque ſeruis quibuſdam libertatem vel legaret, vel fideicommiſſo daret. Non adeunte ergo herede, et hereditatem ob latitans aes alienum ſibi ſuſpectam repudiante, libertates etiam corruebant. *L.* 2. *C. de teſt. man. l.* 1. *C. de fideic. libert.*

§. II.

Reſcriptum D. Marci. Quum vero nihilominus magnus eſſet libertatis fauor: D. Marcus, Imperator, reſcripto ad Pompilium Rufum ſtatuit, vt bona, quae iam non ſine ignominia defuncti venire debebant, ſeruo potius cuidam teſtamento manumiſſo addicerentur (*a*), ea tamen lege, vt non ſolum ſerui, quibus tum directo, tum per fideicommiſſum libertas data, libertatem conſequerentur, verum etiam creditoribus caueretur de ſolido ſingulis ſoluendo. Quin et fiſco bona non aliter addici paſſus eſt Imperator, quam vt libertas iis eſſet ſalua, qui eam adita hereditate conſequi potuiſſent. Ipſum reſcriptum D. Marci integrum exſtat. §. 1. *Inſt. h. t.* De Pompilio Ruſo, ad quem Imperator reſcripſit, diſputant, ſeruusne, an liber homo fuerit? Seruum fuiſſe, exiſtimat Theophilus *d.* §. 1. vbi eum *ἕνα τῶν τυχόντων ἐλευθερίας ἐν τῇ διαθήκῃ, vnum eorum, qui libertatem teſtamento conſequuti fuerant,* adpellat. Sed negat Arnold. Vinn. ad *d.* §. 1: ſiquidem haec nomina ſeruis non magis conueniant, quam Caii Seii. *L.* 23. *D. de manumiſſ.* Sed ſeruum fuiſſe, mihi vix videtur dubitandum. Quid mouiſſet enim extraneum, vt tam duris conditionibus addici ſibi pateretur hereditatem Virginii Valentis, aere alieno oppreſſam? Nomen vero Pompilii Rufi non a D. Marco, ſed ab Imperatore Iuſtiniano ei datum videtur per *πρόληψιν*, quia libertini ſolebant aui manumiſſorum, aut eorum, quorum ſe patrocinio adplicabant, nomina adſumere. Atque ita etiam ſentit Eguinarius Baro.

(*a*) Is ergo, cui addicta bona; heres erat, nec bonorum poſſeſſor. nec Bonorum tamen poſſeſſori adſimilabatur. *L.* 4. §. 21. *D. de fideicomm. lib.*

§. III.

Cauſſa huius reſcripti. Cauſſae ergo huius conſtitutionis ſunt tum libertatis fauor, tum defuncti exiſtimatio, quam per bonorum venditionem laeſam fuiſſe, ſupra *Lib. II. Tit.* XVII. XVIIII. *n.* 11. obſeruauimus.

§. IIII.

Ius nouum a Iuſtiniano inuectum. Sed et his ſuo more nonnulla addidit Iuſtinianus *L. vlt. C. de teſtam. manum.* qua cautum eſt, I. vt ius poſtulandi bonorum addictionem annuum eſſet. II. Vt ſi plures ſimul ſatisdato poſtularent, iis bona ſimul addicerentur. III. Vt eius potiſſimum, qui plus ſe praeſtiturum eſſet pollicitus, ratio haberetur. IIII. Vt qui plus, quam alter, cui bona addicta, intra annum offerret, altero libertatem ſuam retinente, bona obtineret. Quae omnia commentatores latius exſequuntur.

TIT.

Digitized by Google

T I T. XIII.

DE SVCCESSIONIBVS SVBLATIS, QVAE FIEBANT PER BONORVM VENDITIONEM ET EX SC. CLAVDIANO.

Quidquid de adquiſitione per bonorum venditionem dici potuit, iam ſupra *Lib. II. Tit.* XVIII. XVIIII. §. 11. occupatum eſt. Obſeruatis enim ritibus, ibi deſcriptis, actiones omnes et iura defuncti ad bonorum emtorem vel ſectorem tranſibant, vnde et is a creditoribus, non ſecus ac bonorum poſſeſſor, conueniebatur, quia vterque ſucceſſor erat praetorius. Car. Sigon. *de Iudic. L.* 18. *p.* 450. Theoph. *pr. Inſt. h. t.*

§. I.

Senatus conſulti quoque Claudiani meminimus iam aliquoties ſupra *Libro I. Tit. III. n.* 5. et *Lib. I. Tit. XVI. n.* 8. vbi etiam eius occaſionem et hiſtoriam in compendio expoſuimus, nihil vt hic addendum videatur, praeter id vnum, quod mulier eiuſmodi libidinoſa in ſeruitutem detruſa ſimul cum libertate omnem amiſerit ſubſtantiam. §. 1. *Inſt. h. t.* Quod, tanquam ſaeculo ſuo indignum, ſuſtulit Iuſtinianus. *d.* §. 1. *Inſt. h. t.* **De Sc. Claudiano remiſſius.**

T I T. XIIII.

DE OBLIGATIONIBVS.

Ivs nobis vel IN REM competit, vel IN PERSONAM. De *illo* hactenus actum: *hoc* quum ex OBLIGATIONIBVS ſit, de iis iam agere incipit Iuſtinianus ab hoc titulo vſque ad *Lib. IIII. Tit. V.* Videndum ergo, quid Romanis obligatio, et quot eius genera fuerint.

§. I.

OBLIGATIONEM definiunt veteres, quod ſit *iuris vinculum, quo neceſſitate adſtringimur alterius rei ſoluendae, ſecundum noſtrae ciuitatis iura. pr. Inſt. h. t.* At haec definitio non eſt obligationis in genere, ſed ſpeciatim obligationis ciuilis et mixtae. Quamuis enim alias naturalis aequitas omnes conuentiones, etiam nullis legibus ciuilibus definitas, ſeruari iubeat, nihilque tam congruum ſit fidei humanae, quam ea quae placuerunt, inter homines ſeruari: *L. 1. D. de pact.* Romani **Obligatio apud Romanos quid?**

ni tamen experientia edocti, ſaepe homines ea, quae promiſerint, ſerio ſe promiſiſſe, negare, certis obligationum generibus certam formam certumque ordinem dederant, ita quidem, vt niſi quis iſtam formam ſequutus fuerit, nulla inde valida naſci videretur obligatio (*a*). Et hinc addita ſunt verba: *ſecundum noſtrae ciuitatis iura*. Ceterum non exiſtimandum eſt, Romanos negaſſe pacta eſſe ſeruanda. Potius eum virum malum atque improbum iudicabant, qui pacta violaſſet. Legenda, quae in eam rem diſſerit Seneca *de Benef. III.* 15. Attamen non adſiſtebant iura iis, qui nudum pactum inierant, quod fidem in negotiorum contractibus ſanxiſſent. Gell. *Noct. Att.* XX. 1. adeoque ſibi imputare deberet, qui nuda pactione alterum ſibi obſtrinxerit, quod communem conuentiones firmandi modum, puta ſtipulationem omiſerit. Merill. *Obſ. VII. 39.* Iure ergo Romano vetere non pacta nuda, immo nec iuſiurandum, vllam producebant obligationem, ſed ſoli contractus. Primus quinquaginta de contractibus leges dederat Ser. Tullius Rex. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. IIII. p.* 218. Quem etiam primum aes ſignaſſe, nummumque, praecipuum contractuum inſtrumentum, cudiſſe, tradit Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII.* 3. cuius narrationem operoſe defendit B. Branchu. *Obſ. Dec. II.* 12. quamuis alii numos Numae et originem et nomen debere, contendant. Eas leges deinde abrogauit Tarquin. Superbus. Dionyſ. Hal. IIII. 145. Denique pleraſque in XII. Tabulis reſtituerunt decemuiri, quos ſequuti iureconſulti diſputatione fori eo rem deduxere, vt nemo poſſet, niſi certa adhibita forma, contrahere.

(*a*) Pacta ergo nuda non producebant obligationem ciuilem, cuius rei eam rationem reddit Sex. Caecilius apud Gell. *Noct. Att. XX.* 1. *quia fidem maiores in negotiorum contractibus ſanxerint*. At poſtea tamen indignatus praetor, hac in re impune falli fidem, non quidem actionem, ſed exceptionem tamen ex pacto dedit, *L.* 7. §. 4. *D. de pact.* Immo et quibusdam pactis adſtitit, iiſque certas actiones accommodauit, veluti conſtitutae pecuniae, et pacto hypothecae. Ante haec edicta variis artibus eludebantur pacta, crebraeque in foro erant diſputationes de conuentionibus, pactorumne an in contractuum numerum eſſent referendae? Quo reſpicit Plaut. *Aulul. II. v.* 81.

- - - At ſcio, quo vos pacto ſoleatis perplexarier!
Pactum non pactum eſt, non pactum autem pactum eſt, quod vobis lubet.

Adde Ger. Noodt *de Pact. et Transact. X. p.*678. *ſequ.*

§. II.

Obligatio vel ciuilis vel praetoria, naturalis, ciuilis, mixta.

Quum vero forma illa obligationibus data eſſet vel per leges ciuiles, vel per edicta Praetorum: factum eſt, vt obligationes in CIVILES et PRAETORIAS vel HONORARIAS diſtinguerentur. §. 1. *Inſt. h. t. L.* 1. §. *pen. D. de exercit. act. L.* 8. §. 2. *D. de fideiuſſ. L.* 8. §. *vlt. D. de accept.* Illae legibus vel conſtitutae ſunt, vel comprobatae, veluti ex contractibus obligatio litterarum et verborum, ex delictis furtum nec manifeſtum, damnum iniuria datum, cet. Has praetor ex ſua iuriſdictione conſtituit, quales ſunt ex conuentionibus conſtituta pecunia, e delictis iniuria cet. Sed reuera hanc diſtinctionem, ſaluo tamen diſcrimine praeſcriptionis, ſuſtulit Iuſtinianus, dum omnes obli-

obligationes miſcuit, corporique ſuo iuris inſeri iuſſit promiſcue. Thomaſ. *Not. ad Inſt. h. t.* Praeterea obligationi adſiſtit lex, et quidem vel ſola *naturalis*, cui non adſtipulatur ius ciuile, vel *ciuilis*, cui naturalis aequitas reſiſtit, vel *naturale et ciuile ius* ſimul. Vnde primi generis obligatio NATVRALIS, ſecundi CIVILIS, tertii MIXTA adpellatur. §. 1. *Inſt. de obligat.*

§. III.

Porro omnes obligationes naſci conſtat vel ἀμέσως ex naturali *aequitate* vel *lege*, vel ex *facto*, eoque vel *licito* vel *illicito*. Quae ex facto licito deſcendunt obligationes, CONTRACTVS dicuntur: quae ex illicito, DELICTA vel MALEFICIA audiunt. Cai. *Inſt. II. 9. pr.* Contractus quum conſenſu ineantur, iſque vel *verus* ſit, vel *praeſumtus*, ii qui ex vero naſcuntur, CONTRACTVS; qui ex praeſumto, QVASI CONTRACTVS adpellantur. In delictis quoque vel *dolus* concurrit, vel *culpa* tantum. Si dolus, VERVM DELICTVM; ſin culpa, QVASI DELICTVM inde naſcitur. Thomaſ. *Diſſ. de vſu pract. action. aduerſ. iudicem imperite iudic.* §. 2.

Quid contractus et delictum?

§. IIII.

CONTRACTVS (*b*) ergo in ſe conſiderati Romanis iureconſultis ſunt, conuentiones, quibus ſubſunt cauſſae ciuiles, id eſt, eiuſmodi negotia quae iure ciuili recepta adeoque idonea ſunt ad producendam obligationem. Ger. Noodt. *de Pact. Tranſact. VIIII. p. 673.* Paullo aliter ego contractus a pactis diſtinguo. Pactum enim neque nomen et cauſſam, contractum aut nomen et cauſſam, aut certe, ſi nomine caret, cauſſam habere oportet. *L. 7. §. 1. et 2. D. de pact.* Habere autem nomen dicitur, cui eiuſmodi inditum eſt vocabulum, quod producat actionem eiuſdem nominis, vti contractus nominati. Cauſſam vero habet negotium, quod vel a *rei traditione*, vel a *verbis ſolennibus*, vel a *litteris*, vel a *conſenſu* de praeſenti effectum ſumit. Vnde contractuum in eos, qui RE, VERBIS, LITTERIS vel CONSENSV ineuntur, diuiſio. Ideo DO VT DES conuentio eſt ſine nomine, ſed, quia tamen a datione vel facto ſumſit effectum, contractibus accenſetur. *Dabo vt des* eſſet nudum pactum, quia nulla cauſſa praecedit. Vnde ſimul patet, cur promiſſio rei futurae non ſit contractus, quamuis adſit conſenſus mutuus. Non enim conſentiunt in id, quod ſtatim detur, vel fiat, ſed quod in poſtremum dandum faciendumque ſit. Inter contrahentes ita conuenit: *vendo, emo; loco, conduco*. Inter paciſcentes: *vendam, emam: locabo, conducam*. Porro inde patet, cur in contractibus innominatis locus fuerit poenitentiae. Ex parte enim eius, qui nondum quod promiſſum erat praeſtiterat, nudum erat pactum. Ergo alterum fas erat poenitere, vel datum repetere, condictione cauſſa data, cauſſa non ſequuta. *L. 5. pr. et §§. ſequ. D. de condict. cauſſ. dat.*

Quid interſit inter pacta et contractus?

(*b*) Sunt et alia contractuum nomina. Vocantur enim συναλλάγματα, *negotia ciuilia*, *cauſſae*, *cauſſae ciuiles*, *formae negotii*, *contractus negotii* vel *negotia contractus*. Loca colligit Ger. Noodt *ibid. cap. VIII. p. 674.*

§. V.

§. V.

Contractus quotuplices? Contractus porro nominati, vt dixi, vel *re* perficiuntur, vel *verbis*, vel *litteris*, vel *ſolo conſenſu*: de quibus quatuor contractuum ſpeciebus agendum diſtinctius.

T I T. XV.

QVIBVS MODIS RE CONTRAHITVR OBLIGATIO.

QVamuis plures ſint contractus, quibus RE contrahitur obligatio, veluti omnes contractus innominati, quippe qui demum ex datione vel facto obligant, *L.7. §. 2. D. de pact. L.5. pr. D. de praeſcript. verb.* placuit tamen Imperatori, de MVTVO tantum, COMMODATO, DEPOSITO et PIGNORE tamquam contractibus nominatis realibus, hic agere.

§. I.

Quid mutuum? MVTVI DATIO eſt, *quando ita alteri aliquid traditur, quod pondere, menſura, numero continetur, vt accipientis fiat, et quandocunque aliud eiuſdem generis*, id eſt, *naturae et qualitatis*, *reddatur*. Transfertur ergo hoc contractu dominium rei fungibilis in alterum, eoque fit alienatio, non quidem talis, qualis erat rerum mancipi, et quam ſolam Cicero *Topic. ad Trebat. XVIII.* vocat *abalienationem*, ſed qualis eſt rerum nec mancipi. Eſt enim alienatio *omnis actus, quo transfertur dominium*. *L. 1. C. de fundo dot.* Bynkershoek. *de reb. mancipi et nec mancipi VIIII. p.* 135. Quo ipſo corruit quidquid in contrarium adferunt Salmaſius et Iac. Oiſelius, quorum ſententia dudum eſt a iureconſultis accuratioribus, et inprimis a Car. Hannibale Fabrotto et Io. Iac. Wiſſenbachio exploſa. Vid. Ant. Schulting. *ad Caii Inſt. II. 9. p.* 147. Res vero FVNGIBILIS eſt, quae, vt in definitione eſt, pondere, menſura et numero continetur. Ipſum argentum olim foeneratores non adnumerabant, ſed adpendebant. Plin. XXXIII. 3. Varro *de Lingua Lat. IIII. fin.* Poſtea aes rude tantum, aliaque, quae pondere conſtant, adpendi ſunt ſolita, vt cera, pix, lardum (*a*), cetera. Reliquas res vel admetiebantur, vel adnumerabant (*b*). Vid. Oiſel. *ad Caii Inſt. II. 9. 1. p. m.* 148. Addidi porro in definitione, aliud quandocumque eiuſdem generis, id eſt, naturae et qualitatis reddendum. Quamuis enim Caius *ibid.* addat *ſtatuto tempore*, et in ipſis inſtitutionibus noſtris *princ. h. t.* pro *et quoniam nobis*

(*a*) Sic Varro *de re Ruſt. III. 17.* refert, *Hirrium Caeſari duo millia muraenarum mutua dediſſe in pondus*. Et Plin. VIIII. SS. C. *Hirrium Caeſari ſex millia numero muraenarum mutuo adpendiſſe, permutare quidem pretio noluiſſe, nec alia merce.*

(*b*) Vnde et grex ad numerum dari mutuo poteſt. *L. 35. §. 6. de contr. emt.*

Digitized by Google

bis non eadem res cet. legendum ſit *et quandoque nobis non eadem res*, vt docent Anton. Auguſtin. *Emend.* III. 7. et alii (*c*): tempus tamen, quando debitor ſoluere debeat, adiici neceſſario non oportebat.

(*c*) Aliter quidem Aleander ad Caii *Inſt. l. c.* At Schultingius *p.* 149. docet, τὸ *quandoque* in *princ. Inſt. h. t.* idem eſſe ac *quandocunque*, neque opus fuiſſe, vt tempus adiiceretur mutuo. Sane aliud fuit mutuum, aliud foenus, alia actio mutui, alia calendarii. Cuiac. *Obſ.* XI. 57.

§. II.

Vnde dictum mutuum? MVTVVM vero non adpellatur, quaſi a me ita tibi datum ſit, vt *ex meo tuum* fieret, ceu exiſtimant Caius *Inſt. II.* 91. Paullus *L.* 2. §. 2. *D. de rebus credit.* et Iuſtinianus *pr. Inſt. h. t.* (*d*) ſed a voce Sicula μοῖτον. Varro *de Lingua Lat. IIII. p.* 29. *Si datur, quod reddatur, mutuum eſt, quod Siculis* μοῖτον. Pleraſque enim rei pecuniariae adpellationes Romanos a Siculis mutuatos eſſe, iam alibi a nobis obſeruatum eſt *Libro II. Tit. XIIII. n.* 5. Ceterum ad antiquitates praecipue pertinet quod creditores pecuniam vel ex arca numerarent, vel a trapezita, ſeu argentario. Qui ex arca numerabat, dicebatur *ex arca vel de domo numeraſſe*, et accipiebat cautionem, cuius elegans formula exſtat in *L.* 40. *D. de reb. credit.* Qui a trapezita numerabant, dicebantur *de menſa numeraſſe*, idque referebatur in rationes. Quo de diſcrimine multa potius, quam bona cumulauit Claud. Salmaſ. *de Mod. Vſur. Cap. XI. p.* 473. *ſequ.* Rem explicat Donatus ad Terent. *Adelph. Act. II. Scen. IIII. Ego ad forum ibo: tunc enim in foro magis, et de menſae ſcriptura, quam ex arca domoque vel ciſta, pecunia numerabatur.*

(*d*) Pertinet ergo haec etymologia ad originationes Stoicas, quibus nimium quantum indulſiſſe iureconſultos veteres, iam ſupra *Libro I. Tit. I. n.* 3. obſeruauimus. Adde Cuiacii *Obſ.* XI. 37.

§. III.

Quid foenus? Multum vero intererat inter *mutuum* et *foenus*, quamuis haec a pleriſque confundi ſoleant. Aſt accurate diſtinxit Plaut. *Aſinar. I.* 3. *v. vlt.*

Nam ſi MVTVAS *non poteto, certum eſt, ſumam* FOENORE.

Diſtinxere etiam iureconſulti noſtri, *L.* 33. *D. de reb. credit.* et Imperatores Arcadius, Honorius et Theodoſius, *L.* 9. *C. Theod. de denunc. et edit. reſcind. Lib. II. Tit.* IIII. Imprimis vero accurate hoc diſcrimen exſequutus eſt Nonius Marcell. V. 70. *p.* 731. quem locum ita ego legendum exiſtimauerim: MVTVVM *a* FOENORE *hoc diſtat, quod mutuum ſine vſuris, foenus cum vſuris ſumitur: et eſt accepti foetus. Vnde et foenus dictum eſt, vt Graece* τόκος, *quaſi partus mutui ſumti. - - - - Vnde honeſtius mutuum eſt, quod ſub amico adfectu fiat meum tuum, vſu temporis neceſſarii: foenus ſumere dedecet.*

§. IIII.

Digitized by Google

§. IIII.

Differentia inter foenus et mutuum.

Ex his verbis non vna elicitur MVTVI et FOENORIS differentia I. *Mutuum* erat gratuitum, neque ob id vſurae ordinarie debebantur: *foenus* vſuris exhauriebat debitores. Adeoque illud ad contractum commodati, hoc ad locationem conductionem accedebat propius. Ger. Noodt. *de Foenorib. et vſur. I. 6. p.* 239. II. *Illud* ſub amico adfectu dabatur: *hoc* inexplebilis habendi cupiditas inuenerat. Seneca *de Beneſ. VII.* 10. III. *Illud* heneſtum, *hoc* bonis omnibus turpe videbatur. Nota ſunt illa Catonis, qui quum varios recenſuiſſet adquirendi modos, quaeſitus, *quid foenerari?* reſpondit: *Quid hominem occidere?* Plin. *Hiſt. Nat. XVIII.* 5. Cic. *de Offic. II.* 25. Idem Cato *de Re Ruſt. init. Eſt interdum praeſtans, mercaturis rem quaerere, ni tam periculoſum ſiet, et item foenerari, ſi tam honeſtum. Maiores enim noſtri ſic habuerunt, et ita in legibus poſuerunt, furem dupli condemnari, foeneratorem quadrupli. Quanto peiorem ciuem exiſtimauerint foeneratorem, quam furem, hinc licet exiſtimare.* Non minus in vſuras inuehitur Seneca *de Beneſ. VII.* 10. Vnde profecto non mirum, M. Antonium Octauiano Caeſari inter reliqua probra obieciſſe etiam auum argentarium. Suet. *Aug. I.* IIII. Porro *mutuum* ad tempus neceſſarium dabatur: *foenus* in certum ſtatumque diem. Solebant enim foeneratores et argentarii ſedentes ad medium Ianum (*e*) in ſingulas Kalendas foenerare pecunias. Horat. *Epod. II. v.* 67.

Haec vbi loquutus foenerator Alphius,
Iamiam futurus ruſticus,
Omnem relegit Idibus pecuniam,
Quaerit Kalendis ponere.

Idem *Serm. I.* 3. *v.* 86.

Odiſti et fugis, vt Druſonem debitor aeris,
Qui, niſi quum triſtes miſero venere Kalendae,
Mercedem aut numos vnde vnde extricat.

Et ideo codex, cui inſcribebantur illa creditorum nomina, KALENDARIVM (*f*) vocabatur. *L. pen. D. ſi cert. pet. L. vlt. D. de pecul.*

(*e*) Teſtatur Cicero *de Offic. II.* 25. *et Phil. V. VI. VII.* Horat. *Epiſt.* I. 1.

O ciues, ciues, quaerenda pecunia primum,
Virtus poſt numos. Hoc Ianus ſummus ab imo
Perdocet.

Tres ſcilicet Romae erant Iani ſtatuae, ad quarum vnam creditores, ad alteram foenori poſituri numos, ad tertiam exigentes conueniebant. Alex. ab Alex. *Genial. dier.* I. 14. Rappold. *ad Horat. p.* 322.

(*f*) Kalendario iſti priuati praeponere ſolebant ſeruum. *L.* 41. *D. de reb. credit.* Erant vero et ciuitatibus eiuſmodi Kalendaria, quibus praeerant curatores Kalendarii, de quibus L. 18. §. 2. *D. de muner. et honor.* et *L.* 9. §. 7. *D. de adminiſtrat. rerum ad ciuitatem pertin.* Meminit eorumdem curatorum vetus lapis apud Gruter. *Inſcript. pag.* CCCCXXXXVI. 7.

P. OCTACILIO. L. F. PAL. RVFO.
PAT.
IIII. VIR. I. D. II. QV. FLAM. PERPETVO.
DIVI. HADRIANI. AB. EODEM. EQVO.
PVBL.
HONORATO. CVRATORI. KALENDARI.
R. P.
AECLANENSIVM. ELECTO. A. DIVO.
PIO.
PATRONO. MVNICIPI.

cal. L. 88: *D. de legat.* 2. Senec. *de Benef.* I. 2. et *Epiſt. XIIII.* et LXXXVII. In hoc ergo Kalendario, praemiſſo Kalendarum nomine, debitorum ſubiiciebantur nomina. Vnde Martial. *Epigr.* VIII. 44.

Superba denſis arca palleat numis:
Centum explicentur paginae Kalendarum.

Eamdem ob cauſam *Kalendarium exercere* dicuntur foeneratores. L. 34. §. 1. *et L.* 39. *et L.* 41. §. 6. *D. de legat.* 3. *et in Kalendarium conuerſa pecunia* eſt, quae nominibus et foenore occupata. *L.* 39. §. 14. *D. de adminiſtr. tut. L.* 64. *D. de leg.* 3. Vt ergo ad foenus redeamus, illud, redeuntibus Kalendis, ſoluendum erat, quum mutuum, non niſi vſu neceſſario finito, reddi ſoleret.

§. V.

Diuerſae actiones quibus mutuum et foenus petitur.

Accedit V. et haec differentia, quod diuerſae ex *mutuo* et *foenore* naſcebantur actiones. Mutuum enim repetebatur condictione certi ex mutuo; *pr. Inſt. h. t.* foenus actione Kalendarii. Cuiac. *Obſ.* XI. 37. quae tamen procul dubio fuit ſpecies condictionis certi ex ſtipulatu.

§. VI.

Mutuum et foenus, quales contractus.

Et ex his facile ſoluetur quaeſtio, qualis veteribus fuerit contractus foenoris? Diximus eum proxime accedere ad locationem conductionem quia numi vſui dantur et accipiuntur pro certa mercede. Vnde Horat. *Serm. L.* 2. *v.* 9.

Omnia CONDVCTIS *coëmens obſonia* NVMIS.

Vbi *numi conducti* ſunt foenore ſumti. Sd foenus tamen proprie non eſt locatio, quia numorum non vſus, ſed abuſus eſt. Accedit, quod contracta locatione eadem res reddenda eſt, contracto foenore non item. Quare in negotio vſurario duplex interuenit contractus, mutui puta, et foenoris, quorum ille re, id eſt, pecuniae datione, hic verbis, id eſt ſtipulatione (*g*) initur. Neque enim citra ſtipulationem foenus contrahebatur, niſi nauticum. *L.* 5. §. 1. *et L.* 7. *D. de naut. foenor.* item foenus reip. vel menſae argentariae (*h*), vt et in his rebus, quae menſura conſtant. Cuiac. *Obſ. VIIII.* 15.

(*g*) Paull. *Recept. Sent.* II. 14. 1. *Si pactum nudum de praeſtandis vſuris interpoſitum ſit, nullius eſt momenti: ex nudo enim pacto inter ciues Romanos actio non naſcitur.* Conf. *L.* 2. *D. de praeſcript. verb.*

(*h*) Menſarii publicam rationem conficiebant: argentarii priuatam. Egregia ſunt, quae de vtriſque obſeruat Car. Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. II.* 11. *p.* 323. *ſeq.*

§. VII.

Lex XII. Tabul. de foenore.

Vt vero tota rei vſurariae ratio eo rectius intelligatur: ſciendum eſt, *vetus admodum in vrbe fuiſſe foenebre malum, et diſcordiarum ſeditionumque creberrimam cauſſam, eoque antiquis ac minus corruptis moribus non raro cohibitum. Nam primo* XII. *tabulis ſanctum, vt ne*

quis vnciario foenore amplius exerceret, quam antea ex libidine locupletium agitaretur. Tacit. *Ann.* VI. 16. Quod vnciarium foenus lege XII. Tabularum conſtitutum ſi quis excedere non dubitaret, is quadruplo luebat. Cato *de Re Ruſt. praefat.*

§. VIII.

Lex Licinia de eodem.

Sed quam parum diu ea lex ſaluberrima valuerit, vel ex eo patet, quod paullo poſt in Manliano illo tumultu clamaret obaeratus: *Se militantem, ſe reſtituentem euerſos penates, multiplici iam ſorte exſoluta, mergentibus ſemper ſortem vſuris, obrutum foenore eſſe*. Liu. VI. 14. Quare breui poſt tempore; id eſt A. V. C. CCCLXXVIII. a C. Licinio Stolone, Tribuno plebis, lege cautum eſt, vt deducto eo de capite, quod vſuris praenumeratum eſſet, id quod ſupereſſet, triennio aequis portionibus perſolueretur. Liu. VI. 35.

§. VIIII.

Lex Duillia Maenia de eodem.

Paullo poſt C. Marcio et Cn. Manlio Coſſ. rogatio perlata eſt a M. Duillio et L. Maenio, Tribunis plebis, de vnciario foenore. Ex quo patet, denuo exoleuiſſe legem XII. Tabularum, maximaſque iterum pro minimis irrepſiſſe vſuras. Qua de re Liuius VII. 16. *Haud aeque laeta patribus inſequente anno C. Marcio et Cn. Manlio Coſſ. de vnciario foenore a M. Duillio et L. Maenio tribunis plebis, rogatio eſt perlata: et plebs aliquanto eam cupidius ſciuit, accepitque*.

§. X.

Lex de foenore ſemiunciario.

Sed quemadmodum locupletiores nullo foenore poterant ſatiari: ita plebs ne vnciarium quidem aequo animo ferebat. Vnde *dein rogatione tribunicia ad ſemiuncias redacta vſura*, vt ait Tacit. *Annal.* VI. 16. Factum id anno V. C. CCCCVIII. T. Manlio et C. Plautio Coſſ. Liu. VII. 27. *Inde otium domi foriſque manſit. T. Manlio Torquato et C. Plautio coſſ. ſemiunciarium tantum ex vnciario foenus factum, et in penſiones aequas triennii, ita vt quarta praeſens eſſet, ſolutio aeris alieni diſpenſata eſt*.

§. XI.

Lex Genucia de vſura non facienda.

Poſtremo ſemel a plebe animaduerſum eſt, poſſe minores vſuras, quam lex XII. Tabularum conſtituerat, plebiſcitis introduci, eo denique prolapſa eſt effrenis licentia, vt omne foenus tolleret, ac ne leuiſſimam quidem vſuram concederet creditoribus. Qua de re egit lex Genucia, deſcripta a Liuio VII. 42. *Praeter haec inuenio apud quosdam, L. Genucium, tribunum plebis, tuliſſe ad populum, ne foenerare liceret*. Paullo aliter Tacit. *Ann. VI.* 16. *Poſtremo vetita verſura*, niſi forte pro *verſura* malis *vſuram* ponere. Vtcumque ſe res habeat, lata eſt haec lex Genucia anno V. C. CCCCXIII. C. Martio Rutilo IIII. et Q. Seruilio Coſſ.

§. XII.

Fraudes foeneratorum.

Sed dici non poteſt, quam ingenioſe, quamque fraudulenter hanc legem

Digitized by Google

legem eluſerint foeneratores, quorum intererat, vt quod per legem Genuciam non licebat, calliditate conſequerentur. Meminit earum fraudum Tacitus *Ann.* VI. 16. ſed breuiter: *Poſtremo*, inquit, *vetita verſura, multiſque plebiſcitis obuiam itum fraudibus, quae toties repreſſae, miras per artes rurſum oriebantur*. Sed qua in re conſtiterint illae foeneratorum verſutiae, plenius multo oſtendit *Liu. XXXV. 7. Inſtabat enim cura alia, quod ciuitas foenore laborabat: et quum multis foenebribus legibus conſtricta auaritia eſſet, via fraudis inerat, vt in ſocios, qui non tenentur iis legibus, nomina transſcriberent, ita libero foenore obruebant debitores*. Scilicet plebiſcitum illud Genucium Romae quidem, aſt non in Latio, valebat: licitumque adeo erat ſociis et Latini nominis, vſuras quantaſcunque a debitoribus ſtipulari. Callide ergo foeneratores agebant cum ſociis et Latini nominis, vt paterentur pecunia ſuo nomine foenori locare. Quo fiebat, vt, nec quidquam vetante lege, non minus ac antea gliſceret foenebre malum, ciueſque vſuras mordaciſſimas pendere cogerentur. Aſt anno denique V. C. LDLX. L. Cornelio Merula et Q. Minucio Thermo Coſſ. coerceri has foeneratorum artes placuit, lataque eam in rem eſt lex Sempronia. Et initio quidem edictum, *vt qui poſt diem proximorum Feralium ſocii ciuibus credidiſſent pecunias, profiterentur: et ex ea die pecuniae creditae, quibus debitor vellet, legibus, ius creditori diceretur*. Poſtea vero vbi profeſſionibus detecta eſt magnitudo aeris alieni, per hanc fraudem contracti, M. Sempronius, Tribunus plebis, ex auctoritate patrum plebem rogauit, plebſque ſciuit, VT CVM SOCIIS AC NOMINE LATINO PECVNIAE CREDITAE IVS IDEM, QVOD CVM CIVIBVS ROMANIS, ESSET, Liu. *Hiſt. XXXV.* 7. Factum eſt ergo lege Sempronia, vt quum antea ciues tantum obligaret lex Genucia, deinde etiam ſocii ac Latini nominis eadem tenerentur.

§. XIII.

Vſura centeſima demum legitima habita.

Sed his omnibus legibus nihil actum. Recruduit ſubinde foenebre malum, ſiue quod pecuniae incrementum non ſub antiqua amplius foenoris adpellatione peteretur, (quod lex prohibebat,) ſed ſub nouo vſurae vel poenae nomine; ſiue quod debitores in contrahendo foenore legis beneficio renunciarent, vt erudite oſtendit Ger. Noodt. *de Foen. et vſur.* II. 4. *p.* 269. Denique eo res deuenit, vt vſura centeſima legitima haberetur, maiores centeſimis vſurae improbarentur, niſi quod nauticum foenus contrahentium arbitrio relinqueretur: L. 40. *D. de reb. cred. L. vlt. C. de vſur. rei iudic.* Si quid ſupra centeſimam ſolutum, non repetebatur quidem illud, ſed ſortem tamen minuebat: conſumta vero ſorte, repetebatur quidem, teſte Paullo *Recept. Sent.* II. 15. 1. aſt non tamquam vſura, ſed tamquam ſors indebite ſoluta. *L. 26. pr. D. de. condict. indeb.* (i) *L.* 18. *L.* 26. §. 1. *C. de vſur.*

(*i*) Vſurae enim praeſtantur; quaſi poena morae. *L.* 40. *D. de reb. cred.* Quae autem quis poenae nomine perſoluerat, ea non repetebantur iure antiquo. *L.* 42. *D. eod. L.* 46. *D. de reg. iur.* Vid. Ger. Noodt *de foen. et vſur.* II. 13. Petr. Faber *ad tit. de Reg. Iur. p.* 204.

§. XIIII.

§. XIIII.

Ea non inducta lege Gabinia.

Quis primus hunc vſuris modum conſtituerit, incertum videtur. Plerique huc trahunt *legem Gabiniam*, decepti loco Ciceronis *Epiſt. ad Att. V.* 21. *Salaminii quod Romae verſuram facere vellent, non poterant; quod lex Gabinia vetabat*. Quum vero Salaminiis tunc cum Scaptio res eſſet, qui quaternas poſtulabat vſuras, non abs re colligere ſibi videntur ex hoc Ciceronis loco, centeſimam vſuram inductam eſſe lege Gabinia. Vid. Barn. Briſſ. *Antiqu. Rom. III. p. 36.* Franc. Hotom. *de Legib. p.* 74. Sed rationem hos fugere, iam pridem oſtendit Io. Fr. Gronou. *de centeſ. et vnciar. vſur. ἀντεξηγήσει II. 26. p.* 60. et poſt eum Ger. Noodt. *de Foen. et vſuris II. 4. p. 269.* Nihil enim aliud hac lege Gabinia fuerat cautum, quam, vt ne quis legato prouinciali Romae ſub vſuris daret mutuam pecuniam: et ſi dediſſet, ne quis magiſtratus ex ea ſyngrapha ius diceret, addita poena, cum aduerſus foeneratores, qui vſuram a prouincialibus contra legem acciperent, tum aduerſus prouinciales, qui darent. Aſcon. Paedian. *ad* Cic. *pro Cornelio*.

§. XV.

Sed ex edicto Praetoris SC. et conſtitutionibus.

Certius ex eadem Ciceronis epiſtola colligitur, modum hunc vſuris eſſe conſtitutum edicto praetoris. Sane enim quum Cicero Ciliciae procoſ. praeeſſet: ad Atticum ſcribebat: *Lib. V. Epiſt. vlt. Interim, quum ego in edicto tralatitio centeſimas me obſeruaturum, haberem, cum anatociſmi anniuerſario: ille ex ſyngrapho poſtulabat quaternas. Quid ais? inquam, poſſumne contra meum edictum?* Ex his verbis adparet, Ciceronem in edicto proconſulari, Cilicibus propoſito, promiſiſſe, centeſimas ſe obſeruaturum, neque adeo vlteriores cuiquam vſuras adiudicaturum. Id quod etiam Lucullus obſeruauit in prouincia, teſte Plut. *Vit. Lucull. p.* 504. Quum itaque iam ſupra *Proem. n. XV.* demonſtratum ſit, proconſules in edictis ſuis edicta praetorum in pleriſque eſſe ſequutos: veroſimillimum ſane eſt, ex eodem fonte vſuram centeſimam hauſiſſe Ciceronem proconſulem, adeoque hunc vſurarum modum ex iure honorario eſſe. Quod etiam obſeruauit. Ger. Noodt. *de Foenor. et Vſur. II. 4. p. 269.* Acceſſere tamen deinde cum SC. tum et Principum conſtitutiones, quibus ille vſurarum modus firmatus eſt. Senatuſconſulti eiuſmodi, Marcello Sulpitioque Coſſ. facti, mentio fit apud Ciceron. *Epiſt. ad Att. V.* 21. Conſtitutionum vero exempla ſunt in *L.* 13. *§. 26. D. de act. emt. et vend. L.* 20. *C. de vſur.*

§. XVI.

Foenus nauticum.

Sed hic vſurarum modus tantum ad foenus ordinarium pertinebat; non item ad pecuniam traiectitiam, quae quamdiu in mari erat nauis, infinitas recipiebat vſuras, quia omne pecuniae illius periculum penes creditorem erat, donec nauis in portum adpuliſſet. L. 2. L. *vlt. C. de naut. foen.* Paull. *Rec. Sent.* II. 16. 3. Vnde errat Guill. Budaeus *Adnot. ad Pandect. p.* 364. qui pecuniam traiectitiam pro itu et reditu non niſi duplicem centeſimam admiſiſſe exiſtimat, vt recte atque erudite oſtendit Ger. Noodt. *de Foen. et vſur. II. 7. p.* 276. Simul ac ſubducta eſſet nauis periculo: ceſſabat illud foenus nauticum,

ticum, idemque ſeruabatur, quod in aliis pecuniis, quae periculo erant debitoris, adeoque non niſi centeſima vſura exigi poterat. L. 4. *D. de naut. foen.* quam etiam, tamquam ordinarium foenus nauticum, retinuit Iuſtinianus, ceu adparet ex L. 26. §. 1. *C. de vſuris*. Formulas contractus de foenore nautico habemus in L. 122. §. 1. *D. de verb. oblig.* L. 3. *C. de naut. foen.*

§. XVII.

Nouum ius a Iuſtiniano inuectum.

At Iuſtinianus nouiſſime omnia mutauit, ita tamen, vt ſibi ſuo more parum conſtaret. Nam vſuras nauticas non niſi centeſimas eſſe voluit. L. 26. §. 1. *C. de vſur.* qua in lege etiam vulgares et populares vſuras ſemiſſes ſtatuit: mercatoribus vero beſſes, et illuſtribus non vltra trientes conceſſit. Centeſimas tamen etiam exigi paſſus eſt ex ſpeciebus, foenori datis, veluti oleo, frumento, aliiſque rebus fungibilibus, quarum incertum et varium pretium eſſe ſolet. *L. 23. C. eod.* Quin centeſimis paullo maiores vſuras petere licebat ab agricolis, quibus creditum fuerat frumentum, quippe qui ſoluebant octauam ſingulorum modiorum partem. *Nou. XXXII. cap.* I. Aſt *Nou. CVI.* longe ampliores indulſit: quam conſtitutionem denuo ipſe aboleuit *Nou. CX.* Vt adeo ex eo tempore procul dubio *L. 26. C. de vſuris* in foro aliquamdiu viguerit.

§. XVIII.

Modus computandi vſuras.

Quum vero modus computandi vſuras, quo vſi ſunt Romani, multum ab hodierno differat, neque omnibus adeo expeditus videatur (*k*): dabimus operam, vt poſt Salmaſium, Gronouium, Martinum Schookium (*l*), Vinc. Grauinam et Ger. Noodt rem omnem, quanta fieri poteſt,

(*k*) Adeo intricatus iam veteribus videbatur ille vſuras computandi modus, vt pueros ſuos ab ipſis incunabulis ad intelligentiam huius calculi inſtituerent. Hinc Horat. *Serm. l. 6. 2. 72.*

- - - Magni
Quo pueri magnis e centurionibus orti,
Laeuo ſuſpenſi loculos tabulamque lacerto
Ibant, octonis referentes idibus aera.

Et *de Arte poet. v. 325.*

Romani pueri, longis rationibus, aſſem
Diſcunt in partes centum deducere. Dicat
Filius Albini, ſi de quincunce remota eſt
Vncia, quid ſuperat? poteras dixiſſe: triens: heu
Rem poteris ſeruare tuam. Redit vncia, quid fit?
Semis.

Vides exempla arithmetica, ex arte foeneratorum deſumta, quibus iam pueros exercebant Romani, vt tricis huius calculi eos tanto maturius adſuefacerent.

(*l*) Magna et acris inter Martinum Schookium et Gronouium ea de re nata eſt controuerſia. Modum computandi vſuram explicauerat Gronouius *de Pec. Vet.* III. 13. Quo loco quum diſſenſiſſet a Salmaſio, huius defenſionem infeliciter ſuſcepit Schookius *Exerc. Sacr. XVIIII.* vbi vnciarium foenus idem putat cum centeſima. Edidit ergo Gronouius anno MDCLXI. 'Ἀντεξήγησιν *de centeſimis vſuris et foenore vnciario aduerſus Theologiſtoricophiloſophologum*. Sequutae ſunt eodem anno Martini Schookii *Vindiciae ſuae et virorum doctorum ſententiae de foenore vnciario*. Sed et his Io. Fr. Gronouius oppoſuit 'Ἀντεξήγησιν ſecundam anno MDCLXIIII. Sequuta denique Schookii *Seria et ſolida reſponſio*, edita Coloniae Brandeburgicae MDCLXVIII. Alios libellos eriſticos prodiiſſe non memini. Tertiam tamen 'Ἀντεξήγησιν poſtumam edidit Iacobus Gronouius filius.

poteſt, perſpicuitate, explicemus. Romani ſortem vniuerſam foenore occupandam diuidebant in centena, de qua ſumma maxima, quam ſtipulari licebat, vſura erat centeſima in menſem, Columella *de Re Ruſt.* III. 3. id eſt, ſi quis centenos denarios credidiſſet, poterat a debitore ſibi ſingulos denarios in ſingulos menſes ſtipulari, eaque vſura vocabatur CENTESIMA nec non *legitima*, *L.* 7. §. 4. & 10. *D. de adm. tut.* vel *maxima* et *grauiſſima*, *L.* 7. §. 8. *et L.* 54. *D. de adm. tut. L.* 38. *D. de negot. geſt.* Ea pars centeſima ſingulis Kalendis ſolui ſolebat. L. 26. *D. depoſ.* Et inde eſt, quod Ouidio *de remed. amor. v.* 265. vocantur *celeres ac triſtes Kalendae*. Quum vero duodecim ſint menſes: quidquid per integrum annum vſurarum praeſtandum erat, id vocabant ASSEM *vſurarium*, et quia eum ſuo more in duodecim vncias diſtribuebant: (vid. ſupr. *Lib. II. Tit. XIIII. num.* 5.) hinc, quod ſingulis menſibus vſurae nomine ſoluendum erat, VNCIAM vocabant. Ergo *uncia* erat centeſima pars ſortis, quae in ſingulos menſes, tamquam vſura, dependebatur: duodecim vero vnciae, vel partes centeſimae, quas ſingulis annis lucrabantur foeneratores, *aſſem vſurarium* conſtituebant. Et iſte as vſurarius intelligendus in loco Plinii *Epiſt.* X. 62. quem ita vulgo exhibent editiones: *Nam et praediorum comparandorum aut nulla, aut rariſſima occaſio eſt; nec inueniuntur, qui velint debere, reipublicae praeſertim, duodenis aſſibus, quanti a priuatis mutuantur*. Certiſſimum eſt, aut delendum hic τὸ *duodenis*, vt iubet Ger. Noodt. *de Foen. et vſur. II.* 2. *p.* 265. aut *vſuris* reponendum, quod malunt Salmaſ. *de modo vſur. VII. p.* 269. et Gronou. Ἀντεξήγ. *II. de Centeſ. vſur. et aſſe vſurar.* §. *LXI. p.*107. As enim vſurarius, vel vſura aſſis maximum erat foenus, quod a priuatis exigebatur: duodeni vero aſſes ipſam ſortem ſuperaſſent. Vnde miror vulgatam lectionem tueri V. C. Chriſtophorum Cellarium.

§. XVIIII.

Quid vſurae centeſimae vel aſſes? Hiſce ergo obſeruatis, facile licebit ſingula vſurarum nomina explicare. CENTESIMA vel aſſis vſura, legitimarum omnium maxima, ſingulis menſibus e centum denariis reddebat vnum, adeoque vertente anno denarios duodecim, id eſt, noſtro loquendi more *duodecim pro centenis*. Haec vſura licet ſatis magna, tamen legitima erat, vt ſupra obſeruauimus, adeoque ſatis vſitata. Cautio ſane eiuſmodi, qua ex mora promittebantur vſurae centeſimae, occurrit in *L.* 40. *D. de reb. cred.* cui legi iungi meretur locus Sidonii Apoll. *Epiſt.* IIII. 24. et marmor apud Gruter. *Inſcr. p.* CLXXV. 4 vbi donum datum, VT. EX. VSVRIS. CENTESIMIS. EIVS. QVANTITATIS. QVAE. EFFICIT. ANNVOS.--X--DC. DIE. VIII. KAL. OCTOBR. NATALI. DIVI. AVGVSTI. EROGARENTVR. EX. ARKA.

§. XX.

Quid deunces? Proximae erant *vſurae* DEVNCES, quae tres quadrantes et duas duodecimas vnciae ſingulis menſibus, vndecim vncias per annum, reddebant, id eſt, *vndecim pro centenis*. Nec hae infrequentes erant veteribus. Meminit ſane earum Perſius *Sat. V. v.* 149.

Quid

Quid petis? vt numos quos hic quincunce modeſte
Nutrieras, auidos pergant ſuadere DEVNCES?

Quemadmodum ergo vſuras aſſes vel centeſimas maximas et grauiſſimas vocabant, ita deunces *auidas* vocat Perſius.

§. XXI.

Sequuntur DEXTANTES, vel DECVNCES, quae tres quadrantes et duodecimam partem vnciae in menſem; decem vncias in annum reddunt, id eſt, noſtro loquendi more *decem pro centenis*. Mentio fit vſurarum eiuſmodi in marmore apud Salmaſ. *de modo vſur. VII. p.* 276. Quid decunces vel dextantes?

§. XXII.

DODRANTES vſurae tres quadrantes vnciae ſingulis menſibus, nouem vncias in annum, reddebant, id eſt, *nouem pro centenis*. Eiuſmodi tamen vſurae nuſquam, quod ſciam, meminerunt veteres. Quid dodrantes?

§. XXIII.

Excipiunt has vſurae BESSES, quas ſingulis menſibus duas tertias partes vnciae, in annum octo vncias reddebant, id eſt, *octo pro centenis*. Meminit eiuſmodi vſurarum Cicero *Epiſt. ad Att.* IIII. 15. et *L. pen. C. de vſur.* Vſurae beſſes?

§. XXIIII.

SEPTVNCES porro dicebantur vſurae, quae ſingulis menſibus dimidiam et duodecimam partem vnciae, vertente anno, ſeptem vncias aſſis vſurarii, adeoque noſtro loquendi more *ſeptem pro centenis* reddebant. Exemplum exſtat in marmore Veneto, quod deſcribit, ſuoque more illuſtrat Salmaſ. *de modo vſur. Cap. VII. p.* 277. *ſequ.* Quid ſeptunces?

§. XXV.

Frequentiſſimae porro vſurae erant SEMISSES vel SEMISSALES, quae ſemiunciam ſingulis menſibus, et ſemiſſem, vel ſex vncias, in annum praeſtabant, eaeque *ciuiles* et *modicae* dicuntur Plinio *Hiſt. Nat.* XIIII. 4. Conueniunt ſane cum hodiernis, paſſim in Imperio licitis, quae *ſex pro centenis* reddere dicuntur. Saepius earum meminerunt leges noſtrae, *L.* 5. *D. de oper. publ. L.* 10. *D. de pollicit. L.* 17. *D. de vſur. L.* 102. §. 3. *D. de ſolut.* nec non ex auctoribus Plinius *ibid.* et Columella III. 3. immo et vetus Inſcriptio apud Gruter. p. CCXV. 2. VOLO. AVTEM. EX. VSVRIS. SEMISSIBVS. HS. X. N. COMPARARI. AVGVSTALIVM. LOCI. N. AD. INSTRVMENTVM. TRICLINIORVM. DVVM. QVOD. EIS. ME. VIBO. TRADIDI. CANDELABRA. ET. LVCERNAS. Aliud marmor ſimile a Scaligero iam prolatum, illuſtrat idem Salmaſ. *de mod. vſur. cap. VII. p.* 281. Quid ſemiſſes?

§. XXVI.

Vſurae QVINCVNCES tertiam et duodecimam partem vnciae in menſem, quinque vncias in annum, reddebant, id eſt, *quinque pro cen-* Quid quincunces?

tenis. Eas vſuras *leuioribus* adnumerat Vlpianus *L.* 7. §. 10. *D. de adminiſtrat. tutor.* Perſius vero *Sat. V. v.* 140. *modeſtas* adpellat, dum ita canit.

> *- - - Numi, quos hic* QVINCVNCE *modeſto*
> *Nutrieras.*

Mentio quoque earumdem fit *L.* 17. *D. de vſur.* et *L.* 102. *§.* 3. *D. de ſolut.* et in marmore apud Salmaſium *ibid. p.* 283.

§. XXVII.

Quid trientes?

TRIENTES minimis accenſet Iul. Capitolin. *vit. Anton. Pii* II. eaque tertiam partem vnciae in ſingulos menſes, quatuor vncias in annum, id eſt, vt nos loquimur, *quatuor pro centenis* reddebant. Meminit huiuſmodi vſurarum Cicero *Epiſt. ad Attic.* IIII. 15. *L.* 7. §. 10. *D. de adminiſtr. tut.* et Lamprid. *vit. Alex. Seu. XXI.*

§. XXVIII.

Quid quadrantes?

QVADRANTES vſurae quartam partem vnciae ſingulis menſibus, tres vncias in annum reddebant, id eſt, *tres pro centenis*. Exemplum earum exſtat *L.* 21. *D. de ann. leg.*

§. XXVIIII.

Quid ſextantes, vnciariae, ſemiunciariae?

Proximae ſunt SEXTANTES, quae ſextam partem vnciae ſingulis menſibus, duas vncias vertente anno praeſtabant, id eſt, *duos pro centenis*. Quae denique duodecimam partem vnciae ſingulis menſibus, et integro anno integram vnciam, id eſt, vnum pro centenis reddebant, dicebantur vſurae VNCIAE vel VNCIARIAE. Tacit. *Ann.* VI. 16. ex quo facile etiam patet, quodnam fuerit foenus ſemiunciarium apud Liu. VII. 27.

§. XXX.

Vſurae binarum, ternarum, quinarum centeſimarum.

Sed caue exiſtimes, his vſuris contentam fuiſſe foeneratorum auaritiam. Minime omnium. Praeterquam enim quod modum vſurarum legitimum miris fraudibus intendebant, quas accurate deſcribit Ger. Noodt *de Foen. et vſur. II* 13. *p.* 291. non dubitabant ii, qui malis incertiſque nominibus credebant, vſuras maiores centeſimis ſtipulari. Tum vero et aſſem vſurarium multiplicabant, et partes eius, exigentes aliquanto ſupra legitimam vſurarum ſummam, e. g. binas, ternas, centeſimas, ita tamen, vt nunquam ab aſſis ratione recederent. Binarum centeſimarum, exactarum a foeneratoribus, meminit Cicero *Verrin.* III. 71. Triplicis vſurae, id eſt, ternae centeſimae Iuuenal. *Sat.* VIIII. *v.* 7.

> *Non erat hac facie miſerabilior Crepereius*
> *Pollio; qui* TRIPLICEM VSVRAM *praeſtare paratus*
> *Circuit, et fatuos non inuenit.*

Quaternas vſuras exegerunt Scaptius et Matinius, impudentiſſimi foe-

Digitized by Google

foeneratores, vel potius Brutus, qui eorum opera in pecuniis foenori locandis vtebatur, de quibus Cicero *Epiſt. ad Attic. V.* 21. *VI.* 1. *et* 2. Immo eo progreſſa erat foeneratorum auaritia, vt ne quinas quidem vſuras exigere dubitarent. Qua de re Horat. *Serm.* I. 2. *v.* 12.

> *Fufidius vappae famam timet, ac nebulonis,*
> *Diues agris, diues poſitis in foenore numis.*
> *Quinas hic capiti mercedes exſecat, atque,*
> *Quanto perditior quiſque eſt, tanto acrius vrget.*

Atqui ſanguinolentae plane erant hae vſurae, ſiquidem, qui binas centeſimas ſpoponderant, ſingulis annis *viginti quatuor*; qui ternas, *triginta ſex*; qui quaternas, *quadraginta octo*; qui quinas, *ſexaginta pro centenis* vſurae loco ſoluebant. Hadriani temporibus inualuerat, vt foeneratores creditis mille aureis, ex ea ſumma eodem momento deducerent centum, et cautione nihilominus in mille aureos concepta, vſuras praeterea centeſimas in ſingulos annos ſtipularentur, easque vertente anno in ſortem redigerent (*m*). Quod genus vſurarum adeo mordax erat, vt intra ſex annos ſors duplicaretur. Doſith. *Sent. D. Hadr.* III. 5. *pag.* 864. Cuiac. *Obſ. XXI.* 9.

(*m*) Eſt hic ANATOCISMVS, quem olim licitum fuiſſe, poſtea vero SC. prohibitum, patet ex Cic. *Epiſt. ad Attic. V.* 21. Poſtea eumdem conſtitutionibus ſuis proſcripſerunt Imperatores. Vid. *L.* 27. *D. de re iudicat. L.* 20. *C. ex quib. cauſ. infam. irrog.* Add. Ger. Noodt *de Foen. et Vſuris* II. 11. *p.* 286.

§. XXXI.

Sufficiant haec de mutuo, foenore et vſuris. **Commodati** et **depositi** contractus, qui et ipſi re ineuntur, ita ſunt comparati, vt in iis Romani a iure gentium et communi omnium hominum conſuetudine haud receſſerint. Vnde vix quidquam hic ex antiquitatibus videtur explicandum. Depoſiti contractus id ſingulare habebat apud Romanos, quod ſi quis doloſe circa depoſitum eſſet verſatus, is ex legibus duodecim tabularum duplo hoc lueret. Quam legem decemuiralem Iac. Gothofred. *ad Leg. XII. Tab. Tab.* III. his verbis expreſſit: SI QVID ENDO DEPOSITO DOLO MALO FACTVM ESCIT, DVPLIONE LVITO. Ea vero poena non tantum inficiando creſcebat, vt fieri ſolebat in aliis, quod exiſtimauit tamen vir ſummus Iac. Cuiacius *Paratitl. C. depoſit.* et Pithoeus *ad Coll. Leg. Moſ. et Rom. X.* 7. *p.* 771. ſed omnis omnino dolus depoſitarii ex legibus XII. Tabularum duplo, vt videtur, vindicabatur (*n*), et quidem non duplicatis (vt Marcil. *Interp. XII. Tab. XV. p.* 70. putat) fructibus, ſed dupli eius rei praeſtatione, quam quis cuſtodiendam tradiderat. Schulting. *Iuriſp. anteiuſt. p.* 771. Ian. Vinc. Grauina *de LL. XII. Tab. LI. p.* 353. Furi enim ſimilis videbatur depoſitarius doloſus. L.

Contractus commodati et depoſiti.

Aaa 2 13.

(*n*) Actio enim a Iuſtiniano prodita, quae inficiando creſcit, procul dubio recentioris aeui, et ab Imperatoribus demum inuenta eſt. Schulting. *Iuripr. anteiuſt. p.* 772.

13. *D. depoſ.* Tam dirum etiam hoc crimen videbatur veteribus, vt et de depoſito negando cogitantes a Diis cum vniuerſa familia exſtirpatum iri, crederentur, quo pertinet exemplum Glauci Spartani, apud Herodot. *Lib. VI. p.* 229. quod breuiter his verſibus complexus eſt Iuuenal. *Sat. XIII.* v. 199.

Spartano cuidam reſpondit Pythia vates:
Haud impunitum quondam fore, quod dubitaret
Depoſitum retinere et fraudem iure tueri
Iurando. Quaerebat enim, quae numinis eſſet
Mens, et an hoc illi facinus ſuaderet Apollo.
Reddidit ergo metu, non moribus. et tamen omnem
Vocem adyti, dignam templo veramque probauit
Exſtinctus tota pariter cum prole domoque.

Praeterea eos dentes amittere putabant, qui depoſitum negaſſent, de qua veterum opinione quaedam notauit Caſaubon. *in Lect. Theocrit. p.* 85. Quare et Plin. *Epiſt. X.* 97. non putabat, ſe luculentius probitatis teſtimonium praebere poſſe Chriſtianis, quam dum *eos ſe inuicem ſacramento obſtringere*, ait, *ne fidem fallant, ne depoſitum adpellati abnegent*. Quare non mirum eſt, Decemuiros tam improbis hominibus dupli poenam ſtatuiſſe. Enimuero poſtea praetor hanc poenam mitigauit, actionemque in ſimplum tantum dedit, praeterquam ſi depoſitum eſſet miſerabile negatum, quo caſu veterem dupli poenam retinuit. L. 1. §. 1. *D. depoſ.* Verba edicti haec fuere: QVOD NEQVE TVMVLTVS, NEQVE INCENDII, NEQVE RVINAE, NEQVE NAVFRAGII CAVSSA DEPOSITVM SIT, IN SIMPLVM: EX EARVM AVTEM RERVM, QVAE SVPRA COMPREHENSAE SVNT IN IPSVM IN DVPLVM; IN HEREDEM EIVS, QVOD DOLO MALO EIVS FACTVM ESSE DICETVR, QVI MORTVVS SIT, IN SIMPLVM, QVOD IPSIVS, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. Idem tamen praetor etiam infames eſſe iuſſit, QVI DEPOSITI SVO NOMINE NON CONTRARIO IVDICIO, DAMNATVS ESSET. *L.* 1. *et L.* 6. §. 7. *D. de his qui not. infam.*

§. XXXII.

Contractus pignoris.

Contractus PIGNORIS quid ſit, quae inde actiones naſcantur, quaenam ac quanta praeſtanda diligentia, ſatis a doctoribus explicatur. De alienatione quoque pignoris ſupra actum *Lib. II. Tit. VIII. n.* 10. Quare nihil eſt, quod de contractibus, re initis, addamus amplius, praeterquam quod monendum videatur, pignori ſaepe acceſſiſſe contractum FIDVCIAE, quoties nimirum debitor creditori pignus mancipabat vel in iure cedebat, ea lege, vt reddita pecunia, illud ſibi remanciparet. Quo ipo dominium rei oppignoratae in creditorem translatum eſſe, recte obſeruat Iſidor. *Orig. V.* 21. Saepe huius fiduciae in pignoribus interpoſitae meminerunt Paullus *in Rec. Sent. I.* 10. *II.* 13. *V.* 22. Tertullianus, et alii. Tu vide Cuiacii et aliorum virorum doctorum ſcholia ad Paullum, et Salmaſ. *de Mod. Vſur. Cap. XIIII p.* 590. *ſequ.*

TIT.

T I T. XVI-XX.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS SEV STIPVLATIONIBVS.

SEquuntur contractus, qui verbis ineuntur, et quidem non quibusuis, ſed ſollemnibus, et accurate conceptis. Horum olim tres erant; STIPVLATIO, DOTIS DICTIO et IVSIVRANDVM, quo liberti operas promittebant patrono. Cai. *Inſt. II. 9. 3.* Sed de *dotis dictione* egimus ſupra *Lib. II. Tit. VIII.* Iuriſiurandi a libertis praeſtandi ſaepe in iure fit mentio, quamuis formula eius, quod meminerim, non exſtet. Iam de STIPVLATIONIBVS quaedam ex antiquitatibus repetenda, de reliquis parcius agendum erit.

§. I.

Commune horum contractuum nomen hodie eſt STIPVLATIO, quae, vnde dicta ſit, non adeo expeditum eſt. Vulgo id vocabulum deriuant a veteri *ſtipulum*, quod idem ſit, ac firmum. Paull. *Rec. Sent. V. 7. 1. pr. Inſt. de verb. oblig.* quemadmodum et in Gloſſis Baſilic. ϛιπόλον. eſt ἰσχυρὸν, *firmum*. Aſt alii a *ſtipe* dictam exiſtimant ſtipulationem, quia de ſtipe, vel re pecuniaria, potiſſimum ſtipulari et reſtipulari conſueuerint veteres. Ita enim Varro *de Lingua Lat. IIII. 16. p. m. 30. Aes quoque ſtipem dicebant. Nam quod aſſes librae pondo erant, qui acceperant maiorem numerum, non in arca ponebant, ſed in aliqua cella ſtipabant, id eſt, componebant, quo minus loci occuparet: a ſtipando ſtipem dicere coeperunt. Stipare ab* ϛείβειν *fortaſſe Graeco vocabulo. Id adparet, quod vt alias, tum inſtitutum etiam nunc, diis cum theſauris aſſes dant, ſtipem dicant, et, qui pecuniam alligat,* STIPVLARI *et* RESTIPVLARI. Eodem modo Feſtus in voce *ſtipem p. m. 139. Stipem dicebant pecuniam ſignatam, quod ſtiparetur. Ideo* STIPVLARI *dicitur is, qui interrogatus ſpondet ſtipem, id eſt, aes.* Denique ab his omnibus abit Iſidorus *Orig. HII. 24. p. 930.* qui ſtipulationem deducit a *ſtipula*, hanc adiiciens rationem: *Veteres enim, quando ſibi aliquid promittebant, ſtipulam tenentes frangebant, quam iterum iungentes, ſponſiones agnoſcebant.* Quae Iſidori obſeruatio, ſi vera eſſet, ſimul inſignem ſtipulandi ritum nos doceret. Sed quum nuſquam huius ritus fiat mentio, niſi huc referre velis ritum Germanicis gentibus ſollemnem, adhibendi in firmandis obligationibus *feſtucam, culmum, ſtipulam*, vel ſimile aliquod ſymbolum: cuius exemplum exſtat Capitular. *Lib. VI. §. 285. edit. Lindenbrog.* nec etiam Varroni et Feſto facile concedamus, ſtipulationes olim ſolis pecuniariis promiſſionibus acceſſiſſe: merito Paulli et Iuſtiniani deriuationem reliquis anteponimus. Eadem eſt ſententia Menagii *Amoen. iuris ciu. Cap. XXXVIIII. p. 372.* vbi idem ſentientem laudat Salmaſium, et ety- Stipulatio vnde dicta?

etymologiam huius vocabuli ita explicantem: STVPVLVM *veteres, quod erat firmum, dixere, et ſolidum, ex Graeco* στυφελὸν *et* στυφλὸν, *quod* στερεὸν, στεῤῥὸν *et* σκληρὸν *Grammatici exponunt. Inde* STVPVLVM, *et poſtea* STIPVLVM, *vt* σικελὸς, *Siculus. Ab eo* STIPVLARI, *firmare, et* STIPVLATIO, *quae interponitur ad firmandum pactum.*

§. II.

Stipulatio quid?

Erat vero ſtipulatio conceptio verborum, quibus is, qui interrogabatur, daturum facturumue ſe, quod interrogatus erat, reſpondebat. L. 5. §. 1. *D. de verb. obl.* Vnde et *interrogatio* nonnumquam ſimpliciter dicitur. Senec. *de Beneſ.* III. 16. et Graecis ἐπερώτησις (*a*), vel ὁμολογία, ἡ ἀπὸ ἐρωτήσεως, cet. Salmaſ. *de Vſur. VI. p.* 127. Ceterum qui ſtipulabatur, eum *interrogare* dicebant vel *rogare*. Is, a quo quis ſtipulabatur, *ſpondere* vel *promittere* dicebatur. Plaut. *Pſeud. I.* 1. *v.* 112. *ſequ.*

> - - - *PS.* ROGA *me viginti minas,*
> *Vt me effecturum tibi, quod promiſi, ſcias.*
> ROGA; *CA. obſecro hercle PS. geſtio* PROMITTERE

Vnde et, quid ſit *reus ſtipulandi*, quid *reus promittendi*, facile adparet.

(*a*) Ex quo ſimul patet, cur baptiſmus vocetur συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς θεόν. 1. Petr. III. 21. Interrogationes enim baptiſmales et reſponſiones baptizati vel ſponſorum, ſtipulationum inſtar ſunt: *Credisne? credo. Abrenuncias? abrenuncio.*

§. III.

Stipulationum formulae.

Conceptiones illae verborum nihil erant aliud, quam interrogationes, ad quas alter congrue reſpondebat. Veluti: SPONDES SPONDEO. PROMITTIS? PROMITTO. DABIS? DABO. FACIES? FACIAM. §. 1. *Inſt. de verb. obl.* Sic eodem loco Plautus *v.* 115.

> *CA.* DABISNE *argenti mihi hodie viginti minas?*
> *PS.* DABO.

Eiusdem tamen virtutis erat reſponſio, concepta imperſonaliter, qualis eſt illa apud eundem Plaut. *Pſeud.* IIII. 6. *v.* 14.

> *SI. Nullum periculum eſt, quod ſciam ſtipularier.*
> *Vt occoepiſti verba, viginti minas*
> DABIN'? *BA.* DABVNTVR.

Conf. Plaut. *Bacchid.* IIII. 6. 38. Saltim ſi ſerui ita ſtipulati eſſent, non minus adquirebant dominis, quam ſi iis ſtipulati eſſent nominatim, vel ſibi, vel conſeruorum cuidam. *L.* 15. *D. de ſtipul. ſeru.* Nonnumquam et is, qui promiſerat, denuo rogabat, et, qui rogauerat, denuo promittebat, idque vocabatur *reſtipulari*. Stipulatio vero et reſtipulatio *Sponſio* dicebatur. Nota eſt ſponſio iudicialis: *ſpondeſne quin-*

Digitized by Google

quingentos , ſi meus ſit? ſpondeo , ſi tuus ſit. Et tu quoque ſpondeſne quingentos , ni tuus ſit? ſpondeo , ni meus ſit. Car. Sigon. *de Iudiciis I.* 21. *p.* 466. Quaerunt prudentes noſtri , cur in ſtipulatione interrogatio et reſponſio exigantur? Et hic multi multa et varia diſſerunt . Sed acute obſeruat Guido Pancirol. *Var. Lect.* III. 25. nihil magnae rei , et quae in perpetuum obligare deberet , ſine interrogatione et reſponſione geſtum eſſe apud Romanos. Tales enim interrogationes et reſponſiones factas obſeruamus in ferendis legibus , plebiſcitiſque , in rogando ſenatu , in adrogationibus, contrahendis nuptiis , pangendis foederibus , facienda deditione , vt facile adpareat , praecipuum ſemper animi deliberati ſignum Romae viſum eſſe interrogationem , ac ſequutam reſponſionem congruam .

§. IIII.

Id porro accurate erat obſeruandum , vt reſponderetur congrue. Hinc ſi alter rogaret quinque , alter decem promitteret , vel ſi alter rogaret pure , alter cum conditione promitteret , inutilis erat ſtipulatio §. 5. *Inſt. de inutil. ſtipul.* Exemplum eſt apud Plaut. *Trinum. V.* 2. *v.* 34. *ſequ.* Quum enim interroganti Lyſiteli : *Sponden' ergo tuam gnatam uxorem mihi?* reſponderet Charmides : *Spondeo , et mille auri Philippum dotis* : inutilis erat ſtipulatio . Et hinc , quum denique inter eos de dote quoque conueniſſet , repetebatur ſtipulatio : *v.* 39. **Reſpondendum erat congrue.**

LY. Iſthac lege filiam tuam SPONDEN' *mihi uxorem dari?*
CH. SPONDEO .

§. V.

Satis tamen recta videbatur ſtipulatio , ſi alter alteri interroganti reſpondiſſet . *quidni? L.* 1. §. 2. *D. de verb. oblig.* Nec referebat , Latine quis an Graece ſtipulatus eſſet , item eademne vterque lingua vſus eſſet , nec ne . §. 1. *Inſt. de verb. obl.* Sufficere enim videbatur , modo per interpretes ſe inuicem intelligerent . *L.* 1. *fin. D. de verb. obl.* Quae quum ita ſint , ne forte contrahentes in formula errarent , ſaepe ſtipulationes ICti componebant , ceu variis Ciceronis teſtimoniis demonſtrat Briſſon. *de Formul. Libro VI. p.* 490. **Sufficiebat tamen reſponſio qualiſcumque , dummodo congrua.**

§. VI.

Stipulatio vero fiebat verbis , ore prolatis . Hinc interrogante altero , altero tantum adnuente , nulla concepta videbatur ſtipulatio *L.* 1. §. 2. *D. h. t.* Neque etiam ſtipulari poterant ſurdi et muti , neque promittere . §. 7. *Inſt. de inut. ſtipulat.* Nec ſufficiebant litterae inter abſentes . §. 11. *Inſt. eod.* Si tamen in inſtrumento eſſet ſcriptum , promiſiſſe aliquem , omnia praeſumebantur ſollemniter acta . §. 17. *Inſt. eod.* Paull. *Rec. Sent. V.* 7. 2. Fallitur ergo Cl. Salmaſius , *de Vſur. VI.* dum exiſtimat , ſi quis in chirographo eſſet faſſus , ſe promiſiſſe , id perinde valuiſſe , ac ſi interrogatione praecedente reſponſum fuiſſet , idque perperam colligit ex *L.* 41. §. 2. *D. de vſur.* In chirographo enim illo , hac lege memorato , etiamſi ſtipulationis nulla fieret mentio , intelligi tamen debet , eam interceſſiſſe , vt recte obſeruat Ger. Noodt. *de Foen.* **Non vero nutus et reſponſio litteris ſcripta.**

et

Digitized by Google

et vſur. III. 2. Idem etiam ſentiendum de *L. ea quae* 57. *D. de donat. inter vir. et vx. L.* 134. *D. de V. O.*

§. VII.

Qui potuerant ſtipulari

Stipulari poterant omnes, quibus licebat contrahere, quique intelligebant negotium, ac velle poterant. Aſt inutilis erat ſtipulatio furioſorum, §. 8. *Inſt. de inut. ſtipul.* vt et ſeruorum promiſſio. §. 6. *eod.* Et hinc iocoſa tantum eſt Pſeudoli ſerui promiſſio apud Plaut. in *Pſeud. I.* 1. *v.* 112. Stipulari tamen ſerui poterant ex perſona dominorum. Vnde quacunque formula eſſent ſtipulati, non ſibi, ſed dominis adquirebant, praeterquam ſi factum in ſtipulatione continetur. *pr.* §. 1. *et* 2. *Inſt. de ſeru. ſtipul.* Immo et ſeruus hereditarius, nondum licet adita hereditate, vtiliter ſtipulabatur, quia hereditas iacens in pleriſque perſonae defunctae vicem ſuſtinebat. *princ. Inſt. eod.*

§. VIII.

Stipulationes pupillorum.

Ad pupillos quod attinebat, ii aut infantes erant, aut pubertati propiores. Infantes nec rogare, nec promittere poterant: ſed eorum res adminiſtrabant tutores. Sin vero ab ipſis tutoribus, vel eorum fideiuſſoribus, aliquid eſſet ſtipulandum: eorum vice ſtipulabantur ſerui vel proprii vel publici. Exemplum vide ſupra *Lib. I. Tit. XXIIII.* §. 5. Pubertati propiores aut alios obligabant, aut obligabantur aliis. Priore caſu recte ſtipulabatur etiam ſine tutoris auctoritate. Poſteriore vero rogati inutiliter promittebant, niſi auctores fierent tutores. §. 9. *Inſt. de inut. ſtipul.*

§. VIIII.

Stipulationes liberorum, qui in poteſtate erant.

Qui erant in poteſtate, liberi vtiliter ſtipulabantur, poterantque et promittere aliis, et alios rogare. §. 1. *Inſt. h. t.* excepto mutuo, cui reſiſtebat SC. Macedonianum, de quo infra ad *Lib. IIII. Tit. VII.* agetur pluribus. Inter patrem tamen et filium in poteſtate conſtitutum inutilis erat ſtipulatio, ſiquidem hi iure Romano pro vna perſona reputabantur.

§. X.

Aliis ſtipulari non licebat.

Nemo quoque poterat aliis ſtipulari, praeterquam iuri ſuo ſubiectis. §. 4. *Inſt. de inut. ſtip.* Receptum enim a iureconſultis Romanis erat hoc principium, obligationem ex contractu non niſi contrahentes adficere. *L.* 3. *C. de inut. ſtipul.* Solebant tamen hoc caſu poenam ſtipulari, vt ſi alteri non eſſet ſatisfactum, haec ſolueretur. §. 18. *Inſt. h. t.* Quin et tunc quoque aliis ſtipulari licebat, ſi eius, qui rogabat, intereſſet. Hinc recte tutor a contutore ſtipulabatur, rem pupillo ſaluam fore. §. 19. *Inſt. h. t.*

§. XI.

Correi ſtipulandi et promittendi.

Poterant et duo pluresue REI fieri et STIPVLANDI et PROMITTENDI. Stipulandi quidem, ſi poſt vtriuſque interrogationem promiſſor reſponderit: *vtrique veſtrum dare ſpondeo*. Promittendi, ſi duo quaeſiti, ſinguli reſponderint ſeparatim: *Spondeo*. Exemplum eſt apud Plaut. *Trinum. V.* 2. *v.* 3. 9. vbi Lyſiteli iuueni interroganti. *Iſthac lege*

Digitized by Google

lege filiam tuam ſponden' mihi vxorem dare. Callicles amicus addit: *et ego idem ſpondeo hoc*. Eiuſmodi vero ob...ionum is erat effectus, vt vel ſolidum ſingulis deberetur, vel promittentes ſinguli tenerentur in ſolidum, ita tamen, vt vel alter accipiendo, alter ſoluendo debitum, omnium perimeret obligationem, et omnes liberaret. *pr. et* §. 1. *Inſt. de duob. reis ſtipul.*

§. XII.

Stipulatio pura et in diem et ſub conditione facta.

Omnis ſtipulatio vel PVRE, vel IN DIEM, vel SVB CONDITIONE, et ad certum locum fiebat. Si pure promiſſum, debitum confeſtim peti poterat: ſin in diem, dies quidem ſtatim cedebat, ſed non prius, quam veniſſet, promiſſum poterat exigi. Si ſub conditione: exiſtente demum conditione committebatur ſtipulatio. Si locus denique infertus ſtipulationi: tantum tempus promittenti concedendum erat, quantum ſufficere videbatur ad rem eo loco praeſtandam. §. 2. 4. 5. *Inſt. de V. O.*

§. XIII.

Ad certum tempus ſtipulari nemo poterat, vbi et de ſtipulationibus praepoſteris.

At ſi ita quis ſtipulatus eſſet: *Decem aureos annuos, quoad viuam, dare ſpondes?* pure facta obligatio videbatur, et perpetuabatur: petenti tamen exceptio pacti opponi poterat. Ad tempus enim ex principiis iuris Romani deberi non poterat. §. 3. *Inſt. eod.* Inutiles porro erant ſtipulationes: POST MORTEM MEAM VEL TVAM DARE SPONDES? PRIDIE QVAM MORIAR, VEL MORIARIS DARE SPONDES (*b*)? Nam quod ad priorem attinet, non ferebant iuris Romani principia, vt obligatio a perſona heredis inciperet. *L.* 11. *D. de obl. & action.* Cuiac. *ad l.* 217. *D. de V. S.* Poſterior vero ideo non poterat non inutilis eſſe, quia tempus mortis ſemper incertum eſt. Cai. *Inſt. II.* 9. 7. *et* 8. Aeque inutiles erant ſtipulationes praepoſterae, quibus tamen Iuſtinianus itidem perfectum robur accommodauit. §. 4. *Inſt. de inut. ſtip.* Denique ſi quid, aut quod non erat in rerum natura, vel in commercio, aut ſub conditione impoſſibili promittebatur; inutilis et haec videbatur ſtipulatio. §. 1. 2. 10. *Inſt. eod.*

(*b*) Iuſtinianus tamen eas valere iuſſit *L.* 11. *C. de contr. et comm. ſtip.*

§. XIIII.

Stipulatio ſupponebat iuſtam cauſſam.

Inprimis vero reſpiciebatur ad cauſſam. Neque enim in ſtipulationibus ſola verba valide obligabant, non magis, quem in dominio transferendo ſola ſufficiebat traditio. Quemadmodum enim hic iuſto titulo opus erat: ita, vt ſtipulatio valide obligaret, ſubeſſe debebat obligandi cauſſa. Et talis cauſſa etiam vocabatur *cauſſa ciuilis*. *L.* 49. §. 2. *D. de pecul.* Deficiente vero tali cauſſa, agenti obſtabat exceptio doli mali. *L.* 2. §. 3. *D. de dol. mal.* Schult. *Iuriſpr. anteiuſt. p.* 464. Vnde adeo non valebat promiſſio ex turpi cauſſa, vt et exceptio petenti opponi poſſet, L. 8. *D. de condict. ob turp. vel ini. cauſſ.* et ſi accipientis ſolius eſſet turpitudo, ſoluti daretur condictio. L. 1. *fin.* *L.* 2. §. 1. *L.* 4. §. 2. *D. eod.* Exemplum inſigne Otaciliae Laterenſis exſtat apud Valer. Max. VIII. 2. 2. Commune itaque ſtipulatio erat

omnium obligationum adſtringendarum vinculum. Vnde adhibebatur in emtionibus venditionibus, Varro *de re Ruſt. II.* 2. 3. 5. Plaut. *Captiu. I.* 2. *L.* 3. §. 1. *D. de act. emt.* in pactis, Paull. *Sent. Rec. II.* 22. L. 7. §. 12. *D. de pact.* in mutuo, L. 6. §. 1. *D. de nouat.* in cautionibus vel chirographis, L. 40. *D. de reb. credit.* L. 122. §. 1. *D. de V. O.* in locationibus conductionibus, L. 54. *pr. D. locat.* L. 58. *pr. D. de fideiuſſ.* in ſocietatibus, L. 71. *D. pro ſoc.* immo in reliquis contractibus omnibus.

§. XV.

Stipulationibus nonnumquam acceſſit mancipatio.

Porro nec id praetermittendum videtur, ſtipulationi nonnumquam veluti adpendicem acceſſiſſe mancipationem per aes et libram: quod in acceptilationibus factum conſtat. Pertinet huc egregius locus Ciceronis *de Legib. II.* 21. *Hoc vero nihil ad pontificium ius, et e medio eſt iure ciuili, vt per aes et libram heredem teſtamenti ſoluant, et eodem loco res ſit, quaſi ea pecunia legata non eſſet.* Et paullo ante cap. *XX. Quin etiam cauent, vt cui plus legatum ſit, quam ſine religione capere liceat, is per aes et libram heredem teſtamenti ſoluat, propterea, quod eo loco res eſt, ita ſoluta hereditate, quaſi ea pecunia legata non eſſet.* Addendi ſunt Franc. Connan. *Comment. iur. ciu.* VII. 3. 2. Iac. Raeuard. *ad L.* 35. *D. de Reg. Iur.* Ger. Noodt *de Pactis et Tranſact. p.* 671. Id vero eo minus mirandum, quo certius eſt, et aliis contractibus ad transferendum dominium non comparatis acceſſiſſe *mancipationem.* Et tunc rem habere dicebantur *iure nexi;* translato dominio *iure mancipii.* Omnia, quae per aes, et libram alienabantur, erant res mancipi. *Nexus* quoque et *mancipatio* non differebant ratione ritus: ſed, quod ad effectum attinet, ius *nexi*, et ius *mancipi* differebant quam maxime. Probant id loca Manilii et Scaeuolae apud Varron. *de Lingu. Lat. VI.* 5. quae egregie illuſtrat Io. Frid. Gronou. *Epiſt. CCCII. ad Claud. Salmaſ. in Syll. Epiſt. vir. illuſt. ſcript. Tom. II. p.* 549.

§. XVI.

Stipulationes iudiciales.

Ceterum ſtipulationes imperator diuidit in IVDICIALES, PRAETORIAS, CONVENTIONALES et COMMVNES. A mero iudicis officio proficiſcebatur cautio de dolo. Nam in rei vindicatione et actione quod metus cauſſa, iudex exigere tenebatur cautionem de dolo. L. 20. et 45. *D. de rei vind. L.* 9. §. 5. *et* 7. *D. de eo quod met. cauſſ.* Talis etiam erat cautio de perſequendo ſeruo, qui in fuga erat, reſtituendoue pretio. Nam ſi ſeruus erat legatus, qui ſe interim in fugam proripuerat, officio iudicis continebatur, vt interponeretur cautio, qua heres, ſe ſeruum perſequuturum reſtiturumque legatario, promitteret. *L.* 69. §. 5. *D. de legat. I. L.* 14. §. 11. *D. quod. met. cauſſ.* Stipulationes porro iudiciales interponebantur etiam in iudicio familiae erciſcundae. *L.* 25. §. 10. *D. famil. erciſc.*

§. XVII.

Praetoriae.

PRAETORIAE a mero praetoris officio proficiſcebantur, ſemperque interponi

ſerponi ſolebant ante litem conteſtatam, quia ab illa iudicium primordia capiebat. Cuiac. *Obſ. XV.* 10. Tales erant cautiones damni infecti, legatorum ſeruandorum cauſſa, iudicatum ſolui, ratam rem haberi, cautio fructuaria, cet. de quibus prolixe iureconſulti. Vid. Arn. Vinn. *ad* §. 2. *Inſt. de diuiſ. ſtip.* Quae ſtipulationes quibus formulis ſolitae ſint concipi, exemplo cautionis *iudicatum ſolui* oſtendemus. In ea actor ita rogabat fideiuſſores: QVOD FVNDVM TVSCVLANVM, QVEM POSSIDET L. TITIVS, ABS EO VINDICATVRVS SVM, CVIVS REI C. AQVILLIVS IVDEX DATVS EST, EAM REM RECTE DEFENDI, AVT, SI EA RES SECVNDVM ME HEREDEMVE MEVM IVDICATA ERIT, QVOD A. C. AQVILLIO EOVE, QVI IN EIVS LOCVM SVBSTITVETVR, IVDICATVM ERIT, ID RECTE PRAESENTARI, DOLVMQVE MALVM ABESSE, ABFVTVRVMQVE ESSE, ET QVAMDIV RES NON DEFENDATVR, AVT, SI QVOD HVIVS REI IVDICATVM ERIT NON PRAESTETVR, DOLVSVE MALVS NON ABERIT, QVANTI EA RES SIT, DARI SPONDES? SPONDEO. Cuiac. *Obſ. X.* 29. Barn. Briſſon. *de Form. Lib. V. p.* 393. Porro id ſingulare erat in ſtipulationibus praetoriis, quod in iis non temere metuenda eſſet captio, quia interpretationem non ex mente promittentium, ſed praetoris recipiebant. L. 52. *D. de verb. oblig.* L. 9. *D. de ſtipul. praetor.* (*c*).

(*c*) Ad praetorias ſtipulationes etiam referuntur AEDILITIAE. Erat autem iis locus in interrogationibus, quae de vitiis morbiſque in vendendis ſeruis fieri ſolebant. Venditorem enim emtori repromittere oportebat, ſe, ſi quid occulti morbi vel vitii in ſeruo vendito inuentum fuerit, duplum verbi gratia praeſtiturum. Theophil. *Paraphr.* §. 2. *Inſt. de diuiſ. ſtipul.* De his Aedilitiis ſtipulationibus plura habet Cuiac. *Obſ. VIIII.* 3.

§. XVIII.

Conventionales non iuſſu iudicis vel Praetoris, ſed arbitrio contrahentium concipiebantur, adhibito ſaepe, vt ſupra obſeruauimus, iureconſulto; earumque totidem paene genera erant, quot rerum contrahendarum. §. 3. *Inſt. de diuiſ. ſtipul.* Obligationum enim firmandarum gratia inuentae fuerant ſtipulationes. Paull. *Recept. Sent. V.* 7. 1. Vnde nulla temere de re paciſcebantur veteres, niſi interpoſita ſtipulatione. Erant tamen omnino quaedam negotia, de quibus, etiam non interpoſita ſtipulatione valide paciſcebantur. Nam ſi ſponſa ſponſo, mulierue marito, aut ſocer genero, aut debitor mulieris eiuſdem marito dotem dicere vellet: fieri id poterat, nulla praecedente interrogatione (*d*), Caius *Inſt. II.* 9. 3. Quamuis enim ea ipſa quoque dotis dictio ſollemnibus fieret verbis, Cuiac. *ad l.* 7. *D. de pact. et* L. 1.

Conuentionales. Sine ſtipulatione dos dici poterat.

(*d*) Sed ſine ſtipulatione dotem *dicere* poterant tres tantum perſonae. mulier, pater, mulieriſque debitor. Reliqui dicebantur dotem vel *dare*, vel *promittere*, et hi communi iure obligabantur, adeoque vti debebant ſtipulatione. Cai. *Inſt. II.* 9. 3. L. 41. *D. de iur. dot.*

L. 1. *D. de verb. oblig.* Briſſon. *de Formul. VI.* nec vllo fundamento id in dubium vocent Cl. Salmaſius *de mod. vſur. XVI. p. 716. ſeq.* et Oiſel. *ad* Cai. *ibid.* inde tamen non ſequitur, vt ſtipulatione fuerit opus. Formulam dicendi dotem prodidiſſe videtur Terent. *Andr. V.* 4. *v.* 46. de qua iam ſupra egimus, *Libro II. Tit. VIII. n.* 6.

§. XVIIII.

Sine ſtipulatione promittebantur operae, dona, munera a libertis.

Deinde et ſine ſtipulatione contrahebatur obligatio, ſi libertus patrono aut *donum*, aut *munus*, aut *operas* ſe praeſtiturum iuraſſet. Cai. *ibid.* Solebant enim ſerui dominis manumiſſuris promittere certa dona, munera (e), certaſque operas loco praemii manumiſſionis futura. Quum vero ſerui domino promittere valide nihil poſſent, quia vinculum poteſtatis vnitatem perſonae inducere videbatur: §. 6. *Inſt. de inutil. ſtipul.* tenebantur illi poſt manumiſſionem denuo ſe obligare iureiurando, quod ſi dicere nollent, ne liberi quidem addicebantur. Cic. *Epiſt. ad Attic. VII.* 2. Simul ac vero iuraſſent liberti, nulla opus erat ſtipulatione.

(*e*) Dona et munera libertorum quid fuerint, et quodnam inter ea diſcrimen interceſſerit, docetur *L.* 18. L. 194. *et L.* 214. D. *de V. S.* Adde Oiſel. *ad* Cai. *ibid.*

§. XX.

Sponſalia contracta per ſtipulationem.

Inprimis obſeruandum, nobiliſſimum ſtipulationum conuentionalium genus fuiſſe SPONSALIA, de quibus quum nihil in inſtitutionibus dixerit Iuſtinianus, pauca monebimus. Fuit hoc in more priſcis temporibus poſitum apud Latinos, vt qui vxorem ducturus eſſet, ab eo qui nuptum daturus erat, eam in matrimonium datum ſibi iri ſtipularetur, alterque ſponderet, vnde et *ſponſaliorum* nomen natum eſt (*f*). Si non data fuiſſet vxor, ſponſus habebat actionem ex ſtipulatu vel ſponſu. Gell. *Noct. Att. IIII.* 4. *L.* 2. *et L.* 3. *D. de ſponſ.* Iam a Romanis quidem non dabatur actio ex ſtipulatu ex ſponſalibus: et ipſi tamen ſtipulationibus vtebantur. Huius veteris moris multa exſtant veſtigia apud Plautum, qui in *Aulul. I.* 4. Megadorum ab Euclione filiam ſtipulantem inducit his verbis;

> *ME. Quid? nunc etiam mihi deſpondes filiam? EV. Illis legibus*
> *Cum illa dote, quam tibi dixi. M.* SPONDEN' *ergo? EV.* SPONDEO.

Ex *Trinumo* Plauti iam ſupra exemplum vidimus, n. IV. Sed et *in Curculione Act. V.* 2. Phaedromus ita a milite ſtipulatur:

> *PH.* SPONDESNE, *miles, mihi hanc vxorem? M.* SPONDEO.

In

(*f*) Vnde non eſt, quod cum Verrio Flacco *apud* Feſtum p. 444. ſponſalia deriuemus e lingua Graeca, indeque natum exiſtimemus id vocabulum, quod ſponſi σπονδὰς, interpoſitis rebus diuinis, facerent.

Digitized by Google

In eo tamen a reliquis ſtipulationibus differebant ſponſalia, quod et abſens abſenti per epiſtolam vel internuncium recte deſpondebatur. *L.* 4. *et* L. 7. *D. de ſponſal.* Ea quoque in ſponſalibus adhibebatur cautio, vt in tabulas plerumque redigerentur conuentiones ſponſalitiae. Vnde Iuuenalis *Sat. XVI.*

Si tibi legitimis pactam iunctamque TABELLIS
Non es amaturus..

Dari etiam ſolebant arrhae, et annulus pronubus, de quibus, aliiſque huc pertinentibus ritibus copioſius agit Barn. Briſſon. *de ritu nupt. p.* 204. *ſequ.* Illud quaeri ſolet, an et ſponſalia de praeſente et de futuro, quae vocant, nota fuerint Romanis? Adfirmat Huberus: probat Gundlingius in *Gundlingianis Part. X. p.* 380. vbi ex Nonio et Arnob. *adu. gent. X. p.* 140. oſtendit, Romanos diſtinxiſſe inter SPERATAS, PACTAS et SPONSAS. Diſcrimen hoc eleganter explicat Gronou. *ad* Gell. *Noct. Attic. IIII.* 4. *Virgo* SPERATA *dicebatur alicui deſtinata, ſed nondum promiſſa: quum conuenta erat conditio*, PACTA: *vbi interpoſitae ſtipulationes*, SPONSA. *Pactae* ergo ſimiles erant quodammodo deſponſatis de futuro; ſponſae de praeſente. Sed veritati magis conſentaneum eſt, ſponſalia Romanorum in vniuerſum omnia fuiſſe de futuro, vel, vt Florentinus definit, *mentionem et repromiſſionem nuptiarum futurarum*. *L.* 1. *D. de ſponſal.* Pactas etiam conuentas dici conſueuiſſe, patet ex Feſto: *Conuentae dicebantur, cum primus ſermo de nuptiis et earum conditione habebatur*.

§. XXI.

Denique COMMVNES ſtipulationes reliquae ſunt, quae tum a praetore, tum a iudice exigebantur, qualis erat cautio rem pupillo ſaluam fore. §. 4. *Inſt. de diuiſ. ſtipul.* Stipulationes communes.

§. XXII.

Ex ſtipulatione naſcebatur *condictio certi*, ſi certa eſſet ſtipulatio; ſin incerta, actio *incerti ex ſtipulatu. princ. Inſt. de V. O.* Ex ſponſalibus, quae in Latio competebat, actio *ex ſponſu* dicebatur. Gell. *Noct. Attic. IIII.* 4. Cuiac. *ad Tit. C. de Sponſal.* Ex ſponſu vero agere idem erat quod ex ſtipulatu. *L.* 19. §. 2. *D. de aedilit. edicto.* At apud Romanos ſponſalia nuda renunciatione et liberrimo repudio ſoluebantur. *L.* 1. *C. de ſponſal. L.* 2. §. 1. 2. *D. de diuort.* L. 2. *C. de repud.* Ex quo facile patet, in contractuum numero haud fuiſſe ſtipulationem ſponſalitiam. Vid. Fr. Hotom. *de Sponſal. Cap. IIII. p.* 357. Actiones ex hoc contractu natae.

* * *
**
*

TIT.

Digitized by Google

T I T. XXI.

DE FIDEIVSSORIBVS.

Stipulatione etiam ſeſe obligabant FIDEIVSSORES, vnde de iis hoc titulo ſeorſum agitur.

§. I.

Varia fideiubentium nomina.

Qui ſe obligabant pro aliis, plura apud Romanos ſuſtinebant nomina. In iudiciis promittentes pro aliis dicebantur *vindices*, *vades*, *ſubuades*: Reliqui *fideiuſſorum*, *ſponſorum*, *adpromiſſorum*, *fidei promiſſorum* (a), nominibus veniebant.

(a) Nomina haec omnia, praeter quam *fideiuſſorum* in toto Digeſtorum opere non exſtare voluit Tribonianus, ceu obſeruat Salmaſ. *de mod. uſur. XVI. p.* 703.

§. II.

Quinam vindices?

VINDICES in XII. Tabulis erant, qui pro eo, qui in ius priuata auctoritate vocabatur, ſeſe obligabant. Si quis enim alteri in publico adclamaſſet: AMBVLA IN IVS: aut eundum illi erat, aut ferendum, vt praeuia anteſtatione obtorto collo ad tribunal raperetur, niſi datis fideiuſſoribus se ab hac ignominia vindicaſſet. Qua de re Feſtus voce *vindex p. m.* 476. VINDEX *ab eo, quod vindicat, quo minus is, qui prenſus eſt, ab aliquo teneatur* (b). Legibus XII. tabularum de his ita fuerat cautum: SI ENSIET, QVI IN IVS VOCATVM VINDICIT, MITTITO, ASSIDVO (c) VINDEX ASSIDVVS ESTO: PROLETARIO CVIQVE VOLET, VINDEX ESTO. Gell. *Noct. Att. XVI.* 10. Quorum verborum is ſenſus eſt: *Si tamen ſit aliquis, qui pro in ius vocato vel prenſo fideiubeat, dimittitur. Ceterum locupleti vindex locuples eſto, pauperi, prolem tantum ſufficienti reipublicae, quilibet vindex eſto*. Iac. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. I.*

(b) Vindex ergo non eſt *procurator*, vt putat Boeth. *ad* Cic. *Topic. II.* nec *praedicator*, vel *praediator*, vt Boethii locum legit Cuiac. *Obſeru. V.* 29. nec confundendus cum *vade*, quod plures fecere, interque hos etiam Vinc. Gravina *de Leg. XII. Tab. p.* 377. *ſequ.*

(c) *Aſſiduus* veteribus idem eſt, ac locuples, quaſi *aſſes* qui *dare* poſſit. Cic. *Topic. ad Trebat.* II. Vtitur hac voce eodem ſignificatu Plautus *Amphitr.* I. 1. 13.

Noctes dieſque ASSIDVO *ſatis ſuperque eſt,*
Quod facto aut dicto adeſt opus, quietus ne ſies.

§. III.

Quinam vades, praedes, ſubuades?

Si ventum in ius, ſatisdare debebat reus, ſe ſtato die adfuturum. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 20. Eadem cautio exigebatur in publico iudicio etiam ab accuſatore, vt recte obſeruat Iac. Gothofr. *ad Leges XII. Tab. Tab. II. p.* 191. Qui ergo ſe tunc obligabant pro reo, ſi iu-

Digitized by Google

iudicium eſſet publicum, *vades*: ſin ciuile, *praedes* dicebantur. Vnde Auſon. *Eidyll. XII.*

Quis ſubit in poenam capitali iudicio? VAS,
Quis quum lis fuerat numaria? quis dabitur? PRAES.

Feſt. voce *vadem p. m.* 471. VADEM *ſponſorem ſignificat, datum in re capitali*. Sed ſi antiqui eam obſeruarunt inter has voces differentiam: ſane eam neglexerunt poſteri, qui in quocumque iudicio, ſiue ciuili, ſiue capitali *vades* exigebant. Vnde Varroni *de Lingu. Lat. V.* 7. *p.* 42. vas eſt, *qui pro altero vadimonium promittit* (*d*). *Praedes* quoque poſtea non ii dicti ſunt, qui in iudicio ciuili ſe obligabant pro aliis, ſed qui partim pro publicanis, partim in iudiciis publicis de mulcta ſoluenda populo cauebant. Varro *ibid. p.* 42. Feſt. *voce praes. p.* 375. *Manceps dicitur, qui quid a populo emit conducitue, quia manu ſublata ſignificat, ſe auctorem emtionis eſſe, qui idem* PRAES *dicitur, quia tam debet praeſtare populo, quod promiſit, quam is, qui pro eo* PRAES *factus eſt*. Car. Sigon. *de ant. iure ciu. Roman.* II. 4. *p.* 293. et Briſſon. *de verb. ſig. voce praedes. p.* 450. Qui denique pro actore ſe obligabant, *ſubuades* dicebantur, vt ſuſpicatur Gothofred. *ibid. p.* 191. niſi cum Salm. *de Mod. vſur. c. XVI. p.* 701. dicere malis, *ſubuades* fuiſſe, qui pro vadibus fideiubebant, quemadmodum *ſubpraedes*, qui pro praedibus. Quamquam iam Gellii aetate huius vocabuli vſus ac paene ſignificatio perierat. Vid. *Noct. Att. XVI.* 10.

(*d*) Qui prouocabat, *vadari*, qui prouocabatur, *vadimonium promittere* dicebatur. Sigon. *del Iudic. I.* 20. *p.* 454.

§. IIII.

Ad eos quod attinet, qui pro priuatis ſe extra iudicium obligabant: ii, ſi vltro ſe offerrent, iuberentque pecuniam credi ſua fide, ſuoque periculo, dicebantur FIDEIVSSORES. Si darentur a debitore, cui quis nolebat credere, dicebantur SPONSORES. Salmaſ. *de Mod. vſur. XVI. p.* 693. 707. quamuis id diſcrimen in Digeſtis non obſeruari, ſed ſponſores vbique in illis obliteratos eſſe *ibid. p.* 707. obſeruet. ADPROMISSORES erant, qui quod ſuo nomine alii promiſerant, idem pro altero quoque promittebant. Feſt. voce *adpromiſſor. p. m.* 245. *l.* 5. §. 2. *D. de V. O.* L. 64. §. 4. *D. ſolut. matr.* L. 43. *D. de ſolut.* Iidem dicti etiam videntur FIDEPROMISSORES. Paull. *Recept. Sent. I.* 9. 5. Quid fideiuſſores, ſponſores, adpromiſſores, fidepromiſſores?

§. V.

Diuerſa vero illa nomina, vt recte a Cuiacio *ad Paull. Rec. Sent. I.* 20. obſeruatum eſt, potiſſimum a formulis, quibus ſtipulationes concipiebantur, ſortiti ſunt fideiuſſores (*e*). Qui enim rogatus: FIDEIVBES? reſpondiſſet: FIDEIVBEO: dictus eſt *fideiuſſor*. At qui rogatus: Formulae fideiubendi.

(*e*) Eae nonnumquam etiam Graece conceptae. §. 7. *Inſt. h. t.* L. Graece 8. *pr. D. eod.*

Digitized by Google

gatus: FIDEPROMITTIS? reſpondebat: FIDEPROMITTO: *fidepromiſſor* vocabatur. Denique ſi quaeſitum: SPONDES? is, qui reſponderat SPONDEO, *ſponſor* adpellatus eſt. §. 1. *Inſt. de verb. obl. Adpromiſſores* etiam procul dubio rogati ſunt, an *adpromitterent?* Quo verbo vtitur Cicero *pro Sex. Roſc. Am.* VIIII.

§. VI.

Maxime in iudiciis. Fuere etiam in fideiuſſionibus iudicialibus certae adhibitae formulae, qualem iam ſupra *Lib. III. Tit. XVI. XX. n.* 17. vidimus. Vadimonium inprimis accurate concipiebatur, adhibito iureconſulto, ceu ex Cicerone *Epiſt. ad Q. Fratr.* II. 14. demonſtrat Car. Sigon. *de Iudic.* I. 20. *p.* 454. In hac formula et illa erant verba ſollemnia: REVM ADFVTVRVM IN DIEM TERTIVM VEL PERENDINVM. Vid. Briſſon. *Form. Lib. V. p.* 367. 2.

§. VII.

Quibus obligationibus acceſſerit fideiuſſio? Fideiuſſio accedebat obligationibus omnibus, quin et praecedere poterat obligationes, L. 6. §. 2. *D. de fideiuſſ.* ita tamen, vt praecedens fideiuſſoris obligatio tum demum vires caperet, quum et principalis obligatio, cuius illa acceſſio erat, conſtituta eſſet. *L.* 35. *D. de fideiuſſ.* Is vero, qui ſponſione ſua anteceſſerat debitoris obligationem, proprie MANDATOR vocabatur. *L.* 12. §. 14. *D. mandat.* In fideiuſſione dotis cauſſa id notabile, quod illa poſt nuptias ſtante matrimonio a marito data, non obligaret, ante nuptias data, firma validaque haberetur, ceu ex Harmenop. *Promt.* IIII. 8. 9. vt et *L.* 1. *C. Theod. ne fidei. dot. dent.* oſtendit Cuiac. *Parat. ad tit. C. ne fidei. dot. dent.* diſſentiente tamen Iac. Gothofredo *Comment. ad Cod. Theod. ibid.* Et ſane quid magis a ratione alienum eſt, quam dotem non credi marito, cui ſe ipſam vxor credere non dubitauit? *L.* 2. *C. ne fidei. dot. dent. L.* 6. *C. de pact. conu.*

§. VIII.

Fideiuſſorum obligatio. Singuli fideiuſſores tenebantur in ſolidum, liberumque adeo erat creditori, a quo vellet ſolidum petere, quemadmodum et in eius poſitum erat arbitrio, debitoremne, an fideiuſſorem, eiusue heredes, conuenire mallet. *L.* 20. D. *de cond. indeb. L.* 16. §. *vlt. D. de fidei. L.* 5. *C. eod.* Vno tamen ſoluente, liberabantur ceteri. §. 4. *Inſt. h. t.* Cai. *Inſt.* II. 9. 2. Iac. Cuiac. *Obſ.* XXIII. 25.

§. VIIII.

Beneficium diuiſionis. Aſt illum veteris iuris rigorem ſuſtulit Hadrianus, cuius ex epiſtola inter fideiuſſores aeque, ac mandatores, diuidebatur actio, ſi litis conteſtandae tempore omnes eſſent ſoluendo. *L.* 26. *D. eod.* Haec epiſtola deinde inſerta eſt Edicto perpetuo, vnde id beneficium ex edicto praetoris deriuat Paull. *Rec. Sent. I.* 20. 1. Ex quo patet, humani quid paſſum eſſe Cuiacium, qui *ad tit. Inſt. de SC. Tertull.* epiſtolam illam non Hadriano, ſed D. Pio, tribuit, ante cuius tempora iam compilatum erat Edictum perpetuum. Quomodo vero a D. Pio

Pio eſſe poteſt, quod iam Edicto perpetuo inſertum fuerat? Videtur tamen D. Pius illud beneficium diuiſionis noua epiſtola ſtabiliuiſſe, cuius quaedam ſuperſunt veſtigia *L.* 49. §. 1. *D. de fideiuſſ.*

§. X.

et ordinis.

Denique et Iuſtinianus beneficium ordinis indulſit, *Nou. IIII.* 1. de quo, nec non de beneficio cedendarum actionum plura commentantur doctores, quae hic repetere non vacat.

§. XI.

Mulieres fideiubere non poterant.

Fideiubere poterant omnes, qui et ſtipulari. At non mulieres, quae in omni genere negotiorum atque obligationum tam pro viris, quam pro feminis intercedere prohibebantur. Paull. *Recept. Sent. II.* 11. 1. Non ergo valebant fideiuſſiones iudiciales mulierum. Nam nefas videbatur, mulierem in forum prodire, et vel ſuam ibi cauſſam agere; adeo, vt quum aliquando mulier in foro cauſſam po ſe ipſa egiſſet, Senatus conſuluiſſe feratur Deos, *τίνος ἄρα τῇ πόλει σημεῖον εἴη τὸ γεγενημένον; ecquid hoc exemplum vrbi portenderet?* Plut. *in Num. p.* 77. Nec magis valebant priuatim interpoſitae fideiuſſiones mulierum, quia fideiuſſio quaſi ciuile ac virile negotium videbatur, a quo arcendae feminae. *L.* 1. §. 1. et L. 2. §. 1. *D. ad SC. Velleian. L.* 2. *pr. D. de reg. iur.* Eaque prohibitio tam ſeuera erat, vt olim ne renunciari quidem huic beneficio poſſet. Secura ergo erat mulier, pro alio quae intercesſerat, niſi vel pro tutoribus filiorum indemnitatem promiſiſſet: Paull. *Rec. Sent. ibid.* §. 2. (*f*) vel decipiendi animo et dolo malo id feciſſet, Paull. *ibid.* L. 11. *D. ad SC. Velleian.* Immo non fideiuſſiones tantum, ſed omnes omnino mulierum interceſſiones ex quocumque contractu irritae erant. Iac. Gothofr. *Comm. ad* L. 2. *D. de R. I.* Ger. Noodt *Obſeru. I.* 18.

(*f*) Ita quidem Paullus. Sed alia omnia habentur in *L.* 6. *C. ad SC. Velleian. L.* 1. *et. vlt. C. ſi mater indemn. promiſ.* Qui textus quum partim ab Alexandro Seuero, partim a Diocletiano ſint: aut corruptum Paullum eſſe oportet, aut ius iſtud conſtitutionibus mutatum.

§. XII.

Origo SC. Velleiani.

Omnia haec ſancita SENATVS CONSVLTO VELLEIANO, cuius legitima verba L. 2. §. 1. *D. eod.* ſeruata indicant, conditum illud eſſe M. Silano et Velleio Tutore Coſſ. ſed faſti id par conſulum fere omittunt. M. Silanum conſulem praeferunt anno V. C. IↃCCLXXI. Quare et tunc illud SC. conditum putat Schilter. *Exerc.* XXVIII. 2. Sed diſerte Vlpianus *L.* 2. *pr. D. ad SC. Vell.* adfirmat, primum quidem temporibus Auguſti, mox deinde Claudii, eorum edictis cautum eſſe, ne feminae pro viris ſuis intercederent: poſtea vero factum eſſe hoc SC. Ex quibus verbis patere videtur, illud vel extremo Claudii imperio, vel poſtea fuiſſe conditum. Tunc vero quum anno IↃCCLXXXXVIII. in faſtis occurrant P. Valerius Aſiaticus II. et M. Iunius Silanus Coſſ. inter ſuffectos autem iſtius anni Velleius Ru-

ſus, qui forſan Valerio Aſiatico vltro ſe abdicanti ſuffectus eſt. Vid. Hub. Golzii *faſt. conſul. p.* 239. non dubitandum quibuſdam videtur, eo ipſo anno, referente ad Senatum Velleio Ruſo, hoc SC. prodiiſſe, dictumque inde eſſe Velleianum. Schulting. *Iuriſpr. ant. p.* 640. Id et mihi olim viſum. Sed iam aliter videtur. Vlpianus Velleium iſtum non vocat Rufum, ſed Tutorem. Silani autem et Velleii Tutoris conſulatus memoratur bis in marmore apud Grut. *Inſcr.* p. CCCCLXX. n. 1. et 2. vbi par iſtud conſulum ita ſcribitur:

L. SILANO. FLAMINI. MARTIALI. C. VELLAEO. TVTORE. COS. NON. DECEMBR.

Conſules autem quum fuerint anno V. C. IↃCCLVIII. et ſub Auguſto primum ea de re cautum fuiſſe dicatur, procul dubio hi ipſi Coſſ. nomen et originem SC. dederunt. Nec alii ſunt auctores legis Iuniae Velleiae, cuius mentio fit in *L.* 10. §. 2. *D. de teſt. tut. L.* 13. *D. de iniuſt. rupt. irrit. teſt.* Ceterum ex marmore illo diſcimus, Silanum illum non Marci, ſed Lucii, praenomen tuliſſe, eaque in re non minus, quam in chronologia huius SCti, errare Vlpianum.

§. XIII.

Mulieres etiam ante hoc SC. nullum ciuile negotium Romae gerere poterant.

Nam quamuis Auguſti Claudiique edicta, quibus mulieres pro viris intercedere prohibuerunt, illud SC. anteceſſiſſe dicat Vlpianus *L.* 2. *pr. D. eod.* facile tamen patet, eum rem non adeo accurate retuliſſe. Saltim Claudio recentius hoc SC. dici non patiuntur faſti conſulares. Forte ipſe Vlpianus faſtos conſulares non adeo accuratos habuit, et Velleium Rufum confudit cum Velleio Tutore. In tanto enim conſulum ſuffectorum numero, quid facilius eſt, quam errare et decipi? Quin probabile eſt, iam ineunte rep. prohibitum fuiſſe feminis, ne pro aliis intercederent, ceu oſtendit celeberrimus Ludewigius, in *Diſſer. iuris Rom. et Germ. circa SC. Vell. diff.* 1. Ab initio ſtatim vrbis Romani feminas perpetuo ocio mancipabant, eaſque nec molere patiebantur, nec cibos coquere, nec vllam partem rei familiaris ſuſcipere. Plutarch. *Quaeſt. Rom. p.* 284. non ob aliam procul dubio cauſſam, quam quod pro Italorum ingenio feminarum ſuarum pudicitiae diffiderent. Eodem pertinebat interdictio vini ſeuere ſancita, Plutarch. *in Num. p.* 77. quodque eas ne de rebus quidem neceſſariis dicere paterentur ſine viris, (Idem *ibid.*) nedum conuiuiis vacare. Val. Max. II. 1. 1. Multo minus iis concedebant, vt prodirent in forum, vel vllum ciuile negotium peragerent. Plutarch. *ibid.*

§. XIIII.

Cur hoc SC. conditum?

Quod vero in vſum reuocanda videretur priſca illa ſeueritas ac diſciplina, inde factum arbitror, quod, abrogata lege Oppia, (de qua Liu. XXXIIII. 5. et Val. Max VIIII. 1. 3.) et mulierum tutela ſenſim exoleſcente, feminae paullo liberius viuere, et negotiationibus, verſuris, interceſſionibus vacare coeperant. Quae licentia et Auguſti et Claudii edictis, et hoc SC. coercenda viſa eſt. Acceſſit poſtea Nou. CXXXIIII. 8. ex qua *Authentica*: *ſi qua mulier C. ad SC. Vell.* fluxit, de qua fuſe doctores.

TIT.

Digitized by Google

T I T. XXII.

DE LITTERARVM OBLIGATIONIBVS.

NOn vllius temere conuentionis obſcurior nobis natura eſt, quam contractus, qui LITTERIS initur, in quo explicando adeo fluctuant eruditi, vt quem potiſſimum ſequaris, vix adpareat. Sane quum ICti plerique vbi contractuum nominatorum varia genera recenſent, litterarum obligationis non meminerint, *L. 1. §. 1. L. 4. D. de O. et A. L. 8. §. 1. D. de fideiuſſ. L. 52. pr. D. de O. et A. L. 1. §. 1. D. de nouat.* non dubitant quidam, veteres hoc contractus genus plane ignoraſſe, idque vel conſtitutionibus ſequiorum principum, vel ab ipſo Iuſtiniano demum, inuentum eſſe. Ita Duarenus, Donellus, Wiſſenbachius, aliique viri docti ſtatuunt. Sed antiquam ſatis eſſe litterarum obligationem, et verum contractum, ſatis adparet ex *Fragm. Vet. ICti poſt Collationem LL. Moſ. et Rom. edito §. VII.* vbi mentio fit adquiſitionis *per* SCRIPTVRAM *et ſtipulationem*. Deinde litterarum obligationem inter contractus referri videmus, in L. 2. §. 2. D. *de obl. et act.* apud Cai. *Inſtitut. II. 9. 1. pr. et §. 13.* Nos itaque, quae ex antiquitatibus ad illuſtrandam hanc materiam facere videbuntur, paucis delibabimus.

§. I.

Olim, inquit Imperator *pr. Inſt. h. t.* SCRIPTVRA *fiebat obligatio, quae* NOMINIBVS *fieri dicebatur, quae nomina hodie non ſunt in vſu.* Quum ergo ipſe Imperator largiatur, aliam olim, quam ſuo aeuo, in vſu fuiſſe litterarum obligationem; eamque factam eſſe nominibus doceat: inquirendum erit, qualia illa fuerint NOMINA, quaeque inde nata ſit obligatio? Obligatio litterarum, alia antiqua, alia noua.

§. II.

NOMINIBVS olim factam obligationem litterarum, etiam Cicero *ad Attic. Epiſt. IIII. 18.* confirmat, vbi de turpi pactione Memmii et Caluini; *Haec pactio*, inquit, *non verbis, ſed* NOMINIBVS, *et praeſcriptionibus multorum, tabulis eſſe facta quum diceretur: prolata a Memmio eſt, nominibus inductis.* Sed qualia illa nomina? Plerumque hunc contractum doctores accipiunt de modo aliquo pecuniae vel credendae, vel creditam probandae, quales erant *adnumeratio, expenſi latio, ſtipulatio*, de quibus Cic. *pro Q. Roſcio Com. IIII.* quibus *chirographi exhibitionem, tabularum obſignationem, teſtium interceſſionem*, addit Gell. *Noct. Att. XIIII. 2.* *Expenſi latio*, quae Salmaſio maxime huc pertinere videtur, erat ſcripta profeſſio datae pecuniae. Aſcon. Paedian. *in Cic. Verrinam III. p.* 1848. Fieri ſolebat per nomina, quae creditor vel foenerator in tabulas accepti et expenſi inſcribebat, idque praeſente debitore; qui et ipſe in tabulas ſuas referebat, quantum deberet. Quae tabulae prolatae in iudicio fidem faciebant debiti. Cic. Antiquam plerique interpretantur de expenſi latione.

Digitized by Google

pro Roſc. Com. V. De hac expenſi latione, nec non nominibus per ſcripturam menſae argentariae, plura habet Barn. Briſſon. *de Form. Lib. VI. p.* 356. Salmaſ. *de Vſur. cap. VI. et XVII.* et *de Modo uſurar. cap. XI. p.* 473. *ſequ.* In hoc ergo contractum litterarium conſtitiſſe putant, quod nominibus ita tabulis inſcriptis obligati fuerint debitores non minus, ac ſi ſtipulatio, vel aliud vinculum, intercelſiſſet. Sigon. *de Iudic. I.* 5. *p.* 408.

§. III.

Quod tamen refellitur.

Enimuero hos rem acu haud tetigiſſe, vel Caii fragmenta oſtendunt; in quibus LITTERIS *fieri* dicitur *obligatio, aut a re in perſonam, aut a perſona in perſonam. A re in perſonam, velut ſi id, quod ex emtione, aut conductione, aut ſocietate debes, alii reddas. A perſona in perſonam, veluti ſi id, quod mihi alter debet, alteri perſonae delegem, ut reddere debeat.* Cai. *Inſt. II.* 9. 12. Quae tametſi ab Aniano videantur corrupta, ita tamen comparata ſunt, vt ad nomina illa foeneratorum nihil faciant. Argentariorum tabulis inſcribebantur nomina debitorum, qui mutuam acceperant pecuniam: hic etiam ex emtione aut conductione aut ſocietate naſci dicitur litterarum obligatio. Ibi ſolus debitor, cuius nomen fuerat inſcriptum, obligabatur: hic etiam quaedam delegatio, aut certe nouatio fiebat. Quod et docet *L. pen. C. Theod. de denunt. vel edit. reſcript. Si quis debiti, quod vel ex foenore, vel mutuo datae pecuniae ſumſit exordium, vel ex alio quolibet titulo, in litterarum obligationem, facta cautione, translatum eſt cet.* Ergo et hactenus ſatis obſcurum eſt, quaenam fuerit litterarum obligatio.

§. IIII.

Antiquae illius litterarum obligationis natura explicatur ex Theophilo.

Sequendus ergo hac in re videtur Theophilus, *Paraphr. Inſt. III.* 21. qui vnus forſan nobis huius contractus indolem naturamque luculentiſſime explicauit. Quamuis enim in quibusdam non ſemper rem acu tangere ſoleat Theophilus, ſi quando lucem mutuare iuri antiquo conatur: in hoc tamen titulo eum tanto tutius ſequemur, quanto certius ex illo Caii loco colligimus, illum, quaecunque de litterarum obligatione adfert, ex Caii inſtitutionum libris ſinceris ac genuinis, vel certe ex alterius veteris iureconſulti ſcriptis hauſiſſe (*a*). Iac. Oiſel. *ad* Caii *Inſt. ibid. p.* 161. Schulting. *Iuriſpr. vet. Anteiuſt. p.* 163. Is ergo Theophilus ſuculentam hanc dedit verborum Iuſtiniani παράφρασιν· λίτερα ἐστὶ τὸ παλαιὸν χρέος εἰς καινὸν δάνειον μετασχηματιζόμενον, καὶ γράμμασι τυπικοῖς. *Litterarum obligatio eſt veteris nominis in nouum creditum, per ſollemnia verba et ſollemnes litteras transformatio.* Introducta ergo litterarum obligatio nouationis cauſſa, eaque contracta eſt partim verbis ſollemnibus, partim litteris. De quibus denuo Theophilus in editione Fabroti: *Nam ſi, quum quis mihi centum aureos deberet ex emptione aut locatione, aut mutuo, aut ſtipulatione, (multis enim modis nobis aliquid deberi poteſt,) voluiſ-*

ſem

(*a*) Non ergo eſt, quod Theophili fidem in dubium hic vocent Barn. Briſſon. *de Form. Lib. VI. p.* 537. et Salmaſ. *de Vſur. VI.* Neque enim ipſi Theophilo fidem habemus, ſed Caio, aut alii Iureconſulto veteri, quem ille manifeſto exſcripſit.

Digitized by Google

ſens hunc mihi obligatum eſſe litterarum obligatione: neceſſe erat, verba haec dicere et ſcribere ad eum, quem litterarum obligatione obligatum habere volebam. Sunt autem haec verba, quae dicebantur et ſcribebantur: CENTVM AVREOS, QVOS MIHI EX CAVSSA LOCATIONIS DEBES, EXPENSOS TIBI TVLI (b)? *Deinde adſcribebatur ab eo, qui iam ex locatione obligatus erat:* EXPENSOS MIHI TVLISTI, *et tunc prior obligatio exſtinguebatur, nouaque ex litteris naſcebatur obligatio, quae ex eo nomen habet, quod litteris conſiſtat.* Haec eſt ſollemnitas quam in litterarum obligatione veteri obſeruatam eſſe, tradit Theophilus, quamuis eius exemplum tantum ad prius litterarum obligationis genus pertineat, quod Caius *a re in perſonam fieri*, ait.

(b) Formulam hanc vt et ſequentem: EXPENSOS MIHI TVLISTI: Latine exhibet editio Fabroti, ad Codices MSS. exacta, eaque procul dubio genuina illa et antiqua formula eſt inducendi litterarum obligationem. Aſt Dionyſii Gothofredi editio loco Latinae Graecam formulam habet: *τὰ ἑκατὸν χρυσία, ἅπερ ἐμοὶ ἐξ αἰτίας μισθώσεως χρεωστεῖς, σὺ ἐκ συνθήκης καὶ ὁμολογίας δέδωκας τῶν οἰκείων γραμμάτων; Centum aureos, quos mihi ex cauſſa locationis debes, tu mihi ex conuentione et pactione dabis propriarum litterarum?* ad quae debitor reſpondebat: *ἐκ τῆς συνθήκης ὀφείλω τῶν οἰκείων γραμμάτων; Ex conuentione illos debeo mearum litterarum.* Sed facile intelligitur Latina illa, quae habet editio Fabroti, omiſſa eſſe a librariis, Latina illa vel non curantibus, vel non ſatis intelligentibus, eorumque loco repoſita illa Graeca. Vid. Schulting. *l. c. p.* 163.

§. V.

Ex hoc ergo quantiuis pretii loco diſcimus, I. litterarum obligationem factam eſſe *nominibus*. Quicumque enim debebat, eius nomen non modo referebatur in tabulas excepti et expenſi, ceu docet Cicero *pro Q. Roſc. Comoed. V. Expenſum tuliſſe non dicit, cum tabulas non recitat*, ſed et in chirographa, adhibitis teſtibus et parariis. Senec. *de Benef. Lib. II. & III. cap.* 15. Et inde Horatius *Epiſt. II.* 1. v. 105. — *Locus Theophili illuſtratus.*

Scriptos NOMINIBVS *certis expendere numos.*

Inde, qui mutuam pecuniam ſumebant, SCRIBERE dicebantur. Loca Plauti *Aſin. II.* 4. v. 34. *Curcul. III. v.* 40. *Trucul. I.* 1. *v.* 53. Cicer. *ad Attic. IX.* 2. et alia, iam adduxit V. C. Rich. Bentleius *ad Horat. p.* 628. *ſequ.* Porphyrion *ad Horat. Serm. II.* 3. eleganter id explicat hunc in modum: *Iuris verba.* SCRIBERE *eſt mutuum ſumere*; inde denique eſt; quod RESCRIBERE eodem teſte Porphyrione, et reſtituere, quod et Seru. *ad Aen. VII. v.* 422. obſeruat, et Donatus ad Terent. *Phorm. V.* 7. *v.* 29. Diſcimus, II. nomina illa non ſolum inſcripta eſſe in cauſſa pecuniae ex mutuo numeratae, ſed et, ſi quis ex cauſſa emtionis, locationis, ſocietatis cet. deberet. Sane enim nominis ex cauſſa emtionis venditionis facti meminit Cicero *de offic. III.* 14. Conſtat porro ex hoc loco Theophili, III. litterarum obligationem nouationem debiti, immo et delegationem nonnunquam induxiſſe, vt ex Caio diſcimus. Si *nouationem* inducebat litteris obligatio *a re in perſonam*; ſin *delegationem*, *a perſona in perſonam*

nom fieri dicebatur. Ita enim diſtinctionem Caii interpretandam eſſe, res ipſa docet. Et hinc lucem capit loquutio vetus: *ab aliquo ſcribere*. Horat. *Serm. II. 3. v. 69.*

Scribe decem a Nerio. - - -

vbi legendus laudatiſſimus vir Rich. Bentl. *p. 629.* Denique IIII. ex hoc Theophili loco diſcimus, quod litterarum obligationem praecedere debuerit ſollemnis ſtipulatio, eaque deinde redigenda fuerit in ſcripturam. Et haec eſt illa *ſcripturae proprietas*, cuius meminit *L. 2. D. de obl. et action.*

§. VI.

Effectus litterarum obligationis. Effectus vero is videtur fuiſſe, vt aliquis teneretur litteris, quaſi ex cauſſa pecuniae expenſae, quando tamen nihil ſaepe erat numeratum, nec exceptioni etiam non numeratae pecuniae locus relinqueretur. Schulting. *ad* Caii *Inſt. II. 9. 12. p. 163.*

§. VII.

Scriptura alias nullam producit obligationem. Haec de antiquiſſima litterarum obligatione. Alias ſcriptura nullam producebat validam obligationem, *L. 25. §. fin. D. de probat.* ſed requirebantur verba, ſtipulationi propria, quae ſi in ſcripturam redacta fuiſſent, praeſumebatur praeceſſiſſe ſolemnem ſtipulationem: et tunc non ex his ſcriptis, ſed ex ſtipulatione, vel ob chirographum ex ſtipulatu agebatur, cuius actionis mentio fit. *L. 17. pr. D. de doli mali et met. except.* Schulting. *ad* Cai. *ibid. p. 164.*

§. VIII.

Noua litterarum obligatio. Inualuit tamen poſtea, ex quo antiqua illa litterarum obligatio obſoleuerat, noua obligationis ſpecies, quae et ipſa litterarum obligatio dici poſſe videbatur. Senſim enim ſub Imperatoribus fuerat receptum contra iuris antiqui regulas, vt ex chirographis quoque peti poſſet credita pecunia, (c) et ex ea naſceretur condictio, quamuis non praeceſſiſſet ſtipulatio. *pr. Inſt. h. t.* Sed tunc quidem reus vel querelam non numeratae paecuniae inſtituere, vel opponere poterat exceptionem non numeratae pecuniae, niſi multum temporis effluxiſſet. Et quum alias quilibet reus ſuam exceptionem probare debeat: *L. 1. D. de except.* hic quidem onus probandi deuoluebatur in actorem. *L. 14. §. 2. L. 3. C. de non num. pec.* Multum vero illud tempus in hac exceptione antea ex principalibus conſtitutionibus vſque ad quinquennium procedebat: a Iuſtiniano vero ita contractum eſt, vt vltra biennii metas huiuſmodi exceptio minime extendatur. *d. L. 14. C. eod.*

(c) Immo et nouae potuere induci obligationes, interueniente chirographo, ecu patet ex *L. 6. C. Theod. de denunc. vel edition. reſcript.* vbi legendus Iac. Gothofred. commentarius.

TIT.

T I T. XXIII-XXVII.

DE CONTRACTIBVS CONSENSVALIBVS, EMTIONE VENDITIONE, LOCATIONE CONDVCTIONE, SOCIETATE, MANDATO.

De contractibus, qui RE, VERBIS, LITTERIS ineuntur, ſatis multa hactenus diximus: de iis, qui SOLO CONSENSV citra verborum ſcripturaeque proprietatem perficiuntur, eo pauciora ex antiquitatibus erunt monenda, quo minus in his contractibus iuris gentium Romani a ſimplicitate iuris iſtius receſſerunt.

§. I.

Contractus conſenſuales erant bonae fidei.

Contractus omnes conſenſuales, vt et ex realibus *depoſiti*, *commodati*, *pignoris*, ex innominatis *aeſtimatorius* et *permutatio*, ex quaſi contractibus *negotiorum geſtio* et *tutela* erant contractus bonae fidei, reliqui fere ſtricti iuris. Inter quos quaenam fuerit differentia, infra *Lib. IIII. Tit. VI.* occaſione actionum bonae fidei et ſtricti iuris commodius explicabimus.

§. II.

Emtio venditio quomodo contracta.

Quibus ritibus alienari conſueuerint res mancipi, et nec mancipi iure Quiritium, ſupra *Libro II. Tit. I.* oſtendimus. Quamuis ergo emtioni venditioni aliquando accederet mancipatio, aliquando in iure ceſſio, aliquando traditio, tamquam modi adquirendi: ipſa tamen emtio venditio, tamquam titulus, perfecta videbatur, ſimul ac de pretio inter emtorem et venditorem conuenerat, tametſi pretium nondum eſſet numeratum, immo ne arrhae quidem datae, quippe quae non ad inducendam obligationem, ſed ad euidentiorem probationem, dabantur. *princ. Inſt. h. t.* Cai. *Inſt. II. 9. 14. L. 34. pr. D. de contr. emt.* Dubitari enim poterat, quin de pretio conueniſſet, adeoque deberetur reliquum, ſi arrha data eſſet. Varro *de Lingu. Lat. III. 36. p. 28. Arrhabo ſic dicta, vt reliquum reddatur. Hoc verbum a Graeco ἀῤῥαβὼν, reliquum, ex eo quod debitum reliquit.*

§. III.

Actiones contra venditorem mentientem.

Antequam contractus perficeretur ante omnia de rei vendendae natura et qualitate diſpiciebatur. Iuſſerant enim aediles titulos ſingulorum ſeruorum ſcribi, Gell. *Noct. Att. III. 2.* quales titulos complures colligit Barn. Briſſon. *de Form.* IIII. *p. 492. ſeq.* Simile quid et in reliquarum rerum venditionibus obſeruabatur, vti idem laudatiſſimus auctor p. 496. ſeq. demonſtrat. Praeterea ne in venditionibus mancipiorum deciperentur emtores, iubebantur illa interea, dum praeconium fiebat, in orbem currere, ſaltare, ſeſe denudare, vt ſanitatem

num fieri dicebatur. Ita enim diſtinctionem Caii interpretandam eſſe, res ipſa docet. Et hinc lucem capit loquutio vetus: *ab aliquo ſcribere*. Horat. *Serm. II.* 3. *v.* 69.

Scribe decem a Nerio. - - -

vbi legendus laudatiſſimus vir Rich. Bentl. *p.* 629. Denique IIII. ex hoc Theophili loco diſcimus, quod litterarum obligationem praecedere debuerit ſollemnis ſtipulatio, eaque deinde redigenda fuerit in ſcripturam. Et haec eſt illa *ſcripturae proprietas*, cuius meminit *L.* 2. *D. de obl. et action.*

§. VI.

Effectus litterarum obligationis. Effectus vero is videtur fuiſſe, vt aliquis teneretur litteris, quaſi ex cauſſa pecuniae expenſae, quando tamen nihil ſaepe erat numeratum, nec exceptioni etiam non numeratae pecuniae locus relinqueretur. Schulting. *ad* Caii *Inſt. II.* 9. 12. *p.* 163.

§. VII.

Scriptura alias nullam producit obligationem. Haec de antiquiſſima litterarum obligatione. Alias ſcriptura nullam producebat validam obligationem, *L.* 25. §. *fin. D. de probat.* ſed requirebantur verba, ſtipulationi propria, quae ſi in ſcripturam redacta fuiſſent, praeſumebatur praeceſſiſſe ſolemnem ſtipulationem: et tunc non ex his ſcriptis, ſed ex ſtipulatione, vel ob chirographum ex ſtipulatu agebatur, cuius actionis mentio fit. *L.* 17. *pr. D. de doli mali et met. except.* Schulting. *ad* Cai. *ibid. p.* 164.

§. VIII.

Noua litterarum obligatio. Inualuit tamen poſtea, ex quo antiqua illa litterarum obligatio obſoleuerat, noua obligationis ſpecies, quae et ipſa litterarum obligatio dici poſſe videbatur. Senſim enim ſub Imperatoribus fuerat receptum contra iuris antiqui regulas, vt ex chirographis quoque peti poſſet credita pecunia, (*c*) et ex ea naſceretur condictio, quamuis non praeceſſiſſet ſtipulatio. *pr. Inſt. h. t.* Sed tunc quidem reus vel querelam non numeratae paecuniae inſtituere, vel opponere poterat exceptionem non numeratae pecuniae, niſi multum temporis effluxiſſet. Et quum alias quilibet reus ſuam exceptionem probare debeat: *L.* 1. *D. de except.* hic quidem onus probandi deuoluebatur in actorem. *L.* 14. §. 2. *L.* 3. *C. de non num. pec.* Multum vero illud tempus in hac exceptione antea ex principalibus conſtitutionibus vſque ad quinquennium procedebat: a Iuſtiniano vero ita contractum eſt, vt vltra biennii metas huiusmodi exceptio minime extendatur. *d. L.* 14. *C. eod.*

(*c*) Immo et nouae potuere induci obligationes, interueniente chirographo, ecu patet ex *L.* 6. *C. Theod. de denunc. vel edition. reſcript.* vbi legendus Iac. Gothofred. commentarius.

TIT.

T I T. XXIII-XXVII.

DE CONTRACTIBVS CONSENSVALIBVS, EMTIONE VENDITIONE, LOCATIONE CONDVCTIONE, SOCIETATE, MANDATO.

De contractibus, qui RE, VERBIS, LITTERIS ineuntur, ſatis multa hactenus diximus: de iis, qui SOLO CONSENSV citra verborum ſcripturaeque proprietatem perficiuntur, eo pauciora ex antiquitatibus erunt monenda, quo minus in his contractibus iuris gentium Romani a ſimplicitate iuris iſtius receſſerunt.

§. I.

Contractus omnes conſenſuales bonae fidei.

Contractus omnes conſenſuales, vt et ex realibus *depoſiti*, *commodati*, *pignoris*, ex innominatis *aeſtimatorius* et *permutatio*, ex quaſi contractibus *negotiorum geſtio* et *tutela* erant contractus bonae fidei, reliqui fere ſtricti iuris. Inter quos quaenam fuerit differentia, infra *Lib. IIII. Tit. VI.* occaſione actionum bonae fidei et ſtricti iuris commodius explicabimus.

§. II.

Emtio venditio quomodo contracta.

Quibus ritibus alienari conſueuerat res mancipi, et nec mancipi iure Quiritium, ſupra *Libro II. Tit. I.* oſtendimus. Quamuis ergo emtioni venditioni aliquando accederet mancipatio, aliquando in iure ceſſio, aliquando traditio, tamquam modi adquirendi: ipſa tamen emtio venditio, tamquam titulus, perfecta videbatur, ſimul ac de pretio inter emtorem et venditorem conuenerat, tametſi pretium nondum eſſet numeratum, immo ne arrhae quidem datae; quippe quae non ad inducendam obligationem, ſed ad euidentiorem probationem, dabantur. *princ. Inſt. h. t.* Cai. *Inſt. II. 9. 14. L. 34. pr. D. de contr. emt.* Dubitari enim poterat, quin de pretio conueniſſet, adeoque deberetur reliquum, ſi arrha data eſſet. Varro *de Lingu. Lat. III. 36. p. 28. Arrhabo ſic dicta, vt reliquum reddatur. Hoc verbum a Graeco ἀῤῥαβὼν, reliquum, ex eo quod debitum reliquit.*

§. III.

Actiones contra venditorem mentientem.

Antequam contractus perficeretur ante omnia de rei vendendae natura et qualitate diſpiciebatur. Iuſſerant enim aediles titulos ſingulorum ſeruorum ſcribi, Gell. *Noct. Att. III. 2.* quales titulos complures colligit Barn. Briſſon. *de Form.* IIII. *p. 492. ſeq.* Simile quid et in reliquarum rerum venditionibus obſeruabatur, vti idem laudatiſſimus auctor p. 496. ſeq. demonſtrat. Praeterea ne in venditionibus mancipiorum deciperentur emtores, iubebantur illa interea, dum praeconium fiebat, in orbem currere, ſaltare, ſeſe denudare, vt ſanitatem

Digitized by Google

tem ſuam probarent ſpectantibus. De quo ritu eleganter diſſerit Gronouius Pater *Diatrib. ad Stat. Cap. XVI. p.* 85. Id vbi fiebat, mancipia dicebantur *produci*. Terent. *Eun.* I. 2. *v.* 54. *Heaut.* I. 1. *v.* 92. Si in re indicanda mentitus eſſet venditor, duplum eius, quod intererat, tenebatur praeſtare. Hinc *actio de emto ex modo*, quae locum habebat in duplum, ſi quis in diſtrahendo fundo de modo, id eſt, ſpatio, mentiebatur. Paull. *Recept. Sent.* II. 17. 4. Idem fiebat, ſi vitia quaedam rei venditae falſo dicerentur abeſſe. Cicero *de offic.* III. 16. ſi vero quis, ſeruum pluris venditurus de eius artificio vel peculio fuiſſet mentitus, tenebatur actione aeſtimatoria ex emto, *L.* 13. §. 4. *D. de act. emti*, adeoque emtori, quanti minoris valuiſſet, praeſtare compellebatur, niſi paratus eſſet ille ad redhibitionem. Paull. *Sent. II.* 17. 6. Cic. *pro Planc. XXV.*

§. IIII.

Periculum rei venditae ad emtorem pertinebat.

Quum vero ſolo conſenſu perficeretur emtio venditio: ſtatim periculum rei, etiamſi nondum traditae, ad emtorem pertinebat, adeo, vt ſi res interim periiſſet, pretium tamen eſſet numerandum, tametſi nihil conſequeretur emtor. Si tamen ſeruus, bona fide comparatus, fuga ſe proripuerat ex veteri vitio, ſcilicet, vt iam antea apud venditorem fugiſſet: non tantum pretium venditor, ſed et ea, quae per fugam abſtulerat, (a) reddere cogebatur. Paull. *Rec. Sent. II.* 17. 11. Cuiac. *Obſeru. XVIII.* 10. Schulting. *ad Paull. ibid. p.* 295.

(a) Solebant enim ſerui, priuſquam ſe in pedes conicerent, aliquid conuaſare. Terent. *Phorm.* I. 4. *v.* 12.
- - - *Nam abſque eo eſſet,*
Recte ego mihi vidiſſem, et ſenis
eſſem vltus iracundiam.
Aliquid conuaſaſſem, atque hinc me
conicerem protinus in pedes.
Conſ. Cuiac. *Paratitl. C. de furt.* et *ſeru. corrupt.*

§. V.

Vt et fructus.

Quemadmodum vero periculum ad emtorem pertinebat, etiamſi nondum eſſet dominus, ita et ex die emtionis, ſi pretium eſſet numeratum, et fructus et operae ſeruorum, et foetus pecorum, et ancillarum partus, reliquaque emolumenta omnia, emtoris erant. Paull. II. 17. 7. *L.* 4. D. *de fideic. libert.* Cuiac. *Obſ. XXI.* 15.

§. VI.

Quid traditio?

Sequuta traditione, etiam dominium transferebatur, ſi venditor eſſet dominus, et tunc ſtatim ſoluendum erat pretium, aut certe ex eo tempore vſurae debebantur, niſi de eo fides fuiſſet habita. Paull. *Recept. Sent.* 17. 9. *L.* 6. §. 1. *D. de vſur.* Interea tamen ſalua erat emtori redhibitio ob latens vitium, modo intra ſex, modo intra duos menſes vtiles. Paull. *Recept. Sent.* II. 17. 5. *L.* 9. §. *vlt. L.* 55. *D. de aedil. edict.*

§. VII.

Quid euictio?

Ad euictionem quod attinet, dominus, accepto pretio, auctoritatis actioni manebat obnoxius: Paull. *Rec. Sent.* II. 17. 1. Sin partem tantum accepiſſet pretii, eatenus duntaxat auctoritatis nomine tenebatur,

batur. *L.* 13. §. 9. *de act. emti.* Auctoritas verò idem eſt ac actio de euictione. *L. vlt. D. de euict.* Barn. Briſſon. *de Verb. Sign. voce Auctoritas p.* 64. Salmaſ. *de vſur. VIII.* Sed ea euictio non ſemper promittebatur. Aliquando enim pro voluntate contrahentium ſtipulationes in ſimplum, duplum, triplum, quadruplum concipiebantur: L. 56. pr. *D. de euict.* aliquando, ſi res pretioſiores venierant, ex iuris neceſſitate promittendum erat duplum. L. 37. §. 1. *D. eod. L.* 31. §. 20. D. *de Aedil. edict.* At quoties accedebat mancipatio, illa erat ordinarie, et ex ipſa iuris diſpoſitione, praeſtanda. Quod diſcimus ex Plaut. *Perſ.* IIII. 3. *v.* 55.

At ſuo periculo is emat, qui eam mercabitur.
Mancipio neque promittet, neque quisquam dabit.

Ac poſtea *v.* 16.

- - - Nihil mihi opus eſt
Litibus, neque tricis. Quamobrem ego argentum numerem foras?
Niſi mancipio accipio, quid eo mihi opus mercimonio?

Plaut. *Curcul.* IIII. 2. *v.* 8. *et ſequ.* Vnde et Paull. *Rec. Sent. II.* 17. 3. *Res emta, mancipatione et traditione perfecta, ſi euincatur: auctoritatis venditor duplo tenus obligatur.* Quo tamen de loco quum mirae ſint Cuiacii, Salmaſii, aliorumque doctorum virorum altercationes, videndus omnino Schulting. *ibid. p.* 291. *ſequ.* Nihil iam addo de pactis emtioni venditioni adiici ſolitis, niſi quod aliquando, addita poena, prohiberetur ius retrahendi rem venditam. Sic apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. XII.* 68. LOCVM. EMTVM. QVISQVE REVOCARE. VOLET. REIP. FISCO. INFERRE. DEBET. HS. VICIES.

§. VIII.

Locationes publicae. Quinam publicani?

LOCATIONES CONDVCTIONES quid ſint, ſatis a doctoribus explicatur. Intercedebat in hoc contractu merces pro vſu rei, vel opera, eaque in locatione praediorum ruſticorum *penſio*: in locatione habitationis *ἐνοίκιον* vel *στεγονόμιον*, in reliquis locationibus *reditus* vel *redactus* dicebatur. Cuiac. *Obſ.* IIII. 26. Satis vero conſtat, locationes apud Romanos vel PVBLICAS fuiſſe, vel PRIVATAS. Publicas res qui conducebant, *publicani* dicebantur, iique plerumque erant equites Romani. Cic. *pro Planc.* XI. Vnde eos *honeſtiſſimos viros, et firmamentum ceterorum ordinum* vocat idem *pro lege Manil. II. et VII.* Quin quanto in honore illi fuerint apud Romanos, maxime poſt Ciceronis aetatem, vel inde patet, quod Veſpaſiani parenti, publicano, poſita eſt ſtatua, cum titulo; ΚΑΛΩΣ ΤΕΛΩΝΗΣΑΝΤΙ. Suet. *Veſpaſ.* I. At ab exteris hi publicani tanto maiori habebantur deſpicatui, maxime a Iudaeis, qui eos, tamquam peſtem reipublicae, et generis humani propudium, abominabantur. Matth. XVIII. 17. Marc. II. 15. Ligthf. *Hor. Hebr. et Talmud.* Luc. V. 28. Immo et ipſis Romanis poſtremo adeò exoſi eſſe coeperunt, vt ob iſtos quaeſtus a ſenatu alienarentur equites. Car. Sigon. *de ant. iure ciu. Rom.* II. 4. *p.* 302. *ſequ.* Vnde et in iure noſtro *magnae audaciae magnaeque te-*

meritatis eſſe dicuntur publicanorum factiones. *L.* 12. *pr. D. de public. et vectigal.*

§. VIIII.

Publicani conduxerunt vectigalia.

Locabantur vero publicanis partim *vectigalia*, partim *ultro tributa*. Polyb. *Lib. VI. Cap.* 15. *p.* 646. *edit. Gronou. Tom.* I. Vectigalia (*b*) cenſores locabant in luſtrum, id eſt, in quinquennium in Italia aeque ac prouinciis. L. 13. §. 6. *D. de iur. fiſc. L.* 7. *C. de locat.* Immo et agri et praedia ciuitatum in idem tempus locabantur L. 4. §. 1. *D. de admin. rer. ad ciuit. pert.* Quum autem illa vectigalia, ſiue ad fiſcum, ſiue ad ciuitates et municipia pertinerent, ex agris, paſcuis, et portubus publicis, ſalinis, piſcariis, cotoriis, hereditatibus, manumiſſionibus redirent, dicta ſunt *decumae*, *ſcriptura*, *portoria*, *vectigalia ſalinarum*, *picariarum*, *cotoriarum*, *viceſimarum*. *L.* 17. §. 1. *D. de verb. ſign.* Publicani qui *decumas* redemerant, *decumani*; qui *ſcripturas*, *pecuarii*; qui *portoria*, *portitores* dicti ſunt. Aſcon. *in Diuinat. p.* 1763. *Mancipes ſunt publicanorum principes*. *Romani homines*, *qui quaeſtus ſui cauſſa*, *decumas redimunt*, *decumani adpellantur*; *ſi portum aut paſcua publica*, *portitores*, *aut pecuarii*, *quorum ratio dicitur*. Sigon. *ibid. p.* 296. *ſequ.*

(*b*) Vectigalia quae fuerint, eleganter ex antiquitatibus Romanis docuit Petr. Burmannus *de Vectigal. pop. Rom.* I. II. III. Agri publici, hoſtibus erepti, omnes erant vectigales, iique pro varia deditionis formula triplices habebantur. Vel enim toti publici Romani populi erant, eorumque reditus proprie vectigalia dicebantur: vel militibus inopique plebi diuidebantur per leges agrarias, vel gentibus in deditionem acceptis colendi relinquebantur, vtrobique impoſito annuo ex fructibus paſcuiſque vectigali. Porro et agri vectigales dicti ſunt ii, quos permiſerant municipiis, vt ex eorum reditibus municipiorum ſuſtinerentur onera, ſacra peragerentur, aedes publicae ſartae tectaeque ſeruarentur. Burmann. *ibid. p.* 128. 148. Et de his proprie loquitur titulus Digeſtorum *ſi ager vectigalis petatur*.

§. X.

Et vltro tributa.

Vltro tributa dicta ſunt ſumtus operum publicorum, quorum locatio quinto quoque anno facta eſt a cenſoribus. Plutarchus ex vocat ἐργολαβίας, quaſi *operum redemturas*. Exempla varia ex Liuio colligit Sigon. *de ant. iure ciu. Rom.* II. 8. *p.* 229. Perfectum vero opus etiam probandum erat, de qua probatione plura Cuiac. *Obſ.* XXIII. 33.

§. XI.

Publicani quotuplices?

Porro publicani alii erant *mancipes*, alii *praedes*, alii *ſocii*. Mancipem definit Feſtus *p.* 311. *quiſquis a populo aliquid emit*, *conducitue*, *quia ſublata manu ſignificat*, *ſe auctorem emtionis*, vel conductionis, *eſſe*. Et Aſconius Paed. *l. c. p.* 1763. mancipes *principes publicanorum* eſſe ait, *qui quaeſtus ſui cauſſa exigenda a ſociis ſuo periculo exigant*, *et reipublicae repraeſentent*. *Praedes* vero, teſte eodem Feſto, dicebantur, *qui populo ſe obligabant*, *interrogatique a magiſtratu*, *ſi praedes ſint? reſpondebant*: *praedes*. *Socii* denique erant, qui in partem quaeſtus et iacturae a mancipibus et praedibus vocabantur. Sigon. *ibid.*

ibid. p. 239. Omnes vero hi publica vectigalia vel vltro tributa ad haſtam *publicam conducebant* (c).

(c) Nep. *in Attico VI. Ad haſtam publicam nunquam acceſſit. Nullius rei neque praes, neque manceps factus eſt.* Columell. *Lib. I. praef. In hac et Saturnia terra nunc ad haſtam locamus.* Ouid. *de Ponto* IIII. 5.

Aut populi reditus poſitam componat ad haſtam.

Idem *ibid. v.* 139.

Nunc longi reditus haſtae ſupponere luſtri,

Credet, et exacta cuncta locare fide.

§. XII.

Locationes priuatae.

Haec de locationibus et conductionibus publicis. Priuati vel praedia ſua et res, vel operas, locabant: iſque contractus denuo perfectus erat, ſimul ac de certa mercede inter contrahentes conuenerat. De locatoris et conductoris differentia, Cuiac. *Obſ.* II. 28. de reliquis huius contractus iuribus doctores conſulendi ſunt. Id modo iuuat addere, plerumque priuatos in conducendis locandiſque rebus ſuis imitatos eſſe conductiones publicas, adeoque conduxiſſe et locaſſe in quinquennium. *L. 3. §. 1. D. ſi cert. petat. L. 25. §. vlt. D. ſolut. matrim. L. 16. D. de liberat. leg. L. 89. D. de V. O.* Plin. *Epiſt. VIII. 36. L. 13. §. vlt. L. 24. §. 2. et 4. D. locati.* Praeterea nec id videtur omittendum, non ſolum domos, ſed et fundos, plerumque locatos eſſe Kalendis Iuliis. Exempla ſunt in *L. 41. pr. D. de contrah. emt. L. 60. pr. D. locat. L. 9. pr. D. qui pot. in pign.* Add. Sueton. *Tib. XXXV.* Martial. *Epigr.* XII. 33. Ipſae tamen locationes vtplurimum a Kalendis Martiis incipiebant, eodemque tempore et penſiones ſoluebantur, *L. 58. pr. D. de vſufr.* quamuis id non credat Thom. Reineſ. *ad Inſcr. Claſſ. VII. p.* 507. Plura hac de re praeter laudatiſſimum Reineſium differunt Ant. Auguſtin. *Emend. IIII.* 14. Cuiac. *ad African. XII.* 8. Guid. Pancirol. *Var. Lect. I. vlt.*

§. XIII.

Origo emphyteuſeos.

Diximus ſupra *n. VIIII. not. b.* eos quoque agros dictos eſſe vectigales, qui permiſſi fuerint municipiis, vt ex eorum reditu onera municipiorum ſuſtinerentur, aedeſque publicae ſartae tectaeque conſeruarentur. Burm. *de Vectigal. pop. Rom. p.* 128. *et* 148. Horum alii in perpetuum locabantur, quorum penſio ipſis inhaerebat, et *vectigal* vocabatur; alii ad certum tempus. Priores proprie agri vectigales dicebantur, et de iis agit titulus Digeſtorum: *ſi ager vectigalis petatur.* Deinde vero quia ſaepe et inculti agri hac lege fruendi darentur, Graecis nominibus venire coeperunt tam agri illi, quam redeuntia inde vectigalia, EMPHYTEVSEOS puta et CANONIS, quod ſub Conſtantino M. primum factum ſuſpicatur Schilter. *Exerc. XVI. 66. ſequ.* Eadem vero locationis ſpecies ſenſim extenſa ad praedia templorum, patrimonialia principis, vrbana, quin et priuatorum. Vnde Zeno Imperator, emphyteuſi ab emtione aliiſque contractibus ſeiuncta, nouo contractui emphyteuſeos dedit originem. *L. 1. C. de iure emphyteuſ.*

Digitized by Google

§. XIIII.

Societates publicae.

De SOCIETATE idem, quod de locatione conductione, tenendum, eam vel *publicam* eſſe, vel *priuatorum*. Publicis accenſendae ſunt ſocietates publicanorum, vel conducentium vectigalia. Diuiſi enim in multas ſocietates conducebant: et deinde ex ordine ſuo creabant *magiſtrum ſocietatis*, qui Romae ſocietati ita praeerat, vt et ſocios quaſi ſenatum cogendi, et ad eos de ſocietatis negotiis referendi poteſtatem haberet, curamque omnem gereret tabularum et rationum, quae vndique ab iis, qui ſocietati operam dabant, Romam mittebantur. Cic. *Epiſt. ad Famil. XIII. 9. L. 14. D. de pact.* Sociis enim huiuſmodi permiſſum erat, corpus vel collegium habere. *L. 1. D. quod cuiuſc. vniu. nom.* Iidem *magiſtri ſocietatum* in prouinciis habebant aliquos *pro magiſtro*; quaſi muneris ſui vicarios, ſocietatiſque praefectos. Cic. *ad Attic. X. 10.* Quae omnia optimorum auctorum teſtimoniis luculenter demonſtrant Car. Sigon. *de ant. iure ciu. Rom. II.* Burm. *de Vectigal. Pop. Rom. VIIII. p. 163.*

§. XV.

Societates priuatae cum vniuerſales,

Priuati ſocietates inire poterant, tum omnium bonorum, (*κοινοπραξίαν*) vel, vt Vlpianus L. 73. *pr. D. pro ſoc.* vocat vniuerſarum fortunarum, tum vnius cuiuſdam negotiationis. Cai. *Inſt.* II. 9. 16. Quoties prius fuerat factum: quaecumque in dominio ſociorum erant, cum reliquos quoque communicabantur, L. 1. §. 2. L. 2. *D. pro ſoc.* idque non propter conſenſum, qui ſolus ad transferendum dominium non ſufficit, L. 20. *C. de pact.* verum quia traditio quaedam tacita interueniſſe credebatur, et veluti conſtitutum poſſeſſorium, vti praeclare docet Ger. Noodt *Probab. II. 6. vlt.* Et talis erat communio bonorum inter Pythagoraeos, dictos ideo *κοινόβιοι*, Vid. Iambl. *Vit. Pythag. cap. V. ſegm. 29. et cap. XVII. ſegm. 72. 74.* Porphyr. *Vit. Pythag. ſegm. 20. et ibi* Luc. Holſten. et Conr. Ritterſhuſ. *in Notis*.

§. XVI.

tum vnius negotiationis.

Vnius alicuius negotiationis ſocietas iniri pro lubitu poterat conditionibuſque quibuſcumque: adeo vt et tunc valeret ſocietas, ſi vnus pecuniam daret, alter operam pro pecunia conferret. Nam et tunc, vt eleganter Plautus *Aſinar.* I. 3.

Par pari datum hoſtimentum eſt, opera pro pecunia.

Vid. L. 52. §. 2. *D. pro ſoc.*

§. XVII.

Lucrum et damnum quomodo diuiſum inter ſocios?

Quidquid ex ſocietate, illa conſtante fuerat adquiſitum commune erat ſociis omnibus et diuidebatur partibus aequis (*d*), ſi non aliter initio inter ſocios conueniſſet. L. 29. *pr. D. de ſoc.* Recte enim ex L. 63. *pr.*

(*d*) Per has merito intelligunt tales, partes *aequales* vel *aequae* dicantur viquae collationi reſpondent; id eſt *ſimiles* vel *pares*. Vid. Briſſon. *de V. S.* partes *pro rata*, quamuis in iure alias *hac voce*.

pr. D. pro ſoc. obſeruatum eſt a V. C. Schultingio p. 171. inter ſocios ex veterum ſententia interceſſiſſe quodammodo ius fraternitatis, L. 65. *pr. D. eod.* arctiſſimamque amicitiam. Quae quum, teſte Publio Syro, *pares aut accipiat, aut faciat* (e): aequum iis viſum eſt, inter ſocios omnia eſſe communia. Aſt poterat tamen inter ſocios aliter conueniri, parteſque communis lucri et damni eorum aliquando arbitrio ſtatuebantur. *L. 29. D. eod.* quin ſaepe ab arbitris ex bono et aequo partes cuique pro rata adſignabantur. *L. 6. et L.* 80. *D. eod.*

(e) De hac paritate inter amicos vi- deatur Cicero *de Legib. I.* 12. Lactant. *Diu. Inſt. V.* 14. Hinc et *fratres* dicun- tur ſocii apud Apulei. *Metamorph. X. p.* 388. *ſequ.*

§. XVIII.

Societas quomodo diſſoluta?

Quemadmodum autem inita ſocietas conſenſu perſeuerat: ita eadem diſſenſu diſſoluitur, et quidem, vt periculum litium inter ſocios pullulantium euitetur, etiam diſſenſu vnius. Cuius rei exempla apud Petron. Arb. *Satyr. p.* 26. et Apulei. *Metamorph. X. p.* 380. vbi et formula renunciandi ſocietati occurrit: *Intelligo nobis conuenire non poſſe, itaque communes ſarcinulas partiamur, et paupertatem noſtram priuatis quaeſtibus tentemus expellere.* Vel: *ſi tibi ſocietas iſta diſplicet: poſſumus omnia quidem cetera fratres manere, ab iſto tamen nexu communionis diſcedere.* Conf. Wower. *ad Petron. p.* 118. Quin et morte tum naturali, tum ciuili vnius ſocii, diſſoluebatur ſocietas. Cai. *Inſt.* II. 9. 17. neque vnquam heres ipſo iure erat ſocius, ne quidem in ſocietate vectigalium, niſi adſcitus a reliquis eſſet. *L.* 59. *pr. et L.* 63. §. 8. *D. pro ſoc.* Cuiac. *Obſ. X.* 25. Praeterea egeſtate ſoluebatur ſocietas, *L.* 4. §. 1. *D. eod.* vt et, ſi quis ſociorum bonis ceſſiſſet. *L.* 65. §. 1. *D. h. t.* Denique ſi vnius negotiationis cauſſa inita fuerat ſocietas, finito negotio, ipſa quoque ſocietas ceſſabat. L. 43. §. *vlt.* L. 65. §. 10. *D. eod.*

§. XVIIII.

Contractus mandati origo.

De MANDATO iis, quae doctores inculcare ſolent, nihil eſt, quod addamus, praeter id vnicum, quod is contractus non videatur antiquiſſimus. Sane enim, quum cenſerent veteres, mandatum ex officio atque amicitia proficiſci: L. 1. §. 4. *D. mandati vel contra*, non videntur initio hoc nomine obligationem conſtituiſſe, ſicut nec *ex precario*: L. 14. *D. de praecar.* ſed, quod fidem plurimum colerent, maxime data dextra adligabant mandatae ſuſceptaeque operae fidem, quam manum fidem ſacram iudicabant, vti acute obſeruat Ger. Noodt. *Probab. IIII.* 12. *p.* 109. Hinc Iſidor. *Orig. IIII.* 4. tradit, inde dictum eſſe mandatum quod olim in commiſſo negotio alter alteri *manum dederit*. Et ad hunc ritum adludere videtur Plaut. *Captiu. II.* 3. *v.* 82. *ſequ.*

Haec per dextram, te dextra retinens manu,
Obſecro, infidelior mihi ne ſuas, quam ego ſum tibi,
Tu hoc age, mihi heres nunc es, tu patronus, tu pater.

Tibi

Digitized by Google

> *Tibi commendo ſpes opeſque meas.* PHI. MANDAVISTI *ſatis. Satin' habes, mandata quae ſunt, facta ſi refero? T. Satis.*

Et Terent. *Heaut. III.* 1. *v.* 28.

> ME. *Cedo* DEXTRAM: *porro te, idem oro vt facias, Chreme.*
> CH. *Paratus ſum.*

Igitur, quod fides iubebat et pudor, hoc primum mandati ius fuit. Poſt vſus ei actionem adinuenit, adeoque mandatum in ciuile tranſiit negotium. Vid. Celeb. Noodt. *Pand. h. t.*

§. XX.

Dolus in ſocio vel mandatario admiſſus infamia punitus.

Denique adhuc monendum eſt, actiones pro ſocio et mandati, ſi dolus in alterutro contractu concurriſſe probaretur, infamiam inuſſiſſe. Quum enim ſocii fratrum loco haberentur; (§. XVII.) nec mandare cuiquam ſoleamus, niſi cuius fidem ſequimur: merito infamia coercebant veteres, eos qui tam turpiter ſocium vel mandantem defraudaſſent. Cic. *pro A. Caecina III.* Quin et negligentia in crimen mandati iudiciique infamiam reuocabatur, teſte eodem *pro Roſcio XXXVIII.* Quae omnia ex edicto praetoris eſſe, patet ex *L.* 1. *D. de his qui not. inf.*

T I T. XXVIII.

DE OBLIGATIONIBVS, QVAE QVASI EX CONTRACTV NASCVNTVR.

HActenus de contractibus veris, qui conſenſum verum et expreſſum exigunt. Nonnumquam conſenſus nec verus eſt, nec ex vtraque parte exprimitur, ſed praeſumitur: et tunc obligatio naſci dicitur QVASI EX CONTRACTV. Quod quibus contingat modis, hoc titulo oſtendendum eſt.

§. I.

Quid negotiorum geſtio?

Qui abſentis aut ignorantis negotium curandum ſuſcipit, nullo mandato inſtructus, NEGOTIORVM GESTOR vocatur. Is quaſi contractus originem debere videtur relegationi, quae ſaepe tam repente decernebatur, vt diſcedendum ſubito eſſet patribus familias, nullique demandata negotiorum ſuorum adminiſtratione, peregre proficiſcendum. Ne ergo res familiaris, abſentibus dominis, detrimenti quidquam caperet, amici ſe relegatorum negotiis ſolebant ingerere, abſentiumque curare bona. Idque ſibi velle videntur verba Theophili §. 1. *Inſt. h. t.* *Τοῦτο δὲ ἐπινενόηται διὰ τὸ χρήσιμον τῶν ἀπολιμπανομένων, οἵτινες αἰφνιδίῳ καὶ σπουδαίᾳ κατεπειχθέντες ἀποδημίᾳ, οὐ δυνηθέντες περὶ τῶν οἰκείων πραγ-*

πραγμάτων τὴν διοίκησιν ἐντείλασθαι, ἀπεδήμησαν, Idque vtilitatis cauſſa receptum eſt, ne negotia eorum desererentur, qui ſubita et neceſſaria profectione diſtenti, nemini rerum ſuarum adminiſtratione demandata, peregre profecti ſunt.

§. II.

Negotiorum geſtor quoque erat qualiſcumque voluntarius procurator, qui ſe alienis negotiis offerebat, cuius meminit Paull. *Recept. Sent. I.* 32 3: quemque Cicero *voluntarium amicum* adpellat *pro Caecina V.* Is vero cauere debebet, rem ratam habiturum dominum Vid. Cuiac. *Obſeru. VII.* 26. *X.* 25. Quemadmodum ei nec ſoluere ſolebat quiſquam, niſi praeſtita cautione, *amplius eo nomine neminem, cuius petitio eſſet, petiturum.* Et ita intelligendus locus elegantiſſimus Ciceronis *in Bruto cap. IIII. ſequ. Mihi quoque, inquit Brutus expectanda ſunt ea, quae Attico polliceris, etſi fortaſſe ego a te huius voluntarius procurator petam, quod ipſe, cui debes ſine incommodo exacturum negat. At vero, inquam, tibi ego. Brute, non ſoluam, niſi prius a te cauero, amplius eo nomine neminem, cuius petitio ſit, petiturum.* — Voluntarius procurator.

§. III.

Quemadmodum vero domino aduerſus negotiorum geſtorem directa competebat actio ad reddendam adminiſtrationis rationem: ita negotiorum geſtori dabatur contraria ad praeſtandam indemnitatem, et reſtituendas impenſas vtiles et neceſſarias, quibus tamen non accenſebantur eae, quae pietatis, vel voluptatis cauſſa fuerant factae. L. 45. *pr. L.* 27. *princ. D. neg. geſt.* Negotiorum vero geſtor et bonam fidem, et exactiſſimam diligentiam, praeſtare tenebatur, adeo vt nonnumquam et caſus eſſet praeſtandus, *L.* 10. *et* 11. *D. neg. geſt.* immo et vſurae reſtituendae, et periculum eorum nominum, quibus ipſe pecuniam collocauerat, ſubeundum, ſi litis tempore ſoluendo non eſſent. Paull. *Sent. Rec. I.* 4. 3. Iſque iuris rigor etiam contra patrem ſeſe exſerebat, ſi filii emancipati geſſiſſet negotium. *L.* 37. *§. vlt. D. neg. geſt.* Reliqua, quae huc pertinent doctores ſatis diligenter inculcant. — Actiones ex hoc quaſi contractu.

§. IIII.

TVTELA quoque quaſi contractus eſt, ex eaque naſcitur actio tutelae cum *directa*, ad reddendas rationes et praeſtanda damna, etiam leui culpa data, *l.* 33. *pr. D. de adm. tut.* tum *contraria*, ad impenſas repetendas, impetrandamque indemnitatem. Vbi denuo obſeruandum, infamiam manſiſſe tutorem, ſi quid dolo malo admiſiſſe iudicaretur. Cic. *pro Caecin. III.* — Tutela.

§. V.

COMMVNIO RERVM ipſa non eſt quaſi contractus, ſed ſtatus, in quo plures dominium vel ius indiuiſum in rebus habent, et in quem ſtatum deuenitur et ſine conuentione. *L.* 31. *L.* 33. *D. pro ſoc.* Ac proinde non tantum differt a contractu ſocietatis, quod oſtendit Cuiac. *paratitl. tit. C. pro ſoc.* verum etiam a quaſi contractibus. A ſocietate differt, quia ea per contractum ſeu conuentionem inibatur, vnde ſocietatem Tullio pro P. Quinctio *voluntariam* dictam, obſeruat lau- — Communio.

Digitized by Google

laudatus Cuiac. *Obſ. X.* 25. A quaſi contractu autem vel ideo diuerſa eſt, quod rei communio eſt ius in re, id eſt commune dominium. At rerum communium ADMINISTRATIO, fructuum perceptio, damni illatio, et ſimilia, obligationem quaſi ex contractu producunt. Schulting. *ad* Paull. *Rec. Sent. I.* 18. 5. *p.* 258.

§. VI.

Lex XII. Tab. de familia erciſcunda.

Idem ſentiendum de HEREDITATIS COMMVNIONE, ex qua actio familiae erciſcundae naſcebatur. Eius fundamentum fuit in XII. Tabulis, in quibus cautum fuerat: NOMINA HEREDES PRO PORTIONIBVS HEREDITARIIS ERCTA CITA SVNTO, CETERARVM FAMILIAE RERVM ERCTO NON CITO, SI VOLENT HEREDES, ERCTVM CITVM FACIVNTO. PRAETOR AD ERCTVM CIENDVM ARBITROS TRIS DATO. Ita enim leges has ex Feſto, Donato, variiſque iuris antiqui reliquiis, reſtituit Iac. Gothofredus *Fragm. XII. Tab. V.*

§. VII.

Explicatur.

Lex plana ac perſpicua erit, dummodo, quid ERCTVM CITVM ſit, intelligimus. Sed hic quidem in diuerſa abeunt auctores. Salmaſius *Exercitat. Plinian. p.* 1262. *erctum* idem eſſe putat, ac hereditatem, ſimulque reprehendit Tribonianum, qui, ſaeculi deceptus barbarie, phraſin *familiam herciſcere* excogitarit. Ianus vero Vinc. Grauina *de Leg. XII. Tab. p.* 327. erctum idem eſſe contendit ac *herctum*, quod veteribus bonum ſignificarit. Sed quemadmodum neuter coniecturam ſuam veterum auctoritate probat: ita mihi omnibus coniecturis anteponenda videtur Feſti auctoritas, qui in voce *erctum*. *Erctum*, inquit, *citumque fit inter coheredes, vt in libris legum Romanarum legitur. Erctum a* coercendo *dictum, vnde erciſcundae et erciſci*. ERCTVM ergo eſt quaſi *coercitum*, id eſt, integrum, indiuiſum, vt recte iudicat Iac. Gothofred. *Not. ad* XII. *Tab. p.* 207. et ante eum Ioſ. Scaliger, cuius egregia haec eſt *p. IV. ad* Feſtum adnotatio: ERCTVM CITVM *eſt hereditas diuiſa. Gloſſae*: *Herctus citus διαίρεσις τῶν ὑπαρχόντων. Donatus apud Seruium. Erctum non citum, hoc eſt patrimonium non diuiſum. Erctum ciendum, hereditas diuidunda. Gloſſarium*: *Ciendae διαιρουμένης. Idem erciſcundae διαίρεσις, fortaſſe, διαιρετέας*: CIO vero antiquis idem fuit, ac *diuido*. Vnde apud Seruium Donatus, interpretatus illa Virgilii *Aeneid. VIII. ad fin.*

- - citae Metium in diuerſa quadrigae
Diſtulerunt.

addit: CITAE, *id eſt, diuiſae, vt eſt in iure* ERCTO NON CITO, *id eſt, patrimonio vel hereditate* NON DIVISA. Qua in interpretatione licet fallat Donatus, quum, vt Seruius obſeruat, CITVM, quoties idem eſt ac diuiſum, ſyllabam priorem producat: res ipſa tamen certa eſt, CITVM idem eſſe ac *diuiſum*. Vnde *familiam erctam ciere* idem erit ac hereditatem integram et indiuiſam diuidere. Et ex illis antiquis atque obſoletis vocibus nata eſt poſtea phraſis FAMILIAM ERCI-

Digitized by Google

CISCERE, quae iam apud Ciceronem *de Orat. I.* 56. Apulei. *Metam. VI. ſub extrem.* et Feſtum *ibid.* occurrit, tantum abeſt, vt Tribonianus, quod Salmaſius putabat, eam ex male intellectis vocibus ERCTVM CITVM conflauerit.

§. VIII.

Iudicium familiae erciſcundae.

His praemiſſis facilis erit legis decemuiralis interpretatio. Vult eius prior pars, vt nomina, id eſt, omnes obligationes et actiones ipſo iure inter coheredes pro portionibus hereditariis ipſo iure ita ſint diuiſa, vt non niſi pro rata alios conuenire, aut poſſent ab aliis conueniri. Ex quo conſequebatur, vt legatarii nec obligationum nec actionum defuncti fierent participes, ſed et illarum onere, et harum beneficio eximerentur. Ad ceteras res hereditarias quod attinebat, adita hereditate inter ipſos coheredes communionem quamdam eſſe volebant decemuiri, et tacitam veluti ſocietatem. Quum tamen nemo teneatur inuitus in communione perſeuerare: neceſſe erat, vt cuiuis coheredum liceret e communione iſta diſcedere, eaque de cauſſa prodita erat actio erciſcundae familiae, qua inſtituta, praetoris erat, tres arbitros dare, qui portiones facerent, et ſubortas inter coheredes controuerſias ex aequo bonoque componerent. Ian. Vinc. Grauina *de XII. Tab. p.* 326.

§. VIIII.

Quaſi contractus inter heredem et legatarium.

Inter heredem quoque et legatarium quaſi contractus eſſe videbatur. Quamuis enim hic illum cogere non poſſet ad adeundam hereditatem: *L.* 52. *D. ad SC. Trebellian.* adita tamen hereditate, videbatur ſe heres ad exſoluenda legata, implendamque defuncti voluntatem obligaſſe. *L.* 5. §. 2. *D. de oblig. et act.* et hinc legata petebant legatarii *actione ex teſtamento*. Si legatum per damnationem relictum inficiaretur heres, dupli condemnandus erat. Paull. *Rec. Sent. I.* 19.

§. X.

Quaſi contractus ex ſolutione indebiti.

Denique quaſi contractus intercedebat inter eum, qui ſoluiſſet indebitum, et eum, cui erat ſolutum. Illi ergo competebat condictio indebiti, de qua integer titulus in Digeſtis exſtat. Ceſſabat tamen ea condictio, non modo ſi quid naturaliter debebatur, vel ſi ex errore iuris ſolutum erat, de quibus caſibus prolixe doctores, verum etiam in omnibus cauſſis, e quibus lis inficiando creſcebat, veluti ex lege Aquillia, ex legato per damnationem, nec non in tranſactione, aliiſque pluribus caſibus, in quibus, ſi quid per errorem fuerat ſolutum, illud repeti condicique non poterat. §. 7. *Inſt. h. t. L.* 65. §. 1. *D. de condict. indeb.* Nec ea condictio ei competebat, qui integram hereditatem, non detracta quarta Pegaſiana, reſtituerat. Teſtis eſt Paullus *Rec. Sent.* IIII. 4. 4. vnde mirum, id negare Merillium *Obſeru. VIII.* 14. At quae ratio? Procul dubio, quia leges praeſumebant tranſactionem. Cui ſententiae non obſtare *L. vlt. C. de condict. indebiti*, oſtendit Thomaſ. in *Schol. ad Huber. Praelect. Inſt. h. t.* At Iuſtinianus quidem diſcrimen inter legata per damnationem, et reliquas eorumdem ſpecies, ſuſtulit: ſolis tamen legatis, quae ſacroſan-

ctis eccleſiis ceteriſque venerabilibus locis relicta fuerant, id dedit priuilegium, vt indebite etiam ſoluta repeti condicique non poſſent. Exſtat ea Iuſtiniani conſtitutio *L. 2. C. comm. de leg.*

T I T. XXVIIII.

PER QVAS PERSONAS NOBIS OBLIGATIO ADQVIRITVR.

NIhil in hoc titulo, ſaltim quod ad antiquitates attinet, dicitur, quod non iam *Tit. VIIII. Lib. II.* occupatum ſit, ad quem nos iure referimus.

T I T. XXX.

QVIBVS MODIS TOLLITVR OBLIGATIO.

VT multi variique contrahendarum, ita et diſtrahendarum obligationum non pauciores modi ſunt, quorum alii ipſo iure liberant, vt SOLVTIO, ACCEPTILATIO, NOVATIO, DELEGATIO, CONFVSIO, OBSIGNATIO, COMPENSATIO reique debitae, citra moram, a debitore factam, contingens INTERITVS: alii per exceptionem tollunt obligationem, veluti *pactum*, *ſententia*, *tempus* et *ſimilia*. Imperator de prioribus tantum modis, iisque non omnibus, agit.

§. I.

Tollitur obligatio ſolutione.

SOLVTIONE diſtrahebatur obligatio, quoties debitor creditori ea, quae debuerat, in ſolidum praeſtiterat. De eo, quod circa ſolutionem iuſtum veteribus viſum eſt, praeclare agit Barn. Briſſon. *de ſolut. et liberat. Lib. I.* Quum vero olim in ſolutum datio, multoque magis bonorum ceſſio, ignota fuerit: nos hic de beneficiorum illorum origine et proprietate nonnulla addemus.

§. II.

Obaeratorum conditio antiquiſſima.

Antiquiſſimis temporibus maximus erat iuris rigor aduerſus debitores. Licebat enim creditoribus, illos in neruum ducere, poſtquam a praetore illis fuerant addicti, ſi condemnati iuſto tempore non ſoluiſſent, neque vindex fuiſſet, qui, adprobante creditore, debitum in ſe ſuſciperet. Salmaſ. *de mod. vſurar. XI.* 18. Et tunc debitores dicebantur *nexi*, propter neruum, quo nectebantur, itemque *obaerati* propter

Digitized by Google

pter ſtatum miſerum, quem ob aes alienum ſubibant. Dicebantur etiam *addicti*, non quod in ſeruilem inciderint conditionem, vt vulgo exiſtimant, (ſane enim ingenuitas non erat in commercio, et tantum abeſt, vt quis pro aere alieno in ſeruitutem rapi potuerit, vt ne ipſe quidem, ſi voluiſſet, voluntariam adire potuiſſet ſeruitutem,) ſed quod creditoribus a praetore fuerant adiudicati, ad operas ſeruiles quaſcumque praeſtandas. Seruiebant ergo hi obaerati creditoribus, ſed non erant ſerui, inter quae magnum diſcrimen erat. §. 1. *Inſt. de Ingen.* Hinc et addicti illi, ſoluto debito, recuperataque libertate, non erant libertinae conditionis, ſed ingenui. Poterant etiam inuito creditore liberari, habebant legem, vtebantur praenomine, cognomine, tribu, cet. Quae omnia a ſeruorum conditione abſunt quam longiſſime. Vid. Quinctilian. *Inſt. V. 19. VII. 4. et Declam. CCCXI.* Conſ. Cuiac. *Obſ. XIII. 9.*

§. III.

Obaerati nexi et adiudicati ſunt creditoribus iam ſub Regibus. Id ius ſuſtulit Seruius Tullius.

Id vero ius rigidum, ſiue ex antiquo iure Attico, quod ante Solonem, teſte Sam. Petito *de Leg. Attic. p.* 412. receptum fuit, ſiue aliunde profectum, iam ſub regibus ſeruatum legimus. Quum vero iam eo tempore nobiles in ingenua debitorum corpora ſaeuire coepiſſent: primus Seruius Tullius, quo erat populari ingenio, ceſſionis bonorum indulſit beneficium. Rem, paucis compertam, memoriae prodidit Dionyſ. Halic. IIII. *p.* 215. qui Regem inducit ita concionantem: *ὅσοι δ᾽ ἂν μετὰ ταῦτα δανείσωνται, τούτους οὐκ ἐάσω πρὸς τὰ χρέα ἀπάγεσθαι, ἀλλὰ νόμον θήσω, μηδένα δανείζειν ἐπὶ σώμασιν ἐλευθέροις, ἀπαρκεῖν ἡγούμενος τοῖς δανεισταῖς τὰς οὐσίας τῶν συμβαλλόντων κρατεῖν. Si quidam autem in poſterum a foeneratoribus mutuum ſumſerint, eos ob aes in neruum duci non ſinam, caueboque lege, ne foeneratoribus ius ſit in libera corpora, ſed contenti ſint debitoris facultatibus.* Nec dubitare licet, quin ſteterit promiſſis, quum extremis temporibus, exagitatus a patriciis, in altera concione conqueratur, ideo ſe patriciorum adpeti inſidiis, quod pauperum libertatem contra foeneratores ſeruarit incolumem. Dionyſ. Halyc. IIII. *p.* 240.

§. IIII.

Reſtituerunt poſtea decemuiri quorum lex de obaeratis explicatur.

Enimuero non diu admodum humanius illud Seruii Tullii inſtitutum viguit. Praeterquam enim, quod Tarquinius Superbus omnes eius leges aboleuit, ne tabulis quidem in foro relictis, (Dionyſ. Hal. IIII. *p.* 244. *ſequ.*) ipſi etiam decemuiri duriſſimum illum obaeratos in neruum ducendi morem veluti poſtliminio reſtituerunt. Inhumaniſſimam legem, cuius ipſa legitima verba ſeruauit Gell. *Noct. Att. XX.* 1. paucis illuſtrabimus: AERIS CONFESSI (*a*) REBVSQVE IVRE IVDICATIS XXX. DIES IVSTI SVNTO. Non enim aequum viſum eſt decemuiris, debitores, quamquam confeſſos et iudicatos, tam dira ſententia ſtatim opprimere: ſed xxx. dies iis praefinire placuit, intra quos pe-

(*a*) Quum haec veiba vix ſenſum idoneum fundant: alii legendum monent AERIS CONFESSO. Ampl. Bynkersh. autem *Obſeru. I.* 1. *p.* 2. REIS CONFESSIS.

Digitized by Google

pecuniam conquirerent, qua ſatisfieret creditoribus. Et hi dies vocantur *iuſti*, id eſt, vt ait apud Gellium Caecilius, *quoddam veluti iuſtitium, et iuris inter eos quaſi interſtitio quaedam et ceſſatio, quibus diebus nihil cum eis agi iure poſſit* (*b*). Poſtea hi xxx. dies ad duos menſes redacti ſunt, *L. vn. C. Theod. de vſur. rei iudicat.* poſtremo ad quatuor menſes a Iuſtiniano *L. pen. et vlt. C. de vſur. rei iudic.* Pergunt decemuiri: POST DEINDE MANVS INIECTIO ESTO, IN IVS DVCITO. In ius ergo iam rapi poterat debitor, circumactis iuſtis triginta diebus, non quidem, vt de debito denuo cognoſceretur, (nam iam antea res iudicata erat,) ſed vt addiceretur creditori. Sic enim porro decemuiri: NI IVDICATVM FACIT, AVT QVI LOCVPLES ENDO EO IN IVRE VINDICIT, SECVM EDVCITO, VINCITO, AVT NERVO, AVT COMPEDIBVS, XV. PONDO, NE MAIORE, AVT, SI VOLET, MINORE VINCITO. In ius ergo raptis duae erant elabendi viae. Aut iudicatum erat faciendum, aut inueniendus vindex vel expromiſſor, qui *pecuniam pro addicto dependeret* (*c*), vt ait Seneca *de Benef. III.* 8. Nec ſoluto debito, nec dato vindice, addicebatur obaeratus creditori, neruis compedibuſque ab hoc conſtringendus, quorum tamen onus XV. pondo non debebat eſſe maius. Saepius ad hunc morem alludunt comici, veluti Plautus *Bacchid. V.* 2. v. 87. *Menaechm. I.* 1. v. 20. Terent. *Phorm. II.* 2. v. 20. vbi lepide Phormio, paraſitus:

> - - - *Dices, damnatum ducent domum:*
> *Alere nolunt hominem edacem: et ſapiunt mea quidem ſententia,*
> *Pro maleficio ſi beneficium ſummum nolunt reddere.*

Ad quae verba intelligenda conſuluiſſe iuuabit Donatum *in ſcholiis*. Exempla quoque exſtant apud Liu. VI. 11. 14. et alibi paſſim. Pergunt decemuiri: SI VOLET, SVO VIVITO, EI SVO VIVIT, QVI EM VINCTVM HABEBIT, LIBRAS FARRIS ENDO DIES DATO, SI VOLET, PLVS DATO. In nexi ergo poſitum erat arbitrio, ſuone viuere, an a creditore ali mallet. Si hoc eligeret, tum in quotidianum victum dari ei oportebat libram farris, id eſt, non panem tanti ponderis (*d*), ſed

(*b*) Iuſti dies vocabantur, intra quos quodcumque negotium erat ſuſpendendum. Hinc Feſtus voce *Iuſti dies p.* 303. etiam eos dies vocat iuſtos, quum exercitus eſſet imperatus, et vexillum in arce poſitum ſtaret. Conf. Macrob. *Saturnal.* I. 16.

(*c*) Solebant enim viri nobiles plebem nonnumquam hac inſigni munificentia demereri. Quale exemplum imitari ſe ſimulabat nebulo ille apud Naeuium, de quo Cicero *de Orat.* II. 63. *Quae genera ridiculi percurram equidem: ſed ſcitis, eſſe notiſſimum ridiculi genus, quum aliud exſpectamus, aliud dicitur. Hic nobiſmet ipſis noſter error riſum mouet. Quod ſi admixtum eſt ambiguum, fit ſalſius: vt apud Naeuium videtur eſſe miſericors ille, qui iudicatum duci videns, percunctatur ita:*

Quanti addicis? mille nummum.

ſi addidiſſet tantummodo: ducas liceti *eſſet illud genus ridiculi praeter exſpectationem: ſed quia addit:*

Nihil addo: ducas licet:

addito ambiguo, altero genere ridiculi fuit, vt mihi videtur, ſalſiſſimus.

(*d*) Hinc non eſt, quod ſuſpectam eruditi habeant hanc libram farris. Nec admittenda videtur coniectura Guill. Fornerii *Select.* I. 6. qui in lege decemuirali legendum putat LIBRAM S. FARRIS, id eſt, *libram ſemis farris*. Quamuis enim alias minimus modus

ſed pultem farream (*e*), qua Romani tum frequentius, quam ipſo pane, veſcebantur. Plin. *Hiſt. Nat. XVIII.* 8. Valer. Max. II. 5. Iuuenal. *Sat.* XIIII. Denique addunt decemuiri: NI CVM EO PACIT, LX. DIES ENDO VINCVLIS RETINETO, INTERIBI TRINIS NVNDINIS CONTINVIS IN COMITIVM PROCITATO, AERISQVE AESTIMIAM IVDICATI PRAEDICATO. AST SI PLVRIBVS ERVNT REI, (*f*) TERTIIS NVNDINIS PARTES SECATO. SI PLVS MINVSVE SECVERVNT, SE FRAVDE ESTO. Sexaginta ergo dies nexus erat in priuato creditoris carcere, intereaque ſingulis nundinis producendus in forum, proclamandumque per praeconem, quantum pecuniae debeat, ſi quis forte, tam triſti ſpectaculo commotus, pro eo dependere vellet. Si neque dependere quisquam eſſet auſus, nec ipſe obaeratus intra hos LX. dies tranſegiſſet: fiebat SECTIO. At qualis? De corporis ſectione id intelligunt Tertull. *Apol.* IIII. Quinctilian. *Inſt. III. 6.* ipſe Caecilius apud Gell. XX. 1. qui tamen negat tam durum ac inhumanum ſupplicium vnquam ſumtum eſſe ab obaeratis, adeoque illud tantum terroris cauſſa legi acceſſiſſe exiſtimat. At de ſectione bonorum id interpretantur Robert. *Rer. Iudic. II. 6.* et Corn. Bynkersh. *Obſ. I. 1.* Et ſane vt *corpus* ſaepe notat bona et facultates: (*L.* 25. §. 16. *D. de her. pet.*) ita, qui bona haſtae ſubiecta publica auctionis lege emebant, *ſectores* dicebantur. Cic. *pro Sex. Roſc. Amerin. LXIII.* Aſcon. Paedian. *ad Ciceron. Verrin. III. p.* 1843. *et* 1815. Flor. II. *6.* adeoque *ſectio* idem eſt, ac auctio, apud Varron. *de re ruſt. II.* 10. Minus ergo veroſimilis eſt prior ſententia, permiſſum ſcilicet fuiſſe creditoribus, corpus obaerati diſſecare. Quis enim adeo fuiſſet ſtolidus, vt non maiore lucro, et minore inhumanitatis fama, ſeruilibus obaeratorum operis vti, vel ipſos trans Tiberim venumdare maluiſſet.

dus cibi, quo frugaliores Romae vtebantur, eſſet *ſelibra farris*: intelligebatur tamen tunc panis farrei ſelibra. At farris in pultem conſpiſſati *libra* erat legitimus diarii ſeruilis modus, immo et panis farrei libra quotidie ſeruis dari ſolebat. Horat. *Sat.* I. 5. Poſtea captiuis libellae duae vel tres dabantur L. 1. C. *Theod. de cuſtod. reor.*

(*e*) Plautum quoque hunc Romanorum victum ſale comico adſperſiſſe, nonnulli exiſtimant, et Romanos vocaſſe *pultiphagos barbaros*: *Moſtellar. III.* 2. *v.* 142. *Poenul. prolog. v* 53. *ſequ.* Et ita ſentiunt Marcil. *ad XII. Tab. p.* 85. Turneb. *Aduerſ.* XVIIII. 12. Lipſ. *de Milit. Rom. V.* 16. Aſt ibi non Romanos, ſed Carthaginienſes, intelligi oſtendit Taubmannus. *p.* 559. et 853.

(*f*) Ita legendum res ipſa monet. Vulgo legunt: AST SI PLVRES REI, et ita quoque legem extulit Gothofredus, nullo ſane ſenſu.

§. V.

Quum vero et ſic inhumanior ſemper viſa ſit lex illa decemuiralis: multo poſt lata eſt A. V. C. CDXXVII. lex POENALIA PAPIRIA. C. Poetelio Libone Viſolo et L. Papirio Curſore Mugillano Coſſ. *ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec poenam lueret, in compedibus, aut in neruo teneretur; pecuniae creditae bona debitoris, non corpus, obnoxium eſſet, et ne quis in poſterum necteretur.* Liu. VIII. 28. Varro *de Lingu. Lat. VI.* 5. *p. m.* 85. Tertull. *Apolog. IIII.* Ergo ex hoc tempore ceſſauit obaeratorum addictio: ceſſauit ductio in neruum, idque tantum permiſſum creditoribus, vt bona poſſiderent, eaque deinde venderent publice.

Poſſeſſio bonorum lege Poetelia Papiria introducta.

§. VI.

Digitized by Google

§. VI.

Plebs ſaepe poſtulauit nouas tabulas.

Quum vero ne ſic quidem ſatis conſultum videretur debitorum inopiae, ſiquidem illa poſſeſſio bonorum et famam laedebat, et non liberabat a carcere: ideo ſaepe flagitare plebs coepit aeris alieni relaxationem, quam leeem Romani NOVAS TABVLAS appellare ſolebant. Senec. *de Beneſ. I.* 4. Suet. *Iul. LXII.* Quinctilian. *Declam.* CCCXXXVI. Eas vero vt nemo vmquam, niſi perturbandae reip. cupidus, promulgauit: ita optimus quisque, et ocii amantiſſimus, repudiauit. Liu. *Lib. XXXII. Cap. XXXVIII.* et Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I. 6. p.* 96.

§. VII.

Beneficium in ſolutum dationis,

Denique Iulius Caeſar plenius conſulendum ratus debitoribus, inopia deperditis, lata lege cauit, *vt diſiecta nouarum tabularum exſpectatione, quae tum crebro mouebatur, debitores creditoribus ſatisfacerent per aeſtimationem poſſeſſionum, quanti quasque ante bellum comparaſſent, deducta ſumma aeris alieni, ſi quid vſurae nomine numeratum aut perſcriptum fuiſſet*. Suet. *Iul. XLII.* Caeſar *de bello ciu. III.* 1. Ergo ex eo tempore licuit debitoribus, poſſeſſiones ſuas, aeſtimatione prius facta, creditoribus in ſolutum dare. Quod quum ſenſim denuo ab vſu receſſiſſet, illud beneficium debitoribus iterum reſtituit Iuſtinianus Imperator. *Nou. IIII. vlt. et Nou. CXX.*

§. VIII.

vt et ceſſionis bonorum.

Vel eadem, vel alia lege Iulia, introductum quoque eſt beneficium ceſſionis bonorum, quo is, qui ſine dolo ſuo malo aeri alieno ſatisfacere non poterat, bonis ſuis cedendo liberabatur. Sane legi Iuliae ceſſionis bonorum origo adſcribitur, in *L.* 1. et *L.* 4. (g) C. *qui bon. ced. poſſ. et tit.* C. *Theod. qui bonis ex L. Iul. cedere poſſ.* Alciat. *Parerg. I.* 4. Duaren. *Oper. p.* 703.

(g) Ex hac *lege 4. C. qui bon. ced.* ſimul diſcimus, legem Iuliam de ceſſione bonorum, quae ad ſolos ciues pertinebat, ante Diocletiani tempora etiam ad prouinciales eſſe porrectam. Conſ. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II. vlt.*

§. VIIII.

Acceptum et expenſum ferre, quid ſignificet?

Alter modus liberationis ACCEPTILATIO, a phraſi ACCEPTVM FERRE, qua veteres in hac ſtipulationis ſpecie vtebantur, nomen inuenit. *Acceptum* vero *ferre* dicebantur creditores, quum creditum recepiſſent, quemadmodum debitores *expenſum ferre* dicebantur, ſi numeratam ſibi pecuniam faterentur. Plin. *Hiſt. Nat.* II. 7. Quemadmodum ergo *expenſilatio* non ignota erat veteribus: Gell. XIV. 2. ita eadem forma dicebatur ACCEPTILATIO.

§. X.

Quid acceptilatio?

Erat autem ACCEPTILATIO imaginaria ſolutio, qua obligatio, ſtipulatione contracta, noua ſtipulatione diſtrahebatur. Quemadmodum ergo promiſſio non nudo pacto, ſed ſtipulatione ſola, facta valebat, ita et eadem non nudo pacto, ſed ſola ſtipulatione tollebatur. Inter iuris enim regulas fuerat receptum, qnod eodem modo quidque diſ-

ſolui

Digitized by Google

ſolui deberet, quo fuiſſet colligatum. *L.* 35. *et* 100. *D. de Reg. iur.* quae regula proprie ad acceptilationem, et expromiſſionem pertinet. Iac. Gothofr. *Comm. de Reg. iur. ibid.*

§. XI.

Fiebat acceptilatio per *interrogationem*, non *mutuam*, quidem vt Modeſtinus in *L.* 1. *D. de acceptil.* ait, ſed vnicam. Si quis enim antea obligatus fuerat per ſtipulationem, et creditor eum liberari obligatione illa vellet: rogare verbi gratia debebat debitor; DECEM, QVAE TIBI PROMISI, ACCEPTA HABES, VEL FACIS? vel Graece: *ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα;* creditor vero reſpondebat: HABEO, FACIO, *ἔχω λαβών.* §. 1. *Inſt. h. t. L.* 6. *L.* 7. *L.* 8. §. *vlt. D. de acceptil.* Quo facto liberatus videbatur debitor, etiamſi pecunia non interueniſſet. Quae omnia latius explicat Briſſon. *de ſolut. et liberat. L. II. p.* 127. *ſequ.* Quo ritu facta?

§. XII.

Quum vero non niſi verborum obligationes acceptilatione tolli poſſent: repertus demum eſt modus, quo et reliquae obligationes eiuſmodi ſtipulatione ſoluerentur. Nam C. Aquillius Gallus, aequiſſimus ille et ſolertiſſimus cautionum artifex, (Vid. Cicero *de Nat. Deor. III.* 30. *et de offic. III.* 14. *et Orat. pro A. Caecin. XXVII.*) compoſuit STIPVLATIONEM AQVILLIANAM (*b*), quae nobis certiſſimum praebet anxiae veterum in cautionibus componendis diligentiae argumentum. In ea enim, vt recte obſeruat Briſſon. *libro laudato p.* 163. ne quid omiſſum videretur, multa ex abundanti ſunt adiecta. Ipſam ſtipulationis Aquillianae formulam recenſet Imperator, §. 2. *Inſt. h. t.* quam Briſſonii exemplo notis quibuſdam antiquitatis enucleandae cauſſa illuſtrabimus: QVIDQVID TE MIHI EX QVACVMQVE CAVSSA (*i*) DARE FACERE (*k*) OPORTET OPORTEBIT, PRAESENS IN DIEMVE, AVT SVB CONDITIONE (*l*), QVARVMQVE RERVM MIHI TECVM ACTIO EST, QVAEQVE VEL ADVERSVS TE PETITIO, VEL ADVERSVS TE PERSEQVVTIO EST, ERITVE Stipulatio Aquilliana.

(*b*) Tales formulae, ab Aquillio repertae, plures in iure noſtro exſtant, veluti ratio inſtituendorum poſtumorum nepotum, *L.* 29. *D. de liber. et poſtum.* formula doli mali, quam *malitiarum euerriculum* vocat Cic. *de Nat. Deor. III.* 30.

(*i*) CAVSSAM dicere mauult, quam *contractum*, ſiquidem illa et obligationem omnem, et negotia quaecunque complectitur. *L.* 9. *D. ſi cert. pet.* Immo et ad vera et ad quaſi delicta pertinet. *L.* 12. *D. de verb. ſignif. L.* 1. *pr. D. de obl. et act.*

(*k*) Solebant veteres iureconſulti ita ſine coniunctione verba coniungere, veluti *vti frui*, *ire agere*, *dare legare*. Qua quid ſibi velint, docet Vlpian. *L.* 53. *D. de verb. ſignif.* Iungit ergo hic Aquillius OPORTET OPORTEBIT, quum alias verbo *oportebit*, tam praeſens, quam futurum tempus, ſignificetur. *L.* 8. *D. de V. S.*

(*l*) Obligari poſſumus *pure*, *in diem* et *ſub conditione*. §. 2. *Inſt. de verb. oblig.* Omnes obligationum ſpecies coniungit Aquillius. Ad primam pertinet verbum *oportet*, ad ſecundam et tertiam, *oportebit*, quia illarum dies nondum venit, harum ne quidem cedit.

Digitized by Google

VE (*m*), QVODVE TV MEVM HABES, TENES, POSSIDES (*n*), DOLOVE MALO FECISTI, QVO MINVS POSSIDEAS (*o*), QVANTI QVAEQVE EARVM RERVM RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARE STIPVLATVS EST AVLVS AGERIVS (*p*). SPOPONDIT NVMERIVS NIGIDIVS. Ita obligatione omni in ſtipulationem deducta, porro fiebat acceptilatio hoc modo: QVOD NVMERIVS NIGIDIVS AVLO AGERIO SPOPONDIT, ID HABERETNE A SE ACCEPTVM, NVMERIVS NIGIDIVS AVLVM AGERIVM ROGAVIT. AVLVS AGERIVS NVMERIO NIGIDIO ACCEPTVM FECIT. Hac acceptilatione, omnis tollebatur obligatio, quamuis non verbis, ſed re, conſenſu vel litteris inita, etiamſi nulla interceſſiſſet praeſtatio.

(*m*) ACTIO in perſonam eſt, PETITIO in rem, PERSEQVVTIO ad extraordinarias magiſtratuum cognitiones pertinet. Briſſon. *ibid. p.* 164. Iungi haec etiam videmus in *L.* 10. *D. de V.S.*

(*n*) HABERE vocabulum generale eſt, et ius dominii, ius poſſeſſionis, et meram detentionem denotat. *L.* 38. §. 9. *D. de verb. obl.* TENERE ad factum; POSSIDERE ad ius refertur.

(*o*) Dolus enim pro poſſeſſione eſt, ſemperque poſſidere intelligitur, qui dolo fecit, quo minus poſſideret. *L.* 150. *L.* 157. §. 1. *D. de reg. iur.*

(*p*) Nomina AGERII et NIGIDII ſollemnia fuiſſe in formulis, patet ex *Collat. Leg. Moſaic. II.* 6. *L.* 6. *L.* 41. §. 2. *D. de vſur.* Talia et Philoſophis in ore erant nomina *Theonis* et *Dionis*, ICtis *L. Titii* et *Maeuii*.

§. XIII.

Qua in re locum habuerit? Attamen acceptilatio, vtut, ſine pecuniae interuentu liberaret: non tamen gratuitam ſemper remiſſionem continebat, ſiquidem, non donationis tantum cauſſa. (*L.* 18. *D. de donat.*) ſed et tranſigendi, (*L.* 2. *D. de tranſact.*) et dotis conſtituendae, (*L.* 41. §. 2. *D. de iur. dot.*) et voluntatis defuncti adimplendae gratia, (*L.* 5. §. 1. *D. de lib. leg.*) et vt aliud nobis detur, vel fiat, (*L.* 9. *D. de praeſcr. verb.*) acceptilatio interponebatur.

§. XIIII.

Nouatio. NOVATIO quoque tollebat obligationem veterem. Ea vero auctore Vlpiano *L.* 1. *D. de nouat.* eſt *prioris debiti in aliam vel naturalem vel ciuilem obligationem transfuſio atque translatio.* Fiebat et haec per ſtipulationem, ſiquidem nudo pacto, quod ex vna cauſſa debetur, in aliam conuerti non poterat, quamuis conſtitui poſſet pacto praetorio. Qua de re denuo accurate Briſſon. *de Solut. II. p.* 166. *ſequ.*

§. XV.

Contrarius diſſenſus. Sed et conſenſuales contractus CONTRARIO DISSENSV ſolui, re adhuc integra, conſueuiſſe, conſtat; nec minus DELEGATIONEM, REI INTERITVM, CONFVSIONEM et EXEMPTIONEM A COMMERCIO liberationem induxiſſe, notum eſt. Sed de his omnibus ſatis prolixe iureconſulti, maxime laudatiſſimus Briſſon. *ibid. p.* 172. *ſequ.*

§. XVI.

Digitized by Google

§. XVI.

Nota quoque eſt OBSIGNATIO, qua ipſa quoque tollebatur obligatio. Si enim debitor creditori offerret pecuniam, hic vero eamdem accipere recuſaret: poterat illa obſignata deponi, et tunc liberabatur debitor, etiamſi pecunia depoſita deinde caſu interiiſſet. Barn. Briſſon. *de ſolut. II. p. 179. ſequ.* Deponebantur vero ſignatae res aliquando apud acta, vel officium, interdum κειμηλιαρχίῳ, vel alio publico loco, quandoque etiam apud virum aliquem bonum, iudicis arbitratu, vt plurimum autem apud aedem ſacram. Cic. *ad Att. Epiſt. V. vlt.* (q) Ipſae pecuniae deponendae conſignabantur in ſacculo, ſignis non quidem publicis, ſed priuatis, ceu patet ex *L. 21. §. 3. D. locati conducti L. 1. §. 36. D. depoſ.* Plura dabit Briſſon. *ibid.* Obſignatio 2

(q) Adde ſupra Libr. II. Tit. I. n. II. not. h. vbi de *rebus ſacro commendatis* diximus, et Barn. Briſſon. *de Solut. II. p. 180.*

Digitized by Google

LIBER IIII.

TIT. I.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE EX DELICTO NASCVNTVR, AC I°. DE FVRTO.

HActenus de obligationibus, quae ex *contractu* deſcendunt : iam de iis, quae ex DELICTO proficiſcuntur. Delicta vero quum vel PRIVATA ſint, vel PVBLICA : de illis, non de his, hoc et ſequentibus titulis agitur. *Priuata* dicebantur delicta, quae ad rem familiarem et priuatam pertinebant, et de quibus actio non cuiuis e populo, ſed ei duntaxat, cui damnum datum, iniuriaue facta fuerat, competebat. Talia erant FVRTVM, RAPINA, DAMNVM INIVRIA DATVM, INIVRIA. Hoc primo titulo de furto agitur: de reliquis delictis in ſequentibus differtur.

§. I.

Vnde furtum dictum?

Vtrum a *furuo*, id eſt, nigro, an a *ferendo furtum* adpellatum ſit hoc delictum, noſtra parum refert. Prius Labeoni apud Paullum *L.* 1. *D. de furt.* Varroni *in Fragm. ex Rer. diuin. XIIII.* Seruio *ad Virg. Aeneid. II. et VIIII.* vt et Nonio I. 250. *p.*511. poſterius Gellio *Noct. Att. I.* 18. placuit. Sane quum et Graeci olim fures a *ferendo* vocarint φῶρας: quis dubitet, quin et hoc vocabulum, origine Graecum Latinaque ciuitate cum aliis donatum ſit? Eſt vero illud ex eorum numero, quae vſus in deteriorem ſignificationem detorſit. Nam et *ſeruos* olim dictos eſſe *fures*, diſcimus e Nonio IIII. 204. p. 660. Et notus eſt verſus Virgilii: *Ecl. III. v.* 16.

Quid domini faciant, audent cum talia fures?

Furari enim proprium erat ſeruorum, notante Seruio *ad hunc* Virgilii *verſum*, adeo, vt furtum *ſeruile probrum* vocet Tacit. *Hiſt.* I. 48. *ſeruile vitium* Saluian. *de gubern. Dei IIII.* De furti definitione hic dicere, operae praetium non eſſet. Quare primum id dumtaxat moneo, a contrectatione rerum alienarum, fures veteribus etiam *tagaces*, quaſi qui res alienas tetigerint, dictos eſſe. Cuiac. *Obſ.* VI. 2. Deinde

Digitized by Google

ſe ICtos veteres exiſtimaſſe, rerum etiam immobilium furtum fieri poſſe. Sane id ex *L. 38. D. de vſurp. et vſuc.* Plin. *Hiſt. Nat. II. 68.* et Gell. *Noct. Att. XI.* 18. eleganter probat Io. Fridr. Gronou. *Obſ. I. 4. p. 42. ſequ.*

§. II.

Furta veteres Romani in NOCTVRNA et DIVRNA, et vtraque iterum in MANIFESTA, NEC MANIFESTA, CONCEPTA, OBLATA, PROHIBITA et NON EXHIBITA *(a)* diuidebant: quae diuiſiones partim e XII. Tabulis, partim ex Praetoris edicto ſunt. Periculoſiſſima erant furta nocturna *(b)*, de quibus in legibus XII. Tabularum cauerant decemuiri: SI NOX FVRTVM FAXIT, SIM ALIQVIS OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO „ Macrob. *Saturn. I. 4.* Verba, ſi tollas ἀρχαϊσμὸν, clara et perſpicua ſunt. *Nox* dicitur pro noctu, vt obſeruant Gell. VIII. 1. Taubm. *ad Plaut. p.* 1000. SIM idem eſt ac *ſi im*, id eſt, ſi eum, ceu ipſe docet Macrob. *l. c.* Vnde ſenſus planiſſimus: *Si quis furem nocturnum occiderit, eum iure occidiſſe videri (c).* Licebat ergo per XII. Tabulas furem nocturnum occidere, quocumque modo, nec opus erat, vt cum telo deprehenderetur, aut, vt occiſurus id cum clamore teſtaretur, id enim in diurno tantum furto exigebatur. Cicero *pro Milon. III.* Senec. *Controu. X. 6. p. 427.* Vlpian. *apud Auct. Collat. Leg. Moſ. et Rom. VII. 3. p. 759.* Vnde vel Triboniani emblema eſt, quando *L. 4. §. 1. ad Leg. Aquill.* dicitur, ita demum fas fuiſſe furem nocturnum occidere, *ſi occidens id cum clamore eſſet teſtificatus*: vel cum viro celeb. Ger. Noodt. *Lib. I. Obſ. Cap. XV.* ſtatuendum, teſtificationem illam cum clamore faciendam, quam Caius *d. l.* 4. requirit, non quidem ad euitandam poenam homicidii, ſed ad effugiendam poenam L. Aquilliae, fuiſſe neceſſariam, quippe qua et culpa quaeuis vindicatur, non ſolus dolus, vt in L. Cornelia de ſicariis. Quae ſi ſequaris, vt ſunt ſane veroſimillima, non Triboniani hoc emblema erit, ſed εὕρημα, ab ipſo Caio ICto commendatum.

Furtum quotuplex?

(a) Quando dicebant furtum *manifeſtum*, et *nec manifeſtum*, ipſum intelligebant delictum; quum vero furtum *conceptum, oblatum, prohibitum, non exhibitum* dicebant, furtum non delictum, ſed rem furtiuam notabat. Et ſane etiam optimi auctores *furtum* vocant rem furtiuam. Sen. *de Benef. II. 2. Furtum non recipit.* Ouid. *Faſt. I. v.* 560. de duobus furtiuis:

Mugitum rauco furta dedere ſono.

(b) Fures nocturni Graecis ἡμερόκοιτοι; Plauto *Trinum. IIII. 2. dormitatores* dicuntur, quod interdiu dormiunt, noctu vagantur.

(c) Eſſe hanc legem ex iure Attico in XII. Tabulas translatam, patet ex Demoſth. *Orat. pro Timocrate*; *p.* 790. vbi haec Solonis lex citatur; εἰ τι νύκτωρ ὁτιοῦν κλέπτοι, τοῦτον ἐξεῖναι καὶ ἀποκτεῖναι καὶ τρῶσαι διώκοντα; *ſi quis noctu furtum faxit, is impune occiditor, et vulnerator.*

§. III.

Quamuis vero ea lex ipſi iuri diuino Exod. XXII. 3. ſit conſentanea: ſemper tamen paullo durior viſa eſt prudentioribus. Quo factum eſt, vt ea paullatim ab vſu recederet, iique, qui furem nocturnum occidiſſent, ex lege Aquillia conuenirentur, immo et nonnumquam ex lege Cornelia de ſicariis, ſi recte ſe habent Vlpiani verba apud aucto-

Leges recentiores de furto nocturno.

 rem

ctis eccleſiis ceteriſque venerabilibus locis relicta fuerant, id dedit priuilegium, vt indebite etiam ſoluta repeti condicique non poſſent. Extat ea Iuſtiniani conſtitutio *L. 2. C. comm. de leg.*

T I T. XXVIIII.

PER QVAS PERSONAS NOBIS OBLIGATIO ADQVIRITVR.

Nihil in hoc titulo, ſaltim quod ad antiquitates attinet, dicitur, quod non iam *Tit. VIIII. Lib. II.* occupatum ſit, ad quem nos iure referimus.

T I T. XXX.

QVIBVS MODIS TOLLITVR OBLIGATIO.

Vt multi variique contrahendarum, ita et diſtrahendarum obligationum non pauciores modi ſunt, quorum alii ipſo iure liberant, vt SOLVTIO, ACCEPTILATIO, NOVATIO, DELEGATIO, CONFVSIO, OBSIGNATIO, COMPENSATIO reique debitae, citra moram, a debitore factam, contingens INTERITVS: alii per exceptionem tollunt obligationem, veluti *pactum*, *ſententia*, *tempus* et *ſimilia*. Imperator de prioribus tantum modis, iisque non omnibus, agit.

§. I.

Tollitur obligatio ſolutione. SOLVTIONE diſtrahebatur obligatio, quoties debitor creditori ea, quae debuerat, in ſolidum praeſtiterat. De eo, quod circa ſolutionem iuſtum veteribus viſum eſt, praeclare agit Barn. Briſſon. *de ſolut. et liberat. Lib. I.* Quum vero olim in ſolutum datio, multoque magis bonorum ceſſio, ignota fuerit: nos hic de beneficiorum illorum origine et proprietate nonnulla addemus.

§. II.

Obaeratorum conditio antiquiſſima. Antiquiſſimis temporibus maximus erat iuris rigor aduerſus debitores. Licebat enim creditoribus, illos in neruum ducere, poſtquam a praetore illis fuerant addicti, ſi condemnati iuſto tempore non ſoluiſſent, neque vindex fuiſſet, qui, adprobante creditore, debitum in ſe ſuſciperet. Salmaſ. *de mod. vſurar. XI.* 18. Et tunc debitores dicebantur *nexi*, propter neruum, quo nectebantur, itemque *obaerati* propter

pter ſtatum miſerum, quem ob aes alienum ſubibant. Dicebantur etiam *addicti*, non quod in ſeruilem inciderint conditionem, vt vulgo exiſtimant, (ſane enim ingenuitas non erat in commercio, et tantum abeſt, vt quis pro aere alieno in ſeruitutem rapi potuerit, vt ne ipſe quidem, ſi voluiſſet, voluntariam adire potuiſſet ſeruitutem,) ſed quod creditoribus a praetore fuerant adiudicati, ad operas ſeruiles quaſcumque praeſtandas. Seruiebant ergo hi obaerati creditoribus, ſed non erant ſerui, inter quae magnum diſcrimen erat. §. 1. *Inſt. de Ingen.* Hinc et addicti illi, ſoluto debito, recuperataque libertate, non erant libertinae conditionis, ſed ingenui. Poterant etiam inuito creditore liberari, habebant legem, vtebantur praenomine, cognomine, tribu, cet. Quae omnia a ſeruorum conditione abſunt quam longiſſime. Vid. Quinctilian. *Inſt. V.* 19. *VII.* 4. *et Declam. CCCXI.* Conf. Cuiac. *Obſ. XIII.* 9.

§. III.

Obaerati nexi et adiudicati ſunt creditoribus iam ſub Regibus. Id ius ſuſtulit Seruius Tullius.

Id vero ius rigidum, ſiue ex antiquo iure Attico, quod ante Solonem, teſte Sam. Petito *de Leg. Attic. p.* 412. receptum fuit, ſiue aliunde profectum, iam ſub regibus ſeruatum legimus. Quum vero iam eo tempore nobiles in ingenua debitorum corpora ſaeuire coepiſſent: primus Seruius Tullius, quo erat populari ingenio, ceſſionis bonorum indulſit beneficium. Rem, paucis compertam, memoriae prodidit Dionyſ. Halic. IIII. *p.* 215. qui Regem inducit ita concionantem: *ὅσοι δ' ἂν μετὰ ταῦτα δανείσωνται, τούτους οὐκ ἐάσω πρὸς τὰ χρέα ἀπάγεσθαι, ἀλλὰ νόμον θήσω, μηδένα δανείζειν ἐπὶ σώμασιν ἐλευθέροις, ἀρκεῖν ἡγούμενον τοῖς δανεισταῖς τὰς οὐσίας τῶν συμβαλλόντων κρατεῖν. Si quidam autem in poſterum a foeneratoribus mutuum ſumſerint, eos ob aes in neruum duci non ſinam, caueboque lege, ne foeneratoribus ius ſit in libera corpora, ſed contenti ſint debitoris facultatibus.* Nec dubitare licet, quin ſteterit promiſſis, quum extremis temporibus, exagitatus a patriciis, in altera concione conqueratur, ideo ſe patriciorum adpeti inſidiis, quod pauperum libertatem contra foeneratores ſeruarit incolumem. Dionyſ. Halyc. IIII. *p.* 240.

§. IIII.

Reſtituerunt poſtea decemuiri quorum lex de obaeratis explicatur.

Enimuero non diu admodum humanius illud Seruii Tullii inſtitutum viguit. Praeterquam enim, quod Tarquinius Superbus omnes eius leges aboleuit, ne tabulis quidem in foro relictis, (Dionyſ. Hal. IIII. *p.* 244. *ſequ.*) ipſi etiam decemuiri duriſſimum illum obaeratos in neruum ducendi morem veluti poſtliminio reſtituerunt. Inhumaniſſimam legem, cuius ipſa legitima verba ſeruauit Gell. *Noct. Att. XX.* 1. paucis illuſtrabimus: AERIS CONFESSI (*a*) REBVSQVE IVRE IVDICATIS XXX. DIES IVSTI SVNTO. Non enim aequum viſum eſt decemuiris, debitores, quamquam confeſſos et iudicatos, tam dira ſententia ſtatim opprimere; ſed XXX. dies iis praefinire placuit, intra quos pe-

Eee 2

(*a*) Quum haec verba vix ſenſum idoneum fundant: alii legendum monent AERIS CONFESSO. Ampl. Bynkersh. autem *Obſeru. I.* 1. *p.* 2. REIS CONFESSIS.

Digitized by Google

pecuniam conquirerent, qua ſatisfieret creditoribus. Et hi dies vocantur *iuſti*, id eſt, vt ait apud Gellium Caecilius, *quoddam veluti iuſtitium, et iuris inter eos quaſi interſtitio quaedam et ceſſatio, quibus diebus nihil cum eis agi iure poſſit* (*b*). Poſtea hi XXX. dies ad duos menſes redacti ſunt, *L. vn. C. Theod. de vſur. rei iudicat.* poſtremo ad quatuor menſes a Iuſtiniano *L. pen. et vlt. C. de vſur. rei iudic.* Pergunt decemuiri: POST DEINDE MANVS INIECTIO ESTO, IN IVS DVCITO. In ius ergo iam rapi poterat debitor, circumactis iuſtis triginta diebus, non quidem, vt de debito denuo cognoſceretur, (nam iam antea res iudicata erat,) ſed vt addiceretur creditori. Sic enim porro decemuiri: NI IVDICATVM FACIT, AVT QVI LOCVPLES ENDO EO IN IVRE VINDICIT, SECVM EDVCITO, VINCITO, AVT NERVO, AVT COMPEDIBVS, XV. PONDO, NE MAIORE, AVT, SI VOLET, MINORE VINCITO. In ius ergo raptis duae erant elabendi viae. Aut iudicatum erat faciendum, aut inueniendus vindex vel expromiſſor, qui *pecuniam pro addicto dependeret* (*c*), vt ait Seneca *de Benef. III.* 8. Nec ſoluto debito, nec dato vindice, addicebatur obaeratus creditori, neruis compedibuſque ab hoc conſtringendus, quorum tamen onus XV. pondo non debebat eſſe maius. Saepius ad hunc morem adludunt comici, veluti Plautus *Bacchid. V.* 2. *v.* 87. *Menaechm. I.* 1. *v.* 20. Terent. *Phorm. II.* 2. *v.* 20. vbi lepide Phormio, paraſitus:

> - - - *Dices, damnatum ducent domum:*
> *Alere nolunt hominem edacem: et ſapiunt mea quidem ſententia,*
> *Pro maleficio ſi beneficium ſummum nolunt reddere.*

Ad quae verba intelligenda conſuluiſſe iuuabit Donatum *in ſcholiis*. Exempla quoque exſtant apud Liu. VI. 11. 14. et alibi paſſim. Pergunt decemuiri: SI VOLET, SVO VIVITO, EI SVO VIVIT, QVI EM VINCTVM HABEBIT, LIBRAS FARRIS ENDO DIES DATO, SI VOLET, PLVS DATO. In nexi ergo poſitum erat arbitrio, ſuone viuere, an a creditore ali mallet. Si hoc eligeret, tum in quotidianum victum dari ei oportebat libram farris, id eſt, non panem tanti ponderis (*d*), ſed

(*b*) Iuſti dies vocabantur, intra quos quodcumque negotium erat ſuſpendendum. Hinc Feſtus voce *iuſti dies p.* 303. etiam eos dies vocat iuſtos, quum exercitus eſſet imperatus, et vexillum in arce poſitum ſtaret. Conf. Macrob. *Saturnal.* I. 16.

(*c*) Solebant enim viri nobiles plebem nonnumquam hac inſigni munificentia demereri. Quale exemplum imitari ſe ſimulabat nebulo ille apud Naeuium, de quo Cicero *de Orat.* II. 63. *Quae genera ridiculi percurram equidem: ſed ſcitis, eſſe notiſſimum ridiculi genus, quum aliud exſpectamus, aliud dicitur. Hic nobiſmet ipſis noſter error riſum mouet. Quod ſi admixtum eſt ambiguum, fit ſalſius: vt apud Naeuium videtur eſſe miſericors ille, qui iudicatum duci videns, percunctatur ita:*

Quanti addicis? mille nummum.

ſi addidiſſet tantummodo: ducas licet: *eſſet illud genus ridiculi praeter exſpectationem: ſed quia addit:*

Nihil addo: ducas licet:

addito ambiguo, altero genere ridiculi fuit, vt mihi videtur, ſalſiſſimus.

(*d*) Hinc non eſt, quod ſuſpectam eruditi habeant hanc libram farris. Nec admittenda videtur coniectura Guill. Fornerii *Select.* I. 6. qui in lege decemuirali legendum putat LIBRAM S. FARRIS, id eſt, *libram ſemis farris*. Quamuis enim alias minimus modus

ſed pultem farream (*e*), qua Romani tum frequentius, quam ipſo pane, veſcebantur. Plin. *Hiſt. Nat. XVIII.* 8. Valer. Max. II. 5. Iuuenal. *Sat.* XIIII. Denique addunt decemuiri: NI CVM EO PACIT, LX. DIES ENDO VINCVLIS RETINETO, INTERIBI TRINIS NVNDINIS CONTINVIS IN COMITIVM PROCITATO, AERISQVE AESTIMIAM IVDICATI PRAEDICATO. AST SI PLVRIBVS ERVNT REI, (*f*) TERTIIS NVNDINIS PARTES SECATO. SI PLVS MINVSVE SECVERVNT, SE FRAVDE ESTO. Sexaginta ergo dies nexus erat in priuato creditoris carcere, intereaque ſingulis nundinis producendus in forum, proclamandumque per praeconem, quantum pecuniae debeat, ſi quis forte, tam triſti ſpectaculo commotus, pro eo dependere vellet. Si neque dependere quisquam eſſet auſus, nec ipſe obaeratus intra hos LX. dies tranſegiſſet: fiebat SECTIO. At qualis? De corporis ſectione id intelligunt Tertull. *Apol.* IIII. Quinctilian. *Inſt. III.* 6. ipſe Caecilius apud Gell. XX. 1. qui tamen negat tam durum ac inhumanum ſupplicium vnquam ſumtum eſſe ab obaeratis, adeoque illud tantum terroris cauſſa legi acceſſiſſe exiſtimat. At de ſectione bonorum id interpretantur Robert. *Rer. Iudic. II.* 6. et Corn. Bynkersh. *Obſ. I.* 1. Et ſane vt *corpus* ſaepe notat bona et facultates: (*L.* 25. §. 16. *D. de her. pet.*) ita, qui bona haſtae ſubiecta publica auctionis lege emebant, *ſectores* dicebantur. Cic. *pro Sex. Roſc. Amerin. LXIII.* Aſcon. Paedian. *ad Ciceron. Verrin. III. p.* 1843. *et* 1815. Flor. II. 6. adeoque *ſectio* idem eſt, ac auctio, apud Varron. *de re ruſt. II.* 10. Minus ergo veroſimilis eſt prior ſententia, permiſſum ſcilicet fuiſſe creditoribus, corpus obaerati diſſecare. Quis enim adeo fuiſſet ſtolidus, vt non maiore lucro, et minore inhumanitatis fama, ſeruilibus obaeratorum operis vti, vel ipſos trans Tiberim venumdare maluiſſet.

dus cibi, quo frugaliores Romae vtebantur, eſſet *ſilibra farris*: intelligebatur tamen tunc panis farrei ſelibra. At farris in pultem conſpiſſati *libra* erat legitimus diarii ſeruilis modus, immo et panis farrei libra quotidie ſeruis dari ſolebat. Horat. *Sat.* I. 5. Poſtea captiuis libellae duae vel tres dabantur L. 1. C. *Theod. de cuſtod. reor.*

(*e*) Plautum quoque hunc Romanorum victum ſale comico adſperſiſſe, nonnulli exiſtimant, et Romanos vocaſſe *pultiphagos barbaros*. *Moſtellar. III.* 2. *v.* 142. *Poenul. prolog. v* 53. *ſequ.* Et ita ſentiunt Marcil. *ad XII. Tab. p.* 85. Turneb. *Aduerſ.* XVIIII. 12. Lipſ. *de Milit. Rom. V.* 16. Aſt ibi non Romanos, ſed Carthaginienſes, intelligi oſtendit Taubmannus. *p.* 559. et 853.

(*f*) Ita legendum res ipſa monet. Vulgo legunt: AST SI PLVRES REI, et ita quoque legem extulit Gothofredus, nullo ſane ſenſu.

§. V.

Poſſeſſio bonorum lege Poetelia Papiria introducta.

Quum vero et ſic inhumanior ſemper viſa ſit lex illa decemuiralis: multo poſt lata eſt A. V. C. CDXXVII. lex POENALIA PAPIRIA. C. Poetelio Libone Viſolo et L. Papirio Curſore Mugillano Coſſ. *ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec poenam lueret, in compedibus, aut in neruo teneretur; pecuniae creditae bona debitoris, non corpus, obnoxium eſſet, et ne quis in poſterum necteretur.* Liu. VIII. 28. Varro *de Lingu. Lat. VI.* 5. *p. m.* 85. Tertull. *Apolog. IIII.* Ergo ex hoc tempore ceſſauit obaeratorum addictio: ceſſauit ductio in neruum, idque tantum permiſſum creditoribus, vt bona poſſiderent, eaque deinde venderent publice.

§. VI.

Digitized by Google

§. VI.

Plebs ſaepe poſtulauit nouas tabulas.

Quum vero ne ſic quidem ſatis conſultum videretur debitorum inopiae, ſiquidem illa poſſeſſio bonorum et famam laedebat, et non liberabat a carcere: ideo ſaepe flagitare plebs coepit aeris alieni relaxationem, quam legem Romani NOVAS TABVLAS appellare ſolebant. Senec. *de Beneſ.* I. 4. Suet. *Iul.* LXII. Quinctilian. *Declam.* CCCXXXVI. Eas vero vt nemo vmquam, niſi perturbandae reip. cupidus, promulgauit: ita optimus quisque, et ocii amantiſſimus, repudiauit. Liu. *Lib. XXXII. Cap. XXXVIII.* et Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom.* *L.* 6. *p.* 96.

§. VII.

Beneficium in ſolutum dationis,

Denique Iulius Caeſar plenius conſulendum ratus debitoribus, inopia deperditis, lata lege cauit, *vt diſiecta nouarum tabularum exſpectatione, quae tum crebro mouebatur, debitores creditoribus ſatisfacerent per aeſtimationem poſſeſſionum, quanti quasque ante bellum comparaſſent, deducta ſumma aeris alieni, ſi quid vſurae nomine numeratum aut perſcriptum fuiſſet.* Suet. *Iul.* XLII. Caeſar *de bello ciu.* III. 1. Ergo ex eo tempore licuit debitoribus, poſſeſſiones ſuas, aeſtimatione prius facta, creditoribus in ſolutum dare. Quod quum ſenſim denuo ab vſu receſſiſſet, illud beneficium debitoribus iterum reſtituit Iuſtinianus Imperator. *Nou.* IIII. *vlt. et Nou.* CXX.

§. VIII.

vt et ceſſionis bonorum.

Vel eadem, vel alia lege Iulia, introductum quoque eſt beneficium ceſſionis bonorum, quo is, qui ſine dolo ſuo malo aeri alieno ſatisfacere non poterat, bonis ſuis cedendo liberabatur. Sane legi Iuliae ceſſionis bonorum origo adſcribitur, in *L.* 1. et *L.* 4. (g) *C. qui bon. ced. poſſ. et tit. C. Theod. qui bonis ex L. Iul. cedere poſſ.* Alciat. *Parerg.* I. 4. Duaren. *Oper. p.* 703.

(g) Ex hac *lege* 4. *C. qui bon. ced.* ſimul diſcimus, legem Iuliam de ceſſione bonorum, quae ad ſolos ciues pertinebat, ante Diocletiani tempora etiam ad prouinciales eſſe porrectam. Conf. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II. vlt.*

§. VIIII.

Acceptum et expenſum ferre, quid ſignificet?

Alter modus liberationis ACCEPTILATIO, a phraſi ACCEPTVM FERRE, qua veteres in hac ſtipulationis ſpecie vtebantur, nomen inuenit. *Acceptum* vero *ferre* dicebantur creditores, quum creditum recepiſſent, quemadmodum debitores *expenſum ferre* dicebantur, ſi numeratam ſibi pecuniam faterentur. Plin. *Hiſt. Nat.* II. 7. Quemadmodum ergo *expenſilatio* non ignota erat veteribus: Gell. XIV. 2. ita eadem forma dicebatur ACCEPTILATIO.

§. X.

Quid acceptilatio?

Erat autem ACCEPTILATIO imaginaria ſolutio, qua obligatio, ſtipulatione contracta, noua ſtipulatione diſtrahebatur. Quemadmodum ergo promiſſio non nudo pacto, ſed ſtipulatione ſola, facta valebat, ita et eadem non nudo pacto, ſed ſola ſtipulatione tollebatur. Inter iuris enim regulas fuerat receptum, quod eodem modo quidque diſſolui

Digitized by Google

ſolui deberet, quo fuiſſet colligatum. *L.* 35. *et* 100. *D. de Reg. iur.* quae regula proprie ad acceptilationem, et expromiſſionem pertinet. Iac. Gothofr. *Comm. de Reg. iur. ibid.*

§. XI.

Quo ritu facta?

Fiebat acceptilatio per *interrogationem*, non *mutuam*, quidem vt Modeſtinus in *L.* 1. *D. de acceptil.* ait, ſed vnicam. Si quis enim antea obligatus fuerat per ſtipulationem, et creditor eum liberari obligatione illa vellet: rogare verbi gratia debebat debitor; DECEM, QVAE TIBI PROMISI, ACCEPTA HABES, VEL FACIS? vel Graece: *ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα*; creditor vero reſpondebat: HABEO, FACIO, *ἔχω λαβών*. §. 1. *Inſt. h. t. L.* 6. *L.* 7. *L.* 8. §. *vlt. D. de acceptil.* Quo facto liberatus videbatur debitor, etiamſi pecunia non interueniſſet. Quae omnia latius explicat Briſſon. *de ſolut. et liberat. L. II. p.* 127. *ſequ.*

§. XII.

Stipulatio Aquiliana.

Quum vero non niſi verborum obligationes acceptilatione tolli poſſent: repertus demum eſt modus, quo et reliquae obligationes eiuſmodi ſtipulatione ſoluerentur. Nam C. Aquillius Gallus, aequiſſimus ille et ſolertiſſimus cautionum artifex, (Vid. Cicero *de Nat. Deor. III.* 30. *et de offic. III.* 14. *et Orat. pro A. Caecin. XXVII.*) compoſuit STIPVLATIONEM AQVILLIANAM (*h*), quae nobis certiſſimum praebet anxiae veterum in cautionibus componendis diligentiae argumentum. In ea enim, vt recte obſeruat Briſſon. *libro laudato p.* 163. ne quid omiſſum videretur, multa ex abundanti ſunt adiecta. Ipſam ſtipulationis Aquillianae formulam recenſet Imperator, §. 2. *Inſt. h. t.* quam Briſſonii exemplo notis quibuſdam antiquitatis enucleandae cauſſa illuſtrabimus: QVIDQVID TE MIHI EX QVACVMQVE CAVSSA (*i*) DARE FACERE (*k*) OPORTET OPORTEBIT, PRAESENS IN DIEMVE, AVT SVB CONDITIONE (*l*), QVARVMQVE RERVM MIHI TECVM ACTIO EST, QVAEQVE VEL ADVERSVS TE PETITIO, VEL ADVERSVS TE PERSEQVVTIO EST, ERIT-

VR

(*h*) Tales formulae, ab Aquillio repertae, plures in iure noſtro exſtant, veluti ratio inſtituendorum poſtumorum nepotum, *L.* 29. *D. de liber. et poſtum.* formula doli mali, quam *malitiarum euerriculum* vocat Cic. *de Nat. Deor. III.* 30.

(*i*) CAVSSAM dicere mauult, quam *contractum*, ſiquidem illa et obligationem omnem, et negotia quaecunque complectitur. *L.* 9. *D. ſi cert. pet.* Immo et ad vera et ad quaſi delicta pertinet. *L.* 12. *D. de verb. ſignif. L.* 1. *pr. D. de obl. et act.*

(*k*) Solebant veteres iureconſulti ita ſine coniunctione verba coniungere, veluti *vti frui*, *ire agere*, *dare legare*. Qua quid ſibi velint, docet Vlpian. *L.* 53. *D. de verb. ſignif.* Iungit ergo hic Aquillius OPORTET OPORTEBIT, quum alias verbo *oportebit*, tam praeſens, quam futurum tempus, ſignificetur. *L.* 8. *D. de V. S.*

(*l*) Obligari poſſumus *pure*, *in diem* et *ſub conditione*. §. 2. *Inſt. de verb. oblig.* Omnes obligationum ſpecies coniungit Aquillius. Ad primam pertinet verbum *oportet*, ad ſecundam et tertiam, *oportebit*, quia illarum dies nondum venit, harum ne quidem cedit.

VE (*m*), QVODVE TV MEVM HABES, TENES, POSSIDES (*n*), DOLOVE MALO FECISTI, QVO MINVS POSSIDEAS (*o*), QVANTI QVAEQVE EARVM RERVM RES ERIT, TANTAM PECVNIAM DARE STIPVLATVS EST AVLVS AGERIVS (*p*). SPOPONDIT NVMERIVS NIGIDIVS. Ita obligatione omni in ſtipulationem deducta, porro fiebat acceptilatio hoc modo: QVOD NVMERIVS NIGIDIVS AVLO AGERIO SPOPONDIT, ID HABERETNE A SE ACCEPTVM, NVMERIVS NIGIDIVS AVLVM AGERIVM ROGAVIT. AVLVS AGERIVS NVMERIO NIGIDIO ACCEPTVM FECIT. Hac acceptilatione, omnis tollebatur obligatio, quamuis non verbis, ſed re, conſenſu vel litteris inita, etiamſi nulla interceſſiſſet praeſtatio.

(*m*) ACTIO in perſonam eſt, PETITIO in rem, PERSEQVVTIO ad extraordinarias magiſtratuum cognitiones pertinet. Briſſon. *ibid. p.164.* Iungi haec etiam videmus in *L. 10. D. de V.S.*

(*n*) HABERE vocabulum generale eſt, et ius dominii, ius poſſeſſionis, et meram detentionem denotat. *L. 38. §. 9. D. de verb. obl.* TENERE ad factum; POSSIDERE ad ius refertur.

(*o*) Dolus enim pro poſſeſſione eſt, ſemperque poſſidere intelligitur, qui dolo fecit, quo minus poſſideret. *L. 150. L. 157. §. 1. D. de reg. iur.*

(*p*) Nomina AGERII et NIGIDII ſollemnia fuiſſe in formulis, patet ex *Collat. Leg. Moſaic. II. 6. L. 6. L. 41. §. 2. D. de vſur.* Talia et Philoſophis in ore erant nomina *Theonis* et *Dionis*, ICtis *L. Titii* et *Maevii*.

§. XIII.

Qua in re locum habuerit?

Attamen acceptilatio, vtut, ſine pecuniae interuentu liberaret: non tamen gratuitam ſemper remiſſionem continebat, ſiquidem, non donationis tantum cauſſa. (*L. 18. D. de donat.*) ſed et tranſigendi, (*L. 2. D. de tranſact.*) et dotis conſtituendae, (*L. 41. §. 2. D. de iur. dot.*) et voluntatis defuncti adimplendae gratia, (*L. 5. §. 1. D. de lib. legat.*) et vt aliud nobis detur, vel fiat, (*L. 9. D. de praeſcr. verb.*) acceptilatio interponebatur.

§. XIIII.

Nouatio.

NOVATIO quoque tollebat obligationem veterem. Ea vero auctore Vlpiano *L. 1. D. de nouat.* eſt *prioris debiti in aliam vel naturalem vel ciuilem obligationem transfuſio atque translatio.* Fiebat et haec per ſtipulationem, ſiquidem nudo pacto, quod ex vna cauſſa debetur, in aliam conuerti non poterat, quamuis conſtitui poſſet pacto praetorio. Qua de re denuo accurate Briſſon. *de Solut. II. p. 166. ſequ.*

§. XV.

Contrarius diſſenſus.

Sed et conſenſuales contractus CONTRARIO DISSENSV ſolui, re adhuc integra, conſueuiſſe, conſtat; nec minus DELEGATIONEM, REI INTERITVM, CONFVSIONEM et EXEMPTIONEM A COMMERCIO liberationem induxiſſe, notum eſt. Sed de his omnibus ſatis prolixe iureconſulti, maxime laudatiſſimus Briſſon. *ibid. p. 172. ſequ.*

§. XVI.

Digitized by Google

§. XVI.

Nota quoque eſt OBSIGNATIO, qua ipſa quoque tollebatur obligatio. Si enim debitor creditori offerret pecuniam, hic vero eamdem accipere recuſaret : poterat illa obſignata deponi, et tunc liberabatur debitor, etiamſi pecunia depoſita deinde caſu interiiſſet. Barn. Briſſon. *de ſolut. II. p.* 179. *ſequ.* Deponebantur vero ſignatae res aliquando apud acta, vel officium, interdum χαμενλιαρχίῳ, vel alio publico loco, quandoque etiam apud virum aliquem bonum, iudicis arbitratu, vt plurimum autem apud aedem ſacram. Cic. *ad Att. Epiſt. V. vlt.* (q) Ipſae pecuniae deponendae conſignabantur in ſacculo, ſignis non quidem publicis, ſed priuatis, ceu patet ex *L.* 21. §. 3. *D. locati conducti L.* 1. §. 36. *D. depoſ.* Plura dabit Briſſon. *ibid.* Obſignatio 1

(q) Adde ſupra Libr. II. Tit. I. n. II. not. h. vbi de *rebus ſacro commendatis* diximus, et Barn. Briſſon. *de Solut. II. p.* 180.

ICtos veteres exiſtimaſſe, rerum etiam immobilium furtum fieri poſſe. Sane id ex *L.* 38. *D. de vſurp. et vſuc.* Plin. *Hiſt. Nat.II.* 68. et Gell. *Noct. Att. XI.* 18. eleganter probat Io. Fridr. Gronou. *Obſ. I.* 4. *p.* 42. *ſequ.*

§. II.

Furtum quotuplex?

Furta veteres Romani in NOCTVRNA et DIVRNA, et vtraque iterum in MANIFESTA, NEC MANIFESTA, CONCEPTA, OBLATA, PROHIBITA et NON EXHIBITA (*a*) diuidebant: quae diuiſiones partim e XII. Tabulis, partim ex Praetoris edicto ſunt. Periculoſiſſima erant furta nocturna (*b*), de quibus in legibus XII. Tabularum cauerant decemuiri: SI NOX FVRTVM FAXIT, SIM ALIQVIS OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO „ Macrob. *Saturn. I.* 4. Verba, ſi tollas ἀρχαϊσμὸν, clara et perſpicua ſunt. *Nox* dicitur pro noctu, vt obſeruant Gell. VIII. 1. Taubm. *ad Plaut. p.*1000. SIM idem eſt ac *ſi im*, id eſt, ſi eum, ceu ipſe docet Macrob. *l. c.* Vnde ſenſus planiſſimus: *Si quis furem nocturnum occiderit, eum iure occidiſſe videri* (*c*). Licebat ergo per XII. Tabulas furem nocturnum occidere, quocumque modo, nec opus erat, vt cum telo deprehenderetur, aut, vt occiſurus id cum clamore teſtaretur, id enim in diurno tantum furto exigebatur. Cicero *pro Milon. III.* Senec. *Controu. X.* 6. *p.* 427. Vlpian. *apud Auct. Collat. Leg. Moſ. et Rom. VII.* 3. *p.* 759. Vnde vel Triboniani emblema eſt, quando *L.* 4. §. 1. *ad Leg. Aquill.* dicitur, ita demum fas fuiſſe furem nocturnum occidere, *ſi occidens id cum clamore eſſet teſtificatus*: vel cum viro celeb. Ger. Noodt. *Lib. I. Obſ. Cap. XV.* ſtatuendum, teſtificationem illam cum clamore faciendam, quam Caius *d. l.* 4. requirit, non quidem ad euitandam poenam homicidii, ſed ad effugiendam poenam L. Aquilliae, fuiſſe neceſſariam, quippe qua et culpa quaeuis vindicatur, non ſolus dolus, vt in L. Cornelia de ſicariis. Quae ſi ſequaris, vt ſunt ſane veroſimillima, non Triboniani hoc emblema erit, ſed εὕρημα, ab ipſo Caio ICto commendatum.

(*a*) Quando dicebant furtum *manifeſtum*, et *nec manifeſtum*, ipſum intelligebant delictum; quum vero furtum *conceptum*, *oblatum*, *prohibitum*, *non exhibitum* dicebant, furtum non delictum, ſed rem furtiuam notabat. Et ſane etiam optimi auctores *furtum* vocant rem furtiuam. Sen. *de Benef. II.* 2. *Furtum non recipit*. Ouid. *Faſt.I. v.* 560. de duobus furtiuis:

Mugitum rauco furta dedere ſono.

(*b*) Fures nocturni Graecis ἡμερόκοιτοι; Plauto *Trinum. IIII.* 2. *dormitatores* dicuntur, quod interdiu dormiunt, noctu vagantur.

(*c*) Eſſe hanc legem ex iure Attico in XII. Tabulas translatam, patet ex Demoſth. *Orat. pro Timocrate*; *p.* 790. vbi haec Solonis lex citatur: εἰ τὶς νύκτωρ ὁτιοῦν κλέπτοι, τοῦτον ἐξεῖναι καὶ ἀποκτεῖναι καὶ τρῶσαι διώκοντα; *ſi quis noctu furtum faxit, is impune occiditor, et vulnerator.*

§. III.

Leges recentiores de furto nocturno.

Quamuis vero ea lex ipſi iuri diuino Exod. XXII. 3. ſit conſentanea: ſemper tamen paullo durior viſa eſt prudentioribus. Quo factum eſt, vt ea paullatim ab vſu recederet, iique, qui furem nocturnum occidiſſent, ex lege Aquillia conuenirentur, immo et nonnumquam ex lege Cornelia de ſicariis, ſi recte ſe habent Vlpiani verba apud aucto-

rem *Collat. Leg. Moſaic. et Rom. VIII.* 3. *Si furem nocturnum, quem lex XII. Tabularum omnimodo permittit occidere, aut diurnum, quem eadem lex permittit, ſed ita demum, ſi ſe telo defendat, videamus, an lege Aquillia teneatur? Et Pomponius dubitat, num haec lex nunc ſit in vſu. Et ſi quis noctu furem occiderit, non dubitamus, quin lege Aquillia teneatur* (d). *Sin autem, quum poſſet adprehendere, maluit occidere, magis eſt, vt iniuria feciſſe videatur: ergo etiam lege Cornelia* (e) *tenebitur*. Ex quo loco diſcimus, ſenſim hanc legem non modo obſoleuiſſe, verum etiam actionem datam aduerſus occidentem furem nocturnum.

(d) Eodem referenda *L. 9. D. ad L. Corn. de ſicar. et venef.* Ger. Noodt. *Probab. l. 9.*

(e) At negat Paullus *Rec. Sent. V.* 23. 9. locum hic habere legem Corneliam. Et profecto ea non iniuriam, ſed dolum, requirit. *L. 7. D. ad L. Corn. de ſicar.* Vnde non *Cornelia* ſed *Aquillia* ſcribere debuiſſe Vlpianum, argumentis haud leuibus contendit Ger. Noodt. *Probab. l. 9.* et *ad leg. Aquill. V. p.* 182. Ioh. van de Water *Obſer. l.* 18. Schulting. ad *Collat. Leg. Moſaic. et Rom. p.* 760.

§. IIII.

Leges nouiſſimae de eodem.

Poſtremo ex conſtitutionibus inualuit, vt diſtinguerentur furta, quae ruri, et quae in ciuitatibus facta eſſent. Ruri valebat Lex XII. Tabularum, adeoque furem nocturnum ibi quoquo modo licebat occidere: *L. 1. C. quando liceat vnicuique ſine iudice ſe vind.* at in vrbibus, vbi facilius vicini clamore excitantur, id non licebat, adeoque eiuſmodi caedem lex Aquillia vindicabat. Conf. Cuiac. *Obſ.* XIIII. 15. XVIIII. 12.

§. V.

Furtum manifeſtum quid?

Ad fures diurnos quod attinet, quos in vetere Gloſſa *interdiarios* ἡμεροκλέπτας, adpellari obſeruat Cuiac. *Obſ. XI.* 27. ii aeque, ac nocturni, vel MANIFESTVM, vel NEC MANIFESTVM furtum commiſerant. Fur manifeſtus, quem Graeci ἐπ' αὐτοφώρῳ adpellitabant, erat, qui vel in ipſo furto deprehenſus fuerat, vel eo certe loco, vbi furtum fuerat factum. Immo vlterius furtum manifeſtum Iureconſultis videbatur, ſi fur, eam rem tenens, fuerit viſus vel deprehenſus, ſiue in publico, ſiue in priuato, vel a domino, vel alio, antequam eo perueniſſet, quo deferre vel deponere deſtinauerat, *L.* 3. §. 2. *D. de furt.* Et ita manifeſtum furem deſcribit Virgil. *Eclog. III.* v. 17.

Nonne ego te vidi, Damonis, peſſime, caprum
Excipere inſidiis, multum latrante Lyciſca?
Et quum clamarem, quo nunc ſe proripit ille?

Ad quae verba Seruius: *Manifeſti furti arguit, dicendo* VIDI. Sed non ſola ſufficiebat viſio, ſed oportebat eum, qui viderat, id ipſum prae ſe tuliſſe, et indicaſſe, quod fiebat clamore et adcurſu. *L.* 7. §. 2. *D. de furt.*

§. VI.

Fures manifeſti ingenui quomodo

Fures manifeſti vel ſine telo, vel cum telo, fuerant deprehenſi. Si ſine telo; diſtinguebant decemuiri, ingenuine eſſent, an ſerui: et ſi in-

Digitized by Google

ingenui, pubereſne, an inpuberes. De ingenuis, qui ad pubertatem peruenerant, ita ſtatuerant: SI LVCI FVRTVM FAXIT, SIM ALIQVIS ENDO IPSO CAPTIS, VERBERATOR, ILLIQVE, CVI FVRTVM FACTVM ESCIT, ADDICITOR. Gell. XI. *vlt.* Virgis ergo caeſi eiuſmodi fures noxae dabantur ei, cuius res ſurripuerant, illique ad ſeruilia addicebantur miniſteria. Vnde ob hanc libertatis iacturam Theophilo *ad princ. Inſt. de perp. et temp. act.* dicuntur fuiſſe *τιμωρίαν κεφαλικὴν*, *poenam capitalem*. Et Seru. *ad Virg. Aen. VIII. p.* 516. *Furtum capitale crimen apud maiores fuit, ante poenam quadrupli*. Nam, quae poena et caput ciuile tollit, *capitalis* recte adpellatur. *L. 2. princ. D. de poen. L. 6. §. vlt. D. eod. tit. L. 29. pr. D. eod. tit.* puniti ex Lege XII. Tab.

§. VII.

Cum ſeruis multo ſeuerius egere decemuiri. De iis enim lex prodita in duodecim tabulis fuerat in hanc ſententiam: SERVVS, VIRGIS CAESVS, DE SAXO DEICITOR. Gell. *ibid.* Furaciſſimum genus mortalium erant ſerui, qui freti virtute ſcapularum, facile omnes expilabant loculos, nullaque poena minus, quam verberibus, poterant ab hoc delicto reuocari (*f*). Hinc extremum ſupplicium ſeruos fures manebat, ſi in furto fuiſſent deprehenſi, deiectio ſcilicet de rupe Tarpeia, quod ſupplicium ſemper praecedebat fuſtigatio. Qua de re videndus Iuſt. Rycqu. *de Capitol. IIII. p. 44. ſequ.*

(*f*) Libanius ſeruus apud Plaut. *Aſinar. II. 2. v. 55.*
Quin ſi tergo res ſoluenda eſt, rapere cupio publicum.
Pernegabo, atque obdurabo, periurabo denique.

§. VIII.

Impuberes denique in furto deprehenſos decemuiri verberari iubent praetoris arbitrio, noxiamque ab iis ſarciri. Gel. XI. *vlt.* Quomodo impuberes?

§. VIIII.

Sed quid, ſi cum telo fur fuiſſet deprehenſus? Tunc decemuiri ita cauerant: SI SE TELO DEFENSIT, QVIRITATO, ENDOQVE PLORATO, POST DEINDE SI CAESI ESCINT, SINE FRAVDE ESTO. Cic. *pro Mil. III.* Gothofr. *ad Leg. XII. Tab. Tab. II. p. 6. Teli* adpellatione, vt ait Cai. L. 54. §. 2. *D. de furt.* et ferrum, et fuſtis, et lapis, et denique omne, quod nocendi cauſſa habebatur, ſignificatur. Quodſi ergo eiuſmodi inſtructus armis deprehendebatur fur, occidi impune poterat, ea tamen lege, vt qui eum interemturus erat, *quiritaret* prius, *endoque ploraret*, id eſt, vt ſollemnem illam ingeminaret formulam: QVIRITES VOSTRAM FIDEM, vel PORRO QVIRITES, eoque clamore furem a ſe deprehenſum eſſe, teſtificaretur. Vide de ea formula Briſſon. *de Form. VIII. p. 718.* Raeuard. *ad Leg. XII. Tab. Tab. III.* Quomodo qui cum telo deprehenſi?

§. X.

At ex quo lex Porcia verberari ciuem Romanum et vinciri; lex Paetelia Papiria vero eumdem addici vetuerat: omnia illa mitigauit prae- Quae his in legibus mutarit Praetor?

praetor, quippe qui in edicto ſuo quadrupli poena furtum manifeſtum vindicauit. Id tamen quadruplum mere poenale erat, ita, vt extra quadruplum adhuc res ipſa reſtituenda eſſet. *L.* 54. §. 3. *D. de furt.* Paull. *Rec. Sent. II.* 31. ad quam recuperandam domino tum rei vindicatio, tum condictio rei furtiuae competebat, quarum illa aduerſus quemcumque poſſeſſorem: *L.* 22. *D. de rei vind.* haec aduerſus furem, eiuſue heredes, in quantum ad hos peruenerat, dabatur *L.* 1. *L.* 5. *L.* 7. §. 2. *L.* 8. *L.* 9. *L.* 19. *D. de condict. furt. L. vn. C. ex delict. def. hered. quemadm. conuen.*

§. XI.

De furto nec manifeſto lex XII. Tab.

Fur NEC MANIFESTVS eſt, qui, licet in furto non deprehenſus, furtum tamen feciſſe ſe, negare non poteſt. Paull. *Rec. Sent. II.* 31. 2. De eo ita leges XII. Tabularum: SI ADORAT FVRTO, QVOD NEC MANIFESTVM ESCIT, DVPLIONE DECIDITO. Gothofred. *Leg. XII. Tab. Tab. II.* Sola vox *adorat* crucem hic figit criticis (*g*). Sed rem expedit Feſtus voce *adorare p.* 245. ADORARE *apud antiquos ſignificabat agere. Vnde et legati oratores dicuntur, quia mandata populi agunt.* Senſus ergo legis eſt: ſi agatur furti nec manifeſti, furem dupli damnatum iri. Gell. *Noct. Att. XI.* 18. Et hic quidem nihil mutauit praetor, qui ipſe furtum nec manifeſtum duplo vindicauit, praetereaque rei furtiuae vel condictionem, vel vindicationem conceſſit.

(*g*) Nihil agit Marcil. ad *Tab. XII. p.* 203. *ſequ.* dum legendum monet *adulat* vel *adolat*, quod veteribus idem fuiſſe ac *fallit*, ex Gloſſis docet. Non ſolent decemuiri ita loqui, neque ſermonis adfectare elegantiam.

§. XII.

An haec lex ex iure Attico?

Hanc furti nec manifeſti poenam decemuiros ex iure Attico deſumſiſſe, oſtendunt Ant. Contius *ſubceſ. Lect.* XI. 18. Sam. Petit. *ad Leg. Att. VII.* 5. Sed Solon non profecto furtis nec manifeſtis, verum leuioribus, dupli poenam ſtatuerat. Decemuiri vero poenam, quam leuiori furto propoſuerat Solon, ad furtum nec manifeſtum tranſtulerunt, dubium, an ſatis prudenter. Iac. Cuiac. *Obſ. XVIIII.* 12. furtum manifeſtum ideo ſeuerius punitum cenſet, vt plus conſequeretur, qui diligens fuit in rebus ſuis cuſtodiendis, quam qui negligentior. Sed quum deprehenſio furis magis fortunae ſit, quam diligentiae: nondum ſatisfacit haec ratio, nec ego, vt verum fatear, cur lenius puniendus ſit fur nec manifeſtus, quam manifeſtus, ſatis intelligo, niſi forte id aliquam veniam mereri dixeris, quod ingenioſius ille, quam hic, furari didicerit, vel, vt ſerio agamus, niſi maiorem ideo poenam mereri videatur fur *ἐν αὐτοφώρῳ* deprehenſus, quod ab eo plus periculi immineat, quam ab eo, qui, re clam ſubtracta, in pedibus ſibi præſidium eſſe exiſtimat. In aeſtimationem vero veniebat id, quod fuerat contrectatum, quamuis quidam ICti veteres, ſtoicorum ſequuti principia, eum, qui, aliquot medimnos ex aceruo frumenti ſuſtulerat, totius acerui furem eſſe iudicarent: De qua philoſophia, non ſane publici ſaporis, videndus Horat. *Epiſt. I.* 16. et ibi Porphyrion. *L.* 21. *D. de furt.* et Merill. *Obſ. I.* 24.

§. XIII.

§. XIII.

Variae legis interpretationes.

Pergimus ad FVRTVM CONCEPTVM, cuius indoles nec Iuſtiniani aeuo amplius nota fuit, et hodie in tanta litterarum luce ſatis obſcura eſt, fatente V. C. Petro Burmanno *ad Petron. Satyr.* XCVII. Legem XII. Tabularum ex Gell. *Noct. Att. XI.* 18. ita reſtituit Gothofredus: SI FVRTVM LANCE LICIOQVE CONCEPTVM ESCIT, ATQVE VTI MANIFESTVM, VINDICATOR. Sed quid *lanx* ſit, quid *licium*, adhuc ſub iudice lis eſt. Operoſe et eleganter hanc legem explicat Vir doctus et amicus, Abr. Wielingius *in diatriba de furto per lancem et licium concepto*, edita Marpurgi CIƆIƆCCXIX. ſed, vti fit in re obſcura, facile omnes hypotheſes, ſolis ſuperſtructae coniecturis, et fractis e naufragio tabulis, vacillant. Multa ea de re multi dixerunt, docte ſane et nitide; ſed ita vt ſemper nobis aliquod dubium ſuperſit. Nec aliter de ea, quam ipſe elegi, ſententia ſentio, quam tamen ceu ſimpliciſſimam et veroſimillimam hic licebit breuiter explicare.

§. XIIII.

Quid concipere furtum?

LICIVM Alexandro ab Alex. *Gen. Dier. VI.* 10. et Marcilio *Interp. XII. Tab. LVIIII. p.* 210. 212. eſt tela, cui rem furtiuam adligarint fures, vbi aedes introiiſſent: *lancem* vero eos putat oppoſuiſſe oculis, ne adgnoſcerentur. Franc. Balduino *Comment. ad* §. 4. *Inſt. h. t.* furta per *lancem* et *licium* concepta ea fuiſſe videntur, *quae religionis obtentu impoſtores quidam, tamquam ſacrificuli licio ſuccincti, et lancem ad colligendas ſtipes circumferentes commiſerint, ſacrilegiis proxima*. Sed aliud profecto eſt *concipere furtum*, aliud *committere*: nec quisquam veterum eiuſmodi impoſtorum meminit. Fr. Hotomani coniectura, quam in *Comment. ad d.* §. 4. *Inſt. h. t.* profert, ſomnio paene ſimilis videtur. Illud enim furtum per *lancem* et *licium* conceptum dici putat, *quod per ſimulationem religionis, amicti licio ſacerdotes deprehendere ſint ſoliti, quum panem, aetitite lapide conditum, vorare iuſſiſſent*. Enimuero, quid quaeſo aetites et panis ad lancem; LICIVM eſt quaecumque tela, ex filis contexta, vel contorta. Hinc apud Petronium *Cap. CXXXV. ſoluere licio pannum* et *Cap. CXXXI. licium varii coloris filis intortum*. In primis vero eo nomine veniebant cingula, non modo ſeruorum, apud Suet. *Calig. Cap. XXVI.* ſed et lictorum. Quod adeo verum eſt, vt a *licio lictoris* vocabulum arceſſere non dubitet Tiro, apud Gell. XII. 3. In marmoribus quoque ſunt ADPARITORES LIMOCINCTI apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VI.* 44. vbi conferendus Iſidor. Hiſp. *Orig. I.* 33. Proxime ergo rem acu tangit Alciatus *Parerg. I.* 8. et qui eumdem ſequitur, Pithoeus *Subſec. I.* 2. Hi enim exiſtimant, lictores iubente magiſtratu licio ſuccinctos, ad oſtendendam auctoritatem publicam, cuius licium fuerit inſigne, cum alio comite, indicium in lance fidemque praeferente, furtum quaeſitum domos intrare conſueuiſſe. Quo ritu inuentum furtum *per lancem et licium conceptum* dici ſolitum, putant. Sed quum nec hi omnia viderint: res erit paullo altius repetenda.

Ad haec ergo verba Scholiaſtes *p.* 87. *edit. Froben.* ἔθος ἦν, τοὺς εἰσιόντας εἰς οἰκίαν τινὸς ἐπὶ τὸ ἐρευνῆσαι, γυμνοὺς εἰσιέναι, ἵνα μήτι ὑπὸ τὰ ἱμάτια κρύψαντες λάθωσιν, ἢ ἵνα μὴ ὑπ' ἔχθρας λάθωσιν ὑποβάλλοντες τὸ ζητούμενον, καὶ ζημίας αἴτιοι τούτῳ γίνωνται. Οἱ γὰρ μέλλοντες εἰσιέναι, ἵνα ἐπιθεάσωνται χρήματα τοῦ δημοσίου, ἢ κατ' ἔρευναν, γυμνοὶ εἰσῄεσαν; ἵνα μή τι ἀποκρύψωνται. *Moris erat, vt qui res furtiuas quaeſitum aedes cuiuſdam ingrederentur, nudi ingrederentur, ne quid ſub veſtibus occulentes, clam ferrent, neue ex inimicitia, quod quaerere ſe ſimulabant, ſub tunica occultatum inſerrent, dominoque falſum crimen calumnioſe obiectarent. Hanc ob cauſſam ingreſſuri aedes etiam ad inſpiciendas quaerendaſque res publicas, nudi ingrediebantur, ne quid occultaretur.* Paullo plenius eumdem ritum deſcribit Plato *de Legib. XII. p.* 691. (*b*) φωρᾶν δ' ἂν ἐθέλῃ τίς τι παρ' ὁτῳοῦν, γυμνὸς, ἢ χιτωνίσκον ἔχων, ἄζωστος προομόσας τοὺς νομίμους θεοὺς, ἦ μὴν ἐλπίζειν εὑρήσειν οὕτω φωρᾶν. Ὁ δὲ παρεχέτω τὴν οἰκίαν, τά τε σεσημασμένα καὶ τὰ ἀσήμαντα φωρᾶν. *Furtum requiſiturus alicubi, nudus, et licio incinctus, cetera diſcinctus, Deoſque legum cuſtodes adiurans, ſe inueniendi ſpe id facere, ita demum requirito. Dominus vero tum exhibeto domum, et in omnibus ſiue obſignatis, ſiue minus obſignatis locis liberam furti inquirendi poteſtatem facito.* Ex his colligimus, Athenienſes furta concipere conſueuiſſe nudos, nullaque veſte, niſi χιτωνίσκῳ, vel *licio*, vti recte interpretatur Dacerius *ad Feſt. p.* 199. ad membra verenda tegenda, ſuccinctos. Quamuis enim non per omnia ſimilem χιτωνίσκον fuiſſe fateamur *licio*: rem ipſam tamen non eſſe diſſimilem, ex ſequentibus facile adparebit. Et quid inde, ſi loco χιτωνίσκου aliam veſtem, vel telam adhibuerint Romani?

(*b*) Quamuis enim fictae ſint Platonis leges, in pleriſque tamen, quantum potuit, ius Atticum, cum ob oculos habuiſſe, iam ab aliis obſeruatum eſt.

§. XVIIII.

Idem ritus a Romanis receptus.

Hunc ritum ergo vna cum iure Attico Romam migraſſe veroſimillimum eſt, nec dubitare nos ea de re patitur Feſtus, qui ſub voce *lance p.* 304. LANCE *et* LICIO *dicebatur apud antiquos, quia qui furtum ibat quaerere in domo aliena,* LICIO *cinctus intrabat,* LANCEMQVE *ante oculos tenebat, propter matrumfamilias aut virginum praeſentiam.* Sane ex hoc Feſti loco, in quo nec Graecanici ritus, nec νοθεύσεως vel interpolationis vllum veſtigium adparet, ſatis manifeſtum eſt, etiam Romae nudos inceſſiſſe, qui res furtiuas requirerent, quia alias non fuiſſet, quod matres familias virgineſue praeſentes reuererentur. Docet quoque idem Feſti locus, licio illos incinctos fuiſſe, quemadmodum et χιτωνίσκον Plato more Attico conceſſerat. Denique inde diſcimus, cui vſui lanx fuerit in hoc negotio. Quum enim nudis incedendum eſſet requirentibus: ſane pudor ſuadebat, ne faciem conſpiciendam darent, agnoſcique ſe paterentur a feminis. Hinc lancem, id eſt, vti ego interpretor, laruam (*i*) lancis inſtar concauam, vultui apta-

(*i*) Lanx dicitur a Graeco λαγὼν, *cauitas*, adeoque hoc vocabulo deſcripſiſſe

aptabant. Non ergo lancem obiiciebant oculis, ne feminas viderent, (et hinc gratis hic obuertitur, Romanas matronas et virgines non gynaeceo incluſas, ſed in celebritate verſatas eſſe,) ſed quia eos puderet, a feminis adgnoſci. Atque haec eſt antiqua illa obſeruatio, quam in concipiendo furto adhiberi voluerant veteres Romani.

ſcripſiſſe videntur antiqui, quidquid concauum erat. Vnde corruit ridicula quaeſtio, quam hic nonnulli mouent, quid profuerit, intraſſe gynaeceum, et nihil videre? itemque, an lancem perforatam prae ſe tulerint? Scalig. *ad Feſt. p. LXXII.*

§. XX.

Sublatus tamen poſtea lege Aebutia.

Sublatus ille ritus dicitur lege *Aebutia*. Ita enim Gell. *XVI.* 10. *Sed enim quum proletarii et aſſidui, et ſanates, et vades, et ſubuades, et viginti quinque aſſes, et taliones,* FVRTORVMQVE QVAESTIO CVM LANCE ET LICIO LEGE *euanuerit, omniſque illa XII. Tabularum antiquitas, niſi in legis actionibus centumuiralium cauſarum,* LEGE AEBVTIA LATA, *conſopita ſit: ſtudium ſcientiamque ego praeſtare debeo iuris et legum, vocumque earum, quibus vtimur.* Quamuis vero de auctore atque aetate huius Aebutiae legis non conſtet, niſi quod a Lud. Charonda laudatur vetus illud dubiae fidei, et fictitium procul dubio monimentum: LVCIVS. AEBVTIVS. TR. PL. VIR. POPVLARIS. LEGEM. TVLIT. AD. POPVLVM. VT. XII. TAB. CAPITA. QVAE. INVTILIA. ESSENT. REIPVBLICAE. TOLLERENTVR. QVAE. LEX. MVLTIS. CONTRADICENTIBVS. TANDEM. ROGATA. EST. ſatis tamen certum videtur, id quoque XII. Tabularum caput, vna cum aliis, ſiue illa, ſiue alia lege, fuiſſe abrogatum.

§. XXI.

Quos ritus poſtea in concipiendo furto adhibuerint.

Ex eo tempore non amplius ab ipſis dominis, iisque nudis, requirebantur res furtiuae, ſed a praeconibus, et ſeruis publicis, adhibitis teſtibus. *L. 3. D. de fugit.* Ad quem morem adludens ſuo more Plautus *Mercat. III. 4. v. 78.*

Certum eſt praeconum iubere iam, quantum eſt, conducier,
Qui illam inueſtigent; qui inueniant; poſt ad praetorem illico
Ibo, orabo, vt conquiſitores det mihi in vicis omnibus.
Nam mihi nihil relicti quidquam aliud, iam intelligo.

Quamobrem errare putarim viros doctos, qui hunc Plauti locum ad inquiſitionem cum lance et licio referunt, quam iam abrogatam fuiſſe, vel inde patet, quod non ipſe priuatim rem furtiuam ſeu ancillam abductam, requirere audet Eutychus ille Plautinus, ſed conquiſitores a praetore petere ſtatuit. Non tamen in vniuerſum exoleuerat antiqua illa obſeruatio. Quamuis enim nec nudi incederent conquiſitores, nec faciem tergerent, licii tamen et lancis vſus vel in antiquitatis memoriam ſeruabatur. Dominus enim, conquiſitores comitatus, licio incinctus procedebat, et in lance praeferebat indicium et fidem; eoque pertinere omnino videtur locus Petronii *in Satyr. p. 30. Iurna ſta-*

ſtabulum praeco cum ſeruo publico, aliaque ſane modica frequentia, facemque fumoſam magis, quam lucidam, quaſſans, haec proclamauit: Puer in balneo paullo ante aberrauit, annorum circa XVI. criſpus, mollis, formoſus, nomine Gyton: ſi quis eum reddere, aut commoſtrare voluerit, accipiet numos mille. Nec longe a praecone Aſcyltos ſtabat, amictus DISCOLORIA VESTE, *atque in* LANCE *argentea indicium et fidem praeferebat* (k). Illuſtris ſane locus. Videmus hic *ſeruum publicum*, quem conquiſitorem Plautus vocauerat; videmus *praeconem*, qualem et Eutychus ille Plautinus ſeſe conducturum, aiebat. Videmus pueri furtim ſubtracti *dominum*, Aſcylton, cum *diſcoloria veſte*, id eſt, *licio*, et cum *lance*, qua non quidem faciem veteri ritu tegebat, ſed *indicium*, id eſt, *εὕρετρον*, vel indicinae praemium, et *fidem publicam* praeferebat. Videmus denique *modicam frequentiam*, id eſt, teſtes, quos praetor in furti inquiſitione exigebat. Vnde dubitare non poſſumus, quin et poſt legem Aebutiam Romani veteris illius ritus ſaltim memoriam conſeruarint, adeoque ipſe erret Dacerius, qui ſiue Feſtum, ſiue eius epitomatorem Paullum, errare exiſtimat p. 199. non aliam ob cauſſam, quam quia licio non dominus, ſed ſeruus publicus incinctus fuerit. Si diſtinxiſſet tempora ante, et poſt legem Aebutiam, potuiſſet vir doctus hunc nodum ſoluere.

(k) Eripere hunc Petronii locum nobis conantur viri docti, eo, quod apud Petronium non res furtiua, ſed amiſſa quaeſita ſit. Sed ſalua res eſt. Quaeritur Gyton fugitiuus, aut potius furtim ab alio ſubtractus. Nec praemium tantum offerunt conquiſitores indici, ſed et omnes cellas pererrant, immo fores oppeſſulatas perfringunt, ceu ex ſequentibus Petronii verbis patet. Id vero ſane non eſt hominum, rem amiſſam quaerentium, ſed inueſtigantium furtiuam.

§. XXII.

Hic eſt vetus furtum concipiendi ritus. Ceterum furtum hoc modo conceptum, id eſt, quaeſitum et inuentum, tamquam manifeſtum vindicabatur ex lege XII. Tabularum, ſi ſcilicet is, apud quem quaeſitum et inuentum fuerat, ſciuiſſet, rem eſſe furtiuam; vt recte docet Ian. a Coſta *ad* §. 4. *Inſt. h. t.* (l) Sed tamen et haec poena exoleuit, praetorque furtum conceptum primum tripli, deinde dupli poena vindicauit, adeoque illud furto nec manifeſto aequiparauit, ceu tradit Gell. *Noct. Att. XI.* Vide §. 4. *Inſt. de oblig. quae ex delicto naſc.* Furti concepti poena.

(l) Diſſentit Cuiac. *Not. poſterior. ad Inſt. d.* §. idque ob *L.* 8. *C. ex quib. cauſſ. infam. irrog.* Sed femina quae in hac lege damnata dicitur, infamiam non ſubiit, quod tamen alias fit in actione furti.

§. XXIII.

Quum conceptum furtum tanta ſeueritate leges vindicarent: ſolebant fures vel ipſi, vel per alios, res furtiuas cuidam offerre, vt apud hunc potius, quam apud ſe, conciperentur, condemnationiſque turpitudo, vt ait Theophilus, penes alium potius, quam penes ſe, eſſet. Quod ſi igitur hac fraude factum, vt res furtiua apud alium Furtum oblatum.

 con-

conciperetur, dabatur huic contra offerentem *actio* FVRTI OBLATI; quamuis ille fur haud eſſet, dummodo ipſe non ignorarit, rem eſſe furtiuam. Cai. *Inſt. II.* 10. 2. Paull. *Sent. II.* 31. 3. §. 5. *Inſt. h. t.* Erat vero haec oblati actio in triplum, non computata rei furtiuae aeſtimatione, vt docent Gell. *Noct. Att. XI.* 18. et Paull. *Sent. Rec. II.* 31. 14.

§. XXIIII.

Furtum prohibitum et non exhibitum. Furti PROHIBITI et NON EXHIBITI actiones non e legibus XII. Tabularum, ſed ex Edicto praetoris proficiſcebantur. §. 4. *Inſt. h. t.* earumque plane non meminere Caius et Paullus, ſiquidem vterque quatuor (*m*) tantum furtorum genera recenſet. Prior actio aduerſus eum dabatur, qui furtum quaerere, teſtibus praeſentibus, volentem prohibuerat; poſterior aduerſus eum, qui apud ſe quaeſitam et inuentam rem furtiuam non exhibuerat. Quae vero vtrique delicto poena fuerit propoſita in praetoris edicto, id quidem nondum expeditum eſt. De non exibito tamen certum mihi videtur, actionem ob illud in duplum eſſe datam. Nam apud Plautum Agaraſtocles adoleſcens infortunio mactaturus Lycum, lenonem, Collybiſco villico dederat trecentos numos, quos deferret ad lenonem, adſimulans, peregrinum ſe eſſe, et locum quaerere, vbi genio indulgeret. Venit poſtea Agaraſtocles cum aduocatis teſtibus, villicum, tamquam fugitiuum, et pecuniam, apud lenonem quaeſiturus, quumque hic Milphionem ſeruum quaeri, ratus, inficiaretur, ſeruum pecuniamque apud ſe eſſe, leno dupli reus fit. Non haec eſt actio ſerui corrupti, ſed furti non exhibiti. Aiunt enim aduocati in *Poen. Act. III. Scen. I.*

> *Ille negabit, Milphionem quaeri, cenſebit, tuum,*
> *Id* DVPLICABIT *omne* FVRTVM.

Idque repetitur *Act. III. Scen. IIII. v.* 27. *Scen. V. v.* 39. *Act. V. Scen. VI. v.* 14. Vide *Elem.* noſtra *iur. ciuil. ſecundum ordinem. Inſt.* §. MLVIII.

(*m*) Immo Caius L. 2. D. *fur.* a ſe diſſentiens duo tantum furti genera agnoſcit, *manifeſtum* et *nec manifeſtum.* Vnde Tribonianiſmum hic nonnulli deprehendere ſibi videntur viri docti.

§. XXV.

Omnes furti condemnati infames. Denique et illud addendum, quocumque furti genere condemnatum infamiae ſubiiſſe notam. Paull. *Sent. II.* 31. 15. *L.* 6. *D. de his qui not. infam.* Reliqua, quae de furtis ad hunc titulum ſolent inculcari a iureconſultis, huc non pertinent.

* * *

* * *

TIT.

T I T. II.

DE VI BONORVM RAPTORVM.

SEcundum delictum priuatum eſt RAPINA. Vnde de *vi bonorum raptorum* hoc titulo agendum, et ex antiquitatibus pauca quaedam monenda ſunt.

§. I.

Multum intereſt inter FVREM et RAPTOREM. Fur, ignoranti domino, et clam; raptor ſcienti et inuito vi et palam bona ſua aufert. *L.* 3. §. 5. *D. de inceud. ruin. naufrag.* Vnde apud Plaut. *Epidic. I.* 1. ſeruus nequam: Quomodo differant furtum et rapina?

> *TH. Minus iam furtificus ſum, quam antehac.*
> *EP. Quid ita? TH. Rapio propalam.*

RAPI vero dicebantur res mobiles. Immobiles non rapi, ſed INVADI dicebantur. Quare nec actione *vi bonorum raptorum*, ſed interdicto *vnde vi*, experiebantur, qui vi poſſeſſione rerum immobilium fuerant deiecti. Vt et rapina et vis?

§. II.

Actio *vi bonorum raptorum*, quae aduerſus raptorem datur, e praetoris edicto eſt, in quo Praetor: SI CVI DOLO MALO HOMINIBVS COACTIS DAMNI QVID FACTVM ESSE DICETVR, SIVE CVIVS BONA RAPTA ESSE DICENTVR: IN EVM, QVI ID FECISSE DICETVR, EI INTRA ANNVM, QVO PRIMVM DE EA RE EXPERIVNDI POTESTAS FVERIT, IN QVADRVPLVM, POST ANNVM IN SIMPLVM IVDICIVM DABO. ITEM, SI SERVVS FECISSE DICETVR, IN DOMINVM IVDICIVM NOXALE DABO. *L.* 2. *princ. D. bon. rapt.* Ergo actio dabatur contra eum, qui dolo malo rapuerat, non qui errore, putans ſcilicet, rem eſſe ſuam. §. 1. *Inſt. h. t.* Sed et hoc diualibus conſtitutionibus eatenus mutatum eſt, vt qui vel rem mobilem, vel immobilem, licet ſuam, alteri vi rapuiſſet, dominio eius rei excideret, aeſtimationemque praeterea, ſi alienam pro ſua rapuerit praeſtare teneretur. L. 13. *D. quod met. cauſſ. geſt. L.* 7. *C. vnde vi.* Poena rapinae erat quadrupli intra annum, (nam annua erat Praetoris iuriſdictio,) poſt annum in ſimplum dabatur actio. Quadruplo vero quum etiam rei perſequutio contineretur: reuera poena tantum tripli erat. *princ. Inſt. h. t.* §. 19. *Inſt. de act.* Perinde quoque erat, ſiue liber homo, ſiue ſeruus, vi rapuiſſe diceretur: nam contra huius quoque poſſeſſorem praetor dabat noxale iudicium, vt vel noxae dederetur ſeruus, vel damnum praeſtaretur. Rapinae poenae.

§. III.

§. III.

Legum Romanarum hac in re mollities. Quum vero facile ipſa quemuis natura doceat pernicioſius multo eſſe crimen raptus, quam furti: merito mireris, praetorem tam leui poena illud voluiſſe caſtigare. Ponamus ſane, latronem viatori vi extorſiſſe aureum: quam molli, quaeſo, brachio punietur, ſi quatuor aureos reddere iubebitur? Hoc delictum ita comparatum eſt, vt ad dolum potius, et laeſam ſecuritatem publicam, quam actum, damnumque datum, reſpiciendum videatur. Sed male forſan conſultum fuiſſet magiſtratibus Romanis, et maxime qui in prouincias quotannis mittebantur, ſi ſeuerius vindicari rapinas placuiſſet.

TIT. III.

DE LEGE AQVILLIA, CIRCA DAMNVM INIVRIA DATVM.

Tertium delictum priuatum eſt DAMNVM INIVRIA DATVM, quod ex lege Aquillia vindicabatur, de qua hoc titulo erit agendum.

§. I.

Quid damnum iniuria datum? Vocatur id delictum veteribus DAMNVM INIVRIA DATVM, Quinctil. *Declam. CCCLXXXV.* item DAMNVM INIVRIA, *L. 1. D. ad L. Aquill.* item INIVRIA, *L. 1. pr. D. de iniur. et L. 9. §. vlt. D. de tut. et rat. diſtr.* nec non DAMNVM INIVRIAE, *§. 4. Inſt. de noxal. act. et L. 30. pr. D. ad L. Falc.* Barn. Briſſon. *de verb. ſignif. hac voce p. m.* 162. INIVRIA autem fieri dicitur, quod cum damno iniuriam adfert, *L. 49. §. 1. D. ad leg. Aquill.* vel quod eodem recidit, damnum non iure, id eſt, dolo vel culpa facientis datum. *L. 5. §. 1. D. eod.* Gloſſae nomicae *Δαμνινιουρία, ζημία ἡ ἀδίκως γενομένη.*

§. II.

Leges de damno iniuria dato Aquillia antiquiores. De damno hoc iniuria dato iam ante legem Aquilliam multas alias exſtitiſſe leges, ſatis adparet ex loco Vlpiani *L. 1. D. ad L. Aquill. Lex Aquillia omnibus legibus, quae ante ſe de* DAMNO INIVRIA *loquutae ſunt, derogauit, ſiue XII. tabulis, ſiue quae alia lex fuit.*

§. III.

Lex XII. Tab. de damno dato. Legibus XII. Tabularum quid cautum fuerit de damno iniuria dato, hodie vix conſtat. Feſtus *in voce Rupitias p. m.* 415. RVPITIAS ait, *in XII. ſignificat, damnum dederis.* Et Paullus ibidem: RVPITIAT, *damnum dederit ſignificat.* Ex quibus locis colligere quidem licet, fuiſſe in XII. Tabulis legem de damno dato proditam, in eaque decemuiros vſos eſſe voce RVPITIAT: niſi forte cum Scaligero *in Adnot.* hoc vocabulum plane explodere, et pro RVPITIAS *rupſit* reſcribere malis.

Digitized by Google

lis. Aſt quid cautum ea lege fuerit ex his teſtimoniis non adparet. Alio vero loco idem Feſtus, explicaturus vocem *Sarcito p. m.* 423. SARCITO, inquit, *in duodecim Seruius Sulpicius ait ſignificare damnum ſoluito praeſtato*. Veroſimile itaque eſt, a iuris naturae ſimplicitate hic non receſſiſſe decemuiros, adeoque nudam damni dati reſtitutionem exegiſſe. Quare ita conceptum fuiſſe arbitror illud XII. Tab. caput: QVI RVPITIAT, SARCITO (*a*). Quemadmodum eamdem legem reſtituendam etiam arbitratur Iac. Raeuard. *ad Leg. XII. Tab. Cap. XXIIII.*

(*a*) Equidem Gothofredus *Fragm. XII. Tab. Tab. VII.* diſtinxiſſe putat decemuiros damnum iniuria datum ab eo, quod caſu illatum ſit, adeoque ita concipit leges. *Si iniuria* RVPITIAS *Aſt ſi caſu*: SARCITO. Sed huius diſtinctionis nec in Feſto, nec apud alium auctorem, vlla ſit mentio, et caſum quemquam praeſtare debuiſſe, vix veroſimile eſt.

§. IIII.

Origo legis Aquilliae.

Quae poſt XII. Tabulas vſque ad latam legem Aquilliam de damno dato vel praetores edixerint, vel populus ſciuerit, nos quidem ſcimus cum ignariſſimis. Celeberrima vero eſt ipſa LEX AQVILLIA, cuius de auctore non eadem eſt omnium ſententia. Vlpianus *L.* 1. §. 1. *D. ad L. Aquill.* ita eius hiſtoriam verbis pauciſſimis complexus eſt: *Quae lex Aquillia plebiſcitum eſt, quum eam Aquillius, Tribunus plebis, a plebe rogauerit.* Sed quis ſit ille Aquillius, adhuc ſub iudice lis eſt. C. Aquillio Gallo, celeberrimo illi iuriſconſulto, ſtipulationis Aquillianae inuentori, eam tribuunt nonnulli, et in his etiam Ian. Vinc. Grauina *de Orig. iur. ciu. LX. p.* 97. (*b*) Sed praeterquam, quod an Aquillius hic vnquam Tribunus plebis fuerit, non adeo expeditum eſt; ne temporum quidem ratio concedit, vt eum huius legis auctorem fuiſſe exiſtimemus. Sane eius legis iam meminere Q. Mucius Scaeuola. *L.* 39. *pr. et* Brutus, *L.* 27. §. 22. *D. ad L. Aquill.* quos C. Aquillio Gallo antiquiores fuiſſe, certiſſimum eſt. Io. Bertrand. *Vit. ICtor.* II. 9. 9. Accedit quod Cicero *in Bruto XXXIV.* ſcribit, *ſe L. Caeſulenum, accuſatorem de plebe, iam ſenem audiuiſſe, quum ab L. Sabellio mulctam lege Aquillia de iuſtitia* (*c*) *petiuiſſet*. Quae quum ita ſint; veroſimillima videtur Steph. Vin. Pighii ſententia, qui in *Annal. Rom. Tom. II. p.* 330. legem hanc latam putat a L. Aquillio P. F. L. N. Gallo, qui A. V. C. DLXXVII. tribunus plebis, A. DLXXVII. Praetor Siciliae fuit: vt adeo haec lex antiquiſſimis videatur adnumeranda.

(*b*) At idem Grauina *de Leg. et Sc.* §. *X. p.* 748. ea de re dubitare videtur, incertuſque haeret, huicne iuriſconſulto, an alii Aquillio adſcribenda ſit lex Aquillia.

(*c*) Hotomanus *de Leg. p.* 62. Lambinus et P. Manutius et alii legunt *de damno iniuria*, ſed inuitis Codd. MSS. qui lectionem vulgatam ſemper praeferunt. Conſ. Ian. Grut. *Not. ad h. l.* Nec tamen adſentior viro eruditiſſimo Antonio Auguſtino, qui in libro *de Nom. propr. Pand. p.* 301. *Theſ. Iur. Tom. I.* hanc legem, cuius Cicero meminit, a noſtram diuerſam fuiſſe ſtatuit.

§. V.

§. V.

Quot fuerint huius legis capita?

Ceterum tria huius legis capita commemorantur. (*d*) PRIMO cauebatur de occiſis quocumque modo ſeruis aut animalibus, quae dorſo et collo domantur, quaeque gregatim paſcuntur, vt actio daretur aduerſus eum, qui id damnum dederit iniuria, ad id, quanti res intra annum proximum plurimi fuit. Verba legitima capitis haec fuerunt: QVI SERVVM SERVAMVE, ALIENVM ALIENAMVE, QVADRVPEDEM VEL (*e*) PECVDEM INIVRIA OCCIDERIT, QVANTI ID IN EO ANNO PLVRIMI FVIT, TANTVM AES DARE DOMINO DAMNAS ESTO. *L.* 2. *pr. D. ad L. Aquill.*

(*d*) Plura capita fuiſſe non immerito exiſtimat Ger. Noodt *ad leg. Aquill. cap.* I. quod et ante eum ſuſpicatus eſt Balduin. *ad L. Aquill. p.* 122. Sane de poena dupli aduerſus inficiantem nihil in verbis legis Aquilliae proditum eſt, nec de noxali actione, de qua §. 4. *Inſt. de nox. act.*

(*e*) Hic Hotomanus *ibid.* legere mauult. *Quadrupedemue pecudem*, quam coniecturam probat Ger. Noodt *ad L. Aquill. II. p.* 177.

§. VI.

Quid damnum hac lege vindicatum?

Vindicatur ergo hoc primo capite aeque, ac reliquis, damnum INIVRIA datum, id eſt, dolo vel culpa nocentis admiſſum. Vnde furioſi et infantes, in quos culpa cadere non videtur, lege Aquillia non tenentur. *L.* 5. §. 2. *D. h. t.* Hinc et qui occiderat adgreſſorem, aduerſus quem ſe telo defenderat, nec iuſtae defenſionis modum exceſſerat, incidiſſe haud videbatur in Aquilliam, quia non iniuria, ſed indulgente iure naturae, occiderat. *L.* 45. §. *eod.* Nec magis damnum, caſu datum, hac lege vindicabatur, §. 4. *et* 5. *Inſt. h. t.* dummodo ſe quis intra officii limites continuerit, nec in re illicita, locoque inconſueto, ſit verſatus. Quo pertinet caſus mirabilis *L.* 11. *princ. D. h. t.* (*f*) Culpa vero hic praeſtabatur omnis, etiam leuiſſima, quod ſecus in aliis delictis, quae non niſi concurrente dolo vindicantur. §. 3. *Inſt. h. t.*

(*f*) Caſus eſt de ſeruo, cuius gula, dum tondetur, et nouacula ſuper gulam eſt, adiecta a colludentibus pueris pila praeciditur. Solebant enim tonſores artem ſuam in publico exercere, quod primus inhibuit Domitianus. Martial. *Epigr. VII.* 61.

Abſtulerat totam temerarius inſtitor vrbem,
Inque ſuo nullum limine limen erat.
Iuſſiſti tenues, Germanice, creſcere vicos,
Et modo quae fuerat ſemita, facta via eſt.
Nulla catenatis pila eſt praecincta lagenis,
Nec Praetor medio cogitur ire luto.
Stringitur in denſa nec coeca nouacula turba:
Occupat aut totas nigra popina vias.
Tonſor, caupo, coquus, lanius, ſua limina ſeruant.
Nunc Roma eſt; nuper magna taberna fuit.

§. VII.

Qua in re damnum datum eſſe oportuerit?

Damnum porro hoc caput vindicat, quod domino (*g*) infertur.

SER-

(*g*) Tamen etiam libero homini vulnerato, item fructuario, creditori, vt et bonae fidei poſſeſſori dabatur actio vtilis ex hac lege. *L.* 11. §. 10. *D. h. t.*

Digitized by Google

SERVO, SERVAVE, ALIENO, ALIENAVE occiſis. Nam et ſerui tanquam res cadebant ſub dominium, adeoque, iis occiſis, quaedam fiebat patrimonii deminutio. Seruis autem etiam QVADRVPEDES PECVDES adiungit lex Aquillia, et eas quidem, quae gregatim paſcuntur. §. 1. *Inſt. h. t.* QVADRVPEDES enim ſunt, quae dorſo et collo domantur, id eſt, quae ſarcinas vehunt et trahunt. Vlp. *Fragm. XVIIII.* PECVS autem, vt ait Varro, ab eo dicitur, *quod perpaſcat*. Adde Seru. *ad Virgil. Aeneid. IIII. v.* 158. Reliqua animantia vocabantur BESTIAE. Iſidor. *Orig. XII.* 2. V. Ampl. Corn. van Bynkersh. *de Reb. manc. et nec mancip. Cap. VI. p.* 119. *ſequ.* Inter quadrupedes pecudes an ſues habendae eſſent, dubitaſſe oportet Romanos iureconſultos, quia alias tanto molimine argumenta teſtimoniaque ex ipſo Homero non conraſiſſent: Marcianus. *L.* 65. §. 4. *de leg.* 3. et Iuſtinianus Imperator. §. 1. *Inſt. h. t.* Forſan Romae non gregatim paſcebantur ſues, vt alibi locorum: ſed includebantur ſtabulis, ceu ſuſpicatur Huber. *Praelect. ad Inſt. h. t. p.* 340. Immo ſi gregatim paſcebantur, dubitari potuit, an eſſent *quadrupedes pecudes*, quia dorſo et collo non domantur. Vid. *Elem. noſtra Iur. Ciu. ſecund. Inſt.* §. *MLXXVI.*

§. VIII.

Poena capite primo ſtatuta.

Occiſo autem ſeruo, ancilla, vel pecude, damnum aeſtimabatur, quanti res eo anno plurimi fuerat, quantumque adeo domini referebat, res illas intra annum non periiſſe. Is vero annus retrorſum computabatur ex tempore, quo quis fuerat occiſus. *L.* 21. §. 1. *D. ad L. Aquill.* Quamobrem ſi eo anno ſeruus heres inſtitutus aliena culpa vitam amiſerat: etiam hereditatis commodum in aeſtimationem veniebat. *L.* 23. *princ. D. eod.* Obſeruandum quoque, poenam huius legis inficiando creuiſſe in duplum. *L.* 2. §. 1. *D. eod.* Paull. *Rec. Sent. I.* 19. 1. (*b*).

(*b*) Mirum in modum fallitur Anianus, qui omnes poenas, quae propter inficiationem duplicabantur, e lege Aquillia eſſe exiſtimat. Ita enim ille in interpretatione ad locum Paulli citatum p. m. 259. *Aliqua quae cum ab his, quibus ſunt debita, repetuntur, ſi a debitoribus negata fuerint, dupli ſatisfactione redduntur, id eſt, res iudicata legati per damnationem relicti, id eſt, quod heres legati titulo dare iuſſus eſt, et petitum negauerit: vel ſi damnum alicui per iniuriam factum quis ſarcire noluerit: vel de modo agri, cum a venditore emtor fuerit circumſcriptus, vt minus inueniatur, quam probatur ſcriptum. Quae omnia ſuperius comprehenſa ſecundum legem Aquilliam duplicantur.* Quem errorem iam animaduertit laudatiſſimus Bynkersh. *Obſ.* I. 13. Eundem tamen cum Aniano errat Papian. *Reſponſ. XV. p. m.* 837.

§. VIIII.

Secundum legis Aquilliae caput.

SECVNDVM Legis Aquilliae caput in vſu eſſe, negat Imperator, §. 12. *Inſt. h. t.* idque iam tempore Vlpiani in deſuetudinem abiiſſe oportet, ſi genuina ſunt verba *L.* 27. §. 4. *D. h. t.* Hinc nuſquam eius vllum exſtat veſtigium. Cuiacius *Paratit. D. et C. ad L. Aquill.* egiſſe illud exiſtimat de intercepta nobis vtilitate quadam, re noſtra illaeſa, veluti ſi quis, nullo iure ſeruitutis impoſito, vicini luminibus contra formam veterum aedificiorum offeciſſet, quale eſt exem-

plum Petronae, damnati ob hanc rem a Theophilo Imperatore Zonar. *Tom. III. Ann. p.* 115. vel ſi quis anthiam, piſcem conciliatorem aliorum capiendorum, fraude intercepiſſet, cuius rei exemplum exſtat apud Plin. *Hiſt. Nat. VIIII.* 59. Locus ipſe ita ſe habet: *Fernat diſcordem ſocium, duci inſidiatum pulcre noto, cepiſſeque malefica voluntate; agnitum in macello a ſocio, cuius iniuria erat; et* DATI DAMNI FORMVLAM *editam, condemnatumque addidit Mucianus aeſtimata lite decem libris* (*i*). Claud. Chiffletius *de ſecundo capite legis Aquill. Tom. V. Theſaur. iur. p.* 874. *ſequ.* putat de ſeruo corrupto fuiſſe actum hoc capite, idque ideo eſſe abrogatum, quia poſtea ſimpliciter praetor de ſeruo corrupto agenti duplum promiſiſſet, quum in lege Aquillia in duplum non niſi propter improbam inficiationem fieret condemnatio. Et ſane non parum veroſimilis eſt haec coniectura Chiffletii. Nam I. praetor in actione de ſeruo corrupto conſtituenda iisdem paene verbis vſus eſt, quibus vti ſolet auctor legis Aquilliae: QVI SERVVM, SERVAM, ALIENVM, ALIENAM RECEPISSE, PERSVASISSEVE QVID EI DICATVR DOLO MALO, QVOCVM EVM, EAM, DETERIOREM FACERET, IN EVM, QVANTI EA RES ERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. *L.* 1. *princ. D. de ſeru. corr.* Vt fere inde colligas, praetorem legem Aquilliam ante oculos habuiſſe, eiuſque caput voluiſſe emendare. II. Ex lege Aquillia quoque actionem datam de ſeruo corrupto, luculenter patet ex *L.* 4. *et L.* 5. §. 2. *eod.* vbi digna notatu videntur Vlpiani verba: *Haec actio* (praetoria, de ſeruo corrupto) *etiam aduerſus fatentem in duplum eſt, quamuis Aquillia inficiantem dumtaxat coerceat*. Quo loco Vlpianum diſcrimen, quod inter actionem ex L. Aquillia et actionem de ſeruo corrupto praetoriam intercedit, exponere voluiſſe videmus. III. Diſerte Anianus *Interp. ad Paulli Recept. Sent.* I. 13. 21. *Hae duae ſecundum legem Aquilliam ſimilem poenam habent, vt cum his, qui animo vel corpore corruperunt, alia mancipia huiusmodi praeſumtores exſoluant*. Vbi quidem in deſcribenda legis Aquilliae poena aberrat Anianus: ſed id tamen procul dubio ex Paullo ſuo hauſit, quod L. Aquillia non modo eum, qui corpore, ſed et qui animo ſeruum corruperit, mulctarit (*k*).

(*i*) Sed illum Plinii locum huc non pertinere, luculenter oſtendit Ger. Noodt *de L. Aquill. I. p.* 176. et Bynkershoek *Obſ.* I. 13. *p.* 58. Id enim damnum ex capite III. et I. legis Aquilliae ſatis commode vindicari potuit. L. 27. §. 15. L. 41. §. *vlt.* L. 22. *pr. D. ad L. Aquill.*

(*k*) Ab vtroque diſcedit V. A. Corn. Bynkershoeck *Obſ.* I. 13. qui ſecundum caput legis Aquilliae de deiectis et effuſis egiſſe putat, ob L. 31. *D. ad L. Aquill.* Sed quamuis res clara ſit, legem Aquilliam etiam de deiectis et effuſis egiſſe: plura tamen fuiſſe legis Aquilliae capita, iam a Ger. Noodt *ad L. Aquill.* I. obſeruatum eſt. Adeoque poſteriore iſtas ſententias coniungi poſſe arbitramur.

§. X.

Differentia inter caput L. Aquilliae et actionem de ſeruo corrupto.

Dupliciter ergo differebat actio legis Aquilliae ab actione de ſeruo corrupto. Illa culpam, haec dolum malum vindicabat. *L.* 31. §. 1. *D. de ſeru. corr.* Lex Aquillia non niſi inficiantem; praetor etiam fa-

Digitized by Google

fatentem, ſeruum a ſe corruptum eſſe, dupli damnabat. *L.* 5. §. 2. *eod.* Quum ergo pinguior fuerit praetoria actio, maxime quum non anno exſpiraret, ſed, inſtar aliarum actionum, eſſet perpetua: *L.* 13. *pr. D. de ſeru. corrupt.* haud profecto mirandum, ex illo legis Aquilliae capite neminem amplius agere voluiſſe, adeoque illud abiiſſe in desuetudinem.

§. XI.

Tertium caput conceptum erat in eos, qui non occidiſſent ſeruum, aut gregalem quadrupedem, ſed eum eamue aliquo modo laeſiſſent, aut occidiſſent, vulneraſſentue animal, quod pecudum numero non erat, aliaue ratione rem alienam reddidiſſent deteriorem vrendo, frangendo, rumpendo. Ipſa legis verba ſeruauit Vlpianus; *L.* 27. §. 5. *D. ad L. Aquill.* CETERARVM RERVM, PRAETER HOMINEM ET PECVDEM, OCCISOS, SI QVIS ALTERI DAMNVM FAXIT QVOD VSSERIT FREGERIT, RVPERIT INIVRIA, QVANTI EA RES ERIT IN DIEBVS TRIGINTA PROXIMIS, TANTVM AES DOMINO DARE DAMNAS ESTO. Ad quod caput quum pleraque explicare ſoleant doctores: nobis iam actum agere non vacat.

Tertium legis Aquilliae caput.

TIT. IIII.

DE INIVRIIS.

QVartum delictum priuatum erat INIVRIA, i. e. contumelia, *quae aut pulſatione corpus, aut conuicio aures, aut turpitudine vitam cuiusquam violat* (*a*). Ita enim iniuriam definit Auctor ad Herennium *Lib. IIII. Cap. XXV.*

(*a*) Diſtinguunt alias iniuriam a contumelia veteres, veluti Auguſtin. *Confeſſ. III.* 8. et explicatius Seneca *de Conſtant. Sapient. vel, quod in ſapientem non cadat iniur. X.* CONTVMELIA, inquit, *minor eſt* INIVRIA, *quam queri magis, quam exſequi poſſumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putauerunt. Hunc adfectum mouet humilitas animi, contrahentis ſe ob factum dictumque inhonorificum.* Eodem libro *Cap. XVII.* exemplum addit Senatoris, qui a Corbulone in ſenatu, adpellatus ſtruthiocamelus depilatus, amare fleuerit. Sed philoſophica magis, quam iuridica, videtur ea diſtinctio. Siquidem etiam ex quauis contumelia, dolo malo illata, naſcitur iniuriae actio: *L.* 5. §. 1. *D. ad L. Aquill.*

§. I.

Iam leges XII. Tabularum vlciſcendas putabant iniurias (*b*): quas de-

Lex XII. Tabularum de iniuria leuiore.

(*b*) Vnde Paullus apud Auctorem *Collat. Leg. Moſ. et Rom. II.* 5. *Iniuriarum actio aut legitima eſt, aut honoraria.* Legitima *ex lege XII. Tabula-*

decemuiri in *leniores et atrociores* diuiſiſſe videntur. De leuioribus prodiderant legem: SI QVI INIVRIAM ALTARI FAXIT. XXV. AERIS POENAE SVNTO. Paull. *apud auct. Collat. Leg. Moſ. et Rom. II.* 5. Gell. *Noct. Att. XX.* 1. Hoc caput non de iniuria tantum petulantis conuicii agit, ſed de omni iniuria, etiam reali: quae non cum membri cuiusdam fractura aut ruptura erat coniuncta. Idque luculenter diſcimus ex illo L. Veracii, vel Neracii, exemplo, qui etiam depalmationem liberorum hominum, qua inprimis delectabatur, luebat XXV. aſſibus, teſte Gellio *Noct. Att. XX.* 1. eumque in finem pediſſequum, aſſibus onuſtum, ſequi ſe aiebat, vt ſtatim ſolui poſſent XXV. aſſes. Poena vero illa, vt in magna veterum paupertate, ſatis grandis, poſtea, creſcentibus Romanorum opibus, admodum leuis fuit. Aſſes tum erant totius librae ſiue librales, vt obſeruat Plin. *Hiſt. Nat. XXX.* 3. Vnde, imminuto aſſium pondere, vocabantur aes *graue*. Poſtea enim ob aeris alieni multitudinem ex ſingulis aſſibus libralibus ſextantarii, deinde vnciales, ac denique lege Papiria ſemiunciales facti. Plin. *ibid.* Hi in ſtipem dari ſolebant, et non multo plus valebant quam tres numos Miſnicos. Decem aſſes conſtituerunt denarium, quatuor ſeſtertium. Fefellit ergo Paullum memoria, dum loco ſupra ex Auctore collationis legum Moſaicarum et Romanarum adducto pro XXV. *aeris* poſuit XXV. *ſeſtertiorum*. Quamuis enim vulgo exiſtiment eruditi, auctis Romanorum facultatibus, aſſibus ſubſtitutos eſſe ſeſtertios: (Vid. Cuiac. *Obſ. XVIIII.* 31. Salmaſ. *de mod. vſur. VI. et XVII.* Gothofred. *ad Leg. XII. Tab. p.* 229.) nec id tamen fert veteris pecuniae ratio. Si enim intelligas XXV. ſeſtertios: ſumma non aucta, ſed imminuta dicenda eſt, ſiquidem aſſes, vt iam dictum, eo tempore fuere librales; ſeſtertius vero non niſi quartam partem denarii valuit. Sin Paullum accipias de XXV. ſeſtertium: immodica erit ſumma, id eſt DCXXV. Philippicorum, qua vindicatam eſſe leuiſſimam iniuriam, nemo ſibi temere perſuaſerit. Schulting. *Iuriſpr. Anteiuſt. p.* 740.

lorum. Et in *Sentent. Recept. V.* 4. 6. *Iniuriarum actio aut lege, aut more, aut mixto iure introducta eſt*. Vbi per *legem* XII. Tabulas, per *morem* Praetoris edictum, per *ius mixtum* legem Corneliam intelligit, quum priore loco etiam actionem ex lege Cornelia *legitima* comprehendat.

§. II.

Vt et de iniuria atrociore verbali.

Iisdem XII. Tabulis fuerat de atrociore iniuria cautum: SI QVI PIPVLO CENTASIT: CARMENVE CONDISIT QVOD INFAMIAM FAXIT FLAGITIVMVE ALTARI, FVSTA FERITO. Cic. *apud Auguſt. de Ciuit. Dei II.* 9. *et* 12. Horat. *Serm. II.* 1. *Ep. II.* 1. et ibi Porphyrion in *Scholiis*. Cornut. *Schol. in Perſ. Sat I. Pipulum* eſt conuicium, a pipitu pullorum dictum, idemque denotat, quod in Praetoris edicto *conuicium aduerſus bonos mores*, item *conuicium cum vociferatione L.* 15. §. 2. *et* 11. *D. de iniur.* Pipulo itaque occentare erat conuicium alteri facere publice. *Carmen* vero *iniurioſum* eſt quaelibet ſcripta iniuria, quaelibet ſatyra, vel epigramma, quo alicuius fama nominatim adroditur. Paull. *Sent. V.* 4. 15. Nolebant enim Romani

mani honeſtorum ciuium famam poetarum licentiae petulantiaeque eſſe obnoxiam, neque probrum quemquam audire, niſi ea lege, vt reſpondere liceret, et in iudicio defendere (c). Cicero *de Rep. IIII.* apud Auguſtin. *de Ciuit. Dei II.* 11. Si quis ergo tam inſignem iniuriam cuiquam intuliſſet, fuſte feriebatur. Qua de re Horatius *Epiſt. II.* 1.

- - - Quin etiam lex
Poenaque lata, MALO *quae nollet* CARMINE *quemquam*
Deſcribi: vertere modum, formidine FVSTIS
Ad bene dicendum delectandumque redacti.

Ad quae Horatii verba Porphyrion: *Fuſtuarium ſupplicium conſtitutum erat in auctorem carminum infamium*. Et Cornutus ad Perſ. *Sat. I. Lege XII. Tabularum cautum eſt, vt fuſtibus feriretur, qui publice inueheretur*. Fuſtigatio vero facile ad necem vſque procedere poterat. *L.* 7. §. 1. *D. ad L. Aquill. L.* 1. §. 17. *D. ad SC. Silan.* quamuis id improbent leges noſtrae. *L.* 8. §. 1. *D. de poen.* Vnde non mirum, quod capitis damnatos iniurioſos eiusmodi homines refert Cicero apud Auguſtin. *de ciuit. Dei*, *ibid.*

(c) Secus et apud Graecos, vbi et honeſtiſſimi viri, ipſique reip. proceres, durante adhuc comoedia antiqua, in ſcenam protrahebantur, et carminibus iniurioſis differebantur apud populum. Vid. Scalig. *de Arte poet. l.* 8. *p.* 29. *ſequ.*

§. III.

Nec non de iniuria reali.

Ad atrociorem iniuriam pertinebant etiam leges de membro rupto vel oſſe fracto, quae tales fuerunt: SI MEMBRVM RVPSIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO. QVI OS EX GENETALI FVDIT LIBERO, CCC. SERVO CL. AERIS POENAE SVNTO. Ita verba legum exhibet Gothofr. *Leg. XII. Tab. Tab. VII.* Et membri quidem rupti talionem fuiſſe, diſerte teſtantur Feſtus *voce Talionis. p.* 461. Tribonianus §. 7. *Inſt. h. t.* Gell. *Noct. Att. XX.* 1. qui tamen talionem iſtam ipſis diuinis legibus admiſſam, exagitat paullo acerbius. At quae de oſſe ex genitali fracto agit, lex paullo obſcurior eſt, nec leuis eſt dubitandi cauſſa, an τὸ GENETALI quod poſt Pitheum hic poſuit Gothofredus, genuinum ſit. Id certum videtur, ob fractum os liberi hominis CCC. ſerui CL. aeris poenam fuiſſe. *Collat. Leg. Moſ. et Rom. II.* 5.

§. IIII.

Cur hae leges ſenſim ab vſu receſſerint?

Hae ſunt leges, quas in XII. Tabulas relatas fuiſſe de iniuriis, accepimus. Sed mirum profecto non eſt, ſi illae omnes ſenſim ab vſu receſſerunt. XXV. aſſes erant paullo leuioris iniuriae poena. Quantilla haec mulcta erat diuitibus? An impediſſet, quaeſo, illos, ab inferendis iniuriis? Cui ignotus, quaeſo, paullo ante in ſcenam productus Lucius Neratius, homo egregie improbus, cui ea lex adeo erat ludibrio, vt obuiorum os palma percuteret animi cauſſa, oblatis continuo XXV. aſſibus, per ſeruum, quem pecunia onuſtum ideo ſecum circumducebat? Gell. *Noct. Att. XX.* 1. Idem de vltima lege, quae

oſſis

Digitized by Google

oſſis fracti vindicauit iniuriam, ſentiendum eſt. Nec fuſtiarium ſupplicium, quo conuicium carmenqne iniurioſum vlciſcendum putabant decemuiri, locum amplius habere videbatur in ciuibus Romanis, poſtquam lex Porcia a verborum fuſtiumque contumelia corpora eorum exemerat. Denique et talio ita erat comparata, vt in irroganda illa poena facilius poſſet, quam in exſequenda, aequilibrium obſeruari. Gell. *Noct. Att. XX.* 1.

§. V.

Quae Praetor ſtatuerit de iniuriis?

Vnde de emendandis mutandiſque iſtis legibus non ſemel cogitatum eſt. Et primo quidem praetor, teſte Labeone apud Gellium *ibid.* ob inſignem illius Neracii petulantiam leuiorem XII. Tabularum poenam aboleuit, et aeſtimationem iniuriae induxit edicto ſuo. *Propterea*, inquit, *Praetore poſtea hanc poenam aboleſcere, et relinqui cenſuerunt, iniuriiſque* AESTIMANDIS *recuperatores ſe daturos, edixerunt*. Et haec eſt actionis aeſtimatoriae origo, quam Praetoris iuriſdictio inuexit. Edixerat Praetor: QVI AGIT INIVRIARVM, CERTVM DICAT, QVID INIVRIARVM FACTVM SIT, *L. 7. pr. D. h. t.* Iniuria ſcilicet vel *verbalis* erat, vel *realis*, ad quarum illam et *ſcripta*, ad hanc *picta* quoque iniuria referri poteſt. *Verbalis* erat, quae fiebat conuicio, omnique dicto, contra bonos mores in alterius inuidiam ſparſo. *Realis*, ſi quis verberibus, vel alio quouis facto, vel geſtu, indigne eſſet adfectus, ſi cuius bona tamquam debitoris eſſent poſſeſſa, qui nihil debebat, ſi quis puero praetextato praetextataeue puellae, abducto comite, vel corrupto, ſtuprum perſuaſiſſet (*d*), ſi quis in alterius inuidiam veſte lugubri vſus, barbam promiſiſſet, vel capillum ſubmiſiſſet (*e*). *Litteralis* vel *ſcripta* iniuria, ſi quis carmen famoſum in alterius iniuriam vel alia quaelibet cantica, vel pſalteria (*f*) compoſuiſſet cantaſſetque, immo et propoſuiſſet. *Picta* denique, ſi quis pictura obſcena, vel infami, alteri illuſiſſet. Deinde iniuriae vel *corpori* inferri dicebantur, vel *dignitati*, vel *famae. L. 1. §. 2. D. h. t. Corpori* quidem, veluti quum quis pulſatus; *dignitati*, quum comes matronae abductus; *famae* quum attentata eſſet pudicitia. Porro vel *leuior* erat iniuria, vel *atrocior*. Haec vel *perſona*, vel *tempore*, vel *reipſa* aeſtimabatur. *Perſona*, vt quum magiſtratui; *tempore*, vt ſi ludis (*g*); *re*, vt quum vulnus illa-

(*d*) Eſt hoc Exemplum §. 1. *Inſt. h. t.* Solebant praetextati et praetextatae non niſi cum comite vel cuſtode prodire in publicum, vt tuti eſſent aduerſus illorum inſidias, qui pudori illorum volebant illudere, Caſaub. *ad* Perſ. *Satyr. V. v.* 30. Hos cuſtodes impudici vel vi, vel pecunia, amouebant, et tunc dicebantur abduxiſſe comites. Vlpian. L. 15. §. 17. 18. *D. h. t.*

(*e*) Sordidum habitum ſumebant cognati reorum capitis, ad mouendam miſericordiam. Cuiac. *Obſ. VI.* 5. D. Gothofred. *ad L.* 15. §. 27. *D. h. t.* Videntur ergo cognati, cognatis aegre facturi, lugubrem hunc habitum ſumſiſſe. M. Seneca *Declam. X.* 1.

(*f*) *Pſalterium* inſtrumentum muſicum erat, quod ſcurrae vrbicarii proferebant in ſcenam, proludiique loco eo canebant ridicula quae [illegible] vel *dicteria* adpellata. Vnde et *dicterium* pro maledicto, et *pſalterium* pro ipſo *dicterio* accipitur. Ioſ. Scalig. *ad* Manil. *V. v.* 145. *p.* 360. *edit. Boecleri*.

(*g*) In *d. L. 7. §. 8.* verba ſunt: *Nam in praetoris conſpectu, an in ſolitudine iniuria facta ſit, multum intereſt*. Sed legendum: *in populi Romani conſpectu*. Solebant veteres ſiglis vti P. R. Vnde Praetorem exſculpſerunt ſcribae. Cuiac. *Obſ. VIIII.* 16.

latum, os percuſſum: *L.* 7. §. 8. *D. h. t.* Paullus tamen recte addit *locum*, veluti ſi quis in theatro intuliſſet iniuriam. *Rec. Sent. V.* 4. 10. Ad atroces quoque iniurias pertinebant *iniuriae contra bonos mores*, quae extra ordinem puniri ſolebant. De his Paull. *Rec. Sent. V.* 4. 12. *et L.* 1. §. 1. *D. de extr. crimin. Fit iniuria contra bonos mores, veluti, ſi quis fimo corupto aliquem perſuderit, coeno lutoue oblinierit* (h), *aquas ſpurcauerit, fiſtulas, lacus, quidue aliud ad iniuriam publicam contaminauerit* (i). Denique vel *per ſemetipſum* alicui, vel *per alterius* latus, fiebat iniuria. Vnde et pater liberorum, quos in poteſtate habebat; vir vxoris; ſocer nurus nomine, agere iniuriarum poterat. §. 2. *Inſt. h. t.* Et licet ſeruis nulla fieri intelligeretur iniuria: tamen atrox iniuria et ſeruis illata in domini vergere contumeliam videbatur, adeoque a domino iure vindicabatur. §. 3. *ſeq. Inſt. h. t.* Quum ergo tam varia ſint iniuriarum genera: actionem ita inſtitui iuſſit praetor, vt ſpecies illatae iniuriae accurate exprimeretur.

(h) Eſt haec ſingularis iniuriae ſpecies, quam Graeci τὸ πηλακίζειν vel προπηλακίζειν adpellarunt. Vid. Salmaſ. *ad ius Attic. VIII.*

(i) Dictum hoc delictum *aquae per iniuriam corruptae*, apud Senecam *Quaeſtion. III.* 20. *iniuria fluuii*, apud Tertull. *adu. Prax. XXVIIII.* Veteribus eiuſmodi homines dicebantur *oletare aquam*. Vnde lex vetus apud Frontin. *de Aquaed.* II. NE QVIS AQVAM OLETATO DOLO MALO.

§. VI.

Verba edicti de variis iniuriarum ſpeciebus.

De iniuria verbali aliud exſtat edicti praetorii fragmentum: QVI ADVERSVS BONOS MORES CONVICIVM CVI FECISSE, CVIVSVE OPERA FACTVM ESSE DICETVR, QVO ADVERSVS BONOS MORES CONVICIVM FIERET, IN EVM IVDICIVM DABO. L. 15. §. 2. *D. h. t.* De reali: NE QVID INFAMANDI CAVSSA FIAT, SI QVIS ADVERSVS ET FECERIT, PROVT QVAEQVE RES ERIT, ANIMADVERTAM. L. 15. §. 25. *D. eod.* Nec non de ſeruo iniuriam paſſo: QVI SERVVM ALIENVM ADVERSVS BONOS MORES VERBERAVISSE, DEVE EO INIVSSV DOMINI QVAESTIONEM HABVISSE DICETVR, IN EVM IVDICIVM DABO. ITEM SI QVID ALIVD FACTVM ESSE DICETVR, CAVSSA COGNITA, IVDICIVM DABO. L. 15. §. 34. *eod.* Porro de filio familias: SI EI, QVI IN ALTERIVS POTESTATE ERIT, INIVRIA FACTA ESSE DICETVR, ET NEQVE IS, CVIVS IN POTESTATE EST, PRAESENS ERIT, NEQVE PROCVRATOR QVISQVAM EXISTAT, QVI EO NOMINE AGAT, CAVSSA COGNITA IPSI, QVI INIVRIAM ACCEPISSE DICETVR, IVDICIVM DABO. L. 17. §. 10. *D. eod.* Reliqua huius edicti de iniuriis fragmenta deſiderantur, inprimis caput illud atroci iniuria, de quo Arnobius *aduerſ. gentes IIII. p.* 89. *edit. Elmenhorſt. Ne veſtras aures conuicio petulantiore quis pulſaret, de atrocibus* FORMVLAS *conſtituiſtis iniuriis*.

§. VII.

Poena iniuriarum praetoria.

Poena ergo iniuriis omnibus a praetore ſtatuitur aeſtimatio, ei qui iniuriam fuerat paſſus, inferenda arbitrio iudicis. §. 7. *Inſt.* Et in hac aeſtimatione partim ad perſonae dignitatem, partim ad ipſam iniuriae

riae naturam atque indolem, reſpiciebatur. Si plures iniuriae ſimul illatae fuerant, agi non poterat ob ſingulas, ſed ob omnes coniunctim. Alias iterum acturo obſtabat exceptio iniuriae vna factae. Cuiac. *Obſ. XXVI.* 18. Praeter hanc vero pecuniariam poenam etiam infamiae nota inurebatur ei qui iniuriarum fuerat condemnatus. Paul. *Rec. Sent. V.* 4. 9. Vnde Cicero *in Verr. II.* 8. *Homo omnium ex illo conuentu quadruplatorum deterrimus*, C. *Sacerdote praetore damnatus iniuriarum*.

§. VIII.

Lex Cornelia de iniuriis.

Verum et Praetoria illa actio ciuilis impar cohibendae hominum petulantiae viſa eſt L. Cornelio Sullae Dictatori. Vnde is nouam tulit legem CORNELIAM *de iniuriis*, qua et criminale iudicium conſtitutum eſt ob certas iniurias, ob quas alias etiam ciuiliter agere licebat (*k*). Factum id eſſe anno V. C. DCLXXII. ſuſpicatur Steph. Vin. Pigh. *Annal. III. p.*253. et occaſio forſan Sullae ſubnata eſt e nimia illa licentia ac petulantia, quae per bella ciuilia inualuerat. Ea vero lege in eos dabatur actio, qui *pulſaſſent* aliquem, vel *verberaſſent*, vel *domum alienam vi introiſſent*. *Pulſare* et *verberare* ita differunt in hac lege, vt illud ſine dolore, hoc cum dolore fieri dicatur. *L.* 5. §. 3. *D. h. t.* Car. Andr. Duckeri *Opuſc. de Latinit. vet. iureconſult. p.* 145. *ſeq.* Immo tantopere haec differre videbantur, vt, qui fuerat verberatur, diceret ſe pulſatum eſſe, non certo rem demonſtraſſe diceretur, teſte Paullo apud *Auctorem Collat. Leg. Moſ. et. Rom. II. 6.* Domus vero quomodo poſſit vi introiri in alterius iniuriam, facile patet. Paullus *Rec. Rent. V.* 4. 8. huc refert iniuriam a *derectariis* illatam. Ita enim ille: *Mixto iure iniuriarum actio ex lege Cornelia conſtituitur, quoties quis pulſatur, verberatur, vel cuius domus introitur ab his, qui derectarii adpellantur*. Sed vereor, ne verba poſtrema gloſſema Aniani ſapiant. *Directarii* enim non a dirigendo dicuntur, quod idem veteribus fuiſſe ac *effringere*, ſine vlla auctoritate idonea ſuſpicantur Car. du Freſne *Gloſſar. med. et infim. Latin. voce Directarius*, et Andr. Dacerius *ad Feſtum*, voce *dirigere*: ſed a *derigendo*, quod idem eſt ac *καταδύνειν*: Vnde Vlpianus *L. 6. D. de extraord. crim. Item qui* DERECTARII *adpellantur, hoc eſt, ii, qui in aliena coenacula ſe derigunt furandi animo, plus, quam fures, puniendi ſunt*. Cuiac. *Obſeru. X. 27. et* 34. Aeg. Menag. *Amoenit. Iur. Ciuil. XXXVIIII.* Quum ergo derectarii non iniuriae cauſa, ſed furandi animo; non vi, ſed clam, in aliena ſe coenacula immiſerint; eorum crimen ad furtum potius vel ad crimina extraordinaria, quam ad legem Corneliam de iniuriis pertinuiſſe, haud immerito dixeris. Sculting. *ad Paull. l. c. p. m.* 440.

(*k*) Scilicet lex Cornelia quidem criminalis animaduerſionis cauſſa reperta: tamen et ciuiliter, aeſtimatione officio iudicis facienda poterat agi, *L.* 37. §. 1. *D. h. t.* dummodo iniuria eius generis, quam haec lex perſequitur, illata fuiſſet.

§. VIIII.

Poena legis Corneliae.

Horum vero auctores facinorum, qui quid contra hanc legem Corneliam

nullam admiſerant, criminaliter conuenti ita puniebantur, vt vel ad metalla, vel in exſilium, vel in opus publicum damnaretur (*l*). Paull. *Recept. Sent. V.* 4. 8. Eum qui librum pertinentem ad alterius iniuriam ſcripſerat, compoſuerat, ediderat, doloue malo fecerat, vt quidquam eorum fieret, inteſtabilem eſſe ea lex lex iubebat. *L.* 5. §. 9. *h. t.*

(*l*) Ita quidem Paullus, et vulgo haec verba ad totam legem Corneliam referunt. Sed exſtimauerim, ea ad ſolos *dereƈtarios* pertinere; quorum crimen extraordinarium fuiſſe adparet ex *L.* 7. *D. de extraord. crim.* In ipſa lege Cornelia procul dubio ordinaria quaedam poena in pulſantes, verberantes, et vi domum alienam introeuntes, conſtituta fuerat.

§. X.

Inter aƈtionem vero Praetoriam et hanc CORNELIAM permultum intererat. Illa honoraria erat, haec ciuilis: illa annua, haec ſi ciuiliter agebatur, triginta; ſin criminaliter, viginti annos durabat: illa priuata; haec etiamſi aliquando criminalis, non ſemper publica tamen (*m*), at pro publica vtilitate exercebatur. In alia etiam alieno nomine licebat agere, quod nefas ex lege Cornelia. *L.* 5. §. 6. 7. *D. eod.* Praeterea id quoque ſingulare habebat lex Cornelia quod licebat aƈtori deferre iuſiurandum, quo reus adfirmaret, ſeſe iniuriam non feciſſe, vt tunc et auƈtoris exiſtimatio redintegraretur, et reus eximeretur iudicio. *L.* 5. §. 8. *D. eod.* Denique obſeruandum, ex iisdem cauſſis, de quibus lex Cornelia prodita fuerat, agi potuiſſe et criminaliter, et ciuiliter, adeoque auƈtoris fuiſſe arbitrum, vtra vellet aƈtione experiri. Differentia inter aƈtionem ciuilem et criminalem.

(*m*) Vulgo hanc aƈtionem publicam adpellitant auƈtores, ſed negat id Vinnius *ad* §. 8. *Inſt. h. t.* ob *L.* 41. §. 1. *D. de procurat. L.* 7. *C. h. t.*

§. XI.

Ceterum plura ad explicandam hanc legem SC. prodierunt. Sic SC. aliquod inteſtabilem eſſe iuſſit eum, qui aduerſus aliquem iniurioſum quidquam dixerit, aut epigramma, vel inſcriptionem, aliudue quid etiam ſine ſcripto et voce, veluti picturam in alterius iniuriam protulerit, etiamſi nomen illius, in quem faƈtum fuerit, non adiecisſet, L. 5. §. 10. *D. eod.* Quin aliud SC. eoſdem in inſulam vel relegari, vel deportari iuſſit. Paull. *Sent. Rec. V.* 4. 15. et 17. Prioris poenae exemplum eſt apud Tacit. *Ann. XIIII.* 48. 49. Forſan etiam e SC. eſt, quod ſi quis a praetextato praetextatae comitem abduxiſſet, is, qui perfecerat flagitium, capitis damnaretur, qui attentauerit, in inſulam deportaretur, comites vero corrupti ſummo adficerentur ſupplicio: Paull. *Rec. Sent. V.* 4. 14. Senatus conſulta ad legem Corneliam pertinentia.

§. XII.

Acceſſere his legibus nonnulla per conſtitutiones principum, veluti, quod illuſtres viri etiam criminalem iniuriarum aƈtionem poſſent per procuratores inſtituere pariter ac ſuſcipere, *L.* 11. *C. de iniur.* quod et is, qui libellum famoſum circumtulerat, quaſi auƈtor delicti, capitali ſententia eſſet condemnandus. *L. vn. C. de famoſ. lib.* et quae ſunt huius generis alia, a doƈtoribus explicatius proponi ſolita. Quid per conſtitutiones additum.

Digitized by Google

T I T. V.

DE OBLIGATIONIBVS QVAE QVASI EX DELICTO NASCVNTVR.

QVemadmodum obligationes quaedam *quaſi ex contractu* naſci dicuntur: ita ſunt etiam, quae QVASI EX AEDICTO deſcendunt. Eſt vero QVASI AEDICTVM factum, quod damno vel fuit, vel eſſe poteſt, non dolo, ſed culpa, commiſſum.

§. I.

Iudex vt litem ſuam fecerit?

Primum huius generis quaſi delictum admittit IVDEX, SI LITEM SVAM FECERIT: id eſt, ſi male iudicando periculo litis ſe obſtrinxerit, cauſſamque eius, ſecundum quem litem dederat, in ſe ſuſceperit, et tamquam ſuam defenderit. Cic. *de Orat. II. 75. Quid ſi quum pro altero dicas, litem tuam facias?* Fieri autem id poterat dupliciter, vel dolo malo, vel imperitia iudicis. Si dolo (*a*): tunc verum id erat delictum, quo praeter litis aeſtimationem etiam famae diſpendio puniebatur (*b*), *L. fin. C. de poen. iudic. qui male iudic.* immo et repetundarum actione, ſi iudex corrumpi ſe paſſus eſſet, vindicabatur. *L. 3. C. ad L. Iul. repetund.* Sin imperitia: quaſi e delicto, obligatus dicebatur iudex. Et de hoc iam eſt quaeſtio.

(*a*) Et huc pertinet *L. 15. §. 1. D. de iudiciis* inter quam et *pr. Inſt. h. t.* antinomiam deprehendere ſibi viſus eſt Guil. Budaeus *Adnot. ad L. vlt. D. de aedilit. edict.* ſed fruſtra. Litem enim ſuam facere dicebatur iudex male iudicans; ſiue dolo malo, ſiue imprudentia id feciſſet. Cuiac. *Obſ. VIII.* 10.

(*b*) Gloſſatores id vocant *ſyndicatum*, quae vox ex barbaro *ſyndicare* nata, quae Italis, Hiſpanis, Gallis eſt iudicem ratione officii poſtulare. Vid. Car. du Freſne *Gloſſ. Lat.* voce *ſyndicare*.

§. II.

Romanorum ſollicitudo in eligendis iudicibus,

Romani omnem dabant operam, vt iudices eſſent idonei. Hinc quidam lege impediebantur, ne eſſent iudices, quidam natura, quidam moribus. Natura, vt ſurdi et muti et furioſi et impuberes: lege, vt qui moti fuerint ſenatu: moribus vt feminae et ſerui. L. 12. §. 2. *D. de iudic.* Immo et iuſtam exigebant aetatem, annos ſcilicet ad minimum viginti quinque, poſtea viginti, Suet. *Auguſt. XXXII.* ac demum octodecim, ſi magiſtratum gererent. *L. 57. D. de re iud.* Iac. Cuiac. *Obſ. XX.* 32. Praeterea iudices omnes iubebant Romani iurate, ex animi ſententia et ex lege ſe iudicaturos. Idque plerumque fiebat ad aram in comitio, quae puteal Libonis (*c*) dicebatur. Sigon *de*

(*c*) Erat PVTEAL ara in comitio, ſuper ſtructa puteo, in quo Naeuii, illius celeberrimi auguris, cotem et nouaculam demerſam, ferunt: quae quum a Li-

de iudic. I. 28. *p.* 504. Denique vt tanto minus eſſet periculi, ne imperite iudicarent: ſolebant aliquando iis vnus aut plures iudicii ſocii iuriſperiti adiungit, quorum conſilio omnia agerent. Gell. *Noct. Att. XII.* 13. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. II.* 18. *de antiq. iur. prou. II.* 5.

a Libone quodam fuiſſet reſtituta, *puteal* Libonis dicebatur. Horat. *Epiſt. I.* 3.
- - - *Forum* PVTEALQVE *Libonis Mandabo ſiccis.*
Inſigne huius arae monimentum extat in numis gentis Scriboniae apud Fulu. Vrſin. *de Famil. Rom. p.* 249. *edit. Caroli Patini.* Plura Sigon. *de iudic. L.* 128. *p.* 504.

§. III.

Poena iudicum imperite iudicantium.

Quamuis ergo, quum res ita ſe haberet, haud facile videatur potuiſſe contingere, vt iudex imperite iudicaſſe crederetur: tamen ſi id factum eſſe adpareret, quaſi ex maleficio tenebatur, et quantum de ea re iudicantis religioni viſum eſſet, poenam ſuſtinebat, ſalua tamen exiſtimatione: *L. vlt. D. de extraord. cogn.* Sed quantumuis aequa videatur haec poena: adfirmare tamen quidam non dubitant, eam actionem iam apud Romanos vel nullum, vel exiguum habuiſſe vſum. Thomaſ. *Diſſert. de vſu pract. actionis aduerſus iudicem imperite iudicantem XII. p.* 35.

§. IIII.

De deiectis, effuſis, poſitis et ſuſpenſis.

Ad obligationes, quae quaſi e delicto naſci dicebantur, pertinent etiam DEIECTA, EFFVSA, et POSITA, aut SVSPENSA, quae ſi nocuiſſent, conſtituta erat a praetore actio aduerſus eum, qui coenaculum, vnde tale quid factum fuerat, inhabitabat. Edictum ita ſe habuit: VNDE IN EVM LOCVM, QVO VVLGO ITER FIET, VEL IN QVO CONSISTETVR, DEIECTVM, VEL EFFVSVM QVID ERIT, QVANTVM EA RE DAMNVM DATVM FACTVMVE ERIT, IN EVM QVI IBI HABITAVERIT, IN DVPLVM IVDICIVM DABO. SI EO ICTV HOMO LIBER PERISSE DICETVR, L. AVREORVM IVDICVM DABO, SI VIVET NOCITVMQVE EI ESSE DICETVR, QVANTVM OB EAM REM AEQVVM IVDICI VIDEBITVR, EVM, CVM QVO AGETVR, CONDEMNARI, TANTI IVDICIVM DABO. SI SERVVS INICIENTE DOMINO FECISSE DICETVR, IN IVDICIO ADIICIAM AVT: NOXAM DEDERE. *L.* 1. *pr. D. de his qui effud. vel deiecerint.* Quamuis vero haec ex edicto praetoris ſint: tamen et in lege Aquillia de deiectis et effuſis aliquid cautum fuiſſe, docet V. A. Bynkershoek. *Obſ. L.* 13. (*Lib. IIII. Tit. III.* §. *VIIII.*) Nec ſi nocitum tantum reipſa fuerit, actionem praetor dabat: ſed et ſi quis ea parte, qua vulgo iter fiebat, id poſitum aut ſuſpenſum habebat, quod poſſet, ſi cederet, nocere. Hoc enim caſu poena X. aureorum fuerat a praetore conſtituta, eaque actio popularis erat, et cuiuis e populo concedebatur. Aduerſus dominum autem, ſi ſeruus poſuiſſet, vel ſuſpendiſſet, agebatur noxaliter. Edicti verba ſunt in *L.* 5. §. 6. *et ſequ. D. eod.*

Digitized by Google

§. V.

Actiones contra nautam, cauponem, ſtabularium.

In NAVTAM quoque, CAVPONEM et STABVLARIVM dabatur actio de damno, aut furto, quod in naui, aut caupona, aut ſtabulo, factum fuerat, etiamſi nullum eius eſſet maleficium. Eo vero caſu, ſi quis ex viatoribus, vel vectoribus, nocuerat, actio dabatur ex quaſi contractu. Aiebat enim praetor: NAVTAE, CAVPONES, STABVLARII, QVOD CVISQVE SALVVM FORE RECEPERINT, IN EOS IVDICIVM DABO. *L. 1. pr. D. naut. caupon. ſtabul.* Quamuis vere *ſtabulum* idem fuerit antiquis quod diuerſorium aut πανδόχιον, eoque ſenſu ſaepius occurrat apud auctores, inprimis Petronium: in hoc tamen edicto pro loco, vbi iumenta ſtabulantur, accipitur, ceu ex *L. 5. D. eod.* adparet. Omnia autem huiuſmodi loca ſuſpecta erant, quia eo faex hominum confluere ſolebat. Vigebat inter Romanos et exteros ius hoſpitii, adeoque viri honeſtiores non diuertebant in cauponis: ſed hominum colluuies ibi delicias quaerebat. Nec viri in dignitate conſtituti nauibus publicis vtebantur, ſed proprias ſibi conducebant. Vnde tam famoſa erat nautarum, cauponum, ſtabulariorumque malitia, vt Horatius *Sat. I. 5. v. 4.* de iis canat:

- - Inde forum Appi,
Differtum nautis, CAVPONIBVS, *atque malignis.*

Intereſſe ergo videbatur reip. hos homines prauos non ſolum ex quaſi contractu, ſed et ex quaſi delicto teneri. Et haec actio locum habebat, ſi famuli, quorum opera et miniſterio nautae, caupones, vel ſtabularii vſi eſſent, damnum furtumue feciſſent. Eo enim caſu aduerſus ipſos nautas, caupones, ſtabularios actio in duplum competebat. *L. 5. §. vlt. D. de oblig. et act. l. vn. D. furt. adu. naut. L. vlt. §. 1. D. naut. caup. ſtab. et §. vlt. I. h. t.*

TIT. VI.

DE ACTIONIBVS.

Hactenus de duobus iuris obiectis actum, puta de PERSONIS et REBVS: iam de tertio, quod ACTIONES complectitur, diſſerit Imperator. Totus titulus varias ſiſtit actionum diuiſiones et differentias, quae quum intelligi vix poſſint, niſi quis veterum iudiciorum rationem, ſeu, vt hodie vocant, proceſſum Romanorum, probe intelligat: dabimus operam, vt poſt Sigonium, Polletum, alioſque, qui de iudiciis commentati ſunt, in quo numero et Caroli Bretto in libello *de ordine antiquo iudiciorum*, recuſo a clariſſimo Salengre *Antiq. Rom. Theſaur. Tom. II.* totam litigandi iudicandique rationem paullo adcuratius ex antiquitatibus Romanis exponamus.

§. I.

Digitized by Google

§. I.

Quemadmodum ius aliud *priuatum* eſt, aliud *publicum*: ita et iudicia apud Romanos, alia PRIVATA, alia PVBLICA erant. Vtraque breuiter, aſt adcurate hunc in modum diſtinguit Cicero *pro A. Caecina II. Omnia iudicia aut diſtrahendarum controuerſiarum, aut puniendorum maleficiorum cauſſa reperta ſunt.* Priuatis ergo iudiciis quisque quod ſua intererat, perſequebatur; publicis vel ipſe populus ea, quae reipublicae detrimenti quidquam adferre potuiſſent, vel accuſator, populi nomine, crimina publico dedecori futura vindicabat. De publicis infra ad titulum XIIX. de priuatis hoc et ſequentibus titulis agemus. Iudicia quotuplicia?

§. II.

PRIVATIS iudiciis magiſtratus, et initio quidem reges, poſt conſules, denique praetores praeerant. De regibus Dionyſ. Halicarn. *X. p.* 627. Τὸ μὲν ἀρχαῖον οἱ βασιλεῖς αὐτῶν ἐτάττοντο τοῖς δεομένοις τὰς δίκας, καὶ τὸ δικαιωθὲν ὑπ' ἐκείνων τοῦτο νόμος ἦν. *Olim, quamdiu regnatum eſt in vrbe, regum arbitrio dirimebantur lites, et quod iuſtum illi iudicaſſent, id erat pro lege.* Idem auctor, *Libro II. Antiquit. Rom. p.* 87. vbi regum iura muniaque deſcribit, id quoque iis datum eſſe negotii, ait, *vt legum patriarumque conſuetudinum haberent cuſtodiam, omnisque iuris, quod vel natura dictat, vel pacta et tabulae ſanciunt, curam agerent.* Olim Reges ipſi iudicabant.

§. III.

Eiectis regibus, iuriſdictio haec ad conſules delata eſt. Qua, de re idem Dionyſ. Halic. X. *p.* 627. Ὡς δὲ ἐπαύσαντο μοναρχούμενοι, τοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ὑπατεύουσιν ἀνέκειτο τά τε ἄλλα τῶν βασιλέων ἔργα, καὶ ἡ τοῦ δικαίου διάγνωσις. καὶ τοῖς ἀμφισβητοῦσι πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ ὁτουδήτινος ἐκεῖνοι τὰ δίκαια οἱ διαιροῦντες ἦσαν, *Translato deinde a regibus ad annuos conſules, imperio, inter cetera officia regia, iuris quoque dicundi munus ad eos deuenit, ita, vt quacumque de re orta eſſet inter ciues controuerſia, illi de iure reſponderent*, vel potius, ius dicerent. Idem docet Liuius II. 27. vbi de Appio Claudio: *Appius conſul de pecuniis creditis ius quam aſperrime dicere.* Eadem iuriſdictio etiam penes alios magiſtratus erat, qui conſulari poteſtate praeerant reipublicae, quales aliquamdiu decemuiri et tribuni militum, nonnunquam etiam dictatores erant. De Decemuiris ſane id clariſſimum eſt ex Liuio III. 33. qui eos decimo quouis die ius populo reddidiſſe, teſtatur. Poſtea conſules.

§. IIII.

Poſtremo iuris dicundi poteſtas in vrbe ad praetorem delata eſt, qui anno V. C. CCCLXXXIX. primum creari coepit. Inualuit poſtea, vbi duo praetores creari coeperunt, vt praetorum alius ciuibus, alius peregrinis, ius diceret. Erant quoque poſtremis temporibus praetores *prouinciales, tutelares, fideicommiſſarii, fiſcales.* Sed de eorum origine, ac iuriſdictione iam ſupra abunde dictum eſt, ad *Lib. I. Tit. II.* §. XVIII. XXIII. Attamen et quamdam iuriſdictionis partem ſibi vindicabant aediles. Hi vero de paucis rebus ius dicebant, in primis autem de venditione mancipiorum, de menſuris, de foro venalium, Ac demum Praetores et Aediles.

Digitized by Google

Et in prouinciis Praeſides.

de iis, quae in viis vrbis publicis contigerant, de quibus etiam edicta proponebant, vt ſupra *ibid.* §. *XXIIII. ſequ.* oſtendimus. In prouinciis Proconſules, Praetores, Praeſides eadem iuris dicundi poteſtate gaudebant. Municipalibus magiſtratibus iurisdictio; non item imperium competebat. *L.* 32. *D. de iniur.*

Quid imperium?

§. V.

Magiſtratibus ergo, qui iudiciis praeerant, IVRISDICTIO tribuebatur et IMPERIVM, quae, etſi nonnumquam idem ſignificare videntur, vt prolixe oſtendit Ger. Noodt. *de Iuriſd. I.* 2. diſtingui tamen ſolebant ab adcuratioribus, non quidem ab eo demum tempore, quo edictum perpetuum magiſtratibus municipalibus notionem quamdam, id eſt, iuriſdictionem ſine imperio dedit: vt eidem viſum eſt Ger. Noodt.*de Iuriſd. I.* 3. *p.* 123. ſed temporibus antiquiſſimis. Scilicet quum iuriſdictio cuiuis iure magiſtratus competeret: imperium proprie ſic dictum, non niſi lege curiata, adhibitis auſpiciis dari poterat. Liu. V. 46. Vnde nec dictatori, niſi praemiſſa lege curiata, equum adſcendere licebat. Liu. XXIII. 12. Aliud vero erat imperium magiſtratuum, aliud militare. Illo accepto pro diuerſitate imperii dictatores, coſſ. praetores; hoc vero dato etiam imperatores vocabantur. Magiſtratuum ex Sigonii ſententia quatuor iura erant apud Romanos, quorum vnum in *imperando*, alterum in *iure dicundo*, tertium in *referendo*, quartum in *auſpicando* poſitum erat. Duo poſteriora iura, quum in curia et comitiis ſeſe exſeruerint, huc non pertinent. Ad *imperium* quod attinet, illud ius *edicendi*, *vocandi*, *prehendendique* complectebatur. *Edictis* vel iuriſdictionis ſuae formulam initio magiſtratus proponebant, vel ea, qua pollebant, auctoritate, quod viſum erat, imperabant, id quod ſaepius factum eſſe a conſulibus, praetoribus, dictatoribus, cenſoribus, reliquiſque magiſtratibus nouimus. *Vocatio* ius vocandi prehendendique abſentes, *prehenſio* denique ius abducendi praeſentes complectebatur. Vnde qui vocatione gaudebant, lictoribus, viatoribus, ſeruiſque publicis, qui prenſione duntaxat, vt tribuni plebis, viatoribus tantum cum ſeruis publicis vtebantur. Gell. *Noct. Att. XIII.* 12. Qui neutro iure fruebantur, veluti quaeſtores, ii ſeruis tantum publicis ſtipati prodibant in publicum, et tunc non imperium, ſed poteſtatem, habere dicebantur. Car. Sigon. *de antiquo iure ciu. Rom. I.* 20. *p.* 220.

Quid Iuriſdictio?

§. VI.

IVRISDICTIO duabus conſtabat partibus, *decreto* ſcilicet et *iudicis datione*. Nam praetores aut ipſi, cauſſa cognita, decernebant, aut iudices, qui cognoſcerent, dabant, iiſque certam praeſcribebant iudicandi formulam, cuius moris originem ab ipſis regum temporibus repetit Ger. Noodt *de Iuriſd. I.* 6. *p.*127. Neque vero, quod multi exiſtimant, in praetoris poſitum erat arbitrio, velletne iudicem dare ordinario iure, an mallet ipſe extra ordinem cognoſcere; ſed edicti habenda erat ratio, et ipſius, de quo diſceptabatur, negotii. Si enim de iure diſceptabatur, ipſe Praetor ius dicebat extra ordinem: ſin de facto, iudex dabatur. Vnde formula: SI PARET CONDEMNA. Seneca *de Benef.*

neſ. III. 7. Ger. Noodt. *de Iuriſd. I.* 8. *p.* 130. *ſequ.*

§. VII.

Ad praetorem ergo veniendum erat eis, qui ius ſuum perſequi cupiebant, et quidem in locum iuri dicundo deſtinatum, qui et ipſe *ius* dicebatur (*a*). *L.* 1. *D. de in ius voc.* [*L.* 11. *D. de iuſtit. et iur.*] Hic vero locus vel *ſuperior* erat, vel *planus*. E ſuperiore loco ius dicere dicebatur praetor, quoties pro tribunali ius dicebat. Tribunal (*b*) erat locus ampliſſimus et ſpectabilis in foro, fere hemicycli ſpecie introrſum curuatus, in quo in ſella curuli (*c*) praeſidens praetor, cauſſas cognoſcebat. Vitruu. *Architect. V.* 1. *Item tribunal eſt in ea aede, hemicycli ſchematis, minore curuatura formatum. Eius autem hemicycli in fronte eſt interuallum pedum XLVI. introrſus curuatura pedum XV. vti eos, qui apud magiſtratus ſtarent, negotiantes in baſilica ne impedirent.* Vnde latera vel extrema huius curuaturae cornua adpellantur Tacito *Ann. I.* 75. Hinc Martialis *Epigramm. XI.* 99. *v.* 10. *ſequ.*

Locus vbi ius dictum?

Tribunal.

Non te cucullis adſeret caput tectum,
Lectica nec te tuta pelle, veloque,
Nec vindicabit ſella ſaepius cauſſa.
Rimas per omnes baſiator intrabit:
Non conſulatus, ipſe non tribunatus.
Senique faſces, nec ſuperba clamoſi
Lictoris abiget virga baſiatorem:
Sedeas in ALTO *tu licet* TRIBVNALI;
Et e CVRVLI *iura gentibus reddas,*
Adſcendet illa baſiator atque ille.

Quod tribunal adeo proprium erat magiſtratibus Romanis maioribus, vt ab eo plane abſtinendum eſſet magiſtratibus municipiorum, quin et minoribus magiſtratibus Romanorum, veluti tribunis plebis, et triumuiris, quippe qui in ſubſelliis tantum ius dicere ſolebant, Plutarch. *Praecept. reip. gerend. p.* 813. *Tom. II.* vnde et municipales ma-

(*a*) Olim omnes lites agitatae in comitio. Plaut. Poen. III. 6. v. 12. *Cras mane quaeſo in comitio eſtote obuiam.* Poſtea priuata quidem iudicia inſtituebantur ſub tecto in baſilicis, quales erant Opimia, Iulia, Porcia: publica vel in comitio, vel in foro. Pollet. *For. Rom. l.* 2. *et ſequ.* Quod vt eo commodius fieret, Marcellus, Octauiae Auguſti ſororis filius, totum forum velis obumbrauerat, vt ſcilicet tanto ſalubrius litigantes conſiſterent. Quanto prudentius Cato ille Cenſorius forum muricibus ſternendum cenſuerat? Vid. Broidaei *Coroll. ad Pollet. for. Rom. p.* 18.)

(*b*) Tribunal iam Romulum terroris incutiendi cauſſa inueniſſe, teſtatur Dionyſ. Halicarn. *Antiqu. Rom. II.* 4.

(*c*) Auguſtum adfecta valetudine, in lectica e tribunali ius dixiſſe, teſtatur *Suet. Aug. XXXIII.* Forma ſellae curulis in numis innumeris conſpicitur. Erat ea communis magiſtratibus maioribus, praeterquam quod praefectus praetorio carpento pro ſella curuli vteretur. Vopiſc. *Aurelian.* 7. Conf. Petri Fabri *Semeſtr. l.* 3. *p.* 15. Iam ante Meſſalinae permiſerat Senatus, vt carpento vteretur. Suet. *Claud. XI. XVII.* et Agrippinae, teſte Dione. Olim et virginibus veſtalibus id ius erat, teſte Lipſ. *de Veſt. XI.*

magiſtratus *pedanei iudices* vocantur a Paullo *l.* 38. §. 10. *D. de poen.* Ex quo ſimul adparet, pro ſubſelliis accipiendum eſſe tribunal, vbicumque illud municipiorum magiſtratibus tribuitur (*d*).

(*d*) Suet. *de clar. rhet. VI. C. Albutius Silus, Nouarienſis, quum aedilitate in patria fungeretur, quum forte ius diceret, ab iis contra quos pronunciabat, pedibus e* TRIBVNALI *detractus eſt*. Lapis apud Reineſ. *Inſcr. claſſ.* II. 89.

MELANTHVS. P. DECII.
ET. COLLEGA. MAG. NE.
TRIBVNAL. NOVVM. A. SOLO.
FECERE.

vt et alius. *Claſſ. VI.*

HONORI.
M. CAVI. M. F.
POB. SQVILLIANI.
EQ. PVB. IIII. VIR. I. D.
IIII. VIR. AP. VB.
CVRATORI. VICENTINORVM.
ADPARITORES. ET.
LIMOCINCTI.
TRIBVNALIS. EIVS.

Omnia haec abuſiue dici videntur, et municipalibus magiſtratibus ſimili ambitione tribui, qua curia eorum *Senatus*, decuriones *ſenatores*, duumuiri. *Dictatores*, *Coſſ. Praetores*, ſubinde adpellati ſunt. Ger. Noodt *de Iuriſd. I.* 3. *p.* 123. V. C. Eu. Otto *de aedilib. municip. et diſſ. de conſulibus extra Romam*.

§. VIII.

Locus planus. Tribunali opponebatur *planus*, vel vt Cicero vocat, *aequus locus*. Cic. *Epiſt. ad Fam. III.* 8. Seneca *de Clement. I.* 5. Saepe enim praetor tribunali deſcendens, in plano retinebatur, ſaepe ei domi, aut in via, deſiderium exponebant ciues. Dum ergo in aequo conſiſtens ſolo procedensue audiebat, dicebatur *de plano cognoſcere*. *L.* 1. §. 1. *D. de conſt. princ. L.* 9. §. 3. *D. de officio proconſ. L.* 6. *D. de accuſat.* Et talis eſt *planaria* illa *interpellatio*, cuius mentio fit *L.* 4. *C. de dilat.* editionis Haloandrinae, quum in vulgatis falſo legatur *plenaria*. Qui de plano poſtulabant, magiſtratum per libellum adibant, et praetor poſtulanti reſpondebat per ſubſcriptionem. *L.* 15. *D. de in ius voc. l.* 29. *D. ad L. Corn. de falſ.* At, quae decretum et cauſſae cognitionem deſiderabant, nec libello, nec alibi, quam pro tribunali, poterant explicari. *L.* 9. §. 1. *D. de offic. proconſ. l.* 3. §. 8. *D. de bon. poſſeſſ. l.* 1. §. 8. *D. ad SC. Turpill.* Quae vero cauſſae pro tribunali definiendae fuerint, paſſim exponere ſolent iureconſulti (*e*).

(*e*) Caue tamen exiſtimes, idem Romanis fuiſſe, *de plano* et *ſummatim* cognoſcere. Multa, quae ſummatim cognoſcebantur, pro tribunali tamen erant explicanda; ceu patet exemplo decretalis bonorum poſſeſſionis ex Carboniano edicto, vel eius exemplo datae, quae quum fuerit ſummaria, *L.* 3. §. 4. *D. de Carbon. edicto.* alibi tamen, quam pro tribunali, dari non poterat. *L.* 3. §. 8. *D. de bon. poſſeſſ. L.* 2. §. 1. *D. quis ordo in poſſeſſ. ſeruetur.* Ger. Noodt *de Iuriſd. I.* 10. *p.* 135.

§. VIIII.

Praetoris conſilium. Pro tribunali quoties cognoſcebat praetor, conſilium adhibendum erat. *L.* 2. §. 29. *D. de orig. iur.* Suet. *vit. Tiber. XXXIII.* quod praetori a tergo adſidebat. Ammian. Marcell. XXIII. *extremo*: quamuis qui illi intererant, non ius dicerent, ſed praetorem ius dicentem inſtruerent. Et ita intelligendus Plinius *Epiſt. I.* 20. *Frequenter egi, frequenter iudicaui, frequenter in conſilio fui*. Saepe tamen et ipſi

qui

qui praetori aderant, *iudices* dicuntur in iure noſtro, veluti *L. 16. pr. D. de manumiſſ. vind. L. 1. C. de vindicta et apud conſil. manum.* Sauaron. *Adnot. ad Sidon. Apollin. Epiſt. III. 3.* Ger. Noodt. *de Iuriſdict. I. 11. pag.* 137. In conſilio praetoris in vrbe erant equites quinque, totidemque ſenatores, Vlpian. *Fragm. I. 13.* qui iidem erant cum *decemuiris ſtlitibus iudicandis*, quorum meminit Pompon. *L. 2. §. 29. D. de orig. iur.* ceu oſtendunt Iac. Raeuard. *Protribun.* XVIII. *et* XVIIII. et Ger. Noodt. *de iuriſdict. I. 12. p.* 137. Sed hi non confundendi cum Adſeſſoribus, de quibus in *titulo D. de offic. adſeſſorum* agitur. Hi enim non erant magiſtratus, ſed iuris ſtudioſi, qui itidem in magiſtratuum conſilio erant, eoſdemque inſtruebant de iure. *L. 1. D. d. tit.* Iis ordinarium ſtipendium primus decreuit Alexander Imp. Lamprid. *Alex. cap. XLVI.* Erat et *centumuirale* iudicium, cui ipſi quoque praetor vna cum decemuiris praeerat, Dio Caſſ. LIIII. *pag.* 540. Hinc *haſtae iudicium* idem eſt ac centumuirale apud Valer. Max. VII. 8. 4. quia duabus defixis haſtis exercebatur. Quinctilian. *Inſt. V.* 2. Eleganter Martialis *Epigr. VII. 62.*

Hunc miratur adhuc centum grauis haſta virorum.

Iam ergo in procliui eſt, intelligere, cur *centumuiralem haſtam cogere* dicantur decemuiri apud Sueton. *Aug. XXXVI.* et cur Plin. *Epiſt. V. vlt.* ſcribat: *Sedebant iudices; decemuiri venerant; obſeruabantur aduocati, ſilentium longum, tandem a praetore nuncius, dimittuntur decemuiri.* Ex quibus locis patet, et decemuiros, et ipſum praetorem centumuiralibus iudiciis praefuiſſe. Cauſſas centumuirales recenſet Cicero *de Orat. I. 38.* eoque refert vſucapionem, tutelarum, gentilitatum, adgnationum, alluuionum, circumluuionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, ſtillicidiorum, teſtamentorum ruptorum, aliaque huius generis iura. Ipſum vero centumuirale iudicium in baſilica Iulia haberi conſueuit (*f*), et quidem publice, *vt denſa circumſtantium corona latiſſimum iudicium multiplici circulo ambiret*, vti loquitur Plin. *Epiſt. VI. 33.* quumque iudices initio ex XXXV. tribubus, et quidem terni ex ſingulis legerentur, Feſt. *voce centumuiri*, adeoque illud collegium CV. poſtea centum octoginta viris conſtaret, ita adſeſſorum frequentia in quatuor conſilia vel iudicia diſtribuebatur, vnde et quadruplex iudicium adpellabatur. Briſſon. *de verb. ſign.* voce *centumuiri*. e quibus Praetor pro cauſſae dignitate modo vnum, modo plura conſilia, adhibebat. Immo nonnumquam quatuor illa iudicia coniungebantur, ſi cauſſa digna videretur tanta iudicii maieſtate. Exempla ſunt apud Valer. Max. VII. 7. 1. Plin. *Epiſt. VI. 33.*

(*f*) In hac baſilica quatuor conſilia centumuiralia coniunctim ſedebant, adeoque plures ibi cauſſae eodem tempore non ſine ſtrepitu audiebantur. Vid. Quinctil. *Inſt. Orat. XII.* 5. Plin. *Epiſt. II.* 14. Legi de hoc centumuirali iudicio meretur Sibrandus Tetardus Siccama libro ſingulari, quem Tomo II. Antiq. Rom. inſeruit Io. Graeuius.

§. X.

Iuriſdictio mandata.

Solebant magiſtratus iuriſdictionem nonnumquam aliis mandare; id quod fieri conſueuerat iam a regum temporibus, qui domo profecti, ne vrbs ſine imperio eſſet, deligebant, qui et ius redderent, et ſubitis mederentur, ceu accurate ex hiſtoria antiqua docent Tacit. *Annal. VI.* 11. Liu. *Hiſt. I.* 41. Ita et ſaepe poſtea procoſſ. praetores, prouinciarum praeſides, iuriſdictionem mandabant legatis ſuis. Poſtea et collegis, et ipſis priuatis aliquando mandatam iuriſdictionem legimus, dummodo eſſent idonei. *L. vlt.* §. 1. *D. de offic. eius cui mand. iuriſd.* Is vero, cui mandata erat iuriſdictio, licet nihil proprii haberet, ſed aliena, id eſt, eius, qui mandarat, iuriſdictione fungeretur *L.* 1. §. 1. *D. eod. L.* 3. *D. de iuriſd.* omnia tamen, quae magiſtratus erant, expediebat, ſi ſcilicet vniuerſa ei mandata eſſet iuriſdictio, ſecus ſi pars tantum eſſet mandata *L.* 16. *D. de iuriſd.* Exemplum mandatae iuriſdictionis vniuerſae eſt apud Liuium XXIIII. 44. qui M. Aemilium praetorem, cuius peregrina ſors erat, iuriſdictionem ſuam Atilio collegae, praetori vrbano, mandaſſe, refert. Tunc vero mandatarius non ſecus, ac ipſe Praetor, pro tribunali cognoſcebat, ceu accurate demonſtrat Ger. Noodt. *de iuriſd. II. 9. p.* 163. conſilium etiam exercebat, iudiceſque non ſecus, ac praetor, dabat. Idem *ibid. cap. X. et XI.*

§. XI.

Dies quibus ius dictum.

Certi porro erant dies, quibus praetores ius dicebant. Alii enim erant dies *faſti*, alii *nefaſti*, alii *interciſi*. Iſtis praetori licebat fari tria illa verba: DO. DICO. ADDICO: illis omnia haec effari, nefas habebatur. His, non niſi poſt operam ſacris datam, litibus vacare licebat. Varro *de Lingu. Lat. V. p.* 35. *Dies* FASTI, *per quos praetoribus omnia verba ſine piaculo licet fari. Dies* NEFASTI, *per quos dies nefas, fari praetorem* DO DICO ADDICO Ouid. *Faſt. I. v.* 47.

Ille NEFASTVS *erit, per quem tria verba ſilentur,*
FASTVS *erit, per quem lege licebit agi.*

Macrob. *Saturn. I.* 16. Solis ergo diebus faſtis integris, et interciſis pomeridie, praetor ſui faciebat copiam. Vnde et *dies ſeſſionum* vocantur Vlpiano. *L.* 5. §. 19. *D. vt in poſſeſſ. legat.* vbi perperam legi videtur *poſſeſſionum* pro *ſeſſionum*. Iac. Raeuard. *Protribun. I.* Ad dies nefaſtos pertinebant *feriae* (*g*), quae vel *ſtatae* erant et *ſollemnes*, vel *repentinae*. Illarum exempla ſunt apud Varron. *de Lingu. Lat. V. p.* 35. et accuratior recenſus fieri ſolet in Kalendariis Romanis, qualia Gruterus, Lambecius et Graeuius ediderunt (*h*). Hae pro re

(*g*) Cum feriis dies nefaſtos confundunt plurimi. Enimuero multi dies erant nefaſti, non quod feriae tunc eſſent, ſed quod pontifices vel ominis vel religionis cauſſa, indixerant iuſtitium. Quales dies dicti *atri religioſi, ominoſi, moeſti, lugubres*. Gell. Noct. *Att. V.* 17. Pollet. *For. Rom. l.* 8. *p.* 80.

(*h*) Meſſis etiam et vindemiarum ferias iam antiquitus fuiſſe obſeruatas, nec ab Antonino demum vel Iuſtiniano inuentas, ceu vulgo ex *L.* 1. *D. de fer.* et *L.* 7. *C. eod.* colligunt, ſatis patet ex Plin. *Epiſt. VIII.* 21. *Iulio menſe.*

re nata indicebantur, veluti ſupplicationes, ob rem proſpere geſtam decretae, item feriae, indictae in honorem principis. *L*. 1. C. *de feriis*. Bynkerſh. *Obſ. II.* 6. Etiam his Romani a forenſibus negotiis et iure dicundo vacabant. Ceterum antiquiſſimis temporibus ſoli pontifices faſtorum curam gerebant, ad quos, tamquam ad oracula, adire oportebat eos, qui actione experiri vellent, vt, liceretne hoc vel illo die lege agere, cognoſcerent. Sed poſtea faſtos iſtos publicauit Cn. Flauius, Cicero *de Oratore I.* 41. *pro Muraena XI. ſequ.* Quinctil. *Inſt. Orat. III.* 8. *L.* 2. §. 6. 7. *D. de orig. iur.* Qua de re quaedam ſupra ad prooemium ſcripſimus §. V. VI.

ſe, quo maxime interquieſcunt. Perſpicue etiam Statius *Sylu. IIII. v.* 39.
Certe iam Latiae non miſcent iurgia leges,
Et pacem piger annus habet, MESSESQVE *reuerſae*
Dimiſere forum.
Feriarum vindemialium meminit Minuc. Fel. Octau. *Cap.* 1.

§. XII.

Singulis cognitionibus certi dies adſignati.

Quamuis vero diebus faſtis copiam ſui faceret praetor: ſolebant tamen alios dies poſtulationibus, alios cognitionibus, alios decretis, alios manumiſſionibus, alios aliis actibus deſtinare, vt patet ex Vlpian. *L.* 2. §. 1. 2. *D. quis ordo in poſſeſſ. ſeruetur.* Eum in finem in prouinciis praeſides certis anni temporibus CONVENTVM, ſiue FORVM indicebant, id eſt, tempus et locum diſtinguendorum negotiorum. De quibus conuentibus iuridicis videndi Theoph. *ad* §. 4. *Inſt. qui et ex quib. cauſſis manum. non lic.* Seru. *ad Virgil. Aeneid. V. v.* 758. *et II. v.* 102. Si quis ſtato die non aderat, exſpectandum ei erat, vſque dum nouus indiceretur conuentus. Seru. *ibid.* Peregrinis tamen procul aduenientibus nonnunquam ius extra ordinem dicebatur, Sen. *Epiſt. CVI.* nec non militibus, teſte Iuuenal. *Sat. XVI. v.* 54. *ſequ.*

§. XIII.

Ante actionem tentata compoſitio.

Ceterum qui actione experiri conſtituerant, prius per amicos faciebant periculum, an quid proficere liceret intra parietes. Quorum opera ſi fruſtra eſſet, tum demum ventum in ius eſt. Docet id exemplum apud Liu. IIII. 9. et Cicero *pro P. Quinct. V. XI.* a quo eiuſmodi amici *diſceptatores domeſtici* vocantur, quos caue confundas cum arbitris. *L.* 13. §. 2. *D. de recept. et qui arbitr. recep.* Ger. Noodt. *de pact. et tranſact.* I. *p.* 648. Si res ita componi non poſſet, tum demum ſequebatur in ius vocatio, a qua omnium actionum inſtituendarum principium proficiſci, ait Iuſtinianus, §. 3. *Inſt. de poen. tem. litig.*

§. XIIII.

In ius vocatio antiqua.

Fiebat illa IN IVS VOCATIO priuata auctoritate, ita, vt actuti reos ſibi obuios monerent, vt ſe in ius ſequerentur. Qua in re verbis vtebantur: IN IVS EAMVS. IN IVS VENI. SEQVERE AD TRIBVNAL IN IVS AMBVLA. Barn. Briſſon. *de Form. V. p.* 366. Si vocatus fruſtraretur, aut moraretur; iis, qui proximi adſtabant, denunciabatur teſtimonium. Vocans enim adclamabat: LICET ANTESTARI? quibus ad-

Digitized by Google

adfirmantibus auriculas eorum memoriae cauſſa tangebat (*i*). Sic Horat. *Serm. I. 9. v.* 45.

> - - - *Caſu venit obuius illi*
> *Aduerſarius, et, quo tu turpiſſime? magna*
> *Adclamat voce, et* LICET ANTESTARI? *Ego vero*
> *Oppono auriculam, rapit in ius, clamor vtrimque,*
> *Vndique concurſus.*

Et Plaut. *Curcul. V.* 2.

> *PH.* AMBVLA IN IVS. *M. Non eo. PH.* LICET ANTESTARI?
> *N. non licet.*
> *PH. Iupiter te male diſperdat miles: inteſtatus viuito.*
> *C. At ego quem licet. PH. Tu accede huc Curculio. M. ſeruum anteſtari? C. Vide*
> *Item, vt ſcias me liberum eſſe. M. Ergo* AMBVLA IN IVS.
> *Hem tibi.*
> *C. O. ciues, M. Quid clamas? PH. Quid iſtum tibi tactio eſt?*
> *M. Quia mihi libitum eſt.*

Facta hunc in modum anteſtatione, licebat actori reum tergiuerſantem quocumque modo, obtortoque etiam collo in ius rapere. Aliquando tamen et ſine anteſtatione licuiſſe in ius vocatos ad praetorem rapere, ſi nimirum hi eſſent improbi, et inteſtabiles, veluti fures, lenones, raptores, iam obſeruarunt Ioach. Hopperus *de Arte Iuris Libr. III.* eiuſque diſcipulus Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. Cap. V. p.* 27. Et ſane hanc obſeruationem firmat teſtimonium Plauti *in Perſ. IIII. 9. v.* 10. vbi Dordalus leno, in ius vocatus: *Nonne ais anteſtaris?* Cui aduerſarius reſpondet:

> *Tuan' ego cauſſa, carnifex,*
> *Cuiquam mortali libero aures atteram?*

Ceterum tantus erat veteris iuris rigor, vt liceret reum, etiam aegrotum, ac ſenectute paene confectum, iumento impoſitum noua funeris facie in comitium rapere. Gell. *Noct. Att. XX.* 1. Quae omnia legibus decemuiralibus inducta ſunt, quibus ita cautum fuiſſe legimus. SIN IVS VOCAT ATQVEAT. NI IT, ANTESTAMINO, IGITVR EM CAPITO SI CALVITVR PEDEMVE STRVIT, MANVM ENDO IACITO, SI MORBVS AEVITASVE VITIVM ESCIT, QVI IN IVS VOCABIT, IVMENTVM DATO, SI NOLET, ARCERAM NE STERNITO. Cic. *de Legib. II.* 23. Porphyrion *Schol.* Horat. *Serm. I. 9. v.* 76. Non. Marcell. I. 20. *p.* 486. Gell. *l. c.*

Enim-

(*i*) Auris veteribus memoriae locus, vnde eam tangentes, admonebant, et anteſtabantur. Plin. *Hiſt. Nat.* XI, 41. [Seruius *ad Virgil. Ecl. VI. v.* 3.] Nota phraſis eſt: *aurem alicui vellere*. Illius ritus monimentum perpulchrum eſt lapillus apud Laurinos, in quo caput ſculptum, et manus aurem attingens, cum inſcriptione MNHMONEYE. *Memento.* Vid. Iuſt. Lipſ. *Quaeſt. per Epiſt. XXVIII.*

§. XV.

Quae circa illam poſtea mutata.

Enimuero poſtquam cultiorum nationum vſus rubiginem priſtinam e Romanorum moribus ſenſim exterſit: multa commenti ſunt iuris auctores, vt duriores illae de in ius vocatione leges quodammodo lenirent. Primo enim quaſdam perſonas vel plane non, vel non niſi impetrata a Praetore venia in ius vocare licebat. Deinde matronas in ius vocatas, attingere nefas habebatur. Valer. Maxim. II. 1. 5. (k). Idem honor habitus impuberibus et puellis, alieno iuri ſubiectis. L. 21. *pr. D. de in ius voc.* Parentes quoque et patronos, vt et eorum parentes horumue liberos non paſſus eſt praetor, niſi impetrata venia, in ius vocare. §. 3. *Inſt. de poen. tem. litig.* L. 4. *et ſequ. D. de in ius voc.* Eum, qui id neglexiſſet, quinquaginta aureorum mulcta coercuit. *L. vlt. et pen. D. de in ius voc.*

(k) Tempore Decemuirorum etiam feminas raptas in ius eſſe, patet exemplo Virginiae apud Liu. *Hiſt.* III. 44.

§. XVI.

Domo cur abſtrahere neminem licuerit?

Inualuit etiam, vt nefas haberetur, quemquam de domo ſua in ius rapere, quod ſua cuique domus ob Penatium religionem tutiſſimum deberet eſſe refugium. L. 18. 19. 21. *D. eod.* Si quis tamen diutius latitaret domi, adeoque impediret latitando, quo minus poſſet in ius vocari: vel ſola denunciatione, vel litteris, vel edicto praetoris, euocabatur, et ſi vel ſic quoque ſe non ſiſteret, actor in eius bona mittebatur. L. 2. *D. quib. ex cauſ. in poſſeſſ. eatur.* Raeuard. *Protrib. III. p.* 846. *ſequ.* Idem vero inſtitutum ad vineam, balneum, theatrum non porrigebatur, quamuis et hic Dii eſſent, veluti in hortis Priapus. *L.* 20. *eod.*

§. XVII.

Morbo et ſenio confectos in ius rapere non licebat.

Immo et inhumaniſſimus ille mos, reos morbo vel ſenio languidiores, iumentis impoſitos ad praetoris tribunal trahendi, iamdudum obſoleuerat tempore Gellii, ceu ex loco eius ſupra laudato adparet. Quando vero tota illa in ius vocatio ab vſu receſſerit, nondum liquet. Plinii aetate illam adhuc frequentatam eſſe, patet ex eius *panegirico cap. XXXVI.* At Paulli et Vlpiani aetate illam iam obſoleuiſſe, nonnulli colligunt ex *L.* 2. §. 1. *D. ſi quis voc. non ierit. et L.* 5. *D. de iudic.* Sed in his legibus nihil tale occurrit, quamuis negari nequeat, iam tum in ius vocationem non amplius priuata auctoritate, ſed iuſſu praetoris, factam eſſe. Veroſimile ergo eſt, Conſtantini demum temporibus inualuiſſe vocationem per exſequutores factam; de qua L. 3. et *L. 7. C. de annal. except. Nou. LIII.* 3. *LXVIIII.* 1. *et CXII.* 2. Huber. *Praelect. ad Dig. Lib. II. Tit. III.* §. 1.

§. XVIII.

In ius vocatus vel datis vindicibus, vel tranſactione liberabatur.

Denique et id notandum, debuiſſe in ius raptum dimitti, ſi quis vel eius perſonam defendere, vel ſi, dum in ius ibatur, eſſet tranſactum. Caius *L.* 22. §. 1. *D. de in ius voc.* Vtrumque ex XII. Tabulis eſt. quibus ita cautum fuiſſe, legimus: SI ENSIET, QVI IN IVS VOCATVM VINDICIT MITTITO ASSIDVO VINDEX ASSIDVVS ESTO, PROLE-

TA-

Digitized by Google

TARIO, CVIQVE VOLET, VINDEX ESTO. ENDO VIA REM VTI PACVNT, ORATO. Gothofr. *ad Tab. I. p.* 183. VINDEX in his legibus non eſt *procurator*, vti ſuſpicatus eſt Boethius *ad Cic. Top. II.* neque *praedicator* ceu hunc Boethii locum emendandum exiſtimant Iac. Cuiacius *Obſ. V.* 20. Hotom. *ad Leg. XII. Tab. aſſiduo vindex* ſed *defenſor*, qui, oblata fideiuſſione, reum prehenſum liberabat. Feſtus *voce Vindex p.* 457. VINDEX *ab eo quod vindicit, quo minus is qui prenſus eſt, ab aliquo teneatur* (*l*). Solebant tamen etiam reus et actor nonnumquam tranſigere in via, et tunc quoque dimittebatur, qui in ius fuerat vocatus (*m*). Tranſactio haec ex legibus Atticis deſcendit, ceu adparet ex Petit. *Leg. Attic. p.* 339.

(*l*) Errant ergo Sidonius, Ian. Vinc. Grauina, Barn. Briſſonius et alii complures, qui *vindices* confundunt cum *vadibus*. Vades enim cauebant de iudicio ſiſti, vbi in ius ventum fuerat: vindices cauebant actori, vt reus dimitteretur, antequam in ius veniret. Vid. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. I. p.* 185. Ceterum pertinet huc titulus *D. in ius vocatus vt eat, aut ſatis vel cautum det.*

(*m*) Et hinc lucem capiunt illa Seruatoris verba Matth. V. 25. *ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχὺ, ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ, μήποτέ σε παραδῷ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ.* Conf. Luc. XII. 58. Ea ſane pauci recte intelligunt, quum e legibus his XII. Tabularum, et ex antiquitatibus Romanis inſignem lucem accipiant.

§. XVIIII.

Actionis editio et poſtulatio.

Quod ſi nec vindices dati, nec de lite in via eſſet tranſactum: in ius veniri ſolebat, vbi actor, impetrata loquendi poteſtate, EDEBAT ACTIONEM, id eſt, indicabat, qua demum actione aduerſus reum experiri vellet. Quum enim ex vno eodemque facto plures ſaepe actiones competerent, eligenda erat vna, eaque edenda reo. Car. Sigon. *de iudiciis I.* 19. *p.* 451. Et huc pertinent illa apud Plautum *Perſ. IIII.* 9. *v.* 8.

SA. Age ambula in ius, leno. D. Quid me in ius vocas?
SA. Illic apud praetorem dicam; ſed ego in ius voco.

Dicit Saturio, non opus eſſe, vt, antequam in ius ventum, indicetur, cur lenonem in ius vocarit: moris eſſe, vt apud praetorem demum edatur actio. *L.* 1. *D. de edendo.* Actionem actor primum a praetore POSTVLABAT, id eſt, petebat, vt ſibi liceret eamdem in reum intendere. Neque enim praetores omnes eaſdem actiones dabant, quamuis generatim Edicto promiſiſſent, ſe poſtulantibus actiones daturos. Sic *M. Druſus, praetor vrbanus*, teſte auctore ad Herenn. II. 13. *quod cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit, Sex. Iulius non reddidit.* Actio plerumque poſtulabatur per aduocatos: quos et reus eodem tempore petere ſolebat. Immo illis, qui in iudicio pro ſe poſtulare non poterant, aduocatos ſi non haberent, praetor ex officio dabat. Vnde in edicto fuit: SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO *L.* 1. §. 4. *D. de poſtul.* Poſtulatam actionem, et a praetore impetratam, actor EDEBAT, cuius rei quinque erant diuerſae rationes. *Prima* erat, ſi quis diceret, qua actione vti vellet; *ſecunda* ſi actionis deſcribendae actor reo faceret copiam: *tertia*, ſi actor ſuam intentionem in libello

eſſet complexus, eamque ſic offerret aduerſario: *quarta*, ſi ex libello eam aduerſario dictaret: *quinta*, ſi ad album produceret aduerſarium et monſtrata, qua vſurus eſſet, actione, certam formulam eiuſdem recitaret (*n*). *L.* 1. §. 1. *D. de edendo.* Iac. Raeuard. *Protribunal. IIII. p.* 885. In quo maxima adhibenda erat ab actore cautio, quia ſi vel plus intentione ſua complecteretur, quam ad eum pertinebat, vel in actione recitanda aberraret, mentemque lingua praecurreret, cauſſa ſtatim caderet. Cic. *de Inuent. II.* 19. *Ita ius ciuile habemus conſtitutum, vt cauſſa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit.* Auctor *ad Herenn. I.* 2. *In priuata actione cauſſa cadit, is, qui non, quemadmodum oportebat, egerit.* Quinctil. *Inſt. Orat. III.* 8. *et VII.* 4. *Eſt etiam periculoſum, quum ſi vno verbo ſit erratum, tota cauſſa cecidiſſe videamur* (*o*).

(*n*) Omnes actiones adeo formulis adſtrictae erant, vt ideo ipſe formularum nomine veniant. Sic *damni dati formula* dicitur actio Legis Aquiliae, apud Plin. *Hiſt. Nat. VIIII.* 59. Formulae de dolo mentio fit apud Cicer. *de Offic.* III. 14. et *de Nat. Deor.* III. 30. Idem Cicero *pro Q. Roſc. Comoedo*: *Sunt iura, ſunt formulae de omnibus rebus conſtitutae, ne quis aut in genere iniuriae, aut in ratione actionis errare poſſit. Expreſſae ſunt enim ex vniuſcuiuſque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria, publicae a praetore formulae, ad quas priuata lis adcommodatur.* Formularum porro de atrocibus iniuriis meminit Arnob. *Lib. IIII. aduerſ. gent.* p. 89. *edit. Elmenh.*

(*o*) Nonnumquam tamen praetor eum qui formula ceciderat, reſtituebat in integrum. §. 33. *Inſt. de action.* Seneca *Epiſt.* XXXXVIIII. *Quid enim aliud agitis quum eum, quem interrogatis, ſcientes in fraudem inducitis, quam vt formula cecidiſſe videatur? Sed quemadmodum* ILLVM PRAETOR, *ſic hos* IN INTEGRVM *philoſophia* RESTITVIT.

§. XX.

Poſtulata, impetrata, editaque a praetore actione, actor porro certa verborum conceptaque formula *vadabatur reum* (*p*); id eſt, vades ſiue ſponſores petebat, promiſſuros, fore, vt certo die, (is plerumque perendinus erat,) ſe in iure ſiſteret (*q*). Haec quoque ſponſionis formula non ſine inſigni cautione concipiebatur a iureconſulto quodam, ceu ex Ciceronis *ad Q. Fratr. Epiſt. II.* 13. adparet, vbi negat Caeſar, *in tanta multitudine eorum, qui vna fuiſſent, quemquam fuiſſe, qui* VADIMONIVM *concipere potuerit*. Ipſa formula periit. Videntur tamen vades ſpopondiſſe pro reo, eum certo die ADFVTVRVM. Cic. *pro P. Quinctio VII. Ita diſceditur, vt idibus Septembris P. Quinctium ſiſti Alphenus promitteret. Venit Romam Quinctius: vadimonium ſiſtit.* Acron Horatii Scholiaſtes ad *Serm. Sat. I.* VADIBVS, *ſponſoribus, a vadimonio, quod promittit is, qui ad iudicium vocatur,* CERTO DIE Vadimonium conceptum.

AD-

(*p*) Vadimonii nulla in Digeſtis mentio fit, eo quod Tribonianus hanc vocem in veterum fragmentis vbique expunxit, ceu luculenter patet ex L. 7. *pr. D. de iniur.* comparata cum fragmento Paulli apud *auctorem collat. leg. Moſ. et Rom.* II. 6. Effugit tamen Triboniani manum L. *vlt.* §. 1. C. *de caſtr. et miniſterian.*

(*q*) Alias, ſi vades dare non poſſet reus, in carcerem nonnumquam detrudebatur. Plaut. in *Perſ.* II. 4. *v.* 18.

SA. *Vadatur hic me.* PAE. *Vtinam vades deſint, in carcere vt ſis.*

Guil. a Goeſ. in *Append. ad Pilatum Iudicem*, Raeuard. *ad XII. Tab. Cap. V. p.* 29. *ſequ.*

Digitized by Google

ADFVTVRVM. VADES *ideo dicti, quod, qui eos dederit, vadendi, id eſt, diſcedendi habet poteſtatem.* ACTOR ergo, qui prouocabat, reum *vadari*: REVS *vades dare*; vel *vadimonium promittere*, VAS *ſpondere* dicebatur. Dies, quo adfore reum ſpondebant vades, plerumque erat *perendinus*. Quae vox adeo ſollemnis erat in vadimonii formulis, vt addubitarent prudentes, an DIEM TERTIVM pro PERENDINO dici liceret, vt teſtatur Cicero *pro Muraena XII.* Quo pertinet etiam locus Gellii *Noct. Att. VII. 1. Et quodam die ius in caſtris ſedens dicebat, atque ex eo loco id oppidum procul videbatur. Tum e militibus, qui in iure apud eum ſtabant, interrogauit quiſpiam ex more:* IN QVEM DIEM LOCVMQVE *vadimonium promitti iuberet? Et Scipio manum ad ipſam oppidi, quod obſidebatur, arcem protendens:* PERENDIE, inquit, *ſe ſiſtant illo loco.* Non vero vas ſpondebat tantum, reum certo die locoque adfuturum, ſed et, ſi haud adfuturus eſſet, certam ſpondebat deſerti vadimonii poenam (*r*), quam tamen ipſa litis aeſtimatione maiorem haud eſſe oportebat. Paullus apud *auctorem collat. leg. Moſaic. et Rom. II. 6.* Concepto hunc in modum vadimonio, acceptiſque ſponſoribus e iure diſcedebatur, reuſque vel de tranſactione cogitabat, vel ad contendendum ſe parabat in perendinum. Saepe tamen praetores ex voluntate litigantium vadimonium in alios dies perendinos differebant. Epitom. Liu. LXXVVI. *Sulla ex fiducia tam certae victoriae litigatores, a quibus adibatur, vadimonium Romam differre iuſſit.* Iuuenal. *Sat. III.*

— — Differt vadimonia praetor.

(*r*) Male vero Ant. Contius *Lect. I.* 9. inde colligit, ſatisdationem hanc pro litis aeſtimatione, id eſt, indicatum ſolui, interpoſitam fuiſſe. Ipſum quidem vadimonium contrahebatur ob rem, L. 10. §. 2. D. *ſi quis cautionib.* ſed tantum eatenus, ne reus copiam ſui facere deueſtaret.

§. XXI.

Citatio vtriuſque partis per praeconem.

Veniente die, qui *comperendinus* dicebatur, aut aderat reus, et tunc *vadimonium ſiſtere* vel *obire*; aut aberat, et tunc *deſeruiſſe* dicebatur *vadimonium*. Hoc ergo die comperendino aderat et praetor, et actiones poſtridie editas poſtulataſque ex tabulis ordine recitari, ſimulque actores reoſque per accenſum citari (*s*) iubebat, vt cognoſcendis cauſſis operam, ſimulque iudices daret. Quorum illud *dicere vadimonia*, hoc *addicere iudicia* vocabant, Macrob. *Sat. I. 26. Comperendini dies fuerunt, quibus* VADIMONIA DICERE *et* IVDICIA ADDICERE *licebat.* Sigon. *de Iudic. I. 21. p. 456.* Citati litigantes, ſi ſeſe non ſiſterent, cauſſa cadebant. Horat. *Serm. I. 9. v. 35.*

(*s*) Hoc ſine nomina edebantur reorum aeque, ac actorum apud praeconem vel accenſum, vt is deinde ordine citare litigantes ad tribunal poſſet. Aſcon. Pedian. Cic. *in Verr. III. Apud veteres et iudices, et rei, et accuſatores, et defenſores, citabantur a praecone praetoris.* Rheuard. *Protribunal. II. p. 874.*

Digitized by Google

Ventum erat ad Veſtae, et tunc reſpondere vadato
Debebat, quod ni feciſſet, perdere litem.

In primis reus, deſerens vadimonium, perdebat litem, et praetor, poſtulante actore, ex edicto iubebat eius bona poſſideri. Ita enim edixerat praetor: IN BONA EIVS, QVI IVDICII CAVSSA FIDEIVSSORES DEDERIT, SI NEQVE POTESTATEM SVI FACIAT, NEQVE DEFENDATVR, IRI IVBEBO. Exemplum eſt apud Ciceronem in *Orat. pro P. Quinctio VI.* cuius ex edicto bona poſſidebantur, quia vadimonium deſeruiſſet. Si tamen reus non exaudiuerat vocem praeconis, reſtituebatur in integrum, modo ſtatim inuicem adiiſſet. *L. pen. D. de in int. reſt.* Quid, ſi ſe haud ſiſterent?

§. XXII.

Sin vterque ſe ſtitiſſet: tunc ad citationem prior reſpondebat reus: *Vbi tu es, qui me vadatus es? vbi tu es, qui me citaſti? Ecce ego me tibi ſiſto, tu contra et te mihi ſiſte.* Ad hanc enim ſollemnem formulam, omnium interpretum conſenſu reſpicit Plaut. *Curcul. I. 3. v. 5.* Intentio actionis.

VBI TV ES, QVI ME CONVADATVS *Venereis* VADIMONIIS?
VBI TV ES QVI ME, *libello Venereo* CITASTI?
SISTO EGO TIBI ME, *et mihi contra itidem* VT SISTAS.
Suadeo.

Prouocatur hoc modo actor: ADESSE ſe aiebat. Quorſum itidem pertinent illa Plauti, proxime ſequentia:

ADSVM, *nam ſi abſim, haud recuſem, quin mihi male ſit, mel meum.*

Regerebat porro reus, QVID AIS? Cui actor reſpondebat AIO: et tum ipſa ſequebatur actio, reo intenta, certa formula concepta veluti: AIO, FVNDVM, QVEM POSSIDES, MEVM ESSE, vel AIO, TE MIHI DARE FACERE OPORTERE. Iuuabit ergo formulas actionum praecipuarum, eo ordine, quo eas Imperator hoc titulo propoſuit, colligere, vt, quid ſingulis actionum formulis petere ſoliti ſint Romani, eo dilucidius adpareat. Neque tamen aliquis a nobis requiret, vt omnes actiones, quarum et rhetores meminerunt, explicemus, veluti actionem *dementiae*, *inſcripti maleficii*, *talionis*, *malae tractationis*, *abdicationis.* Earum enim pleraſque non in foro, ſed in Rhetorum ſcolis, natas eſſe, iampridem docuit Cuiac. *Obſ. VIIII.* 13.

§. XXIII.

Prima actionum diuiſio eſt, quod aliae IN REM, aliae IN PERSONAM tendunt, quibus alii tertium genus *actionum* MIXTARVM adiiciunt (*t*). Actiones quotuplices?

(*t*) Ipſe Imperator tertium hoc genus adiicit, §. 20. *Inſt. h. t.* quem quidem locum gloſſematibus violatum exiſtimat Ant. Faber *de Error. pragm. Part. IIII. Dec. 94. cap. 5. ſequ.* ſed adgnoſcunt etiam mixtas actiones Diocletianus et Maximianus Imperatores *L. 7. C. de petit. hered.* et Paullus *l. 1. D. fin. regund. L. 19. pr. D. comm. diuid.* Et certe alias quoque ſaepe, quae mixtam

Digitized by Google

Nonnumquam enim res veniebat in controuerſiam, nonnumquam et in perſonam agebatur ex conuentione vel maleficio, nonnumquam et res, et praeſtationes quaedam perſonales, ſimul petebantur. *Actiones in rem* iterum vel CIVILES erant, vel PRAETORIAE. Illae ex legibus, SC. et conſtitutionibus; hae ex edicto, vel iure honorario, deſcendebant. Ciuiles in rem actiones erant *Rei vindicatio*, *actio in rem vtilis*, *hereditatis petitio*, *confeſſoria*, *negatoria*.

mixtam cauſſam habent in rerum diuiſionibus negliguntur, et confunduntur cum ſimplicibus, atque ideo in iure noſtro vnius eiuſdemque rei modo bipartita, modo tripartita ſit diſtributio, ceu exemplis quamplurimis oſtendit Ger. Noodt *Probab. l.* 12. *p.* 33. *ſequ.*

§. XXIIII.

Rei vindicationem praecedebat lis de vindiciis.

REI VINDICATIO inſtitui non poterat, niſi antea certum eſſet, cuius eſſe deberent *vindiciae*, id eſt, quem poſſidere, quem petere oporteret. Aſcon. Paedian. *in Cic. Verrin. III. p.* 1489. *Lis* VINDICIARVM *eſt, quum litigatur de ea re apud praetorem, cuius incertum eſt, quis debeat eſſe poſſeſſor, et ideo, qui eam tenet ſatiſdat pro praede litis vindiciarum aduerſario ſuo, quo illi ſatisfaciat, nihil ſe deterius in poſſeſſione facturum, de qua iurgium eſſet. Rurſus ſponſione ipſe prouocatur, ab aduerſario certae pecuniae, aut aeſtimationis, quam amittat, ni ſua ſit hereditas, de qua contendit. Praedes ergo dicuntur ſatiſdatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis eſt, ne interea, qui tenet, diffidens cauſſae, poſſeſſionem deteriorem faciat, tecta diſſipet, excidat arbores, et culta deſerat.* Ex hoc ergo quantiuis praetii loco ſatis patet, quo pacto in iure vindiciae poſtulatae ſint. Quoties ſcilicet incerta erat poſſeſſio, is, cuius intererat, poſtulabat a praetore interdictum de poſſeſſione vel adipiſcenda, vel reſtituenda, vel recuperanda, de quibus infra ad *Tit. XV.* Poſtremo interdictum dabatur iis, qui vi ex aliquo loco erant deiecti. Et quamuis id de vera vi eſſet intelligendum: Romani tamen inuenerant vim ſimulatam, et fictam, quae in eo conſiſtebat, quod alter alteri dicis cauſſa vim inferret in iudicio, tum manus conferendo, tum verbis vindicando. Nam aut ſeruus vindicabatur aliaque res mobilis, aut fundus. Qui ſerui poſſeſſionem petebat, tenens ſeruum, vel manum ei iniiciens, in iure apud praetorem ita vindicabat, id eſt, poſſeſſionem per vim ſimulatam poſtulahat: HVNC HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS MIHI DARI POSTVLO. Tacente altero, aut cedente, praetor ſeruum addicebat vindicanti, id eſt, poſſeſſionem ei decernebat vſque ad exitum iudicii. Ille vero ſi contra vindicaturus erat, tum et ipſe ſeruum corripiens, eique manum iniiciens dicebat. ET EGO HVNC HOMINEM MEVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS MIHI CONSERVARI POSTVLO. Tum demum praetor interdicebat: QVI NEC VI, NEC CLAM, NEC PRAECARIO POSSIDET, EI VINDICIAS DABO. Sigon. *de Iudic. I.* 21. Saepe ad hanc vim fictam adludunt veteres auctores. Ouid. *Amor. I.* 4.

Et

Et dicam: MEA SVNT, *iniiciamque* MANVM.

Et *Lib. II.* 5. *v.* 30.

INIICIAM *dominas in mea iura* MANVS.

Martial. *Epigr. I.* 5.

Et quum ſe dominum vocabit ille,
Dicas, eſſe MEOS, *manuque miſſos.*

Seruius ad illa Virgilii *Aeneid. X. v.* 419.

INIECERE MANVM *Parcae, teliſque ſacrarunt*
Euandri.

addit, Virgilium ſermone iuris vſum. Nam MANVS, ait, INIECTIO *dicitur, quoties nulla iudicis auctoritate exſpectata,* (id eſt ante praetoris decretum,) *rem nobis debitam vindicamus.* Paullo alia erat fundum, domum, aliasue poſſeſſiones vindicandi ratio, ſi quidem tunc petitor eum, vnde petebatur, ex iure manu conſertum vocabat. Qua de re Gell. *Noct. Att. XX.* 10. EX IVRE MANV CONSERTVM *verba ſunt ex antiquis actionibus, quae, quum lege agitur, et vindiciae contenduntur, dici nunc quoque apud praetorem ſolent.* Et paucis interiectis: MANVM CONSERERE *eſt, de qua re diſceptatur, in re praeſenti, ſiue ager, ſiue quid aliud eſt, cum aduerſario ſimul manu prendere, et in ea re ſollemnibus verbis vindicare.* VINDICIA *id eſt, correptio manus in re atque in loco praeſenti. Id apud praetorem ex XII. Tabulis fiebat, in quibus ita ſcriptum eſt.* SI QVI IN IVRE MANVM CONSERVNT. *Sed poſtquam praetores, propagatis Italiae finibus, datis iuriſdictionibus, negotiis occupati, proficiſci vindiciarum dicendarum cauſſa in longinquas res grauabantur, inſtitutum eſt contra XII. Tabulas tacito conſenſu, vt litigantes non in iure apud praetorem manum consererent, ſed ex iure manum conſertum vocarent, id eſt, alter alterum ex iure ad conſerendum manum in rem, de qua ageretur, vocaret. Atque profecti ſimul in agrum, de quo litigabatur, terrae aliquid ex eo, vti vnam glebam in ius, in vrbem, ad praetorem deferrent, et in ea gleba, tamquam in toto agro vindicarent.* Ad hunc ergo locum intelligendum obſeruari decet, ex legibus XII. Tabularum vindiciarum litem ſemper agitatam eſſe in loco, atque in re praeſente. Praetor ergo, in fundum profectus, cum litigantibus, ibique ex iure manum conſerentibus, ei parti, cui viſum erat, vindicias, ſeu poſſeſſionem dabat. Id vero quum paullo moleſtius videretur: praetores non amplius in fundos, de quibus lis erat, dicendarum vindiciarum cauſſa proficiſcebantur, ſed litigantes alter alterum ex iure euocabant in rem praeſentem, e qua redeuntes glebam aſportabant (u),

 quae

(u) Dixeram in priore editione, videri in imaginaria iſta pugna litigantes, nonnumquam feſtucam in ius attuliſſe, forſan ſi de domus poſſeſſione fuerit controuerſia, idque collegeram ex Gell. *Noct. Att. XX.* 10. vbi *vis feſtucaria* memoratur. Sollicitauit hanc obſeruatiunculam, qui nonnumquam nodum in ſcirpo quaerit, B. Branchu V. C. in *Obſ. dec. II. cap. XV. p.* 84. incompertum ſibi eſſe negans, vnde hanc obſeruationem hauſerim. Paucis dico, ex Gellio, qui vbi de hoc negotio loquitur, eam vim imaginariam vocat *vim feſtucariam*, nec dicit, litigantes ſemper glebam attuliſſe, ſed id

quae et ipſa vocabatur VINDICIAE, teſte Feſto, *voce vindiciae p. m. 476. De quo verbo Cincius ſic ait : Vindiciae olim dicebantur illae, quae ex fundo ſumtae in ius adlatae erant*. Denique nec in fundum amplius proficiſcebantur litigantes, aut glebam inde deferebant; ſed prudentes, ceu diſerte docet Cic. *pro Muraena XII.* excogitarant nouam formulam vindiciarum, quam litigantibus aeque, ac praetoribus, tamquam carmen quoddam praeſcripſerant. Quod eo ordine factum legimus. Petitor eum, vnde petebatur, ita adloquebatur: FVNDVS, QVI EST IN AGRO, QVI SABINVS VOCATVR, EVM EGO EX IVRE QVIRITVM MEVM ESSE AIO, INDE IBI EGO TE EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCO. Cedente aduerſario, praetor fundi illius poſſeſſionem addicebat vindicanti. Sin cedere nollet aduerſarius: tum contra vindicans petitori reſpondebat: VNDE TV ME EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Tum praetor vtriſque: SVPERSTITIBVS, inquit, PRAESENTIBVS, ISTAM VIAM DICO. INITE VIAM. Quae verba eum ſenſum habebant, quod actor et reus, praeſentibus teſtibus (x), certam viam inire deberent, quaſi in agrum profecturi ad conſerendam ibi manum, glebasque in rei teſtimonium referendas. Viam ergo inibant, duce ſapiente, quo duce etiam redibant, dicente praetore: REDITE VIAM. Omnia haec ex Ciceronis oratione *pro Muraena XII.* diſcimus, qua ſalſe orator hanc obſcuram iureconſultorum diligentiam perſtringit. Tandem praetor, audita vtraque parte, ſi adpareret, quemquam vi deiectum, ita ſecundum eum dicebat vindicias: VNDE TV ILLVM DEIECISTI, QVVM NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO POSSIDERET, EO ILLVM RESTITVAS IVBEO. Sigon. *l. c. I. 21. p. 459. ſequ.* Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. VI. p. 32. ſequ.*

id modo exempli gratia profert, quia de agro loquitur. Quod ſi ergo agrum repraeſentabat gleba; quidni domum feſtuca? Sane et poſtea a Francis, qui pleraſque ſollemnitates iuris a Romanis adoptauerant, feſtucam traditionis ſignum conſtituebant, et tradere praedium apud eos erat *effeſtucare*, vti ex gloſſariis abunde conſtat. Nec etiamnum illa effeſtucatio ignota eſt in Gelria, Drentia et vicinis prouinciis. Vid. Frid. a Sande *de Effeſtucatione* libellus elegantiſſimus. Quid vero vir doctus attulit melius? Dicit vim iſtam feſtucariam nomen obtinuiſſe a praetoria vindicta, quae et feſtuca dicta ſit apud Plautum: *Mil. glorioſ. IIII. 1. v. 15.* Perſ. *Sat. V. v. 175.* Vnde non temere coniici, eius feſtucae, quam in manumiſſionibus adhibuerint, etiam in aliis vindicationibus vſum fuiſſe, inprimis quum a vindicando dicta ſit vindicta. Sed meliore iure mirarer, vnde hanc obſeruationem ſuam hauſerit Clariſſimus Branchu, niſi res ipſa doceret, eum notulam, quam Thyſius et Oiſelius Gellii textui adleuerant, bona fide ſequutum. Reiicere coniecturam, aliamque ſubſtituere, eamque nullo argumento probare, non eſt errorem Heineccii indicare, vti in titulo capitis promittitur, ſed ſibi placere.

(x) Feſtus *voce ſuperſtites : p. m.* 456. SVPERSTITES *teſtes praeſentes ſignificat. Cuius rei teſtimonium eſt, quod ſuperſtitibus praeſentibus, ii, inter quos controuerſia eſt, vindicias ſumere iubentur.*

§. XXV.

Formulae rem vindicandi.

Conſtituto ita poſſeſſore, tum demum lis de dominio poſſeſſori intendebatur ab eo, qui poſſeſſione erat excluſus. Id vero ita fiebat, vt actor primum, an reus auctor eſſet, quaereret, deinde vindicaret,

tum

tum ſatisdare iuberet, ac denique ſponſione prouocaret. Primum ergo quaerebat actor: QVANDO TE IN IVRE CONSPICIO, POSTVLO ANNE SIES AVCTOR? Hanc enim formulam totidem verbis habet Cicero *pro A. Caecin. XVIIII.* et Valer. Prob. *in Notis* (y). Auctor vero is eſſe dicebatur, vnde quis ius ſuum poterat repetere Raeuard. *Protribun. V. p.* 889. *Qui* enim *petitorio iudicio vtebatur*, *ne fruſtra experiretur*, *requirere debebat*, *an is eum quo inſtituebat actionem*, *poſſeſſor ſit*, *vel dolo deſierit poſſidere? L.* 36. *pr. D. de rei vind.* Negante reo, praetor dicebat: QVANDO NEGAT, SACRAMENTO QVAERITO. *Sacramento* (z) vero *quaerere* erat ad certam ſpondendam pecuniam reum prouocare, ni, ita eſſet. Itaque petitor pergebat: QVANDO NEGAS, TE SACRAMENTO QVINGENARIO PROVOCO. SPONDESNE TE DATVRVM QVINGENTOS, SI AVCTOR SIS? id eſt, ſi probauero, te auctorem vel poſſeſſorem eſſe? Cui inficiator reſpondebat: SPONDEO QVINGENTOS, SI AVCTOR SIEM. Quo dicto ſtatim reſtipulabatur: TV VERO SPONDESNE IDEM, NI SIM? cui ille, ET EGO QVOQVE SPONDEO. Adfirmante vero illo, ſe eſſe auctorem, ſequebatur actio: QVANDO AIS, NEQVE NEGAS, TE AVCTOREM ESSE, HVNC HOMINEM (FVNDVM) EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. Quaerebat tunc praetor ex reo, an contra vindicaret? Negante eo, praetor ſeruum vel fundum addicebat vindicanti. Si contra vindicaret reus, vtebatur formula: ET EGO EVNDEM HOMINEM (FVNDVM) MEVM ESSE AIO EX IVRE QVIRITIVM. SED NONNE TV DICIS, QVA CAVSSA VINDICAVERIS; Tum actor cauſſam dominii ſui exponebat, Car. Sigon. *l. c.* Raeuard. *Protribun. V. p.* 889. *ſequ.* Briſſon. *de Form. V. p.* 369. 476. *ſequ.* Antequam vero id faceret, poſtulare ſolebat petitor a poſſeſſore, vt

(y) Sed denuo intercedit V. C. B. Branchu *in Obſ. dec. II. cap. XV. p.* 90. meque cum aliis errare clamat, dum hanc formulam ad actiones in rem referam, quae potius ad actiones in perſonam pertineat, ſiquidem in his ob metum pluris petitionis neceſſe fuerit, aliquid ſcire de conditione eius qui litem conteſtaturus eſſet. Crederem, ſi vir doctus, quod tanta fiducia adfirmat, probaret. Sed id non facit. Dabo ergo operam vt me intelligat. Notum eſt, olim non habitum fuiſſe pro poſſeſſore, qui dolo deſierat poſſidere: id enim ſi fuiſſet, fruſtra praetor inuexiſſet reſtitutionem in integrum ob alienationem iudicii mutandi cauſſa factam. Ius illud de quo *L.* 131. *D. de reg. iur.* non ex iure antiquo eſt, ſed ex edicto, adeoque a temporibus Hadriani, qui ſingulari SC. anno V. C. IↃCCCLXXXI. Q. Iulio Balbo et P. Iuuentio Celſo Coſſ. ſanciri iuſſit, *vt qui fecerint quo minus poſſiderent*, *perinde condemnarentur*, *quaſi poſſiderent*. Legitima verba SC. exſtant L. 20. §. 6. *D. de her. petit.* Ex hoc vero SC. id principium, quod qui dolo malo poſſidere deſiit, pro poſſeſſore habeatur, natum eſſe, teſtis eſt Paullus. *L.* 27. §. 3. *D. de rei vindic.* Quum ergo vererentur petitores, ne poſſeſſores res litigioſas alienarent, poſteaque cum alio potentiore, ſibi eſſet negotium: merito interrogabant *an reus ſit auctor*; id eſt, an iam poſſideat, et in poſterum, ſi lis ſecundum actorem daretur, rem praeſtare velit? Id quoque diſertis verbis teſtatur Caius *L.* 36. *pr. D. eod.* Negante illo, ſequebatur ſponſio, ſi auctor eſſet, id eſt, ſi poſſideret, et hinc rem praeſtare teneretur. Quid quaeſo opus erat hac interrogatione, in actionibus in perſonam? Et quid illa cum pluris petitione commune habebat?

(z) Feſtus *voce ſacramentum p.* 418. *Sacramentum aes ſignificat*, *quod poenae nomine penditur*, *ſiue eo quis interrogatur*, *ſiue contenditur. Id in aliis rebus quinquaginta aſſium eſt*, *in aliis*, *quingentorum*, *inter eos*, *qui iudicio inter ſe contendunt*. Conf. Varro *de Lingua Lat. V.* 36. *p.* 29.

vt ſatisdaret, ſe nihil deterius in poſſeſſione facturum : quod ni faceret, poſſeſſio in petitorem transferebatur, modo ſatisdaret. Si et petitor ſatiſdare nollet, penes poſſeſſorem poſſeſſio manebat, quia in pari cauſſa melior erat conditio poſſidentis. Paull. *Recept. Sent. L.* 11. 1. Iac. Menard. *ad Cicer. Verr. I.* 45.

§. XXVI.

Actio in rem vtilis, et hereditatis petitio.

Ita agebant litigantes, ſi rei inſtituebatur vindicatio. Ad actionem in rem vtilem quod attinet, ea eodem paene modo, iisdemque fere formulis inſtituebatur, idemque etiam in HEREDITATIS PETITIONE obſeruabatur. Nam hereditatem ſi quis petere vellet: actio ita intendebatur: AIO, HANC HEREDITATEM MEAM ESSE: negante poſſeſſore pergebat petitor: SPONDESNE CERTAM PECVNIAM, SI MEA SIT? Reſpondebat hic, SPONDEO SI TVA SIT. Tunc reus reſtipulabatur, actor vero ſatisdari iubebat. Cic. in *Verr. III.* ibique Aſcon. Paedian.

§. XXVII.

Actio confeſſoria et negatoria.

Ciuilis quoque erat in rem actio CONFESSORIA, quae ita intendebatur: AIO VSVMFRVCTVM FVNDI TVI, QVI EST IN AGRO SABINO, ESSE MEVM, vel: AIO, IVS EX FVNDO TVO AQVAM DVCENDI ESSE MEVM, vel: AIO IVS MIHI ESSE, IRE, AGERE IN FVNDO TVO. Barn. Briſſon. *de Form. V. p.* 476. Illud vero hic ſingulare, quod in vindicandis rebus incorporalibus non ſolum adfirmatiue liceret intendere, ſed et negatiue, veluti: AIO, TIBI IVS NON ESSE, PARIETEM ITA PROIECTVM IN MEVM, ME INVITO, HABERE. Vel: AIO, TIBI IVS NON ESSE, ALTIVS TOLLERE. Et hinc haec actio dicta NEGATORIA. Briſſon. *de Form. l. c.* Cur hoc non aeque licuerit in vindicandis rebus corporalibus, facile liquet. Has vindicare nemo poterat; niſi is, qui non poſſidebat: incorporales vero etiam poſſeſſores vindicare poterant contra alterius vſurpationem. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 11. *p.* 475. Et hic eſt ille vnicus caſus, quo, qui poſſidet, in rem agit, de quo Imperator noſter, et Theophilus §. 2. *Inſt. de action.*

§. XXVIII.

Actio Publiciana.

Praetoriarum in rem actionum prima PVBLICIANA eſt, a Publicio praetore, primum in edicto propoſita, §. 5. *Inſt. h. t.* Q. Publicium quemdam tempore Ciceronis praeturam geſſiſſe, docet Steph. Vin. Pighius *Annal. Tom. III. p.* 291. Sed an is idem ſit auctor actionis Publicianae, adeo pro certo adfirmari non poteſt, vt probabile ſit illam Ciceroniana aetate anteriorem eſſe (*a*). Vnde multo minus credibile de

(*a*) Meminit huius praetoris Cicero *pro Cluent. XXXXV.* Vnde et Bertrand. *de vit. ICtor. II.* 16. *p.* 201. colligit, Publicium hunc qui alias et Gellius vocatur, auctorem huius actionis eſſe. Sed antiquiorem eſſe hanc actionem, vel inde patet, quod iam Terent. *Phorm. II.* 4. *v.* 9. meminit actionis reſciſſoriae. Eam vero ab eodem Publicio praetore eſſe, ſatis intelligitur ex L. 35. D. *de Obl. et act.* L. 57. D. *mand.*

eſt, Imperatoribus rerum potitis, eam actionem conſtitutam fuiſſe, id quod tamen mauult Sigon. *de Iudic. I. 17. p. 441.* Petebatur ea actione res, iuſta ex cauſſa tradita, ſed nondum vſucapta, ac deinde amiſſa; perinde ac ſi eſſet vſucapta, a quocumque, qui non eſſet dominus. Vnde hic valebat exceptio, SI EA RES POSSESSORIS NON SIT *L. vlt. D. de Public. act.* quam tamen exceptionem dominii tribus caſibus ceſſaſſe, obſeruat Cuiac. *Obſ. X. 6.* Formula actionis procul dubio et hic fuit: AIO HANC REM, QVAM TV POSSIDES, MEAM ESSE, addita deinde cauſſa vindicandi, QVANDOQVIDEM EAM BONA FIDE EMI A L. TITIO, ET AB EODEM BONA FIDE TRADITAM ACCEPI.

§. XXVIIII.

De actionibus RESCISSORIA, PAVLLIANA, SERVIANA et QVASI SERVIANA nihil eſt, qudd ex antiquitatibus moneam, niſi quod *reſciſſoria* ab eodem Publicio praetore, de quo paullo ante, inuenta ſit, ceu in adnotatione ſubiecta oſtendimus, *Seruiana* vero *Ser. Sulpitio*, inſigni illi iureconſulto deberi videatur, de cuius quippe praetura teſtatur Cicero *pro Muraena XX.* Formulam actionis Seruianae indagauit Briſſon. *de Form. V. p. 382.* Aliae actiones praetoriae in rem.

§. XXX.

Fuerunt etiam actiones in rem quae propriam habebant obſeruationem, et ſingulare obtinuerant nomen, dictae quippe PRAEIVDICIALES. §. 14. *Inſt. h. t.* Tales erant quae de ſtatu inſtituebantur, inprimis *de libertate*, *de ciuitate* et *de partu agnoſcendo*, quas eleganter complectitur Terent. *Eun. IIII. 7. v. 35. CH. Principio eam dico eſſe* LIBERAM. *THR. Hem. CH.* CIVEM *Atticam. THR. Hui? CH. Meam* SOROREM. *THR. Os durum!* vbi prima actio eſt de ſtatu *libertatis*, altera de ſtatu *ciuitatis*, tertia de ſtatu *familiae*. Actiones de libertate duae erant proditae. Aut enim quiſquam alterum e ſeruitute in libertatem, aut e libertate in ſeruitutem vindicabat. Ille *liberali cauſſa manu adſerere*, hic *in ſeruitutem adſerere quem dicebatur*. In his actionibus id ſingulare erat, quod ex lege XII. Tabularum vindiciae pro libertate, non pro ſeruitute darentur, adeoque poſſeſſio hominis ad finem vſque iudicii maneret penes eum, qui libertatem adſereret, non qui in ſeruitutem. Liu. III. 44. Adſerens ergo liberali cauſſa, ita initio videtur poſtulaſſe vindicias; HVNC HOMINEM EGO LIBERVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS SECVNDVM LIBERTATEM MIHI DARI POSTVLO. Cui aduerſarius reſpondit: ET EGO HVNC HOMINEM IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS MIHI CONSERVARI POSTVLO. Hinc ſequutum decretum praetoris: QVI LIBERTATEM DEFENDIT, EI DO VINDICIAS. Sequente cognitionum die, actio de libertate intendebatur hoc modo: HVNC HOMINEM IVRE QVIRITIVM LIBERVM ESSE AIO, EVMQVE LIBERATI CAVSSA MANV ADSERO. Negante aduerſario, et in ſeruitutem vindicante, ſequebantur ſponſiones, vt ſupra NI LIBER SIT, SI LIBER SIT. Sigon. *ibid. p. 478.* Frequentiſſima huius actionis mentio apud co-

Actiones praeiudiciales.

TARIO, CVIQVE VOLET, VINDEX ESTO. ENDO VIA REM VTI PACVNT, ORATO. Gothofr. *ad Tab. I. p.* 183. VINDEX in his legibus non eſt *procurator*, vti ſuſpicatus eſt Boethius *ad Cic. Top. II.* neque *praedicator* ceu hunc Boethii locum emendandum exiſtimant Iac. Cuiacius *Obſ. V.* 20. Hotom. *ad Leg. XII. Tab. aſſiduo vindex* ſed *defenſor*, qui, oblata fideiuſſione, reum prehenſum liberabat. Feſtus *voce Vindex p.* 457. VINDEX *ab eo quod vindicit, quo minus is qui prenſus eſt, ab aliquo teneatur* (*l*). Solebant tamen etiam reus et actor nonnumquam tranſigere in via, et tunc quoque dimittebatur, qui in ius fuerat vocatus (*m*). Tranſactio haec ex legibus Atticis deſcendit, ceu adparet ex Petit. *Leg. Attic. p.* 339.

(*l*) Errant ergo Sidonius, Ian. Vinc. Grauina, Barn. Briſſonius et alii complures, qui *vindices* confundunt cum *vadibus*. Vades enim cauebant de iudicio ſiſti, vbi in ius ventum fuerat: vindices cauebant actori, vt reus dimitteretur, antequam in ius veniret. Vid. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. I. p.* 185. Ceterum pertinet huc titulus *D. in ius vocatus vt eat, aut ſatis vel cautum det.*

(*m*) Et hinc lucem capiunt illa Seruatoris verba Matth. V. 25. *ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχὺ, ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ, μήποτέ σε παραδῷ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ*. Conf. Luc. XII. 58. Ea ſane pauci recte intelligunt, quum e legibus his XII. Tabularum, et ex antiquitatibus Romanis inſignem lucem accipiant.

§. XVIIII.

Actionis editio et poſtulatio.

Quod ſi nec vindices dati, nec de lite in via eſſet tranſactum: in ius veniri ſolebat, vbi actor, impetrata loquendi poteſtate, EDEBAT ACTIONEM, id eſt, indicabat, qua demum actione aduerſus reum experiri vellet. Quum enim ex vno eodemque facto plures ſaepe actiones competerent, eligenda erat vna, eaque edenda reo. Car. Sigon. *de iudiciis I.* 19. *p.* 451. Et huc pertinent illa apud Plautum *Perſ. IIII. 9. v.* 8.

SA. Age ambula in ius, leno. D. Quid me in ius vocas?
SA. Illic apud praetorem dicam, ſed ego in ius voco.

Dicit Saturio, non opus eſſe, vt, antequam in ius ventum, indicetur, cur lenonem in ius vocarit: moris eſſe, vt apud praetorem demum edatur actio. *L.* 1. *D. de edendo*. Actionem actor primum a praetore POSTVLABAT, id eſt, petebat, vt ſibi liceret eamdem in reum intendere. Neque enim praetores omnes eaſdem actiones dabant, quamuis generatim Edicto promiſiſſent, ſe poſtulantibus actiones daturos. Sic *M. Druſus, praetor vrbanus*, teſte auctore ad Herenn. II. 13. *quod cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit, Sex. Iulius non reddidit.* Actio plerumque poſtulabatur per aduocatos: quos et reus eodem tempore petere ſolebat. Immo illis, qui in iudicio pro ſe poſtulare non poterant, aduocatos ſi non haberent, praetor ex officio dabat. Vnde in edicto fuit: SI NON HABERVNT ADVOCATVM, EGO DABO. *L.* 1. §. 4. *D. de poſtul.* Poſtulatam actionem, et a praetore impetratam, actor EDEBAT, cuius rei quinque erant diuerſae rationes. *Prima* erat, ſi quis diceret, qua actione vti vellet: *ſecunda* ſi actionis deſcribendae actor reo faceret copiam: *tertia*, ſi actor ſuam intentionem in libello

eſſet

eſſet complexus, eamque ſic offerret aduerſario: *quarta*, ſi ex libello eam aduerſario dictaret: *quinta*, ſi ad album produceret aduerſarium et monſtrata, qua vſurus eſſet, actione, certam formulam eiuſdem recitaret (*n*). *L.* 1. §. 1. *D. de edendo.* Iac. Raeuard. *Protribunal.* IIII. p. 885. In quo maxima adhibenda erat ab actore cautio, quia ſi vel plus intentione ſua complecteretur, quam ad eum pertinebat, vel in actione recitanda aberraret, mentemque lingua praecurreret, cauſſa ſtatim caderet. Cic. *de Inuent.* II. 19. *Ita ius ciuile habemus conſtitutum, vt cauſſa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit.* Auctor ad *Herenn.* I. 2. *In priuata actione cauſſa cadit, is, qui non, quemadmodum oportebat, egerit.* Quinctil. *Inſt. Orat.* III. 8. et VII. 4. *Eſt etiam periculoſum quum ſi vno verbo ſit erratum, tota cauſſa cecidiſſe videamur* (*o*).

(*n*) Omnes actiones adeo formulis adſtrictae erant, vt ideo ipſe formularum nomine veniant. Sic *damni dati formula* dicitur actio Legis Aquiliae, apud Plin. *Hiſt. Nat.* VIIII. 59. Formulae de dolo mentio fit apud Cicer. *de Offic.* III. 14. et *de Nat. Deor.* III. 30. Idem Cicero *pro Q. Roſc. Comoedo*: *Sunt iura, ſunt formulae, de omnibus rebus conſtitutae, ne quis aut in genere iniuriae, aut in ratione actionis errare poſſit. Expreſſae ſunt enim ex vniuſcuiuſque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria, publicae a praetore formulae, ad quas priuata lis adcommodatur.* *Formularum porro de atrocibus iniuriis* meminit Arnob. *Lib.* IIII. *aduerſ. gent.* p. 89. *edit. Elmenh.*

(*o*) Nonnumquam tamen praetor eum qui formula ceciderat, reſtituebat in integrum. §. 33. *Inſt. de action.* Seneca *Epiſt.* XXXXVIIII. *Quid enim aliud agitis quum eum, quem interrogatis, ſcientes in fraudem inducitis, quam vt formula cecidiſſe videatur? Sed quemadmodum* ILLVM PRAETOR, *ſic vos* IN INTEGRVM *philoſophia* RESTITVIT.

§. XX.

Poſtulata, impetrata, editaque a praetore actione, actor porro certa verborum conceptaque formula *vadabatur reum* (*p*), id eſt, vades ſiue ſponſores petebat, promiſſuros, fore, vt certo die, (is plerumque perendinus erat,) ſe in iure ſiſteret (*q*). Haec quoque ſponſionis formula non ſine inſigni cautione concipiebatur a iureconſulto quodam, ceu ex Ciceronis *ad Q. Fratr. Epiſt.* II. 13. adparet, vbi negat Caeſar, *in tanta multitudine eorum, qui vna fuiſſent, quemquam fuiſſe, qui* VADIMONIVM *concipere potuerit.* Ipſa formula periit. Videntur tamen vades ſpopondiſſe pro reo, eum certo die ADFVTVRVM. Cic. *pro P. Quinctio* VII. *Ita diſceditur, vt idibus Septembris P. Quinctium ſiſti Alphenus promitteret. Venit Romam Quinctius: vadimonium ſiſtit.* Acron. Horatii Scholiaſtes ad *Serm. Sat.* I. VADIBVS, *ſponſoribus, a vadimonio, quod promittit is, qui ad iudicium vocatur,* CERTO DIE Vadimonium conceptum.

AD-

(*p*) Vadimonii nulla in Digeſtis mentio fit, eo quod Tribonianus hanc vocem in veterum fragmentis vbique expunxit, ceu luculenter patet ex L. 7. pr. D. *de iniur.* comparata cum fragmento Paulli apud *auctorem collat. leg. Moſ. et Rom.* II. 6. Effugit tamen Triboniani manum L. *vlt.* §. 1. C. *de caſtr. et miniſterian.*

(*q*) Alias, ſi vades dare non poſſet reus, in carcerem nonnumquam detrudebatur. Plaut. in *Perſ.* II. 4. v. 18.

SA. *Vadatur hic me.* PAE. *Vtinam vades deſint, in carcere vt ſis.*

Guil. a Goeſ. in *Append. ad Pilatum Iudicem*, Raeuard. *ad XII. Tab. Cap.* V. p. 29. *ſequ.*

ADFVTVRVM. VADES *ideo dicti*, *quod*, *qui eos dederit*, *vadendi*, *id eſt*, *diſcedendi habet poteſtatem*. ACTOR ergo, qui prouocabat, reum *vadari*: REVS *vades dare*; vel *vadimonium promittere*, VAS *ſpondere* dicebatur. Dies, quo adfore reum ſpondebant vades, plerumque erat *perendinus*. Quae vox adeo ſollemnis erat in vadimonii formulis, vt addubitarent prudentes, an DIEM TERTIVM pro PERENDINO dici liceret, vt teſtatur Cicero *pro Muraena XII.* Quo pertinet etiam locus Gellii *Noct. Att. VII.* 1. *Et quodam die ius in caſtris ſedens dicebat*, *atque ex eo loco id oppidum procul videbatur*. *Tum e militibus*, *qui in iure apud eum ſtabant*, *interrogauit quiſpiam ex more*: IN QVEM DIEM LOCVMQVE *vadimonium promitti iuberet? Et Scipio manum ad ipſam oppidi*, *quod obſidebatur*, *arcem protendens*: PERENDIE, inquit, *ſe ſiſtant illo loco*. Non vero vas ſpondebat tantum, reum certo die locoque adfuturum, ſed et, ſi haud adfuturus eſſet, certam ſpondebat deſerti vadimonii poenam (r), quam tamen ipſa litis aeſtimatione maiorem haud eſſe oportebat. Paullus apud *auctorem collat. leg. Moſaic. et Rom. II. 6.* Concepto hunc in modum vadimonio, acceptiſque ſponſoribus e iure diſcedebatur, reuſque vel de tranſactione cogitabat, vel ad contendendum ſe parabat in perendinum. Saepe tamen praetores ex voluntate litigantium vadimonium in alios dies perendinos differebant. Epitom. Liu. LXXVVI. *Sulla ex fiducia tam certae victoriae litigatores*, *a quibus adibatur*, *vadimonium Romam differre iuſſit*. Iuuenal. *Sat. III.*

- - - Differt vadimonia praetor.

(r) Male vero Ant. Contius *Lect. I.* 9. inde colligit, ſatisdationem hanc pro litis aeſtimatione, id eſt, iudicatum ſolui, interpoſitam fuiſſe. Ipſum quidem vadimonium contrahebatur ob rem, L. 10. §. 2. *D. ſi quis cautionib.* ſed tantum eatenus, ne reus copiam ſui facere deuectaret.

§. XXI.

Citatio vtriuſque partis per praeconem.

Veniente die, qui *comperendinus* dicebatur, aut aderat reus, et tunc *vadimonium ſiſtere* vel *obire*; aut aberat, et tunc *deſeruiſſe* dicebatur *vadimonium*. Hoc ergo die comperendino aderat et praetor, et actiones poſtridie editas poſtulataſque ex tabulis ordine recitari, ſimulque actores reoſque per accenſum citari (s) iubebat, vt cognoſcendis cauſſis operam, ſimulque iudices daret. Quorum illud *dicere vadimonia*, hoc *addicere iudicia* vocabant, Macrob. *Sat. I.* 26. *Comperendini dies fuerunt*, *quibus* VADIMONIA DICERE *et* IVDICIA ADDICERE *licebat*. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 456. Citati litigantes, ſi ſeſe non ſiſterent, cauſſa cadebant. Horat. *Serm. I.* 9. *v.* 35.

Ven-

(s) Hoc fine nomina edebantur reorum aeque, ac actorum apud praeconem vel accenſum, vt is deinde ordine citare litigantes ad tribunal poſſet. Aſcon. Pedian. Cic. *in Verr. III. Apud veteres et iudices*, *et rei*, *et accuſatores*, *et defenſores*, *citabantur a praecone praetoris*. Raeuard. *Protribunal. II. p.* 874.

Ventum erat ad Veſtae, et tunc reſpondere vadato
Debebat, quod ni feciſſet, perdere litem.

In primis reus, deſerens vadimonium, perdebat litem, et praetor, poſtulante actore, ex edicto iubebat eius bona poſſideri. Ita enim edixerat praetor: IN BONA EIVS, QVI IVDICII CAVSSA FIDEIVSSORES DEDERIT, SI NEQVE POTESTATEM SVI FACIAT. NEQVE DEFENDATVR, IRI IVBEBO. Exemplum eſt apud Ciceronem in *Orat. pro P. Quinctio VI.* cuius ex edicto bona poſſidebantur, quia vadimonium deſeruiſſet. Si tamen reus non exaudiuerat vocem praeconis, reſtituebatur in integrum, modo ſtatim inuicem adiiſſet. *L. pen. D. de in int. reſt.* Quid, ſi ſe haud ſiſterent?

§. XXII.

Sin vterque ſe ſtitiſſet: tunc ad citationem prior reſpondebat reus: *Vbi tu es, qui me vadatus es? vbi tu es, qui me citaſti? Ecce ego me tibi ſiſto, tu contra et te mihi ſiſte.* Ad hanc enim ſollemnem formulam, omnium interpretum conſenſu reſpicit Plaut. *Curcul. I. 3. v. 5.* Intentio actionis.

VBI TV ES, QVI ME CONVADATVS *Venereis* VADIMONIIS?
VBI TV ES QVI ME, *libello Venereo* CITASTI?
SISTO EGO TIBI ME, *et mihi contra itidem* VT SISTAS.
Suadeo.

Prouocatur hoc modo actor: ADESSE ſe aiebat. Quorſum itidem pertinent illa Plauti, proxime ſequentia:

ADSVM, *nam ſi abſim, haud recuſem, quin mihi male ſit, mel meum.*

Regerebat porro reus, QVID AIS? Cui actor reſpondebat AIO: et tum ipſa ſequebatur actio, reo intenta, certa formula concepta veluti: AIO, FVNDVM, QVEM POSSIDES, MEVM ESSE, vel AIO, TE MIHI DARE FACERE OPORTERE. Iuuabit ergo formulas actionum praecipuarum, eo ordine, quo eas Imperator hoc titulo propoſuit, colligere, vt, quid ſingulis actionum formulis petere ſoliti ſint Romani, eo dilucidius adpareat. Neque tamen aliquis a nobis requiret, vt omnes actiones, quarum et rhetores meminerunt, explicemus, veluti actionem *dementiae*, *inſcripti maleficii*, *talionis*, *malae tractationis*, *abdicationis.* Earum enim pleraſque non in foro, ſed in Rhetorum ſcolis, natas eſſe, iampridem docuit Cuiac. *Obſ. VIIII. 13.*

§. XXIII.

Prima actionum diuiſio eſt, quod aliae IN REM, aliae IN PERSONAM tendunt, quibus alii tertium genus *actionum* MIXTARVM adiiciunt (*t*). Actiones quotuplices?

 Non-

(*t*) Ipſe Imperator tertium hoc genus adiicit, §. 20. *Inſt. h. t.* quem quidem locum gloſſematibus violatum exiſtimat Ant. Faber *de Error. pragm. Part. III. Dec. 94. cap. 5. ſequ.* ſed adgnoſcunt etiam mixtas actiones Diocletianus et Maximianus Imperatores *L. 7. C. de petit. hered.* et Paullus *L. 1. D. fin. regund. L. 19. pr. D. comm. diuid.* Et certe alias quoque ſaepe, quae mixtam

Nonnumquam enim res veniebat in controuerſiam, nonnumquam et in perſonam agebatur ex conuentione vel maleficio, nonnumquam et res, et praeſtationes quaedam perſonales, ſimul petebantur. *Actiones in rem* iterum vel CIVILES erant, vel PRAETORIAE. Illae ex legibus, SC. et conſtitutionibus; hae ex edicto, vel iure honorario, deſcendebant. Ciuiles in rem actiones erant *Rei vindicatio*, *actio in rem vtilis*, *hereditatis petitio*, *confeſſoria*, *negatoria*.

mixtam cauſſam habent in rerum diuiſionibus negliguntur, et confunduntur cum ſimplicibus, atque ideo in iure noſtro vnius eiuſdemque rei modo bipartita, modo tripartita fit diſtributio, ceu exemplis quamplurimis oſtendit Ger. Noodt *Probab. l. 12. p. 33. ſequ.*

§. XXIIII.

Rei vindicationem praecedebat lis de vindiciis.

REI VINDICATIO inſtitui non poterat, niſi antea certum eſſet, cuius eſſe deberent *vindiciae*, id eſt, quem poſſidere, quem petere oporteret. Aſcon. Paedian. *in Cic. Verrin. III. p.* 1489. *Lis* VINDICIARVM *eſt, quum litigatur de ea re apud praetorem, cuius incertum eſt, quis debeat eſſe poſſeſſor, et ideo, qui eam tenet ſatiſdat pro praede litis vindiciarum aduerſario ſuo, quo illi ſatisfaciat, nihil ſe deterius in poſſeſſione facturum, de qua iurgium eſſet. Rurſus ſponſione ipſe prouocatur, ab aduerſario certae pecuniae, aut aeſtimationis, quam amittat, ni ſua ſit hereditas, de qua contendit. Praedes ergo dicuntur ſatiſdatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis eſt, ne interea, qui tenet, diffidens cauſſae, poſſeſſionem deteriorem faciat, tecta diſſipet, excidat arbores, et culta deſerat.* Ex hoc ergo quantiuis praetii loco ſatis patet, quo pacto in iure vindiciae poſtulatae ſint. Quoties ſcilicet incerta erat poſſeſſio, is, cuius intererat, poſtulabat a praetore interdictum de poſſeſſione vel adipiſcenda, vel reſtituenda, vel recuperanda, de quibus infra ad *Tit. XV.* Poſtremo interdictum dabatur iis, qui vi ex aliquo loco erant deiecti. Et quamuis id de vera vi eſſet intelligendum: Romani tamen inuenerant vim ſimulatam, et fictam, quae in eo conſiſtebat, quod alter alteri dicis cauſſa vim inferret in iudicio, tum manus conferendo, tum verbis vindicando. Nam aut ſeruus vindicabatur aliaque res mobilis, aut fundus. Qui ſerui poſſeſſionem petebat, tenens ſeruum, vel manum ei iniiciens, in iure apud praetorem ita vindicabat, id eſt, poſſeſſionem per vim ſimulatam poſtulabat: HVNC HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS MIHI DARI POSTVLO. Tacente altero, aut cedente, praetor ſeruum addicebat vindicanti, id eſt, poſſeſſionem ei decernebat vſque ad exitum iudicii. Ille vero ſi contra vindicaturus erat, tum et ipſe ſeruum corripiens, eique manum iniiciens dicebat. ET EGO HVNC HOMINEM MEVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS MIHI CONSERVARI POSTVLO. Tum demum praetor interdicebat: QVI NEC VI, NEC CLAM, NEC PRAECARIO POSSIDET, EI VINDICIAS DABO. Sigon. *de Iudic. I.* 21. Saepe ad hanc vim fictam alludunt veteres auctores. Ouid. *Amor. I.* 4.

Et

Digitized by Google

Et dicam : MEA SVNT, *iniiciamque* MANVM.
Et *Lib. II.* 5. *v.* 30.
INICIAM *dominas in mea iura* MANVS.
Martial. *Epigr. I.* 5.
Et quum ſe dominum vocabit ille,
Dicas, eſſe MEOS, *manuque miſſos.*
Seruius ad illa Virgilii *Aeneid. X. v.* 419.
INIECERE MANVM *Parcae, teliſque ſacrarunt*
Euandri.

addit, Virgilium ſermone iuris vſum. Nam MANVS, ait, INIECTIO *dicitur, quoties nulla iudicis auctoritate exſpectata,* (id eſt ante praetoris decretum,) *rem nobis debitam vindicamus.* Paullo alia erat fundum, domum, aliasue poſſeſſiones vindicandi ratio, ſi quidem tunc petitor eum, vnde petebatur, ex iure manu conſertum vocabat. Qua de re Gell. *Noct. Att. XX.* 10. EX IVRE MANV CONSERTVM *verba ſunt ex antiquis actionibus, quae, quum lege agitur, et vindiciae contenduntur, dici nunc quoque apud praetorem ſolent.* Et paucis interiectis: MANVM CONSERERE *eſt, de qua re diſceptatur, in re praeſenti, ſiue ager, ſiue quid aliud eſt, cum aduerſario ſimul manu prendere, et in ea re ſollemnibus verbis vindicare.* VINDICIA *id eſt, correptio manus in re atque in loco praeſenti. Id apud praetorem ex XII. Tabulis fiebat, in quibus ita ſcriptum eſt.* SI QVI IN IVRE MANVM CONSERVNT. *Sed poſtquam praetores, propagatis Italiae finibus, datis iuriſdictionibus, negotiis occupati, proficiſci vindiciarum dicendarum cauſſa in longinquas res grauabantur, inſtitutum eſt contra XII. Tabulas tacito conſenſu, vt litigantes non in iure apud praetorem manum conſererent, ſed ex iure manum conſertum vocarent, id eſt, alter alterum ex iure ad conſerendum manum in rem, de qua ageretur, vocaret. Atque profecti ſimul in agrum, de quo litigabatur, terrae aliquid ex eo, vti vnam glebam in ius, in vrbem, ad praetorem deferrent, et in ea gleba, tamquam in toto agro vindicarent.* Ad hunc ergo locum intelligendum obſeruari decet, ex legibus XII. Tabularum vindiciarum litem ſemper agitatam eſſe in loco, atque in re praeſente. Praetor ergo, in fundum profectus, cum litigantibus, ibique ex iure manum conſerentibus, ei parti, cui viſum erat, vindicias, ſeu poſſeſſionem dabat. Id vero quum paullo moleſtius videretur: praetores non amplius in fundos, de quibus lis erat, dicendarum vindiciarum cauſſa proficiſcebantur, ſed litigantes alter alterum ex iure euocabant in rem praeſentem, e qua redeuntes glebam aſportabant (u), quae

(u) Dixeram in priore editione, videri in imaginaria iſta pugna litigantes, nonnumquam feſtucam in ius attuliſſe, forſan ſi de domus poſſeſſione fuerit controuerſia, idque collegeram ex Gell. *Noct. Att. XX.* 10. vbi *vis feſtucaria* memoratur. Sollicitauit hanc obſeruatiunculam, qui nonnumquam nodum in ſcripto quaerit, B. Branchu V. C. in *Obſ. dec. II. cap. XV. p.* 84. incompertum ſibi eſſe negans, vnde hanc obſeruationem hauſerim. Paucis dico, ex Gellio, qui vbi de hoc negotio loquitur, eam vim imaginariam vocat *vim feſtucariam*, nec dicit, litigantes ſemper glebam attuliſſe, ſed id

quae et ipſa vocabatur VINDICIAE, teſte Feſto, *voce vindiciae p. m. 476. De quo verbo Cincius ſic ait: Vindiciae olim dicebantur illae, quae ex fundo ſumtae in ius adlatae erant*. Denique nec in ſundum amplius proficiſcebantur litigantes, aut glebam inde deferebant; ſed prudentes, ceu diſerte docet Cic. *pro Muraena XII.* excogitarant nouam formulam vindiciarum, quam litigantibus aeque, ac praetoribus, tamquam carmen quoddam praeſcripſerant. Quod eo ordine factum legimus. Petitor eum, vnde petebatur, ita adloquebatur: FVNDVS, QVI EST IN AGRO, QVI SABINVS VOCATVR, EVM EGO EX IVRE QVIRITVM MEVM ESSE AIO, INDE IBI EGO TE EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCO. Cedente aduerſario, praetor fundi illius poſſeſſionem addicebat vindicanti. Sin cedere nollet aduerſarius: tum contra vindicans petitori reſpondebat: VNDE TV ME EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Tum praetor vtriſque: SVPERSTITIBVS, inquit, PRAESENTIBVS, ISTAM VIAM DICO. INITE VIAM. Quae verba eum ſenſum habebant, quod actor et reus, praeſentibus teſtibus (x), certam viam inire deberent, quaſi in agrum profecturi ad conſerendam ibi manum, glebasque in rei teſtimonium referendas. Viam ergo inibant, duce ſapiente, quo duce etiam redibant, dicente praetore: REDITE VIAM. Omnia haec ex Ciceronis oratione *pro Muraena XII.* diſcimus, qua falſe orator hanc obſcuram iureconſultorum diligentiam perſtringit. Tandem praetor, audita vtraque parte, ſi adpareret, quemquam vi deiectum, ita ſecundum eum dicebat vindicias: VNDE TV ILLVM DEIECISTI, QVVM NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO POSSIDERET, EO ILLVM RESTITVAS IVBEO. Sigon. *l. c. I. 21. p. 459. ſequ.* Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. VI. p. 32. ſequ.*

Id modo exempli gratia profert, quia de agro loquitur. Quod ſi ergo agrum repraeſentabat gleba; quidni domum feſtuca? Sane et poſtea a Francis, qui pleraſque ſollemnitates iuris a Romanis adoptauerant, feſtucam traditionis ſignum conſtituebant, et tradere praedium apud eos erat *effeſtucare*, vti ex gloſſariis abunde conſtat. Nec etiamnum illa effeſtucatio ignota eſt in Gelria, Drentia et vicinis prouinciis. Vid. Frid. a Sande *de Effeſtucatione* libellus elegantiſſimus. Quid vero vir doctus attulit melius? Dicit vim iſtam feſtucariam nomen obtinuiſſe a praetoria vindicta, quae et feſtuca dicta ſit apud Plautum *Mil. glorioſ. IIII. 1. v. 15.* Perſ. *Sat. V. v. 175.* Vnde non temere coniici, eius feſtucae, quam in manumiſſionibus adhibuerint, etiam in aliis vindicationibus vſum fuiſſe, inprimis quum a vindicando dicta ſit vindicta. Sed meliore iure mirarer, vnde hanc obſeruationem ſuam hauſerit Clariſſimus Branchu, niſi res ipſa doceret, eum notulam, quam Thyſius et Oiſelius Gellii textui adleuerant, bona fide ſequutum. Reiicere coniecturam, aliamque ſubſtituere, eamque nullo argumento probare, non eſt errorem Heineccii indicare, vti in titulo capitis promittitur, ſed ſibi placere.

(x) Feſtus *voce ſuperſtites: p. m. 456.* SVPERSTITES *teſtes praeſentes ſignificat. Cuius rei teſtimonium eſt, quod ſuperſtitibus praeſentibus, ii, inter quos controuerſia eſt, vindicias ſumere iubentur.*

§. XXV.

Formulae rem vindicandi.

Conſtituto ita poſſeſſore, tum demum lis de dominio poſſeſſori intendebatur ab eo, qui poſſeſſione erat excluſus. Id vero ita fiebat, vt actor primum, an reus auctor eſſet, quaereret, deinde vindicaret, tum

tum ſatisdare iuberet, ac denique ſponſione prouocaret. Primum ergo quaerebat actor: QVANDO TE IN IVRE CONSPICIO, POSTVLO ANNE SIES AVCTOR? Hanc enim formulam totidem verbis habet Cicero *pro A. Caecin. XVIIII.* et Valer. Prob. *in Notis* (y). Auctor vero is eſſe dicebatur, vnde quis ius ſuum poterat repetere Raeuard. *Protribun. V. p.* 889. *Qui* enim *petitorio iudicio vtebatur, ne fruſtra experiretur, requirere debebat, an is cum quo inſtituebat actionem, poſſeſſor ſit, vel dolo deſierit poſſidere? L. 36. pr. D. de rei vind.* Negante reo, praetor dicebat: QVANDO NEGAT, SACRAMENTO QVAERITO. *Sacramento* (z) vero *quaerere* erat ad certam ſpondendam pecuniam reum prouocare, ni, ita eſſet. Itaque petitor pergebat: QVANDO NEGAS, TE SACRAMENTO QVINGENARIO PROVOCO. SPONDESNE TE DATVRVM QVINGENTOS, SI AVCTOR SIS? id eſt, ſi probauero, te auctorem vel poſſeſſorem eſſe? Cui inficiator reſpondebat: SPONDEO QVINGENTOS, SI AVCTOR SIEM. Quo dicto ſtatim reſtipulabatur: TV VERO SPONDESNE IDEM, NI SIM? cui ille, ET EGO QVOQVE SPONDEO. Adfirmante vero illo, ſe eſſe auctorem, ſequebatur actio: QVANDO AIS, NEQVE NEGAS, TE AVCTOREM ESSE, HVNC HOMINEM (FVNDVM) EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. Quaerebat tunc praetor ex reo, an contra vindicaret? Negante eo, praetor ſeruum vel fundum addicebat vindicanti. Si contra vindicaret reus, vtebatur formula: ET EGO EVNDEM HOMINEM (FVNDVM) MEVM ESSE AIO EX IVRE QVIRITIVM. SED NONNE TV DICIS, QVA CAVSSA VINDICAVERIS; Tum actor cauſſam dominii ſui exponebat, Car. Sigon. *l. c.* Raeuard. *Protribun. V. p.* 889. *ſequ.* Briſſon. *de Form. V. p.* 369. 476. *ſequ.* Antequam vero id faceret, poſtulare ſolebat petitor a poſſeſſore, vt

(y) Sed denuo intercedit V. C. B. Branchu *in Obſ. dec. II. cap. XV. p.* 90. meque cum aliis errare clamat, dum hanc formulam ad actiones in rem referam, quae potius ad actiones in perſonam pertineat, ſiquidem in his ob metum pluris petitionis neceſſe fuerit, aliquid ſcire de conditione eius qui litem conteſtaturus eſſet. Crederem, ſi vir doctus, quod tanta fiducia adfirmat, probaret. Sed id non facit. Dabo ergo operam vt me intelligat. Notum eſt, olim non habitum fuiſſe pro poſſeſſore, qui dolo deſierat poſſidere: id enim ſi fuiſſet, fruſtra praetor inuexiſſet reſtitutionem in integrum ob alienationem iudicii mutandi cauſſa factam. Ius illud de quo *L. 131. D. de reg. iur.* non ex iure antiquo eſt, ſed ex edicto, adeoque a temporibus Hadriani, qui ſingulari SC. anno V. C. IƆCCCLXXXI. Q. Iulio Balbo et P. Iuuentio Celſo Coſſ. ſanciri iuſſit, *vt qui fecerint quo minus poſſiderent, perinde condemnarentur, quaſi poſſiderent*. Legitima verba SC. exſtant L. 20. §. 6. *D. de her. petit.* Ex hoc vero SC. id principium, quod qui dolo malo poſſidere deſiit, pro poſſeſſore habeatur, natum eſſe, teſtis eſt Paullus. *L. 27. §. 3. D. de rei vindic.* Quum ergo vererentur petitores, ne poſſeſſores res litigioſas alienarent, poſteaque cum alio potentiore, ſibi eſſet negotium; merito interrogabant *an reus ſit auctor*; id eſt, an iam poſſideat, et in poſterum, ſi lis ſecundum actorem daretur, rem praeſtare velit? Id quoque diſertis verbis teſtatur Caius *L. 36. pr. D. eod.* Negante illo, ſequebatur ſponſio, ſi auctor eſſet, id eſt, ſi poſſideret, et hinc rem praeſtare teneretur. Quid quaeſo opus erat hac interrogatione, in actionibus in perſonam? Et quid illa cum pluris petitione commune habebat?

(z) Feſtus *voce ſacramentum p.* 418. *Sacramentum aes ſignificat, quod poenae nomine penditur, ſiue eo quis interrogatur, ſiue contenditur. Id in aliis rebus quinquaginta aſſium eſt, in aliis, quingentorum, inter eos, qui iudicio inter ſe contendunt*. Conf. Varro *de Lingua Lat. V.* 36. *p.* 29.

Digitized by Google

vt ſatisdaret, ſe nihil deterius in poſſeſſione facturum : quod ni faceret, poſſeſſio in petitorem transferebatur, modo ſatisdaret. Si et petitor ſatiſdare nollet, penes poſſeſſorem poſſeſſio manebat, quia in pari cauſſa melior erat conditio poſſidentis. Paull. *Recept. Sent. I.* 11. 1. Iac. Menard. *ad Cicer. Verr. I.* 45.

§. XXVI.

Actio in rem vtilis, et hereditatis petitio.

Ita agebant litigantes, ſi rei inſtituebatur vindicatio. Ad actionem in rem vtilem quod attinet, ea eodem paene modo, iisdemque fere formulis inſtituebatur, idemque etiam in HEREDITATIS PETITIONE obſeruabatur. Nam hereditatem ſi quis petere vellet: actio ita intendebatur: AIO, HANC HEREDITATEM MEAM ESSE: negante poſſeſſore pergebat petitor: SPONDESNE CERTAM PECVNIAM, SI MEA SIT? Reſpondebat hic, SPONDEO SI TVA SIT. Tunc reus reſtipulabatur, actor vero ſatisdari iubebat. Cic. in *Verr. III.* ibique Aſcon. Paedian.

§. XXVII.

Actio confeſſoria et negatoria.

Ciuilis quoque erat in rem actio CONFESSORIA, quae ita intendebatur: AIO VSVMFRVCTVM FVNDI TVI, QVI EST IN AGRO SABINO, ESSE MEVM, vel: AIO, IVS EX FVNDO TVO AQVAM DVCENDI ESSE MEVM. vel: AIO IVS MIHI ESSE, IRE, AGERE IN FVNDO TVO. Barn. Briſſon. *de Form. V. p.* 476. Illud vero hic ſingulare, quod in vindicandis rebus incorporalibus non ſolum adfirmatiue liceret intendere, ſed et negatiue, veluti: AIO, TIBI IVS NON ESSE, PARIETEM ITA PROIECTVM IN MEVM, ME INVITO, HABERE. Vel: AIO, TIBI IVS NON ESSE, ALTIVS TOLLERE. Et hinc haec actio dicta NEGATORIA. Briſſon. *de Form. l. c.* Cur hoc non aeque licuerit in vindicandis rebus corporalibus, facile liquet. Has vindicare nemo poterat; niſi is, qui non poſſidebat: incorporales vero etiam poſſeſſores vindicare poterant contra alterius vſurpationem. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 11. *p.* 475. Et hic eſt ille vnicus caſus, quo, qui poſſidet, in rem agit, de quo Imperator noſter, et Theophilus §. 2. *Inſt. de action.*

§. XXVIII.

Actio Publiciana.

Praetoriarum in rem actionum prima PVBLICIANA eſt, a Publicio, praetore, primum in edicto propoſita, §. 5. *Inſt. h. t.* Q. Publicium quemdam tempore Ciceronis praeturam geſſiſſe, docet Steph. Vin. Pighius *Annal. Tom. III. p.* 291. Sed an is idem ſit auctor actionis Publicianae, adeo pro certo adfirmari non poteſt, vt probabile ſit illam Ciceroniana aetate anteriorem eſſe (*a*). Vnde multo minus credibile de

(*a*) Meminit huius praetoris Cicero *pro Cluent. XXXXV.* Vnde et Bertrand. *de vit. ICtor. II.* 16. *p.* 201. colligit, Publicium hunc qui alias et Gellius vocatur, auctorem huius actionis eſſe. Sed antiquiorem eſſe hanc actionem, vel inde patet, quod iam Terent. *Phorm. II.* 4. *v.* 9. meminit actionis reſciſſoriae. Eam vero ab eodem Publicio praetore eſſe, ſatis intelligitur ex L. 35. D. *de Obl. et act.* L. 57. *D. mand.*

Digitized by Google

eſt, Imperatoribus rerum potitis, eam actionem conſtitutam fuiſſe, id quod tamen mauult Sigon. *de Iudic. I. 17. p.* 441. Petebatur ea actione res, iuſta ex cauſſa tradita, ſed nondum vſucapta, ac deinde amiſſa; perinde ac ſi eſſet vſucapta, a quocumque, qui non eſſet dominus. Vnde hic valebat exceptio, SI EA RES POSSESSORIS NON SIT *L. vlt. D. de Public. act.* quam tamen exceptionem dominii tribus caſibus ceſſaſſe, obſeruat Cuiac. *Obſ. X. 6.* Formula actionis procul dubio et hic fuit: AIO HANC REM, QVAM TV POSSIDES, MEAM ESSE, addita deinde cauſſa vindicandi, QVANDOQVIDEM EAM BONA FIDE EMI A L. TITIO, ET AB EODEM BONA FIDE TRADITAM ACCEPI.

§. XXVIIII.

Aliae actiones praetoriae in rem.

De actionibus RESCISSORIA, PAVLLIANA, SERVIANA et QVASI SERVIANA nihil eſt, quod ex antiquitatibus moneam, niſi quod *reſciſſoria* ab eodem Publicio praetore, de quo paullo ante, inuenta ſit, ceu in adnotatione ſubiecta oſtendimus, *Seruiana* vero *Ser. Sulpitio*, inſigni illi iureconſulto deberi videatur, de cuius quippe praetura teſtatur Cicero *pro Muraena XX.* Formulam actionis Seruianae indagauit Briſſon. *de Form. V. p.* 382.

§. XXX.

Actiones praeiudiciales.

Fuerunt etiam actiones in rem quae propriam habebant obſeruationem, et ſingulare obtinuerant nomen, dictae quippe PRAEIVDICIALES. §. 14. *Inſt. h. t.* Tales erant quae de ſtatu inſtituebantur, inprimis *de libertate*, *de ciuitate* et *de partu agnoſcendo*, quas eleganter complectitur Terent. *Eun. IIII. 7. v. 35. CH. Principio eam dico eſſe* LIBERAM. *THR. Hem. CH.* CIVEM *Atticam. THR. Hui? CH. Meam* SOROREM. *THR. Os durum!* vbi prima actio eſt de ſtatu *libertatis*, altera de ſtatu *ciuitatis*, tertia de ſtatu *familiae*. Actiones de libertate duae erant proditae. Aut enim quiſquam alterum e ſeruitute in libertatem, aut e libertate in ſeruitutem vindicabat. Ille *liberali cauſſa manu adſerere*, hic *in ſeruitutem adſerere quem dicebatur*. In his actionibus id ſingulare erat, quod ex lege XII. Tabularum vindiciae pro libertate, non pro ſeruitute darentur, adeoque poſſeſſio hominis ad finem vſque iudicii maneret penes eum, qui libertatem adſereret, non qui in ſeruitutem. Liu. III. 44. Adſerens ergo liberali cauſſa, ita initio videtur poſtulaſſe vindicias; HVNC HOMINEM EGO LIBERVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS SECVNDVM LIBERTATEM MIHI DARI POSTVLO. Cui aduerſarius reſpondit: ET EGO HVNC HOMINEM IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS MIHI CONSERVARI POSTVLO. Hinc ſequutum decretum praetoris: QVI LIBERTATEM DEFENDIT, EI DO VINDICIAS. Sequente cognitionum die, actio de libertate intendebatur hoc modo: HVNC HOMINEM IVRE QVIRITIVM LIBERVM ESSE AIO, EVMQVE LIBERALI CAVSSA MANV ADSERO. Negante aduerſario, et in ſeruitutem vindicante, ſequebantur ſponſiones, vt ſupra NI LIBER SIT, SI LIBER SIT. Sigon. *ibid. p.* 478. Frequentiſſima huius actionis mentio apud

co-

Digitized by Google

TARIO, CVIQVE VOLET, VINDEX ESTO. ENDO VIA REM VTI PACVNT, ORATO. Gothofr. *ad Tab. I. p.* 183. VINDEX in his legibus non eſt *procurator*, vti ſuſpicatus eſt Boethius *ad Cic. Top. II.* neque *praedicator* ceu hunc Boethii locum emendandum exiſtimant Iac. Cuiacius *Obſ. V.* 20. Hotom. *ad Leg. XII. Tab. aſſiduo vindex* ſed *defenſor*, qui, oblata fideiuſſione, reum prehenſum liberabat. Feſtus *voce Vindex p.* 457. VINDEX *ab eo quod vindicit, quo minus is qui prenſus eſt, ab aliquo teneatur* (*l*). Solebant tamen etiam reus et actor nonnumquam tranſigere in via, et tunc quoque dimittebatur, qui in ius fuerat vocatus (*m*). Tranſactio haec ex legibus Atticis deſcendit, ceu adparet ex Petit. *Leg. Attic. p.* 339.

(*l*) Errant ergo Sidonius, Ian. Vinc. Grauina, Barn. Briſſonius et alii complures, qui *vindices* confundunt cum *vadibus*. Vades enim cauebant de iudicio ſiſti, vbi in ius ventum fuerat: vindices cauebant actori, vt reus dimitteretur, antequam in ius veniret. Vid. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. I. p.* 185. Ceterum pertinet huc titulus *D. in ius vocatus vt eat, aut ſatis vel cautum det*.

(*m*) Et hinc lucem capiunt illa Seruatoris verba Matth. V. 25. *ἴσθι εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχὺ, ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ, μήποτέ σε παραδῷ ὁ ἀντίδικος τῷ κριτῇ*. Conf. Luc. XII. 58. Ea ſane pauci recte intelligunt, quum e legibus his XII. Tabularum, et ex antiquitatibus Romanis inſignem lucem accipiant.

§. XVIIII.

Actionis editio et poſtulatio.

Quod ſi nec vindices dati, nec de lite in via eſſet tranſactum: in ius veniri ſolebat, vbi actor, impetrata loquendi poteſtate, EDEBAT ACTIONEM, id eſt, indicabat, qua demum actione aduerſus reum experiri vellet. Quum enim ex vno eodemque facto plures ſaepe actiones competerent, eligenda erat vna, eaque edenda reo. Car. Sigon. *de iudiciis I.* 19. *p.* 451. Et huc pertinent illa apud Plautum *Perſ. IIII. 9. v.* 8.

> *SA. Age ambula in ius, leno. D. Quid me in ius vocas?*
> *SA. Illic apud praetorem dicam, ſed ego in ius voco.*

Dicit Saturio, non opus eſſe, vt, antequam in ius ventum, indicetur, cur lenonem in ius vocarit: moris eſſe, vt apud praetorem demum edatur actio. *L.* 1. *D. de edendo*. Actionem actor primum a praetore POSTVLABAT, id eſt, petebat, vt ſibi liceret eamdem in reum intendere. Neque enim praetores omnes eaſdem actiones dabant, quamuis generatim Edicto promiſiſſent, ſe poſtulantibus actiones daturos. Sic *M. Druſus, praetor vrbanus*, teſte auctore ad Herenn. II. 13. *quod cum herede mandati ageretur, iudicium reddidit, Sex. Iulius non reddidit*. Actio plerumque poſtulabatur per aduocatos: quos et reus eodem tempore petere ſolebat. Immo illis, qui in iudicio pro ſe poſtulare non poterant, aduocatos ſi non haberent, praetor ex officio dabat. Vnde in edicto fuit: SI NON HABEBVNT ADVOCATVM, EGO DABO *L.* 1. §. 4. *D. de poſtul.* Poſtulatam actionem, et a praetore impetratam, actor EDEBAT, cuius rei quinque erant diuerſae rationes. *Prima* erat, ſi quis diceret, qua actione vti vellet: *ſecunda* ſi actionis deſcribendae actor reo faceret copiam: *tertia*, ſi actor ſuam intentionem in libello

eſſet

eſſet complexus, eamque ſic offerret aduerſario: *quarta*, ſi ex libello eam aduerſario dictaret: *quinta*, ſi ad album produceret aduerſarium et monſtrata, qua vſurus eſſet, actione, certam formulam eiusdem recitaret (*n*). *L.* 1. §. 1. *D. de edendo.* Iac. Raeuard. *Protribunal. IIII.* p. 885. In quo maxima adhibenda erat ab actore cautio, quia ſi vel plus intentione ſua complecteretur, quam ad eum pertinebat, vel in actione recitanda aberraret, mentemque lingua praecurreret, cauſſa ſtatim caderet. Cic. *de Inuent. II.* 19. *Ita ius ciuile habemus conſtitutum, vt cauſſa cadat is, qui non, quemadmodum oportet, egerit.* Auctor ad *Herenn. I.* 2. *In priuata actione cauſſa cadit, is, qui non, quemadmodum oportebat, egerit.* Quinctil. *Inſt. Orat. III.* 8. et *VII.* 4. *Eſt etiam periculoſum, quum ſi uno verbo ſit erratum, tota cauſſa cecidiſſe videamur* (*o*).

(*n*) Omnes actiones adeo formulis adſtrictae erant, vt ideo ipſe formularum nomine veniant. Sic *damni dati formula* dicitur actio Legis Aquiliae, apud Plin. *Hiſt. Nat. VIIII.* 59. Formulae de dolo mentio fit apud Cicer. *de Offic.* III. 14. et *de Nat. Deor.* III. 30. Idem Cicero *pro Q. Roſc.* Comoedo: *Sunt iura, ſunt formulae, de omnibus rebus conſtitutae, ne quis aut in genere iniuriae, aut in ratione actionis errare poſſit. Expreſſae ſunt enim ex uniuſcuiuſque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria, publicae a praetore formulae, ad quas priuata lis adcommodatur.* *Formularum porro de atrocibus iniuriis* meminit Arnob. *Lib. IIII. aduerſ. gent.* p. 89. *edit. Elmenh.*

(*o*) Nonnumquam tamen praetor eum qui formula ceciderat, reſtituebat in integrum. §. 33. *Inſt. de action.* Seneca *Epiſt.* XXXXVIIII. *Quid enim aliud agitis quum eum, quem interrogatis, ſcientes in fraudem inducitis, quam vt formula cecidiſſe videatur? Sed quemadmodum* ILLVM PRAETOR, *ſic vos* IN INTEGRVM *philoſophia* RESTITVIT.

§. XX.

Vadimonium conceptum.

Poſtulata, impetrata, editaque a praetore actione, actor porro certa verborum conceptaque formula *vadabatur reum* (*p*); id eſt, vades ſiue ſponſores petebat, promiſſuros, fore, vt certo die, (is plerumque perendinus erat;) ſe in iure ſiſteret (*q*). Haec quoque ſponſionis formula non ſine inſigni cautione concipiebatur a iureconſulto quodam, ceu ex Ciceronis *ad Q. Fratr. Epiſt. II.* 13. adparet, vbi negat Caeſar, *in tanta multitudine eorum, qui vna fuiſſent, quemquam fuiſſe, qui* VADIMONIVM *concipere potuerit.* Ipſa formula periit. Videntur tamen vades ſpopondiſſe pro reo, eum certo die ADFVTVRVM. Cic. *pro P. Quinctio VII. Ita diſceditur, vt idibus Septembris P. Quinctium ſiſti Alphenus promitteret. Venit Romam Quinctius: vadimonium ſiſtit.* Acron Horatii Scholiaſtes ad *Serm. Sat. I.* VADIBVS, *ſponſoribus, a vadimonio, quod promittit is, qui ad iudicium vocatur,* CERTO DIE AD-

(*p*) Vadimonii nulla in Digeſtis mentio fit, eo quod Tribonianus hanc vocem in veterum fragmentis vbique expunxit, ceu luculenter patet ex L. 7. pr. D. *de iniur.* comparata cum fragmento Paulli apud *auctorem collat. leg. Moſ. et Rom.* II. 6. Effugit tamen Triboniani manum *L. vlt.* §. 1. *C. de caſtr. et miniſterian.*

(*q*) Alias, ſi vades dare non poſſet reus, in carcerem nonnumquam detrudebatur. Plaut. in *Perſ.* II. 4. v. 18.

SA. *Vadatur hic me.* PAE. *Vtinam vades deſint, in carcere vt ſis.*

Guil. a Goeſ. in *Append. ad Pilatum Iudicem*, Raeuard. *ad XII. Tab. Cap. V.* p. 29. *ſequ.*

ADFVTVRVM. VADES *ideo dicti, quod, qui eos dederit, vadendi, id eſt, diſcedendi habet poteſtatem.* ACTOR ergo, qui prouocabat, reum *vadari:* REVS *vades dare*; vel *vadimonium promittere*, VAS *ſpondere* dicebatur. Dies, quo adfore reum ſpondebant vades, plerumque erat *perendinus*. Quae vox adeo ſollemnis erat in vadimonii formulis, vt addubitarent prudentes, an DIEM TERTIVM pro PERENDINO dici liceret, vt teſtatur Cicero *pro Muraena XII.* Quo pertinet etiam locus Gellii *Noct. Att. VII.* 1. *Et quodam die ius in caſtris ſedens dicebat, atque ex eo loco id oppidum procul videbatur. Tum e militibus, qui in iure apud eum ſtabant, interrogauit quiſpiam ex more:* IN QVEM DIEM LOCVMQVE *vadimonium promitti iuberet? Et Scipio manum ad ipſam oppidi, quod obſidebatur, arcem protendens:* PERENDIE, inquit, *ſe ſiſtant illo loco*. Non vero vas ſpondebat tantum, reum certo die locoque adfuturum, ſed et, ſi haud adfuturus eſſet, certam ſpondebat deſerti vadimonii poenam (r), quam tamen ipſa litis aeſtimatione maiorem haud eſſe oportebat. Paullus apud *auctorem collat. leg. Moſaic. et Rom. II. 6.* Concepto hunc in modum vadimonio, acceptiſque ſponſoribus e iure diſcedebatur, reuſque vel de tranſactione cogitabat, vel ad contendendum ſe parabat in perendinum. Saepe tamen praetores ex voluntate litigantium vadimonium in alios dies perendinos differebant. Epitom. Liu. LXXVVI. *Sulla ex fiducia tam certae victoriae litigatores, a quibus adibatur, vadimonium Romam differre iuſſit.* Iuuenal. *Sat. III.*

Differt vadimonia praetor.

(r) Male vero Ant. Contius *Lect. I.* 9. inde colligit, ſatisdationem hanc pro litis aeſtimatione, id eſt, iudicatum ſolui, interpoſitam fuiſſe. Ipſum quidem vadimonium contrahebatur ob rem, L. 10. §. 2. D. *ſi quis cautionib.* ſed tantum eatenus, ne reus copiam ſui facere deuectaret.

§. XXI.

Citatio vtriuſque partis per praeconem.

Veniente die, qui *comperendinus* dicebatur, aut aderat reus, et tunc *vadimonium ſiſtere* vel *obire*; aut aberat, et tunc *deſeruiſſe* dicebatur *vadimonium*. Hoc ergo die comperendino aderat et praetor, et actiones poſtridie editas poſtulataſque ex tabulis ordine recitari, ſimulque actores reoſque per accenſum citari (s) iubebat, vt cognoſcendis cauſſis operam, ſimulque iudices daret. Quorum illud *dicere vadimonia*, hoc *addicere iudicia* vocabant, Macrob. *Sat. I. 26. Comperendini dies fuerunt, quibus* VADIMONIA DICERE *et* IVDICIA ADDICERE *licebat*. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 456. Citati litigantes, ſi ſeſe non ſiſterent, cauſſa cadebant. Horat. *Serm. I. 9. v.* 35.

Ven-

(s) Hoc fine nomina edebantur reorum aeque, ac actorum apud praeconem vel accenſum, vt is deinde ordine citare litigantes ad tribunal poſſet. Aſcon. Pedian. Cic. *in Verr. III. Apud veteres et iudices, et rei, et accuſatores, et defenſores, citabantur a praecone praetoris.* Racuard. *Protribunal. II. p.* 874.

Ventum erat ad Veſtae, et tunc reſpondere vadato
Debebat, quod ni feciſſet, perdere litem.

In primis reus, deferens vadimonium, perdebat litem, et praetor, poſtulante actore, ex edicto iubebat eius bona poſſideri. Ita enim edixerat praetor: IN BONA EIVS, QVI IVDICII CAVSSA FIDEIVSSORES DEDERIT, SI NEQVE POTESTATEM SVI FACIAT. NEQVE DEFENDATVR, IRI IVBEBO. Exemplum eſt apud Ciceronem in *Orat. pro P. Quinctio VI.* cuius ex edicto bona poſſidebantur, quia vadimonium deſeruiſſet. Si tamen reus non exaudiuerat vocem praeconis, reſtituebatur in integrum, modo ſtatim inuicem adiiſſet. *L. pen. D. de in int. reſt.* Quid, ſi ſe haud ſiſterent?

§. XXII.

Sin vterque ſe ſtitiſſet: tunc ad citationem prior reſpondebat reus: *Vbi tu es, qui me vadatus es? vbi tu es, qui me citaſti? Ecce ego me tibi ſiſto, tu contra et te mihi ſiſte.* Ad hanc enim ſollemnem formulam, omnium interpretum conſenſu reſpicit Plaut. *Curcul. I. 3. v. 5.* Intentio actionis.

VBI TV ES, QVI ME CONVADATVS *Venereis* VADIMONIIS?
VBI TV ES QVI ME, *libello Venereo* CITASTI?
SISTO EGO TIBI ME, *et mihi contra itidem* VT SISTAS.
Suadeo.

Prouocatur hoc modo actor: ADESSE ſe aiebat. Quorſum itidem pertinent illa Plauti, proxime ſequentia:

ADSVM, *nam ſi abſim, haud recuſem, quin mihi male ſit, mel meum.*

Regerebat porro reus, QVID AIS? Cui actor reſpondebat AIO: et tum ipſa ſequebatur actio, reo intenta, certa formula concepta veluti: AIO, FVNDVM, QVEM POSSIDES, MEVM ESSE, vel AIO, TE MIHI DARE FACERE OPORTERE. Iuuabit ergo formulas actionum praecipuarum, eo ordine, quo eas Imperator hoc titulo propoſuit, colligere, vt, quid ſingulis actionum formulis petere ſoliti ſint Romani, eo dilucidius adpareat. Neque tamen aliquis a nobis requiret, vt omnes actiones, quarum et rhetores meminerunt, explicemus, veluti actionem *dementiae*, *inſcripti maleficii*, *talionis*, *malae tractationis*, *abdicationis.* Earum enim pleraſque non in foro, ſed in Rhetorum ſcolis, natas eſſe, iampridem docuit Cuiac. *Obſ. VIIII.* 13.

§. XXIII.

Prima actionum diuiſio eſt, quod aliae IN REM, aliae IN PERSONAM tendunt, quibus alii tertium genus *actionum* MIXTARVM adiiciunt (*t*). Actiones quotuplices?

 Non-

(*t*) Ipſe Imperator tertium hoc genus adiicit, §. 20. *Inſt. h. t.* quem quidem locum gloſſematibus violatum exiſtimat Ant. Faber *de Error. pragm. Part. IIII. Dec. 94. cap. 5. ſequ.* ſed adgnoſcunt etiam mixtas actiones Diocletianus et Maximianus Imperatores *L. 7. C. de petit. hered.* et Paullus *l. 1. D. fin. regund. L. 29. pr. D. comm. diuid.* Et certe alias quoque ſaepe, quae mixtam

Nonnumquam enim res veniebat in controuerſiam, nonnumquam et in perſonam agebatur ex conuentione vel maleficio, nonnumquam et res, et praeſtationes quaedam perſonales, ſimul petebantur. *Actiones in rem* iterum vel CIVILES erant, vel PRAETORIAE. Illae ex legibus, SC. et conſtitutionibus; hae ex edicto, vel iure honorario, deſcendebant. Ciuiles in rem actiones erant *Rei vindicatio*, *actio in rem vtilis*, *hereditatis petitio*, *conſeſſoria*, *negatoria*.

mixtam cauſſam habent in rerum diuiſionibus negliguntur, et confunduntur cum ſimplicibus, atque ideo in iure noſtro vnius eiuſdemque rei modo bipartita, modo tripartita ſit diſtributio, ceu exemplis quamplurimis oſtendit Ger. Noodt *Probab. l.* 12. *p.* 33. *ſequ.*

§. XXIIII.

Rei vindicationem praecedebat lis de vindiciis.

REI VINDICATIO inſtitui non poterat, niſi anteà certum eſſet, cuius eſſe deberent *vindiciae*, id eſt, quem poſſidere, quem petere oporteret. Aſcon. Paedian. *in Cic. Verrin. III. p.* 1489. *Lis* VINDICIARVM *eſt, quum litigatur de ea re apud praetorem, cuius incertum eſt, quis debeat eſſe poſſeſſor, et ideo, qui eam tenet ſatiſdat pro praede litis vindiciarum aduerſario ſuo, quo illi ſatisfaciat, nihil ſe deterius in poſſeſſione facturum, de qua iurgium eſſet. Rurſus ſponſione ipſe prouocatur, ab aduerſario certae pecuniae, aut aeſtimationis, quam amittat, ni ſua ſit hereditas, de qua contendit. Praedes ergo dicuntur ſatiſdatores locupletes pro re, de qua apud iudicem lis eſt, ne interea, qui tenet, diffidens cauſſae, poſſeſſionem deteriorem faciat, tecta diſſipet, excidat arbores, et culta deſerat.* Ex hoc ergo quantiuis praetii loco ſatis patet, quo pacto in iure vindiciae poſtulatae ſint. Quoties ſcilicet incerta erat poſſeſſio, is, cuius intererat, poſtulabat a praetore interdictum de poſſeſſione vel adipiſcenda, vel reſtituenda, vel recuperanda, de quibus infra ad *Tit. XV.* Poſtremo interdictum dabatur iis, qui vi ex aliquo loco erant deiecti. Et quamuis id de vera vi eſſet intelligendum: Romani tamen inuenerant vim ſimulatam, et fictam, quae in eo conſiſtebat, quod alter alteri dicis cauſſa vim inferret in iudicio, tum manus conſerendo, tum verbis vindicando. Nam aut ſeruus vindicabatur aliaque res mobilis, aut fundus. Qui ſerui poſſeſſionem petebat, tenens ſeruum, vel manum ei iniiciens, in iure apud praetorem ita vindicabat, id eſt, poſſeſſionem per vim ſimulatam poſtulabat: HVNC HOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS MIHI DARI POSTVLO. Tacente altero, aut cedente, praetor ſeruum addicebat vindicanti, id eſt, poſſeſſionem ei decernebat vſque ad exitum iudicii. Ille vero ſi contra vindicaturus erat, tum et ipſe ſeruum corripiens, eique manum iniiciens dicebat. ET EGO HVNC HOMINEM MEVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS MIHI CONSERVARI POSTVLO. Tum demum praetor interdicebat: QVI NEC VI, NEC CLAM, NEC PRAECARIO POSSIDET, EI VINDICIAS DABO. Sigon. *de Iudic. I.* 21. Saepe ad hanc vim fictam adludunt veteres auctores. Ouid. *Amor. I.* 4.

Et

Et dicam: MEA SVNT, *iniiciamque* MANVM.

Et *Lib. II.* 5. *v.* 30.

INICIAM *dominas in mea iura* MANVS.

Martial. *Epigr. I.* 5.

Et quum ſe dominum vocabit ille,
Dicas, *eſſe* MEOS, *manuque miſſos*.

Seruius ad illa Virgilii *Aeneid. X. v.* 419.

INIECERE MANVM *Parcae*, *teliſque ſacrarunt*
Euandri.

addit, Virgilium ſermone iuris vſum. Nam MANVS, ait, INIECTIO *dicitur*, *quoties nulla iudicis auctoritate exſpectata*, (id eſt ante praetoris decretum,) *rem nobis debitam vindicamus*. Paullo alia erat fundum, domum, aliasue poſſeſſiones vindicandi ratio, ſi quidem tunc petitor eum, vnde petebatur, ex iure manu conſertum vocabat. Qua de re Gell. *Noct. Att. XX.* 10. EX IVRE MANV CONSERTVM *verba ſunt ex antiquis actionibus*, *quae*, *quum lege agitur*, *et vindiciae contenduntur*, *dici nunc quoque apud praetorem ſolent*. Et paucis interiectis: MANVM CONSERERE *eſt*, *de qua re diſceptatur*, *in re praeſenti*, *ſiue ager*, *ſiue quid aliud eſt*, *cum aduerſario ſimul manu prendere*, *et in ea re ſollemnibus verbis vindicare*. VINDICIA *id eſt*, *correptio manus in re atque in loco praeſenti*. *Id apud praetorem ex XII. Tabulis fiebat*, *in quibus ita ſcriptum eſt*. SI QVI IN IVRE MANVM CONSERVNT. *Sed poſtquam praetores*, *propagatis Italiae finibus*, *datis iuriſdictionibus*, *negotiis occupati*, *proficiſci vindiciarum dicendarum cauſſa in longinquas res grauabantur*, *inſtitutum eſt contra XII. Tabulas tacito conſenſu*, *vt litigantes non in iure apud praetorem manum consererent*, *ſed ex iure manum conſertum vocarent*, *id eſt*, *alter alterum ex iure ad conſerendum manum in rem*, *de qua ageretur*, *vocaret*. *Atque profecti ſimul in agrum*, *de quo litigabatur*, *terrae aliquid ex eo*, *vti vnam glebam in ius*, *in vrbem*, *ad praetorem deferrent*, *et in ea gleba*, *tamquam in toto agro vindicarent*. Ad hunc ergo locum intelligendum obſeruari decet, ex legibus XII. Tabularum vindiciarum litem ſemper agitatam eſſe in loco, atque in re praeſente. Praetor ergo, in fundum profectus, cum litigantibus, ibique ex iure manum conſerentibus, ei parti, cui viſum erat, vindicias, ſeu poſſeſſionem dabat. Id vero quum paullo moleſtius videretur: praetores non amplius in ſundos, de quibus lis erat, dicendarum vindiciarum cauſſa proficiſcebantur, ſed litigantes alter alterum ex iure euocabant in rem praeſentem, e qua redeuntes glebam aſportabant (*u*),

(*u*) Dixeram in priore editione, videri in imaginaria iſta pugna litigantes, nonnumquam feſtucam in ius attuliſſe, forſan ſi de domus poſſeſſione fuerit controuerſia, idque collegeram ex Gell. *Noct. Att.* XX. 10. vbi *vis feſtucaria* memoratur. Sollicitauit hanc obſeruatiunculam, qui nonnumquam nodum in ſcripto quaerit, B. Branchu V. C. in *Obſ. dec. II. cap. XV. p.* 84. incompertum ſibi eſſe negans, vnde hanc obſeruationem hauſerim. Paucis dico, ex Gellio, qui vbi de hoc negotio loquitur, eam vim imaginariam vocat *vim feſtucariam*, nec dicit, litigantes ſemper glebam attuliſſe, ſed id

quae et ipſa vocabatur VINDICIAE, teſte Feſto, *voce vindiciae p. m. 476. De quo verbo Cincius ſic ait : Vindiciae olim dicebantur illae, quae ex fundo ſumtae in ius adlatae erant*. Denique nec in fundum amplius proficiſcebantur litigantes, aut glebam inde deferebant; ſed prudentes, ceu diſerte docet Cic. *pro Muraena XII.* excogitarant nouam formulam vindiciarum, quam litigantibus aeque, ac praetoribus, tamquam carmen quoddam praeſcripſerant. Quod eo ordine factum legimus. Petitor eum, vnde petebatur, ita adloquebatur: FVNDVS, QVI EST IN AGRO, QVI SABINVS VOCATVR, EVM EGO EX IVRE QVIRITVM MEVM ESSE AIO, INDE IBI EGO TE EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCO. Cedente aduerſario, praetor fundi illius poſſeſſionem addicebat vindicanti. Sin cedere nollet aduerſarius: tum contra vindicans petitori reſpondebat: VNDE TV ME EX IVRE MANVM CONSERTVM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Tum praetor vtriſque: SVPERSTITIBVS, inquit, PRAESENTIBVS, ISTAM VIAM DICO. INITE VIAM. Quae verba eum ſenſum habebant, quod actor et reus, praeſentibus teſtibus (x), certam viam inire deberent, quaſi in agrum profecturi ad conſerendam ibi manum, glebasque in rei teſtimonium referendas. Viam ergo inibant, duce ſapiente, quo duce etiam redibant, dicente praetore: REDITE VIAM. Omnia haec ex Ciceronis oratione *pro Muraena XII.* diſcimus, qua ſalſe orator hanc obſcuram iureconſultorum diligentiam perſtringit. Tandem praetor, audita vtraque parte, ſi adpareret, quemquam vi deiectum, ita ſecundum eum dicebat vindicias: VNDE TV ILLVM DEIECISTI, QVVM NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO POSSIDERET, EO ILLVM RESTITVAS IVBEO. Sigon. *l. c. I. 21. p.* 459. *ſequ.* Iac. Raeuard. *ad XII. Tab. VI. p.* 32. *ſequ.*

id modo exempli gratia profert, quia de agro loquitur. Quod ſi ergo agrum repraeſentabat gleba; quidni domum feſtuca? Sane et poſtea a Francis, qui pleraſque ſollemnitates iuris a Romanis adoptauerant, feſtucam traditionis ſignum conſtituebant, et tradere praedium apud eos erat *effeſtucare*, vti ex gloſſariis abunde conſtat. Nec etiamnum illa effeſtucatio ignota eſt in Gelria, Drentia et vicinis prouinciis. Vid. Frid. a Sande *de Effeſtucatione* libellus elegantiſſimus. Quid vero vir doctus attulit melius? Dicit vim iſtam feſtucariam nomen obtinuiſſe a praetoria vindicta, quae et feſtuca dicta ſit apud Plautum: *Mil. glorioſ. IIII. 1. v.* 15. Perſ. *Sat. V. v.* 175. Vnde non temere conijci, eius feſtucae, quam in manumiſſionibus adhibuerint, etiam in aliis vindicationibus vſum fuiſſe, inprimis quum a vindicando dicta ſit vindicta. Sed meliore iure mirarer; vnde hanc obſeruationem ſuam hauſerit Clariſſimus Branchu, niſi res ipſa doceret, eum notulam, quam Thyſius et Oiſelius Gellii textui adleuerant, bona fide ſequutum. Reiicere coniecturam, aliamque ſubſtituere; eamque nullo argumento probare, non eſt errorem Heineccii indicare, vti in titulo capitis promittitur, ſed ſibi placere.

(x) Feſtus *voce ſuperſtites: p. m.* 456. SVPERSTITES *teſtes praeſentes ſignificat. Cuius rei teſtimonium eſt, quod ſuperſtitibus praeſentibus, ii, inter quos controuerſia eſt, vindicias ſumere iubentur.*

§. XXV.

Formulae rem vindicandi. Conſtituto ita poſſeſſore, tum demum lis de dominio poſſeſſori intendebatur ab eo, qui poſſeſſione erat excluſus. Id vero ita fiebat, vt actor primum, an reus auctor eſſet, quaereret, deinde vindicaret,

tum

Digitized by Google

tum ſatisdare iuberet, ac denique ſponſione prouocaret. Primum ergo quaerebat actor: QVANDO TE IN IVRE CONSPICIO, POSTVLO ANNE SIES AVCTOR? Hanc enim formulam totidem verbis habet Cicero *pro A. Caecin. XVIIII.* et Valer. Prob. *in Notis* (y). Auctor vero is eſſe dicebatur, vnde quis ius ſuum poterat repetere Raeuard. *Protribun. V. p.* 889. *Qui* enim *petitorio iudicio vtebatur, ne fruſtra experiretur, requirere debebat, an is eum quo inſtituebat actionem, poſſeſſor ſit, vel dolo deſierit poſſidere? L.* 36. *pr. D. de rei vind.* Negante reo, praetor dicebat: QVANDO NEGAT, SACRAMENTO QVAERITO. *Sacramento* (z) vero *quaerere* erat ad certam ſpondendam pecuniam reum prouocare, ni, ita eſſet. Itaque petitor pergebat: QVANDO NEGAS, TE SACRAMENTO QVINGENARIO PROVOCO. SPONDESNE TE DATVRVM QVINGENTOS, SI AVCTOR SIS? id eſt, ſi probauero, te auctorem vel poſſeſſorem eſſe? Cui inficiator reſpondebat: SPONDEO QVINGENTOS, SI AVCTOR SIEM. Quo dicto ſtatim reſtipulabatur: TV VERO SPONDESNE IDEM, NI SIM? cui ille, ET EGO QVOQVE SPONDEO. Adfirmante vero illo, ſe eſſe auctorem, ſequebatur actio: QVANDO AIS, NEQVE NEGAS, TE AVCTOREM ESSE, HVNC HOMINEM (FVNDVM) EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. Quaerebat tunc praetor ex reo, an contra vindicaret? Negante eo, praetor ſeruum vel fundum addicebat vindicanti. Si contra vindicaret reus, vtebatur formula: ET EGO EVNDEM HOMINEM (FVNDVM) MEVM ESSE AIO EX IVRE QVIRITIVM. SED NONNE TV DICIS, QVA CAVSSA VINDICAVERIS; Tum actor cauſſam dominii ſui exponebat, Car. Sigon. *l. c.* Raeuard. *Protribun. V. p.* 889. *ſequ.* Briſſon. *de Form. V. p.* 369. 476. *ſequ.* Antequam vero id faceret, poſtulare ſolebat petitor a poſſeſſore,

vt

(y) Sed denuo intercedit V. C. B. Branchu *in Obſ. dec. II. cap. XV. p.* 90. meque cum aliis errare clamat, dum hanc formulam ad actiones in rem referam, quae potius ad actiones in perſonam pertineat, ſiquidem in his ob metum pluris petitionis neceſſe fuerit, aliquid ſcire de conditione eius qui litem conteſtaturus eſſet. Crederem, ſi vir doctus, quod tanta fiducia adfirmat, probaret. Sed id non facit. Dabo ergo operam vt me intelligat. Notum eſt, olim non habitum fuiſſe pro poſſeſſore, qui dolo deſierat poſſidere: id enim ſi fuiſſet, fruſtra praetor inuexiſſet reſtitutionem in integrum ob alienationem iudicii mutandi cauſſa factam. Ius illud de quo *L.* 131. *D. de reg. iur.* non ex iure antiquo eſt, ſed ex edicto, adeoque a temporibus Hadriani, qui ſingulari SC. anno V. C. IϽCCCLXXXI. Q. Iulio Balbo et P. Iuuentio Celſo Coſſ. ſanciri iuſſit, *vt qui fecerint quo minus poſſiderent, perinde condemnarentur, quaſi poſſiderent*. Legitima verba SC. exſtant L. 20. §. 6. D. *de her. petit.* Ex hoc vero SC. id principium, quod qui dolo malo poſſidere deſiit, pro poſſeſſore habeatur, natum eſſe, teſtis eſt Paullus. *L.* 27. §. 3. D. *de rei vindic.* Quum ergo vererentur petitores, ne poſſeſſores res litigioſas alienarent, poſteaque cum alio potentiore, ſibi eſſet negotium; merito interrogabant *an reus ſit auctor*; id eſt, an iam poſſideat, et in poſterum, ſi lis ſecundum actorem daretur, rem praeſtare velit? Id quoque diſertis verbis teſtatur Caius *L.* 36. *pr. D. eod.* Negante illo, ſequebatur ſponſio, ſi auctor eſſet, id eſt, ſi poſſideret, et hinc rem praeſtare teneretur. Quid quaeſo opus erat hac interrogatione, in actionibus in perſonam? Et quid illa cum pluris petitione commune habebat?

(z) Feſtus *voce ſacramentum p.* 418. *Sacramentum aes ſignificat, quod poenae nomine penditur, ſiue eo quis interrogatur, ſiue contenditur. Id in aliis rebus quinquaginta aſſium eſt, in aliis, quingentorum, inter eos, qui iudicio inter ſe contendunt*. Conf. Varro *de Lingua Lat. V.* 36. *p.* 29.

eſt, Imperatoribus rerum potitis, eam actionem conſtitutam fuiſſe, id quod tamen mauult Sigon. *de Iudic. I. 17. p.* 441. Petebatur ea actione res, iuſta ex cauſſa tradita, ſed nondum vſucapta, ac deinde amiſſa; perinde ac ſi eſſet vſucapta, a quocumque, qui non eſſet dominus. Vnde hic valebat exceptio, SI EA RES POSSESSORIS NON SIT *L. vlt. D. de Public. act.* quam tamen exceptionem dominii tribus caſibus ceſſaſſe, obſeruat Cuiac. *Obſ. X. 6.* Formula actionis procul dubio et hic fuit: AIO HANC REM, QVAM TV POSSIDES, MEAM ESSE, addita deinde cauſſa vindicandi, QVANDOQVIDEM EAM BONA FIDE EMI A L. TITIO, ET AB EODEM BONA FIDE TRADITAM ACCEPI.

§. XXVIIII.

Aliae actiones praetoriae in rem.

De actionibus RESCISSORIA, PAVLLIANA, SERVIANA et QVASI SERVIANA nihil eſt, quod ex antiquitatibus moneam, niſi quod *reſciſſoria* ab eodem Publicio praetore, de quo paullo ante, inuenta ſit, ceu in adnotatione ſubiecta oſtendimus, *Seruiana* vero *Ser. Sulpitio*, inſigni illi iureconſulto deberi videatur, de cuius quippe praetura teſtatur Cicero *pro Muraena XX.* Formulam actionis Seruianae indagauit Briſſon. *de Form. V. p.* 382.

§. XXX.

Actiones praeiudiciales.

Fuerunt etiam actiones in rem quae propriam habebant obſeruationem, et ſingulare obtinuerant nomen, dictae quippe PRAEIVDICIALES. §. 14. *Inſt. h. t.* Tales erant quae de ſtatu inſtituebantur, inprimis *de libertate*, *de ciuitate* et *de partu agnoſcendo*, quas eleganter complectitur Terent. *Eun. IIII. 7. v. 35. CH. Principio eam dico eſſe* LIBERAM. *THR. Hem. CH.* CIVEM *Atticam. THR. Hui? CH. Meam* SORORFM. *THR. Os durum!* vbi prima actio eſt de ſtatu *libertatis*, altera de ſtatu *ciuitatis*, tertia de ſtatu *familiae*. Actiones de libertate duae erant proditae. Aut enim quiſquam alterum e ſeruitute in libertatem, aut e libertate in ſeruitutem vindicabat. Ille *liberali cauſſa manu adſerere*, hic *in ſeruitutem adſerere quem dicebatur*. In his actionibus id ſingulare erat, quod ex lege XII. Tabularum vindiciae pro libertate, non pro ſeruitute darentur, adeoque poſſeſſio hominis ad finem vſque iudicii maneret penes eum, qui libertatem adſereret, non qui in ſeruitutem. Liu. III. 44. Adſerens ergo liberali cauſſa, ita initio videtur poſtulaſſe vindicias; HVNC HOMINEM EGO LIBERVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS SECVNDVM LIBERTATEM MIHI DARI POSTVLO. Cui aduerſarius reſpondit: ET EGO HVNC HOMINEM IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO, EIVSQVE VINDICIAS MIHI CONSERVARI POSTVLO. Hinc ſequutum decretum praetoris: QVI LIBERTATEM DEFENDIT, EI DO VINDICIAS. Sequente cognitionum die, actio de libertate intendebatur hoc modo: HVNC HOMINEM IVRE QVIRITIVM LIBERVM ESSE AIO, EVMQVE LIBERALI CAVSSA MANV ADSERO. Negante aduerſario, et in ſeruitutem vindicante, ſequebantur ſponſiones, vt ſupra NI LIBER SIT, SI LIBER SIT. Sigon. *ibid. p.* 478. Frequentiſſima huius actionis mentio apud

co-

comicos. Terent. *Adelph. II.* 1.

> - - *Neque vendendam cenſeo, quae libera eſt,*
> *Nam* EGO ILLAM LIBERALI ADSERO CAVSSA MANV,

Plaut. *Poenul. IIII. vlt.*

> *Omnia memores, quo id facilius fuit:* MANV EAS ADSERAT
> SVVS POPVLARIS LIBERALI CAVSSA.

Idem *Poen. V.* 2.

> - - *Et ſi frugi eſſe vis,*
> EAS LIBERALI *tum* ADSERES CAVSSA MANV.

Plaut. *Perſ. I.* 3. *Curcul. V.* 2. Aſt ſi in ſeruitutem quis adſereret hominem, qui pro libero ſe gerebat: ea erat ipſa rei vindicatio, de qua ſupra actum. Denique actio de partu adgnoſcendo ita intendebatur: AIO, MVLIEREM HANC EX TE PRAEGNANTEM ESSE. Negante altero, ſequebatur more conſueto ſponſio: NI SIT. Sigon. *ibid. p.* 479.

Actiones ex contractibus nominatis.

§. XXXI.

Alterum genus actionum erat IN PERSONAM, quae et CONDICTIONVM nomine veniebant, eaeque vel ex ſola aequitate, vel ex conuentione, vel ex maleficio oriebantur. His quum non res peteretur, ſed a perſona certa vel praeſtatio, vel poena, depoſceretur: longe aliter concipiendae erant earum actionum formulae. In contractibus ita intendebat actor: AIO, TE MIHI MVTVI, COMMODATI, DEPOSITI NOMINE, DARE CENTVM OPORTERE. AIO TE MIHI EX STIPVLATV, LOCATO, DARE FACERE OPORTERE. Iam aut negabat tunc aduerſarius actoris intentionem, aut excipiebat, veluti: NEGO ME TIBI EX STIPVLATV CENTVM DARE OPORTERE, NISI QVOD METV, DOLO, ERRORE ADDVCTVS SPOPONDI, vel NISI QVOD MINOR XXV. ANNIS SPOPONDI. Inficiante reo, ſequebatur ſponſio, NI DARE FACERE DEBEAT, vt et reſtipulatio: SI DARE FACERE DEBEAT. Excipiente eodem: ita ſpondebatur, NI DOLO ADDVCTVS SPOPONDERIT, et ſequebatur reſtipulatio, SI DOLO ADDVCTVS SPOPONDERIT, Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 479. *ſequ.*

Actio praeſcriptis verbis.

§. XXXII.

Ex contractibus innominatis, omnique conuentione, quae cauſſam habebat absque nomine, naſcebatur actio PRAESCRIPTIS VERBIS, quae et incerta, *L.* 6. *C. de rer. permut.* et INCERTI, *L.* 7. §. 2. *D. de pact.* immo et IN FACTVM vocari ſolet. *L.* 13. §. 1. *L.* 23. *fin. D. de praeſcr. verb.* In eo haec actio differebat ab aliis, quod quum aliarum actionum formulae eſſent vel a pontificibus, vel a praetoribus compoſitae: huius actionis verba ſolerent a iureconſultis praeſcribi. Idque eſt, quod intelligit Val. Max. VII. 2. vbi de A. Caſcellio iureconſulto refert, *quod nullius aut gratia, aut auctoritate, compelli potuerit, vt de aliqua earum rerum, quas triumuiri dederant,* FORMVLAM COMPONERET. Briſſon. *de Form. Lib. V. p.* 385. quamuis plane aliam nominis rationem reddendam putet Em. Merill. *Obſ. VIII.*

VIII. 16. Hotoman. *in Comment. in Inſt. tit. de locat. conduct. p. 657. Tomo II. Op.* plane negat, hanc actionem dicendam eſſe PRAESCRIPTIS VERBIS, ſed dicendam potius exiſtimat, PERSCRIPTIS VERBIS, quia reliquarum quidem actionum formulas praetores certis notis in edicto ſuo propoſuerint: ſi vero nata ſit inuſitata controuerſia, non notis, ſed plene perſcriptis verbis concipienda fuerit actionis formula. Sed quis credat, toties erraſſe librarios in vero huius actionis nomine, eamque ſemper et vbique adpellaſſe PERSCRIPTIS VERBIS? Et cur Graeci idem vocabulum retinuerunt, niſi fuiſſet inter iuriſconſultos notiſſimum? Immo et veteres Gloſſae verborum iuris habent vocabulum *πραισκρίπτοις βίρβις*, idque interpretantur *τῆς ἐν τοῖς προγραφεῖσι ῥήμασιν ἐνοχῆς*. Quod profecto non *perſcripta* ſine notis, ſed *praeſcripta verba* ſignificat. Quoties ergo incerta ac ſine nomine conuentio interceſſerat, ita intendebatur actio, vt ea negotium, de quo conuenerat, complecteretur. Verbi gratia: AIO TE MIHI TRITICVM, DE QVO INTER NOS CONVENIT, OB POLITA VESTIMENTA TVA, DARE OPORTERE. Negante reo fiebat ſponſio NI DARE DEBEAT. Car. Sigon. *de Iudic. I. 21. p.* 480.

§. XXXIII.

Actiones ex maleficio. Obligationes ex maleficio priuato erant quatuor, EX FVRTO, RAPINA, DAMNO, INIVRIA. EX FVRTO ACTIO alia poenalis erat, alia condictio rei furtiuae. Condicturus vero rem furtiuam ita intendebat: AIO, VESTEM, QVAM NVPER FVRTO MIHI ABSTVLISTI, MEAM ESSE, TEQVE ILLAM MIHI DARE OPORTERE; (b) Ita et in reliquis maleficiis intendebatur actio. In iniuriis: AIO, TE MIHI PVGNVM INFLIXISSE, TEQVE MIHI TANTVM, QVANTVM EGO AESTIMAVERO, DARE OPORTERE. In rapina: AIO TE MIHI LIBRVM VI RAPVISSE, TEQVE MIHI QVADRVPLVM EIVS PRETIVM DARE OPORTERE. In damno iniuria dato: AIO TE HOMINEM MEVM OCCIDISSE, TEQVE MIHI, QVANTVM ILLE HOC ANNO PLVRIMI FVIT, DARE OPORTERE. Sigon. *de iudic. I. 20. p.* 480.

(b) Hoc modo formulam concipit Sigonius *de Iud. I. 20. p.* 480. Sed plerumque tamen vſi videntur *queri*: AIO HANC MIHI REM FVRTO TVO ABESSE. *L. 19. §. 3. D. de furt.* Quinctilian. *Declam.* XIII. Quo alludens etiam Martialis *Epigr. VI. 19.*
Sed lis eſt mihi de tribus capellis.
Vicini, queror HAS ABESSE FVRTO.
Briſſon. *de Form. V. p. 377.*

§. XXXIIII.

Actiones mixtae. Ad actiones mixtas praeter *hereditatis petitionem* referuntur iudicia FAMILIAE ERCISCVNDAE, COMMVNI DIVIDVNDO, FINIVM REGVNDORVM, in quibus ita videtur inſtituta actio: AIO TE FAMILIAM DIVIDERE DEBERE, ET HOC NOMINE, QVANTVM MIHI EX INVENTARIO DEBETVR, TE MIHI DARE OPORTERE

Digitized by Google

PORTERE. AIO RES COMMVNES DIVIDVNDAS ESSE, EOQVE NOMINE TE MIHI DIMIDIVM DARE OPORTERE. AIO FINES AGRI NOSTRI REGVNDOS, TEQVE, QVOD EX AGRO MEO PERCEPISTI, DARE OPORTERE. Sigon. *de Iudic. ibid.*

§. XXXV.

Actiones poenales.

Sufficiant haec de prima actionum diuiſione. Altera eſt, qua actiones in REI PERSEQVVTORIAS, POENALES et MIXTAS diſpeſcuntur. Rei perſequutoriae ſunt omnes in rem actiones, omneſque ex contractu, excepta actione depoſiti miſerabilis: adeoque de his iam ſupra actum. Poenales ſunt actiones ex delicto, quibus non rem, ſed poenam, perſequimur. Mixtis denique, tum id quod intereſt, tum poenam, legibus conſtitutam, perſequimur, veluti actione *vi bonorum raptorum*, *damni iniuria dati*, *depoſiti miſerabilis*, et quae ſunt huius generis aliae, quas iam antea occupauimus. Formula perſequendi poenam fuiſſe videtur talis: AIO CENTVM MIHI FVRTO TVO MANIFESTO ABESSE, TEQVE EO NOMINE QVADRINGENTOS AVREOS MIHI DARE OPORTERE. Rem vero et poenam ſimul ita videntur perſequuti: AIO TE MIHI VESTEM VI RAPVISSE, EOQVE NOMINE QVADRVPLVM DARE OPORTERE. Ex quibus ſimul intelligitur, quo pacto ex diuerſis delictis in ſimplum, duplum, triplum, quadruplum, agi conſueuerit, vt adeo non opus ſit, de hac tertia actionum diuiſione ſeorſum agere. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 481. *ſequ.* Addimus in quadruplum olim etiam condemnatos eſſe foeneratores improbos. Teſtem eius rei locupletiſſimum habemus Catonem *de Re ruſt. init.* cujus locum ſupra *Libro III. Tit. XV.* §. *IIII.* adſcripſimus.

§. XXXVI.

Actiones arbitrariae, ſtricti iuris et bonae fidei.

Quarto actiones aliae ſunt BONAE FIDEI, aliae STRICTI IVRIS, aut vt rectius dicamus, aliae ARBITRARIAE ſunt, aliae BONAE FIDEI, aliae STRICTI IVRIS. ARBITRARIAE id habebant ſingulare, quod iudex primum ex aequo et bono aeſtimare iuberetur, quantum reus reſtituere deberet, et ſi non pareret, ei poteſtas eſſet, illum in maius quid condemnandi, e. g. in quadruplum, veluti in actione quod metus cauſſa, vel in quantum in litem actor iuraſſet. Theoph. §. 31. *Inſt. h. t.* In actionibus STRICTI IVRIS praetor certum quid exprimebat in formula; in quod reus eſſet condemnandus. Denique in BONAE FIDEI iudiciis iudicis religioni permittebat, in quantum reum ex aequitate putet condemnandum. Actionum *bonae fidei* tres erant formulae. In contractibus enim potiſſimum conſenſualibus actores vtebantur formula EX BONA FIDE. In fiduciis dicebant: VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER. Rei denique vxoriae actioni, et actionibus arbitrariis, propria erat formula: QVANTVM AEQVIVS MELIVS. Quae omnia diſcimus ex Cic. *de Offic. III.* 15. et *pro Q. Roſcio*

Co-

Digitized by Google

Comoedo IIII. Hinc tales erant actionum bonae fidei formulae: AIO, TE MIHI DOMVM LOCASSE, TEQVE MIHI EX AEQVO ET BONO DARE FACERE OPORTERE, QVIDQVID ALTERVM LOCATI NOMINE DARE FACERE OPORTET EX FIDE BONA. Cuius formulae exemplum eſt apud Valer. Max. VIII. 2. 1. *L.* 54. *pr. D. locati.* Item: AIO, ME TIBI, PRAETER DOTEM, ET PATRIMONIVM MEVM DEDISSE, TEQVE MIHI, QVANTVM AEQVIVS MELIVS SIT, DARE OPORTERE. Item: AIO, TE MIHI DOMVM ILLAM, QVAM TIBI MANCVPAVI, VT MIHI REMANCVPARES, VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TVAMQVE FIDEM FRAVDER, REMANCVPARE OPORTERE. Arbitrariae vero actiones ita concipiebantur: AIO TE MIHI VESTEM EXHIBERE, VEL QVANTVM AEQVIVS MELIVS, MIHI DARE OPORTERE. *L. pen.* §. *vlt. D. ſolut. matrim.* Cicero *Topic. XVII.* Car. Sigon. *de iudic. l.* 21. *p.*485. *ſequ.* Actiones ſtricti iuris, omiſſis illis formulis, ad rei certae praeſtationem reo intendebantur. Differentia etiam ea erat inter has actiones, quod in actionibus bonae fidei et arbitrariis res ab arbitris, in actionibus ſtricti iuris a iudicibus diſcuterentur. Illis *libera erat et nullis adſtricta vinculis religio, vt detrahere aliquid poſſent, et adiicere, et ſententiam ſuam, non prout lex et iuſtitia ſuaderet, ſed prout humanitas et miſericordia impelleret, regerent.* Senec. *de Beneſ. I.* 7. Hos praetor includebat formula, adeoque omnia *ad libellam*, vt ait Cic. *pro Q. Roſc. IIII.* adiudicare tenebantur, hoc eſt, *ad teruncium*, vt explicat Hadr. Turneb. *Aduerſ. XXVIIII.* 36. Id quod tum demum intelligetur melius, vbi de iudicum datione, praeſcriptiſque eis a praetore formulis, egerimus.

§. XXXVII.

Quinto aliis actionibus SOLIDVM, aliis MINVS, QVAM SOLIDVM conſequimur. Quoties enim reum, quantum facere poterat, dare oportebat: toties minus quam ſolidum obtinebatur. Formula erat de peculio filii: AIO, ME SERVILIO, FILIO TVO C AVREOS MVTVOS DEDISSE, TEQVE, QVANTVM EX EIVS PECVLIO FACERE POTERIS, MIHI DARE OPORTERE. Item de dote: AIO, ME TIBI NOMINE DOTIS MILLE DEDISSE, TEQVE MIHI, QVANTVM FACERE POTERIS, DARE OPORTERE. Ita et a parente, patrono, ſocio, milite, donatore, non totum, ſed quantum facere poterant, obtineri poterat, ob beneficium competentiae. Eodemque modo agebatur cum eo, qui bonis ceſſerat, ſi poſtea aliquid adquiſiuiſſet. De quibus omnibus plura iureconſulti. Sigon. *de Iudic. l.* 21. *p.* 483. Actiones, quibus ſolidum vel conſequebantur, vel non conſequebantur.

§. XXXVIII.

Sexto actiones vel ob FACTVM PROPRIVM reorum, vel filiorum familias ſeruorumque cauſſa intendebantur. Huc pertinent actiones QVOD IVSSV, de IN REM VERSO, de PECVLIO, TRIBVTORIA, EXERCITORIA, INSTITORIA. De quibus omnibus titulo proxime inſequente ex inſtituto erit agendum. Actionum ſexta diuiſio.

§. XXXVIIII.

Hactenus, quo pacto actiones intendere ſoliti ſint veteres, oſtendi- Poſtulatio iudicis.

mus. Eas rei vel NEGANDO excipiebant, vel EXCIPIENDO excludere conabantur, ceu infra ad titulum de exceptionibus docebimus. Vbi ergo reus actionis fundamendum vel negando, vel excipiendo eliſerat, et ſponſiones ea, qua antea diximus, ratione fuerant factae: proximum erat, vt vel IVDICES, vel ARBITRI, vel RECVPERATORES poſtularentur. *Iudex* cognoſcebat de actionibus omnibus, maxime vero de iis, quae erant ſtricti iuris. *Arbitri* ad diiudicandas cauſſas bonae fidei, et arbitrarias, dabantur, horumque latior erat iudicandi poteſtas. Feſtus *p.* 253. ARBITER *eſt*, *qui totius rei arbitrium habet et poteſtatem*. Vnde hi arbitri cum compromiſſariis non ſunt confundendi. Denique, ſi de perſequutione rei agebatur, dabantur, *recuperatores*, ita dicti, quod per eos ſuum quisque recuperaret (*c*), ceu poſt Feſtum *voce Reciperatio p.* 893. recte obſeruat Theophil. *ad* §. 4. *Inſt. qui et ex quib. cauſ. manum. non licet.* Sic A. Caecinae recuperatores dabantur, vt tota Ciceronis oratio docet. Tales etiam in prouinciis datos eſſe, legimus Cic. *in Verr.* II. 11. 13. Liu. XXXXIII. 1. Inualuit tamen poſtea, vt et centumuiri, quos praetor in conſilio habebat, cauſſas grauiores difficilioreſque cognoſcerent. Sen. *de Benef.* *III.* 7. Quod ab Auguſti demum temporibus frequentius fieri coepiſſe, haud obſcure colligas ex Tacito *de Orat. XXXVIII.* vbi ita auctor, quisquis ſit: *Primus tertio conſulatu Cn. Pompeius adſtrinxit, impoſuitque veluti fraenos eloquentiae, ita tamen, vt omnia in foro, in legibus, omnia apud praetores gererentur. Apud quos quanto maiora olim negotia exerceri ſolita ſunt, quod maius argumentum eſt, quam quod cauſſae centumuirales, quae nunc primum obtinent locum, adeo ſplendore aliorum iudiciorum obruebantur, vt neque Ciceronis, neque Caeſaris, neque Bruti, neque Caelii, neque Calui, non denique vllius magni oratoris liber apud centumuiros dictus legatur; exceptis orationibus Aſinii Pollionis?*

(*c*) Nullum eſt dubium, quin initio ob rem tantum perſequendam dati ſint recuperatores. Id enim vel ipſum indicat vocabulum. Poſtea tamen et alii iudices hoc nomen tuliſſe videntur. Nam et ad aeſtimationem iniuriarum recuperatores datos, legimus. Tac. *Annal.* I. 74. Gell. 20. 1. nec non in vindiciis ſecundum libertatem, Suet. *Veſpaſ.* III. quin & pro obtinenda corona murali. Liu. XXVI. 48.

§. XXXX.

Formula poſtulandi iudicem vel arbitrum.

Iudices ergo hi POSTVLABANTVR a litigantibus, ita, vt actor primum iudicem aduerſario ferret, quem ipſi commodum erat, in verba ſponſionis NI ITA ESSET, rogaretque vt eo contentus eſſet, ne alium poſceret, vel procaret. Verbo enim PROCARE hac in re vſos veteres, docet Feſtus *voce procum. p.* 380. *Eſt enim procare poſcere, vt cum dicitur in iudice collocando*: SI ALIVM PROCAS, NIVE EVM PROCAS, *hoc eſt poſtis.* Quod ſi iudicem probaret reus, tunc iudex CONVENIRE dicebatur. Valer. Max. II. 8. (*d*) *L.* 80. *D. de Iudic.* et hinc nihil erat reli-

(*d*) Licebat ergo eumdem reiicere, et eierare, quod fiebat formulis: EIERO, QVEM TVLISTI, IVDICEM, INIQVVS EST: vel HVNC NOLO, TIMIDVS EST, vel NOLO EVM ELIGERE. Cic. *de Orat. II.* 70. Plin. *Paneg.* XXXVI. 4. Briſſon. *de Form.* V. *p.* 369. Ex quo facile patet, vnde natum ſit iusiurandum perhorreſcentiae, quod poſtea inuexit ius canonicum. *cap.* 11. *de reſcript. in* 6.

Digitized by Google

reliquum quam vt eum poſtularent a praetore: quod his verbis factum eſſe, docent Cicero *pro Muraena XII.* et Valerius Probus *in Notis:* PRAETOR IVDICEM ARBITRVMVE POSTVLO, VT DES IN PERENDINVM: Eodem modo poſtulabantur recuperatores. Cic. in *Verr. III.* 58. *Coepit Scandilius recuperatores aut iudicem poſtulare.* Centumuiri non poſtulabantur, niſi vterque litigantium in eos ſubſcripſiſſet. Plin. *Epiſt. V.* 1.

§. XXXXI.

Iudices qua formula.

Iudices poſtulati a praetore, DABANTVR, vel ADDICEBANTVR L. 80. *D. de Iudic.* Cuiac. *Obſ. IIII.* 15. et quidem cum certa formula, quae intentioni actionis reique exceptioni reſpondebat. Semper his in formulis praetores vtebantur voce PARET, quod idem eſſe videtur, ac *adparet*, vnde et Feſtus negat, hoc vocabulum duplici R ſcribi oportere. Eius verba in voce *parret* talia ſunt: *Parret, quod eſt in formulis, debuit et producta priore ſyllaba pronunciari, et non gemino r ſcribi, vt fieret paret, quod eſt inueniatur, vt comparet, adparet.* Sic, ſi quis rei inſtituiſſet vindicationem, negante reo, iudex in haec verba dari ſolebat: C. AQVILLI, IVDEX ESTO, SI PARE, FVNDVM CAPENATEM, DE QVO SERVILIVS AGIT CVM CATVLO, SERVILII ESSE EX IVRE QVIRITIVM, NEQVE IS SERVILIO A CATVLO RESTITVATVR, TVM CATVLVM CONDEMNA. Sin exceperat reus, formula huic etiam addebatur exceptio, veluti: EXTRA QVAM SI TESTAMENTVM PRODATVR, QVO ADPAREAT, CATVLI ESSE. Ita aliis quoque actionibus formulae accommodabantur, ceu iam per omnes actionum ſpecies oſtenderunt Car. Sig. *de Iudic. Rom. I.* 24. *p.* 495. *ſequ.* Barn. Briſſon. *de Form. V. p.* 370.

§. XXXXII.

Numerus teſtium praeſcriptus. Satisdatio. Litis conteſtatio.

Poſtremo praetor numerum TESTIVM, quibus denunciaretur teſtimonium, praeſcribebat, quorum plerumque decem fuiſſe, et Valerii Probi *notis* et lege Manilia *de limitibus* oſtendit Sigonius *de Iudic. I.* 25. SATISDABANT tunc quoque litigantes eo modo, quem infra Tit. XI. vberius declarabimus. Denique fiebat LITIS CONTESTATIO. Haec quid fuerit, non adeo clarum atque expeditum eſt. Feſtus ait, litigantes conteſtari litem dici, quum *ordinato iudicio, vtraque pars diceret:* TESTES ESTOTE. Teſtes itaque adhibiti videntur ad probandum, fuiſſe hanc actionem inſtitutam, reum hoc vel illo modo contradixiſſe, ſponſiones has inter litigantes interceſſiſſe, datumque hac formula iudicem, ceu adparet ex *L. vn. C. de litis conteſt.* Quo factum eſt, vt per litis conteſtationem diceretur *quaſi contrahi L.* 3. §. 11. *D. de pecul.* Noodt. *de iuriſdict. I.* 15. *p.* 147. Huber. *praelect. ad Digeſta V.* 1. 21. *p.* 182. *ſequ.*

§. XXXXIII.

Et haec quidem, quae hactenus diximus, IN IVRE FIERI dicebantur: reliqua IN IVDICIO expediri ſolebant. De iudicum vero notione cognoſcendique ordine infra ad tit. XVII. agemus.

TIT.

Digitized by Google

T I T. VII.

QVOD CVM EO, QVI IN ALIENA POTESTATE EST, NEGOTIVM GESTVM ESSE DICITVR.

AGi apud Romanos potuiſſe, diximus non ſolum cum iis, quibuſcum factum aliquod interceſſerat, ſed et cum iis, quorum in poteſtate erant illi, qui vel contraxerant, vel delictum aliquod commiſerant. De his actionibus hoc et inſequente titulo agendum.

§. I.

Actio inſtitoria.

Prima, quae huc pertinet, actio, de qua aliquid ex antiquitate monendum ſit, eſt INSTITORIA, ad quam intelligendam, praecipue oſtendendum, quaenam olim Romae fuerit mercatorum conditio. Romulus, qui rempublicam ſuam non niſi ad militare ſtudium comparatam eſſe volebat, etiam mercatura interdixerat ciuibus, eamque non ſecus, ac artes ſellularias, a ſeruis tantum exerceri iuſſerat. Dionyſ. Halic. *II. p.* 98. Poſtea, creſcente ciuium numero, creſcente luxu, vbi maior eſſe coeperat rerum neceſſitas, paullo benignius coeperunt de hoc vitae genere ſentire, adeo vt A. V. C. CCLVIIII. Claudio Seruilioque coſſ. collegium mercatorum Romae inſtitueretur, quod ab aede Mercurii, in qua ſacra facere ſolebant, MERCVRIALE dictum eſt. De eo Liu. II. 27. *Certamen conſulibus inciderat, vter dedicaret Mercurii aedem. Senatus a ſe rem ad populum reiecit. Viri eorum dedicatio iuſſu populi data eſſet, eum praeeſſe annonae,* MERCATORVM *collegium inſtituere, ſollemnia pro pontifice iuſſis ſuſcipere.* Sed et Ouidius *Faſt. V. v.* 672. de Mercurio,

Mercatores quo loco Romae fuerint?

> *Te, quicumque ſuas profitentur vendere merces,*
> *Ture dato, tribuas vt ſibi lucra, rogant.*

Fuit et aliud mercatorum collegium quod *Capitolinum* dictum eſt, euius et Liuius et Cicero meminerunt. Horum vero alii *mercatores* κατ' ἐξοχὴν, alii *negotiatores* dicebantur, quorum illi Romae, hi in prouinciis negotiabantur, ſi recte rem explicauit Sigon. *de antiquo iure ciuium Rom. II.* 10. *p.* 319. (conſ. V. C. Io. Aug. Erneſti *Diſſ. de negotiatoribus*, quae Lipſ. prodiit.) Hinc apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I.* 170. alius vocatur MERCATOR NAVICVLARIVS: alius *Claſſ. I.* 178. NEGOTIATOR CRETARIVS, vel vti apud Grut. *p. DCXII.* 3. 4. legitur, NEGOTIATOR ARTIS CRETARIAE. Quamuis vero ab hiſce temporibus Romani mercaturae paullo plus, quam olim ſtatuerint pretii: manſit tamen inter eoſdem opinio, adhaerere huic vitae generi neſcio quid illiberale, et viro honeſto indignum. Satis id ad-

pa-

paret ex loco Ciceronis *de Offic. I.* 42. vbi ex inſtituto de mercatura diſſeritur. Hoc loco Cicero primum diſtingnit inter *propolas*, vel *arvilatores* et *negotiatores*, quos Apuleius *magnarios* vocat. De illis: *Sordidi etiam*, inquit, *putandi*, *qui mercantur a mercatoribus*, *quod ſtatim vendant. Nihil enim proficiunt, niſi admodum mentiantur. Nec vero quidquam eſt turpius vanitate.* Eos vero qui magnariam exercent mercaturam, multaque vndique adportant, multiſque ſine vanitate impertiuntur, non admodum vituperandos putat Cicero: ſed tum demum laudandos, *ſi ſatiati quaeſtu*, *vel contenti potius*, *vt ſaepe ex alto in portum*, *ſic ex ipſo portu ſe in agros poſſeſſioneſque receperint.*

§. II.

Inſtitores quinam, et quomodo inſtitura actio inſtitoria?

Quum ergo mercaturae cuicumque ineſſe videretur aliquid illiberale: non facile ſolebant mercatores magnarii ipſi in tabernis verſari, ſed vel ſeruos, vel libertos, vel liberos homines, mercede conductos, negotiationibus praeficere, quos INSTITORES adpellabant eo, quod negotio gerendo inſtarent. *L.* 3. *L.* 5. *L.* 13. §. *vltim. D. de inſtitor. act. Inſtare* autem eſt negotiari, vti Graecis *τὸ ἐνςάναι* teſte Heſychio idem ac *ὠνίζειν*. Hinc Nonius: *Inſtat mercaturam*, *credo rem faciet*, *frugi eſt homo*. Vnde Paullus *Rec. Sent. III.* 4. 72. vbi ſeruorum varia recenſet genera, inſtitores inter miniſteria vrbana refert. Quo loco, INSTRVCTORES eſſe legendum, fruſtra contendit Tho. Reineſ. Vide Notam adiectam nouae editioni Gruteri *inſcript. p.* IↃLXXV. 9. Si quis cum INSTITORE contraxerat: poterat ipſum dominum vel negotiatorem conuenire. Et tunc actio hunc in modum intendebatur: AIO ME STICHO MAEVII SERVO, QVEM MAEVIVS INSTITOREM SVVM FECERAT, C. AVREOS CREDIDISSE, EVMQVE EIVS REI NOMINE C. AVREOS MIHI DARE OPORTERE. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 484,

§. III.

Actio exercitoria.

Quemadmodum inſtitoria actio a ſeruo inſtitore nomen acceperat: ita EXERCITORIA ab ipſo domino vel EXERCITORE cognominabatur. Ex quo mare tentauerant Romani, multis illi praemiis inuitarunt homines ad nauticam negotiationem. Quin et ſaepe in corpora et ſocietates coaluerunt negotiatores, nauigationem communi conſilio ſumtuque promoturi. Sic apud Gruterum *Inſcript. p.* CCLVIII. 1. mentio fit SCAPHARIORVM, QVI IVLIAE ROMVLAE NEGOTIANTVR. Et p. DCXVII. 1. et CCCCXXXX. 3. laudantur QVINQVE CORPORATI NAVIGANTES vel NEGOTIANTES, nimirum Ararici, Ligerici, Rhodanici, Druentici et Pericorii (*a*). Quicunque ergo in eiuſmodi ſocietate nauali, ſuo periculo naues vel fluminibus, vel mari ipſi, immittebant, ſiue ſuas, ſiue per auerſionem conductas, ii EXERCITORES vocabantur. Vnde *exercitor* eſt, ad quem obuentiones omnes et reditos

(*a*) Sed et iura loquuntur de *conſortio nauiculariorum*, L. 11. *C. Theod. de Nauicul.* de *corpore nauiculariorum*, L. 32. *eod.* de *coetu nauarchorum* et *concilio nauiculariorum*, etc. Varia iis conceſſa eſſe priuilegia, conſtat ex *L.* 7. *L.* 14. *et L.* 36. *Cod. Theod. eod. tit.* Reineſ. *Not. ad Inſcript. p.*CCCVII. 21.

tus nauis perueniunt, ſiue is dominus nauis ſit, ſiue a domino per auerſionem conduxerit. *L.* 1. §. 15. *D. de exercit. act. L.* 1. *D. de furt. aduerſ. naut.* Sic apud Gruter. *Inſcript. p.* CCCCXXXXII. 12. occurrunt EXERCITORES RATIVM VLPIANARVM. Et apud Reineſ. *Inſcr. p.* IↃXVII. 20. SCAPHARII, EXERCITORES ARARICI. Iidem aliquando *domini* dicti, veluti *L.* 1. *L.* 2. *C. Theod. de nau. non excuſ.* et in marmore apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. III.* 21. vbi memorantur DOMINI NAVIVM CARTHAGINENSIVM EX AFRICA. Diuerſi ab his erant MAGISTRI NAVIVM, qui naui praeerant, quibuſque totius nauis cura fuerat demandata. *L.* 1. §. 1. *D. naut. caupon. ſtabul. L.* 1. §. 1. *D. de exercit. act. L.* 2. *princ.* §. 2. *& pen. D. ad l. Rhodiam*, iique ſaepe ſeruilis erant conditionis, ceu ex iiſdem locis adparet (*b*). Quicumque vero cum magiſtro nauis contraxerat, ei actio in ipſum exercitorem dabatur, eaque intendi ſolebat hunc in modum: AIO, ME STICHO SERVO, QVEM MAEVIVS DOMINVS EI NAVI, QVAM EXERCET, MAGISTRVM PRAEFECERAT, CENTVM AVREOS EIVS REI CAVSSE, CVI PRAEFECTVS ERAT, CREDIDISSE, EVMQVE EIVS REI NOMINE CENTVM MIHI DARE OPORTERE. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 484.

(*b*) Nonnumquam plures magiſtri diuiſis officiis praeponebantur, veluti alter locandis, alter exigendis vecturis. Plerique ſic duos vni naui praeſiciebant, ne alter ſine altero quid ageret, *L.* 1. §. 13. *D. de exercit. act.*

§. IIII.

Actio tributoria.

DE TRIBVTORIA actione praeter ea, quae a iureconſultis dici ſolent, nihil eſt, quod addamus, niſi quod ea hunc in modum intendi conſueuerit: AIO, MAEVIVM PECVLIARES STICHI SERVI MERCES EX EDICTO NON DISTRIBVISSE, ET QVANTO MINVS TRIBVTVM SIT, QVANTVM DEBVERIT, TANTVM MIHI EVM DARE OPORTERE. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 414.

§. V.

Actiones de in rem verſo et peculio.

Reliquae ſunt actiones QVOD IVSSV, DE IN REM VERSO, & de PECVLIO, quarum *iſta* inſtituebatur ſi filiusfamilias, vel ſeruus iuſſu patris vel domini contraxerat, *illa*, quoties ex contractu illo pater vel dominus factus fuerat locupletior: *haec*, ſi alienae poteſtati ſubiecti, quibuſcum quis contraxerat, peculium profectitium haberent. Tale, vt ſupra vidimus, et filiifamilias, et ſerui, et ipſae matres familias habere ſolebant. Quod ſi ergo etiam ſine voluntate mariti; domini patriſue cum vxore, ſeruo filioue contractum fuerat: tunc maritus, et dominus et pater, conueniri poterant. Et quidem, ſi in rem non verſum, tantum praeſtare tenebantur, quantum patiebatur peculium. Si partem tantum in rem verſam eſſe conſtaret, partem praeſtabant iidem, reliqua ex peculio, quantum fieri poterat petebantur. Adeoque tunc vtraque actio cumulabatur hoc modo: AIO, ME STICHO, MAEVII SERVO, C. CREDIDISSE, VT MAEVII DOMVM

CADENTEM FVLCIRET, ET MAEVIVM QVATENVS ET IN REM VERſVM, EV IN PECVLIO STICHI ESSE CONSTABIT, DARE MIHI OPORTERE. Sigon. *ibid. p.* 484.

§. VI.

SC. Macedonianum.

At quum ſecuri hac actione foeneratores filiisfamilias plurima ſolerent credere, eoque res rediret, vt filii ad praematurum atque improbum ſucceſſionis votum impellerentur: SC. MACEDONIANO cautum eſt ab ampliſſimo ordine, vt ne iis, qui pecuniam filiisfamilias crediderint, etiam poſt mortem patrum actio petitioque daretur. Ipſo quidem iure creditori erat actio, ſed ea elidebatur exceptione SC. Macedoniani. *L.* 11. *D. ad SC. Macedon.*

§. VII,

De huius SC. origine controuerſia.

Quando conditum ſit iſtud Senatus conſultum, non adeo liquido conſtat. Latam eſſe de mutuo legem a Claudio Imperatore, anno V. C. Iↄccc. eaque cautem, ne id a filiisfamilias vmquam repetere poſſent creditores, docet Tacit. *Annal. XI.* 13. Sed exiſtimant plerique, ſaluberrimam hanc legem corruptiſſimis ſub Nerone temporibus obſoleuiſſe. Nam de eadem re iterum ad Senatum retulit Veſpaſianus, Suet. *Veſpaſ. XI. Auctor ſenatui fuit Veſpaſianus, decernendi, ne filiorum familias foeneratoribus exigendi crediti ius vmquam eſſet, hoc eſt, ne poſt patris quidem mortem.* Hoc ſane credere malunt Torrentius *ad Suet.* et Ant. Schultingius *Iuriſpr. anteiuſt. p.* 278. quam, quod vulgo exiſtimant, errorem in re tam parum antiqua obrepſiſſe Suetonio, accuratiſſimo ſcriptori. Neque enim rarum eſſe, aiunt, vt iura illis tanquam auctoribus adſcribantur, qui ea abolita deſuetudine reſtituerint, idque exemplis demonſtrat Fridr. Brummer. *ad leg. Cinc. III.* Sed longe expeditior ſupereſſet Tacitum Suetoniumque conciliandi ratio (*c*) modo de primo Veſpaſiani conſulatu certius conſtaret.

(*c*) Ingenioſe nimirum Taciti et Suetonii ſententias conciliauit Petr. Faber *Semeſtr. I.* 25. *p.* 142. Claudius Tacito huius SC. auctor fuiſſe dicitur. Sub eodem vero Coſ. fuit Veſpaſianus, iſque conſulatus Veſpaſiani vetus adpellatur a Sueton. *Veſp. VIII.* Claudio ergo tribuitur ea lex, tamquam principi, Veſpaſiano tamquam conſuli. Nam et conſulibus, immo et ſenatoribus tum adhuc ius fuiſſe, referendi ad ſenatum, relationemue poſtulandi, diſcimus ex Gell. *Noct. Att. IIII.* 10. Sed is primus ac vetus Veſpaſiani conſulatus non adeo certus eſt.

§. VIII.

A quo denominatum?

Id vero ſingulare habuit hoc SC. quod non ab auctore vel coſ. nomen adeptum eſt, ſed a Macedone quodam, ſiue improbo foeneratore, vti vulgo exiſtimant, ſiue filiusfamilias, vti Theophilo videtur, id nomen habuerit. Et ſane, quamuis pleriſque vapulet Theophilus, et ipſi in prioribus editionibus eum notauerimus: iam tamen, veritatis ſtudio adductus, ingenué moneo, probabiliorem & ipſius SCi verbis conuenientiorem eſſe Theophili, quam vulgarem, ſententiam. Aiunt enim patres: *Quum inter ceteras ſceleris cauſſas, Macedo quas illi natura adminiſtrabat, etiam aes alienum adhibuiſſet.* Haec prima

cauſſa, quae Senatum mouit, quod Macedo *aes alienum adhibuiſſet inter ſceleris cauſſas*. Atqui *aes alienum* non ratione creditorum dicitur, ſed ratione debitorum. *L.* 213. §. 1. *D. de V. S.* Sequitur altera: *Et ſaepe materiam peccandi malis moribus praeſtaret, qui pecuniam, ne quid amplius diceretur, incertis nominibus crederet*. Haec demum SC. verba ad foeneratorem pertinent. *L.* 1. *D. ad SC. Maced.* Incertis vero nominibus credere non eſt, ſuppreſſa cauſſa mutui, celatoque titulo crediti, et tacito foenore credere, vt rem explicant Paraeus *in Lexic. crit.* Cuiac. *ad C. de SC. Maced. & in Parat. D. eod.* Ian. Vinc. Grauina *de Leg. & Senatuſconſ. LXVIIII. p.* 629. ſed nominibus non bonis, ſub vſuris immodicis, credere. Tales foeneratores erant Scaptius et Matinius, de quibus Cicero *ad Attic. Epiſt. V. vlt.* nec non Fufidius, de quo Horatius *Serm. I.* 2. *v.* 12.

Fufidius vappae famam timet ac nebulonis.
Diues agris, diues poſitis in foenore numis,
Quinas hic capiti mercedes exſecat, atque
Quanto perditior quisque eſt, tanto acrius vrget.
Nomina ſectatur, modo ſumta veſte virili,
Sub patribus duris tironum. Maxime, quis non
Iuppiter exclamat, ſimul atque audiuit.

Ger. Noodt. *de Foen. et Vſur. II.* 13. *p.* 291. qui totam hanc foeneratorum artem egregie expoſuit. Eiusdem ergo furfuris erat ſceleſtus ille, qui huic SC. occaſionem dedit, Macedoni, tamquam incerto nomini, ſub vſuris mordaciſſimis credendo. Inſcriptiones Gruteri p. LXXX. meminere C. MODESTII MACEDONIS, qui an eiusdem cum noſtro familiae fuerit, alii videant.

TIT. VIII.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

EX delictis eorum, qui in poteſtate erant, dabantur ACTIONES NOXALES, quarum origo erit paullo altius repetenda.

§. I.

Actiones noxales e XII. Tabulis ſunt.

Iam XII. Tabulis cautum fuerat de noxae datione ob furtum, ceu docet Vlpianus *L.* 2. §. 1. *D. de noxal. act.* Ex quo colligimus, actiones illas noxales non aliunde, quam ex ipſo illo vetere iure decemuirali, deſcendere, in quibus etiam horum vocabulorum prima mentio fit, de quibus diſpiciendum accuratius.

§. II.

§. II.

A nocendo et NOXAM et NOXIAM dici, nemo dubitauerit. Vtrumque vocabulum ita diſtinguit Iuſtinianus, quod *noxa* ipſum quod nocuit, corpus; *noxia* delictum, quod ſeruus commiſit, denotet. *princ. Inſt. h. t.* eademque legimus *L. 1. pr. D. ſi quadrup. paup. feciſſ.* Nec abnuit vſus veterum auctorum. Nam Terent. *Eun. V. 2. v. 13. Vnam hanc* NOXIAM *omitte, ſi aliam admiſero, occidito.* Plaut. *Moſtell. V. 2. v. 56. Quid grauaris? quaſi non cras iam aliam commeream* NOXIAM. Et ita paſſim alibi. Sed tamen non raro neglectum eſſe iſtud diſcrimen, animaduertimus. Noxa enim plane etiam maleficium, et peccatum qualecunque, denotat, non modo in iure noſtro: *L. 45. §. 1. D. de leg. 1. L. 4. et L. 52. D. de noxal. act.* ſed et in duodecim tabulis, vt teſtatur, *L. 238. in fine D. de verb. ſign.* quamuis eo loco multae editiones *noxae*; Florentina *noxiae* praeferat.

Quid noxa et noxia?

§. III.

NOXAE vero DEDERE, vel IN NOXAM DARE, erat hominem, poteſtati ſuae ſubiectum, animalue viuum tradere ei, cui delicto quodam vel facto illius fuerat damnum illatum. *L. 1. §. 13. D. ſi quadrupes pauperiem feciſſ.* Quinctilian. *Declam. XIIII.* Noxae ergo olim dabantur non ſolum animalia, nec ſolum ſerui, ſed et filiifamilias. *L. 5. §. poen. D. de libero homine exhibend.* immo et filiae familias *§. vlt. Inſt. de noxal. act.* quamuis his, ob fauorem pudicitiae, citius, quam filiis, peperciſſe videantur. Magnum tamen hac in re inter ſeruos liberoſque noxae datos intercedebat diſcrimen. Liberi enim homines, noxae dati, ſeruiebant quidem, ſed non erant ſerui. Quinctilian. *Inſt. orat. VII. 3. et Declam. CCCXI.* Cuiac. *Obſ. XIII. 9.* Hinc ſi tantum adquiſitum per eos eſſet, quantum damni dederant, dimittendi erant, quamuis nulla interpoſita eſſet, vti in emancipatione, fiducia. Papinianus apud *Auctor. Collat. Leg. Moſ. et Rom. II. 3.* Manumiſſi quoque non erant libertinae conditionis, ſed ingenuitatem recuperabant, non ſecus, ac filii, a parente venumdati. Quinctilianus *Inſt. V. 10.* Quae omnia in ſeruis ſecus ſe habebant, qui vere erant ſerui eius, cui dediti fuerant, et omnia domino illo nouo adquirebant. Si tamen tantum corraſiſſent pecuniae, vt huic ſatisfacere poſſent, manumittendi et illi erant. Cuiac. *Obſ.* XIII. 9. Sed quamuis ſatis diu haec vigeret conſuetudo, ſiquidem et Paullus adhuc illius meminit: *Recept. Sent.* II. 31. 9. poſtea tamen ſenſim obſoleuit noxae deditio filiorum filiarumque familias, eaque grauiter improbatur ab Imperatore. *§. vlt. Inſt. de nox. action. adde L. vlt. §. 4. C. de furt. et ſeru. corrupt.*

Quid noxae dare, et qui noxae dati?

§. IIII.

Non vero proprium et ſpeciale hoc erat actionis cuiuſdam nomen, ſed qualitas quaedam duntaxat, quae actionibus *ex delictis* vel *quaſi delictis* adiiciebatur. Hinc alia *actio noxalis* erat *furti* de qua legibus XII. Tabularum ita fuerat cautum: SI SERVVS, INSCIENTE DOMINO, FVRTVM FAXIT, NOXIAMVE NOXIT, NOXAE DEDITOR. *L. 2. §. 1. D. de noxal. action.* Gothofred. *de Leg. XII. Tab. Tab. XII.* Alia *actio* ne-

Actionum noxalium indoles.

Digitized by Google

noxalis de dolo, alia *noxalis de damno iniuria dato*, alia *noxalis arborum furtim caeſarum*. *L. 3. §. 7. D. ad exhib. L. 9. §. 4. D. de dolo malo L. 19. et L. 28. D. de noxal. act. L. pen. D. commod. L. vlt. C. de furt. L. 7. §. 5. D. arb. furt. caeſar.* Eodem modo ex edicto praetoris, de *vi bonorum raptorum* et ceteris delictis noxales inſtituebantur actiones. Huber. *Prael. ad Inſt. h. t. p. 396.*

§. V.

Quomodo inſtitutae? Ea porro harum actionum vis erat ac poteſtas, vt dominus paterue vel aeſtimationem litis ſufferre, vel ſeruum filiumue familias noxae dedere cogeretur. Vnde hac ſimiliue formula intendebantur actiones noxales: AIO, STICHVM, MAEVII SERVVM, FVRTO, (RAPINA, ARBORIBVS FVRTIM CAESIS,) NOXIAM MIHI NOCVISSE, ET MAEVIVM AVT AESTIMATIONEM SVFFERRE, AVT STICHVM NOXAE MIHI DEDERE OPORTERE. Ita enim hanc actionis formulam ſeſe habuiſſe, magis crediderim, quam quomodo eam concipit Sigonius *de iudic. I. 21. p. 484.*

T I T. VIIII.

SI QVADRVPES PAVPERIEM FECISSE DICATVR.

Actio quadrupedaria ex XII. Tabulis eſt. NOxalis quoque eſt ACTIO DE PAVPERIE: ſiquidem et iis, cuius quadrupes damnum dederat praeter naturam generis ſui, vel aeſtimationem ſufferre, vel quadrupedem noxae dedere iubebatur. Vnde non mirum, Imperatorem de hac quoque actione proxime poſt noxales agere.

§. I.

Haec quoque actio ex Legibus XII. Tabularum deſcendit, quibus cautum fuiſſe legimus: SI QVADRVPES PAVPERIEM FAXIT, DOMINVS NOXIAE AESTIMIAM OFFERTO, SI NOLIT, QVOD NOXIT, DATO. *L. 1. pr. §. 1. et 2. D. h. t.* De quadrupedibus ergo lex agit, adeoque ea aliquanto latius hoc vocabulum accipit, quam lex Aquillia. Quum enim haec pecudes tantum quadrupedes commemoret, quales ſunt, quae gregatim paſcuntur: (Vide ſupra *Lib. IIII. Tit. III. §. VII.*) lex illa XII. Tabularum *quadrupedes* tantum exprimit, adeoque damnum etiam ab aliis quadrupedibus quae non eſſent pecudes, datum vindicat, non tamen a feris beſtiis, etiamſi eſſent in dominio. Hic enim requirebatur damnum contra naturam animalis datum. L. 1. §. 7. *D. h. t.* Beſtiarum vero genitalis eſt feritas. L. 1. §. 19. *eod.* Damnum vero a quadrupede datum vocatur *pauperies*. *L. 1. §. 1. eod.* Feſt. *voce pau-*

pauperies p. 358. (*a*) Quae vox ea damna ſignificat, quae quadrupes, feritate commota, intulit, non ſi quid depauerit. Nam hoc caſu altera dabatur actio de *paſtu pecoris*, quae ex iiſdem legibus XII. Tabularum deſcendit. *L.* 14 *fin. D. de praeſcript. verb.* (*b*) Ceterum actio DE PAVPERIE, aeque ac de paſtu, noxalis erat, et aduerſus dominum competebat, vt aut damni ſufferret aeſtimationem, aut quadrupedem noxae dederet.

(*a*) Caper in *Orthographia* ita diſtinguendum putat inter *paupertatem* et *pauperiem*, vt *illa* egenorum conditionem, haec *damnum* denotet.

(*b*) Schultingius ad Paull. *Rec. Sent. I.* 15. 1. recte obſeruat, ob quadrupedes alieno agro immiſſas non datam actionem de paſtu pecudis, ſed inſtituendam tunc fuiſſe actionem ex lege Aquilia. *L. vlt. C. ad L. Aquill.* et hinc Iuuenalem *Satyr. XIII. v.*151. hoc delictum vocaſſe *iniuriam*, id eſt, damnum iniuria datum.

§. II.

Idem ſpeciatim de cane cautum eſſe *lege* quadam PESVLANIA, tradit Paull. *Recept. Sent. I.* 15. 1. Sed de ea lege PESVLANIA nimium quantum inter ſe diſſentiunt Interpretes. Vir ſummus, Iac. Cuiacius, qui in vetere quodam Codice legerat PESOLONIA, primum ſuſpicabatur, Paullum ſcripſiſſe *lege Solonia*. Nam de hoc legislatore ſcribit Plutarchus *in Solon. p.* 91. Ἔγραψε δὲ καὶ βλάβης τετραπόδων νόμον, ἐν ᾧ κύνα δακόντα παραδοῦναι κελεύει κλοιῷ τετραπήχει δεδεμένον. *Scripſit etiam legem de noxia quadrupedum, qua canem mordentem, quatuor cubitorum catenae adligatum dedi iuſſit.* Vnde non dubitandum exiſtimabat Cuiacius, quin ad hanc ipſam Solonis legem Paullus reſpexerit. Eam Cuiacii coniecturam deinde magnopere probarunt Ant. Auguſtinus et Conr. Rittershuſius, adeo, vt hic eam lectionem in ipſum textum admittere haud dubitarit. Sed ſane vocabuli terminatio magis Romanam, quam Atticam legem videtur indicare. Quis enim vmquam Solonis leges vocauit *Solonias*? Et cur Paullus in libro, quo prima iuris Romani elementa complexus eſt, legem quamdam Graecam adduxiſſet? Si recte ſe habet ſcriptura, ac non potius *Petiliana* vel alio modo ſcriptum fuit, veroſimilius eſt. Peſulanum quemdam, quiſquis is demum fuerit, tribunum plebis, ſpeciatim de cane ſanxiſſe, quod lex XII. Tabularum generatim de quadrupedibus ſanxerat, adeoque legem PESVLANIAM plebiſcitum quoddam eſſe, cuius tamen auctorem aeque, ac aetatem, ſcimus iuxta cum ignariſſimis. Hotomanus *de Legib. Rom. p.* 88. Sane ob damnum quoque, a canibus datum, competebat noxalis actio, ſi canis ſolutus fuiſſet. L. 2. §. 3. *D. h. t.* (*c*) Quod procul dubio Peſulania illa lege primum inuectum eſt.

Lex Peſulania de cane.

§. III.

(*c*) Fallitur ergo Iac. Cuiacius *Adnot. ad Paulli Recept. Sent. p. m.* 252. negans, canes his actionibus contineri, eo quod illi inter pecudes non ſint. Hoc enim de actione ex lege Aquilia verum eſt, non de actione quadrupedaria. *L.* 2. §. 2. *D. ad L. Aquill.*

§. III.

Edictum aedilitium de cane aliiſque beſtiis.

Eodem hoc titulo Imperator meminit EDICTI AEDILITII *(d)*, per quod non licebat canem aliudue animal ſiue ſolutum, ſiue ligatum in viis publicis vbi vulgo iter fit, hominesque conſiſtunt, habere. Si aduerſus ea factum eſſet, et homo liber ex ea re periiſſet, ſolidorum CC. ſin alias libero homini nocitum eſſe diceretur, quod aequum bonumque iudici videretur, tanti condemnaretur dominus: ceterarum vero rerum, quantum damnum datum fuerit, dupli *(e)*. §. 1. *Inſt. h. t. et L.* 40. *L.* 41. *L.* 42. *D. de edict. aedil.* vbi ipſa legitima Aedilis verba habentur. Extra locum publicum fas erat Romanis, quaeuis habere animalia, veluti canes, vrſos et huius generis alia. Ea ſolebant interdiu vincta alligataque habere: noctu vero dimittere libera: Varro *de Re Ruſt. I.* 21. Hinc canis apud Phaedrum *Fab. III.* 7. *v.* 18.

Quia videor acer: adligant me interdiu.

Nonnumquam etiam epigramma addebant: CAVE CANEM, ne quis praetereuntium propius accederet, et a cane latitante inuaderetur. Exemplum exſtat apud Petron. Arbitr. *Satyr. Cap. LXXII.*

(d) Praetori hoc edictum tribuit Paullus *Rec. Sent. I.* 16. 2. partim, quod de iiſdem rebus, de quibus aediles, praetores quoque ius dicere ſolebant. Cuiac. *Obſ. VIII.* 28. partim quod edictum aedilitium in praetoris edictum poſtremo transfuſum videtur. Ian. a Coſta *ad* §. 2. *Inſt.* de *diuiſ. ſtipulat.*

(e) Immo tempore Paulli etiam extraordinaria poena habebat locum. Vid. Paull. *Recept. Sent. I.* 15. 13. Id quod nec ex praetoris, nec ex aedilitio edicto eſt.

§. IIII.

Formulae harum actionum.

Ex his ergo facile patet, quibus formulis etiam hae actiones intendi conſueuerint. Si quis enim actionem quadrupedariam inſtituere vellet, ita intendebat: AIO, BOVEM MAEVII SERVVM MEVM, STICHVM, CORNV PETIISSE, ET OCCIDISSE, EOQVE NOMINE MAEVIVM MIHI AVT SERVI AESTIMATIONEM PRAESTARE, AVT BOVEM MIHI NOXAE DARE OPORTERE. Sin ex aedilitio edicto eſſet agendum, formula erat: AIO, VRSVM MAEVII MIHI VVLNVS INTVLISSE, ET MAEVIVM, QVANTVM AEQVIVS MELIVS, MIHI DARE OPORTERE, vel: AIO VRSVM MAEVII MEAM MIHI VESTEM DISCIDISSE, EVMQVE DVPLVM, QVANTI VESTIS EST, MIHI DARE OPORTERE. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 484.

Digitized by Google

T I T. X.

DE IIS. PER QVOS AGERE POSSVMVS.

QVum omne iudicium litigantium deſideret praeſentiam, neque omnes tamen promiſcue ea prudentia atque facundia eſſe ſoleant, vti ipſi pro ſe agere, actionemue excipere poſſint: inuenti ſunt a Romanis COGNITORES et PROCVRATORES, qui alienas cauſſas in iudiciis agerent. De his ergo hoc titulo paullo adcuratius agendum.

§. I.

Iam a Romulo inuentum fuiſſe *ius patronatus*, iuſſoſque eſſe patricios, lites pro clientibus plebeiis ſuſcipere, iam ſupra oſtendimus ex Dionyſ. Hal. II. p. 84. vbi etiam obſeruatum a nobis eſt, ſequente aeuo, vbi iam illud inſtitutum exoleuerat, natum inde eſſe aliud *patronorum* genus: quod ſe totum forenſibus controuerſiis conſecrarit, operamque litigantibus aut commodarit, aut locarit. Rittershuſ. *ad XII. Tab. p.* 82. Frider. Brummer. *ad Leg. Cinc. II. p.* 20. Ceterum huic forenſi operae dare ſe ſolebant adoleſcentes nobiliſſimi, quibus primum hoc erat induſtriae ſpecimen, primum honorum rudimentum. Nec temerario impetu ruebant in forum, ſed plerumque a conſulari quodam deducebantur, ceu docet Plin. *Epiſt. II.* 14. qui etiam ſua aetate hunc morem ſenſim exoleſcere, dolet, quamuis ipſe eum in vſum reuocare conatus ſit, ceu patet ex eodem *Epiſt. VI.* 23. Eſt haec origo *aduocatorum*, qui *ſupereſſe* dicebantur negotiis, (Vid. Gell. *Noct. Att.* I. 22.) quamuis tunc nondum fas eſſet litigantibus abeſſe a iudicio. Origo aduocatorum.

§. II.

Nam ne fieri quidem poterat ex antiqui iuris Romani principiis, vt alterius nomine quiſquam ageret. Primo enim generaliſſima erat regula iuris: PER EXTRANEAM PERSONAM NIHIL ADQVIRI POSSE. §. 5. *Inſt. per quas perſ. a.lquir. L.* 126. *§.* 2. *D. de verb. obl. L.* 72. *§. vlt. D. de reg. iur.* Quum vero etiam per ſententiam iudicis adquiratur: conſequens erat, vt extranea perſona alieno nomine agere haud poſſet. Deinde paullo ante ad titulum de actionibus obſeruauimus, omnes actiones atque exceptiones in ſtipulationem eſſe deductas: ſtipulari vero aliis nemo poterat ex tritiſſima Romani iuris regula L. 38. §. 17. *D. de verb. obl.* Vnde et ob hanc rationem nemo pro alio agere poterat in iudiciis. Denique eodem loco monuimus, actiones omnes certis formulis ſollemnibusque verbis fuiſſe comprehenſas. Iam hae formulae omnes ita conceptae erant, vt vnuſquiſque, quod ſuum eſſet, petere poſſet. Vt vero peteret quis, quod alteri deberetur, nulla erat prodita iure ciuili actio. Ger. Noodt. *Comm. ad Pand. III.* 3. *p.* 126. Vt paucis dicamus, actiones erant *actiones legis*: *L.* 2. *§.* 6. *D. de orig. iur.* actiones autem huiuſmodi nec diem, nec conditionem, Nemo alterius nomine agere poterat.

nec

Digitized by Google

nec procuratorem admiſiſſe, iuris erat certiſſimi. *L.* 123. *pr. D. de reg. iur.* Ex quibus omnibus non poterant non colligere Romani, neceſſariam eſſe litigantium praeſentiam, nec poſſe quemquam alieno nomine vel intendere litem, vel excipere (*a*).

(*a*) Iam ab antiquiſſimis tamen temporibus excipiebantur actiones *pro populo*, *pro libertate*, *pro pupillo*. Quum enim nec totus populus, nec ſeruus, nec pupillus agere ipſi poſſent: conuenientiſſimum erat, his caſibus admitti procuratores. Excipiebantur etiam abſentes reip. cauſſa, aut ſi apud hoſtes eſſent, pro quibus furti ab aliis agi poterat ex lege Hoſtilia. *pr. Inſt. h. t.*

§. III.

Quid cognitores et procuratores?

Enimuero, quum hoc moleſtiſſimum eſſet illis, qui ſubtilitates iuris ſorique ambages parum intelligebant: inuenti demum ſunt COGNITORES et PROCVRATORES, qui aliorum lites ſuſciperent. Quale inter eos diſcrimen fuerit, quibuſdam paullo videtur obſcurius. Vtroſque fuiſſe cauſſarum miniſtros et ſuffragatores, docet Imperator *L. vlt. C. Theod. de cognit. et procurat.* Aſt in eo diuerſam illorum conditionem fuiſſe animaduertunt, quod procurator abſentis litigatoris; cognitor praeſentis cauſſam egerit, idque colligunt ex Feſto et Aſconio Paediano. Sed non dicit Feſtus, cognitores egiſſe cauſſas, dominis praeſentibus, verum cauſſas illis a dominis praeſentibus fuiſſe mandatas. Quod vbi factum, domino deinde licebat ſuo arbitrio abeſſe, vt patet ex Ciceron. *pro Q. Roſc. Comoed. II.* et Horat. *Serm. I.* 5. *v.* 35. vbi poeta:

- - - Ire domum, atque
Pelliculam curare iube, ſi COGNITOR *ipſe.*

Quare dicere malim, in eo poſitam fuiſſe differentiam, quod I. cognitores praecipue in ſtatus controuerſiis, procuratores in reliquis cauſſis ciuilibus locum habuerint: II. quod cognitores cum ſolemnitate aliqua a praeſentibus, procuratores, ſine eiuſmodi ſolemnitate per mandatum ab abſentibus, fuerint conſtituti. Prius docet Donatus *ad Terent. Eunuch. IIII.* 7. *v.* 35. vbi quum dixiſſet comicus:

Principio eam dico eſſe liberam, ciuem Atticam, ſororem meam.

addit Donatus: *in tria diuiſit officium defenſionis ſuae, in* ADSERTORIS, *Principio eam dico eſſe liberam: in* COGNITORIS, *ciuem Atticam: in* FRATRIS, *meam ſororem.* Poſterius vero erudite ſuo more demonſtrauit Iac. Gothofredus *ad d. L. vlt.* C. *Theod. de cognit. et procurat.* Inde eſt quod vocantur praeſentium cognitores, *L. vlt. C. Theod. de cognit. et proc.* qui litem alterius ſuſcipiunt coram eo, cui dantur, Feſt. *voce cognitor*, qui praeſentium cauſſam norunt, et tuentur, vt ſuam. Aſcon. Paed. *ad Cic. Diuin. cap. IIII.* Quinam cognitores eſſe potuerint, diſquirit Paull. *Rec. Sent. I.* 2. Atque hinc ſaepe oriebatur diſceptatio forenſis: *Non licet tibi agere mecum*

cum: cognitor enim fieri non potuiſti. Quinctil. *Inſtit. Orat. III.* 9. Ordinarie cognitores permittebantur ſenibus, et aegrotantibus, de quibus *Auct. ad Heren. II.* 13. *Ex aequo et bono eſt, quod maior annis LX. et cui morbus cauſſa eſt; cognitorem det.* Sed quum formulae ſollemnes ſenſim ab vſu recederent; obſoleuit etiam nomen cognitorum, adeo vt Tribonianus illud vbique expunxerit (*b*), ceu ex *L.* 28. §. 7. *D. de poenis*, comparata cum Paulli *Rec. Sent. V.* 25. 10. ad oculum patet.

(*b*) Meminit adhuc *cognitorum* Paullus *Rec. Sent. l.* 2. 5. Meminit Codex Theodoſianus. Sed Tribonianus vbique eos expunxit, non quia putauit, alioquin derogatum iri dignitati cognitorum, qui erant iudices a principe dati, vt exiſtimat Iac. Guther. *de Offic. dom. Aug. l.* 25. Sed quia Iuſtiniani aeuo cognitorum opera aeque, ac ipſum nomen, in foro non amplius audiebatur.

§. IIII.

Ne tamen, inuentis cognitoribus et procuratoribus, vetus illud iuris Romani principium de quo *num. II.* diximus, plane reiiceretur, neque procuratores alieno nomine agere viderentur; finxerunt ſuo more ICti, DOMINIVM LITIS in procuratorem tranſire, id eſt, *facultatem quamdam, vi cuius actio ita alicuius propria videretur, vt illam quaſi ſuo nomine mouere poſſet ac peragere*, L. 4. §. 3. *D. de alienat. iud. mut. cauſſ.* L. 4. §. *fin. D. de adpell.* Boehmer. *Diſſ. de domin. lit. I.* 12. Id vero dominium litis in procuratorem transferebatur per litis conteſtationem, per quam quippe cum aduerſario quaſi contrahebatur; dummodo anteceſſiſſet principalis mandatum. Schilter. *Exerc.* X. 46. Boehmer. *ibid. n.* 24. 26.

Cur procuratoribus adſictum dominium litis.

§. V.

Varii vero erant huius dominii effectus, veluti I. quod omnes iudicii actus, ipſaque ſententia in procuratorem dirigetur. *L. vn. C. de ſatisdat.* II. Quod, lite conteſtata, citatus principalis impune emaneret, neque ratum eſſet, quod ille inuito procuratore in iudicio geſſiſſet. Boehm. *ibid.* III. 10. III. Quod nec procurator ex actione famoſa condemnatus notaretur, et principalis tunc integrae famae cenſeretur, L. 6. §. 2. *D. de his qui not. infam.* IIII. Quod principalis poſſet pro procuratore cautionem interponere, *L.* 8. §. 3. *et L.* 15. *D. de procur.* V. Quod procuratoris negligentia et contumacia domino noceret. L. 78. §. 2. *D. de legat.* 2. VI. Quod procurator ſibi adquireret actionem directam tum ex ſtipulatu, tum rei iudicatae, adeoque et agere ex vtroque poſſet, et conueniri (*c*). VII. Quod procurator, vi huius dominii, poſſet alium ipſo iure ſibi ſubſtituere, L. 8. 11. 23. *C. de procur.* nec non ſubſtitutionem reuocare, dummodo res adhuc eſſet integra. Boehmer. *Diſſ. cad. II.* 18. VIII. Quod procurator, niſi cauſſa cognita, mutari non poſſet. L. 17. *D. de procur.*

Effectus dominii litis.

[*c*] Neutro tamen caſu illa actio [illegible] ſe tueri poteſt; Boehmer. *Diſſ. de* efficax eſt. L. 28. *D. de procur.* Sed *Domin. lit. II.* 15. procurator conuentus, exceptione do-

VIIII. Quod dominum etiam reconuentione pulſatum defendere teneretur. L. 33. §. 3. *ſequ.* L. 35. *D. de procurat.* X. Quod litem ad heredes transmitteret. Quam tamen veteris iuriſprudentiae ſubtilitatem iam dudum ſuſtulere Theodoſius et Valentinianus Imperatores. *L. fin. C. Theod. de procur.* XI. Quod procuratoris eſſet, et interponere adpellationem, et eamdem proſequi. *L. 18. D. de adpellat. L. 2. C. de procurat.* XII. Quod procurator, mortuo domino, litem nihilominus proſequi teneretur. L. 23. *C. de procur.* et quae ſunt huius generis alia.

§. VI.

Procuratores in quibus iudiciis locum habuerint?

Locum tamen procuratores habebant tantum in iudiciis priuatis, non aeque in publicis. In his neque accuſator per procuratorem agere poterat, propter neceſſitatem inſcriptionis, de qua infra ſuo loco agemus: neque reus, ſi ipſe praeſens, et crimen ita comparatum eſſet vt capitis damnari poſſet. Boehm. *Diſſ. cad.* II. 13.

§. VII.

Quinam defenſores, patroni cauſſarum, et aduocati?

A procuratoribus differebant DEFENSORES, qui ſine mandato rei abſentis nomine interueniebant, litemque ſuſcipiebant, de quibus ſatis accurate agunt doctores ad *tit. D. de procur. et defenſ.* Differunt etiam PATRONI CAVSSARVM, ADVOCATI, PROCVRATORES et COGNITORES, quorum diſcrimen hoc tradit Aſcon. Paedian. *ad Cicer. Diuinat. in Verr. p.* 1759. *Qui defendit alterum in iudicio, aut* PATRONVS *dicitur, ſi orator eſt; aut* ADVOCATVS, *ſi aut ius ſuggerit, aut praeſentiam ſuam commodat amico; aut* PROCVRATOR, *ſi negotium ſuſcipit, aut* COGNITOR, *ſi praeſentis cauſſam nouit, et ſic tuetur, vt ſuam.* Sed de *cognitoribus* paullo ante; de *aduocatis* et *patronis cauſſarum* ſupra ſatis accurate egimus.

TIT. XI.

DE SATISDATIONIBVS.

TOTO coelo a foro noſtri vſu diſtat vetus SATISDATIONVM ratio, de qua quaedam ex antiquitatibus monere iuuat, ſed pauca: quum pleraque ipſe Imperator exſequutus ſit.

§. I.

Satisdatio quid?

SATISDARE iureconſultis eſt, datis fideiuſſoribus cauere. L. 1. *D. qui ſatiſd. cogantur.* quamuis aliquando, latiore vocabuli notione, et reliquae cautiones ſatiſdationum nomine veniant. *L. 61. D. de V. S. L. 21. §. 2. D. de pecun. conſt. L. 49. D. de ſolut.* Et ſane ignotae veteribus fuiſſe videntur cautiones, vel per pignora, vel per iusiurandum, vel per nudam promiſſionem praeſtitae, quae tamen po-

poſtea etiam in vſu eſſe coeperunt, ceu ex titulo eodem Digeſtorum adparet.

§. II.

Diſtingui, quod ad ſatiſdationem attinet, ſolebat inter iudicia IN REM, et in PERSONAM. Quoties IN REM agebatur, ſatiſdandum erat I. a poſſeſſore; quod ſi victus eſſet, nec rem ipſam reſtitueret, nec litis aeſtimationem, poteſtas futura ſit petitori aut cum eo agendi, aut cum fideiuſſoribus eius, quae ſatiſdatio vocari ſolebat IVDICATVM SOLVI. *princ. Inſt. h. t.* Quin idem poſſeſſor cauebat etiam datis fideiuſſoribus, nihil ſe deterius in poſſeſſione facturum. Quod ni faceret, poſſeſſio in ſatiſdantem aduerſarium transferebatur. Paull. *Rec. Sent. I.* 101. Vide ſupra *Lib. IIII. Tit. V. n.* 24. 25. Satiſdatio haec *iudicatum* ſolui hac formula concipiebatur: SI EA RES SECVNDVM ME, HEREDEMVE MEVM, A SEMPRONIO IVDICE, QVIVE IN EIVS LOCVM SVBSTITVTVS ERIT, IVDICATA ERIT, QVOD OB EAM REM TE, HEREDEMVE TVVM DARE, FACERE, PRAESTARE, OPORTEBIT, QVANTI EA RES ERIT, DARE SPONDES? Barn. Briſſon. *de Form. V. p.* 393. Satiſdare etiam tunc cogebantur. II. Procuratores actorum, qui REM RATAM DOMINVM HABITVRVM, cauebant. *pr. Inſt. eod.* Idem etiam III. de tutoribus curatoribusque eſt intelligendum, qui et ipſi non ſecus, ac procuratores, cauebant, *pr. Inſt. eod.* ſed id tamen tum demum locum videtur habuiſſe, ſi quando, an tutores eſſent, dubitabatur. L. 23. *D. de adm. tut.* Vulgo enim a tutoribus et curatoribus de rato non ſatiſdabatur. *L. vlt.* §. 3. C. *de adm. tut.* Huber. *Praelect. ad Inſt. h. t. p.* 399. Et hoc innuere videtur Iuſtinianus, dum *d. pr. Inſt. h. t. tutoribus agentibus hanc ſatiſdationem aliquando remiſſam eſſe*, ait.

Satiſdationis quaenam fuerit ratio in iudiciis realibus?

§. III.

Ad iudicia IN PERSONAM quod attinet, ne hic quidem actor ſatiſdare cogebatur, immo nec reus, ſi ſuo nomine iudicium accipiebat. Id quod de cautione IVDICATVM SOLVI videtur intelligendum. Cautio enim REM RATAM HABERI ab actoris procuratore omnino erat praeſtanda, quandoquidem edicto praetoris fuerat cautum: CVIVS NOMINE QVIS ACTIONEM SIBI DARI POSTVLAVERIT, EI QVO NOMINE AGIT; ID RATVM HABERE EVM, AD QVEM EA RES PERTINERET, BONI VIRI ARBITRATV SATISDET. Rei autem procuratorem IVDICATVM SOLVI cauere oportebat, *quia nemo defenſor in aliena re, ſine ſatiſdatione, idoneus eſſe creditur*. §. 1. *Inſt. h. t.* Hinc falſus eſt Alphenus, dum *negauit, aequum eſſe, procuratorem ſatiſdare: quod reus ſatiſdare non deberet, ſi adeſſet*. Cic. *pro P. Quinct. VII.* Car. Sigon. *de Iudic. I.* 27. p. 500.

Vt et in iudiciis perſonalibus.

§. IIII.

In cauſſis bonae fidei, et arbitrariis, ſi in arbitrum compromiſiſſent, aliquando deponebatur certa pecunia. Cic. *pro Q. Roſc. Com. IIII. Quaero abs te quid ita de hac pecunia compromiſſum feceris, arbitrum ſumſeris, quantum aequius melius ſit dari, repromittique, ſi pareret?* Quum enim periculum eſſet, vt alterutra pars arbitri ſententiae ſtaret: plerumque haec pecunia deponebatur, vt mulctae loco eri-

Quid Compromiſſum?

eriperetur ei, qui hoc modo eluſiſſet arbitrium. Sigon. *ibid. p.* 50r.

§. V.

Noua ſatisdandi ratio.

Et haec erat vetus ſatisdandi ratio, quam demum litis conteſtatio ſequebatur. Vide ſupra *Lib. IIII. Tit. VI. num.* 42. Sed haec omnia poſtea immutata ſunt. Nam nouo iure reus, ſiue in rem, ſiue perſonali actione conueniretur, nunquam cauebat IVDICATVM SOLVI; ſed tantum IVDICIO SISTI, quae cautio etiam iureiurando, vel nuda promiſſione praeſtari poterat, niſi reus de fuga eſſet ſuſpectus. Procurator actoris, niſi dominus praeſens actis inſinuaret mandatum, ſatisdare cogebatur, REM RATAM HABERI. Rei vero procurator non adigebatur ad ſatisdationem, ſed ſufficiebat, ſi reus vel in iudicio, vel extra iudicium, pro eo cauiſſet, IVDICATVM SOLVI. Rei abſentis defenſori ſemper erat ſatisdandum IVDICATVM SOLVI, alias non admittebatur ad ſuſcipiendam pro alio ſine mandato actionem. Haec noua eſt illa ſatisdandi ratio, quae Conſtantinopoli introducta, omnes deinde reliquas prouincias imperii peruaſit, neceſſarium eſſe, exiſtimante Iuſtiniano, *caput omnium ciuitatum, nempe regiam vrbem, eiusque obſeruantiam, omnes prouincias ſequi.* §. 7. *Inſt. h. t.*

TIT. XII.

DE PERPETVIS ET TEMPORALIBVS ACTIONIBVS, ET QVAE AD HEREDES, ET IN HEREDES TRANSEVNT.

VT rerum corporalium erat vſucapio: ita et ratione iurium praeſcriptio. Inter iura vero, quae in bonis ſunt, quum etiam ſint actiones, conſequens erat, vt et iſtis lapſu temporis praeſcriberetur. Hinc actiones aliae PERPETVAE erant, aliae TEMPORARIAE, aliae HEREDIBVS, et IN HEREDES, aliae vel IISDEM, vel IN EOSDEM, minus competebant. Qua de re hoc titulo dicendum.

§. I.

Actiones quaenam perpetuae.

Quemadmodum leges perpetuae ſunt obligationis: ita et actiones, quae ex legibus naſcebantur, erant PERPETVAE; ita, vt iis nullo vnquam tempore praeſcriberetur, *pr. Inſt. h. t.* Poſtea, quum intereſſe videretur reipublicae, lites aliquando finiri: conſtitutionibus principum cautum eſt, vt eiusmodi actionibus, quae ex lege deſcendunt, triginta aut aliquando quadraginta annorum ſpacio praeſcriberetur, *princ. Inſt. h. t.* Remanſit tamen antiqui vocabuli vſus, adeoque et actiones, quae circumactis triginta vel quadraginta annis exſpirant, PERPETVAE vocatae ſunt. Briſſon. *de Verb. Signif.* voce *Perpetuus*. Tempus enim XXX. annorum veteribus erat *aeuum*, et id ſatis longum

gum ſpacium videbatur homini, ius ſuum perſequuturo. Hinc Gloſſae Nomicae: Περπέτυον καλεῖ καὶ τὸν τριάκοντα ἐτῶν χρόνον, καὶ τὸν ἄχρι τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου χρόνον: PERPETVVM *vocat triginta annorum ſpatium, et tum, quod per vitam hominis durat.* Ergo omnes actiones ciuiles ex conuentione erant perpetuae, et triginta annos durabant. *L. 3. C. de praeſcr. trig. an.* (a) Idem annorum terminus praefixus eſt actionibus mixtis. *L. 7. C. de hered. pet.* nec non actionibus ex delicto ortis, quoties ciuiliter agitur, quia et hae actiones perſonales, adeoque per *L. 3. C. de praeſcr. trig. ann.* perpetuae ſunt. At criminales accuſationes quamuis et ipſae perſonales ſint: plerumque tamen XX. tantum annos competunt. *L. 12. C. ad L. Corn. de falſ.* (b)

(a) Excipiuntur tamen actiones perſonales ad promiſſam ſeruitutem conſequendam competentes, quibus inter praeſentes decem; inter abſentes viginti annorum lapſu praeſcribebatur. *L. 16. C. de vſufr. L. 13. C. de ſeruit.* Alias exceptiones, quae pleraeque ex recentiore iure deſcendunt, dabit Stryk. *de Praeſcript. act. ciuil. p.* 314.

(b) Exceptis criminibus continuis, vt et parricidio, et ſuppoſiti partus, de quibus ſemper recte agitur. *L. 13. D. ad SC. Silan. L. 19. §. 1. D. ad L. Corn. de falſ.* Notum quoque eſt delictis carnis quae vocant quinquennio praeſcribi, niſi vel vis, vel inceſtus acceſſerit. *L. 29. §. 9. D. ad L. Iul. de adult. L. 30. §. 5. eod.* Idem tenendum de crimine peculatus, *L. 7. D. ad L. Iul. pecul.* et quibuſdam aliis, de quibus ICti plenius agunt.

§. II.

Praetoris quum annuum eſſet imperium, neque edictum eius, vt ſupra *Lib. I. Tit. II.* oſtendimus, diutius valeret: conſequens erat, vt et omnes actiones praetoriae non niſi annuae eſſent. *pr. Inſt. h. t.* Poſtea tamen et hae ex parte factae ſunt perpetuae. Nam quaedam et hodie temporariae ſunt, praeſertim quae ad reſciſſionem actus geſti, aut poenam tendunt. *L. 35. pr. D. de oblig. et act.* (c) Quod etiam de actionibus aedilitiis dicendum, ſiquidem et aedilium iurisdictio vertente anno exſpirabat (d). Enimuero, quum durum videretur, rei perſequutorias actiones, Praetoris edicto datas, tam breui temporis lapſu perimi, et eum, qui res alienas detinebat, decedente praetore, ſecurum praeſtari: inualuit vt actiones praetoriae, quibus rem

Actiones praetoriae annuae.

Nonnullae etiam perpetuae.

(c) Perpetuae tamen ſunt ex praetoriis poenalibus actio furti manifeſti. *pr. Inſt. h. t.* Quod ideo inductum, quia actio haec ex XII. Tabulis deſcendit, quamuis praetor poenam mutarit. *Gell. Noct. Att. II.* 18. Eiuſdem naturae ex eadem ratione ſunt actio furti aduerſus nautas caupones et ſtabularios: *L. vlt. §. vlt. D. naut. caupon.* actio depoſiti miſerabilis: *L. 18. D. depoſ.* actio ſerui corrupti: *L. 13. D. de ſeru. corrupt.* actio de effuſo et deiecto, quoties liber homo laeſus. *L. 5. §. 5. D. de his qui effud. vel deiec.* Quarum omnium eadem eſt ratio, quia actio furti aduerſus nautas, et actio depoſiti in duplum, vere ex legibus XII. Tab. actiones reliquae ex L. Aquilia originem trahebant, quamuis quaedam circa eas praetor immutaſſet. Biennalis eſt actio doli: *L. fin. C. de dol. mal.*

(d) Attamen ſi ex edicto aedilitio reſcindendus erat contractus, veluti per actionem redhibitoriam, ſex menſibus tantum durabat actio, niſi tantum propter ornamenta detracta animal redhiberetur, quo caſu actio bimeſtris tantum erat, *L. 28. D. de aedilit. edict.*

rem perſequimur, tamdiu durarent, quamdiu ciuiles, id eſt, reales, ſi poſſeſſor eſſet in conditione vſucapiendi, ob res mobiles triennium; ob immobiles X. vel XX. perſonales XXX. annos. *L. 35. pr. D. de obl. et act. L. 8. §. 7. D. praecar.* Tricennales quoque erant actiones praetoriae, quae ex delicto non poenam, ſed rem perſequebantur, Stryk. *de inueſtig. action. Sect. III. n. 4. p.* 331. qui de his omnibus tam accurate commentatus eſt, nihil vt addi hic poſſe videatur.

TIT. III. IIII.

DE EXCEPTIONIBVS ET REPLICATIONIBVS.

QVae in iudiciis actoris fuerint partes, quaue formula is actionem intenderit, ſupra titulo VI. ſatis ſuperque explicauimus. Diximus ibidem, n. XXXVIII. reum actionem vel *negando* excepiſſe, vel *excipiendo* elidere eſſe conatum. Ea EXCEPTIO a praetore erat poſtulanda, aeque ac actio (*a*) et quidem propoſita actione. Vnde tamquam ridiculum errorem veteris poëtae exagitat Terent. *in Eunuch. prooem.* v. 10. quod in comoedia induxerit reum, cauſſam prius dicentem, quam actor theſaurum vindicans dixiſſet, vnde is ſibi theſaurus ſit, aut vnde in patrium monimentum peruenerit. Ad quem locum Donatus: *Poſſeſſorem fecit, priorem agere, quam petitorem, quod abhorret a conſuetudine et iuris, et litium.* Si reus excipiebat, actor denuo replicabat. Vnde iam de EXCEPTIONIBVS ET REPLICATIONIBVS erit agendum.

(*a*) Saepe nihil addebat ad inficiationem, et tunc *pura* ea dicebatur defenſio. Sin addebat exceptionem: *coniuncta* vocabatur. Car. Sigon. *de iudic.* I. 21. *p.* 472. Cic. *de Inuent.* II. 20. *Agit is, cui manus praeciſa eſt, iniuriarum: poſtulat is, quocum agitur, a praetore exceptionem. - - Is qui agit,* IVDICIVM PVRVM *poſtulat; ille, quocum agitur, exceptionem ait addi oportere.*

§. I.

Exceptiones quotuplices? Erant exceptiones duorum generum. Aliae ex lege proficiſcebantur, aliae ex edicto praetoris; quarum illae CIVILES, hae PRAETORIAE vocantur. Saepe enim, vbi lex dederat actionem praetor dabat exceptionem. Sic quum pactum ex Romani iuris principiis nihil operaretur: exceptionem tamen pacti admittebat Praetor, adeoque haec praetoria erat exceptio. Vtraeque exceptiones iterum in PERPETVAS, ſiue PEREMTORIAS, et TEMPORARIAS, ſeu DILATORIAS, diſpeſcebantur. Illae litem plane finiebant (*b*), veluti ſi reus opponeret, REM eſſe IV-

(*b*) Vocatae hae exceptiones etiam PRAESCRIPTIONES; ſic praeſcriptionis rei iudicatae meminit *L. 10. D. de except. praeſcr. et praei.* praeſcriptionis doli

IVDICATAM. Hae eam tantum differebant, veluti ſi reus exciperet, debere ſe IN DIEM. Veniente enim die, nihil impediebat, quo minus actio inſtitui poſſet, poſtquam pluris petitionem minus periculoſam eſſe iuſſerat Zeno Imperator.

doli L. 91. *D. de ſol. et lib.* Praeſcribere vero eſt ante ſcribere, et inde hoc nomen datum videtur exceptionibus, quod quum ex iis penderet lis, vt ait Quinctilian. *Inſt. Orat.VIII.* 6. a praetore dictari ante actiones ipſiſque actionibus praeponi et praeſcribi ſolerent. P. Fab. *Semeſtr. I.* 21. *p.* 218. *ſequ.*

§. II.

Replicatio.

Reo excipiente, actor REPLICABAT, id eſt, exceptionem illius noua exceptione elidere conabatur. Veluti, ſi quis ageret aduerſus Caium, hunc ſibi debere centum; et Caius exciperet, pactum inter ſe interceſſiſſe de non petendo: actor verbi cauſſa reſpondebat, pactum illud nouo pacto eſſe ſublatum, et tunc quidem REPLICARE dicebatur. Si tum quoque reo ſuppeteret noua exceptio, qua actoris replicatio elidi commode poſſet: ea DVPLICATIO adpellabatur: Immo nonnumquam ad TRIPLICATIONEM et QVADRVPLICATIONEM, pro varietate negotiorum procedebatur. Quae omnia ſatis adcurate docet Imperator his titulis. Illud vero obſeruare licebit, exceptiones aeque, ac replicationes, includi conſueuiſſe ſponſionibus, quarum ratio ex ſequente §. elucebit. Prouocabant ſcilicet ſe inuicem litigantes ad certam pecuniam, quae ei lucro cederet, qui iudicio viciſſet. Vid. Cic. *in Verr. I.* 45. et ibi Aſcon. Paedianus, Liu. XXXVIIII. 43. Valer. Max. II. 8. 2. Cicero *pro Caecin. XVI. et in Verr. III.* 57. 58.

§. III.

Quaenam fuerit excipiendi et replicandi ratio in iudiciis ſtricti iuris?

Vt vero ex antiquitatibus, qua forma proferri exceptiones et replicationes conſueuerint, oſtendamus: ſeparanda omnino ſunt *bonae fidei*, *arbitraria* et *ſtricti iuris* iudicia. In iudiciis arbitrariis et ſtricti iuris ſtatim, intenta actione, reus opponebat exceptionem, eamque deinde replicatione elidebat actor: adeoque non in iudicio, ſed in iure excipiendum replicandumque erat, ante litis conteſtationem. Sic intendente actore: AIO HVNC NOMINEM EX IVRE QVIRITIVM MEVM ESSE, ſtatim addebat, qui rei cauſſam agebat: ET EGO NEGO, QVOD IAM RES IVDICATA SIT. Sequebantur ſponſiones ex parte actoris: SPONDESNE QVINGENTOS, SI HOMO ISTE EX IVRE QVIRITIVM MEVS SIT? SPONDEO. Ex parte vero altera: TV VERO SPONDESNE, NI HOMO TVVS SIT; NIVE RES IVDICATA SIT? SPONDEO. Denique et actio et exceptio inſerebatur formulae, quia iudex dabatur, hoc modo: SI PARET, HVNC HOMINEM IVRE QVIRITIVM CAII ESSE, NEQVE RES IVDICATA SIT, SEIVM CONDEMNATO. Aliud exemplum dedit Ge. Graeu. *Epiſt. ad Schilterum*, inſerta Schilt. *Exercit. ad Pand. VII.* 3. *p.* 222. Conſ. Ger. Noodt *de Iuriſd. et Imp. I.* 13. *p.* 144. Car. Sigon. *de Iudic. I.* 21. *p.* 479. Exceptiones proponebantur verbis: SI NON, vel AC SI NON: item: AVT SI, AVT NISI, EXTRA QVAM SI, QVOD. Exempla ex ipſo iure

iure colligit Cuiac. *Obſ. V.* 34. et multo accuratius Briſſon. *de Form. Lib. V. p.* 402. *ſequ.* Par ratio erat replicationum, quae eodem tempore, eademque ratione opponendae, in ſtipulationem deducendae, formulaeque erant inſerendae.

§. IIII.

Quaenam in iudiciis bonae fidei?

Alia vero erat ratio iudiciorum bonae fidei, in quibus nihil attinebat, exceptiones in iure a praetore ſpeciatim impetrari, formulaeque includi, ſiquidem arbitri libera, et nullis adſtricta vinculis religio et detrahere aliquid poterat, et adiicere. Senec. *de Beneſ. III.* 7. Hinc locum habebat exceptio etiam poſt litis conteſtationem oppoſita. Quin exceptiones bonae fidei iudiciis ineſſe dicebantur L. 3. *D. de reſcind. vendit. L.* 84. §. 5. *D. de legat.* 1. *L.* 21. *D. ſolut. matrim.* Ger. Noodt *ibid.* et *Probab. II.* 1. *p.* 42. *ſequ. de Foenore et Vſur. III.* 15. *p.* 330. *de forma emendandi doli mali V. p.* 488. *VIII. p.* 495. *de pact. et tranſact. XI. p.* 682.

§. V.

Probatio exceptionis et replicationis facta in iudicio.

Vbi ad iudicium ventum, actor ſuam actionem et replicationem; reus exceptionem et duplicationem probabat. Nam et reus excipiendo actor fiebat. *L.* 1. *D. de except.*

TIT. XV.

DE INTERDICTIS.

TRibus verbis, vt ſupra *Lib. I. II. n. XII.* diximus, praetoris poteſtatem circumſcripſerant veteres. DABAT enim, DICEBAT et ADDICEBAT. Ad dicendi poteſtatem etiam INTERDICTA referuntur, de quibus hoc titulo quaedam ex antiquitatibus monebimus.

§. I.

Quid interdicere fuerit?

Controuerſiae aut de iure in re erant, aut de poſſeſſione. Si quis conſtans & perpetuum ius, in re ſibi competens, perſequebatur, eoque nomine actionem inſtituebat: dicebatur PETERE. Sin poſſeſſionem vel adipiſci, vel retinere, vel recuperare vellet; qua de re ante inſtitutas actiones reales plerumque incidebat controuerſia: (Vid. *Lib IIII. Tit. VI. n.* 24.) tunc non *petere* aut *agere*, ſed INTERDICERE dicebatur. *Interdicere* ergo non ſolum erat praetoris, (a) ſed et eius, qui de poſſeſſione agebat, adeoque idem erat, ac interdictum a praetore poſtulare, vel eodem vti. Quinctil. *Inſt. III.* 6. *Non debuiſti* INTER-

(a) In digeſtis etiam praetor nonnunquam INTERDICERE dicitur, veluti *L. vnic. pr. D. vt in flum. publ. L.* 1. §. 29. *D. de aqua quot. L. vn. pr. D. de fonte*. Sed frequentior tamen & antiquior eſt altera ſignificatio.

TERDICERE, (id eſt, interdicto vti,) *ſed* PETERE, id eſt, actionem petitoriam inſtituere,) *an recte interdictum ſit, ambigitur*. Eadem ſignificatione vox INTERDICERE occurrit, *L.* 1. *§. pen. D. de via publ. L.* 3. *D. de tab. exhib. L. pen. D. ne quid in loco publ.* et locis aliis quamplurimis, collectis a Barn. Briſſon. *de verb. ſign. voce Interdicere p.* 290.

§. II.

Quemadmodum ergo, qui poſſeſſionem rei in controuerſiam deductae, petebat, INTERDICERE dicebatur: ita praetor tunc, ſi iuſtae praeces viderentur, (*b*) INTERDICTVM DABAT, quod aliquando etiam DECRETI, aliquando ACTIONIS nomine veniebat. Cuiac. *Obſ. V.* 17. Faciebat id certa formula, qua aliquid fieri vel iubebat, vel vetabat, ita tamen, vt nihil interim de ipſa cauſſa decerneret, vt recte obſeruauit Theophil. *princ. Inſt. h. t.* Sic exempli cauſſa edicebat pretor: VTI NVNC POSSIDETIS EVM FVNDVM, Q. D. A. (id eſt *quo de agitur.*) QVOD NEC VI, NEC CLAM, NEC PRECARIO ALTER AB ALTERO POSSIDETIS, ITA POSSIDEATIS, ADVERSVS EA VIM FIERI VETO. Feſt. *voce poſſeſſio p.* 372. Vlpian. *L.* 1. *D. vti poſſid.* Rellquas formulas, quibus praetor de adipiſcenda recuperandaque poſſeſſione edicebat, collegit Briſſon. *de Form. V. p.* 388. *ſequ.*

Quid interdictum daret.

Formula interdicti.

(*b*) Diſpiciebatur, an quis VEL VI, VEL CLAM; VEL PRECARIO poſſideret, quae vocabula Interdicto VTI POSSIDETIS ſimilibusque inſerebantur. L. 1. §. 5. *D. vti poſſid.* Hinc Chaerea apud Terent. *Eunuch. II.* 3. *Hinc tu mihi vel VI vel CLAM vel PRECARIO Fac tradas.* Ad quae verba Donatus: *Secundum ius loquutus eſt. Nam his tribus mala fide aliquid poſſidetur.* Vnde falluntur, qui interdictum *vti poſſidetis* poſſeſſorio ſummariſſimo, quod vocant, comparandum exiſtimant.

§. III.

Nec ſolum de poſſeſſione praetor interdicta dabat, ſed et de iis controuerſiis, quae de rebus ſacris, religioſis, publicis, et huius generis aliis, incidebant, ſi qua vis in iis vel facta eſſet, vel metueretur. Sic de rebus ſacris edicebat praetor: IN LOCO SACRO FACERE, INVE EVM IMMITTERE QVID VETO. *L.* 1. *D. ne quid in loco ſacro fiat.* De religioſis: QVO QVAVE ILLI MORTVVM INFERRE, INVITO TE IVS EST, QVO MINVS ILLI EO EAVE MORTVVM INFERRE, ET IBI SEPELIRE LICEAT, VIM FIERI VETO. *L.* 1. *D. de mort. inferend.* Eodem modo praetor interdixerat, de locis et itineribus publicis, de fluminibus, de ripis, aliiſque eiuſmodi rebus, de quibus ipſae formulae exſtant in *Libro XXXXIII. Digeſtorum.*

Interdicta de rebus ſacris, religioſis; publicis.

§. IIII.

Ceterum ab actionibus interdicta toto coelo differebant. In actionibus non petebat actor ſtatim, vt praetor aduerſario aliquid imperaret, vel prohiberet, ſed aiebat, verbi cauſſa, rem eſſe ſuam, vel ſibi quid deberi ex mutuo vel alia cauſſa, iudiciumque ac iudicem petebat. Ac in interdictis rogabatur praetor, vt interdiceret iubendo, aut vetando, formulis, quales adhuc adduximus. Ant. Schult. *ad*

Differentia inter actiones et interdicta.

Paulli Recept. Sent. V. 6. p. 453. Cuiac. *Obſ. V.* 17. Actionibus inſtitutis, plerumque dabantur iudices: at interdicta ipſe interponebat praetor, nec in iis opus erat iudice. Car. Sigon. *ibid.*

§. V.

Dato Interdicto nonnunquam ſequebatur iudicium.

Dato tamen interdicto, ac negante altera parte, recte illud contra ſe petitum, iudicium erat dandum, & iudex vel recuperator, conſtituendus, qui hac de re cognoſceret, ſententiam ferret, litemue, ſi ita ferret caſus, aeſtimaret. Cic. *pro Caecin. II. L.* 1. §. 41. *D. de vi et vi armat. L.* 3. §. *vlt. D. vti poſſidet. L.* 3. §. 1. *D. de itin. et actu priu.* Hinc iſto caſu etiam ſponſiones inter partes interponebantur: SI RECTE INTERPOSITVM INTERDICTVM? ſiue SI ADVERSVS EDICTVM PRAETORIS VIS ESSET FACTA? Exemplum eſt apud Ciceron. *pro Caecin. VIII. XVII.* Quinctil. *Inſtit. Orat. VII.* 5. *XII.* 10.

§. VI.

Cur interdicta vocentur ius ordinarium?

Quae quum ita ſint, facile patet, hoc caſu, quo negabat alter, ſe interdicto teneri, litigantes fuiſſe ad ius ordinarium remittendos. *L.* 1. §. 2. *D. ſi ventr. nom. mul. in poſſeſſ. miſſ.* Quamuis et interdicta ipſa IVS ORDINARIVM vocentur. Frontin. *de limit. agror. p.* 41. *De poſſeſſione controuerſia eſt, de qua ad interdictum, hoc eſt* IVRE ORDINARIO *litigatur.* Ad quae verba Aggen. Vrbicus: *De poſſeſſione fit controuerſia, quoties de totius fundi ſtatu per interdictum, hoc eſt,* IVRE ORDINARIO *litigatur. Hoc non eſt diſciplinae noſtrae iudicium, ſed apud praeſidem prouinciae agitur, vt ex lege reſtituatur poſſeſſio, cui poterit attinere.*

§. VII.

Quid cognitiones extraordinariae?

Reliqua quae de ſingulis interdictis dici poſſent, iam a doctoribus occupata ſunt, quorum expilare ſcrinia nihil attinet. Id modo addimus, interdictorum ad inſtar introductas eſſe EXTRAORDINARIAS COGNITIONES, quae ideo interdictis quodammodo adſimilantur. Vnde AD EXEMPLVM INTERDICTORVM *tunc rem agi*; aiunt Diocletianus et Maximianus, *L.* 3. *C. de interdict.* qualis locutio etiam eſt in *L.* 2. *C. vnde vi L.* 4. *C. eod. L. vlt. C. de liber. exhib. L. vlt. C. de action.* Add. Briſſon. *de Form. V. p.* 300. Varias Interdictorum diuiſiones, explicant ICti. Alia enim dicunt, eſſe PROHIBITORIA, alia RESTITVTORIA, alia EXHIBITORIA. Deinde alia ADIPISCENDAE, alia RETINENDAE, alia RECVPERANDAE POSSESSIONIS cauſſa dari obſeruant. Denique alia ipſis ſunt SIMPLICIA, alia DVPLICIA. Sed dari etiam interdicta mixtae naturae, veluti quae ſimul *prohibitoria* et *exhibitoria*, vel *prohibitoria* et *reſtitutoria* ſunt, obſeruat Cuiac. *Obſ.* IIII. 11. Cui etiam eam debemus obſeruationem, quod quamuis vulgo, bina tantum illa interdicta retinendae poſſeſſionis duplicia eſſe, doceant, eiusdem tamen naturae ſit interdictum, quod inter corriuales redditur ex *L.* 1. §. 26. *D. de aqu. quot. et aeſtiu.* Cuiac. *Obſ.* IIII. 11.

TIT.

Digitized by Google

T I T. XVI.

DE POENA TEMERE LITIGANTIVM.

INtereſt reipublicae, ne temere ad litigandum procedant homines. Hinc et Romani TEMERITATEM LITIGANTIVM partim pecuniaria poena, partim iurisiurandi religione, partim infamiae metu, coercuerunt. *princ. Inſt. h. t.* De ſingulis nonnulla monere haut abs re fuerit.

§. I.

Ad iusiurandum CALVMNIAE quod attinet, illud ſatis antiquum eſt, quamuis poſtea Iuſtinianus nonnihil in eo immutarit. *L.* 2. C. *de iureiur. propt. cal.* Et antiquis quidem temporibus de calumnia iurandum erat omnibus, qui iusiurandum alteri detulerant, Paull. *recept. ſent.* II. 22. *L.* 34. *L.* 37. *de iureiur.* neque quisquam ab hac lege eximebatur, praeterquam parentes et patroni, liberis et libertis iusiurandum deferentes. *L.* 7. §. 3. *D. de obſequ. parent.* Sed et is, qui nouum alteri opus nunciabat, iurare prius tenebatur, NON CALVMNIAE CAVSSA SE OPVS NOVVM NVNCIARE. *L.* 5. §. 14. *D. de op. nou. nunciat.* Praeterea, qui damni infecti, itemque qui ad exhibendum agebat, iurare prius debebat de calumnia. *L.* 13. §. 3. *D. de damn. inf.* nec non qui theſaurum ſuum, in alieno defoſſum, effodere volebat, *L.* 15. *D. ad exhibend.* vt & creditor, qui in poſſeſſionem bonorum debitoris miſſus, rationum inſtrumentorumque debitoris cognitionem diſpunctionemque iterum petebat. *L. vlt. C. de reb. credit.* Sed hoc quidem erat iusiurandum calumniae *ſpeciale*. Praeter id etiam poſtea receptum *generale*, quod ab initio iudicii ab actore, reo et aduocatis exigitur, cujus formulae ſunt in *d. L.* 2. *princ. C. de iureiur. propter cal.* Iusiurandum calumniae in ciuilibus.

§. II.

Haec in priuatis iudiciis. In publicis ſemper accuſatori eieranda erat calumnia. Hinc in lege Seruilia, quam Car. Sigonius reſtituit, cautum fuerat: *Qui pecuniam ab altero petet, is eum, vnde petet, ex praetoribus, quei in eum annum, lecti erunt, ad iudicem in eum annum, quei ex H. L. factus erit, in ious educito, nomenque eius deferto ſi deiurauerit, calumniae cauſſa non poſtulare.* Et de Metello auctor eſt Aſconius Paedian. in Cic. *Cornelian. p.* 1300. eum, Curionem accuſaturum, bis iuraſſe, ſemel adactum a patre, iterum lege tum, quum iuraret calumniam. Et in criminalibus.

§. III.

Si quis tamen iurisiurandi immemor calumnioſe alterum vel in ius vocaſſe, vel accuſaſſe diceretur: poenas is dabat haud leues. Extabat quod ad accuſationes publicas attinet, lex vel Memmia vel Rem- Poena calumniae ex lege Remmia.

 mia

mia (*a*), incertae aetatis, qua cauebatur, vt calumniatoribus poena, conſtituto iudicio, imponeretur. Ea poena in quo conſtiterit, nondum conſtat. Plerumque huc trahunt locum Cic. *pro S. Roſc. XX. Sin autem ſic agetis, vt arguatis aliquem patrem occidiſſe, neque dicere poſſitis, aut quare, aut quomodo, aut tantummodo ſine ſuſpicione latrabitis: crura quidem vobis nemo ſuffringet; ſed ſi ego hos bene noui, litteram illam, cui vos vſque inimici eſtis, vt etiam eas omnes oderitis, ita vehementer ad caput vobis adfigent, vt poſtea neminem alium, niſi fortunas veſtras, accuſare poſſitis*. Inde ergo colligunt, poenam legis Remmiae fuiſſe ſtigma fronti inuſtum. Sed quamuis non adeo certum ſit, hanc poenam ex lege Remmia eſſe: ex ipſo tamen hoc Ciceronis loco palam eſt, omnino litteram calumniatorum frontibus inuri conſueuiſſe. Sed qualem? procul dubio litteram K. Non enim CALVMNIA, ſed KALVMNIA ſcribebant veteres, vt patet ex Terentii Scauri, Velii Longi, et Diomedis Orthographia. Vnde et Iulian. in Μισοπώγωνι p. 360. non obſcure ait K fuiſſe illud calumniatorum inſigne. Sed huius rei illuſtrationem dedit vir de iurisprudentia Rom. optime meritus, Hen. Brencmannus, cuius de lege Remmia liber inſertus etiam eſt Theſauro iur. ciu. Tom. III.

(*a*) Valer. Max. III. 7. 9. hanc legem vocat *Memmiam*, quam lectionem etiam editiones pleraeque Ciceronis in Oratione *pro S. Roſcio XVIIII.* praeferunt; quum tamen in MSS. codicibus conſtanter legatur *Remmia*, quo nomine etiam in iure noſtro venit. *L.* 13. *D. de teſtib. L.* 1. §. 2. *ad SC. Turpil.* Vnde non ſatis certum eſt, quod exiſtimat Stephan. Vin. Pigh. *Annal. ad Ann.* IƆCXIII. *p.* 484. legem hanc latam eſſe *a C. Memmio Gallo, Tribuno plebis*. Sane et Remmia gens Romae non ignota. Remmi enim Aedilis, meminit Aurel. Victor *de Vir. Illuſtr. LXVI.* Alius Remmii mentionem facit Tacit. *Annal. II.* 68.

§. IIII.

Aliae calumniae poenae. Poſtea et aliae calumniae poenae inualuerunt, veluti exſilii, vel relegationis in inſulam, vel ordinis amiſſionis. Paull. *Rec. Sent. V.* 4. 11. Quod tamen itidem de cauſſis criminalibus tantum videtur intelligendum, nec non de controuerſiis ſtatus. Nam et in his actoris calumnia exſilio poterat puniri. Paull. *Rec. Sent. V.* 1. 5. In cauſſis ciuilibus calumniantes actores in impenſas damnabantur, *L.* 79. *pr. D. de iudic.* immo et in quadruplum eius, quod quis litis alteri intendendae cauſſa acceperat. *L.* 1. *ſequ. D. de calumn.* Licebat quoque reo ab actore ſibi ſtipulari decimam rei petitae partem, ſi eum per calumniam actionem mouere crederet, (*b*) Cuiac. *Obſ. VII.* 5. Quod ita procul dubio factum: SPONDESNE DECIMAM PARTEM EIVS, QVOD PETIS SI CALVMNIATVS ES? Ad quae actor: SPONDEO SI CALVMNIATVS SVM. Sed de impenſis litis a calumniante victori re-

ſti-

(*b*) Meminere huius decimae partis ſummae libello comprehenſae Diocletianus et Maximianus Auguſti. *L.* 3. *C. Hermogen. de Calumn.* Sed eam decimam ſua aetate minus vſitatam fuiſſe, teſtatur Tribonianus. §. 1. *Inſt. h. t.* At reduxit tamen eam Iuſtinianus *Nouella CXII.* 2. Plura de hac litis decima Theophil. *ad* §. 24. *Inſt. de Action.* et Franc. Iuret. *ad Symmach. Lib. IIII. Epiſt.* 55.

ſtituendis ipſi ICti in ſuis libellis plura liberaliter dare ſolent.

§. V.

Aliae calumniae poenae.

INFAMIA quoque coercebant temere litigantes in quibuſdam iudiciis. Omnes enim ex delicto quocumque condemnati erant infames, ſi vere, id eſt, dolo malo, deliquiſſe dicerentur. *L. 7. D. de publ. iudic.* Eamdem ignominiam ſubibant, qui tutelae, mandati, directa aeque, ac nonnumquam contraria, *L. 6. §. 5. D. de his qui not. inf.* (depoſiti directa, itemque pro ſocio actione damnati fuerant, *§. 2. Inſt. h. t. L. 1. D. de his, qui not. inf.*) Sed de hiſce famoſis iudiciis ſingulis ſuo loco diximus.

TIT. XVII.

DE OFFICIO IVDICIS.

DIximus ſupra, titulo huius libri ſexto, alia a litigantibus facta eſſe IN IVRE, coram praetore, alia in IVDICIO, coram iudice pedaneo. Illic quid factum ſit, iam illo loco ſatis explicauimus. Reliquum eſt, vt et IVDICIORVM Romanorum FORMAM addamus.

§. I.

Iudex datus cum formula.

Actione coram praetore ſolenniter intentata, vel *iudices*, vel *arbitri*, vel *recuperatores* dabantur, et quidem cum certa formula. In actionibus ſtricti iuris talis erat formula: C. AQVILLI IVDEX ESTO, ET SI PARET, FVNDVM CAPENATEM SERVILII ESSE EX IVRE QVIRITIVM, NEQVE IS SERVILIO A CATVLO RESTITVATVR, TVM CATVLVM DAMNATO. Tum ergo iudicis erat cognoſcere, an fundus eſſet actoris? Nonnumquam reus exceptionem obiecerat, et tum illa quoque comprehendebatur formula, (a) iudiciſque erat, cognoſcere, an exceptio illa poſſit a reo demonſtrari. Veluti ſi praetor hac formula dederat iudicem: C. AQVILLI IVDEX ESTO, ET SI PARET, AGRVM CAPENATEM SERVILII ESSE, CATVLVM DAMNATO, EXTRA QVAM, SI TESTAMENTVM PRODVCATVR, EX QVO ADPARET, CATVLI ESSE. Hic praecipue iudex cognoſcebat, an tale exſtaret teſtamentum. Id quod etiam de replicatione, duplicatione, et ceteris adlegationibus eſt obſeruandum. Sin iudicium eſſet bonae fidei: talis erat formula: SI PATER, MAEVIVM SERVILIO DOMVM VENDIDISSE, TVM QVANTVM MAEVIO SERVILIVM OB EAM REM DARE

EX

(a) Iniquus ergo erat praetor, ſi in data formula omitteret exceptionem. Et tunc tribunorum poterat implorari auxilium. Cic. *Acad. Quaeſt. IIII. 30.*

EX FIDE BONA OPORTET, TANTI DAMNATO. Sin arbitrarium denique, talis erat formula: ESTO ARBITER, ET SI PARET, MAEVIVM VESTEM SERVILII HABERE, NEQVE IS ARBITRIO IVDICIS EXHIBVERIT, TVM, QVANTVM IN LITEM SERVILIVS IVRARIT, TANTI DAMNATO. Sigon. *de Iudic. I. 24. p. 497. ſequ.* Paucis: *Praetor* de *iure* cognoſcebat, decernens, quid iure ſit pronunciandum, ſi actor intentionem ſuam probaſſet: *index* deinde de *facto* diſpiciebat, vtrum actor actionem ſuam, an reus exceptionem, poſſit demonſtrare. Si iuris tantum eſſet quaeſtio, Praetor ſolus extra ordinem cognoſcebat. Ger. Noodt *de iurisdict. et imper. L. 3.*

§. II.

Legendus erat. Legebantur hi iudices a praetoribus in vrbe; in prouincia vero a praeſide. Sen. *de Beneſ. III. 7.* ita tamen, vt diſcrimen eſſet inter iudicia publica, et priuata. In publicis iudices legebantur ex decuriis, quae in album mitti ſolebant. Tales decuriae iudicum initio erant binae, deinde tres, poſtea Auguſtus quartam ex inferiore cenſu addebat, quae vocabatur *ducenariorum*, iudicabatque de minoribus ſummis, quae ad CC. millia numum non excederent. Ex quo patet, iudices ſelectos praecipue quidem de criminibus, at aliquando tamen etiam de cauſſis priuatis iudicaſſe. Suet. *Aug. Cap. XXXII.* Hanc decuriam ducenariorum in ferreo annulo eſſe iuſſerat Auguſtus, teſte Plin. *H. N. Lib. XXXIII. cap.* 1. Deinde Caligula quintam adiiciebat: Suet. *Calig. Cap. XVI.* ſextam, quam addi precabantur iudices, Galba negabat. Sueton. *Galb. XIIII.* Ex his ergo decuriis ordinarie petebatur iudex in cauſſis publicis. Inſcriptio apud Reineſ. *Claſſ. VI. p.* 406.

L. CLODIO. C. F. SERG.
VITELLINO. II. VIR. L. D.
IVDIC. EX. V. DEC.
EQVO PVBL.

In priuatis iudiciis vel ex decuriis ſumebantur, vel a praetore eligebantur iudices, ita tamen, vt litigantibus fas eſſet ſuſceptos reiicere, et clamare: HVNC NOLO, HIC TIMIDVS EST, ET BONA SAECVLI PARVM INTELLIGIT. ILLVM VOLO, QVIA CAESAREM FORTITER AMAT. Plin. *Paneg. XXXVI.* et alter Plin. *Hiſt. Nat. I. praeſ. L. 80. D. de iudic. L. 23. D. de adpellat.* Numeri iudicum, qui cauſſas priuatas iudicarent, ita meminit Gell. *Noct. Attic. XIIII.* 2. *Quo primum tempore a praetoribus lectus in iudices ſum, vt iudicia, quae adpellantur priuata, ſuſciperem.*

§. III.

Addici etiam poterat inuitus. Vbi placuiſſet demum iudex, et a praetore eſſet ADDICTVS: non licebat illi iudicium renuere, niſi iuſta eſſet excuſandi cauſſa *L. 1. pr. et §. 2. de vacat. & excuſ. mun.* Cuius rei exempla exſtant apud Sueton. *Claud. XV.* et Plin. *Epiſt. X. 66.* Munus enim publicum erat

Digitized by Google

erat hoc iudicandi onus, neque quiſquam illud poterat ſine iuſta cauſſa ſubterfugere. Vnde et inſcii, immo et inuiti dari poterant iudices. *L. 39. D. de iudic.* Plin. *Epiſt. III.* 20. *Vt in recuperatoriis iudiciis, ſic nos in his comitiis, quaſi* REPENTE ADPREHENSI, *ſecuri iudices fuimus.* Qui locus non ita intelligendus eſt, ac ſi praetor de medio, quemcumque libuiſſet, pro arbitrio adprehenderit, ſed quod ex ſelectis, quoſcumque vellet, etiam inuitos iudices litigantibus dare potuerit. Ger. Noodt *de iurisd. & imper. L. 13.*

§. IIII.

Porro iudex, maxime ſi ſolus eſſet datus, in conſilium adhibebat aliquot amicos, vel iuriſperitos, et cum his ſedebat in ſubſelliis. Gell. *Noct. Att. XIIII.* 2. Vnde facile patet, cur dicti ſint IVDICES PEDANEI. Non enim in tribunali, vt magiſtratus, ſedebant, ſed in ſubſelliis, adeoque veluti ad pedes praetoris. Ceterum iudicium, in foro, et comitio, exercebatur, e. g. ad puteal Libonis, et haec ſunt *loca iudiciorum*, quorum meminit Modeſtinus *L. 6. §. 2. D. de iudic.*

Vbi et cum quibus iudicarit?

§. V.

Simul ac in hunc locum ſe contulerat iudex, primo omnium iurabat, ex lege ſe iudicaturum, cuius iuriſiurandi ſollemnis formula erat: EX ANIMI SENTENTIA. Cic. *Acad. Quaeſt. IIII.* 47. cuius veſtigium in *L. 2. §. 2. C. de iureiur. propt. calumn.* deprehendit Cuiac. *Obſeru. I.* 21. Iurabat vero, arami tenens, id eſt, *puteal Libonis*, de quo iam ſupra quaedam monuimus. Vnde Cicero *pro Flacco XXXVI. Ergo is, cui ſi aram tenens iuraret, crederet nemo, per epiſtolam, quod volet, iniuratus probabit.* Iac. Racuard. *Var. V.* 8. P. Faber. *Semeſt. I. p.* 212.

Quomodo in leges iurarit?

§. VI.

Si ipſo die iudicii, non aderat iudex, vel morbo, vel alia iuſta cauſſa impeditus, tum dies iudicii proferebatur. Qua de re in legibus XII. Tabularum fuerat cautum: SI MORBVS SONTICVS, VOTVM, ABSENTIA REIP. ERGO, AVT STATVS DIES CVM HOSTE INTERCEDAT: NAM SI QVID HORVM FVAT, VNVM IVDICI ARBITROVE, REOVE, EO DIE DIFFENSVS ESTO. Gothofred. *ad XII. Tab. II.* Ea enim lege permittitur, vt ſi iudici, vel reo, cauſſa ſontica fuerit, iudicii dies differri poſſet. *L. 2. §. 3. D. ſi quis caution.*

Iudice abſente dies diffindebatur.

§. VII.

Si iudex adeſſet, litigatorum vero alter ſe haud ſiſteret, neque iuſtam adferret excuſationem, tunc abſens edictis citabatur. Initio enim altera pars petebat edictum primum, deinde per interuallum non minus decem dierum, alterum, ac tertium, ac denique impetrabat PEREMPTORIVM, *quod inde hoc nomen ſumſerat, quod perimeret diſceptationem, id eſt, vltra non pateretur aduerſarium tergiuerſari. Comminabatur enim is, qui edictum dederat, etiam abſente diuerſa parte, cogniturum ſe et pronunciaturum*, L. 68. L. 69. L. 70. D. *de*

Litigantes abſenſes edicto citabantur.

Digitized by Google

de iudiciis. Non ſemper tamen quatuor opus erat edictis, ſed nonnunquam tria, nonnunquam duo, nonnunquam *vnum pro omnibus* ſufficiebat, *quod aeſtimare oportebat eum, qui ius dicebat, et pro conditione cauſſae vel perſonae, vel temporis, ordinem edictorum, vel compendium moderari*. *L. 72. D. de iudic.*

§. VIII.

Praeſentes iurabant calumniam.

Praeſentes vtrique litigantes ſtatim iubebantur iurare calumniam, vt ſuperiore titulo diximus, cuius rei exemplum eſt apud Cicer. *pro P. Quinct.* Tum iuſſi ſunt patroni dicere: id quod duabus fiebat vicibus, adeoque patroni vel oratores quater ex certo horarum interuallo perorabant. Appian. *de bello ciu. I. p. 663.* Primo enim totam cauſſam iudici verbis breuiſſimis, ac veluti per indicem, exponebant, et haec vocabatur CAVSSAE CONIECTIO, (b) Aſcon. Paedian. *ad Cic. in Verr. III. p. 1841. Quum litigatores ad iudicem veniſſent, antequam cauſſa ad iudicem ageretur, quaſi per indicem rem expoſuerunt, atque id ipſum dictum eſt* CAVSSAE CONIECTIO, *quaſi cauſſae in breue coactio*. Poſtea vero integris iuſtiſque orationibus ſtatum cauſſae exponebant, ſimulque teſtibus, litteris, tabulis, deductiſque ex ipſa re argumentis, ſuam vel actionem, vel exceptionem, probabant; vt ſatis patet ex Ciceronis orationibus pro *P. Quinctio et Roſcio Comoedo*. Ceterum hic mos procul dubio Athenis, vt alia, Romam migrauerat. Nam et Athenienſes, antequam cauſſam perorarent, praemittebant breuem eiusdem coniectionem, quae etiam *προβολὴ* dicebatur. Vnde Budaeus *Comment. Graec. Lingu. p. 632. Eſt autem προβολὴ intentio, & obiectio iudicii dictati, quaſi petitio digladiantis.* Poſtea in XII. Tabulis cautum: AB ORTV ANTE MERIDIEM CAVSSAM CONIICITO (c), CVM PERORANT AMBO PRAESENTES. Et inde factum, vt translata in iudices notione, litigantes primo coniicere cauſſam, deinde iuſta oratione perorare iuberentur. Gell. *Noct. Att. XVII. 2.* Ne tamen in immenſum euagarentur oratores, lege Pompeia cautum fuerat, vt ad clepſydram dicerent. Cic. *de Orat. III. 34.* Id. *de Orat. XXXVIII.* Quot clepſydrae cuique dandae eſſent, eius rei penes iudices erat arbitrium, Plin. *Epiſt. IIII. 9. II. 11. L. 23. VI. 2.* Vnde ſaepe ſex, vel plures, perorantibus datas eſſe nouimus.

Tum fiebat cauſſae coniectio. Hinc oratores dicebant.

(b) Vnde adparet, cur L. 1. *D. de reg. iur.* regula iuris dicatur *quaſi quaedam cauſſae coniectio*. Iungi ibi merentur Commentarii Iac. Raeuardi et Iac. Gothofredi.

(c) Gothofredus et alii legere malunt CONSCITO, ſed hoc idem fuiſſe videtur ac cauſſam coniicere. *Conſciſcere* enim dicebatur Praetor, dum poſtulantibus ſeu perorantibus per ſe, vel per alios, litigatoribus de re tota cognoſcebat, vt ipſe ait Gothofr. p. 188. At id non faciebat praetor, verum iudex.

§. VIIII.

Iudices interea quid egerint?

Iudices, quando audiebant partes, dicebantur OPERAM DARE. *L. 18. pr. D. de iudic. l. 13. pr. D. de vacat. et exc. mun.* Cuiac. *Obſ. V. 33.* Quam moleſtum vero fuerit iudicibus, perorantes audire oratores,

Digitized by Google

res, et quam parum ſaepe ad ea, quae dicebantur, attenderint, facile patet ex loco C. Titii apud Macrob. *Saturn. II.* 12. *Veniunt in comitium triſtes, iubent dicere: quorum negotium eſt, narrant. Iudex teſtes poſcit, ipſus it minctum: vbi redit ait, ſe omnia audiuiſſe, tabulas poſcit, litteras inſpicit, vix prae vino ſuſtinet palpebras.* Sed haec forſan de laxa poſteriorum temporum diſciplina intelligenda ſunt.

§. X.

Teſtium productio.

Interim audiebantur etiam teſtes, et quidem, non remotis partibus, ceu hodie fieri ſolet, ex male intellecta conſtitutione Leonis *L. 14. C. de teſtibus*. Ibi enim *ſecretarium* non eſt locus, vbi teſtes ſecreto, et remotis partibus, audiuntur, ſed locus in quo iudices poſtremis temporibus cauſſas cognoſcebant, ceu conſtat ex Heſychio in voce Σίκρητον, vel vt Salmaſius mauult, σίκρητον, qui id interpretatur συνέδριον, et Suida in voce Στώλη. Plura de hoc *ſecretario* iudicum, (nam et *ſecretarium* erat in eccleſiis, vbi Epiſcopi et Presbyteri audiendis fratrum negotiis vacabant. Sulpic. Seu. *Dial. II.* 1. *Epiſt. I et III.*) obſeruauit H. Valeſ. *ad Amm. Marcellin. Lib. XV. cap. VII. p. 69.* et Gundlingius in Gundlingianis *Part. VIIII. Obſ. IIII.* Potius Romani producentem teſtes ſemper adeſſe patiebantur, vt eos interrogaret. Quibus in interrogationibus praecipue elucebat oratorum ſollertia. Saepe, loco teſtium, tabulae producebantur, vt fides fieret iudici. Cic. *pro Q. Roſc. init.* Gell. *Noct. Att. XIIII.* 2.

§. XI.

Sententia a iudice quomodo lata?

Cauſſa demum vtrimque perorata, poſt meridiem ferenda erat ſententia. Ita enim denuo legebatur in XII. Tabulis: POST MERIDIEM PRAESENTI LITEM ADDICITO. Gell. *Noct. Att. XVII.* 2. Si quid ergo obſcuritatis cauſſa haberet, dicebat iudex SIBI NON LIQVERE, quo facto de integro erat inſtituenda cognitio. Gell. *Noct. Att. XIIII.* 2. Cicero *pro A. Caecina II.* Vno iurante, ſibi non liquere, reliqui ferebant ſententiam, *L. 36. D. de re iud.* et quidem de plurium ſententia. Si paria eſſent iudicum ſuffragia, res erat in pendenti, donec magiſtratus vnam earum ſententiarum confirmaret. *L. 28. D. de re iud.* Id quod tamen aliter ſe habuiſſe in iudiciis centumuiralibus, ſi paribus conſiliis actor viciſſet, et victus eſſet, erudite docet ὁ πάνυ Cuiac. *Obſ. X.* 20. Sin ad liquidum res erat deducta, ferebatur ſententia: veluti in cauſſis ſtatus: VIDERI SIBI HVNC HOMINEM LIBERVM, *L. 28. §. 1. D. de liber. cauſſ.* in actione iniuriarum: VIDERI IVRE FECISSE, vel NON FECISSE, *pr. Inſt. de iniur.* in cauſſa exheredationis: VIDERI MATREM IVSTAS HABVISSE CAVSSAS EXHEREDANDI: Verbo enim VIDERI veteres in ſententiis δικῶν vſos eſſe, idem obſeruat Cuiac. *Obſ. III.* 26. In cauſſis contractuum: QVVM CONSTET, TITIVM SEIO EX ILLA SPECIE L. ITEM EX ILLA SPECIE VIGINTI QVINQVE DEBERE, IDCIRCO L. TITIVM SEIO CENTVM CONDEMNO. *L. 1. §. 1. D. quae ſent. ſine adpell. reſc.* Sin abſoluendus videretur reus, formula erat: SECVNDVM ILLVM LITEM DO. Val. Max. II. 8. 2.

§. XII.

Quomodo ab arbitro?

Ita iudices pronunciabant. Arbitri, in actionibus arbitrariis, primum arbitrium dicebant, deinde, niſi paruiſſet reus, ferebant ſententiam reumque condemnabant, quantum in litem eſſet iuratum. *L.* 18. *pr. de dolo malo*. Prius fiebat hac formula: ARBITROR TE HOC MODO SATISFACERE ACTORI DEBERE. Poſterius vero hoc modo: CENTVM, DE QVIBVS ACTOR IN LITEM IVRAVIT, REDDE.

§. XIII.

Remedia condemnato competentia.

Perfecto iudicio, reque iudicata nihil reliquum erat, quam vt damnatus iudicato ſatisfaceret *(d)*. Semel enim finita cauſſa in iudicium amplius deduci non poterat. Vnde Donatus *ad Terent. Andr. VIII. 1. v. 6.* explicaturus verba, comicis admodum familiaria: ACTVM EST, *Haec res*, inquit, *ſecundum ius ciuile dicitur, in quo cauetur, ne quis rem actam apud iudices repetat. Sic ipſe Terentius in Phormione: Actum, aiunt, ne agas.* Fas tamen illi erat, vel reſtitutionem in integrum petere, cuius de cauſſis abunde diſſeritur a iuriſconſultis, vel actorem calumniae poſtulare, de cuius criminis poena ad ſuperiorem titulum diximus, vel iudicem, ſiue quod litem ſuam fecerit, ſiue falſi, aut repetundarum, poſtulare; de quibus iudiciis partim ſupra ad *Tit. V. n.* 1. partim infra *Tit. XVIII. n.* 67. *ſequ.* agitur: vel denique interponere adpellationem, antequam ſententia in rem iudicatam tranſiiſſet. Sed de adpellatione quum in Inſtitutionibus tacuerit Imperator, plura hic dicere, nihil attinet.

(*d*) Id niſi faceret, vi mixti imperii, quod praetori competebat, exſecutio fiebat per lictores, qui morem non gerentes coercebant, damno, captisue pignoribus. Quin aliquando fabri ipſis adiungebantur, qui omnia diſturbarent, inprimis ſi nouum opus nunciatum, vel interdictum datum. Vid. Caſaub. *ad Suet. Iul. c. XVII.* Nonnumquam veteri iure ſequebatur addictio, die trigeſimo, id eſt, reus, iterum in ius raptus a praetore, addicebatur actori, niſi vel ſponſorem dediſſet, vel iudicatum ſoluiſſet. Tunc reus abductus ab actore in priuato carcere tenebatur, donec aut opera, aut pecunia ſatisfeciſſet. Qua de re ſupra dictum eſt pluribus. Exemplum eſt apud Ciceron. *pro Flacco XVIIII.*

TIT. XVIII.

DE IVDICIIS PVBLICIS.

Plane diuerſa erant a iudiciis *priuatis* PVBLICA, quorum illis ſua quiſque perſequebatur, his reſpublica delicta publica vindicabat. Vnde Iuſtinianus *pr. Inſt. h. t.* PVBLICA IVDICIA *neque per actiones ordinantur, neque omnino quidquam ſimile habent cum ceteris iudiciis, magnaque diuerſitas eorum eſt et in inſtituendo, et in exercendo.* Quum ergo

ergo *Tit. VI.* et ſequentibus de iudiciis priuatis ſit actum: nihil iam videtur reliquum, quam vt de publicis quoque ex antiquitatibus nonnulla moneamus.

§. I.

Quid interſit inter iudicia publica et popularia?

Iudicia PVBLICA quae fuerint, tum demum recte cognoſcemus, ſi ea a POPVLARIBVS, EXTRAORDINARIIS ac denique POPVLI iudiciis accurate ſeiunxerimus. Cum POPVLARIBVS ergo actionibus in eo conueniebant iudicia publica, quod vtrobique cuiuis ex populo actio vel accuſatio permitteretur, quum in priuatis iudiciis non niſi is, cuius intererat, actoris vice fungi poſſet. Aſt in eo haud leue inter populares actiones et publica iudicia intercedebat diſcrimen, quod illae ad ciuilem mulctam actori adplicandam, haec ad publicam animaduerſionem eſſent comparata. Vnde illae erant cognitionis praetoriae, haec coram quaeſitoribus ac iudicibus inſtituebantur. Quales populares actiones erant ALBI CORRVPTI, SEPVLCRI VIOLATI, DEIECTI VEL EFFVSI. *L. 43. §. 2. D. de procur. L. 3. §. 5. et fin. D. de his qui eſfud. vel deiec.* Zonar. *Annal. Tom. II. p. 6.* Καὶ τὸν δῆμον ποπουλους ὀνόμασιν, ὅθεν καὶ παρὰ τοῖς βίβλοις τοῖς νομικοῖς ποπουλάρια κέκληται ἡ δημοτικὴ ἀγωγή. *Quod nos δῆμον vocamus Romani populos adpellarunt. Vnde et in libris legum popularis vocatur, quae de populo datur, actio.* Ita enim vertendum eſſe hunc locum, iam monuit Briſſon. *de verb. ſign. pag. 443.* quum in vulgari verſione perperam legatur *plebeia educatio*. Thomaſ. *Diſſert. de Abigeis num. VIIII.*

§. II.

Quid inter eaſdem et extraordinarias cognitiones?

Magna quoque iudiciorum publicorum et EXTRAORDINARIORVM delictorum ſimilitudo erat ac conuenientia. Vnde de eorum diſcrimine haut leuis eſt controuerſia inter iureconſultos, veluti Ant. Matth. *de crimin. proleg. IIII. 7. p. 53.* Thomaſ. *diſſ. laud. n. XII. ſequ.* Beyer *Poſit. ad pand. de extraord. crim.* p. 613. Sed plana tamen res eſt. In eo conueniunt iudicia EXTRAORDINARIA et PVBLICA, quod vtraque tendunt ad animaduerſionem publicam, et crimina, quibus reſpublica laeditur, vindicanda: ſed differunt tamen variis modis, quos neſcio, an accuratius quis expoſuerit, quam ὁ πάνυ Graeuius *in animadu. ad Sigonium. Tom. II. Theſaur. Antiquitatum Rom.* praemiſſis, vbi ita ſcribit vir doctiſſimus: PVBLICA *iudicia erant de criminalibus, de quibus lex certa lata erat, et finita illa lege poena, ſecundum quam legem poſtulabatur, a quocumque cive, qui publici criminis aliquem volebat accuſare, niſi eſſent, quibus iure id licebat. Publica dicebantur, et quia pertinebant ad ſtatum publicum, ſive reipublicae, non ad priuatorum ſtatum, vt iudicia priuata, et quia ex legibus publicis oriebantur.* EXTRAORDINARIA *erant, quae ex legibus publicis non oriebantur, ſed in quibus quaerebatur de criminibus, de quibus aut nullae leges erant, aut, ſi leges eſſent, crimen atrocius ducerctur, quam vt ſecundum leges iudicaretur, puniendum eſſet. In iudiciis publicis ſortiebantur inter ſe praetores, quam quiſque deberet exercere quaeſtionem, de vi, de adulterio: in extraordinariis cognoſcebant aut Coſſ. aut totus Senatus, aut Princeps, aut Praefectus Vrbi*

intra C. lapidem, aut praeſ. praet. vltra C. lapidem, aut in prouinciis imperatoris legati Aug. pro Praet. in populi vero proconſules. Ex quibus patet, I. publica iudicia inſtituta eſſe de criminibus, de quibus leges latae erant, et finita illis legibus poena, ſecundum quas leges poſtulari poſſet a quocumque ciue, qui publici criminis aliquem vellet accuſare, niſi eſſent, quibus iure id haud liceret (*a*). Aſt extraordinaria iudicia ex legibus publicis non orta ſunt, in iiſque quaeſitum de criminibus, de quibus aut nullae exſtabant leges, aut poena nulla fuerat finita. II. in iudiciis publicis ſortitos eſſe inter ſe praetores, quam quisque deberet exercere quaeſtionem, veluti de vi, de adulterio, de maieſtate. *L. 2. §. 32. D. de orig. iur.* In extraordinariis vero cognouiſſe aut conſules, aut totum ſenatum, aut Principem, aut praefectum vrbi intra centeſimum lapidem, aut in prouinciis imperatoris legatos Auguſti pro praetore, in populi vero proconſules. (*b*) Addit Graeuius aliam differentiam, *quod in iudiciis publicis quilibet ex populo accuſare potuerit; in extraordinariis vero non niſi is, cuius interfuerit*, quam licet argumentis haud poenitendis in dubium vocarit illuſtris Thomaſ. *ibid.* et iure quidem, ſi haec definitio ad omnia crimina extraordinaria referatur: id ſatis tamen certum videtur de pleriſque. Sane id conſtat de actione ſepulchri violati, *L. 1. §. 9. L. 6. D. de ſepulcr. viol.* expilatae hereditatis, *L. 4. D. expil. her.* Quin ob hanc ipſam cauſſam haec delicta *priuata* adpellantur *L. 1. §. vlt. D. de poen. L. 2. et ſeq. D. de concuſſ. L. 3. D. de praeuaricat.* L. 1. *D. de ſtellionat.* quia non omnibus promiſcue accuſandi ius erat. Alioquin enim et plura eius generis crimina ad ſtatum reip. pertinent, veluti ruptio aggerum Nili. Tunc vero et accuſationi locus erat, et inſcriptioni in crimen. *L. vlt. D. de delict. priu.* et poenae capitali. *L. 1. §. vlt. L. 9. D. de extraord. crimin.* Quae omnia non cadere in delicta priuata, nemo non videt. Ceterum plura erant eiuſmodi extraordinaria crimina, veluti ſollicitatio alienarum nuptiarum, inquinatio lacuum, et aquarum publicarum corruptio, interpellatio puellarum de ſtupro, abactio partus, dardanariatus, aliaque plura, de quibus doctores ad Pandectarum *Lib. XLVII. Tit. XI. et ſequ.*

(*a*) Explicat id Macer *L. 1. D. de publ. iudic.* Sic publica iudicia oriebantur ex lege Iulia de adulteriis, maieſtatis, de vi publica et priuata, peculatus, ambitus, etc.

(*b*) Obſeruauit hoc ipſe Sigon. *de Iudic. II. 4. p. 543.* Et in hoc praecipua *extraordinariorum* et *publicorum* iudiciorum ſita fuiſſe videtur differentia. Quin ideo dicta haec iudicia videntur EXTRAORDINARIA, quia tunc non ii, penes quos criminum quaeſtiones ordinariae eſſent, ſed alii ſuperiores magiſtratus, extra ordinem iudicarent.

§. III.

Quid inter ea et iudicia populi?

Interdum et priuatas et publicas cauſſas non magiſtratus cognoſcebant, ſed populus, et eiuſmodi iudicia vocabantur POPVLI. Priuata eius generis rariora erant, publica paullo frequentiora, iisque inprimis maieſtatis aliaque crimina vindicabantur, in quibus de capite ciuis Rom. quaerebatur. Hinc eleganter Plauſ. *in Menaechm. IIII. 2. V.*

2. *V.* 18. diſcernit iudicia *priuata*, *publica*, et quae *coram populo* exercebantur. En eius verba: *Aut ad* POPVLVM, *aut in* IVRE, *aut ad* IVDICEM *res eſt*. Sed de his populi iudiciis ſub finem tituli aptior erit dicendi locus.

§. IIII.

Quaenam crimina vindicata iudiciis publicis?

Ceterum iudiciis PVBLICIS proprie ita dictis vindicabantur crimina publica, quae vel aduerſus rempublicam fuerant commiſſa, vel reip. ſalutem laedere, dignaque adeo videbantur, quae lege et poena publica vindicarentur. Prioris generis erant crimina ambitus, repetundarum, vis publicae; poſterioris, homicidium, veneficium, parricidium; crimina falſi, adulterii, plagii. Car. Sigon. *de Iud. II.* 2. *p.* 531. *ſequ.* Non ergo omnia crimina iudiciis publicis vindicabantur, ſed ea, de quibus leges iudiciorum publicorum extabant. Vnde Macer *L.* 1. *D. de public. iudic. Non omnia*, inquit, *iudicia in quibus crimen vertitur, et publica ſunt, ſed ea tantum, quae ex legibus iudiciorum publicorum veniunt, vt Iulia maieſtatis.*

§. V.

Quibus poenis animaduerſum in reos? Quid damnum?

Ea crimina poenis vindicabantur, quarum octo genera, Ciceronis auctoritate, prodidit Iſidor. *orig. V.* 27. *p.* 934. *edit. Dion. Gothofr. damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exſilium, ſeruitutem et mortem.* DAMNVM alias et *mulcta* vocatur. Initio reip. quum nondum eſſet pecuniae tanta copia, duarum ouium et triginta boum ſuprema mulcta erat. Feſt. *voce peculat.* Quum vero ea res ob inaequale armentorum pretium inaequalem faceret mulctae aeſtimationem: paullo poſt exactos reges A. V. C. CCXXXXVIII. lege Ateria Tarpeia conſtituti ſunt in ſingulas oues aeris deni, in boues centeni. Gell. *Noct. Att. XI.* 1. Dionyſ. Halic. *X. p.* 674. Feſt. *voce peculatus p.* 359. in *ouibus* et in *mulctam*. Plura de ea lege eiusque diuerſis capitibus Io. Koolius Vltraiectinus, cuius *de lege Ateria Tarpeia* libellus recuſus eſt *Tomo V. Theſaur. iur. p.* 1521. vbi *Cap. III. et ſequ.* permulta de mulctis generatim diſſerit.

§. VI.

Vincula.

VINCVLORVM nomine veniunt compedes, pedicae, boiae, manicae, catenae, nerui, carcer. Carcerem primus ad terrorem ciuibus inferendum aedificauit Ancus Marcius, Liu. I. 33. quamuis alii id tribuant Tullo Hoſtilio. Sed id forſan de parte carceris intelligendum. Carceris enim pars ſubterranea vocabatur *latomiae* vel *lautumiae*. Feſt. *hac voce*. Liu. XXVI. 27. XXXII. 26. XXXVII. 3. XXXVIIII. 44. *L.* 1. §. 4. *D. de aleat.* Eius alia pars erat *Tullianum*, alia *robur*. Feſt. *hac voce*. Liu. XXXVIIII. 59. quarum prior a Tullio rege exſtructa, a quo etiam iſte locus Tulliani nomen obtinuiſſe videtur. Diſtinguebant porro Romani, vtrum accuſatus crimen eſſet confeſſus, an inficiatus? Ante confeſſionem rei in cuſtodiis liberis habebantur, ſiquidem vel ipſe magiſtratus eos domi adſeruabat, vel alii priuati nobiles eorum ſuſcipiebant cuſtodiam, ceu patet exemplis apud Liu. XXXII. 46. XXXVIIII. 14. Salluſt. *de Bell. Catil.* XXXXVIIII. Poſt confeſſionem vero in vincula publica coniiciebantur;

tur, dum ferretur et exſequutioni mandaretur ſententia. *L.* 5. *D. de cuſt. et exhib. reor. L.* 2. *C. eod.* Ipſi carceri praeerat commentarienſis, cuius erat, eos, qui in vincula publica coniicerentur, in commentarios referre, eorumque nomina triumuiris rerum capitalium ſingulis menſibus ingerere. *L. vlt. C. eod.* Plin. *Hiſt. nat. VII.* 38.

§. VII.

Verbera. VERBERA fuſtibus et virgis infligebantur. Et illis quidem Romani in caſtris (*c*), his in vrbe vtebantur, nec ab vllo temere extremum ſumtum eſt ſupplicium, quin virgis prius in terga ſaeuiretur. Liu. VII. 19. Sed poſtea virgarum metu ciues eſſe variis legibus liberatos, iam ſupra, *Adpend. Lib. I. n. XXVIII.* obſeruauimus. Sub imperatoribus variis verberum generibus ſaeuitum eſt in corpora etiam libera, veluti *virgis, flagris, plumbatis*, de quibus ſuppliciorum generibus accuratius actum ab iis, qui de cruciatibus martyrum ex inſtituto egerunt. Magis ignominioſa *fuſtigatione* erat *flagellatio*. Illa liberi homines, hac ſerui adficiebantur. *L.* 10. *D. de poen.* L. 28. §. 2. *D. eod. tit.* L. 45. *D. de iniur.* Vnde flagella, ſeruilia verbera, ſuſtinuiſſe, patet, Chriſtum, Seruatorem noſtrum, *Io. XVIIII.* 10. quod ſe ad ſeruilem humilitatem pro nobis demiſiſſet. Plura de flagellatione et fuſtigatione notauit Em. Merill. *in Notis philol. ad paſſion. Chriſti p.* 19. De *plumbatis*, quas Conſtantinus L. 2. *C. de exact. tribut.* ſuſtulit, Cuiac. et Amaya *ad illam legem*, Guid. Pancirol. *Theſaur. var. lect. Lib. I. Cap.* 41. Iac. Gothofred. *ad* L. 2. *C. Theod. de quaeſt.* et V. A. Corn. van Bynkersh. *Obſeruat. L.* 2. qui et *Lib. I. Cap.* 21. quae in L. 7. *D. de poen.* ſit *vinculorum verberatio*, erudite diſputat.

(*c*) Fuſtuarium ſupplicium ordinarium erat eorum, qui ducem deſeruerant. Cicero *Phil. III.* 6. Liu. V. 6. Quo ritu iſtud ſumtum ſit, docet Polyb. *Hiſt. VI. p.* 670.

§. VIII.

Talio. TALIONIS poenam iniuriis atrocioribus ſtatuerant decemuiri, quorum haec lex reliqua eſt apud Feſtum et Gell. *Noct. Att. XXI.* 1. SI MEMBRVM RVPIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO. Verum quum omnes talionem hanc tranſactione a ſe amoliri poſſent, neque credibile ſit, quemquam adeo ſtolidum fuiſſe, vt oculum ſibi excuti pro oculo, quam paciſci cum laeſo, maluerit: facile eſt, ad exiſtimandum, etiam antiquiſſimis temporibus rariſſimum apud Romanos fuiſſe talionis vſum, tantum abeſt, vt eam ſequiore aeuo obtinuiſſe, veroſimile ſit.

§. VIIII.

Ignominia. IGNOMINIA vel Cenſorum nota, vel lege aut edicto praetoris inurebatur. Illam tamen paullo leniorem viſam, opinor. Cicero ſane apud Non. Marcell. I. 93. *Cenſoris iudicium nihil fere damnato*, ait, *adferre, praeter ruborem*. De infamia qua praetor edicto certos homines notabat, ſingularis exſtat digeſtorum titulus, ad quem plura commentantur interpretes.

§. X.

Digitized by Google

§. X.

De Exſilio, ſervitvteqve, iam ſupra ſatis multa notauimus. Mors vel civilis, vel natvralis, et violenta erat. Morte *ciuili* plectebantur, quibus adimebatur libertas, vel ciuitas, qua de re iam ſuo loco actum eſt, nec hae mortis ſpecies differunt ab exſilio et ſeruitute. Aſt *naturali* ac *violenta* morte, quae in primis huc pertinet, animaduertebatur in eos, qui extremo digni videbantur ſupplicio. Et antiquis quidem temporibus vſitatiſſimum erat ſuſpendium in arbore infelice (d). Quod ſupplicium metuendum erat P. Horatio, quum ſororem occidiſſet. Liu. I. 26. Nec infrequens praecipitatio ex rupe Tarpeia, de qua Iuſt. Rycquius *de Capitol. Cap. IIII. p. 44. ſequ.* Quod ſupplicium licet antiquitus ſeruis cum liberis hominibus commune eſſet, ceu ex Lege XII. Tab. demonſtrat Gell. *Noct. Att.* X. 18. poſtea tamen fuit liberorum hominum proprium: ſerui vero, ſub furca caeſi, in crucem agi conſueuerunt (e). Quo de ſupplicio, eiuſque ritibus, multa diſputata ſunt a Iuſto Lipſio, Gretſero, Ge. Calixto, Barth. Nihuſio, et plurimis, qui Chriſti paſſionem commentariis illuſtrarunt eruditis. Inſtar omnium eſſe poſſunt Ant. Bynaeus *de paſſione Chriſti* et Sagittar. in *harmon. euangeliſt. de paſſion. Dom. Part. II. p. 418. ſequ.* Saepe etiam ſontes, virgis caeſi; demum ſecuri percutiebantur a lictoribus. Exemplo eſſe poſſunt Iunii Bruti filii, patris ipſius iuſſu ita percuſſi, apud Liu. *Hiſt. II. 5.* vt et Campani, eodem modo tractati, teſte Liu. XXVI. 15. (f) Non rara quoque erat ſtrangulatio, quae triumuirorum interuentu a lictoribus laqueo fiebat, et quidem plerumque in ea carceris parte, quae *Tullianum* vocabatur. Salluſt. *de Bello Catilinar. LV.* Cicero *in Vatinium Cap. XI.* Valer. Max. V. 4. 7. VI. 3. 1. Ex altera carceris parte, quam *Robur* adpellabant, praecipitatio fiebat. Quale ſupplicium deſcribit Feſtus *voce Robur. p. 410.* Singulare quoque ſupplicium parricidarum erat *culleus*, de quo infra ſuo loco dicemus (g). Sub Imperatoribus multae aliae poenae receptae, multae veteres abrogatae. In iure noſtro ſupplici-

Exſilium, ſeruitus, mors.

(d) *Infelix arbor* Turnebo in *Aduerſ. IIII. 3.* eſt ſtipes ſeu furca, eumque ea in re ſequitur Sigon. *de Iudic. III. 3.* Aſt Catoni et Plinio felices arbores vocantur, in vniuerſum, quae fructum ferunt; infelices, quae neque ſeruntur vnquam, neque fructum ferunt. Conf. Coel. Rhodig. *lect. antiq. XIIII. 7.* Brodaeus *Miſcell. IIII. 6.*

(e) Vnde Cicero Philipp. I. *Talis animaduerſio fuit Dolabellae, cum in audaces ſceleratoſque ſeruos, tum in impuros nefarioſque liberos.* Hos ſcilicet ad ſaxum, illos ad crucem condemnauit. Add. Cic. *ad Attic. Epiſt. XIIII. 17.*

(f) Ignominioſius videbatur, ſecuri, quam gladio feriri. Hinc Vlpianus, *L. 8. §. 1. D. de poen.* negat, in eum telo animaduerti poſſe alio, qui ad gladium damnatus ſit. Eodem pertinet, quod Papiniano ſecuri percuſſo, Antoninus Caracalla dixit: *Gladio te exſequi oportuit meum iuſſum.* Vid. P. Fab. *Semeſt. I. 3. p. 20.*

(g) Haec omnia libera republica fiebant. Sub Imperatoribus multae aliae, ac longe acriores poenae inuentae ſunt, veluti damnatio ad metalla, ad beſtias, viuicomburium, aliaque huius generis ſupplicia. Nec deſunt exempla, quod homines arboribus incuruatis illigati, poſtea, remiſſis illis, in partes diſtracti ſunt. *Vopiſc. in Aurelian. Cap. VII.* Qualia multa hinc inde in hiſtoria Auguſta, et in martyrologiis occurrunt. Addatur Sagittarii libellus *de cruciatibus Martyrum.*

plicia licita occurrunt, *ad ſurcam damnatio*, *viuicomburium*, *capitis amputatio*, quibus proximae *metalli coercitio*, *et deportatio in inſulam* quae, quia caput vel naturale vel ciuile adficiunt, poenae CAPITALES adpellantur. *L* 28. *pr.* §. 11. *L.* 8. §. 1. *L.* 46. *D. de poen.* Illegitimae contra erant poenae, ſi quis inedia necaretur, *L.* 10. *D. de interd. et releg. iunctis Baſilicis*, vel ſi animaduerteretur in aliquem ſecuri, telo, fuſte, laqueo, veneno, virgis. *L.* 8. §. 1. 3. *D. de poen.* praecipitatione. *L.* 25. §. 1. *D. eod.* Inter NON CAPITALES licitas ſunt *fuſtium admonitio*, *flagellorum caſtigatio*, *damnatio in opus temporarium*, *relegatio*, *infamia*, *dignitatis priuatio*. L. 6. §. *vlt.* L. 7. L 8. *pr.* L. 28. *pr.* §. 4. 6. *D. de poen.* *L.* 103. *D. de verb. ſign.* Illicitae autem ſunt poenae carceris perpetui, *L.* 8. §. 9. L. 35. *D. de poen.* et tormentorum. L. *pen. D. de quaeſtion.* Cuiac. *Obſ. XIIII.* 24. Sed omnes tamen has illicitas poenas principes ſaepe per modum priuilegii irrogaſſe, ſatis conſtat.

§. XI.

Iudicia publica a quibus exercita?

Ceterum publica iudicia exercebant initio reges ipſi. Romulus, teſte Dionyſio Halic. II. p. 87. de delictis maximis ipſe cognoſcebat, minora ſenatoribus permittebat. Poſtea Tullus Hoſtilius inſtituit duumuiros, qui perduellionem iudicarent, ſimulque ab eorum ſententia prouocationem conceſſit ad populum. Liu. I. 26. De Tarquinio Superbo auctor eſt idem Liu. I. 55. eum, vt metum incuteret populo, cognitiones capitalium rerum ſine conſilio per ſe ſolum exercuiſſe, propterque eam cauſſam occidere, in exſilium agere, bonis mulctare, conſueuiſſe. In Regum locum ſuccedebant conſules, quos quaeſtionibus publicis non ſecus, ac reges, praefuiſſe, ſatis patet exemplo Iunii Bruti apud Liu. II. 5. Enimuero quum eodem anno P. Valerius Poplicola legem de prouocatione tuliſſet: inualuit poſtea, vt non conſul de capite ciuis Rom. iniuſſu populi quaereret, verum ii, quos populus quaeſtionibus publicis praefeciſſet, quique inde *Quaeſitores parricidii* ſunt adpellati. Meminit eorum iam lex XII. Tabularum, ſi vera ſcribit Pompon. *L.* 2. §. 23. *D. de orig. iur.* Feſtus *voce Quaeſtores p.* 160. *Quaeſtores parricidii adpellati*, *quos ſolebant creare cauſſa rerum capitalium*.

§. XII.

Quaeſitores quomodo conſtituti?

Solebant vero eiusmodi Quaeſitores olim ita conſtitui, vt primo fieret SC. quo tribuni iubebantur primo quoque tempore ad plebem ferre de quaeſtione huius vel illius criminis. Liu. IIII. 51. Fiebat deinde a tribunis rogatio hoc modo: VELITIS IVBEATIS, VT QVAERATVR, QVAE PECVNIA CAPTA, ABLATA, COACTA AB REGE ANTIOCHO, QVOD AES PVBLICVM RELATVM NON EST, VTI DE EA SER. SVLPICIVS PRAETOR VRBANVS AD SENATVM REFERAT, QVEM EAM REM SENATVS VELIT, QVAERE DE IIS, QVI PRAETORES NVNC SVNT. Liu. XXXVIII. 54. Conſentiente et ſuffragante plebe, a ſenatu res modo dictatori, (Liu. VIIII. 26.) modo conſulibus, (Liu. IIII. 51.) modo ex praetoribus cuidam negotium dabatur, quaerendi de crimine: Et hi dicti deinde ſunt *Quaeſitores parricidii*, vel *Quaeſitores rerum capitalium*.

§. XIII.

§. XIII.

Enimuero haec mutata ſunt anno V. C. IↃCIII. quo perpetuae eſſe coeperunt quaeſtiones, atque ordinariae. Quum enim eo anno L. Piſo, tribunus plebis, legem de repetundis tuliſſet: addidit, vt ſingularis de eo crimine praetor quaereret. Cicer. *Brut. XXVII.* Pigh. *Annal. II. p.* 447. Eadem ratione L. Sulla Praetori cuidam *quaeſtionem* de maieſtate, aliis de peculatu, et de ambitu quaeſtionem demandauit. Solebant ergo ſex, qui tunc in vrbe erant, praetores, inito magiſtratu, iurisdictionem vrbanam, peregrinam, et quatuor illas quaeſtiones in ſortem coniicere; adeoque fortunae, cuinam earum quaeuis obtingeret, committere. (*b*) Sigon. *de Iudic. II.* 4. *p.* 540. L. Cornelius Sulla etiam quaeſtiones quatuor alias publicas innexit, de ſicariis, veneficiis, falſo, et parricidio, adeoque totidem addidit praetores. *L.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* Solebat tamen ſenatus, quum raro plures, quam octo, praetores crearentur, ſuo arbitrio modo binas iurisdictiones, modo binas quaeſtiones, modo iurisdictionem, et quaeſtionem, vni alteriue deferre. Sigon. *ibid. p.* 542. Sed et extra ordinem nonnunquam Senatus populique decreto quaerebant ſiue conſules, ſiue alii conſtituti quaeſitores. Exempla ſunt apud Ciceronem *de Fin. II.* 16. et *Brut. XXII.*

Quaeſtiones quando factae ſint perpetuae?

(*b*) Ante haec tempora praetores bini ſingulas domi Iurisdictiones, ex S. C. ſortiebantur, vrbanam et peregrinam: reliqui quatuor prouincias foris gubernandas ſuſcipiebant.

§. XIIII.

Quaeſitores ergo iſti in foro atque in tribunali praeerant iudiciis publicis, ſedentes in ſella curuli, gladiumque poſitum ante ſe habentes in ſignum imperii. Aderant praeterea Iudex Quaeſtionis, iudices, ſcribae, accenſi, praecones, lictores, adparitores, et alii, qui Quaeſitorem in iudicando exſequendaque ſententia iuuabant. Sigon. *de Iudic. II.* 4. *p.* 544.

Quaeſitorum ſeſſio.

§. XV.

Inter iudices primum locum occupabat IVDEX QVAESTIONIS, non idem ſane cum Quaeſitore, vt aliqui ſibi perſuadent, ſed ab hoc diuerſiſſimus. Sane in cauſſa Oppianici praetor erat Verres, iudex quaeſtionis C. Iunius. In cauſſa Verris, praetor M. Glabrio, iudex quaeſtionis Q. Curtius. In cauſſa Cluentii praetor Q. Naſo, iudex quaeſtionis Q. Voconius. Inter quaeſitorem et iudicem quaeſtionis hoc interfuiſſe, ait Quinctilianus *Inſtit. Orat. VIII.* 3. quod praetor ſeu quaeſitor in iis, quae eſſent imperii; iudex quaeſtionis in iis, quae ad cognitionem pertinebant, fuerit occupatus. Fuit ergo non quidem magiſtratus, *L.* 1. *pr. et* §. 1. *D. ad L. Corn. de ſicar.* ſed perſona tamen publica, (*i*) quae veluti partes praetoris, ſiue abſentis, ſiue

Quis iudex quaeſtionis.

(*i*) Videtur hoc munus poſt aedilitatem capi conſueuiſſe. Sane C. Iunius, iudex quaeſtionis, in Cluentiana fuit aedilitius, teſte Cicer. *pro Cluent.*

ſiue nimis occupati agebat, vnde et *princeps iudicum* vocatur Aſconio Paediano. Praetor quoque praeſens dabat accuſationem, vel negabat, cogebat iudices et dimittebat, iudex vero quaeſtionis datam actionem exercebat, iudices ſortiebatur, teſtes audiebat, quaeſtiones habebat, tabulas inſpiciebat, et ſi qua erant huius generis alia. Sigon. *ibid. p.* 546. *ſequ.* Ger. Noodt *de iurisdict. et imper. II.* 5. *p.* 158. Schulting. *Iurisprud. antiqu. anteiuſt. p.* 728.

Cluent. XXXIII. Et huc pertinet etiam inſcriptio apud Sigon. *de Iudic. II.* 5. *p.* 548.
C. OCTAVIVS. C. F. C. N. C. PRON. PATER. AVGVSTI. TR. MIL. BIS. Q. AEDIL. PL. CVM TORANIO IVDEX QVAESTIONIS. PR. PROCOS. IMPERATOR ADPELLATVS EX PROVINCIA MACEDONIA. Gruter. *Inſcr. p.* CCCLX.

§. XVI.

Quales reliqui iudices. Reliqui iudices quaſi conſilium praetoris erant, adeoque adſidebant in ſubſelliis. Legebantur initio ex ordine ſenatorio, deinde ex equeſtri, ex lege Sempronia: tum ex vtroque ordine ex lege Seruilia Caepionis, hinc iterum ex equeſtri ex lege Seruilia Glauciae, porro iterum ex ſenatorio, ex lege Liuia Druſi, tum ex tribus ordinibus, ſenatorio, equeſtri, et plebeio, ex lege Plautia Siluani: hinc denuo ex ſenatorio, ex lege Cornelia Sullae, ac paullo poſt denuo e tribus ordinibus, ex lege Aurelia Cottae, poſtremo ex ſenatoribus ſolis, ex lege Iulia Caeſaris. Numerus ex lege Seruilia Glauciae fuit quadringentorum quinquaginta: quamuis non idem ſemper fuerit ſeruatus. Hic numerus denuo in varias decurias deſcriptus erat, vti diximus ſupra Lib. IIII. Tit. XVII. §. II. Ex eadem lege iudicem nec oportebat triginta annis minorem eſſe, nec maiorem ſexaginta. Aliis legibus cautum fuerat, vt iudices viginti quinque ad minimum annorum eſſent, quamuis vigeſimum annum ſufficere iterum ſtatuerit Auguſtus. Sueton. *Aug. XXXII.* (*k*) Legebat eos quotannis praetor, ſimul iurans, ſe eos dolo malo ſcientem non legiſſe: lecti vero aderant in ſubſelliis, et iurati ferebant ſententiam.

(*k*) Pro vigeſimo anno trigeſimum ponit Sigon. *de Iudic. II.* 8. ſed depravatum eſſe illum locum Suetonii, iamdudum obſeruarunt Cuiac. *Obſ. XX.* 32. et Graeu. in *prolegom. T. XI. Theſaur. antiqu. Rom.*

§. XVII.

Rei primum in ius vocati, deinde poſtulata facultas deferendi nomen. Etiam publica iudicia incipiebant ab *in ius vocatione L.* 8. *D. de accuſat.* In iure deinde a quaeſitore poſtulabat accuſator, vt liceret ſibi *nomen deferre*. Coel. *ad Cicer. Epiſt. VIII.* 6. Cic. *diuinat. Verr. XX.* quae tamen poſtulatio etiam abſente reo fieri poterat: erant vero qui accuſare non poterant, veluti mulieres, (*l*) pupilli, qui ſtipen-

(*l*) Niſi parentum, liberorumue, patroni vel patronae, vel eorum filii, filiae, vel nepotis mortem exſequerentur. L. 1. *D. de accuſat.* quod et de pupillis obſeruandum, qui alios conſilio tutorum facere reos poterant, ſi de

pendium merebant, infames. Sic nec liberti iure accuſabant patronos, *L. 8. D. de accuſat.* nec quaeſtores praetores et praeſides ſuos. Cic. *diuin. Verr. XVIIII.* Vnde et accuſatus poſtulare poterat, ſi ei commodum videretur, vt iudicium de accuſatore fieret, liceretne illi accuſare, nec ne. Auct. *ad Herenn. I.* 12. Quin et locus erat anticategoriae, vel accuſationi accuſatoris, ſi quis ei maius crimen obiiceret, *L. 19. C. qui accuſ. non poſſ.* et tunc cauſſa maioris criminis praeferebatur minori, quamuis prius delato. *L. 1. C. eod. tit.* De quibus antecategoriis erudite, vt ſolet, agit Cuiac. *Obſ. XX.* 7. Exemti quoque erant aliqui ab aliorum accuſationibus, veluti magiſtratus, Liu. XXXXV. 37. et abſentes reip. cauſſa. Valer. Max. III. 7. 9. Qui nomen deferebat, vocabatur accuſator, idque turpe munus habebatur, niſi quis aut reipublicae, aut patrocinii, aut paternarum, aut propriarum inimicitiarum cauſſa ad accuſandum accederet. Cic. *de offic. II.* 14. Publicos tamen Romae fuiſſe accuſatores, qui delicta publica perſequerentur, patet ex Cicer. *pro Sex. Roſc. XX.* Plin. *Epiſt. III.* 17.

ſi de patrum, vel auorum morte habenda eſſet quaeſtio, *L. 2. §. 1. D. eod.* Praeterea feminae admittebanrur, ſi deferrent crimen maieſtatis, *L. 8. D. ad leg. Iul. Maieſt.* annonae, *L. vlt. §. 2. D. ad L. Iul. de annon.* et denique ſacrilegii. *L. 10. C. de Epiſc. et Cleric.*

§. XVIII.

In crimine repetundarum ſimul poſtulati patroni. Sin plures ſe offerrent accuſatores; iudicio praemittebatur diuinatio.

Si ſocii repetundarum quem poſtulabant: oportebat eos ſimul poteſtatem *patronos nominandi* poſtulare. Concedebatur id SCo, vt patet ex Liu. XLIII. 12. Cic. *diuinat. Verr. XX.* Nominati hi ſociorum patroni, ſimul erant accuſatores reorum. Sin vero duo pluresue accuſationem ſimul depoſcerent: iudicium antea fieri debebat, quis illorum deberet nomen deferre, id quod DIVINATIONEM vocabant, quia non de facto quaerebatur, ſed de futuro, vter deberet accuſare. Aſcon. Paedian. *in Cic. Diuin. Verr. p.* 1757. Gell. *Noct. Att. II.* 4. *L. 16. D. de accuſ.* Exemplo eſſe poteſt diuinatio Ciceronis in Verrem, in qua cum Caecilio Iudaeo, diſputat, vter accuſandi partes ſuſcipere deberet. Qui in hac diuinatione vicerat, primasque agebat partes, *accuſator*, reliqui *ſubſcriptores* dicebantur, iique, vt ait Aſconius, accuſatorem adiuuare ſolebant. De ſubſcriptionibus vid. Cic. *diuin. in Verr. XV. Epiſt. ad Q. fratr. III.* 4. *pro Muraena XXIIII. Epiſt. ad famil. VIII.* 8. Alia ab hac ſubſcriptione eſt, qua accuſator ad ſimilitudinem ſupplicii, ſeu talionis, ſe obſtringebat, ſi non probaſſet, ſimulque cauebat, ſe in crimine perſeueraturum vſque ad ſententiam. *L. 7. pr. D. L. vlt. C. de accuſ. et inſcr. L. vlt. C. de calumn. L. 2. C. de exh. et transm. reis.*

§. XVIIII.

Delatio nominis, eiuſque receptio.

Die conſtituta, vtraque parte praeſente ipſa fiebat *delatio nominis*, ita tamen, vt accuſator prius verbis conceptis iuraret, ſe non calumniandi cauſſa deferre nomen. Vide ſupra *Tit. XVI. n.* 2. Fiebat ea delatio nominis eadem formula, qua ſolebat in iudiciis priuatis lis in-

tendi, veluti: AIO, TE IN PRAETVRA SPOLIASSE SICVLOS CONTRA LEGEM CORNELIAM, ATQVE EO NOMINE SESTERTIVM MILLIES A TE REPETO. Fatente reo, ſtatim fiebat aeſtimatio litis. Negante eodem, poſtulabatur, vt nomen inter reos reciperetur, ac tunc ſcribebatur libellus accurate concipiendus, nominis, criminis, loci, temporis, perſonarum facta mentione. *L.* 3. *pr.* §. 1. *ſeq. D. de accuſat.* Quo facto tempus inquirendi dabatur. Aſcon. Paedian. *in Verr. I. p.* 1816. Crimen ergo, quod obiiciebatur, libello ſubſcriptum, relinquere oportebat accuſatores, ſimulque accedere debebat ſubſcriptio ad ſimilitudinem poenae, de qua paullo ante diximus. Quod ideo inuentum fuerat a Romanis, vt ne facile quis proſiliret ad accuſationem, *quum ſciret, inultam ſibi accuſationem non futuram. L.* 7. *pr. D. de accuſat.* Cauebant itaque ſinguli accuſatores, ſe probaturos, quod crimen obiecturi ſint, et perſeueraturos etiam in crimine, vſque ad ſententiam. Libelli formula erat: HOC COS. ET DIE APVD ILLVM PRAETOREM VEL PROCOS. L. TITIVS PROFESSVS EST, SE MAEVIAM LEGE IVLIA DE ADVLTERIO REAM DEFERRE, QVOD DICAT, EAM CVM C. SEIO, IN CIVITATE ILLA, DOMO ILLIVS, MENSE ILLO, CONSVLIBVS ILLIS, ADVLTERIVM COMMISISSE. *L.* 3. *pr. D. de accuſat.* Et haec profeſſio deinde vel ab ipſo accuſatore vel ab alio, ſi forte ille litteras neſciret, eius nomine erat ſubſcribenda, vt docet Paullus iureconſultus *d. L.* 3. §. 2. *D. de accuſat.* Hinc Aſconius *in Cornelianam p.* 1307. *Detulit nomen Publius, ſubſcripſit Caius.* Quemadmodum vero accuſator nomen DEFEREBAT, ita illud RECEPIEBAT praetor; quae receptio, quum aliquando eſſet in quaeſitoris arbitrio, poſtulari debebat. Seneca *in Ludo. p.*683. *T. II. Poſtulat nomen recipi, edit ſubſcriptionem, occiſos ſenatores triginta. Et* Coel. *ad Ciceron. Epiſt. VIII.* 8. *Nec Laterenſis praetor, poſtulante Pauſania, quo ea pecunia perueniſſet, nomen recipere voluit.* Recepto vero nomine, praetor certam diem, qua accuſator et reus adeſſent, conſtituebat, et plerumque quidem diem triceſimum ex lege Licinia et Iulia. Cic. *Vatin. XIII.* Quod tempus, ſi paullo breuius videretur, licebat accuſatori diem longiorem poſcere ad inquirendum, praecipue in crimine repetundarum, vt patet ex Aſcon. *ad Cic. in Verr. I. p.* 1815.

§. XX.

Delato nomine reus veſtem mutabat. Ex eo tempore reus veſtem mutare, et patronos conquirere ſolebat. Poſita enim toga alba, non quidem atram, ſeu pullam (*m*), vt Sigo-

(*m*) Atram ſeu pullam veſtem ſumebant in luctu, ceu multis oſtendit Kirchmann. *de Funer. Rom. II.* 17. Vnde et Paull. *Rec. Sent. I.* 21. 14. ait: *Qui luget, abſtinere debet a conuiuiis, ornamentis, purpura, et alba veſte.* Albam tamen veſtem ſub Imperatoribus in luctu adhibitam eſſe a mulieribus, docent Lipſ. *ad Tacit. Ann. II.* Forner. *rer. quotid. II.* 21. idque probant ex Plutarchi *Quaeſt. Rom. p.* 270. et Herodian. *Hiſt. IIII.* 2. Sed ex vtroque auctore patet, albae veſti locum tantum fuiſſe per eos dies, quibus nondum

gonius *de Iudic. II.* 10. *p.* 563. ſuſpicatur, ſed ſordidam et obſoletam, ſumebat. Liu. VI. 20. Vnde *ſordes* pro reatu, et *ſordidatos* pro reis ſaepe dici, obſeruat Graeuius *in prolegomenis Tomi XI. Theſaur. Ant. Rom.* Idem etiam rei amici et cognati ſaepe faciebant, nonnumquam et ipſi magiſtratus, ſi viri bene de rep. meriti vita et ſalus in diſcrimen vocaretur. Cic. *poſt. redit. V.* Plutarch. *in Vita Gracchor. p.* 829. Promittebat etiam reus barbam et capillum, vt conſtat ex Gell. *Noct. Att. III.* 4. Liu. II. 61. Cic. *pro Ligar. XI.*

dum iuſta facta fuerant marito. Alias enim et feminas pulla veſte in luctu vſas eſſe, adparet ex Lactant. *de mort. perſequut. XXXVIIII.* Ceterum non modo quoad colorem veſtes in luctu mutabantur, verum etiam quoad formam. Magiſtratus enim in luctu poſita praetexta, latum clauum ſumebant; ſenatores lato clauo poſito, anguſtum. Dio Caſſ. XXXX. et LVI. P. Fab. *Semeſtr. I.* 2. *p.* 8.

§. XXI.

Patronos ante Caeſaris tempora raro adhibebant plures, quam quatuor: poſt bella vero ciuilia ſaepe ad duodecim peruentum. M. ſane Scaurum ſex patroni defenderunt, P. Clodius Pulcher, M. Marcellus, M. Calidius, M. Cicero, M. Meſſala Niger, Q. Hortenſius. Aſcon. Paed. *in Cic. pro M. Scauro p.* 1752. Idem patronos illos in quatuor claſſes diſtinguit. Proprie enim *patronus* dicebatur orator, qui voce cauſſam orabat. Qui vero vel ius ſuggerebat, vel praeſentiam ſuam commodabat amico, *aduocatus* vocabatur. Addidit idem *procuratorem*, et *cognitorem*, qui tamen ad priuata tantum iudicia pertinebant. Aſcon. *in Cic. in Verr. I. p.* 1759. Patroni quot adhibiti?

§. XXII.

Veniente die, in quem accuſatorem et reum adeſſe iuſſerat praetor, vtrumque citari oportuit per praeconem. Si reus ergo criminis conſcientia ſeſe haud ſiſteret, abſenti irrogabatur exilium. Aſcon. *in Milonian. p.* 1323. Sin reo praeſente, accuſato, non adeſſet: eximebatur accuſati nomen de reis. Aſcon. *in Cornel. p.* 1307. *Poſtero die, quum Caſſius adſediſſet, et citati accuſatores non adeſſent, exemtum eſt nomen de reis Cornelii.* Citatio rei per praeconem.

§. XXIII.

Vtroque prodeunte, porro de iudicibus legendis agebatur, vt tantus adeſſet eorum numerus, quantus erat lege definitus. Fiebat autem hic delectus per *ſortitionem* et *editionem*. In *ſortitione* praetor iudex quaeſtionis nomina omnium, qui eo anno inter iudices adlecti fuerant, in vrnam coniiciebat, ac ſorte deinde eum educebat numerum, quem lex praeſcribebat. Quo facto, deinde tum accuſatori, tum reo, dabatur poteſtas, reiiciendi, quos parum ſibi putarent idoneos, quorum in locum deinde alios ſubſortiebatur praetor vel iudex quaeſtionis, quibus ille iudicum numerus legitimus compleretur. Cic. *Verr. Act. I.* 6. Aſcon. Paedian. *in Verr. II. p.* 1817. Nonnumquam lex non ſorti, ſed accuſatoris reique arbitrio iudicum electionem permittebat, et hi tunc EDERE IVDICES, dicebantur, ipſi autem iudices EDITITII vo- Lecti deinde iudices.

ca-

citabantur. Cic. *pro Muraena XXIII. pro Planc.* XV. et *XVII.* Sic lege Seruilia Glauciae accuſator iubetur ex CCCCL. iudicibus edere centum: ex bis centum reus edere quinquaginta. Vid. fragmenta legis Seruiliae apud Sig. *de Iudic. II.* 27. *p.* 609. Lecti iudices *citabantur*, citatique vel excuſatione vtebantur, vel aderant, ſubſelliaque occupabant. Et hi tunc iurabant in leges, vt obſtricti religione iudicarent. Eorum, qui iurauerant, omnium, praeter ipſum praetorem (*n*), nomina libellis conſignabantur, ne pro ſelectis iudicibus, vt fit in multitudine, aliqui ſuppoſiti corruptiſſime iudicarent, Aſcon. Paedian. *in Verr. II. p.* 1817.

(*n*) Praetor enim iam initio magiſtratus iurauerat conceptis verbis, ſe ex animi ſententia et ſecundum leges ius dicturum. Petr. Fab. *Semeſtr. I. p.* 213.

§. XXIIII.

Actio prima. Iam ipſa demum cauſſa cognoſci coepit: eaque cognitio duabus potiſſimum ACTIONIBVS abſolui conſueuit, *prima* et *ſecunda*, niſi forte lex comperendinationem, adeoque ſecundam actionem prohiberet. In prima actione accuſator, accepta dicendi poteſtate, actionem inſtituit, crimina rei ſingulatim percenſendo, et ad ſingula vel teſtes interrogando, vel tabulas ſeruorumue tortorum confeſſionem producendo, vt fidem faceret iudicibus. Vnde interrupta plane fuit prior haec oratio, vt patet ex Ciceronis *actione I. aduerſus Verrem.* Poſtea vero eamdem cauſſam alio die tractauit, non interrupto dicendi genere, ſed oratione perpetua, qua crimina illa dicendo exaggerabat, teſtimoniaque artificioſe confirmabat, et totius vitae anteactae flagitia narrabat, eaque oratio κατ' ἐξοχὴν dicta eſt accuſatio. Cic. *pro Coel. III.*

§. XXV.

Quaeſtiones de ſeruis habitae. Quum ergo prima ſtatim oratione ab accuſatore omnia teſtimoniis eſſent confirmanda, eaeque probationes in *quaeſtiones*, *teſtes* et *tabulas* diſtinguerentur: de ſingulis monenda quaedam ex antiquitatibus exiſtimo. QVAESTIONES erant teſtimonia ſeruorum, vi tormentorum expreſſa. Solebat enim accuſator, ſimul ac iudices cum praetore adſediſſent, ſeruos rei in quaeſtionem poſtulare. (*o*) Aſcon. Paedian. *in Cic. pro Mil. pag.* 1323. Non licebat tamen ſeruos in caput domini interrogare, *L.* 1. §. 16. *et* 18. *D. de quaeſt.* niſi in cauſſa inceſtus et coniurationis, Cic. *partit. orat. XXXIIII. pro Milone XXII.* immo et poſtea in cauſſa tributorum, *d. L.* 1. §. 20. de quo loco videndus Cuiac. *Obſ. VI.* 29. in reliquis criminibus non oportebat ſalutem dominorum ſeruorum arbitrio committi. Cicero *pro Milone XXII.* (*p*) Paull. *Recept. Sent. V.* 16. 5. Nonnunquam et alieni ſerui in quae-

ſtio-

(*o*) Immo et priuati olim torquebant ſeruos. Cic. *pro Cluent. LXIII. LXVI.* Quinctilian. *Declam. CCCXXVIII. CCCXXXIII. CCCLIII.*

(*p*) Moribus et inſtitutis maiorum id ius tribuit Cicero in *Partit. Orat. XXXV.* et *pro Rege Deiot. I.* At Tacit. *Ann. II.* 30. illud a SC. quodam vetere arceſſit. Probabile eſt, SC. quodam illud vetus inſtitutum in vſum fuiſſe reuocatum.

Digitized by Google

ſtionem poſtulabantur, ſed non niſi ſinguli, et permittente domino. Permittere autem non aliter tenebatur, quam ſi caueret accuſator, ſe, ſi expiraſſent in quaeſtione, eorum pretia; ſin deteriores facti, eius quoque damni aeſtimationem praeſtiturum. Paull. *ibid.* §. 3. *L.* 13. *D. de quaeſt.* Serui ergo in quaeſtionem poſtulati, praeſentibus aduocatis, eculeo alligati ita intendebantur, vt tamquam ex cruce penderent miſeri, ipſaque compages oſſium illis diuelleretur. Tum porro augendo dolori aliquando admouebantur candentes laminae, vngulae ferreae, aliaque huius generis tormenta, quae ſatis operoſe deſcribuntur a Car. Sigon. *de Iud. III.* 17. *p.* 720. *ſequ.* Hieron. Mag. *Lib. ſing. de equuleo*, edito cum notis Gothofr. Iungermanni. Octau. Ferrar. *Elector. I.* 5. Sagittar. *de cruciat. Martyr. XVII. p.* 313. *ſequ.* aliisque. Quaeſtione habita, et confeſſione ſeruorum in tabulas relata, tabulae obſignabantur, donec depromerentur in iudicio. Cic. *pro Milon. XXII.*

§. XXVI.

Quemadmodum vero ſerui per tormenta, ita liberi homines extra illa quaerebantur, et hi TESTES dici ſolebant. Prouidendum vero in primis erat, ne teſtes adhiberentur parum idonei. Vnde exploranda erat conditio cuiusque, vtrum quis decurio eſſet, an plebeius, et num honeſtae et inculpatae vitae, an vero notatus, et infamis, locuples ne, an egens eſſet, vt lucri cauſſa facile quid admiſſurus videretur, porro an inimicus ei, contra quem ferebat teſtimonium, an amicus illi, pro quo ferebat, et quae ſunt huius generis alia, quae cum cura explicare ſolent iureconſulti ad *titulum D. de teſtibus*. Dolendum eſt, periiſſe Domitii Afri, oratoris et cauſſidici *libros II. de teſtibus*, laudatos a Quinctiliano *Inſt. Orat. VI.* 7. *VI.* 4. Fuit enim auctor iſte inter oratores veteres celeberrimus, cuius meminerunt Plin. *Epiſt. VIII.* 18. Tacit. *Annal. XIIII.* 19. et Hieron. *in Chron. n. MMLX.* qui eum domo Nemauſienſem fuiſſe ait. Ceterum hi teſtes vel ſua ſponte dicebant teſtimonium, vel inuiti, ſi quando iis, permittente lege, accuſator teſtimonium denunciaret. A qua tamen neceſſitate lex Iulia de iudiciis publicis exemerat generos, ſoceros, vitricos, priuignos, ſobrinos, ſobrino natos, eosque, qui propiore gradu eſſent, libertos item, et patronos. *L.* 4. *D. de teſtib.* Ceterum teſtes interrogabantur in iudicio ab accuſatoribus, et in eo quam maxime elucere videbatur eorum prudentia et dexteritas, quod longius repetita interrogatione verum extorquerent etiam inuitis. Cic. *pro Flacco X.* Hinc quum Phaedria adoleſcens apud Terentium obliquius interrogaret eunuchum de turbis, in domo meretricis datis: Donatus ad illum locum *Eunuch. IIII.* 4. *v.* 33. notat: *Et hae ſunt obliquae interrogationes, quibus vti oratores videmus, quum deriuare teſtimonium nituntur.* Quamuis vero teſtes non niſi iurati dicerent teſtimonium, et de iis etiam rebus, quas ipſi vidiſſent compertasque haberent: non alia tamen formula interrogabantur, quam illa: S. TEMPANE, QVAERO EX TE, ARBITRERISNE, C. SEMPRONIVM COS. IN TEMPORE PVGNAM INISSE? Ad quae teſtis vel ARBITROR, vel NON ARBITROR reſpondebat. Cicer. *Acad. Quaeſt. IIII.* 47. et *pro Fonteio VIIII.*

Teſtimonia.

Quod

Digitized by Google

Quod etiam Cuiacius obſeruauit *Obſer. III.* 26. Abſentes teſtes per tabulas dicebant teſtimonium.

§. XXVII.

Tabulae probationis cauſſa recitatae.

Tabularvm nomine omne genus ſcripturarum veniebat, quo cauſſam probabat accuſator, eoque in primis pertinebant in repetundarum et peculatus crimine tabulae dati et expenſi, tabulae auctionariae: in reliquis pactiones, litterae ſyngraphae, aliaeque huius generis, quae obſignatae diligenter ab accuſatore ad praetorem deferebantur. Cic. *Act. I. adu. Verr. cap. V.* et *in Verr. I.* 61. Car. Sigon. *de Iudic. II.* 16.

§. XXVIII.

Rei defenſio.

Iam vt ad primam actionem redeamus, vbi accuſator actionem ſuam pariter ac accuſationem abſoluerat, patroni ſeſe ad rei defenſionem accingebant, inter quam et accuſationem aliquot plerumque dies intercedebant. Cellar. *ad Cic. pro Sex. Roſc. IIII.* In ipſa defenſione quid egerint patroni, facile eſt ad intelligendum, idque ſatis ſuperque docent tot Ciceronis, quae exſtant, orationes. Crimen ſcilicet obiectum vel diluebant, vel iure factum contendebant. Teſtes, quos produxerat accuſator, vel reiiciebant, vel ſibi prodeſſe oſtendebant, et quae alias ipſa ſuggerit ratio cauſſaeque indoles. Cic. *pro Cluent. XVIII.* et *pro Fonteio I. et XVI.* Illud vero non praetermittendum, quod in epilogis ad miſericordiam concitandam etiam filios reorum produxerint. Qua de re multa ſuo more praecipit Quinctilianus *Inſt. Orat. VI.* 2.

§. XXVIIII.

Laudationes rei.

Nec patroni ſolum reum per aliquot ſaepe dies (q) defendebant: ſed adhiberi etiam ſolebant laudatores, id eſt, ſumma auctoritate viri, ſiue ciues, ſiue ex municipiis miſſi, qui publica laudatione rei periculum ſubleuarent. Cic. *pro Cluent.* XXXX. Horum laudatorum plerumque decem dabantur, isque numerus iam erat moribus receptus, vt honeſtius videretur, nullos, quam pauciores accipere. Cic. *in Verr. V.* 23. Ea porro laudatio modo praemittebatur defenſioni, modo innectebatur eidem, modo eam ſequebatur, vt ex Ciceronis orationibus *pro Flacco*, *pro Cluentio et pro Scauro* patet. Sigon. *de Iudic. II.* 19. *p.* 584.

(q) Sic Cicero Cornelium per quatriduum defendit, teſte Aſcon. Paediano in *Cornel. p.* 1308.

§. XXX.

Comperendinatio vel actio ſecunda.

Ceterum lex, ex qua agebatur, aut hanc vnam actionem admittebat, aut comperendinationem concedebat. Si vnica actio admittebatur, finita defenſione, ſtatim in ſuffragia mittebantur iudices, et ſic *primo coetu*, vel *primo iudicare* dicebantur. Auctor *ad Herenn. IIII.* 36. *Vos veriti eſtis, ſi primo coetu condemnaſſetis, ne crudeles exiſtimaremini?* Quae verba egregie interpretatur Turneb. *Aduerſar.* XX. 25. Sin

Sin lex comperendinationem haberet: tunc perendie, noua inſtituebatur partis vtriusque recitatio, ſed ita, vt priore loco reus, poſteriore accuſator diceret. Cicer. *in Verr. L. 9.* et ibi Aſconius Paedianus.

§. XXXI.

Iudices miſſi in conſilium.

Finita et hac actione, vbi vterque orator DIXI addiderat, ſtatim praeco DIXISSE eos pronunciabat. Quo facto, praetor tabellas diſtribuebat inter iudices, eosque ad ferendam ſententiam mittebat in conſilium. Aſcon. Paedian. *in Cic. Verr. III. p.* 1841. *Mittere iudices in conſilium eſt dimittere iudices ad ſententiam dicendam, vbi adlegatis omnibus argumentis, orator dixerat* DIXI. Et *in Verr. II. p.* 1823. *Moris veterum fuit, quum ſatis viſum eſſet fluxiſſe verborum, hanc ſibi neceſſitatem finiendae orationis imponere, vt dicerent ad vltimum:* DIXI, *quod etiam ab vtraque parte oratione conſumta, vt in conſilium dimitterentur, praeco* (r) *ſoleret pronunciare:* DIXERVNT. Hinc conſurrexere iudices, et in leuioribus cauſſis ſententiam ſinguli de tabulis pronunciarunt: et tunc PALAM dicebatur LATA SENTENTIA: in grauioribus vero CLAM hoc fieri conſueuerat. Accedebant enim iudices ad vrnas, quarum tot erant, quot iudicum ordines, et in illas e tribus, quas acceperant, tabellis vnam quisque immittebat. Qui abſoluendum credebant reum, eam immittebant, cui A, id eſt ABSOLVO, inſcriptum. Qui condemnandum; alteram, in qua C, id eſt CONDEMNO, legebatur. Qui denique dubitabant, tertiam, in qua NL. id eſt NON LIQVET, immittebant. Interea dum hae tabulae immittebantur, et earum deinde fiebat diremtio: reus, in genua prouolutus, iudicum genua oſculabatur, nihilque, quod ad miſericordiam excitandam facere videretur, praetermittebat. Valer. Max. VIII. 1. 6. Idem etiam faciebant laudatores et amici, ceu patet exemplo M. Scauri, cuius laudatores ad genua iudicum, quum ſententiae ferrentur, biſariam ſe diuiſerant, et pro eo deprecabantur, teſte Aſconio Paediano *ad Cicer. pro Scauro p.* 1754. Inualuerat etiam, vt virgines Veſtales aliquando adhiberentur deprecatrices. Tacit. *Ann. XI. n.* 32. et Bernegg. *ad Suet. Iul. cap. I.*

(r) In vulgatis Ciceronis editionibus eſt *praetor*. Sed pro *praetore* legendum eſſe *praeconem*, recte monet Fr. Hotomanus *in prooem. act. in Verr. p.* 229.

§. XXXII.

Sententia lata a praetore.

Diremtis tabulis praetor ipſam pronunciabat ſententiam. Aut enim condemnabat reum, aut abſoluebat, aut amplius cognoſcendum aiebat, prout id plura ſuaderent ſuffragia. Coel. *apud Cicer Epiſt. VIII.* 8. Condemnationis formula erat: VIDETVR FECISSE, vel NON IVRE VIDETVR FECISSE. Abſolutionis: NON VIDETVR FECISSE, vel IVRE VIDETVR FECISSE. Ampliationis denique: AMPLIVS COGNOSCENDVM. Cic. *acad. quaeſt. IIII.* 47. *de finib. I.* 7. Quin et, ſi poena adiiceretur, ſimili id fiebat formula; VIDERI EVM IN EXSILIO ESSE, BONAQVE EIVS VENIRE, IPSI AQVA ET IGNI PLACERE INTERDICI. Liu. XXV. 4. Sig. *de Iud. II.* 22. Briſſ. *de Form. V. p.* 480. Con-

demnationis ſententiam pronunciaturus praetor; praetextam ponere ſolebat, teſte Plutarcho *in Ciceron. p.* 883. nec verba ſolum antea relata proferebat, verum etiam poenae et ſupplicii nonnunquam faciebat mentionem, quamuis etiam aliquando eam praetermitteret, et ad ipſam ſe referret legem. L. 1. §. 4. *D. ad SC. Turpil.*

§. XXXIII.

Repetita cauſſae cognitio.

Abſolutus reus, domum ſe recipiebat, poſitoque ſordido habitu, reſumebat togam albam (s), vt patet exemplo Ciceronis apud Plutarch. *in Cicer. p.* 865. Si non abſolutionis, ſed ampliationis tantum, pronunciata eſſet ſententia: denuo cognoſci cauſſa ab integro ſolebat alio die, quem praetor arbitratu ſuo ſtatuebat. Tunc iterum primus dicebat accuſator, et deinde patronus, quo facto, denuo in conſilium mittebantur iudices, idque eo vſque fiebat, donec cauſſa ad liquidum perducta eſſet. Denique, condemnato reo, aut tribunorum implorabatur auxilium, cuius rei exempla exſtant apud Plutarch. *in Caeſare p.* 708. Cic. *pro P. Quinct. XX.* aut conſul ipſe, vel alius praetor, intercedebat, vti patet exemplis apud Valer. Max. VII. 7. 6. aut lis ei aeſtimabatur, veluti in iudicio repetundarum, aut ipſa ſequebatur animaduerſio, et reus in poenam aliquam condemnabatur. Lite aeſtimata, aut pecunia ſoluenda erat, aut eam ſummam, proſcriptis eius bonis, ſectores curabant. Aſcon. Paedian. *in Verr. III. p.* 1845. De poenis, quales fuerint apud veteres, iam ſupra ſatis ſuperque dictum eſt.

(s) Licebat tunc reo abſoluto contra accuſatorem vel calumniae vel praeuaricationis inſtituere actionem, de quibus multa iureconſulti. Adde Sigon. *de Iudic. II.* 26.

§. XXXIIII.

Qualia fuerint iudicia populi?

Sufficiant haec de iudiciis publicis. Addenda nonnulla de IVDICIIS POPVLI, quae et ipſa plerumque ad vindicanda crimina comparata fuerunt. Publica enim iudicia de iis inſtituebantur criminibus, de quibus certae exſtabant leges. At populus iudicabat de quibuſcumque, quae ad ſe detuliſſet magiſtratus (t), et in quibus de capite ciuis Romani agebatur. In primis tamen duo crimina ad populum deferri ſolebant, *maieſtatis* puta et *peculatus*. Sic maieſtatis cauſſam apud populum dixere Marcus Coriolanus, Sp. Caſſius, T. Menenius, Sp. Seruilius, App. Claudius, et alii. Ob peculatum dies dicta M. Camillo, M. Liuio Salinatori, P. Africano, M. Poſtumio et aliis, qualia exempla collegit Sigon. *de Iudic. III.* 2.

§.XXXV.

(t) Sic de ſororis caede dies dicta eſt P. Horatio. Liu. I. 26. Valer. Max. VIII. I. 1. de homicidii ſuſpicione P. Seſtio: ſed et de vindiciis, contra leges datis, App. Claudio. Liu. III. 56. de repetundis C. Lucretio, Liu. XXXXIII. 8. de perduellione C. Claudio, Liu. XXXXIII. 18. de peculatu M. Acilio Glabrioni. Liu. XXXVII. 54. P. et L. Scipionibus, Liu. XXXVIII. 50. L. Poſtumio Liu. XXV. 3. de puero ad ſtuprum pellecto C. Scantinio, Valer. Max. VI. 1. 6. de vi armata Miloni, Aſcon. Paedian. in Cicer. *pro Milone p.* 1315. *ſequ.*

Digitized by Google

§. XXXV.

Inſtituebantur haec iudicia olim in comitiis curiatis, ceu patet exemplo P. Horatii, cui, quum ſua manu ſororem interemiſſet, dies dicta eſt apud populum, cuius ſuffragiis liberatus, perduellionis ſupplicium euaſit. Liu. I. 26. Cic. *pro Milone III.* Atqui eo tempore comitia non erant alia, quam curiata, centuriatis multo poſt a Ser. Tullio, Rege inuentis. Exactis autem Regibus, quum iam Seruius centuriata, et poſtea tribuni plebis etiam tributa inueniſſent comitia: non curiatim amplius, ſed vel per centurias, vel per tribus, de criminibus ciuium Romanorum iudicari coepit. Centuriatis eam poteſtatem dederat P. Valer. Poplicola cos. qui lata lege ſanxerat, vt a conſulum ſententiis prouocatio eſſet ad populum. Liu. *Hiſt. II.* 8. Quae lex deinde etiam inter ſacratas repetita, firmataque eſt. Cic. *pro Sext. XXX.* Inualuit ex eo tempore, vt de mulctandis ciuibus Romanis in comitiis tributis (*u*), de capite eorumdem non niſi in centuriatis, ageretur. Cic. *de Legib. III.* 4. *et* 19. Quam legem Valeriam iterum retulit C. Sempronius Gracchus anno IƆCXXX. Cic. *pro Rabir. perduell. reo. Cap. IIII.*

In quibus comitiis inſtituta?

(*u*) Attamen etiam de capite M. Coriolani in comitiis tributis actum eſſe, nemo ignorat. Liu. I. 35. Verum id nulla lege aut more per tumultum actum eſſe, recte obſeruat Car. Sigon. *de Iudic. Rom. III.* 5. *p.* 695.

§. XXXVI.

In tributis comitiis diem reis dicere ſolebant magiſtratus minores, veluti aediles curules, tribuni plebis, et aediles plebis. Sic T. Menenius, App. Claudius, Sp. Seruilius, C. Sempronius, aliique iudicio oppugnati ſunt a tribunis plebis. Liu. III. 51. 56. IIII. 21. C. Scantinio, tribuno plebis diem dixit M. Marcellus, aedilis curulis, quod filium ſuum de ſtupro adpellaſſet. Valer. Max. VI. 1. 7. Veturio exconſuli idem negotium faceſſiuit C. Alienus, aedilis pleb. Dionyſ. Halic. X. p. 673. Aliud exemplum C. Fundani et Tib. Sempronii, aedilium plebis, qui Claudiae diem dixere, exſtat apud Gell. *Noct. Att. X.* 6. Centuriatis autem comitiis non minores illi magiſtratus, ſed conſulares, praetores, nonnumquam tamen et quaeſtores, aliique magiſtratus minores, agebant, niſi forte et illis a conſulibus hoc extra ordinem conceſſum eſſe, dicamus. Vnde patet, cur T. Manlium in comitiis centuriatis accuſarint tribuni plebis. Vid. Liu. XVI. 20.

An etiam in comitiis tributis?

§. XXXVII.

Diem vero non niſi priuatis dicere licebat. Vnde ſi conſules, praetores, aliique magiſtratus accuſari deberent, expectandum erat, dum magiſtratu abiiſſent. Exempla T. Menenii, Sp. Seruilii, App. Claudii, C. Sempronii, iam ſupra vidimus. Verumtamen contigit nonnumquam, vt extra ordinem etiam, qui nondum magiſtratu abiiſſent, deferrentur ad populum. Ita dies dictus eſt Scantinio, tribuno plebis. Valer. Max. VI. 1. 7. L. Flacco, aedili curuli ex prouincia Aſia decedenti. Cic. *pro Flacco Cap. III.* Claudio et Graccho cenſoribus. Liu. XXXXIII. 16. vt alia exempla praetermittamus.

De quibus his iudiciis iudicatum.

Digitized by Google

§. XXXVIII.

Quid fuerit diei dictio? Ceterum vt iudicia publica ab accuſatione, ita haec populi a DIEI DICTIONE incipiebant. Magiſtratus enim, conſcendens roſtra, aduocata concione, hoc vel illo die ſe hunc ciuem de hoc crimine accuſaturum, pronunciabat, iubens ſimul, vt eo die reus adeſſet. Cuius rei hanc fuiſſe formulam, exiſtimat Sigonius *de Iudic. III. 7. p. 697.* AP. CLAVDI HVC AD ME NONIS SEPTEMB. ADESTO, VT TE ACCVSARI AVDIAS. QVOD VINDICIAS CONTRA LIBERTATEM DEDERIS. Dicta die, aut vades dandi erant in iudicio capitali, aut vbi de mulcta agebatur, praedes, qui reum obiturum hoc iudicium, ſponderent. Niſi id factum eſſet, hic in cuſtodia habebatur. Exemplum Caeſonis, qui vades dare iuſſus eſt, eſt apud Liu. III. 13. et M. Poſtumii apud eundem, Liu. XXV. 4. De praedibus, quos dare L. Scipio non potuit, ideoque in carcerem abductus eſt, videndus Gell. *Noct. Att. VII. 19.*

§. XXXVIIII.

Citatio, excuſatio, contumacia rei. Veniente, qui dictus, erat, die, magiſtratus, iterum conſcenſis roſtris, reum per praeconem citabat. Liu. XXXVIII. 15. Suet. *Tiber. XI.* Citatione vero illa facta, vel magiſtratus maior intercedebat, vel reus abſens excuſabatur, vel auſpicia dirimebant comitia, vel denique criminis conſcientia reus aberat. Saepe, ne accuſatio fieret, intercedebant magiſtratus, quemadmodum verbi cauſſa Tribunos plebis pro Scipionibus intercesſiſſe, patet ex Liu. XXXVIII. 60. Gell. *Noct. Att. VII. 19.* Saepe reus vel morbo decumbebat, vel funere curando occupabatur, vel denique voluntarium eligebat exſilium, et tunc EXCVSARI dicebatur. Exempla ſunt apud Liu. III. 13. XXXVIII. 52. Cic. *pro Rabir. III.* Saepe auſpicia diem iudicii tollebant, et tunc ſimul cauſſa iudiciumque ſublatum videbatur, Sic P. Clodius, imbre ſubito coorto; alius vero neſcio quis, obſeruato de caelo vitio, liberatus eſt. Liu. XXXX. 42. Sin ex contumacia conſcientiaque criminis ſeſe haud ſiſteret reus: ſtatim ei, pro arbitrio magiſtratus, poena irrogabatur.

§. XXXX.

Accuſatio ter repetenda. Vbi vero ſe ſtiterat reus (x), ſequebatur ACCVSATIO, quae, intermiſſis diebus, ter erat repetenda. Nihil haec accuſatio ab illa in iudiciis publicis differebat. Afferebat accuſator certum crimen, idque teſtibus, tabulis, aliiſque argumentis probabat. Sigon. *de Iudic. III. 9.* Addebat tamen in ſingulis accuſationibus poenam vel mulctam, quam pro arbitrio dicebat, eaque ANQVISITIO, adpellabatur, cuius haec fuit formula: QVANDO IGITVR HAEC, QVAE DIXI, FECISTI, OB EAS RES EGO MVLCTAM TIBI DICO. Idem III. 10. Saepe tamen con-

(x) Abiectus ille ſolebat ſub roſtris ſtare, multiſque adoleſcentum plebiſque conuiciis vexari. Vnde Gracchus, tribunus plebis, negabat ſe paſſurum, vt cauſſam diceret P. Scipio. Tantum enim virum *ſub roſtris ſtare, et praebere aures adoleſcentum conuiciis, populo Rom. magis deforme, quam ipſi eſſe.* Liu. XXXVIII. 52.

Digitized by Google

contigit, vt poena, prima accuſatione dicta, altera tertiaue vel mitigaretur, vel exaſperaretur. Sic in cauſſa Cn. Fuluii a Sempronio, tribuno plebis, initio pecunia, tertia vero accuſatione capite anquiſitum eſt. Liu. XXVI. 3.

§. XXXXI.

Perfecta tertium accuſatione, idem, qui diem dixerat magiſtratus, rogationem ſcriptam promulgabat, in qua et crimen, et poena mulctaue comprehendebatur (y). Ea rogatio promulgata manebat per trinas nundinas, non ſecus ac leges, vt populus, vel plebs, adprobandane, an abroganda eſſet, ſecum poſſet accuratius deliberare. Haec autem promulgatio MVLCTAE POENAEVE IRROGATIO; iudicium vero populi de illa MVLCTAE POENAEVE CERTATIO dicebatur. Cic. *de Leg. III.* 3. *Quum magiſtratus iudicaſſit*, IRROGASSITVE: *per populum* MVLCTAE POENAEVE CERTATIO *eſto*. Promulgata rogatio.

(y) Neque enim permittebant leges, vt alia poena cum mulcta coniungeretur. Cic. *pro domo XVII.*

§. XXXXII.

Tertiis nundinis accuſator denuo in roſtra conſcendit, citatoque rurſus reo, quartam accuſationem inſtituit, eaque perfecta, poteſtatem reo fecit cauſſam dicendi. Tum vero aut ipſe reus, aut pro eo patronus luculenta oratione non modo crimen diluit, verum etiam virtutes rei commendauit, nihilque, quod populum vel plebem ad miſericordiam flectere poſſe videretur, praetermiſit. Exemplo eſt Scipio, qui iuſſus dicere cauſſam, ſine vlla criminum mentione orationem magnificam de rebus a ſe geſtis exorſus eſt. Liu. XXXVIII. 51. Addenda eſt Ciceronis *Oratio pro C. Rabirio*, perduellionis reo, ex qua, quae defenſionum eiuſmodi fuerit ratio, ſatis elucet. Ceterum, audita illa defenſione, in certam diem comitia, vel tributa, vel centuriata, indicebantur (z), quibus plebs vel populus de reo ferret ſuffragium. Rei defenſio.

(z) Tributa comitia ipſi indicebant tribuni plebis: centuriata magiſtratus maiores. Si ergo tribuni plebis capite anquirerent, centuriata comitia a praetore poſtulare conſueuerunt. Liu. XXXXIII, 16.

§. XXXXIII.

Interea rei varia ſibi circumſpiciebant praeſidia. Modo enim cum tribunis agebant, vt intercederent: Gell. *Noct. Att. VII.* 19. modo augures ſubornabant, qui triſti quadam obnunciatione dirimerent comitia, Liu. XXXX. 42. modo ab ipſo accuſatore, vt diem produceret, inceptoque deſiſteret, impetrabant. Sigon. de *Iudic. III.* Si nihil horum procederet: ſolum reliquum erat populare auxilium. Hinc ipſo comitiorum die ſordidati ac barba capilloque promiſſo prodibant cum propinquis, clientibus, et amicis, et ſingulorum ciuium amplexi genua, rogando prenſandoque efficiebant, vt abſoluere ſe ſuo ſuffragio digna- Auxilia reorum.

dignarentur. Idem faciebant cognati, amici, clientes. Liu. VI. 20. XXXXIII. 16. Appius Claudius tamen, vt id faceret, adduci non potuit. Liu. III. 61.

§. XXXXIIII.

Populi vel plebis ſuffragia.

Adpetente ipſo comitiorum die, vbi vel populus in campum Martium, vel plebs in comitium confluxerat, magiſtratus, qui diem dixerat, denuo reum per praeconem euocabat. Tacentem, et iudicio ſe ſubtrahentem, per cornicinem ante aedes, et in arce citabat. Varro *de Lingua Lat. V. 9. p.* 44. Quamuis ille Varronis locus magis ad mores Romanorum antiquiſſimos, quam ad Varroniana tempora pertinere videatur. Vbi ne ſic quidem ſui dabat copiam: ſtatim ei ſciſcebatur exſilium. Exemplum Poſtumii eſt apud Liu. XXV. 4. Aliud Fuluii apud eumdem, XXVI. 3. Praeſente vero reo, magiſtratus populum, vel plebem, in centurias tribusue diſcedere, et per ſcribam recitari iuſſit ROGATIONEM, veluti: ROGO VOS, VELITIS IVBEATIS NE, VT M. TVLLIO AQVA ET IGNI INTERDICATVR, QVOD FALSVM SC. RETVLERIT, QVODQVE CIVES ROMANOS INDICTA CAVSSA NECANDOS CVRARIT? Cic. *pro domo XVIII. XVIIII.* Eo facto, populus vel plebs mittebatur in ſuffragia, ita, vt ſingulae centuriae, vel tribus, per pontes in ſepta tranſirent, et ad pontes tabellas, ſententiam ſuam complexas, cuſtodibus darent. Qui reum condemnatum volebant, tabulam reddebant, cui inſcriptum V. R. id eſt *vti rogas*. Qui abſolutum malebant, alteram, in qua erat A. id eſt *antiquo*. Denique diremptio numeratioque fiebat ſuffragiorum, eodem modo, quem ſupra inter legiſlationis ritus deſcripſimus: et tunc, quod plures ſciuiſſent centuriae vel tribus, ratum habebatur, ſtatimque vel mulcta, vel poena a reo exigebatur, vel abſolutum illum eſſe, pronunciabatur. Liu. XXXXIII. 18. Cic. *pro domo XXX.*

§. XXXXV.

Leges de iudiciis publicis.

Et haec quidem fuit iudiciorum publicorum populique ratio. Iam nihil ſupereſt, quam vt leges de iudiciis publicis, quas Imperator hoc titulo explicauit, ex antiquitatibus illuſtremus, quamuis id non perfunctorie iam factum ſit a Car. Sigonio *de Iudic. II. 16. ſequ.*

§. XXXXVI.

Crimen laeſae maieſtatis.

Maximum crimen, quod a ciue Romano admitti poterat, erat MAIESTATIS, quo nomine veniebat, *quidquid aduerſus populum Romanum, aut ſecuritatem eius commiſſum fuerat*: *L.* 1. *D. ad Leg. Iul. Maieſt.* aut, vt Cicero *de Orat. II.* 39. deſcribit: *Maieſtas eſt amplitudo ac dignitas ciuitatis. Is eam minuit, qui exercitum hoſtibus populi Romani tradidit*. Et *Partit. Orat. XXX. Maieſtas eſt in imperiis atque in omni populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad ſeditionem vocauit*. Auctor *ad Herenn. II.* 12. *Maieſtatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus rebus ciuitatis amplitudo conſtat*. Et paullo poſt: *Maieſtatem minuit, qui amplitudinem ciuitatis detrimento adficit*. Quaecumque ergo aut populo,

Digitized by Google

lo, aut magiſtratibus, directo factae erant iniuriae, quaeque vel dignitatem vel ſecuritatem populi Romani laedere videbantur: ea ad maieſtatis crimen pertinebant.

§. XXXXVII.

Primam de MAIESTATE legem ipſe Romulus tuliſſe videtur, quippe qui, teſte Dionyſ. Halic. *Antiqu. II. p.* 84. proditores, tamquam Diti conſecratos, a quocumque occidi permiſit. Poſtea et XII. Tabulis cautum eſt, vt ſi quis in vrbe coetus nocturnos agitaſſet, capite plecteretur. Porc. Latro *Declam. adu. Catilin. Cap. XVIIII.* In iiſdem tabulis lex exſtabat: QVI HOSTEM CONCITAVERIT, QVIVE CIVEM HOSTI TRADIDERIT, CAPITE PVNITOR. *L.* 3. *D. ad Leg. Iul. maieſt.* Et inde factum videtur, vt poſtea inter crimen *maieſtatis* et *perduellionis* diſtingueretur (*a*). Paullo poſt lata lex GABINIA incertae quidem aetatis (*b*), ſed ſatis tamen, vt videtur, antiqua, qua cautum eſt, *vt qui coitiones vllas clandeſtinas in vrbe conflauiſſet, more maiorum capitali ſupplicio multaretur*. Porc. Latro *ibid.* Ex quo patet, Gabinium illum, quicumque fuerit, ea, quae leges XII. Tabularum de coetibus nocturnis ſtatuerant, ad quoſcumque alios, adeoque etiam diurnos, tranſtuliſſe. Acceſſit poſtea A. V. C. IↃCLII. C. Mario quintum conſule LEX APPVLEIA, rogata a L. Appuleio Saturnino, tribuno plebis ſeditioſiſſimo, vt vis in vrbe facta ſeditioque vindicaretur aduerſus C. Norbanum quaeſtorem. Cic. *de Orat. II.* 49. Eodem exemplo A. V. C. IↃCLXII. Q. Varius Sucronae in Africa natus, et inde Ibris dictus, trib. pleb tulit LEGEM VARIAM, qua quaeri iubebatur, quorum dolo malo ſocii ad arma ire coacti eſſent. Valer. Max. VIII. 6. 4. III. 7. 8. Appian. *de bello ciu. I. p.* 632. *edit. Toll.* qui hiſtoriam omnem huius legis adcurate perſequitur. In eo tamen errat, quod pro Vario, legis auctorem finxit Valerium, quamuis id etiam Schiltero viſum ſit. Aſcon. Paedian. *in Cic. pro Scauro p.* 1752.

Leges variae de maieſtate.

(*a*) *Perduellis* veteribus erat hoſtis. Varro *de lingu. Lat. IIII.* 1. *p.* 32. Feſt. *voce hoſtis p.* 297. L. 234. *D. de verb. ſignific. Duellum* enim idem priſcis, ac bellum. *Per* vero habet ſignificationem intendendi. Menag. *Amoen. iur. p.* 322. Hinc perduellionis crimen admiſiſſe dicebatur, qui erat hoſtili in rempublicam animo, *L. vlt. D. ad Leg. Iul. maieſt.* quales erant Iunii, Vitellii, Aquillii, in quos animaduertit Brutus. Liu. II. 3. 4. 5. Quamuis paullo latius antiquis acceptum videatur perduellionis vocabulum, ita vt omnia atrociora crimina, contra ciuium libertatem ſecuritatemque publicam admiſſa, denotaret, vt patet exemplo P. Horatii apud Liu. I. 26. Si quis non quidem hoſtilem animum aduerſus rempublicam oſtenderat, ſed tamen aut ſecuritatem aut dignitatem populi magiſtratuumue laeſiſſe dicebatur, is maieſtatis erat reus.

(*b*) An idem forte Gabinius hanc legem tulit, qui et tabellariae fuit auctor, quique A. V. C. IↃCXIV. Cn. Calpurnio Piſone et M. Popilio Laenate Coſſ. tribunatum geſſit? Ita viſum Gundlingio in diſſ. *de crimine maieſt. I.* 6. *p.* 6. Sed id quidem diuinare, quam adfirmare, licebit facilius.

§. XXXXVIII.

Sed multo ſeuerior illis antiquioribus fuit LEX CORNELIA, non multis poſt annis lata L. Sulla Dictatore, qua ad Caeſaris vſque aetatem

Lex Cornelia de eadem.

tem vſus eſt populus Romanus. Huius legis haec capita collegit Carol. Sigon. *de Iudic. II.* 29.

PRAETOR QVI EX HAC LEGE QVAERET, DE EO QVAERITO, QVI INTERCESSIONEM SVSTVLERIT, AVT MAGISTRATVI, QVO MINVS MVNERE SVO FVNGATVR, IMPEDIMENTO FVERIT, QVI EXERCITVM E PROVINCIA EDVXERIT, AVT SVA SPONTE BELLVM GESSERIT. QVI EXERCITVM SOLLICITAVERIT, QVI DVCIBVS HOSTIVM CAPTIS IGNOVERIT. QVI POTESTATEM SVAM IN ADMINISTANDO NON DEFENDERIT, QVI CIVIS ROMANVS APVD REGEM EXTERNVM VERSATVS FVERIT.
MVLIERIS TESTIMONIVM ACCIPIATVR. (c)
CALVMNIATORIBVS NVLLA POENA SIT.
HIS DAMNATIS POENA AQVAE ET IGNIS INTERDICTIO SIT.

Sed vereor, vt omnia huius legis capita viderit Sigonius. Nihil enim hic de quaeſtionibus et torturis, de quibus ſtatuerat SVLLA, vt ab iis nulla dignitas liberaret. Ammian. Marcellin. *Hiſt. XVIIII.* 12. *L.* 10. §. 1. *D. de quaeſt.* Tale quid poſtea etiam ſanxere Valentinianus, Valens et Gratianus, imperatores. *L.* 1. *C. Theod. de quaeſt. L.* 4. *C. ad leg. Iul. maieſt.*

(c) Addi debuiſſet, et ſeruorum. Nam et horum admiſſum eſſe teſtimonium, conſtat ex Salluſt. *de bello Catil. XXX.* Vid. Gundl. *de L. maieſt.* I. 13. Laudabiles tamen principes ſeruorum teſtimonium raro admiſerunt, veluti Traiani, teſte Plin. *paneg. XXXXII.* Nerua teſte Dione Caſſ. XXXXVIII. p. 769. Tacitus Imp. teſte Vopiſco *in Vita Tac. VIIII.* Ezech. Spanhem. *ad Iulian. Orat. I. p.* 222.

§. XXXXVIIII.

Lex Iulia de eadem. Sequuta eſt LEX IVLIA maieſtatis prior, lata a C. Iulio Caeſare, qua itidem vt maieſtatis damnatis aqua et igni interdiceretur, cautum fuerat teſte Cicerone *Philip. I.* 5. Ad extremum ſucceſſit *lex Iulia* poſterior, quam Auguſtus tulerat, cuiuſque pleraque capita et hodie exſtant in fragmentis iureconſultorum in *titulo D. ad leg. Iul. maieſt.* Omnes hac lege maieſtatis rei pronunciantur, qui quidquam vel contra rempublicam, vel aduerſus principem admiſerant; ſiue facto, ſiue libello famoſo feciſſent iniuriam. Et vt tanto maior eſſet reorum copia, etiam famoſi homines et ſerui, et liberti, ad accuſandum admittebantur. Conuicti porro ex hac lege, ſi perduellionis rei eſſent, capitis damnabantur: (d) ex alia cauſſa mitius puniebantur. Sin in reatu deceſſiſſent, nec a ſucceſſoribus purgarentur, bona fiſco vindicaban-

(d) Interdicebatur eis aqua et igne, teſte Paulſo *Rec. Sent. I.* 29. 1. Sic deportatorum ob hoc crimen etiam meminit Iul. Capitolin. *Vit. Pertinac. VI.*

tabantur. Eam legem, licet ſatis ſeueram, poſtea tamen Tiberius aſperiorem reddidit, et ad ipſa dicta, quae impunia antea erant, protulit, (e) Tacit. *Annal. I.* 72. Immo ſub eodem hoc genus calumniae eo proceſſerat, vt capitale eſſet, circa Auguſti ſimulacrum ſeruum cecidiſſe, veſtem mutaſſe, numo vel annulo impreſſam principis effigiem latrinae aut lupanari intuliſſe, dicto vllo, factoque eius exiſtimationem laeſiſſe. Periit denique et is, qui honores in colonia ſua eodem die decerni ſibi paſſus erat, quo decreti et Auguſto olim erant. Sueton. *Tiber. LIII.* Immo nec poena, ab Auguſto ſtatuta, ſatis magna viſa eſt immitioribus principibus. Vnde de ſua aetate Paullus *Recept. Sent. I.* 29. 11. *Nunc humiliores beſtiis obiiciuntur, vel viui exuruntur; honeſtiores capite puniuntur.*

(e) Initio Auguſtus ſpecie huius legis de libellis famoſis quaeſiuerat, poſtea id per interpretationem ad dicta tractum, vt praeclare docet Io. Fr. Gronou. *ad Tacit. Annal. I.* 72.

§. L.

Noue de maieſtate leges.

Poſtremo Arcadius et Honorius Auguſti incredibili Rufini et Eutropii moti tyrannide, quam in ipſos principes adfectauerant, Maieſtatis legem non ſolum ad factiones ipſumque conatum protulerunt, ſed et poenam quam maxime exacerbarunt. Praeterquam enim quod maieſtatis reos gladio feriri iuſſerunt, etiam bona adiudicarunt fiſco, (f) et filios a materna, auita omniumque proximorum hereditate excluſerunt, neque quidquam eos ex teſtamento extraneorum capere vel ad honores vllos adſpirare paſſi ſunt, vt eos, perpetuo egentes, et pauperes, infamia paterna ſemper comitaretur, eſſentque tales, vt iis et mors ſolatio, et vita ſupplicio eſſet. Sic poena paterna et in liberos redundat, quod alioquin a principiis iuris alienum, et barbaris proprium eſt, quos ob crimina non modo liberos, ſed et omnem familiam, ſupplicio adfeciſſe, erudite docet Em. Merill. *Obſ. IIII.* 3. Omnia haec pluribus inculcat L. *quiſquis* 5. *C. ad L. Iul. Maieſt.* in quam luculentus exſtat commentarius Iacobi Gothofredi, editus *Geneuae* CIↃIↃCLIV. *in* 4. Praeterea obſeruandum, perduelles aeque ac hoſtes lugeri more maiorum non debuiſſe. *L.* 11. §. 1. *D. de his qui not. infam. L.* 35. *D. de relig. et ſumt. fun.* Origo huius moris eſt apud Liu. I. 20. exemplum eiusdem apud Sueton. *in vita Tib. cap. LXI.* Merill. *Obſ. VII.* 32.

(f) Fecerunt id Imperatores D. Marci Imp. exemplo, qui Drunciani, Senatoris, et Caſſiani furoris ſocii, bona poſt mortem fiſco vindicauerat, ſi vera ſcripſit Paullus *L.* 7. *C. ad L. Iul. maieſt.* (Nam Iul. Capitolinus in vita Marci et Voc. Gallic. in vita Auidii Caſſii id factum eſſe negant.) Poſtea idem conſtituerunt Seuerus et Antoninus, teſte Marciano *L.* 8. *pr. C. eod.* Adde tamen Cuiac. *Obſ. III.* 19.

§. LI.

Lex Iulia de adulterio.

Proximum eſt crimen ADVLTERII quod primus vindicandum publicis iudiciis exiſtimauit Auguſtus, (g) qui quum diſfluentem luxu ciui-

(g) Quae fuerit poena adulterii ante legem Iuliam, vix conſtat. Exſtitiſſe enim ante Iuliam alias leges, quibus Iulia derogatum, patet ex *Col-lat.*

ciuitatem Romanam et ad omnem ſtuprorum adulteriorumque licentiam proiectam cerneret, coercendi huius mali cauſſa ſeueriſſimam de adulteriis et ſtupris legem tulit. Vid. L. 1. *D. de adult.* Suet. *Auguſt. XXXIIII.* Vnde Horatius *Carm. IIII.* 5. hanc Auguſti prouidentiam ita celebrat:

Nullis polluitur caſta domus ſtupris:
Mos et lex maculoſum edomuit nefas.
Laudantur ſimili prole puerperae.
Culpam poena premit comes.

Plura fuerunt huius legis capita, quae ſingulari, eoque pererudito commentario collegit Barn. Briſſonius, ſed non exacto tamen ſatis ordine. Multa enim legis capita ordini ſuo reſtituere potuiſſet, ſi vidiſſet Paulli receptas ſententias auctiores, quales exhibet Schultingius *Libro II. tit.* 26. Sed confecit poſtea rem laudatus Io. Guil. Hoffmannus elaboratiſſimo libello *de lege Iulia de adulteriis* edito *Francof. iuxta Viadrum* cIↃ IↃCCXXXII. *in* 4. vbi capita viginti et vnum huius legis ordini integritatique ſuae reſtituit. Primo capite variis legibus derogauerat Auguſtus. Secundo permiſerat patri tam adoptiuo quam naturali, adulterum cum filia cuiuſcumque dignitatis, domi ſuae, vel generi, deprehenſum, ſua manu occidere. Paull. *Rec. Sent. II.* 20. 1. et *Collat. Leg. Moſ. et Rom. IIII.* 2. Quinto capite cautum fuerat, vt adulterum deprehenſum viginti horas, atteſtando vicinos, retinere liceret. (*h*) Paull. *Recept. Sent. II.* 26. 3. Reliqua capita ex Briſſonio, et laudato Hoffmanno petenda. Id modo hic quaeritur, qua poena vindicatum fuerit adulterium? Tribonianus §. 4. *Inſt. h. t. temeratores alienarum nuptiarum gladio ex hac lege puniri*, ait, non ſecus ac eos, qui cum maſculis nefandam libidinem exercent. Stupri vero flagitium, ſi perſonae honeſtae ſint, publicatione dimidiae partis bonorum; ſin humiles, corporis coercitione cum relegatione vindicari. Sed rationem hic fugere Tribonianum, iam dudum animaduerterunt eruditi. Iac. Cuiac. *Obſ. XX.* 18. *XXI.* 17. Barn. Briſſon. *ad Leg. Iul. de adult. p.* 91. Wiſſenbach. *ad Inſtit. Diſp. LIII.* 30. et

Qua poena vindicatum ſit adulterium?

Pan-

lat. Leg. Moſ. et Rom. tit. IIII. §. 2. Et de lege quadam Seruilia coniectura erudita eſt Io. Hoffmanni *de lege Iul. de adult. Cap. I.* §. 21. *p.* 34. Sed pleraque tamen de ſanctione iſtius legis ſunt incertiſſima. Solebant olim ipſi viri ex conſilio propinquorum in adulteras animaduertere, vt patet ex Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p.* 95. Quod ius diu manſit; adeo vt et Tiberius adhuc mulierum impudicarum coercitionem propinquis ac neceſſariis demandarit, ſi accuſator publicus deeſſet. Sueton. *Tiber. XXXV.* Adulteri, domi deprehenſi fere caſtrati ſolebant. Langl. *Ot. Semeſtr. VIII.* 7. Hinc Plaut. *Curcul. I.* 1. *v.* 88.

Ita tuum conferto amare ſemper, ſi ſapis.
Ne id, quod ames, populus ſi ſciat, ſit tibi probro.
Semper curato, ne ſis INTESTABILIS.
Quod amas, amato teſtibus praeſentibus.

Huiuſmodi poenam Chaeriae adoleſcentulo imminere fingit ancilla apud Terent. *Eun. V.* 4. et militem glorioſum, Pyrgopolinicen, eodem ſupplicio territat Periplectomenes apud Plaut. *mil. glorioſ. act. V. v.* 2. *et ſeqq.*

(*b*) Ipſa legitima huius capitis verba exſtant L. 15. *D. ad L. Iul. de adulter.*

Pandect. Part. II. Diſp. XXXIIII. 19. Et certe capitalem non fuiſſe adulterii poenam vel ex eo adparet, quod adulterii damnatas eadem lex vxores duci et in teſtimonium citari vetet. *L.* 29. §. 1. *D. ad Leg. Iul. de adult. L.* 9. *C. eod. L.* 18. *D. de teſtib.* Quod certe perabſurdum fuiſſet cauere, ſi huius criminis poena vitam ciuitatemque ademiſſet. (*i*) Vnde ita hoc caput, quod de poena egit, reſtituere maluit Barn. Briſſonius. QVI STVPRVM ADVLTERIVM SCIENS DOLO MALO FECERIT, IN INSVLAM RELEGATOR. Sed nec hic quidem rem acu tetigiſſe videtur, eo, quod nondum integrae editae tum fuerant Paulli *ſententiae receptae* in quibus *Libro II. Tit.* 26. *n.* 12. *ſeq.* ita legimus: *Qui maſculum liberum inuitum ſtuprauerit, capite punitur.* (*k*) *Qui voluntate ſua ſtuprum flagitiumue impurum patitur, dimidia parte bonorum ſuorum mulctatur, nec teſtamentum ex maiore parte facere licet. Adulterii conuictas mulieres dimidia parte dotis, et tertia parte bonorum, ac relegatione in inſulam, placuit coerceri.* (*l*) *Adulteris vero viris pari in inſulam relegatione, dimidiam bonorum partem auferri, dummodo in diuerſas inſulas relegentur.* (*m*) *Inceſti poenam, quae in viro in inſulam deportatio eſt, mulieri placuit remitti, hactenus tamen, quatenus lege Iulia de adulteriis non adprehenditur. Ancillarum ſane ſtuprum, niſi deteriores fiant, aut per eas ad dominam adſectet, citra noxam habetur.* Quantiuis ergo pretii hic locus eſt, ex quo ſolo quippe diſcimus, quaenam poena neſandae libidini, adulterio, inceſtui ac ſtupro lege Iulia fuerit propoſita.

(*i*) Mireris ergo, Triboniani hunc errorem defendiſſe viros doctiſſimos, veluti Marc. Lycklama *Membr. II.* 9. et Schwendendorferum *ad Ekboltum p.* 1318. Quamuis enim a Principibus immitioribus nonnumquam grauius animaduerteretur in adulteros, veluti ab Auguſto apud Sueton. *Octau.* III. et Antonino Caracalla apud Dionem in *Excerptis Peireſc. p.* 755. factum hoc tamen eſſe extra ordinem, et non ex lege hac Iulia, praeclare, vt ſolet, docuit Ger. Noodt *Dioclet. et Maxim. XV. p.* 395.

(*k*) Dubitant tamen eruditi, an prima haec particula ex lege Iulia ſit. Vid. Pith. *ad Collat. Leg. Moſ. et Rom. V.* 2. *p.* 752. Schulting. *ad Paull. ibid. p.* 320.

(*l*) Sic in inſulam ab ipſo Auguſto relegata Iulia. Suet. *Octau. LXV.* Tacit. *Annal. III.* 24. Eamdem poenam ſub Tiberio tulit Viſtilia, Tacit. *Ann. II. Extrem.* Aliud exemplum eſt apud Plin. *Epiſt. VI.* 31. De dotis parte adulteris erepta Horatius *Serm. I.* 2. *v.* 127.

Nec vereor, ne dum futuo, vir vrbe recurrat,
Ianua frangatur, latret canis: vndique magno
Pulſa domus ſtrepitu reſonet, vel pallida lecto
Deſiliat mulier, miſeram ſe, conſcia clamet.
Cruribus haec metuat, doti haec deprehenſa.

(*m*) Vnde praeter legem fuit, quod adultero Manlio tantum Italia atque Africa interdictum. Tacit. *Annal. II.* 50.

§. LII.

Recentiores de adulterio leges.

Quamquam autem legem Iuliam retulerit Domitianus (*n*) et mira non-

(*n*) Quo pertinent illa Martialis *Epigr. VI.* 7. *v.* 1.

Iulia lex populis ex quo, Fauſtine, relata eſt
Atque intrare domos iuſſa pudicitia:

Aut

nonnumquam ſeueritatis exempla in adulteros ſtatuerint ſequentes Imperatores, inprimis Macrinus et Aurelianus: Iul. Capitolin. *Macr. XII.* Vopiſc. *Aurel. VII.* nemo tamen ante Conſtantinum M. repertus eſt, qui adulterii crimen capitis poena vindicandum ſtatuerit. Extat eius conſtitutio *L. 30. C. de adult.* Poſtea Iuſtinianus capitalem poenam in maſculis quidem probauit, mulierem vero verberibus caeſam in monaſterium detrudi iuſſit, data viro intra biennium proximum poteſtate, eam, ſi vellet, inde reuocandi. Quo tranſacto, aut viro praemortuo, habitu monaſtico eam amiciri, et per omnem vitam in monaſterio manere praecepit. *Nouella CXXXIIII. 10.*

Aut minus, aut certe non plus vigeſima lux eſt.
Et nubit decimo iam Thelaſina viro.
Et Iuuenalis *Satyra II.*
Qualis erat nuper, tragico pollutus adulter
Concubitu, qui tunc leges reuocarat amaras
Omnibus atque ipſi Marti Venerique timendas.

§. LIII.

Quaeſtus meretricius impunis olim, ſi profeſſio fieret apud aediles.

Tanta itaque ſeueritate in adulteros adulteraſque animaduertebant Romani. Quid vero de meretricibus? Moribus Romanorum impune erat, quaeſtum corpore facere, dummodo eiusmodi mulieres nomina apud aediles (o) profiterentur. Ipſi enim huic turpitudinis profeſſioni ſatis ineſſe poenae arbitrabantur. De Viſtilia Tacitus *Annal. II. 85.* *Viſtilia, praetoria familia genita, licentiam ſtupri apud aediles vulgauerat,* MORE INTER VETERES RECEPTO, *qui ſatis poenarum aduerſus impudicas in ipſa profeſſione flagitii credebant.* Apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VII.* 20. conuicanis omnibus locum ſepulturae praeberi videmus, praeterquam iis, QVEI QVAESTVM SPVRCVM PROFESSI, id eſt lenonibus et meretricibus. Si qua ergo venalem haberet pudicitiam, quae quaeſtus illius turpitudinem profeſſa haud fuerat, aedilium erat, illas deferre ad populum, mulctaque vel exſilio coercere. Cuius rei exempla exſtant apud Liuium X. et XXV.

(o) Aedilium enim curae etiam fornices, popinas, aliaſque Veneris palaeſtras, fuiſſe demandatas, luculenter oſtendit Lipſ. Exc. ad Tacit. Ann. IIII. 85. p. 1175.

§. LIIII.

Ante profeſſionem nomina mutabant et Togam ſumebant.

Antequam vero hunc quaeſtum profiterentur mulieres impudicae, plerumque mutabant nomina. Hinc non nemo apud Plaut. *Poenul. V. 3. v. 19.*

Quum huc aduenisti in ipſo tempore.
Namque hodie earum MVTARENTVR NOMINA,
Facerentque indignum genere quaeſtum corpore.

Quamuis ergo impune committeretur hoc vitium: infames tamen habebantur mulieres impudicae, ipſoque matronali habitu abſtinere cogebantur. Hinc Suetonius *Tiber. XXXV.* ait, *eas iure ac dignitate matro-*

Digitized by Google

matronali exſolutas, et Vlpianus *L.* 15. §. 15. *D. de iniuriis* veſtem meretriciam matronali aeque, ac ancillari, opponit. Conf. Tertull. *de cultu mulier. XII.* Veſtis vero illa meretricia erat toga (*p*) et vitta, quam poſita inſtita ſumebant non modo meretrices, verum etiam adulterii damnatae. Lipſ. *Exc. ad Tacit. p.* 1176. Briſſon. *Antiqu. Rom. I.* 4. Hinc Iuuenal. *Sat. II. v.* 69.

- - - Carſinia talem
Non ſumet damnata TOGAM.

Horat. *Sat. I.* 2. *v.* 36.

- - - - Quid inter
Eſt, in matrona, ancilla peccesue TOGATA.

Martialis *Epigr. II.* 39.

Coccina famoſae donas et ianthina moechae:
Vis dare, quae meruit, munera? mitte TOGAM.

Idem I. 36.

Quis Floralia veſtit, et STOLATVM
Permittit meretricibus pudorem?

Idem *Epigr. VI.* 74.

Sed patris ad ſpeculum tonſus, matriſque TOGATAE
Filius. - - - - - - -

(*p*) Antiquis tamen temporibus commune id virorum mulierumque veſtimentum fuiſſe docet Nonius XIIII. 27. et Aſcon. Paedian. *ad Verr. III.* TOGA, inquit, *communis habitus fuit et marium, & feminarum, ſed praetexta honeſtiorum, toga viliorum, quod etiam circa mulieres ſeruabatur.* Add. P. Fab. *Semeſtr. I.* 15. *p.* 72.

§. LV.

Profeſſio illa aliquando inhibita.

Gliſcente vero malo, et feminis etiam illuſtribus quaeſtus illius foeditatem profeſſis ſenatuſconſulto cauit Tiberius, *ne quaeſtum corpore faceret, cuius pater aut maritus eques Romanus fuiſſet*. Tacit. *Ann. II.* 85. Quin et feminas famoſas, quae ad euitandas legum Iuliarum poenas nomina apud aediles fuerant profeſſae, exſilio adfecit idem Imperator. Suet. *Tiber.* XXXV. Quare Papiniani etiam tempore mulier, quae euitandae poenae adulterii cauſſa lenocinium fecerat, adulterii accuſari damnarique poterat ex SC. *L.* 10. §. 2. *D. ad Leg. Iul. de adult.*

§. LVI.

Poſtremis temporibus meretricius quaeſtus modo permiſſus, modo prohibitus.

Sunt, qui inſequentibus etiam ſub Imperatoribus meretrices publicatione bonorum mulctatas exiſtimant, idque colligunt ex verbis Paulli *Recept. Sent. III.* 4. 6. *Mulieri, que luxurioſe viuit, bonis interdici poteſt.* Cuiac. *ad Paull. ibid.* Enimuero mulier, luxurioſe viuens non eſt meretrix, ſed prodiga, quae furioſum rerum ſuarum facit exitum. Forner. *Select. II.* 5. Tantum ergo abeſt, vt acrioribus poenis in meretrices animaduerterint imperatores ſequentes, vt potius ſub illis denuo inualuerit lenonum, meretricum, et exoletorum vectigal, quamuis illud ſacro aerario inferri vetuerit Alexander Seuerus. Lamprid. *Alex. XXIIII.* Primus Tacitus Imperator, priſtina ſeueritate vſus,

Digitized by Google

vſus, meritoria intra vrbem ſtare vetuit. Vopiſc. *Tacit. XI.* Hinc extra legum ciuilium poenam fuit vita meretricia, etiam ſub Imperatoribus Chriſtianis, quamuis ea ab infamia non fuerit immunis (*q*). *L. 22. et 29. §. 1. C. ad Iul. de adult. L. 13. §. 2. D. eod. L. 4. §. 3. D. de condict. ob turp. cauſſ.*

(*q*) Nec magis poena manebat eos, qui cum meretrice rem habuerant. Terent. *Eun. V. 4. v. 38.*

Quis homo pro moecho vnquam vidit
in domo meretricia
Prehendi quemquam?

Et Plaut. *Curc. I. 1. v. 33.*

Nemo hic prohibet, nec vetat,
Quin, quod palam eſt venale, ſi argentum eſt, emat.
Nemo ire quemquam publica prohibet via,
Dumne per fundum ſeptum facias ſemitam,
Dum te abſtineas nupta, vidua, virgine,
Iuuentute, et pueris liberis, ama, quod libet.

§. LVII.

Antiquae leges de homicidio et parricidio.

Tertium crimen quod publico iudicio vindicatum accepimus, eſt HOMICIDIVM. Illud tam deteſtandum viſum eſt veteribus, vt parricidii nomine veniret. De Romulo Plutarchus. p. 32. *ἴδιον δὲ τὸ μηδεμίαν δίκην κατὰ πατροκτόνων ὁρίσαντα πᾶσαν ἀνδροφονίαν, πατροκτονίαν προσειπεῖν. Singulare hoc eſt, quod qui poenam in eos, qui parentes necauerint, nullam ſanxerit, quoduis homicidium* PARRICIDII *deſignauerit nomine.* Idem obſeruat Feſtus *voce Parici quaeſtores. p. 356.* Vel Romulus ergo, vel vt Feſtus mauult, Numa primus hanc tulerat legem: SI QVIS LIBERVM HOMINEM SCIENS DOLO MALO MORTI DVIT, PARRICIDA ESTO. Idem poſtea repetitum eſt in XII. Tabulis, quibus etiam cautum fuerat: QVI MALVM CARMEN INCANTASSIT, MALVM VENENVM FAXIT, DVITVE, PARRICIDA ESTO. QVI PARENTEM NECASSIT, CAPVT OBNVBITO, CVLLEOQVE INSVTVS IN PROFLVENTEM MERGITOR. Iac. Gothofr. *Leg. XII. Tab. Tab. VII.* Et ex his legibus diu admodum quaeſtiones inſtituerunt Romani. Sic de ſicariis quaeſiuit L. Tubulus Praetor, apud Cicer. *de Finib. II. 16.* de caede facta in ſilua Scantia P. Scipio et D. Brutus Coſſ. Cic. *Brut. XXII.* De veneficiis quoque quaeſitum eſſe, patet ex Flori *Epit. Liuii. LXVIII.* qui et Publicium Malleolum, interemta matre, culleo eſſe inſutum, eodem loco docet, quum antea damnato folliculo lupino os obuolutum, et ſoleae ligneae pedibus inductae, atque ita homo in carcerem ductus eſſet. Rem referunt Auct. *ad Herenn. I. 13.* Oroſ. V. 16.

§. LVIII.

Lex Cornelia de ſicariis.

Poſtea A. V. C. IƆCLXXI. L. Sulla, dictator celebrem illam legem Corneliam *de ſicariis, veneficis et parricidis* tulit. De his omnibus enim eadem lege fuiſſe actum, quamuis diuerſis praetoribus eſſent demandatae hae quaeſtiones, non abs re ſuſpicati ſunt Pithoeus *ad Collat. Leg. Moſ. et Rom. I. 2.* Ant. Schulting. *ad Paull. Sent. Rec. V. 24. 1. p. 513.* Quaerebatur ex hac lege de eius capite, qui hominem occidiſſet dolo malo, cuiuſue dolo malo factum eſſet incendium,

dium; quiue furti faciendi cauſſa cum telo ambulaſſet (r). Paull. *Rec. Sent. V.* 23. 1. Cicer. *pro Milone IIII.* Quaerebatur etiam ex eadem lege de eius capite, qui venenum necandi hominis cauſſa fecerit, vendiderit, emerit, habuerit, quiue, quum magiſtratus eſſet vel ſenator, coierit, conuenerit, conſenſerit, quo quis falſum iudicium profiteretur, vt quis innocens iudicio publico condemnaretur, quiue teſtimonium dolo malo dixerit, quo quis publico iudicio rei capitalis damnaretur; quiue magiſtratus iudexue quaeſtionis ob capitalem cauſſam pecuniam acceperit, vt publica lege reus fieret. Quae capita huius legis nobis ſeruarunt Cicero *pro Cluent. LIIII.* Paull. *Rec. Sent. V.* 23. 1. Marcianus *L.* 3. *pr. D. ad L. Corn. de ſicar.* Acceſſit et SC. vt qui mala ſacrificia feciſſet, eius legis poena teneretur. *L.* 13. *D. ad leg. Corn. de ſicar.* Mala sacrificia alias ſunt *impia ſacra*, Paull. *Sent. Rec. V.* 13. *dirae praecationes*, Plinio *Hiſt. Nat. II.* 28. *carmina et deuotiones, quibus creditur, animas manibus inferis ſacrari.* Tacito *Annal. II.* 69. Merill. *Obſ. Lib. VIII. cap. IIII.* Poena hiſce omnibus inflicta non deportatio, tunc nondum reperta, vt ſcribit Paullus *ibid.* ſed aquae et ignis interdictio, ceu recte eo loco animaduertit Iac. Cuiacius. Aliquando etiam ex bonis homicidae aliquid addictum eſſe defuncti parentibus vel liberis, docet Cuiac. *Obſ. XIIII.* 4.

(r) Olim ſcilicet non licebat cum telo ambulare intra vrbem. Et huc reſpicit Plaut. *Aul. III.* 2. v. 2.
EV. *Quia ad tres viros, iam ego deferam tuum nomen.* CON. *Quamobrem?*
EV. *Quia cultrum habes.* CON. *Cocum decet.*
Inde, qui cum fica, alioue telo ambulabant, dicti ſunt *ſicarii*. Quod hominum genus deſcribit Ioſephus *Antiquit. Iud. XX.* 7. Briſſon. *Antiq. Selectar. II.* 11. Id vocabulum deinde ad omnes homicidas translatum. Vnde et haec lex Cornelia dicta de *ſicariis*. Quinctilian. *Inſtit. Orat. X.* 1.

§. LVIIII.

Alio eiuſdem legis capite actum videtur de parricidio, *L.* 2. *pr. D. ad Leg. Pomp. de parricid.* quamuis diuerſas fuiſſe leges Cornelias de ſicariis, et de parricidis, multis contendat Franc. Ramos *in Tribon. Lib. IIII. p.* 106. *ſequ.* Vtcumque ſe res habeat, ipſo ſane viuente Sulla, M. Fannius, praetor idem de ſicariis et de parricidis quaeſiuit. Hic vero veterem poenam retinuit Sulla, nihilque, vt videtur, addidit, praeterquam quod parricidii poenam ad alios quosdam cognationis gradus protulit. Cullei ſane, cui inſuti parricidae, etiam poſt Sullae legem meminit Cicero *pro Sex. Roſc. Amer. XXV.* Vt et de parricidio.

§. LX.

Poſtea et Cn. Pompeius conſul legem pompeiam tulit de parricidiis, qua parricidii poenam protulit etiam ad eos, qui fratrem, ſororem, patruelem, matruelem, patruum, auunculum, amitam, materteram, conſobrinum, conſobrinam, vxorem, virum, generum, ſocerum, ſocrum, vitricum, nouercam, priuignum, priuignam, patronum, patronam, dolo malo occiderint, quiue conſcii fuerint illius cri- Lex Pompeia de parricidio.

criminis, vel illud attentarint, vt et in matrem (s), quae filium nepotemue interemerit. *L.* 1. *D. ad Leg. Pomp. de parric.* Ad poenam quod attinet, eam plane cum poena legis Corneliae de ſicariis conueniſſe putant Cuiac. *ad Paull. Recept. Sent. V.* 24. 1. et Gothofredus *ad L. vlt. C. Theod. de parricid.* Sed erraſſe illos dixeris niſi per legem Corneliam intellexerint caput de parricidiis, deceptos male intellecta *Lege* 1. *D. ad Leg. Pomp. de parricidiis*, facile adparet. Sane enim poſt legem etiam Pompeiam culleo inſutos eſſe parricidas, diſcimus ex Sueton. *Octau.* XXIII. Seneca *de Clement.* I. 15. *et* 23. et Iuuen. *Satyra VIII. v.* 214. *XIII. v.* 153. Conſtat vero, poenam Pompeia lege propoſitam praeterea in eo conſtitiſſe, quod confeſſus, ſe parentis, aut cognati, aut omnino adfinitatis eius, quae nuncupatione parentum continetur, fata properaſſe, virgis ſanguineis verberatus, deinde culleo inſueretur, cum cane, gallo gallinaceo, vipera et ſimia, ac deinde in profundum iactaretur: ſin autem quis alia cognatione, vel adfinitate iunctas perſonas necaſſe, ſe fatetur: poenam legis Corneliae de ſicariis ſuſtineret (t). §. 6. *Inſt. h. t.* Plura ea de re diſſeruit, Triboniano parum aequus, Io. Franc. Ramos *in Triboniani de poena parricidii*, *Lugd. Batau.* MCCCCXXVIII.

(s) Patri enim vi poteſtatis in liberos competebat ius vitae et necis, adeoque is parricidii poena haud tenebatur ſi vel filium, vel nepotem, in poteſtate conſtitutum occidiſſet. L. 11. D. *de liber. et poſtum.* Adde Auctor. *collat. leg. Moſ. et Rom. IIII.* 7. 8.

(t) Inde facile patet, cur *L.* 1. *D. ad leg. Pomp. de parricid.* eadem eſſe dicatur poena L. Pompeiae de parricidis, et legis Corneliae de ſicariis. Intelligendum id enim eſt de iis, qui remotiores cognatos vel adfines occiderint. Vnde non opus eſt emendatione V. C. Ger. Noodrii, qui *Probab.* I. 11. in prima illa lege pro *legis Corneliae de ſicariis* reſcribendum putat *legis Corneliae de parricidiis*. Quin quum lex Cornelia de ſicariis etiam parricidas perſequuta ſit, et, vti paullo ante §. LVIIII. diximus, veterem cullei poenam retinuerit: recte ſane et hoc ſenſu dici potuit, eamdem vtraque lege poenam parricidis eſſe propoſitam.

§. LXI.

Leges recentiores de homicidio et parricidio.

Multa tamen in his omnibus immutarunt poſteri. Inualuerat enim imperatorum aeuo, vt homicidia et veneficia in magiſtratibus deportatione; in aliis honeſtioribus poena capitis; in humilioribus denique cruce, vel beſtiis vindicarentur. Qui in honore aliquo erant poſiti, veluti magiſtratus principales ciuitatis et decuriones, deportabantur. *L.* 16. *D. ad Leg. Corn. de ſicar.* eaque de re exſtant reſcripta Hadriani, *L.* 15. *D. de poen.* et diuorum fratrum *L.* 6. §. 2. *de interd. et releg.* Exemplum eſt apud Lucian. *in Toxaride p.* 612. 7. 1. vbi eiusmodi homicida deportatus eſſe dicitur decreto Imperatoris. Qui nullo erant honore conſpicui, capitis damnabantur: *L.* 16. *D. ad Leg. Corn. de ſicar.* eoque pertinent, quae de honeſtiorum poena refert Paullus *Recept. Sent. V.* 33. 1. In crucem tollebantur homines infimae ſortis, maxime, qui latrociniis dederant operam. Petron *Satyr. p.* 94. Seneca *Epiſt. VII. L.* 28. §. 15. *De poen.* vbi abrogato iam a Conſtantino inter Chriſtianos crucis ſupplicio, teſte Sozom. *Hiſt. Eccl. I.* 8. furcam pro cruce poſuit Tribonianus, quod et alibi eum

Digitized by Google

eum feciſſe; notant Iac. Raeuard. *Coniectan. I. 16.* et Ant. Schulting. *Iurisprud. antiqu. anteiuſtin. p.* 506. Alii ex faece hominum, qui caedem commiſerant, beſtiis obiiciebantur. Paull. *ibid.* Vnde inſignioribus homicidis vulgo paſcebantur leones, teſte Tertull. *de Spectat. XXII.*

§. LXII.

Quis culleum abrogarit?

Culleum, parricidiis deſtinatum, abrogauit Hadrianus: *L. 9. D. ad leg. Pomp. de parricid.* quamuis et poſt eius conſtitutionem, ceu ex eadem lege adparet, cullei ſupplicium in vſu manſerit in locis maritimis. Poſtea viuicomburium et ad beſtias damnatio inualuit. Vnde de ſua aetate Paullus *Recept. Sent. V. 24. 1. Hodie tamen parricidae viui exuruntur, vel ad beſtias dantur.*

§. LXIII.

Lex Cornelia de falſis teſtamentaria.

Proximum eſt crimen FALSI, quod et ipſum publico iudicio vindicatum eſt. Equidem iam antiquiſſimis temporibus de falſo exſtitiſſe leges, nemo dubitauerit. Sed earum iam pridem periit memoria. Celeberrima eſt LEX CORNELIA DE FALSIS, quam *teſtamentariam*, et *numariam* vocat Cicero *in Verr. I. 42.* qui addit, *ea non ius aliquod nouum conſtitutum eſſe populo, ſed ſancitum, vt quod ſemper malum facinus fuerit, eius quaeſtio ad praetorem pertineret ex certo tempore.* Quaerebatur ex hac lege primo de eius capite, qui teſtamentum amouerit, celauerit, eripuerit, deleuerit, interleuerit, ſubiecerit, reſignauerit, quique teſtamentum falſum ſcripſerit, ſignauerit dolo malo, cuiuſue dolo malo id factum fuerit, quibus omnibus aqua et igni ex hac lege interdicebatur. Paull. *Rec. Sent. V. 26. 1.* Tale falſum frequentiſſimum erat Romae. In ſignatores enim teſtamentorum falſorum grauiter inuehitur Iuuenal. *Sat. I.* L. Audaſii, eius falſi rei, exemplum habes apud Suet. *Iul. cap. LXXXIII.* Si quis non modo falſum teſtamentum condidiſſet, verum etiam dominum, hereditatis adipiſcendae cauſſa, occidiſſet, accuſator non modo publice perſequebatur hoc crimen, ſed et actionem priuatam habebat, ad bonorum poſſeſſionem, tamquam praemium accuſationis, conſequendam. Ea actio vocabatur *internecini*, de qua conſule, ſis, Cuiac. *Obſ. I. 2.* Equidem multa alia capita huc referunt iure conſulti; ſed caue, exiſtimes, ea omnia ex *lege Cornelia* eſſe. De falis enim teſtamentis illa egit, non de inſtrumentis aliis. Verum poſtea variis Senatuſconſultis legis Corneliae poena etiam ad alia falſa prolata eſt. Exſtat hanc in rem egregium Vlpiani fragmentum apud auctorem *collationis legum Moſ. et Rom. VIII. 7.* quo varia eiuſmodi SCa recenſentur. Statilio enim et Tauro Coſſ. (u) prodiit SC. quo poena legis Corne-

(u) In textu Vlpiani eſt. Sed Statilius et Taurus vnus idemque eſt. Innui ergo videtur conſulatus *T. Statilii Tauri* et *L. Scribonii Libonis*, qui incidit in annum V. C. IↃCCLXVIII. vt coniecerunt Pithoeus *ad Collat. Leg. Moſ. et Rom. ibid.* Cuiac. *Parat. C. ad L. Corn. de falſ.* Petr. Fabr *Semeſtr. I. 25. p. 143.* et Salmaſ. *ad Ius Attic. XXX. p. 877.* Vnde falluntur qui id SC. anno V. C. IↃCCCCLXXX. L. Nonio, M. Annio Libone coſſ. conditum exiſtimant cum Hotomano.

liae irrogatur etiam ei, qui quid aliud, quam teſtamentum, ſciens ſignauerit, ſignariue curauerit, item qui falſas teſtationes faciendas, teſtamentaue falſa inuicem dicenda aut conſignanda dolo malo curauerit. Deinde, Licinio V. et Tauro Coſſ. (x) eadem lege condemnari iuſſi ſunt, qui ob ſtruendam aduocationem teſtimoniaue pecuniam acceperint, pactique fuerint, ſocietatem coierint, aut aliquam delationem interpoſuerint. Paullo ante M. Aurelio Cotta et M. Valerio Meſalla Coſſ. A. V. C. IↃCCLXXII. ſtatutum fuerat ab ampliſſimo ordine vt ſi qui coierint ad occiſionem innocentum, eadem lege coercerentur. Denique A. V. C. IↃCCLXXXI. duobus Geminis Coſſ. eadem lege coerciti, qui ob venumdandum *vel denudandum non remittendumue teſtimonium* (y) pecuniam acceperint. Vt adeo plurimis SC. (z) explicata, ad aliosque caſus prolata ſit lex illa Cornelia. Quare mirum non eſt, inter *falſum* et *quaſi falſum* diſtingui *L. 1. §. vlt. D. ad leg. Corn. de falſ.*

(x) M. Licinius V. Conſul collegam non Taurum habuit, ſed L. Calpurnium. Tacit. *Ann. IIII. 62.* iſque conſulatus incidit in annum V. C. IↃCCLXXVIIII. Tiberii XIIII. Sed forſan Taurus Calpurnio ſuffectus eſt, aut ſcriba Taurum ex antecedentibus imprudenter repetiit.

(y) Verba haec ſunt in textu VIpiani, ſed vitioſa procul dubio. Legendum monet Cuiacius *denunciandum vel non denunciandum, remittendumue.* Diſputant de hoc loco Herald. *de rer. iudicat. auct. l. 6.* Grot. *Flor. ſparſ. ad L. vlt. de concuſſion.* Salmaſ. *Iur. Attic. XXX.* Corn. Bynkershoeck. *Obſeru. III. 10.*

(z) Tale etiam eſt SC. quo cautum, vt eae tabulae, quae publici ac priuati contractus ſcripturam continent, adhibitis teſtibus, ita ſignarentur, vt in ſumma marginis ad mediam partem perforatae, triplici lino conſtringerentur, atque impoſitae ſupra linum cerae ſigna imprimerentur: aliter prolatae tabulae nihil momenti haberent. Paull. *Rec. Sent. V. 25. 6.* Quod ſub Nerone repertum eſſe, docet Sueton. *Ner. XVII.* Contra ea, non ad Neronis tempora, ſed ad Tiberii principatum hoc ius pertinere, idque inductum eſſe SC. Liboniano exiſtimat P. Fab. *Semeſtr. I. 25. p. 143.* Plura de hoc ſignandi modo tradit Cl. Salmaſius *de modo ſubſcr. et ſubſign. teſtam. XXVI.* Ex aliis SC. eſſe videntur, quae habet Paull. *Recept. Sent. V. 25. 11. ſequ.*

§. LXIIII.

Lex de falſo numario.

Alterum huius legis caput legis numariae nomine veniebat. Eo cautum, vt qui numos aureos ac argenteos adulterauerit, lauerit, conflauerit, raſerit, corruperit, quiue numos ſtanneos plumbeosue emerit, vendiderit dolo malo, ei damnato aqua et igni interdiceretur. Verum et huic alia deinde ſunt addita, ſiue SC. ſiue conſtitutionibus principum. Quale fuit illud, quod qui vultu principis ſignatam monetam, praeter adulterinam, reprobauerit, huius legis poena teneretur. Paull. *Rec. Sent. V. 25. 1.* Id quod iam Epicteti temporibus, id eſt, ſub Nerone et Veſpaſianis, receptum fuerat. Ita enim Arrian. *Diſſ. Epictet. III. 3.* Τό τοῦ καίσαρος νόμισμα οὐκ ἔξεστιν ἀποδοκιμάσαι τῷ τραπεζίτῃ οὐδὲ τῷ λαχανοπώλῃ ἀλλ' ἂν δείξῃς θέλει, οὐ θέλει, προέσθαι αὐτὸν δεῖ τὸ ἀντ' αὐτοῦ πωλούμενον; *Caeſaris numum nec argentario, nec oleorum venditori, improbare licet: ſed oſtenſo eo ſiue velit, ſiue nolit, rem venditam ei tradere oportet.* Plura hanc in rem dabit Iac. Gothofr. *ad leg. vn. C. Theod. ſi quis ſolid. circul. exter. circumcid.*

§. LXX.

§. LXV.

Enimuero nec haec Sullae ſeueritas ſufficere viſa eſt Imperatoribus. Hinc nouae inualuere poenae, noua ſupplicia. Nam de ſuo aeuo Paullus, *V. 25. 1. Et honeſtiores quidem in inſulam deportantur, humiliores autem aut in metallum damnantur, aut in crucem tolluntur. Serui autem, poſt admiſſum manumiſſi, capite puniuntur.* Iuſtinianus vero §. 7. *Inſt. h. t.* omnes liberos homines deportatione, ſeruos extremo ſupplicio ob falſum puniri tradit. Leges nouae de crimine falſi.

§. LXVI.

Non minus ſeuere vindicata eſt VIS PVBLICA et PRIVATA. Et antiquiſſimis quidem temporibus de vi non ſingularibus legibus actum, ſed ea res legibus de maieſtate et ſicariis ſimul comprehenſa videtur. Primus hoc crimen a maieſtate et homicidio diſtinxit, ac data ſingulari lege vindicauit P. PLAVTIVS tribunus plebis, A. V. C. IↃCLXXVI. Catulo et Lepido Coſſ. quae lex etiam Catulo nonnumquam tribuitur ideo, quod is conſul Plautium in ea ferenda adiuuerat. Quum enim, mortuo eo anno Sulla, Lepidus Marianarum partium adſertor, cum Catulo, Sullano, de actis Sullae contendere coepiſſet: ingens ſeditio concitata eſt; victoque et pulſo vrbe, ac in Sardinia interfecto Lepido, Catulus hanc legem tulit cum Plautio, Cic. *pro Milon. XIII.* Quaerebatur ex hac lege de capite eius, qui aduerſus remp. coniurauit, inſidias ſenatui fecerit, magiſtratibus vim attulerit, qui cum telo in publico fuerit, aut ſeditionis cauſſa loca ſuperiora occuparit, alienaſue aedes ſaxis, ignibus aut ferro occuparit, itemque, qui poſſeſſorem e fundo cum hominibus armatis deiecerit, dolo malo; aut armatis obiectis, vt inde profugerent, cauſſam attulerit. Quo caſu praedium nec vſucapi ex hac lege poterat. Poena et hic erat aquae et ignis interdictio. Ex hac lege quaeſtio habita eſt de Catilina, eiuſque coniurationis ſociis, item de P. Clodio, P. Sextio et aliis. Sigon. *de Iudic. II. 13.* Leges antiquiores de vi publica et priuata.

§. LXVII.

Poſtea et POMPEIVS, tertio conſulatu, LEGEM DE VI tulit, quae tamen non in vniuerſum valuit, ſed tantum de caede in Appia via facta, et incendio curiae, et domo M. Lepidi interregis oppugnata quaeri, et Quaeſitorem ob hanc rem nouum extra ordinem creari, iuſſit. Sigonius *de Indic. II. 33. p. 676.* Lex Pompeia de eadem.

§. LXVIII.

Succeſſit LEX IVLIA a Caeſare lata iam dictatore, cuius ſolus meminit Cicero *Philipp. I. 9.* ſed obſcure, vt, quid ea ſancitum ſit, vix conſtet. Tanto celebriores vero ſunt LEGES IVLIAE Auguſti DE VI PVBLICA ET PRIVATA. Publicam vim feciſſe dicebatur, qui arma, tela, domi ſuae agroue, in villa praeter vſum venationis, vel itineris, vel nauigationis coegerit, praeter ea, quae quis promercii cauſſa habuerit; hereditateue ei obuenerint: qui turbae, ſeditioniſue faciendae conſilium, inierit, ſeruoſque ac liberos homines in armis habuerit; qui pubes cum telo in publico fuerit; qui peſſimo exemplo conuocata ſeditione, villas expugnauerit, et cum telis et armis bona rapue- Lex Iulia de vi publica.

puerit; qui ex incendio rapuerit aliquid, praeter materiam, qui puerum vel feminam, vel quemquam alium, per vim ſtuprauerit; qui in incendio cum gladio aut telo rapiendi cauſſa fuerit, vel prohibuerit dominum res ſuas ſeruare; qui armatis hominibus poſſeſſorem domo agroue ſuo aut naui ſua deiecerit, expugnauerit concurſu, vtque id fieret, homines conuocauerit; qui coetu, concurſu, turba, ſeditione incendium fecerit, quique hominem dolo malo incluſerit, obſederit, quiue fecerit, quo minus ſepeliatur, quo magis funus diripiatur, diſtrahatur, quique per vim ſibi obligauerit: qui quum imperium poteſtatemue haberet, ciuem Romanum, aduerſus prouocationem necauerit, iuſſeritque quid fieri, aut quid in collum iniecerit, vt torqueatur: qui legatorum, oratorum, comitum quem pulſauerit, ſiue iniuriam fecerit: qui reum vinxerit, impedieritue, quo minus intra certum tempus adſit: qui dolo malo fecerit, quo minus iudicia tuto exercerentur, aut iudices, vt oportet, iudicarent, vel is, qui poteſtatem imperiumue haberet, quod ei ius eſſet, decerneret, imperaret, faceret: qui ludos pecuniaſue ab aliquo inuito publice priuatimue per iniuriam exegerit: qui cum telo dolo malo in concione fuerit, aut, vbi iudicium publice exerceretur, praeter eum, qui propter venationem haberet homines, qui cum beſtiis pugnarent, qui conuocatis hominibus vim fecerit, quo quis verberaretur et pulſaretur, neque occiſus homo ſit; qui aedes alienas villaſue expilauerit, effregerit, expugnauerit, ſiquidem in turba cum telo fuerit: qui noua vectigalia exercuerit. Haec ſunt praecipua huius legis capita, quae nobis ſeruarunt iureconſulti, et ex iis collegit Sigon. *de Iudic. II.* 33. *p.* 679. *ſequ.* Singulare id fuit in hac lege, quod praetor, cui haec quaeſtio obuenerat, iuriſdictionem poſſet alii mandare. *L.* 1. *princ. de offic. eius cui mand. iuriſd.* Poena vis publicae erat aquae et ignis interdictio, poſtea deportatio, qualem poenam ſubiit Vibius Serenus apud Tacit. *Ann. IIII.* 43. Denique ſub Imperatoribus ſequentibus humiliores ex hac lege capitis damnati, honeſtiores in inſulam deportati ſunt. Paull. *Rec. Sent. V.* 26. 1.

§. LXVIIII.

Et de vi priuata. Legis DE VI PRIVATA rei erant, qui coetum et concurſum fecerant, quo minus quis in ius duceretur, quiue quaeſtionem de alterius ſeruo habuerant; qui quem ex agro ſuo hominibus congregatis, ſiue armis, deiecerant; qui creditores ſine auctoritate iudicis res debitoris occupauerant. Sigon. *ibid. p.* 681. His damnatis, tertia pars bonorum publicabatur, neque ad ſenatoriam, neque ad decurionalem dignitatem acceſſus dabatur, neque iudices eſſe poterant. Poſtea humiliores ob haec ſimiliaque crimina in metallum damnabantur, honeſtiores publicata tertia bonorum parte in inſulam relegabantur. Paull. *Recept. Sent. V.* 26. 3.

§. LXX.

Crimen peculatus olim extra ordinem vindicatum. Sequitur crimen PECVLATVS, de quo plerumque, vt ſupra dixi, ipſe populus iudicabat. Dicebatur ita furtum pecuniae publicae, et, quemadmodum a furto fures, ita a peculatu peculatores adpellabantur. Aſcon. Paed. *in Verr. II. p.* 181. idque ideo, quia olim in pecude ma-

maxime conſtiterunt diuitiae, adeoque ab ea initium eius fraudis eſſe coepit. Feſt. *voce peculatus p.* 359. Et olim quidem nec ſingularis lex de hoc crimine exſtabat, nec quaeſitores ſingulares erant conſtituti. Quoties ergo ſuſpectum de peculatu habebant ciuem: extra ordinem cuiquam hanc quaeſtionem demandabat populus: vt patet exemplo L. Scipionis Africani, apud Liu. XXXVIII. 56. ex quo etiam diſcimus, reis litem eſſe aeſtimatam, eoque facto, aut praedes dediſſe eos, aut in carcerem ductos, immiſſis in eorum bona Quaeſtoribus.

§. LXXI.

Poſtea LEX DE PECVLATV a neſcio quo lata eſt, et ſingularis conſtitutus praetor, qui quaeſtionem de peculatoribus haberet. Quis huius inſtituti auctor ſit, incertum eſt, niſi quod conſtat, id inſtitutum Sullanis temporibus eſſe antiquius. Sigon. *de Iudic. II.* 28. *p.* 614. Acceſſit poſtea LEX DE RESIDVIS, lata, vt videtur, a C. Cornelio Trib. pl. vt pecuniae, quae reſiduae apud quemquam erant, exigerentur. Aſcon. Paedian. *in Cornelian. p.* 1311. Poſtremo a Caeſare lata eſt LEX IVLIA DE PECVLATV, eaque cautum, vt qui ex pecunia ſacra, religioſa, abſtulerit, interceperit, in ſuam rem verterit, aut quo quis auferret, interciperet, vel in rem ſuam verteret, fecerit, qui in aurum, argentum, aes publicum quid indiderit, immiſcuerit, aut quo id fieret, fecerit dolo malo, quique tabulam aeream legis, formamue agrorum, aut quid aliud continentem, refixerit, vel quid immutauerit, ei aqua et igni interdiceretur, et pecunia ab herede repeteretur. Si quis vero publicam pecuniam, delegatam in vſum aliquem retinuerit, neque in eam rem conſumſerit, aut ſi apud aliquem ex locatione, emtione, alimentaria ratione, ex pecunia, quam acceperit, aliaue qua pecunia reſederit, is damnatus amplius tertia parte, quam debeat, ſolueret. Sed et hanc poenam poſtea ab Imperatoribus exaſperatam eſſe, non abs re ſuſpicatur Schulting. *ad Paull. Recept. Sent. V.* 28. *p.* 524.

Leges variae de peculatu.

§. LXXII.

Proxime ad peculatum accedebat crimen REPETVNDARVM, de quo quaeſtio prima perpetua facta eſt, et praetorem certum habuit. REPETVNDAE vero dicebantur pecuniae, quas ſiue ſocii, ſiue ciues priuati, a magiſtratibus, aut iudicibus, aut publicis curatoribus iudicio repetebant, quas illi aut in prouincia, aut in vrbe, aut ob dicendum ius, aut ob aliud quid publice curandum accepiſſent. Car. Sigon. *de Indic. II.* 27. Et initio quidem haec cauſſa priuata erat, et extra ordinem ex ſenatuſconſulto cognoſcebatur a recuperatoribus, idque anno adhuc IↃLXXXIII. factum eſt, vt patet exemplo P. Furii Phili, et M. Matieni, repetundarum accuſatorum ab Hiſpanis, apud Liu. XXXXIII. 2. Gliſcente autem ſubinde magiſtratuum prouincialium auaritia, primam DE REPETVNDIS LEGEM tulit L. Calpurnius Piſo, Trib. pleb. A. V. C. IↃCIII. Manlio et Cenſorino, Coſſ. qua non ſolum poenam, vt par eſt credere, ſeueriorem propoſuit, ſed et ſingularem inſtituit praetorem. Cic. *de Offic. III.* 29. Equidem Valer. Max.

Leges antiquae de repetundis.

Digitized by Google

Max. VI. 9. 10. meminit etiam LEGIS CAECILIAE, ex qua repetundarum damnatus ſit L. Lentulus, qui, quum poſtea Cenſor factus ſit anno V. C. IↃCVI. damnatum illum oporteret anno antecedente IↃCV, adeoque legem Calpurniam ſequente ſtatim anno inſequutam eſſe *legem Caeciliam*. Sed memoria procul dubio fefellit Valerium, neque aliam in mente legem habuit, quam Calpurniam, niſi dicere malis, eamdem legem etiam Caeciliam dictam, forſan ab aliquo Piſonis collega. Illud certum eſt, lege Calpurnia prouincialium tantum magiſtratuum rapacitatem eſſe coërcitam, non item vrbanorum. De his enim anno adhuc IↃCXII. quaeſtio extra ordinem habita eſt, teſte Cicerone *de Finib. II. 16.* Nec alia huius criminis poena fuiſſe videtur ex lege Calpurnia, quam aeſtimatio litis. Si enim vel relegationem vel exſilium ſubiiſſent rei, cenſuram non obtinuiſſet Lentulus anno V. C. IↃCVI. quum eſſet ſuperiore anno repetundarum damnatus. Valer. Max. *ibid.*

LXXIII.

Lex Iunia de iisdem. Calpurniam legem multae aliae ſequutae ſunt, et proximae quaeque duriores, vt ait Cicero *de Offic. III. 21.* Talis erat LEX IVNIA, lata, vt videtur a M. Iunio Penno Tribuno plebis A. V. C. IↃCXXVII. M. Aemilio Lepido et Lucio Aurelio Oreſte coſſ. qua praeter aeſtimationem litis etiam exſilium damnatis irrogabatur. Ea poena ex hac lege mulctatus eſt C. Cato accuſatus a Macedonibus. Vellei. Paterc. II. 8.

§. LXXIIII.

Lex Seruilia. Proxime Iuniam legem ſequuta eſt SERVILIA, lata a C. Seruilio Glaucia, praetore, C. Mario VI. et L. Valer. Flacco Coſſ. A. V. C. IↃCLIII. cuius ipſa fragmenta ex aenea tabula in Petri Bembi muſeo reperta, edidit Car. Sig. *de Iud. II. 26. p. 609.* Quaerebatur ex ea lege de iis, qui coſſ. praetores, dictatores, magiſtri equitum, aut in alio magiſtratu, pecuniam ab aliquo priuato abſtulerint, ceperint, coegerint, conciliarint, auerterint. Additum fuerat, vt horum, dum magiſtratum aut imperium haberent, nomen deferre haud liceret, vt accuſatoribus patronos ſumendi repudiandiue eſſet facultas, CDL legerentur iudices, qui quotannis de repetundis iudicarent, et quae ſunt huius generis alia. Ceterum non ſolum litis aeſtimationem, ſed et exſilium, irrogatum eſſe lege Seruilia, ex Liu. *Epit. LXX.* adparet.

§. LXXV.

Lex Acilia, Cornelia, Iulia repetundarum. Poſt hanc Seruiliam legem lata eſt ACILIA a M. Acilio Glabrione, in qua illud additum legibus ſuperioribus, VT NEQVE AMPLIARI, NEQVE COMPERENDINARI REVS POSSET. Aſcon. Paedian. in Cic. *Verr. I. 9. p. 1822.* Succeſſit LEX CORNELIA lata a L. Cornelio Sulla, dictatore, ſecundum quam iudicatum eſt vſque ad Caeſarem. Quaerebatur hac lege non ſolum de iis magiſtratibus, qui pecuniam dono ceperint, abſtulerint, coegerint, conciliarint, auerterint, ſed et qui libidinoſe, ſuperbe, crudeliter ſe in prouincia geſſerint, nec non de iis, qui iudices non ſuae decuriae munere functi ſint, aut non perpetuo ſederint, aut ob iudicandum pecuniam ceperint: itemque de eis,

eis, ad quos pecunia peruenerit: quiue proconſulares rationes ad aerarium non retulerint, aut qui procoſ. priuatim aliquo profecti fuerint, aut transmarinas res arceſſiuerint. Poena praeter litis aeſtimationem erat aquae et ignis interdictio, niſi in reatu accuſati deceſſiſſent. Quae omnia accurate ex monimentis genuinis demonſtrauit Car. Sigon. *de Iudic. II. 27. p. 615.* Poſtrema fuit LEX IVLIA, quam anno V. C. IↃCLXXXXIIII. in primo conſulatu tulit Iul. Caeſar, vt ex Cic. *Orat. in Vatin. XII.* colligitur. Multa fuerunt huius legis capita, quae partim ex ICtorum fragmentis, partim ex Cicerone, magno ſtudio collegit Sigon. *ibid. p. 618. ſequ.* De poena inter eruditos diſceptatur. Senatu et curiis ſubmotos eſſe repetundarum reos, patet ex Suet. *Caeſ. XXXXIII. Othon. II.* Tacit. *Hiſt. I.* 78. Plin. *Epiſt. II.* 11. 12. *IIII. 9.* Paull. *Rec. Sent. V.* 28. Vnde hanc poenam praeter litis aeſtimationem lege Iulia fuiſſe ſancitam, exiſtimat Iuſt. Lipſ. *ad Tacit. Annal. XIIII.* 24. Enimuero ſic haec lex non fuiſſet ceteris acrior, ſeuerior, ſanctior, quod tamen paſſim innuit Cicero *in Vatin. XII. et pro C. Rabir. XIIII.* Quum ergo iam antea rei iuberentur duplum, triplum, quadruplum reddere, ac praeterea mitterentur in exſilium, teſte Aſcon. Paed. *in Cic. Act. Verr. XIII.* non facile exiſtimes, leniorem in re fuiſſe Caeſarem. Sed tamen verum eſt, ciuitate non excidiſſe repetundarum ex hac lege damnatos (*a*), verum praeter aeſtimationem litis ordines eſſe motos, et prohibitos praeterea teſtimonium dicere, iudicare, poſtulare. *L. 6. §. 1. D. ad leg. Iul. repet.* Schulting. *ad Paull. Rec. Sent. V. 28. p.* 525.

(*a*) De ſua quidem aetate teſtatur Paullus *Rec. Sent. V. 28. reos hac lege damnatos nonnumquam in exſilium miſſos, aut ad tempus relegatos.* Sed pleraſque poenas a ſequentibus Imperatoribus eſſe immutatas, nemo ignorat, et hactenus exemplo non vno eſt demonſtratum.

§. LXXVI.

Nec omittendum crimen PLAGII, de quo exſtitit Lex FABIA, quam iam ante Ciceronis tempora latam eſſe, adparet ex eius *Oratione pro C. Rabirio III.* Tenebatur ea lege, qui ciuem Romanum ingenuum, libertinum, ſeruumue alienum celauerat, vendiderat, vinxerat, comparauerat, quiue in eam rem ſocius fuerat. Eius poenam olim numariam fuiſſe, ait Paullus apud Auct. *collat. leg. Moſ. et Rom. XIIII. 2.* (*b*) Sed idem addit, poſtea in plagiarios extra ordinem animaduertiſſe praefectos vrbi, itemque praeſides prouinciarum, et ita quidem, vt humiliores aut in metallum damnarentur, aut in crucem tollerentur; honeſtiores, ademta dimidia parte bonorum, in perpetuum relegarentur. Si ſeruus, ſciente domino, alienum ſeruum ſubtraxerat, vendiderat, celauerat, in ipſum dominum animaduertebatur: ſin id, domino ignorante, commiſerat, in metallum dabatur. Lex Fabia de plagio.

Paull.

(*b*) In textu eſt *ſummaria*, pro quo *numaria* legi iubent Pithoeus et Rittersh. in h. L. vt et Petr. Faber *Semeſtr. II.* 11. Ipſam quoque numariam poenam ex lege Fabia deſcribit Vlpianus apud auct. *Collat. leg. Moſ. et Rom. XIIII.* 3.

Digitized by Google

Paull. *ibid.* et Vlpian. *in collat. leg. Moſ. et Rom. XIIII.* 3. Edita etiam poſt ea tempora Diocletiani conſtitutio, qua in vrbe hoc crimen capite vindicari iubetur, *L. 7. C. ad leg. Fab. de plag.* quam ſequuta alia Conſtantini, ex qua ob plagium liberi hominis ſeruus aut libertinus ſtatim, id eſt primo quoque munere, beſtiis obiicitur, liber ſub hac formula in ludum datur, vt antequam aliquid faciat ad ſe defendendum, gladio conſumatur. *L. 1. C. Theod. ad leg. Fab. de plagiar.*

§. LXXVII.

Ambitus apud Romanos qualis fuerit?

Agmen claudat crimen AMBITVS. AMBIRE Romanis erat petere magiſtratum, verum ſtudioſius atque obnixius, quam mores legesque ciuitatis ferebant. Mira hic erant Romanorum artificia, quibus ſibi et amicorum et populi fauorem conciliarent. Q. Cicero de *petit. conſul. V. Petitio diuiſa eſt in duarum rationum diligentiam, quarum altera in amicorum ſtudiis, altera in populari voluntate ponenda eſt.* Amici erant *propinqui, neceſſarii, et qui aliquid oſtendebant voluntatis. Propinquos* vocabant, qui aut cognatione aut adfinitate coniuncti erant. *Neceſſarios*, quos conſuetudo vitae coniunxerat, vt familiares, tribules, vicinos, clientes, municipes, et qui in eadem ſocietate, collegio, ſodalitate, et ordine erant. Aliquid voluntatis oſtendere videbantur ſalutatores, deductores, ſectatores, ſuffragatores, de quibus omnibus Cicero *ibid.* Hi omnes ergo pro candidatis prenſabant, eosque laudabant, commendabant, et rerum eorum ſatagebant. Popularem vero auram, quam praecipue erat opus, captabant *nomenclatione, blanditiis, adſiduitate, et benignitate. Nomenclatio* eam habebat vim, vt petitor ſingulos ciues ſuo quemque nomine adpellaret ac ſalutaret. Quumque id fieri vix poſſet in tanta ciuium multitudine, alebant ſeruos, qui candidatis ciuium ſingulorum ſuggererent nomina, vnde eos *nomenclatores* vel *monitores* adpellabant. Cicer. *pro Muraena XXXVI.* Dicti etiam ſunt *fartores*, quia veluti in aures infarciebant ciuium nomina. Feſt. *voce Fartores p.* 287. quo pertinent illa Horatii *Epiſt. I. 6. verſ.* 49.

Si fortunatum ſpecies et gratia ſpectat:
Mercemur ſeruum, qui dictet nomina, laeuum
Qui fodiat latus, et cogat trans pondera dextram
Porrigere. Hic multum in Fabia valet, ille Velina:
Cuilibet hic faſces, dabit, eripietque curule
Cuilibet importunus ebur.

Blanditiae varia continebant adſentandi artificia. Alios candidati patres, alios fratres, alios patronos, adpellabant. Horat. *ibid. v.* 54. 55.

- - - Frater, pater, adde,
Vt cuique eſt aetas, ita quemque facetus adopta.

Nec pudebat eos *et frontem, et vultum, et ſermonem ad eorum, quoſcumque conuenerant, ſenſum et voluntatem commutare.* Cic. *de petit. conſul. X.* Opus porro erat *adſiduitate*, nec parum prodeſſe videbatur candidatis, adſidue eſſe Romae, atque in foro, adſidue petere, ſaepe eosdem

eoſdem adpellare, ambire, prenſare, rogare. Circuibant ergo forum, ſupplices populo, circuibant omnia Italiae conciliabula, prehendebant ſingulorum dextras, beneficia ſua in ſingulos commemorantes, cicatrices pectore nudato oſtendebant, et quae erant huius generis alia. Sed maximum momentum habebat *benignitas*, ſi plura populo dediſſent congiaria, prandia, munera. Cic. *petit. conſ. XI.* Qua in re tanta erat quorumdam profuſio, vt furioſum patrimonii ſui facerent exitum. Aſcon. Paedian. *in Cic. pro Scauro p.* 1751. Sed in eo haud ſubſtitit candidatorum induſtria. Saepe eo prolapſi ſunt impudentiae, vt praeſente pecunia emerent ſuffragia, eaque de cauſſa ſecum producerent *interpretes*, per quos pactio induceretur, *ſequeſtres*, apud quos deponeretur pecunia, *et diuiſores*, qui ſingulis numos diſtribuerent. Aſcon. Paedian. *in Verrin. II. p.* 1821. Immo ſaepe adhibita vis eſt, turba vel factione conducta, quae terrorem incuteret populo, eaque *ſodalitiorum* nomine venit. Quae omnia accurate expoſuit. Sigonius *de Iudic. II.* 30.

§. LXXVIII.

Leges variae de ambitu.

Quum ergo tam turpe vitium tam altas egiſſet radices: nihil reliqui fecerunt Romani, vt illud legibus quam plurimis coercerent. Sane non tamen vllum eſt delictum publicum, de quo tot exſtent leges, quot de ambitu latae ſunt. Iam anno V. C. CCCXXI. L. Pinario, et L. Furio, tribunis militum conſulari poteſtate, ſenatus auctoritate lex lata eſt a tribunis plebis, quo togae candidae vſus prohiberetur. Liu. IIII. 25. Sed hanc legem vel nunquam, vel parum diu valuiſſe oportet. Deinde A. V. C. CCCLXXXXV. C. Fabio Ambuſto et C. Plautio Proculo Coſſ. ſequta eſt LEX POETELIA, a C. Poetelio, tribuno plebis, perlata, qua nouorum maxime hominum ambitio, qui nundinas et conciliabula obire ſoliti erant, comprimebatur. Liu. VII. 15. Sed nec ea diutius in vſu fuit. Proxima eſt LEX BAEBIA AEMILIA, a Cn. Baebio et L. Aemilio Paullo Coſſ. lata A. V. C. IↃLXXI. Liu. XXXX. 19. Eam aduerſus largitiones latam eſſe, colligi poſſe videtur ex Nonio VII. 19. p. 749. *Cato lege Baebia: pecuniam inlargibo tibi.* Inde A. V. C. IↃXCIV. noua lege opus fuit, puta CORNELIA FVLVIA lata a Cn. Cornelio Dolabella et M. Fuluio Nobiliore coſſ. Epit. Liu. XXXXVII. Ea primum cautum fuiſſe videtur, vt largitio capitalis eſſet, id eſt, exſilio puniretur, ſiquidem paullo poſt ambitus damnatus eſt Q. Coponius, quod vini amphoram dediſſet ei, cui ſuffragii latio erat. Plin. *Hiſt. Nat. XXXV.* 12. Poſtea A. V. C. IↃCXXXIIII. lata eſt LEX MARIA per C. Marium, tribunum plebis, qua cautum eſt, vt pontes anguſtiores fierent, ne ſuffragatori locus ad rogandum eſſet. Cic. *de Leg. III.* 17. Nec dubium videtur, quin eodem tempore quaeſtio ambitus facta ſit perpetua, ſiquidem iam A. V. C. IↃCXXXVIIII. P. Rutilius et M. Scaurus ſe inuicem huius criminis accuſarunt. Aſcon. *in Cic. pro Scauro p.* 1751. Per eadem tempora LEX FABIA, promulgata de numero ſectatorum, a populo antiquata eſt. Cic. *pro Muraena. XXXXIIII.* Aſt A. V. C. IↃCLXXXVI. M. Acilio Glabrione et C. Calpurnio Piſone Coſſ. perlata eſt LEX ACILIA CALPVRNIA, vt, qui ambi-

tus damnati eſſent, iis neque magiſtratum capere, neque in ſenatum legi liceret, et pecunia mulctarentur. Dio Caſſ. *Hiſt. XXXVI. p. 20.* Eam legem poſtea anno IↃCXC. Cicerone et Antonio Coſſ. ſequuta LEX TVLLIA de ambitu, qua legem Aciliam Calpurniam etiam ad eos protulit, qui mercede conducti obuiam candidatis iuiſſent, qui conducti ſectarentur, qui gladiatoribus et vulgo locum attribuiſſent, qui prandia vulgo dediſſent, qui biennio, quo petunt, gladiatores dare auſi eſſent, niſi ex teſtamento praeſtituta die. Cic. *in Vatin. XV.* Additum ea lege, vt, qui de ambitu condemnarentur, ii praeter aliam poenam decennali exſilio mulctarentur. Biennio poſt anno IↃCXCII. M. Valerio Meſſalla et M. Pupio Piſone coſſ. ab Aufidio Lurcone, tribuno plebis, denuo promulgata LEX AVFIDIA de ambitu, ſeuerior etiam, quam Tullia, qua inter alia cautum, vt, qui numos in tribu pronunciauerit, ſi non dederit, impune eſſet, ſin dederit, quoad viueret, ſingulis tribubus ſeſtertium MMM. deberet. Cic. *ad Att. Epiſt. I. 13.* Sed quam parum diu etiam haec lex valuerit, diſcimus exemplo Caeſaris et Bibuli apud Sueton. *Iul. XVIIII.* Eiusdem paene aetatis eſt LEX LICINIA, A. V. C. IↃCXCVI. Cn. Pompeio et M. Licinio Craſſo coſſ. lata, aduerſus ſodalitia, coitionem cum petitoribus, numorum diuiſionem, quibus omnibus exſilii poena ſtatuta. Car. Sigon. *de Iudic. II. 32.* Sed nec hanc legem ſuffeciſſe, inde patet, quod paullo poſt anno V. C. IↃCCI. a CN. POMPEIO, ſolo tum conſule, noua lata eſt, qua breuius factum eſt iudicium ambitus. Sigon. *ibid. p. 660.* Sed et C. IVLIVS CAESAR, dictator, ambitum coercuit, non quidem lege, ſed quod comitia cum populo partiretur, vt exceptis conſulatus petitoribus, de certo numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet, pronunciarentur, pro altera parte, quos ipſe dediſſet. Edebat autem candidatos per libellos, circa tribus miſſos, ſcriptura breui: *Caeſar dictator illi tribui. Commendo vobis illum et illum, vt veſtro ſuffragio ſuam dignitatem teneant.* Sueton. *Iul. XXXXI.*

§. LXXVIIII.

Lex Iulia de ambitu. Poſtrema eſt LEX IVLIA DE AMBITV, cuius in pandectis noſtris fit mentio, lata ab Auguſto Imperatore. Sed ea non opus fuit diu, ſiquidem, comitiis ſub Tiberio e campo translatis in curiam, omne ambitus crimen euanuit. Vnde lex ambitus ad eos tantum pertinere viſa eſt, qui in municipiis duumuiratum vel ſacerdotium, vt puta Alytarchiam, corruptis decurionum ſuffragiis, vel aduocata ſeruorum aliaue multitudine, obtinuerint. *L. 1. D. ad L. Iul. de ambit.* Eos enim Imperatores ſequentes in inſulas deportari iuſſerunt, tamquam vis publicae reos. Paull. *Recept. Sent. V. 30. 1.*

§. LXXX.

Concluſio operis. Sic emenſi demum illud antiquitatis Romae iter, nihil quod ad intelligentiam inſtitutionum iuris Romani neceſſarium videbatur, videmur nobis omiſiſſe. Quare, tamquam feſſi, ne diutius in aliena republica verſemur, in patriam reuertimur poſtliminio, viſuri in poſterum,

Quid domibus noſtris praui rectiue geratur.

S. D. G.

IN-

Digitized by Google

INDEX I.

RERVM ET VERBORVM.

Pro. notat *prooemium*, Adp. *adpendicem*, pr. *principium* cuiuſque tituli. Numeri Romani *libros*, e reliquis numeris primus *titulum*, ſecundus *paragraphum* indicat. Littera minuſcula addita ad *adnotationem* textui ſubiectam reſpicit.

A Littera abſolutionis nota. IIII. 18, 31.
Abdicatio liberorum qualis et quomodo facta? II. 10, 23.
Accenſi. I. *adp.* 53.
Acceptilatio quid? III. 30. 10. *ſequ.* quomodo facta *ibid.* vbi locum habuerit? III. 30, 13. cur dicatur iuris gentium. I. *adp.* 137.
Acclamationes Principibus factae. I. 2, 55. in acta relatae. *ibid.*
Accuſare qui potuerint? IIII. 18, 17.
Accuſatio accuſationis. IIII. 18, 17.
Accuſatores publici. IIII. 18, 17.
Acquiſitio iuris gentium. II. 1, 21. iuris ciuilis. II. 1, 22. per liberos. II. 9, 1. per matrem familias. *II.* 9, 4. per perſonas liberas. II. 9, 5. per ſeruos. II. 9, 3. per adrogationem. III. 11, 1. *ſequ.*
Actio aeſtimatoria ex emto. III. 23, 3. arbitraria. IIII. 6, 36.
bonae fidei. *ibid.*
in caupones. IIII. 5, 5.
Confeſſoria IIII. 6, 27.
Rhetorum fictae. IIII. 6, 22.
de diſtrahendis rationibus. I. 26, 5.
duplex in iudiciis publicis. IIII. 18, 24.
edita quomodo: IIII. 6, 19.
Actiones non eaſdem omnes dabant praetores. IIII. 6, 19.
Actio de emto ex modo. III. 23, 3.
exercitoria. IIII. 6, 38. et IIII. 7, 3.
familiae erciſcundae. III. 28, 6. *ſeq.*
formulae adſtricta. IIII. 6, 19. (*n*)
intenta quomodo? IIII. 6, 19.
Actio quod iuſſu. IIII. 6, 38.
Kalendarii. III. 15, 5.
legis quid? *pro.* 6.
eae a iureconſultis inuentae. I. 2, 31. num fuerint penes collegium pontificum? I. 2, 31. (*s*)
cur excogitatae. I. 2, 31.
ex maleficiis. IIII. 6, 18.
mandati, concurrente dolo, famoſa. III. 23, 20.
mixta quid? IIII. 6, 34.
in nautas. IIII. 5, 5.
negatoria. IIII. 6, 27.
negotiorum geſtorum. III. 28, 3.
noxalis. IIII. 8, 4. *ſequ.*
de paſtu pecoris. IIII. 9, 1.
de peculio. IIII. 7, 5.
perpetua. IIII. 12. 1.
a perſequutione et a petitione quomodo differat? III. 30, 12. (m)
poenalis. IIII. 6, 35.
poſtulata quomodo? IIII. 6, 19.
praeiudicialis. IIII. 6, 10.
praeſcriptis verbis. IIII. 6, 32.
praetoriae annuae. IIII. 12, 2.
perpetuae *ibid.* 3.
Publiciana. IIII. 6, 28. eius antiquitas. 11, 15. IIII. 6, 28.
Actio quadrupedaria. IIII. 9, 4.
quaſi Seruiana. IIII. 6, 29.
quotuplex? IIII. 6, 23.
reſciſſoria Public. IIII. 6, 29.
de in rem verſo. IIII. 7, 5.
in rem vtilis. IIII. 6, 26.
Seruiana. IIII. 6, 29.
Actio pro ſocio, dolo concurrente, famoſa. III. 23, 20.
qua ſolidum petitur vel non petitur. IIII. 6, 37.
ex ſponſu. III. 16, 22.
contra ſtabularium. IIII. 5, 5.
ex ſtipulatu. III. 20, 22.
ſuſpecti tutoris. I. 26, 2.
tributoria. IIII. 7, 4.
Actor tutoris. I. 23, 11.

Seruus. *ibid.*
Actum eſt formula comica ab effectu rei iudicatae ſumta. IIII. 17, 13.
Actus et iter. II. 3, 10.
Addictio bonorum libertatis cauſſa. III. 12, 1. *ſequ.*
Addicti debitores. III. 30, 2. an ſeruilis conditionis? *ibid.* liberati, nonnunquam a diuitibus. III. 30, 4. (c)
Adiudicatio quid? II. 1, 27.
Adiutor tutoris. I. 23, 11.
Adoptio, cur Romae tam frequens? I. 11. 1. *ſequ.*
a quo fieri potuerit. I. 11, 12.
an et ab eo qui liberos habebat? I. 11, 8.
an in ea partus ſimulatus? I. 11, 15. (e)
per aes & libram. I. 11, 15.
mancipatio in ea adhibita. I. 11, 15.
Adoptio quorum fieri potuerit? I. 11, 16.
an domi facta? I. 11. 15. (e)
quotuplex? I. 11. 4.
per teſtamentum. I. 11. 18.
eius effectus. I. 11, 19.
mutata a Iuſtiniano. I. 11, 20.
an tribuerit nobilitatem. I. 11, 11.
etiam domi facta a principibus. I. 11, 15. (e)
a feminis facta. I. 11, 12.
Adorare, id eſt agere. IIII. 1, 11.
Adpromiſſor; III. 21, 4.
Adquiſitio: vide Acquiſitio.
Adrogatio cur in comitiis facta, et lege curiata? I. 11, 6.
quamdiu? I. 11, 13.
eius effectus. I. 11, 11.
pontificum auctoritate fieri cur debuerit? I. 11, 7.
quaeſtiones in ea propoſitae. I. 11, 9.
requiſita, quum pupillus adrogatus. I. 11, 17. (g)
Adrogatio per reſcriptum. I. 11, 17.
in ea rogatio ad populum. I. 11. 10.
Romae tantum facta. I. 11, 12.
vnde dicta? I. 11, 5.
Adrogatio, per eam acquiſitio. III. 11, 1.
Adſciſcere vocabulum adoptionis. I. 11, 18.
Adſerere liberali cauſſa. IIII. 6, 30.
in ſeruitutem. *ibid.*
Adſeſſores iudiciorum. IIII. 6, 9.
Adſiduitas. IIII. 18, 77.
Adſignatio libertorum. III. 9, 2.
Adſcriptitii. I. 3, 8.
Adulterae dotis parte priuatae, IIII. 18, 51.
in monaſterium detrudendae ex lege Iuſtiniani. IIII. 18, 52.
ab ipſis viris condemnatae. IIII. 18, 51. (f)
verberatae ex lege Iuſtin. IIII. 18, 52.
Adulteri domi deprehenſi caſtrati. IIII. 28, 57. (f)
Adulterium capitale ex lege Conſtantini M. IIII. 18, 52.
eius poena ex lege Iulia an gladius? IIII. 18, 51.
an relegatio in inſulam? *ibid.*
genuina quaenam, *ibid.*
grauiter punitum ab imperatoribus. IIII. 18, 52.
Aduocatorum origo. I. 2, 29. IIII. 10, 1.
vnde dicti. I. 2, 33.
Aedes ſacrae quomodo differant a templis? II. 1, 2.
Aedium Romanorum altitudo. II. 3. 7.
Aedificandi modus Romae obſeruatus. II. 3, 4.
Aediles aerario aliquando praefecti. I. 25, 11.
Cereales. I. 2, 26. (q)
curules. I. 2, 25.
eorum edicta. I. 2, 27.
de ſumtibus ſepulcrorum. II. 1. 4.
eorum iuriſdictio. IIII. 6, 4.
concurrens cum praetoria. I. 2, 27.
Aediles in municipiis. I. *Adp.* 123.
eorum munus. I. 2, 26.
Origo. I. 2, 15.
etiam praetores dicti. I. 2, 27. (r)
plebeii. I. 2, 25.
apud eos profitebantur meretrices. IIII. 18, 53.
Aeditui, apud eos depoſita teſtamenta. II. 10, 11.
Aelianum ius: *vid.* ius Aelianum.
S. AELIVS iuris Aeliani auctor. *Pro.* 8. (*p*)
eius Tripartita. *ib.*
Aerarium quomodo a fiſco differat? I. 25. 10.
ei quinam praefuerint? I. 25, 11. eius praefectus. *vid.* Praefectus.
Saturni & milit. *ib.*
A[illegible] vectigal. I. *adp.* 63.
Aes vxorium. I. 25, 3.
graue. IIII. 4, 1.
Ager cenſui cenſendo. II. 1. 18. I. *adp.* 98.
vectigalis. III. 23. 9. (*b*) et III. 23. 13.
Agere alterius nomine cur non licuerit? IIII. 10, 2.
A. AGERIVS, nomen in formulis ſolenne. III. 30, 12.
Agnati qui? III. 2, 1.
eorum tutela legitima. I. 15. 5. *ſeq.*
eorum ſucceſſio. III. 2, 3. *ſeq.*
capitis deminutionem paſſi inſtar cogna-

gnatorum erant. III. 5. 4.
ad agnatos et gentiles prouerbium. I. 23, 4. (*c*)
Agnomina Romanorum. III. 2, 2.
Album quid? I. 2, 23. (*m*)
Altitudo aedium Rom. II. 3. 7.
Altius non tollendi ſeruitus. II. 3, 7.
Altius tollendi obſcura. *ib.*
Ambitus aedium. II. 3, 4.
apud Romanos qualis? IIII. 18, 77.
leges de hoc crimine variae. *ib.* 78.
Anatociſmus olim licitus, poſtea prohibitus. III. 15. 30. (*m*)
Angiportus. II. 3, 4.
Anguia Anguitia Dea Marſorum. I. *adp.* 94.
Annonae caritas. Propter hanc peregrini vrbe expulſi. I. *adp.* 136.
Annulus pronubus. III. 16, 20.
Annuli aurei ius. I. 5, 17. (*b*)
Anſariae vectigal. I. *adp.* 63.
Anteſtatio in ius vocantium quid et quomodo facta? IIII. 6, 14. ea an ſemper opus. *ibid.*
Anteſtatus quis? et an idem cum libripende? I. 12, 7.
Ἀντιγραφή. II. 7, 18.
ANTISTIVS Labeo ICtus: *vid.* Labeo.
ANTONINVS (Marcus) ſub eo conditum edictum prouinciale. *Pro.* 15. (*s*)
praetorem tutelarem creauit. I. 2, 20.
ANTONINI Caracallae conſtitutio orbis Romani. I. *adp.* 19, eius occaſio. *ibid.*
ANTONINVS Pius an et Hadrianus dictus? III. 3, 3.
Ἀνθύπατος pro conſulari. I. *Adp.* 96.
Ἀντικατηγορία. IIII. 18, 17.
Ἀπαιτεῖν. II. 10, 23.
Ἀποχύρωσιν. *ibid.*
APOLLO Didymaeus. II. 14, 4.
Apophoreta Saturnalia. II. 7, 5.
Aqua Claudia, Curtia, Traiana, II. 3, 12.
Aquae et ignis interdictio. I. 16, 9.
in cubicula et triclinia ductae. II. 3, 12.
ductus ſeruitus. *ib.* per iniuriam corruptae. IIII. 4, 5. (*i*)
Aquam oletare quid? *ib.*
AQVILIVS ICtus formularum inuentor. III. 30, 12. (*b*)
Aquiliana ſtipulatio. *ib.*
Aratrum inductum vrbibus. II. 5, 8.
Aratro circumductae coloniae. I. *adp.* 125.
Arbitri et iudices quomodo differant? IIII. 6, 36. et *ib.* 39.
quomodo tulerint ſententiam. IIII. 17, 12.
Arbor infelix quae? IIII. 18, 10. (d)
Arcae in ſepulcris ex qua materia? II. 1, 4.
Ex arca numerare. III. 15, 2.
Argentarii qui? III. 15, 6. (h)
Arillator quis? IIII. 7, 1.
Ariſtocratiam pulſis regibus moliebantur patricii. I. 2, 46.
Arrha in emtione data. III. 23, 2.
Arrha ſponſalitia. III. 16, 20.
As. IIII. 4, 1.
Aſſipondium. II. 14. 6.
Aſſius lapis cadauera conſumit. II. 1, 4.
Atilia gens Romae celeberrima. I. 20, 9. (f)
Auctio quid? II. 1, 22. II. 18, 11.
Auctores cur eſſe debebant actores? IIII. 6, 24.
Auctoritas an a tutoribus interponi potuerit perfecto negotio? I. 21, 3.
Auguſtus cur ICtos ſibi conciliarit? I. 2, 39. (x)
numerum praetorum auxit. I. 2, 20.
inuentor quaeſtorum candidatorum. I. 2, 45. (z)
eius inſtitutum de condendis SCtis. I. 2, 47. (a) I. 2, 49.
AVRELIVS Imperator quis? *Pro.* 19. (y)
Aureus quantum valuerit. III. 8, 10. (e)
Auris memoriae locus. IIII. 6, 14. (i)
tacta ab anteſtantibus. *ib.*
Aurum coronarium. II. 7, 4. oblatitium. *ib.*
Auſpicia cur comitiis adhibita? I. 2, 7.
Auſpicialis lapis. II. 1, 2.
Authenticae a quo collectae? *Pro.* 33.
Auxilia in legione. I. *adp.* 56.

B

BALSAMONIS (Antiochi) πρόχειρον. *Pro.* 39.
Barba a reis promiſſa. IIII. 18, 30.
Barbari ſequiori aeuo quinam vocati? I. *adp.* 134. barbaricum. *ib.*
eorum adoptandi ritus. I. 11, 15. (*e*)
Baſilica a quo collecta? *Pro.* 38.
Iulia, in qua habita iudicia centumuiralia. IIII. 6, 9.
in baſilicis inſtituta iudicia. IIII. 6, 7. (*a*)
BASILII Imp. πρόχειρον. *Pro.* 36.
BASILIVS primus molitur collectionem Iuris Graecan. *Pro.* 36.
Bello capti fiebant ſerui. I. 3, 1. non tamen in bello ciuili. *ib.* (*a*)
Beneficium abſtinendi. II. 17, 12.
diuiſionis. III. 21, 9.
ordinis. *ib.* 10.
in ſolutum dationis. III. 30, 7.
BERY-

Digitized by Google

BERYTI ſchola iuridica. *Pro.* 45.
Birrus a Romanis ſub imperatoribus loco rogae vſurpatus. I. *adp.* 139.
Bona caduca; *vid.* Caduca. eorum poſſeſſio quid? III. 10, 1.
quomodo differat a poſſeſſione bonorum. III. 10, 1.
quotuplex? III. 10, 3. an fuerit in arbitrio praetoris. *ib.* 2. [b] data pro tribunali. *ib.* 3. [c] contra tabulas. III. 10. 4. *ſeq.* 10, 6.
ab inteſtato. *ib.* 7. quomodo petita & data. III. 10, 10. *ſeq.*
qualis iure nouo? *ib.* 12.
eorum addictio libertatis cauſſa. III. 12, 1.
in Bonis eſſe quid? II. 1, 29.
Bonitarium dominium. *ib.*
BRANCHV IC. notatus. IIII. 6, 24. [u] et §. 25. [y]
Bulla habitus ingenuorum puerorum. I. 4, 1. (aa)

C

C Littera Condemn. I. *Adp.* 31, IIII. 18, 31.
Caduca bona quid? III. 10, 8.
Caelebs nihil capiebat ex teſtamento, II. 14, 2.
Caelibatus amantiſſimi Romani. I. 25. 2.
poena in libera rep. I. 25, 3.
Caerites et caeritum tabulae. I. *adp.* 6.
CAESARIS conatus colligendi ius vniuerſum. *Pro.* 12.
CAII inſtitutiones. *Pro.* 30. [d] quae adhuc ſeculo IX. integriores exſtiterunt. *ibid.*
Caius vbi tu es, ibi ego Caia. I. 10, 11.
Calata Comitia, *vide* Comitia.
Calendae celeres et triſtes. III. 15, 18.
Calendarium, *vide* Kalendarium.
CALIGVLA iureconſultos tollere voluit. I. 2. 40.
Calumniae poena. IIII. 16, 3. *ſequ.*
Calumniatorum fronti littera K ſuffixa. IIII. 16, 3.
CANDIDIANVS a Valeria Auguſta adoptatus. I. 11, 12.
Canis damnum dans. IIII. 9, 2. *ſequ.*
quomodo a Romanis alligatus IIII. 9, 3.
Canem caue canum alligatorum latibulis ſubſcriptum. *ib.*
Canon frumentarius: *vid.* frumentum.
Capi ſolebant veſtales et flamen Dialis. I. 12, 14.
Capilli raſi a libertis. I. 5, 18. [i] ſubmiſſi a reis. IIII. 18, 20.
Caticae ficus. II. 7, 4.
Caſtratio adulterorum. IIII. 18, 15. (f)
Catholici procuratores Caeſ. I. *adp.* 106.
Caupona in hac non diuertebant honoratiores. IIII. 5, 5.
Cenotaphium an religioſum. II. 1, 3.
Cenſores in municipiis. I. *adp.* 123.
Cenſorum edicta vel leges cenſoriae quid? I. 2, 18. (x)
Cenſus cauſſa Romam veniendum. I. *adp.* 43.
eo adquirebatur ius ciuitatis. I. *adp.* 52. quando Romae agi deſierit. I. *adp.* 53. capitis et ſoli. I. *adp.* 124.
Cenſui cenſendo agri. II. 1, 18. I. *adp.* 98.
Centenarius libertus. III. 8, 7.
Centum aurei an mille HS? III. 8, 10. (e)
Centumuirale iudicium quale? IIII. 6, 9.
in eo quae cauſſae tractatae? IIII. 6, 9.
vbi habitum? *ibid.* quot iudicibus conſtiterit? *ibid.*
eius quatuor conſilia. *ibid.*
Centuriae praerogatiua, primo vocata, iure vocata. I. 2, 6.
Ceſſio in iure. *vide* in iure ceſſio. bonorum, qua lege introducta. III. 30, 8.
Chalcologus. I. *adp.* 53.
Chirurgi plerique Rom. medici. I. 25, 19.
χειρωνακς IIII. 1, 18.
CICERO an fuerit ICtus? *Pro.* 11. (q)
tentauit collectionem iuris. *ib.* eius loca explicata. I. 20, 16. (g) I. *adp.* 72. (d) I. *adp.* 88. I. *adp.* 120. (x) I. *adp.* 25.
Ciuis ingenuus. I. *adp.* 4.
Ciuium Rom. libertas. I. *adp.* 25.
quomodo differat a libertate iuris gentium? *ib.* (g)
a verberibus et iniuriis. *ibid.*
a magiſtratuum tyrannide. I. *adp.* 27.
a ſaeuitia creditorum, *ib.* 30. ius ſuffragii. *ib.* 31.
Ciuis Romanus alterius ciuitatis ciuis eſſe non poterat. I. *adp.* 72.
Ciuis Romanus ſum, qualis formula? I. *adp.* 28.
Ciuitatis ius cum quibus communicatum? I. *adp.* 2. *ſeq.*
in quo conſtiterit? *vide* iura ciuitatis.
Ciuitates foederatae. I. *adp.* 133.
Ciuitates liberae heredes poterant inſtitui, non aliae. II. 14, 3.
Claſſes ciuium Romanorum. I. 16, 1.

CLAV-

CLAVDII et VESPASIANI temporibus ſimul cur tribuatur SC. Macedoniانum. IIII. 7, 7.
CLAVDIVS praetores fideic. creauit. a, 20.
Clepſydra, ad eam dicere iuſſi ſunt oratores. IIII. 17, 8.
Cloacae ſeruitus. II. 3, 6.
Cloacarum Romanarum ſtupenda ſtructura. II. 3, 6.
Codex quid? *Pro.* 17. (*u*)
Alaricus. *Pro.* 22, (*a*)
Gregorianus. *Pro.* 18.
Hermogenianus. *Pro.* 19.
vtriuſque fragmenta. *ib.* 21.
Iuſtinianeus prior. *ib.* 28.
poſterior. *ib.* 31.
Graece verſus in Graecia exſtitit. *ib.* 35. (*b*)
Theodoſianus. *Pro.* 22.
eius naeui. *ib.* 23.
Codicilli, eorum origo et natura. II. 23. 11. *ſequ.*
eorum et epiſtolarum differentia. II. 23, 11. (*c*)
teſtamento confirmati. II. 23, 14.
ſollemnitates. II. 23, 15. *ſequ.*
principum data ſacerdotibus et dignitates. I. *adp.* 68.
Coeleſtis Salinenſis Carthaginis, quaenam Dea? II. 14, 4.
Coemtio ritus nuptiarum omnibus fere gentibus ſollemnis. I. 10, 10. (d)
quomodo facta? I. 10, 11.
eius effectus. I. 10. 12.
Cognati an ad ſucceſſionem vocati Legibus XII. Tab. III. 5, 1.
eorum ſucceſſio e iure praetorio. *ib.* 2.
Cognati quinam? III. 5, 3. ad quotum gradum ſucceſſerunt. III. 5, 5.
Cognitio extraordinaria. IV. 15, 7.
Cognitores qui? IV. 10, 3.
Coloni ſerui. I. 3, 8.
Coloniae quid? I. *adp.* 124.
ciuium Romanorum. *ib.* 127.
Italici iuris. *ib.* 129. Latinae. *ibid.* 128.
militares. *ib.* 130. quomodo deductae? *ib.* 125. quotuplices? *ib.* 126.
earum respublica. *ibid.* 131.
inſignia. *ib.* 127.
Comes rerum priuatarum. I. 25, 12.
ſacrarum largitionum. *ib.*
Comites a puellis et praetextatis abducti. IV. 4, 5. (d)
Comitia quomodo habita? I. 2, 6. *ſeq.*
eorum origo. I. *adp.* 64.
quotuplicia? *ibid.*
quamdiu Romae permanſerint? I. *adp.* 65. (z)
calata quae? II. 10, 2.
curiata. I. *adp.* 64.
an teſtamentorum cauſſa bis ſingulis annis conuocata. II. 10, 2. (a)
centuriata, in iis de capite ciuium Rom. actum. IV. 18, 35.
tributa in iis de mulcta ciuium Rom. actum. *ib.*
Comitium locus iudiciorum, IV. 6, 7. (*a*)
Commodatum. III. 15, 31.
Communes res quae? II. 1, 13.
Communio an quaſi contractus. III. 28, 5.
Comparare et ſortiri prouincias. I. *adp.* 105.
Comperendinatio. IV. 18, 30.
Compromiſſum quid? IV. 11, 4.
Compulſores. I. *adp.* 53.
Concubinatus origo. I. *adp.* 38.
cur inuentus? *ib.* 41.
quando abrogatus. *ib.* 43.
Concubina quae eſſe potuerit. *ib.* 39.
an et ingenua. *ib.* 40.
eius conditio. *ib.* 41.
Condictio quid? IV. 6, 31.
rei furtiuae. *ib.* 33.
certi. III. 16, 22.
Confarreationis antiquitas. I. 10, 2. (*a*)
ritus. *ib.*
an omnibus communis. *ib.* 3.
effectus. I. 10, 3.
cur obſoleuerit? I. 10, 9.
confirmatio illorum. I. 15, 4.
Connubium: *vide* nuptiae.
Conquiſitores inquirendae rei furtiuae dati. IV. 1, 21.
Conſenſus patris in nuptiis neceſſarius. I. 10. 15.
curatoris: *vid.* curator.
Conſtantinopoli ſchola iuridica. *Pro.* 45.
CONSTANTINVS M. an collectionem iuris Romani tentauerit? *Pro.* 12.
auctor manumiſſionis in S. S. eccleſiis. I. 5, 7. (d)
legitimationis inuentor. I. 10, 23.
adulterium capitis poena vindicauit. IV. 18, 52.
CONSTANTINVS Porphyrogeneta *βασιλικῶν* auctor. *Pro.* 38.
Conſulares quinam dicti ſub Imperatoribus? I. *adp.* 106.
Ital. I. *adp.* 96.
Conſules magiſtratum a manumiſſione auſpicabantur. I. 5, 5. (b)
etiam dicti duumuiri in municipiis. I. *adp.* 123.
Conſules peregrini. I. *adp.* 69.
Contractus quid? III. 14, 3.
eius differentia a pacto. *ib.* 4.
quotuplex? III. 14, 5.

re

re initus. *ib.*
conſenſualis. III. 23, 1.
litteralis: *vid.* Litteralis.
verbis initus: *vid.* ſtipulatio.
qui initi a peregrinis. I. *adp.* 237.
Contubernales praeſidum. I. *adp.* 109.
Contumelia quomodo differat ab iniuria? IV. 4. princ. (a)
Conuentus in prouinciis habiti a Praeſidibus. I. *adp.* 111, IV. 6, 12.
ſub Corona emtio: *vide* emtio.
Corporales res. II. 2, 1.
Correctores quinam? I. *adp.* 106.
Cos Cretica. I. *adp.* 118.
inde vectigal. *ibid.*
Cretio hereditatis eiusque aditio an ſint Synonyma? II. 17, 13. quomodo et quo ritu facta? II. 17, 14.
Crimina iudiciis publicis vindicata. IV. 18, 4.
Crimina iudiciis populi vindicata. IV. 18, 34.
extraordinaria qualia. IV. 18, 2.
Crux ſeruile ſupplicium. I. 8, 3. IV. 18, 10.
pro ea furcam in corpore iuris ſubſtituit Tribonianus. IV. 18, 61.
ſupplicium latronum. *ibid.*
Culleo inſuti parricidae. IV. 16, 57. & IV. 18, 59. *ſeq.*
quae animalia immiſſa. IV. 18, 60.
Culleus a quo abrogatus. IV. 18, 62.
Curator furioſorum et prodigorum. I. 23, 2.
Kalendarii. III. 15, 4.
cloacarum. II. 3, 6.
minorum. I. 23, 6. *ſeq.*
an inuitis datus. I. 23, 9.
eius conſenſus. I. 21, 4.
quotuplex. I. 23, 1.
Curiae datio. I. 10, 24.
an per eam ſtatim facti decuriones. *ibid.*

D

D Littera nota damn. in iudicio perduell. I. *adp.* 31.
Damnare primo coetu. IV. 18, 30.
Damnum pro poena quid. IV. 18, 5.
iniuria datum. IV. 3, 1.
de eo leges antiquae. *ib.* 2.
Debitor: *vide* obaeratus.
Decem primi in municipiis. I. *adp.* 123.
Decemuiri litibus iudicandis. IV. 6, 9.
Decretum per Interd. IV. 15, 2.
Decumae vectigal. I. *adp.* 60, 115.
Decuriae iudicum. IV. 17, 2.
Decurionum collegium. I. *adp.* 123.
inſignia. *ib.*
Dedicatio templorum. II. 1, 2. moenium. II. 1, 9.
Dediticii populi. I. 3, 1. I. 5. 15. (g)
liberti. I. 6, 11.
eorum iura. II. 5, 15.
Defenſio pura. IV. 13. *pr.* (a) coniuncta. *ib.*
reorum in iudiciis publicis. IV. 18, 28.
Defenſor quis. IV. 10, 7.
Deiecta. IV. 5, 4.
Delicta priuata. IV. 1, *ſequ.*
Delubrum quid? II. 1, 2.
Deminutio capitis e cenſu Romanorum deriuanda. I. 16, 1.
quotuplex. I. 16, 2.
Deportatio ab Auguſto inuenta. I. 16, 11.
an in locum aquae et ignis interdictionis ſucceſſerit? *ib.* (i)
quomodo facta? *ib.*
cur non conceſſa Praeſidibus. I. *adp.* 111.
Depoſiti contractus. III. 51, 31.
negatio duplo vindicata. *ib.*
a quo ſimplum introductum? *ib.*
miſerabilis natura. *ib.*
in templis. II. 1, 2. (b)
Dirrectarii qui? IV. 4, 8.
Derogare legi, quid? I. 2, 8. (f)
Δευτεροπότμος. I. 16, 11.
Διαδοχή. III. 10, 1.
Διαμετοχή. *ib.*
Dianae fanum Romanum et Sacra ciuibus et Latinis communia I. *adp.* 94.
Dictatores etiam in municipiis. I. *adp.* 123.
Dictorium quid? IV. 4, 5. (*f*)
Dies atri. IV. 6, 11. (*g*) an iis ſenatus habitus? I. 2, 47.
Dies cognitionum. IV. 6, 12.
decretorum. *ib.*
faſti. IV. 6, 11.
interciſi. *ib.*
lugubres. *ib.* (*g*)
luſtrici. II. 7, 7.
nominum. II. 7, 7.
nefaſti. IV. 6, 11. (g)
ominoſi. *ib.*
poſtulationum. *ib.*
ſeſſionum. *ib.*
Diem dicere quid? IV. 18, 38.
diffindere quid? IV. 17, 6.
Διαξοδικῶς ſcribere quid? I. 7, 5.
Diffarreatio diuortii ſpecies. I. 10, 8.
Diffindere diem, *vid.* diem.
Digeſta quid veteribus ICtis? *Pro.* 29. (*c*)
Digitorum percuſſio an in hereditatis aditione adhibita? II. 17, 15.
Dii an heredes potuerint ſcribi? II. 14, 4.

iis

Digitized by Google

tis ius trium liberorum datum. *ib.*
Δικαιοδόται iuridici. I. *adp.* 106.
Διοικητὴς ſeruus. I. 23, 11.
Diſpenſator cenſus. I. *adp.* 53.
Diſputatio fori quid? I. 2, 35.
Diſſenſu mutuo ſoluti contractus. III. 30, 15.
Diuidere ſententiam quid? I. 2, 5.
Diuinatio praemiſſa iudiciis. IV. 18, 18.
Diuiſores. IV. 18, 77.
Diuortii iura. I. *adp.* 44.
origo et frequentia. *ibid.* 45.
ritus. *ib.* 47. *ſeq.*
Dixi, ab oratoribus cur additum orationibus? IV. 18, 31.
DO, DICO, ADDICO: Praetorum verba ſollemnia. I. 2, 22.
Dominium bonitarium. II. 1, 29.
litis eiuſque effectus. IV. 10, 4. *ſequ.*
Quiritarium. II. 1, 26.
Domini gaudebant iure vitae et necis in ſeruos. I. 8, 2.
nauium pro exerc. IV. 7, 3.
eorum crudelitas. I. 8, 3.
legibus coercita. I. 8, 4. *ſequ.*
Domini dicti mariti. I. 10, 6.
DOMITII AFRI libri de teſt. IV. 18, 26.
de Domo numerare. III. 15, 2.
Domus, cur inde in ius rapi nemo potuerit? IV. 6, 16.
ibi Dii colebantur Penates. *ib.*
ibi latitans quomodo a praetore tractatus. *ib.*
eam vi introiens lege Cornelia tenebatur. IV. 4, 8.
Domum deductio cur neceſſaria in nuptiis? I. 10, 4.
ante eam ſponſa aliquamdiu in hortis commorata, et hinc per dirutam maceriam ingreſſa eſt aedes. I. 10, 11.
Donatio certis legibus facta. II. 7, 10.
an modus. *adp. pr.*
non aequip. legatis ab int. II. 11, 20.
inſinuari quando coeperit. II. 7, 17.
mortis cauſſa. *ib.* 19.
propter nuptias, 16, 18.
parentum. *ib.* 16.
partis bonorum. *ib.*
quotuplex. II. 7, 1.
inter virum et vxorem. *ib.* 18.
per ſcripturam facta. *ib.*
in ea adhibita mancipatio. *vid.* mancipatio.
Dona amicorum. II. 7, 3.
ciuium. *ib.*
clientum. *ib.* (b)
cognatorum. *ib.*
hoſpitibus data. *ib.* 9.
Ianuariis calendis miſſa. *ib.* 14.
Imperatoribus miſſa. II. 7, 3. (b)
a libertis data. II. 7, 3. (*b*) III. 9, 2.
promiſſa. III. 16, 19.
luſtrica. II. 7, 7.
Matronalibus miſſa. II. 7, 5.
Dona a muneribus quomodo differant? II. 7, 2.
natalitia. II. 7, 6.
nominatim et ſingulatim recenſenda. II. 7, 15.
nuptialia. *ib.* 8.
rara antiquis temporibus. II. 7, 3.
Saturnalib. miſſa. II. 7, 5.
a ſeruis dominis data. II. 7, 3.
de iis lex Cincia. II. 7, 10. *ſequ.*
Dormitator, i. e. fur nocturnus. IV. 1, 2. (*b*)
Dos aduentitia. II. 8, 8.
quomodo data? II. 8, 4.
quomodo dicta. *ib.* 6.
cur inuenta. *ib.* 3.
ea neceſſaria viſa Rom. II. 8, 3.
obſignata apud Auſpices. II. 8, 4.
eius pars ademta adulteris. IV. 18, 51. (*k*)
dominium cur marito conceſſum. I. 10, 7.
Dos penſionibus tribus ſoluta. II. 8, 5.
quaſi pretium emtionis in nuptiis. II. 8, 3. (a)
profectitia. II. 8, 8.
quomodo promiſſ. II. 8, 5.
a quibus dari, dici, promitti potuerit? II. 8, 7.
quanta plerumque fuerit apud honoratiores? II. 8, 3. (b)
Dotalia inſtrumenta an ad legitimationem neceſſaria? I. 10, 25.
Dotalis fundi alienatio cur prohibita. II. 8, 9.
Drachma octaua pars vnciae. II. 14, 6.
Ducenarius iudex. IV. 7, 2.
Ducenarius. I. *adp.* 53.
Duella tertia pars vnciae. II. 14, 6.
Dupondius. *ib.*
Dupondii quinam? *Pro.* 45.
Duumuiri in municipiis. I. *adp.* 123.
etiam conſules dicti. *ib.*
perduellionis. IV. 8, 11.

E

EDictales quinam? *Pr.* 45.
Edicta cenſorum. I. 2, 18.
Edicta patriciorum dicta Ρωμαϊκὰ. I. 12, 15.
Edictum Aedilitium. I. 2, 27. IV. 9, 3. perpetuum, eius origo. *Pro.* 14.
naeui. *ib.* fragm. *ib.* 6.
Edictum Praetoris. I. 2, 23.

Digitized by Google

cur inuentum. I. 2, 24.
ab eo inchoata iuriſprudentia. I. 2, 23.
perpetuum poſt L. Corneliam. I. 2, 23.
quotuplex? *ib.*
ſcriptum iuuantibus Trib. pl. I. 2, 23. (n)
tralatitium et nouum. I. 2, 23.
Edictum proconſulum quale. II. *adp.* 103.
prouinciale perpetuum. *Pro.* 15. I. *adp.* 103.
ſucceſſorium. III. 10, 9.
Edicta magiſtratuum qualia? IV. 6, 5.
eo ter citati abſentes. IV, 17, 7.
Editio actionis. IV. 6, 19.
iudicum. IV. 18, 23.
Effeſtucatio. IV. 6, 24. (u)
Effuſa. IV. 5, 4.
E'ικοσώνης praefectus vicesimarius. I. *adp.* 61.
E'κκηρύσσεσθαι. II. 10, 23.
Emancipatio Anaſtaſiana. I. 12, 12.
ob dignitatem. I. 12, 14.
Iuſtinianea: I. 12, 13.
quid et quotuplex. I. 12, 5.
Emancipatio quibus ritibus antiquitus facta? I. 2, 7.
an capitis minutio. I. 16, 12.
Emancipati hereditate excluſi. III. 1, 6.
vocati ad ſucceſſionem edicto vnde liberi. *ib.* 7.
iis quo iure ſucceſſerint patres. III. 2, 5.
Emphyteuſeos origo. III. 23, 13.
Emtio ſub corona. II. 1, 24.
venditio quomodo contracta. III. 23, 2.
E'νέχυρον. III. 25, 8.
Epicurei philoſophi ἄπρακτοι. I. 1, 4.
Epiſcopi dignitate liberati a patria poteſtate. I. 12, 16.
E'πιτρόπῆς γραφὴ, crimen ſuſpecti. I. 26, 1.
Equuleus qualis? IV. 18, 25.
Erciſcere familiam quid? III. 28, 7.
Erctum citum in XII. Tab. quid? *ib.*
Ergaſtula domeſtica. I. 3, 8. (*f*)
E'ργολαβίαι. III. 25, 10.
E'ταιρίαι prohibitae. II. 1, 15.
Euictionem quis praeſtare debuerit? III. 23, 7.
Exceptio quotuplex. IV. 13, 1.
poſtulanda: IV. 13. *pr.*
eius formula. *ib.* 3.
Excuſare ICtis quid? I. 25. *pr.*
Excuſatio tutorum et curatorum. I. 25, 1. *ſequ.*
reorum in iudiciis populi. IV. 18, 39.
Executio ſentent. IV. 17, 13.
Exercitor nauis? IV. 7, 3.
Exheredationis ius olim liberrimum. II. 10, 20.
poſtea legibus reſtrictum. II. 10, 21. *ſequ.*
quomodo differat ab abdicatione *vide* Abdicatio.
Expenſi latio. III. 22, 2.
Expoſitio partus. I. 9, 5. (*b*)
Exſilium quid? I. 16, 9.
mors ciuilis. I. 16, 11.
Exſules togam ponebant. *vid. toga.*
quomodo teſtari potuerint. I. *adp.* 148. (*e*)
Extraordinaria crimina an priuata. IV. 18, 2.

F

FAbri exſecutores: IV. 17, 13. (d)
Falcidia Lex: *vide Lex.* Quarta. II. 20, 20.
Falſi crimen quale. IV. 18, 63.
de eo lex Cornelia teſtamentaria et numaria. *ib. et ſequ.*
quibus poenis vindicatum? *ib.*
Familiam erciſcere quid? III. 28, 7.
Familiae et gentes Romanorum quomodo diſtinctae? III. 2, 2.
Fanum quid, et vnde dictum? II. 1, 2. (c)
Farris vſus in ſacrificiis a quo inuentus? I. 10, 2. (a)
vſus in nuptiis. *ib.*
libra addictis data in diem. III. 30, 4.
Fartores qui? IV. 18, 77.
Faſti dies. IV. 6, 11.
Faſtorum cura penes pontifices. *Pro.* 6. IV. 6, 11.
reliquiae. *Pro.* 9.
Feminarum hereditas coercita lege Voconia. III. 1, 4. II. 20. 16. *ſequ.*
eae non admittebantur poſtea vltra conſanguineas ſucceſſ. III. 2, 4.
ſeruili amore bacchantes. I. 16, 8.
in prouincias non comitabantur viros. I. *adp.* 109. (r)
quando id permiſſum. I. *adp.* 16.
tutela. *vid.* tutela.
fideiubere non poterant. III. 21, 11.
nullius muneris publici participes. *ib.* 13.
an vnquam in foro cauſſas egerint. III. 21, 11.
Feriae an eaedem cum diebus nefaſtis. IV. 6, 11. (*g*)
Latinae. I. *adp.* 94. quotuplices? IV. 6, 11.
meſſis et vindemiarum. IV. 6, 11. (*b*)
Feronia Dea Terracinorum. I. *adp.* 94.

Feſtu-

Feſtucaria vis quae? IV. *6.* 24. (*u*).
FESTVS explicatus. I. *adp.* 122.
Fictio in hereditate iacente, II. 1, 16.
in poena incenſorum. I. 16, 3. in poſtliminio. I. 16, 4.
in ſeruitute poenae. I. 16, 5.
in vſucapionibus. I. 2, 24.
Fideicommiſſa ante Auguſtum non praeſtabantur neceſſario. II. 23, 3.
Auguſti de iis lex. *ib.* 4.
Fideicommmiſſa quibus formulis relicta? II. 23, 2.
ſingularia quomodo differant a legatis? II. 33, 9.
ea differentia ſublata a Iuſtiniano. *ib.* 10.
olim et peregrini capere poterant. I. *adp.* 138.
Fideipromiſſor quis? III. 21. 4.
Fideiuſſio quam obligationem produxerit? *ib.* 8.
quibus obligationibus acceſſerit? *ib.* 7.
dotis cauſa. *ib.*
Fideiuſſorum varia nomina. III. 21, 1. formulae. *ib.*
iudicialium ratio. *ib.* 6.
Fiducia qualis contractus. *I.* 12, 9.
cur ea opus ſuerit in emancipatione. *ib.*
Fiduciarius pater. I. 12, 8. (*f*)
Fiduciaria tutela, quae olim dicta? I. 19, 8.
Filiae apud pleraſque gentes hereditate excluſae. II. 8. 2.
an hoc Ius barbarum? III. 1, 9. (*e*)
apud Athenienſes filiis poſtpon. III. 1, 2.
apud Romanos ante legem Voconiam admittebantur ad hereditatem. II. 8, 3.
Filiifamilias res mancipi. II. 1, 18.
Fiſcus quomodo differat ab aerario? I. 25, 10.
eius adminiſtratio. *ib.*
Flamines Diales cur liberi a patria poteſtate? I. 12, 15. capi ſolebant. *ib.*
in municipiis. I. *adp.* 123.
Flauianum ius: *vid.* ius Flau.
C. FLAVIVS iuris Flauiani auctor quis? *Pro.* 7.
Focaria heres. II. 7, 14.
Foederatae ciuitates quae? I. *adp.* 133.
Foenebre malum. III. 15, 7.
contra illud variae leges. *ib.* 8.
Foeneratorum fraudes. III. 15, 12.
in quadruplum damnati. IV. 6, 35.
ii ad medium Ianum ſedebant. III. 15, 4.
Foenus quid? III. 15, 3.
eius differentia a mutuo. *ib.* 4.
non honeſtum. *ib.*
in ſingulas Kalendas exactum. *ib.*
qualis contractus? *ib.* 6.
nauticum III. 15, 16.
quomodo computatum? *vid.* vſura.
Formulae actionum: *vid.* actio:
qui iis ceciderant, a Praetore reſtituebantur. IV. 6, 29. (n)
Forum a praeſidibus in prouinciis indictum. IV. *6,* 12.
in forum adoleſcentes ducti a conſulari. IV. 10, 1.
Fouencularium vectigal. I. *adp.* 63.
Fraternitas ſociorum. III. 23, 17.
Frumentarius canon. I. *adp.* 115.
Frumenti decimae. *ib.*
Fundi populi quinam? I. *adp.* 88.
Fundus quid? I. *adp.* 88.
Funera pompae cauſſa comitabantur liberti. I. 7, 2.
Fur olim idem ac ſeruus. IV. 1, 1.
an totius aceerui, qui vel minimam partem ex eo ſurripuit. IV. 1, 12.
diurnus quando occidi potuerit. *ib.* 9.
nocturnus occidi potuit. IV. 1, 2.
leges de ea re recentiores. *ib.* 3. *ſequ.*
iuri nocte ſurantes occidi poterant. *ib.* 9.
Furca: ſub ea caeſi ſerui. IV. 18, 10.
pro cruce poſita a Triboniano. IV. 18, *61.*
Furtum conceptum. IV, 1, 13.
concipiendi ritus. *ib.* 15. *ſequ.* e iure Attico explicatus. *ib.* 17. *ſequ.*
ſublatus lege Aebutia: *ib.* 20.
ritus concipiendi furtum poſt legem Aebutiam. *ib.* 21.
conceptum quomodo punitum? *ib.* 12.
manifeſtum quid? IV. 1, 5. quomodo punitum ex Lege XII. Tab. *ib.* 6. *ſequ.* quomodo a Praetore vindicatum? *ib.* 10.
nec manifeſtum *ib.* 11.
nocturnum. IV. 1, 2.
non exhibitum. *ib.* 24.
oblatum. *ib.* 23.
quomodo punitum. *ib.*
prohibitum. *ib.* 24.
Furtum vnde dictum? IV. 1, 1.
rerum immobilium. IV. 1, 1.
Fuſtigatio ad necem vſque. IV. 4, 2.
Fuſtuarium ſupplicium. IV. 18, 7.

G.

GAllia *rogata* cur dicta. I. *adp.* 10. quando ius ciuitatis impetrarit. *ib. ſequ.*
GELLIVS explicatus. I. 2, 52. II. 10, 6. [d]
Genialis locus quid? I. 11, 15. (e)
Genitiuus pro ablatiuo poſitus. I. 14, 2.

Gentes Romanae patriciae et plebeiae. III. 2, 2.
Gentem ſoli patricii habere ſe gloriabantur. *ib.*
Gentiles quinam? III. 2, 2.
eorum ſucceſſio. III. 2, 7.
ad gentiles et agnatos, prouerbium: *vid.* agnatus.
Gentilitatis ius. I. *adp.* 32.
in ſucceſſionibus quando exſpirarit? III. 2, 7.
Gladium poſitum ante ſe habebant Quaeſitores rerum capitalium. IV. 18, 14.
Gladio feriri minus ignominioſum, quam ſecuri. IV. 18, 10. (f)
Glebae adſcripti. I. 3, 8.
ex fundo petitae ab iis, qui vindicias ſibi dari poſtulabant. IV. 6, 24.
Glicia gens. II. 18, 5.
lex a Cuiacio ficta. *ib.*
Gradus prohibiti in nuptiis. I. 10, 17.
an etiam numerati in materia de nuptiis? I. 10, 17. [g]
cognationis. III. 6, 4.
eorum ſchema antiquum. *ib.*
Grammatices fata. I. 25, 16.
profeſſionis origo. *ib.*
Grammaticorum ſtipendium. *ib.*
ſic per fragmenta non integra citant. I. *adp.* 44.
Gregorianus Codex: *vid.* Codex.
GREGORIVS an Gregorianus vocatus ſit codicis Gregor. auctor. *Pro.* 18.
Chriſtianusne an gentilis fuerit. *ib.*
GRONOVII (*Io. Frid.*) et Mart. Schookii de vſuris centeſimis ſcripta eriſtica. III. 15, 18. (*l*)
in Gyaros releg. I. 16, 1.
in Gypſum relegatio. I. 16, 11.

H

HAbitatio quid. II. 4, 5.
HADRIANI nomen an et Antoninus Pius geſſerit. III. 3, 3.
ſub eo conditum edictum perpetuum. *Pro.* 14.
eius ſucceſſores omnibus promiſcue iureconſultis facultatem de iure reſpondendi dedere. I. 2, 40.
ſub eo alia coepit eſſe iurisprud. Rom. facies. I. 2, 57.
Harmenopuli (*Conſt.*) *πρόχειρον*. *Pro.* 39.
Haſta Praetoris. II. 1, 25. IV. 6, 7.
Haſtae iudicium. IV. 6, 9.
ad eam locata vectigalis. III. 23, 11.
Hemiſecla, duodecima pars vnciae. II. 14, 6.
Herciſcere familiam: *vid.* erciſcere.
an haec phraſis a Triboniano inuenta? III. 28, 7. *ſeq.*
Heredes extranei. II. 19, 13.
quinam inſtitui potuerint? II. 14, 1. *ſequ.* pro herede geſtio. II. 17, 16.
ſecundi, tertii, quinam? II. 15, 2.
neceſſarii. II. 17, 11.
ſui et neceſſarii. II. 17, 12.
ſui. III. 1, 2. *ſeq.* quomodo hi ſucceſſerint? *ib.* 4. *ſequ.*
Heredipetae. I. 15, 6.
Hereditas, res mancipi. II. 1, 18.
Hereditatis aditio quo ritu facta? II. 17, 55.
Hereditatem alicuius munere accipere quid? II. 23, 3.
Hereditatis poſſeſſio pro bon. poſſeſſ. III. 10, 1.
in eam immixtio. *ib.* 17.
eius agnitio. *ib.*
ab inteſtato ordo. III. 1, 1. *ſequ.*
Hermodorus Epheſius. *prooem.* IV.
HERMOGENES an Codicis Hermogeniani auctor? *Pro.* 19.
gentilisne an Chriſtianus? *ib.* 20.
Hermogenianus Cod. *vid.* Codex.
Homicidium olim parricidium dictum. IV. 18, 57.
Homicidium quomodo vindicatum lege Cornelia de ſicariis? IV. 18, 58.
vt et ſub Imperatoribus. IV. 18, 58.
HORATIVS explicatus. I. 2. 11. (*g*) I. *adp.* 6. [*b*] I. *adp.* 132. II. 1, 19.
Horrea Galbiana, Seiana, Pupiana, Romae. I. *adp.* 115.
Hoſpitii ius. IV. 5, 5.
Hoſtes pro peregrinis. I. *adp.* 2.
lugeri non debuerunt. IV. 18, 50.

I

IGnominia qualis poena? IV. 18, 9.
Imperium magiſtratuum in quo conſtiterit. IV. 6, 5.
Incorporales res, quae? II. 2, 2.
non exiſtere quodammodo dicuntur. II. 2, 4.
Inedia necare poena illicita. IV. 18, 12.
Infantum luſtratio. II. 7, 7.
Ingenui ciues, *vid.* ciues.
quinam. I. 4, 1.
Iniuria atrocior verbalis. IV. 4, 2.
atrocior realis. *ib.* 3.
leuior. *ib.* 1.
a contumelia quomodo differat? IV. 4. *princ.* (*a*) de ea edictum Praetoris. IV. 4, 5.
plures ſimul illatae quomodo aeſtimari ſolitae? IV. 4, 7.
fluuii quae? IV. 4, 3. (*i*)

eius

Digitized by Google

eius aeſtimatio. IV. 4, 7.
de ea Lex Cornelia: *ib.* 8.
eius actio ciuilis & criminalis quomodo differant. IV. 4. 10.
INNOCENTIVS iureconſultus. I. 2, 40.
Inofficioſi teſtamenti querela; *vid.* Querela.
Inſtare quid? IV. 7, 2.
Inſtitor quis? *ibid.*
Inſtitutionum compoſitio et naeui. *Pro.* 30.
Inſulae in vrbe quid? II. 34.
Inſulae genius. *ibid.*
Inſularius. *ib.*
Intentio actionis quomodo facta? IV. 6, 22.
Intercifi dies. IV. 6, 11.
Interdiarius fur. IV. 1. 5.
Interdicendi bonis formula praemiſſa curationi prodigorum. I. 23, 4.
aquae et ignis ratio. *vid.* Aqua.
Interdictum ab actione vt differat? IV, 15, 4.
dare quid? *ib.* 2.
dicere quid? *ib.*
duplicia plura quam duo. IV. 15, 7.
quoruplicia. *ib.*
eius formula. *ib.* 2.
de rebus religioſis, ſacris, publicis. *ib.* 3.
quid ſit? IV. 15, 1.
cur vocatum ius ordinarium. *ib.* 6.
Interpretatio iuris penes ICtos. I. 2, 32.
Interpretes. IV. 18, 77.
Interrogationes et reſp. fere in omnibus rebus ſeriis adhibitae. III. 20, 3.
Inuenientes aliquid dimidium poſcebant. II. 1, 21.
Italia quae dicta? I. *adp.* 96.
nonnunquam Procoſ. extra ordinem decreta, I. *adp.* 97. (p)
Italicum ius. I. *adp.* 97.
ſolum quod? *ib.*
fundus vſucapi poterat non prou. II. 6, 2.
Itineris ſeruitus. II. 3, 10.
Iudex quaeſtionis quis? IV. 18, 15.
plerumque aedilitius; *ib.* (i)
perſona publica. *ibid.*
Iudices addicit etiam inuiti. IV. 17, 3.
additi, addicti, adacti. IV. 6, 41.
eorum in audiendo negligentia. *ib.* 9.
iis adiuncti iurisperiti. IV. 5, 2. IV. 17, 4.
eorum decuriae, IV. 17, 2. et IV. 18, 16.
quomodo ſelecti? IV. 17, 2. IV. 5, 2.
in leges vt iurarint? IV. 5, 2. IV. 17, 5.
litem quomodo ſuam fecerint? IV, 5, 1.
male iudicantes quomodo puniti? IV. 5, 3.
Iudices in cauſſis capitalibus. IV. 18, 16.
ex quibus lecti? *ib.* per ſortitionem. *ib.* 23.
eorum aetas. *ibid.* 16. (h)
quomodo editi IV. 18, 23.
quomodo in leges iurarint. *ib.*
eorum nomina libello conſignata. *ib.* 23.
quomodo miſſi in conſilium. *ib.* 31.
in cauſſis ciuilibus ab arbitris vt differant? IV. 6, 36. et *ib.* 39.
quando cognouerint? IV. 6, 7.
eorum poſtulatio. *vide* poſtulatio.
dati cum formula. IV. 6, 41. IV. 17, 1.
reiici poterant. IV. 6, 40. (d) IV. 17, 2.
Iudicium centumuirale: *vide* centumuirale.
Iudicium familiae erciſcundae. III. 28, 8.
Iudicia populi qualia? IV. 18, 3. et IV. 18, 34.
olim habita in comitiis curiatis. *ib.* 35.
poſtea in centuriatis ſi de capite cuius agebatur. *ib.*
in tributis, ſi de mulcta. *ib.* 36.
de quibus criminibus habita? IV. 18, 34.
a quibus magiſtratibus dies dicta reis? IV. 18, 36.
quibuſnam dies dicta. *ib.* 37.
in iis accuſatio ter repetita. *vid.* accuſatio.
quomodo in iis rogatio promulgata. *ib.* 41.
quomodo ſententia lata ſuffragiis populi vel plebis. 44.
iis intercedebant ſaepe tribuni, et augures. *ib.* 43.
Iudicia priuata quomodo a publicis differant? IV. 6, 1.
Iudiciis priuatis initio praeerant reges. IV. 6, 2. poſt coſſ. *ibid.* 3. denique Praetores. *ibid.*
quo ordine habita? IV. 6, 1.
vbi inſtituta. IV. 6, 7. (a)
Iudicia publica quomodo differant a priuatis? IV. 6, 1. a iudiciis populi. IV. 18, 3. a popularibus actionibus. IV. 18, 1. ab extraordinariis cognitionibus. IV. 18, 2.
olim iis praeerant Reges. IV. 18, 11.
poſt duumuiri perduellionis. *ib.*
nonnunquam et Coſſ. extra ordinem demandabantur. IV. 18. 11.

deni-

denique conſtituti Quaeſitores parricidii. IV. 18, 11. repetundarum, et aliorum criminum. *ib.* 13.
eorum ordo. IV. 18, 1. *ſeq.*
Iudicium de moribus vxoris. I. *adp.* 45.
ſub iugum miſſi populi. I. 3, 1.
IVLIANVS Edicti perpetui auctor. *Pro.* 14.
Nouellarum interpres. *Pro.* 32. (g)
IVL. Capitolinus explic. I. 25. 9. (e)
Iunonis Soſpitae ſacra. I. *adp.* 94.
Iupiter Tarpeius heres potuit inſtitui. II. 14, 4.
Anxur et Lanuuius. I. *adp.* 94.
in Iure ceſſio quo ritu facta? II. 1. 23.
quae facta, et quae in iudicio? IV. 6. *princ.*
Iureconſulti, eorum auctoritas ante Auguſtum. I. 2, 37. poſt Auguſtum, I. 2, 38. *ſequ.* ſub Imperatoribus ſequentibus. I. 2. 40. poſt Theodoſium. I. 2, 41. poſt Iuſtinianum, I. 2, 42. eorum philoſophia, I. 1, 1. in primis Stoica. *ib.* 2.
eorum aemulatio cum philoſophis. I. 1, 4.
eorum deciſiones an ius fecerint? I. 2, 28.
quomodo ius ciuile condiderint? I. 2, 30.
quomodo et quo ritu de iure reſponderint? I. 2, 33.
formulas componebant. IV. 6, 32.
Iure conſultorum ſolium domeſticum. I. 2. 33.
eorum diſputationes. I. 2, 35.
eorum origo. I. 2, 29.
Iuridici Ital. I. *adp.* 96.
Iuridici quinam? I. *adp.* 106. I. 13. 15.
Iurisdictio quomodo differat ab imperio? IV. 6, 5.
in quo conſtiterit? *ib.* 6.
mandata. IV. 6, 10.
Iurisprudentia, olim in latenti habita. *Pro.* 42.
eam docendi methodus antiqua. *ib.* 43. I. 25, 20.
eius ſcholae. *Pro.* 44.
Ius applicationis. I. *adp.* 137. (d)
Ius Aelianum quale. *Pro.* 8. an idem cum S. Aelii Tripartitis. *ibid.* eius fragmenta. *ib.*
Ciuitatis Rom. quomodo differat a iure Quiritium? I. *adp.* 23. ſenſim auctum. *ib.* 22. cenſu adquiri poterat. *ib.* 52.
amitti non poterat ab inuitis. *ib.* 73. quot modis amiſſum, *ib.* (e)
eius collectio tentata a Cicerone. *Pro.* 11. Caeſare. *ib.* 12. Pompeio. *ib.* an et a Conſtantino M.? *ib.* a Iuſtiniano. *Pro.* 25.
Flauianum. *Pro.* 7.
honorarium. I. 2, 18.
Graeco-Romanum: eius varia compendia: *Pro.* 39.
hoſpitii. IIII. 5, 5.
Italicum: *vid.* Italicum.
Iuſtinianeum: eius hiſtoria. *Pro.* 25. verſiones Graecae: *ib. ſequ.* vſus in occidente, *ib.* 34. in oriente, *ib.* 35. an in Turcia? *vide* Turcae.
Latii: *vid.* Latium.
liberorum trium, quatuor, quinque. I. 20, 22. I. 25, 8. de eo tractatus M. Vertranii Mauri. I. 25, 8.
Papirianum. *Pro.* 1.
Patronatus patriciis competens in plebem. I. 2, 29. originem dedit iureconſultis: *ibid.*
Patronatus in libertos. III. 9, 1.
Togae, I. *adp.* 138. *ſequ.*
Ius Poſtliminii: *vid.* poſtliminium.
Quiritium, I. *adp.* 23.
vitae et necis in liberos. I. 9, 5. quando patribus ademptum? I. 9, 8.
in ſeruos. I. 8, 2. quando et cur dominis ademptum? *ib.* 4.
in vxores I. 10, 6.
Iusiurandum calumniae in cauſſis ciuilibus. IIII. 16, 1. IIII. 17, 8. in cauſſis capitalibus. IIII. 16, 2.
iudicum. IIII. 17, 5.
perhorreſcentiae. IIII. 6. 40. (*d*)
ciuium in leges. I. 2, 12.
in Ius vocatio quo ritu facta? IIII. 6, 14.
e domo non licita. *ib.* 16.
quando ad eam venia opus fuerit? *ib.* 15.
in cauſſis etiam crimin. locum habuit. IIII. 18, 17.
quamdiu in vſu fuerit. IIII. 6. 17
Iuſtinianei noui. *Pro.* 45.
IVSTINIANI Imperatoris mores et ingenium. *Pro.* 26.
collectio iuris ciuilis. *Pro.* 25. *ſequ.*

K

K Littera fronti calumniatorum ſuffixa. IIII. 16, 3.
Kalendae, in eas exigebantur vſurae. III. 15, 4.
Kalendarii actio. III. 15, 5.
curatores qui? *ib.* 4. (f)
forma. *ib.*
ferui. *ib.*
quid fuerit? III. 15, 4. (f)

Ka-

Kalendarium exercere. *ib.*
Κοινόβιον } III. 26, 15.
Κοινοπραξία }

L

L Littera nota abſ. in crim. perduell. I. *adp.* 31.
LABEO (Antiſtius) ICtus libertatis ſtudioſiſſimus. I. 2. 39. (x)
Lampadaria in ſepulcris. II. 1, 4.
Lanx et licium in concipiendo ſurto adhibita quid? IIII. 1. 14. *ſeq.*
Lapis auſpicalis. II. 1, 2.
Lares domi culti. I. 10, 4.
Latini Iuniani eorum origo. I. 5. 12.
eorumdem iura. I. 5, 14.
Latini nominis ſocii. I. *adp.* 74. cum iis foedera Rom. *ib.* 76. *ſequ.*
quando ciues facti. *ib.* 82.
eorum iura. *ib.* 84. *ſequ.*
an potuerint verberari? *ib.* 8. an gauiſi iure connubii? *ib.* 86. an iure patr. poteſt. *ib.* 87. matri plus iuris quam Rom. I. *adp.* 87. quatenus e teſtamento capere potuerint? *ib.* 88. an habuerint ius cenſus? *ib.* 89. an tutores dari potuerint. I. 13. 3. an habuerint ius militiae? I. *adp.* 90. an Romanis tributarii? *ib.* 91. an ius ſuffragii acceperint? *ib.* 92. ſuis vſi ſunt legibus. *ib.* 88. ſuis parebant magiſtratibus. *ib.* 93.
magiſtratu in patria geſto fiebant ciues Rom. *ib.*
Latini erant inter peregrinos. I. *adp.* 194.
Latium vetus et nouum. I. *adp.* 76.
Latomiae quid? IIII. 18, 6.
Latrones in crucem acti. IIII 18. 61.
Latus et aug. et anguſtus clauus. I. *adp.* 139.
Laudationes reorum in iudiciis publicis. IIII. 18, 29.
Laureatae literae et haſtae. I. *adp.* 100.
Lautomiae quid? IIII. 18, 6.
Lectus aduerſus. I. 11, 15. (e) genialis. *ib.*
Legare quid ſignificet? I. 14, 2. optimo iure quid? II. 20, 4, (c)
Legatum quid? II. 20, 1.
datum eſt verbis legislatoriis. II. 29, 1. (a)
quomodo differat a fideicommiſſo? II. 20, 9.
quotuplex? II. 20, 2.
per damnationem. *ib.* 4.
per vindicationem. *ib.* 3.
ſinendi modo relictum. *ib.* 5.
per praeceptionem. *ib.* 6.
differentia quoad effectum. II. 20, 7.
partis hereditatis? *ib.* 9.
poenae nomine relicta quid ex mente Bynkershoekii? II. 22, 13. *ſequ.*
quid ex ſententia Gundlingii? *ib.* 14.
a quo et quibus legari potuerit? *ib.* 10.
Legatus vnde dictus. I. 14, 2. II. 29, 1.
Legatus Aug. cen. I. *adp.* 53. praeſidis. *ib.* 109.
Lege agere quid? *proem.* 6.
Leges etiam ſub imperatoribus aliquamdiu veteri ritu latae. I. 2. 44.
Regiae; *vid.* Lex.
XII. Tabularum? *vid.* Tabulae XII.
in municipiis latae. I. *adp.* 123.
Legitima portio hereditatis: *vid.* Quarta.
an ante Conſt. I. 10, 22. (b)
Legitimatio quando inuenta? I. 10, 22.
quid ea Conſt. M. intend. I. 10, 23.
eius varia genera. *ib.* *ſq.*
LEONIS Imp. Βασιλικὰ ῥωμαϊκὰ. Pro. 37.
eius nouellae in Graecia etiamnum in vſu. *ib.* 40.
Lex quid? I. 2, 1.
quomodo ſcripta? I. 2, 2.
quomodo cum ſenatui communicata? I. 2, 3.
eius promulgatio per trinundinum. I. 2. 4.
eius recitatio per praeconem. I. 2, 5.
quomodo perlata in comitiis? I. 2, 16. *ſq.*
iureiurando confirmata. I. 2, 12.
vnde nomen acceperit? I. 2, 13.
quo ſtilo ſcripta? I. 2, 14.
quando *antiquatur*, *abrogatur*, *obrogatur*, eidem, *derogatur*, *ſubrogatur*? I. 2, 8. [f]
Lex, (Leges)
Acilia de repetundis. IV. 18, 75.
Acilia Calpurnia de ambitu. IV. 18, 78.
Aebutia qualis? IV. 1, 20. quando et a quo lata. *ib.*
Aelia Sentia, eius hiſtoria. I. 6, 1. ratio. I. 5, 11. I. 6, 2, varia eius capita. I. 6, 3. ex ea non eſt manumiſſio propria matrimonium. I. 6, 6.
Appuleia de maieſtate. IV. 18, 47.
Aquilia de damno, eius hiſtoria. IV. 3, 4. *ſeq.* eius varia capita. *ib.* 5. caput ſecundum qua de re egerit. IV. 3, 9.
Ateria Tarpeia de mulcta. IV. 18, 5.
Atilia de dandis tutoribus, quando lata?

lata ? I. 20, 9. quid ea cautum ? I. 20, 10.
Atinia de vſucapionibus . II. 6, 4.
Aufidia de ambitu . IV. 18, 78.
Baebia Aemilia de ambitu . *ib.*
Calpurnia de repetundis. IV. 18, 72. an eadem cum Lege Caecilia ? *ib.*
Caſſia tabellaria. I. *adp.* 31.
Cincia de muneribus . II. 7, 10. *ſeq.* eius variae relationes. *ib.* 11. caput primum. *ib.* 10. ſecundum. *ib.* 12. tertium. *ib.* 13. An lex imperſecta ? *ib.* 12. (f) quantum ex hac lege donari potuerit ? *ib.* 12. (e)
Lex *Coelia* tabellaria. I. *adp.* 31.
Cornelia de edictis Praetorum perpetuis. I. 2, 23. de reſiduis. IV. 18, 71. de prouocatione. I. *adp.* 27.
Cornelia (Sullae) de ſalſis teſtamentaria et numaria . IV. 18, 63. et 64. *ſequ.* de iniuriis. IV. 4, 8. eius poena qualis ? *ib.* 9. [l] de maieſtate eius hiſtoria et materia. IV. 18, 48. de parricidio . IV. 18, 59. de repetundis. *ib.* 75. de ſicariis, eius hiſtoria et capita. IV. 18, 58.
Cornelia Fuluia de ambitu . IV. 18, 78.
Curiata , quid , et doctorum de ea controuerſia . I. *adp.* 64. [y]
Decimaria : *vid.* Lex Papia Poppaea.
Didia Licinia ſine ſuffragiis lata. I. 2, 4. (c)
Duillia de foenore vnciario. III. 15, 9.
Fabia de ambitu. IV. 18, 78. de plagio , IV. 18, 76.
Falcidia vnde dicta ? II. 20, 18. eius legitima verba et materia. *ib.* 19. variae relationes. *ib.* 20.
Furia teſtamentaria. II. 20, 15.
Fuſia Caninia : eius hiſtoria et materia. I. 7, 1. *ſeq.* an ad manumiſſionem ab inteſtato pertinuerit ? I. 7, 4.
Lex *Gabinia* de foenore qualis fuerit ? III. 15, 14. de maieſtate . IV. 18, 47. tabellaria. I. *adp.* 31.
Genucia de vſura non facienda . III. 15, 11.
Glicia de querela inofficioſi , a Cuiacio reſtituta . II. 17, 5.
Iulia de adulterio : eius hiſtoria. IV. 18, 51. relata a Domitiano. *ib.* 52. eius capita. *ib.*
Iulia de adulteriis qualis poena h. l. ſtatuta in adulteras . *ib.* caput de fundo dotali , II. 8. 9. de ambitu. IV. 18. 79. de ceſſione bonorum . III. 30, 8. quando ad prouinciales producta ? *ib.* (g) de ciuitate Latinis et Italis danda . I. *adp.* 8. an ab Iulio Caeſare lata ? *ib.* 9. (c) de maieſtate Caeſaris et Auguſti. IV. 18, 49. *ſequ.* poena ex h. l. *ib.* de maritandis ordinibus. I. 25, 6. de peculatu . IV. 18, 71. de repetundis . IV. 18, 75. de vi publica et priuata . IV. 18, 68. de vſucapionibus. II. 6, 5.
Iulia et Titia de tutorum datione in prouinciis. I. 20, 11.
Iunia de repetundis. IV. 18, 73. Penni de peregrinis. I. *adp.* 136.
Iunia Norbana de libertinorum conditione . I. 5, 12.
Lex *Laetoria* de curatione minorum. I. 23, 6. dicta , etiam Quinauicenaria. *ib.*
Licinia de agrorum modo . I. *adp.* 60.
Licinia de foenore . III. 15, 8. de ambitu . IV. 18, 78.
Licinia et Mucia de ſociis in ſuae ciuitatis iura redigendis. I. *adp.* 52.
Maria de ambitu. IV. 18, 78.
Menſia . I. *adp.* 134.
Papia de peregrinis . I. *adp.* 136. de ſociis in ciuitatis ſuae iura redigendis . I. *adp.* 52. (r) de Virg. Veſt. I. *adp.* 66.
Papia Poppaea. Eius hiſtoria. I. 25. 7. capita de praemiis πολυπαιδίας. I. 25 , 7. caput de tutore mulieri dotis cauſſa dando . I. 20, 21. de matribus trium quatuorue liberorum a tutela liberandis . I. 20, 22. de prohibendis nuptiis ſenatorum et libertinarum . I. *adp.* 35. de nuptiis ingenuorum cum libertinis. I. *adp.* 36. an ea nuptiae ſexagenariorum et quinquagenariorum prohibitae ? I. *adp.* 37. eius caput de caelibibus nihil capientibus ex teſtamento. II. 14. 2. caput de orbis . *ib.* (a) Lex decimaria eiuſdem legis caput. *ib.* 2. (a) qui liberi in hac lege profuerint ? III. 3, 6. (f) caput de libertabus ob liberos tutela liberandis. 8, 6. vt de bonis liberti centenarii. III. 8, 7. de ſucceſſione patronae. III. 8 , 8. caput de caducis. III. 10, 8.
Papiria tabellaria. I. *adp.* 31.
Peſulania de cane , qualis illa lex ? IV. 9, 2.
Petronia de ſeruis . I. 8, 5. an Paetinia vocanda ? *ibid.* I. 8, 5. (b)
Pinaria de ambitu . IV. 18, 78.
Plaucia de vi . IV. 18, 66. de vſucapionibus. II. 6, 5.
Plotia de ciuitate Italis danda . I. *adp.* 8.

Poe-

Poetelia Papiria contra crudelitatem creditorum. I. *adp.* 30. III. 30, 5.
Poetelia Papiria de ambitu. IV. 18, 78.
Pompeia de parricidio. IV. 18, 60. de vi. *ib.* 67. de ambitu. IV. 18, 78.
Porcia de prouocatione. I. *adp.* 27.
Publicia de apophoretis Saturnalibus II. 7, 5.
Publilia. I. 2, 3. et 17.
Quinauicenaria: *vid.* Lex Laetoria.
Regia de omni poteſtate in principes transferenda. I. 2, 62. variae de ea ſententiae. I. 2, 63. conflata illa ex variis. 67. *fin.* in honorem Auguſti et ſucceſſorum factis. *ib.* 64. repetita, quoties Principes auſpicabantur imperium. *ibid.* 65, eius fragmenta. I. 2, 67.
Leges Regiae. *Pro.* I, 2. earum collectio. *ib.* fragmenta, *Pro.* 2. an exoleuerint, eiectis regibus? *Pro.* 3.
Lex *Remmia* de Calumniatoribus. IV. 16, 3. an dicenda Memmia? *ibid.* (a)
Sacratae. I. *adp.* 27.
Saenia quae.? I. *adp.* 32. (h)
Scribonia de vſucapione. II. 6, 6.
Sempronia de foenore III. 15, 12. de prouinciis. I. *adp.* 107.
Seruilia de ciuitate cum Latinis communicanda. I. *adp.* 8. de repetundis. IV. 18, 74.
Tabellariae. I. *adp.* 31.
XII. *Tabularum vid.* Tabulae XII.
Tribunitia de conſulari Imp. I. *adp.* 26.
Tribunitia pro plebiſcito. I. 2, 15. (h)
Tullia de ambitu. IV. 18, 78.
Valeria contra tyrannidem. I. *adp.* 26. de magiſtratu iniuſſu populi non gerendo. *ibid.* 27. de prouocatione ad populum. *ibid.*
Variae de maieſtate. IV. 18, 47.
Voconia de mulierum hereditatibus. II. 14, 2. II. 20, 16. de legatis. II. 14, 2. cur obliterata? II. 20, 17.
Libellus Diuortii. I. *adp.* 48.
Liberali cauſſa manu adſerere. IV. 6, 30.
Liberi omnia adquirebant patri. II. 9. 1.
eorum profeſſio apud aerarium. I. 25, 9. legitimi & ſpurii. I. 10, 19.
Liberorum naturalium conditio, I. 10, 19. *ſequ.*
nomina. *ibid.* 21. (a)
Liberta, ei ſemper ſuccedebat patronus. III. 8, 5.
a tutela liberata numero quatuor liberorum. III. 8, 5.
Libertas an in commercio? I. 3, 6.
Liberti centenarii, qui.? III. 8, 7. ciues Rom. I. 5, 10.
dedititii. I. 5, 11, quomodo eis ſucceſſum? III. 8, 9.
eorum differentia ſublata per conſtitutionem: orbis Romanus. I. 5, 16.
Latini Iuniani. I. 5, 13. *ſeq.*
ingrati in ſeruitutem reuocati. I. 6, 9. (a) eorum poena. *ib.*
pileati. I. 5, 18.
raſi. *ib. lit.* (i)
a patronis denominati. III. 8. 1.
Libertis quomodo ſucceſſum? III. 7, 2. III. 8, 1. *ſeq.*
eorum colluuies ſub Auguſto. I. 6, 2.
paterni an adoptiuos ſequuti. I. 11, 18.
pompae cauſſa dominorum funera comitati. I. 7, 2.
Liberti ducere non poterant patronas. I. *adp.* 36.
Libertini qui? I. 5, 2.
et liberti quomodo differant? *ib.*
Orcini vel Charonitae. I. 5, 6.
Libertus adhibitus diuortio. I. *adp.* 48.
Licium et lanx in concipiendo furto adhibita. IV. 1, 14. *ſequ.*
Licium quid? IV. 1, 15.
Limocincti apparitores. IV. 1, 15.
Linea in graduum computatione quid? III. 6, 2.
directa. *ib.* 3.
transuerſa. *ib.*
Litem ſuam facere. IV. 5, 1.
Litis conteſtatio quid? IV. 6, 42.
Litterarum obligatio, qualis iure antiquo? III. 22, 4. *ſequ.*
an olim ſpecies contractus fuerit. III. 22. *Pro.*
eius contractus formula. *ibid.* 4.
induc[illegible] nouationem. *ibid.* 5.
eius effectus. *ib.* 6.
qualis e iure Iuſtinianeo? *ib.* 8.
LIVIVS explicatus. I. 16, 3. (b)
Locatio conductio publica. III. 23, 8.
priuata. *ib.* 12.
facta Kal. Iul. et ex Kal. Martiis. III. 25, 12.
in quinquennium. *ib.*
Longa poſſeſſione capio quid? II. 6, 7.
eius differentia ab vſucapione. *ib.* 8.
LVCTATIVS VERATIVS: *vid.* VERATIVS.
Luctus, in eo an adhibitae etiam veſtes candidae? IV. 18, 20. (m)
hoſtium et perduellium prohibitus. IV. 18, 50.
Luminum ſeruitus. II. 3, 8.

Heineccii Antiq. Rom. Index. Zzz Lupa

re initus. *ib.*
conſenſualis. III. 23, 1.
litteralis: *vid.* Litteralis.
verbis initus: *vid.* ſtipulatio.
qui initi a peregrinis. I. *adp.* 137.
Contubernales Praeſidum. I. *adp.* 109.
Contumelia quomodo differat ab iniuria? IV. 4. princ. (a)
Conuentus in prouinciis habiti a Praeſidibus. I. *adp.* 111, IV. 6, 12.
ſub Corona emtio: *vide* emtio.
Corporales res. II. 2, 1.
Correctores quinam? I. *adp.* 106.
Cos Cretica. I. *adp.* 118.
inde vectigal. *ibid.*
Cretio hereditatis eiusque aditio an ſint Synonyma? II. 17, 13. quomodo et quo ritu facta? II. 17, 14.
Crimina iudiciis publicis vindicata. IV. 18, 4.
Crimina iudiciis populi vindicata. IV. 18, 34.
extraordinaria qualia. IV. 18, 2.
Crux ſeruile ſupplicium. I. 8, 3. IV. 18, 10.
pro ea furcam in corpore iuris ſubſtituit Tribonianus. IV. 18, 61.
ſupplicium latronum. *ibid.*
Culleo inſuti parricidae. IV. 16, 57. & IV. 18, 59. *ſeq.*
quae animalia immiſſa. IV. 18, 60.
Culleus a quo abrogatus. IV. 18, 62.
Curator furioſorum et prodigorum. I. 23, 2.
Kalendarii. III. 15, 4.
cloacarum. II. 3, 6.
minorum. I. 23, 6. *ſeq.*
an inuitis datus. I. 23, 9.
eius conſenſus. I. 21, 4.
quotuplex. I. 23, 1.
Curiae datio. I. 10, 24.
an per eam ſtatim facti decuriones. *ibid.*

D

D Littera nota damn. in iudicio perduell. I. *adp.* 31.
Damnare primo coetu. IV. 18, 30.
Damnum pro poena quid. IV. 18, 5.
iniuria datum. IV. 3, 1.
de eo leges antiquae. *ib.* 2.
Debitor: *vide* obaeratus.
Decem primi in municipiis. I. *adp.* 123.
Decemuiri litibus iudicandis. IV. 6, 9.
Decretum per Interd. IV. 15, 2.
Decumae vectigal. I. *adp.* 60, 115.
Decuriae iudicum. IV. 17, 2.
Decurionum collegium. I. *adp.* 123.
inſignia. *ib.*
Dedicatio templorum. II. 1, 2. moenium. II. 1, 9.
Dedititi populi. I. 3, 1. I. 5. 15. (g)
Liberti. I. 6, 11.
eorum iura. II. 5, 15.
Defenſio pura. IV. 13. *pr.* (a) coniuncta. *ib.*
reorum in iudiciis publicis. IV. 18, 28.
Defenſor quis. IV. 10, 7.
Deiecta. IV. 5, 4.
Delicta priuata. IV. 1. *ſequ.*
Delubrum quid? II. 1, 2.
Deminutio capitis e cenſu Romanorum deriuanda. I. 16, 1.
quotuplex. I. 16, 2.
Deportatio ab Auguſto inuenta. I. 16, 11.
an in locum aquae et ignis interdictionis ſucceſſerit? *ib.* (i)
quomodo facta? *ib.*
cur non conceſſa Praeſidibus. I. *adp.* 111.
Depoſiti contractus. III. 51, 31.
negatio duplo vindicata. *ib.*
a quo ſimplum introductum? *ib.*
miſerabilis natura. *ib.*
in templis. II. 1, 2. (b)
Directarii qui? IV. 4, 8.
Derogare legi, quid? I. 2, 8. (f)
Δευτεροπότμος. I. 16, 11.
Διαδοχή. III. 10, 1.
Διαμετοχή. *ib.*
Dianae fanum Romanum et Sacra ciuibus et Latinis communia I. *adp.* 94.
Dictatores etiam in municipiis. I. *adp.* 123.
Dictatorium quid? IV. 4, 5. (*f*)
Dies atri. IV. 6, 11. (*g*) an iis ſenatus habitus? I. 2, 47.
Dies cognitionum. IV. 6, 12.
decretorum. *ib.*
faſti. IV. 6, 11.
interciſi. *ib.*
lugubres. *ib.* (*g*)
luſtrici. II. 7, 7.
nominum. II. 7, 7.
nefaſti. IV. 6, 11. (g)
ominoſi. *ib.*
poſtulationum. *ib.*
ſeſſionum. *ib.*
Diem dicere quid? IV. 18, 38.
diffindere quid? IV. 17, 6.
Διεξοδικῶς ſcribere quid? I. 7, 5.
Diffarreatio diuortii ſpecies. I. 10, 8.
Diffindere diem, *vid.* diem.
Digeſta quid veteribus ICtis? *Pro.* 29. (*c*)
Digitorum percuſſio an in hereditatis aditione adhibita? II. 17, 15.
Dii an heredes potuerint ſcribi? II. 14, 4.

iis

tis ius trium liberorum datum. *ib.*
Δικαιοδόται Iuridici. I. *adp.* 106.
Διοικητὴς ſeruus. I. 23, 11.
Diſpenſator cenſus. I. *adp.* 53.
Diſputatio fori quid? I. 2, 35.
Diſſenſu mutuo ſoluti contractus. III. 30, 15.
Diuidere ſententiam quid? I. 2, 5.
Diuinatio praemiſſa iudiciis. IV. 18, 18.
Diuiſores. IV. 18, 77.
Diuortii iura. I. *adp.* 44.
  origo et frequentia. *ibid.* 45.
  ritus. *ib.* 47. *ſeq.*
Dixi, ab oratoribus cur additum orationibus? IV. 18, 31.
DO, DICO, ADDICO: Praetorum verba ſollemnia. I. 2, 22.
Dominium bonitarium. II. 1, 29.
  litis eiuſque effectus. IV. 10, 4. *ſequ.*
  Quiritarium. II. 1, 26.
Domini gaudebant iure vitae et necis in ſeruos. I. 8, 2.
  nauium pro exerc. IV. 7, 3.
  eorum crudelitas. I. 8, 3.
  legibus coercita. I. 8, 4. *ſequ.*
Domini dicti mariti. I. 10, 6.
DOMITII AFRI libri de teſt. IV. 18, 26.
  de Domo numerare. III. 15, 2.
Domus, cur inde in ius rapi nemo potuerit? IV. 6, 16.
  ibi Dii colebantur Penates. *ib.*
  ibi latitans quomodo a praetore tractatus. *ib.*
  eam vi introiens lege Cornelia tenebatur. IV. 4, 8.
Domum deductio cur neceſſaria in nuptiis? I. 10, 4.
  ante eam ſponſa aliquamdiu in hortis commorata, et hinc per dirutam maceriam ingreſſa eſt aedes. I. 10, 11.
  Donatio certis legibus facta. II. 7, 10.
  an modus. *adp. pr.*
  non aequip. legatis ab int. II. II, 20.
  inſinuari quando coeperit. II. 7, 17.
  mortis cauſſa. *ib.* 19.
  propter nuptias, 16, 18.
  parentum. *ib.* 16.
  partis bonorum. *ib.*
  quotuplex. II. 7, 1.
  inter virum et vxorem. *ib.* 18.
  per ſcripturam facta. *ib.*
  in ea adhibita mancipatio. *vid.* mancipatio.
Dona amicorum. II. 7, 3.
  ciuium. *ib.*
  clientium. *ib.* (b)
  cognatorum. *ib.*
  hoſpitibus data. *ib.* 9.
  Ianuariis calendis miſſa. *ib.* 14.
  Imperatoribus miſſa. II. 7, 3. (b)
  a libertis data. II. 7, 3. (*b*) III. 9, 1.
  promiſſa. III. 16, 19.
  luſtrica. II. 7, 17.
  Matronalibus miſſa. II. 7, 5.
Dona a muneribus quomodo differant? II. 7, 2.
  natalitia. II. 7, 6.
  nominatim et ſingulatim recenſenda. II. 7, 15.
  nuptialia. *ib.* 8.
  rara antiquis temporibus. II. 7, 3.
  Saturnalib. miſſa. II. 7, 5.
  a ſeruis dominis data. II. 7, 3.
  de iis lex Cincia. II. 7, 10. *ſequ.*
Dormitator, i. e. fur nocturnus. IV. 1, 2. (*b*)
Dos aduentitia. II. 8, 8.
  quomodo data? II. 8, 4.
  quomodo dicta. *ib.* 6.
  cur inuenta. *ib.* 3.
  ea neceſſaria viſa Rom. II. 8, 3.
  obſignata apud Auſpices. II. 8, 4.
  eius pars ademta adulteris. IV. 18, 51. (*k*)
  dominium cur marito conceſſum. I. 10, 7.
Dos penſionibus tribus ſoluta. II. 8, 5.
  quaſi pretium emtionis in nuptiis. II. 8, 3. (a)
  profectitia. II. 8, 8.
  quomodo promiſſ. II. 8, 5.
  a quibus dari, dici, promitti potuerit? II. 8, 7.
  quanta plerumque fuerit apud honoratiores? II. 8, 3. (b)
Dotalia inſtrumenta an ad legitimationem neceſſaria? I. 10, 25.
Dotalis fundi alienatio cur prohibita. II. 8, 9.
Drachma octaua pars vnciae. II. 14, 6.
Ducenarius iudex. IV. 7, 2.
Ducenarius. I. *adp.* 53.
Duella tertia pars vnciae. II. 14, 6.
Dupondius. *ib.*
Dupondii quinam? *Pro.* 45.
Duumuiri in municipiis. I. *adp.* 125.
  etiam conſules dicti. *ib.*
  perduellionis. IV. 8, 11.

E

EDictales quinam? *Pr.* 45.
  Edicta cenſorum. I. 2, 18.
Edicta patriciorum dicta Ῥωμαϊκὰ. I. 12, 15.
Edictum Aedilitium. I. 2, 27. IV. 9, 3. perpetuum, eius origo. *Pro.* 14.
  naeui. *ib.* fragm. *ib.* 6.
Edictum Praetoris. I. 2, 23.

cur inuentum. I. 2, 24.
ab eo inchoata iurisprudentia. I. 2, 23.
perpetuum poſt L. Corneliam. I. 2, 23.
quotuplex? *ib.*
ſcriptum iuuantibus Trib. pl. I. 2, 23. (n)
tralatitium et nouum. I. 2, 23.
Edictum proconſulum quale. II. *adp.* 103.
prouinciale perpetuum. *Pro.* 15. I. *adp.* 103.
ſucceſſorium. III. 10, 9.
Edicta magiſtratuum qualia? IV. 6, 5.
eo ter citati abſentes. IV. 17, 7.
Editio actionis. IV. 6, 19.
iudicum. IV. 18, 23.
Effeſtucatio. IV. 6, 24. (u)
Effula. IV. 5, 4.
E'ικοσώνης praefectus viceſimarius. I. *adp.* 62.
E'γχυρίσματα. II. 10, 23.
Emancipatio Anaſtaſiana. I. 12, 12.
ob dignitatem. I. 12, 14.
Iuſtinianea: I. 12, 13.
quid et quotuplex. I. 12, 5.
Emancipatio quibus ritibus antiquitus facta? I. 2, 7.
an capitis minutio. I. 16, 12.
Emancipati hereditate excluſi. III. 1, 6.
vocati ad ſucceſſionem edicto vnde liberi. *ib.* 7.
iis quo iure ſucceſſerint patres. III. 2, 5.
Emphyteuſeos origo. III. 23, 13.
Emtio ſub corona. II. 1, 24.
venditio quomodo contracta. III. 23, 2.
E'νοίκιον. III. 25, 8.
Epicurei philoſophi ἄπρακτοι. I. 1, 4.
Epiſcopi dignitate liberati a patria poteſtate. I. 12, 16.
E'πιτροπῆς γραφὴ, crimen ſuſpecti. I. 26, 1.
Equuleus qualis? IV. 18, 25.
Erciſcere familiam quid? III. 28, 7.
Erctum citum in XII. Tab. quid? *ib.*
Ergaſtula domeſtica. I. 3, 8. (*f*)
E'ργολαβίαι. III. 25, 10.
E'ταιρίαι prohibitae. II. 1, 15.
Euictionem quis praeſtare debuerit? III. 23, 7.
Exceptio quotuplex. IV. 13, 1.
poſtulanda: IV. 13. *pr.*
eius formula. *ib.* 3.
Excuſare ICtis quid? I. 25. *pr.*
Excuſatio tutorum et curatorum. I. 25, 1. *ſequ.*
reorum in iudiciis populi. IV. 18, 39.
Executio ſentent. IV. 17, 13.
Exercitor nauis? IV. 7, 3.
Exheredationis ius olim liberrimum. II. 10, 20.
poſtea legibus reſtrictum. II. 10, 21. *ſequ.*
quomodo differat ab abdicatione *vide* Abdicatio.
Expenſi latio. III. 22, 2.
Expoſitio partus. I. 9, 5. (*b*)
Exſilium quid? I. 16, 9.
mors ciuilis. I. 16, 11.
Exſules togam ponebant. *vid. toga.*
quomodo teſtari potuerint. I. *adp.* 148. (*e*)
Extraordinaria crimina an priuata. IV. 18, 2.

F

FAbri exſecutores. IV. 17, 13. (d)
Falcidia Lex: *vide Lex.* Quarta. II. 20, 20.
Falſi crimen quale. IV. 18, 63.
de eo lex Cornelia teſtamentaria et numaria. *ib. et ſequ.*
quibus poenis vindicatum? *ib.*
Familiam erciſcere quid? III. 28, 7.
Familiae et gentes Romanorum quomodo diſtinctae? III. 2, 2.
Fanum quid, et vnde dictum? II. 1, 2. (c)
Farris vſus in ſacrificiis a quo inuentus? I. 10, 2. (a)
vſus in nuptiis. *ib.*
libra addictis data in diem. III. 30, 4.
Fartores qui? IV. 18, 77.
Faſti dies. IV. 6, 11.
Faſtorum cura penes pontifices. *Pro.* 6. IV. 6, 11.
reliquiae. *Pro.* 9.
Feminarum hereditas coercita lege Voconia. III. 1, 4. II. 20. 16. *ſequ.*
eae non admittebantur poſtea vltra conſanguineas ſucceſſ. III. 2, 4.
ſeruili amore bacchantes. I. 16, 8.
in prouincias non comitabantur viros. I. *adp.* 109. (*t*)
quando id permiſſum. I. *adp.* 16.
tutela. *vid.* tutela.
fideiubere non poterant. III. 21, 11.
nullius muneris publici participes. *ib.* 13.
an vnquam in foro cauſſas egerint. III. 21, 11.
Feriae an eaedem cum diebus nefaſtis. IV. 6, 11. (*g*)
Latinae. I. *adp.* 94. quotuplices? IV. 6, 11.
meſſis et vindemiarum. IV. 6, 11. (*b*)
Feronia Dea Terracinorum. I. *adp.* 94.

Feſtu-

Feſtucaria vis quae? IV. 6. 24. (u).
FESTVS explicatus. I. *adp.* 122.
Fictio in hereditate iacente, II 1, 16.
in poena incenſorum. I. 16, 3. in poſtliminio. I. 16, 4.
in ſeruitute poenae. I. 16, 5.
in vſucapionibus. I. 2, 24.
Fideicommiſſa ante Auguſtum non praeſtabantur neceſſario. II. 23, 3.
Auguſti de iis lex. *ib.* 4.
Fideicommmiſſa quibus formulis relicta? II. 23, 2.
ſingularia quomodo differant a legatis? II. 33, 9.
ea differentia ſublata a Iuſtiniano. *ib.* 10.
olim et peregrini capere poterant. I. *adp.* 138.
Fideipromiſſor quis? III. 21. 4.
Fideiuſſio quam obligationem produxerit? *ib.* 8.
quibus obligationibus acceſſerit? *ib.* 7.
dotis cauſa. *ib.*
Fideiuſſorum varia nomina. III. 21, 1. formulae. *ib.*
iudicialium ratio. *ib.* 6.
Fiducia qualis contractus. I. 12, 9.
cur ea opus fuerit in emancipatione. *ib.*
Fiduciarius pater. I. 12, 8. (*f*)
Fiduciaria tutela, quae olim dicta? I. 19, 8.
Filiae apud pleraſque gentes hereditate excluſae. II. 8. 2.
an hoc ius barbarum? III. 1, 9. (e)
apud Athenienſes filiis poſtpon. III. 1, 2.
apud Romanos ante legem Voconiam admittebantur ad hereditatem. II. 8, 3.
Filiifamilias res mancipi. II. 1, 18.
Fiſcus quomodo differat ab aerario? I. 25, 10.
eius adminiſtratio. *ib.*
Flamines Diales cur liberi a patria poteſtate? I. 12, 15. capi ſolebant. *ib.* in municipiis. I. *adp.* 123.
Flauianum ius: *vid.* ius Flau.
C. FLAVIVS iuris Flauiani auctor quis? *Pro.* 7.
Focaria heres. II. 7, 14.
Foederatae ciuitates quae? I. *adp.* 133.
Foenebre malum. III. 15, 7.
contra illud variae leges. *ib.* 8.
Foeneratorum fraudes. III. 15, 12.
in quadruplum damnati. IV. 6, 35.
ii ad medium Ianum ſedebant. III. 15, 4.
Foenus quid? III. 15, 3.
eius differentia a mutuo. *ib.* 4.
non honeſtum. *ib.*
in ſingulas Kalendas exactum. *ib.*
qualis contractus? *ib.* 6.
nauticum III. 15, 16.
quomodo computatum? *vid.* vſura.
Formulae actionum: *vid.* actio:
qui iis ceciderant, a Praetore reſtituebantur. IV. 6, 19. (n)
Forum a praeſidibus in prouinciis indictum. IV. 6, 12.
in forum adoleſcentes ducti a conſulari. IV. 20, 1.
Foenicularium vectigal. I. *adp.* 63.
Fraternitas ſociorum. III. 23, 17.
Frumentarius canon. I. *adp.* 115.
Frumenti decimae. *ib.*
Fundi populi quinam? I. *adp.* 88.
Fundus quid? I. *adp.* 88.
Funera pompae cauſſa comitabantur liberti. I. 7, 2.
Fur olim idem ac ſeruus. IV. 1, 1.
an totius acerui, qui vel minimam partem ex eo ſurripuit. IV. 1, 12.
diurnus quando occidi potuerit. *ib.* 9.
nocturnus occidi potuit. IV. 1, 2.
leges de ea re recentiores. *ib.* 3. *ſequ.*
ruri nocte furantes occidi poterant. *ib.* 9.
Furca: ſub ea caeſi ſerui. IV. 18, 10.
pro cruce poſita a Triboniano. IV. 18, 61.
Furtum conceptum. IV, 1, 13.
concipiendi ritus. *ib.* 15. *ſequ.* e iure Attico explicatus. *ib.* 17. *ſequ.*
ſublatus lege Aebutia. *ib.* 20.
ritus concipiendi furtum poſt legem Aebutiam. *ib.* 21.
conceptum quomodo punitum? *ib.* 12.
manifeſtum quid? IV. 1, 5. quomodo punitum ex Lege XII. Tab. *ib.* 6. *ſequ.* quomodo a Praetore vindicatum? *ib.* 10.
nec manifeſtum *ib.* 11.
nocturnum. IV. 1, 2.
non exhibitum. *ib.* 24.
oblatum. *ib.* 23.
quomodo punitum. *ib.*
prohibitum. *ib.* 24.
Furtum vnde dictum? IV. 1, 1.
rerum immobilium. IV. 1, 1.
Fuſtigatio ad necem vſque. IV. 4, 2.
Fuſtuarium ſupplicium. IV. 18, 7.

G.

GAllia *togata* cur dicta. I. *adp.* 10.
quando ius ciuitatis impetrarit. *ib. ſequ.*
GELLIVS explicatus. I. 2, 52. II. 10, 6. (d)
Genialis locus quid? I. 21, 15. (e)
Genitiuus pro ablatiuo poſitus. I. 14, 2.

Digitized by Google

Gentes Romanae patriciae et plebeiae. III. 2, 2.
Gentem ſoli patricii habere ſe gloriabantur. *ib.*
Gentiles quinam? III. 2, 2.
eorum ſucceſſio. III. 2, 7.
ad gentiles et agnatos, prouerbium: *vid.* agnatus.
Gentilitatis ius. I. *adp.* 32.
in ſucceſſionibus quando exſpirarit? III. 2, 7.
Gladium poſitum ante ſe habebant Quaeſitores rerum capitalium. IV. 18, 14.
Gladio feriri minus ignominioſum, quam ſecuri. IV. 18, 10. (f)
Glebae adſcripti. I. 3, 8.
ex fundo petitae ab iis, qui vindicias ſibi dari poſtulabant. IV. 6, 24.
Glicia gens. II. 18, 5.
lex a Cuiacio ficta. *ib.*
Gradus prohibiti in nuptiis. I. 10, 17.
an etiam numerati in materia de nuptiis? I. 10, 17. [g]
cognationis. III. 6, 4.
eorum ſchema antiquum. *ib.*
Grammatices fata. I. 25, 16.
profeſſionis origo. *ib.*
Grammaticorum ſtipendium. *ib.*
ſic per fragmenta non integra citant. I. *adp.* 44.
Gregorianus Codex: *vid.* Codex.
GREGORIVS an Gregorianus vocatus ſit codicis Gregor. auctor. *Pro.* 18.
Chriſtianusne an gentilis fuerit. *ib.*
GRONOVII (*Io. Frid.*) et Mart. Schookii de vſuris centeſimis ſcripta eriſtica. III. 15, 18. (*l*)
in Gyaros releg. I. 16, 1.
in Gypſum relegatio. I. 16, 11.

H

HAbitatio quid. II. 4, 5.
HADRIANI nomen an et Antoninus Pius geſſerit. III. 3, 3.
ſub eo conditum edictum perpetuum. *Pro.* 14.
eius ſucceſſores omnibus promiſcue iureconſultis facultatem de iure reſpondendi dedere. I. 2, 40.
ſub eo alia coepit eſſe iurisprud. Rom. facies. I. 2, 57.
Harmenopuli (*Conſt.*) *πρόχειρον*. *Pro.* 30.
Haſta Praetoris. II. 1, 25. IV. 6, 7.
Haſtae iudicium. IV. 6, 9.
ad eam locata vectigalis. III. 23, 11.
Hemiſecla, duodecima pars vnciae. II. 14, 6.
Hercifcere familiam: *vid.* ercifcere.
an haec phraſis a Triboniano inuenta? III. 28, 7. *ſeq.*
Heredes extranei. II. 19, 13.
quinam inſtitui potuerint? II. 14, 1. *ſequ.* pro herede geſtio. II. 17, 16.
ſecundi, tertii, quinam? II. 15, 2.
neceſſarii. II. 17, 11.
ſui et neceſſarii. II. 17, 12.
ſui. III. 1, 2. *ſeq.* quomodo hi ſucceſſerint? *ib.* 4. *ſequ.*
Heredipetae. I. 15, 6.
Hereditas, res mancipi. II. 1, 18.
Hereditatis aditio quo ritu facta? II. 17, 55.
Hereditatem alicuius munere accipere quid? II. 23, 3.
Hereditatis poſſeſſio pro bon. poſſeſſ. III. 10, 1.
in eam immixtio. *ib.* 17.
eius agnitio. *ib.*
ab inteſtato ordo. III. 1, 1. *ſequ.*
Hermodorus Epheſius. *prooem.* IV.
HERMOGENES an Codicis Hermogeniani auctor? *Pro.* 19.
gentilisne an Chriſtianus? *ib.* 20.
Hermogenianus Cod. *vid.* Codex.
Homicidium olim parricidium dictum. IV. 18, 57.
Homicidium quomodo vindicatum lege Cornelia de ſicariis? IV. 18, 58.
vt et ſub Imperatoribus. IV. 18, 58.
HORATIVS explicatus. I. 2. 11. (*g*) I. *adp.* 6. [*b*] I. *adp.* 132. II. 1, 19.
Horrea Galbiana, Seiana, Pupiana, Romae. I. *adp.* 125.
Hoſpitii ius. IV. 5, 5.
Hoſtes pro peregrinis. I. *adp.* 2.
lugeri non debuerunt. IV. 18, 50.

I

IGnominia qualis poena? IV. 18, 9.
Imperium magiſtratuum in quo conſtiterit. IV. 6, 5.
Incorporales res, quae? II. 2, 2.
non exiſtere quodammodo dicuntur. II. 2, 4.
Inedia necare poena illicita. IV. 18, 12.
Infantum luſtratio. II. 7, 7.
Ingenui ciues, *vid.* ciues.
quinam. I. 4, 1.
Iniuria atrocior verbalis. IV. 4, 2.
atrocior realis. *ib.* 3.
leuior. *ib.* 1.
a contumelia quomodo differat? IV. 4. *princ.* (*a*) de ea edictum Praetoris. IV. 4, 5.
plures ſimul illatae quomodo aeſtimari ſolitae? IV. 4, 7.
ſiuuii quae? IV. 4, 5. (*i*)

eius

eius aeſtimatio. IV. 4, 7.
de ea Lex Cornelia: *ib.* 8.
eius actio ciuilis & criminalis quomodo differant. IV. 4. 10.
INNOCENTIVS iureconſultus. I. 2, 40.
Inofficioſi teſtamenti querela; *vid.* Querela.
Inſtare quid? IV. 7, 2.
Inſtitor quis? *ibid.*
Inſtitutionum compoſitio et naeui. *Pro.* 30.
Inſulae in vrbe quid? II. 34.
Inſulae genius. *ibid.*
Inſularius. *ib.*
Intentio actionis quomodo facta? IV. 6, 22.
Interciſi dies. IV. 6, 11.
Interdiarius fur. IV. 1. 5.
Interdicendi bonis formula praemiſſa curationi prodigorum. I. 23, 4.
aquae et ignis ratio: *vid.* Aqua.
Interdictum ab actione vt differat? IV, 15, 4.
dare quid? *ib.* 2.
dicere quid? *ib.*
duplicia plura quam duo. IV. 15, 7.
quotuplicia. *ib.*
eius formula. *ib.* 2.
de rebus religioſis, ſacris, publicis. *ib.* 3.
quid ſit? IV. 15, 1.
cur vocatum ius ordinarium. *ib.* 6.
Interpretatio iuris penes ICtos. I. 2, 32.
Interpretes. IV. 18, 77.
Interrogationes et reſp. fere in omnibus rebus ſeriis adhibitae. III. 20, 3.
Inuenientes aliquid dimidium poſcebant. II. 1, 21.
Italia quae dicta? I. *adp.* 96.
nonnunquam Procoſ. extra ordinem decreta, I. *adp.* 97. (p)
Italicum ius. I. *adp.* 97.
ſolum quod? *ib.*
fundus vſucapi poterat non prou. II. 6, 2.
Itineris ſeruitus. II. 3, 10.
Iudex quaeſtionis quis? IV. 18, 15.
plerumque aedilitius. *ib.* (i)
perſona publica. *ibid.*
Iudices addicti etiam inuiti. IV. 17, 3.
additi, addicti, adacti, IV. 6, 41.
eorum in audiendo negligentia. *ib.* 9.
iis adiuncti iuriſperiti. IV. 5, 2. IV. 17, 4.
eorum decuriae, IV. 17, 2. et IV. 18, 16.
quomodo ſelecti? IV. 17, 2. IV. 5, 2.
in leges vt iurarint? IV. 5, 2. IV. 17, 5.
litem quomodo ſuam fecerint? IV, 5, 1.
male iudicantes quomodo puniti? IV. 5, 3.
Iudices in cauſſis capitalibus. IV. 18, 16.
ex quibus lecti? *ib.* per ſortitionem. *ib.* 23.
eorum aetas. *ibid.* 16. (h)
quomodo editi IV. 18, 23.
quomodo in leges iurarint. *ib.*
eorum nomina libello conſignata. *ib.* 23.
quomodo miſſi in conſilium. *ib.* 31.
in cauſſis ciuilibus ab arbitris vt differant? IV. 6, 36. *et ib.* 39.
quando cognouerint? IV. 6, 7.
eorum poſtulatio. *vide* poſtulatio.
dati cum formula. IV. 6, 41. IV. 17, 1.
reiici poterant. IV. 6, 40. (d) IV. 17, 2.
Iudicium centumuirale: *vide* centumuirale.
Iudicium familiae erciſcundae. III. 28, 8.
Iudicia populi qualia? IV. 18, 3. et IV. 18, 34.
olim habita in comitiis curiatis. *ib.* 35.
poſtea in centuriatis ſi de capite cuius agebatur. *ib.*
in tributis, ſi de mulcta. *ib.* 36.
de quibus criminibus habita? IV. 18, 34.
a quibus magiſtratibus dies dicta reis? IV. 18, 36.
quibuſnam dies dicta. *ib.* 37.
in iis accuſatio ter repetita. *vid.* accuſatio.
quomodo in iis rogatio promulgata. *ib.* 41.
quomodo ſententia lata ſuffragiis populi vel plebis. 44.
iis intercedebant ſaepe tribuni, et augures. *ib.* 43.
Iudicia priuata quomodo a publicis differant? IV. 6, 1.
Iudiciis priuatis initio praeerant reges. IV. 6, 2. poſt Coſſ. *ibid.* 3. denique Praetores. *ibid.*
quo ordine habita? IV. 6, 1.
vbi inſtituta. IV. 6, 7. (a)
Iudicia publica quomodo differant a priuatis? IV. 6, 1. a iudiciis populi. IV. 18, 3. a popularibus actionibus. IV. 18, 1. ab extraordinariis cognitionibus. IV. 18, 2.
olim iis praeerant Reges. IV. 18, 11.
poſt duumuiri perduellionis. *ib.*
nonnunquam et Coſſ. extra ordinem demandabantur. IV. 18. 11.

deni-

denique conſtituti Quaeſitores parricidii : IV. 18, 11. repetundarum, et aliorum criminum. *ib.* 13.
eorum ordo. IV. 18, 1. *ſeq.*
Iudicium de moribus vxoris. I. *adp.* 45.
ſub iugum miſſi populi. I. 3, 1.
IVLIANVS Edicti perpetui auctor. *Pro.* 14.
Nouellarum interpres. *Pro.* 32. (g)
IVL. Capitolinus explic. I. 25. 9. (e)
Iunonis Soſpitae ſacra. I. *adp.* 94.
Iupiter Tarpeius heres potuit inſtitui. II. 14, 4.
Anxur et Lanuuius. I. *adp.* 94.
in Iure ceſſio quo ritu facta? II. 1. 23.
quae facta, et quae in iudicio? IV. 6. *princ.*
Iureconſulti, eorum auctoritas ante Auguſtum. I. 2, 37. poſt Auguſtum, I. 2, 38. *ſequ.* ſub Imperatoribus ſequentibus. I. 2. 40. poſt Theodoſium. I. 2, 41. poſt Iuſtinianum, I. 2, 42. eorum philoſophia, I. 1, 1. in primis Stoica. *ib.* 2.
eorum aemulatio cum philoſophis. I. 1, 4.
eorum deciſiones an ius fecerint? I. 2, 28.
quomodo ius ciuile condiderint? I. 2, 30.
quomodo et quo ritu de iure reſponderint? I. 2, 33.
formulas componebant. IV. 6, 32.
Iure conſultorum ſolium domeſticum. I. 2. 33.
eorum diſputationes. I. 2, 35.
eorum origo. I. 2, 29.
Iuridici Ital. I. *adp.* 96.
Iuridici quinam? I. *adp.* 106. I. 13. 15.
Iuriſdictio quomodo differat ab imperio. IV. 6, 5.
in quo conſiſterit? *ib.* 6.
mandata. IV. 6, 10.
Iuriſprudentia, olim in latenti habita. *Pro.* 42.
eam docendi methodus antiqua. *ib.* 43. I. 25, 20.
eius ſcholae. *Pro.* 44.
Ius applicationis. I. *adp.* 137. (d)
Ius Aelianum quale. *Pro.* 8. an idem cum S. Aelii Tripartitis. *ibid.* eius fragmenta. *ib.*
Ciuitatis Rom. quomodo differat a iure Quiritium? I. *adp.* 23. ſenſim auctum. *ib.* 22. cenſu adquiri poterat. *ib.* 52.
amitti non poterat ab inuitis. *ib.* 73. quot modis amiſſum, *ib.* (e)
eius collectio tentata a Cicerone. *Pro.* 11. Caeſare. *ib.* 12. Pompeio. *ib.* an et a Conſtantino M.? *ib.* a Iuſtiniano. *Pro.* 25.
Flauianum. *Pro.* 7.
honorarium. I. 2, 18.
Graeco-Romanum: eius varia compendia: *Pro.* 39.
hoſpitii. IIII. 5, 5.
Italicum: *vid.* Italicum.
Iuſtinianeum: eius hiſtoria. *Pro.* 25. verſiones Graecae: *ib. ſequ.* vſus in occidente, *ib.* 34. in oriente, *ib.* 35. an in Turcia? *vide* Turcae.
Latii: *vid.* Latium.
liberorum trium, quatuor, quinque. I. 20, 22. I. 25, 8. de eo tractatus M. Vertranii Mauri. I. 25, 8.
Papirianum. *Pro.* 1.
Patronatus patriciis competens in plebem. I. 2, 29. originem dedit iureconſultis: *ibid.*
Patronatus in libertos. III. 9, 1.
Togae, I. *adp.* 138. *ſequ.*
Ius Poſtliminii: *vid.* poſtliminium.
Quiritium, I. *adp.* 23.
vitae et necis in liberos. I. 9, 5. quando patribus ademptum? I. 9, 8.
in ſeruos. I. 8, 2. quando et cur dominis ademptum? *ib.* 4.
in vxores I. 10, 6.
Iuſiurandum calumniae in cauſſis ciuilibus. IIII. 16, 1. IIII. 17, 8. in cauſſis capitalibus. IIII. 16, 2.
iudicum. IIII. 17, 5.
perhorreſcentiae. IIII. 6. 40. (*d*)
ciuium in leges. I. 2, 12.
in Ius vocatio quo ritu facta? IIII. 6, 14.
e domo non licita. *ib.* 16.
quando ad eam venia opus fuerit? *ib.* 15.
in cauſſis etiam crimin. locum habuit. IIII. 18, 17.
quamdiu in vſu fuerit. IIII. 6. 17
Iuſtinianei noui. *Pro.* 45.
IVSTINIANI Imperatoris mores et ingenium. *Pro.* 26.
collectio iuris ciuilis. *Pro.* 25. *ſequ.*

K

K Littera fronti calumniatorum ſuffixa. IIII. 16, 3.
Kalendae, in eas exigebantur vſurae. III. 15, 4.
Kalendarii actio. III. 15, 5.
curatores qui? *ib.* 4. (f)
forma. *ib.*
ſerui. *ib.*
quid fuerit? III. 15, 4. (f)

Ka-

Kalendarium exercere. *ib.*
Κοινόβιον } III. 26, 15.
Κοινοπραξία }

L

L Littera nota abſ. in crim. perduell. I. *adp.* 31.
LABEO (Antiſtius) ICtus libertatis ſtudioſiſſimus. I. 2. 39. (x)
Lampadaria in ſepulcris. II. 1, 4.
Lanx et licium in concipiendo furto adhibita quid? IIII. 1. 14. *ſeq.*
Lapis auſpicalis. II. 1, 2.
Lares domi culti. I. 10, 4.
Latini Iuniani eorum origo. I. 5. 12.
eorumdem iura. I. 5, 14.
Latini nominis ſocii. I. *adp.* 74. cum iis foedera Rom. *ib.* 76. *ſequ.*
quando ciues facti. *ib.* 82.
eorum iura. *ib.* 84. *ſequ.*
an potuerint verberari? *ib.* 8. an gauiſi iure connubii? *ib.* 86. an iure patr. poteſt. *ib.* 87. matri plus iuris quam Rom. I. *adp.* 87. quatenus e teſtamento capere potuerint? *ib.* 88. an habuerint ius cenſus? *ib.* 89. an tutores dari potuerint. I. 13. 3. an habuerint ius militiae? I. *adp.* 90. an Romanis tributarii? *ib.* 91. an ius ſuffragii acceperint? *ib.* 92. ſuis vſi ſunt legibus. *ib.* 88. ſuis parebant magiſtratibus. *ib.* 93.
magiſtratu in patria geſto fiebant ciues Rom. *ib.*
Latini erant inter peregrinos. I. *adp.* 134.
Latium vetus et nouum. I. *adp.* 76.
Latomiae quid? IIII. 18, 6.
Latrones in crucem acti. IIII 18. 61.
Latus et aug. et anguſtus clauus. I. *adp.* 139.
Laudationes reorum in iudiciis publicis. IIII. 18, 29.
Laureatae literae et haſtae. I. *adp.* 100.
Lautomiae quid? IIII. 18, 6.
Lectus aduerſus. I. 11, 15. (e) genialis. *ib.*
Legare quid ſignificet? I. 14, 2. optimo iure quid? II. 20, 4, (c)
Legatum quid? II. 20, 1.
datum eſt verbis legislatoriis. II. 29, 1. (a)
quomodo differat a fideicommiſſo? II. 20, 9.
quotuplex? II. 20, 2.
per damnationem. *ib.* 4.
per vindicationem. *ib.* 3.
ſinendi modo relictum. *ib.* 5.
per praeceptionem. *ib.* 6.
differentia quoad effectum. II. 20, 7.
partis hereditatis. *ib.* 9.
poenae nomine relicta quid ex mente Bynkershoekii? II, 22, 13. *ſequ.*
quid ex ſententia Gundlingii. *ib.* 14.
a quo et quibus legari potuerit? *ib.* 10.
Legatus vnde dictus. I. 14, 2. II. 29, 1.
Legatus Aug. cen. I. *adp.* 53. praeſidis. *ib.* 109.
Lege agere quid? *proem.* 6.
Leges etiam ſub imperatoribus aliquamdiu veteri ritu latae. I. 2. 44.
Regiae; *vid.* Lex.
XII. Tabularum? *vid.* Tabulae XII.
in municipiis latae. I. *adp.* 123.
Legitima portio hereditatis: *vid.* Quarta.
an ante Conſt. I. 10, 22. [b].
Legitimatio quando inuenta? I. 10, 22.
quid ea Conſt. M. intend. I. 10, 23.
eius varia genera. *ib.* *ſq.*
LEONIS Imp. Βασιλικὰ γράμματα. Pro. 37.
eius nouellae in Graecia etiamnum in vſu. *ib.* 40.
Lex quid? I. 2, 1.
quomodo ſcripta? I. 2, 2.
quomodo cum ſenatu communicata? I. 2, 3.
eius promulgatio per trinundinum. I. 2. 4.
eius recitatio per praeconem. I. 2, 5.
quomodo perlata in comitiis? I. 2, 16. *ſq.*
iureiurando confirmata. I. 2, 12.
vnde nomen acceperit? I. 2, 13.
quo ſtilo ſcripta? I. 2, 14.
quando *antiquatur*, *abrogatur*, *obrogatur*, eidem, *derogatur* *ſubrogatur*? I. 2, 8. [f].
Lex, (Leges)
Acilia de repetundis. IV. 18, 75.
Acilia Calpurnia de ambitu. IV. 18, 78.
Aebutia qualis? IV. 1, 20. quando et a quo lata. *ib.*
Aelia Sentia, eius hiſtoria. I. 6, 1. ratio. I. 5, 11. I. 6, 2, varia eius capita. I. 6, 3. ex ea non eſt manumiſſio propria matrimonium. I. 6, 6.
Appuleia de maieſtate. IV. 18, 47.
Aquilia de damno, eius hiſtoria. IV. 3, 4. *ſeq.* eius varia capita. *ib.* 5. caput ſecundum qua de re egerit. IV. 3, 9.
Ateria Tarpeia de mulcta. IV. 18, 5.
Atilia de dandis tutoribus, quando lata?

Digitized by Google

lata ? I. 20, 9. quid ea cautum ? I. 20, 10.
Atinia de vſucapionibus. II. 6, 4.
Aufidia de ambitu. IV. 18, 78.
Baebia Aemilia de ambitu. *ib.*
Calpurnia de repetundis. IV. 18, 72. an eadem cum Lege Caecilia ? *ib.*
Caſſia tabellaria. I. *adp.* 31.
Cincia de muneribus. II. 7, 10. *ſeq.* eius variae relationes. *ib.* 11. caput primum. *ib.* 10. ſecundum. *ib.* 12. tertium. *ib.* 13. An lex imperfecta ? *ib.* 12. (f) quantum ex hac lege donari potuerit ? *ib.* 12. (e)
Lex *Coelia* tabellaria. I. *adp.* 31.
Cornelia de edictis Praetorum perpetuis. I. 2, 23. de reſiduis. IV. 18, 71. de prouocatione. I. *adp.* 27.
Cornelia (Sullae) de falſis teſtamentaria et numaria. IV. 18, 63. et 64. *ſequ.* de iniuriis. IV. 4, 8. eius poena qualis ? *ib.* 9. (l) de maieſtate eius hiſtoria et materia. IV. 18, 48. de parricidio. IV. 18, 59. de repetundis. *ib.* 95. de ſicariis, eius hiſtoria et capita. IV. 18, 58.
Cornelia Fuluia de ambitu. IV. 18, 78.
Curiata, quid, et doctorum de ea controuerſia. I. *adp.* 64. (y)
Decimaria: *vid.* Lex Papia Poppaea.
Didia Licinia ſine ſuffragiis lata. I. 2, 4. (c)
Duillia de foenore vnciario. III. 15, 9.
Fabia de ambitu. IV. 18, 78. de plagio, IV. 18, 76.
Falcidia vnde dicta ? II. 20, 18. eius legitima verba et materia. *ib.* 19. variae relationes. *ib.* 20.
Furia teſtamentaria. II. 20, 15.
Fuſia Caninia: eius hiſtoria et materia. I. 7, 1. *ſeq.* an ad manumiſſionem ab inteſtato pertinuerit ? I. 7, 4.
Lex *Gabinia* de foenore qualis fuerit ? III. 15, 14. de maieſtate. IV. 18, 47. tabellaria. I. *adp.* 31.
Genucia de vſura non facienda. III. 15, 11.
Glicia de querela inofficioſi, a Cuiacio reſtituta. II. 17, 5.
Iulia de adulterio: eius hiſtoria. IV. 18, 51. relata a Domitiano. *ib.* 52. eius capita. *ib.*
Iulia de adulteriis qualis poena h. l. ſtatuta in adulteras. *ib.* caput de fundo dotali, II. 8. 9. de ambitu. IV. 18. 79. de ceſſione bonorum. III. 30, 8. quando ad prouinciales producta ? *ib.* (g) de ciuitate Latinis et Italis danda. I. *adp.* 8. an ab Iulio Caeſare lata ? *ib.* 9. (c) de maieſtate Caeſaris et Auguſti. IV. 18, 49. *ſequ.* poena ex h. l. *ib.* de maritandis ordinibus. I. 25, 6. de peculatu. IV. 18, 71. de repetundis. IV. 18, 75. de vi publica et priuata. IV. 18, 68. de vſucapionibus. II. 6, 5.
Iulia et Titia de tutorum datione in prouinciis. I. 20, 11.
Iunia de repetundis. IV. 18, 73. Penni de peregrinis. I. *adp.* 136.
Iunia Norbana de libertinorum conditione. I. 5, 12.
Lex *Laetoria* de curatione minorum. I. 23, 6. dicta, etiam Quinauicenaria. *ib.*
Licinia de agrorum modo. I. *adp.* 60.
Licinia de foenore. III. 15, 8. de ambitu. IV. 18, 78.
Licinia et Mucia de ſociis in ſuae ciuitatis iura redigendis. I. *adp.* 52.
Maria de ambitu. IV. 18, 78.
Menſia. I. *adp.* 134.
Papia de peregrinis. I. *adp.* 136. de ſociis in ciuitatis ſuae iura redigendis. I. *adp.* 52. (r) de Virg. Veſt. I. *adp.* 66.
Papia Poppaea. Eius hiſtoria. I. 25. 7. capita de praemiis πολυπαιδίας. I. 25, 7. caput de tutore mulieri dotis cauſſa dando. I. 20, 21. de matribus trium quatuorue liberorum a tutela liberandis. I. 20, 22. de prohibendis nuptiis ſenatorum et libertinarum. I. *adp.* 35. de nuptiis ingenuorum cum libertinis. I. *adp.* 36. an ea nuptiae ſexagenariorum et quinquagenariorum prohibitae ? I. *adp.* 37. eius caput de caelibibus nihil capientibus ex teſtamento. II. 14. 2. caput de orbis. *ib.* (a) Lex decimaria eiusdem legis caput. *ib.* a. (a) qui liberi in hac lege profuerint ? III. 3, 6. (f) caput de libertabus ob liberos tutela liberandis. 8, 6. et de bonis liberti centenarii. III. 8, 7. de ſucceſſione patronae. III. 8, 8. caput de caducis. III. 10, 8.
Papiria tabellaria. I. *adp.* 31.
Peſulania de cane, qualis illa lex ? IV. 9, 2.
Petronia de ſeruis. I. 8, 5. an Paetinia vocanda ? *ibid.* I. 8, 5. (b)
Pinaria de ambitu. IV. 18, 78.
Plaucia de vi. IV. 18, 66. de vſucapionibus. II. 6, 5.
Plotia de ciuitate Italis danda. I. *adp.* 8.

Poe-

Digitized by Google

Poetelia Papiria contra crudelitatem creditorum. I. *adp.* 30. III. 30, 5.
Poetelia Papiria de ambitu. IV. 18, 78.
Pompeia de parricidio. IV. 18, 60. de vi. *ib.* 67. de ambitu. IV. 18, 78.
Porcia de prouocatione. I. *adp.* 27.
Publicia de apophoretis Saturnalibus II. 7, 5.
Publilia. I. 2, 3. et 17.
Quinauicenaria : *vid.* Lex Laetoria.
Regia de omni poteſtate in principes transferenda. I. 2, 62. variae de ea ſententiae. I. 2, 63. conflata illa ex variis. 67. *fin.* in honorem Auguſti et ſucceſſorum factis. *ib.* 64. repetita, quoties Principes auſpicabantur imperium. *ibid.* 65, eius fragmenta. I. 2, 67.
Leges Regiae. *Pro.* I, 2. earum collectio. *ib.* fragmenta, *Pro.* 2. an exoleuerint, eiectis regibus? *Pro.* 3.
Lex *Remmia* de Calumniaroribus. IV. 16, 3. an dicenda Memmia? *ibid.* (a)
Sacratae. I. *adp.* 27.
Saenia quae? I. *adp.* 32. (h)
Scribonia de vſucapione. II. 6, 6.
Sempronia de foenore III. 15, 12. de prouinciis. I. *adp.* 107.
Seruilia de ciuitate cum Latinis communicanda. I. *adp.* 8. de repetundis. IV. 18, 74.
Tabellariae. I. *adp.* 31.
XII. Tabularum vid. Tabulae XII.
Tribunitia de conſulari Imp. I. *adp.* 26.
Tribunitia pro plebiſcito. I. 2, 15. (h)
Tullia de ambitu. IV. 18, 78.
Valeria contra tyrannidem. I. *adp.* 26. de magiſtratu iniuſſu populi non gerendo. *ibid.* 27. de prouocatione ad populum. *ibid.*
Variae de maieſtate. IV. 18, 47.
Voconia de mulierum hereditatibus. II. 14, 2. II. 20, 16. de legatis. II. 14, 2. cur oblitterata? II. 20, 17.
Libellus Diuortii. I. *adp.* 48.
Liberali cauſſa manu adſerere. IV. 6, 30.
Liberi omnia adquirebant patri. II. 9. 1.
eorum profeſſio apud aerarium. I. 25, 9. legitimi & ſpurii. I. 10, 19.
Liberorum naturalium conditio, I. 10, 19. *ſequ.*
nomina. *ibid.* 21. (a)
Liberta, ei ſemper ſuccedebat patronus. III. 8, 5.
a tutela liberata numero quatuor liberorum. III. 8, 5.
Libertas an in commercio? I. 3, 6.
Liberti centenarii, qui? III. 8, 7. ciues Rom. I. 5, 10.
dedititii. I. 5, 11. quomodo eis ſucceſſum? III. 8, 9.
eorum differentia ſublata per conſtitutionem: orbis Romanus. I. 5, 16.
Latini Iuniani. I. 5, 13. *ſeq.*
ingrati in ſeruitutem reuocati. I. 6, 9. (a) eorum poena. *ib.*
pileati. I. 5, 18.
raſi. *ib. lit.* (i)
a patronis denominati. III. 8. 1.
Libertis quomodo ſucceſſum? III. 7, 2. III. 8, 1. *ſeq.*
eorum colluuies ſub Auguſto. I. 6, 2.
paterni an adoptiuos ſequuti. I. 11, 18.
pompae cauſſa dominorum funera comitati. I. 7, 2.
Liberti ducere non poterant patronas. I. *adp.* 36.
Libertini qui? I. 5, 2.
et liberti quomodo differant? *ib.*
Orcini vel Charonitae. I. 5, 6.
Libertus adhibitus diuortio. I. *adp.* 48.
Licium et lanx in concipiendo furto adhibita. IV. 1, 14. *ſequ.*
Licium quid? IV. 1, 15.
Limocincti apparitores. IV. 1, 15.
Linea in graduum computatione quid? III. 6, 2.
directa. *ib.* 3.
transuerſa. *ib.*
Litem ſuam facere. IV. 5, 1.
Litis conteſtatio quid? IV. 6, 42.
Litterarum obligatio, qualis iure antiquo? III. 22, 4. *ſequ.*
an olim ſpecies contractus fuerit. III. 22. *Pro.*
eius [illegible]ractus formula. *ibid.* 4.
induc[illegible] nouationem. *ibid.* 5.
eius effectus. *ib.* 6.
qualis e iure Iuſtinianeo? *ib.* 8.
LIVIVS explicatus. I. 16, 3. (b)
Locatio conductio publica. III. 23, 8.
priuata. *ib.* 12.
facta Kal. Iul. et ex Kal. Martiis. III. 25, 12.
in quinquennium. *ib.*
Longa poſſeſſione capio quid? II. 6, 7.
eius differentia ab vſucapione. *ib.* 8.
LVCTATIVS VERATIVS : *vid.* VERATIVS.
Luctus, in eo an adhibitae etiam veſtes candidae? IV. 18, 20. (m)
hoſtium et perduellium prohibitus. IV. 18, 50.
Luminum ſeruitus. II. 3, 8.

Lupa cum puerulis inſigne municipiorum. I. *adp.* 120. u)
Luſtratio infantum quomodo facta? II. 7, 7.
Luſtrici dies. *ib.*
Luſtri condendi ritus et effectus. I. *adp.* 54.
Lycurgus tutor legitimus Leoboti. I. 15, 5.
Lychnuchi in ſep. II. 1, 4.
Lytae quinam? *Pro.* 45.

M

MAcedo vtrum improbus foenerator an filiusfam. IV. 7, 8.
Magiſter nauis. IV. 7, 3.
ſocietatis. III. 23, 14.
Magiſtratus eorum iura. IV. 6, 5.
municipales, eorum iurisdictio. IV. 6, 4. imitabantur Romanos. IV. 6, 7. (d)
iis dies dici non poterat. IV. 18, 37.
prouinciales. I. *adp.* 106.
quibus comitibus vſi ſint? IV. 6, 5.
qui creati? I. *adp.* 67. *ſq.*
Maieſtas, eius crimen quale? IV. 18, 46. *ſeq.*
eius ſpecie multa leuiora crimina vindicta ſub Imp. IV. 18, 49.
Maieſtas de ea variae leges. *ib.* 47, *et* 50.
quando ob illam etiam filii puniti? IV. 18, 50.
patria. I. 9. 1.
Maiorennitatis annos quis definiuerit. I. 23, 10. III. 21, 3.
Manceps quis? III. 23. 11.
Mancipatio quo ritu facta? I. 12, 7. *ſequ.* II. 1. 19. ea adhibita in adoptione. I. 11, 15. in donatione. II. 7, 13. in emancipatione. I. 12, 7. *ſeq.* in emtione. III. [illegible] in ſtipulatione. III. 16, 15. in [illegible]mentis. II. 10, 7.
Mancipi res quaenam? II. 1, 18.
vox an indeclinabilis? *ib.* 17. (l)
earum natura. II. 1, 17.
cur de iis nihil in iure Iuſtinianeo occurrat? II 1, 17. (k)
Mancipia vrbana et ruſtica. II. 3, 1.
Mandatum, eius origo. III. 23, 19.
porrecta dextra datum. *ib.*
Manumiſſio, eius abuſus. I. 6, 2.
inter amicos. I. 5, 8.
per cenſum luſtralem. I. 5, 3.
in eccleſiis. I. 5, 7.
per impoſitionem bullae et praetextae, donationem veſtis matronalis. I. 5, 8.
mortis cauſſa. *ibid.*
per epiſtolam. *ib.* 8.
propter matrimonium non eſt ex lege Aelia Sentia, ſed Papia Poppaea. I, 6, 5.
Manumiſſio in templis Deorum. I. 5, 7. (d)
per teſtamentum. I. 5, 6.
per vindictam: eius origo. I. 5, 4. ritus. *ib.* 5.
a minorennibus quomodo factae? I. 6, 5.
in fraudem creditorum. I. 6, 6.
Manus, in eam conuentio. I. 10, 6.
an ea ſpecies capitis deminutionis? I. 10, 6.
in iectio in iure quomodo facta? IV. 6, 24.
Mare an in dominio imperatoris? II. 1, 13.
Margaritae res mancipi. II. 1, 18.
Maritus iudex vxoris. I. 10, 6.
Mars Gallicus heres inſtitui poterat. II. 14, 4.
Mater ad ſucceſſionem liberorum vocata edicto Praetoris. III. 3, 1. deinde a Claudio Imperatore. *ib.* 2.
poſtea SC. Tertulliano.
ei cur prius proſpectum de hereditate liberorum, quam liberis de hereditate matrum? III. 3, 4.
ei non ſuccedebant liberi. III. 4, 1.
quod mutatum SC. Orphitiano. *ib.* 3.
eius hereditas cur petita querela inofficioſi, ante SC. Orphitianum? III. 4, 2.
Mater Deorum Sipelenſis heres inſtitui poterat. II. 14. 4.
Matrimi quinam? I. 10, 5.
Matrimonium vocabulum iuris gentium? nuptiae et connubium iuris ciuilis. I. *adp.* 137.
Matronae in ius vocari non poterant. IV, 6, 15.
Medicina olim a ſeruis facta. I. 25, 19.
Chirurgica. *ib.*
vt ſenſim in honore haberi coeperit?
Medicorum immunitas. *ibid.*
Medici oculares. I. 25, 19.
Medicae et obſtetrices. *ib.*
clinici et iatraliptae. *ib.*
de menſa numerare. III. 15, 2.
Menſae argentariae ſcriptura, III. 22, 2.
Menſarii. III. 15, 6. (b)
Mercator nauicularius, IV. 7, 2.
Mercatorum collegia. *ib.*
ii quomodo differant a negotiatoribus. *ib.*
Mercatura veteribus Rom. ignominioſa *ib.*
poſtea honeſtior. *ib.*
Meretrices impune quaeſtum corpore facie-

Digitized by Google

faciebant. IV. 18, 53.
nec puniebantur qui cum iis rem habuerant. IV. 18, 56.
profiteri tenebantur apud aediles, *ib.*
nomina [illegible] togamque ſumebant. IV. 18, 4.
profeſſio nominum aliquando inhibita. *ib.*
Metalla inueſtigare qui potuerint? I. *adp.* 118.
ex iis vectigal *ib.*
Milites legionarii vnde lecti? I. *adp.* 56.
ſub imperatoribus quales? *ib.* 57.
eorum miſſio. I. *adp.* 56.
Militia mercenaria a quo inuenta. I. *adp.* 57.
Minerua Milienſis heres inſtitui poterat. II. 14, 4.
Miſericordiam in iudiciis publicis quomodo mouerint oratores? IV. 18, 28.
Miſſio militum: *vid.* Miles.
Moenia exſtruendi ritus. II. 1, 9.
eorum dedicatio. *ib.* 10.
eorum ſanctitas. II. 1, 11.
Monitores. IV. 18, 77.
Mulier: *vid.* Femina.
Municipes qui? I. *adp.* 5. et 120.
Municipiorum *αὐτονομία*. I. *adp.* 120.
differentia. *ib.* 122.
inſignia. *ib.* 120. (u)
leges quo ritu latae? *ib.* 123.
magiſtratus. *ib.* et IV. 6, 7. (*d*)
reſpublica. I. *adp.* 123.
extra Italiam origo. I. *adp.* 121.
Munus: *vid.* Donum.
a libertis debebatur patronis. III. 9, 1.
quomodo a libertis promiſſum? III. 16, 19.
Mutuum adpendi ſolebat. III. 15, 1.
quid. *ib.*
vnde dictum. III. 15, 2.
eſt alienatio. III. 15, 1.

N

NAtalis exſulum. I. 16, 11.
Nauicularioram corpora. IV. 7, 3.
Nauis magiſter. *ib.*
exercitor: *vid.* Exercitor.
Naui vetuſtiſſimae quidam ſupplicii cauſſa impoſiti. I. 16, 11. (k)
Nautarum corpora. IV. 7, 3.
in eos actio. IV. 5, 5.
Nec mancipi res. II. 1, 14.
Neceſſarii quinam dicti? IV. 18, 77.
Nefaſti dies. IV. 6, 11.
Negociator cretarius vel artis cretariae. IV. 7, 1.
Negotiatores quomodo a mercatoribus differant? IV. 7, 1.
Negotiorum geſtionis origo. III. 28, 1.
Negotiorum geſtori nemo ſine cautione ſoluebat. III. 28, 2. voluntarius procurator. *ib.*
Nepotes fratris ſororisue filii. III. 6, 2. (*a*)
[illegible] ſcalem creauit. I. 2, 20.
Nexus et mancipium. II. 1, 30.
quomodo differant. III. 16, 15.
Nexi in neruo debitores. III. 30, 2.
NIGIDIVS: *vid.* NVMERIVS.
N. L. id eſt, *Non liquet*, nota ampliationis. IV. 18, 31.
Nomen quando infantibus impoſitum. II. 7, 7.
Nomina adoptiuorum. I. 11, 19.
Romanorum quotuplex. III. 2, 2.
debitoris quomodo tabulis inſcriptum. III. 22, 2.
deferre quid. IV. 18, 17. *et* 19.
mutata a meretricibus. IV. 18. 54.
Nomenclatores ſerui. IV. 18, 77.
NONIVS explicatus. I. 10, 11.
Notae iuridicae. *Pro.* 9.
Nouatio debiti litterarum obligatione inducta. III. 22, 5. quid. III. 30, 14.
Nouae tabulae a plebe toties poſtulatae quid? III. 30, 6.
Nouellae Iuſtiniani non omnes eiuſdem auctoris. *Pro.* 32. earum textus authenticus, verſiones &c. *ib.*
Theodoſiano Codici ſubiectae. *Pro.* 24.
Noxa et noxia vt differant. IV. 8, 2.
Noxae dedere. *ib.* 3.
dati liberi homines an ſerui facti. *ib.*
ſerui poterant ſe redimere. IV. 8, 3.
Nullius res II. 1, 16.
NVMERIVS NIGIDIVS, nomen in formulis vſitatum. III. 30, 12. (p)
Nummi principum vultu ſignati ſine contradictione recipiendi. IV. 18, 64.
ex conſtitutionibus Imp. *ib.* 65.
Numum quis primus ſignarit. III. 14, 1.
Nunciantes res laetas e prouincia quomodo inceſſerint. I. *adp.* 100.
Nuptialia dona. II. 7, 8.
Nuptiae quotuplices. I. 10, 1. earum requiſita. I. 10, 15.
Nuptiae erant inter ſolos [illegible]s. I. 10, 16. I. *adp.* 33.
earum ius etiam peregrinis conceſſum, I. 10, 16. (f) I. *adp.* 138.
ab iis cur abhorruerint Romani. I. 25, 2.
a contubernio quomodo differant. I. 10, 16.
inter quoſdam vnius gentis ciues prohibitae, I. *adp.* 38.
Nymphaea quid? II. 3, 12.

O

OAſis, in quam relegati. I. 16. 11.
Obaerati quomodo a creditoribus tractati. III. 30. 2.
eorum addictio iure ſolue Attico ſit. ibid. a Seru. Tullio ſublata. ib.
reuocata a Decemuiris. ib. 4.
an in partes ſecati? ib.
Obligatio quid? III. 14. 1.
quotuplex? ib. 2. ſeq.
Obrogare legi quid? I. 2. 8. (f)
Obſignatio pecuniae quid? et quo ritu facta. III. 30. 16.
OFILIVS edicta praetorum collegit. Pro. 13.
Oletare aquam. IV. 4. 5. (i)
Ollarium. II. 1. 4.
Ollarum ſchola. ib.
Oneris ferendi ſeruitus an anomalos? II. 3. 3.
Operae libertorum. III. 9. 1.
quomodo promiſſae? III. 16. 19.
Opus conductum et perf. probandum. III. 25. 10.
Oratorum munus in iudiciis. IV. 17. 8.
quot adhibiti in iudiciis? ib. Dixi cur additum? IV. 18. 31.
Orbi quid capere potuerint ex teſtamento? II. 14. 2.
cur apud Romanos magni habiti? I. 25. 2.
Ornamenta conſularia, praetoria, triumphalia, decurionalia etc. I. adp. 123. (z)
Oſſis fracti poena. IV. 4. 3.

P

PActa quo loco fuerint apud Rom. III. 14. 1.
ſucceſſoria cur apud Romanos irrita fuerint. II. 10. 2.
An Romani ea ſeruari noluerint. ib.
quomodo a contractibus differant? III. 14. 4.
Pacta, ſperata, ſponſa. III. 20. 20.
Pagani oppoſiti militibus. II. 10. 17.
Pandectarum compilatio. Pro. 29. earum verſio. ib. ordo prooem. 29.
Papinian[illegible] qui? Pro. 45.
Papirianum ius. Pro. 1.
Papirius quis? ib.
olim dictus Papiſius. ib. (b)
Parentes (i. e. patres) poterant liberos exponere. I. 9. 5. (b) occidere. ib. ter venumdare. I. 9. 6. adquirebant per liberos. I. 9. 7.
familiae principes. I. 9. 4. iudices domeſtici, domeſtici magiſtratus, cenſores filiorum. ib. (c)
Paret quid in formulis dandi iudicem. IV. 6. 41.
Parricidium quibus legibus et qua poena vindicatum? IV. 18. 57. ſec. [illegible] homicida olim [illegible] ib. 57.
Particeps patris cur vocetur filius. II. 19. 12.
Pater: vid. Parentes.
Patria poteſtas Romanis propria. I. 9. 1.
a Romulo introducta. I. 9. 2.
erat dominium iuris Quiritium. I. 9. 1.
cur moribus tribuatur? ib. 2.
an cum legibus Atticis conueniat ib. 1. (a)
in quo conſiſterit. ib. ſq.
ſenſim imminuta. I. 9. 8. ſequ.
quibus modis ſoluta? I. 12. 1. ſequ.
Patricii et plebeii quomodo differant? I. adp. 32.
illorum praerogatiuae. ibid.
exactis regibus ariſtocratiam moliebantur. I. 2. 46.
an primus Iuſtin. I. 12. 15.
Patriciatus dignitas liberabat a patria poteſtate. I. 12. 15.
ea qualis? ib.
PATRICII edicta propon. ib.
Patrimi quinam? I. 10. 5.
Patrimonium Principis. I. 25. 12.
Patronatus ius in libertos competens. III. 9. 1.
patriciorum in plebeios. I. 2. 29.
Patrona nubere non poterat liberto. I. adp. 36.
Patroni in crimine repetundarum. IV. 18. 18.
libertorum eodem iure erant ac adgnati. III. 8. 1. (a) eorum nomina liberti adſumebant. I. 5. 18. eoſque alere tenebantur liberti, ſi egeſtate premerentur. III. 9. 1. ciuitatum, collegiorum, populorum. I. 2. 29. reorum. IV. 17. 8.
PAVLLI liber de gradibus cogn. adhuc Cuiacii aetate exſtitit, III. 6. 1.
Pauperies quadrupedaria. IV. 9. 1.
Peculator. IV. 18. 70.
Peculatus vnde dictus? ib.
de eo initio extra ordinem quaeſitum. ib.
variae de eo leges. ib. 71.
Peculium filiorum. II. 9. 2.
caſtrenſe vnde. II. 9. 2.
matrum familias. I. 10. 6. (c)
ſeruorum vnde collectum? II. 9. 3.
Pecunia quid ſignificet? I. 14. 2.
in calendarium conuerſa. III. 15. 4.
Pecus quadrupes quid in iure? IV. 3. 7. quid? ib.
[illegible] qui? I. adp. 103.

Penates. I. 10. 4. IV. *6.* 16.
Penſio. III. 25. 8.
Perduellis quis? IV. 18. 47. (z)
is lugeri non debuit. IV. 18. 50.
Peregrini non vſi praenominibus. I. *adp.* 140.
Peregrini, eorum quibusdam datum ius connubii et teſtamenti factionis. I. *adp.* 38.
heredes non inſtituti. II. 14. 2.
quinam? I. *adp.* 134.
eorum Praetor. *ib.* 135.
vrbe nonnunquam pulſi. *ib.* 136.
eorum iura. *ib.* 133.
eorum bona vacantia fiſco vindicata. *ib.* (*d*)
iis ius nonnunquam extra ordinem dictum. IV. *6.* 12.
Admiſſi ad militiam. I. *adp.* 57. ad honores et conſulatus. I. *adp.* 69.
Maximam plebis partem conſtituebant. I. *adp.* 126.
Periculum rei venditae penes quem? III. 23. 4.
Perpetuae act. IV. 12. 1.
Perſequutio quomodo ab actione differat? III. 30. 12. (*m*)
Perſonarum diuiſiones non omnes attulit Tribonianus. I. *adp. princ.*
Petere quid? IV. 15. 1.
Petitio quomodo ab actione differat? III. 30. 12. (*m*)
PETRONIVS explicatus. IV. *t.* 21.
Philoſophia iureconſultorum. I. 1. 1.
eius rata Romae quae fuerint? I. 25. 18.
eius profeſſio Romae. *ib.*
eius cauſſa multi a nuptiis abſtinebant. I. 25. 2.
Philoſophorum ſtipendium. I. 25. 18.
Picariae et inde vectigal. I. *adp.* 118.
Picturae rerum proſpere geſtarum Rom. miſſae. I. *adp.* 100.
Pignus, eius alienatio. II. 8. 10.
Pipulum quale conuicium? IV. *4.* 2.
Plagium eiuſque vindicatio. IV. 18. 76.
Planus iudiciorum locus. IV. *6.* 8.
de plano cognoſcere. *ib.*
an idem ac ſummatim cognoſcere? *ib.* (e)
pro platani vmbra vectigal. I. *adp.* 63.
PLATONIS leges ius Atticum imitantur. IV. 1. 18. (h)
PLAVTVS explicatus. III. 30. 4. (e) I. 2. 23. (m)
Plebiſcitum quomodo latum? I. 2. 16. *ſequ.*
quando legis nomine venire coeperit? I. 2. 15. (h)
eius auctoritas. I. 2. 17.
vocatum etiam *lex tribunicia*.
PLINIVS explicatus. I. 11. 15. (e)
PLVTARCHI locus emendatus. I. 20. [illegible] (I) p. 142.
[illegible] Romanorum. IV. 18. 5.
[illegible]itates non capitales, licitae et illicitae. IV. 18. 11.
eam barbari totis familiis infligebant. IV. 18. 50.
Polygamia Romae vetita. I. 10. 18.
de ea lex Valentiniani. *ib.*
Πολυπαιδίας praemia in libera republ. I. 25. 14. *ſequ.*
a Iulio Caeſare propoſita. *ib.*
ab Auguſto. I. 25. 5.
POMPEIVS ius Romanum colligere in vnum corpus voluit. *Pro.* 12.
POMPILIVS Rufus ſeruus an ingenuus? III. 12. 2.
Pontes in comitiis. I. 12. 10.
Pontifices an actiones legum inuenerint? I. 2. 31. (s)
penes eos faſtorum cura. IV. *6.* 11.
Populus fundus: *vid.* Fundi populi.
Porro Quirites, formula quiritandi. IV. 1. *9.*
Portorium, vectigalis genus. I. *adp.* 50. et 117.
Poſſeſſio quid? II. *t.* 18.
bonorum data creditoribus. II. 17. 11.
bonorum et bonorum poſſeſſio quomodo differant? III. 10. 1.
bonorum introducta lege Poetelia. I. *adp.* 30.
Poſſeſſor pro hoc olim non habitus, qui dolo poſſidere deſiit. Quando id ius inuectum. IV. *6.* 25. (y)
quando in rem agat. IV. *6.* 27.
Poſtliminii ius quale? I. 16. 4. vnde dictum? *ib.*
Poſtulatio actionis. IV. *6.* 19.
iudicis. IV. *6.* 39. eius formula. *ib.* 40.
Poteſtas patria, *vid.* Patria poteſt. quid? I. 25. 14.
Praecipitatio e rupe Tarpeia. IV. 18. 10.
Praecones rei furtiuae inquirendae adhibiti. IV. I. 21.
per eos citati rei. IV. 18. 22.
Praedia Romanorum qualia. II. 3. 1.
ruſtica cur res mancipi non item vrbana, niſi Italica. II. 1. 18.
ruſtica et vrbana etc. II. 3. 1.
Praefecturae quae? I. *adp.* 132.
Praefectus aerarii. I. 25. 11.
fiſci. I. 25. 12.
Auguſtalis. I. *adp.* 106.
feriarum Latinarum. I. *adp.* 94. (*n*)
viceſimarius. I. *adp.* 62. (x)
Praemiis πολυπαιδίας cur Romae opus fuerit? I. 25. 4.

Digitized by Google

Praenomina Romanorum. III. 2. 2.
ea adſumebant ſerui. III, 8. 1. (a)
iis carebant peregrini. I. adp. 140.
Praerogatiua in comitiis quid? [illegible]
Praes quis? III. 21. 3. III. 23. [illegible]
poſtulatus in iudiciis publicis. IV. 18. 38.
Praeſcriptio pro exceptione. IV. 13. 1. (b)
Praeſes prouinciae. I. adp. 105.
habebat ius gladii, non deportandi cur? I. adp. 111.
eius comitatus. ib. 109.
profectio eius in prouinciam. ib. 110.
eius munus. ib. 111.
Praetexta, habitus ingenuorum puerorum. I. 4. 1. (aa)
Praetexta, habitus magiſtratuum. I. adp. 39.
Praetor: eius adſeſſores. IV. 6, 9.
ita dictus quilibet magiſtratus. I. 2, 27, (r)
eius edicta a quibus collecta? Pro. 13.
perpetuum edictum: vide edictum.
fideicommiſſarius, eius origo et munus. I. 2, 20. (l) II. 23, 4. (c)
eiuſdem concurrens iuriſdictio cum coſſ. I. 2. 20. (l)
fiſcalis. I. 25, 12.
eius inſignia. I. 2, 21.
eius iuriſdictio. I. 2, 22.
in municipiis, I. adp. 123.
numerus eorum. I. 2, 20.
eius origo. I. 2, 19. IV. 6, 4.
peregrinus, I. adp. 135.
poteſtas. I. 2, 21.
in praefecturas miſſus. I, adp. 132.
quando ipſe cognouerit? IV. 6, 6.
ſortitio praetorum. IV. 18, 3. (b)
tutelaris. I. 20, 13.
Πραγματευτὴς ſeruus. I. 23, 11.
Prehenſio magiſtratuum. IV. 6, 5.
Primus in comitiis quis? I. 2, 10.
Priuatae res. II. 1, 17.
Priuati dicti, qui non erant milites. I. adp. 130.
Priuilegium quid? I. 2, 60.
Προβολὴ apud Athenienſes coniectio cauſſae. IV. 17, 8.
Procare iudicem. IV. 6, 40.
Proconſules in prouincias miſſi. I. adp. 105. horum inſignia. ib.
ſub imperatoribus non habebant imperium militare. I. adp. 111.
Procurator fiſci. I. 25, 12.
Procuratores Caeſaris. I. adp. 100. iudiciales, eorum origo. IV. 10, 3. dominium litis. ib. 4. in quibus iudiciis locum habuerint? IV. 10, 6. XX. hereditatum. I. 25, 11. (f) pr. patrim. I. 25, 10. voluntarius. III. 28, 2.
Prodigorum curatio. I. 23, 2.
iis quomodo bonis interdictum? I. 23. 3.
Proditores ex lege Romuli Diti ſacri. IV. 18, 47.
Profeſſio liberorum. I. 25, 9. II. 7, 7.
cenſus prouincialis. I. adp. 53.
natalis, cenſualis. I. 25, 9. (e)
Profeſſorum immunitas. I. 25, 23.
Proletarii qui? I. 16, 1.
Prolytae quinam? Pro. 45.
Promagiſter XX. hereditatum. I. 25, 11. (f)
ſocietatis publicanorum. III. 23, 14.
Propinqui quinam dicti? IIII. 18, 77.
Propola. IV. 7, 1.
Propraetores in prouincias miſſi. I. adp. 105.
eorum inſignia. ib.
Proſcriptio quomodo facta? I. 3, 1. (a)
Prouinciae quaenam? I. adp. 99.
Prouinciae, earum formula. I. adp. 100.
quo ritu factae? ib.
in iis quae leges obſeruatae? ib. 103.
conſulares. ib. 105.
praetoriae. ib.
populares. ib. 107. (s)
Caeſarum. ib.
Prouinciam ornare quid? ib. 108.
Prouocatio ad populum. I. adp. 27.
Pſalterium quale inſtrumentum muſicum? IV. 4. 5. [f]
pro ſepar. ſcripto famoſo. ib.
PSELLVS [Mich.] eius Σύνοψις iuris. Pro. 39.
Pubertas an explorata turpi corporis inſpectione? I. 22, 1. ſequ.
eius anni iam ante Iuſtinianum definiti. I. 22. 2.
de ea controuerſia vetus. I. 22, 4.
Publicae res. II. 1, 14.
Publicani, eorum dignitas apud Romanos. III. 23, 8.
apud exteros exoſi, ib.
immo et ipſis Romanis temporibus poſtremis. ib.
conducebant vectigalia et vltro tributa. ib. 9, et 10.
decumani. ib. 9. mancipes. ib. 11. pecuarii. ib. 9. portitores. ib. praedes. ib. 11.
ſocii. ib. eorum ſocietas, ib. 14.
Puls; ea veſcebantur Romani veteres, loco panis. III. 30, 4, vt et Carthaginenſes. ib. [x]
Pulſare et verberare quomodo differant? IV. 4, 8.
Pultiphagi Carthaginenſes. III. 30, 4.
Andr. PVLVAEVS de L. Atinia. II. 6, 4.

Punctum omne ferre. I. 1, 11. (g)
Puteal Libonis quid? IV. 5, 2. [c]

Q

QUadrageſima litium. I. *adp.* 63.
Quadrupes, pecus, beſtia. IV. 3, 5. [e] quid? IV. 9. 1.
Quaeſtores parricidii. IV. 18, 12.
quomodo conſtituti? IV. 18, 12.
quomodo praeſederint iudiciis? IV. 18, 14.
eorum comites. *ib.*
gladium ante ſe poſitum habebant. *ib.*
Quaeſtio quomodo de ſeruis habita? IV. 18, 25.
Quaeſtores, eorum antiquitas. I. 25, 11.
Candidati. I. 2. 45. [z]
iis aerarii cura demandata. *ib.* 46.
Quaeſtores in municipiis. I. *adp.* 123.
prouinciarum. *ib.*
Quarta Falcidia. II. 20, 20.
legitima quando et qua occaſione inualuerit? II. 17, 7. eadem eſt ac Quarta Falcidia. *ibid.* a Iuſtiniano mutata. *ib.* 8.
Quaſi contractus quid? III. 28. *princ.*
Quaſi delictum quid? IV. *pr.* falſum. IV. 18, 63.
Quatuoruiri in praefecturis. I. *adp.* 132.
Querela inofficioſi vnde inducta? II. 17, 5.
quando inſtituta? *ib.* 6.
quando ceſſarit? *ib.* 7.
a quibus inſtituta? *ib.* 9.
quo iure a liberis inſtituta contra teſtam. matris? II. 17, 9.
Quinquennales qui? I. *adp.* 123.
Quiritare quid? IV. 1, 9.
Quiritarium dominium. II. 1, 29.
Quirites veſtram fidem. IV. 1, 9.

R

RApina quomodo a furto differat? IV. 2, 1.
de ea quid edixerit Praetor? ib. 2.
eius poena. *ib. ſequ.*
Rationales, I. *adp.* 106.
Recepta ſententia. I. 2, 35.
Recuperatores XX. in conſilio Praeſidis. I. *adp.* 111.
dati a Praetore. IV. 6, 30.
eorum origo? IV. 6, 39. [c]
Redactus. } III. 25, 8.
Reditus. }
Redemptor operis. III. 25. 10.
Redhibitio ob latens vitium. III. 23, 6.
Regiae leges. *Pro.* 1. earum fragmenta. *ib.* 2.
an exoleuerint electis regibus? *Pro.* 3.
Regulae iuris quid? I. 2, 35.
Rei vindicatio quomodo inſtituta? IV. 6, 24.
Relegati vnde dicti. II. 20, 1.
Relegatio. I. 16. 9. In inſulam. I. 16, 11. [l]
Religionem patriam Romani pleriſque ſaluam relinquebant. I. *adp.* 101. [f]
Religioſae res. II. 1, 3.
Remancipatio, modus diſſoluendi nuptias. I. 10, 14.
Repetundae quid? IV. 18, 72. variae de iis leges. *ib.*
quomodo vindicata? *ib.*
Replicatio? IV. 14, 2.
eius formula. *ib.* 3.
Repudium quid? I. *adp.* 49.
Rerum diuiſiones. II. 1. *ſequ.*
Res ſacrae, religioſae, ſanctae, nullius, vniuerſitatis, publicae, communes, mancipi etc. *vide ſuis locis.*
Reſcribere quid? III. 22, 5.
Reſcribi quando coeperit a Principibus? I. 2, 57.
Reſcriptum Principis. I. 2, 56.
Reſponſa Prudentum: *vide* Iureconſulti.
Reſtipulatio. III. 16, 3.
Reſtitutio in integrum ob alienationem iudicii mut. cauſ. factam. IV. 6, 25. [y]
ob abſentiam quam antiqua. I. 23, 7. [d]
Reus, [rei] per accenſum citati. IV. 6, 21.
abſentium bona poſſidenda data. *ib.*
eorum nomina edita praetori. *ib.* [s]
in iudiciis publicis veſtem mutabant. IV. 18, 20.
Rei, quod et eorum cognati faciebant. IV. 4. 5. [e]
barbam et capillum promittebant. IV. 18, 20.
per praeconem citati. *ib.* 22. eorum liberi producti ad mouendam miſericordiam. *ib.* 28. laudationes eorum. *ib.* 29. ſententiam audiebant prouoluti in genua. *ib.* 31. abſoluti togam ſumebant. *ib.* 33.
in iudiciis populi quomodo accuſati. *ib.* 38. *ſeq.* quomodo defenſi? *ib.* 42. eorum prenſatio. *ib.* 43. ſub roſtris ſtabant, adoleſcentium conuiciis expoſiti. *ib.* 40. [*] quomodo excuſati? *ib.* 39.
Rhetorices origo et fata. I. 25, 17. profeſſorum ſtipendia. *ib.* et immunitas *ib.*

Robur, pars carceris. IV. 18, *6*.
Ρωμαϊκὰ Edicta a patriciis propoſita. I. 12. 15.
Romana ſchola. *Pro.* 44.
Romania. I. *adp.* 134.
Romanus, Lacapenus auctor ἐκλογῆς Βασιλικῶν. *ib.* 39.
ROMVLVS eius lex de patria pot. I. 9, 2. de prodit. IV, 18, 47. de homicidio. *ib.* 57.
Roſtra. I. 2, 16. (*i*)
e Rupe Tarpeia praecipitatio. IV, 18, 10.

S

SAcer eſto, quamnam poenam denotat? I. *adp.* 27. (*b*)
Sacerdotes quomodo creati. I. *adp.* 66.
Sacerdotes ab Imperatoribus pro lubitu conſtituti. *ib.*
familiarum. I. *adp.* 71, 63.
Sacerdotia olim patriciorum propria. *ib.* 66.
poſtea cum plebe communicata. *ib.*
quaenam patricii ſibi retinuerint? *ib.*
Sacra priuata. I. 10, 2. I. 11, 1. horum communio inferebat poteſtatem. I. 10, *6*.
quomodo interemta? I. 11, 1. (*a*)
publica. I. *adp.* 70.
ſumtibus publ. perag. *ib.*
peregrina Romae non admiſſa. *ib.* 74.
municipalia. *ib.* 70. (b)
retinebant coloniae. *ib.*
Sacrae res quaenam? II. 1, 2.
earum exauguratio. *ib.*
Sacramentum militare. I. *adp.* 66.
Sacramento quaerere, quid? IV. *6*, 25. (z)
Sacrificia mala quae? IV. 18, 58.
Sacro condemnatae res. II. 1, (*b*)
Salariae annonae vectigal. I. *adp.* 61.
Salinae. I. *adp.* 118.
Saltatio an in hereditatis aditione adhibita? II. 17, 15.
Sanctae res. II. 1, 8.
a Sagminibus herbis dictae. *ib.*
Sanguinolenti liberi qui? I. 9, 9. (d)
eorum venundatio. *ib.*
Sarcophagus vnde. II. 11, 4.
Satisdatio tutorum quomodo exigi ſolita? I. 24. 1. *ſequ.*
in iudiciis exigi ſolita. IV. *6.* 42. IV. 11. 1. *ſequ.*
Scapharii. IV. 7. 3.
Scenicae mulieres cur infames? I. *adp.* 35.
SCHOOCHII (*Martini*) et I. F. GRONOVII libelli Eriſtici. III. 15. 18. (l)
Scholae iuridicae. *Pro.* 45.
Ollariae. II. 1. 4.
Romana. I. 25. 21.
prouinciales. I. 25. 22.
prohibitae. *ib.*
Scribae aedilitii, praetorii, conſulares etc. *prooem.* VIII.
Scribere, pro mutuam pecuniam ſumere. III. 22. 5.
ab aliquo quid ſignificet? *ib.*
Scriptura, vectigal. I. *adp.* 116.
an produxerit obligationem? III. 22. 7.
Scripturae S. loca explicata. I. *adp.* 53. *ib.* 28. *ib.* 13. *ib.* 109. III. 16, 2. (a) IV. *6*, 18. (m)
Scrupulus, 24ª. pars vnciae. II. 14. 6.
Secretarium qualis locus? IV. 17. 10.
Σέκρετον. *ib.*
Sectio bonorum. III. 30. 4.
Sectores. *ib.* II. 17. 11.
Securi caeſi ſontes. IV. 18. 10.
id ignominioſum. *ib.* (f)
Selecti, ex his lecti iudices. IV. 17. 2.
Sella curuli inſidens cognoſcebat Praetor. IV. *6*. 7.
eius forma. *ib.* (c)
Senacula. I. 2. 47.
Senatores coloniarum. I. *adp.* 131.
Senatum habendi locus. I. 2. 47.
eius poteſtas in libera republica. *ib.* 46.
in eo relationes factae. *ib.* 48.
quomodo ſententiae rogatae. *ib.* 49.
quomodo dictae ſententiae? *ib.* 50.
Senatus frequens. I. 2. 50. (d)
Senatusconſulta qualia in libera rep. I. 2. 46.
quae legum vim habent primum condita ſub Tiberio. I. 2, 45.
vbi facta? I. 2. 47.
quo ritu facta? I. 2. 48. *ſequ.*
praemiſſa auſpicia. *ib.* 47.
quo ſtilo ſcripta. *ib.* 53.
quomodo confirmata a Tribunis plebis? *ib.* 54.
illata aerario. *ib.*
quotuplicia? *ib.* 52.
tacita. *ib.*
per infrequentiam facta. *ib.* 50. (d)
quamdiu fieri conſueuerint? *ib.* 59.
quomodo ſub Imp. condita? I. 2. 45. *ib.* 55.
Senatus conſulta varia de anatociſmo. III: 15. 30. (m)
Apronianum. II. 23. 8. II. 14. 2.
Caluitianum. I. *adp.* 37.
Claudianum de tutoribus a Coſſ. dandis. I. 13. 12. de tutela mulierum ceſſitia. I. 13. 23. de mulieribus ſerui amore bacchantibus. I. 16. 8. de adſignatione libertorum. III. 9. 3.

Se-

Digitized by Google

Senatuſconſultum ad L. Corneliam de falſis. IV. 18, 63.
ad L. Corneliam de iniuriis. IV, 4, 11.
Aurelianum de falſo. IV. 18, 63.
extremum: *darent operam coſſ. ne quid reſp. detrimenti caperet*. I. 2, 45.
Geminianum de falſo. IV. 18, 63.
ſub Hadriano factum de legatis ciuitati relictis. II. 20, 10.
Largianum. III. 8, 9. [*d*]
Licinianum de falſo. IV. 18, 63.
Macedonianum, eius hiſtoria. IV. 7, 7. nomen vnde? *ib.* 8.
D. Marci de ſenatorum nuptiis. I. *adp.* 35. [*m*]
Marcianum de bacchanalibus. I. 2, 53.
Neronianum de legatis: II. 20, 8. (*e*)
Orphitianum; eius hiſtoria. III. 4. 3. materia. *ib.* 4. mutatio. *ib.* 6.
Pegaſianum. II. 20, 20. II. 23, 6.
Pernicianum vel potius
Perſicianum, I. *adp.* 37.
Plancianum. I. *app.* 130.
Statilianum de falſo. IV. 28, 63.
Senatuſconſultum *Tertullianum*: eius hiſtoria. III. 3, 3. materia. *ib.* 5. qui liberi ex hoc SC. profuerint? *ib.* 6.
Traiani de ſatiſdatione tutorum. I. 24, 2.
Trebellianum. II. 23, 5.
Velleianum. III. 21, 12. *ſequ.*
de vſufructu quantitatum et iurium. II. 4, 7.
Senes coemtionales qui? I, 11, 1. [a]
iis ſacra priuata mancipata. *ib.*
Sententiam diuidere quid? I. 2, 50. eas numerare. *ib.* [d]
in eam ire. *ib.*
Sententia in populi iudiciis quomodo lata? IV. 18, 44.
in publicis iudiciis, vel clam vel palam lata. *ib.* 31.
pronunciata a Praetore. *ib.* 32. qua formula id factum? *ib.*
in priuatis iudiciis quomodo lata? IV. 17, 11.
ab arbitris quomodo lata? IV. 17, 12.
Sepulcra dedicata Diis Manibus. II. 1, 4. hinc religioſa. *ib.* eorum religio etiam ſpacium ambiens occupabat. *ib.* 5. extra vrbem. II. 1, 3. (*f*) ex iis reliquiae tolli non poterant niſi permiſſu pontificum. *ib.* 5.
nec reficere ea licebat niſi auctoritate Pontificum. *ib.*
publice praebita viris bene de rep. meritis, vel conuicantis ex liberalitate. II. 1, 4.
Sepulcra quomodo aedificata et eius partes. II. 1. 4.
in iis ſimulacra deorum et arae. *ib.*
Aeditui. *ib.*
conſecrata. *ib.* 5.
an fuerint in commercio? *ib.* 6.
familiaria, hereditaria, neutrius generis. *ib.* 7.
praedia ad eorum tutelam deſtinata. *ib.* 5.
Leges iis additae. *ib.* 6.
an res mancipi. *ib.* 18.
Sequeſtres in ambitu quinam? IV. 18. 77.
Serui, eorum nulla cognatio. III. 7. 1.
corrupti, de iis egit caput 2. L. Aquiliae. IV. 3. 9.
eorum demenſum menſtruum et annuum. II. 19, 3.
fartores. IV. 18, 77.
fugitiui conuaſare aliquid ſolebant. III. 23, 4. (*a*)
furaciſſimi. IV. 1, 1.
heredes quomodo inſtituti. II. 14, 1.
heredes neceſſarii. I. 6. 11.
Kalendarii quinam? III. 15. 4. (*f*)
nomenclatores. IV. 18. 77.
an occidi potuerint a dominis? vid. *ius vitae et necis*.
praenomen dominorum adſumebant. III. 8, 1. (*a*)
publici. I. 3, 8.
poterant et aliis ſtipulari. I. 24, 3.
quo ritu venditi? I. 3. 4. II. 1, 24.
Serui venales ſaltare, in orbem currere, ſe denudare iuſſi. III. 23, 3.
quot modis facti? I. 3, 1. *ſequ.*
non pro perſonis habiti. I. 3, 2.
ſeipſos venundantes. I. 3, 7.
eorum ſtigmata. I. 5, 11. (*e*)
in ſubſelliis accumbebant. I. 5, 8.
eorum ſupplicium. IV. 18, 10.
eorum tortura. I. 5, 11. (*e*) IV. 18. 25. an etiam in caput domini quaeſiti? *ib.* et IV. 18, 48. (*b*)
Tabularii. I. 24, 3.
varia eorum conditio. I. 3, 8. (*f*)
vincti ſeruientes. *ib.*
SERVIVS TVLLIVS libertinis ciuitatem dedit. I. 4, 10.
beneficium ceſſionis bonorum primus inuenit. III. 30, 3.
contractus et numos inuenit. III. 14, 1.
Seruitus poenae. I. 16, 5.
ruſticorum et vrbanorum praediorum. II. 3, 1.
altius tollendi. II. 3, 7.
ruſticorum praediorum cur ſolae res mancipi? II. 1, 118.
Seſtertii an aſſibus ſubſtituti? IV. 4. 1.
Sextula, pars 6. vnciae. II. 14. 6.
Sexuiri in praefecturas miſſi. I. *adp.* 132.

Sicaril qui? IV. 18, 58.
Sicilia in ea tutela datiua ante L. Iul. et Tit. I. 20, 11.
Sicilicum quarta pars vnciae. II. 14. 6.
Sigillaria. II. 7, 5. (c)
Siliquaticum. I. *adp.* 61.
Socieras priuatorum. III. 23. 15.
publica. III. 23, 14.
quomodo ſoluta? *ib.* 18.
ei renunciandi formula. *ib.*
voluntaria per rei communionem. III. 28, 5.
Socii fraternitatis iure inter ſe vtebantur. III. 23, 17.
publicani. III. 23, 11.
Socii et Latini nominis. *vid.* Latini.
Solutio. III. 30, 1.
in Solutum datio. III. 30, 7.
Sordes pro reatu. IV. 18, 20.
Sordidati pro reis. *ib.*
Sordidus reorum habitus. *ib.*
Sortitio, in qua tribu Latini ferrent ſuffragia? I. *adp.* 92.
centuriarum et tribuum in comitiis. I. 2, 6.
prouinciarum. I. *adp.* 105.
iudicum: *vid.* Iudex.
Sponſa, ſperata, pacta. III. 20, 20.
Sponſalia inter abſentes. III. 16. 20.
arrha et annulo firmata. *ib.*
impune reſciſſa. I. *adp.* 49. III. 16, 22.
per ſtipulationem contracta. III. 16, 20.
an inde data actio? *ib.*
in tabulas relata. *ib.*
vnde dicta. *ib.*
Latinorum. I. *adp.* 86.
Sponſor. III. 21. 4.
Spuriorum apud Romanos conditio. I. 10, 19. *ſequ.*
Spurii an infames? I. 10, 21.
an patrum nomen tulerint? *ibid.* (*a*)
Stabularii, in eos actio. IV. 5, 5.
Statu liberi qui? I. 3, 8.
Στιγμάτιον. III. 25, 8.
Stigmata ſeruorum. I. 5, 11. (*e*)
Stillicidium, qualis ſeruitus? II. 3, 5.
Stipendia et tributa quomodo diff. I. *adp.* 58.
Stipulatio Aquiliana. III. 30, 12. aedilitia. III. 16, 17. *c*)
vnde dicta? *ib.* 1. quid? *ib.* 2.
an inita fracta ſtipula. *ib.* 1.
eius formulae. *ib.* 3.
cur interrogatione et reſp. congrua facta? III. 20, 4.
ab ICtis compoſitae. *ib.* 5.
omnibus fere negotiis adhibitae. *ibid.* 14.
litteris nutuue fieri non poterat. *ib.* 6.
a quo fieri potuerit? *ib.* 7.
liberorum. *ibid.* 9.
pupillorum. *ibid.* 8.
ſeruorum. *ib.* 7.
inter heredem et fideicommiſſarium. II. 23, 7.
aliis non proderat. III. 16, 10.
quotuplex? *ib.* 12.
cum mancipatione nonnunquam. *ib.* 15.
ea non opus erat in dictione dotis. *ibid.* 18.
nec in promiſſione operarum et munerum. *ib.* 9.
Stoicae philoſophiae ſtudioſi Iureconſulti. I. 1, 2.
Stoicae Philoſophiae deciſiones in iure. I. 1, 3.
definitiones in iure. *ib.* et II. 2, 3.
diuiſiones. *ib.*
etymologiae. *ib.* III, 15, 2. (*d*)
Stoicorum doctrina de republica vniuerſali generis humani. II. 1, 14.
Strangulatio. IV. 18, 10.
Strenae miſſae. II. 7, 4.
Subhaſtatio ignominioſa. II, 17, 11. quomodo facta? *ib.*
Subrogare legi quid? I. 2, 8. (*f*)
Subſcriptio criminis. IV. 18, 18.
Subſtitutio vulgaris et pupillaris, II. 15, 1. *ſequ.*
eius formulae. *ib.* 3.
pupillaris quomodo ſcripta? *ib.* 5.
Subuades quinam? III. 21, 3.
Succeſſionis ab inteſtato fundamentum. III. 1, 1.
SVETONIVS explicatus. I. *adp.* 37. I. 6, 9. (*aa*) I. 6, 8. (*d*) *ib.* 12. (*l*) II. 10, 18. (*k*)
Suffragia quomodo lata? I. 2, 9. *ſequ.*
quomodo diremta? *ib.* 11.
quomodo plura valuerint in iud. IV. 17, 11.
Sui heredes: *vid.* Heredes.
SVLPITII duplici praenomine vſi. III. 2, 2. (*c*)
Συμβόλαιον quid? I. 6, 5.
Suouetaurilia. I. *adp.* 54.
Superſtites pro teſtibus. IV. 6, 24. (*x*)
Supplicationes ob res proſpere geſtas decretae. IV. 6, 12.
Supplicium: *vide* Poena.
Sus an inter pecudes. IV. 3, 7.
Suſpecti tutoris crimen. I. 26, 1. apud Athenienſ. *ib.*
Suſpendium ex arbore infelici. IV. 18, 11.
Suſpenſa. IV. 5, 4.
Syndicatus vox qualis? IV. 5, 1. [*b*]

Tabel-

T

TAbellae quibus lata ſuffragia. I. 2, 9.
quibus iudices tulere ſententiam. IV. 18, 31.
Tabulae eboreae et quernae: *proem.* 4. (h)
Tabulae contractuum quomodo ſignatae? IV. 18, 63. (x)
creditorum in iudicio prolatae fidem faciebant. III. 22, 6.
nouae a plebe poſtulatae quid? III. 30. 6.
ſecundae. II. 15, 5. (b)
in iudiciis publicis prolatae. IV. 18, 27.
Tabulae XII. vel Decemuirales, earum origo. *Pro.* 3.
ex quibus legibus compilatae? *ib.* [f. g.]
earum naeui. *ib.* 3.
earum interitus. *ib.* 4,
a pueris ediſcebantur. *ib.*
ab iis inchoatum ſtudium iuris. *ib.* [i]
earum fragmenta a quibus compilata? *ib.* 5.
eboreae an roboreae fuerint? *ib.* 4. (h)
earum leges de cauſſae coniectione. IV. 17, 8.
Tabularum XII. leges de damno iniuria dato. IV. 3, 3.
depoſito. III. 15, 31.
die diffindendo. IV. 17, 6.
diuortio. I. *adp.* 44.
familia erciſcunda. III. 28, 6.
foenore vnciario. III. 15, 7.
furioſorum curatione. I. 23, 2.
furto manifeſto. IV. 1, 6. *ſequ.* nec manifeſto. *ibid.* 11. nocturno *ibid.* 1, 2.
homicidio. IV. 18, 57.
iniuriis atrocioribus. IV. 4, 2. *ſequ.*
leuioribus. IV. 4, 1.
in ius vocatione. IV. 6, 14.
maieſtate. IV. 18, 47.
noxalibus actionibus. IV. 8, 1.
obaeratis. I. *adp.* 30. III. 30, 4.
parricidio. IV. 18, 57.
pauperie. IV. 9, 1.
prodigorum curatione. I. 23, 2.
ſepulcris extra vrbem. II. 1, 3. [f]
ſucceſſione adgnatorum. III. 1, 1. gentilium. III. 2, 7. in libertorum bonis. III. 7, 2.
ſuorum heredum. III. 1, 1.
ſuſpectis tutoribus. I. 26, 1.
teſtamentis. II. 10, 5.
teſtibus explicata. *ib.* 6. [d]
tranſactione. IV. 6, 18.
tutela adgnatorum. I. 15, 4.
patronorum. I. 15, 7.
teſtamentaria. I. 14, 2.
vindicibus dandis. III. 21, 2. IV. 6, 18.
vſucapione. II. 6, *ſeq.*
Tabulario ſtipulari quid? I. 24, 3.
Tagaces fures. IV. 1, 1.
Talio. IV. 18, 8.
Telum quid? IV. 1, 9.
in vrbe ferre nefas. IV. 18, 58. [q]
Templorum conſecratio. II. 1, 2. dedicatio. *ib.*
differentia ab aedibus ſacris. *ib.*
TERENTIVS explicatus. I. 10, 7.
TERTVLLVS cos. III. 3, 3.
Teſtamentifactio Roma antiquior in Italia. I. 13, 1. (*)
Teſtamentum.
per aes et libram. II. 10, 6.
quo ritu factum? *ib.* 7.
quamdiu. *ib.* 14.
in calatis comitiis cur factum? II. 10, 2. quando deſierint? *ib.* 5.
in ceris ſcriptum, et quomodo? *ib.* 12.
quamdiu hic mos viguerit? *ib.* [f]
infirmatum. II. 17, 2.
iniuſtum. *ib.* 1.
irritum. *ib.*
ex iure Attico an ſit? II. 10, 5. [c]
iureconſultis adhibitis factum, *ib.* 8.
holographum. *ib.* 9.
lingua Latina conficiendum. *ib.* 10.
in lapidibus ſuperſtes. *ib.* [e]
militare. *ib.* 16.
eius origo. *ib.* 2.
Teſtamentum nullum. II. 17, 1.
praetorium, quam antiquum. II. 10, 13.
in procinctu quomodo factum. *ib.* 1.
in cinctu Gabino. *ib.* 3.
quando et cur deſierit. *ib.*
a quibus ſcriptum? *ib.* 9.
reſciſſum. II. 17, 5.
ruptum. II. 17, 3.
in tabulis pluribus ſcriptum. II. 10, 11.
vbi depoſitum? *ib.*
Teſtari qui potuerint? *ib.* 18.
quando licuerit feminis? *ibid.* 19.
Teſtes quinam in teſtamento eſſe potuerint? II. 10, 15.
eorum numerus a Praetore praeſcriptus. IV. 6, 42.
an auditi remotis partibus. IV. 17, 10.
quomodo interrogati in iudiciis publicis? IV. 18, 26.
quales in iisdem adhibiti? *ib.*
THEODOSIVS Iunior Codicis Theod. auctor. *Pro.* 22.

Digitized by Google

THEOPHILVS paraphraſeos inſtitutionum auctor. *Pro.* 35.
veterum Iuriſconſultorum libros exſcripſit. III. 22, 4.
Θεώρητρον quid? II. 7, 8.
TIBERIVS comitia e campo tranſtulit in curiam. I. 2, 45. cur id fecerit? *ib.* (y)
Tigni immittendi ſeruitus. *ib.* II. 3, 4.
Tignum. *ib.* 4.
Tituli ſeruorum et rerum venalium. III. 23, 3.
TITVS Imperator praetorem fideicommiſſarium detraxit. I. 2, 20.
Toga ciuium Rom. inſigne. I. *adp.* 139. ea vti non licebat exſulibus? I. 16, 9. (*f*)
quando ſumta. I. 22, 2. (*b*)
habitus meretricum. IV. 18, 54.
Tonſores artem ſuam in publico exercebant. IV. 3, 6. (*f*)
Traditio quid? II. 1, 26. III. 23, 6.
Tranſactio litigantium in via. IV. 6, 18.
TREBATIVS an ſtoicus. I. 1, 2.
TRIBONIANVS qualis? *Pro.* 27.
Tribunal a quo conditum. IV. 6, 7. (*b*)
qualis formae. *ib.*
an etiam in municipiis. *ib.* (*d*)
Tribuni plebis an ſententiam in ſenatu dixerint. I. 2, 49. (*c*)
edicta cum Praetoribus ſcribebant. I. 20, 10. (*g*) p. 139.
turbulenti aliquando, aliquando iuſtiſſimi. I. *adp.* 29.
defendebant plebem. *ib.*
ſaepe intercedebant ſententiis capitalibus. IV. 18, 33.
poterant et collegarum actibus intercedere, non tamen in tutoris datione. I. 20, 10.
Tribui certae adſcripti municipes. I. *adp.* 112.
Tribubus binis qui adſcripti? I. *adp.* 64.
Tribus quot? *ib.*
Tributa veterum Rom. I. *adp.* 58.
Tributa prouinciarum. I. *adp.* 114.
Triginta anni γενεὰ, tempus perpetuum. IV. 12, 1.
Tullianum, pars carceris. IV. 18, 6.
Tunica Romanorum recentiorum. I. *adp.* 139.
Turcae an ius Iuſtinianeum retineant? *Pro.* 40.
Tutelae antiquitas. I. 13, 1.
datiua. I. 20, 9.
fiduciaria. I. 19, 8.
olim parentum. *ib.*
legitima adgnatorum, eius origo. I. 25, 5. variae de ea legiſlatorum ſententiae. *ib.* 5. eius effectus fraudes heredipetarum. *ib.* 6. legitima patronorum. I. 17, 9. mulierum apud Graecos. I. 20, 16. eius antiquitas et origo. *ib.* 6.
quotuplex? *ib.* 17.
ceſſitia. I. 20, 18.
an penes maritos? I. 20. 19.
quamdiu durarit. I. 20, 24.
cur obſoleuerit. I. 20, 20.
quomodo finita. I. 22, 5.
teſtamentariae origo. I. 13, 2.
quomodo ſoluta. I. 22, 1. *ſeq.*
quaſi contractus. III. 28, 4.
Tutores a quibus dati. I. 20, 11. *ſequ.*
eorum auctoritas. I. 21, 1. *ſequ.*
ſatisdatio. I. 14, 1. *ſequ.*
praetoriani. I. 21. 5.
ſuſpecti. I. 26, 1. *ſeq.*

V

VAdimonium quid? IV. 6, 20. (p) adhibitis ICtis ſcriptum. III. 21 6.
deferere. IV. 6, 21.
ſiſtere. *ib.*
Vas quis? III. 21, 3.
Vectigalia ciu. Rom. 2. *adp.* 59.
prouinciarum. *ib.* 115.
locata a cenſoribus. III. 23, 9.
Veneficium quomodo punitum. IV. 18, 57.
Venia aetatis quibus data. 2. 23, 10.
VERATIVS LVCIVS; eius petulantia. IV. 4. 1. et 4.
Verbera per virgas et fuſtes inflicta. IV. 18, 7.
Verberare et pulſare quomodo differant. IV. 4, 8.
Verborum obligationum olim tres ſpecies. III. 16. *pr.*
VESPASIANI et CLAVDII temporibus cur tribuatur SC. Macedonianum? IV. 7, 7.
Veſtales virgines patria poteſtate ſolutae. I. 12. 14.
non erant in tutela. I. 20, 16. (l) p. 142.
an ſemper patriciae. 2.
apud eas deponebantur teſtamenta. II. 10, 11.
deprecatrices, adhibebantur a reis capitalibus. IV. 18, 31.
Veſtis pulla in luctu adhibita. IV. 18, 20. (m)
an etiam a reis. *ib.*
diuerſorum ordinum. I. *adp.* 139.
vrbana et ruſtica. II. 3, 1.
alba an in luctu adhibita. IV. 18, 20. (m)
Veſtis ingenuorum. I. 4. 1. (aa)
Veterani in colonias miſſi. I. *adp.* 130.

Vexil-

Digitized by Google

Vexillum praeſidum inſigne. I. *adp.* 106.
Vi, clam, precario, formula in interdictis adhibita. IV. 15, 2. (b)
Viae ſeruitus. II. 3, 10.
latitudo. *ib.* 11.
Vicarii ſerui. II. 9, 3.
vicariorum. *ib.*
Viceſima manumiſſorum. I. *adp.* 62.
Viceſimarius praefectus. *ib.*
Viceſima hereditatum. I. *adp.* 19.
eius praefectus. I. 25, 11. (f)
eius promagiſter. *ib.*
Videri vocabulum ſollemne in ferendis ſententiis. IV. 17, 11.
Villae veterum quomodo diuiſae. II. 3, 1.
Vincula, qualis poena. IV. 18, 6.
Vindicatio rei quomodo inſtituta: *vid.* Rei vindicatio.
Vindiciae quomodo poſtulatae in iudicio. IV. 6, 24.
Vindex. III. 21, 2. (*b*) IV. 6, 18.
Vis bonorum raptorum: *vid.* Rapina feſtucaria. IV. 6, 24. (*u*)
publica quomodo vindicata ex L. Plautia. IV. 18, 66. ex L. Pompeia. *ib.* 67. ex L. Iulia. *ib.* 68. ſub imperatoribus. *ib.*
exaſperata. *ib.*
priuata quomodo punita. *ib.* 69.
Viſcerationes quid? I. *adp.* 94.
Vltro tributa. III. 23, 10.
Vmbra vectigalis. I. *adp.* 63.
Vnciae hereditariae. II. 14, 6.
vnde dictae. *ib.*
eius partes. *ib.*
vſurariae. III. 15, 8. *ſequ.*
Vnde liberi. III. 10, 7.
legitimi. *ib.*
decem perſonae. *ib.*
cognati. *ib.*
vir et vxor. *ib.*
cognati manumiſſoris. *ib.*
Vngulae ferreae in torturis adhibitae. IV. 18, 25.
Vniuerſitates an potuerint heredes inſtitui? II. 14, 3.
Vocatio magiſtratuum in ius. IV. 6. 5.
Vrbs vnde dicta? II. 1, 9. (*b*)
quomodo condita. *ib.*
Vrnarum numerus certus in ſepulcris: II. 1, 4.
Vnſtrina ad ſepulcra. *ib.*
Vſucapio e iure Attico. II. 6, 1.
qualis e XII. Tabulis. *ib.* 2.
rerum furtiuarum et raptarum vetita. *ib.* 4. *ſequ.*
vxorum. I. 10, 14.
eo iure non vtebantur peregrini. I. *adp.* 137.
Vſura auida. III. 15, 20.
beſſis. *ib.* 23.
centeſima legitima. *ib.* 15.
an lege Gabinia introducta. *ib.* 12. eſt ex edicto Praetoris, et conſtitutionibus. *ib.* 15. quanta? *ib.* ciuilis. *ibid.* 25. dextans. *ibid.* 21. deunx. *ib.* 20. dodrans. *ib.* 22. leuior. *ib.* 26. modeſta. *ib.*
Vſura modica. III. 15, 25. quadrans. *ib.* 28. quincunx. *ib.* 26. ſeptunx. *ib.* 24. ſextans. *ib.* 29. triens. *ibid.* 27. triplex. *ib.* 30.
Vſurae binae, ternae, quaternae, quinae. *ib.* 30. *ſq.* eas computandi modus. *idid.* 18. eum pueri in ſcholis diſcebant. *ib.* (*k*)
Vſurpatio quid? II. 6. 10.
Vſus, ritus nuptiarum. I. 10, 14.
et mancipium opponuntur. II. 1, 18.
ſeruitus perſonalis quid? II. 4. 4.
auctoritas. II. 6, 1.
Vſusfructus quid? II. 4. 1. *ſequ.*
eius origo. II. 4. 6.
quantitatum et iurium. II. 4, 7.
quando finitus? *ib.* 8.
Vxor confarreata ſacrorum fiebat particeps. I. 10, 4.
an in poteſtate mariti? *ib.* 6.
Vxor adſumebat mariti nomen. 2. 10, 6.
omnia adquirebat marito. *ib.*
marito heres ſua. VI. 1, 2.
eum vocabat Dominum. I. 10, 6.
remancipari et cedi alii poterat. I. *adp.* 47.
quidquid habebat in dubio mariti. II. 9, 4.
Vxorium aes. I. 2… 3.

W

WIELINGII (*Abr.*) libellus de furto per lancem et licium concepto laudatus. IV. 1, 13.

X

XEnia miſſa hoſpitibus. II. 7, 9.
Ξυλόβολον. II. 7, 18.
Ξυλοβολικὰ inſtrumenta. *ibid.*
Ξυλοχαῖον in ſepulcris. II. 1, 4.

INDEX II.

TITVLORVM ET MATERIARVM QVAE IN ILLIS TRACTANTVR.

LIB. I.

AD PROOEM. *de variis iuris Romani collectionibus diſſeritur.* pag. 1

Ad TIT. I. de iuſtitia et iure, agitur *de iureconſultorum veterum philoſophia, et aemulatione cum philoſophis.* 21

Ad TIT. II. de iure nat. gent. et ciuili, agitur *de ritu ferendi leges et plebiſcita, vt et de SC. de Praetorum et Aedilium edictis, de iureconſultorum origine et reſponſis, de conſtitutionibus principum, aliis.* 23

Ad TIT. III. de iure perſonarum, agitur *de ſeruorum Romanorum conditione et variis generibus.* 54

Ad TIT. IV. et V. de ingenuis et libertinis, agitur *de variis manumittendi ritibus, de libertinorum conditione, variis generibus, inſignibus.* 57

Ad TIT. VI. qui et quibus ex cauſis manum. non poſſunt, agitur *de legis Aeliae Sentiae origine, ratione, variis capitibus, et abrogatione.* 64

Ad TIT. VII. de Lege Fuſ. Canin. tollenda, agitur *de huius legis origine, ratione, materia, abrogatione.* 74

Ad TIT. VIII. de, his, qui ſui vel alieni iuris ſunt, agitur *de Dominorum poteſtate et crudelitate in ſeruos, et variis legibus, quibus illa coercita.* 76

Ad TIT. IX. de patria poteſtate, agitur de antiqua patrum poteſtate in liberos, veluti *de iure vitae et necis, de trina venundatione liberorum, de iudiciis domeſticis, de acquaeſtu per liberos, et quid in his omnibus ſenſim mutatum ſit.* 79

Ad TIT. X. de nuptiis, agitur de variis ritibus *nuptiarum, veluti confarreatione, coemtione, vſu, eorumque effectibus, vt et de nuptiarum requiſitis.* 83

ADPENDIX de legitimatione, *in ſpuriorum conditionem, originem legitimationis, variaque eius genera inquirit, vbi et de curiae datione.* 91

Ad

Digitized by Google

Ad TIT. XI. de adoptionibus, *de variis adoptionis generibus, et ritibus in ea adhibitis diſſeritur.* 94

Ad TIT. XII. quibus modis patr. pot. ſoluitur, *agitur de ritibus emancipationis eiuſque variis ſpeciebus.* 103

Ad TIT. XIII. XIV. XV. XVII. XX. de tutelis teſtamentaria, legitima, fiduciaria, datiua, *partim origo tutelae, partim leges XII. tabularum de tutelis explicantur. Adduntur quaedam de ritibus dandi tutores, vt et de tutela mulierum, cuius hiſtoria latius traditur.* 108

Ad TIT. XV. de capitis deminutione, *eius origo ex antiquo cenſus inſtituto deducitur, multaque ex antiquitatibus explicantur de iure poſtliminii, de ſeruitute poenae, de exilio, aquae et ignis interdictione, deportatione, et aliis.* 118

Ad TIT. XXI. de auctoritate tutorum, *quid antiquis fuerit auctoritas, quid adminiſtratio, & quomodo interponi conſueuerit auctoritas, docetur.* 124

Ad TIT. XXII. Quibus modis tutela finitur, *de ritu explorandi pubertatem, et aliis modis finiendi tutelam agitur.* 126

Ad TIT. XXIII. de curatoribus, *agitur de curatione furioſorum, et prodigorum, de ritu interdicendi bonis, de origine curationis minorum, de actionibus et adiutoribus, aliiſque rebus huc pertinentibus.* 129

Ad TIT. XXIV. de ſatisdat. tutor. et curat. *ſatisdationis origo, SC. ſub Traiano factum, ipſeque ritus ſatiſdandi explicantur.* 134

Ad TIT. XXV. de excuſat. tut. vel curatorum, *multa diſſeruntur ex antiquitatibus de lege Papia Poppaea et iure liberorum, de liberorum recens natorum profeſſione, de adminiſtratione fiſci et aerarii, de ſchola Romana, Cpol. et Berytenſi et variis in illa Profeſſoribus, Grammaticis, Rhetoribus, Philoſophis, Medicis, Iureconſultis, eorumque immunitatibus.* 136

Ad TIT. XXVI. de ſuſpect. tutorib. vel curatoribus: *origo huius criminis ex lege XII. Tab. explicatur.* 148

ADPENDIX Libri I. ea ſupplet, quae in inſtitutionibus de iure perſonarum omittuntur. *Hinc in illa agitur de iure ciuitatis et Quiritium, de Latio et latini nominis eorumque iuribus, de Italis, de prouinciis, earumque formulis, de municipiis, coloniis, praefecturis, ciuitatibus foederatis, de peregrinis denique, eorumque conditione et iuribus,* aliisque. 150

LIB.

Digitized by Google

LIB. II.

AD TIT. I. de rer. diuiſ. et adquir. rer. domin. *explicatur, quomodo Romani res ſacras Diis ſuperis, religioſas diis inferis conſecrauerint, quomodo ſepulcra circumſcripſerint limitibus, quomodo muros aratro ſignarint, ac deinde dedicarint? Quae res dictae veteribus publicae, communes, vniuerſitatis, nullius? Quaenam res mancipi et nec mancipi? quomodo facta mancipatio, in iure ceſſio, ſub corona venditio, traditio, adiudicatio? Quid Dominium quiritarium et bonitarium?* 227

Ad TIT. II. de rebus corporalibus et incorporalibus *haec diuiſio e principiis Stoicorum explicatur.* 244

Ad TIT. III. de ſeruitut. ruſtic. et vrbanor. praediorum, *de vtrarumque origine et indole ex antiquitatibus Romanis diſſeritur.* 245

Ad TIT. IV. et V. de vſufructu, vſu et habitatione *eorumque origine agitur.* 253

Ad TIT. VI. de vſucapionibus et longi temporis praeſcriptionibus: *origo horum iurium ex iure Attico et legibus XII. Tabularum deriuatur, et de legibus Atinia, Iulia, Plautia, Scribonia aliiſque nouis conſtitutionibus agitur.* 256

Ad TIT. VII. de donationibus *diſſeritur de differentia doni et muneris, de donis Romanorum variis, veluti ſtrenis, apophoretis, munerlbus natalitiis, luſtricis, nuptialibus, xeniis &c. Eadem occaſione de lege Cincia, et aliis iuribus eorumque origine agitur.* 261

Ad TIT. VIII. Quibus alienare licet vel non licet, *tota materia de dotium origine et iure, vt et de ritibus dotem dicendi, dandi, promittendiue tractatur. Agitur item de alienatione pignoris et rerum pupillarium.* 270

Ad TIT. IX. Per quas perſonas cuique adquiritur, *praecipue de adquaeſtu per liberos horumque peculio, vt et per ſeruos, matresfamilias, perſonasue liberas agitur.* 275

Ad TIT. X. XI. XII. XIII. De teſtamentis ordinandis, de teſtam. militar. et qui teſtari non poſſunt, *oſtenduntur prima rei teſtamentariae initia, additurque, quomodo teſtamenta in comitiis calatis, in procinctu, per aes et libram, vt et praetoria facta ſcriptaque ſint. Agitur etiam de teſtamentis militaribus, de teſtamentis feminarum, de exheredatione liberorum vetere et noua, vt et abdicatione eorum cet.* 278

Ad TIT. XIV. de heredibus inſtituendis, de *iis praecipue agitur, qui heredes inſtitui haud potuerint, quales erant peregrini, caelibes,*

libes, orbi, vniuerſitates, in quibus tamen non comprehenduntur municipia. An et quinam Dii potuerint heredes inſtitui? Qualis as hereditarius, et quomodo computandus? 287

Ad TIT. XV. XVI. de vulgari et pupillari ſubſtitutione *in vtriusque originem inquiritur, ſimulque eius formula et modus oſtenduntur.* 291

Ad TIT. XVII. XVIII. XIX. quibus modis teſtam. infirmantur, de querela inofficioſi teſt. vt et de hered. qualitate et different. *explicatur, quaenam teſtamenta fuerint nulla vel iniuſta, infirmata, rupta, irrita, reſciſſa; quae fuerit origo querelae inofficioſi eiusque natura? quae origo portionis legitimae? Quinam heredes dicti neceſſarii, ſui et neceſſarii, extranei? Quibus ritibus creta et adita hereditas? Quid pro herede geſtio? Quid immixtio et agnitio?* 293

Ad TIT. XX. XXII. de legatis eorumque ademtione et translatione, vt et lege Falcidia *oſtenditur, quotuplicia legata fuerint, quomodo legatum ſit per vindicationem, damnationem, ſinendi modo, per praeceptionem? Quaenam fuerit horum legatorum differentia? Quid legatum partis hereditatis? Conſiderantur porro leges Furia teſtamentaria, Voconia, Falcidia, earumque origo et materia expenditur.* 299

Ad TIT. XXIII-XXV. de fideicommiſſis vniuerſalibus et ſingularibus, et de codicillis, *fideicommiſſorum origo, formulae, natura oſtenditur: adduntur nonnulla de SC. Trebelliano, Pegaſiano, Aproniano, de codicillorum nomine, natura, origine, et quae huc pertinent, aliis.* 306

L I B. III.

AD TIT. I. de hereditatibus, quae ab inteſtato deferuntur, *explicatur lex XII. Tab. de ſucceſſione ſuorum et agnatorum, additurque, quinam dicti ſint heredes ſui, vbi et difficilis Paulli locus exponitur, nec non, an et filiae ſucceſſerint, vbi plura de lege Voconia, item an vxores, quae in manum conuenerant, inter heredes ſuas fuerint? quomodo emancipatis ſuccurrerit Praetor? quidue recentiores leges hac in re immutarint?* 312

Ad TIT. II. de legitima agnatorum tutela, *quinam agnati fuerint, quinam gentiles, docetur, eaque occaſione explicatur, quomodo Romani gentes familiasque ſuas nominibus, cognominibus, agnominibus diſtinxerint. Additur lex XII. Tab. de ſucceſſione gentilium, itemque*

quo ordine agnati et gentiles ſucceſſerint, et an agnatae etiam ad ſucceſſionem vocatae ſint, quoque iure emancipatis ſucceſſerint patres, et quid nouum ius hac in re mutarit, diſquiritur. 317

Ad TIT. III. de SC. Tertulliano, *primo, quibus legibus ſenſim matres ad liberorum ſucceſſionem vocatae ſint, ac deinde SC. Tertulliani hiſtoria et materia, vt et iuris liberorum ex hoc SC. et ex lege Papia Poppaea differentia exponitur.* 320

Ad TIT. IV. de SC. Orphitiano, *huius SC. hiſtoria traditur, oſtenditurque ex Valerio Max. & Plinio, iam ante hoc SC. liberos maternam hereditatem querela inofficioſi inſtituta ſibi vindicaſſe.* 323

Ad TIT. V. de ſucceſſione cognatorum *oſtenditur, cognatos non a legibus XII. Tabularum, ſed a Praetore ad ſucceſſionem vocatos, ſed et quinam cognati dicti ſint, ad quotum gradum ſucceſſerint, et quid ius nouum de iis ſtatuat, explicatur.* 325

Ad TIT. VI. de gradibus cognationum, *nomina graduum ſingulorum traduntur, additoque ſchemate antiquo, quomodo veteres gradus iſtos diſponere cenſuerint, oſtenditur.* 326

Ad TIT. VII. de ſeruili cognatione, *ius hac de re nouum pariter ac antiquum exponitur.* 327

Ad TIT. VIII. de ſucceſſione libertorum, *explicata lege vetere XII. Tabularum, oſtenditur patronos agnatorum iure olim cenſeri conſueuiſſe, vnde et liberti patronorum nomina adſumſerint. Additur, quomodo illis ſucceſſerint patroni, et quibus caſibus libertae ſucceſſione patronos excludere potuerint. Accedit explicatio capitum quorumdam legis Papiae Poppaeae de libertabus quatuor liberorum parentibus, de libertis centenariis, de ſucceſſione patronae, cet.* 329

Ad TIT. IX. de adſignatione libertorum: *oſtenditur, qua in re conſtiterit ius patronatus, quid fuerit adſignatio libertorum, et quid de ea cautum ſit SC. Claudiano?* 333

Ad TIT. X. de bonorum poſſeſſione, *explicata differentia poſſeſſionis bonorum et bonorum poſſeſſionis, quid et quotuplex haec fuerit, exponitur, additurque nonnihil de bonis caducis ex lege Papia Poppaea, vt et de formulis, quibus et petita et data eſt bonorum poſſeſſio.* 334

Ad TIT. XI. de adquiſitione per adrogationem, *ius tum vetus tum nouum de vniuerſali iſto adquirendi modo traditur.* 340

Ad TIT. XII. de eo cui libertatis cauſſa bona addicuntur, *ſimiliter tum vetus tum nouum ius explicatur.* 341

Ad TIT. XIII. de ſucceſſionibus ſublatis, quae fiebant per

Digitized by Google

bonorum venditionem ex SC. Claudiano. *Hic lector ad alium locum huius tractatus remittitur.* 343

Ad TIT. XIV. de obligationibus, *praecipue de contractuum et pactorum apud Romanos differentia, de obligationibus ciuilibus et praetoriis, vt et de obligationibus ex delicto diſſeritur.* 343

Ad TIT. XV. quibus modis re contrahitur obligatio, *praecipue de mutuo docetur, quod veteres illud adpenderint, vt et de foenore, quomodo illud a mutuo differat, quomodo pecuniae foenori datae Kalendario inſcriptae ſint, qualis contractus in foenore interceſſerit, quae leges veteres de eo latae ſint, quibus fraudibus vſi ſint foeneratores, quomodo computatae ſint vſurae, quae vſurae dictae ſint centeſimae, deunces, deunces, dodrantes, beſſes, ſeptantes, ſemiſſes, quincunces, trientes, quadrantes, ſextantes, vnciariae, ſemiunciariae, item vſurae binarum, ternarum, quinarum, centeſimarum* cet. *Adduntur quaedam de commodato, depoſito, de quo et lex XII. Tab. exponitur, et de pignore.* 346

Ad TIT. XVI-XX. de verborum obligationibus, *ritus ſtipulandi formulaeque in eo contractu adbibitae, varia item de ſtipulationibus iura eorumque genera exponuntur. Quum vero & ſponſalia fierent per ſtipulationes, de his quoque, eorumque praecipuis ritibus diſſeritur.* 359

Ad TIT. XXI. de fideiuſſoribus, *explicatur, quinam veteribus fuerint vindices, vades, ſubuades, praedes, fideiuſſores, ſponſores, adpromiſſores, fideipromiſſores, quales fuerint fideiubendi formulae, qualis fideiubentium obligatio cet.* 368

Ad TIT. XXII. de litterarum obligationibus, *ſollicite ex antiquitatibus, qualis fuerit apud veteres litterarum obligatio, quaque forma illa facta ſit, exponitur.* 373

Ad TIT. XXIII. XXVII. de contractibus conſenſualibus, *agitur de emtione venditione, locatione conductione, ſocietate, mandato, eaque occaſione de conductionibus publicanorum eorumque ſocietatibus complura ex antiquitate exponuntur.* 377

Ad TIT. XXVIII. de obligationibus, quae quaſi ex contractu naſcuntur, *de negotiorum geſtionis origine, tutela, communione agitur, ſimulque lex XII. Tab. de familia erciſcunda explicatur.* 384

Ad TIT. XXIX. per quas perſonas nobis obligatio adquiritur. *Hic lector ad alium locum remittitur.* 388

Ad TIT. XXX. quibus modis tollitur obligatio, *agitur de ſolutione, de antiquiſſima obaeratorum conditione, de poſſeſſione bonorum*

norum eiuſque origine, de nouis tabulis a plebe poſtulatis, de in ſolutum datione, de ceſſione bonorum, de acceptilationis ritibus, de nouatione, contrario diſſenſu et obſignatione pecuniae. 388

LIBER IV.

AD TIT. I. de obligationibus; quae ex delicto naſcuntur, *explicatur vberius, quaenam antiquiſſimae ſint de furto leges, quomodo furtum nocturnum, quomodo manifeſtum & nec manifeſtum vindicatum. Prolixe imprimis diſpicitur, quo ritu veteres furtum conceperint per lancem & licium.* 396

Ad TIT. II. de vi bonorum raptorum *eadem methodo de rapina agitur.* 407

Ad TIT. III. de lege Aquilia, *de damno iniuria dato vt et Legis Aquiliae hiſtoria variisque capitibus agitur et imprimis oſtenditur, caput ſecundum de ſeruo corrupto egiſſe.* 408

Ad TIT. IV. de iniuriis *variae leges XII. Tabularum, vt et ius praetorium de iniuriis, earumque poena explicatur. Additur legis Corneliae de iniuriis hiſtoria et explicatio.* 413

Ad TIT. V. de obligationibus, quae quaſi ex delicto naſcuntur, *explicatur, qua cura iudices lecti, quomodo iidem litem ſuam fecerint, quid de effuſis, deiectis cet. ſtatuerit Praetor, quid de nautis, cauponibus et ſtabulariis cet.* 420

Ad TIT. VI. de actionibus *ea omnia, quae in iure fiebant, exponuntur. Docetur ergo, quinam magiſtratus Romae et in prouinciis iudiciis priuatis praefuerint, quid fuerit imperium et iurisdictio, vbi ius dictum, quid veteribus fuerit tribunal, quid locus planus? quinam Praetori adſederint, quibus diebus ius dictum, quinam dies dicti nefaſti, atri, ominoſi, interciſi, feriales, quo ritu facta ſit in ius vocatio, actionis editio, poſtulatio, quomodo conceptum vadimonium, quomodo actio intenta? quibus formulis et ritibus vindiciae poſtulatae in rei vindicatione, quibus formulis omnes reliquae actiones inſtitutae, quid interfuerit inter actiones arbitrarias, bonae fidei et ſtricti iuris, quo ritu poſtulati iudices, qua formula iidem dati, quomodo numerus teſtium a Praetore praeſcriptus, et quomodo facta ſit litis conteſtatio?* 422

Ad TIT. VII. quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicitur, *agitur de actione inſtitoria, eaque occaſione oſtenditur, quo loco mercatores apud veteres Romanos fuerint, quaenam eorum fuerint collegia, quinam inſtitores cet. Eodem*

Digitized by Google

dem modo explicatur, quales fuerint Romae exercitores, quibus formulis actiones inſtitoria, exercitoria, tributoria et de peculio inſtitutae ſint. Accedit hiſtoria SC. Macedoniani. 450

Ad TIT. VIII. de actionibus noxal. *actionum harum natura, formulae et origo ex XII. Tab. oſtenditur.* 454

Ad TIT. IX. Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur, *actionis quadrupedariae origo et natura ex XII. Tabulis oſtenditur. Accedunt nonnulla de lege Peſulania de cane, et quomodo canibus alligatis inſcriptio addi conſueuerit.* 456

Ad TIT. X. de iis per quos agere poſſumus, *Aduocatorum, Cognitorum, Procuratorum origo ex hiſtoria traditur, additurque nonnihil de dominio litis.* 459

Ad TIT. XI. de ſatisdationibus, *earum indoles ex vetere aeque ac nouo iure deſcribitur.* 462

Ad TIT. XII. de perpetuis et temporariis actionibus, *quaenam actiones perpetuae, quaenam et cur illae annuae et temporariae fuerint oſtenditur.* 464

Ad TIT. XIII. et XIV. de exceptionibus et replicationibus, *quomodo illae in iure prolatae, quomodo formulis iudices dandi incluſae ſint, oſtenditur.* 466

Ad TIT. XV. de interdictis, *eorumque origine, natura, formulis agitur.* 468

Ad TIT. XVI. de poena temere litigantium, *praecipue de iureiurando calumniae et calumniatorum poena ex antiquitatibus diſſeritur.* 471

Ad TIT. XVII. de officio iudicis. *Quemadmodum titulo VI. ea, quae in iure fiebant, ita ad hunc titulum ea, quae in iudicio fiebant, exponuntur, oſtenditurque, quibus formulis dati iudices, vnde et quomodo lecti ſint, quos in conſilium adhibuerint, quomodo in leges iurarint, quo ritu dies iudicii diffindi, abſentes edictis citari, praeſentes calumniam iurare, cauſſam coniicere, conſueuerint, quomodo dixerint oratores, et quo pacto denique lata ſit ſententia.* 473

Ad TIT. XVIII. de iudiciis publicis, *tum de iudiciis publicis, tum de iudiciis populi, tum de legibus ad varia crimina coercenda comparatis agitur. De iudiciis publicis oſtenditur, quomodo a popularibus actionibus, a iudiciis populi et cognitionibus extraordinariis differant, quae crimina iis vindicata, quibus poenis in reos animaduerſum, quinam iis praefuerint quaeſitores, quiſnam Index quaeſtionis, quinam reliqui iudices fuerint? quomodo*

rei

rei in ius vocati, quomodo nomen delatum, quomodo deinde rei veſtem mutarint, quomodo prima ac deinde ſecunda ſit inſtituta actio, quomodo ſententia lata cet. De iudiciis populi refertur, quo pacto dies dicta ſit reis, in quibus comitiis factum iudicium, quomodo rei citati, ter accuſati et citati ſint, quomodo promulgata rogatio, quomodo reus defenſus, ipſaque ſententia lata per ſuffragia populi? Denique leges de crimine maieſtatis, de adulterio, de ſicariis, parricidio, de falſis, de vi publica & priuata, de peculatu, de repetundis, de plagio et ambitu latius explicantur. 478

SOLI DEO GLORIA.

FINIS.

605713

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE III NAPOLI

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google